

PROCEEDINGS BOOK

SELÇUK 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
May 19 - 21, 2023 – Konya

ISBN: 978-625-6393-64-6

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

*SELCUK 8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MAY 19 - 21, 2023
KONYA*

Edited By

ASSIS. PROF. DR. GULTEKIN GURCAY

KHORRAM MANAFIDIZAJI

CONFERENCE ORGANIZING BOARD

Head Of Conference: Prof. Dr. Başak Hanedan

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi SULISWORO

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Dr. Öğr. Üyesi Naci Büyükkaracıyan

Organizing Committee Member: Dr. Öğr. Üyesi Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global-2022 ©

Issued: 05.06.2023

ISBN: 978-625-6393-64-6

CONFERENCE ID

SELCUK 8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

MAY 19 - 21, 2023

KONYA

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

**Turkey – Spain – Azerbaijan – China – Thailand - Indian - Germany – USA – Russia –
Indonesia – China – Kazakhstan – Brazil – Bulgaria - Albania - Switzerland – Germany
– Indonesia - Israel – Australia - Hungary – Albania – Georgia – Canada – Oman –
Qatar – India – Austria – Kuwait – Iran – Colombia – Morocco – Croatia – Libya –
Malaysia - Jordan -**

PRESENTATION

Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION

45 % from Turkey and 55 % from other Countries

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azerbaijan

Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Naile BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Başak HANEDAN - Türkiye

Prof. Dr. Asım KART - Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Büşra YARANOĞLU - Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İsmail Hakkı TEKİNER - Türkiye

Doç. Dr. Şeyma ÇALIŞKAN ÇAVDAR - Türkiye

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye

Doç. Dr. Nurhan AYDIN - Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye

Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ - Türkiye

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Seher DİRİCAN - Türkiye

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran

Dr. Gültekin GÜRÇAY - Türkiye

Dr. Ahmet GÜMÜŞ - Türkiye

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Azerbaijan

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan

Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU – Türkiye

Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

Prof. Dr. Həcər Hüseynova - Azerbaijan

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan

Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan

Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan

Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria

Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR - Türkiye

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR - Türkiye

Doç Dr. Mehmet KAYA – Türkiye

Doç. Dr., İradə Kərimova - Azerbaijan

Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye

Prof. Dr. Fatma KOÇ - Türkiye

Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY - Türkiye

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Türkiye

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ - Türkiye

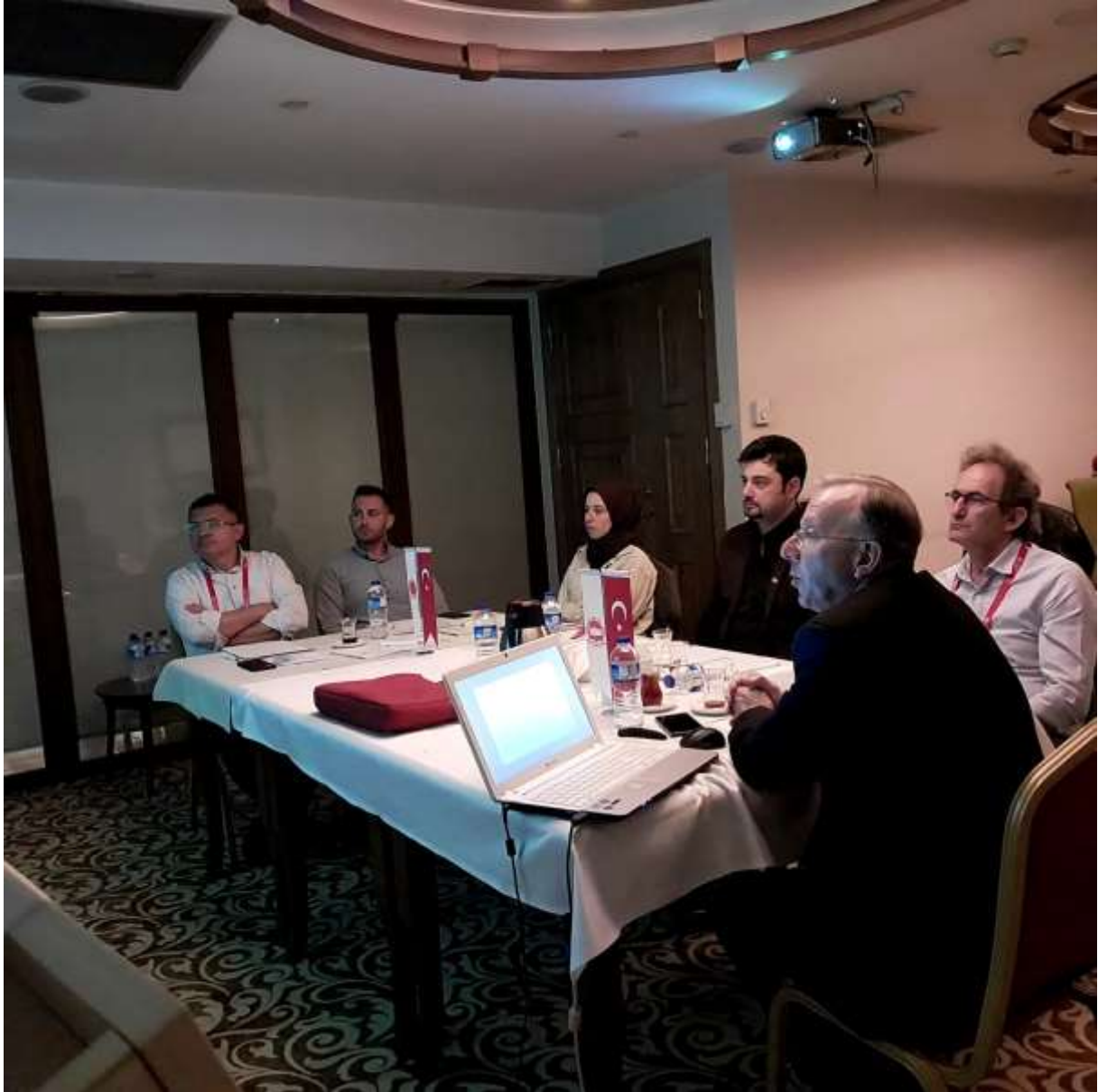
- Sonali MALHOTRA - India
- Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
- Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan
- Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
- Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMIR - Turkiye
- Assist. Prof. K. R. PADMA – India
- Doç. Dr. Sevinc Sadıqova - Azerbaijan
- Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
- Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
- Doç. Dr. Işık SEZEN - Turkiye
- Doç. Dr. Könül Səmədova - Azerbaijan
- DR. Bhumika SHARMA - India
- Prof. Dr. Sibel SİLİCİ - Turkiye
- Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
- Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
- Assoc. prof. Ivaylo STAYKOV, Bulgaria
- Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER - Turkiye
- Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE - Turkiye
- Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
- Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
- Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
- Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
- Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ - Turkiye

Prof. Dr. Raihan YUSOPH -Philippines

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI - Iran

Dr. Yang ZITONG – China

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Online and face to face

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=M09qM1hyRnE3a3RJOUdkNUpIM0tWdz09>

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Face to face Conference

Ney Hotel Kongre Salonu

20 Mayıs / 20 MAY 2023 /11:00-12:00 Local Time zone

Hall	/ Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1 – Session I	Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU	1	YAŞLI KESİMLERE YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR (ÇEŞİTLİ REFAH DEVLETLERİ UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER)	Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU
		2	EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLARIN SOSYAL GÜVENLİK İŞLEMLERİNİN VE HAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU
		3	THE RELATION BETWEEN GROWTH OF CONSTRUCTION-LOANS AND FINANCIAL MARKETS IN TURKEY	Assist. Professor, Fatih KAYHAN
		4	A NEWLY FOUND NIGHT WATCHMEN (NYCTOPHYLACES) LIST FROM THE LYCAONIA REGION	Assist. Prof. Dr. Mehmet ALKAN
		5	CULT OF MEN IN SAVATRA	Doç. Dr. İlker IŞIK Şevket BÜYÜKASLAN Elif Zülal AKBULUT

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:00-14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Assoc. Prof. Dr. M. Sait Mermutlu	1	KÂMÎ-İ ÂMÎDÎ'NİN KALEME ALMIŞ OLDUĞU NA'T-I ŞERİFLER	Assoc. Prof. Dr. M. Sait Mermutlu
		2	Kur'an'da Duygu Kontrolü: İçsel Teklifler	Arş. Gör. Dr. Murat Oral
		3	HAGIA SOPHIA BEFORE CONQUEST WITH THE THROUGH EYES OF MUSLIM TRAVELERS	Assist. Prof. Dr. Yusuf KABAKCI
		4	THOUGHTS OF BEKTASHISM IN THE RELIGIOUS WORLDVIEW OF AZERBAIJAN (XV-XVIII th) CENTURIES	Emin Orujov
		5	MUHAMMED es-SAÎD b. MUHYİDDÎN el-CEZÂİRÎ VE KELAMCILIĞI	YL Öğrencisi, Sami KEMİKKİRAN Dr. Öğr. Üyesi, Ziya ERDİNÇ
		6	DEPREM SONRASI MANEVİ İLK YARDIM 2020 İZMİR VE 2023 K.MARAŞ ÖRNEKLİĞİ	Dr. Serpil BAŞAR
		7	AİLEDE DEĞER ODAKLI YAŞAM	Dr. Serpil BAŞAR
		8	REFLECTIONS OF SYMBOLS USED IN DIGITAL GAMES ON RELIGIOUS VALUES OF HIGH SCHOOL YOUTH	Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU Eda ERYİĞİT
		9	İBN SİNÂ DÜŞÜNÇESİNDE KENDİNİ BİLME MESELESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Büşra BİLGİN
		10	FAHREDDİN RÂZÎ'YE GÖRE PEYGAMBERLERİN İSMETİ VE HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Esra Nur TAŞCI KORKMAZ
		11	On the Allegations of Former Scholars' Careless Acting in Attribution to the Author of the Book: Specific to the First Sîra and Maghâzî Works	Assist. Prof. Dr. Ramazan TOPAL

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:00-14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Doç. D. Sanem BERKÜN	1	IMPACTS OF SOCIAL MEDIA MARKETING ON BRAND IMAGE - THE CASE OF SAMSUNG BRAND IN VIETNAM MARKET	Que Nhu Duong My Nhi Dang
		2	ÜNİDOKAP ÜYESİ ÜNİVERSİTELERİN PERFORMANSLARININ SWARA VE MABAC YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif KARA
		3	KENTLERİN MARKALAŞMASINDA VE KENT İMAJI OLUŞUMUNDA MEDYANIN ROLÜ: ZONGULDAK ÖRNEĞİ	Doç. D. Sanem BERKÜN
		4	YALIN YÖNETİM ANLAYIŞI VE YEREL YÖNETİMLER	Doç. D. Sanem BERKÜN
		5	THE EFFECT OF INNOVATION ON REGIONAL DEVELOPMENT: RESEARCH ON A TECHNOPARK	Öğr. Gör., Hatice BATMANTAŞ
		6	EVALUATION OF THE IMPACT OF PROCESS CONSULTING ON REGIONAL DEVELOPMENT WITH A FIELD RESEARCH	Öğr. Gör., Hatice BATMANTAŞ
		7	MARKETING PROBLEMS OF SMEs OPERATING IN THE TEXTILE, READY-TO-WEAR AND LEATHER INDUSTRY: AN APPLICATION AT AGRİ TEKSTİLKENT	Yüksek Lisans Öğrencisi, Bünyamin MACİT Doç. Dr. Ömer ÇINAR
		8	EXAMINING THE SATISFICATION LEVELS OF PROVINCIAL DIRECTORATE OF YOUTH AND SPORTS PERFORMANCE ATHETELETS AT SPORT BUSINNESSES (KAYSERİ PROVINCE SAMPLE)	Harun KARAKAYA Dr. Lecturer Nevzat MUTLUTÜRK
		9	MARKA DEĞERİ BOYUTLARININ ÇEVİRİMİÇİ İKİNCİ EL SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ: ELEKTRONİK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr., Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN

		10	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE SOSYAL BAĞLARIN İYİLEŞTİRİCİSİ: DUYGUSAL ZEKÂ İLE ÖRGÜTSEL YALNIZLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ	Doç. Dr. Mehmet SAĞIR Doktora Öğrencisi Aslı Uğur AYDIN TAŞTEKİN
		11	ÇALIŞANLARIN TAKINTILI DAVRANIŞI: ÖRGÜTSEL FANATİKLİK	Doç. Dr. Mehmet SAĞIR Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşegül GÜDÜL

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:00-14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Asst. Prof. Dr. Hilal OK ERGÜN	1	YAPAY ZEKA İLE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ANALİZİ: PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YENİ BİR BAKIŞ	Dr. Öğr. Üyesi, Aykut Yılmaz Dr. Öğr. Üyesi, Tarık Yolcu
		2	YAPAY ZEKA TABANLI PAZARLAMA STRATEJİLERİ: ETKİNLİK VE KİŞİSELLEŞTİRME İÇİN YENİ BİR YAKLAŞIM	Dr. Öğr. Üyesi, Aykut Yılmaz Dr. Öğr. Üyesi, Kürşad Özkaynar
		3	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİKLER, DESTEKLER VE MUAFİYETLERİN MUHASEBE KAYITLARI	Doç. Dr. Ali APALI Nuriye TOPAÇ
		4	THE CURRENT PLACE AND IMPACT OF PHOTOGRAPHY IN TOURISM OF THE CAPPADOCIA REGION	Yasin GÜNDEN, Ph. D. Burcu GÜNDEN, Ph. D. Candidate
		5	EFFECT OF FINANCIAL LITERACY ON FINANCIAL MARKETS: AN EMPIRICAL INVESTIGATION	Asst. Prof. Dr. Hilal OK ERGÜN
		6	PANOPTİKON DÜŞÜNCESİYLE TASARLANAN ÖRGÜTLER	Doç. Dr. Selçuk KARAYEL Yakup EREN

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:00-14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Doç. Dr. Mehmet Ali GENÇ	1	TÜRK SANATINDA MEKÂN ANLAYIŞI	Doç. Dr. Mehmet Ali GENÇ
		2	GÖRSEL SANATLAR ALANI ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİ	Doç. Dr. Mehmet Ali GENÇ
		3	TOKAT- MURAT SEVDAKÂR TÜRBESİ MOZAİK ÇİNİLERİ ve TÜRBENİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	Öğr. Gör. Dr. Hadiye GÜVENATEŞ
		4	EFFECT OF KNITTING TYPE ON THERMAL COMFORT PROPERTIES IN CASHMERE KNITTED FABRICS	Dr. Selma DOLANBAY DOĞAN Prof. Dr. Nurgül KILINÇ
		5	SUBJECTIVE AND OBJECTIVE EVALUATION OF THE SMOOTHNESS-ROUGHNESS PROPERTIES OF SHIRTING WOVEN FABRICS	Dr. Selma DOLANBAY DOĞAN Prof. Dr. Nurgül KILINÇ
		6	REFLECTION OF CINEMAGRAPH ON E-JOURNAL DESIGNS: SAMSUN E-JOURNAL APPLICATION EXAMPLE	Elif UZUNTAŞ Assoc. Prof. Dr. Tarık YAZAR
		7	MOTION GRAPHIC DESIGN IN VISUAL COMMUNICATION CINEMAGRAPH AS A METHOD OF APPLICATION	Elif UZUNTAŞ Assoc. Prof. Dr. Tarık YAZAR
		8	EL SANATLARI ATIK KAZANIMINDA İLERİ DÖNÜŞÜM ÖRNEĞİ: DOLGU OYUNCAKLAR	Prof. Dr. Emine NAS
		9	SANATTA BİR İFADE BIÇIMI “KOLAJ”	Prof. Dr. Emine NAS

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:00-14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Doç. Dr. Özgür EROĞLU	1	THE UNCANNY AND WITCHCRAFT IN MONTAGUE RHODES JAMES' "CASTING THE RUNES"	Res. Assist. Enfal ERKAN
		2	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİNİN PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr., Zeynep PİRSELİMOĞLU BATMAN Kübra Nur SAFALI
		3	THE HANDLING OF PLACES WITH URBAN DESIGN ELEMENTS IN ROMANTIC MOVIES THE EXAMPLE OF THE MID-NIGHT IN PARIS MOVIE	Prof. Dr. Sevgi ÖZTÜRK Cansel ÇAKIR
		4	A LOOK AT THE ALTERNATIVE TOURISM POTENTIAL IN THE WEST BLACK SEA REGION: KASTAMONU CAMPING AREAS	PhD Student Dilara YILMAZ Res. Assist. Dr. Öznur İŞINKARALAR Prof. Dr. Sevgi ÖZTÜRK
		5	SOLFEJ DERSLERİ İÇİN ÖDEVLENDİRME VE DEĞERLENDİRMEYE YARDIMCI BİR DİJİTAL PLATFORM: EARMASER CLOUD	Doç. Dr. Özgür EROĞLU
		6	SOLFEJ ÖĞRETİMİNDE HARMANLANMIŞ ÖĞRENME YAKLAŞIMININ ETKİLİ KULLANIMI	Doç. Dr. Özgür EROĞLU
		7	İÇ MEKÂN TASARIMINDA SERAMİK-MİMARİ İLİŞKİSİ KAPSAMINDA TREND	Dr. Öğr. Üyesi, NUR UYANIK ÇİRKİN

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:00-14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Assist. Prof. Dr. Cahit TAŞDEMİR	1	A COMPARATIVE SOCIOLOGICAL STUDY ON THE SOCIAL INTEGRATION OF EMIGRANTS: ALBANIAN EMIGRANTS IN ITALY AND TURKEY AS A CASE STUDY	Ph.D. Matilda LIKAJ
		2	ERROR ANALYSIS ON THE SELF-COMPOSED SPEECHES OF GRADE 8 STUDENTS IN THE CONTEXT OF PANDEMIC	MARIAN D. GEALON Earl Jones G. Muico
		3	EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARINA BİRLİKTE KİTAP OKUMA DAVRANIŞLARI	Dr. Öğr. Üyesi Asya ÇETİN
		4	EDUCATION IN 2023 GENERAL ELECTION DECLARATIONS OF POLITICAL PARTIES IN TÜRKİYE	Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI Gözde YILMAZ ÇILDIR
		5	İLKOKUL KADEMESİNDE THINK-TAC-TOE TEKNİĞİ KULLANIMI: SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Şule ÖZÜDOĞRU Dr. Öğr. Üyesi Neşe KUTLU ABU
		6	İLKOKUL 1. VE 2. SINIF ÖĞRENCİLERİNE UYGULANAN SCAMPER ÜRÜNLERİNİN ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Aylin ÖZTÜRK DR. ÖĞR. ÜYESİ, Neşe KUTLU ABU
		7	INVESTIGATION OF ASSOCIATE STUDENTS' PERCEPTIONS ABOUT MATHEMATICS IN TERMS OF SOME VARIABLES	Assist. Prof. Dr. Cahit TAŞDEMİR

		8	OPINIONS OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS ON RUBRIC ASSESSMENT	Aynur DAĞAŞAN Prof. Dr. Şafak ULUÇINAR SAĞIR
		9	TEACHERS' OPINIONS ON PORTFOLIO ASSESSMENT	Aylin ÖZTÜRK Prof. Dr. Şafak ULUÇINAR SAĞIR
		10	TAKKELİ DAĞ ve ÇEVRESİNİN COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ	Doç. Dr. Recep BOZYİĞİT Fatoş KAYAARDI
		11	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN OLUMLU ÇOCUKLUK YAŞANTILARININ ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN TUTUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör., Sümeyye BİLGİZ AKBAYIR Öğr. Gör., Esra Kızıllırmak Öğr. Gör., Elif YILDIRIM Öğr. Gör., Meryem ÇOLAK Arş. Gör. Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali SEVEN

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:30-14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	Noureddine Hamdi	1	PSO-BASED PLANNING OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATIONS	Amin Hajizadeh, Ehsan Hajizadeh
		2	THREE-PHASE HIGH FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT WITH DUAL MODE PWM/PDM CONTROL STRATEGY FOR HIGH POWER IH APPLICATIONS	Nabil A. Ahmed
		3	A NEW MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Mohamed Azab
		4	IMPULSE RESPONSE SHORTENING FOR DISCRETE MULTITONE TRANSCIEVERS USING CONVEX OPTIMIZATION APPROACH	Ejaz Khan, Conor Heneghan
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME AND LOAD BALANCING IN WIRELESS LANS	Chutima Prommak, Airisa Jantawetip
		6	ESTIMATION OF BROADCAST PROBABILITY IN WIRELESS ADHOC NETWORKS	Bharadwaj Kadiyala, Sunitha V
		7	THEORETICAL ANALYSIS OF CAPACITIES IN DYNAMIC SPATIAL MULTIPLEXING MIMO SYSTEMS	Imen Sfaihi, Noureddine Hamdi
		8	FIBER OPTIC SENSORS	Bahareh Gholamzadeh, Hooman Nabovati

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:30-14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	Jamal Fathi Abu Hasna	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR SPEED CONTROL OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Roobeh Molavi, Davood A. Khaburi
		2	NSGA BASED OPTIMAL VOLT / VAR CONTROL IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH DISPERSED GENERATION	P. N. Hrisheeksha, Jaydev Sharma
		3	SIGNATURE RECOGNITION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS	Jamal Fathi Abu Hasna
		4	SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NEW TECHNIQUE	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	STUDY AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND DISCHARGED HEAT	Sami Mutair, Yasuyuki Ikegami
		6	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi
		7	DEVICE DISCOVER: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM USING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Garima Gupta, Daya Gupta
			THEMATIC ROLE EXTRACTION USING SHALLOW PARSING	Mehrnoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
8	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi		

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:30-14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	Maia Seturi	1	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	Amirreza Attarzadeh
		2	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi
		3	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	Ghزلan Mahmoud Abdel Aziz
		4	ROLE OF LEADERS İN MANAĞİNG EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVİOR AT WORKPLACE	Aya Maher, Pakinam Youssef
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADİGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTİNG	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTİTUDES İN MOBILE BANKİNG İN SRI LANKA	Prasansha Kumari
		7	THE SERVICE APPRAİSAL OF SOLDİERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC İN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	Tereza Dolečková
		8	PECULİARİTİES OF İMPLEMENTATION OF BRANĐİNG PRİNCİPLES	Maia Seturi
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOİNT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Abbas Al-Refaie, Nour Bata

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:30-14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	Aber Salem Aboalgasm,	1	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY	Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi
		2	ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN POLICY OF CHINA	Nazira B. Boldurukova
		3	FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING	Narong Kulnides
		4	THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL	Chalernpol Tapsai
		5	THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Saowapa Phaithayawat
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN ART LESSONS AT JUNIOR SCHOOL LEVEL TO IMPROVE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Aber Salem Aboalgasm, Rupert Ward
		7	THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES	Marut Pichetvit
		8		

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:30-14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	Sivamurugan Pandian	1	WEB-CONTENT ANALYSIS OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TOURISTS	Natalia Polkanova, Sergey Kazakov
		2	DISABILITY DIVERSITY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN THE KSA	Nada Azhar
		3	CURSIVE HANDWRITING IN AN INTERNET AGE	Karen Armstrong
		4	THE IMPACT OF PARENT INVOLVEMENT IN PRESCHOOL DISABLED CHILDREN	Sheng-Min Cheng
		5	THE IMPORTANCE OF ISSUES FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA	Sivamurugan Pandian
		6	JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL BROCHURES	Premvadee Na Nakornpanom
		7	WAYS OF LIFE OF UNDERGRADUATE STUDENTS BASED ON SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY IN SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Phusit Phukamchanoad
		8	RESEARCH ANALYSIS IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR)	arideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim
		9	ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES USE BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS	Najwa Alsayed Omar
		10	AUSPICIOUS MEANING FOR COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Somsakul Jerasilp, Jong Boonpracha

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /12:30-14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	Wardoyo, Humairoh	1	INFLUENCE OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
		2	A HYBRID PARTICLE SWARM OPTIMIZATION-NELDER- MEAD ALGORITHM (PSO-NM) FOR NELSON-SIEGEL- SVENSSON CALIBRATION	Sofia Ayouche Rachid Ellaia, Rajae Aboulaich
		3	RAMIFICATION OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT	Osamah A. Alsayegh
		4	LEAN HEALTHCARE: BARRIERS AND ENABLERS IN THE COLOMBIAN CONTEXT	Erika Ruiz, Nestor Ortiz
		5	IDENTIFICATION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES	Bhim Singh
		6	PROMOTING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION	Wardoyo, Humairoh
		7	ANALYSIS OF THE REASONS BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Levan Sabauri
		8	REVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOUR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN THE DECISION MAKING	Mikel Alonso López

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Doç. Dr. Ahmet ŞİRİNKAN	1	LİSELERE GİRİŞ SINAVINDA YER ALAN SORULARIN SOLO TAKSONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ Öğretmen AHMET KAĞNICI
		2	SOSYAL BİLGİLERDE SÖZLÜ VE YAZILI EDEBİ ÜRÜNLERİN KULLANIMI KONUSUNDAKİ MAKALELERİN İNCELENMESİ: BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI	Doç. Dr. Çiğdem KAN
		3	7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN CEBİRSEL İFADELERDE YAPTIKLARI HATALARIN İNCELENMESİ	Doktor Öğretim Üyesi, Birol TEKİN Yüksek lisans öğrencisi, Özge KÖYBAŞI
		4	MATEMATİKSEL SÜREÇ BECERİLERİ İLE İLGİLİ YAZILAN TEZLERİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ Öğretmen ELİF ÜNAL
		5	GÜNLÜK HAYATLA İLİŞKİLİ SÖZEL PROBLEMLERİN CEBİRSEL İFADELERE DÖNÜŞTÜREBİLME BECERİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi, Birol TEKİN Yüksek Lisans Öğrencisi, İsmail ÇITIR
		6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YARATICI KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi, Ahmet UYAR
		7	ALGILANAN ÖĞRETMEN ÖZERKLİK DESTEĞİ ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Dr. Emrullah DENİZ Doç. Dr. Hilal KAZU
		8	ALGILANAN ÖĞRETMEN KONTROLÜ ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Dr. Emrullah DENİZ Doç. Dr. Hilal KAZU

		9	INVESTIGATION OF SOCIAL BEHAVIOR EXPERIENCES CREATED BY THE LITTLE ATHLETES PROJECT APPLIED TO CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS AND PARTNERS IN THE 2-7 AGE GROUP	Doç. Dr. Ahmet ŞİRİNKAN
		10	INVESTIGATION OF THE SOCIO-ECONOMIC STATUS OF FAMILIES WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN LIVING IN ERZURUM PROVINCE	Doç. Dr. Ahmet ŞİRİNKAN
		11		

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Prof. Dr. Mukadder Erkan	1	Halk Bilimi'nin Osmanlı Devleti'ndeki Gelişimi	Arş. Gör. Dr. İlke TEPEKÖYLÜ
		2	GUILLAUME APOLLINAIRE'İN HANÇERLENMİŞ DİŞİ GÜVERCİN VE FİSKİYE ADLI ŞİİRİNDE VE JEAN ECHENOZ'UN 1914 ADLI ROMANINDA HATIRLAMA VE UNUTMA BİÇİMLERİ	Arş. Gör. Dr. Seçil YÜCEDAĞ
		3	THE UNCANNY and The DOUBLE in “DOLL'S EYE” BY A.S. BYATT	Prof. Dr. Mukadder Erkan
		4	PROBING CULTURAL CHANGE IN POSTCOLONIAL BRITISH NOVELS: THE SIGNIFICANCE OF AFRICANISM	Res. Asst. Özge ALTUNLU

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa YEĞİN	1	THE PLACE AND IMPORTANCE OF SPECIAL DOORS IN THE HISTORICAL URBAN TEXTURE OF DIVRIĞI	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa YEĞİN
		2	KEMALIYE REPUBLIC AVENUE: HISTORICAL IDENTITY PRESERVATION AND URBAN DESIGN PROJECT	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa YEĞİN
		3	DETERMINATION OF SURFACE ROUGHNESS OF SOME HEAT-TREATED WOOD MATERIALS	Osman Perçin Oğuzhan Uzun
		4	DETERMINATION OF SOME COMBUSTION PROPERTIES OF HEAT TREATED WOOD MATERIAL USED IN THE BUILDING INDUSTRY	Osman Perçin Oğuzhan Uzun
		5	FREEZE THAW EFFECT ON POLYESTER COATED PUMICE AGGREGATE LIGHTWEIGHT CONCRETES	Metin TUNCER, Doç. Dr. Alper BİDECİ, Doç.Dr. Bekir ÇOMAK,
		6	AKILLI ŞEHİR KURULUMU İÇİN ÖNERİLER VE DÜNYA GENELİNDEKİ UYGULAMALAR	Ümit KILIÇ Onur ŞAHİN
		7	KAMU DIŞI TOPLU TAŞIMA UYGULAMALARININ HUKUKİ BOYUTU	Ümit KILIÇ Onur ŞAHİN
		8	LANDSCAPE PLANTS WITH FRUIT FEATURE AND THEIR USAGE AREAS	Graduate Student Çağla KORKMAZ Assoc.Prof. Dr. Nilüfer SEYİDOĞLU AKDENİZ
		9	USING NEW TECHNOLOGY IN THE FIELD OF OPTİMİZATION OF ENERGY CONSUMPTION IN BUILDING	Dr. Öğretim Üyesi, Parisa DORAJ Dr. Öğretim Üyesi, Ümit AKAR
		10	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MİMARİDE TASARIM İLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğretim Üyesi, Ümit AKAR Dr. Öğretim Üyesi, Parisa DORAJ

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon /	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Doç. Dr. H. Bayram TEMUR	1	NUTRITION IN CHRONIC GASTRITIS	Buse Nur MÜŞTEKİN Doç. Dr. Ayşe GÜNEŞ BAYIR
		2	KRONİK BÖBREK HASTALIĞINDA FOSFOR METABOLİZMASI	Arş. Gör. Merve EKİCİ
		3	DEPREMDEN ETKİLENEN BÖLGELERDE SOLUNUM YOLU HASTALIKLARI VE KORUNMA YOLLARI	Araştırma Görevlisi Neşe ÖZDEMİR
		4	SAĞLIKTA DIJİTAL DÖNÜŞÜM VE DIJİTAL HASTANELER	Merve ŞAHİN
		5	SEDANTER KADIN VE ERKEKLERDE VÜCUT KİTLE İNDEKS VE BAZAL METABOLİZMA DEĞERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Doç. Dr. H. Bayram TEMUR
		6	APPLICATION FIELDS OF POLIETHER ETHER KETONE MATERIAL IN DENTISTRY	Araştırma Görevlisi, Gökçe KEÇECİ Doçent Doktor, Özge PARLAR ÖZ Doçent Doktor, Nermin DEMİRKOL Dr. Öğr. Ü. İrem KARAGÖZOĞLU Araştırma Görevlisi, Beste ÇETİN
		7	PREPROTETİK TEDAVİLERDE DENTAL LAZERLERİN KULLANIMI	Araştırma Görevlisi, Gökçe KEÇECİ Doçent Doktor, Özge PARLAR ÖZ Doçent Doktor, Nermin DEMİRKOL Dr. Öğr. Ü. İrem KARAGÖZOĞLU Araştırma Görevlisi, Beste ÇETİN

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Prof. Dr., Mahmut AÇAK	1	DENS INVAGINATUS: REPORT OF THREE CASES	Assistant Professor, Hümeyra Özge YILANCI Associate Professor, Burcu KANMAZ
		2	EBEVEYNLERDE MİZAH DUYGUSU VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK Öğr. Gör. Hatice KESER
		3	EXAMINATION OF THE ATTITUDES OF SPORT SCIENCES FACULTY STUDENTS TOWARDS COACHING PROFESSION	Prof. Dr., Mahmut AÇAK Arş. Gör., Hakan BÜYÜKÇELEBİ
		4	EVALUATION OF SLEEP BEHAVIORS OF FOOTBALL PLAYERS PLAYING IN ÇANAKKALE AMATEUR FOOTBALL LEAGUES	Prof. Dr., Mahmut AÇAK Arş. Gör., Hakan BÜYÜKÇELEBİ
		5	SUNİ VE DOĞAL ÇİM ZEMİNİN FUTBOLDAKİ BAZI TEKNİK BECERİLER ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	Doç. Dr. H. Bayram TEMUR Dr. Öğr. Üyesi. Ramazan CEYLAN Öğrenci, Davut CEYLAN
		6	EFFECT OF WORKLOAD ON EMERGENCY HEALTHCARE PERSONNELS IN DIGITAL TRANSFORMATION	Bilim Uzmanı, Berat LÜY

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Prof. Dr. Mehmet ATÇEKEN	1	HEMEN HEMEN RİCCİ SOLİTONLARI KABUL EDEN LORENTZ PARA SASAKİAN MANİFOLDLAR ÜZERİNE BAZI ÖNEMLİ SONUÇLAR	Prof. Dr. Mehmet ATÇEKEN Doç. Dr. Tuğba MERT
		2	NEW SEQUENCE SPACES DEFINED BY THE TRIPLE SEQUENCE OF THE ORLICZ FUNCTIONS	Asst. Prof. Damla BARLAK
		3	FUNCTIONAL CLUSTERING ANALYSIS OF COUNTRIES BY NUMBER OF THE CORONAVIRUS (COVID-19) CASES	Araş. Gör. Burcu KOCARIK GACAR Doç. Dr. İstem KÖYMEN KESER
		4	YILLIK BİTKİLERİN YAYILIM MODELİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Zeynep BAHAR Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Emre ERDOĞAN
		5	LINEAR CODES AND THEIR PROPERTY	Asist. Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN MSc. Nilsu KANDEMİR
		6	HISTORY OF CODING THEORY	MSc. Nilsu KANDEMİR Asist. Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
		7	CONFORMABLE LAPLACE DÖNÜŞÜMÜ VE UYGULAMALARI	Berk NALBANTLAR Doç. Dr. Ozan ÖZKAN
		8	A NUMERICAL METHOD FOR SOLVING STEFAN PROBLEMS	Dr. Gülcan ÖZKUM

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:00-18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	Assist. Prof. Dr., Züleyha ENDES EĞRİBAŞ	1	GENERAL CHARACTERISTICS OF MYCOBIOTA ACTIVITY FORMED IN ANTHROPOGENIC ENVIRONMENTS	Balakhanova Gumru Vasif
		2	A MINI REVIEW ON BIOMATERIAL APPLICATIONS FOR UHMWPE FIBERS	PhD. Candidate, Ömer Fırat TURŞUCULAR
		3	EFFECTS OF SOME ALTERNATIVE HORMONES AND DIFFERENT ROOTING MEDIA ON ROOT AND PLANT DEVELOPMENT IN LAVENDER (Lavandula angustifolia Mill.)	Assist. Prof. Dr. , Züleyha ENDES EĞRİBAŞ
		4	THE EFFECT OF INCREASING DOSES OF ALGAE EXTRACT APPLICATION ON SOME GROWTH PARAMETERS OF BEAN PLANTS IN SOILS WITH DIFFERENT TEXTURES	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rahmi YILDIRIM, Doç. Dr. Ummahan ÇETİN KARACA,
		5	ALUMİNYUM VE BAKIR ÜZERİNE ÇİNKO OKSİT NANO-ÇUBUK YAPILARIN OLUŞTURULMASI VE KARAKTERİZASYONU	Ömer EMİR Öğr. Gör. Ferit ARSLAN Prof. Dr. Azmi AKTACİR Prof. Dr. Ferhat ASLAN
		6	CuCoMnO _x SEÇİCİ SOĞURUCU KATMANLARIN ÇÖZELTİ YÖNTEMİYLE HAZIRLANMASI VE KARAKTERİZASYONU	Ömer EMİR Öğr. Gör. Ferit ARSLAN Prof. Dr. Azmi AKTACİR Prof. Dr. Ferhat ASLAN

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:30-18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	D. K. Nauriyal	1	EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: COMPETENCE BASED VIEW	Volker Koch
		2	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKE	Bitra Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri
		3	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL FIRMS IN THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal
		4	THE IMPACT OF MOTIVATION, TRUST, AND NATIONAL CULTURAL DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE CONTEXT OF ELECTRONIC MAIL	Said Abdullah Al Saifi
		5	A STUDY ON THE DETERMINANTS OF EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET	Bitra Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
		6	ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS OF KUWAITI COMPANIES: OBSTACLES AND BARRIERS	Haya Y Alobaid
		7	PLANNING A SUPPLY CHAIN WITH RISK AND ENVIRONMENTAL OBJECTIVES	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING ORGANIZATIONS: THE ROLE OF ETHICS AND CSR	Venugopal Kummamuru
		9	RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: EVIDENCE FROM IRAN	Bitra Mashayekhi, Hamid Kalhornia
		10	EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: COMPETENCE BASED VIEW	Volker Koch

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:30-18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	Martin Lnenicka	1	IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN’S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE	Zairunisha
		2	CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY	Tajudeen Ojo Ibraheem
		3	SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY	Mahmood Niroobakhsh
		4	KNOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATION OF TECHNICAL TEXTS	Ahmed Alaoui
		5	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS	Zahra Ahmed Al-Zadjali
		6	HANDLING COMPLEXITY OF A COMPLEX SYSTEM DESIGN: PARADIGM, FORMALISM AND TRANSFORMATIONS	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		7	UNDERSTANDING EUROPE’S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	Sarah Barrere
		8	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA	Shorena Tsiklauri
		9	AN IN-DEPTH ANALYSIS OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE	Martin Lnenicka
		10	THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN GJAKOVA REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL “INTERSECTION” IN 1999-2009	Bekim Avdiaj

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:30-18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	Hanaa Farouk Saleh	1	PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH	Ali Akbar
		2	BA'ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS	Khaled Igbaria
		3	THE INTERACTION BETWEEN HUMAN AND ENVIRONMENT ON THE PERSPECTIVE OF ENVIRONMENTAL ETHICS	Mella Ismelina Farma Rahayu
		4	PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE PARLIAMENTARY DIMENSION	Aleksandra Chiniaeva
		5	EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS	B. Kuiper
		6	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Luna Shamieh
		7	DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE	Hanaa Farouk Saleh
		8	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Andrea Schiffaurova
		9	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP	Jawad Alzeer
		10	BARRIERS TO MARITAL EXPECTATION AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE	Adebomi M. Oyewumi, Sunday Amaize

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:30-18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	A. V. Shashkova	1	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	Yoon-Hyuk Choi
		2	AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra
		3	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	A. V. Shashkova
		4	RECOGNITION AND PROTECTION OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA	Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
		5	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS	Muhammad Naveed Yang Caixia
		6	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	Antonios Maniatis
		7	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		8	TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	Lilian Noronha Nassif
		9	THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Shkreli
		10	MEASURES FOR LIMITING CORRUPTION UPON MIGRATION WAVE IN EUROPE	Jordan Georgiev Deliversky

SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:30-18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	Kalayanee Koonmee	1	A COMPUTATIONAL MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS	Nabila Charkaoui
		2	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE	Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh
		3	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR	Kalayanee Koonmee
		4	AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND FLEXIBLE REMEMBERING: GENDER DIFFERENCES	A. Aizpurua, W. Koutstaal
		5	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	Nadeem Akhtar Shan Bo
		6	TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS	Juliana Panova
		7	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE	Philip T. Roundy
		8	ATTACHMENT STYLES OF CHILDREN RAISED IN NURSERY VS. THOSE WHO ARE RAISED IN THE FAMILY IN IRAN	Narges Razeghi
		9	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS	Amina Amirat Abdelfettah Bouri

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

20 Mayıs/ 20 May 2023 /16:30-18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	K. R. Anandakumar	1	BEHAVIORAL ANALYSIS OF TEAM MEMBERS IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	IMPROVED AUTOMATED CLASSIFICATION OF ALCOHOLICS AND NON-ALCOHOLICS	Ramaswamy Palaniappan
		3	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte Olimpia Matarazzo
		4	MORAL REASONING AND BEHAVIOUR IN ADULTHOOD	O. Matarazzo, L. Abbamonte, G. Nigro
		5	A COGNITIVE MODEL FOR FREQUENCY SIGNAL CLASSIFICATION	Rui Antunes, Fernando V. Coito
		6	PROBABILITY AND INSTRUCTION EFFECTS IN SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Olimpia Matarazzo Ivana Baldassarre
		7	AN INVESTIGATION INTO KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		8	REFORM-ORIENTED TEACHING OF INTRODUCTORY STATISTICS IN THE HEALTH, SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES – HISTORICAL CONTEXT AND RATIONALE	Rossi A. Hassad
		9	EXPLORATIONS IN THE ROLE OF EMOTION IN MORAL JUDGMENT	Arthur Yan

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES				
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES				
May 19 - 21, 2023 - Konya				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II				
Meeting ID: 881 9370 7664				
Passcode: 192102523				
21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 00-16 :00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Öğretim Görevlisi Dr. Abdullah DOĞTEKİN	1	CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ: FARKINDALIK YARATMAK VE ÇÖZÜM YOLLARI	Burcu KAYA KARADUMAN
		2	POMAKLARDA YEMEK KÜLTÜRÜ	Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM Çisem ENGİN Doç. Dr. Eda GÜNEŞ
		3	QUALITATIVE RESEARCH OF THE CRIMEAN TATAR CUISINE: EXAMPLE OF GÖBETE (TATAR PASTRY) PASTRY TYPES	Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN Seda BAYBAL
		4	YERLİ TOPLUM ALGILAMALARINDA ORTA DOĞULU GÖÇMENLER: SAMSUN ATAKUM ÖRNEĞİ	Beyza HAMZAÇEBİOĞLU
		5	MILITARY ORGANIZATION DURING THE OTTONIAN DYNASTY	Dr., Banu ÇETİN ÜNAL
		6	CHILDREN'S CRUSADE IN THE MIDDLE AGES	Dr., Banu ÇETİN ÜNAL
		7	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA URLA KAZASINA YAPILAN DÜŞMAN BOMBARDIMANLARI	Öğretim Görevlisi Dr. Abdullah DOĞTEKİN
		8	GAZİANTEP VE KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNDE ÇADIR VE KONTEYNER İHTİYAÇLARININ TAHMİN ÇALIŞMALARI	Öğr. Gör. Dr. Ramazan YILDIZ

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 00-16 :00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Assist. Prof. Dr. Çiğdem ÇADIRCI	1	TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNDA ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİNE İLİŞKİN OLARAK VERİLEN ANAYASA MAHKEMESİ KARARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	DOÇ.DR. NİMET ÖZBEK
		2	AVRUPA BİRLİĞİNDEKİ KİMLİK BİLİNCİNİN GÜVENLİK PRATİĞİNE YANSIMASI	Halil KARATAŞ
		3	SHOULD TURKEY INCREASE THE SHARE OF DEFENSE EXPENDITURES IN PUBLIC EXPENDITURES? : A COMPARISON WITH SELECTED COUNTRY GROUPS	Assist. Prof. Dr. Çiğdem ÇADIRCI
		4	BEYŞEHİR GÖLÜ'NÜN DOĞU KESİMİNDE, ARAZİ KULLANIMINDAKİ DEĞİŞİMDEN GÜNÜMÜZE YANSIYAN PROBLEMLER	Dr. Gülhan AYDIN Doç.Dr. Recep BOZYİĞİT
		5	ARTTIRILMIŞ GERÇEKLİK UYGULAMALARININ KAMU POLİTİKALARINA YANSIMALARI	Öğr. Gör. Dr. Abidin KEMEÇ
		6	DİJİTAL ÇAĞDA TERSİNE GÖÇ MÜMKÜN MÜ?	Öğr. Gör. Dr. Abidin KEMEÇ

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 00-16 :00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Assoc. Prof. Ali Rıza DENİZ			
		1	PV PANELLERDE MEYDANA GELEN SICAKLIK ARTIŞININ ISI BORUSU VE KANATLI PASİF SOĞUTMA YÖNTEMLERİ İLE ÖNLENMESİNİN SAYISAL OLARAK İNCELENMESİ	Öğr. Gör. İsmail KARALI Prof. Dr. Ahmet KABUL Doç. Dr. Mehmet Ali ÖZÇELİK
		2	ASENKRON MOTORUN ROTOR SARGISINA DOĞRU AKIM VERİLEREK ALTERNATÖR OLARAK ÇALIŞTIRILMASI VE UYARTIM AKIMINA BAĞLI OLARAK UÇ GERİLİMİNİN İNCELENMESİ	Doç.Dr., Mehmet Ali ÖZÇELİK Öğ.Gör., Ahmet AYCAN Öğ.Gör., İsmail KARALI
		3	CHANGE OF THE ELECTRICAL PROPERTIES OF MnO/p-Si DIODE ACCORDING TO X-RAY RADIATION	Assoc. Prof. Ali Rıza DENİZ
		4	DEVICE APPLICATION OF MnO MATERIAL	Assoc. Prof. Ali Rıza DENİZ
		5	DEFENSE MECHANISMS FOR SCADA SYSTEMS: ATTACK SCENARIO AND ANALYSIS	Furkan YILMAZ Hasan Hüseyin ÇOBAN
		6	THE FUTURE OF RENEWABLE ENERGY AND STORAGE TECHNOLOGIES: THE VISION OF TRANSFORMATION OF ELECTRICITY GENERATION RESOURCES	Furkan YILMAZ Hasan Hüseyin ÇOBAN
		7	ASANSÖR İMALATINDA BILGISAYAR DESTEKLI ANALIZ UYGULAMALARI	Vildan ELBEYLİ Recep Onur UZUN

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 00-16 :00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Dr. Öğretim Üyesi, Gül Nihal GÜĞÜL	1	CRIMINADECTOR: A WANTED CRIMINAL IDENTIFICATION SYSTEM USING FACIAL RECOGNITION	Ken Lloyd Billones Earl Jones G. Muico Benjamin M. Mahinay Jr.
		2	RUNGE KUTTA OPTIMIZATION FOR LOAD FREQUENCY CONTROL IN A SINGLE AREA POWER SYSTEM	Arş. Gör., Yunus BALCI Öğr. Gör., Muhammet DEMİRBAŞ Doç. Dr., Serhat DUMAN Doç. Dr., M. Kenan DÖŞOĞLU
		3	INVESTIGATION OF STATIC VOLTAGE STABILITY WITH SVC-FUEL CELL IN POWER SYSTEMS	Doç. Dr., Kenan DÖŞOĞLU Öğr. Gör., Muhammet DEMİRBAŞ Doç. Dr., Serhat DUMAN Arş. Gör., Yunus BALCI
		4	BİLGİ İŞLEM MERKEZLERİNİN ENERJİ TALEBİNİN MODELLENMESİ VE SİMÜLASYONU İÇİN BİR YAZILIM ARACI GELİŞTİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Furkan GÖKÇÜL Dr. Öğretim Üyesi, Gül Nihal GÜĞÜL
		5	BÖLGESEL TAŞINABİLİR YAPILARDA MİKRO ŞEBEKE UYGULAMALARININ İNCELENMESİ	Abdullah Kutluay DOLKAN Berkan KARTAL Osman ARMAĞAN İbrahim Alkame KELEŞ
		6	MACHINE LEARNING-BASED PREDICTIVE MOTOR MAINTENANCE SYSTEM FOR A SIX-AXIS ROBOT ARM	Mert Şirin Mehmet Uğur Soydemir Savaş Şahin

				Togay Aksoy
		6	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNİN ENERJİ KALİTESİNİN BİLGİSAYAR DESTEKLİ İNCELENMESİ	Sabir RÜSTEMLİ MehmetAli SATICI
		7	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİNİN ENERJİ KALİTESİNİN ANALİZİ VE SİMÜLASYON	Sabir RÜSTEMLİ MehmetAli SATICI

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 30-16 :30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Roshan Dharshana Yapa,	1	BREAST SKIN-LINE ESTIMATION AND BREAST SEGMENTATION IN MAMMOGRAMS USING FAST-MARCHING METHOD	Koichi Harada
		2	SCATTERER DENSITY IN EDGE AND COHERENCE ENHANCING NONLINEAR ANISOTROPIC DIFFUSION FOR MEDICAL ULTRASOUND SPECKLE REDUCTION	Ahmed Badawi J. Michael Johnson Mohamed Mahfouz
		3	T-WAVE DETECTION BASED ON AN ADJUSTED WAVELET TRANSFORM MODULUS MAXIMA	Samar Krimi, Kaïs Ouni, Noureddine Ellouze
		4	BRIDGING THE MENTAL GAP BETWEEN CONVOLUTION APPROACH AND COMPARTMENTAL MODELING IN FUNCTIONAL IMAGING: TYPICAL EMBEDDING OF AN OPEN TWO-COMPARTMENT MODEL INTO THE SYSTEMS THEORY APPROACH OF INDICATOR DILUTION THEORY	Gesine Hellwig
		5	ANALYSIS OF MEDICAL DATA USING DATA MINING AND FORMAL CONCEPT ANALYSIS	Anamika Gupta, Naveen Kumar, Vasudha Bhatnagar
		6	CASE BASED REASONING TECHNOLOGY FOR MEDICAL DIAGNOSIS	Abdel-Badeeh M. Salem
		7	DETECTION OF DIABETIC SYMPTOMS IN RETINA IMAGES USING ANALOG ALGORITHMS	Daniela Matei Radu Matei
		8	ARRIVING AT AN OPTIMUM VALUE OF TOLERANCE FACTOR FOR COMPRESSING MEDICAL IMAGES	Sumathi Poobal, G. Ravindran

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 30-16 :30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Bahareh Gholamzadeh,	1	PSO-BASED PLANNING OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATIONS	Amin Hajizadeh, Ehsan Hajizadeh
		2	THREE-PHASE HIGH FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT WITH DUAL MODE PWM/PDM CONTROL STRATEGY FOR HIGH POWER IH APPLICATIONS	Nabil A. Ahmed
		3	A NEW MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Mohamed Azab
		4	IMPULSE RESPONSE SHORTENING FOR DISCRETE MULTITONE TRANSCIEVERS USING CONVEX OPTIMIZATION APPROACH	Ejaz Khan, Conor Heneghan
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME AND LOAD BALANCING IN WIRELESS LANS	Chutima Prommak, Airisa Jantaweetip
			ESTIMATION OF BROADCAST PROBABILITY IN WIRELESS ADHOC NETWORKS	Bharadwaj Kadiyala, Sunitha V
			THEORETICAL ANALYSIS OF CAPACITIES IN DYNAMIC SPATIAL MULTIPLEXING MIMO SYSTEMS	Imen Sfaihi, Noureddine Hamdi
		6	FIBER OPTIC SENSORS	Bahareh Gholamzadeh, Hooman Nabovati
7	INHIBITION KINETIC DETERMINATION OF TRACE AMOUNTS OF RUTHENIUM(III) BY THE SPECTROPHOTOMETRIC METHOD WITH RHODAMINE B IN MICELLAR MEDIUM	Mohsen Keyvanfard		

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 30-16 :30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Mehnoush Shamsfard,	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR SPEED CONTROL OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Roosbeh Molavi, Davood A. Khaburi
		2	NSGA BASED OPTIMAL VOLT / VAR CONTROL IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH DISPERSED GENERATION	P. N. Hrisheeksha, Jaydev Sharma
		3	SIGNATURE RECOGNITION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS	Jamal Fathi Abu Hasna
		4	SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NEW TECHNIQUE	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	STUDY AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND DISCHARGED HEAT	Sami Mutair, Yasuyuki Ikegami
		6	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi
		7	DEVICE DISCOVER: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM USING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Garima Gupta, Daya Gupta
		8	THEMATIC ROLE EXTRACTION USING SHALLOW PARSING	Mehnoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
		9	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi

SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 19 - 21, 2023 - Konya

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

21 Mayıs/ 21 May 2023 /14: 30-16 :30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Ghulam Murtaza,	1	A REVIEW ON APPLICATION OF CHITOSAN AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	Kiranmai S.Rai
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	ISOLATION OF B-SITOSTEROL DIARABINOSIDE FROM RHIZOMES OF ALPINIA GALANGA	N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	DATA MINING CLASSIFICATION METHODS APPLIED IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Lukáš Sobíšek
		6	SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: PHARMACOKINETIC STUDY USING CONVOLUTION APPROACH	Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
		7	ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF ETHANOL EXTRACT FROM SOME THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo

Contents

YAŞLI KESİMLERE YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR (ÇEŞİTLİ REFAH DEVLETLERİ UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER)	1
EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLARIN SOSYAL GÜVENLİK İŞLEMLERİNİN VE HAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	7
LYKAONIA BÖLGESİ'NDEN YENİ BİR GECE BEKÇİLERİ	13
(NYKTOPHYLAKES) LİSTESİ	13
SAVATRA'DA MEN KÜLTÜ	26
KÂMÎ-İ ÂMİDÎ'NİN KALEME ALMIŞ OLDUĞU NA'T-I ŞERİFLER.....	35
KUR'ÂN'DA DUYGU KONTROLÜ: İÇSEL TEKLİFLER.....	57
MÜSLÜMAN SEYYÂHLARIN GÖZÜYLE FETİH ÖNCESİ AYASOFYA	72
CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ: FARKINDALIK YARATMAK VE ÇÖZÜM YOLLARI	82
E-DERGİ TASARIMLARINA SİNEMAGRAFİN YANSIMASI: SAMSUN.....	93
E-DERGİ UYGULAMA ÖRNEĞİ.....	93
GÖRSEL İLETİŞİMDE HAREKETLİ GRAFİK TASARIM UYGULAMA YÖNTEMİ OLARAK SİNEMAGRAF.....	105
AİLEDE DEĞER ODAKLI YAŞAM.....	115
DEPREMZEDELERE YÖNELİK MANEVİ İLK YARDIM (2020 İzmir ve 2023 K. Maraş Örneği)	123
DİJİTAL OYUNLARDA KULLANILAN SEMBOLLERİN LİSELİ GENÇLERİN DİNİ DEĞERLERİNDEKİ YANSIMALARI	134
FAHREDDİN RÂZÎ'YE GÖRE PEYGAMBERLERİN İSMETİ VE HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ.....	141
KADİM ULEMÂNIN KİTABIN YAZARINA NİSPETİNDE DİKKATSİZ DAVRANMASI İDDİASI ÜZERİNE: İLK SİYER VE MEGÂZÎ ESERLERİ ÖZELİNDE	158
ÜNİDOKAP ÜYESİ ÜNİVERSİTELERİN PERFORMANSLARININ SWARA VE MABAC YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	173
KENTLERİN MARKALAŞMASINDA VE KENT İMAJI OLUŞUMUNDA MEDYANIN ROLÜ: ZONGULDAK ÖRNEĞİ.....	193
YALIN YÖNETİM ANLAYIŞI VE YEREL YÖNETİMLER.....	204
SÜREÇ DANIŞMANLIĞININ BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	210
YENİLİKÇİLİĞİN BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR TEKNOPARK ÜZERİNE ARAŞTIRMA... 218	
TEKSTİL, HAZIR GİYİM, DERİ SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KOBİLERİN PAZARLAMA SORUNLARI: AĞRI TEKSTİLKEN'TE BİR UYGULAMA.....	226
YAPAY ZEKÂ TABANLI PAZARLAMA STRATEJİLERİ: ETKİNLİK VE KİŞİSELLEŞTİRME İÇİN YENİ BİR YAKLAŞIM	234

YAPAY ZEKÂ İLE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ANALİZİ: PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YENİ BİR BAKIŞ	243
ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİKLER, DESTEKLER VE MUAFİYETLERİN MUHASEBE KAYITLARI.....	253
EFFECT OF FINANCIAL LITERACY ON FINANCIAL MARKETS: AN EMPIRICAL INVESTIGATION.....	269
PANOPTİKON DÜŞÜNCESİYLE TASARLANAN ÖRGÜTLER	282
TOKAT- MURAT SEVDAKÂR TÜRBESİ MOZAIK ÇİNİLERİ ve TÜRBENİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU.....	290
EFFECT OF KNITTING TYPE ON THERMAL COMFORT PROPERTIES IN CASHMERE KNITTED FABRICS. 300	
SUBJECTIVE AND OBJECTIVE EVALUATION OF THE SMOOTHNESS-ROUGHNESS PROPERTIES OF SHIRTING WOVEN FABRICS	304
THE UNCANNY AND WITCHCRAFT IN “CASTING THE RUNES” By MONTAGUE RHODES JAMES	310
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİNİN PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	321
ROMANTİK FİLMERDE MEKÂNLARIN KENTSEL TASARIM ÖĞELERİ ÜZERİNDEN ELE ALINIŞI PARİS’TE GECE YARISI FİLMİ ÖRNEĞİ.....	334
BATI KARADENİZ BÖLGESİ’NDE ALTERNATİF TURİZM POTANSİYELİNE BİR BAKIŞ: KASTAMONU KAMPİNG ALANLARI	342
SOLFEJ ÖĞRETİMİNDE HARMANLANMIŞ ÖĞRENME YAKLAŞIMININ ETKİLİ KULLANIMI.....	353
SOLFEJ DERSLERİ İÇİN ÖDEVLENDİRME VE DEĞERLENDİRMEYE YARDIMCI BİR DİJİTAL PLATFORM: EARMASER CLOUD.....	362
EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARINA BİRLİKTE KİTAP OKUMA DAVRANIŞLARI	369
TÜRKİYE DEKİ SİYASAL PARTİLERİN 2023 GENEL SEÇİM BEYANNAMELERİNDE EĞİTİM	377
İLKOKUL KADEMESİNDE THINK-TAC-TOE TEKNİĞİ KULLANIMI: SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ	392
İLKOKUL 1. VE 2. SINIF ÖĞRENCİLERİNE UYGULANAN SCAMPER ÜRÜNLERİNİN ANALİZİ	408
TAKKELİ DAĞ ve ÇEVRESİNİN COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ	420
LİSELERE GİRİŞ SINAVINDA YER ALAN SORULARIN SOLO TAKSONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	436
SOSYAL BİLGİLERDE SÖZLÜ VE YAZILI EDEBİ ÜRÜNLERİN KULLANIMI KONUSUNDAKİ MAKALELERİN İNCELENMESİ: BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI	452
MATEMATİKSEL SÜREÇ BECERİLERİ İLE İLGİLİ YAZILAN TEZLERİN İNCELENMESİ.....	467
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YARATICI KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ.....	502
GUILLAUME APOLLINAIRE’İN <i>HANÇERLENMİŞ DİŞİ GÜVERCİN VE FİSKİYE</i> ADLI ŞİİRİNDE VE JEAN ECHENOZ’UN 1914 ADLI ROMANINDA HATIRLAMA VE UNUTMA BİÇİMLERİ	512
THE UNCANNY and The DOUBLE in “DOLL’S EYE” BY A.S. BYATT	521
POMAKLARDA YEMEK KÜLTÜRÜ.....	533

THE UNCANNY and The DOUBLE in “DOLL’S EYE” BY A.S. BYATT	521
POMAKLARDA YEMEK KÜLTÜRÜ	533
KIRIM TATAR MUTFAĞININ NİTEL OLARAK ARAŞTIRILMASI: GÖBETE (TATAR BÖREĞİ) BÖREĞİ ÇEŞİTLERİNİN ÖRNEĞİ	545
YERLİ TOPLUM ALGILAMALARINDA ORTA DOĞULU GÖÇMENLER: SAMSUN ATAKUM ÖRNEĞİ.....	560
OTTO HANEDANI DÖNEMİNDE ASKERİ TEŞKİLATLANMA	574
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA URLA KAZASINA YAPILAN DÜŞMAN BOMBARDIMANLARI	579
TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNDA ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİNE İLİŞKİN OLARAK VERİLEN ANAYASA MAHKEMESİ KARARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	592
AVRUPA BİRLİĞİNDEKİ KİMLİK BİLİNCİNİN GÜVENLİK PRATİĞİNE YANSIMASI	596
TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARI İÇİNDEKİ PAYI ARTTIRILMALI MI? : ŞEÇİLİ ÜLKE GRUPLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI	607
BEYŞEHİR GÖLÜ’NÜN DOĞU KESİMİNDE, ARAZİ KULLANIMINDAKİ DEĞİŞİMDEN GÜNÜMÜZE YANSIYAN PROBLEMLER.....	623
DİJİTAL ÇAĞDA TERSİNE GÖÇ MÜMKÜN MÜ?	639
ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK UYGULAMALARININ KAMU POLİTİKALARINA YANSIMALARI	649
7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN CEBİRSEL İFADELERDE YAPTIKLARI HATALARIN İNCELENMESİ.....	656

YAŞLI KESİMLERE YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR (ÇEŞİTLİ REFAH DEVLETLERİ UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER)

Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, gofluoglu@yahoo.com-0000-0002-4909-1113

ÖZET

Yaşlılara yönelik olarak uygulanması planlanan politikalar, Sosyal Politika alanındaki en önemli konular arasında yer almaktadır. Dünya ölçeğinde yaşlı kesimin sayısında giderek bir artış yaşanmaktadır. Bu durum dünya çapında yaşlılara yönelik uygulanması planlanan sosyal politikaların daha da önem kazanmasına yol açmıştır. Bu çalışmada, yaşlılara yönelik olarak uygulanabilecek sosyal politikaların hangi anlama geldiği vurgulandıktan sonra, yaşlılara yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar ele alınacaktır. Bunun yanı sıra Kuzey Avrupa ülkeleri, Almanya, Büyük Britanya ve İtalya gibi çeşitli refah devleti olarak nitelendirilen çeşitli ülkelerde yaşlılara yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar analiz edilecektir.

Yaşlılara yönelik sosyal politikalar, toplumun güçsüz kesimine dönük bu desteğin toplumsal tarafı olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar, bakım hizmetleri, emeklilik sistemleri aracılığı ile yaşlılara yönelik çeşitli sosyal politikalar planlanarak uygulamaya konulmaktadır.

Yaşlılara dönük sosyal politikalara niçin gereksinim duyulduğu, bu politikalardan hangilerinin daha fazla önem taşıdığı, yaşlılara dönük uygulanan sosyal politikaların hangi anlama geldiği konunun çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmamızda çeşitli refah devletleri açısından yaşlılara yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar ayrıntılı şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Yaşlılık, Sosyal Politika, Refah Devleti

1.GİRİŞ

Yaşlılara yönelik olarak planlanan politikalar, sosyal politika alanının en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Yaşlılık dönemi, tüm insanların rastlayacağı biyolojik bir süreçtir. Dünya nüfusu içinde yaşlıların oranında son yıllarda görülen artış, yaşlılara yönelik sosyal politikalara daha çok önem verilmesi gerekliliğini arttırmıştır.

Yaşlılara yönelik sosyal politikalar, yaşlıların fiziksel güçsüzlüklerine karşı desteklenmelerine yönelik politikalarlardır. Sosyal hizmetler, sosyal bakım hizmetleri, emeklilik sistemi uygulamaları, sosyal yardımlar yolu ile yaşlılara yönelik sosyal politikalar uygulanmaktadır.

Çalışmamızda yaşlılara yönelik sosyal politikalar ele alınarak, bu politikaların hangi anlama geldiği ve neden ihtiyaç duyulduğu incelenmekte ve çeşitli ülkelerden örnek uygulamalara yer verilmektedir.

2.YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA GEREKSİNİMİ

İnsan hayatının karşılaşılmaması kaçınılmaz bir aşaması olan yaşlılık, hayatın son aşamasıdır. Yaşlılık, her birey için farklı biyolojik ve duygusal gelişmeleri beraberinde getirir. Ayrıca her toplumun yaşlılığa bakış açıları birbirinden farklı olabilir(D.P.T, 2007:1). Yaşlılık genel olarak fiziki açıdan yetersizlik sürecini bize ifade etmektedir. Yaşlılığın tam anlamıyla göstergelerini saptamak mümkün olmadığı için, genel olarak tarihsel açıdan yaş tanımlanması yapılmaktadır(Canıklıoğlu,2007:196). Kronolojik olarak yaşlı olan ile yaşlı olmayanın ayrılması yaklaşımı, yaşlılık belirtilerini tam anlamıyla ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle yaşlılığın fonksiyonel yönüne dikkatler çekilerek, fiziksel güç, hareketlilik, dayanıklılık, koordinasyon ve zihinsel kapasite gibi unsurlar yaş katmanlarının saptanmasında esas alınmaktadır(Altan ve Şişman,2003:7).

Kronolojik olarak yaşlılığın tespitinde genel olarak 65 yaş sınırı esas alınmaktadır. Bu yaş sınırından sonra kişilerin genel olarak emekliye ayrılması ve sonrasında da sosyal güvenlik ve sağlık ihtiyaçlarının artması yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmektedir. Birçok ülkede 65 yaş yaşlılık sigortasından yararlanma açısından uluslararası kabul görmüş bir standart olmaktadır(Taşçı,2010:175).

Bu tanımların dışında yaşlılığı fonksiyonel ve kronolojik açının yanı sıra bireyin fiziksel ve zihinsel sağlığı ve sosyal olup olmasına göre değerlendiren kriterlerde mevcuttur(Seabrook,2003:10).

Yaşlılara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesinde hukuki açıdan sosyal hukuk devleti ilkesinin gelişmesi en önemli temeli oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra demografik, ekonomik ve sosyal nedenler, aile yapılarının değişmesi ve insani nedenler, bu politikalara önem verilmesini gerektirmektedir(Taşçı,2010:177).

Geçtiğimiz yüzyılda dünya’da yaşanan iki büyük dünya savaşı ve sonrasında da zaman zaman ortaya çıkan iç savaşlar dünya genç nüfusunda önemli düşmelere neden olmuş ve yaşlı nüfusunda ise oransal olarak yükseliş görülmüştür. Ayrıca tıp teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ortalama yaşam beklentisini arttırmıştır. Öte yandan yaşlı nüfusunun giderek artması sosyal sigortaların aktüeryal dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle ülkeler demografik nedenlerle yaşlılara yönelik sosyal politikalar geliştirmektedirler(Beland ve Shinkawa,2007:365).

Dünya aktif nüfusun içinde yer almayan yaşlı nüfusun sayısal ve oransal yönden arttığı görülmektedir. Bu grup makro iktisadi açıdan tüketici grubu içinde yer almaktadır. Ulusal gelire bir katkısı olmayan bu grup, çalışma çağındaki nüfus açısından yük oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşlılığın ekonomik açıdan da değerlendirilmesi gerekmektedir(Lee,2007:23).

Küreselleşme ve Bilgi Toplumu sürecinin oluşması sadece iktisadi yönden değil, sosyal açıdan da büyük değişimleri gündeme getirmiştir. Aile kurumundaki değişim, ailenin bir ferdi olan

yaşlı birey açısından da dönüm noktası olmuştur. Geleneksel aile yapısının değişmesi, yaşlı kesim açısından da değişimi beraberinde getirmiştir. Yaşlı kesim eskisi kadar yeni aile modellerinde sosyal yönden destek alamamaktadır(Veron ve Penneç,2007:49).

Sosyal politika alanındaki gelişmeler Hukuk Devleti anlayışının yerini Sosyal Hukuk Devleti anlayışına bırakmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal Hukuk Devleti güçsüz olan kesimleri, güçlü olan kesimler karşısında koruyarak, dağıtıcı ve denkleştirici adalet anlayışını gerçekleştiren devlet yapısıdır. Yaşlılara yönelik sosyal politikalar, güçsüz kesimi korumayı hedefleyen sosyal hukuk devleti ilkesinin gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu yanı sıra yaşlılık en temel insani durum olduğu için yaşlılara yönelik sosyal politikaların uygulanması da en temel insani hareket olmaktadır.

3.YAŞLILARA YÖNELİK BAŞLICA SOSYAL POLİTİKALAR

Dünya’da yaşlılara yönelik sosyal politikalar olarak ilk akla gelen emeklilik sistemleridir. Ayrıca yaşlıların çalışma hayatında ayrımcılığa karşı korunması amacıyla da sosyal politikalar uygulanmaktadır. Yaşlı bakım hizmetleri, destek hizmetleri, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar, yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamalarının diğer yönünü oluşturmaktadır(Taşçı,2010:183).

3.1.Emeklilik Sistemleri

Yaşlılara yönelik sosyal politikalar arasında emeklilik sistemleri ilk sırada yer almaktadır. Yaşlılık sigortası, yaşının ilerlemesi nedeniyle fiziksel gücünü yitiren ve verimli çalışmayan insanların karşılaşılabileceği sosyal riskleri karşılama ve onları sürekli ve düzenli bir gelire kavuşturma amacı güden sigorta türüdür(Seyyar,2005:84).

Yaşlılık sigortası, yaşlı bireylerin ekonomik güvenliğini sağlayarak yaşam süreci içinde tüketimlerini kolaylaştırmayı sağlamaktadır. Ayrıca fiziksel gücünü kaybeden bireylerin yoksullaşmasını önlemektedir(Blake,2006:1).

3.2.Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanmadan Koruma

Yaşlılara yönelik sosyal politikanın en önemli amaçlarından biri de, çalışanların ayrımcılığa maruz kalmalarının önlenmesi ve sosyal dışlanmadan korunmalarının sağlanmasıdır. Yaşlı insanlar fiziksel güçlerini yitirmiş oldukları için çalışma hayatına geri dönememektedirler. Ayrıca yaş farkından dolayı işyerlerinde farklı davranışlara maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle yaşlıların çalışma hayatında desteklenmeleri, gerek çalışma hayatında, gerekse hayatın diğer alanlarında ayrımcılığa uğramalarının önüne geçilmesi ve sosyal dışlanmadan korunmaları sosyal politikanın en önemli yönlerinden olmaktadır(Uhlenburg ve Hamil-Luker,2002:28).

3.3.Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar

Yaşlılara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamaları, sosyal güvenliğin diğere önemli sac ayaklarını oluşturmaktadır. Bakım ihtiyacı olan yaşlıların, yaşlı bakım merkezlerine yerleştirilmesi ve geri kalan ömürlerini huzur içinde yaşamalarının sağlanması sosyal hizmetleri ilgilendirirken, parasal destek sağlanması ise sosyal yardım yönünü ilgilendirmektedir.

4.YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARINDAN ÇEŞİTLİ REFAH DEVLETİ ÖRNEKLERİ

Avrupa’da yaşlılara yönelik olarak bakım ve destek hizmetleri içeren sosyal politikalar, yaşlı sayısındaki artışla birlikte giderek daha fazla önem kazanmışlardır. Refah devletleri içinde en kapsamlı refah devleti uygulaması İsveç’tedir. İsveç’te yaşlılara yönelik olarak sosyal yardım ve sosyal hizmetler önem kazanmıştır. Yerel yönetimler yaşlılara bakım hizmetlerine önem vermektedir. Ayrıca belediyeler ihtiyaç sahibi yaşlıları tespit ederek yaşlılara sosyal yardım desteği sağlamaktadır(Taşçı,2010:190).

Almanya’da yaşlılara yönelik sosyal politikalar, bakıma muhtaç yaşlılara yardım edilmesi ve emeklilik sistemlerinin düzenlenmesi etrafında dönmektedir. Yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinde ailenin ve devletin ortak katkısının hedeflendiği karma bir sistem bulunmaktadır. Emeklilik sisteminde karşılıksız yardım yapılması, kamu destekli emeklilik sistemi, pirim ödemeye dayanan yapı ve belirli bir katkıyı temel alan sosyal sigorta temelli bir sistem bulunmaktadır. Alt toplumsal katmanda sosyal yardımlar, üst katmanda ise çalışmaya ve özel sisteme dayalı emeklilik sistemleri bulunmaktadır. Bu sistemde emeklilik sistemine dahil olmayan bir kişi, gelir testine tabi tutularak, muhtaçlık belgesi almak suretiyle sosyal yardımlardan yararlanabilmektedir(Zaidi,2001:546).

İngiltere’de yaşlılara yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar emeklilik sistemi ve sosyal yardımlardan oluşmaktadır. İngiliz emeklilik sisteminde emekli yaşı 65 olarak uygulanmaktadır. Zorunlu temel kamu emeklilik yapısına sahip olan ülkede emekli maaşları yetersiz kaldığı için gelir destekleri devreye girmektedir(Zaidi,2001:545). İngiltere’de yerel yönetimler yaşlılara yönelik olarak sosyal yardım hizmet ve sosyal hizmetleri devlet kurumları ile birlikte üstlenmişlerdir. Ayrıca İngiltere’de yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları kapsamında yaşlı köyleri uygulaması da bulunmaktadır. Özel olarak yaşlılar için oluşturulan bu köylerde, yaşlılar kendileriyle temas halinde bulunan uzmanlarla sürekli iletişim halindedirler. Aynı zamanda kendilerini ilgilendiren konularda, kendileriyle ilgili kararlar alabilmektedirler(Altan,2006:278).

İtalya’da yaşlılara yönelik olarak emeklilik sistemleri, bakım hizmetleri ve sosyal yardım faaliyetleri bulunmaktadır. Ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki gelişmişlik farkının da etkisi ile yaşlılara yönelik sosyal politikalarda farklılık olabilmektedir. Yaşlılardan oy beklentisine yönelik olarak yaşlılara yönelik politikalarda değişiklik olabilmektedir. İtalya’da emeklilik sistemi kamu finansmanına dayalı olarak oluşturulmuştur. Ülkede emeklilik yaşı yükseltilmiştir. Çalışanların pirim ödeme esasına dayalı yaşlılık sigortası işlemektedir. Ailenin ön planda olduğu sosyal hizmetler uygulanmaktadır. Aileye destek verilmesi esası üzerinden

yaşlı bakım hizmetleri yürütülmektedir. Bunu yanı sıra kimsesi olmayan yaşlılara yönelik olarak sosyal yardım uygulamaları devreye girmektedir(Taşçı,2010:195).

5.SONUÇ

Yaşlılık insanoğlunun kaçınılmaz bir şekilde karşısına çıkan biyolojik bir aşamadır. 20.yüzyılda yaşanan savaşlar, doğal afetler genç nüfusun yapısında azalmaya, yaşlı nüfusta ise oransal olarak yükselmelere neden olmuştur. Tıp alanındaki gelişmeler beklenen hayat süresini yükseltmiştir. Sosyal hukuk devleti ilkesinin, tüm toplumların hukuk düzeninde esas olması, toplumun güçsüz kesimini oluşturan yaşlılara yönelik sosyal politikaları önemli kılmıştır.

Aile kurumunun değişmesi ve yaşlıların eskisi gibi çekirdek ailelerinden destek görmemesi, ekonomik ve sosyal nedenler, insani gerekçeler yaşlılara yönelik sosyal politikayı giderek daha çok önemli kılmıştır. Kişinin bugününü ve yarınlarını güvence altına almayı amaçlayan sosyal güvenlik uygulamaları, yaşlılar açısından emeklilik siteleri, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde iyileştirmeleri de gündeme getirmiştir.

Yaşlıların çalışma hayatında korunması ve ayrımcılığa maruz kalmamaları için önlem alınması yaşlılara yönelik önemli bir sosyal politikadır. Yaşlılara yönelik sosyal politikalarda, devlet, yerel yönetimler ve aile gibi aktörlerle birlikte hareket edebilmektedir.

Tüm dünya'da sosyal güvenliğin finansmanına yönelik sıkıntılar, emeklilik yaşının giderek artmasına neden olmaktadır. Bunun yanında yaşlıların çalışma hayatında kalmalarını sağlayacak teşvikler de artmaktadır.

KAYNAKLAR

Altan, Ö.Z, Şişman, Y., Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar, Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 7(2),2-36, Ankara, 2003

Beland, D., ve Shinkawa, T., Public and Private Policy Change: Pension Refrom in Four Countriesd, The Policy Studies Journal, 35(3), 349-371, 2007

Blake, D., Pension Economics, John Wiley and sons LTD., GB, 2006

Caniklioğlu, N., Yaşlılık Sigortasının Yeniden Yapılandırılmasının Esasları, Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, 7-8 Aralık 2006, TİSK Yayınları,191-226, Ankara,2007

DPT, Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, DPT Yayınları, Ankara, 2007

Lee, R.D., Demographic Change, Welfare, and Intergenerational Transfers: A Global Overview, Ages, Generations and the Social Contract The Demographic Challenges Facing the Welfare State, Edd. Jacques Veron, et.al., Springer, Netherlands, 17-44, 2007

Seabrook, J., A World Growing Old, Pluto Pres, USA,2003

Seyyar, A., Sosyal Güvenlik Terimleri, Papatya Yayıncılık, İstanbul,2006

Taşçı, F., Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2010(1), 175-202, 2010

Uhlenburg, P., Hamil-Luker, J., Age Discrimination, Encyclopedia of Aging(Vol.1), Eds. David J.Ekerd et al., Thomson and Gale, USA, 28-32, 2002

Veron, J., ve Pennec, S., Demographic Context of The Social Contract in Developed Countries: Unity and Diversity, Ages, Generations and the Social Contract The Demographic Challenges Facing the Welfare State, Edd. Jacques Veron, et.al., Springer, Netherlands, 45-58, 2007

Zaidi, A., Frick, J.R., Büchel, F., Income Mobility in Old Age IN Britain and Germany, Ageing and Society, 25, 543-565, 2001

EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLARIN SOSYAL GÜVENLİK İŞLEMLERİNİN VE HAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, 0000-0002-4909-1113

ÖZET

Kırsal alanlardan kente göç durumunun hızlı olarak arttığı ülkemizde göç ile şehirlere gelen kişiler, özellikle de kadınlar hizmetçilik, bakıcılık gibi ev hizmetlerinde çalışırken, erkekler genel olarak şoförlük, bahçıvanlık gibi dolaylı ev hizmetlerini ilgilendiren işlerde çalışmaktadırlar. Ev hizmetlerinde çalışan kişilerin uzun yıllar anayasal bir hak olmasına rağmen sosyal güvenlik haklarından yoksun bir şekilde çalıştıkları gözlenmiştir. Ev hizmetlerinde çalışan kişiler, zamanla aşamalı bir şekilde sosyal güvenlik kapsamına alınmışlardır. İlk önceleri sürekli ve ücretle ev hizmetlerinde çalışanlar, sosyal güvenlik sistemine alınırken, daha sonra 2014 yılında 6552 sayılı kanunda yapılan değişiklikle ev hizmetlerinde çalışanların tamamı sosyal güvenlik sistemine dahil edilmişlerdir. Bu çalışmada ev hizmetlerinde çalışanlara yönelik olarak yapılan yasal düzenlemeler, konuyla ilgili yargı kararları da incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal güvenlik hakları yetersiz düzeydedir. Yıllarca aynı işveren yanında çalışmış bir ev çalışanı kıdem tazminatını hak edememekte, tazminat talebiyle İş Mahkemesinde dava dahi açamamaktadır. İş Kanununda ve İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda kapsam dışı olarak değerlendirildiklerinden dolayı, hem mesleki risklerden korunma hakkı olmamakta, hem de iş görme edimini yerine getirdikten ve iş ilişkisi bittikten sonra tazminat talepleri karşılanmamaktadır. Bu nedenle kanun koyucuların ev hizmetlerinde çalışanları ilgili kanunların istisna kapsamından çıkarmaları ve bu kişileri çalıştıranları birer işveren statüsünde değerlendirerek ev hizmetlerinde çalışan kişileri hukuki, toplumsal olarak koruma altına alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ev hizmetleri, Sosyal Politika, Sosyal Güvenlik

1.GİRİŞ

Geçtiğimiz zaman diliminde kadınların çalışma hayatında bulunma düzeyinin artmasıyla birlikte ev hizmetleri çalışacak işçi talebinde bir artış olmuştur. Bu talep yükselişi hane içindeki çalışma çağında olan kişilerin hane dışında çalışmaya başlaması ve ev içindeki işlerin gerçekleştirilmesinde desteğe gereksinim duyulmasından dolayı bir artış yaşanmıştır. Ev temizliği, çocuk ve yaşlı bakımı gibi evde çalışma yapılması gereken işlere olan talep artışı ve dolayısıyla ev hizmetlerinde çalışan sayısının artması konuyla ilgili yasal düzenlemeler getirilmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Hem Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) hem de

Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde ülkemizde ev hizmetlerinde çalışanlar açısından çeşitli hukuki güvenceler geliştirilmiştir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve 6552 Sayılı İş Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun ile ev hizmetlerinde çalışanlar açısından yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Ev hizmetlerinde çalışanların, çalışma hayatında karşı karşıya kaldıkları temel sorunlar, kayıt dışı istihdam, düşük ücretlerle çalışma, çalışma koşullarında sağlık ve güvenliği risklerine maruz kalma ve sosyal güvenceden yararlanma sorunlarıdır(Manav,2015:509).

Ev hizmetlerinde çalışma genel olarak vasıfsız emek gerektiren işlerden olup, bu hizmetleri yerine getirenler için sağlık ve güvenlik son derece önem taşımaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanlar iş kanununun koruyucu hükümlerinin kapsamına girmemektedir. Ayrıca bu konuda Borçlar Kanununun hükümleri de yetersiz kalmaktadır(Topgöl.2016:339; Kökkılınç,2019:537).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 177 sayılı uluslararası sözleşmesine göre evde çalışma işverenin kendi işyerinin haricinde kişinin kendi seçtiği ya da kendi evinde belirli bir ücret karşılığında, kullanılan girdilerin kim tarafından temin edildiği önemli olmadan, işveren tarafından belirlenen bir mal ve hizmetin gerçekleşmesiyle sonuçlanan ve bir kişi tarafından yürütülen iş olarak tanımlanmaktadır(ILO,1996).

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu 461. maddede; “Evde hizmet sözleşmesi, işverenin verdiği işi, işçinin kendi evinde veya belirleyeceği başka bir yerde, bizzat veya aile bireyleriyle birlikte bir ücret karşılığında görmeyi üstlendiği sözleşme” olarak tanımlamıştır. Söz konusu tanımlamalar birlikte ele alındığında ev hizmetleri çalışanın bir ücret karşılığı evde yahut işverenin belirleyeceği bir yerde edimini getirmek üzere yapmış olduğu iş olarak değerlendirilmiştir.

İzmir ilinde yapılan bir araştırma sonucuna göre ev hizmetleri alanında kadın işgücü istihdamının yaygınlaştığı gözlemlenirken sorunlarla mücadele konusunda işçi ve işveren tarafından bilgi eksikliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır(Uğur ve Özdemir,2019:45).

2.5510 SAYILI KANUNDA EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLARIN HAKLARI

Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal güvenlik hakları ilk olarak 5510 sayılı Kanunun 6. Maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre ev hizmetlerinde çalışanların sigortalı olabilmeleri için yine aynı kanunun Ek-9. Maddesinde sayılan şartları yerine getirmesi veyahut ücret karşılığı aynı kişi yanında bir ay içinde 10 gün ve daha fazla çalışması şartı getirilmiştir. Kanunun Ek-9'uncu maddesinin ikinci fıkrasında “Ev hizmetlerinde bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı 10 günden az olanlar için ise, çalıştırdıkları süreyle orantılı olarak çalıştıranlarca 82 nci maddeye göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt sınırının %2'si oranında iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi ödenir. Bu şekilde çalışanların sigortalılık tescili, çalışan ve çalıştıran imzalarını da ihtiva eden ve en geç çalışmanın geçtiği

ayın sonuna kadar Kuruma verilmesi gereken örneği Kurumca hazırlanacak belgenin Kuruma verilmesi ile sağlanır. Sigortalılık başlangıcında bu belge üzerinde çalışma başlangıcına dair kayıtlı en eski tarih esas alınır. Bunlar hakkında hastalık sigortası hükümleri uygulanmaz. Bu fıkra kapsamına girenler, adlarına ödenen priminin ait olduğu ayı takip eden ayın sonuna kadar aynı kazancın otuz katının %32,5 oranında prim ödeyebilir. Bunun %20'si malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları, %12,5'i genel sağlık sigortası primidir. Bu süre içinde ödenmeyen primin ödenme hakkı düşer. Ödenen primler 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalılık sayılır. İkinci fıkra kapsamındakileri çalıştıranlar bu Kanun uygulamasında işveren sayılmaz. Sigortalının iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kollarından sağlanan yardımlardan yararlanabilmesi için iş kazasının olduğu tarihten en az on gün önce tescil edilmiş olması ve sigortalılığının sona ermemiş olması, bu Kanuna göre iş kazası veya meslek hastalığından dolayı geçici iş göremezlik ödeneği ödenmesi veya sürekli iş göremezlik geliri ya da malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarından aylık bağlanabilmesi için prim ve prime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması şarttır. Bu sigortalılar ile ilgili iş kazası ve meslek hastalığı olaylarında Kanununun 21 inci maddesinin birinci fıkrası hükümleri uygulanmaz.” Hükümleri yer almaktadır. Yukarıdaki hükümden de anlaşılacağı üzere 5510 sayılı Kanunda ev hizmetlerinde çalışanlar iki gruba ayrılmıştır. Aynı kişi yanında 10 günden az çalıştığı için kısa vadeli sigorta kollarından yararlananlar ve aynı kişi yanında 10 gün ve daha fazla süreyle çalıştıkları için uzun vadeli sigorta kollarından yararlananlar olarak gruplanmıştır.

5510 sayılı sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre aynı kişi yanında bir ay içinde 10 günden az süreyle çalışanlar hakkında Kanunun Ek-9. Maddesi uygulanır. Bu hükme göre sigortalı adına örneği Sosyal Güvenlik Kurumunca düzenlenen belge ile Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirim yapılır. Bu bildirim ile kişi iş kazası ve meslek hastalıkları kapsamında koruma altına alınmıştır. Adına Ek-9 kapsamında sigorta bildiri yapılan kişi eğer iş kazası geçirirse çalışmadığı dönemlerde geçici iş göremezlik ödeneği alabilir veyahut meslekte kazanma gücü oranı %10 ve üzerinde ise kişi adına sürekli iş göremezlik geliri bağlanır. Sürekli iş göremezlik geliri alan kişinin vefat etmesi halinde hak sahiplerine ölüm geliri bağlanır. Söz konusu geliri almakta iken evlenen kız çocuğuna evlenme ödeneği verilir. Ayrıca hak sahiplerine cenaze ödeneği ödenir.

Ev hizmetlerinde çalışan ve adına Ek-9 kapsamında hizmet bildiri yapılan kişinin Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Kurulunca yaptığı işten dolayı meslek hastalığına yakalandığı tespit edilirse kişi adına sürekli iş göremezlik geliri bağlanır. Sürekli iş göremezlik geliri alan kişinin vefat etmesi halinde hak sahiplerine ölüm geliri bağlanır. Söz konusu geliri almakta iken evlenen kız çocuğuna evlenme ödeneği verilir. Ayrıca hak sahiplerine cenaze ödeneği ödenir.

Bunlara ek olarak ev hizmetlerinde çalışan ve adına Ek-9 kapsamında hizmet bildiri yapılan kişi dilerse kendi adına uzun vadeli sigorta bildiriminde bulunabilir ve malullük, yaşlılık, ölüm sigortalarından faydalanabilir. Ek-9 kapsamında sigortalı olan kişi adlarına ödenen priminin ait olduğu ayı takip eden ayın sonuna kadar aynı kazancın otuz katının %32,5 oranında prim ödeyebilir. Bunun %20'si malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları, %12,5'i genel sağlık sigortası primidir. Bu süre içinde ödenmeyen primin ödenme hakkı düşer. Ödenen primler 4 üncü

maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalılık sayılır(5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/5/2006).

3.EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Ev hizmeti; yemek yapma, şöförlük, bahçe işleri, kıyafetlerin yıkanıp ütülenmesi, yerleştirilmesi, alışveriş yapılması gibi günlük işleri içermekteyken son zamanlarda artan ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda ihtiyaca muhtaç bireylerin (örneğin çocuklar ve yaşlılar gibi) bakımıyla da ilgili olmaya başlamıştır (Süral, 2015: 215). Yine bunun yanı sıra TÜİK, Hane Halkı Gelir Tüketim Anketi'nin yaptığı tanımlamaya göre ev hizmetleri, evlerde yaptırılan hizmet işleri olarak ifade edilirken, ev hizmetinde çalışanlar; “ Bahçıvanlar (özel), bekçi (özel; ev, tarla, mülk vb. benzeyen), evde çalışan aşçılar, evde çalışan dadılar, mürebbiyeler, evde çalışan hizmetçiler, eve gelen özel öğretmen (evde özel ders), evlerde yaptırılan hizmet işleri ,gündelikçi, temizlikçi kadınlar, kahyalar, uşaklar, kapıcılar ,seyis, şoför (özel)” olarak ifade edilmektedir. (Yıldırımalp & İslamoğlu, 2016, s. 11). Ev hizmetleri sektörü, direkt olarak evin kendisiyle ilgili olan veya içerisinde yaşayan insanların yaşam koşullarıyla ilgili olabilecek işleri içermektedir ve bu sektörde çalışanlar olan ev işçileri olarak adlandırılmaktadır (Topgül, 2016, s. 340). Ev içerisinde ücret karşılığı yapılan bu hizmetlerin genellikle kadınların cinsiyetlerine bağlı olarak halihazırda gerçekleştirdiği işlerdir. Söylenebilir ki buradaki asıl değişim kadınların bu işleri ücret karşılığı yapmaya başlamalarıdır (Akbiyık, 2013, s. 208). Ev hizmeti sektörü, dünyada birçok ülkede talebin arttığı ve kadınların bolca istihdam olanağı bulunduğu sektörlerin başında gelmektedir (Ünlütürk-Ulutaş & Durusoy-Öztepe, 2013, s. 45). Özellikle son yıllarda kırsaldan kente doğru yapılan iç göçler veya dış göçler genellikle eğitim seviyesi düşük kalmış kadınların düşük ücretli ve güvencesiz bir istihdam alanı olarak ev içi hizmetleri veya çocuk ve yaşlı bakımını göstermektedir (Sarı- Gerşil & Temel, 2016, s. 1115). Kadınların ilerleyen yaşlarda, köyden kente gelmesi veya gelişmemiş bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye gelmesi gibi bazı nedenlerle popülasyona göre eğitimsiz kalması onu ev hizmetleri sektörü gibi eğitim gerektirmeyen istihdam alanlarına itmektedir (Ünlütürk-Ulutaş & Durusoy-Öztepe, 2013, s. 45). Ev içi hizmet sektörüne ihtiyaç, kadınların işgücüne artan katılımı ve çalışan kadınların çeşitli ailevi sorumluluklarıyla iş sorumluluklarına aynı anda gerçekleştirmelerindeki zorlukla artmıştır ve bu bağlamda kadınlar ev hizmeti sektörüne sıcak bakmaktadırlar (Süral, 2015, s. 215). ILO'nun verilerine göre dünyada altmış yedi milyondan fazla ev işçisi bulunmaktadır ve bu sayı gittikçe artmaktadır. Kadınların bu sektörde yer almalarının nedenlerinden biri de yoksulluktur. Ev hizmetleri sektöründe bir sınır bulunmamaktadır ve çalışılan evdeki tüm işlerin yapılması zorunluluğu olduğu düşüncesi, çalışanlarının özelinin olmaması, ağır bir iş yükünün bulunması, yetersiz beslenme ve kötü barınma koşulları sonucu oluşabilecek psikolojik ve fizyolojik çeşitli sorunlar, bu sektörün dezavantajlarıdır (Ünlütürk-Ulutaş & Durusoy-Öztepe, 2013, s. 45). Ev hizmeti sektörü, iş sektöründeki en düşük maaşlı sektördür denilebilir ve bunun en büyük nedenlerinden biri bu sektörün cinsiyetleştirilmiş olmasıdır (Oelz & Rani, 2015, s.1). Ev içi hizmet sektöründeki bir diğer sorun da bu hizmetlerin herhangi bir sınırının olmayışı ve dinamik, değişen bir yapıya sahip olmasındandır (Akbiyık, 2013, s. 208). Toplumsal bakış açısında zaten kadınların yapması gerektiğine dair bir düşünceye sahip olunun ev işleri metalaşarak ücretli bir emek düzeyine gelmiştir ancak bu durumda bile düşük düzeyli cinsiyetleştirilmiş yapısından kurtulamamıştır. (Ünlütürk-Ulutaş & Durusoy-Öztepe, 2013, s. 45). Bu sektörde yapılan işlerin statüsünün, diğer işlere nazaran düşük görülmesi işçilerin maaşlarının da düşük tutulmasına neden olmaktadır. Asgari ücretin dahi altında ücretlere çalışan bu kadınların sosyal güvenliklerinin olmayışı da onları iş kazalarına ve bu kazaların sonucunda yardımsız kalmalarına açık hale getirmektedir (Yıldırımalp, 2014, s. 58). Uluslararası İş Örgütü (ILO; International Labour Organization)'nün yapmış olduğu bir araştırma göstermektedir ki, ev hizmeti sektöründe dünya genelinde en düşük maaş verilen ülkeler Türkiye ve Meksika'dır (Oelz & Rani, 2015, s. 11). Yatılı çalışmanın en büyük dezavantajı

dezavantajı ise ev işlerinin sürekliliği dolayısıyla emeğin daha fazla sömürülmesidir çünkü yatılı çalışanlar da hane halkından sayılmakta ve mesai saatlerinde bir sınır olmamaktadır buna ek olarak da yaptıkları işlerin görünmezliği artmakta ve bu fazladan emek ücretine yansımamaktadır.

4.SONUÇ

Ev hizmetlerinde istihdam edilenlerin sayısı arttıkça çalışanların hukuki statüsünü belirlemek ve toplumda sosyal anlamda eşitsizliğe uğramalarını engellemek saikıyla çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu sayede ev hizmetlerinde çalışan kişiler hem işsiz kaldıkları dönemlerde işsizlik ödeneği alma hakkına, iş kazası ve meslek hastalığı durumlarında iş göremezlik geliri almaya, hastalık durumunda geçici iş göremezlik ödeneği alma hakkına, analık durumunda emzirme ödeneği alma hakkına, çalıştıkları dönemlerde ise ücret, yıllık izin vb. haklara sahip olmuşlardır. Fakat hala ev hizmetlerinde çalışanların sosyal güvenlik hakları oldukça yetersizdir. Yıllarca aynı işveren yanında çalışmış bir ev çalışanı kıdem tazminatını hak edememekte, tazminat talebiyle İş Mahkemesi'nde dava dahi açamamaktadır. İş Kanununda ve İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda istisna kapsamında değerlendirildiklerinden dolayı, hem mesleki risklerden korunma hakkı olmamakta, hem de iş görme edimini yerine getirdikten ve iş ilişkisi bittikten sonra tazminat talepleri hiçe sayılmaktadır. Bu sebeple Kanun koyucuların ev hizmetlerinde çalışanları ilgili Kanunların istisna kapsamından çıkarmaları ve bu kişileri çalıştıranları birer işveren statüsünde değerlendirerek ev hizmetlerinde çalışan kişileri hukuki, toplumsal ve sosyal olarak koruma altına alması gerekmektedir.

Ülkemizde genellikle kadınların istihdam edildiği ev hizmetleri sektöründe açıkça görülmekte ki, kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinden iş hayatında da kurtulamamaktadır. Bu sektörün sorunlarının temelinde “kadın işi” olarak görülmesi vardır. Bu anlamda bu kişilerin sigortasız çalışmaları ve örgütlenememeleri işçilerin zor şartlar altında çalışmaları ve meslek hastalıklarına yakalanmalarına neden olmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından ortaya konan 189 numaralı sözleşme bu işin insana yakışır bir iş tanımını alması için devletlere sunulmuştur. Ancak ülkemiz bu sözleşmeyi onaylamamıştır. Bu sözleşmenin imzalanması ülkemizdeki çalışanlar açısından faydalı olacaktır. Ev hizmeti sektöründe çalışan işçilerin iş kanunu kapsamına girmemesi de büyük sorun teşkil etmektedir, bu anlamda bir düzenleme gereklidir.

Bu sektördekinin yasal olarak korumalarının olmayışı onları çoğu meslek hastalığına açık hale getirdiğinden bu kişilerin daha fazla örgütlenmesi ve sendikalaşması gerekmektedir.

5.KAYNAKLAR

Akbıyık, N., Ev hizmetlerinde çalışma: Malatya’da bir alan araştırması, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(21), 1-34, 2013

Manav, E., Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2022(9), 509-538, 2022

Kökkılınç, A.G., Ev Hizmetlerinde Çalışan İşçinin İş İlişkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2019(20), 537-557, 2019

Oelz, M., & Rani, U., Domestic work, wages, and gender equality: lessons from developing countries. International Labour Office, (7), 1-33, 2015

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Kabul Tarihi:31/5/2006

Topgül, S., Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların Sosyal Güvenliği, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 339-352, 2016

ILO, Uluslararası çalışma Örgütünün Evde Çalışma Sözleşmesi, Cenevre, 1996

Süral, N., Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal güvenliği. Tisk Akademi, 20(10), 2015

Topgül, S., Ev hizmetlerinde çalışan kadınların sosyal güvenliği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 339-352, 2016

Ugur, S., Özdemir, Y., Ev Hizmetleri Alanında Çalışan yerli Kadın İşgücünün Sosyo-Ekonomik Analizi: İzmir ili Alan Araştırması, Sosyal Güvenlik Dergisi, 9(1), 45-63

Ünlütürk-Ulutaş, Ç., & Durusoy-Öztepe, N., Ev hizmetlerinde mesleki sağlık ve güvenlik sorunu. Çalışma İlişkileri Dergisi, 4(2), 44-57, 2013

LYKAONIA BÖLGESİ'NDEN YENİ BİR GECE BEKÇİLERİ (NYKTOPHYLAKES) LİSTESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet ALKAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
– ORCID ID: 0000-0003-4315-2058

ÖZET

Makalede, Karaman'ın (Laranda) yaklaşık 17 km kuzeydoğusundaki Sudurağı köyünde tarım arazisi elde etmek için 2019 yılında yapılan çalışma sırasında ortaya çıkarılan kireçtaşı sütun üzerine yazılı 25 gece bekçisinin listesini veren yeni bir yazıt tanıtılmaktadır. Sütun Karaman müzesine getirilerek koruma altına alınmıştır. Yazıt, onurlandırma ve gece bekçileri listesi olmak üzere iki bölümden müteşekkildir. Yazıtın onurlandırma kısmından anlaşılacağı üzere sütun, gece bekçileri tarafından her ikisi de çift isme sahip olan Sabidius Kouibaras ve eşi Sabidia Mikka'nın onuruna ithaf edilmiştir. Yazıtta Sabidius'un mesleği hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir, ancak gece bekçileri tarafından onurlandırılan bu şahıs onların bir meslektaşı veya komutanı olabilir. Roma vatandaşlık hakkını elde ettikleri *tria nomina*'larından (satır 8, 12 ve 21) anlaşılan üç kişi dışında tüm gece bekçileri babalarının isimleriyle kaydedilmektedir. Böylece yazıt, hepsi ayrı ayrı sayıldığında yerli, Yunan ve Latin-Roma isimlerinden oluşan toplam 57 isim sunmaktadır. Bunlar arasında bazı yeni yerel isimler belgelenmektedir. Yazıttaki Latin-Roma şahıs adları, sütunun genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, yazıtta Aurelius *gentilicium*'unun hiç görülmemesi, sütunun MS 212 yılı öncesine tarihlendirilmesinin mümkün olabileceğini düşündürmektedir. Bu yazıt, şimdiye kadar birkaç epigrafik ve papirüs kayıtlarından bilinen diğer gece bekçileri listelerinden daha fazla sayıda *nyktophylakes* adı listelemektedir. Yazıtın onurlandırma kısmında yer alan οἱ ἐν τῇ πόλει νυκτοφύλακες "şehirdeki gece bekçileri" ifadesinden Sudurağı'nda veya yakınlarında polis statüsünde bir yerleşim yeri olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sudurağı yakınlarında bulunan ve Derbe etnikonunu kaydeden daha önce yayınlanmış iki yazıtı dayanarak, bu ifadeye yer alan *polis*'in Aziz Paulos'un da ziyaret ettiği Lykaonia kenti Derbe ile özdeş olabileceğini öne sürmek mümkün görünmektedir. Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş bazı şahısların gece bekçileri listesinde görülmesi, bu kentte gece bekçiliğinin saygı duyulan bir meslek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca listede bu kadar çok gece bekçisinin yer almış olması, o dönemde kentin ciddi bir gece güvenliği sorunu ile karşı karşıya olduğu fikrini de beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: νυκτοφύλακες, nyktophylakes, gece bekçileri, Lykaonia, Sudurağı, Derbe.

ABSTRACT

A NEWLY FOUND NIGHT WATCHMEN (*NYCTOPHYLACES*)

LIST FROM THE LYCAONIA REGION

This article introduces a new inscription giving a list of 25 night watchmen inscribed on a limestone column, unearthed in 2019 during the course of reclamation to obtain agricultural land within the Sudurağı village about 17 km northeast of Karaman (Laranda). It is today in the museum of Karaman. As understood from the honouring part of the inscription, the column was dedicated to honour Sabidius Kouibaras and his wife Sabidia Mikka, both of whom have double-names, by the night watchmen. There is no information about the profession of Sabidius in the inscription, but he might have been a colleague or in command of the night watchmen. Except for three person who have *tria nomina* (lines 8, 12, and 21), all the *nyctophylaces* are recorded with their fathers name. The inscription when all are individually counted presents a total of 57 personal names comprising the indigenous, Greek and Latin-Roman names. Some new indigenous personal names are attested in the inscription. The Latin-Roman personal names in the inscription indicate that the column can be dated to the Roman imperial period and, with the absence of the Aurelius *gentilicium* in the inscription, it can be suggested it is possible to date it before 212 A.D. This inscription lists more names of *nyctophylaces* than are recorded in other night watchmen lists known from a few epigraphic and papyrus documents to date. From the expression οἱ ἐν τῇ πόλει νυκτοφύλακες "the night watchmen in the *polis*" in the honouring part of the inscription, it is clearly understood that there was a settlement with *polis* status in or near the Sudurağı village. Based upon two previously published inscriptions recording the ethnicon of Derbe, which were also found near Sudurağı, it seems possible to suggest the *polis* in this statement may be identical with the Lycaonian city of Derbe, which was visited by the Apostle Paul. From the fact that some of the persons listed obtained Roman citizenship, it can be interpreted that the night guard was a respected profession in this city. In addition, the presence of such a large number of night watchmen in the list brings with it the possibility that the city at that time may have faced a serious night security problem.

Keywords: νυκτοφύλακες, nyctophylaces, night watchmen, Lycaonia, Sudurağı, Derbe

1. YAZIT METNİ VE ÇEVİRİSİ

Buluntu Yeri: Lykaonia Bölgesi. Yazıt, Karaman kent merkezinin 17 km kuzeydoğusunda yer alan Sudurağı beldesinde 2019 yılında tarım arazisi elde etmek üzere yapılan çalışma sırasında bulunmuş olup şimdi Karaman Müzesi bahçesinde korunmaktadır. Envanter Nr.: A-5543.

Malzeme: Kireçtaşıdan yapılmış sütun. Sütunun tabanı sabit bir yerde dikilmek üzere düzenlenmiştir. Üst kısmında bulunan kurşun akıtma çukuru ise sütunun üzerine bir heykelciğin dikilmiş olduğunu düşündürmektedir. Sütun gün yüzüne çıkarıldığı sırada traktörün pulluğuna takılması sonucunda sütun üzerinde çizik biçiminde meydana gelen tahribattan dolayı yazıtın özellikle son satırlarında silinmeler meydana gelmiştir. Yazıtın 7-12 satırları bir harflik

mesafede sola kaydırılmış, aynı şekilde 13. satırdan itibaren de satırlar sola kaydırılarak yazılmıştır. Ölçüleri: Yükseklik: 236 cm; Çap: 40 cm; Harf Yüksekliği: 3,5-4 cm.

		Σαβίδιον Κουιβα-	“Sabidius Kouibaras’ı
2		ραν καὶ Σαβιδίαν	ve onun karısı Sabidia Mikka’yı
		Μίκκαν τὴν γυναι-	onurlandırmak üzere
4		κα αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ	kentteki gece bekçileri
		πόλει νυκτοφύλα-	(bu sütunu dikti)’’:
6		κες τειμῆς χάριν	
		Πόπλιος Γαίου	Gaius oğlu Puplius
8		Γάϊος Γάβιος Πρόκλος	Gaius Gabius Proklos
		Νανουας Ἰνζουμιος	Inzoumis oğlu Nanouas
10		Ἰούλιος Σου	Sous(?) oğlu Iulius
		Σεμπρόνιος Σανδῶ	Sandos oğlu Sempronius
12		Λούκιος Τυράνιος Μαῦρος	Lucius Tyranios Mauros
		Πασικράτης Δαδεου	Dadeas oğlu Pasikrates
14		Ἰμβλις Σανδῶ	Sandos oğlu Imblis
		Παπίας Φιλοτέκ[ν]ου	Philoteknos oğlu Papias
16		Ναννας Σανδατα	Sandatas oğlu Nannas
		Παππ[α]ς Ζηζιος	Zezis oğlu Pappas
18		Ρουδεις ^{v.v.} Παππ[α]	Papas oğlu Rhoudeis
		Κιδαρικς Ουσιος	Ousis oğlu Kidaris
20		Παππα[ς] Ουνου	Oounous(?) oğlu Pappas
		Λούκιος [Ρ]ουτ[ε]ίλιος Οὐᾶρος	Lucius [R]utilius Varus
22		Λούκιος [Σανδ?]ῶ	[Sandos?] oğlu Lucius
		Βουτίων Μενε[δή]μου	Mene[de]mos oğlu Boution
24		Παπαις Ἰν[ν]ου	Innous oğlu Papis
		Μ[. . ^{v.v.}]ωγαρας Βαρανδιος	Barandis oğlu M[. .]ogaras
26		[. .]ΤΡΙΒΗΣ Σβαινωμιος	Sbainomis oğlu [. .]ΤΡΙΒΗΣ
		Παππ ^{v.v.} ας Μανιος	Manis oğlu Pappas
28		Ἰνζο[ν]μ ^{v.v.} ις Ν[α]ν[ν]α	Nannas oğlu Inzoumis

	Σανδ[ας] ^{v.v.} Ιννου	Innous oğlu Sandas
30	Σανδας Μά ^{v.} ρκου	Marcus oğlu Sandas
	[Π]αππας Δορυφό[ρ]ου.	Dorypho[r]os oğlu [P]appas

2. YORUM

2.1. οἱ ἐν τῇ πόλει νυκτοφύλακες “Kentteki gece bekçileri” (Satır 4-6)

Gece bekçiliği üzerine genel bir değerlendirme ve *polis*'in identifikasyonu için bir öneri:

Gece bekçiliğine dair şimdiye kadar bilinen belgelerin çoğunu Anadolu'da Karia (Sebastopolis, Tabai, Tralles), Phrygia (Lykos kıyısındaki Laodikeia) ve Lykaonia (Amblada) kentlerinden ele geçen epigrafik buluntular (Bréaz 2005, 79-84 ve 348-349 nr. A1-A6; Dmitriev 2005, 204-206) ile Mısır'da ele geçen papirüsler oluşturmaktadır (Hennig 2002). Anadolu'daki gece bekçiliğine dair belgelerin tamamı Roma İmparatorluk Dönemi'ndendir. Ptolemaioslar Krallığı zamanında Mısır'da gece bekçiliği komutanlığının (νυκτερινὸς στρατηγός olarak) varlığı Strabon'un anlatımından bilinmektedir (Strab. 17.1.12; Hennig 2002, 287-289 ve dipnot 34).

Gece bekçiliğinin mahiyetine dair pek fazla bilgi sunmayan Sudurağı yazıtı şimdiye kadar ele geçen “gece bekçileri listesi” içeren az sayıdaki epigrafik belgeden biri olup bunlar arasında en uzun liste olma özelliğine sahiptir. Bunlardan biri Doğu Pisidia'da Amblada kenti yakınlarındaki Kızılca köyünde bulunan bir onurlandırma yazıtı olup 10 *nyktophylakes* listelenmektedir (Hall 1968, 78 nr. 25). Yazıtın editörü Hall listedeki gece bekçilerinin bir *phyle* üyesi olduklarını düşünmektedir. Mısır'da Theadelphia kentinden köy yetkilileri listesi içeren bir papirüste 20 *nyktophylaks*'ın da adı verilmektedir (Hennig 2002, 287). Diğer bir liste British Museum'a satın alma yoluyla getirilmiş bir papirüs olup (Youtie 1977, 295), bu listede εἰρηνοφύλακές “barış koruyucuları” adı altında 4, ἐπιτρέχοντες καὶ νυκτοφύλακες “suçluları yakalayanlar ve gece bekçileri” adı altında da 11 şahıs ismi sıralanmakta ancak kaçının ἐπιτρέχοντες, kaçının da νυκτοφύλακες olduğu belli değildir.

Sudurağı yazıtındaki 25 kişilik liste diğer listelere nazaran yüksek bir rakam içermektedir. Yazıtın onurlandırma kısmındaki οἱ ἐν τῇ πόλει νυκτοφύλακες ifadesindeki *polis* vurgusu, gece bekçiliğinin kent güvenliğine dair kurumsal yapısına (Fuhrmann 2012, 77) işaret etmektedir ki büyük olasılıkla bunlar gece güvenliğinden sorumlu oldukları *polis* tarafından finanse ediliyorlardı (Dmitriev 2005, 205). Ayrıca, yazıtta doğrudan bir bilgi bulunmasa da - onurlandırılan Sabidius Kouibaras'ın listedeki şahıslarla meslektaş mı yoksa onların komutanı mı olduğu belirsiz kalmaktadır- bu kadar sayıdaki güvenlik personelinin bir kentte bulunması onların belli bir komuta makamı altında hizmet ediyor olduklarını düşündürmektedir. Bu hususta çok açık bir belge olmamakla birlikte gece bekçilerinin “gece komutanı” altında hizmet verdikleri düşünülmektedir (Bréaz 2005, 82). Anadolu'daki epigrafik belgelerde “gece komutanlığı” meslek adı, “νυκτερινεῖα” (IK 17,2, nr. 4337)¹, “νυκτερινὴ στρατηγία” (CIG

¹ Ephesos'ta ele geçen, Demeter taraftarlarının kendi hayırseverleri olarak gördükleri şahsın heykelini dikmek üzere aldıkları onurlandırma kararı yazıtında adı kayıp olan bu şahsın gece bekçiliği komutanı (νυκτερινή(α)ν) olarak da hizmette bulunduğu kaydedilmektedir.

2930; Oliver 1941, 161-162 nr. 50)², “διὰ νυκτὸς στρατηγικά” (Sterrett 1888a, 27-28 nr. 25; Robert 1946, 37; Brélaz 2005, 351 nr. B6; IK 49, nr. 72)³ ve “στρατηγία τῆς διὰ νυκτός” (IK 49, nr. 70)⁴ biçimlerinde anılmaktadır (Brélaz 2005, 79-84). Mısır’da ele geçen papirüslerde ise νυκτοστράτηγος “gece komutanı” ve ἀρχινυκτοφύλαξ “baş gece bekçisi” diye bilinmektedir (Hennig 2002, 288-295). Gece komutanlarının kentin gece güvenliğini sağlamalarının yanı sıra, aranan kişilerin izini sürüp tutuklamak; hırsızlık, soygun, şiddet gibi suçların faillerinin yargılanması görevleri arasındaydı (Hennig 2002, 291). Ayrıca yine bir papirüs metninden bir gece komutanının özel bir konutun gece boyunca korunması için bir güvenlik görevlisi atadığı bilgisi mevcuttur (Hennig 2002, 284). Gece komutanlarının bir başka görevinin de gece düzenlenen festivallerde asayişini sağlamak olduğu Ephesos’taki gece komutanı Titus Flavius Asklepiodoros’un Artemis’e adak yazıtının yorumuyla anlaşılmaktadır (Oliver 1941, 102-104 nr. 18).

Yazıtın onurlandırma kısmında geçen οἱ ἐν τῇ πόλει νυκτοφύλακες “kentteki gece bekçileri” ifadesinden yazıtın bulunduğu Sudurağı köyünde veya yakınlarında *polis* statüsünde bir yerleşim olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sudurağı’ndan Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait iki mezar yazıtı Sterrett tarafından yayımlanmıştır. Bunlardan biri Tiberius Claudius Dionysios adlı şahsın karısı Tiberia Claudia Eunonia için yaptırdığı bir mezar stelidir (Sterrett 1888b, 18-19 nr. 14). Dionysios ve eşi Eunoia Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş yurttaşlardır. Diğeri kırık olup okunabilen kısımlarından anlaşıldığı üzere bir kadının Bianor isimli kocası için yaptırdığı mezarın yazıtıdır (Sterrett 1888b, 19 nr. 15). Yazıtın sonunda, mezara kötü muamelede bulunacak olan kişinin Roma hazinesi olan *fiscus*’a 12500 denaria ceza ödeyeceği uyarısı yapılmaktadır. Karaman Müzesi’nde Sudurağı’ndan getirilmiş bir yazıt daha vardır. Bu yazıt mesleği *tabularius* olan Marcus Ulpius Sebastus adlı bir azatlı kölenin kendi karısı için yaptırdığı sütun formulu mezar stelidir (Engelmann – Üner 1992, 11 no. 12; SEG 42, 1254; Alkan 2014, 58-59 nr. 8). Gece bekçileri listesi yazıtıyla aynı yerde toprak altından çıkarılan, alt tarafı kaideli, üst tarafı profilli, güzel bir işçilikle yapılmış yazıtlı başka bir sütun daha Karaman Müzesine getirilmiştir. Sütun üzerindeki yazıt antik dönemde traşlanmış, yazılar oldukça fazla silinmiş durumda olup kalan birkaç kelimeden anlaşıldığı üzere sütun bir mezar yazıtı taşımaktadır⁵. Sudurağı yakınlarında Ekinözü/Devri Şehri (Belke – Restle 1984, 157 s.v. Derbe) köyünde ele geçmiş ve Karaman Müzesine getirilmiş, Tetrarkhi Dönemi’nden (MS 293-

² Karia kenti Tralles’te (Aydın) ele geçen bir dekretle onurlandırılan ve çeşitli memuriyet icra ettiği anlaşılan Tiberius Claudius Pannykhos isimli bir şahsın aynı zamanda gece bekçiliği komutanı (στρατηγῆσαν|τα τὴν νυκ{υ}τερνήν στρα|τηγίαν) olarak görevde bulunduğu görülmektedir. Yine Karia’dan, Tabai kentinde bulunan kırık bir onurlandırma yazıtında adı kayıp bir şahsın gece bekçiliği komutanlığını icra ettiği (τ[ελέσαν]|τα δὲ καὶ τὴν νυκτερνήν στρ[ατηγίαν]) diye kaydedilmektedir (Robert 1937, 322-323).

³ Karia kenti Sebastopolis’ten P. Statius Hermas adlı bir şahsın Traianus’a ve Sebastopolis demos’una ithaf yazıtından onun çeşitli kent görevleri yanı sıra gece komutanlığı onurlarıyla da onure edildiği (τεμῆθεις τεμαῖς διὰ νυκτὸς στρατηγικαῖς) görülmektedir. Lykos kıyısındaki Laodikeia’da bir onur yazıtından Aurelius Zosimos’un ó διὰ νυκτὸς στρατηγὸς diye kendini tanımladığı görülmektedir.

⁴ Lykos kıyısındaki Laodikeia’dan adı kayıp bir gece komutanının adak yazıtından (kent) kararıyla kendisine verilen komutanlığın şükranı için altın kaplama Eros heykelleri adağında bulunduğu anlaşılmaktadır (--- τοὺς Ἐρωτας] | [ἐπι]χρῦσους ἀντι {στρα} | [στ]ρατηγίας τῆς δι[ἀ] νυκτὸς ἀνέθηκ[εν]).

⁵ Bu eser (Envanter Nr. A-5542) başka bir çalışmanın içinde değerlendirilmek üzere buraya alınmamıştır.

305) bir sınır yazıtı (Alkan 2014, 56-57 nr. 6) da burada zikredilmeye değerdir. Çünkü bu yazıtın buluntu yeri Sudurağı'ndaki kentle teritoryum bakımından bağlantılı olabilir.

Yukarıdaki gece bekçileri yazıtı ile beraber söz konusu diğer Sudurağı epigrafik buluntuları Roma İmparatorluk Dönemi'nde Sudurağı beldesinde veya çok yakınında önemli bir *polis* yerleşiminin olduğunu açıkça göstermektedir. Yazıtta listelenen gece bekçilerinin sayısı dikkate alındığında bu kentin önemli büyüklükte olduğu kolayca söylenebilir. Köyün ismi Sudurağı Türkçe olup Osmanlı Dönemi'nde Sidrova, Sidivre, Sidevre vb. adlarla da anılmıştır. Daha eski, antik adı bilinmeyen köyün güncel adının eski isimlerinden türediği hususunda ses benzerliği dışında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Sudurağı yakınlarında ele geçen iki yazıt, henüz yeri tam olarak tespit edilememiş olan, Aziz Paulos'un da ziyaret ettiği Derbe kentinin Sudurağı'nda yahut çok yakınında olduğunu göstermektedir. Derbe kentinin karar (boule) ve halk meclisinin (demos) İmparator Antonius Pius'u onurlandırdığını gösteren ilk yazıtın (Ballance 1957, 147-151) Sudurağı yakınlarındaki Kerti Höyük'te bulunması, Derbe'nin Karaman'ın batısında değil, Kerti Höyük civarında aranması gerektiğini göstermiştir. Kerti Höyük'te bulunduğu söylenen ve Sudurağı'nda bir evde tespit edilen, şimdi Karaman Müzesi'nde korunan diğer bir yazıt (Ballance 1964, 139-140; SEG 42, 1256) Derbeli Mikail adlı bir piskoposun mezarına aittir. Kerti Höyük'te herhangi bir Bizans kalıntısı bulunmamasından dolayı yazıtın ait olduğu asıl yer konusunda editörün düşüncesi Sudurağı olması gerektiği yönündedir. Bu iki yazıtın yayınından sonra Derbe kentinin Sudurağı civarında bir yerde olduğu konusunda şüphe kalmamaktadır. Bunlara binaen, Sudurağı gece bekçileri yazıtında adı verilmeyen *polis*'in Derbe ile özdeş olabileceği söylenebilir.

2.2. Yazıtta Geçen Şahıs İsimleri

Satır 1-2: Σαβίδιον Latin ismi Sabidius'un accusativ formudur. Anadolu'dan çok az örnek mevcuttur (LGPN V.C, 380 s.v. Σαβίδιος). Κοιβαράν accusativ formda olup büyük olasılıkla yeni bir yerel isimdir. Nominativ hali Κοιβαράς olmalıdır. Καρβαράς (LGPN V.C, 211 s.v. Καρβαράς; Zgusta 1964, § 512 dipnot 24), Ομοβαράς (LGPN V.C, 327 s.v. Ομοβαράς), Ονοβαράς (LGPN V.C, 329 s.v. Ονοβαράς) ve Οσβαράς (LGPN V.C, 333 s.v. Οσβαράς) gibi -βαράς bitimli yerel Anadolu isimleriyle karşılaştırılabilir. Sabidius Kouibaras'ın mesleği yazıtta verilmemiş ama büyük olasılıkla o da kendisini onurlandıranlarla meslektaş, yani bir *nyktohylaks* idi. Onun gece bekçileri komutanı olma olasılığı da düşünülebilir ancak eğer öyle olsaydı yazıtta komutan olduğu belirtilirdi.

Satır 2-3: Σαβιδία Latin kadın ismi Sabidia'nın accusativ hâlidir (LGPN V.A, 394 s.v. Σαβιδία). Anadolu'da çok az sayıda belgelenmiş olan Sabidia adı en yakın örnek olarak Lykaonia kenti Ikonion'da (Konya) bulunan bir mezar yazıtında (Calder 1912, 65 nr. 31) çift isimli Sabidia Saturnina belgelenir. Μίκκων, Μίκκα (LGPN V.C, 295 s.v. Μίκκα) yahut diğer bir telaffuzu Μίκκη (LGPN V.A, 317; V.C, 295 s.v. Μίκκη) isminin accusativ hali olup Hristiyanlık döneminde Lykaonia Bölgesi'nde çok popüler bir isimdi (Breytenbach – Zimmermann 2018, 289 dipnot 1130).

Satır 8: Gaius Gabius Proklos, asıl adı Yunan ismi Proklos olan bu şahıs Roma vatandaşlık hakkını almış görünmektedir.

Satır 9: Νανοῦα (Bean – Mitford 1970, 207 nr. 233 ve 208-209 nr. 237) Isauria Bölgesi'nde görülen yerel bir isim olup karşılaştırılabilecek en yakın örneği Νανοῦδαξ ismi Lykaonia kenti Lystra/Akören'de bulunan bir mezar yazıtıyla (MAMA 8, 78; Laminger-Pascher 1992, 174 nr. 268); Zgusta 1964, § 1013-38) belgelenmiştir. Diğer bir örnek kadın adı olarak Νανοαξ Isauria'da Artanada kentinde bir mezar yazıtında geçmektedir (Sterrett 1888b, 57 nr. 80; bu isim için ayrıca bkz. Bean – Mitford 1970, 143 nr. 141). Ινζουμιος (*nom.* Ινζουμις) daha önce belgelenmemiş yerel bir isim olup satır 28'de de geçmektedir.

Satır 10: Σου, Iulius'un genitiv haldeki baba adıdır. Nominativ formu için kesin bir form vermek oldukça zor görünmektedir: Σας yahut Σης ya da Σος genitiv halde Σου diye çekimlenir. Ancak böyle isimler belgelenmiş değildir. Bununla birlikte bu ismin nominativ hali Σους olabilir, tıpkı Κιδους isminin genitiv hâlde Κιδου diye belgelenmesi gibi (Zgusta 1964, § 602-3). Σους ismi Bithynia kenti Klaudiopolis'te (Bolu) bulunan bir mezar yazıtıyla belgelenir (IK 31, 49 nr. 37, Σους aksentli). Zgusta, bu yazıttaki Σους adının Trakya kökenli olarak düşündüğü Σουσαξ ve Σουσοξ isimleriyle olan benzerliğine dikkat çekmektedir (Zgusta 1964, § 1463-10).

Satır 11: Σεμπρόνιος (Latin *Sempronius*), yaygın görülen bir isimdir. Σανδω (= Σανδου?)⁶ genitiv hâlde baba adı olup aynı formda satır 14'te de geçmektedir. Nominativ hâli Σανδοξ diye düşünülürse, Kilikia kenti Olba'da bulunan bir yazıtta accusativ hâlde (Σανδον) görülmektedir (MAMA 3, 106; Zgusta 1964, § 1370-4). Bunun yanı sıra bu ismin nominativ hâli Σανδωξ da olabilir tıpkı Ινωξ isminin genitiv hâlde Ινωω diye belgelenmiş olması gibi (Zgusta 1964, § 471-7).

Satır 12: Λούκιος (Latin *Lucius*). Τυράνιος (LGPN V.A, 438 s.v. Τυράνιος) çok nadir görülen bir isim olup daha yaygın kullanılan Τυραννίς veya Τύραννος gibi bir isimden türemiş olabilir. Μαῦρος (LGPN I, 300; II, 299; III.A, 290; IV, 225; V.C, 274 s.v. Μαῦρος) çok sayıda belgelenmemiş olsa da İtalya, Yunanistan, Trakya, Anadolu, Suriye ve Afrika'da örneklerine rastlanmaktadır. Lucius Tyranius Mauros da satır 8'deki Gaius Gabius Proklos gibi sonradan Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş görünmektedir.

Satır 13: Πασικράτης yaygın görülen bir Yunan isimdir. Δαδεου (*nom.* Δαδεαξ), Ionia kenti Kolophon'dan bir yazıtla belgelenmiş olup yerel yahut Yunan ismi olarak değerlendirilmektedir (IGR 4, 1586, Δαδέου; Zgusta 1964, § 244-6, Δαδεαξ; LGPN V.A, 115 s.v. Δαδέαξ.).

Satır 14: Ιμβλίς yeni bir yerel masculinum şahıs adıdır. Σανδω satır 11'de de geçmektedir.

Satır 15: Παπίας yaygın bir Yunan ismi olup yerel Anadolulu ismi (Παπιαξ) olarak da değerlendirilmektedir (Zgusta 1964, § 1199-5). Φιλοτέκ[ν]ου (*nom.* Φιλότεκνος) "evlatsever" diye güzel bir anlam içermesine rağmen epigrafik belgelerde şahıs ismi olarak yok denecek

⁶ Genitiv tekil eki -ου diftong'u kimi zaman -ω harfiyle karşılanmaktadır (Gignac 1976, 208-209).

kadar az sayıda belgelenmiş Yunanca bir isimdir (SEG 40, 880). Ancak sıfat olarak φιλότεκνος onlarca yazıtta geçmektedir.

Satır 16: Ναννας (Zgusta 1964, § 1013-24) yerel bir şahıs adıdır ve satır 28’de de geçmektedir. Σανδατα (*nom.* Σανδατας olmalı) Nannas’ın genetik haldeki baba adı olup yeni bir yerel isimdir. Kilikia kenti Korykos’tan bir yazıtta geçen Σανδατις (Zgusta 1964, § 1370-9) ismiyle karşılaştırılabilir.

Satır 17: Παππας (Zgusta 1964, § 1199-20) yerel bir isim olup 18 ve 20. satırlarda da geçmektedir. Ζηζιος (*nom.* Ζηζις) hem erkek hem de kadın adı olan bu isim de yereldir (Zgusta 1964, § 386-1 ve 386-2). Isauria yerleşimi Masdat/Muratdede köyünde bulunan iki mezar yazıtında da belgelenmiştir (Alkan - Kurt 2016, 37-38 no. I.18 ve 57-58 no. I.31).

Satır 18: Ρουδεις yeni bir yerel isim olabilir. Çok benzer bir örnek olarak Isauria kenti Klaudiopolis’ten (Mut) bir mezar yazıtında Κουδεις adı belgelenmektedir (Heberdey – Wilhelm 1896, 119 nr. 118; Zgusta 1964, § 718-1). Παππ[α] 17. satırdaki Παππας’ın genetik hali olup her ikisinin de özdeş mi yoksa farklı şahıslar mı oldukları belirsizdir.

Satır 19: Κιδαρις yeni bir yerel isimdir. Benzer bir kadın adı Κιδασις Isauria kenti Artanada’dan bilinmektedir (Sterrett 1888b, 55 nr. 76; Zgusta 1964, § 602-4). Yine Isauria kenti Astra’dan Κιθαρις ismi en yakın örnek olarak gösterilebilir (Sterrett 1888b, 50 nr. 72; Zgusta 1964, § 606; LGPN V.C, 218 s.v. Κιθαρις). Genetik hâldeki Ουσιος (Ουσιος da olabilir, *nom.* Ουσις veya Ουσις) adı da yeni bir isim görünmektedir:

Satır 20: Παππα[ς] adı 17 ve 18. satırlarda da geçmektedir. Ουνου isminin nominativ hâli Ουνους olmalı (satır 10’daki Σου ve satır 29’daki Ιννου için yapılan açıklamaya bkz.): Lykaonia kenti Lystra’da bir mezar yazıtında Ουνους adı accusativ halde (Ουνουν) belgelenmiştir (MAMA 8, 106). Zgusta’nın Küçük Asya isimleri arasında yer vermediği Ουνους adının Kelt kökenli olabileceği yönünde bir yorum Laminger-Pascher tarafından yapılmaktadır (Laming-Pascher 1992, 197 nr. 320).

Satır 21: Λούκιος [Ρ]ουτ[ε]ίλιος Ουάρος: üç isimli Lucius [R]utilius Varus, Roma vatandaşı görünmektedir.

Satır 22: Λούκιος [Σανδ?]ω, tamamlama doğruysa Lucius’un baba adı Sandos satır 11 ve 14’te de geçmektedir.

Satır 23: Βουτίων, bu haliyle yeni bir isim görünse de Βουτέων (Pape – Benseler 1884, 15 s.v. Βουτέων) isminin farklı bir telaffuzu da olabilir. Μενε[δή]μου (Μενέδημος) çok yaygın görülen bir Yunan ismidir.

Satır 24: Παπας adı bu formda daha önce belgelenmemiştir. Anadolu’da oldukça yaygın görülen Παπας ismini çağrıştırmaktadır. Belki *Iota* harfi fazladan yazılmış olabilir ya da Isauria’da belgelenmiş bir Παπεις (Zgusta 1964, § 1199-8) ile benzerliği dikkate alınabilir. Ιν[v]ου satır 29’da da geçmektedir.

Satır 25: Μ[.]ωγαρας: Boşlukta üçgen bir harfin sol ayağının alt kısmı gibi duran bir iz görülmektedir, bu bir alpha’ya ait olabilir. Bu durumda Μαωγαρας diye deşifre edilebilir.

Maogaras diye bir isim daha önce belgelenmiş değildir. Βαβανδιος (*nom.* Βαβανδις) yeni bir yerel isim olabilir. Kuşkulu okunan her iki *beta* (B) harfinden biri *rho* (P) da olabilir; bu durumda ismin Βαβανδιος veya Ραβανδιος diye okunması mümkün görünmektedir.

Satır 26: [. .]ΤΡΙΒΗΣ: yeni bir isim olabilir. Belki [Εὐ]τριβης diye deşifre edilebilir⁷. Σβαινωμιος (*nom.* Σβαινωμις) yerel bir şahıs ismi olup Isauria Bölgesi'nde Masdat/Muratdede köyünde ele geçen bir yazıtta da geçmektedir (Alkan – Kurt 2016, 73-75 no. I. 42 B.)⁸. Σβαινωμις adı Isauria ve Lykaonia bölgelerinde ele geçen birkaç yazıtla (Sterrett 1888b, 64 nr. 97 ve 98; Swoboda – Keil 1935, 99 nr. 283. Engelmann – Üner 1992, 13 nr. 17; SEG 42, 1259) belgelenen Σβηνωμις (Zgusta 1964, § 1385) isminin farklı bir telaffuzu olmalıdır.

Satır 27: Παππ[^{v.v.?}α]ς: taştaki yıpranmadan dolayı taş ustası boşluk bırakmış görünmektedir. Παππας adı 17, 18 ve 20. Satırlarda da geçmektedir. Μανιος (*nom.* Μανις), Lykaonia ve Isauria'da görülen Μαννις (Zgusta 1964, § 858-13) gibi yerel isim olmalıdır.

Satır 28: Ινζο[υμ^{v.v.?}]ις adı satır 9'da da geçmektedir. Ν[α]ν[ν]α (*nom.* Ναννας) yerel şahıs adı, 16. satırda da geçmektedir.

Satır 29: Σανδ[α]ς gelen satırda da geçen bu isim yerel Anadolu şahıs adıdır (Zgusta 1964, § 1370-2). Ιννου satır 24'te de geçmektedir. Yerel olması kuvvetle muhtemel olan bu ismin nominativ hâli Ιννους⁹ olabilir (ayrıca satır 10'daki genetiv Σου için yapılan açıklamaya bkz.).

Satır 30: Σανδ[α]ς bir önceki satırda geçmektedir. Μάρκου, Marcus isminin genetiv hâlidir. Satır 31: [Π]αππας 17, 18, 20 ve 27. satırlarda da geçmektedir. Δορύφορος “mızrak taşıyan” anlamında, yaygın görülen bir Yunan ismidir.

2.3. Genel Değerlendirme ve Yazıtın Tarihlemesi

İlk defa bu listede belgelenen yeni yerel isimler yazıtın onomastik açıdan önemini artırmaktadır. Yazıtta, gece bekçileri ve onurlandırılan şahıslar dâhil olmak üzere 27 şahıs zikredilmektedir. Çift isimler, baba adları ve soyadları ayrı ayrı sayıldığında toplam 57 isim ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında birden fazla aynı isim geçmekte olup tekrar eden bu isimler bir kez sayıldığında yazıtta farklı olarak 22 yerel, 11 Yunan ve 11 Latin-Roma ismi kaydedilmiş görünmektedir. Dikkat çekici olarak Pappas ismi biri baba adı diğerleri bekçi adı almak üzere 5 kez geçmektedir. Bekçiler arasında akrabalık ilişkisine dair açık bir veri olmamakla beraber Innous

⁷ Petersen-Luschan tarafından yayınlanan Lykia yerleşimi Soura'ya ait bir yazıtta Εὐ[τ]ριβου diye genetiv bir isim okunmuştur, ancak bu ismin hatalı okunduğu düşünülerek şahıs adları sözlüklerinde yer bulmamış, onun yerine CIG 4303.i'deki deşifreyon Εὐ[θ]η]ρου kabul görmüştür. Ancak, -τριβης bitimli, birleşik isimlerin olabileceği Lykia'da Gülmez Dağı üzerinde bulunan Belen Tepesi/Belos yerleşim yerinden bir mezar yazıtıyla belgelenmektedir ki bu yazıtta genetiv hâlde geçen Ερμ[.]τριβου isminin yalın hâli büyük olasılıkla Ερμ[α]τριβης'tir (Alkan 2022, 24-25 no. 5).

⁸ Taş üzerinde ΑΙΣΒΑΙΝΩ[.]Ι[.] harfleri hatalı olarak Αισβαινω[μ]ι[ς] diye deşifredilmiş, [κ]αι Σβαινω[μ]ι[ς] diye düzeltilebilir.

⁹ Sterrett 1888b, nr. 137'deki [No]ννους isminin tamamlanmasına yönelik Sundwall 1913, 285'te yapılan [I]ννους önerisini tartışan Zgusta, böyle bir formda ismin belgelenmediğini ve buna karşılık daha önce belgelenmiş Novouς ismini göz önüne alarak [No]ννους tamamlanmasına bağlı kalmanın daha iyi olacağını dile getirmektedir, bkz. Zgusta 1964, § 471-9. Ancak Bean – Mitford 1970, 214'te söz konusu yazıttaki bu ismi Ιννους diye okumaktadır.

2 kez, Sandos da 2 yahut 3 kez baba adı olarak geçmektedir; ancak bu şahısların özdeş olup olmadıkları belirsiz kalmaktadır.

Yazıttaki Latin-Romalı şahıs adları eserin Roma İmparatorluk Dönemi'nde dikildiğini açıkça göstermektedir. Bununla beraber, azımsanmayacak çoklukta şahıstan hiçbirinin Aurelius *gentilicium*'u taşıyor olması eserin tarihlendirilmesi açısından önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Buna binaen yazıtın MS 212 yılında çıkan Constitutio Antoniniana yasası öncesine, olasılıkla MS 2. yüzyıla ait olduğu önerilebilir.

Listedeki şahıslardan bazılarının (satır 8, 12 ve 21) Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş olması gece bekçiliğinin kentte saygın bir meslek olarak görüldüğü biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca, bu kadar sayıda gece bekçisinin mevcudiyeti kentin ciddi bir gece güvenliği sorunuyla karşı karşıya kaldığı yönünde bir düşüncüyü de beraberinde getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, M. (2014), Some Isaurian and Lycaonian Inscriptions in the Museum of Karaman, *Gephyra* 11, 2014, 51-63.
- Alkan, M., Kurt M. (2016), *Hacıbaba Dağı. Isauria Bölgesi'nde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması* (Akron 11), İstanbul 2016.
- Alkan, M. (2022), New Inscriptions from the Settlement on Belen Tepesi at Gülmez Dağı in Central Lycia, *Gephyra* 24, 2022, 19-31.
- Ballance, M. (1957), The Site of Derbe: A New Inscription, *Anatolian Studies* 7, 1957, 147-151.
- Ballance, M. H. (1964), Derbe and Faustropolis, *Anatolian Studies* 14, 1964, 139-145.
- Bean, G. E., Mitford, T. B. (1970), *Journeys in Rough Cilicia 1964–1968*, Denkschriften ÖAW, Phil.-hist. Kl., 102 (Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 3), Wien 1970.
- Belke, K., Restle, M. (1984), *Tabula Imperii Byzantini 4: Galatien und Lykaonien*, Denkschriften ÖAW, Phil.-hist. Kl. 172), Wien 1984.
- Bréaz, C. (2005), *La sécurité publique en Asie Mineure sous de le Principat (Ier-IIIème s. ap. J.-C.)*, Institutions municipales et institutions impériales dans l'Orient romain, Basel 2005.
- Breytenbach, C., Zimmermann, Ch. (2018), *Early Christianity in Lycaonia and Adjacent Areas: From Paul to Amphilochius of Iconium*, (Early Christianity in Asia Minor 101), Leiden 2018.
- Calder, W. M. (1912), Inscriptions d'Iconium, *Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes* 36, 1912, 48-77.
- CIG *Corpus Inscriptionum Graecarum*, 4 Vol. (Ed.) A. Boeckh, Berlin 1828-1877.

- Dmitriev, S. (2005), *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford 2005.
- Engelmann, H., Üner, A. B. (1992), Inschriften aus dem Museum von Karaman (Lycaonia), *Anzeiger Österreichische Akademie der Wissenschaften (Phil.-hist. Kl. 129)*, 1992, 1-24.
- Fuhrmann, Ch. J. (2012), *Policing the Roman Empire: Soldiers, Administration, and Public Order*, Oxford 2012.
- Gignac, F. Th. (1976), *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods*, Volume I: Phonology, Milano 1976.
- Hall, A. S. (1968), Notes and Inscriptions from eastern Pisidia, *Anatolian Studies* 18, 1968, 57-92.
- Heberdey, R., Wilhelm, A. (1896), *Reisen in Kilikien*. Denkschriften Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Kl., 44.6, Wien 1896.
- Hennig, D. (2002), Nyktophylakes, Nyktostrategen und die παραφυλακή της πόλεως, *Chiron* 32, 2002, 281–295.
- IGR 4 *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, vol. 4, (ed.) G. Lafaye, Paris 1927.
- IK 17,2 *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 17,2: Die Inschriften von Ephesos*, (Eds.) R. Meriç, R. Merkelbach, J. Nollé, S. Şahin, Bonn 1981.
- IK 31 *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 31: Die Inschriften von Klaudiu Polis*, (Ed.) F. Becker-Bertau, Bonn 1986.
- IK 49 *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 49: Die Inschriften von Laodikeia am Lykos*, (Ed.) Th. Corsten, Bonn 1997.
- Laminger-Pascher, G. (1992), *Die kaiserzeitlichen Inschriften Lykaoniens I*, Denkschriften ÖAW, Phil.-hist. Kl. 232 (Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 15), Wien 1992.
- MAMA 3 *Monumenta Asiae Minoris Antiqua, vol . III: Denkmäler aus dem Rauchen Kilikien*, (Eds.) J. Keil – A. Wilhelm, Manchester 1931.
- MAMA 8 *Monumenta Asiae Minoris Antiqua, vol . VIII: Monuments from Lycaonia, The Psido-Phrygian Borderland, Aphrodisias*, (Eds.) W. M. Calder, J. M. R. Cormack, Manchester 1962.
- Oliver, J. H. (1941), *The Sacred Gerusia*, Hesperia, Supplement VI, American School of Classical Studies at Athens, Baltimore 1941
- Pape, W., Benseler, G. E. (1884), *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig 1884.
- Robert, L. (1937), *Études anatoliennes. Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Paris 1937.

Robert, L. (1946), *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, Vol. 3, Paris 1946.

SEG 40 *Supplementum Epigraphicum Graecum*, vol. XL [1990], (Eds.) H. W. Pleket, R. S. Stroud, Amsterdam 1993.

SEG 42 *Supplementum Epigraphicum Graecum*, vol. XLII [1992], (Eds.) H. W. Pleket, R. S. Stroud, J. H. M. Strubbe, Amsterdam 1995.

Swoboda H., Keil, J. (1935), *Epigraphische und Archäologische Denkmäler*, şurada: H. Swoboda, J. Keil, F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien, und Isaurien*. Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik in Prag, Brünn–Prag–Leipzig–Wien 1935, 5-102.

Sterrett, J. R. S. (1888a), *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, Papers of the American School at Athens II, Boston 1888.

Sterrett, J. R. S. (1888b), *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Papers of the American School at Athens III, Boston 1888.

Sundwall, J. (1913), *Die einheimischen Namen der Lykier nebst einem Verzeichnisse kleinasiatischer Namenstämme*, Leipzig 1913.

Youtie, L. C. (1977), A Liturgical Memorandum (P. Mich. Inv. 1033), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 26, 1977, 293-296.

Zgusta, L. (1964), *Kleinasiatische Personennamen*, Prag 1964.

Görsel 1: Yazıtlı Sütun (Gece bekçileri listesi)

SAVATRA'DA MEN KÜLTÜ CULT OF MEN IN SAVATRA

İlker IŞIK*

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü,
Konya, Türkiye, ORCID: 0000-0003-4510-6100

Elif Zülal AKBULUT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü,
Karaman, Türkiye, ORCID: 0000-0001-6906-2101

Şevket BÜYÜKASLAN

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya, Türkiye,
ORCID: 0000-0002-3431-7781

ÖZET

Bu çalışmada, Men kültü özelinde Savatra'daki yerel inanışların varlığı ve bu inanç yapılarının ne şekilde karşılık bulunduğu ele alınmaktadır. Anadolu coğrafyasında bilinen kadim inançlardan biri olarak görülen Men kültü, Phrygia, Pisidia, Lydia, Lykaonia, Galatia ve Pontus bölgeleri başta olmak üzere geniş bir alanda tapınım görmüştür. Özellikle Phryg pantheonunda önemli bir yer tutan Men kültü Phryg inanç sistemi içerisinde yerel bir üsluba bürünmüştür. Genellikle Phryg başlığı ve giysileri ile tasvir edilen tanrı; genç, sakalsız ve uzun saçlı bir erkek figürü olarak betimlenmiştir. Arkeolojik bulgular uyarınca tek bir tapınağı ortaya çıkarılabilen bu inancın ritüel yapısı ve ruhban sistemi konusunda detaylı bulgular henüz tespit edilememiştir. Yayılım alanları içerisinde daha çok mezar stelleri üzerinde Ay tanrısı niteliğini sembolize eden hilal motifi ile tasvir edildiği görülmektedir. Men, ay betimlemesi ile her ne kadar kozmogenik bir kimliğe sahip olsa da mezar stellerinde işlenen hilal motifi ile aynı zamanda ölümü ve öte dünyayı simgeleyen bir dinsel figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Phryg yerleşimi olan Savatra'daki mezar stellerinde de isminin yer aldığı steller haricinde, hilal betimiyle de sembolize edilerek Phryglerin inanç sistemi ve yerel kültürünü yansıtmaları bakımından dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kült, Lykaonia, Savatra, Men, Ay, Stel.

ABSTRACT

* Sorumlu Yazar

In this study, the existence of local beliefs in Savatra in the cult of Men and how these belief structures correspond are discussed. The cult of Men, which is seen as one of the ancient beliefs known in the Anatolian geography, was worshiped in a wide area, especially in the Phrygia, Pisidia, Lydia, Lykaonia, Galatia and Pontus regions. In particular, the cult of Men, which has an important place in the Phrygian pantheon, has taken on a local style within the Phrygian belief system. The god, who is usually depicted with a Phrygian headdress and clothes; He is depicted as a young, beardless and long-haired male figure. Detailed findings on the ritual structure and priestly system of this belief, of which only one temple could be unearthed in accordance with the archaeological findings, have not been determined yet. It is seen that it is mostly depicted with a crescent motif, which symbolizes the quality of the moon god, on the grave steles within the spreading areas. Although Men has a cosmogenic identity with the depiction of the moon, he also appears as a religious figure symbolizing death and the afterlife with the crescent motif embroidered on the tomb steles. In addition to the steles on which his name is included on the tomb stelae in Savatra, a Phrygian settlement, it draws attention in terms of reflecting the belief system and local culture of the Phrygians, symbolized by the crescent depiction.

Key Words: Cult, Lycaonia, Savatra, Men, Moon, Stele.

1. GİRİŞ

Mezopotamya’da Sümer medeniyetinin yazılı kaynakları ile belgelendirilen ay ve güneş kutsiyet atfetme anlayışı Demir Çağı başlarında Hitit mitolojisinde yerel bir kimliğe bürünerek ehemmiyetini devam ettirmiştir. Astragal nitelikli inanç yapısının meydana getirdiği birtakım iklimsel faaliyetler ve doğa döngüsünün giderek yaşam ve ölüme dem vuracak bir algı oluşturması bu gökyüzü sembollerinin bir bakıma insan hayatına etki ettiği gerçeği ile daha mistik bir niteliğe büründürmüştür. Bir bakıma gece gündüz döngüsünün periyodik olarak meydana getirdiği ay ve güneş zuhuru tıpkı Pythagorasçı söylemin ifade ettiği zıtlıklar ilkesi bağlamında yaşamı ve ölümü de çağrıştırmaktaydı. Mezopotamya’da başlayan bu tezatlık denkleminin neden olduğu evren dengesi bu durumu Anadolu insanının zihninde dinsel bir paradigmaya yöneltmiştir. Hitit sonrası uygarlıkların bu göksel inanış imgelemlerini devam ettirmesiyle birlikte bilhassa Phryglerde karşımıza çıkan Men kültü Anadolu’da yüzyıllarca sürecek olan kılıgısal bir inanışın ilk tohumlarını atmıştır. Belirli bir fiziksel görünüş kazanan ay tapımı Phryg başlıklı, genç, sakalsız ve uzun saçlı bir erkek tasviri ile karşımıza çıkmaktadır. Phryglerin önemli tanrılarında biri haline gelen Tanrı Men, ay tanrısı olarak bilinmesinin yanında ölüm ve öte dünyanın da bir temsilcisi olmuştur. Tıpkı Kybele gibi Phryg panteonunda kritik bir yer tutan Men kültü, Kyele’nin Kıta Yunanistan ve Roma’daki gibi etki yapmamış, bu nedenle daha çok Anadolu’da bir karakter olarak karşılık görmüştür.¹

Ağırlıklı olarak Anadolu’da varlığını sürdüren Men inancı arkeolojik bulgular nezdinde Lydia, Phrygia ve Pisidia Bölgesi’nde yoğun olarak karşılaşılmakla birlikte Lykaonia, Ionia, Caria, Galatia bölgelerinde de Men’e ait buluntular ele geçmektedir.² Pontus Bölgesi’nde Men’in bir

¹ Men’e ait buluntuların kataloglandığı kaynak için bkz. Lane, 1971.

² Men ile ilgili buluntuların derlendiği corpus için bkz. Corpus monumentorum religionis dei Menis I-II,III,IV.

tapınağının bulunduğu ve kralların yeminini Men'e ettikleri antik kaynaklardan Strabon'da geçmektedir.³ Men'in tespit edilebilen tek tapınağı ise Pisidia Antiokheia'sındadır.⁴ Tanrı Phrygia Bölgesi'nde daha çok adak yazıtlarında σωτηρία (soteria) ve Ἀσκαηνός (Askaenos) epithetleriyle⁵; Lydia Bölgesi'nde ise bazı organların iyileşmesi ve çocuklar için adanan adak yazıtlarında⁶ görülmektedir.

2. SAVATRA'DA MEN KÜLTÜNE AİT BULGULAR

Savatra Antik Kenti, Phryg uygarlık kuşağı sınırları içinde olup Lykaonia'nın ve onun merkezi olan Ikonium'un en doğu sınırında yer alan bir yerleşimdir. Genel hatlarıyla Kappadokia ve Galatia ile sınır komşusu olan bu kent, Bozdağ etrafında konuşlanan ve doğal sınırları itibariyle bölgeler arası kesişim noktasında bulunan stratejik bir noktadadır. Coğrafi konum açısından birçok kritik yol ağının geçtiği bir kent olan Savatra, bu özelliği nedeniyle farklı uygarlıkların uğrak yeri olmuştur. Ağırlıklı olarak ticari ve sosyal ilişkilerini Lykaonia Bölgesi ve kentleri ile sürdürmesi nedeniyle sosyopolitik, dinsel ve kültürel bakımdan bir Phryg kenti hüviyeti göstermektedir.

Phryg dininin en belirgin tanrılarında biri olan Men'in Savatra'daki mevcudiyeti bu kültürün izlerini gözler önüne seren en önemli olgulardan biridir. Ayrıca bu inanç yapısı aynı zamanda gerek Phryg kültürünün yayılım alanını ortaya koymakta gerekse bu bölgelere yakın olan diğer yerlerin de bu kültürle olan temasını da açığa çıkarmaktadır. Bu nedenle Tanrı'nın nitelik ve inançsal algılanış şekli diğer bölgelerde de aynı üslupla devam ettirilmiştir. Söz gelimi, kithonien (ölüm) tanrılardan bir olması sebebiyle Men; Lydia, Lykaonia-Kilikia Bölgelerinde mezarların koruyucusu olarak bilinmektedir.⁷ Lykaonia'da ele geçen mezar yazıtlarında mezara diledikleri kişiden başka kimsenin gömülmemesi ve mezara kimsenin zarar vermemesi için Men'e dua edilmektedir.⁸ Mezara yasa dışı muamelelerde bulunanların cezası tapınağa para vermektir.⁹ Bu bölgedeki mezar stellerinde daha çok Men'in καταχθονίος (Katakthonios) epitheti kullanılmaktadır. Bu epithet "yer altı, yer altındaki" anlamlarına gelmekle beraber Men'in gökyüzünün yanı sıra yer altı dünyasının tanrısı olduğunu da göstermektedir. Men'in Lykaonia Bölgesi'nde kullanılan bir diğer epitheti Οὐράνιος (Ouranios)'tur. Bu epithet de Men'i gök ile bağdaştırmakta, göksel yönüne atıfta bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Lystra Antik Kenti'nde kaydedilen bir yazıtta gökten gelen anlamında ἄνωθεν (Anothen) ve muhtemelen yerden gelen anlamında κάτω[θεν] (Katothen) epithetleri görülmektedir.¹⁰ Bunlar da yine Men'in göksel ve yer altı yönüne atıf yapmaktadır.

³ Strab. XII. 3. 31.

⁴ Tapınak hakkındaki bilgi için bkz. Özhanlı, 2020.

⁵ Yazıtlar için Ramsay, 1883, 417 no: 31, Lane, 1971, no: 87; Lane, 1971, no: 91; MAMA V, 150 no: R7, Lane 1971, no: 92, 101;

⁶ Lane, 1976, 18; Mouseion kai Bibliotheke, 1880, 127 no: 165; Foucart, 1880, 128; Lane, 1964, no: 59; Mouseion kai Bibliotheke, 1880, no: τλθ; Lane, 1964, no: 32; Lane, 1964, no: 35.

⁷ Lane, 1976, 51.

⁸ Yazıt örnekleri için bkz. Swoda – Keil – Knoll, 1935, 18 no: 18, Lane, 1971, no: 144; no: 145; Cronin, 1902, 118 no: 42; Lane, 1971, no: 146; Cronin, 1902, 356 no: 112; Lane, 1971, no: 148.

⁹ Yazıt örnekleri için bkz. Swoda – Keil – Knoll, 1935, 18 no: 18; Lane, 1971, no: 144.

¹⁰ Lane, 1971, no: 54.

Men'in Savatra'daki varlığı ve rolü ele geçen mezar stellerinden anlaşılmaktadır. Tanrı'nın kentteki kimliği Lykaonia Bölgesi'ndeki kimliğiyle aynı işlevdedir; Lykaonia Bölgesi'nde olduğu gibi Savatra'da da mezarların koruyucusu ve yer altı tanrısı rolündedir. Savatra'da ele geçen 2 mezar yazıtında (Görsel 1-2) Men'in adı geçmekte 4 mezar stelinde (Görsel 3-4-5-6) ise adı geçmese dahi Men ile özdeşleştirilen hilal motifi görülmektedir.¹¹ Kentte tespit edilen bir lahit kapağında yer alan yazıtta Men, yer altı tanrısı olarak çoğul formda καταχθονίους (Katakththonious) şeklinde geçmektedir.¹² Epithetin Men'i tekil değil de çoğul olarak nitelmesi enteresan bir durumdur. Bu nitelme hakkında aşağıda değinileceği üzere yorumlar ve örnekler mevcuttur. Yazıtın altında tek sırada birbirine çapraz şekilde betimlenmiş üç hilal motifi yer almakta, hilallerin altındaki sırada da kalp yapraklı sarmaşık motifinin uzandığı görülmektedir. Fakat lahit kapağının hilal betimlerinin yanından kırık ve kırık parçanın kayıp olması sebebiyle kaç adet hilal betimlendiği kesin olarak bilinmemektedir. Bu mezar stelinde mezarı yaptıranlar, kendilerinden başka kimsenin mezara gömülmemesi hususunda Men'e dua etmektedir.¹³ Bu yazıtta görülen τρίς ἐννέα Μῆνας ifadesinde ἐννέα (dokuz) kelimesi Men'i nitelermektedir ve Men'in dokuzlu bir inanç şekline işaret ediyor olmalıdır. Böyle bir dokuzlu tapınım, Hellen mitolojisinde yer alan ve sayıları dokuz olan Musalar ile Antik Mısır dini örnek olarak gösterilmektedir.¹⁴ τρίς kelimesi de "üç kere" anlamına gelmekle beraber Savatra'dan bir başka Men yazıtında görülen bu ifade üzerine Callender, Lane, Calder gibi araştırmacılar aşağıda değinileceği üzere farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Yazıtta¹⁵ geçen τρίς θ Μῆνας'ın neyi ifade ettiği üzerine kesin bir yargıya varılamamıştır. Callender yayınladığı çeviri önerisinde τρίς (üç kere) kelimesinin aslında τρεῖς (üç) olarak okunması gerektiğini önermektedir. Söz konusu kelimeyi Men'in, Ouranios ve Katakththonios epithetleriyle bir üçlü tapınımına sahip olduğunun işareti olarak yorumlayıp¹⁶ Lykaonia Bölgesi'nde yer alan Sidamara Antik Kenti'ndeki bir yazıtı bu duruma örnek göstermektedir.¹⁷ Söz konusu Sidamara'daki yazıtta Men Ouranios'tan tekil, Katakththonios'tan çoğul bahsedilmektedir.¹⁸ Lane de Sidamara'daki yazıtı örnek göstererek Men'in üçlü tapınım fikrine katılmakta; bunun için tek Ouranios, iki Katakththonios önermektedir.¹⁹ Lykaonia Bölgesi'ndeki Misthia Antik Kenti'nde bulunan bir yazıtta da Men Katakththonios'dan çoğul bahsedilmiştir, yazıtın yayını yapan Swoboda vd. de Callender'in söz konusu yazıtındaki tamamlama önerisine katılmakta, Men'in üçlü tapınımına sahip olduğunu düşünmektedir.²⁰ Callender, τρίς'ten sonra yer alan θ 'yı ise θ[εούς] olarak tamamlamıştır. Bu durumda söz konusu satır "üç Men (tanrılarına) dua

¹¹ Yazıtlar için bkz. MAMA VIII no: 234, 234a, 243, 246; MAMA XI no: 344; no: 346.

¹² MAMA VIII, no: 234; Cronin, 1902, 373 no: 147; K. 'Ιουλίτη γυναικί παναρέτω[- - - φιλ]άνδρω [---]ηι Στρατο|νείκη ή μήτηρ αὐτῆς καὶ Κ. Κέλ[σος - - -]τ[- - -] καὶ ἑαυτῶ ὁ Κέλ[σος] μόνοις τὴν λάρνακα μ[- - - ἐνορκοῦμεν δὲ τ]ρίς ἐννέα Μῆ|νας καταχθονίους μηδένα μ[ετὰ ἡμᾶς - - - - -]|άνδρα [- - - - -]

¹³ MAMA VIII, no: 234; Cronin, 1902, 373 no: 147.

¹⁴ Laminger-Pascher, 1984, 81.

¹⁵ MAMA VIII, no: 234a : Διαδούμενος ἑαυτῶ καὶ | Ἡλιάδι τῆ συνβί|ω τὸν βωμὸν ||καὶ τὴν στήλην | καὶ τὰ πέλτα καὶ | ἐνορκῶ τρίς θ' | Μῆνας ἀνεπιλύτους μηδένα ἕτερον ἐ||πεισενεχθῆναι ἢ | μόνην Ἀρτεμεισίαν τὴν | ἐμήν.

¹⁶ Callender, 1906, 160 no: 9.

¹⁷ Yazıt için bkz. Lane, 1964, 47 no: 8;

¹⁸ Callender, 1906, 164 no: 23.

¹⁹ Lane, 1976, 53.

²⁰ Swoda – Keil – Knoll, 1935, 18 no: 18.

ediyorum” şeklinde çevrilebilir. Calder ise Savatra’da bulunan yazıttaki τρίς kelimesinin doğru yazıldığını kabul ederek, θ harfinin taşa işlenişinden ve yanındaki işareten alfanümerik anlam taşıdığını düşünmektedir²¹ θ harfi ise alfanümerik olarak 9 sayısına karşılık gelmektedir. Fikrini desteklemek için de Zengicek’te bulunan bir yazıtı örnek olarak göstermektedir; yazıttaki αὐνέα ifadesinin ἐννέα’ya paralel olabileceğine işaret etmektedir.²² Savatra’da ele geçen daha önce değindiğimiz yazıttaki ἐννέα kelimesi de Calder’in önerisini destekleyen bir örnektir.²³ Söz konusu yazıt McLean tarafından da Calder gibi yorumlanmış, “dokuz Men (tanrılarına) üç kez dua ediyorum” şeklinde çevrilmiştir.²⁴

Kentte ele geçen mezar stellerindeki hilal betimlemeleri de Men ile ilişkili olmalıdır. Bu mezar stellerinden üçü de alınlıklı bir forma sahip olup ikisinde hilal motifi alınlığın ortasında işlenmiş, bunlardan biri Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlendirilmiştir.²⁵ Diğer mezar stelinde ise hilalin, stelin alt kısmında yer aldığı görülmektedir.²⁶ Tespit edilen diğer hilal motifi ise yine bir stel parçasının alınlığının ortasında görülmektedir. MS 2–3. yüzyıla tarihlendirilen bu parçanın bir sunak olduğu düşünülmektedir.²⁷

3. SONUÇ

Savatra, yerleşim sahası itibariyle Phrygia Bölgesi’nin en doğu sınırını temsil eden bir yerleşim alanıdır. Kentin sahip olduğu ticari ve askeri yol ağları itibariyle kültürel etkileşim imkânı yüksek olduğundan zengin bir sosyolojik zenginliğe sahiptir. Bu bağlamda yerel kültürler ve onların tapım sahaları Grek ve Roma dönemlerinde kısmen korunsun da sinkretik bir yapı arz ederek değişime uğramıştır. Bu tür uygarlık değişimleri Savatra’da Men kültürünü zayıflatsa da varlığını Bizans Dönemi’ne değin sürdürmüş olması Phryg yerel kültürünün ne denli güçlü olduğunu gösteren önemli bir emaredir. Zira Savatra’da tespit edilen Neo-Phryg yazıtlar ve Phryg medeniyetine ait arkeolojik bulgular da bu etkinin bir tezahürüdür.²⁸ Ancak Men’in Savatra’daki tapınım amacının ve epithetlerinin Phrygia Bölgesi’nde olduğundan farklı olup Lykaonia’daki inanç özellikleriyle aynı olması kentin kendine özgü bir dini anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Lykaonia Bölgesi’nde ve Savatra’da ele geçen mezar yazıtlarında Men’in Katakthonios epithetinin çoğul geçmesi onun birden fazla yer altı tanrısı kimliğine sahip olduğunu işaret etmektedir. Buradan hareketle de bir yazıtta geçen τρίς (üç kere) kelimesi, Οὐράνιος ve καταχθονίους geçen yazıtlarda τρεῖς okunmak istenmiş; Men’in üçlü tapınım gördüğü yorumu yapılmıştır. Bunun yanında τρίς’in doğru yazıldığını kabul edenler devamındaki θ harfini alfanümerik işaret olarak kabul etmiş; dokuzlu bir Men inancı önermiştir. Her iki öneride de Men’in çoğul tanımı onaylanmaktadır. Savatra’da, Men’in adı geçmese dahi üzerinde hilal motifi yer alan mezar stelleri de tespit edilmiştir, muhtemelen bu mezarlar da mezara başkasının gömülmemesi ve mezarın korunması için Men’in manevi koruyuculuğuna

²¹ MAMA VII, no: 234a.

²² MAMA VIII, no: 234b.

²³ MAMA VIII, 234; ; Cronin, 1902, 373 no: 147.

²⁴ McLean, 2002, 44 no: 125.

²⁵ MAMA VIII, no: 243; MAMA XI, no: 346.

²⁶ MAMA VIII, no: 246.

²⁷ MAMA XI, no: 344.

²⁸ Mitchell, 1995, 155.

birakılmaktadır. Ele geçen yazıtların MS 2.-3. yüzyıla kadar tarihlendirilmesi ise burada yerel tanrıların halkın inanç dünyasında Roma Dönemi'nde de yer edinmeye devam ettiğini yansıtmaktadır.

Görsel 1: Savatra'da kaydedilen lahit kapağı, üstten görünüş (MAMA VIII, no: 234)

Görsel 2: Savatra'da kaydedilen lahit kapağı, yazıtlı yan yüz (MAMA VIII, no: 234)

Görsel 3: Savatra'da ele geçen mezar stelindeki hilal motifi (MAMA VIII, no: 243)

Görsel 4: Savatra'da ele geçen mezar stelive altında yer alan hilal motifi (MAMA VIII, no:246)

Görsel 5: Savatra'da Men'e ait sunak olduğu düşünülen stel (MAMA XI, no: 344)

Görsel 6: Savatra'da ele geçen hilal betimli, alınlıklı mezar steli (MAMA XI, no: 346)

KAYNAKÇA

- Callender, T., Explorations in Lycaonia and Isauria, Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, Aberdeen University Press, s. 157-181, 1906.
- Cronin, H. S., First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia, The Journal of Hellenic Studies 22, 94-125, 1902.
- Cronin, H. S., First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia II, The Journal of Hellenic Studies 22, 339-376, 1902.
- Foucart, P. F., Inscriptions de Koloé et du Pirée, Bulletin de correspondance hellénique, 4, 128-130, 1880.
- Laminger-Pascher, G., *Beiträge zu den griechischen Inschriften Lykaoniens* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch- Historische Klasse ; Denkschriften 173. Bd. Ergänzungsbände zu den tituli Asiae Minoris 11), 1984.
- Lane, E. N., A Restudy of the God Men: Part 1 : The Epigraphic and Scultural Evidence, Berytus XV, 5 – 58, 1964.
- Lane, E. N., *Corpus Monumentorum Religionis Dei Menis III : Interpretations and Testimonia*, E. J. Brill, Leiden, 1976.

- McLean, B. H., *Greek and Latin Inscriptions in The Konya Archaeological Museum, Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor IV*, The British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 29, Londra, 2002.
- MAMA V: Cox, C. W. M., Cameron, A. (eds.), *Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. V: Monuments from Dorylaeum and Nacolea*, The Manchester University Press, Manchester, 1937.
- MAMA VIII : Calder, W. M., Cormack, J. M. R. (eds.), *Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. VIII: Monuments from Lycaonia, The Pisido-Phrygian Borderland, Aphrodisias*, Manchester University Press, Manchester, 1962.
- MAMA XI: Thonemann, P. (ed.), *Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. XI: Monuments from Phrygia and Lykaonia*, <http://mama.csad.ox.ac.uk/index.html>
- Mitchell, S., *Anatolia Land, Men, Gods in Asia Minor II*, The Rise of the Church, New York: Clarendon Press, Oxford, 1995.
- Mouseion kai Bibliotheke, *Mouseion kai Bibliotheke tes Euaggelikes Skholes III*, İzmir, 1880.
- Özhanlı, M., *Pisidia Antiocheia Men Temple* (2019), ANMED Sayı 18, s. 38-40, 2020.
- Ramsay, W. M., *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, The Kournal of Hellenic Studies, 4, 1883.
- Swoboda H., Keil J., Knoll F., *Denkmaler aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, Verlag Rudolf M. Rohrer, Brünn, 1935.

KÂMÎ-İ ÂMİDÎ'NİN KALEME ALMIŞ OLDUĞU NA'T-I ŞERİFLER

Doç. Dr. M. Sait Mermutlu*

Özet

Sözlükte na't kelimesi “nitelemek, iyi ve güzel şeyleri abartılı biçimde dile getirmek; nitelik, vasıf” mânalarında kullanılır. Arap edebiyatında övgü şiirleri daha çok “medih” başlığı altında ele alınır. Na't, özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında Resûlullah'ı öven şiirlerin yaygın adı haline gelmiştir.¹ Hz. Peygamber'e duyulan samimî sevgi ile Peygamber edebiyatı diyebileceğimiz kadar zengin türlerle, onun hayatının her safhası ve onunla ilgili bütün hususiyetler edebiyatımıza aksetmiştir: esmâ-i Nebî, sîre, mevlid, Mi'râç-nâme, mucizat-ı Nebî, gazavât-ı Nebî, hilye, ahlâku'n-Nebî, hicretü'n-Nebî, Şefâat-nâme, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis vb.² Na'tlarda şairler Hz. Peygamber'i tarif ve tavsif için divân şiirinin bütün söz sanatlarını, belâgat kurallarını ve geleneğin kültür birikimini kullanarak hünerlerini gösterme imkânını bulmuşlardır. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'i Resûlullah'ın şânını âleme ilân eden bir methiye kabul ederek Allah'ın övdüğü o yüce zatı övmeye âciz kaldıklarını da itiraf etmişlerdir.³

Na'tlar genellikle manzum olarak yazılmakla beraber mensur olarak yazılanları da vardır. Dîvân edebiyatında mürettep divânlar dışında mensur eserlerde ve mesnevîlerde de na'tlara yer verilmiştir. Mensur eserlerin giriş kısımlarında birkaç cümle veya beyitle ya da müstakil bir bölüm olarak Hz. Peygamber'in na'tına yer verilmesi gelenek haline gelmiştir.

Klasik edebiyatta mürettep divânlarda ve mesnevîlerde na'tlara genellikle tevhit ve münacattan sonra yer verilir. Ancak Dîvân şairlerinin çoğu, Hz. Peygamber'i öven şiirlere sadece divânlarının başında yer vermekle kalmamış; eserlerini onun namı ve ahlakıyla şerefleştirmek amacıyla mesnevî, gazel, kıt'a, rubâî, terci-i bend, terkib-i bend, müstezâd, musammat, tuyuğ, müfred gibi çeşitli nazım şekilleriyle de na'tlar kaleme almışlardır.⁴

Bildirimizde Muhammed Şaban Kâmî Efendi'nin dîvânına kısaca temas edilmiş, manzumeler arasında özellikle Peygamberimiz için kaleme alınan sekiz adet na'tın incelenmesi yapılarak, bu manzumenin transkribe edilmiş metni çalışmaya ilave edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Şaban Kâmî, Na't, Mirâciyye, Divân

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.

¹ Mustafa Çiçekler, “Na't”, c. XXXII (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi 2006), 435-436.

² Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatı'nda Na'tlara Dair*. c. XI (Ankara: Türkler, 2002), 762-767.

³ Emine Yeniterzi, “Na't”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (İstanbul, TDV Yayınları, 2006) 32/436-437.

⁴ Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Na't”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (Ankara: 1993), 89.

Giriş

Çalışmamıza konu olan na‘tların da içinde bulunduğu divân, 1280(1863) yılında İstanbul’da taşbaskıyla basılıp yayınlanmıştır. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Tahirağa 522/4 numaradadır.

Manzum ve mensur olarak 12 eser kaleme almış olan Şaban Kâmî Efendi’nin divânında yer bulan na‘tlar 7 adettir. Bunların dışında Şaban Kâmî’nin Fâtin Davud’un (*Hâtimetül Eş‘ar*)’ında yer alan ve divâna girmemiş bir na‘tından daha söz etmeliyiz. Bu şiirle birlikte Kâmî’den şöyle bahsedilir: “Nâzım-ı mûmâ-ileyh Şabân Kâmî Efendi şehri Diyarbekir’de pâ-nihâde-i sâha-i vücûd olup bir müddet Mısır-ı Kâhire’de ikâmetden sonra vatan-ı asliyesine ricatla tarîkat-ı aliyye-i Kadiriyye’ye olan mensûbiyeti münâsebetiyle mütasarrıf olduğu hâneyi zâviye şekline bi’l-ifrâğ ile’l-an icrâ-yı âyin-i dervişâne ile melûfdur.⁵

Şaban Kâmî Efendi’nin kaleme almış olduğu na‘tlarda yer bulan iktibas âyetlerde genellikle Hazret-i Muhammed’in Mi‘râç hadisesine vurgu yapıldığı görülmektedir. İlgili na‘tlar beyit numarasıyla şöyledir : (N 1/2,3,4,5,7), (N 2/5), (N 6/3), (N 7/1,3,5), (N 8/2,8); Yine iktibas Hadis olarak yer alan 2 adet beyitlerden (N 7/1), (N 6/5) ilkinde, “Allah tarafından vahiy, ilham, rüya gibi değişik bilgi edinme yolları ile anlamı Hz. Peygamber’e bildirilen, onun tarafından kendi ifade ve üslûbu ile Allah’a nisbet edilerek rivayet edilen”⁶ Kudsi Hadis’e yer verilmiştir.

Vurgu yapılan sure adları ise şunlardır: Mi‘râc-ı şebiñ vaşfına bir nüsha-ı kaṭı‘, *sûre-i ve’n-Necm* ile *sûre-i Tâhâ* (N 1/3) ; Tuğrâ-yı zafer *sûre-i Yâsîn*⁷ yazılmış, Sancağ-ı livâ-nusretidir *innâ fetehnâ* (N 1/4) ; ‘Anber-şiken-i turreya *ve’l-ley*⁸’i kâsemdir, *ve’ş-Şems*⁹ daḥi ruhlarına nüh-felek-ârâ (N 1/5) ; Bâlâ-yı kaḍı sürülüb cû-yı *müddeşsir* (N 1/7) ; Cebîniñ *sûre-i ve’ş-şems* şineñ maṭla-ı *ve’l-fecr*, Şaçıñ *ve’l-leyl* ü yüzüñ *ve’d-duḥâ*’dır yâ Resûla’llah (N 8/2).

Divân’da yer alan kasideler 5 ila 130 beyit arasında kaleme alınmış olup beyit sayısı bakımından yapılan tanımların dışına çıkmış görünmektedir. Türüne, giriş bölümü, konusuna veya redifine göre isimlendirilen kasideler Kâmî Efendi’nin divânında 8’i na‘t, toplamda 20 adet olarak yer almaktadır. Na‘tların 3,4,5,6, ve 8 nolu olanları “Resulallah”; 2 nolu na‘t “Senin” redifleriyle; 1 ve 7 nolu manzumeler ise kafiye ile oluşturulmuştur.

Kâmî Efendi’nin kaleme almış olduğu na‘tlarda kullandığı aruz bahirleri ve vezinleri şöyledir:

1 Adet na‘t Bahr-i Hezec

Mef‘ülû Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ülün;

1 Adet Bahr-i Remel

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün;

6 Adet de Bahr-i Seri‘

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün.

⁵ Fatin Davut, *Hâtimetü’l-Eş‘ar*, Hazırlayan: Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, 356.

⁶ Hayatı Yılmaz, “Kudsi Hadis”, c. XXVI (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi 2002), 318-320.

⁷ Yâsin Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 83 âyettir.

⁸ Leyl Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 21 âyettir.

⁹ Şems Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 15 âyettir.

Şaban Kâmî, divânını kimi zaman sade ve anlaşılır manzumelerle sürdürürken yer yer ağdalı bir üslup kullandığına şahit oluruz. Kimi yerlerde Arapça ve Farsça kelimeleri, tamlamalar ve terkipleri sıklıkla kullanmaktan çekinmemiştir. Bazıları neredeyse bütün mısraı kaplayan bir terkip manzumesidir.

Hayatı

Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî, kendisi gibi pek çok mutasavvıf, sanat ve fikir adamı yetiştiren Anadolu'nun önemli ve merkez şehirlerinden birisi olan Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Fikrî cephesi, tasavvufî dünyası, musikîşinaslığından hattatlığına uzanan hayat çizgisi içerisinde divânı ile birlikte yazmış olduğu diğer eserler kadar, yetiştirdiği birçok öğrencisiyle de müspet ilimler ve estetik sanatlara olan vukûfiyetiyle, başta, bulunduğu bölge olmak üzere haklı bir şöhretin de sahibidir.

Muhammed Şaban Kâmî 1805 tarihinde Diyarbakır'da doğmuş ve 1884 tarihinde de yine aynı şehirde vefat etmiş çok yönlü kişiliğiyle(mutasavvıf, tarihçi, musikîşinâs ve divânı olan şair) haklı bir şöhretin sahibi olmuştur.¹⁰

Ali Emîrî, “*Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*”de Kâmî'den “Üstad-ı Ekremimiz, İlm ü İrfân ü kemâlât ile mevsûf-i vücud ve sehâ vü kerem ile nâdirü'l-emsâl ve ma'rufdur (ilim, irfan ve kemâlât ile vasıflanmış, cömertlik ve ikrâmda eşine az rastlanır biri olduğu)”¹¹ diye bahsederken, Bursalı Mehmed Tahir de “*Osmanlı Müellifleri*”nde O'nun İçin “Efâdıldan zû-fünûn (en faziletli âlimlerden çeşitli ilim ve fenlere vakıf) bir zât”¹² ifadesini kullanır.

“Refik” takma adıyla bazı şiirlere de imza attığını¹³ yine Emîrî'den öğrendiğimiz Şaban Kâmî'den Şevket Beysanoğlu “Her şeyden evvel şöhretli bir ilim adamı idi. Diyarbakır'da yetişen birçok fikir ve sanat erbabı ilk feyizlerini kendisinden almışlardır. Arap ve Acem dil ve edebiyâtına vakıf olan zâtın her iki dilde de manzum eserleri vardır”¹⁴ diyerek söz etmiştir. Çeşitli ilimlere vakıf olan Şaban Kâmî'nin ayrıca hat ve mûsikî ilimlerine de meyli vardır

Kâmî hakkında bilgi veren kaynaklar O'nun Diyarbakır'da vefat ettiği hususunda hemfikirdirler. Ancak şimdiye kadar yaptığımız araştırmalarda bu zâtın kabrinin nerede olduğu hakkında bir bilgiye ulaşmak ne yazık ki mümkün olamadı. Vefat tarihi hakkında gerek Bağdatlı

¹⁰ Hayatı ve Eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: M. Sait Mermutlu, *Diyarbakırlı Muhammed Şaban Kâmî (Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tahlili)*, (Ankara: Gece Akademi Yayınları, Aralık 2018).

¹¹ Ali Emîrî, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, (Millet Kütüphanesi, Tarih,781/1), 86/42b.

¹² Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I (İstanbul: 1333), 339.

¹³ “Refik” Muhammed Şaban'ın şiirlerinde kullandığı ilk mahlasıdır; Daha sonra kullandığı ve daha çok şöhret olduğu mahlas “Kâmî”dir. Divânı'nda da Şaban Kâmî olarak kullanmıştır. Ali Emîrî bu konuda şunları ifade eder: “Refik, Üstâd-ı ekremimiz Hâfız Mehmed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri 'unvân-ı cevânilerinde ittihâz buyurdıkları mahlasdır. Yirmi beş yaşında yani 1245 senesine kadar bu mahlas ile inşâd-ı âsâr ederek muahharan Kâmî mahlas-ı âlisi intihâb buyurmuşlar idi.” (Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, c. I (İstanbul: Dersaadet Matbuâ-yı Âmidî, 1328), 309.

¹⁴ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, (İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını, c. II (1957-1960), 41.

İsmail Paşa ve gerekse Mehmed Süreyya yanlış tarih vermişlerdir¹⁵. Kâmî'nin vefat tarihini İbnülemin ve Bursalı Mehmed Tahir 1301(1884) olarak bildirirler¹⁶ ki; doğru tarih te budur.

İnceleme

Kâmî Divânî'nda yaratılışın temelini, tasavvufî anlayışın da ifadesi olan Muhammedî Nûr¹⁷ oluşturur. Sehl et-Tusterî'ye atfedilen bir nazariye olan “Nur-i Muhammedî” veya “Hakikat-ı Muhammadiyye”, Hz. Muhammed'e mahsus nur veya nübüvvet nuru¹⁸dur. Ebu Talib el- Mekkî, Sehl'in şöyle dediğini nakleder. “Allah Hz. Muhammed'i yaratmayı murad edince kendi nurundan nur yarattı. Onu yaydı. Nur bütün memleketleri dolaştı. Belli büyüklüğe ulaşıncı secde etti. Bunun üzerine Allah secdesinden dolayı, kesif nurundan oluşan ve içi, dışı yedi semada görülen kalın cam gibi bir direk yarattı. Bunun içerisinde Hz. Muhammed cismi ve şekil olmaksızın, tabi iman ve gaybî mükâşefeyle Hz. Âdem yaratılmadan binlerce yıl önce âlemlerin Rabb'ı olan Allah'a ibâdet etti. Daha sonra Hz. Âdem Hz. Muhammed'in nurundan yaratıldı”.¹⁹ “Allah önce Hazret-i Peygamber'in nurunu yarattı, sonra diğer varlıkların tümü O'nun nuruyla yaratıldı”. Tasavvufta her şeyin aslı gösterilen bu ifade²⁰, divânda mi'râciyye ve na't beyitleri olarak karşımıza çıkar:

Nüh eflāk aldı ol şebde şafâ nūr-i Muḥammed'den
Çerāğ-ı mihr ü mâhı neylesün o leyle-i zulmâ (Mr 20)

Eğer halk etmeseydi Zât'ını Hâk yâ Resûla'llah
Yaratmazdı nüh-eflâkı muḥakaḳ yâ Resûla'llah (N 6/1)

Muḥammed Ahmed ü Maḥmūd güzîde tâli ' ü mes'ud
Vücûda geldi her mevcûd seniñle şâhid-i ra'nâ (Mr 24)

Eğer bu nur olmasaydı, kâinât ta yaratılmazdı²¹:
Eğer halk etmeseydi Zât'ını Hâk yâ Resûla'llah
Yaratmazdı nüh-eflâkı muḥakaḳ yâ Resûla'llah (N 6/1)

¹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*'de “Evahir-i asr-ı Sultan Abdülmecid Hanîde irtihal etti” ifadesiyle ve *Esmâu'l Müellifin*'de Bağdatlı İsmail Paşa vefat tarihini H.1201 göstererek yanlış yorumlar yapmışlardır.

¹⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (İstanbul: 1969), 782-783 ; *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*, c. I (İstanbul:1333), 339.

¹⁷ Muhammedî Nûr, Her şeyin aslıdır. Allah önce Peygamber'i yarattı, sonra diğer varlıkların tümünü O'nun nurundan vücuda getirdi. “Allah'ın ilk yaratmış olduğu şey benim nurumdur” hadisine dayanarak Nûr-i Muhammedî adı verilir.

¹⁸ Bkz. L. Massignon, “Nur-i Muhammedî”, c. IX (İstanbul: İslam Ansiklopedisi), 362.

¹⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *İlmü'l-Kulûb*, Thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, (Kahire: trz.)

²⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Arabî, *Füsusü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Tahralı-Eraydın, (İstanbul: 1987), 129-130 ; İbn Arabî, *Fütuhatu'l-Mekkiyye*, Trc. Selahattin Alpay, (İstanbul: 1971), 23 ; Abdülkerim el-Cilî, *İnsan-ı Kâmil*, c. II, Trc. Abdülkadir Akççek, (İstanbul: 1980), 132,164-65 ; Hüdaî, *Hulâsatu'l-Ahbâr*, c. I (İstanbul: 1994) 91-92 ; Nebhânî, *Envâru'l-Muhammediyye*, (İstanbul: 1988), 9 ; Uludağ, *Kuşeyri Risalesi* Tercümesi giriş, (İstanbul: Dergah yay., 1981), 30 ; Mehmet Demirci, “Nur-i Muhammedî”, (DEÜİFDI, 1983), 249.

²¹ Bir Hadis-i Kudsi'de şöyle buyrulur: “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” el- Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II (Mısır: 1351), 232.

Tasavvufta âlemin yaratılışının merhaleleri, âlem-i lâhût, âlem-i ceberût, âlem-i melekût, âlem-i anâsır ve âlem-i insan-ı kâmil olarak beş basamaktır²². Bunlardan sadece âlem-i lâhût divânda isim olarak zikredilir. Mutasavvıflara göre varlığın ilk mertebesi, âlem-i lâhût veya âlem-i itlâktır²³. Divân'da yer alan beyitler şunlardır:

Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellâ vahdet-i mir'ât
Göründü 'âlem-i lâhût-i muṭlaḳdan ḥafî ma'nâ (Mr 104)

Mi'raç'ta Peygamberimiz'in manevî âlemleri seyahatleri süresinde kullandığı ifade edilen bineğe telmih yoluyla atıfta bulunulmuş, gökyüzünde Kamer'in şeklen ortaya koyduğu görüntü hayvanın nalına benzetilerek çok güzel bir anlatım yoluna gidilmiştir:

Gök üzre o meh na'l-ı semendiñ eşeridir
Cevlângerî-i 'âlem-i lâhût-ı mu'allâ (N 1/6)

Baştan ayağa ne kadar canlı varsa her iki âlemde de Peygamber'in lutfuna muhtaçtır. Çünkü O, Allah'ın âlemlere rahmet olarak görevlendirdiği manevi bir şefaât Şâh'ıdır:

Cihân ser-tâ-ḳadem muḥtâc-ı lutfuñdur dü 'âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ'at mâh-ı erselnâk (N 7/3)

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher olan Hazret-i Muhammed'in nurundan bütün kâinât yaratılmıştır. Felek hazinesinin en kıymetdâr bir cevheri olan ve yaratılışın yegâne sahibi olan bu nurun bir benzeri elbette ki bu âleme gelmemiş ve gelmesi de mümkün olmayacaktır:

Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş 'âleme mişliñ
Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflâk (N 7/4)

Risâlet burcunun Şâh'ı, âlemin baştacı ve bütün peygamberlerin tasdik ettikleri Hz. Muhammed'in peygamberliği tartışılmazdır:

Şeh-i evc-i risâlet Şâh'ısın ser-tâc-ı 'âlemsin
Seni cümle rûsûl ḳılmış muşaddaḳ yâ Resûla'llah (N 6/2)

Nübüvvet mührü keṭfinde ḥitâm-ı misk-i ezferdir
O bir burḥân-ı ḳatı'dır Hudâvend eyledi inha (Mr 33)

Risâlet ve saltanatının büyüklüğü yanında aynı zamanda bir rahmet ve himmet Peygamber'i olan Hazret-i Muhammed, lutfuna muhtâc bütün kâinâtın iki âlemdeki şefaâtçısıdır da:

Risâlet salṭanat şevket seniñdir yâ Resûla'llah
Nübüvvet merḥamet himmet seniñdir yâ Resûla'llah (N 4/1)

²² Cahit Baltacı, *Tasavvuf Lügatı*, (İstanbul: Elif Neşriyat, 1981), 23.

²³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 30.

Cihân ser-tâ-ka-dem muhtâc-ı lutfuñdur dü ‘âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ ‘at mâh-ı erselnâk (N 7/3)

Âleme şimdiye kadar O’nun bir benzeri daha gelmemiş ve gelmeyecektir de. O paha biçilemeyecek değerde olan yüksek himmetiyle bütün peygamberlerden daha üstün bir yüce kişiliktir ki bütün kâinât hazinesinin en kıymetdâr bir cevheridir²⁴.

Rusûlden cümleye tafdîl olan Zât-ı mu ‘allâsın
‘Uluvv-i himmetiñ çün bî-bahâdır yâ Resûla ‘llah (N 3/2)

Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş ‘âleme mişliñ
Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflâk (N 7/4)

Edebiyatımızda sevgilinin yolunun toprağı, tozu, ayak izi, âyât-ı İlâhiyye’dir. Bu sebeple son derece kıymetlidir, makbuldur. Sürme gibi göze çekilirse insanın görüşü, basireti artar. Göz hastalığını tedâvi eden bir ilâçdır²⁵. O’nun, Allah’ın Habîb’i ve şefâat Peygamber’i olması, eşğinin toprağına ayrı bir kıymet vermektedir:

Ğubâr-ı âsitâniñ tûñiyâdır yâ Resûla ‘llah
‘Uyûn-ı ‘âleme bahş-ı cilâdır yâ Resûla ‘llah (N 3/1)

Beşer idrâkini acizde bırakan bu olağanüstü hadise(Mi‘râç)’nin kahramanı, son Peygamber Hazret-i Muhammed ve sadece onun şahsına ait bu mucize, hiçbir tereddüde mahal verilmeyecek şekilde tasdik edilmiştir:

Fezâ-yı lâ-mekâniñ Şeh-süvâr ‘ısrın haqîkatde
O hâletler saña mahşûş u muṭlaḡ yâ Resûla ‘llah (N 6/4)

O yüce Nebi’nin sîreti hakkında da şâirler kaynaklardan beslenerek bilgi aktarımında bulunmuşlardır. Kâmî de Peygamberimiz’in boyu ve Kur’ân’ın çıkış noktası olarak mübârek ağzı, âlnı, saç, yüzü, sinesi ve kaşına işaret ederek bu geleneğe uymuştur.

Peygamber’in azaları teşbihlerle açıklanır. Hilyelerin edebiyatımızda yer bulan karşılıkları yüce Resul’ün zâtına yaraşacak zengin bir içerikle sunulur. Alnı : şems-i duha, bedr, mâh-ı isrâ, meh, hilâl, meşâle ; saçları : leyl, gîsû, kâkül, perçem turra, zülf, anber, misk, reyhan, gül ; mübârek yüzleri : gün, hurşîd, meh, âlem-i nûr, şems, duhâ vb.

Cebîniñ sūre-i ve’ş-şems sîneñ maṭla-ı ve’l-fecr,
Şaçñ ve’l-leyl ü yüzüñ ve’d-duḡâ’dır yâ Resûla ‘llah (N 8/2)

²⁴ Allah’ın ilk yarattığı cevher, Hazret-i Muhammed’in nûrudur. Bu nûra Nûr-i Muhammedî de denilir. İşte bu cevherden bütün kâinât yaratılmıştır. Ayrıca, “Habîbim sen olmasaydın bu kâinâtı yaratmazdım” Kutsî Hadisi’ne de bir işaret vardır.

²⁵ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divânı Şerhi*, c. I (Ankara: 1985), 18.

Hazret-i Muhammed'in boyuyla ilgili olarak "Müddesir"²⁶ sûresi zikredilir. Âyetle boy arasındaki bir ilişki de hem "kûm" emrinin hem de "kâmet" kelimesinin kıyâm masdarından türemiş olmalarıdır²⁷:

Bālā-yı kadı sürülüb cū-yı müddessir (N1/7)

Ķad-ı bālāsı bir serv-i leb-i cūy-ı müddessirdir (Mr 30)

Mihrâb'a benzer iki kaşıyla "Ķavseyini ev ednā" âyetine işaret olduğu(N 1/7) anlatılır.

Peygamberimiz'in ağzı, Kur'ân-ı Kerîm'in çıkış yeri, Cenâb-ı Allah'a ait bir takım sırların menbaı, lutuf ve ihsân kaynağıdır. Öyleyse O'nun ağzından çıkan her söz, her türlü hastalığa çâre olduğu gibi, isyânkârların derterine de reçetedir:

Dehâniñ dā'-ı 'isyâna devâdır yâ Resûla'llah (N 3/4)

Haşr, kıyametten sonra canlıların tekrar dirilmesi ve toplanmasıdır. Bu olayın geçtiği yere de "Mahşer" denilir. Mahşer, rûz-i haşr, rûz-i dil-dûz-i haşr, rûz-i dil-sûz-i haşr, rûz-i mahşer, rûz-i vâveyla, rûz-i temennâ, rûz-i cezâ, ol gün, gâm günü, 'arsa-ı mahşer kelime ve terkipleriyle şiirlerde hayli kullanılmıştır.

Divân'da şefaata ilgili manzumeler genellikle mi'raciyye, münâcât ve na'tlarda serpiştirilmiştir. Mahşer yeri, Peygamberimiz'in şefaata en çok ihtiyaç duyulan yerdir. Çünkü bugünün yegâne şefaatchısı, Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i olan Hazret-i Muhammed'tir(Mr 22). Hesapların görüleceği o günde Kâmî, şefaata talebinde bulunarak(N 4/4), amel defterinin açık ve temiz olmasını ister(N 1/8). Mahşer gününde kullara merhameti çokca olan Peygamber, şefaata sahibi olup(Mn 22), 'âlemlere rahmet olmuş ismiyle mahşer yerinde bizleri şefaata çatısı altında toplayacaktır(N 2/5); çünkü onun merhametidir ancak bizleri rüsvây olmaktan ve utançlıktan kurtaracak:

Hüsn-i nazâr-ı merhametiñ eyle sezâ-vâr

Ol 'arşa-geh-i rûz-i cezâ olmaya rüsvâ (N 1/9)

Meded ol rûz-ı dil-dûz-ı haşirde şerm-sâr itme

Emân şad el-emân gayret seniñdir yâ Resûla'llah (N 4/4)

Yazmış olduğu na'tlarda şâirin, haddinden ziyâde işlemiş olduğu suç ve günahların ateşinde yanıp kavrulmakta olduğunu itiraf ettiği bir diğer makam da şefâat sahibi olan Hz. Muhammed'tir:

Cürüm kandîline yanmış fitilem yâ Resûla'llah

²⁶ Müddesir, 74/1,2.

²⁷ Emine Yeniterzi, *Divân Ştirinde Na't*, (Ankara: Diyânet Vakfı Yay., 1993), 261.

Kuşūr-ı mu ‘terif cürm-i şakîlem yâ Resûla ’llah (N 5/1)

*Günâhım hâdden efzündür penâh ü melceim sensin
Ebî ümmî fedâk ey mazhar-ı elîâf-ı a ‘teynâk (N 7/5)*

İhtiyaç gününde Hz. Peygamber’den şefaata niyâz eden şâir, bu sebeple günahla dolu amel defterinin silinebileceği ümidini taşır ve amel defterinin pâk ve açık olması için şefâat talebinde bulunulur:

*Bu Kâmî-i mücrîm kuluna eyle şefâ ‘at
Ol günkü defâtir-i ‘ameli ola hüveydâ (N 1/8)*

Beyitlerde cahîm, cehennem ve nâr gibi isim ve benzetmelerle kullanılır. Cehennem ateşinin elim azabından Cenâb-ı Hakk’ın merhametinin muhtacı, mahşer günü O’nun Habîb’i Hz. Peygamber’in şefâat çadırının bir sığınıcısı olduğunu haykırır şâir :

*Eğer fermân olur ise atılsun Kâmî ol nâra
Gözet şahn-ı şefâ ‘atda dahilem yâ Resûla ’llâh (N 5/5)*

İnsanların amelleri karşılığında hesaba çekileceği bugünün, şâirimiz tarafından mümin kimliği duyarlılığında âdeta tablosu çizilmiştir. Mahşerde kurulacak olan terâziye dahi sığınmayacağından korktuğu isyân günahının ağırlığından, İslâm Peygamberi’nin huzurunda düşeceği tarifsiz mahcubiyet endişesini taşıyan beytinde de şöyle seslenmektedir:

*Terâzûya sığışmaz zenb-i ‘işyânım kıyâmetde
Huzûruñda o deñlü pür-hacîlem yâ Resûla ’llâh (N 5/4)*

“Erselnâk” Ây’ı ve “şefaata Şâh’i”, dünya ve ahiretin yegâne lutufkârı olan Hazret-i Muhammed’in lutfuna baştan ayağa bütün cihânın muhtaç olduğu ifade edilir:

*Cihân ser-tâ-quadem muhtâc-ı lutfuñdur dü ‘âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ ‘at mâh-ı erselnâk (N 7/3)*

Divân’da yer alan şefaata ile ilgili bir diğer beyitte de şâir, Mahşer günü şefaata beklediği Zât’ın “âlemlere rahmet” âyetiyle tescil edilen şahsiyetinin vurgusunu yapar:

*Sâye-i çetr-i şefâ ‘atda gözet rûz-i haşir
Rahmeten li’l-‘âlemîn Zât’ın müsemmâdır senin (N 2/5)*

Hakka’l-yakîn olmak gibi bir kıymetin ifâdesi olan Mi’râç, Allah’ın Resûlü Hz. Muhammed’ten önce hiçbir kimseye nasip olmamıştır:

*O qadr-i kurb-i Hak’la Leyle-i Mi ‘râc’ı kim gördü
Gelenler bu cihâna senden esbâk yâ Resûla ’llah (N 6/6)*

Dokuz kat gök, Allah’ın Habîbi’nin teşrîfiyle öğünmüş olup, ayaklarının bastığı bütün arş, güzellik ve zenginliklerini kat be kat artırmıştır:

*İftihârı leyle-i Mi ‘râc’ıñ olmuş nüh-felek
Maqdemîñ revnâk-fezâ-yı ‘arş-ı a ‘lâdır seniñ (N 2/4)*

Divân'da Mi'râciyye'nin dışında birkaç beyitte, Leyle-i Mi'râç şeklinde Mi'râç gecesine vurgu yapılır. Kâdir gecesi, ilgili tutulduğu bir beyitte de Berât ile birlikte zikredilmektedir:

İftihârı Leyle-i Mi'râc'ın olmuş nüh-felek

Makdemiñ revnâk-fezâ-yı 'arş-ı a'lâdır senin (N 2/4)

O kadr-i kurb-i Hak'la Leyle-i Mi'râc'ı kim gördü

Gelenler bu cihâna senden esbâk yâ Resûla'llah (N 6/6)

Divân'da “arş” ve “kürsî” mefhumlarının zikredildiği beyitler, Peygamberimiz'in Mi'râç'ını konu almışlardır:

Ey pâdişeh-i mesned-i iklîm-i tecellâ

Dîn mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allâ (N 1/1)

İftihârı leyle-i Mi'râc'ın olmuş nüh-felek

Makdemiñ revnâk-fezâ-yı 'arş-ı a'lâdır seniñ (N 2/4)

Genellikle mi'râciyye ve na'tlarda yer alan, kozmik unsurların ağırlıkta olduğu beyitlerde hâkim konu, Hazret-i Muhammed'in Mi'râç'ı ve etrafında şekillenen gelişmelerdir:

Fezâ-yı lâ-mekânîñ Şeh-süvâr'ısın hakikatde

O hâletler saña mahşûş u muṭlak yâ Resûla'llah (N 6/4)

Serây-ı lâ mekânîñ mahrem-i esrârısın Hakḳâ

Çerâğ-ı bâb-ı feyziñde felek pervâne-i çalâk (N 7/2)

Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş 'âleme mişliñ

Ki oldu Zât-ı pâkiñ gevher-i gencîne-i eflâk (N 7/4)

Divân'da insanla birlikte (ins ü cin), sadece bir beyitte zikredilmiştir.

Hazret-i Peygamber'in manevî makâmı, bütün insan ve cinlerin yüzlerini sürüp, öptükleri yerdir. Ayaklarını bastığı topraklar bile, gözleri âmâ olanlara bir merhem ve sürmedir:

Büse-gâh-ı ins ü cindir âsitân-ı devletiñ

Hâk-i pâyın tutiyâ-yı çeşm-i a'mâdır seniñ (N 2/2)

Mağara arkadaşları, “Yedi uyuyanlar” diye de bilinir. Kur'ân-ı Kerîm'de²⁸bu kahramanların kıssası tafsilatlı olarak anlatılır. Ayrıca bu arkadaş gurubuna ait bir de kıtmîr adlı bir köpek vardır. Bu kıssadan ilham alarak Kâmî, bir beytinde, Cenâb-ı Hak'a, kapkara yüzle kapısına geldiğini, tıpkı kıtmîr gibi içeri alınmayı beklediğini, aşk ateşiyle dîvâne ve düşkün bir şekilde günahlarının ve kusurlarının affi için yalvardığını ifade ediyor:

Rû-siyâh kehf-i deriñde Kâmî kıtmîriñ meded

²⁸ Kehf, 18/9-26.

'Afv kıl takşirini 'aşkıñla şeydâdır seniñ (N 2/6)

Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna nâil olmuş din kılavuzu olan Hz. Muhammed'e, arş-ı a'lâ bir tekkedir:

Ey pâdişeh-i mesned-i iklîm-i tecellâ

Dîñ mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allâ (N 1/1)

Cenâb-ı Hakk'ın makamında ledün ilminin sırlarına mazhariyeti şüphe götürmeyen Peygamberimiz'in feyzinin kapısında bütün felek pervânedir:

Serây-ı lâ mekânîñ mahrem-i esrârisin Hakkâ

Çerâğ-ı bâb-ı feyziñde felek pervâne-i çalâk (N 7/2)

Hazret-i Muhammed için kullanılan motiflerden birisi de Ây'dır. Peygamber'in gelişiyle cehâlet ve küfrün karanlığının dağılıp yok olması, ayın karanlığı delip aydınlatması özelliğiyle bir tutularak, onun dünyayı cehâlet ve küfür karanlığından imân nuruna ulaştıran bir Ây olduğu ifade edilirken; bazan da o yüce âlemin atlısı ünvanlı zâtın atının nâli gökteki hilâle benzetilir:

Gök üzre o meh na 'l-ı semendiñ eşeridir

Cevlângerî-i 'âlem-i lâhût-ı mu'allâ (N 1/6)

Bir başka beyitte de kimseye nasip olmayan bir çok hususiyetlerle donatılan Hazret-i Muhammed'in, lâ-mekân olan Allah'a ait fezânın gerçek binicisi olduğu :

Fezâ-yı lâ-mekânîñ Şeh-süvâr'ısın hakikatde

O hâletler saña mahşûş u mutlak yâ Resûla'llah (N 6/4)

Ve şüphesiz Allah'a ait makamın sırlarına vakıf bulunduğu söylenir:

Serây-ı lâ mekânîñ mahrem-i esrârisin Hakkâ (N 7/2)

Kâmî, Divânî'nda marifet makamı gibi bu makama da çokça yer verilmiştir. Mi'râciyye ve na'tdaki hakikat makamıyla ilgili tuttuğu beyitlerde, Hz. Muhammed'in Zât'ına mahsus özellikler zikredilmiş, hakikatte onun ucu bucağı bulunmayan fezânın ünlü bir binicisi ve Allah'a yakınlık kurabilmiş Zât'ının tek ve özel olduğu vurgulanmıştır:

Fezâ-yı lâ-mekânîñ Şeh-süvâr'ısın hakikatde

O hâletler saña mahşûş u mutlak yâ Resûla'llah (N 6/4)

Fezâ-yı lâ-mekânın şeh-süvâridir hakîkîde

Ki ancak zâtına mahşûş u mutlak vahdet-i pehnâ (Mr 35)

Nâz, bildiği halde aldırış etmemek, kendini çekmek, nâzlanmak demek olup, âşığın mâşûka güç ve kuvvet vermesidir. Niyâz, büyüklerden birinin huzurunda edeble bulunmak, hâcet, ihtiyâc, hediye, ihsan, yalvarma ve yakarma mânalarına gelir. Tasavvufi istilah olarak ise, küçüğün büyüğe selâmı, saygı ve duâsıdır. Nâz Allah'ın sevgililerinin; niyâz, Allah âşıklarının sıfatıdır²⁹.

²⁹ Abdalbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi,

Nâz ehli, Hakk'a nâzı geçen, Hakk'a karşı nâzlanan velî, niyâz ehli ise, şer'î hükümlere ve tarikat edebine göre hareket eden saliktir³⁰.

Kimi beyitlerde beraber, kimi beyitlerde ayrı ayrı kullanılan bu kavramlar divânda oldukça fazla yer almaktadır. Mi'râciyye beyitlerinde Kâmî, bu kavramları hem ayrı hem de beraber zikretmiştir (Mr 56, 107, 111). Gazellerde sıklıkla bu kavramlar karşımisa çıkmaktadır: (G 3/5), (G 8/2), (G 45/2), (G 23/3), (G 62/3), (G 65/2), (G 153/4), (G 169/1), (G 67/5), (G 172/1), (G 119/5), (G 74/3), (G 77/3), (G 173/12). Bununla birlikte münâcât ve na'tlarda da niyâz beyitlerine yer verilmiştir:

Fesâhatla niyâz itmek fazâhat
Ne doğdu Kâmiyâ eyle kitâbet (Mn 23)

Meded redd eyleme 'arz u niyâzım
Giçe min-ğayr-ı hâddin ğayra nâzım (Mn 48)

Niyâziñ yâynı atdiñ tutunca kâbe kavseyni
Ulaştırdıñ nişâna tır-i evfağ yâ Resûla'llah (N 6/3)

İyilik etme ve lutuf anlamlarına gelen ihsan, basiret nuruyla rubûbiyeti temâşâ etmek suretiyle kulluk etmek, Allah'ı görüyormuşçasına ibâdet etmek demektir. İslâm zâhir; imân bâtin; ihsân hakikattir. Lutuf ise kulu Hakk'ın taatına yaklaştıran ve günahlardan uzaklaştıran her şeydir. Neşenin kalıcı, temâşânın sürekli, halin kararlı olması için Hakk'ın yardımında bulunmasıdır³¹. Kâmî, bu iki kavrama da divânındaki şiirlerinde fazlaca yer vermiştir. Hz. Peygamber'e yazılan na'tlarda şu beyitler "lutuf" mefhûmunu ihtivâ etmektedir:

Pûte-i fikrimde yokdur ğayrı kimyâdan eşer
Nazra-ı iksir-i lutfuñ dilde kimyâdır seniñ (N 2/3)

Cihân ser-tâ-ka-dem muhtâc-ı lutfuñdur dü 'âlemde
Çü sensin Şâh-ı lâhût-ı şefâ'at mâh-ı erselnâk (N 7/3)

Felek üzre diker a'lâm-ı âhı rüz u şeb Kâmî
Diler dergâh-ı lutfuñda kul olsun ol gözü nem-nâk (N 7/6)

Bu Kâmî kemteriñ ol dest-giri bâb-ı lutfuñda
Dehâletle fütâde bir gedâdır yâ Resûla'llah (N 3/6)

1966), 248.

³⁰ Süleyman Uludağ, *İbn Arabî*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,1995), 401,411.

³¹ Sefer Dal (Baba), *İstılahatı's-Sufiyye fî Vatân-ı Asliye, Tasavvuf Terimleri*, (İstanbul: 1998), 126 ; Baltacı, 97 ; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marifet Yay.,1995), 259-337.

Gayretli çalışma ve hizmet: lutf, kerem ve ihsânda bulunmak, ermiş kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî gücü³² anlamına gelen himmet için Kâmî : “Risâlet tahtının en büyük Padişâh’ı olan Hz. Muhammed, aynı zamanda merhamet ve himmet makamının da Sultan’ıdır” der:

Risâlet saltañat şevket seniñdir yâ Resûla’llah
Nübüvvet merhamet himmet seniñdir yâ Resûla’llah (N 4/1)

Hicâb ile ilgili mefhûmların zikredildiği beyitlerden üçü na‘tlardadır:

Meded ol rûz-ı dil-düz-ı haşirde şerm-sâr itme
Emân şad el-emân gayret seniñdir yâ Resûla’llah

Hacâletle deñâlet eylemiş bu Kâmî-i kemter
Mürüvvet merhamet şefkat seniñdir yâ Resûla’llah (N 4/4,5)

Terâzüya sığışmaz zenb-i ‘işyânım kıyâmetde
Huzûruñda o deñlü pür-hacîlem yâ Resûla’llah (N 5/4)

İktibas Âyetler

Mi ‘râc-ı şebiñ vaşfına bir nuşha-ı kağı
Sûre-i ve’n-Necm³³ ile sûre-i Tâhâ³⁴

Tuğrâ-yı zafer sûre-i Yâsîn³⁵ yazılmış
Sancağ-ı livâ-nusretidir innâ fetehnâ³⁶

‘Anber-şiken-i turreya ve’l-leyl³⁷i kâsemdir
Ve’s-Şems³⁸ dañi ruhlarına nüh-felek-ârâ

Bâlâ-yı kadı sürülüb cû-yı müddeşsir³⁹
Mihrâb-ı dü ebrûları kavseyni ev edna⁴⁰ (N 1/2,3,4,5,7)

Sâye-i çetr-i şefâ’atda gözet rûz-i haşir
Rahmeten li’l ‘âlemîn⁴¹ Zât’ıñ müsemmedir seniñ (N 2/5)

³² Dal, 103 ; Baltacı, 90 ; Uludağ, 243.

³³ Necm Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 62 âyettir.

³⁴ Taha Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 135 âyettir.

³⁵ Yâsin Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 83 âyettir.

³⁶ Fetih/1: “Şüphesi biz sana apaçık bir fetih verdik”.

³⁷ Leyl Sûresi: Mekke’de nâzil oldu,21 âyettir.

³⁸ Şems Sûresi: Mekke’de nâzil oldu, 15 âyettir.

³⁹ Müddeşsir/1: “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!).

⁴⁰ Necm/9: “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu”.

⁴¹ Enbiya/107: “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”. “Âlemlere rahmet” mânâsına Peygamber Efendimiz’in mübârek isimlerinden.

*Niyāziñ yāyını atdıñ tutunca **kābe kavseyni**
Ulaştırdıñ nişāna tır-i evfağ yā Resūla'llah (N 6/3)*

*Şehen-şāh-ı le **'amruk**⁴² pādişāh-ı kişver-i levlāk*

*Şabāhat mihr-i **mā-evhā**⁴³ münevver-bağş-ı nüh eflāk*

*Cihān ser-tā-ka-dem muhtāc-ı lutfuñdur dü 'ālemde
Çü sensin Şāh-ı lāhūt-ı şefā 'at mäh-ı **erselnāk**⁴⁴*

*Günāhum hadden efzūndur penāh u melceim sensin
Ebī ümmī fedāk ey mazhar-ı elāf-ı **a'teynāk**⁴⁵ (N 7/1,3,5)*

*Cebīniñ sūre-i ve's-şems⁴⁶ sineñ maṭla-ı ve'l-fecr⁴⁷
Şaçıñ ve'l-leyl ü yüzüñ ve'd-duḥā'dır yā Resūla'llah*

*Egerçi dāmen-i lā-ṭaḫnatu⁴⁸ der-destdir ammā
Yine her hālde ümīdim sañadır yā Resūla'llah (N 8/2,8)*

Kudsi Hadis

*Şehen-şāh-ı le **'amruk** pādişāh-ı kişver-i levlāk⁴⁹
Şabāhat mihr-i **mā-evhā** münevver-bağş-ı nüh eflak (N 7/1)*

Hadis

Hümā-peymā-yı vaḥdet ente minnī⁵⁰ rişe vü bālīñ

⁴² Hicr/72: “Habibim senin ebedi yād-ı cemiline yemin ederim”.

⁴³ Necm/10: “Böylece Allah kuluna vahyedeciğini vahyetti”.

⁴⁴ Enbiya/107: “(Ey Muhammed !) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”.

⁴⁵ Kevser/1: “Şüphesiz biz sana kevseri verdik”.

⁴⁶ Şems Sûresi: Mekke'de nâzil oldu, 15 âyettir.

⁴⁷ Fecr Sûresi: Mekke'de nâzil oldu, 30 âyettir.

⁴⁸ Zümer/53: “Allah'ın rahmetinden ümidiniz kesmeyiniz”.

⁴⁹ Kudsi Hadis olduğu ileri sürülen, “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” anlamındaki ibarenin ilk kelimesi.

⁵⁰ Sözü tamamı “Ente minnî ve ene minke şeklindedir”. “Sen bendensin, ben sendenim” anlamına gelen bu sözün hadis olup olmadığı tartışmalıdır. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yakınlığını ifade etmek amacıyla bu sözü söylediği rivayet edilir. (Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, c. II, 649 ; Nesâî, *Fezâilü's-sahâbe*, 80 ; Bu rivayet Buhârî'de, “Peygamber (s.a.v.), Ali'ye hitâben, ‘Sen bendensin, ben sendenim’ buyurmuştur” şeklinde yer almaktadır. Bk. Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, c. VII, 3467 ; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, c. I, 206 ; Bu rivayet Tirmizî'de “Ben Ali'den, Ali de bendendir ve benim adıma (teahhütleri) ancak ben veya Ali yerine getiririz” şeklinde yer almaktadır, bk. Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, c. VI, 272. Hz. Peygamber'in, “Ali benden, ben de Ali'denim. O benden sonra bütün mü'minlerin velisidir” buyurduğu nakledilmektedir, bk. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, c. III, 293. Hz. Peygamber'in Büreyde'ye, Hz. Al ile ilgili olarak, “Ali'ye küfretmekten sakın! O bendendir, ben ondanım; o benden sonra sizin velinizdir” buyurduğu

Ki kıldiñ ma 'rifet pervāziñ el-ḥaḳ yā Resūla'llah (N 6/5)

METİN

NA'T-I ŞERİF

1

MEF'ÜLÜ MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN FE'ÜLÜN

*Ey pādişeh-i mesned-i iklīm-i tecellā
Dīn mürşidisin tekye-gehiñ 'arş-ı mu'allā*

*Sultān-ı Rūsül şem'-i şeb-ārā-yı nüh eflāk
Şeh-bāz-ı denā tair-i evc-i fe-tedellā*

*Mi'rāc-ı şebiñ vaşfına bir nuşa-ı ḳaṭı'
Sūre-i ve'n-Necm ile sūre-i Tāhā*

*Tuğrā-yı zafer sūre-i Yāsīn yazılmış
Sancağ-ı livā-nusretidir innā fetehnā*

*'Anber-şiken-i turreya ve'l-Leyli ḳasemdir
Ve's-Şems daḫi ruḫlarına nüh-felek-ārā*

*Gök üzre o meh na'l-ı semendiñ eşeridir
Cevlāngeri-i 'ālem-i lāhūt-ı mu'allā*

*Bālā-yı ḳadı sürülüb cū-yı müddeşsir
Mihrāb-ı dü ebrūları ḳavseyni ev edna*

*Bu Kāmī-i mücrīm ḳuluna eyle şefā'at
Ol güñkü defātir-i 'ameli ola hüveydā*

*Ḫüsn-i nazār-ı merḫametiñ eyle sezā-vār
Ol 'arşa-geh-i rüz-i cezā olmaya rüsvā*

NA'T-I ŞERİF

2

FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLĀTÜN FĀ'İLÜN

Ravza-ı pākiñ temāşā-gāh-ı Mevlā'dır seniñ

nakledilmektedir. Bk. Zehebî, *Siyerü'l-Hulefâi'r-Râşidin*, 230-232 (Sarıkaya, Meliha Yıldırım, Türk-İslâm Edebiyatı'nda Hz. Ali, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul: 2004), 56-57).

H`āb-gāhıñ cennet-i ā`lā hüveydādır seniñ

*Büse-gāh-ı ins ü cindir āsitān-ı devletiñ
Hāk-i pāyın tutiyā-yı çeşm-i a`mādır seniñ*

*Püte-i fikrimde yokdur gayrı kimyādan eşer
Nazra-ı iksir-i luţfuñ dilde kimyādır senin*

*İftihārı leyle-i Mi`rāc`iñ olmuş nüh-felek
Maqdemoñ revnāk-fezā-yı `arş-ı a`lādır seniñ*

*Sāye-i çetr-i şefā`atda gözet rüz-i haşır
Rahmeten li`l`ālemīn Zāt`iñ müsemmādır seniñ*

*Rū-siyāh kehf-i deriñde Kāmī kıtmīriñ meded
`Afv kıl takşirini `aşkıñla şeydādır senin*

NA`T-I ŞERİF

3

MEFĀ`İLÜN MEFĀ`İLÜN MEFĀ`İLÜN MEFĀ`İLÜN

*Ġubār-ı āsitāniñ tūţiyādır yā Resūla`llah
`Uyūn-ı `āleme bahş-ı cilādır yā Resūla`llah*

*Rusülden cümleye tafđil olan Zāt-ı mu`allāsın
`Uluvv-i himmetiñ çün bī-bahādır yā Resūla`llah*

*Heveskār olmazam kimyā-geride püte-i kále
Elimde şun`-i medhiñ kimyādır yā Resūla`llah*

*Eţibbā-ı şefā`at hoĠkā-ı ma`cūn-ı cevhersin
DehāniĠ dāi `işyāna devādır yā Resūla`llah*

*Hümā-yı tair-i Ġuds-i āşiyān sudde-i feyziñ
Niyāz-ı büse-gāh-ı āşfiyādır yā Resūla`llah*

*Bu Kāmī kemteriñ ol dest-giri bāb-ı luţfuñda
DeĠāletle fütāde bir gedādır yā Resūla`llāh*

NA`T-I ŞERİF

4

MEFĀ`İLÜN MEFĀ`İLÜN MEFĀ`İLÜN MEFĀ`İLÜN

*Risālet salţāñat şevket seniñdir yā Resūla`llah
Nübüvvet merĠamet himmet seniñdir yā Resūla`llah*

*Başımдан aşdı emvâc-ı bihâr-ı zenb ü 'işyânım
Kılîd-i mahzen-i rahmet seniñdir yâ Resûla'llah*

*Halâş it nefis-i emmâre elinden dest-gîrim ol
'Ulüvv-i menkabet servet seniñdir yâ Resûla'llah*

*Meded ol rûz-ı dil-düz-ı haşirde şerm-sâr itme
Emân şad el-emân gayret seniñdir yâ Resûla'llah*

*Ĥacâletle deĥâlet eylemiş bu Kâmî-i kemter
Mürüvvet merĥamet şefkat seniñdir yâ Resûla'llah*

NA'T-I ŞERİF

5

MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN
*Cürüm ĥandîline yanmış fitelem yâ Resûla'llah
Kuşûr-ı mu'terif cürm-i şaĥîlem yâ Resûla'llah*

*Firâĥ-ı derd-i ĥasretle 'alev-rîz olmada 'aşkıım
Maĥabbet nârına yanmış Ĥalîlem yâ Resûla'llah*

*Ġam -ı dâ'u cenâhımdan dil-i mir'âtı jeng aldı
Devâ kıl ĥasvetü'l-ĥalb u 'alîlem yâ Resûla'llah*

*Terâzüya sığışmaz zenb-i 'işyânım ĥıyâmetde
Ĥuzûruñda o deñlü pür-ĥacîlem yâ Resûla'llah*

*Eĝer fermân olur ise atılsun Kâmî ol nâra
Gözet şahn-ı şefâ'atda daĥilem yâ Resûla'llah*

NA'T-I ŞERİF

6

MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN MEFÂ'İLÜN
*Eĝer ĥalĥ etmeseydi Zât'ını Ĥaĥ yâ Resûla'llah
Yaratmazdı nüĥ-eñlâkı muĥaĥaĥ yâ Resûla'llah*

*Şeh-i evc-i risâlet Şâĥ'ısın ser-tâc-ı 'âlemsin
Seni cümle rüsûl kılmış muşaddaĥ yâ Resûla'llah
Niyâziñ yâyını atdñ tutunca **ĥâbe ĥavseyni**
Ulaştırdñ nişâna tîr-i evfâĥ yâ Resûla'llah*

*Fezā-yı lā-mekāniñ Şeh-süvār'ısın haqıkatde
O hāletler saña mahşüş u muṭlak yā Resūla'llah*

*Hümā-peymā-yı vahdet ente minnī rīşe vü bālīñ
Ki kıldıñ ma'rifet pervāzıñ el-ḥaḳ yā Resūla'llah*

*O ḳadr-i ḳurb-i Ḥak'la Leyle-i Mi'rāc'ı kim gördü
Gelenler bu cihāna senden esbāḳ yā Resūla'llah*

*Mübārek nā't-ı pākinden dem urdı Kāmī-i Şa'bān
Şefā'at naḳd-ı cāize kı l elyāḳ yā Resūla'llah*

NA'T-I ŞERİF

7

MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN MEFĀ'İLÜN

*Şehen-şāh-ı le 'amruk pādişāh-ı ḳişver-i levlāk
Şabāḫat mihr-i mā-evḫā münevver-baḫş-ı nüḫ eflāk*

*Serāy-ı lā mekāniñ mahrem-i esrārısın Ḥaḳḳā
Çerāḡ-ı bāb-ı feyziñde felek pervāne-i çalāk*

*Cihān ser-tā-ḳadem muḫtāc-ı lutfuñdur dü 'ālemde
Çü sensin Şāh-ı lāhūt-ı şefā'at mäh-ı erselnāk*

*Ne gelmişdir ne gelmek mümkün olmuş 'āleme mişliñ
Ki oldu Zāt-ı pākiñ gevher-i gencīne-i eflāk*

*Günāḫım ḫadden efzūndur penāḫ u melceim sensin
Ebī ümmī fedāk ey mazḫar-ı elṭāf-ı a'teynāk*

*Felek üzre diker a'lām-ı āḫı rüz u şeb Kāmī
Diler dergāḫ-ı lutfuñda ḳul olsun ol gözü nem-nāk*

NA‘T-I ŞERİF⁵¹

8

MEFĀ‘İLÜN MEFĀ‘İLÜN MEFĀ‘İLÜN MEFĀ‘İLÜN

Ġubār-ı ravzāniñ kuḥlı cilādır yā Resūla’llah

Gözümde ḥāḳ-ı kūyuñ tütüyādır yā Resūla’llah

Cebīniñ sūre-i ve’ş-şems sīneñ maṭla-ı ve’l-fecr

Şaçıñ ve’l-leyl ü yüzüñ ve’d-duḥā’dır yā Resūla’llah

Şeb-i Mi’rāc’da na’l-ı şerīfiñ naḳş almış çerḥ

Biri meh birisi mihr-i semādır yā Resūla’llah

Şemīm-i çīn-i zūlfūñ şemmesidir mişk ile anber

Anıñ’çün mişke teşbīhi ḥatādır yā Resūla’llah

Ne yüzle varayım yüz virmez isen bāb-ı Raḥmān’a

Yüzümde rü-siyehlik rü-nümādır yā Resūla’llah

Ġubārım rüzigār aṭmazsa semt-i ravza-ı pāke

Dem-i maḥşerde de işim hevādır yā Resūla’llah

O deñli mücrimem zerre sevābım varsa defterde

Ya sehv-i kātibān ya iftirādır yā Resūla’llah

Egerçi dāmen-i lā- taḳnatu der-destdir ammā

Yine her ḥālde ümīdim sañadır yā Resūla’llah

O denli lüḥfuña ümīdvārem ḥayf olup ma’düm

Zebāna her gelen ḥarf-ı recādır yā Resūla’llah

⁵¹ Divân’da 7 adet Na‘t bulunmaktadır. Bunların dışında Kâmi’nin Fâtin Davud’un (*Hâtimetül Eş‘ar*)’ında yer alan ve Divân’a girmemiş bir na‘tundan daha haberdâr olmaktadır. Bu şiirle birlikte Kâmi’den şöyle bahsedilir: “Nâzım-ı mûmâ-ileyh Şabân Kâmi Efendi şehir-i Diyarbekir’de pâ-nihâde-i sâha-i vücûd olup bir müddet Mısır-ı Kâhire’de ikâmetden sonra vatan-ı asliyesine ricatla tarikat-ı aliyye-i Kadiriyye’ye olan mensûbiyeti münâsebetiyle mütasarrıf olduğu hâneyi zâviye şekline bi’lifrâğ ile’l-an icrâ-yı âyin-i dervişâne ile melûfdur. (Hazırlayan: Ömer ÇİFÇİ, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, 356.

*Derūnum z̄ikr ü fikr-i ḥazrete b̄igānedir gerçi
Nice b̄i-hūde fikre āşinādır yā Resūla 'llah*

*Reh-i mescidde sist ü nā-tivān üftān u ḥizāndır
Ṭarīk-i fişķda pek t̄iz-pādır yā Resūla 'llah*

*Eger r̄ūz-ı cezāda s̄āhib olmazsan deęil Cennet
Cehennem de bana nefret-nümādır yā Resūla 'llah*

*Şefā 'at suçluya dirler meşeldir söylenir dā'im
Ḳuluñ Kāmī de bir mücrim gedādır yā Resūlallah*

SONUÇ

Telif etmiş olduğu manzum ve mensur eserlerle dinî ve tasavvufî edebiyât içinde mühim bir yer işgal eden bir ilim adamı, mutasavvıf ve şair Muhammed Şaban Kāmî'nin, Hz. Peygamberimiz'i konu edinen edebî türlerden birisi olan ve 7'si divânı içerisinde toplamda 8 adet olarak kaleme almış olduğu na't manzumelerinin şekil, tür, özellik ve üslub değerlendirilmesi yapılarak aynı zamanda transkribe edilmiş metni ortaya konulmuştur.

Dinî ve tasavvufî terminolojiyi iyi bilip kullandığına şahit olduğumuz şair, genellikle fikirlerini sade ve anlaşılır bir dille nazmetmiş olduğu gazellerinden farklı olarak tevhit, münâcât, na't ve mi'râciyye gibi bazı manzumelerinde bu özelliğinin dışına çıkarak genelde tasavvufî derinliği ve ayrıca Arapça ve Farsça dil ve edebiyâtına hâkim oluşuyla olacak ki, fazlaca ikili ve üçlü terkiplere fırsat vermiştir.

Genel kabul olarak daha çok mi'râciyye ve na'tlarla ilgili beyitlerde ortaya konulan kozmik unsurlar Şaban Kāmî Efendi'de yoğun bir şekilde karşılar bizleri.

Çalışmamıza konu olan manzumeden başka, divânın muhtelif şiirlerinde de Mi'râç ve ilgili mefhumları sıklıkla kullanan şair, aynı zamanda bir mutasavvıf olmasının gereği olarak Muhammedî Nur'a da yer verir. Bütün kâinatın bu nurdan halk edilmesi olayı hadislerle temellendirilerek ifade edilir.

Âyet ve hadisler yer yer iktibas, bazan da telmih yoluyla süsler beyitleri. Bunları yaparken hiç zorlanmadığına şahit olduğumuz şair bununla birlikte sanatkârâne ve estetik bir sunumla kalem oynatmıştır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim ve Anlamı, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Agah Sırrı Levend, *Divân Edebiyatı, (Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, İstanbul: 1980.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgât-ı Osmaniye*, İstanbul: 1310.
- A.Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1992.
- Ahmet Tanyıldız, “*Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 1211 Numaralı Na't ve Mi'râciyye Mecmûası*”, Turkish Studies, Ankara, 8/1, (2013).
- Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani*, İstanbul: 1306.
- Ali Emirî, *Diyarbakırlı Bazı Zevatın Terceme-i Halleri*, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum Bl, Nu:750.
- Ali Emirî, *Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid*, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum Bl, Nu: 781/1.
- Ali Emirî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, c.1, Dersaadet: Matbaa-ı Âmidî, 1328.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Esmâu'l-Müellifin*, (Hzl. Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), İstanbul: Maarif Basımevi, 1951-55.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1-3, İstanbul: 1333.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları, 1977.
- Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Cemal Kurnaz, *Münâcât Antolojisi*, Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1992.
- Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlara Dair*, c. II, Ankara: Türkler, 2002.
- Emine Yeniterzi, “*Na't*”, TDVİA c. 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Ak Yayınları, 1993.
- Halil İbrahim Şener, *Türk Divân Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. s. 3, 1986.
- Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, Ankara: İşaret Yayınları, 1995.
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: 1969-1971.
- İbrahim Yılmazçelik, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- İlhan Akbulut, *Diyarbakır*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1998.
- İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- İsmail İbn. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs*, Mısır: 1351.
- L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: 1966.
- M. Ali Ağakay, *Türkçe'de Mecazlar Sözlüğü*, Ankara: 1949.
- R. Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Ankara: 1965.
- Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1-2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Şevket Beysanoğlu, *Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, c.1-3, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1998.
- Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir Ve Sanat Adamları*, c.1-3, Ankara: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, 1957-60.
- Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ankara: Ziya Gökalp Yayınları, 1992.

- Saadettin Nüzhet Ergün, *Türk Şâirleri*, c.1-3, İstanbul: 1946..
- Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: 1993.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî(Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye)* c.3, İstanbul: Matbaa-ı Âmire. 1311.
- M. Sait Mermutlu, *Diyarbakırlı Muhammed Şaban Kâmî (Hayatı, Eserleri ve Divânının Tahlihi)*, Ankara: Gece Akademi, 2018.
- M. Sait Mermutlu, *Muhammed Şaban Kâmî-i Amidi'nin Eserleri*, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, (Kasım 2011)
- M. Sait Mermutlu, *Millet Kütüphanesi'nde Müellif Hattıyla ve Ali Emirî Efendi İstinsahıyla Mevcut Diyarbakırlı Şairlere Ait Divânlar*, Journal Of Turkish Studies Volume (December 2016), 46.
- M. Sait Mermutlu, *19. Asırda Bir Bilgin, Mutasavvıf ve Divân Şairi Muhammed Şaban Kamî-i Amidî*, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır: 02-06 Kasım 2016.
- M. Sait Mermutlu, *Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirlik ve Rifâilik, Nebiler Sahabiler Kenti Sempozyumu*, Diyarbakır: 13 Nisan 2010.
- M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Der-Beyân-ı Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4, 1279.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Divân*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa, 522/3-7; Kadızâde Burhaneddin, 146/1-4, 1280.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Hâdikâ-yı Ma'neviyye*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4, 1280.
- Muhammed Şaban Kâmî, *İbtidâ-yı Gazeliyyât*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4, 1280.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Kâside-i Kâmisiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli 584, 1276.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Kâside-i Kâmisiyye*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Burhaneddin, 146/2; Millet Kütüphanesi, Ali Emirî 2882, 1279-80; Diyânet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 28307.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Medhiye-i Hasan ve Hüseyin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 42664, 1279.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Mevlid*, Ankara Millî Kütüphane, Yz., A/5748, 1279.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Mevlid-i Nebî*, Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi, Yazmalar, 4378/A, 1298.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Mevlid-i Şerif*, İstanbul: 1279.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Redd-i Protestan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/1, Trz.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Risâletü'l-Asâkiri'l-Mansuriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/2, Trz.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Risâle-i Halli'l-Müşkilât*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 4517/3, 1252.
- Muhammed Şaban Kâmî, *Risâle-i Mevlid-i Şerif-i İrfâniyye*, İstanbul: 1279-80.

Muhammed Şaban Kâmî, *Risâle-i Tehniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/5, Trz.

Muhammed Şaban Kâmî, *Risâle-i Tıbbiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/6, 1275.

Muhammed Şaban Kâmî, *Usûlü Tehâni Bi Teyfiki'r-Rabbâni*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/4, 1258.

KUR'ÂN'DA DUYGU KONTROLÜ: İÇSEL TEKLİFLER

Murat ORAL

Arş. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

ORCID orcid.org/0000-0001-6289-1572

ÖZ

Allah Teâlâ, yeryüzünde hayatını sürdürebilmesi ve kendisine verilen görevleri yerine getirebilmesi için insanı duygularla donatmıştır. İnsanın birçok faktörden etkilenebilen zayıf ve sınırlı bir varlık olması hasebiyle ona, duygularını nasıl kontrol etmesi gerektiğini öğreten vahyi göndermiştir. Nitekim insanın hidayeti için gelen vahyin, insanın dışsal yönüne yoğunlaşmış içsel yönünü göz ardı etmesi düşünülemezdi. Vahyin insanın bütün yönleriyle ilgilenmesi ve her konuda ona doğruyu göstermesi, onun kaliteli insan inşa etme amacının bir gereğidir. Onun duygularla ilgili detaylı direktifleri, insanın özgürlüğünü kısıtlayıcı bir tutum olarak düşünülmemeli; insanı her açıdan mükemmelliğe yönlendirme çabası olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda vahyin duygu kontrolünün incelenmesi, onun bu inşa sürecinde nasıl bir yol izlediğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu amaçla makalenin birinci bölümünde ilahi kontrol bağlamında kalbin ve duyguların durumunu ele aldık. İkinci bölümünde ise Kur'ân'da sözü geçen "sevgi, nefret, korku ve ümit" gibi başlıca duyguları ve vahyin bu duyguları nasıl kontrol etmeye çalıştığını inceledik.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kalp, Duygu, Kontrol, İçsel Teklif.

Emotion Control in the Qur'an: Internal Responsibilities

ABSTRACT

Allah has equipped man with emotions so that he can continue his life on earth and fulfill the duties assigned to him. Since man is a weak and limited being who can be affected by many factors, he sent him the revelation that taught him how to control his emotions. As a matter of fact, it was unthinkable for the revelation that came for the guidance of man to concentrate on the external aspect of man and ignore his inner aspect. The fact that revelation deals with all aspects of man and shows him the truth in all matters is a requirement of his aim to build quality human beings. Therefore, examining the emotional control of revelation is important in terms of revealing what kind of method it follows in this construction process. For this purpose, in the first part of the article, we discussed the state of the heart and emotions in the context of divine control. In the second part, we examined the main emotions such as "love, hate, fear and hope" mentioned in the Qur'an and how revelation tries to control these emotions.

Keywords: Qur'an, Heart, Emotion, Control, Internal Responsibility.

SUMMARY

Allah has equipped man with emotions so that he can continue his life on earth and fulfill the duties assigned to him. Since man is a weak and limited being who can be affected by many

factors, he sent him the revelation that taught him how to control his emotions. As a matter of fact, it was unthinkable for the revelation that came for the guidance of man to concentrate on the external aspect of man and ignore his inner aspect. The fact that revelation deals with all aspects of man and shows him the truth in all matters is a requirement of his aim to build quality human beings. Therefore, examining the emotional control of revelation is important in terms of revealing what kind of method it follows in this construction process. For this purpose, in the first part of the article, we discussed the state of the heart and emotions in the context of divine control. Accordingly, a healthy heart in the sight of Allah is a heart that uses its emotions in accordance with the instructions of the revelation. The heart becomes sick because the emotions are placed under the control of someone other than revelation, such as ego, lust, doubt, and lover. Then the heart chronicles its disease by its transgressions against the revelation that will heal it. Just as the psychology and behavior of the sick person may deteriorate, the heart afflicted with the disease also experiences emotional uncontrollability and imbalance, and its treatment can only be achieved through revelation. On the one hand, Allah taught people how to use their emotions through the last revelation, and on the other hand, He kept them under control for the prevention and solution of the uncontrollability and imbalance that the hearts can experience by being under different factors. The said control is a dynamic process carried out both by the creator through tests and by the servant through repentance. No emotion given to a person is a purely negative-bad emotion. On the contrary, all emotions are good in that Allah created them and attributes them to human nature. Therefore, ontologically, it is not a correct approach to subject emotions to an absolute distinction such as "positive-negative". Because the problem is not the feelings themselves; way of managing them. Accordingly, it is a wrong attitude to characterize emotions managed in accordance with the directives of the revelation as "negative", implying that they are a wrong attitude. It is meaningless to talk about a negative emotion if emotions are directed according to the will of the creator. If a distinction is to be made in this regard; Emotions governed in accordance with the directives of revelation can be characterized as "positive", and emotions governed against it can be characterized as "negative". In the second part of the article, we examined the main emotions mentioned in the Qur'an and their control. Accordingly, emotions are open to action and reaction. Emotion is sometimes in the position of the subject and sometimes in the position of the object. For example, a person sometimes likes something and then does it. When he does something he likes or a situation that he likes occurs, he is happy about it. This situation reveals the emotion-action interaction. The Qur'an, which gave its directives about actions, did not overlook the emotions in the subject or object position, and offered its guidance about them. These detailed directives of the revelation should not be considered as a restrictive attitude to human freedom; It should be considered as an effort to guide people to perfection in every aspect. This attitude of his is a very appropriate one in terms of showing that he gives more importance to people than to the self-worth. When the approach of revelation about emotions is examined, it is seen that it focuses on the subject of "priority" and "sincerity". According to this, the Qur'an does not interfere with emotions such as love, hate, fear and hope, which are inherent in human beings, unless they are used contrary to revelation. In case of a contradiction, he wants the directives of the revelation to be prioritized. For example, love for a person or fear of a person should not get in the way of love or fear of Allah. God's loved ones should be loved and only feared. Because the real power is his. Sometimes Allah tests man to reveal the sincerity in his feelings. It also gives importance to action as a sign of sincerity. According to this, the mere claim has no value, the important thing is the proof of the claim. Therefore, according to the Qur'an, these feelings are not passive; are active feelings towards practice.

GİRİŞ

İnsan ruh ve bedenden oluşur. Dolayısıyla Kur'ân, onun yalnızca dışsal hidayetini ve kontrolünü değil, içsel hidayetini ve kontrolünü de amaçlamıştır. Bu bağlamda namaz, zekât ve hac gibi bazı dışsal tekliflerin yanı sıra sevgi, korku ve ümit gibi duygular ile ilgili de direktifler vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber de beden selametinin, duyguların merkezi olan kalbin selametine bağlı olduğunu belirterek¹ vahyin duygu kontrolüne verdiği öneme işaret etmiştir. Bununla birlikte dışsal ve içsel tekliflerin birbirinden bağımsız olduğu düşünülmemelidir. Bilakis ikisi de birbirini gerektirmektedir.² Bu ikili kontrol mekanizması, insanın Kur'ân'da sözü edilen “en güzel amele/davranışa” sahip olmasını sağlar.³ Nitekim Fudayl b. İyâz, “*Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır*”⁴ ayetinde sözü geçen “en iyi davranış/amel” ifadesini, “en ihlaslı ve en doğru amel” şeklinde açıklamıştır. Sonra da “*Bir amel, halis ve doğru olana kadar Allah katında kabul edilmez. Halis olması, Allah rızası için yapılmasıdır. Doğru olması da sünnete uygun yapılmasıdır*” demiştir.⁵ Muhammed b. Aclân'ın belirttiği gibi burada “en çok amel” değil de “en iyi amel” ifadesinin kullanılmış olması,⁶ vahyin nicelikten daha çok niteliğe önem verdiğini ve içsel-dışsal açıdan kaliteli bir şahsiyet inşa etmeyi amaçladığını gösterir. Bunun yanı sıra Kur'ân, her iki teklif türüne önem vermiş olsa da onun içsel direktifleri/teklifleri ön planda tuttuğu söylenebilir. Zira bir taraftan dışsal tekliflerde yaşanan sorunun bireyin amelinin boşa çıkmasına neden olabileceğini ifade ederken,⁷ diğer açıdan içsel tekliflerde meydana gelen aykırılığın imanın yokluğunu gerektirebileceğini beyan etmiştir.⁸ Dışsal salih/doğru amellerin Allah katında kabul edilmesinin, içselin doğruluğuna bağlanması da bunu desteklemektedir.⁹

Bu meyanda imanın varlığı ve yokluğuyla ilgili bu denli derin bir ilişkisi bulunan duyguların, kimi kelamcılar tarafından imanın müsemması dışına çıkarılması, işin özünde vahiy diliyle uyuşmamaktadır. Cehm b. Safvân, Ebu'l-Hüseyin es-Sâlihî, Bısr el-Merîsî, İbnü'r-Râvendî, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ve onun birçok taraftarı, Muhammed b. Kerrâm ve Geylân gibi kimseler, kalbin amellerini/duyguları “imân” kavramının kapsamına dâhil etmezler.¹⁰ Onlara göre bir kimse, Allah'ın indirdiği buyruklardan hoşlanmasa bile tam bir iman sahibi olabilir. İman ilimden/tasdikten, küfür de cehaletten/inkârdan ibarettir.¹¹ Vekî' b. Cerrâh, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ubeyd gibi selef bilginleri ise vahiy diline aykırı olması hasebiyle bu görüşe

¹ Muhammed b. Ca'fer el-Herâitî, *İ'tilâlu'l-Kulûb*, thk. Hamdi Demirtaş (Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1421/2000), 1/15; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Dimaşk: Dâru İbni Kesîr, 1414/1993), “İmân”, 37; Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr. Matba'atu 'İsa el-Bâbî ve Şurekâihî (Kahire: y.y., 1374/1955), “Musâkât”, 1599; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *Sünenu İbni Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Alemiyye, 1430/2009), “Fiten”, 15.

² Faruk Vural, “Yusuf Suresi Bağlamında Kiskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2011), 128-129.

³ Bu anlamda bk. Süleyman Pak, “Kur'ânın Duyguları Eğitmesi Bağlamında Öfkenin Kontrolü Meselesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 / 1 (Haziran 2012), 69.

⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 14 Mart 2023), el-Mülk 67/2.

⁵ Ebû Muhammed Muhyissunne Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997), 5/124-125.

⁶ Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (b.y.: Dâru Taybe, 1320/1999), 8/176.

⁷ Örneğin bk. el-Hucurât 49/2.

⁸ Örneğin bk. en-Nisâ 4/65; Muhammed 47/9.

⁹ Ebû Abdullah Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *Âdâbu'n-nufûs*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 40-41.

¹⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*, thk. Nu'aym Zerzûr (b.y.: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1426/2005), 1/114-115, 118, 120-121; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'id b. Hazm, *el-Faslu fi'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal* (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, ts.), 1/105-106, 4/154-155; Ebu'l-Abbâs Takiyyüddîn İbn Teymiyye el-Harrânî, *el-İmân*, thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî (Ürdün: el-Mektebu'l-İslâmî, 1416/1996), 155-156.

¹¹ İbn Teymiyye, *el-İmân*, 150-151; Ebu'l-Abbâs Takiyyüddîn İbn Teymiyye el-Harrânî, *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye fi nakdi kelâmi's-Şi'ati'l-Kaderiyye*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, nşr. Câmî'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye (b.y.: y.y., ts.), 5/287-288.

şiddetle karşı çıkmıştır.¹² Kanaatimizce içsel tekliflerin imanın kapsamı dışında tutulması, duyguların kontrolü ve kaliteli insan inşa etme süreci üzerinde “samimiyetsizlik, nifak, yalancılık” gibi olumsuz etkiler oluşturma ihtimali sebebiyle yerinde bir tutum değildir. Doğrusu içsel ve dışsal amellerin imanın kapsamına dâhil edilmesi,¹³ hem söz konusu olumsuz etkiyi gidermeye yardımcı olur hem de bu kontrole/sürece olumlu katkı sağlar.

Kalp amelleri ile ilgili tarih boyunca birçok müstakil eser kaleme alınmıştır. el-Harâitî'nin *İ'tilâlu'l-Kulûb* ve İbn Teymiyye'nin *Emrâdu'l-Kulûb ve Şifâuhâ* adlı eserleri bu konuda örnek verilebilir. Ülkemizde de konuyla ilgili İlhami Günay'ın “Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi”¹⁴ ve Büşra Kara'nın “Kur'an'da Olumsuz Duyguların Kontrolü”¹⁵ gibi çalışmalar mevcuttur. Bir duygu veya belirli bir duygu/kitle ile sınırlı olan diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada ise Kur'an'ın insan duygularına yaklaşımı ve duygu kontrolü biçimi üzerinde durulacaktır.

1. İLAHİ KONTROL BAĞLAMINDA KALP ve DUYGULAR

Allah Teâlâ, Kur'an'da insanı yarattığını ve onu yaşam için ihtiyaç duyacağı özelliklerle donattığını, kendisiyle iyi ile kötüyü ayırt edebileceği bir yetiğe sahip kıldığını bildirmiştir.¹⁶ Dolayısıyla her yönüyle yaratılmış olan insan, doğuştan beri duygulara sahip olmaktadır. Zira yaşamını sürdürmeye çalışan insanın kendisine fayda veren şeyleri elde etmesi ve zararlı şeylerden kaçınması için sevgi ve nefret gibi duygulara sahip olması kaçınılmazdır. İnsana doğuştan verilen bu hidayet¹⁷ ise sınırlıdır ve tehlikelere açıktır.¹⁸ Zira insan, cehalete ve zulme meyilli bir varlıktır.¹⁹ Başkasına zararı olsa da kendisine yarar verecek şeyleri sevip yapmaktan kaçınmaz. Başkasının yararına olsa da kendisine zarar verecek şeylerin meydana gelmesini istemez. İnsan akli ise sınırlı olup her şeyi bilemez, şüphe, şehvet ve hırs gibi birçok duygunun ve düşüncenin etkisinde kalabilir.²⁰ İşte bu etkenlerden dolayı Allah Teâlâ, insanın doğru yolu izlemesi için bir hidayet rehberi göndereceğini vadetmiştir.²¹ Dolayısıyla birinci hidayet, insanın sahip olduğu donanımları; ikinci hidayet de bu donanımların kontrolünü ifade eder. Buna göre Allah insanın duyguları dâhil sahip olduğu donanımların kullanma kılavuzunu göndererek doğru yolu bulmasını amaçlamıştır. Allah Teâlâ'nın son gönderdiği kullanma kılavuzu ise hiç şüphe yok ki birçok ayette “hidayet” olmakla nitelenen²² Kur'an'dır.

Allah Teâlâ, son vahiy yoluyla insanlara duygularını nasıl kullanmaları gerektiğini öğretmiştir. Kalplerin/Duyguların kontrolünü vahye değil de nefsi isteklerine verenlerin duygu kontrolsüzlüğü ve dengesizliği yaşayacağını, sağlıklı duygulara ve zihniyete sahip olamayacağını belirtmek amacıyla onları “kalplerinde hastalık bulunanlar” vasfıyla nitelmiştir.²³ Örneğin hasta kalpli münafıklardan söz ederken onların müminleri aldatmaya

¹² Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Muessesetu'l-Halebî (b.y.: y.y., ts.), 1/88; İbn Teymiyye, *el-İmân*, 151.

¹³ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 1/227; İbn Teymiyye, *el-İmân*, 149-150.

¹⁴ İlhami Günay, “Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi”, *Turkish Studies* 10/2 (2015), 435-460.

¹⁵ Büşra Kara, “Kur'an'da Olumsuz Duyguların Kontrolü”, *Journal of Analytic Divinity* 5 / 1 (Nisan 2021), 150-176.

¹⁶ Bk. Tâhâ 20/50; el-Furkân 25/2; el-A'la 87/2-3; eş-Şems 91/7-8.

¹⁷ Tâhâ 20/50; el-A'la 87/3.

¹⁸ A. Rezan Çeçen, “Duygular İnsan Yaşamında Neden Vazgeçilmez ve Önemlidir?”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 / 9 (Mart 2002), 164-165.

¹⁹ el-Ahzâb 33/72.

²⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Murat Oral, “Kur'an'a Göre Akıl ve Tefsirdeki Rolü Bakımından Aklın Kur'an'a Arzı”, *Şarkiyat* 14/1 (Nisan 2022), 280-290. Ayrıca bk. 'Alak 96/6-7; 'Âdiyât 100/6-8.

²¹ Tâhâ 20/123.

²² Örneğin bk. el-Bakara 2/2, 185; el-İsrâ 17/9.

²³ el-Mâide 5/52, el-Enfâl 8/49; el-Ahzâb 33/12, 60. Kur'an'da “salim, hasta, ölü” şeklinde olmak üzere 3 tür kalpten söz edilmiştir. Biz ise konumuz gereği kalpleri 2 kısma ayırdık. Zira hasta ve ölü kalpler, duygu kontrolünü vahiyden başkasına teslim etmek açısından aynıdır. Yalnızca bu teslimin seviyesi kimi zaman farklılık arz etmektedir. Kalplerin bu durumu ile

çalıştıklarını ve yalan söylediklerini bildirmiştir. Yeryüzünde çıkardıkları fesadı bilinçsizliklerinden dolayı “ıslah” olarak algıladıklarını ve iman etmeyi bir “akılsızlık” kabul ettiklerini haber vermiştir.²⁴ Bu durum, duygularını kişisel arzularıyla yöneten şahısların hem duygusal hem de zihinsel bir karmaşıklığa sahip olduklarını, dolayısıyla fesadı ıslah ve ıslahı fesat olarak algılayabileceklerini, akla uygun olup olmayan durumları birbiriyle karıştırabileceklerini gösterir.²⁵

Aslında bu hastalığın temel nedeni, duygu mahalli olan kalbin, yaratıcısının değil de – ego, şehvet, şüphe, sevgili gibi- bir başkasının kontrolüne verilmesidir. Bu sebeple hastalığa yakalanan kalp, kendisini iyileştirecek olan²⁶ vahye karşı işlediği aykırılıklarla pas tutup hastalığını kronikleştirir.²⁷ Artık böyle bir kalp, katı kesilir ve üzerinde kilit bulunuyormuş da mühürlenmiş gibi vahyi anlamaz hâle gelir.²⁸ Hakikati göremeyecek bir karanlığın içinde korku içinde bocalar durur.²⁹ Dolayısıyla perhiz görevi görmekle birlikte bu hastalığın ilacı olan vahiy, kendisine uyan kalplerin sağlığını korurken duygu kontrolü dengesizleşen kronik hasta kalplilerin hastalığını artırır.³⁰ Vahyi anlamayıp da duygu kontrolü ters yüz olan ve sağlıklı düşünemeyen/hareket edemeyen bir kalbin, ikiye bölünmüş meyletmesi, ifsadı, fitneyi ve kötü davranışları sevmesi kaçınılmaz olur.³¹ Duygularını vahyin yönettiği kalp, yaratıcısının adının anılmasından hoşlanır,³² yaratıcısıyla olan sıkı bağlantısı ona güç ve huzur verir.³³ Buna karşın doğru yoldan ayrılan³⁴ hasta kalp ise hak ile batılı birbirine karıştırmasından dolayı³⁵ Allah’ın adının bile anılmasından hoşlanmazken kendi ürünü olan maddi-manevi putların anılmasına sevinir.³⁶

Allah Teâlâ hidayet olarak gönderdiği vahyi yağmura benzetmiş,³⁷ onu “nur”,³⁸ “hayat verici”³⁹ ve “ruh”⁴⁰ olarak nitelemiştir. Yağmurun toprağı canlandırdığı gibi vahyin de kendisini özümseyen kalbi canlandıracağını⁴¹ bildirmiştir. Böylece canlı kalp, kendisiyle duygu kontrolünü sağlıklı bir şekilde yürüteceği bir aydınlık içinde yolunu alır. Duyguların dizginini vahiyden başkasına teslim eden hasta kalp ise zaten karanlıklar içinde kalmış bir ölüden farksızdır, önünü göremediği için duygusal kontrolsüzlük yaşar.⁴²

ilgili geniş bilgi için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb b. Kayyimi’l-Cevziyye, *İğâsetu’l-lehfân min mesâyidi’ş-şeytân*, thk. Muhammed Hâmid el-Faki (Riyad: Mektebetu’l-Me’ârif, ts.), 1/7-19.

²⁴ el-Bakara 2/10-13.

²⁵ Ebu’l-Abbâs Takiyyüddin İbn Teymiyye el-Harrânî, *Emrâdu’l-Kulûb ve şifâuhâ* (Kahire: el-Matba’atu’s-Selefiyye, 1399), 4.

²⁶ el-İsrâ 17/82.

²⁷ el-Mutaffifin 83/14.

²⁸ el-Mâide 5/13; el-En’âm 6/43, 25; el-A’râf 7/100-101, 179; et-Tevbe 9/87, 93, 127; Yûnus 10/74; en-Nahl 16/108; el-İsrâ 17/46; el-Kehf 18/57; er-Rûm 30/59; el-Mü’min 40/35; Muhammed 47/24; el-Münâfikûn 63/3.

²⁹ Âl-i İmrân 3/151, el-Enfâl 8/12; el-Hac 22/46; el-Mü’minûn 23/63; el-Ahzâb 33/26; el-Haşr 58/2.

³⁰ et-Tevbe 9/124-125.

³¹ Âl-i İmrân 3/7; et-Tevbe 9/77; Muhammed 47/16, 20-24.

³² er-Ra’d 13/28.

³³ el-Kehf 18/14; el-Fetih 48/4, 18.

³⁴ ez-Zümer 39/22.

³⁵ er-Rûm 30/58-60.

³⁶ ez-Zümer 39/45.

³⁷ el-Hadîd 57/17. Aynı şekilde Hz. Peygamber de vahiy yağmura benzetmiştir. Bk. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu’ayb el-Arnaût vd., nşr. Muessesetu’r-Risâle (b.y.: y.y., 1421/2001), 32/343; Buhârî, “İlim”, 20; Müslim, “Fedâil”, 2282.

³⁸ en-Nisâ 4/174; el-Mâide 5/15, el-A’râf 7/157; en-Nûr 24/35; eş-Şûra 42/52; et-Teğâbun 64/8.

³⁹ el-Enfâl 8/24.

⁴⁰ eş-Şûra 42/52.

⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 8/21.

⁴² el-En’âm 6/122; el-Hadîd 57/28.

Kalp, farklı etkenlerle duygularının ve hâllerinin sürekli değişmesinden dolayı bu ismi almıştır.⁴³ Nitekim “kalp” sözcüğü, en çok Tevbe suresinde geçmekte ve çoğunlukla kalbin hastalığını, duygu kontrolsüzlüğünü ve bunun sonucunda maruz kaldığı olumsuzlukları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴⁴ Hz. Peygamber de “*Ey kalpleri evirip çeviren, kalbimi dinin üzere sabit kal*”⁴⁵ duasında olduğu gibi kalbin/duyguların bu dengesizliğinden sürekli olarak Allah’a sığınmıştır. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ, geçen zamanla birlikte gaflet nedeniyle kalbin katılaşabileceğini bildirmiş ve bu yüzden onun yaratıcısı ile ilişkisinin sürekli kontrol altında tutulması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber’in, kalbin paslanmasına yol açan günahlardan tövbe edilmesini teşvik etmesi, söz konusu kontrolün dinamikliğine işaret eder.⁴⁷ Bütün bunlar, canlı ve sağlıklı bir kalp için duygu kontrolünün kalbin yaratıcısına bırakılmasının ve kalp-yaratıcı ilişkisinin canlı tutulmasının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca burada iki kontrolün söz konusu olduğuna dikkat edilmelidir. Birincisi, duyguların yönetim biçimi anlamındaki kontroldür ki bu yaratıcının yetkisindedir. İkincisi ise kalbin vahyin kurallarına uygun hareket edip etmediğinin denetimi anlamındaki kontroldür. Söz konusu denetim, “kulun gafletten uyandırılması amacıyla musibete maruz bırakılması” örneğinde olduğu gibi ilahi bir müdahale, tövbe etmek örneğinde olduğu gibi kulun iradesi yoluyla meydana gelebilir.

Dini metinlerden anlaşıldığı üzere Allah Teâlâ, bir açıdan kendisine bağlı olan kalpler ile başkasına meyleden kalpleri birbirinden ayırt etmek, diğer açıdan da kendisine bağlı olan kalplerin samimiyetini ve sağlamlığını ortaya çıkarmak amacıyla kalpleri sınar. Bu bağlamda sağlıklı kalp, vahiy yoluyla sağlamlığını artırır, başkalarının başına gelen musibetlerden ibret alır ve yaratıcısını yüceltir. Hasta kalbin ise ancak hastalığı artar.⁴⁸ Hz. Peygamber de kalplerin sürekli imtihana tabi tutulduğunu ve fitneye kapılanların kapkara kesilip duygu kontrol krizine yakalandığını, fitneden selamette kalanların ise apaydın olduklarını bildirmiştir.⁴⁹ Bütün bu veriler, içsel-dışsal/duygu-eylem etkileşimini ortaya koymaktadır. Buna göre kalp, iyi veya kötü bir eylemi yapmayı sever ve beden onu gerçekleştirir. Ardından bu eylem, kalbin farklı duygulara kapılmasına yol açar. Birinci durumda duygu özne konumunda iken, ikinci durumda nesne hâlini alır. Bununla birlikte bu etkileşim sürecinde özne veya nesne konumunda yer alan duygu ve eylemlerin bütünüyle ilahi hitaba muhatap olduğunu görmekteyiz.⁵⁰ İyiyi sevmenin, yapmanın ve yapılmasına sevinmenin emredilmesi, kötüyü sevmenin, yapmanın ve yapılmasına sevinmenin yasaklanması⁵¹ bu konuda örnek verilebilir. Bu durum, ilahi kontrolün kapsamlılığını göstermektedir.

2. KUR’ÂN’DA SÖZÜ GEÇEN BAŞLICA DUYGULAR ve BUNLARIN KONTROLÜ

⁴³ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerrâi (b.y.: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 5/170-171.

⁴⁴ “Kalp” sözcüğü Tevbe suresinde 13 defa kullanılmıştır. Bk. et-Tevbe 9/8, 15, 45, 60, 64, 77, 87, 93, 110, 117, 125, 127.

⁴⁵ Bu ve buna benzer hadisler için bk. Herâifî, *‘ilâlu'l-Kulûb*, 1/18-20; Ahmed, *Müsned*, 8/407, 9/250, 269, 10/268, 11/130, 182, 19/160, 21/260, 29/178, 44/138, 200, 278; Buhârî, “Kader”, 13, “el-Eymân ve'n-Nuzûr”, 2, “Tevhîd”, 11; Müslim, “Kader”, 2654; İbn Mâce, “Sunne”, 13, “Keffârât”, 1, “Du’â”, 2; Ebû Dâvud Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, thk. Şu’ayb el-Arnaût – Muhammed Kâmil Karabelli (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-‘Âlemiyye, 1430/2009), “el-Eymân ve'n-Nuzûr”, 12; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., nşr. Şirketu Mektebetu ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî (Mısır: y.y., 1395/1975), “en-Nuzûr ve'l-Eymân”, 12, “Kader”, 7, “De'avât”, 96.

⁴⁶ el-Hadîd 57/16. Bk. Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *Ravdatu'l-'ukalâ ve nuzhetu'l-fudelâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, ts.), 27.

⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, 13/333; İbn Mâce, “Zühd”, 29; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur’ân”, 74.

⁴⁸ el-Hac 22/32, 53-54; el-Hucurât 49/3; Kâf 50/37; el-Müddessir 74/31.

⁴⁹ Ahmed, *Müsned*, 38/314, 432; Müslim, “İmân”, 144.

⁵⁰ Bu bağlamda bk. Ali Koçak – Hasan Kayıklık, “Duygular Bağlamında Din Duygusu ve Dinî Duygular”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 686-687.

⁵¹ Örneğin bk. Ahmed, *Müsned*, 29/552; İbn Mâce, “Zühd”, 26.

Şüphesiz ki insana salt olumsuz-kötü olan bir duygu verilmemiştir. Bilakis bütün duygular, Allah'ın onları var etmiş olması ve insanın fitratına yüklemesi açısından bir hayırdır. Nitekim Hz. Peygamber, “Hayır bütünüyle senin elindedir. Kötülük ise sana izafe edilemez”⁵² duasında Allah'ın fiilleri açısından herhangi bir kötülüğün söz konusu olamayacağını vurgulamıştır. Asıl sorun/olumsuzluk, duyguların kendileri değil, insanın onları yönetme biçimidir. Örneğin öfke, güçlü ve egemen olma arzusu gibi duygular, ontolojik açıdan olumsuz duygular değildir. Olumsuzluk, bu duyguların yerli yerinde kullanılmaması sebebiyle meydana gelir. Kişinin zalime karşı öfkelenmesi ve ona karşı güçlü olma arzusu taşıması, kötü bir tutum değildir. Ama başkasına haksızlık etmek amacıyla gücü ve egemenliği arzulaması kötüdür.⁵³ Dolayısıyla duyguların durumu açısından görecelilik söz konusudur. Duyguların, yaratıcının isteğine göre yönlendirilmesi durumunda olumsuz bir duygudan söz edilmesi mümkün olmaz. Bu kriter bağlamında Kur'an'da sözü geçen başlıca duyguları inceleyebiliriz.

2.1. Sevgi ve Nefret

Allah Teâlâ, “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır”⁵⁴ ayetinde buyurduğu gibi insanın, bazı şeylere yönelik doğal bir sevgi taşıdığını bildirmiştir.⁵⁵ Bununla birlikte dünyevi nimetlerin geçici olduğunu belirtmiş ve insanın ilgisini uhrevi nimetlere çekmiştir.⁵⁶ Bu durum söz konusu dünyevi nimetlere sevgi beslemenin, insan fitratının bir gereği olması hasebiyle yasaklanan bir durum olmadığını gösterir. Nitekim Hz. Peygamber, kadınların ve güzel kokunun kendisine sevdirdiğini belirtmiş⁵⁷ ve güzel elbiseler giymenin bir kibir alameti olmadığını, bilakis bunun Allah'ın sevdiği bir “güzellik” olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸ Şayet bu nimetlere sevgi beslemek mutlak olarak kınanan bir şey olsaydı, müminler için benzer uhrevi nimetlerin vadedilmesi anlamsız olurdu. Dolayısıyla bu tür nimetlerde asıl sorunun, bu nimetlere yönelik beslenen sevgide aşırıya kaçmak ve bu sevginin uhrevi-ebedi nimetlere yönelik sevgiye öncelikle olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ Zira Allah Teâlâ, inkârcı kimseleri dünyayı ahirete tercih etmeleri sebebiyle defalarca kınamıştır.⁶⁰ Yine insanı, malı sevdiği için değil de bu sevgide aşırıya kaçtığı için eleştirmiştir.⁶¹ Hz. Süleyman da kendisini nafîle ibadetten alıkoyduğu için atları boğazlamıştır.⁶² Bunu ise Allah sevgisini mal sevgisine öncelikle konusunda nefsinin eğitilmek için yapmıştır.⁶³ Aslında Hz. Süleyman'ın bu tavrı, “Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe/takvaya asla eremezsiniz”⁶⁴ ayetinin canlı bir örneğini yansıtmaktadır. En sevgili uğruna sevgilinin harcanması, en sevgiliye duyulan sevginin sağlamlığını ortaya koyar. Bu nedenle Allah, takvayı sevgilinin harcanmasına bağlamıştır.

⁵² Ahmed, *Müsned*, 2/183; Müslim, “Salâtu'l-Musâfirin ve Kasrûhâ”, 771; Ebû Dâvud, “Salât”, 121; Tirmizî, “De'avât”, 32.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb b. Kayyimi'l-Cevziyye, *Şifâ'u'l-alil fi mesâili'l-kadâi ve'l-kaderi ve'l-hikmeti ve't-ta'lil*, thk. Zâhir b. Sâlim Belfakîh (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1441/2019), 2/90-91. Bu konuda detaylı bilgi için bk. İbn Kayyimi'l-Cevziyye, *Şifâ'u'l-alil*, 2/81-114.

⁵⁴ Âl-i İmrân 3/14.

⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 2/19-23.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/15.

⁵⁷ Ahmed, *Müsned*, 19/305, 20/351.

⁵⁸ Ahmed, *Müsned*, 6/338, 28/438, 439, 599; Müslim, “İmân”, 91; Tirmizî, “el-Birru ve's-Sıla”, 61.

⁵⁹ Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'ilmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422), 1/265.

⁶⁰ İbrâhîm 14/3; en-Nahl 16/106-108; el-Kıyâmet 75/20-21; el-İnsân 76/27.

⁶¹ el-Fecr 89/20; el-'Âdiyât 100/8.

⁶² Sâd 38/32-33.

⁶³ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulkasûd b. Abdurrahim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 5/94. Mâverdî'nin belirttiği gibi tercih edilen görüşe göre at eti yenilebildiği için atlar boşuna itlaf edilmiş değildir.

⁶⁴ Âl-i İmrân 3/92.

Kur’ân’a göre burada bahsi geçen “öncelikli ve samimi sevgi” koşulu, sadece dünya malı için değil anne, baba, kardeş, eş ve evlat gibi yakın akrabalar için de geçerlidir. İnsanın akrabasına yönelik sevgisi, doğal bir sevgidir. Akrabanın kâfir olması bu sevgiye mani değildir, çünkü insanın bu sevgiden bütünüyle uzak durması zordur. Nitekim Allah Teâlâ’nın kitap ehli olan bir kadınla evlenilmesini helal kılması⁶⁵ bunu göstermektedir. Zira insanın huzuru için kurulan evlilik müessesesi, ancak eşlerin arasındaki sevgi ve merhamet bağıyla varlığını sürdürebilir.⁶⁶ Yine Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib’i sevmesi⁶⁷ ve annesinin mezarını ziyaret edip ağlaması⁶⁸ bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu tanıdıklara iyilik yapılması yasaklanmış değildir.⁶⁹ Buradaki temel sorun, yine bu sevginin Allah/din sevgisine öncelenmesidir. Allah Teâlâ, küfrü imana tercih eden bu tür akrabalara duyulan sevgiyi değil de bu sevginin Allah ve Peygamber sevgisine öncelenmesini eleştirerek bu noktayı vurgulamıştır.⁷⁰ Bununla birlikte içinde buldukları küfrü İslam diniyle savaşıma seviyesine vardıkları takdirde artık Müslümanın hak ile batıl arasında yol ayrımında bulunacağını ve tarafını seçmesi gerekeceğini bildirmiştir. Buna göre iman sahibi bir kimsenin artık bu durumdaki bir tanıdığını sevmesi ve onları dost edinmesi söz konusu olamaz.⁷¹ Hz. İbrahim’in babasından ve müşriklerden beri olduğunu söylemesi, iman etmelerine dek onlara düşmanlık edeceğini ve onlardan nefret edeceğini belirtmesi bu konuda müminler için örnek gösterilmiştir.⁷² İşin özünde Kur’ân, İbn Teymiyye’nin ifade ettiği gibi Allah sevgisi ve bu sevginin gerektirdiklerinin emredilmesinden, buna aykırı olan diğer sevgilerin ve bu sevgilerin gerektirdiği şeylerin yasaklanmasından ibarettir.⁷³

Kur’ân’ın sözünü ettiği bu sevgi önceliği, onun sevgi duygusuna verdiği önemi gösterir. Ona göre sevgi, temenniden ibaret olan pasif bir duygu değildir. Bilakis o, pratiğe dönük olan aktif bir duygudur. Allah Teâlâ, “*De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin*”⁷⁴ ayetinde sevgi duygusunun bu yönünü vurgulamıştır.⁷⁵ Bu bağlamda kitap ehlinin, “Allah’a itaati içermeyen Allah sevgisi” iddiasının bir değer ifade etmediğini belirtmiş,⁷⁶ samimi sevginin müminin hayatında kesinlikle yansımalarının olacağına işaret etmiştir. Duygu yansımalarının ise müminin dışsal eylemlerinde görüleceği aşikârdır.⁷⁷ Buna göre din sevgisini her sevgiden üstün tutan mümin, bu sevginin bir tezahürü olarak Allah yolunda çarpışır ve bu uğurda hiç kimsenin kınamasına aldırılmaz.⁷⁸

Şüphesiz ki sevgi ve nefret, duygu kontrolünü vahye teslim etmeyenlerin kontrolsüzlük yaşadığı en temel duygulardandır. Zira insan, kimi zaman kendisi için yararlı olacak şeylerden

⁶⁵ el-Mâide 5/5.

⁶⁶ er-Rûm 30/21.

⁶⁷ el-Kasas 28/56.

⁶⁸ Ahmed, *Müsned*, 15/430, 38/123, Müslim, “Cenâiz”, 976; İbn Mâce, “Cenâiz”, 48; Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 81; Tirmizî, “Cenâiz”, 60.

⁶⁹ el-Mümtehine 60/8.

⁷⁰ et-Tevbe 9/23-24.

⁷¹ el-Mücâdele 58/22; el-Mümtehine 60/9.

⁷² el-Mümtehine 60/4.

⁷³ Ebu’l-Abbâs Takiyyüddin İbn Teymiyye el-Harrânî, *Kâ’idetun fi’l-mehabbe*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim (Kahire: Mektebetu’t-Turâsî’l-İslâmî, ts.), 11.

⁷⁴ Âl-i İmrân 3/31.

⁷⁵ İbn Teymiyye, *Kâ’idetun fi’l-mehabbe*, 72.

⁷⁶ el-Mâide 5/18.

⁷⁷ Kara, “Kur’an’da Olumsuz Duyguların Kontrolü”, 152.

⁷⁸ el-Mâide 5/54. Muhâsibî de sahabeyi sevdiğini iddia eden kimsenin onların yoluna uyması gerektiğini, aksi halde iddiasında samimi olmayacağını ve bu tutumun cehalet ile yalana yol açacağını belirterek içsel ve dışsal eylemlerin sevgi bağlamında birlikteliğinin gerekliliğine işaret etmiştir. Muhâsibî, *Âdâbu’n-nufûs*, 38-39.

hoşlanmayabilir ve kimi zaman da kendisine zarar veren şeyleri sevebilir.⁷⁹ İşin sonunda da farklı etkenlerden dolayı bunları nasıl kontrol edeceğini bilemez hâle gelebilir. Azîz'in karısının zinayı göze alacak kadar Hz. Yusuf sevgisinde aşırıya kaçması⁸⁰ ve putperestlerin kendi elleriyle yaptıkları putları kendilerini yaratandan daha çok sevmeleri⁸¹ bu konuda örnek gösterilebilir. Körlüğü hidayete tercih eden hasta kalpli insan,⁸² hastalığın ağırlığından dolayı artık bu konuda kendisine nasihat eden kimseleri de sevmemeye başlar.⁸³ Müminlerin nimet içinde yaşamalarını istemez,⁸⁴ onların da kendisinin içinde bulunduğu utanç durumuna düşmesini gözler.⁸⁵ Bunun da ötesinde hakkın batıla egemen olmasından nefret eder.⁸⁶ Dünya hayatına dalmasından dolayı Allah'a kavuşmayı sevmez, bilakis ona ve onun taraftarlarına kin besleyip düşman kesilir.⁸⁷ İşlemediği güzel işler için başkası tarafından övülmekten hoşlanır,⁸⁸ insanlığın hidayeti için indirilen vahiyden nefret eder⁸⁹ ve Allah'ın öfkesine yol açan eylemleri severek yapmaktan çekinmez.⁹⁰ Buna karşın sevgi ve nefret duygularını vahyin hizmetine veren kimse, dünya malını Allah yolunda severek harcamaktan çekinmez,⁹¹ mazlum olmayı zalim olmaya, dünyevi zararı uhrevi zarara ve uhrevi yararı dünyevi yarara tercih eder. Hz. Yûsuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir"⁹² sözüyle bu tutumun bir örneğini sergilemiştir. Bu verilerden hareketle sevgi ve nefret duygularındaki kontrolsüzlüğün, dışsal eylemler üzerinde birçok olumsuz etki gösterdiği söylenebilir.

Allah Teâlâ, birtakım niteliklere sahip bazı kimseleri sevdiğini veya onlardan hoşlanmadığını birçok ayette belirtmiştir. Örneğin takva⁹³ ve ihsan sahiplerini,⁹⁴ temizlenenleri ve tevbe edenleri,⁹⁵ sabredenleri⁹⁶ ve tevekkül edenleri,⁹⁷ adil davrananları⁹⁸ ve kendi yolunda savaşanları⁹⁹ sevdiğini bildirmiştir. Buna karşın inkârcıları¹⁰⁰ ve zalimleri,¹⁰¹ israf edenleri¹⁰² ve haddi aşanları,¹⁰³ hainleri,¹⁰⁴ bozguncuları,¹⁰⁵ şımarıkları¹⁰⁶ ve kibirlileri,¹⁰⁷ ayrıca fesadı¹⁰⁸

⁷⁹ el-Bakara 2/216; en-Nisâ 4/19. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Kayyimi'l-Cevziyye, *ed-Dâu ve 'd-devâ'* (Mağrip: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997), 204.

⁸⁰ Yûsuf 12/30.

⁸¹ el-Bakara 2/165.

⁸² Fussilet 41/17.

⁸³ el-A'râf 7/79.

⁸⁴ el-Bakara 2/105.

⁸⁵ en-Nûr 24/19.

⁸⁶ "Kâfirler/Müşrikler/Mücrimler hoş görmese de..." ifadesini içeren ayetler bu durumdan bahsetmektedir. Bk. el-Enfâl 8/8; et-Tevbe 9/32, 33; Yûnus 10/82; el-Mü'min 40/14; es-Saf 61/8, 9.

⁸⁷ el-Bakara 2/96-98; Âl-i İmrân 3/119.

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/188.

⁸⁹ Muhammed 47/8-9.

⁹⁰ et-Tevbe 9/81-82; Muhammed 47/25-28.

⁹¹ el-Bakara 2/177; en-Nûr 24/22; el-Haşr 59/9; el-İnsân 76/8.

⁹² Yûsuf 12/33.

⁹³ Âl-i İmrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7.

⁹⁴ el-Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134, 148; el-Mâide 5/13, 93.

⁹⁵ el-Bakara 2/222; et-Tevbe 9/108.

⁹⁶ Âl-i İmrân 3/146.

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/159.

⁹⁸ el-Mâide 5/42; el-Hucurât 49/9; el-Mumtehine 60/8.

⁹⁹ es-Saf 61/4.

¹⁰⁰ el-Bakara 2/276; Âl-i İmrân 3/32; er-Rûm 30/45.

¹⁰¹ Âl-i İmrân 3/57, 140; eş-Şûra 42/40.

¹⁰² el-En'âm 6/141; el-A'râf 7/31.

¹⁰³ el-Bakara 2/190; el-Mâide 5/87; el-A'râf 7/55.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/107; el-Enfâl 8/58; el-Hac 22/38.

¹⁰⁵ el-Mâide 5/64; el-Kasas 28/77.

¹⁰⁶ el-Kasas 28/76.

¹⁰⁷ en-Nisâ 4/36; en-Nahl 16/23; Lokmân 31/18; el-Hadid 57/23.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/205.

ve kötü sözün açıktan söylenmesini¹⁰⁹ sevmediğini haber vermiştir. Şüphesiz ki bu buyruklar yalnızca konuyla ilgili yüce Allah'ın tutumunu bildirmek için gelmemiştir. Bilakis bunlar, müminlerin kimi sevip kimden nefret etmesi gerektiğini de ifade etmektedir. Nitekim Allah'ın müminlere imanı sevdirdiğini, küfrü, fasıklığı ve isyanı kerih gösterdiğini belirtmesi,¹¹⁰ Allah'ın en sevdiği amellerden birinin “Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek” olduğunun bildirilmesi¹¹¹ ve buna benzer olarak bu niteliği taşıyan kimselere verilen vaatler¹¹² bu görüşümüzü desteklemektedir.

2.2. Korku ve Ümit

Kur'ân'a göre korku, esasında Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf için endişelenmesi¹¹³ ve Hz. Musa'nın endişe içinde Mısır'ı terk etmesi örneğinde olduğu¹¹⁴ gibi doğal olan bir duygudur. O da diğer duygular gibi kulun imtihanı kapsamına girmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!*”¹¹⁵ ayetinde korkunun bu yönüne dikkat çekmiştir. Bu ayette sözü edilen korku, dünyevi korkudur. Bununla birlikte gönderilen peygamberler, kavimlerini uhrevi azaba karşı sakındırarak uhrevi korkunun da imtihan vesilesi olduğunu vurgulamışlardır.¹¹⁶ Allah Teâlâ ise her hâlükârda sakınılmaya layık kimsenin aslında bizzat kendisi olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷ Uhrevi azabın hak olduğunu ve ciddiye alınması gerektiğini, dolayısıyla kendisine itaatsizlik etmekten sakınılması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁸ Düşman korkusu gibi dünyevi korkuların da doğal olsa da Allah korkusu önüne geçmemesi gerektiğini, zira gerçek korkunun kendi korkusu olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁹ O hâlde korku duygusunda da önemli olan öncelik meselesidir. Buna göre insan, doğal olarak tehlike arz eden bazı şeylerden korkabilir. Ancak bu korkuya kapılıp da vahye aykırı davranmamalıdır, mahlûkun korkusunu yaratıcının korkusuna önceliklememelidir.

Kur'ân'ın teşvik ettiği Allah korkusu, pasif bir duygu değildir. İnsanın sözlü olarak Allah'tan korktuğunu ifade etmesi yetersizdir. Bilakis korkunun bir gereği olarak onun, Allah'ın belirlediği yasaklardan sakınması şarttır.¹²⁰ Hz. Âdem'in salih oğlunun Allah'tan korktuğunu ifade ederek kardeşini öldürmekten kaçınması¹²¹ ve Allah'tan korkan kimselerin onun yasaklarından kaçınacağına ifade edildiği “*Sen ancak o zikre uyanı ve görmediği halde rahmândan korkanı uyarabilirsin*”¹²² gibi ayetler bunu göstermektedir.¹²³ Allah'ın yasaklarını

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/148.

¹¹⁰ el-Hucurât 49/7-8.

¹¹¹ Ahmed, *Müsned*, 35/229; Ebû Dâvud, “Sunne”, 3.

¹¹² Buhârî, “el-Cemâ'atu ve'l-İmâme”, 8, “Âdâb”, 43; Müslim, “el-Birru ve's-Sıla”, 2566, 2567; Tirmizî, “Zühd”, 53.

¹¹³ Yûsuf 12/13.

¹¹⁴ el-Kasas 28/18, 21.

¹¹⁵ el-Bakara 2/155.

¹¹⁶ el-En'âm 6/15; el-A'râf 7/59; Yûnus 10/15; Hûd 11/3, 26, 84; el-İsrâ 17/45; eş-Şu'arâ 26/135; ez-Zümer 39/13; el-Ahkâf 46/21.

¹¹⁷ el-Müddessir 74/56.

¹¹⁸ el-Bakara 2/40; en-Nahl 16/51; Lokmân 31/33; ez-Zümer 39/16. Hz. İbrahim de “*Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm indirmedeği şeyleri O'na ortak koştuktan korkmazken, ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız söyleyin*”, *iki gruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır?*” (el-En'âm 6/81) sözünde bu konuda Allah'ın sakınılmayı hak ettiğini vurgulamıştır.

¹¹⁹ el-Bakara 2/150; Âl-i İmrân 3/175; el-Mâide 5/44; et-Tevbe 9/13.

¹²⁰ en-Nâzi'ât 79/4-41. İbnü'l-Kayyim, övgüye layık korkunun bu tür korku olduğunu belirtmiştir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Kayyimi'l-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn fî menâzili's-sâirîn*, thk. Muhammed Ecmel el-İslâhî vd. (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1441/2019), 2/184.

¹²¹ el-Mâide 5/27-28.

¹²² Yâsîn 36/11.

¹²³ Örneğin bk. el-Mâide 5/94; Tâhâ 20/2-3; Fâtır 35/18; en-Nâzi'ât 79/26, 45; el-A'la 87/10; el-Beyyine 98/8.

çığnediği hâlde Allah'tan korktuğunu iddia eden kimsenin şeytana benzetilmesi,¹²⁴ bu konuda yalnızca söylemin işe yaramadığını ortaya koymaktadır.

Allah Teâlâ, korkunun insanın rahmetten ümidini kesip de günaha sürüklenmesine neden olmaması amacıyla korkuyla birlikte ümidin de var olması gerektiğine de dikkat çekmiştir.¹²⁵ Bu bağlamda korku ve ümit içinde kendisine dua edilmesini emretmiş,¹²⁶ rahmetinden ümit kesilmesini yasaklamıştır.¹²⁷ Buna göre korku, kişiyi günahattan alıkoyarken; ümit, onu ilahi emirleri yerine getirmeye yönlendirir.¹²⁸ Kur'ân'ın sözünü ettiği bu ümidin de pratiğe dönük olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ, ancak iman edip salih amel işleyenlerin Allah'ın rahmetini umabileceğini¹²⁹ ve salih amelin kurtuluş ümidi beslemenin koşulu olduğunu¹³⁰ açıkça ifade etmiştir. Bu konuda da Peygamberlerin ve önceki salih kimselerin iman edenler için güzel bir örnek olduğunu belirtmiştir.¹³¹ Bu bağlamda Muhâsibî, ümit ile korkunun birlikteliğinin lüzuma işaret ettikten sonra ümit edenlerin üç kısma ayrıldığını söylemiştir:

- İyi bir iş yapan ve bunun Allah tarafından kabul edilmesini uman kimse.
- Kötü bir iş yapan ve bundan tövbe edip tövbesinin kabulünü uman kimse.
- Kötü işler yapmaya devam eden ve tövbe etmeksizin bağışlanmayı uman kimse.

Ardından Muhâsibî, üçüncü şahsın samimi olmayan yalan bir ümidin peşine takıldığını vurgulamıştır.¹³² Gazâlî de bu davranışın “ümit” değil de “aldanma ve ahmaklık” olarak isimlendirilmesinin daha doğru olacağını belirterek Muhâsibî'nin bu görüşünü desteklemiştir.¹³³

Allah Teâlâ, iman ettikten sonra korku ve ümit arasında kendisine ibadet eden, dolayısıyla günahlardan kaçınıp da emirleri yerine getiren kimselere dünyada hâkimiyeti, ahirette de kurtuluşu vadetmiştir.¹³⁴ Ayrıca duygularını vahyin kontrolüne bırakanların ahirette korku ve üzüntü çekmeyeceklerini defalarca vurgulamıştır.¹³⁵ İşin özünde korku, musibetten önce; üzüntü ise musibetten sonra gelir. Ümit ise her iki durumda söz konusudur. A'râfta bulunanların cennete girmeyi ümit etmeleri¹³⁶ ve günahkâr kimselerin Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerinin talep edilmesi¹³⁷ ümit duygusunun bu kapsamlı yönünü ortaya koyar.

Korku ve ümit duygularıyla ilgili yapılan imtihana kalplerin farklı tepkiler vereceği açıktır. Kur'ân'a göre duyguları vahyin kontrolüne bağlı olan kimse, düşman gibi Allah'tan başkasıyla korkutulduğunda onun imanı ve Allah'a güveni artar.¹³⁸ Allah'ın emirlerini yerine

¹²⁴ el-Enfâl 8/48; el-Haşr 59/16.

¹²⁵ Bunun için bk. Ebû İsmâîl Abdullah b. Muhammed el-Herevî, *Menâzilu's-sâirin* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 34.

¹²⁶ el-A'râf 7/56.

¹²⁷ el-Hicr 15/16.

¹²⁸ Bu açıdan korku günahlarla, ümit de iyiliklerle orantılı olmalıdır. Günahların çokluğu durumunda günaha engel olması için korkunun ön plana çıkması gerekir. İyiliklerin çokluğu da tembelliğe ve kibire sevk etmeyecek derecede ümidin çokluğunu gerektirir. Bk. Muhâsibî, *Âdâbu'n-nufûs*, 69.

¹²⁹ el-Bakara 2/218; Fâtır 35/29.

¹³⁰ el-Kehf 18/10.

¹³¹ el-Ahzâb 33/21; el-Mümtehine 60/6.

¹³² Muhâsibî, *Âdâbu'n-nufûs*, 67-68.

¹³³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 4/143. İbnu'l-Kayyim de ümidin üç şeyi gerektirdiğini söylemiştir: Ümit edilen şeyi sevmek, onu elde edememekten endişe etmek, imkân nispetince onu elde etmek için çabalamak. Bunun dışındaki bir tutumun ise “ümit” olamayacağını belirtmiştir. Bk. İbnu Kayyimi'l-Cevziyye, *ed-Dâu ve'd-devâ'*, 39.

¹³⁴ İbrâhîm 14/14; en-Nûr 24/52, 55; Kâf 50/32-33; er-Rahmân 55/46.

¹³⁵ el-Bakara 2/38, 62, 112, 262, 274, 277; Âl-i İmrân 3/170; el-Mâide 5/69; el-En'âm 6/48; el-A'râf 7/35, 49; Yûnus 10/62; ez-Zuhruf 43/68; el-Ahkâf 46/13.

¹³⁶ el-A'râf /46.

¹³⁷ ez-Zümer 39/53. Benzer ayetler için bk. eş-Şu'arâ 26/51, 82.

¹³⁸ Âl-i İmrân 3/173; ez-Zümer 39/36.

getirirken hiçbir kınayıcının kınamasından korku duymaz.¹³⁹ Düşmana karşı içinde doğal bir korku taşısa da bu durum, onun görevini yerine getirmesine engel olmaz. Örneğin Hz. Musa elçilikle görevlendirildiğinde muhataplarının kendisini öldürmesinden ve yalanlamasından endişe ettiğini belirtmiş, “*Korkmayın! Ben sizinle beraberim, olanları işitip görüyorum*”¹⁴⁰ buyruğundan sonra da görevini yerine getirmiştir.¹⁴¹ Bu kalbin sahibi kimse, dünyada azaba maruz kalan kimselerin durumundan ibret alır ve uhrevi azap tehdidi karşısında korkar. Bununla birlikte Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyerek ve haksızlığa uğramayacağına inanarak ümit ve korku içinde kendisini yaratıcısına yaklaştıracak şeylere yönelir. Korku onu zarardan el çektirir, ümit de yararlı şeylerin peşinden koşmasını sağlar.¹⁴² Buna karşı hasta kalpli kimsenin düşman korkusu, Allah korkusundan fazladır.¹⁴³ Bu yüzden düşmanıya savaşacağına onunla uzlaşmaya çalışır.¹⁴⁴ Günahkâr toplumların başına gelen musibetlerden ibret almaz¹⁴⁵ ve yararlanmakta olduğu Allah’ın nimetlerine nankörlük eder. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bir ceza olarak onu korku içinde bırakır.¹⁴⁶ Bu tür kimselere ahiret azabı hatırlatıldığında ona aldırılmazlar, dünya hayatına kapıldıkları için de Allah’ın rahmetinden ümitlerini keserler ve onunla buluşmak istemezler.¹⁴⁷ İçinde buldukları batılın ortadan kalkmasından endişe ettikleri için hakkın yeryüzüne yayılmasını istemezler.¹⁴⁸

Bu verilerden anlaşıldığı üzere korku ve ümit, sevgi ve nefret duygularında olduğu gibi “öncelik ve samimiyet” imtihanına tabi tutulur. Sağlıklı kalp, vahyin kontrolünde bu duygularını nasıl kullanması gerektiğini bilir ve bunun gereğini yapar. Başkalarının kontrolünde bulunan hasta kalp ise duygu kontrolsüzlüğü yaşar. Kendisinden korkulmasını hak etmeyen kimselerden/durumlardan korkar ya da doğal korkularında aşırıya kaçır ve korku-ümit bağlamında yarar-zarar mukayesesini doğru bir şekilde yapamaz. Dolayısıyla sağlıklı kalp ile hasta kalbin duyguları yönetme açısından neredeyse her bakımdan birbirinden farklı hareket ettiği görülmektedir.

SONUÇ

Kur’ân, insanı bütün yönleriyle doğruya iletmek için gönderilmiştir. Bu bağlamda onun kalbe bağlı olan organlarla ilgili direktiflerinin var olmasıyla birlikte kalbin eylemlerine/duygularına değinmemesi, doğruya iletmek bakımından eksik bir yaklaşım olurdu. Zira insanın kalp huzuru ve zihniyet sağlığı için, içsel ve dışsal yönlerinin birlik içinde işleyişini sürdürmesi kaçınılmazdır. Dışsalın vahiy, içselin ise nefis ya da başkaları tarafından yönetilmesi uygun olmazdı. Bu nedenle Allah Teâlâ, en güzel davranışa sahip kaliteli insanı inşa etme sürecinde duyguların kontrol biçimini ortaya koyan bir kullanım kılavuzu olarak Kur’ân’ı indirmiştir.

Allah Teâlâ, bir açıdan son vahiy yoluyla insanlara duygularını nasıl kullanmaları gerektiğini öğretmiş, diğer açıdan da kalplerin farklı etkenler altında kalarak yaşayabileceği kontrolsüzlük ve dengesizliğin önlemi ve çözümü için onları denetim altında tutmuştur. Söz

¹³⁹ el-Mâide 5/54; el-Ahzâb 33/39.

¹⁴⁰ Tâhâ 20/46.

¹⁴¹ eş-Şu‘arâ 26/12-17; el-Kasas 28/33-35.

¹⁴² Bk. el-Mâide 5/84; el-En‘âm 6/51; Hûd 11/103; er-Ra‘d 13/21; el-İsrâ 17/57; el-Enbiyâ 21/49, 90; el-Mü‘minûn 23/57; el-Ankebût 29/5; es-Secde 32/16; ez-Zümer 39/9; Kâf 50/45; ez-Zâriyât 51/37; el-Mülk 67/12; el-Cin 72/13; el-İnsân 76/7, 10-11;

¹⁴³ Yûnus 10/83-84; el-Haşr 59/13; en-Nisâ 4/77.

¹⁴⁴ el-Mâide 5/21-24, 52; el-Ahzâb 33/19.

¹⁴⁵ el-Furkân 25/40.

¹⁴⁶ en-Nahl 16/112.

¹⁴⁷ Yûnus 10/7, 11, 15; el-İsrâ 17/60; el-Furkân 25/21; el-Ankebût 29/23; el-Mümtehine 60/13. Ölüm sevgisi bağlamında insanların kaç kısma ayrıldığı ile ilgili bk. Ebu’l-Kâsım er-Râgıp Hüseyin b. Muhammed el-Asfahânî, *ez-Zerî‘atu ila mekârimi’ş-Şerî‘a*, thk. Ebu’l-Yezîd Ebû Zeyd el-‘Acemî (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1428/2007), 237-238.

¹⁴⁸ el-Mü‘min 26.

konusu denetim ise hem imtihanlar yoluyla yaratıcı tarafından hem de tövbe vb. yoluyla kul tarafından yürütülen dinamik bir süreçtir.

Kur’ân, duygularını ego, şehvet, şüphe, sevgili gibi vahiyden başkasının yönettiği kimseleri ise “kalplerinde hastalık bulunanlar” olarak nitelmiştir. Dolayısıyla hasta kimsenin psikolojisinin ve davranışlarının bozulabildiği gibi hastalığa yakalanan kalbin de duygu kontrolsüzlüğü ve dengesizliği yaşayabileceğini vurgulamış, bunun tedavisinin de vahiyle gerçekleşebileceğine işaret etmiştir. Buna göre vahyin direktiflerinden uzaklaşan kalbin hastalığı kronikleşebilir. Dolayısıyla duygu kontrolünü sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için kalbin vahyin gözetiminde kalması elzemdir.

İnsana verilen hiçbir duygu, salt olumsuz-kötü olan bir duygu değildir. Bilakis bütün duygular, Allah’ın onları var etmiş olması ve insanın fitratına yüklemesi açısından bir hayırdır. Dolayısıyla ontolojik açıdan duyguları “olumlu-olumsuz” gibi mutlak bir ayrıma tabi tutmak, doğru bir yaklaşım değildir. Zira sorun, bizatihi duygularda değil; onları yönetme biçimindedir. Buna göre vahyin direktiflerine uygun bir şekilde yönetilen duyguların, yanlış bir tutum oldukları kastedilerek “olumsuz” olarak nitelenmesi yanlış bir tutumdur. Duyguların, yaratıcının isteğine göre yönlendirilmesi durumunda olumsuz bir duygudan söz edilmesi anlamsızdır. Bu konuda bir ayırım yapılacaksa; vahyin direktiflerine uygun olarak yönetilen duygular “olumlu”, ona aykırı olarak yönetilen duygular da “olumsuz” olarak nitelenebilir.

Duygular etki ve tepkiye açıktır. Duygu kimi zaman özne, kimi zaman da nesne konumunda olur. Örneğin insan, bazen bir şeyi sever, ardından onu yapar. Sevdiği bir şeyi yaptığında veya hoşlandığı bir durum meydana geldiğinde ise buna sevinir. Bu durum, duygu-eylem etkileşimini ortaya koymaktadır. Eylemlerle ilgili direktiflerini veren Kur’ân, özne veya nesne konumunda yer alan duyguları gözden kaçırmamış, onlarla ilgili de rehberliğini sunmuştur. Vahyin bu detaylı direktifleri, insanın özgürlüğünü kısıtlayıcı bir tutum olarak düşünülmemeli; insanı her açıdan mükemmelliğe yönlendirme çabası olarak değerlendirilmelidir. Onun bu tutumu, insana, insanın kendi kendine verdiği değerden daha çok önem verdiğini göstermesi açısından gayet yerinde bir tutumdur.

Vahyin duygulara yaklaşımı incelendiğinde onun “öncelik” ve “samimiyet” konusu üzerine yoğunlaştığı görülür. Buna göre Kur’ân, doğası gereği insanda var olan sevgi, nefret, korku ve ümit gibi duygulara vahye aykırı olarak kullanılmadığı sürece karışmaz. Bir aykırılık yaşanması hâlinde ise vahyin direktiflerinin öncelenmesini ister. Örneğin bir şahsa duyulan sevgi veya bir şahsa karşı duyulan korku, Allah sevgisi veya korkusu önüne geçmemelidir. Allah’ın sevdiği sevilmeli ve ancak kendisinden korkulmalıdır. Zira gerçek güç sahibi odur. Allah Teâlâ, kimi zaman duygusundaki samimiyeti ortaya çıkarmak için insanı dener. Samimiyet göstergesi olarak da eyleme önem verir. Buna göre salt iddianın bir değeri yoktur, önemli olan iddianın ispatıdır. Allah’ı sevdiğini iddia eden kimse, onun buyruklarına uymalı; ondan korktuğunun iddia eden kimse, onun yasaklarından kaçınmalıdır. Onun safında olduğunu iddia eden kimse, onun düşmanlarını düşman bilmeli, cennete girmeyi ümit eden kimse de cennete giden yolu izlemelidir. Dolayısıyla Kur’ân’a göre bu duygular, pasif değil; pratiğe dönük aktif duygulardır.

Kur’ân’ın ortaya koyduğu insan tasavvuruna göre duygularını vahyin direktiflerine uygun olarak yöneten kalp, hangi duyguyu, kime karşı, niçin, ne kadar ve nasıl beslediğini bilir. Nitekim bu konuda vahye uymak, insan ilişkilerinin samimiyetsiz duygular üzerine kurulmasına ve duygu keyfiliğine engel olur. Vahye uymadığı için ölçüsüz olan ve duyguları sürekli değişebilen hasta kalp ise bilinçsiz bir şekilde davranır. Bugün sevdiği birine, ertesi gün haksız yere nefret besleyebilir. Kendisinden sakınılmasını hak etmeyen kimselerden korkabilir, eşyanın gerçek durumunu kavrayabilir. Dolayısıyla kimi zaman batılı hak, hakkı da batıl

olarak görebilir; gerçek dostu düşman, asıl düşmanı da dost edinebilir. Sağlıklı kalp ile hasta kalp, duyguları yönetme açısından neredeyse her bakımdan birbirinden farklı bir duruma sahiptir.

KAYNAKÇA

Ahmed, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. nşr. Muessesetu'r-Risâle. b.y.: y.y., 1421/2001.

Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissunne Hüseyin b. Mes'ûd. *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. Dîmaşk: Dâru İbni Kesîr, 1414/1993.

Çeçen, A. Rezan. “Duygular İnsan Yaşamında Neden Vazgeçilmez ve Önemlidir?”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 / 9 (Mart 2002), 164-170.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Dâvud*. thk. Şu'ayb el-Arnaût – Muhammed Kâmil Karabelli. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*. thk. Nu'aym Zerzûr. b.y.: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1426/2005.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Günay, İlhami. “Kur'ân-ı Kerîm'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi”. *Turkish Studies* 10/2 (2015), 435-460.

Halîl, Ebû Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerrâî. b.y.: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.

Herâtî, Muhammed b. Ca'fer. *İ'tilâlu'l-Kulûb*. thk. Hamdi Demirtaş. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1421/2000.

Herevî, Ebû İsmâîl Abdullah b. Muhammed. *Menâzilu's-sâirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd. *el-Faslu fî'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Ravdatu'l-'ukalâ ve nuzhetu'l-fudelâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb. *Şifâ'u'l-alîl fî mesâili'l-kadâi ve'l-kaderi ve'l-hikmeti ve't-ta'lîl*. thk. Zâhir b. Sâlim Belfakîh. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1441/2019.

İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb. *ed-Dâu ve'd-devâ'*. Mağrip: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997.

İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb. *İğâsetu'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân*. thk. Muhammed Hâmid el-Faki. Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, ts.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer el-Kuraşî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. b.y.: Dâru Taybe, 1320/1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünenu İbni Mâce*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyüddin el-Harrânî. *el-İmân*. thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî. Ürdün: el-Mektebu'l-İslâmî, 1416/1996.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyüddin el-Harrânî. *Emrâdu'l-Kulûb ve şifâuhâ*. Kahire: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1399.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyüddin el-Harrânî. *Kâ'idetun fi'l-mehabbe*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. Kahire: Mektebetu't-Turâsi'l-İslâmî, ts.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyüddin el-Harrânî. *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye fi nakdi kelâmi's-Şi'ati'l-Kaderiyye*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. nşr. Câmî'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye. b.y.: y.y., ts.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdu'l-Mesîr fi 'ilmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422.

Kara, Büşra. "Kur'an'da Olumsuz Duyguların Kontrolü". *Journal of Analytic Divinity* 5 / 1 (Nisan 2021), 150-176.

Koçak, Ali – Kayıklık, Hasan. "Duygular Bağlamında Din Duygusu ve Dinî Duygular". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 685-713.

Kur'an Yolu. Erişim 14 Mart 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nuketü ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdulsûd b. Abdurrahim. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.

Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed. *Âdâbu'n-nufûs*. thk. Abdulkadir Ahmed Ata. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahihi Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. nşr. Matba'atu 'İsa el-Bâbî ve Şurekâihi. Kahire: y.y., 1374/1955.

Oral, Murat. "Kur'an'a Göre Akıl ve Tefsirdeki Rolü Bakımından Aklın Kur'an'a Arzı". *Şarkiyat* 14/1 (Nisan 2022), 278-301. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1052142>

Pak, Süleyman. "Kur'anın Duyguları Eğitmesi Bağlamında Öfkenin Kontrolü Meselesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 / 1 (Haziran 2012), 69-103.

Râgıp el-Asfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *ez-Zerî'atu ila mekârimi's-Şerî'a*. thk. Ebu'l-Yezîd Ebû Zeyd el-'Acemî. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Milel ve'n-nihal*. nşr. Muessesetu'l-Halebî. b.y.: y.y., ts.

Tirmizî, Ebû 'İsa Muhammed b. 'İsa. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. nşr. Şirketu Mektebetu ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî. Mısır: y.y., 1395/1975.

Vural, Faruk. "Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2011), 127-152.

MÜSLÜMAN SEYYÂHLARIN GÖZÜYLE FETİH ÖNCESİ AYASOFYA

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KABAKCI

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı

Assist. Prof., Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History

ORCID: 0000-0002-4553-1417

ÖZET

Tarihi çok eskilere dayanan İstanbul, Konstantin'un burayı Roma İmparatorluğunun yeni başkenti olarak seçmesi ve 324-330 yıllarında Roma'ya benzetilerek yeniden kurmasıyla siyasi açıdan bir dünya şehri haline gelmiştir. Bu dönemde Roma İmparatorluğu ayrıca Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir. Bu sebeple İstanbul'da açılan merkezi kilise çıkan isyan ve yangınlarda harap olunca İmparator I. Iustinianos devletin muhtelif yerlerinden malzemeler getirterek Ayasofya adıyla daha ihtişamlı bir kilise inşa ettirdi. Böylece İstanbul aynı zamanda dinî bir merkez haline gelmiş oldu. Ayasofya büyüklüğü, mimari yapısı, malzeme kalitesi ve süslemeleri ile çağının çok ilerisinde bir mühendislik ve mimari harikasıdır. Bunların doğal bir sonucu olarak değişik ülkelerden farklı amaçlarla pek çok seyyâh İstanbul'a gelmiş ve Ayasofya'yı ziyaret etmiştir. Müslümanlar İstanbul'u ilk olarak Emevî Halifesi Muaviye (ö. 60/680) zamanında kuşatsalar da fetih yaklaşık sekiz asır sonra 1453'te gerçekleştirilebilmiştir. Ancak bu süreçte birçok Müslüman şahsiyet esaret, elçilik ve salt seyahat gibi muhtelif sebeplerle İstanbul'a gelmiş, Ayasofya'yı görmüş ve bazıları hatıralarını kaleme almıştır. Bu çalışmada fetih öncesinde İstanbul'a gelen Hârûn b. Yahyâ , Ali b. Ebû Bekir Herevî ve İbn Battûta gibi Müslüman seyyâhların Ayasofya hakkındaki izlenimleri aktararak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Ayasofya, Müslüman Seyyâhlar, Seyahatnâme.

HAGIA SOPHIA BEFORE CONQUEST WITH THE THROUGH EYES OF MUSLIM TRAVELERS

ABSTRACT

Istanbul, whose history dates back to ancient times, has become a world city in terms of politics, when Constantine chose it as the new capital of the Roman Empire and re-established it in 324-330 years by analogy with Rome. Furthermore during this period, the Roman Empire adopted Christianity as the official religion. For this reason, when the central church opened in Istanbul was destroyed in the riots and fires, Emperor Justinian I had materials brought from various

parts of the state and a more magnificent church called Hagia Sophia was built. Thus, Istanbul also became a religious center. With its size, architectural structure, material quality and decorations, Hagia Sophia has become an engineering and architectural marvel far ahead of its time. As a natural result of these, many travelers from different countries for diverse purposes came to Istanbul and visited Hagia Sophia. Although the Muslims besieged Istanbul for the first time during the time of the Umayyad Caliph Muawiya (d. 60/680), the conquest was only possible in 1453, eight centuries later. However, in this process, many Muslim personalities came to Istanbul for various reasons such as captivity, embassy and pure travel, saw Hagia Sophia and some wrote their memoirs. In this study will be tried to be evaluated impressions of Muslim travelers including Hârûn bin Yahyâ , Herevî and Ibn Battuta who were visited to Istanbul before the conquest about Hagia Sophia.

Key Words: Istanbul, Hagia Sophia, Muslim Travelers, Travel Book.

MÜSLÜMAN SEYYÂHLARIN GÖZÜYLE FETİH ÖNCESİ AYASOFYA

GİRİŞ

Dünyanın en kritik noktalarından birinde kurulan İstanbul özellikle Konstantin'in burayı Roma İmparatorluğunun yeni başkenti haline getirmesiyle bir dünya şehri haline gelmiştir. 324-330 yıllarında Roma'ya benzetilerek yeniden kurulan şehir zamanla ilave edilen yapı ve anıtlarla bütünüyle bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Öyle ki şehrin planlayıcılarına göre imparatorluk yol sisteminin başlangıç noktası kabul edilerek dikilen milion (0 km taşı) (Demirkent, 2001: 206) aslında dünyanın merkezinin burası olduğunu tescil etmekteydi.

Hiç şüphesiz İstanbul'un dünya çapında en meşhur yapılarından birisi de Ayasofya'dır. Mabet, önce basit şekilde inşa edilen ve çıkan isyan ve yangınlarda harap olan yapıların yerine İmparator I. Iustinianos tarafından imparatorluğun muhtelif yerlerinden kaliteli malzemeler getirtilerek 10.000 işçi tarafından altı yılda tamamlanarak 537 yılında ibadete açılmıştır. Hıristiyanlıktaki teslis inancının ikinci unsuru olan "oğul" ile ilahî hikmet anlamındaki "sofia" adına kurulmuş ve zamanla Hıristiyanlığın sembol binalarından biri haline gelmiştir. Değişik zamanlardaki depremlerde ve 1204'teki Latin istilasında tahrib olan yapı her defasında er ya da geç bir şekilde tamir edilmiştir. İstanbul'u fethedince mabedin tahribini önleyen Fatih Sultan Mehmet burayı fethin sembolü olarak camiye çevirmiş, kendisi ilk Cuma namazını burada kılmış ve yapıyı bir bütün olarak vakfetmiştir. Böylece şehrin "ulu camii" mahiyetine bürünmüştür. Zamanla etrafına eklenen yapılarla büyük bir külliye haline gelmiştir. Osmanlı döneminde de bazı tamiratlar geçirmiş, özellikle de Mimar Sinan'ın yaptığı destek payandalar sayesinde günümüze kadar ayakta kalabilmiştir (Eyice, 2006: 2008).

Muhteşem yapıyla asırlar boyunca dünyanın en büyük mabetlerinden biri olan Ayasofya İstanbul'a yolu düşen hemen herkesin uğradığı bir yer olmuştur. Mabede uğrayan seyyâhların bir kısmı anılarını ve gördüklerini yazarak sonraki nesillere seyahatnâme ve/ya hatırat tarzında

literatür bırakmışlardır. Müslüman seyyâhlar da değişik vesilelerle bizzat gezip gördükleri veya başkalarından dinledikleri Ayasofya izlenimlerini kaydetmişlerdir. Çalışmada Müslüman seyyâhların fetih öncesi kilise halindeki Ayasofya tecrübeleri aktarılmaya çalışılacaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Tespit edilebildiği kadarıyla İstanbul'u ziyaret ederek şehir hakkındaki tecrübelerini kayda geçirilen en eski Müslüman seyyâh Endülüs Emevî Emiri II. Abdurrahman'ın (ö.238/852) elçisi Yahyâ el-Gazel'dir. (Nalçacı, 2010: 530; Arslan, 2018: 114) Ancak el-Gazel daha ziyade Bizans sarayındaki hatıralarından bahsetmekte olup Ayasofya hakkında malumat vermemektedir. Ancak bilahare İstanbul'a gelen Müslüman seyyâhların bir kısmı Ayasofya'nın yapısı ve burada gerçekleştirilen törenler hakkında detaylı bilgiler aktarmaktadırlar. Bu çalışmada Müslüman seyyâhların Ayasofya betimlemeleri tarama modeliyle tespit edilerek nitel bir araştırma yöntemi olan doküman inceleme şeklinde işlenecektir.

Doğal olarak bir bildiri çalışmasında bütün Müslüman seyyâhların Ayasofya izlenimlerini değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple fetih öncesi muhtelif zamanlarda kilise halindeyken Ayasofya'yı ziyaret etmiş ve verileri literatüre girmiş seyyâhların çalışmaları esas alınmıştır. Ülkemizde fetih öncesi Doğu Roma İstanbul'u hakkında bizim de istifade ettiğimiz ve kaynak gösterdiğimiz bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Müslüman seyyâhların gözüyle sadece Ayasofya'yı konu alan bir çalışma henüz mevcut değildir.

Seyahatnameler bir yönüyle subjektif veriler aktardıklarından bu verilerin tam bir tarihî belge değeri yoktur. Dolayısıyla bu verilerin incelenmesi, işlenmesi ve mukayese edilmesi önemlidir. (Kütükoğlu, 1998: 25) Bu sebeple çalışanın amacı doğrudan Ayasofya hakkında bütünüyle objektif tarihî veriler aktarmak olmayıp Müslüman seyyâhların onu nasıl betimlediklerini ve neleri kayda geçirme ihtiyacı duyduklarını ortaya koymaktır. Bu esnada önce seyyâh hakkında kısa bilgiler verilecek ve devamında Ayasofya izlenimleri aktarılacaktır.

Fetih öncesinde İstanbul'a özellikle Hıristiyan dünyasından pek çok seyyâh gelmiştir. Fakat bunlar sanılanın aksine salt merak duygusuyla değil hac, elçilik, esaret ticaret ve bilim adamı vasfı gibi birtakım zaruretler sebebiyle İstanbul'a gelmişlerdir (Nalçacı, 2010: 526-536). Müslüman seyyâhlar ise fetih öncesinde Dâru'l-harb olarak "öteki" diye niteledikleri bu şehre ahlak ve itikatlarının bozulması endişesiyle mesafeli durduklarından daha ziyade elçilik gibi zorunlu görevler için gelmişlerdir. Bu nedenle fetih öncesi İstanbul hakkında Müslüman seyyâhlar tarafından kaleme alınmış hatıratlar oldukça kısıtlıdır (Touati, 2004: 11). Buna rağmen sınırlı sayıda da olsa İstanbul'u bizzat gören ve gördüklerini yazan Müslüman seyyâhlar vardır. Ayrıca Mesudî (ö. 956), Kazvînî (ö. 1283), Siraceddin İbnü'l-Verdî (ö. 1456) vb gibi fetih öncesi İstanbul'una bizzat gelmediği halde başkalarının kitaplarından beslenerek Doğu Roma başkenti ve önemli yerleri hakkında bilgi veren Müslüman coğrafyacılara da vardır. Bu çalışmada şehri bizzat gören veya görenlerden dinleyen Müslüman müelliflerin izlenimleri aktarılacaktır.

İbn Rüste'nin (ö. 913 sonrası) Kaleminden Ayasofya

Asıl adı Ebû Alî Ahmed b. Ömer b. Rüste'dir (ö. 300/913'ten sonra). Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. İran kökenli olup *A'lâkü'n-Nefise* isimli tarih ve coğrafya ansiklopedisinin müellifi, Müslüman coğrafyacı ve astronomdur. Eserinin sadece yedinci cildi günümüze ulaşabilmiştir (Ahmad, 1999: 253). Bağdat'tan Hicaz'a hac yolculuğuyla başlattığı eserinde atlas Okyanusundan Hindistan'a kadar geniş bir bölgenin fizikî ve beşerî coğrafyası hakkında bilgiler vermektedir. İbn Rüste anlattığı her yere bizzat gitmemiş, bazı yerleri oraları görmüş insanlar vasıtasıyla aktarımda bulunmuştur. İstanbul hakkında anlattıklarını da Hârûn b. Yahyâ isimli İstanbul'da bir süre kalmış bir esirin ağzından anlatmaktadır. Hârûn, Filistin'den Antalya'ya gemiyle gelmiş, kara yoluyla Marmara kıyılarına getirilmiş ve oradan tekrar gemiyle İstanbul'a geçmiş ve burada serbest dolaşım hakkı kazanarak şehir ve Ayasofya hakkında detaylı malumat aktarmıştır. İstanbul'a İmparator Alexandros zamanında M. 913 yılı kışında gelmiş, baharında ayrılmıştır (İğrek, 2001: 644). Eyice, İstanbul'a esir olarak getirilen Hârûn'un serbestçe dolaşım hakkı kazanmasının sebebi olarak aslen Hıristiyan olabileceğini veya esir düşünce sonradan din değiştirmiş olabileceğini göstermektedir (Eyice, 1997: 11).

Önce şehir ve imparatorun sarayı hakkında bilgiler veren Hârûn devamında konuyu Ayasofya'ya getirerek detaylı malumât aktarmaktadır. Buna göre; saray kapısının sol iç kısmında imparatorun kilisesi bulunmaktadır. Kilisenin toplam on kapısı olup bunların dördü altından, altısı ise gümüşten dir. Burada imparatorun özel bir mahfili ve oturduğu makamı olup bunlar inci ve yakutlarla süslenmiştir. Sunakların yapıldığı yerde tek pare mermerden oyulmuş direkler ve rahiplerin dua ettiği gumârî ağacından yapılmış değerli taşlarla süslü masa vardır. Kilisenin bütün tavanları altın ve gümüşle kaplıdır. Kilisenin her birinin genişliği 200, genişliği 100 adım olan dört avlusu vardır. Doğu avlusunda mermerden oyulmuş, üzerinde mermer direklerin taşıdığı kubbesi olan bir havuz vardır. Bu direklere değişik hayvan heykelleri kazınmıştır. Bu kubbenin yakınlarında bir su sarnıcı vardır. Bayram günlerinde bu sarnıca şarap, bal, sümbül, karanfil ve tarçın karışımı bir içecek doldurulup herkese ikram edilir. Buradaki perdelerin ardında uzunluğu yaklaşık 400 adım olan zemini yeşil mermerlerle, duvarları mozaiklerle süslenmiş büyük bir avlu vardır. Sağında kralın hazinesi, ortasında üzerinde her iki gözü kırmızı yakuttan binicinin bulunduğu at heykeli vardır. Girişin kuzeyinde uzunluğu 200 adım, genişliği 50 adım olan bir salon vardır. Burada altın, fildişi ve funda ağacından masalar vardır. Kilisedeki tören bitince buraya geçilir ve kral altın masaya oturur, diğer masalara Müslüman esirler oturtulur. Salona ayrıca her biri bir buzağının üstünde olan ve Hz. Süleyman, Hz. Davut, Karun ve Konstantin'e ait olduğu söylenen masalar getirilir. Üzerlerine değişik yemekler konulur. Burada Müslüman esirlere altın ve gümüş tabaklarda içinde domuz eti olmayan yemekler ikram edilir. Büyükçe bir org getirilerek kiralı öven şarkılar söylenir. Bütün halk masaların etrafında oturmuşken yirmi kişi İspanyol çalgısı çalarlar. Bu ziyafetler on iki gün devam eder. Ziyafetin sonunda Müslüman esirlere bahşiş verilir. Sonra kral hipodrom kapısından çıkıp gider.

Hârûn b. Yahyâ başka bir zamanda kilisede yapılan bir töreni de şöyle anlatır; Kralın sarayından büyük kiliseye kadar yürüdüğü yola hasırlar serilir, ipek kumaşlar döşenir ve kral geçerken başından güzel kokulu çiçekler savrulur. Kralın yoluna ipek kumaştan elbiseler

giymiş on bin yaşlı, onların arkasından on bin genç, onların arkasından da on bin uşak ve hizmetçi çıkartılır. Sonra beş bin iğdiş edilmiş erkek ve sonra da ellerinde mızrak ve kalkanı olan on bin Türk ve Hazar uşak getirilir. Sonra yine ipek elbiseler içinde ellerinde buhurdanlıklar olan yüz asil ihtiyar, altın işlemeli elbiseli ve ellerinde altın soplaları olan on asilzade ve padişahın dua esnasında giydiği elbisenin sandukasını taşına yüz kişi gelir. Sonra herkesi susturan bir din adamı gelir ve herkesi susturarak ‘ölümü hatırlayın’ gibi bir söz söyler... Törenin bir yerinde Müslüman esirler kiliseye alınır ve ‘Allah krala uzun ömürler versin’ diye dua ederler ve kiliseden çıkarılırlar. Ardından ipek örtülü, yüke vurulmamış üç at kiliseye getirilir, atlar eğer yularlarını ağızlarına alırlarsa bu Müslümanlara karşı bir zafer kazanıldığına yorumlanır. Tören bitince kral sarayına döner. Kilisenin batısında da on direklerle çevrilmiş bir alan vardır, direklerin ucunda bir masa ve masanın üstünde kilisenin banisinin mezarı bulunur. Mezarın üstünde üzerinde kiliseyi inşa ettiren İtalyanis’in heykelinin bulunduğu piriçten bir at heykeli vardır. Heykelin sağ elinde tacı vardır ve insanları İstanbul’a davet eder bir eda içindedir. Kilisenin yine batı tarafında her saat başında sırayla açılan yirmi dört penceresi bulunan bir saat vardır (İbn Rüste, 2017: 140-144).

Hârûn b. Yahyâ Ayasofya’dan bahsederken “el-Kenisetü’l-Uzmâ”: Büyük Kilise tabirini kullanmaktadır ve yukarıda görüldüğü üzere daha ziyade burada gerçekleşen törenlere odaklanmaktadır. Törenlerin ihtişamı, törene katılanlar hakkında verdiği bilgiler ile özellikle Müslüman esirler ve Türk askerle hakkında aktardığı bilgiler bugün için çok önemlidir. Hârûn’un İstanbul’a kış aylarında geldiği ve baharda ayrıldığı düşünüldüğünde bu törenler kuvvetle muhtemel Noel veya Theofania yahut Paskalya bayramı olmalıdır.

İdrisî Hanedanı soyundan gelen Müslüman coğrafyacı ve botanik alimi Şerif İdrisî de (ö. 1165) genç yaşlarında Anadolu’ya gelmiştir. İstanbul’u bizzat görüp görmediği kesin bilinmemekle beraber (Eyice, 1997: 13) İstanbul’un yapısı, civar şehirlere uzaklığı, saray, surlar, sur kapıları ve hipodrom hakkında kısaca bilgiler verdiği halde Ayasofya’dan bahsetmemiştir (İdrisî, 2002: 801-802).

Ali b. Ebû Bekir el-Herevî (ö. 1215) ve Ayasofya

1147’de Musul’da doğan ve Heratlı olan babasına nisbetle “Herevî” olarak anılan seyyâh 1215’te Halep’te vefat etmiştir. Bazı dostlarının tavsiyesiyle yazdığını söylediği *Kitâbü’l-İşârât ilâ ma’rifeti’z-ziyârât* isimli eserinde Irak, Cezire, Suriye, Filistin, Mısır, Hicaz, Yemen, Habeşistan, Mağrib, İran, Azerbaycan, Horasan, Hindistan, Mâverâünnehir, Azerbaycan, Anadolu, İstanbul ve Akdeniz adaları gibi birçok yeri gezerek buralarda gördükleri hakkında bilgiler vermiştir (İzgi, 1998: 221). Doğu Roma İmparatoru Manuel Komnenos (1143-1180) döneminde İstanbul’a uğrayan Herevî, İstanbul surları, Ebû Eyûb el-Ensarî’nin kabri, Mesleme b. Abdümelik’in yaptırdığı cami, şehir kapıları, kuleler ve heykeller hakkında kısaca bilgi vermiş, detaylı anlatımı *Kitabü’l-‘Acâib*’ de (Harikalar Kitabı) vereceğini söylemiştir. Herevî İstanbul’da Ayasofya adı verilen büyük bir kilise olduğundan ve burayla ilgili efsanelerden bahsetmektedir. Söylentilere göre burayı bir melek beklemektedir, meleğin durduğu yer altından bir kafes içine alınmıştır. Herevî, bu efsanenin detayından, kilisenin mimarî yapısından, şekil ve planından, boyutlarından, kapılarından ve sütunlarından bilahare ayrıntılı

olarak bahsedeceğini söylemiştir. Ayrıca “Bu şehrin kendisi, isminden daha büyüktür. Allah Teâlâ onu ihsân ve keremiyle bir İslam beldesi kılsın” şeklinde fetih özlemini dile getirmiştir. (Herevî, 2022: 51). Bu ifadeler bize Herevî’nin İstanbul’un genelinden olduğu gibi Ayasofya’dan da etkilendiğini ve hatta detaylı notlar aldığını göstermektedir. 1192 yılında Herevî’nin de dahil olduğu kabileye İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard’ın başında bulunduğu Haçlı ordusu saldırmış ve Herevî’nin kitaplarına el koymuşlardır. Richard Herevî’ye elçi göndererek kendisiyle görüşmek ve kitaplarını iade etmek istediye de Herevî bu teklifi kabul etmemiştir (İzgi, 1998: 221). Herevî’nin *Kitabü’l-‘Acâib*’i de günümüze ulaşmadığından maalesef onun Ayasofya hakkındaki detaylı malumatına ulaşma imkânımız bulunmamaktadır.

İbn Battûta (ö. 1368-69) ve Ayasofya

1304 yılınca bugünkü Fas’ın Tanca şehrinde doğan İbn Battûta’nın tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî’dir. Orta Çağın en büyük ve meşhur seyyâhı kabul edilmektedir. Berberî asıllı olan ailesinden birçok kadı yetişmiş, kendisi de kadılık yapmıştır. 1325 yılında henüz yirmi iki yaşındayken hac niyetiyle memleketinden çıkan İbn Battûta 1353 sonuna kadar yirmi sekiz yılda üç tur halinde Asya, Afrika ve Avrupa’nın büyük bir kısmını ve önemli kültür merkezlerini gezmiştir. Hatırlarını kâtibi İbn Cüzey el-Kelbî’ye aktarmış ve onun da bazı küçük ilave ve kısaltmalarda bulunmasıyla seyahatnâmesi meydana gelmiştir. 1332’de Alanya’dan Anadolu’ya giren ünlü seyyâh Anadolu’nun büyük bir kısmını dolaştıktan sonra Sinop Limanı’ndan hareketle Kırım’ın Kerç Limanı’na geçmiştir. Burada Deştikıpçak’ı dolaşmış, Bulgar bölgesine varmış, Sibiryaya (Karanlık Ülke) gitmek istese de bu mümkün olmamıştır. Sonrasında Özbek Han’ın üçüncü hanımı olan Bayalun (Bîlun?) Hatun doğumunu babası Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaigolos’un sarayında yapmak istediğinden onun kabileleriyle İstanbul’a gelmiştir. Buraya gelişinin dördüncü günü Bayalun Hatun vesilesiyle imparator ile de görüşen seyyâh bu sayede refakatına tahsis edilen bir yardımcı rehberliğinde rahatça şehri gezme imkânı bulmuştur. İstanbul’da bir ay altı gün kalan İbn Battûta dinî gerekçelerle Ayasofya’nın içine girmese de kilise ve etrafındaki mekanlar ve cereyan eden olaylar hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Seyahat notlarını *Tuhfetü’n-Nuzzâr fî Garâibi’l-Emsâr ve Acâibi’l-Esfâr* adıyla düzenli bir şekilde kaleme almış ve eser literatürde kısaca Rıhletü İbn Battûta adıyla meşhur olmuştur (Aykut, 1999: 361-365).

İbn Battûta Rumların Haliç’e Absumi dediklerini, karşı tarafa Galata, devlet erkânı ve halkın büyük kısmının ise “Astanbul” tarafında yaşadığını aktarmaktadır. İbn Battûta İstanbul’daki özellikle Ayasofya ve manastırlar ile mevcut imparatorun kendi rızasıyla tahtan feragat ederek münzevî bir hayatı tercih eden babası (veya dedesi) II. Andronicus, şehrin hâkimiyle arasında geçen sohbetten ve imparatorun kendisine yaptığı yardım ve ihsanlardan bahsetmiştir. İbn Battûta Ayasofya’yı şehrin ortasında ve en büyük kilise olarak tarif etmiştir. Ayasofya hakkında menkıbevi birtakım rivayetleri de aktarır. Buna göre bu binayı Hz. Süleyman’ın teyze oğlu Âsaf b. Barhayâ yaptırmıştır. Rum kiliselerinin en büyüğüdür ve etrafı sanki küçük bir şehirmiş gibi surlarla kaplıdır. On üç kapısı vardır. Bir mil kadar genişlikte

olan avlusunun önünde girmek isteyen kimseye karışılmayan büyük bir kapısı daha vardır. Adetâ bir kabul salonunu andıran bu avlu mermerlerle döşenmiştir. Kilisenin içinden kaynakayan bir su avlunun ortasında duvarları işlenmiş mermerlerle süslü bir arşın yüksekliğindeki bir oluktan akıp gitmektedir. Su kanalının her iki tarafı ağaçlarla kaplıdır. Arkın iki yanı da düzenli aralıklarla dikilmiş ağaçlarla süslüdür. Kilisenin kapısından başlayıp avlunun ortalarına kadar uzanan ve altında yasemin ve reyhanlar olan bir üzüm çardağı bulunmaktadır.

Avlu kapısının hemen dışında altındaki sedirlerde hizmetkârların oturduğu aşhap bir kubbe vardır. Kubbenin sağ tarafı şehrin hâkimlerine ve divan kâtiplerine aittir. Etrafında dükkanların olduğu ve ahşap merdivenle çıkılan yerde ise başyargıcın değerli kumaşlarla müzeyyen kürsüsü bulunmaktadır. Ayasofya'nın içinden fişkırın su burada ikiye ayrılıp sol tarafa ayrılan kol attarlar çarşısından sağ taraftaki ise hâkim ve kâtiplerin sokağından geçmektedir. Kilisenin ana giriş kapısının önündeki dairede ise mabedin kaldırımlarını temizleyen, kayyumluk eden, kapılarını açıp kapatan ve kandilleri yakan hizmetkârlar oturmaktadırlar. Bu görevliler, Hz. İsa'ya benzetilen kişinin çarmıha gerildiği haçtan arta kalan parçalardan yapıldığına inandıkları ve bu sebeple kendi inançlarına göre kutsal sayılan haçın önünde secde etmeyen kimseleri kiliseye sokmamaktadırlar.¹ Bu haç kilisenin ana kapısının hemen üstünde, on arşın uzunluğunda altın bir muhafaza içinde korunmaktadır. Bu büyük kapı da altın ve gümüş levhalarla kaplı olup iki halkası da altından imal edilmiştir. İbn Battûta kendisine anlatıldığına göre bu kilisede bir kısmı havarilerin soyundan gelen binlerce rahip ve keşişin bulunduğunu ayrıca kilisenin içindeki başka bir kilisede de binden fazla bakire rahibenin ve bir o kadar da çocuktan kesilmiş yaşlı rahibenin olduğunu aktarmaktadır. İmparatorun, devlet ricâlinin ve umum halkın her sabah bu kiliseyi ziyaret etmesi âdettendir. Papa ise yılda bir kez bu kiliseyi ziyaret eder, şehre dört konak yaklaştığında hükümdar onu karşılar, şehre girişte önünde yürür ve Papa şehirde kaldığı müddetçe imparator sabah akşam yanına gidip onu selamlamış (İbn Battûta, 1958: 1/226-227).

İbn Battûta İstanbul'un muhtelif yerlerindeki ve özellikle Ayasofya civarındaki manastırlar hakkında da bilgiler vermektedir. Bu manastırlardan ikisi ortalarından su arkı geçen bir bahçede kurulu olup biri erkeklere diğeri ise kadınlara aittir. Her manastırın içinde kilise de bulunmaktadır. Ayasofya Kilisesi'nin sol tarafında da diğerkilerine benzeyen iki manastır daha vardır. Bu Manastırların içlerinde etraflarında odalar bulunan kiliseler vardır. Bunlardan biri körler, diğeri ise geçimlerini sağlayamayan yaşlılar içindir. Bu manastırlarda kalanların her türlü ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Buralar Ayasofya gibi mermer ve mozaiklerle bezenmiştir. Rehberiyle İstanbul'daki manastırların pek çoğunu gezen İbn Battûta buralardaki rahip, rahibe ve ilahi söyleyen çocuklar hakkında da bilgiler vermiştir. Öyle ki şehir ahalisinin çoğu rahipler, münzevîler ve keşişlerden oluşmaktadır.

İbn Battûta bir gün rehberiyle dolaşırken deniz kenarında bir manastırda imparatorun münzevi babasıyla Circis'le² karşılaşmış, Circis'in tercüman sayesinde hakkında bilgi edindiği

¹ İbn Battûta bu haça secde etmeyi kabul etmediği için kiliseye girememiştir.

² Aslında bu isimle bir Bizans İmparatoru yoktur. Bu kişi gerçekte 1282-1328 yılları arasındaki sâbık imparator İLAndronikos'dur. Kendi isteğiyle tahtn feragat etmiş ve inzivaya çekilmiştir (Eyice, 1997:16). İbn Battûta

İbn Battûta'nın Beyt-i Makdis ve kutsal kayaya dokunan ellerini, Beyt-i Lahm ve Kumâme kilisesinde dolaşan ellerini sıvazlayarak yüzüne sürdüğünü, sonra eski imparatorun elinden tutarak beraber yürüdüklerini ve ona daha önce gördüğü Hristiyan kutsal mekanları hakkında bilgiler verdiğinden bahsetmektedir. Öyle ki beraber yürüyerek Ayasofya'nın avlusuna kadar gelmişler, ana kapıya varınca diğer rahiplerin Circis'e hürmet ettiklerini görünce İbn Battûta da fırsattan istifade beraber Ayasofya'nın içine girmek istediğini belirtmiş ancak Circis'in oraya girmek için kutsal haça secde etmenin şart olduğu, zira bunun geçmiş ululardan kalma bir âdet olduğu cevabını verdiğini ifade etmiştir.

Böylece Ayasofya'ya girneye muvafık olmayan İbn Battûta bir müddet sonra İstanbul'dan ayrılarak prensesi babasına getiren Türklerle Kırım'a geri dönmüştür. İstanbul'da bir ay altı gün geçiren İbn Battûta şeklen de olsa haça secde etmeyi kabul etmediğinden tıpkı Hârûn b. Yahyâ gibi "el-Kenisetü'l-Uzmâ" diye isimlendirdiği Ayasofya'nın içini görememiş ancak çevresi ve özellikle de İstanbul'daki kilise ve manastır hayatı hakkında çok detaylı bilgiler vermiştir.

SONUÇ

Fetih öncesinde İstanbul'u ziyaret eden Müslüman seyyâhların en çok ilgisini çeken yerler surlar, sur kapıları, hipodrom, anıtlar, saray ve genellikle "El-Kenisetü'l-Uzmâ: Büyük Kilise" diye isimlendirdikleri Ayasofya olmuştur ve Ayasofya hakkında günümüze ışık tutacak bilgiler vermişlerdir. Müslüman seyyâhların İstanbul izlenimleri başka çalışmalarda ortaya konduğu için burada pek değinilmemiştir ancak birlikte değerlendirilmeleri daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Ayasofya'nın mimarî yapısı, boyutları, kapıları, kapı kolları, mozaikleri, tezyinatı, sütunları, avlunun büyüklüğü ve buradaki müştemilat tüm seyyâhların dikkatini çekmiştir. Ancak meselâ Harun b. Yahyâ özellikle burada gerçekleştirilen tören ve kutlamaların kalabalıklığı ve coşkusu gibi mabedin beşerî ve sosyal yönüne vurgu yaparken, İbn Battûta daha ziyade dinî yönüne ve görevli din adamlarına odaklanmıştır. Bunda ziyaret ettikleri periyodunda etkili olduğu düşünülmelidir. Zira en büyük kutlamalar hep burada gerçekleştirilmiştir.

Seyyâhlara göre kalabalık bir nüfusa sahip olan İstanbul tam bir Hristiyan merkezidir. Ayasofya'nın varlığıyla birçoğu Ayasofya civarında konuşlanan şehirdeki çok sayıda manastır ve kilise de bunun ispatı gibidir. Müslüman seyyâhlar bir taraftan Ayasofya'nın büyüklük ve ihtişamına hayran olurlarken diğer taraftan burasını "öteki" olarak gördüklerinden Herevî fetih özlemini dile getirerek, İbn Battûta ise şeklen de olsa haça secde etmeyi kabul etmeyerek İslamî hassasiyetlerini ortaya koymuşlardır. Seyahatnamelerde subjektif, abartılı ve efsanevî anlatımların olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim konu edinilen seyyâhların hemen hepsinde

muhtemelen memleketine döndükten sonra hatıralarını yazdırırken tam ismi hatırlayamadığından bunun yerine kolayına geldiği için yaygın bir isim olan Circis (George) ismi kullanmayı tercih etmiştir.

Ayasofya'nın banisi, mabedi koruyan melekler ve tılsımlar gibi menkıbevî anlatımlar mevcuttur.

İstanbul'u ziyaret eden ilk Müslüman elçi İbn Gazel'in Ayasofya hakkında hiç bilgi vermemesi üzücüdür. Bu bize yaklaşık bir asırlık bir kayıp yaşatmaktadır. Dört asır arayla bize müşahedelerini aktaran Harun b. Yahya ve İbn Battûta'da mabedin kapılarının sayısı gibi bazı konularda (İbn Rüste on, İbn Battûta on üç kapısı olduğunu belirtmektedir) sayısal farklılıklar mevcuttur. Bu durum binada ilave eksiltme birtakım mimarî değişikliklerin yapılmış olabileceği şeklinde izah edilebilir. Ancak asıl farklılık 1204 Dördüncü Haçlı (Latin) istilasının etkileri olmalıdır. Çünkü istilası öncesi rivayetlerde hayranlıkla anlatılan muhteşem at heykellerinden, avludaki saatten (Horologion) ve kıymetli taşlardan İbn Battûta hiç bahsetmemektedir. Bu da Latin istilasının Ayasofya'ya verdiği zararı ortaya koymaktadır.

Fetihten önce değişik zamanlarda ve farklı sebeplerle İstanbul'a gelem Müslüman seyyâhların anlatıları bize Hıristiyanlığın en önemli mabetlerinden biri olan Ayasofya'yı dinî, siyasî, mimarî açıdan olduğu kadar beşerî açıdan da tanıma imkânı sunmuştur. Zira Ayasofya inşasından bugüne teknik özelliklerinin yanı sıra fonksiyonelliği ve sırlarıyla daima bir cazibe merkezi olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmad, S. M. (1999). İbn Rüste. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 22, 253-254.

Arslan, B. (2018). Bizans Sarayında Endülüslü Bir Elçi: Şâir Yahyâ el-Gazâl ve Haberleri. *Cappadocia Journal Of History And Social Scienses*, Cilt 11, 108-126.

Avcı, C. (2004). Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul. *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)*, s. 99-112.

Balcıoğulları, A. (2019). İslam Coğrafyacılarının Bizans Dönemi İstanbul'u ve Ayasofya'sına Dair İzlenimleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (16), 276-291 .

Demirkent, I. (2001). İstanbul, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, (Cilt 23, ss. 205-212).

Eyice, S. (1991). Ayasofya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, (Cilt 4, ss. 206-210).

Eyice, S. (1997). Bazı İslam Yazarlarına Göre Fetihten Önce İstanbul. *İstanbul Araştırmaları*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 7-28.

Herevî, A. (2022). *Kitâbü'l-İşârât ilâ ma'rifeti'z-ziyârât*, terc. Rıkhan Anver Mohammed, Taner Yıldırım, Elazığ: İksad Publishing House.

İbn Battûta. (1958). *Rihletü İbn Battûta*, Mısır: Mektebetü't-ticariyeti'l-kübra, Cilt 1-2.

İbn Rüste, (2017). El-A'lâku'n-Nefise, trc. Ali Fuat Eker, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

İdrisî, Ş. (2002). İdrisi, *Nüzhetü 'l-müştâk fî ihtirâki 'l-âfâk*. Beyrut: Mektebetü Sekâfeti'd-diniyye.

İğrek, R. (2021). Fetih Öncesi Müslüman Seyyâhlara Göre İstanbul. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (2) , 627-660.

İzgi, C. (1998). Herevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, (Cilt 17, ss. 221-222).

Kütükoğlu, M. (1998). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Nalçacı, N. N. (2010). İstanbul'un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8 (16), 526-536.

Şan, E. (2019). "İbn Rüste'nin El A'laku'n Nefise'yi Ne Zaman Yazdığına Dair Yeni Tespitler", *TTK Belleten Dergisi*, 296, 47-70.

Touati, H. (2004). *Orta Çağda İslam ve Seyahat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ: FARKINDALIK YARATMAK VE ÇÖZÜM YOLLARI

Burcu KAYA KARADUMAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Resim Ana Bilim Dalı. burcukaraduman76@gmail.com, ORCID ID 0000-0003-3662-7078

ÖZET

Bu bildirinin amacı, cinsiyet eşitsizliği konusunu ele almak ve bu konuda farkındalık yaratmak için yapılan çalışmalarını özetlemektir. Cinsiyet eşitsizliği, kadınlar ve erkekler arasında fırsatlar, haklar, davranışlar ve değerler açısından var olan eşitsizliktir. Bu eşitsizlik, dünya genelinde birçok alanda mevcuttur ve birçok kadın, kız çocuğu bu nedenle dezavantajlı durumdadır. Bildiride, cinsiyet eşitsizliğine neden olan faktörler ele alınmakta ve bu faktörlerin neden olduğu sonuçlar açıklanmaktadır. Bu faktörler arasında geleneksel cinsiyet rolleri, ayrımcı yasalar, politikalar, yetersiz eğitim fırsatları ve cinsel istismar yer almaktadır. Bu faktörler, kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi hayatta erkeklere kıyasla daha az fırsata sahip olmasına neden olmaktadır. Araştırmada, cinsiyet eşitliğini sağlamak için yapılan çalışmalar da ele alınmaktadır. Bu çalışmalar arasında, cinsiyet eşitliğini sağlamak için yasal düzenlemeler yapmak, eğitim fırsatlarını artırmak, kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla yer almalarını sağlamak, cinsel istismarı önlemek ve kadınların güçlenmesine yönelik programlar yer almaktadır. Literatür tarama tekniği ile çalışılan konunun sonuç bölümünde ise, cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla farkındalık yaratılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu farkındalığın artırılması için, hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin cinsiyet eşitliğine yönelik politikalar ve programlar oluşturması, bu konuda eğitim çalışmaları yapması gerekmektedir. Cinsiyet eşitliği, toplumların kalkınması ve insan haklarının korunması açısından son derece önemlidir özellikle tüm dünyanın bu konuda daha fazla çalışması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitsizliği, Kadın Hakları, Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Roller, Politikalar, İnsan Hakları.

1. GİRİŞ

Bu çalışma, şiddetin tanımını ve farklı formlarını ele alarak, şiddetin günümüzdeki varlığını ve sosyal bilimcilerin üzerinde araştırma yaptığı bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. Şiddet, bir eylemin gücünün derecesi, sertliği veya şiddetlilik durumunu ifade etmektedir. İnsanlar farklı düşüncelere sahip olanlara karşı kaba kuvvet kullanmayı tercih edebilir, ikna veya uzlaşma yerine şiddet içeren davranışlar sergileyebilirler. Şiddet, fiziksel, sözel ve psikolojik taciz gibi çeşitli davranışları içermektedir ve bilinçli olarak birine rahatsızlık verme veya fiziksel zarar verme amacını taşımaktadır.

Uzmanlar, şiddetin kaynaklarını farklı nedenler etrafında toplamaktadır. Bazıları şiddeti içgüdüsel bir tepki olarak değerlendirirken, diğerleri şiddetin toplumsal olarak kabul edilen bir nitelik olduğunu düşünmektedir. Kadına yönelik şiddet ise yaygın bir toplumsal sorun olarak öne çıkmaktadır ve aile içi şiddet, bu tür şiddetin en yaygın şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalar, kadına yönelik şiddetin yaygınlığını ve şiddete maruz kalan kadının nasıl yardım alması gerektiği konusunda bilgi eksikliği olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Araştırma Amacı: Bu çalışmanın amacı, cinsiyet eşitsizliği konusunu ele almak, bu konuda farkındalık yaratmak ve yapılan çalışmaları özetlemektir. Cinsiyet eşitsizliği, kadınlar ve erkekler arasında var olan fırsat, hak, davranış ve değerler açısından eşitsizlik durumunu ifade etmektedir. Bu çalışma, cinsiyet eşitsizliği konusundaki faktörleri incelemeyi, sonuçlarını açıklamayı ve cinsiyet eşitliğini sağlamak için yapılan çalışmaları özetlemeyi hedeflemektedir.

3. Veri Kaynakları: Bu çalışma, akademik araştırma makaleleri, uluslararası raporlar, hükümet politikaları ve sivil toplum kuruluşlarının yayınları gibi çeşitli veri kaynaklarından yararlanmıştır. Literatür taraması için çeşitli bilimsel veri tabanları, internet arama motorları ve ilgili kuruluşların web siteleri kullanılmıştır.

4. Veri Toplama: Veri toplama sürecinde, cinsiyet eşitsizliği konusuyla ilgili anahtar kelimeler kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Bu anahtar kelimeler arasında "cinsiyet eşitsizliği", "kadın hakları", "toplumsal cinsiyet rolleri" gibi terimler yer almaktadır. Toplanan veriler, makalelerin özetleri, bulguları ve önerileri gibi ilgili bölümlerden elde edilmiştir.

5. Veri Analizi: Toplanan veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bilgiler, cinsiyet eşitsizliğine neden olan faktörlerin belirlenmesi, bu faktörlerin sonuçlarının açıklanması ve cinsiyet eşitliğini sağlamak için yapılan çalışmaların özetlenmesi gibi tematik kategorilere ayrılmıştır.

4.1. Feminizm: Tarihsel Süreklilik ve Evrensel Etki

Feminist kadın hareketleri, belirli bir dönem veya bölgeyle sınırlı olmaksızın tüm toplumlarda büyük etkiye sahip olan bir olgudur (Rocheft, 2020, s. 7). "Feminizm" kelimesi, Latince "femina" (kadın) kökünden gelmektedir (Sevim, 2005, s. 7). Şahin'e göre, "feminizm" köken olarak Fransızca bir kelime olup, 19. yüzyıl Amerika'sında "kadın hareketi" olarak adlandırılan bir olguyu ifade etmektedir. Bu bağlamda, İngiltere ve Amerika'da "feminist" ve "feminism" kelimeleri, Fransızca kelimelerin yerini almıştır. Türkiye'de ise "kadınizm" ve "kadınist" terimleri, kelime anlamıyla "feminizm" kelimesinin karşılığı olarak kullanılsa da (Şahin, 2013, s. 11), genellikle "feminizm" terimi kullanılmaktadır.

Erkek egemenliği üzerine eleştirilerde bulunmak ve sonuç olarak çeşitli öneriler sunmak amacıyla, 1850'lerde Fransa'da kullanılmaya başlanan "feminizm" kelimesi, tarihsel olarak kadın haklarına dayanmaktadır. Örneğin, 1405 yılında Christine de Pisan'ın ünlü eseri "Kadınlar Şehri"nde, kadın erkek arasında doğuştan gelen eşitlik ve bilgiye erişim hakkı savunulmuştur (Rocheft, 2020, s. 11). Eşitlikçi bir gelişim süreci, Orta çağdan günümüze kadar izlenebilir.

Olympe de Gouges'in etkisiyle 1792'de İngiliz bir kadın olan Mary Wollstonecraft, "Kadın Haklarını Koruma" adlı kitabını Londra'da yayımlayarak feminizm adına yazılan ilk ciddi belgeleri ortaya koymuştur. Mary Wollstonecraft, liberalizmin etkisiyle ilk sistematik feminist eleştirilere yer vermiştir (Korkmaz, 2006, s. 9).

18. yüzyılda gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra, siyasal eşitlik, vatandaşlık, insan hakları ve temel özgürlüklerin sorgulandığı dönemde ortaya çıkan feminizm, her bireyin doğuştan gelen haklarının tanınması için örgütlenmiştir. Bu haklar eğitim, çalışma, özel hayat gibi her alanda eşitlik taleplerini içermektedir. Sanayi Devrimi sonrasındaki dönüşümler, kadını özel alana hapsederek işyeri ile ev arasında sıkıştırılmıştır (Donovan, 2019, s. 25).

4.2. Feminist Sanatta İlk Kuşak: Cinsiyet Temsiliyetini Değiştiren Bir Dönüm Noktası

1960'lardan sonra sanatta ve sanat eleştirisinde ortaya çıkan "İlk Kuşak" feminist sanatçılar, ürünlerin niteliği konusuna odaklanmışlardır. Batı ve Doğu Amerika'daki sanatçılar arasında, vurgulanan konular farklılık göstermiştir. New York'taki sanatçılar, kurumsal cinsiyet ayrımcılığını eleştirerek ekonomik eşitliği ve sergilerde cinsiyet temsiliyetini sağlama hedeflerini benimsemişlerdir. Batı Amerika'daki sanatçılar ise estetik ve kadın bilinci üzerinde durmuşlardır. Judy Chicago, Batı'da ilk sanat programını düzenlemiş ve kısa süre sonra Miriam Schapiro ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Feminist sanat hareketi, hızla Amerika'nın dışına yayılarak gelişmiş ve Schapiro, şunları dile getirmiştir: "Kadınlar arasındaki kıymetli kız kardeşliği keşfettik ve bu benzersiz ve değerli bir keşifti. Bize daha önce yoksun kaldığımız manevi desteği sağladı. Bilinç yükseltme gruplarından ve siyasi mitinglerden beslenen enerji dolu bir sanat grubu olarak yola çıktık. Kadın kurtuluşu hareketinin birinci dalgası üyelerinin raporları, her kadının entelektüel ve duygusal bağımsızlığı elde etmek için tüm gücünü ortaya koymasına gerektiğini vurguluyordu" (Antmen, 2008, s. 18-27).

İlk kuşak kadın sanatçılar, kadınların sergilerde temsil edilmediği gerçeğinin farkındalığını oluşturmuştur. Önceden önemsiz olarak görülen sanat etkinliklerinin ciddiye alındığı bir süreç başlamış ve kadın sanatçılar, estetiğin araştırılması fikrini kabul etmişlerdir. Cinsiyet olgusuna farklı bir perspektiften bakan kadın sanatçılar, toplumsal bağlamda ve sanatsal düzlemde içinde buldukları çevreyi değerlendirmek ve yapıtlarını tarihsel bir bağlama yerleştirebilmek konusunda önemli bir rol oynamışlardır (Antmen, 2017, s. 87).

1960'ların sonrasında ortaya çıkan "İlk Kuşak" feminist sanatçılar, sanatları aracılığıyla şiddet konusunu ele almışlardır. Şiddet, kadınların deneyimlediği fiziksel, cinsel, psikolojik ve sözel saldırıları içeren geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Feminist sanatçılar, bu konuyu sanat eserlerinde ve eleştirilerinde kullanarak şiddetin toplumsal kökenlerini sorgulamış, mağduriyetleri ifade etmiş ve dikkati bu sorunun önemine çekmişlerdir. Örneğin, Amerikalı sanatçı Ana Mendieta, bedenini şiddete maruz kalma deneyimini işlediği çalışmalarıyla tanınmıştır. Performanslarında, vahşetin ve travmanın izlerini vücuduyla temsil etmiş ve kadına yönelik şiddetin toplumsal bir sorun olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde, Amerikalı sanatçı Nancy Spero, savaş, tecavüz ve ayrımcılık gibi şiddet biçimlerine odaklanarak, kadınların

maruz kaldığı acıları ve direnişi görsel olarak ifade etmiştir. Carolee Schneemann, beden, cinsellik ve şiddetin feminist bir perspektiften ele alındığı performans sanatıyla tanınan Amerikalı sanatçı. Suzanne Lacy, toplumsal cinsiyet ve şiddet konularını işleyen, performans ve toplumsal etkileşim odaklı çalışmalarıyla bilinen Amerikalı sanatçı. Cindy Sherman, stereotipleri ve cinsiyet rollerini sorgulayan fotoğrafçı ve performans sanatçısı. Nancy Spero, kadının tarih içindeki yerini ve şiddete karşı duruşunu anlatan kolaj ve resim çalışmalarısıyla tanınan Amerikalı sanatçı. Yoko Ono se, Japon kökenli Amerikalı bir sanatçı, müzisyen ve aktivist olarak tanınır. Sanat kariyeri boyunca geniş bir konu yelpazesini ele alan Ono, şiddet konusuna da odaklanmış ve eserlerinde bu konuyu işlemiştir.

Ono'nun en ünlü şiddetle ilgili çalışmalarından biri "Cut Piece" adlı performanstır. Bu performansta, Ono seyircilere bir makas sunar ve sessizce oturur. Seyircilerden birer parça kumaş kesmelerini ister. Bu eylem, fiziksel şiddetin sembolik bir temsilidir ve bireysel şiddetin insanlar üzerindeki etkilerini ve toplumsal şiddetin yaygınlığını vurgular.

Yoko Ono, sanat ve aktivizm aracılığıyla şiddeti ele alırken, toplumda farkındalık yaratmayı ve insanları şiddete karşı harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Eserleri, şiddetin sona erdirilmesi ve insanların daha insancıl ilişkiler kurması için bir ilham kaynağı olmuştur (Antmen, 2017, s. 177).

Görsel 1: Yoko Ono, "Cut Piece" Yamaichi Konser Salonu, Kyoto, Japonya. 1964

Görsel 2: Yoko Ono, "Kesik Parça", Yamaichi Concert Hall, Kyoto, Japonya, 1964

'Cut Piece', Yoko Ono'nun ilk kez 1964 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde gerçekleştirdiği bir performanstır. Performansta, Yoko sakince sahnede otururken bacaklarını

alttan katlayarak seyircilerden birinin giysi parçalarını kesmesine izin veriyordu. Bu duruş, resmi veya saygın ortamlarda sergilenen kibar Japon oturma pozisyonunu taklit etmeyi amaçlıyordu. Seyircilerden sahneye çıkıp bir makas alarak Yoko'nun kostümünden herhangi bir parçayı kesmeleri ve kesilen parçaları yanlarında götürmeleri isteniyordu. Yoko, sözlü talimatlarının ardından sessiz kalarak performansın sonuna kadar devam etti ve sonunda etrafını paçavralarla çevrili iç çamaşırıyla sahnede kaldı. Bu performans, feminist performans geleneğinde şiddetin rolünü ve işlevini gündeme getirmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Antmen, 2021, s. 177). Ayrıca, görsel açıdan Hiroşima ve Nagazaki mağdurlarına benzetilen "Onarılmış Kupalar" ve "Kırılmamış Kupa" gibi eserlerinde de parçalara ayrılmış çalışmalar üzerinde çalışması, trajik öykünün görsel ifadesini sunması açısından düşünülebilir.

Yoko Ono, çocukken yaşadıklarını "The Feminization Of Society" adlı yazısında şu şekilde anlatmaktadır: "...Şimdi ihtiyacımız olan şey, hamile bir kadının sabrı ve doğal bilgeliği, doğal kaynaklarımızın veya onlardan geriye kalanın farkında olması ve kabulüdür. Kendimizi kandırmayalım ve kendimizi eski ve olgunlaşmış bir medeniyet olarak düşünmeyelim. Hiçbir şekilde olgun değiliz. Ama sorun değil. Bu güzel. Yavaşlayalım ve yeni doğmuş bir bebek kadar organik ve sağlıklı bir şekilde büyümeye çalışalım. Kadın devriminin amacı bir bütün olmak zorundadır. Bu onu sonunda tüm dünya için bir devrim haline getirecektir. Kabilenin anneleri olarak, erkek şovenistlerin suçluluğunu paylaşıyoruz ve yüzümüz de onların aynası. Baştan başlamak için asla çok geç olmadığından, şimdi başlamak iyidir" (Ono, 1972).

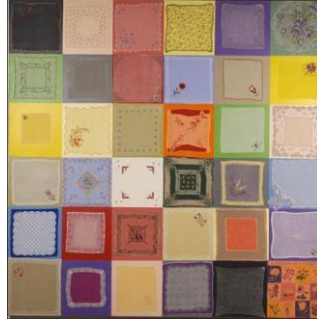

Görsel 3: Yoko Ono, Onarılmış Kupalar ve Kırılmamış Kupa seti

Tanınmış barış aktivisti Yoko Ono, uzun süredir savaşın kötülüklerine karşı kampanyalar yürütmektedir. Yoko Ono, insanları büyük tarihi trajedileri hatırlatmak ve barışın korunmasını teşvik etmek amacıyla kırık ve çatlak çömlekleri onarma fikrini ortaya atmıştır. Bu bağlamda, Yoko Ono, altın boya ve yapıştırıcı kullanarak 6 kırık kahve fincanını onarmış ve her fincanın altındaki tabaklara dünyayı etkisi altına alan altı felaket olayının tarihlerini ve yerlerini yazmıştır. Bu felaket olayları şunlardır: John Lennon'un eşi Yoko Ono'nun tanık olduğu ve doğrudan etkilendiği John Lennon'un 1980 yılında Mark Chapman tarafından öldürülmesi; Hiroşima'ya atılan atom bombası (1945), Vietnam'da My Lai katliamı (1968), Dresden'in Amerikalılar ve İngilizler tarafından bombalanması (İkinci Dünya Savaşı'nın son ayları), İspanya İç Savaşı sırasında Guernica'nın bombalanması ve Nanking Katliamı olarak da bilinen Nanking Katliamı.

Sonuç olarak, Yoko Ono, sanat ve aktivizm aracılığıyla tartışılan ve feminist düşüncenin önde gelen konularına değinen birçok çalışmaya imza atmıştır. Yaşamı boyunca, kadınları

büyük ölçüde etkileyen evrensel temaları bir araya getirerek toplumu bilinçlendirmeye ve dönüştürmeye devam etmiştir.

Görsel 4: Miriam Schapiro, "Bağlantı", 152.4x152.4cm. 1978.

Miriam (Mimi) Schapiro, Kanada doğumlu Amerikalı bir sanatçıdır ve Rus asıllı Yahudi bir ailenin tek çocuğudur. 1960'lı yıllarda feminist sanat hareketinin etkin bir üyesi olarak, Judi Chicago ile birlikte California Sanat Enstitüsü'nde ilk Feminist Sanat eğitim programını başlatmıştır. Schapiro, dikiş, örgü gibi kadınlara atfedilen teknikleri ve kumaş parçalarını kullanarak famaj adını verdiği feminist kolajlarla tanınmıştır (Antmen 2019: 247). Aynı düşünceye sahip diğer sanatçılarla birlikte dekoratif motiflerin kullanıldığı desen ve dekorasyon hareketinin oluşumunda rol almıştır. Schapiro, bu eserlere "femmage" adını vermiştir.

Feminist sanatçılar, dekoratif unsurları içeren "femmage"lar aracılığıyla sanat-zanaat ayrımı üzerinden "yüksek sanat" anlayışını eleştirmiş ve kadın deneyimlerini kolektif üretim süreciyle sanat ortamına taşımışlardır. Feminist sanatçılar, sanat yapma tarzında daha önce var olmayan tamamen yeni bir kategori yaratmışlardır (Pollock, 2010, s. 202). Miriam Schapiro, feminist sanatın ilk evresini kadın dayanışması ve birlik duygusuyla ilişkilendirerek anlatır. Kendisi ve diğer feminist sanatçılar, kadınlar arasında önceden deneyimlenmemiş bir manevi destek ve bağ kurmanın önemini vurgularlar. Bilinç yükseltme gruplarından ve siyasi mitinglerden ilham alarak enerjik bir sanat topluluğu haline gelirler. Kadın kurtuluşu hareketinin birinci dalga üyelerinin raporlarında da ifade edildiği gibi, her kadının entelektüel ve duygusal bağımlılıktan kurtulmak için güçlerini bir araya getirmesi gerektiğini vurgularlar.

Schapiro, kadın emeğini sanat yapıtı ürünü olarak tanımlayan bir perspektife sahiptir. Bu bakış açısı, şiddet olgusuyla birleştirildiğinde, kadınların maruz kaldığı şiddeti ve baskıyı ele alırken, aynı zamanda kadın emeğinin değerini ve önemini vurgular. Schapiro ve diğer feminist sanatçılar, sanatları aracılığıyla toplumun şiddet kültürünü sorgular ve kadın deneyimlerini ifade ederek, şiddetin karşısında durmayı ve dönüşümü teşvik ederler. Şiddetle mücadele, feminist sanatın temel unsurlarından biridir ve bu sanatçıların çalışmalarında önemli bir rol oynar.

Marina Abramović, 1946 yılında Sırp bir performans sanatçısı olarak doğmuştur. Sanata olan büyük ilgisiyle bilinen Abramović, feminist sanatın en önemli performans sanatçılarından biri olarak kabul edilir. 40 yılı aşkın bir süredir aktif olan sanatçı, çalışmalarında performans yapan kişi ile izleyici arasındaki ilişkiyi, bedenin sınırlarını ve zihnin olanaklarını araştırır. İlk dönem performans sanatlarının büyük bir kısmını, 1976 yılında tanıştığı Alman sanatçı Ulay

ile birlikte gerçekleştirmiştir. Ancak 1988 yılında Ulay ile ayrılarak bireysel olarak performans yapmaya devam etmiştir (Antmen, 2010, s. 237).

Görsel 5: Marina Abramoviç, “Ritim 0” Performansı, 1974.

Marina Abramović'in *Rhythm 0* (1974) performansı, şiddet konusunu vurgulayan etkileyici bir iş olarak öne çıkar. Bu performansta, Abramović kendisini deneyimsel bir nesne olarak izleyicilere sunarak, onların hareketlerini performansın bir parçası haline getirir. Performans süresince Abramović, üzerinde 72 farklı nesnenin bulunduğu bir masanın önünde tamamen pasif bir şekilde durur. Bu nesneler arasında zevk çağrıştıran şeker, bal veya gül gibi unsurlar olduğu gibi, işkenceye işaret eden bıçak, makas, kırbaç veya silah gibi diğer nesneler de bulunur. Performansın doğası tamamen izleyicilere bağlıdır. İlk saatlerde bazı izleyiciler anlamsızca Abramović'i izlerken, zamanla daha ileri giderek onu soyup öpmeye başlarlar. Performansın altı saatlik süresi boyunca Abramović'e yönelik kesme, yakma, boğazına gül sokma, taciz etme gibi eylemler gerçekleşir.

Bu süre zarfında izleyiciler bazen bu gücü kötüye kullanırken, bazen de Abramović'i korumaya çalışırlar. Sanatçının üzerine çizimler yapılırken, yemek yedirilir, suyla ıslatılır, soyulur ve kesilir. Hatta bir izleyici masadaki silahı doldurarak Abramović'e doğrultup boynuna dayamasını istediği bir kavgaya bile sebep olur. Abramović, sözünde durur ve sessizce en iyi ve en kötü tepkilere maruz kalırken kendini bir beyaz tuval gibi sunar.

Performans sona erdiğinde, Abramović trans benzeri halinden sakin bir şekilde çıkar ve doğrudan kalabalığın içine yürür. Bu duygusal iş, Abramović'in inancını, konsantrasyonunu ve azmini test ederken, normalde pasif olan sanat izleyicisinin yüzeyin altında saklı destekçi ve kindar doğasını ortaya çıkarır. Abramović, performansın ardından şöyle ifade etmiştir: "Eğer seyirciye bırakırsanız, sizi öldürebilirler... Gerçekten ihlal edilmiş hissettim." Bu pasiflikle ilgili sonuçlar, ürkütücü ve büyüleyici bir ders niteliğindedir.

Rhythm 0 performansı, şiddet konusunu ön plana çıkararak "Kişisel olan politiktir" söylemiyle kadına yönelik baskılara karşı kadın dayanışmasının zorunluluğuna dikkat çeker. Abramović'in cesur ve provokatif işi, izleyicilerde şiddetin varoluşunu sorgulama ve feminist mücadeleye katılma çağrısı yapar.

Görsel 6: Helène Aylon. Earth Ambulance. 1992. B'klyn Bridge Anchorage,

Helène Aylon, Amerikalı bir multimedya ve ekofeminist sanatçıdır ve anti-nükleer ve ekoaktivist bir sanat anlayışını benimser. Aylon, batı kültürünün egemen söylemini sorgulayarak cinselliği "doğallaştırmaya" çalışır. Bu söylem, kuir cinsellikleri "doğaya aykırı" olarak resmederek onları ikincil bir konuma yerleştirir. Doğaya hitap etme girişimi, doğal olanın iddialarına dayanarak etkili çağrılardan biridir. Bu çağrılar, bizi sabitlik ve doğruluk dünyasına yerleştirirken, kim olduğumuzu ve nereye gittiğimizi belirlemeye çalışır. Ancak feminist bilim düşünürleri, "doğa" tartışmalarının genellikle sosyal ilkeleri haklı çıkarmak için kullanıldığını ve yeni bir şey bulma amacından ziyade söylemleri kontrol altına alma işlevi gördüğünü iddia etmiştir.

Cinselliğin doğallaştırılma girişimleri, cinsel çeşitlilik ve cinsel eylemler araştırmalarını engellemek ve cinsellik üzerine söylemlerin kontrolünü ele geçirmek amacını taşır. Bu tür girişimler, Batı kültürünün homofobi ve erotofobisinin bir ifadesidir (Gaard, Greta 1997). Helène Aylon gibi feminist sanatçılar, sanatlarını kullanarak şiddetin görünmez yönlerini ortaya çıkarır ve toplumsal farkındalık yaratır. Aynı zamanda, sanat eserleri aracılığıyla kadınların güçlenmesini ve kurtuluşunu temsil ederler. Bu çalışmalar, şiddetin etkilerini göstererek toplumun bu soruna karşı harekete geçmesi ve değişim sağlaması gerektiği mesajını iletmektedir. Şiddet olgusunun vurgulandığı bu eserler, insanları şiddetin gerçekliğiyle yüzleşmeye ve dönüşüm sağlamaya teşvik etmektedir.

4.3. Dijital Dönemde Şiddetle Mücadele

2010'lu yıllarda internet aracılığıyla iletişim ağının geniş alana yayıldığı süreçte, sanal mecralarda feminizm, erişimin kolaylığı sebebiyle öfke yaratma potansiyeline sahip gibi görülmektedir. Kadınlar, fikirlerini açıkça ifade ettiklerinde erkeklerin (ve diğer kadınların) öfkesinin odak noktası haline gelebilmektedir (van der Gaag, 2019, s. 36).

15 Ekim 2017 tarihinde Amerikalı oyuncu ve aktivist Alyssa Milano'ya bir arkadaşı tarafından gönderilen mesajda, cinsel saldırı veya tacize uğramış kadınların #MeToo hashtagini kullanarak konuya dikkat çekebilecekleri belirtilmiştir. Bu çağrı, mesajın yayınlandığı ilk gün 55 bin kez paylaşılarak sosyal medyada gündem olmuştur. Bu tür ifşa zincirleri, erkek şiddetiyle mücadelede etkili bir araç olmakla birlikte, her şeyi çözümlenemese de önemli bir kırılma noktası

oluşturmuştur. Özellikle sosyal medyada, mağdur konumundaki kadınların faillerinin teşhis edilmesinde büyük bir öneme sahip olan #MeToo hareketi, şiddete vurgu yaparak kadınların deneyimlerini ifade etmelerine ve erkek şiddetiyle mücadeleye odaklanmalarına dayanmaktadır.

Görsel 7: #MeToo (Ben De) Hareketi Afişi

Görsel 8: Dijital Karanfil Projesi, 2019

2018-2019 yıllarında 735 kadının öldürüldüğü bilinen bir gerçektir. Bu trajik olayların ardından, bir proje geliştirilmiştir. Bu projede, her bir kadının cinayet haberlerini içeren QR kodlu etiketler oluşturulmuş ve bu etiketler, cinayetlerin işlendiği 72 ildeki adreslerde görünür noktalara yerleştirilmiştir. Akıllı telefon uygulamalarıyla QR kodlar okutulduğunda, cinayete kurban giden kadınlarla ilgili haberler ortaya çıkmaktadır. Bu proje, Türkiye'de öldürülen kadınların adını ve anısını yaşatmayı amaçlamaktadır. Benzer bir örnek ise "Anıt Savaş" olarak adlandırılan bir dijital anıt niteliğindeki platformdur. Bu platform, 2008 yılından bu yana öldürülen kadınlara ilişkin bilgilerin yer aldığı dramatik bir tabloyu içermektedir. birlikte mücadele fikrinden hareketle "Anıt Savaş" ve "Dijital Karanfil" gibi projeler, Türkiye'de öldürülen kadınların anısını yaşatma amacı güden dijital platformlardır. Bunlardan farklı olarak, "Anıt Savaş" projesinde öldürülen kadınlar tek tek değil, bir arada gösterilmektedir. Bu projeler, toplumda kadına yönelik şiddetin bir sorun olduğunu vurgulamak ve bu konuda mücadele etmek amacıyla geliştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Antmen A. (2008). Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayınları.

Antmen, A. (2010). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Antmen A. (2021). Sanat ve Cinsiyet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Donovan, J. (2019). Feminist Teori. İstanbul: İletişim Yayınları.

Greta, Gaard (2011). Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism, Feminist Formations, , s. 26-53

Korkmaz, F. D. (2006). Eleştiri Kuramları Olarak Feminizmin Sanata Yansımalar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ono, Y. (1972). The Feminization of Society, New York Times.

Pollock, G. (2010). Modernlik ve Kadınlığın Mekânları, Sanat Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri.Ed. Ahu Antmen, İstanbul: İletişim Yayınları.

Rocheft, F. (2020). Feministler Tarihi. Çeviren Özlem Altun, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Sevim, A. (2005). Feminizm. İstanbul: İnsan Yayınları.

Şahin, E. (2013). Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm. Ankara: Ürün Yayınları.

Van der Gaag, N. (2019). Feminizm. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Görsel Kaynak

Görsel 1: <http://artistesetdesigners.blogspot.com/2012/11/yoko-ono.html> (Erişim tarihi: 19.05.2023)

Görsel2:https://arthive.com/fr/publications/3347~Yoko_Ono_the_worlds_most_famous_unknown_artist (Erişim tarihi: 12.05.2023)

Görsel 3: www.illy.com. (Erişim tarihi: 02.05.2023)

Görsel 4: https://sanathayatsanat.com/2019/02/02/___trashed/ (Erişim tarihi: 10.05.2023)

Görsel 5: <https://cavemancircus.com/2019/06/04/performance-artist-stood-still-for-6-hours-and-let-people-do-what-they-wanted-to-her-body/> (Erişim tarihi: 22.04.2023)

Görsel 6: <http://bit.ly/2rBHHZY> (Erişim tarihi: 12.02.2023)

Görsel 7: <https://sendika.org/2021/04/me-too-hareketi-asli-kayhan-feminist-bellek-615987/> (Erişim tarihi: 11.04.2023)

Görsel 8: <https://www.haberturk.com/kadin-cinayetlerine-dijital-karanfille-dikkati-cekıyorlar-2543368> (Erişim tarihi: 22.01.2023)

Görsel 9: <http://anitsayac.com/?year=2022> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

E-DERGİ TASARIMLARINA SİNEMAGRAFİN YANSIMASI: SAMSUN

E-DERGİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Elif UZUNTAŞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0001-8956-0220

Doç. Dr. Tarık YAZAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0001-5208-825X

ÖZET

E-dergi, bir dijital okuma platformudur. Dijital dergi, somut olarak kâğıda basılan yazılı materyal yerine, elektronik ortamda hazırlanmış yazı içeriklerinin okunabildiği bir iletişim aracıdır. “Online Dergi” diye de adlandırılmaktadır. E-dergi okuma ve erişim açısından en pratik yöntemdir. Bu pratikliğe internette geçirilen zaman artışı faktörü eklendiğinde oluşan tablonun sonucu olarak dijital ortamda yayınlanan dergi sayısı hızla artmaktadır. E-dergi ile sayfa üzerinde istenilen içeriğe kısa sürede erişilebilmekte ve hızlı bir şekilde okuma yapılabilmektedir. Bu işlem için bilgisayar, tablet veya akıllı telefonların olması yeterli olabilmektedir. Ürün kataloğu, broşür ve insört gibi materyalleri bastırıp dağıtmak bir hayli masraflı olabilmektedir. Dolayısıyla e-dergi aracılığıyla bilgi ve dokümanlar binlerce kişiye mail yoluyla ulaştırılabilir ve anında etkileşime geçilebilir. Diğer dergilerden farklı olarak e-dergilerde ses ve hareketli görüntülerin kullanıldığı görülebilmektedir. Hareketli görüntüler video kaydı olarak eklenmektedir. Ancak, 1987’de hareketli görüntülerin elde edilmesi sinemagrafın geleceğine ışık tutmuş ve 2011 yılında görsel iletişim tasarımına yeni bir anlatım dili kazandıran sinema-video ve fotoğraf tekniği arasında bir geçiş olarak değerlendirilebilen sinemagraf ortaya çıkmıştır. Basit hareketli görüntülerin elde edilmesi grafik tasarım alanına farklı bir bakış açısı kazandırmış ve beraberinde sinemagrafın doğmasına vesile olmuştur. Sinemagraf tekniğinde aynı zaman dilimi içerisinde hareketli ve hareketsiz görüntüler eş zamanlı olarak gösterilebilmektedir. Sinemagraf uygulamasının hareketli olması izleyicileri sürekli olarak kendine çekebilme ve mesaj aktarımını kolaylıkla yapabilmektedir.

Görsel medyada çok daha avantajlı olduğu düşünüldüğünden sinemagraf tekniği e-dergi tasarımlarında da kullanılabilir. Yapılan çalışmada e-dergi tasarımlarına sinemagrafın nasıl etki ettiği irdelenmiş ve bir e-dergi üzerinde öneri niteliğinde sinemagraf uygulaması yapılmıştır. Tasarlanan Samsun E-Dergi çalışmasında yeni bir görsel medya türü olarak sinemagraf uygulamalarına yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-Dergi, Sinemagraf, Samsun E-Dergi, Görsel Medya.

REFLECTION OF CINEMAGRAPH ON E-JOURNAL DESIGNS: SAMSUN E-JOURNAL APPLICATION EXAMPLE

ABSTRACT

E-journal is a digital reading platform. A digital journal is a communication tool where written content can be read electronically instead of printed material on paper. It is also called "Online Journal". E-journal is the most practical method in terms of reading and access. When the factor of increase in time spent on the internet is added to this practicality, the number of journals published in the digital environment is increasing rapidly as a result of the table. With the e-journal, the desired content on the page can be accessed in a short time and can be read quickly. It may be sufficient to have a computer, tablet or smart phone for this process. Printing and distributing materials such as product catalogs, brochures and inserts can be quite costly. Therefore, through the e-journal, information and documents can be sent to thousands of people via e-mail and they can be interacted with instantly. Unlike other journals, it can be seen that sound and moving images are used in e-journals. Moving images are added as a video recording. However, the acquisition of motion pictures in 1987 shed light on the future of cinemagraph and in 2011, cinemagraph emerged, which can be considered as a transition between cinema-video and photography technique, which brought a new language of expression to visual communication design. Obtaining simple moving images has brought a different perspective to the field of graphic design and has led to the birth of cinemagraph. In the cinemagraph technique, moving and still images can be shown simultaneously in the same time period. The motion of the cinemagraph application can attract the audience constantly and can easily transfer messages.

Since it is thought to be much more advantageous in visual media, Cinemagraph technique can also be used in e-magazine designs. In the study, how cinemagraph affects e-journal designs was examined and a suggestion cinemagraph application was made on an e-journal. In the designed Samsun E-Journal study, cinemagraph applications as a new visual media type were included and evaluations were made.

Keywords: E-Journal, Cinemagraph, Samsun E-Journal, Visual Media.

1. Giriş

Teknolojinin insan yaşamına dahil olmasıyla birlikte bireylerin, kurumların ve toplumların birbirleri ile iletişimleri çoğunlukla bilgisayar ağları üzerinden, zaman ve mekâna bağlı kalmadan ilerleyen bir iletişime dönüşmüştür. Günümüzde bilgisayar, televizyon gibi iletişim araçlarının ekranları üzerinden kurulan iletişimin gelişimine paralel olarak görsel iletişim alanında da gelişim ve değişimler yaşanmıştır. Becer'e göre (2013) tasarımcının hedefi 'iletişim kurmak'tır ve grafik tasarımı dinamik ve çağdaş kılan da iletişime yönelik olmasıdır. İzleyiciyle

iletişim kurma çabası içerisinde olan grafik tasarımcı, izleyiciyi cezbetmek ve birçok mesaj arasından kendi mesaj alanına çekmeye çalışmaktadır. Son dönemlerde dikkat çekmek ve hızlı iletişim kurmak adına hareketli görseller tercih edilmektedir. Bu noktada dijital medyanın sunduğu yeniden birleştirme olanakları ile fotoğrafın durağanlığı ve filmin hareketi arasındaki sınırlar kalkmış ve 2011’den itibaren hem fotoğraf hem de hareketli görüntüyü birlikte sonsuz bir döngü şeklinde sunan sinemagraf tekniği kendine yer edinmeye başlamıştır (Yazar & Uzuntaş, 2023: 108).

Bu çalışmada, sinema-video ve fotoğraf tekniğinin keşiştiği noktada, yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkan sinemagrafın; video, ses ve animasyon ögeleri içeren e-dergilerde kullanımından bahsedilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamında belirlenen Samsun E-Dergi içerisinde sinemagraf uygulamaları yapılmış ve öneri niteliğinde sunulmuştur. Dijitalleşen çağ ile birlikte tasarım, reklam, pazarlama ve daha çok sosyal ağlar üzerinde kendine özgü yapısıyla adından söz ettiren sinemagraf için yeni bir kullanım alanı oluşturabileceği düşünölmektedir.

2. E-Dergi Tasarımı

Dijital çağ ile birlikte pek çok alanda bireyin gündelik yaşamında yer edinen teknoloji, geleneksel medyayı da etkilemiştir. Geleneksel yayınların üretim-dağıtım maliyetlerinin fazla olması, sadece yayın ve satış ağının bulunduğu bölgelerde erişilebilir olması, geniş kitlelere erişimi zorlaştırmış ve dijital medyaya geçilmesi kaçınılmaz olmuştur. Zaman-mekândan bağımsız bir şekilde kolaylıkla erişilebilir olması ve etkileşimli olması aynı zamanda etkileşim süreçlerinin ve sonuçlarının kontrol edilebilir olması dijital yayıncılığın önünü açmıştır. Dijital mecralarda yer alan tüm dijital yayınlar için bu durum geçerlidir (İpek & Göçmen, 2021: 92).

Elektronik dergiler başlangıçta basılı dergilerin ikinci kopyası olarak, basılı dergiden sonra piyasaya sürölmüştür. İlk “sadece elektronik dergi” 1992’de ‘The Online Journal of Current Clinical Trials’ adıyla yayımlanmıştır. Bu derginin basılı sürümü olmadığından, araştırmacılar tarafından kabul görmemiştir (Arms, 2000: 52). Ancak daha sonra çok sayıda çevrimiçi derginin ortaya çıktığı ve araştırmacıların bu dergilere oldukça yoğun ilgi gösterdiği görölmüştür. Özellikle 2000’li yıllardan sonra elektronik kaynakların kullanımında artış gözlenmiştir. Açık erişim kavramının giderek önem kazanmasına paralel olarak elektronik dergi sayısında da artış olmuştur (Küçük, Al ve Olcay, 2008: 311).

Geleneksel bir mecra iken dijital mecra olarak da günümüzde var olan dergiler de dijital teknolojilerin kullanımına bağlı ilerleme kaydetmektedir. E-dergiler, elektronik ortamda haftalık, aylık veya yıllık olarak yayınlanan; sosyal, kültürel, bilim, sanat gibi birçok alanda yazılan makale, araştırma yazısı, röportaj ve görseller içeren yayınlardır. Video, canlandırma, sinematik görüntüler ve ses gibi çoklu ortam özelliklerine sahip olan e-dergilerde bağlantılar da kullanılarak bilgilere son derece hızlı ulaşım sağlanabilmektedir (Turgut, 2009).

Günümüzde internet ortamındaki e-dergiler HTML, PDF ve Flash formatlarında üretilerek yayımlanmaktadır. HTML olarak oluşturulan e-dergiler, klasik web sayfası görünümünde olup sayfalar arası gezinim bir web sayfasıyla aynı şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu e-dergiler, internet hızına bağlı olarak yüklenme hızının yavaş kalması sebebiyle çoklu ortam öğelerinin kısıtlı kullanılmasına neden olmaktadır. PDF olarak oluşturulan e-dergiler ise, etkileşim özelliklerinin az olması, çoklu ortam öğelerinin sınırlı kullanımı ve belge boyutu konusunda avantajlı olduğu için en sık kullanılan e-dergi biçimlerindedir. Küçük belge boyutuna sahip PDF dergilerin indirilmesi, dağıtımı, kopyalanması ve saklanması da daha kolay olmaktadır (Turgut, 2009).

Elektronik dergileri, basılı dergilerden ayıran en önemli özellikler ‘çoklu ortam’ ve ‘etkileşim’ özellikleridir. Kullanıcı etkileşiminin en yüksek olduğu dergi türü ise Flash e-dergilerdir. Okuyucu dergiyi tam ekran ya da ekranın belli kısmında seçilen zemin üzerinde okuma seçeneklerine sahiptir. Okuyucu, e-dergiyi istediği zaman açıp kapatabilmekte, videoları durdurup başlatabilmekte veya sesini kısıp açabilmekte kısaca denetimi elinde tutabilmektedir. Sayfalar arası gezinimde gerçek bir dergi sayfası gibi sayfayı köşelerinden tutup kaldırabilmekte ve sayfayı çevirebilmektedir.

E-dergilerin büyük çoğunluğu durağan görseller kullanılarak karşılıklı iki sayfa ya da tek sayfa şeklinde, yani basılı dergilere benzer şekilde tasarlanmaktadır. Oysa çoklu ortam öğeleri kullanılarak okuyucu ile dergi arasındaki etkileşim artırılabilir.

3. Sinemagraf ve Uygulama Alanları

Sinemagraf, belli bir sürede video ve fotoğraf olarak elde edilen görüntülerden seçilen tek fotoğraf karesinde, belirlenen hareketli bölgenin maskelenmesi ile üretilen bir yöntemdir. 2011 yılında moda fotoğrafçısı Jamie Beck ve grafik tasarımcı Kevin Burg tarafından Paris moda haftasında çekilen görüntülerden elde edilen sinemagraflar, ilk olma özelliği taşımaktadır.

Jamie ve Kevin, Les Tendrils isimli gif'i Kevin'in kişisel tumblr hesabına yükleyerek sinemagrafın adını koymuşlardır.

Şekil 1: Les Tendrils sinemagraf çalışması, 2011.

(<https://filmindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173>) (Erişim Tarihi: 4.5.2023).

Fotoğraf ve video-sinema disiplinlerinin melez bir formu olarak karşımıza çıkan sinemagraf, sayısal teknolojilerin gelişiminin bir sonucudur. Sinemagraf; teknoloji, internet bant genişliği ve ekipmanların bir araya gelmesi ile hazırlanabilmektedir. Sinemagraf çekimlerin veya fotoğrafların bilgisayarda yeniden düzenlenmesi ile oluşturulmaktadır. Video üzerinden sinemagraf uygulanacak hareketli bölgeler ve çerçeve çekim aşamasında planlanmalıdır. (Ekinci, 2017: 835).

Sinemagrafta iyi bir şekilde döngü aralığını tanımlamak için başlangıç ve bitiş noktalarının düzgün bir şekilde belirlenmesi bir diğer önemli aşamadır. Sayısal görüntü işleme programları (Adobe After Effects, Adobe Premiere, Adobe Photoshop vb.) ile düzenlenen sinemagraf çalışmasında maskeleyme işlemi sonrası, son adım olarak maskelenen hareketli bölge seçilen durağan arka plan görseli ile birleştirilerek gif formatında kaydedilir.

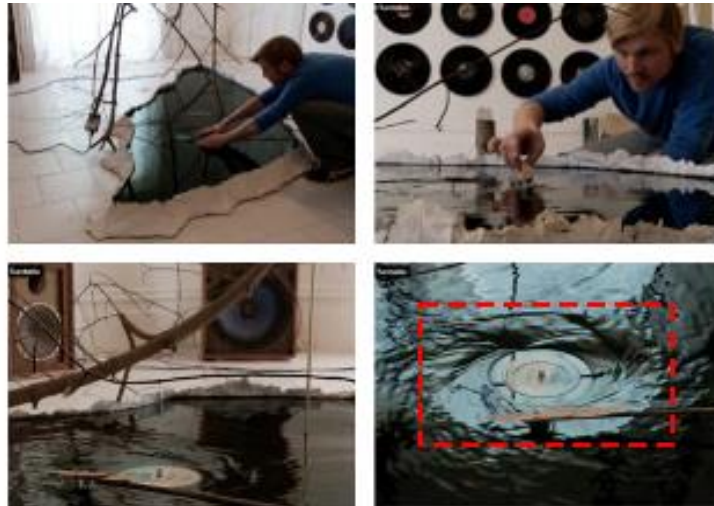
Sinemagrafların kullanım alanları iki başlıkta değerlendirilebilir. Bunlar; ticari ve sanatsal kullanım alanlarıdır. Dijital ekranların uygulanabildiği tüm açık hava reklam yüzeyleri (billboard, megaboard, CLP, raket vb.) ticari kullanım alanlarına dahil edilebilmektedir (Şekil 2). Klasik afiş çalışmalarına hareket eklenerek izleyiciye iletmek istenen mesajların vurgulanması ve dikkat çekici olması sinemagrafın afişlerde de kullanışlı bir pazarlama aracına dönüşmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda hem popüler bir teknik oluşu hem de diğer görüntü formatlarına oranla daha etkili olması sebebiyle internet reklamlarında sıklıkla

başvurulmaktadır. Bunun dışında web sayfası, elektronik posta ve sosyal medya reklamlığında yine tercih edilen bir teknik olduğu görülmektedir (Güvendi, 2022).

Şekil 2: Mike Mellia tarafından Brook Brothers için hazırlanan açık havada uygulanan sinemagraf çalışması, New York. (<https://www.mikemellia.com/brooks-brothers-digital-billboards.html>) (Erişim tarihi: 16.05.2023)

Sinemagraflar daha çok gerçekliği yansıtan bir şekilde kurgulanabildiği gibi yaratıcılık da eklenerek sanatsal bir üretime dönüştürülebilmektedir. Sanatçı Evan Holm, San Francisco Modern Sanat Müzesinde sergilenmek üzere Submerged Turntable adlı bir enstalasyon çalışması ile beraber sinemagraf çalışması da hazırlamıştır (Şekil 3). Sanatçı Holm'un Jobson'a yaptığı açıklamalarda oluşturduğu siyah ve derinliği olmayan havuz ile kaybı, gizemi ve insan ırkının kolektif bilinçaltını temsil ettiği ifade etmiştir (Jobson, 2014).

Şekil 3: Evan Holm, Submerged Turntable, sinemagraf çalışması.

(<https://www.thisiscoossal.com/2014/02/submerged-turtable-by-evan-holm/>) (Erişim tarihi: 16.05.2023)

Fotoğraf zamanı tek bir kareye hapsederken sinemagraf seçkin dinamik yapısıyla öznel bir zaman algısı yaratmaktadır. İzleyici üzerinde kontrol edilebilir olan bu zaman algısı, gerçek hareket süresiyle aynı olmak zorunda değildir.

4. Sinemagrafın E-Dergi Tasarımlarına Yansıması ve Samsun E-Dergi Uygulama Örneği

Dijital kullanım oranının artmasıyla video, ses, bağlantı gibi çoklu ortamı okuyucuya sunan interaktif dergiler günümüzde yaygın olarak tercih edilmektedir. Basın yayın maliyetlerini sıfıra indiren e-dergiler, daha fazla okuyucuya ulaşma imkânı bulabilmektedir. Kullanıcılar dergi sayfaları arasında arama yapabilmekte, dergiye 7/24 ulaşılabilen, bireysel tercihler için optimize etme şansı elde edebilmektedir.

Fotoğraf ve sinema-videonun teknik dönüşümü olan sinemagraf, sanal mecrada estetik dilini yaymak adına kendine yeni mecralar aramak durumundadır. İçerisinde video, ses, animasyon gibi öğeler barındıran e-dergilerde, sinemagrafın da kendi estetiğiyle görsel tasarımı destekleyeceği düşünülmektedir. Çoklu ortam sunabilen interaktif dergilerde sabit görüntü kullanılan alanlara sinemagrafın eklenmesi ile derginin daha çarpıcı ve ilgi çekici olması sağlanabilmektedir. Bu noktada interaktif bir dergi olmasından dolayı Samsun E-Dergi tercih edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4: Samsun E-Dergi yayınlanan son 3 sayı kapak görseli.

Samsun E-Dergi, 2021 yılından itibaren Samsun Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yayın hayatına devam etmektedir. Video ve ses içerikli interaktif dergi olan Samsun E-Dergi; sosyal,

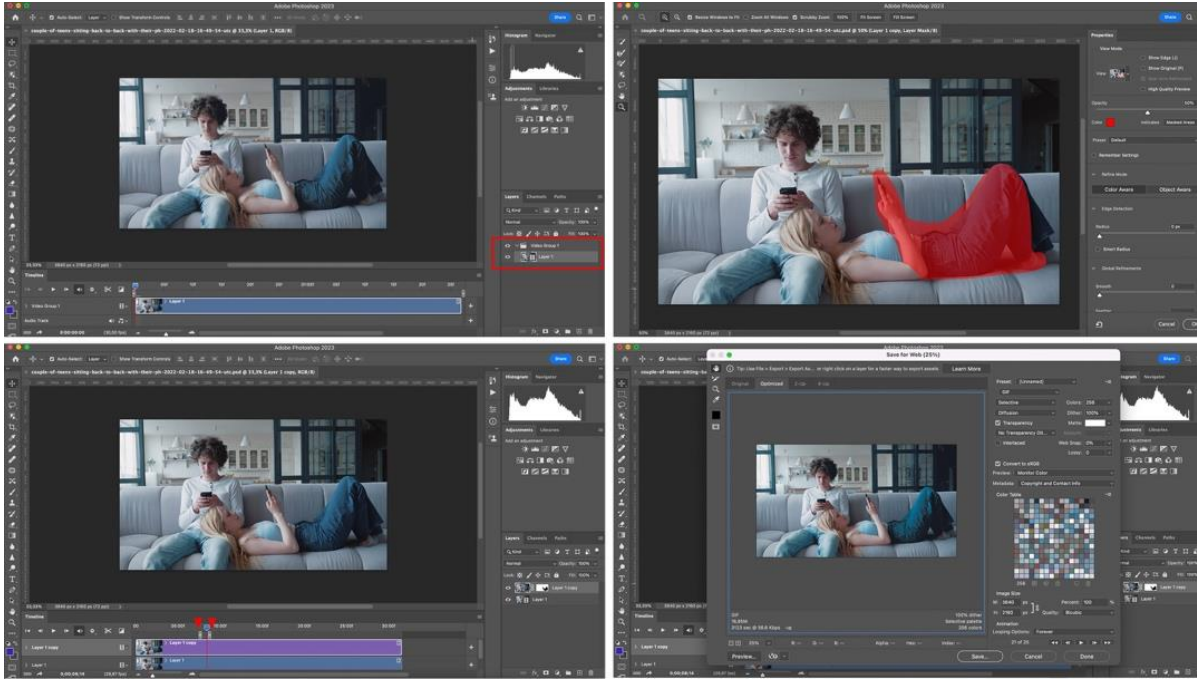
eğitim, sağlık, gündem, kültür, sanat gibi alanlarda yaptığı içeriklerle şu ana kadar 7 sayı yayınlamıştır. Alanında ünlü ve başarılı isimlerin yer aldığı röportajları ile üç ayda bir yayınlanmakta olan e-dergi, www.samsunedergi.com adresinden ücretsiz olarak takip edilebilmektedir.

Şekil 5'te uygulama önerisi olarak Samsun E-Dergi'nin 5. sayısında yer alan teknoloji bağımlılığı konusuna ait görsel ele alınmıştır. Sayfada kullanılan soldaki fotoğraf yerine sağda gösterilen aynı ortamda iki bireyin iletişim kurmadan telefonuyla vakit geçirdiği sinemagraf çalışması kullanılabilir. Kırmızı çizgi ile gösterilen alanda telefonu kullanan ellerin hareket etmesi, onun dışında kalan bölgelerin maskelenmesi ile oluşturulan sinemagrafta sonsuz bir hareket döngüsü elde edilmiştir.

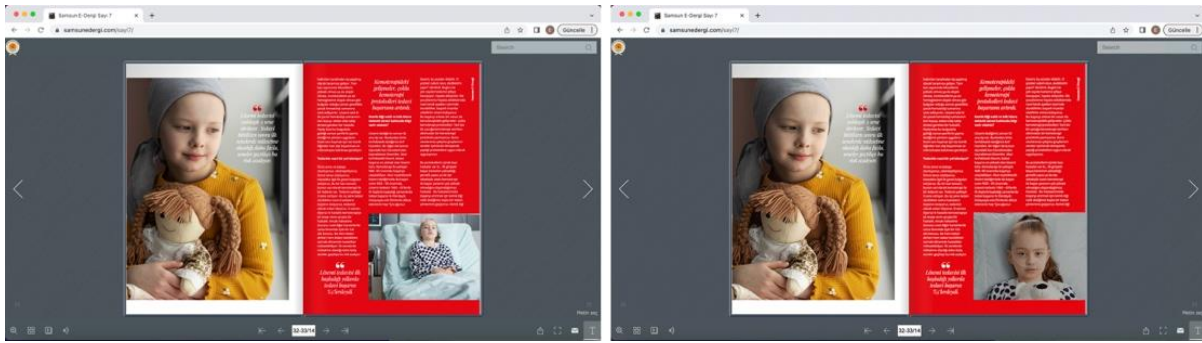
Şekil 5: Samsun E-Dergi için sinemagraf uygulama önerisi, 1.

Jamie Beck, sinemagrafın kısmi yaşayan bir fotoğraf olduğunu ve hayatın hassas bir bölümünü yakaladığını ifade etmiştir (Alexander, 2011). Bu sinemagrafta olduğu gibi durağan görsel içerisinde insan hareketleri ile mekânın canlılığı gösterilerek izleyiciye görsel bir deneyim yaşatılabilmektedir.

Şekil 6: Sinemagraf uygulama aşamaları.

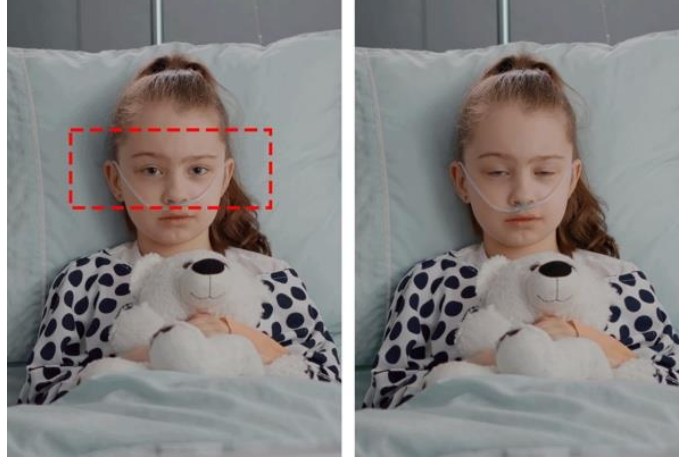
Bir diğer uygulama önerisi olarak Şekil 7’de Samsun E-Dergi’nin son sayısında kanser hastası olan küçük kızın fotoğrafı yerine hazırlanan sinemagraf çalışması gösterilmektedir.

Şekil 7: Sinemagrafın Samsun E-Dergi’de görünümü.

Sinemagraf, fotoğrafik kompozisyon içerisinde hareketin gösterimi yoluyla gerçekliği yoğunlaştırmaktadır (Erol, 2016: 2). İlk başta fotoğraf olarak zihinlere yerleşen bu görüntü, yaklaşık üç saniye sonra küçük kızın gözlerini kırpmasıyla yerini hareketin oluşturduğu sinematografik etkiye bırakmaktadır (Şekil 8). Oluşturulan sinemagraf ile hasta olan kızın yaşadığı yoğun duygu, bakışlarındaki hareket ile izleyiciye hissettirilmektedir. Burada olduğu

gibi izleyiciyi hareket yoluyla duyguya yoğunlaştırarak sinemagraflar ile anlatım etkisi arttırılabilmektedir.

Şekil 8: Samsun E-Dergi için sinemagraf uygulama önerisi, 2.

Şekil 9’da Samsun E-Dergi’nin 5. sayısında yer alan Sanatsal Cam Çalıştayı sayfasında kullanılan soldaki fotoğrafın yerine sağda kırmızı çizgiyle hareketin gösterildiği sinemagraf çalışması hazırlanmıştır. Bu sinemagrafta sıcak cam uygulamasında, camın bulunduğu kısım bir döngü şeklinde ilerlemektedirken geriye kalan kısımlar sabit kalmaktadır. Sıcak cam uygulamasında camın döndürülerek oluşturulduğunu izleyiciye aktaran bu sinemagraf çalışması, sıcak camın oluşturulma tekniği ile ilgili de bilgi vermektedir. Burada olduğu gibi sinemagrafta izleyici tarafından dikkat çekilmesi istenilen kısım hareketlendirilmektedir.

Şekil 9: Samsun E-Dergi için sinemagraf uygulama önerisi, 3.

Sinemagraf, hareketsiz bölgeler ile fotoğraf; hareketli bölgeler ile sinema-video alanındadır. İzleyende şaşırtıcı etki bıraktıktan sonra hareketi gözle arama ve anlamlandırmaya çalışarak tekrar izleme süreci başlatan sinemagraf yeni bir izleme biçimi mümkün kılmaktadır.

Sonuç

Teknolojinin ilerlemesi ve yaşam alanına girmesiyle birlikte insanlar etkileşimli, zaman-mekândan bağımsız bir şekilde ekranlar aracılığıyla iletişim sağlamaktadır. Hayatı yoğun bir şekilde etkileyen dijital dönem, insanların algılama biçimlerini değiştirmiş, görsel iletişim alanını da dinamik bir yapıya dönüştürmüştür.

Sinemagraf tekniği, aynı zaman diliminde hem fotoğrafı hem de hareketli görüntüyü izleyiciye sunarak görsel iletişim tasarımında güçlü görsel bir dil yaratmaktadır. Hareketin sonsuz bir döngü şeklinde olması, izleyiciyi sürekli kendine çekerken kısa bir anın içerisinde hissettiren bir yanılsama yaşatır. Fotoğraf ve videonun kesiştiği noktada heyecan verici ve yeni bir ortam olarak karşımıza çıkan sinemagrafların teknoloji ile birlikte giderek artan gerekliliği söz konusudur. Bu bağlamda yapılan araştırmada sinemagrafların kullanım alanlarının oldukça geniş olduğu ve daha fazla kullanılabilir alan olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada video, ses ve animasyon öğelerinin kullanıldığı e-dergilerde yeni bir yaklaşım olarak sinemagrafın kullanımından söz edilmiştir. Dijital ortamda sunulabilir ve kullanılabilir olan e-dergilerde sinemagraf tekniği ile hareket katılan sayfaların daha dikkat çekici ve etkili olması sağlanmaktadır. Tüm bu verilerin ışığında Samsun E-Dergi uygulama önerisine yer verilmektedir ki ilerleyen zamanlarda sinemagraf tekniğinin farklı kullanım alanlarında da yaygın etkisini artıracığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alexander, I. (2011). Nyc Photographer Jamie Beck Discusses The Cinemagraph, <https://filmindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2023).
- Arms, W. (2000). Digital libraries. Cambridge, MA: MIT Press.
- Becer, E. (2013). İletişim ve Grafik Tasarım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ekinci, B. T. (2017). Video Kliplerde Zamanın ve Mekânın Sunumu: Sinemagraf. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 834-839.
- Erol, E. (2016). Sinemagraf Tekniğinin Fotoğrafta Hareket Arayışına Etkileri Bağlamında Değerlendirilmesi. Yedi Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, 16, 47-53.
- Güvendi, O. (2022). Görsel İletişim Tasarımında Sinemagrafların Önemi ve Bir Uygulama Örneği. Sanatta Yeterlik Tezi. Gazi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

- İpek, B. & Göçmen, P. Ö. (2021). Türkiye’de Dijital Dergi Yayıncılığı: 2015-2019, Akademik Sanat, (12), 88-200.
- Jobson, C. (2014). A Submerged Turntable Installation by Evan Holm Emits Music From the Below the Surface. (<https://www.thisiscolossal.com/2014/02/submerged-turntable-by-evan-holm/>) (Erişim tarihi: 16.05.2023).
- Küçük, M. E., Al, U. & Olcay, N. E. (2008). Türkiye’de Bilimsel Elektronik Dergiler. Türk Kütüphaneciliği, 22 (3), 308-319.
- Turgut, Ö. P. (2009). Elektronik Yayıncılık Kapsamında Elektronik Tasarım Dergilerinin Görsel Kimlik Açısından Değerlendirilmesi. XIV. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri.
- Turgut, Ö. P. (2009). Basılı ve Elektronik Grafik Tasarım Dergilerinin Görsel Kimlik Açısından Karşılaştırılması ve Bir Elektronik Tasarım Dergisi Önerisi. Sanatta Yeterlik Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı, Ankara.
- Yazar, T., Uzuntaş, E. (2023). Dijital Çağda Sinemagraf, Baçini Sanat Dergisi, Art Journal, 1(1), 106-126.

GÖRSEL İLETİŞİMDE HAREKETLİ GRAFİK TASARIM UYGULAMA YÖNTEMİ OLARAK SİNEMAGRAF

Elif UZUNTAŞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0001-8956-0220

Doç. Dr. Tarık YAZAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0001-5208-825X

ÖZET

Gelişen teknolojiyle birlikte görsel iletişim alanında sürekli bir değişim ve gelişim yaşanabilmektedir. Bu değişim ve gelişim çalışmalarından biri de sinemagraf'ın medya alanında kullanılmaya başlamasıdır. Fotoğrafın icat edilmesinden sonra farklı bir döneme girilmiş ve sonrasında video sanatının ortaya çıkışıyla tasarım sürecinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Video sanatıyla birlikte basit hareketli görüntülerin elde edilmesi medya alanına farklı bir bakış açısı kazandırmış ve beraberinde sinemagraf'ın doğmasına vesile olmuştur. 1987'de hareketli görüntülerin elde edilmesi sinemagraf'ın geleceğine ışık tutmuş ve 2011 yılında görsel iletişim tasarımına yeni bir anlatım dili kazandıran sinemagraf kavramı ortaya çıkmıştır. Sinemagraf, sinema-video ve fotoğraf tekniğinin arasında değerlendirilebilen yeni bir görsel medya türüdür. Sinemagraf tekniğinde aynı zaman dilimi içerisinde hareketli ve hareketsiz görüntüler eş zamanlı olarak sunulabilmektedir. Sinemagraf teknik olarak hipergerçek görüntünün yeni bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Sinemagraf'ta döngüsel bir yaklaşımla sonsuz bir hareket bulunmaktadır. Hareketli bölgenin ritim duygusu, renk-leke etkileri, hareketsiz bölgenin önüne geçerek hareketi izleyen dikkatini çekmekte ve ilgi uyandırmaktadır. Hareketli olması nedeniyle izleyicileri sürekli kendine çekebilmektedir.

Birçok marka sinemagraf'ın etkili anlatım özelliğinden dolayı bu tasarım dilini dijital kampanya çalışmalarında kullanmayı tercih etmektedirler. Sinemagraf'ın reklam kampanyalarında tercih edilmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler içerisinde en önemli olanlarından biri, sinemagraf dosyalarının video dosyalarından daha küçük boyutta olmasıdır, ikincisi ise sinemagraf'ta yalnız odaklanılan ve hareketli olan kısmın ön plana çıkmasıdır. Dolayısıyla görsel medyada daha avantajlı olmasını sağlamaktadır. Yapılan çalışmada hareketli grafik tasarım uygulama yöntemi olarak sinemagraf irdelenmiş ve yeni bir görsel medya alanı olarak görsel iletişim çalışmaları içerisindeki konumu ve etki alanı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim, Sinemagraf, Hareketli Grafik Tasarım.

MOTION GRAPHIC DESIGN IN VISUAL COMMUNICATION CINEMAGRAPH AS A METHOD OF APPLICATION

ABSTRACT

With the developing technology, a constant change and development can be experienced in the field of visual communication. One of these change and development studies is the use of cinemagraph in the field of media. After the invention of photography, a different period was entered, and later, with the emergence of video art, positive developments were experienced in the design process. Obtaining simple moving images with video art has brought a different perspective to the media field and has been instrumental in the birth of cinemagraph. The acquisition of motion pictures in 1987 shed light on the future of cinemagraph and in 2011, the concept of cinemagraph, which brought a new language of expression to visual communication design, emerged. Cinemagraph is a new type of visual media that can be evaluated between cinema-video and photography technique. In the cinemagraph technique, moving and still images can be presented simultaneously in the same time period. Cinemagraph can technically be considered as a new version of hyperreal image. There is an endless movement with a circular approach in Cinemagraph. The sense of rhythm, the color-stain effects of the moving area, by getting ahead of the inactive area, attract the attention of the viewer and arouse interest. Due to its mobility, it can attract the audience constantly.

Many brands prefer to use this design language in their digital campaign works due to the effective expression feature of cinemagraph. There are many reasons why Cinemagraph is preferred in advertising campaigns. One of the most important of these reasons is that cinemagraph files are smaller than video files, and the second is that only the focused and moving part of the cinemagraph comes to the fore. Therefore, it makes it more advantageous in visual media. In the study, cinemagraph as a motion graphic design application method was examined and its position and impact area in visual communication studies as a new visual media field was evaluated.

Keywords: Visual Communication, Cinemagraph, Motion Graphic Design.

1. Giriş

Görsel iletişim, bir mesajı veya fikri görsel öğelerin kullanımıyla aktarmayı amaçlayan iletişim türüdür. Resimler, grafikler, fotoğraflar, illüstrasyonlar, animasyonlar, videolar ve diğer görsel medya türleri gibi birçok görsel öğenin kullanımıyla gerçekleştirilmektedir. Dünyayı algılama ve yorumlamanın artık kelimelerden çok görseller üzerinden olması kültürel yapı ve süreçleri doğrudan etkilemektedir. Parsa'nın aktarımıyla; Görsel kültürün egemenliğindeki bu yeni yüzyılda, çağdaş Batı toplumlarında imgelerin merkezde bulunduğu ve bu anlamda 'göz merkezli' toplumların oluştuğu sonucuna varılmıştır (Jay, 1993; Aktaran: Rose, 2001:7). Günümüzde görseller kültürlerin taşıyıcısı konumundadır (Uyan Dur, 2015:444). Görsel iletişim tasarımı ise iletişim sorunlarına görsel dil kullanılarak çözümler üretmeyi amaçlayan disiplinlerarası bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu iletişim alanında hareketli grafikler son yıllarda daha çok dikkat çekmeye başlamıştır.

Hareketli grafik tasarımların uygulama açısından farklı yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri de son yıllarda reklam ve sanatsal amaçlarla yeni bir görsel dil olarak kullanılmakta olan sinemagraflardır. Sinemagraf, fotoğraf ve videonun bir kombinasyonu olduğu gibi aynı zamanda eski ve yeni iletişim teknolojileri ile de ilişkilidir. Niewland'a göre; "Sinemagraf, sinematografi, geleneksel fotoğraf tekniği ve canlandırmanın birleşimidir" (2012). Schiet'e göre ise "Sinemagraf, geçmişe yönelik özlem duygusu ile yeniden üretilen yeni, farklı bir görme biçimidir" (2012). Bir sinemagraf, fotoğrafta belirli bir bölümün hareket eden bir videoyla birleştirilmesiyle oluşturulur. Bu hareketli alan, gözle görülebilen ve fotoğrafın diğer kısımlarından ayrılan bölümdür. Bu nedenle sinemagraflar, statik bir fotoğrafın hareketli ve etkileyici bir versiyonunu oluşturur. Sinemagraf, standart bir fotoğraf kadar sabit bir çerçevede oluşur ancak, belli bir noktada hareketli bir öge bulunur. Bu öge yalnız hareket ederken sabitlenir, geri kalan tüm unsurların olduğu gibi kalmasına izin verir. Bu hareket, dönen bir çark, dalgalanan bir bayrak veya parlayan bir işaret olabilir.

Geleneksel kültür ürünleri ile dijital kültür ürünleri arasındaki bağ devam etmektedir. Günümüzde eskinin ve yeninin analizi, dijitalleşen kültürün önemli bileşeni ve taşıyıcısı olarak görülmekte ve dijital alandaki manipülasyon teknikleri ile yeni görme biçimleri uygulanmaktadır. Son zamanlarda sosyal medyada yaygınlaşan sinemagraf imgeleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Çalışmanın amacı, fotoğraf ve video sanatı formlarının kesiştiği noktada, popüler ve yeni bir görsel medya türü olan sinemagraf tekniğini görsel iletişimde hareketli grafik tasarım uygulama yöntemi olarak irdelemek ve uygulama örnekleri üzerinden değerlendirmektir.

2. Görsel İletişim

İletişim genel olarak, kurumların, kuruluşların, firmaların ve insanların vazgeçemeyeceği önemli gereksinimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu gereksinim değişik iletişim ürünlerinden faydalanılarak giderilebilmektedir. En etkili olan iletişim türlerinden biri görsel iletişim tasarımı ürünleridir. Günlük yaşam içerisinde karşılaşılan afişler, infografikler, etiketler, yönlendirme ve bilgilendirme tasarımı gibi ürünler, cep telefonlarındaki uygulamalar ve internet ara yüz tasarımları görsel iletişim tasarımı ürünleri içerisinde yer almaktadırlar (Mercin, 2017: 209). Görsel iletişim tasarımı çok geniş uygulama alanı olan disiplinlerarası özelliğe sahiptir. Kurumsal kimlik, tanıtım ve reklam, yayın grafiği, illüstrasyon, ambalaj tasarımı, 3 boyutlu modelleme, multimedya prodüksiyon, infografik, bilgilendirme tasarımı,

yönlendirme tasarımı, çevresel grafik tasarım, sergileme tasarımı, fotoğraf, web tasarımı, animasyon, hareketli görüntüler, oyun tasarımı, gibi birçok uygulama alanı, görsel iletişim tasarımı kapsama alanı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Bu uygulamalar tüm dijital iletişim kanallarında, internette, televizyonda ve basılı her türlü ortamda yer almaktadır. Dolayısıyla çevremiz görsel iletişim tasarımı uygulamalarıyla doludur denilebilir (Uyan Dur, 2015:444). Görsel iletişim tasarımı, iletişim sorunlarına farklı görsel dil kullanarak çözümler üretmeye dayanan disiplinlerarası bir alandır. Jorge Frascara (2004:4), görsel iletişim tasarımını “yöntem olarak tasarım, amaç olarak iletişim, ortam olarak görsellik” olmak üzere üç temel unsuru içeren bir meslek şeklinde tanımlamaktadır.

Görsel iletişimin, son yıllarda küreselleşen dünyada etkisini daha çok göstermeye başlayan yeni bir iletişim metotları bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazete, kitap, magazinler, taşınabilir müzik aygıtları, televizyon ve radyo gibi iletişim organları, 2000’li yıllardan sonra yerinde durmayan teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak cihaz ve internet etkisi altında, sayısallaşmış farklı ve kullanımı kolay olan cihazların içerisine girmiştir. Bu durumun sonucu olarak grafik tasarım disiplininden bazı özellikler değişim göstererek görsel iletişim tasarımı disiplinini oluşturmuştur. Yeni medya olarak da tanımlanabilmesi mümkün olan görsel iletişim tasarımı, yazı, görsel, hareketli görüntü, ses, internet gibi birbirinden çok farklı ve kuvvetli olguların bir araya gelmesi ile oluşan bir sanat ve tasarım disiplini olarak değerlendirilmektedir (Kocamış, 2020). Görsel iletişim, markalaşma, reklamcılık, eğitim, eğlence ve daha birçok alanda kullanılmaktadır. Belirli bir amacı olan mesajlar için etkili bir araçtır. Örneğin, bir şirketin markasını tanıtmak veya bir ürünün özelliklerini göstermek için bir reklam afişi veya broşür kullanılabilir. Görsel iletişim ayrıca eğitim ve öğretimde de kullanılmaktadır. Öğrencilerin dikkatini çekmek, bilgiyi kolayca anlamalarını sağlamak ve öğrenme sürecini daha eğlenceli hale getirmek için görsel öğelerin kullanılması önerilmektedir. İnsanların görsel öğelere daha kolay cevap vermesi, görsel iletişimin önemli yönlerinden biridir. Dolayısıyla mesajları daha hızlı, etkili ve kolay anlaşılır hale getirebilir. Fakat, görsel iletişimin kullanımı, hedef kitleye ve mesajın amaçlarına uygun olarak doğru bir şekilde planlanmalıdır.

3. Hareketli Grafik Tasarım Uygulama Yöntemi Olarak Sinemagraf

Hareketli grafikler, Hollywood'un savaş sonrası altın çağında öne çıkmış bir teknik olsa da bu disiplin, yıllar sonra gerçekleşen dijital teknolojinin gelişimiyle daha geniş bir yaratıcı profesyonel kitleye ulaşmıştır. Son yıllarda dijitalleşmenin etkisiyle ön plana çıkan “Motion

Graphic Design/Hareketli Grafik Tasarım ve Animasyonu”, hareketli grafik animasyonlarını içeren ve kurgulanan mesajı yazılar ve resimler üzerinden anlatma sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hareketli Grafik Tasarım animasyonlarını diğer videolardan ayıran temel fark, görsel tasarım öğelerinin yoğun olarak kullanılması; statik grafikler yerine iki boyutlu ya da üç boyutlu olacak şekilde hareketli görselleri içermesidir. Hareket, grafik ve ses unsurlarının birleşimiyle hikâyeyi etkileyici hâle getiren Motion Graphic Design çalışmalarında yeni bir yöntem olarak Sinemagraf ortaya çıkmış ve reklam çalışmalarında daha fazla dikkat çekmek ve ilgi uyandırmak için kullanılmaya başlamıştır.

Televizyon, video, bilgisayar ve internet gibi teknolojik gelişmeler günümüzde hayatımızın etkili birer parçası haline gelmiştir. Bu gelişmeler, insanlık tarihine katkılarının yanı sıra sanat alanında da yeni kapılar aralamıştır. Televizyon, sanat ile etkileşim içerisine girmiş ve 1960’lı yıllarda video sanatının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Farklı biryenilik dönemine geçen tasarım süreci, görsel iletişim adı altında hareketli görüntü tasarımının gelişimine katkı sağlamıştır. Hareketli görüntülerin video sanatı ile buluşma noktasında alternatif alanlar ortaya çıkmaktadır ki bu alanlardan biri de sinemagraf’dır. Sinemagraf sözcüğü, “sinema” (cinema) ve “grafik” (graphic) sözcüklerinden türemiştir. Sinemagraf, çekimlerden veya fotoğraflardan elde edilen tek fotoğraf karesinde, seçilen bölgelerin maskelenmesine dayanan bir görüntüleme yöntemidir (Ekinci, 2017). Sinemagraf imgelerde, çerçevede gerçek-çekim (live-action) ile fotoğraf karesi (still photography) aynı anda sunulmaktadır.

Sinemagraf tekniği ilk olarak, 2011’de Jamie Beck ve Kevin Burg tarafından geliştirilmiştir. Kevin ve Jamie 2011 Şubat ayında Paris moda haftasında çekmiş oldukları görüntülerden ürettikleri ‘Les Tendrils’ isimli hareketli gif’i (Şekil 1) tarihteki ilk sinemagraf örneği olarak, Kevin Burg’un ‘frommetoyou’ adlı kişisel blog sitesi **tumblr**¹ hesabına yüklemişlerdir (Niewland, 2012). Jamie ve Kevin’in New York Moda Haftası’nda yapmış olduğu sinemagraf örnekleri incelendiğinde; modellerin üzerlerindeki aksesuar ve takı bulunan bölgelerin, elbise, saç ve gözün hareketlendirildiği gözlenmektedir. İlk sinemagraf örneği olarak kabul edilen Les

¹ Tumblr, kullanıcıların görsel içerikleri, metinleri, linkleri ve diğer medya dosyalarını paylaşabileceği bir mikroblogging ve sosyal ağ platformudur. Tumblr, 2007 yılında David Karp tarafından kurulmuştur. Platform, özellikle genç kullanıcılar (ağırlıklı olarak Z kuşağı) arasında popülerdir ve özellikle sanat, moda, müzik, yemek ve güzellik gibi konularda ilgi çekici içerikler sunar (<https://pazarlamaitisimi.com/tumblr-nedir-nasil-kullanilir-reklam-secenekleri-nelerdir/>)

Tendrils (Şekil: 1) örneğinde de sadece el ve ona bağlı olarak eldeki püsküllerin hareketinin maskelenmediği görülmektedir (Yazar & Uzuntaş, 2023: 114).

Şekil 1: Les Tendrils sinemagraf çalışması, 2011. (<https://filmindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173>) (Erişim Tarihi: 4.5.2023)

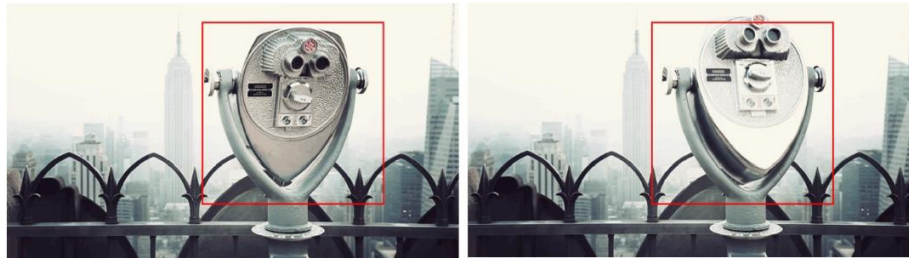
Grafik Tasarım Sanatçısı Kevin Burg ve Fotoğraf Sanatçısı Jamie Beck “cinemagraph” adını verdikleri yeni bir akım başlattılar. Jamie Beck, Cinemagraph ile animasyonlu fotoğrafçılık kavramını yepyeni bir seviyeye taşıdı. Burg ve Beck’in kendilerine ait bu teknikle oluşturdukları çalışmalar görenleri adeta büyülemektedir (Bkz. Şekil 1). Fotoğrafları izleyenler canlı olduğu hissine kapıldıkları bu hareketli yöntem oldukça ilgi çekici ve günümüz fotoğrafçılığında farklı bir bakış açısı olarak adlandırılıyor (Vardar, 2014). Görsel grafik sanatçısı Kevin Burg ile bir araya gelen ikili, web’in en iyi hareketli fotoğraflarından bazılarını yaratmışlardır. 1990'larda, logoların ekstra havalı görünmesi için animasyonlu GIF resimlerinin kullanmışlardır. Daha sonra bu konsepti gelecek yıllara taşımışlar ve reklam sektöründe fark yaratmışlardır. Jamie'nin resimleri artık web'deki animasyonlu GIF'ler için başvurulacak bir referans olarak kabul edilmeye başlamış ve diğer fotoğrafçılar bu stile uyum sağlamaya çalışırken onun mini filmleri bir kült haline gelmiştir (Alexander, I. (2011). Cinemagraph, reklamcılığı yeniden icat etmekten web sitesi tasarımını daha etkileşimli hale getirmeye kadar büyük bir potansiyele sahiptir. Animasyonlu film afişleri ve bir hikaye anlatan şirket logoları web’de sinemagraf uygulamalarıyla daha çok dikkat çekmeye başlamış ve dijital ortamda yaratıcılık sınırlarını zorlamıştır.

Sinemagrafin sinema-video ve fotoğrafın gücünü birleştiren yeni bir sunum ortamı olduğu değerlendirilebilir. En iyi küresel markalar, sinemagrafların marka hikâye anlatımı konusunda ideal bir araç olduğuna inanarak bu tasarım dilini, dijital kampanyalarında daha fazla kullanmaktadırlar. Sinemagrafin anlatım dili A&E, IKEA, Disney, Prada, Coca Cola ve Chanel gibi önemli şirketler tarafından reklam ve tanıtım amaçlı sosyal medya mecralarında

kullanılmıştır (Kocamış, 2020). Tanıtım ve reklamların yanı sıra, sinemagraflar kullanıcıların deneyimlerini ve hikayelerini anlatmak için de kullanılabilir. Görüntüler hareket ederken fotoğrafın duygusal karşılığı ve anlamı artar. Sinemagraflar grafik tasarım alanında kullanılan programlarla gerçekleştirilebilir. Sinemagraf yapmak için, hareketli unsurların kareleri çıkarılarak tek bir dosyada birleştirilerek gerçekleştirilebilir. Sinemagraf uygulama yöntemi, görsel iletişimde çok etkili bir araçtır.

Jamie Beck ile yapılan bir röportaj'da Ian şu soruyu yöneltir; 'Kevin Burg ile 'sinemagraf' kavramını nasıl buldunuz? Belirli bir proje için animasyonlu görüntüler oluşturmaya özel bir ihtiyaç var mıydı?' Beck şu cevabı vermiştir; 'Sinemagraflar hayatın hassas bir bölümünü yakalar ve zamanın uçup giden anlarını, bir şehrin ritmini veya bir insanın nefesini yakalar. Canlıdır ve sonsuza kadar yaşarken, bir fotoğraf donmuş ve bir video zamanın doğrusal bir tanımıdır ve yalnızca oynat düğmesine basarak devreye alınabilir. Bir resim binlerce kelime anlatır ama bir Sinemagraf sizi oraya götürür. Görsel Grafik Sanatçısı Kevin Burg, 2009'da bu tarzdaki gif biçimini denemeye başladı, ancak Sinemagraflar, Şubat 2011'de New York Moda Haftası'nı ele almak için ortak olana kadar doğmadı. Orijinal içerik fotoğrafçılığını izleyiciye daha fazla iletişim kurma arzusuyla birleştirmek, sinemagraf sürecini doğurdu'.

Jamie Beck sinemagrafın "hala yaşayan bir fotoğraf" olduğunu belirtir. Jamie'ye göre sinemagraf, hayatın önemli ve hassas bir bölümünü yakalar ve zamanın kaçak anlarını, bir kentin ritmini veya bir insanın nefesini yakalamaktadır. "Bir yaşam düşünün, donmuş, fakat bir tarafı sonsuza kadar canlılığını sürdürmektedir. Bir resim size bin kelime söyleyebilir, ama bir sinemagraf insanları oraya götürebilmektedir" (Alexander, 2011). Şekil 2'de görüldüğü gibi kırmızı çerçeve içerisindeki nesne sürekli hareket etmektedir, sallanmaktadır ancak, bu alan dışındaki kısımlar sabittir. Fotoğrafta dikkatler hareketli alan üzerine yoğunlaşmaktadır.

Şekil 2: Sinemagraf örneği. (<https://filmindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173>)
(Erişim Tarihi: 4.5.2023)

Şekil 3'te iki insanın meyve suyu hazırlamakta olduğu bir fotoğraf görünmektedir. Kullanılmakta olan araç kolu insan tarafından adeta video görüntüsünde olduğu gibi hareket etmektedir. Kırmızı çizgi ile sınırlandırılan alandan iki ayrı görsel alınarak hareketli alan gösterilmeye çalışılmıştır. Orijinal sinemagraf çalışmasında hem kol hem de alt kısımda meyve suyunun aktığı kısmın hareketli olduğu görülmektedir. Çünkü bu kısımlarda gif oluşturulmuştur. Khan, sinemagrafta izleyenin veya tüketicinin amaçlananı anlamasının çok önemli olduğunu vurgulamıştır (2016). Yapılan uygulamalarda temel amaçlardan biri de anlamlandırma ve algıda seçiciliktir. Vurgulanan alanın diğer alanlara göre daha iyi algılanması sinemagrafta önemli bir durumdur.

Şekil 3: Sinemagraf örneği. (<https://filminindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173>)
(Erişim Tarihi: 4.5.2023)

Şekil 4 incelendiğinde bir salonda seyirciler ile sahne arasından belirli aralıklarla beyaz silüetli bir figürün geçmekte olduğu görünmektedir. Bu fotoğrafta hareketli olan kısım yalnız kırmızı çizgi ile sınırlandırılan kısımdaki figürdür ve soldan sağa doğru belirli süreler içerisinde akıp gitmektedir. Dolayısıyla yalnız figürün bulunduğu alanda gif oluşturulmuştur.

Şekil 4: Sinemagraf örneği. (<https://filminindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173>)
(Erişim Tarihi: 4.5.2023)

Burg, sinemagrafın öncü sanatçılarından biri olan Joseph Lim ile 2014 yılında yaptığı görüşme sırasında, sinemagrafları, hareketsiz bir görüntü ögesi olan ve yalnız kısmi olarak yaşayan bir fotoğraf şeklinde nitelendirmiştir. Sinemagraflarda hareket kavramı, insanların dikkatini

çekmekte ve izleyiciyi sürekli olarak kendine doğru çekmektedir. Her anlatımda genellikle bir başlangıç, orta ve bitiş vardır, ancak sinemagraf tekniği döngüsel bir yaklaşımla kendi farkını ortaya koymaktadır (Erol, 2016). Sinemagraf uygulamalarında imgeler sosyal medyada gif formatıyla sunulmaktadır. Web sayfaları, cep telefonu uygulamaları, *facebook*, *twitter* ve *instagram* gibi sosyal ağlar ile yaygınlık kazanmıştır.

Sonuç

Sinemagraf, hareketli grafik tasarım için farklı bir uygulama yöntemidir. Sinemagraflar, hareketli bir görüntüde seçilen belirli bir alanın hareketinin durdurulduğu ve geri kalan her şeyin hareket etmeye devam ettiği bir tür canlı fotoğraf olarak tanımlanabilir. Bu teknik, bir görselin daha etkileyici ve dikkat çekici hale gelmesini sağlamaktadır. Özellikle reklam ve pazarlama alanında kullanılan sinemagraflar, ürünlerin özelliklerini veya mesajlarını daha çarpıcı bir şekilde iletmek için tercih edilmektedirler. Sinemagraflar, hareketli grafik tasarımının diğer uygulama yöntemleriyle karşılaştırıldığında daha az karmaşık bir teknik olarak kabul edilirler. Fakat, hareketi dondurmak ve aynı anda hareketi sürdürmek için iyi bir fotoğrafçılık becerisi gerektirmektedir.

Görsel iletişime yeni bir anlatım dili kazandıran sinemagraf tasarımları dijitalleşmenin ve görsel kültürün egemenliğinde yaşayan insanlara bir yandan yeni bir görme biçimi sunarken, diğer yandan da tasarım sürecinde yeniden kurguladığı zaman-mekân ilişkisi üzerinden yepyeni bir duyum deneyimi yaşatmaktadır. Sosyal alanlarda, dijital platformlarda yayınlanmak üzere, her türlü tanıtım, reklam faaliyeti ve sanatsal üretim için oluşturulan sinemagraf uygulamaları fotoğrafik kompozisyonu sinemagrafın hareket temelli estetik dili ile dönüşüme uğratarken, tek karede hareketli görüntüler içeren, dolayısıyla sinematografik illüzyona sahip görüntüleri ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, sinemagraflar hareketli grafik tasarım için etkili bir uygulama yöntemi olarak değerlendirilebilir. Ancak, doğru beceri ve araçların kullanımı önemlidir. Görsel iletişimde olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilecek uygulamalardan kaçınarak özellikle reklam grafiğinde etkili sonuçlar alınabilecek türde sinemagraf uygulamaları yapılabilir.

Kaynakça

- Alexander, I. (2011). Nyc Photographer Jamie Beck Discusses The Cinemagraph, <https://filmindustry.network/nyc-photographer-jamie-beck-cinemagraph/12173> (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2023)
- Ekinci, B. T. (2017). Video Kliplerde Zamanın ve Mekanın Sunumu: Sinemagraf, Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırma Dergisi, Cilt:4, Sayı:12.
- Erol, E. (2016). Sinemagraf Tekniğinin Fotoğrafta Hareket Arayışına Etkileri Bağlamında Değerlendirilmesi. Yedi Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, 16(2016), 1-7.
- Khan, F. B. (2016). Cinemagraph: A fusion of still images and motion video for science communication in a new media convergent ecosystem. Journal of Scientific Temper, 4(1- 2), 21-27.
- Kocamış, M. (2020). Görsel İletişimde Alternatif Bir Pazarlama Yöntemi: Sinemagraf, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Mercin, L. (2017). Müze Eğitimi, Bilgilendirme ve Tanıtım Açısından Görsel İletişim Tasarımı Ürünlerinin Önemi, Milli Eğitim Dergisi, s.214.
- Niewland, M. (2012). Framed In Time: A Cinemagraph Series Of The Everyday & Grounded Theory Of Cinemagraphy, Communication And New Media McMaster University, (<https://niewland.com/cinemagraphs/research-paper/>) (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2023)
- Parsa, A. F. (2004). İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi, Medyada Yeni Yaklaşımlar, Ed: Metin Işık, Konya: Eitim Kitabevi Yayınları.
- Schiet, N. (2012). “From Muybridge To Cinemagraph”, New Media Studies, University of Utrecht, Hollanda.
- Uyan Dur, B.İ. (2015). Türk Görsel İletişim Tasarımı ve Kültürel Değerlerle Bağları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.8, s.37, ISSN:1307-9581.
- Vardar, M. (2014). Sinemagraf Tekniği İle Canlı Fotoğraflar, Grafikerler.org, <https://www.grafikerler.org/portal/sinemagraf-teknigi-ile-canli-fotograflar.html> (Erişim Tarihi:4 Mayıs 2023).
- Yazar, T., Uzuntaş, E. (2023) Dijital Çağda Sinemagraf, Baçini Sanat Dergisi, Art Journal, Yıl.1, Cilt.1, Sayı.1.

AİLEDE DEĞER ODAKLI YAŞAM

Dr. Serpil BAŞAR

İzmir İl Müftülüğü- -ORCID ID: [0000-0002-9727-8337](https://orcid.org/0000-0002-9727-8337)

ÖZET

Bu bildiride toplumun merkezi bir unsuru olan ailede, değer yaşantısının önemine dikkat çekilmiş ve kazanımlar paylaşılmıştır. Bu kapsamda; “maneviyat, değer, değer yaşantısı” kavramları öne çıkarılmış, değer odaklı bir aile yaşantısına dikkat çekilmiştir. Yöntem olarak betimsel araştırma yöntemi tercih edilerek, İzmir İl Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosu’nda karşılaşılan 1 vaka üzerinden konu örneklendirilmiştir.

Aile, bireyin yatay ilişkiler ağını oluşturan yaşam alanlarından ilkidir. Ailesi içinde “varoluş, aidiyet, anlam bulma ve kendini aşmak” şeklinde özetlenebilecek manevi ihtiyaçlarını giderebilmesi, manevi güç sağlayabilmesi önemlidir. Bu ihtiyaçların özellikle ilk varlık ve aidiyet alanı olan aile içinde giderilebilmesi, aile üyeleri arasındaki iletişim alanında manevi ihtiyaçları dikkate alan bir değer yaşantısı önemlidir. Yani kişinin kendisinin bu ihtiyaçlarının farkında olarak hayatına bir düzen vermesi, ailesinin de bu ihtiyaçları önemseyerek gözetmesi, iyi oluşunu destekleyerek manevi güç sağlaması demektir.

Sonuç olarak; bireyin genel iyilik hali, manevi olarak hayatına anlam katan kaynakları bilmesi, ihmal içermeyecek şekilde ailesinden itibaren anlamlı ilişkiler içinde olması, değerleri doğru biçimde deneyimlemesi ve inandığı Yüce Güç ile güven ve sevgi dolu bir bağ üzere olması şeklinde tanımlanabilir ve genel iyilik halini aile içinde elde edebilmesi, değer yaşantısı ile ilişkilidir. Bildiride bu ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, maneviyat, değer, değer yaşantısı

ABSTRACT

VALUE FOCUSED LIFE IN THE FAMILY

In this article, the importance of the value life in the family, which is a central element of the society, was emphasized and the achievements were shared. In this context; The concepts of "spirituality, value, value life" were emphasized and attention was drawn to a value-oriented family life. Descriptive research method was preferred as the method, and the subject was

exemplified through 1 case encountered in the İzmir Provincial Mufti Office of Family and Religious Guidance.

The family is the first of the living areas that form the horizontal network of relations of the individual. It is important for him to be able to meet his spiritual needs, which can be summarized as "existence, belonging, finding meaning and transcending himself" in his family, and to be able to provide spiritual strength. It is important to meet these needs especially within the family, which is the first area of existence and belonging, and a value life that takes into account the spiritual needs in the field of communication between family members. In other words, it means that a person gives order to his life by being aware of these needs, that his family takes care of these needs, and provides spiritual strength by supporting his well-being.

In conclusion; The general well-being of the individual can be defined as knowing the resources that add meaning to his life spiritually, being in meaningful relationships from his family without negligence, experiencing the values correctly and being in a trust and loving bond with the Supreme Power he believes in, and achieving the general well-being within the family. is associated with value living. This relationship was noted in the article.

Key Words: Family, spirituality, value, value life

GİRİŞ

İnsanın yeryüzündeki yaşam yolculuğunun önemli bir örüntüsü ailesidir. Gözlerini açıp yaşama merhaba dediği ailesi, hem bedensel hem de psikolojik/manevi olarak geliştiği yuvasıdır. Orada ilk kimliklerini oluşturup, sosyal yaşam için ön hazırlıklarını yapar, davranış gelişimini sürdürür. Bu yönleri ile aile, evrensel olarak kabul görmüş toplumsal bir değerdir (Sevinç, 2021).

Aileyi oluşumundan itibaren bir arada ayakta tutan ve devamlılığını sağlayan yapının manevi değer ilkeleri olduğunu söylemek mümkündür. Sorumluluk bilinci, vicdan, adalet, hakkaniyet, huzur, sabır, sadakat, empati, hoşgörü, sevgi, yardımseverlik, özveri, itibar, onur, iffet, merhamet, affedicilik gibi değerler, aile ve değer ilişkisinin temeli ve aileyi bir arada tutan dinamikler olduğunu ifade etmek gerekir (Yaran, 2009). Aile, hayatı anlamlı kılan bir varlık alanıdır ve manevi ihtiyaçların giderildiği bir merkezdir. Bu yönü ile insan için dünya yaşamında ayırt edici bir nitelik kazanır, bir ailesi olmak; varoluş, aidiyet, anlam elde etme ve

kendini aşmak şeklinde özetlenebilecek manevi ihtiyaçları giderebilme fırsatını da elde etmek demektir.

Günümüzde anlama dayalı manevi değerlerin, ölçülemez oluşu, anlamdan uzak bir yaşam kurgusu, madde odaklı bir yaşam biçimi, aileyi bir arada tutan manevi değer alanını tehdit etmekte ve boşanma oranlarındaki yükseklikte görüldüğü gibi, ailenin birliği temelinden sarsılmaktadır (Yapıcı, 2018; Angın, 2018; Yayıllı, 2019). Bu sebeple insan için ailede manevi ihtiyaçlarını giderebileceği şekilde bir değer yaşantısı deneyimleyebilmek, bu birliğin devamını da sağlayacaktır. Şimdi insan için ailede bu değer yaşantısı şöyle incelenebilir:

1-Ailede Birlikteliği Sağlayan Nikah Değeri:

Nikah, bir kadınla bir erkeği kendi bireysel yaşamları devam ediyorken, bir araya getirip aile kurmayı sağlayan yani değer üretmeleri için yeni bir yaşam alanı oluşturan anlaşmadır (Erbaş, 2014). Kadın ve erkek için böylece yeni bir sorumluluk alanı da oluşmakta, birbirlerine verdikleri sağlam söz, birlikteliklerini aileye dönüştürerek ortak mekanlarını da yuvaya dönüştürmektedir (Atar, 2007). Nikah ile birlikte aynı zamanda yasal bir değer bulan aile, toplumsal açıdan da varlığın görünür bir anlam alanı olmaktadır (Yapıcı, 2018). Bu sebeple kadın ve erkek arasında bireysel ve toplumsal, maddi ve manevi boyutlarda güçlü bir bağ kurulmaktadır (Ünal, 2010). Kur'an bu bağın amacını da manevi bir ihtiyaca bağlayarak, huzur ihtiyacı şeklinde ifade eder (Rum, 30/ 21). Bu sebeple değişik kültür, toplum ve dinlerde kadın ve erkeğin birbirine huzur vermek üzere bir araya gelmesi desteklenmiş, değerli görülmüştür.

2-Ailede Eş Olma Değeri:

Kadın ve erkek, aile kurma niyetiyle nikah sözleşmesi ile bir araya gelerek birbirlerine eş olma aidiyeti yaşatmaktadır. Çift yönlü olan bu ilişki, karşılıklı olarak yeni kurulan varlık alanında manevi ihtiyaçlar olarak varlık ve aidiyet ihtiyacını gidererek, birbirleri için yeni bir anlam üretmekte, birbirlerinin eşi olmayı kabul ederek birbirlerine değer vermektedirler. Birbirlerini saygı duymaya, sevmeye, merhamet etmeye, haklarını gözetmeye, koruyup kollamaya, gelişimine destek olmaya, iyiyi güzeli paylaşmaya, yokluk anlarında yanında olmaya değer görmektedirler (Port, 2019; Arvas, 2019). Uğruna adanacak, yaşam amacı haline getirilecek bir ailesi olmak, eşini emanet, lütuf, ihsan olarak görüp kötünden esirgemek değerlidir. Üstelik bu değer, sadece ev içi ile sınırlı değildir. Toplumun ilk hücresi olarak, diğer toplumsal varlık ve aidiyetler ağı için de bir zemin oluşturmaktadır. Bu sebeple de eş olma

değeri, hem bireysel hem toplumsal anlamda yeni anlamlar üreten bir değerdir. Bu da tarih boyu değişmeyen bir değer ilişkisi olarak insanlıkça kabul görmüştür (Özasma, 2021).

3-Ailede Birliği Sağlayan Diğer Değerler:

Aile, insan ile insan arasındaki yatay düzey ilişkilerin en yakın biçimde yaşandığı yaşam merkezidir. Bu ilişki ağı içerisinde duygusal değerleri yaşamsal olarak deneyimlemek; bu konuda hassas olmak, zaman zaman yıpranma yaşanırsa durup onarmak için çareler aramak ve sonrasında daha iyi hale getirmek demektir (Alisinaoğlu, 2010). Zarar vermeme ilkesini benimseyerek, incitmekten uzak durmak ve karşılıklı olarak duyguları anlamak, duygu alışverişinde bulunmak duygusal değerleri yaşamsal olarak deneyimlemektir. Bu alanda en çok gerekli olan beceri, empati ve etkin dinleme becerisidir. Gönül kulağı ile birbirini dinleyebilen aile üyeleri, ailede ilişki ağı içinde ilgi, özen, kabul görme, varlığını biricik olarak deneyimleme, aidiyetini güçlendirme ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Bu da aile bireylerinin birbirlerine olan manevi bağlarını kuvvetlendirmekte, aileyi güçlendirerek, ortak mekanı yuvaya, aileyi de bir sığınağa da dönüştürmektedir (Kaşıtoğlu, 2022)

Ailede duygusal değer alanı, birliği ve devamlılığı sağlayan bir başka yaşam alanıdır. Bu değerler içinde meveddet (karşılıklı sevgi), rahmet (merhamet), sabır, hoşgörü, şükür, huzur ve mutluluk duyguları karşılıklı olarak birbirine değer verme yaşantılarıdır. Özellikle Rum, 30/21. Ayette “meveddet ve rahmet” değerlerine dikkat çekilmesi, ailenin bu iki değer ilkesi üzerine kurulu olduğunu düşündürmektedir. Buna göre ailede eşler arasında menfaate ve yıpratıcı olmaya dayalı bir ilişki değil, sevgi ve rahmete dayalı bir ilişki Yaradan tarafından da desteklenmekte, böylece nihai hedef değer olan huzur yaşanabilmektedir (Tarhan, 2008).

Araf, 7/189. ayet de bu huzur hedefini ifade eder, yani amaç; mutluluk, uyum sağlama, güven ve teselli bulmadır (Yapıcı, 2018). Şüphesiz birey, aile kurmadan önceki bireysel yaşantısında ne kadar çok ahlaki değerleri yaşamsal olarak deneyimledi ise aile kurması ile birlikte bu değerleri yaşamsal kılmaya o derece önem verecek ve sorumluluk alacaktır. Bu sebeple aile içinde değer yaşantısında bir diğer değer, sorumluluk bilincidir. Bu bilinç ile birey daha eş seçiminden itibaren özenli olur ve sonrasında da birliğin devamlılığı için elinden geleni yapar, ailesini bir ve diri tutmada aktif rol alır (Belen, 2014).

Ailede bir diğer değer yaşam alanı, aynı inancı paylaşmaktır. İnanç birlikteliği, yaşama yön veren düşünce, duygu ve anlam yoluyla yeni bir değer yaşantısı oluşturmaktadır. Evlenecek bireyler arasında inanç konusunda birlik, aile içinde olumlu ilişkiler oluşumunu da desteklemekte, hayata anlam vermede ortak bir pencere oluşturmaktadır (Yapıcı, 2018). Bu da evlilikte uyum sağlanmasına ve aile içinde huzurun yakalanmasını kolaylaştırmaktadır. İnancın yaşam boyutu olan dindarlık konusunda ise olabildiğince yakınlık, yine uyumun sağlanmasında önemlidir. Ahlak, sorumluluk bilinci, inancı hayata geçirmek ve bunlara yaşam boyu yön vermek demek olan dindarlık, aile içinde ortak bakış açısı sağlayan ortak değer yaşam alanıdır denilebilir. Tam tersi düşünüldüğünde, inanç farklılığı ve dindarlık düzeyi farklılığı (Yapıcı, 2018), ailede anlam ve değer yaşantısında da farklılaşmalara ve ayrılıklara neden olabilir. Hatta değer anlayışındaki farklılaşma, aile birliğinin kolay sarsılabilir olmasını sağlayabilir (Hünler, 2002)

Ailede sorumluluk bilinci değeri, karşılıklı bir iletişim ağı içinde yetkinlik, donanım açısından ahlaki bir olgunluk göstergesidir. Sorumluluklar yetkinlik ölçüsüne yerine geldikçe aradaki aidiyet bağlarının güçlenmesi mümkün olmakta, iyilik hali de elde edilebilmektedir (Belen, 2014). Ancak sorumluluklar ihmal edildikçe, ailede değer alanı yaşamsal olarak güçsüzleşecek ve aile birliği bozulabilecektir (Yıldırım, 2019).

Ailede mahremiyete saygı ve hürmet değeri ise aile üyeleri arasında saygının, hoşgörünün ve özen göstermenin birbirine yönelik yansımalarıdır. Özellikle bu değerlerde, aileyi zararlı etkilere karşı koruma ve birliği güçlendirme sağlanmaktadır. Bakara, 2/187. Ayet de mahremiyet ve hürmet değeri “birbirine elbise olmak” şeklinde ifade edilmiş ve birbirini zarardan koruma, örtme, kollayıcı olma ve hürmet değerine dikkat çekilmiştir. Mahremiyet ve hürmet değerleri, ailede yaşam buldukça, güven ortamı devam etmekte, bireyler için manevi ihtiyaçlar arasında olan varoluş ve aidiyet ihtiyacı giderilebilmektedir.

4-Aile ve Dini Rehberlik Bürosundan Bir Vaka Sunumu

DİB bünyesinde Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında vatandaşlar aile konusunda hizmet alabilmektedirler. Bu bürolarda yüz yüze veya telefonla manevi danışmanlık hizmeti verilmektedir. Yüz yüze başvuru yapan 60 yaşlarında bir erkek danışan öyküsü:

“Ben 60 yaşında esnaf emeklisiyim. Eşimle 35 yıllık evliyiz, 2 çocuğumuz var, onları büyüttük, evlendirdik. Mutluyduk, ancak eşim bu yıl farklı davranmaya başladı, yaşam şekli değişti, kıyafetlerini değiştirdi. İbadetine düşkün bir kadındı, ibadetlerine dikkat etmez oldu.

Onun için üzülüyorum, sorun nedir benimle paylaşmıyor. Lütfen onunla konuşup yardımcı olursunuz? Bu farklılıkların sebebini öğrenmek istiyorum.”

55 yaşlarında ev hanımı olan eşin öyküsü:

“Ben 35 yıl eşimle mutlu yaşadım inkar edemem, çocukları büyüttük, evlendirdik.. Ancak yakın zamanda şu anda 60 yaşında olan eşimin son 5 yıldır başka bir kadınla olan bir ilişkisi olduğunu öğrendim, ona da nikah kıymış, ev açmış.. dünyam yıkıldı, tüm güvenimi kaybettim. Gidip o kadını buldum ve uzaktan gözlemledim.. Baktım ki bana çok benziyor, kıyafetleri ile yaşam şekli ile dış görünüşü ile.. bu yüzden çok kırıldım ve tepki olarak her şeyimi değiştirmeye karar verdim, eşimle de bunun sebeplerini konuşmayı düşünmüyorum.. sadece çok kırgınım.. size sorunun kaynağının benim olduğumu söylemiştir. Oysa ben her şeyi biliyorum..”

Analiz:

35 yıllık bir evlilik yaşamında gelinen noktada, çiftlerin aile birliğini sarsan bir yaşam deneyimi yaşadıkları anlaşılmaktadır. Sadakat, güven, sevgi, saygı, olumlu açık iletişim değerleri yıpranarak, eşlerin birbirlerinin varoluş ve aidiyet ihtiyaçlarını gideremedikleri görülmektedir. Bunlar sarsılınca, ailede anlam ve değer yaşantısı da sarsılmaktadır. Burada erkeğin, tepkileri üzerinden eşini sorunlu olarak görüp yargılaması, yardıma ihtiyacı olduğu sonucuna vararak bir destek arayışına girmesi söz konusudur. Kadın ise eşinin aile birliğini sarsan bir deneyim içinde olduğunu tespit ederek, onunla açık ve doğrudan iletişim kurma yerine örtülü tepkiler vermeyi tercih etmiştir. Duygusal olarak yıpranmış ve ailede değer yaşantısı açısından da sevgi, güven ve sadakat gibi çok temel değerlerde de bir yıpranma yaşamaktadır. Manevi ihtiyaçları açısından da varoluş alanı zarar görmekte, ortak zaman ve mekan bilinci üzerinden varoluş olarak kabul görme ihtiyacını giderememektedir. Güven bağı da sarsılınca eş olma, aile olma aidiyeti ve eş kimliği sarsılmıştır. Bu sebeplerle kadın, ailesi içinde değer ve anlam ihtiyacını da gideremez olmuştur.

SONUÇ

Ailede değer odaklı bir yaşam, bilmekten yaşamaya doğru evrilen, karşılıklı beklentileri besleyen bir yaşam alanı oluşturmak demektir. Aile ilişkileri içinde, güven, sevgi, sadakat, sabır, şükür, doğruluk, dürüstlük, empati, yardımseverlik, özveri, haklılık, mutluluk, huzur, mahremiyet, hürmet, saygı, sükunet, vijdan, cömertlik vb. değerlerin yaşamsal olarak

deneyimlenmesi, varlık-yokluk alanlarında olaylara maruz kalırken aile içinde bu yolun beraber yürünmesi, birbirine öğretici olmak ve dünya yolculuğunda birbirine destek olmak, değer yaşantı alanını oluşturmaktadır. Bu yaşantı, eşler arasında yaşanılır oldukça, gelecek nesil olan çocuklara da aktarım sağlamaktadır. Değer yaşantısının birbirini besleyici, destekleyici ve aktarım sağlayıcı fonksiyonları vardır. Bu yönleri ile aile, değer üreten ve aktaran bir işlev görmekle birlikte, karşılıklı ilişkiler ağı içinde bir değer yaşantısı oluşturarak, insanın manevi ihtiyaçları içinde anlam bulma ihtiyacını da gidermektedir. Ailede bireyler, bireysel alanları ile toplumsal alan arasında yeni bir varlık alanı elde ederek, en temel ihtiyaçlarını bu varlık alanında elde ederken, sorumluluklarını yerine getirmek için bilgi, beceri ve yetenek geliştirme aşamalarını da aile içinde elde etmektedir. Değer odaklı bir aile yaşantısı olan ailede, varlık alanında, değerler sadece konuşulmaz, yaşanır ve bireyler değerleri deneyimleyerek içselleştirebilirler. Böylece, aile bir öğrenme ve yaşama alanı da oluşturmaktadır. Ailenin insan hayatındaki anlam ve yeri de böyle ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Alisinaoğlu, Fatma (2010), Parçalanmış Aileler ve Parçalanmanın Aileler Üzerindeki Etkileri, Küreselleşen Dünyada Aile, TDV Yayınları, Ankara, s. 306.

Angın, Yasemin, Altaş, Nurullah (2018), Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psiko-sosyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (2), 661-689.

Arvas, Fatma Balcı (2019), Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 4 / 1 s. 199-233.

Atar, Fahrettin (2007), “Nikâh” DİA, İstanbul, c. XXXIII, s. 112.

Belen, Fatma Z. (2014), Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım, Toplum Bilimleri Dergisi, 8/15, s.179.

Erbaş, Muammer (2014), Evlenme ve Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Güncellenmesi, Albi Yayınları, İzmir, s.124.

Güner, Şerife Sena (2020), Türkiye’de Evlilik Ritüellerin Toplumsal Değişim ve Süreliğine İlişkin Sosyolojik Bir Analiz, Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı/ s.465.

Hünler, O.S. (2002), Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Algılanan Evlilik Sorunları Çözümü Becerilerinin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Kaşıtoğlu, Nimet (2022), Algılanan Aile Yaşam Doyumunun Maneviyat ve Psikolojik Esneklik Üzerindeki Etkisi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kılınçer, Hatice (2022), Aile, Psikoloji ve Din: ADRB Çalışanlarına Yönelik Psiko-eğitim Örneği, Diyanet İlmî Dergi, 58: 1491-1516.

Özasma, İbrahim (2021), Eşler Arası İletişim ve Maneviyat, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Port, Zeynep (2019), Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri, Bursa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Sevinç, Semra & Gülsünler, Makbule (2021), Kur'an Mesajları Bağlamında Aile İçi İletişim Sistemik ve Nicel Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı, 2, C.9.

Tarhan, Nevzat (2008), Evlilik Psikolojisi, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ünal, Yavuz (2010), Küreselleşen Dünyada Aile ve Nikah Algısı, Küreselleşen Dünyada Aile, TDV Yayınları, Ankara, s. 347.

Yapıcı, Asım (2018), Eşlerin Dinsel Algı ve Yaşayışına Göre Evlilikte Dindarlık ve Maneviyat Huzur mu, Kusur mu?, Turkish Studies, Volume 13/2, Winter 2018, p. 79-106.

Yaran, Cafer Sadık (2010), İslam Düşüncesinde Ailenin Felsefik ve Etik Temelleri, Küreselleşen Dünyada Aile, TDV Yayınları, Ankara, s. 104.

Yaylalı, Fatmanur (2022), Modernleşme Sürecinde Türk Aile Değerlerinde Değişim, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Yıldırım, Suzan (2019), Yaşanmış Olaylar Bağlamında Dini Danışmanlığa Konu Olan Aile İçi Sorunlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,

DEPREMZEDELERE YÖNELİK MANEVİ İLK YARDIM (2020 İzmir ve 2023 K. Maraş Örneği)

Dr. Serpil BAŞAR

İzmir İl Müftülüğü- ORCID ID: [0000-0002-9727-8337](https://orcid.org/0000-0002-9727-8337)

ÖZET

Ülkemizin büyük bir bölümü deprem fay hatları üzerindedir. Bu gerçeğe yaşamaya çalışan insanlarımız sık sık bir deprem deneyimi yaşamaktadırlar. Bu da fiziksel ve manevi olarak insanın pek çok açıdan sarsılmasına neden olmaktadır.

Yakın zamanda Kahramanmaraş, ondan önce 2020 yılında İzmir depremleri, yapılan müdahaleler içinde insanların manevi ihtiyaçlarına odaklanan bir manevi danışmanlık uygulaması ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Çünkü olayın hemen ardından organize olan farklı kurum personelleri sahaya giderken, depremzedelere manevi danışmanlık yapmak üzere de manevi danışmanlar görevlendirilebilmektedir. Olağanüstü hallerde manevi danışmanlık alanı içinde “manevi ilk yardım hizmeti” olarak adlandırılabilen bu alan, sahadan gelen uygulama deneyimleri ile birlikte geliştirilmeye açıktır. Bu bildiride İzmir ve K. Maraş depremi sonrası saha deneyiminden yola çıkılarak bir manevi ilk yardım uygulaması, sempozyum aracılığı ile bilim dünyasına sunulacak ve bu uygulama esnasında yaşanabilecek güçlükler ve zayıf yönler açısından da bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, maneviyat, manevi ihtiyaçlar, manevi danışmanlık

ABSTRACT

FOR EARTHQUAKE VICTIMS SPIRITUAL FIRST AID

(The Case of 2020 İzmir and 2023 K. Maraş)

A large part of our country is on earthquake fault lines. Our people who try to live with this reality often experience an earthquake. This causes people to be shaken physically and spiritually in many ways.

Recently, the Kahramanmaraş, and before that, the Izmir earthquakes in 2020, brought the need for a spiritual counseling practice focusing on the spiritual needs of people among the interventions made. Because, while the personnel of different institutions, organized immediately after the event, go to the field, spiritual consultants can be assigned to provide

spiritual counseling to earthquake victims. This field, which can be called "spiritual first aid service" within the field of spiritual counseling in emergency situations, is open to development with practical experiences from the field. In this article, a spiritual first aid application will be presented to the scientific world through the symposium, based on the field experience after the Izmir and K. Maraş earthquake, and an evaluation will be made in terms of the difficulties and weaknesses that may be experienced during this application.

Keywords: Earthquake, spirituality, spiritual needs, spiritual counseling

GİRİŞ

İzmir, ülkemizin deprem kuşağında yer alan illerinden biridir. Daha çok şehir merkezine yakın merkez ilçelerde yoğunlaşan nüfusu, toplamda 4 milyon 321 bin kişiye ulaşmıştır. Hem sanayi hem de tarım merkezlerinden biri olan İzmir, 30 ilçesi ile ve en çok da kıyı şeridi ile doğal güzellikleri dikkate alınarak Ege'nin incisi olarak da nitelendirilmiştir. 30 Ekim 2020 günü saat 14.50'de 6.9'luk bir deprem ile sarsılması sonrasında ise, şehrin tarihinde deprem bilinci olarak yeni bir sayfa açılmıştır.

Bir deprem sonrasında yıkılan binaların olması demek, elbette sadece maddi hasara değil, şüphesiz orada öncelikle canlara da zarar geldiğinin bir işaretidir. İlk dakikalardan itibaren 112 acil merkezinin telefonları, enkaz altında kurtarılmayı bekleyen ve halen sağ olan kişilerin aramaları ile çalmaya başlarken, vatandaşlar da yakınlarında bulunan enkazlardan kendi imkanları ile can kurtarmaya girişmektedirler. Bir süre sonra ise, profesyonel kurtarma ekiplerinin sahaya gelmesi ile enkazlarda canlı arama faaliyeti, günlerce sürecek özverili bir faaliyete dönüşmekte ve her dakikası ümit dolu olan anlar yaşanmaktadır.

Depremi hemen ardından organize olan pek çok kurum personeli sahaya giderken, depremzedelere manevi danışmanlık yapmak üzere de manevi danışmanlar görevlendirilebilmektedir. İzmir depremi sonrasında da sahada görev yapmak üzere Valilik Kriz Masası tarafından Müftülük personeli arasından manevi danışmanlar, ertesi gün görevlendirilmişlerdir. Bu şekilde aslında kendileri de bir depremde olan manevi danışmanlar, buldukları şehrin deprem sonrası şok, tepki ve normalleşme dönemlerinde enkaz başında, daha sonra kurulan çadır kentlerde veya yaralıların nakledildiği hastanelerde aktif görev yapmışlardır. Hatta bu görev süresi, çadır kentlerden konteyner kentlere doğru geçiş ve ardından kalıcı konutlara geçişe kadar bir süreç olarak, ortalama bir yıla kadar sürmüştür.

K.Maraş depremi sonrası ise yaklaşık bir hafta-on gün sonra deprem bölgesinden depremzedeler diğer illerdeki özel otel, devlet misafirhanesi, konuk evi gibi yerlere nakledilmiştir. 11 ili kapsayan geniş bir yıkıcı etki yaratan bu deprem sonrası vefat eden sayısı 50 bini aşmışken, yaralı sayısı 80 binleri aşmış ve bölgeden başka illere güvenli alana geçmek üzere 500 bin küsur depremzede Afad tarafından nakledilmiş, 2 milyona yakın depremzede ise kendi imkanları ile başka illere göç etmişlerdir. (Afad, 2023) Başka illere nakledilen veya göç eden depremzedeler, devlet misafirhanelerine, özel otellere geçtikçe manevi danışmanlık ekipleri tarafından ertesi günden itibaren düzenli olarak ziyaret edilmeye başlanmıştır. İzmir’den manevi danışmanlar illerine gelen depremzedelere veya İzmir’den depremde sonra hemen organize olarak bölgeye giden yardım ekiplerinde görev alıp, deprem bölgesindeki depremzedelere ulaşmışlardır.

Böylece deprem sonrası manevi danışmanlık uygulaması, son üç yılda sahada uygulamada olan ancak teorisi üzerinde çalışmaların devam ettiği bir alandır. Bu makalede uygulamaya teorik bir kaynak sunma ve uygulama içeriği geliştirme hedeflenmiştir.

1- Depremzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım

Afetler, insanlara mal ve can kaybı yaşatan ve yaşamı zorlaştıran koşullar oluşturan göksel, doğal ya da insan kaynaklı olağanüstü olaylardır. Bu olaylar sadece mal zararı vermediği gibi, insanın yaşam bütünlüğünü bozarak çeşitli sorunların, yoklukların ve bozuluşların meydana gelmesine neden olabilmektedir.

Depremler de bu afetler arasında hem can hem mal kaybına neden olan doğal olaylar olup, anlık yaşanan bir etki yaratıyor gibi görünse de bu etki, kişiden kişiye değişen yoğunlukta kendini hissettirebilmektedir. Hatta ilk zamanlarda görülen korku, kaygı gibi psikolojik tepkiler, ilerleyen zamanlarda psikolojik hasarlara gidebilmekte ve sadece olayı yaşayan bireyi değil, çevresindeki ilişkilerini de ona yardım edenleri de ikincil olarak etkileyebilmektedir (Yıldırım, 2021). Bunların ardında yaşamı paylaştıklarını aniden ve dehşetli biçimde yitirme gerçekliği ile yüzleşme ve bu yitimin ardından tekrar yaşama devam edecek gücü bulamama, ümidi de kaybederek çaresizlik hissetme yer almaktadır. (Yelboğa, 2023)

Bu etkileri azaltmak üzere yapılan manevi danışmanlık müdahaleleri, çocuk, genç, yetişkin ve yaşlılar hedef kitle olmak üzere tüm depremzedeler için, şok dönemi (ilk 24 saat), tepki dönemi (2-6. günler) ve iyileşme dönemlerinde olmak üzere, zor anlarında talep beklemeden yapılan yardım girişimleridir. (Düzgüner, Ayten 2020). İnsanı merkeze alan bu

yaklaşım, bireyin iyi oluşunu hedeflerken, onun yaşama tekrar uyumu sağlama sürecinde eşlik eder, bakım verir ve asla zarar verme ilkesini öncelikle benimser (Kızılgeçit ve arkadaşları, 2023). Şok ve tepki döneminde yürütülen manevi danışmanlık müdahalesi, manevi ilk yardım olarak ifade edilir. Bu dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak ilk yardım düşüncesi ile hızlı ve etkin biçimde yürütülür.

Bildiri, 2020 yılı İzmir depremi sonrası saha deneyiminden ve 2023 yılı K. Maraş depremi sonrası saha deneyiminden yola çıkılarak kaleme alınmıştır, orada şok ve tepki dönemlerinde enkaz başında, hastanede ve çadır kentlerde, özel otellerde ve devlet misafirhanelerinde geçici barınanlar olmak üzere genç, yetişkin ve yaşlı grubu hedef kitle kabul edilmiş, çocuklar ile görüşme, ayrı bir uzmanlık gerektirdiği düşünülerek kapsam dışı bırakılmıştır.

K.Maraş depremi sonrası İzmir’de hastanede manevi ilk yardım ve manevi danışmanlık verilen depremzede hasta sayısı 246 olmuş, bu hastalarla 8 hafta içinde 469 görüşme yapılmış, daha sonra hastaların tamamı taburcu olmuştur. Bu görüşmelerde İzmir’de 25 hastane manevi danışmanı görev yapmıştır. İzmir’de otel, misafirhane ve konuk evlerinde barınan depremzedeler içinde ulaşılabilen depremzede sayısı; 5254 iken, bu depremzedeler ile görüşme sayısı; 15.426 olmuş, bu görüşmeleri Valilik oluru ile Müftülük görevlileri arasından seçilen 210 kişilik manevi danışmanlık ekibi gerçekleştirmiştir. Bildiriyi sunan olarak ulaşılan depremzede sayısı 145, görüşme sayısı 8 haftada 580 dir.

Manevi ilk yardım ve danışmanlık uygulama adımları:

- 1-Gözlem
- 2-Güven inşası
- 3-İkili Görüşmeleri Başlatma
- 4-Etkin Dinleme (konuşmaya zorlamadan)
- 5-Görüşme Sonrası Manevi İhtiyaç Analizi
- 6-İhtiyaç Analizine Uygun Değer Odaklı Manevi Danışmanlık (süreç oluşursa)
- 7-Geri Dönüşüm Alma ve Görüşmeyi Sonlandırma

2-İkili Görüşmeler Öncesi Gözlem

Deprem sonrası sahada yan yatmış, çatlamış ve enkaza dönüşmüş binalar arasında ve canlı arama kurtarma ekiplerinin çalışmaları gerisinde, öncelikle yardım etmeye, görüşme

yapmaya uygun, güvenli bir alan oluşturma gereklidir. Bunun için öncelikle bölge ve koşullar gözlemlenir. İzmir uygulamasında da gözlem sonuçlarında; bölgede parklarda kurulmuş çadırların önlerinde, evlerine giremeyen ve enkaz başında endişe ile yakınının çıkarılmasını bekleyen kişiler olduğu gözlemlenmiş, görüşme alanı olarak enkaz başlarında, çadır önlerinde ve hastanede buldukları serviste olmak üzere yaşanan olağanüstü hale uygun olarak, büro görüşmesi şeklinde değil, fırsat görüşmeleri şeklinde olacağı anlaşılmıştır.

K. Maraş depremi sonrasında İzmir iline otellerde barınmak üzere gelenlere yönelik olarak yapılan manevi danışmanlık uygulamasında ise otel lobilerinde veya toplantı salonlarında depremzedelere ulaşılabilceği gözlenmiştir.

3- İkili Görüşmeler Öncesi Güven İnşası Aşaması:

İkili görüşmelerde karşılıklı güven temelli bir iletişimin kurulması önemlidir. Bu aşamada sahada çalışanların kimliklerini ifade eden çeşitli renklerde yelek giymeleri genel bir uygulamadır. Manevi danışmanlık için de bu tür bir uygulamaya gidilmesi öncelikli olmuştur. Bu sayede güven geliştirme sağlanarak, depremzedelerin de muhataplarını tanıyarak görüşmelere kendilerini açabilmeleri sağlanabilmektedir. İzmir’de de bu bilinçle, manevi danışmanlar için mavi renkte TDV logolu yelekler kullanılmış ve sahada güven sağladığı gözlemlenmiştir. K. Maraş depremi sonrası otel ekiplerinde ise Valilik oluru ve kimliği açıkça gösteren yaka kartları kullanılmıştır. Bu da görüşme öncesinde depremzedeler ile manevi danışmanlar arasında devlet görevlisi ile muhatap olma anlamında güvenliğini sağlamıştır.

Güven inşasında bir diğer öncelikli konu; depremzedelerin fiziksel ihtiyaçlarının giderilmesidir. Özellikle ilk anlardan itibaren hayatta kalma, nefes alma, su, yiyecek, ısınma ve barınma ihtiyacı bedensel ihtiyaçlar olarak giderilmesi, emniyet duygusunu oluştururken, sevdiklerinin hayatta olduğunu bilme olarak aidiyet ihtiyacı, yardım görüyor olmakla ilgi ihtiyacı gibi manevi ihtiyaçlar da öne çıkmaktadır. Bu ihtiyaçları dikkate alarak kurulacak güven ilişkisine dayalı ikili görüşme sürecinde, manevi ihtiyaçları tespit ve analiz, bu ihtiyaçlara uygun müdahale ve görüşmeyi sonlandırma aşamalarına geçilebilecektir. Fiziksel ihtiyaçların giderilerek güven ilişkisinin başlatılabilmesi, İzmir uygulamasında da öncelikli olarak gözlemlenmiştir. Manevi danışmanlar, fiziksel ihtiyaçların giderilmesinde aktif görev almışlardır.

K. Maraş depremi sonrası İzmir otellerinde barınan depremzedelerde de olaydan bir hafta/on gün geçmesine rağmen fiziksel ihtiyaçların ön planda olduğu gözlemlenmiştir.

Evlerine giremeden İzmir'e barınma amacıyla gelen depremzedeler, en temel kullanım eşyalarına ulaşamamışlardı. Bu nedenle giysi, ayakkabı, terlik, bebek bezi, bebek maması gibi temel ihtiyaçları yardımseverler aracılığı ile gidermek öncelikli oldu. Bu da depremzedelerin daha iyi hissetmesini ve güven duymalarını sağlamıştır.

Ayrıca bir diğer güven ihtiyacı; bölgedeki arama kurtarma, yardım faaliyetleri ile ilgili doğru bilgi akışının sağlanmasıdır. Doğru bilgi edindikleri takdirde kendilerini güvende hissedebilen depremzedelerin, kaygılarının azaldığı, teselli buldukları İzmir'de gözlemlenmiştir. Bu sebeple manevi danışmanlar deprem bölgesinde görev yaparken, diğer faaliyetler hakkında da depremzedelere doğru bilgi akışını sağlama konusunda hassas davranmışlardır.

5-Manevi İhtiyaç Analizi:

Birey sadece fiziksel ihtiyaçları karşılanınca değil, manevi açıdan da ihtiyaçlarını karşılayabildiği ölçüde iyi oluşu sağlayabilmektedir. Kömürcü (2009) ve Özdoğan (2019) insanın manevi ihtiyaçlarını şöyle ifade etmişlerdir:

- 1-Var olmak (değerler, sevmek, affetmek, uzlaşma, doğruluk, özgüven, üretkenlik, mutluluk, sabır)
- 2-Ait olmak (bağlılık, ilişkiler, toplum ve kültür)
- 3-Anlam bulmak (yolculuk, ölüm, acı çekme ve ümit)
- 4-Kendini aşmak (Yaradanla ilişki, ölüm sonrası yaşam) (Kömürcü, 2009; Özdoğan, 2019)

Depremzedelerle yapılan görüşmelerde gözlem yöntemiyle tespit edilen duygu durumları şöyle ifade edilebilir: Gerginlik, güvensizlik, acı, derin üzüntü, hüznün, şaşkınlık, suçluluk, çaresizlik, korku, kaygı, öfke, boşluk hissi.

Bilişsel tepkileri: Deprem öncesinden bahsetme, deprem anını tekrar tekrar anlatma, kendini suçlama, başkalarını suçlama, geçmiş anılardan bahsetme, donuk hal, flashback (geri dönerek olay anına gitme)

Davranışsal tepkiler: Sürekli konuşma hali, konuşmak istememe, ağlamak.

Fiziksel durumları: Yorgunluk, uykusuzluk, kabus görme, gerginlik, çarpıntı, vücut ağrısı yaşamak, çocuklarda gece altını ıslatma vb. (Yıldız ve arkadaşları, 2023)

Görüşmelerde Tespit Edilen Manevi İhtiyaçlar:

1-Var olmak: Zaman, mekan ve diğer varlıklarla ilişkileri aracılığı ile varoluşunu deneyimleyen insanın, deprem ile birlikte zaman, mekan ve ilişkiler ağı üzerinden varoluş ihtiyacı sarsılmaktadır.

2-Ait olmak: Yaşanılan aile, ev ve çevre bütünlüğü bozulduğu için aidiyeti sarsılmaktadır.

3-Güven: Ait olma ihtiyacı nedeni ile güvensizlik yaşadıkları için güven ihtiyacı önceliklidir.

4-Anlam bulmak: Depremzedeler arasında akrabalarını, en yakınlarını, komşularını Yaradan'a uğurlayanların acısı ve evini, eşyalarını kaybedenlerin acısı yoğun olarak görülebilmektedir. "Neden böyle oldu? Daha 10 dakika önce annemle telefonda konuşmuştuk. Şimdi yok.. artık yok.. onun sesini bir daha duyamayacağım.. şimdi biz ne yapacağız.. keşke yanında olabilseydik.." şeklinde ifade bulan anlam bulma ihtiyacı ile ilgili olarak acının ve kaybın anlamlandırılması ihtiyacı ön plana geçmektedir. Acının ifadesi karşısında, acıyı paylaşmak üzere hiçbir müdahalede bulunmadan sessizce eşlik etmek en önemli yaklaşımdır.

"Neden böyle oldu, bunun anlamı ne, şimdi ne olacak, nasıl yaşayacağım, ne yapacağım bir başıma?" vb. soruların anlamlandırma ihtiyacını gidermek üzere şok ve tepki dönemlerinde de gelmesi mümkündür. İzmir uygulamasında da bu sorularla şok ve tepki döneminde karşılaşılmıştır. Ancak şok ve tepki dönemlerini kapsayan manevi ilk yardım döneminde anlamlandırmaya girilmemesi, bu ihtiyacın danışmanlık sürecine bırakılması daha uygundur. Bunun yerine duyguların ifadesini sağlamak üzere vefat edenlerle ilgili olarak veya yaşanılan süreçle ilgili olarak; "nasıl hissediyorsunuz" sorusu kullanılmıştır.

5-Ümit etme: Enkaz başında canlı arama çalışmaları esnasında yakınlarının kurtulmasını bekleyenlerde en çok bu ihtiyaç görülmüştür. Daha sonrasında ise yaşama tekrar devam edebilme arayışı şeklinde ümit ihtiyacı görülmüştür.

"Allah'tan ümit kesilmez, Allah kaldıramayacağımız yükü yüklemes. Yardımlar geliyor, Türkiye'nin her yerinden insanlar seferber oldu. İnşallah elbirliği ile bu yaralar sarılacak. Bir şeye ihtiyacımız var mı, sizin için buradayız.."

6-Kendini Aşmak: Deprem sonrası yaşanılan yıkım, vefat edenlerin enkaz altında can vermeleri, yaşanılan acıyı artıran bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Aniden gelen ölüm

gerçeği ile yüzleşme, vedalaşmaya vakit bulamama nedeni ile bireyler yaşadıkları bu aciziyetten çıkabilmek ve bu olayın üstesinden gelebilmek için, daha üstün bir güce sığınma, kendi acısını aşarak daha Yüce bir Güce yönelme ihtiyacı duyabilmektedirler. Yakını vefat edenlerde; “acaba çok acı çekti mi?” sorusu, bu aciziyeti derinden yaşatan bir soru olarak karşılaşılabilmektedir. Bu soru Yaradan’ın merhametine, şefkatine, sevgisine sığınma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

İzmir ve K. Maraş depremleri sonrası depremzedeler ile görüşmelerde kendi aşma ihtiyaçlarının olduğu görülmüştür. Bu ihtiyacı gidermek üzere inandıkları Yüce Güç ile buluşmalarını sağlamak üzere inançlarına uygun olarak anlamlandırma yapabilmelerine destek olunmuştur.

6-Müdahale:

Görüşmelerimizde anlam vermek için daha çok ölümün ne olduğu, acıları ile başetmede ölüm sonrası hayat hakkında dinin verdiği cevaplar ve özellikle “kayıp-loss” kavramına dikkat çekilmiştir. Acı, anlam bulduğunda iyileşmede bir başlangıç olabileceği düşüncesinden hareket edildi. “Acınızı anlıyorum” yerine acıyı onaylamak için “acınızı görebiliyorum” ifadesi kullanılmıştır. “Kayıp” ifadesi ile ilgili olarak “kaybedilen, yitirilen bu dünyadaki bedendir. Ruh kaybolmaz, Allah’a aittir ve O’na döner. (Bakara, 156) cümlesi kullanıldı.

Örnek görüşme içeriği:

1-“Yaşadığımız acıyı görebiliyorum. Kayıp değil, ruh kaybolmaz, Yaradan’a kavuştu. Hepimiz O’na kavuşacağız. Bu çok özel bir son.. özel bir insan.. Onun için şimdi hazır olduğunuzda neler yapabiliriz onu konuşabiliriz..”

“Çok teşekkür ederim, annemin kaybolduğunu düşünmek istemiyorum..”

“Sizinle nasıl görüşebiliriz? Yeriniz nerede?”

2-“Babamı kaybettim, dua edin lütfen.. bu nasıl bir imtihan.. biz ne yaptık?”

“Elbette.. Beraber dua edelim.. Yüce Allah, varlık ve yokluk hallerine bizleri maruz bırakır. İmtihan değil, deneyim kazandırır. Dünya hayatımızı bu deneyimlerle yaşarız ve Allah Rab olarak öğretir, bizler öğreniriz. Yaşam bulmak gibi, öte aleme geçiş ve O’na kavuşmak da derslerden biridir. Yakınınızı O’na uğurladık, Rabbine kavuştu, derslerini tamamladı. Sevgili Peygamberimiz de babasını, dedesini, amcasını, eşini, çocuğunu yakınlarını Hakka uğurlamış,

bu acıyı sabırla deneyimlemiştir. Elbette hepimizin alacağı dersler var... Yanınızdayız.. Önceliğimiz sizsiniz, görüşmek dilerseniz..

“Sizinle görüşmek istiyorum..”

“Tabi, önceliğimiz sizsiniz.. ne zaman isterseniz görüşelim.”

Özetle müdahalemiz; depremzedelere güven vermek, sakinleştirmek, paylaşma ihtiyaçlarını gidermek, değerlerle buluşmalarını sağlamak, manevi olarak güçlenmelerine destek olmak, normale dönüşlerini desteklemek ve umutlarını desteklemek içeriğinde olmuştur. Bu tespitlerimize göre manevi ilk yardım “Gözle, dinle, ilgilen” şeklinde sloganlaştırılabilir.

Depremzedelere yönelik çalışmamızda gözlem ve konuşmaya zorlamadan etkin dinleme sonrası müdahalede karşımıza şu 3 konu çıktı:

- a- Deprem nedeni ile yaşanan stres ile baş etme (afet psikolojisi)
- b- Ayrılık ve yitirme nedeni ile yaşanan acıyı anlamlandırma
- c- Yas ve tepkileri

Özellikle yas ve tepkileri aynı zamanda psikolog ve psikiyatrist desteğine ihtiyaç duyulabilmesi yönü ile dikkate değerdir (Helvacı-Çelik ve Hocaoglu 2015; Keser, 2021)). Bu tür bulgularla karşılaşıldığında müdahalede bulunulmadan ilgili uzman desteği için yönlendirme yapılmıştır.

Tespit ettiğimiz 3 konu daha sonra depremzedelere yönelik manevi danışmanlık eğitimlerinde veya teori oluşturmada dikkate alınabilir. Tespitimize göre bu konular için öne çıkan değer kavramları ise; “Sabır (tahammül ile farkı), şükür (mukayesesiz), tevekkül (irade ile ilişkisi, tedbirin önemi), dua, yaşamın anlamı, Seven Tanrı tasavvuru, ölüm ve ötesi. Bu kavramları işlemek, manevi ihtiyaçlarını karşılamada yerinde olmaktadır. Kısa süreli fırsat görüşmelerimizde bu kavramlar çerçevesinde bir içerik sunulmuştur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizde meslek olarak kabul edilmiş olan manevi danışmanlığın çalışma alanlarından biri de olağanüstü hallerde ve özellikle deprem sonrası depremzedelere yöneliktir. Diyanet İşleri Başkanlığı dışında “manevi danışman” istihdam eden başka bir kurum da halen olmadığı için, konunun Başkanlığın ve bu alanda teori üreten akademisyenlerin gündeminde olması önceliklidir. Ayrıca bundan sonrası için;

1-Afet sonrası oluşan maddi manevi yıkımın onarımı, tek bir kuruluşun üzerine yıkılamayacak kadar büyük boyutlarda olabilmektedir. Bu sebeple, devlet ve sivil toplum olarak elbirliği ile tüm farklılıkları da aşarak “insana yardım” çatısı altında birleşilmektedir. Bu çalışmalar “bir gün biz de yaşayabiliriz” bakış açısı ile olmalı, başka dünyevi amaçlar bir kenara bırakılarak, gönülden, gönüllü ve samimi olarak yerine getirilmelidir.

2-Arama kurtarma faaliyetleri yürüten kuruluşlarla işbirliği içinde hareket edilmesi sahadaki verimliliği artırmaktadır. Bu çalışmada Akut, Kızılay, Afad ve TDV ile beraber çalışılmıştır. Bu, yardım zincirinin bir halkası olmak, aidiyet ve işe yararlık duygusunu beslemiştir. Afet sonrası yapılacaklarda tek bir kurumun başa çıkmasından çok daha büyük sorunlarla karşılaşmakta bu da pek çok kurumun birlikte çalışmasını gerektirmektedir. Kurumlar arası bu bilincin diri tutulması önemlidir.

3- Afet eylem planında AFAD koordinasyonunda birlikte eşgüdüm halinde çalışan manevi danışmanlar, görevleri açısından gerekli tanımlamalar yapılarak yasal zemin oluşturulmalıdır. Bunun için de “manevi destek uzmanları” şeklinde tanımlanmaları yerinde olacaktır.

Bu bildiri, deprem sonrası yapılacak hizmetlerle ilgili çalışmalara bir fikir verebilme amacı ile kaleme alınmıştır. Afetler malum olduğu üzere öngörülemez doğal gerçeklerdir. Ancak ön hazırlığı yapılabilir. Manevi bakım hizmetleri de bu kapsamda değerlendirilmeli ve tüm ülkeye yayılarak, vatandaşın hak ettiği bu hizmetin afet sonrası daha hızlı ve etkin biçimde sahada yer alması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Düzgüner, Sevde & Ali Ayten (2020), Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu, DİB Yayınları, Ankara.

Helvacı-Çelik, F. G. ve Hocaoğlu, Ç. (2015). Rize’de Heyelan Sonrası “Travmatik Yas”: Üç Olgunun Sunumu. Klinik Psikiyatri, 8, 130–136.

Keser, Emrah (2021), Kayıp ve Yas Psikolojisi, Nobel Yayınevi.

Kızılgöçer, M., Çinici, M., & Okan, N. (2023). Yapay zekâ sohbet robotu CHATGPT ile inanç-inançsızlık, doğal afet ve ölüm konuları üzerine nitel bir araştırma: din ve maneviyatın psikolojik sağlığa etkileri. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1).

Kollektif (2023), Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler, (Ed. Mustafa Kırca & Musa Öztürk) Özgür Yayınları, G. Antep.

Kömürcü, Şeref (2009), İleri Evre Kanserde Bakım El Kitabı, Türkiye Klinikleri, Ankara.

Özdoğan, Öznur (2019). Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması. [içinde] 5 Uluslararası sosyal bilimler kongresi bildiriler kitabı, (ss. 913- 918). Üsküp/Makedonya: Sageya Yay.

Tuna, Beril & Veli Duyan (2008), Prefabrik Konutlarda Depremzede Olmak, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara.

Yelboğa, Nurullah (2023), K.Maraş Depremi Özelinde Travmatik Yas, International Journal of Social Sciences, 7/1-2023, p 97-121.

Yıldırım, M. (2021), Kitlesele Travmalarda Erken Dönem Etkilenme. Kitlesele Travmalar Ve Afetlerde Ruhsal Hastalıkları Önleme, Müdahale Ve Sağıaltım Kılavuzu, Ş Yüksel, A Başıerzi (Ed), Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneğı Yayınları.

Yıldız, Mevhibe İrem ve arkadaşları (2023), Deprem Sonrası Erken Dönemde Koruyucu ve Tedavi Edici Ruh Sağılığı Hizmeti-Türkiye Psikiyatri Derneğı Uzman Görüşü, Türk Psikiyatri Dergisi;34(1):39-49.

İnternet Erişim:

Afad,<https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-28>
(13.05.2023)

DİJİTAL OYUNLARDA KULLANILAN SEMBOLLERİN LİSELİ GENÇLERİN DİNİ DEĞERLERİNDEKİ YANSIMALARI¹

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0003-4796-5232

Eda ERYİĞİT

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0009-0004-8785-4144

ÖZET

Araştırmanın temel amacı, dijitalleşme sürecinde dijital oyunlarda kullanılan sembollerin gençlerin dini değerlerine yansımalarının incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu dijital oyunların sıkça tercih edildiği 12-17 yaş grubundaki gençler oluşturmaktadır. Nitel yöntemin kullanıldığı araştırmanın metodolojik çerçevesi, fenomenolojik bir desene dayanmaktadır. Çalışma grubundaki katılımcılara kartopu tekniğiyle ulaşılmış ve kendileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilerin yorumlanmasında saha gözlemlerinden de yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda geleneksel medyadan farklı olarak günümüz yeni medya platformlarında servis edilen ve kullanıcıların karşılıklı etkileşimine imkân sağlayan içeriklerin çalışma grubundaki gençlerin dijital oyunlara yönelimini büyük oranda etkilediği görülmüştür. Katılımcıların bir serbest zaman faaliyeti olarak değerlendirdikleri dijital içeriklerin zamanlar gerçek hayattaki etkileşimlerin yerini doldurmaya başladığı, hatta genellikle böyle bir rol üstlendiği tespit edilmiştir. Dijital oyunlara aktif katılım sergileyen gençlerin gerçek hayatta elde edemeyeceklerine inandıkları bazı tecrübeleri bu yolla deneyimleyebileceklerini düşündükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca dijital oyun oynama sıklığının bağımlılığı da beraberinde getirdiği gözlenmiştir. Araştırmada, ayrıca dijital oyun bağımlılığı tespit edilen katılımcıların ya aile içinde ya da aile çevresinde çeşitli problemler yaşadığı görülmüştür. Oyunlardaki dini sembollerin katılımcıların dikkatini oyun esnasında çekmediği ancak oyun bittikten sonra yapılan araştırmalarla bu sembollerin fark edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, dijital oyunlardaki kurgunun, sembolik tasarımın ve aktarımın profesyonelliğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir veri olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyunlar, Semboller, Dini Değerler, Lise Gençliği

¹ Bu bildiri “Dijital Oyunlarda Kullanılan Sembollerin 12-17 Yaş Grubundaki Bireylerin Dini Değerlerine Yansımaları” başlığıyla Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu danışmanlığında hazırlanan (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023) yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

REFLECTIONS OF SYMBOLS USED IN DIGITAL GAMES ON RELIGIOUS VALUES OF HIGH SCHOOL YOUTH

ABSTRACT

The main purpose of the research is to examine the reflections of the symbols used in digital games on the religious values of young people in the digitalization process. The study group of the research consists of young people in the 12-17 age group, where digital games are frequently preferred. The methodological framework of the research, in which the qualitative method is used, is based on a phenomenological pattern. The participants in the study group were reached with the snowball technique and semi-structured interviews were conducted with them. Field observations were also used in the interpretation of the obtained data. As a result of the research, it has been seen that the content served on today's new media platforms, unlike traditional media, and allowing users to interact with each other, greatly affects the tendency of young people in the study group to digital games. It has been determined that digital content, which the participants consider as a leisure time activity, has started to replace real-life interactions, and even often assumes such a role. It is understood that young people who actively participate in digital games think that they can experience some experiences that they believe they cannot have in real life, in this way. In addition, it has been observed that the frequency of playing digital games brings along addiction. In the study, it was also observed that the participants with digital game addiction had various problems either in the family or in the family environment. It is understood that the religious symbols in the games did not attract the attention of the participants during the game, but these symbols were noticed with the researches after the game was over. This situation can be considered as a remarkable data in terms of showing the professionalism of the fiction, symbolic design and transmission in digital games.

Keywords: Digital Games, Symbols, Religious Values, High School Youth.

Giriş

Değişim, insanoğlunun yaşadığı zaman diliminde meydana gelen değişikliklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Tarih boyunca insan, yapmış olduğu icatlar ve keşifler sayesinde hayatını kolaylaştırmış ve her geçen gün teknolojinin önemini daha da iyi kavramıştır. Başlangıçta analog halde bulunan bilgi sayısallaştırma sürecine girmiş ve sayısallaştırmanın yaşam şartlarına uyarlanmasıyla dijitalleşme sürecine adım atılmıştır. Modernleşme süreciyle başlayan uzun erimli ve makro değişimlerin ortaya çıkardığı teknolojik bir süreç olarak dijitalleşme, bireylerin yaşam standartlarını yükseltme iddiasıyla hayatın hemen her alanında etkisini gösteren küresel bir değişim sürecine işaret etmektedir (Çapcıoğlu, 2022). Bu alanlardan biri de özellikle çocukların ve gençlerin, eğlenme ve dinlenme gibi boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin yanı sıra yeni arkadaşlıklar ve dostluklar kurma gibi sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamak için sıkça başvurduğu dijital oyunlardır. Bu bağlamda dijital oyunların belli yaş grupları üzerindeki etkisinin anlaşılıp değerlendirilmesi için kültürel, dini ve ahlaki boyutlarıyla incelenmesi gerekmektedir. Hemen her yaş grubunu etkisi altına alan dijital oyunlar, özellikle liseli gençler arasında daha etkin bir katılıma konu olmaktadır.

Dijital Oyunlar, Lise Gençliği ve Değerler

Toplumun değerler skalasının başında dini motifli değerler gelmektedir. Dini değerler, bireyin duygu, düşünce ve algılarını etkilemekte ve ona alacağı kararlarda rehberlik etmektedir. Bu sebeple kimlik edinme sürecinde rol karmaşası içerisinde olan gençler, toplumdan kendilerini soyutlayarak hem yaşadıkları toplumu sorgulamakta hemde çevrelerindeki arkadaş gruplarına daha çok yönelim ve katılım sergilemektedir. Kendi yaş grubundaki bireylerin oynadığı oyunlarla tanışmakta ve zamanla bağımlısı haline gelebilmektedir. Bu durum ebeveynler arasında çocukların değerlerini, özelde ise dini değerlerini zedeleyeceği korkusuyla endişeye sebep olmaktadır. Çünkü buoyunlarda yer alan çeşitli dini semboller, gençlerin düşünce, tutum ve davranışlarındadeğişimlere sebep olmakta, böylece dini değer ve tercihlerini etkilemektedir. Dijital oyunlarda kullanılan sembollerin gençlerin değerlerine yansımaları, sosyal bilimcilerin ilgilenmesi gereken öncelikli konular arasında değerlendirilmektedir (Çamdereli, 2015).

Bu araştırmada liseli gençlerin, dijital oyunlardan nasıl etkilendikleri genelde sosyoloji, özelde ise din sosyolojisinin sunduğu tematik imkânlarve metodolojik sınırlar çerçevesinde ele alınmıştır. Din sosyolojisi açısından incelendiğinde, dijitalleşmenin hızlı bir

şekilde yayılım gösterdiği günümüzde liseli gençlerin, dijital oyun esnasında dini değerlerinde nasıl ve ne yönde bir değişimin yaşandığının tespiti önem arz etmektedir. Bu amaçla araştırmanın birincibölümünde kavramsal çerçeve başlığı altında dijitalleşme, yeni medya, dini değer, sembol ve dijital oyunlar açıklanmakta ve bunların birbirleriyle etkileşimlerin anlaşılmasına çalışılmaktadır. İkinci bölümünde ise konuyla ilgili saha araştırmasından elde edilen veriler çerçevesinde analiz ve yorumlar yapılmaktadır. Bilindiği gibi bilimsel araştırmalarda öncelikle araştırmanın temel probleminin ve alt problemlerinin belirlenmesi gerekmektedir (Güngör ve Yılmaz, 2018: 98-102). Bunun amacı, araştırılmak istenen konunun odağının, sınırlarının ve hedef kitlesinin tespit edilmesidir. Bu maksatla araştırmacı tarafından konuya uygun sorular geliştirilmelidir. Bu sorular çerçevesinde araştırılması planlanan konunun problem ve alt problemleri belirlenir. Sosyal bilim literatüründe problemlerin test edilmesine yönelik iki tip araştırma yaklaşımı bulunmaktadır: Bunlardan ilki olan nicel araştırmada araştırılması hedeflenen konunun çerçevesini belirleyen hipotezler oluşturulur ve bu hipotezlerden elde edilen verilere göre araştırma sonuçları tartışılarak yorumlanır (Çapcıoğlu ve Çapcıoğlu ve Kalkan Açıkgöz, 2018: 228-235).

İkinci olarak sosyal bilimlerde yaygın kabul gören araştırma yaklaşımı nitel araştırmadır. Çalışmamızın da temel yaklaşımını oluşturan nitel araştırma, katılımcıların araştırma problemiyle bağlantılı konulardaki görüşlerinin derinlemesine bir şekilde anlaşılması ve yorumlanmasına imkân sunar. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi olarak 5 N 1 K soru tekniği kullanılmış; ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin ve kim soruları çerçevesinde, gençlerin dijital içeriklerden etkilenme düzeyleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Dijital oyunlarla ilgili çalışmalar, insanoğlunun interneti keşfedip dijitalleşme sürecine ilk adımı atmasıyla başlamıştır. Günümüzde ise bu tür oyunların piyasası üreticiler arası rekabeti tetiklemekte; her geçen gün yeni oyunların üretilmesi yayılımı devam etmektedir. Hedef kitlesi içerisinde özellikle çocukların ve gençlerin bulunduğu dijital oyunlar her yaş grubundan bireyleri etkisi altına almaktadır. Bu sebeple gençleri bu kadar etkisi altına alan ve vakitlerinin çoğunu bu mecralarda harcamalarını sağlayan dijital oyunların özellikle dini değerlere etkisinin çeşitli boyutlarla incelenmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın temel problemini söz konusu etkinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın alt problemleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Çalışma grubunun dijital oyunlara ilişkin duygu, düşünce ve tecrübeleri nelerdir?

- Çalışma grubundaki katılımcılar genellikle hangi tür dijital oyunları tercih etmektedir?
- Çalışma grubunun genelde değerlere, özelde ise dini değerlere ilişkin yaklaşımları nasıldır?
- Çalışma grubundaki katılımcılar dijital oyunlarla dini değerler arasında bir bağlantı kurmakta mıdır? Eğer kuruyorsa bu bağlantıyı nasıl görmektedir?
- Çalışma grubundaki katılımcıların akranları arasında dini değerlerine göre dijital oyun tercihi yapan kişiler var mıdır?
- Çalışma grubundaki katılımcılar, dijital oyunlar esnasında sembollerle karşılaşmakta ve bu sembolleri fark etmekte midir?

Araştırmanın amacına ulaşılabilmesi için bu sorulara verilen yanıtların tespitine ve analizine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda 12-17 yaş grubundan; 6'sı erkek, 3'ü kadın olmak üzere 9 kişiyle görüşülmüştür. Bu kişilerin yaşları 12 ile 17 arasında değişmektedir. Katılımcılar K1, K2, K3, K4... şeklinde isimlendirilmiştir. Görüşmeler yapılmadan önce gerekli mecralardan etik onaylar alınmış, katılımcılara çalışmanın amacı anlatılmış ve kendilerinin izinleri alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Dijital oyunların dini değerlerine yansımalarını paylaşmalarını istediğimiz katılımcılara konuyla ilgili çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu sorular 10 başlık altında toplanmıştır. İlk olarak katılımcılardan demografik bilgileri istenmiş, ardından dijital oyun oynama sıklığı, dini değer tanımı, dijital oyunlardaki dini tercihleri, dijital oyunlarda dini motif ya da mesajları fark etme düzeyleri, dini değerlere yönelik tutumları, dijital oyunlardaki değerleri, dijital oyunlardaki dini değer duyarlılığı, arkadaşlarının oyun tercihleri ve son olarak dijital oyunlardaki dini sembollerden etkilenme durumları sorulmuştur. Çalışma kapsamında yöneltilen sorulara verilen yanıtlar analiz edildiğinde, bazı yorumlarda farklılıklar olmakla birlikte genel olarak yanıtların benzer noktalara vurgu yaptığını belirtmek mümkündür. Katılımcılardan öncelikle kişisel bilgiler başlığı altında yaşları, cinsiyetleri ve eğitim durumlarını belirtmeleri istenmiştir. Ardından hangi dijital oyunları ne sıklıkla oynadıkları sorulmuştur. Burada oyuna bağımlılıklarının olup olmadığı gözlemlenmiştir. Devamında katılımcılardan dini değerleri tanımlamaları istenmiştir. Burada katılımcıların geneli, dini değeri, değer kavramı ile aynı anlamda tanımlamış, hatta bazı katılımcıların değer ile kültürü, örf ve adetleri bütünleştirdikleri görülmüştür. Çalışma grubundaki katılımcıların tamamı dijital oyun oynamaktadır. Bununla birlikte bazıları ilgi ve yeteneklerine uygun dijital oyun tercih ettiğini belirtmiş, bazıları özentisi ve meraktan, bazıları ise aile ya da okul ortamında yalnızlık

duygusu yaşadığı için bu tür oyunlara sosyalleşme amaçlı olarak yöneldiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede katılımcılara oynadıkları oyunun tespitinde dini tercihlerine göre bir tercihte bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Bazı katılımcılar oyunun din ile bir bağlantısı olmadığını belirterek herhangi tercihte bulunmadığını, bazıları ise dindar olduğunu ve oyunlardaki dini motiflere dikkat ettiğini belirtmiştir. Katılımcıların yanıtları arasında dikkat çekici olan ise, dindar olduğunu ifade ettiği halde oyun oynarken dini hassasiyet gözetmediğini belirtenlerdir. Bu katılımcılar, oyun esnasında dini duyarlılıklarını düşünmediklerini ve oyuna zevk alma amaçlı baktıklarını belirtmiştir.

Çalışma grubuyla yapılan görüşmelerde oynadıkları oyunlarda dini motif ya da mesajlarla karşılaşmış ve karşılaşmadıklarını özellikle belirtmeleri istenmiştir. Bu talep karşısında katılımcılar, genel olarak oyun esnasında dikkat etmediğini ancak daha sonra oyunun içeriğini araştırdığında bazen bu durumu fark ettiğini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise, oyunda sembollere denk geldiğini ve bu durumdan rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Dijital oyunların dini değerlere yansımalarının incelendiği bu araştırmanın odak noktasını katılımcıların dini değerlerine yönelik tutumları oluşturmuştur. Bazı katılımcılar dini değerlere sahip olduklarını; bununla birlikte inançlarının yüklediği sorumluluklardan bazılarını yerine getirirken, bazılarını yerine getiremediklerini ya da ihmal ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının ailevi ilişkileri düzgün bir şekilde ilerlerken, diğer bazılarının aile ilişkilerinin sorunlu olduğu, bazılarının ise anne-babalarının boşanmayla sonuçlanan evlilikleri olduğu görülmüştür. Bu türden aile içi sorunlar nedeniyle dinden soğuyan ya da dini duyarlılığı azalan katılımcıların olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte çalışma grubundaki katılımcıların genel olarak dini değer duyarlılığına sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu konuda bazı katılımcıların ise kendilerini oyunlarda yansıtılan tarzda Müslümanlarla aynı tutmadıklarını belirttikleri ve bu tür örneklerden rahatsızlık duydukları görülmüştür. Ayrıca bazı katılımcılar, kendilerini “modern”, “çağdaş” ve “yenilikten haberdar” kişiler olarak tanımladıkları; buna karşın dijital oyunlarda karşılaştıkları eski, yıkık dökük binalarda yaşayan Müslüman örnekleriyle yaşayış tarzı bakımında aynı kefeye konulmaktan rahatsız oldukları da anlaşılmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Görüşmelerin sonuna doğru katılımcılara, oyun arkadaşlarının dini değerlerine uygun oyunları tercih edip etmediği sorulmuştur. Burada katılımcıların bazıları oyun arkadaşlarını ilk defa oyun esnasında gördüğünü ve bu konuda bilgisi olmadığını belirtirken, bazı katılımcılar arkadaşlarının dini mesajlar içeren oyunlar oynadığını ve bu durumun zamanla dini hassasiyetlerinde değişimlere neden olduğunu gözlemlendiğini ifade etmiştir. Katılımcılara

son olarak oynadıkları dijital oyunda herhangi bir dini sembole rastlayıp rastlamadıkları sorulmuştur. Bu soruya katılımcılar genellikle oyuna kazanma odaklı baktıklarını ve oyun esnasında başarmaktan başka bir şey düşünmedikleri için fark etmediklerini, sosyal medyada oyun hakkında bazı haberler duyduklarını ve bu haberlerden sonra merak edip araştırdıklarında bu tür sembollerin varlığını öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise oyunlarda başka dinlerin sembollerine rastladıklarını ve bundan rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların ifadelerinden hareketle genel olarak değerlendirdiğinde kendileriyle görüşmeler yapılan katılımcıların dijital oyuna yönelimlerinde aile ve çevre faktörünün baskın olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların genelinde oyun esnasında dini hassasiyetlerin hatırlanmadığı; zira oyun anında hırs, başarı ve kazanma odaklı duygular yaşadıkları ve benlik bütünlüğüne zarar veren içeriklerin farkına varamadıkları görülmüştür. Bununla birlikte, katılımcılardan bir kısmı araştırmaları sonucunda dini duyarlılıkları ile örtüşmeyen durumların farkına vardıklarını belirtmiştir.

Kaynakça

- Çamdereli, M., Doğan, B. Ö., & Şener, N. K. (2015). *Dijitalleşen Din (Medya ve Din2)*. İstanbul: Köprü Yayınevi.
- Çapcıoğlu, İ., Çapcıoğlu, F. ve Kalkan Açıkgöz, Ö. (2018). Nicel ve Nitel Yöntemler Arasındaki Farklar. *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş* (ed. Özcan Güngör), Ankara: Grafiker Yayınları, 215-228.
- Çapcıoğlu, İ. (2022). Dijitalleşme, 'Yeni İnsan' ve Etik Sorunlar. *Dijitalleşme ve Din: Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri* (ed. İ. Çapcıoğlu, F. Çapcıoğlu), İstanbul: Kriter Yayınları, 3-11.
- Güngör, Ö. ve Yılmaz, Ş. (2018). Bilimsel Araştırma Aşamaları. *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş* (ed. Özcan Güngör), Ankara: Grafiker Yayınları, 93-110.
- TDK, T. D. (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. 25.09.2022 tarihinde TDK: www.tdkterim.gov.tr adresinden alındı

FAHREDDİN RÂZÎ'YE GÖRE PEYGAMBERLERİN İSMETİ VE HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ

YL Öğrencisi, Esra Nur TAŞCI KORKMAZ

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0003-4878-9330

Özet

İslâm dünyasının genişleyip farklı din ve kültürlerden insanları bünyesine almasıyla birlikte çeşitli inanç ve düşünceler de Müslümanlar arasında yayılmaya başlamıştır. Peygamberlerin büyük günah işlemelerinin ve nübüvvet öncesinde şirke düşmelerinin mümkün olduğunun savunulması ise en dikkat çeken düşüncelerden biridir. Bu yorumların yayılmasıyla birlikte İslâm âleminde peygamberlerin günahtan korunmuş olmaları hakkında çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu konuda en geniş çalışmaları yapan ve konuyla ilgili müstakil bir eser kaleme alan Râzî de peygamberlerin görevlerine hanel getirebilecek her türlü çirkin işten korunmuş olduklarını ifade etmiştir. Konuyu hem naklî hem de aklî izahlarla açıklayan Râzî, eserlerinde masumiyetin kapsamını, sınırlarını, vaktini vb. çeşitli yönlerini ele almıştır. Râzî, Kur'an'da peygamberlerin hatalarına işaret eden ayetleri masumiyet ekseninde açıklayarak konu hakkındaki muhalif iddialara karşı savunmalar yapmıştır. Peygamberlerin risâlet görevleri hasebiyle, insanların kendilerinden nefret etmelerine ve getirdikleri emirleri dikkate almamalarına sebep olacak türden fiiller onlar için aklen de caiz görülmemektedir. Bu çalışmada peygamberlerin ismet sıfatı hakkında öne sürülen farklı mezhebî ve kişisel yorumlar ile Râzî'nin bu iddialara karşı savunuları ve masumiyeti ispat yöntemleri ele alınmış ve konu Hz. Âdem üzerinden örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, İsmet, Hz. Âdem, Râzî

Giriş

Allah Teâlâ'nın insanlara bir rahmet vesilesi olarak gönderdiği peygamberler, dünya ve ahiret mutluluğu için insanlara rehber olmuşlardır. Peygamberler, insanların her alanda örnek alabilmesi ve maksadın hâsıl olabilmesi için beşer olarak dünyaya gönderilmişlerdir. İnsanlara elçi olarak gönderilen peygamberlerin vahye birebir muhataplıkları açısından insanlardan farklı bazı üstün özelliklerinin olması da kabul edilmektedir. Bu üstünlükle ilgili en dikkat çeken ve algılanabilen peygamberlerin mucizeleridir. Bunun dışında peygamberlerde var olan bazı sıfatlar da onları özel kılmaktadır. Bu sıfatlar içinde ihtilafın en çok görüldüğü sıfat ise ismet sıfatıdır. Peygamberlerin günahtan korunmuş olmalarını(Cürcânî, 1997, s. 153)ifade eden ismet sıfatı hakkında ilk dönemlerden beri farklı yorumlara gidilmiştir. İsmet sıfatının tartışmaya elverişli bir zemini olması; sınırlarının, vaktinin, kapsamının belirgin olmaması da bu sıfat üzerinde çokça durulmasının ve hakkında eserler yazılmasının sebepleri arasında gösterilmektedir.(Günaydın, 2017, s. 3)İslâm dininin yayılmasıyla beraber farklı milletlerin dinî ve

kültürel yorumları da Müslümanlar arasında benimsenmeye başlamıştır. Peygamberlerin günah işlemelerinin mümkünlüğü, nübüvvetten önce şirke düşmüş olabilecekleri gibi düşüncelerin İslâm dünyasında yayılmasıyla birlikte peygamberlerin masumiyetini ele alan eserler te'lif edilmeye başlamıştır.(Yavuz, 2001)

Peygamberlerin masumiyeti hakkındaki ihtilaflar; ismet sıfatının varlığından ziyade bu sıfatın hangi konuları kapsadığı ve peygamberlerin yaşamlarının hangi dönemleri için geçerli olduğu hakkındadır. Ancak peygamberlerin masum olmadıklarını, küfre dahi düşebildiklerini iddia eden Fudayliyye gibi gruplar da mevcuttur. İmâmiyye ise bu görüşün aksine peygamberlerin doğumundan vefatına kadar küçük ve büyük her türlü çirkin işten, günahattan masum olduklarını savunmaktadır.(Râzî, 1986, s. 19) Bu iki uç yorum arasında çok sayıda farklı görüşler mevcuttur.

Ehl-i sünnet kelimcilerine göre peygamberlerin nübüvvetten önce de sonra da şirk, küfür vb. büyük günahlar işlemeleri mümkün değildir. Onlardan sadır olan bazı hatalar olması mümkündür ki bunlara zelle ismi verilmektedir. Peygamberlerin zelle işlemeleri ise onların peygamberliklerine hanel getirecek meseleler olmadığı gibi onların masumiyetine de zarar vermemektedir.

Zelle; peygamberlerin kendi iradeleriyle gerçekleştirmiş olduğu söz ve fiilleriyle ilgilidir. Peygamberlerin masumiyeti meselesi, Allah'ın elçiliği görevinin layıkıyla yerine getirilmesi açısından diğer insanlardan farklı olarak peygamberlerde bazı sıfatların bulunması gerekliliğine dayanmaktadır.(Akçay, 2011, s. 2) İnsanda yaratılış itibarıyla var olan aşkın İlah anlayışının bir sonucu olarak, O'nun elçisinin de daha üstün bir insan olmasının gerekli görülmesi bu sıfatın daha detaylı bir şekilde ele alınmasına sebep olmuştur.

Peygamberlerin masumiyeti akâid kitaplarının nübüvvet bölümlerinde özet şeklinde ele alındığı gibi bu konu hakkında yazılmış müstakil eserler de mevcuttur. Farklı mezhep âlimlerinin konu hakkındaki eserlerine örnek verilecek olursa; Ca'fer b. Müeşşir'in (ö.234/849) *Tenzihu'l-enbiyâ*, Şerif el-Murtazâ'nın (ö.436/1044) *Tenzihu'l-enbiyâ*, Nureddin es-Sâbûnî'nin (ö.580/1184) *el-Muntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö.606/1210) *İsmetu'l-enbiyâ*, Celâleddin es-Suyûtî'nin (ö.911/1505) *Tenzihu'l-enbiyâ an tesfihî'l-eğbiyâ* eserlerinin zikredilmesi mümkündür.

Eş'arî kelimcisi olan Fahreddin er-Râzî, peygamberlerin ismetleriyle ilgili geniş bilgiler vererek, onların masumiyetini delillendirmiştir. Bu alanda Sünni kelâmcılar içerisinde peygamberlerin masumiyeti hakkında en detaylı çalışmalar yapan kişinin Râzî olduğu kabul edilmektedir.(Goldziher, 1978, s. 5/1124) *İsmetü'l-enbiyâ* eserinde peygamberlerin masumiyetini on beş peygamber üzerinden örneklendiren Râzî, *Muhassal*'da yalnızca Hz. Âdem örneği üzerinden konuyu ispat etmeye çalışmıştır.

Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ* eserinin te'lif edilme gerekçesinin; peygamberlerin masumiyetini kabul etmeyerek onlara çirkinliği ve günah işlemeyi isnad eden akımlara karşı, peygamberlerin masumiyetini kelâmî yöntemlerle ispat etmek olduğunu belirtmiştir.(Râzî, 1986, s. 17) Bu bağlamda öncelikle konu hakkındaki ihtilafları ele alan Râzî, sonrasında bu iddialara karşılık

olarak peygamberlerin masumiyetini savunmuş ve meseleyi Kur'an-ı Kerim'de günah çağrıştıran fiillerine işaret edilen peygamberler üzerinden tek tek ele almıştır. Bu çalışmamızda Fahreddin Râzî'nin ismet sıfatı hakkındaki görüşlerini diğer eserlerinden de faydalanarak temelde *İsmet'ül-enbiya* ve *Muhassal* eserleri üzerinden ele alacağız. Konunun daha net anlaşılması için yer yer diğer mezheplerin görüşlerine de değinerek, peygamberlerin masum oldukları konular, masumiyetlerinin geçerli olduğu dönemler vb. durumlardan bahsedeceğiz. Örneklendirmeyi ise yalnızca Hz. Âdem üzerinden ele alarak sonuçlandırmaya çalışacağız.

1. Allah'ın Peygamber Göndermesi

Yüce Allah insanı akıl nimetiyle donatmış ve onu bu dünya hayatında sorumlu bir varlık kılmıştır. İnsanın üzerinde var olan bu sorumluluk ise salt akılla kavranacak düzeyde olmayıp, kendinden daha üstün bilgilere sahip olan varlığın vereceği bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Allah Teâlâ insanlığa bilmediklerini öğretecek, onların hem dünya hem ahiret mutluluğunu bulmalarına yardımcı olacak elçiler göndermiştir ki onlar da peygamberlerdir. Allah Teâlâ'nın hikmetinin bir gereği olarak gönderdiği (Tefâtânî, 2018, s. 282) peygamberler; insanların akılla kavrayamadığı veya noksanlığı sebebiyle tatmin olmadığı bilgileri getirerek dünya hayatının anlamlı olmasına vesile olmuşlardır.

Peygamber gönderilmesiyle birlikte artık insanın Allah'a iman ve ibadet noktasında öne sürebileceği bir bahanesi kalmamıştır. Çünkü sınırlı yaratılan insan aklının doğruya yönelebilmesi ve bilmediklerini öğrenebilmesi için müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi gönderilmiştir. İnsanın üzerine düşen bu elçiye iman edip onun gösterdiği yolda ilerlemektir.

İnsan fıtrî olarak âlemin amaçsız yaratılmayacağını ve de bir yaratıcıya muhtaç olması gerektiğini bilmektedir. Nitekim kişi; insanın yaratılış özellikleri, felek âleminin durumu ve genel olarak evrenin düzen ve nizamından hareketle bunların tesadüfen olamayacağına ve bir yaratıcının var olması gerektiğine ulaşabilmektedir. (Râzî, 1987, s. 1/219 (Aktaran: Türker 485)) Ancak aşkın varlığın bilgisine ulaşabilen insan bu nimetler için O'na nasıl teşekkür edeceğini, O'na nasıl ibadet edeceğini ise akıyla kavrayamamaktadır. İnsanın yetemediği ve aklın erişemediği bu meseleler ancak haberle aydınlatılmaktadır.

Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği¹ peygamberler insanların onları örnek alabilmesi amacıyla beşer olarak gönderilmişlerdir. Peygamberler insanlar için aile yaşantısında, siyasi ve toplumsal meselelerde, günlük yaşamla ilgili konularda vb. hemen her alanda örnek alınacak şahsiyetlerdir. Onlar da acıkma, uyuma, yorulma, üzülme gibi insani duygulara sahiptir ve bu durum insanın onları kendi hayatına rehber edinmesini kolaylaştırmaktadır. Nitekim her cins ve cevherin kendi cins ve cevheriyle uyum içinde olduğu kabul edilmektedir. (Mâtürîdî, 2018, s. 5/362)

Peygamberlerin beşer olmalarıyla birlikte İlahi vahyin temsilcisi olmaları bakımından insanların beşerî özelliklerinden farklı birtakım üstünlüklere sahip olması da aklen kabul edilen

¹el-Enbiyâ 21/107

hususlardandır. Nitekim insanoğlu kendine rehber edineceği kişinin kendinden daha üstün olmasını, diğer insanlardan farklı olmasını istemektedir. Peygamberlerin kendilerinde bulundukları bazı sıfatlar mevcuttur ki bu sıfatlar bazı noktalarda onları özel vasıflarla donatırken bazı noktalarda da yine insanlara beşerî yönden örnek olmalarına vesile olmaktadır. Bu sıfatlar kelâm eserlerinde sıdk, emanet, fetanet, tebliğ ve ismet olarak ele alınmaktadır. Peygamberlerin doğru sözlü olmaları sıdk, güvenilir olmaları emanet, akıllı ve zeki olmaları fetanet, Allah'tan aldıkları vahyi eksiksiz olarak insanlara iletmeleri tebliğ, günahattan korunmuş olmaları da ismet sıfatıyla ifade edilmektedir. İlk dört sıfatla ilgili genel itibariyle görüş birliği mevcuttur. Ancak ismet sıfatı hakkında birbirine muhalif görüşler bulunmaktadır. Bu farklılıklar ismet sıfatının varlığı ve yokluğuyla ilgili olmaktan ziyade bu sıfatın her günahı kapsayıp kapsamadığı veya bu sıfatın bi'set öncesi de geçerli olup olmadığı hakkındadır.

Peygamberlerin her alanda insanlara örnek olması, onlara ait olan her sıfatın diğer insanlarda da bulunması maksadını içermemektedir. Nitekim emanet sıfatı diğer insanlarda da bulunabilen bir sıfatken tebliğ ve ismet sıfatları bu minvalden kabul edilmemektedir. İsmet sıfatı, kişilerin çalışıp çabalayarak elde edebilecekleri bir sıfat değildir. Günahlardan uzak olmak, onlardan kendini korumaya çalışmak ve doğruluğa sahip olmak her mümin için temel amaçlardan biri olsa da bu konudaki dini meşruiyet sadece peygamberlere aittir. Peygamberler dışındaki insanlar ise Allah'a taatte ve takvada kendi aralarında farklı bir dereceye sahip olabilirler, temayüz edebilirler ancak ismet sıfatına haiz olmaları mümkün görülmemektedir. Üstelik tüm insanların ismet sıfatına sahip olmaları da sünnetullahaya aykırı bir durum oluşturarak insanoğlunun bu dünya hayatındaki kulluk vazifesinin de amaçsız olması gibi bir sorunlu sonuca yol açmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin hatalarına işaret eden ayetler onların her günahı işleyecekleri anlamına gelmediği gibi insanların kendilerinden nefret etmelerine sebep olacak türden meseleler de değildir. Nitekim peygamberler risâlet görevlerini sarsacak veya ümmetlerinin kendilerinden uzaklaşmalarına sebep olacak çirkin işlerden uzak durmuşlardır. Bu sebeple peygamberlerin mutlak masumiyetini kabul etmeyerek, İslâm âlimlerinin masumiyeti ispat etme hususundaki gayretlerinin ümmetin ve İslâm dininin selametini sağlamak amacıyla olduğu görüşünü benimseyenler de bulunmaktadır.(Günel, 2019, s. 648)

2. Peygamberlerin İsmet Sıfatı

Sözlükte “korumak, engel olmak”(İsfahânî, 2010a, s. 705) anlamlarına gelen ismet; terim olarak ise “Allah'ın peygamberlere verdiği bedenî üstünlükle onların kalplerini koruması”(Cürçânî, 1997, s. 153) şeklinde ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin tebliğ görevlerinde yalan söylemekten korunduklarından bahsedilmekte² ve bu tebliğlerinden kendilerinin de sorumlu oldukları³ ifade edilmektedir. Peygamberlerin diğer hususlarda hataları tartışılrsa da tebliğ konusunda yalan söylemedikleri ve kendi nefislerinden bir bilgi karıştırmadıkları konusunda ümmetin ittifakı mevcuttur. Aksi halde peygamberlerin de kitapların da bir hükmü kalmamakta

²el-Hâkka 69/44-47

³el-A'râf 7/6

ve Allah'ın insanlara gönderdiği emir ve yasaklarda şüphe olacağı için dünya hayatındaki imtihan da abesle iştilal olmuş olacaktır.

Peygamberlerin hata içeren fiilleri için günah kelimesini kullanmayı doğru bulmayan âlimler bu fiiller için zelle kelimesini kullanmayı uygun görmektedirler. Sözlükte “hata etmek, ayağı kaymak”(İsfahâni, 2010b, s. 461) anlamındaki zelle; terim olarak ise “kişinin irâdi bir kastı olmadan yapılan yanlış veya işlediği hata, küçük günah ve sürçme” şeklinde ifade edilmektedir. (Tehânevî, 1996, s. 2/303 (Aktaran: Oral 257)) Râzî ise zelle yerine sağair terimini kullanmayı tercih etmektedir.

İslâm kelâm tarihinde peygamberlerin günahattan korunma meselesi hem mümkünlüğü, hem vuku bulduğu vakti hem de boyutuyla ilgili olarak hemen her dönemde tartışılan bir konudur. Peygamberlerin masumiyeti meselesinin Peygamberimiz'in vefatından çok sonraları temellendirilmeye çalışılması ve bu sebeple O'nun veya sahâbîlerin konu hakkında bir tercihte bulunmamış olmaları da ümmetin konu hakkında ihtilafı yorumlara gitmesinin bir nedeni olarak kabul edilmektedir.(Çınar, 2011, s. 113) Peygamberlerin günahattan korunmuş olmalarını aklen ve naklen mümkün görmeyenler veya doğumundan vefatına kadar büyük küçük her türlü günahattan korunmuş olduklarını iddia edenler olduğu gibi peygamberlerin yalnızca nübüvvet sonrasında büyük günahlardan korunduğu iddia edenler de olmuştur. Kur'an'da peygamberler hakkında günah ve isyan çağrıştıran bazı ayetlere dayanarak onların büyük günah işlediklerini ve bu sebeple ebedî olarak cehennemde kalmaları gerektiğini iddia edenler dahi olmuştur. (Nesefî, 2004, s. 1/389 (Aktaran: Oral 253))

İsmet hakkında mezhepler arasında farklı yorumlar mevcuttur. Eş'arî ekolü ismet sıfatında ifrata giderek peygamberleri insanüstü seviyeye çıkarmaktadır. Nitekim Eş'arîyye'ye göre Allah peygamberlerde taatı yaratmıştır ancak mâsiyeti yaratmamıştır;(Râzî, 2020, s. 197) bu durumda peygamberler istese de günah işleyemezler, bu potansiyel onlarda mevcut değildir. Eş'arîlerin görüşü peygamberleri melek seviyesine çıkardığı ve insan iradesini yok saydığı için eleştirilmektedir. Mu'tezile ismetin peygamberi günah işlemekten koruyan, Allah'ın hikmeti ve lütfu olan bir özellik olduğunu belirtmektedir.(Kâdî Abdülcebbar, 2013, s. 2/734) Mâtürîdî ise ismet sıfatının peygamberlerin iradesini ortadan kaldırmadığını belirterek, peygamberlerin dinlerine karşı hata yapmaktan en çok korkanlar olduğunu ifade etmektedir.(Mâtürîdî, 2018, s. 10/356) Mâtürîdîlere göre ismet sıfatı peygamberleri taate zorlamaz, günah işlemekten de aciz bırakmaz. Peygamberlerde var olan ismet; bir lütf olarak onları iyiliğe sevk etmektedir ancak ilâhi imtihan hasebiyle onların irâdeleri de kendilerinde var olmaya devam etmektedir.(Sâbûnî, 1978, s. 121) İmâmiyye'de imâmetin iman esaslarından biri olarak kabul edilmesi sebebiyle, Ehl-i sünnet'e kıyasla ismet sıfatı üzerinde daha detaylı açıklamalar yapılmaktadır. İmâmiyye, peygamberlerdeki masumiyet inancının bir devamı olarak imamların ve Hz. Fatma'nın da masum olduklarını iddia etmektedir.(Tûsî, 1985, s. 369) İmâmiyye masumiyeti delillendirmek için Allah Teâlâ'nın: “...Ey peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir”⁴ buyurmasını ve erken dönem Şîî hadis kitaplarında yer alan “Benden sonra imamlar on ikidir. Onların ilki Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebi Talib, sonuncuları

⁴el-Ahzâb 33/33

da Mehdî el-Kâim'dir. Onlara itaat bana itaat, onlara isyan bana isyandır ve onların birini inkâr eden beni inkâr etmiş olur”(Küleynî, 1388, s. 186 (Aktaran: Fığlalı 124)) rivayetini esas almaktadır.

Peygamberlerde ismet sıfatının varlığını kabul edenler; peygamberin günah işlemesinin mümkün olmadığını savunanlar ve peygamberin günah işlemeye güç yetirebileceğini savunanlar olarak iki grupta incelenmektedir.(Râzî, 2020, s. 196) İlk grupta bulunan Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'ye göre peygamberlerde bulunan masumiyet; itaate kudretlerinin olması veya günaha kudretlerinin olmamasıdır. Pezdevî de Eş'arî'nin peygamberlerin ismeti hakkındaki kanaatinin nübüvvet öncesi ve sonrası ayrımı yapmaksızın büyük ve küçük günahlardan ve zellelerden korunması şeklinde olduğunu belirtmektedir.(Pezdevî, 2003, s. 172 (Aktaran: Akçay 2))

İkinci grupta bulunanlar ise peygamberde var olan özgür iradeyi reddetmeyerek masumiyetin bir zorlama olmadığını ancak Allah'ın kulda yarattığı bir şey olduğunu ve Allah'ın yaratılan bu şeyle birlikte kulun günaha yönelmeyeceğini bildiğini savunmaktadır.(Râzî, 2020, s. 197) Zira bu konuda bir zorlama söz konusu olsaydı peygamberlerin masum olmaları övülecek bir durum olmazdı ve Allah'ın emir ve yasakları da geçersiz olurdu. Kur'an-ı Kerim'de “*Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın*”⁵ buyrulması da bu görüşü savunanların delil olarak getirdikleri ayetlerden biridir.

Râzî özgür iradeyi reddetmeksizin peygamberlerin masum olduklarını savunanların, bu masumiyetin sebebi olarak dört madde sunduklarını belirtmektedir. İlk olarak; peygamberlerin bedeninde veya nefsinde günah işlemelerine engel bir meleke mevcuttur. İkinci olarak; peygamberler sevap olan işlerin övülmesi gerektiğini, günah olan işlerin ise yerilmesi gerektiğini bilmektedirler. Üçüncü olarak; peygamberlerdeki bu bilgiler Allah tarafından devamlı olarak vahiyle teyit edilmektedir. Dördüncü olarak ise; peygamberler efdal olanı terk ettiklerinde veya unutarak bir hata yaptıklarında ihmal edilmemekte ve azarlanarak uyarılmaktadırlar. Bahsedilen dört durumun bir araya gelmesiyle peygamberler günahlardan korunmuş olurlar.(Râzî, 2020, s. 197) Râzî de bu görüşü benimseyerek, Eş'arî'nin günah işleme gücünün peygamberlerde bulunmadığı şeklindeki görüşünü reddetmektedir.

İmam Mâtürîdî'ye nispet edilen “İsmet külfeti gidermez, peygamberlerin günahattan korunmuş olmaları onların yükümlü ve sorumlu olmalarını ortadan kaldırmaz” sözü gereğince denebilir ki; peygamberler taate zorlanmamıştır ve günah işlemekten de aciz bırakılmamıştır. İsmet Allah'ın bir lütfü olduğundan dolayı, potansiyel olarak gözetim, uyarı ve denetim altındaki peygamberler hür iradesiyle aktif olarak hayra yönelerek kötülüklerden kaçınmaktadırlar.(Kılavuz, 2017, s. 230)

2. 1. Peygamberlerin Masumiyetlerinin Kapsamı

Râzî *İsmetü'l-enbiya* eserinde peygamberlerin ismet sahibi olduğu konular hakkındaki ihtilafları dört grupta ele almıştır. Bunlar; i'tikâda, şeriata, fetvaya ve peygamberlerin fiillerine ilişkin ihtilaflar şeklinde gruplandırılmıştır.(Râzî, 1986, s. 19)

⁵el-İsrâ 17/74

2.1.1.İ'tikâdî Meselelere İlişkin İhtilaflar

Râzî'nin peygamberlerin masum oluşlarıyla ilgili ilk gruplandırması inanç boyutuyla ilgilidir. Günahın her türünü küfür olarak kabul eden ve Hâricîler'in bir kolu olan Fudayliyye'ye göre peygamberler de günah işledikleri için küfre düşmüşlerdir.(Râzî, 1986, s. 19) Râzî ise peygamberlerin küfre düşmeyeceklerini ve sağlam bir inançları olduğunu savunarak, onların küfür konusunda masum olduklarının ümmetin genel kabulü olduğunu belirtmektedir.(Râzî, 1986, s. 19, 2020, s. 197)

Peygamberlerin nübüvvetten önce dahi olsa şirke veya küfre yönelmiş olması aklen de mümkün görülmeyen bir meseledir. Nitekim küfür veya şirk geçmişi olan peygamberin insanları tevhide çağırması ve ani değişiklikle geçmişinde söylediklerini inkâr etmesi insanların güvenini ve ona olan inancını zedeleyecek ve tam mutmain olmayan kalplere sebep olacaktır. Kur'an-ı Kerim'de de peygamberlerin tevhide bağlılıkları ve şirkten uzaklıkları hakkında birçok ayet var olup⁶, peygamberimizin de nübüvvet öncesi şirkten uzak olduğuna dair rivayetler vardır.(İbn Hişam, 1955, s. 1/181-183 (Aktaran: Şahin 62)) Allah Teâlâ'nın: *"Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kul olun" demesi düşünülemez. Aksine "Okuyup öğretmekte olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince rabb'in halis kulları olun!" der"*⁷ buyurması hasebiyle peygamberlerin nübüvvetten sonra da böyle bir hataya düşmeleri kabul edilmemektedir.

Peygamberlerin vahiyle birlikte hidayete erdirildiklerini bildiren ayetlerde⁸ kast edilen ise; nübüvvet öncesi şirk veya küfür içerisinde oldukları değil, vahiyle birlikte daha bilgili ve aydınlık olduklarıdır. Nitekim peygamberler Allah'tan aldıkları vahiyle birlikte hem geçmiş milletler hakkında, hem kendi kavimleri hakkında hem de dini hükümler konusunda eskiye nazaran çok daha bilgili ve doğru düşünceler içerisinde olan kimseler olmuşlardır. Bahsedilen ayetlerdeki dalâletten müştak ifadelerin yollarını şaşırtdıkları için değil, nübüvvetten mahrum oldukları için kullanıldığı kabul edilmektedir.(Sinanoğlu, 2000, s. 171)

2.1.2.Şeriat ve Hükümlere İlişkin İhtilaflar

Râzî ismet sıfatı bağlamında peygamberlerin şeriatın aktarımında da masumiyet üzere olduklarını savunmaktadır. Peygamberlerin dinî hükümlerde hata yapmayacakları ve herhangi bir tahrife yanaşmayacakları ümmet içerisinde ittifak edilen meselelerden biridir. Nitekim peygamberlerin kendilerine gelen vahiy üzerinde değişiklik yapmaları veya tebliğ görevlerini eksik bir şekilde yerine getirmeleri aklen de düşünülemeyecek bir durumdur. Aksi halde hiçbir dine ve hükümlerine güven olmayacak ve semavi dinler değil beşeri dinler meydana gelmiş olacaktır. İ'tikâdî meseleler ihtimallere dayanamayacağı için temel ilkelerin, dinin, semavi kitapların bizzat peygamber eliyle değiştirilmesi ihtimali kabul edilmemektedir.

⁶el-Enbiyâ 21/25, ez-Zümer 39/65, el-A'râf 7/59, et-Tevbe 9/129

⁷Âl-i İmrân 3/79

⁸Yûsuf 12/3, eş-Şûrâ 42/52

Peygamberlerin bir diğer sıfatı olarak kabul edilen tebliğ sıfatı da konuyla ilgili olarak peygamberlerin aslî görevini terk etmelerinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de peygamberlerin vahyi gizlemedikleri açıkça belirtilmektedir.⁹ Peygamberler yaptıkları tebliğde güvenilir kimselerdir.¹⁰

Allah Teâlâ Kur'an'da “Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir”¹¹ buyurarak, peygamberin risâlet görevini en iyi şekilde yerine getireceğini, gönderilen şeriatte herhangi bir değişiklik yapmasının mümkün olmadığını da belirtmektedir.

2.1.3. Fetvaya İlişkin İhtilaflar

Peygamberlerin içtihadlarında kasıtlı olarak hata yapmalarının caiz olmadığı hakkında âlimlerin ittifakı mevcuttur. Peygamberlerin sehven hata yapmaları ise bazı âlimlerce caiz görülürken bazılarınca caiz görülmemiştir. Reşîd Rızâ peygamberlerin naslara muhalif olmayan içtihad ve düşüncelerinde bilgisizlikleri sebebiyle hataya düşebileceklerini ve bu konuda hata yaptıklarında Allah'ın onlara bunu bildireceğini savunmuştur. (Reşîd Rıza, 1999, s. 12/172 (Aktaran: Özdemir 200)) Mâtürîdî ise peygamberlerin yaptıkları içtihadların nas hükmünde olduğunu ve bu konuda hata yapamayacaklarını, Allah'ın onlara doğru olanı göstereceğini savunmuştur. Mâtürîdî'ye göre tüm husus ve hükümler Hz. Peygamber'in beyanıyla ortaya çıkmaktadır. (Mâtürîdî, 2018, s. 3/265) Râzî de Peygamber Efendimiz'in içtihadlarında hatadan korunduğu görüşündedir. (Râzî, 1992, s. 6/15 (Aktaran: Yıldırım 97)) Peygamberlerin fetvaları içtihadı olarak değerlendirildiğinde bu konudaki hataların günah olarak düşünülmesi uygun bulunmamaktadır. (Özdemir, 2018, s. 200) İchtihadda hata yapılsa bile kişiye sevap kazandırdığı için (Buhârî, 2009, s. “İ'tisam”, 21) bu davranışın günah olarak değerlendirilmesi de mümkün görülmemektedir.

2.1.4 Peygamberlerin Fiillerine İlişkin İhtilaflar

Peygamberlerin masumiyeti hakkındaki en büyük ayrılık onların davranışlarına dair meselelerde ortaya çıkmaktadır. Râzî bu konuda beş farklı görüş ve grubun olduğundan bahsetmektedir:

- Birincisi; Peygamberlerin büyük ve küçük her türlü günahı işlemelerinin mümkün olduğunu savunan Hâşeviyye¹²,
- İkincisi; Peygamberlerin büyük günah işlemelerinin imkânsız olduğunu, ancak tartıda eksik tartmak gibi küçük günahları işlemelerinin mümkün olduğunu savunan Mu'tezile,

⁹el-Hâkka 69/44-47

¹⁰eş-Şuarâ 26/125,162,178

¹¹El-En'âm 6/114

¹²Hâşeviyye, dinî konularda akıl yürütmeyi reddeden, nasların zâhirine bağlı kalmak suretiyle teşbih ve teccîme kadar varan telakkileri benimseyenlere verilen addır. (Yurdagür, 1997)

- Üçüncüsü; Peygamberlerin kasıtlı olarak büyük ve küçük hiçbir günah işlemelerinin mümkün olmadığını ancak te'vil ve içtihadlarında hata yapmalarının mümkün olduğunu savunan Ebu Ali el-Cübbâi,

- Dördüncüsü; Peygamberlerin büyük ve küçük günah işlemelerinin de içtihadlarında hataya düşmelerinin de mümkün olmadığını, ancak dalgınlık ve unutkanlık sebebiyle günaha girebileceklerini ve bunun da onlardaki mükemmel bilgi sebebiyle sert şekilde uyarılmalarına sebep olacağını savunan Ebu İshak el-Nazzâm,

- Beşincisi; Peygamberlerin büyük ve küçük günah işlemelerinin, içtihadlarında hataya düşmelerinin, dalgınlık ve unutkanlık sebebiyle günaha yönelmelerinin mümkün olmadığını savunan Şîa.(Râzî, 1986, s. 21) Râzî bu son grubu *İsmet'ül-enbiya'*da Şîa olarak tanımlarken, *Muhassal'*da özelleştirerek Râfîzîler olarak belirtmektedir.

2.2.Peygamberlerin Masum Oldukları Dönem

Râzî, peygamberlerin ismet sıfatı hakkında diğer bir ayrışmanın da masumiyetin hangi dönem itibariyle geçerli olduğu konusunda yaşadığını belirtmektedir. Peygamberlerin masum olduklarını kabul etmekle birlikte bu masumiyetin başlangıç vakti hakkındaki farklı görüşleri Râzî üç grupta incelemektedir:

- Ehl-i sünnet âlimlerinin birçoğunun kabulüne göre peygamberler; nübüvvetten sonra ismet sıfatına sahip olmuşlardır, peygamberlikten önce günah işlemeleri mümkündür. Mu'tezilî âlimlerden Ebu Huzeyl ve Ebu Ali de bu görüşü savunmaktadır.

- Mu'tezilî âlimlerin çoğunun kabulüne göre peygamberler buluş çağından itibaren masumdur. Ancak onlar peygamberlikten önce de küfür ve büyük günahattan korunmuşlardır.

- İmâmiyye'ye göre ise peygamberler doğdukları andan itibaren hayatları boyunca büyük ve küçük her türlü günahattan masumlardır.¹³

Peygamberlerin nübüvvetten sonra şirk, küfür gibi büyük günahlardan uzak olmaları hem aklen hem naklen gerekli kabul edilmektedir. Onların nübüvvet öncesi dönemde bu günahlardan korunmuş olmaları ise daha ziyade aklî olarak kabul edilmektedir. Kelâm âlimleri ismet konusuna yalnızca naslarla değil, kendi kelâm sistemlerinin nübüvvet anlayışıyla da yaklaşmaktadır.(Sinanoğlu, 1995, s. 314)

Râzî ismet sıfatını özellikle nübüvvet sonrasında ilişkilendirerek peygamberlerin bi'setten sonra ne büyük ne de küçük günah işlemeyeceklerini savunmakta ve eserlerinde bu görüşünü temellendirmektedir.(Râzî, 1986, ss. 22-30, 2020, s. 198) Zira nübüvvet öncesinde yanlış yapıldığında bunun uyarılması ve düzeltilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte peygamberlerin toplumda örnek olmaları, insanları dine davet etmeleri hasebiyle peygamberlikten önceki yaşantılarının da isyandan uzak, insanlığın kabulüne uygun olması

¹³Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Beyrut: Daruihyai't-Turasi'l-Arabiyyi, 1420), 3/455 (Aktaran: Özdemir 201)

gerekmektedir. Teftâzânî de peygamberlerin nübüvvetten sonra sehven dahi olsa büyük günah işlemesinin mümkün olmadığını savunarak Râzî'yi desteklemekte ve bunun mezhebin görüşü olduğunu belirtmektedir.(Teftâzânî, 1989, s. 5/51 (Aktaran: Alp 289))

Hâricilerden Fudayliyye dışında, ümmet peygamberlerin küfre karşı günahattan korundukları konusunda ittifak halindedir. Fudayliyye ise her günahın küfür olduğunu kabul ederek, peygamberlerin günah işlemesini de caiz gördükleri için küfrü de caiz görmüşlerdir. Ancak böyle bir durumda, kendisine tâbî olunması emredilen peygamberlere bu konuda da uymak vacip olacağından böyle bir şey mümkün görülmemektedir. Nitekim Allah'ın kendi dinini insanlara öğretmesi ve tevhidi yaymaları için görevlendirdikleri¹⁴ peygamberlerin küfre düşmesi aklen de kabul edilmemektedir. İmâmiyye ise konuya kendi dinî kabullerinden bakarak, canın tehlikede olması vb. durumlarda takiyye yapılmasını gerekli gördüğü için peygamberin küfre yönelmesini caiz görmektedir.(Râzî, 2020, s. 197) Ancak tarihî seyre bakıldığında her din geldiği ilk vakitlerde insanlar tarafından reddedilmiş, bu dini getiren peygamber de ölümle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin Hz. İbrahim (a.s.) ateşe atılmadan önce Allah'ı inkâr ettiğini belirtseydi ateşe atılmaktan kurtulabilirdi, ancak ölümle bu kadar karşı karşıya gelmesine rağmen o takiyye yoluna gitmemiş ve Allah'a olan imanını vurgulamaktan vazgeçmemiştir.

Peygamberlerin nübüvvetten önce de küfre düşmelerinin caiz olmayışını imâmet bahsiyle ilişkilendirerek, imamın da imâmetten önce kâfir olmasının caiz olmadığını savunan gruplar da mevcuttur.(Râzî, 2020, s. 199) Bu sebeple de Hz. Ebu Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'in imâmetini kabul etmeyen bu grup için *Muhassal*'da isim belirtilmese de İmâmiyye'den bahsedildiği kabul edilmektedir.

Razi peygamberlerin nübüvvetten sonra büyük ve küçük hiçbir günaha kasıtlı olarak düşmediklerini, ancak dalgınlık sebebiyle hataya düşmelerinin mümkün olduğunu savunmaktadır.(Râzî, 1986, s. 22) Peygamberlerin masum olduklarını *İsmet'ül-enbiya*'da on beş delille ele alan Râzî, *Muhassal*'da ise masumiyeti şu dört delille ispatlama yoluna gitmektedir:

-Allah'ın kulları üzerindeki en büyük nimeti peygamberliktir.(Râzî, 1986, s. 22) Kişinin sahip olduğu nimetler için Allah'a teşekkür etme ihtiyacı hissetmesi ise aklen gerekli olandır. Bu nimete mazhar olan kişinin günah işlemesi ise diğer insanların fiillerine göre daha çirkindir. Kişi bunu aklıyla bilebileceği gibi nakil yoluyla da öğrenebilir. Nitekim Kur'an- Kerim'de: "*Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır...*"¹⁵ buyrulmuş; had cezalarında da evlinin zinasına karşılık recm cezası, bekarın zinasına karşılık sopa cezası belirlenmiş; köleye verilen cezalarda da hüre verilen cezanın yarısı verilmiştir. Peygamberlerin günah işlemeleri de aynı şekilde daha kötü kabul edilmekte ve böyle bir durumda peygamberlerin ümmetin âsilerinin en aşağı derecesi olmaları gerekmektedir. Ancak peygamberin ümmetten üst olması icmâ ile sabit olmaktadır.

¹⁴el-Bakara 2/151

¹⁵el-Ahzâb 33/30

-Kuran-ı Kerim’de buyrulduğuna göre bir fâsık haber getirdiğinde bu haber iyice araştırılmalı¹⁶ ve o kişinin şahitliği konusunda emin olunmalıdır. Eğer peygamberlerden büyük günah sadır olsaydı o halde peygamberlerin şahitlikleri de kabul olmazdı. O halde dünya hayatı hakkında şahitliği kabul edilmeyen kişinin dinler hakkındaki şehadeti de kabul edilmemektedir.

-Yanlış bir iş yapan, günah işleyen kimselerin uyarılması, onlara engel olunması ve onlara eza edilmesinin gerekliliği sebebiyle peygamberlere de büyük günahları karşılığında bu muamelenin yapılması gerekmektedir. Ancak peygamberlere eziyet edilmesi, onlara zarar verilmesi Kur’an’da yasaklanan hususlardandır.¹⁷

-Peygamberler insanları doğru yola iletmekle görevli olup Allah’ın emrini en iyi bilen ve en iyi uygulayan da onlardır. Allah Teâlâ’nın peygamberlere uymak konusundaki emirleri¹⁸ ve Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.): “Bana itaat eden, Allah’a itaat etmiştir. Bana isyan eden, Allah’a isyan etmiştir...”(Müslim, 2014, s. “İmâre”, 4749) buyruğu hasebiyle insanların O’na tabi olup uymaları gerekmektedir. Fakat bu durumda peygamberlerin günah işlediği kabul edilen meselelerde de O’na tabi olmak gerekirdi ki Allah’ın yasak kıldığı bir şeyin yapılmasını emretmesi imkânsızdır. Peygamberlerin masumiyetini Hz. Muhammed (s.a.v.) üzerinden temellendiren Râzî, Hz. Peygamber’in günah işlemesi durumunda O’na itaat edenlerin de bu günaha uymasının batıl olduğunu belirttikten sonra, peygamberler arasında bir fark olmadığı için O’na batıl olanın bütün peygamberlere batıl olacağını ve bu sebeple tüm peygamberlerin günahattan masum olduklarını ifade etmektedir.(Râzî, 1328, s. 380 (Aktaran: Türcan 102)) Goldziher, ismet sıfatının tüm peygamberleri kapsayacak şekilde anlaşılmasını sağlayan kişinin Râzî olduğunu belirtmektedir.(Goldziher, 1978, s. 5/124)

Râzî Kur’an-ı Kerim’de “*Gerçek şu ki, İblîs onlar hakkındaki tahminini doğrulamış oldu; çünkü inanan bir grup hariç hep ona uymuşlardı.*”¹⁹ ayetinde şeytana uymadıkları belirtilen grubun peygamberler olduğunun kesinliğini ifade etmektedir.(Râzî, 1986, s. 28) Eğer bahsedilen grup peygamberler değilse o halde insanlar arasında peygamberlerden daha üstün olanlar olduğu kabul edilir ki bu icmâ ile geçersizdir. Günah işleyen kişi şeytana uymuş olacağına göre o halde peygamberlerin günah işlemediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Peygamberler için büyük günahların işlenmesini caiz görmeyenler, küçük günahların işlenmesi hakkında farklı yorumlara gitmiştir. Çoğunluğa göre büyük veya küçük fark etmeksizin peygamberlerin kasten günaha girmeleri caiz olmayıp, onlardan sadır olan günah; unutma ve yanılma, daha faziletli olanı terk etme, yasakla mübahı karıştırma gerekçelerinden biriyle gerçekleşmiş olabilmektedir.

İmâmiyye ismet konusunu hem peygamberler hem imamlar için ele almakta ve genel olarak bu iki grubun masum oluşları arasında fazla bir ayrıma gitmemişlerdir. İmâmiyye’nin nübüvvetten önceki dönemde masumiyeti zorunlu görmesine karşın ümmetin çoğunluğu bunu caiz

¹⁶el-Hucurât 49/6

¹⁷el-Ahzâb 33/57

¹⁸Âl-i İmrân 3/31, en-Nisâ 4/59,136

¹⁹Sebe’ 34/20

görmüşlerdir. Mu'tezilî âlimlerden Nazzâm ve Essam küçük günah işlemenin caiz olduğunu ancak bunun unutmaya ve yanılma yoluyla caiz olduğunu savunur.(Râzî, 2020, s. 199) Fakat bu görüş tutarlı görülmemiş ve eleştirilmiştir. Nitekim peygamberler yanılma ve unutmaya hallerinde yükümlü olmaya devam ederse bu gücünün yetmediğiyle sorumlu tutulmasıdır ki caiz değildir. Eğer peygamberler yanılma ve unutmaya hallerinde yükümlü değilse bu durumda da zaten gerçekleştirilen fiil günah kabilinden olmamaktadır. Ehl-i sünnetin kabulüne göre ise böyle bir durumda, peygamberler kendilerini unutmaktan koruyamadıkları için azarlanmaktadırlar.(Râzî, 2020, s. 199)

Mu'tezile'nin büyük günah hakkındaki görüşleri göz önüne alındığında peygamberler için büyük günahı kabul etmeleri mümkün görülmemektedir. Nitekim onlar büyük günah işleyen iman ile küfür arasında bir mertebede olduğunu ve tövbe etmeden ölenlerin ebedi cehennemde kalacaklarını kabul etmektedir. Peygamberlerin günahattan korunmuş olmaları kabul edilmediğinde onların gönderilmelerindeki İlahî hikmet de gerçekleşmemiş olacaktır. Peygamberin davetinin kabul edilebilmesi için insanların aşağı derecede gördüğü çirkin davranışlardan uzak durması da aklen gerekli kabul edilmektedir. Ancak peygamberlerin küçük günah işlemeleri nübüvvet görevlerine engel olmayacağı için Mu'tezile'nin kabulüne göre mümkün görülmektedir.(Kâdî Abdülcebâr, 2013, s. 2/438-440)

İsmetü'l-enbiya eserinde Hz. Âdem, Hz. Musa, Hz. Muhammed (s.a.v) ve birçok peygamberin masumiyeti hakkındaki iddiaları değerlendirerek, onların masumiyetini delillerle ispatlayan Râzî, *Muhassal*'da yalnızca Hz. Âdem'in masumiyetine değinmiş ve bu konudaki görüşleri değerlendirmiştir.

3. Hz. Âdem (a.s.) Örneği

Hz. Âdem'in insanlığın ilk günahı olarak kabul edilen yasaklı meyveyi yemesi hadisesi, tarih boyunca hem İslâm âlemi içerisinde hem de diğer dinlerde tartışılmış bir konudur. Hz. Âdem'in günah işleyip işlemediği, bunun peygamberlikten önce mi sonra mı olduğu gibi meseleler olayın kelâmî boyutunu ve ismet sıfatını ilgilendiren kısımdır. Râzî bahsedilen günah olayının peygamberlikten önceki döneme ait olduğunu savunarak aksini iddia eden görüşleri de bu sebeple ismet sıfatına aykırı bir durum olarak kabul etmemektedir.(Râzî, 1986, s. 35)

Kur'an-ı Kerim'de "*Âdem Rabbine âsi oldu*"²⁰ buyrulması hasebiyle Hz. Âdem'in masumiyetiyle ilgili farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. İnsanların bir kısmı ayette var olan âdem kelimesinin âdemoğulları anlamında olduğunu belirterek, "insanlığın âsi olduğu" şeklinde yorumlanması gerektiğini öne sürerken; bir kısımda burada kast edilenin gerçek manada Hz. Âdem olduğunu savunmuştur. Ayetin peygamberlikten sonraya işaret ettiğini kabul edenler olmakla birlikte kast edilen kişinin Hz. Âdem olduğunu ancak olayın peygamberlik verilmeden önce gerçekleştiğini kabul eden İbn Fûrek gibi âlimler de olmuştur.(Râzî, 2020, s. 199)

²⁰Tâhâ 20/121

Râzî'ye göre ayette geçen isyan olayı, Hz. Âdem'in bir vacibi terk etmesinden ötürü değil, bir mendubu terk etmesinden ötürüdür. Peygamberler ise mendubu terk edebilir ki zaten bu durumdan uzak kalmak da mümkün görülmemektedir. "Mendubu terk eden âsidir" sözü ise mecaz ifade etmekte ve bu sebeple mendubun terk edilmesi durumunda isyan lafzı isnad edilmemektedir. Râzî, Hz. Âdem'e asi diye hitap edilmesinin yalnızca Allah'ın kullanımına mahsus olduğunu, bir peygamber için insanların bu ibareyi kullanmasının uygun olmadığını da belirtmektedir.(Râzî, 1993, s. 16/67-68) Sâbûnî de ayetteki isyanın mecazî olduğunu söyleyerek Hz. Âdem'in daha fazla sevap imkânını terk etmesi sebebiyle ona âsi dendiğini ve bu durum peygamber olmadan önce gerçekleştiği için ona zarar vermediğini savunmaktadır.(Sâbûnî, 2014, ss. 38-39)

Ebubekir Esamm ise bu günahın unutmaya yoluyla gerçekleştiğini savunarak, buna delil olarak da birkaç ayet önce geçen "...ama o unuttu..." lafzını ele almaktadır. Ancak Esamm'ın bu görüşü yeterli görülmemektedir. İblis Hz. Âdem'e vesvese verirken ona bunun yasaklandığını da hatırlatmıştır.²¹ Bu hatırlatmaya rağmen Hz. Âdem'in yasağı unutmaya mümkün görülmemektedir. Üstelik Hz. Âdem ve Hz. Havva bu günahlarını itiraf ederek²² Allah'a tövbe etmişler ve bu tövbeleri de kabul edilmiştir.²³ Bu durumda Hz. Âdem'in yasağı unutmaya kuvvetli bir yorum olarak kabul edilmemektedir.(Râzî, 2020, s. 200)

Hz. Âdem'in masumiyetini savunmak isteyen bazı âlimler Hz. Âdem'in yasağı unutmadığını ancak bu yasağı te'vile gittiğini belirtmişlerdir. Nazzâm'ın yorumuna göre; Hz. Âdem "...Ancak şu ağaca yaklaşmayın..."²⁴ emrini belli bir ağaç olarak değil de tür olarak anlamıştır.(Râzî, 2020, s. 200) Nitekim bu, şu vb. kelimeler belirli bir şeyi ifade ettiği gibi genel olarak türleri belirtmek için de kullanılmaktadır. Râzî de konu hakkında Hz. Âdem'in içtiğinden fakat içtiğinde yanılmış olabileceğini ifade etmektedir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.): "Hâkim içtiğinde isabet ederse iki, etmezse bir sevap alır"(Buhârî, 2009, s. "İ'tisam", 21) rivayetini esas alarak bu durumda Hz. Âdem'in yaptığına da mazur görülebileceğini savunmaktadır. Hz. Âdem'in yasakla ilgili te'vile gittiğini savunan diğer bir görüşte göre ise yasak hakkında herhangi bir nas olmadığı için Hz. Âdem bu yasağı haram olarak görmeyip, zâhiri anlamından farklı bir biçimde yorumladığı kabul edilmektedir.(Râzî, 2020, s. 200)

Kur'an'da Hz. Âdem'in yaptığı hata dolayısıyla zâlim olarak isimlendirilmesi²⁵ ve Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın kendilerinden "Biz kendimize zulmettik"²⁶ şeklinde bahsetmeleri sebebiyle Allah'ın lanetinin onlar üzerine de olduğu²⁷ sonucunu çıkaran muhaliflerin olduğunu belirten Râzî, onların görüşlerine karşı deliller getirerek Hz. Âdem'in masumiyetini ispat etmeye çalışmaktadır.(Râzî, 1986, s. 33) Râzî Hz. Âdem'in zâlim olduğu iddiası hakkında iki şekilde

²¹ el-A'râf 7/20

²² el-A'râf 7/23

²³ Tâhâ 20/122

²⁴ el-A'râf 7/19

²⁵ El-Bakara 2/35

²⁶ El-A'râf 7/23

²⁷ Hûd 11/18

açıklama yapmaktadır: eğer peygamberlerden küçük günahların gerçekleşmesi caizdir denirse her günah işleyen kendi nefsinin zalimi olacaktır; eğer peygamberlerden küçük günahlar da sadır olmaz denirse daha iyiyi terk etmek, daha güzeli ve daha sevap olanı varken bunu kaçırmak da zulüm olacağından bunu yapan kişi kendisine zalim demektir.(Râzî, 1986, s. 39)

Hız. Âdem ve Hız. Havva'nın kastedildiği iddia edilen "*Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, Allah'ın kendilerine verdiği şey (çocuk) hususunda O'na ortaklar koşarlar...*"²⁸ ayeti hakkında ileri sürülen zayıf görüşleri reddeden Râzî, bir önceki ayette geçen nefis kelimesinden kast edilenin Hız. Âdem olmadığını ve onların şirke düşmediklerini iddia etmektedir.(Râzî, 1986, s. 42) Ayette Hız. Âdem ve Hız. Havva'ya verilen iyi evladın sonraki nesiller tarafından Allah'tan başkasına mâl edilerek küfre düşülmesinin kast edildiğini savunan Râzî'ye göre ayetteki muhatap insanlığın kadın ve erkekten oluşan iki cinsidir, yani âdemoğullarıdır.(Râzî, 1986, s. 42; Tûsî, 1985, s. 372)

Râzî, peygamberlerin işlediği fiillerle ilgili ayetlerin daha faziletli olanı terk etme şeklinde yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim peygamberlerin günah kabul edip tövbe ettikleri fiiller, diğer insanların taatleri nev'indedir.(Yıldırım, 2003, s. 117) Râzî eğer bu fiilin hata veya günah olduğu hususunda kesin kanaat varsa olayın nübüvvet öncesi döneme hamledilmesi gerektiğini ifade etmektedir.(Râzî, 2019, s. 198) Râzî bu bağlamda Hız. Âdem'in günah işlemiş olduğuyla ilgili meselenin peygamberlik öncesi döneme ait olduğunu ve bu dönemde küçük günahların işlenebileceğini belirterek, öne sürülen iddiaların bir delil olmayacağını söylemektedir.(Râzî, 1986, s. 35) Ancak o yine de *İsmetü'l-enbiya* eserinde peygamberlikten önce de masumiyeti savunanların delillerini belirterek konuyu açıklamaktadır.

Masum oldukları kabul edilen peygamberlerin zellelerinin Kur'an-ı Kerim'de neden var olduğu hakkında yorumlarda bulunan Mâtürîdî; bunun için birkaç sebep zikrederek insanlara kusurların örtülmesi emredilmişken, insanlar içinde en üst makamda bulunan peygamberlerin yaptıkları hataların ortaya çıkarılmasının bir hikmeti olduğunu belirtmektedir.(Mâtürîdî, 2018, s. 12/260) Mâtürîdî'nin kabulüne göre insanoğlu çeşitli vesilelerle imtihan edildiği gibi peygamberlerin zelleleriyle de imtihan edilebilmektedir. Allah'ın Kur'an'da peygamberlerin küçük günahlarını açıklayarak insanların bu günahlar karşısında peygamberlere alacakları tavır ve onlara bakış açılarını imtihan etmek istemesi mümkündür. Mâtürîdî'nin diğer yorumuna göre peygamberlerin her konuda insanlara örnek olmaları, hatalarının açıklanma sebebi olarak görülebilmektedir. Nitekim peygamberler insanlara yol göstermek, rehber olmak ve onlara bizzat uygulamalı olarak bilmediklerini öğretmek için gönderilmiş elçilerdir. Bu durumda her daim yanlış yapma potansiyeline sahip insanların, bu hatalarından sonra Allah'a nasıl tövbe edeceklerini de yine peygamberlerden öğrenmeleri gerekmektedir. Bu sebeple Kur'an'da peygamberlerin zelleleri anlatılarak ve sonrasında da peygamberlerin tövbeleri örnek gösterilerek insanların yanlış yaptıkları zaman aynı samimiyet ve pişmanlıkla Allah'a yönelmeleri istenmektedir. Peygamberler küçük günahlarında dahi Allah'a yakarıp tövbe etmiş ve bu yaptıkları yanlışın affını istemişlerdir. Öyleyse insan yaptığı küçük ve büyük günahlar

²⁸el-A'râf 7/190

için her daim tövbe kapısının açık olduğunu bilmeli ve Allah’a yönelmelidir. İşlediği günahları küçük görmeye meyilli olan insan, peygamberlerin yüce konumlarına rağmen işledikleri küçük günahlarda dahi Allah’ın ikazına maruz kaldıklarına şahit olarak kendi fiillerinin karşılığını alacağını hatırlamaktadır.

İmam Mâtürîdî peygamberlerin, kendilerinde ismet sıfatının bulunduğunu bilmediklerini belirtmektedir.(Mâtürîdî, 2018, s. 16/214) Onlar bu nedenle de Allah’a sık sık dua edip yanlış yapmaktan ve helak olmaktan O’na sığındıklarını ifade etmektedirler.²⁹ Aksi halde peygamberlerin Allah’a imanı zorunlu hale gelmiş olacaktır. Mâtürîdî ise bir zorunluluk olduğu için değil, onların hal ve hareketlerinden ötürü günahlardan korunmuş olduklarının kabul edildiğini belirtmektedir.

Peygamberler insanları doğru yola ileten ve onlara iyiliği emredip kötülükten sakındıran kimselerdir. Peygamberlerin bu tebliğ ve davetlerinin yanında kendilerinin yapmadıkları bir şeyi insanlardan istemeleri veya kendilerinin yapmaktan uzak kalmadıkları fiilleri insanlara yasak etmeleri onların görevlerine ters düşmektedir. Böyle bir peygamber düşüncesi insanlar için önder kabul edilebilecek ve davetine icabet edilecek kişiler olarak görülmemektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz de insanlara emredileni önce kendisi yaparak örnek olmakta ve yapılmayan bir fiilin insanlara söylenmesini yasaklamaktadır.³⁰ Bu nedenle peygamberlerin nübüvvet sonrası günah işlemeleri, yaptıkları hatalarında ısrar etmeleri de ittifakla kabul görülmemektedir.

Sonuç

Kur’an-ı Kerim’de peygamberlerin günahattan korunmuş olmalarıyla ilgili net ifadeler mevcut değildir. Onların güzel ahlaklı, örnek ve önder oldukları, kendilerine tabi olunmasının gerekliliği belirtilmekle beraber, bazı peygamberlerin yaptıkları hatalara da değinilmiştir. Bu olgular peygamberlerin masum oluşu hakkında ihtilafli görüşlere sebep olmuştur. Râzî bu ihtilafların i’tikâd ve şeriate ilişkin olmadığını; peygamberlerin nübüvvetten önce de şirk, küfür gibi büyük günahlardan ve risâlet görevlerinde noksanlık bulunmasından uzak oldukları hakkında birkaç aşırı düşünce hariç ittifak olduğunu belirtmiştir. Râzî, peygamberlerin icthadlarında da hataya düşmediklerini savunmuştur. İctihadlarda yapılan hatanın dahi sevap kazandırması şeklindeki rivayete binaen peygamberlerin icthadlarında yapılan hatanın günah olarak kabul edilmesini mümkün görmemiştir.

Râzî peygamberlerin nübüvvetten sonra küçük ve büyük hiçbir günaha kasıtlı olarak düşmediklerini, ancak sehven hata yapmalarının mümkün olduğunu savunmuştur. Nübüvvet öncesinde uyarılmaları mümkün olmadığı için zelle mukabilinde hatalar yapmalarını mümkün gören Râzî, bunların peygamberlik makamına hâlel getirecek türden çirkin işler olmadığını

²⁹İbrâhîm 14/35

³⁰ Es-Saf 61/2

savunmuştur. Râzî peygamberlerin günah işlemekten korunduklarını aklî ve naklî delillerle izâh etmeye ve onlardan büyük günah sadır olmadığını ispat etmeye çalışmıştır.

Râzî Hz. Âdem hakkındaki ifadelerin nübüvvet öncesi döneme ait olduğunu savunarak bunun peygamberlerin masumiyetine aykırı bir durum olmadığını belirtmiştir. Kur'an'da Hz. Âdem'e âsi denmesinin mecaz olduğunu ve onun vacibi değil mendubu terk ettiğini ifade eden Râzî, bu meseleyi daha faziletli olanı kaçırdığı için Hz. Âdem'in kendisine zalim dediği şeklinde yorumlamıştır. Allah Teâlâ'nın: "Şu ağaca yaklaşmayın" emrini te'vil eden Hz. Âdem'in içtihadında yanılmış olabileceğini ifade eden Râzî, bunun ismet sıfatına halel getirecek türden bir hata olmadığını savunmuştur. Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın çocukları konusunda şirke düştükleri şeklinde yorumlanan ayetten maksadın Hz. Âdem değil, onun neslinden gelen insanoğlu olduğunu savunan Râzî onların şirke düşmediklerini ispat etmeye çalışmıştır.

Kaynakça

- Akçay, M. (2011). Kelâm Literatüründe Peygamber Zelleleri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(24), 1-33.
- Buhârî, M. b. İ. (2009). *El-Câmiu's-Sahîh* (M. Sofuoğlu, Çev.; C. 1-17). Ötüken Yayınları.
- Cürçânî, S. Ş. (1997). Din. İçinde A. Erkan, *Et-Ta'rifât* (1. bs, s. 288). Bahar Yayınları.
- Çınar, M. (2011). Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mûcize ve İsmet. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21, 95-127.
- Goldziher, I. (1978). İsmet. İçinde *MEB İslâm Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Günaydın, F. (2017). İlk Dönem Tefsir ve Hadis Literatüründe İsmet İnancı. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 1-28.
- Günel, M. E. (2019). İsmet-i Enbiya İlkesinin Kur'an'a Aykırı Yorumlanması ve Bunun Sebep Olduğu İtikadî Problemler. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 637-659.
- İbn Hişam, E. M. C. A. (1955). *Es-Siretü'n-Nebeviyye*. Mustafa el-Babi el-Halebi.
- İsfahânî, R. (2010a). Din. İçinde A. Güneş & M. Yolcu, *El-Müfredât* (s. 1216). Çıra Yayınları.
- İsfahânî, R. (2010b). Zelle. İçinde A. Güneş & M. Yolcu, *El-Müfredât* (s. 1216). Çıra Yayınları.
- Kâdî Abdülcebbar, E.-H. (2013). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* (M. Yurdagür, Ed.; İ. Çelebi, Çev.; 1. bs, C. 1-2). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kılavuz, A. S. (2017). *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (28. bs). Ensar Yayınları.
- Küleynî, E. C. (1388). *El-Usûl mine'l-Kâfi* (C. 1).
- Mâtürîdî, E. M. (2018). *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (Y. Ş. Yavuz, Ed.; 1. bs, C. 1-17). Ensar Yayınları.
- Müslim, E.-H. M. b. el-Haccâc. (2014). *El-Câmiu's-Sahîh* (M. Sofuoğlu, Çev.; C. 1-8). İrfan Yayınevi.
- Nesefî, E.-M. (2004). *Tefsîratü'l-Edille*. DİB Yayınları.
- Özdemir, A. (2018). Fahreddin Râzî'de Peygamberlerin İsmeti Meselesi. *Journal of Turkish Studies*, 13(9), 195-212.
- Pezdevî, E.-Y. (2003). *Usûlu'd-Din*.
- Râzî, F. (1328). *El-Mesâilu'l-Hamsûn*. Matbaatu Kurdistan el-İlmiyye.
- Râzî, F. (1986). *İsmetü'l-Enbiyâ*. İlim Yayınları.
- Râzî, F. (1987). *El-Metâlibü'l-Âliye mine'l-İlmi'l-İlâhi* (A. H. es-Sakkâ, Ed.). Dârü'l-Kütübi'l-Arabî.
- Râzî, F. (1992). *El-Mahsûl fi İlmi Usûli'l-Fıkh*. Müessesetü'r-Risâle.
- Râzî, F. (1993). *Mefâtihu'l-Gayb*. Akçağ Basın Yayın Pazarlama A.Ş.
- Râzî, F. (2019). *Me'âlimü Usûli'd-Dîn* (1. bs). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Râzî, F. (2020). *El-Muhassal fi İlmi'l-Usûl* (2. bs). Klasik Yayınları.
- Reşîd Rıza, M. (1999). *Tefsîru'l-Menâr*. Daru'l-Kutub el-İlmiyye.
- Sâbûnî, E. M. N. (1978). *El-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sâbûnî, E. M. N. (2014). *El-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ*. Dârü İbn Hazm.
- Sinanoğlu, M. (1995). *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Nübüvvet* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Sinanoğlu, M. (2000). Kelâmcıların İsmet Anlayışlarının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 3(8), 163-188.
- Teftâzânî, S. (1989). *Şerhu'l-Makâsıd*.
- Teftâzânî, S. (2018). *Şerhu'l Akâid* (5. bs). İFAV Yayınları.
- Tehânevî, M. A. b. A. (1996). *Keşşâfî Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*.
- Tûsî, N. (1985). *Telhîsü'l-Muhassal*. Darü'l-Edvâ'.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). İsmetü'l-Enbiyâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 141-142). TDV Yayınları.
- Yıldırım, Z. (2003). Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 87-118.
- Yurdagür, M. (1997). Haşeviyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 426-427). TDV Yayınları.

KADİM ULEMÂNIN KİTABIN YAZARINA NİSPETİNDE DİKKATSİZ DAVRANMASI İDDİASI ÜZERİNE: İLK SİYER VE MEGÂZÎ ESERLERİ ÖZELİNDE

Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan TOPAL

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları

Anabilim Dalı, - ORCID ID: 0000-0002-4236-4289

ÖZET

İslâm literatüründe geçmiş dönemlerdeki âlimlerin kullandıkları kaynağın müellifini ifade etmesi, farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Hicrî ilk üç yüzyılda isnad kullanımı, kaynak göstermenin en güvenilir ve meşhur yöntemiymişti. Sonraki devirlerde sened kullanımına olan rağbet azalmış ve doğal olarak kaynak göstermede eser ve yazarının adının verilmesi gibi farklı metotlara başvurulmaya başlanmıştır. Ayrıca eserin adının ve müellifinin verildiği yerler de değişebilmektedir. Bilhassa senedlerde, müellif ravinin ismi anıldıktan sonra “صاحب المغازی/*el-Megâzî* sahibi” ve “صاحب السيرة/*es-Sîre* sahibi” gibi ifadelerle rastlanılmaktadır. Bu ifadelerin bir kısmı da tabakât-terâcim eserlerinde, ravilerin tam künyesinin verilirken, ravinin adı anılırken vb. durumlarda kullanılmaktadır. Bunların dışında tahsis ifade eden diğer ifadelerle eserler müelliflerine nispet edilmektedir.

Modern dönemde eserlerin müelliflerine nispetinde önceki âlimlerin ihmalkâr davrandığı iddia edilmektedir. Onların bazı eserleri yazarına değil eserin ravisine nispet etmesi, bu iddiaya kaynaklık etmektedir. Fakat ulemânın ilgili uygulamaları detaylı bir şekilde tetkik edildiğinde, bir ihmalkârlıktan söz edilemeyeceği, aksine onların daha kapsamlı bir yöntemle sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada âlimlerin yukarıda zikredilen yöntemi incelenmek gayesiyle farklı müelliflere nispet edilen ilk siyer ve megâzî eserleri bu bakış açısına göre ele alınmaktadır. İbn İshâk’ın *Megâzî*’sinde olduğu gibi çok sayıda nüshası olan kitapların, yazarları dışında ravisine ve diğer tabakalardaki ravilerine nispeti söz konusu olmaktadır. Bunda ravilerin ilave, tashih, gözden geçirme ve eksiltme gibi ellerindeki nüsha üzerindeki tasarrufları, nüshanın ravi ile beraber meşhur olması gibi unsurların etkili olduğu düşünülmektedir. Süleymân b. Tarhân et-Teymî’nin *el-Megâzî*’si gibi nüsha sayısı az olan kitapların müellifi dışındaki kişilere nispet edilmesi nadir rastlanan bir durumdur. Bunun yanında eserlerin telif edildiği ilk dönemlerde yaygınlık kazanmamasının da kitabın yazarı dışındaki kişilere nispet edilme oranını azalttığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Müellif, Ravi, Nüsha, *el-Megâzî* sahibi.

On the Allegations of Former Scholars' Careless Acting in Attribution to the Author of the Book: Specific to the First Sîra and Maghâzî Works

Abstract

In the Islamic literature, the expression of the author of the source used by the former scholars takes place in different ways. The use of isnad in the first three centuries of Hijrî was the most reliable and famous method of citing sources. In the following periods, the demand for the use of isnad decreased and naturally, different methods such as giving the name of the author and the work began to be applied in citing the source. In addition, the places where the name and author of the work are given may also change. Especially in the isnads, after the name of the author's narrator is mentioned, expressions such as "صاحب المغازي/al-Maghâzî owner" and "صاحب السيرة/al-Sîra owner" are encountered. Some of these expressions are also used in the works of tabâtât-terâcim when giving the full personal record of the narrators, mentioning the names of the narrators and similar situations. Apart from these, with other expressions expressing allocation, works are attributed to their authors.

It is claimed that former scholars acted negligently in relation to the authors of the works. The fact that they attribute some works not to the author but to the narrator of the work is the source of this claim. However, when the relevant practices of the scholars are examined in detail, it is understood that there is no negligence, on the contrary, they have a more comprehensive method.

In this research, the first sîra and maghâzî works, which are attributed to different authors, are handled according to this point of view, in order to examine the above mentioned method of scholars. As in Ibn Ishâq's *al-Maghâzî*, the attribution of books with a large number of versions to the narrators of the books and to the narrators in other layers is in question, apart from the authors. It is thought that factors such as additions, corrections, revisions and reductions of the narrators on the version in their hands and the fact that the version is famous together with the narrator are effective in this. It is rare for books with few versions, such as Sulaymân b. Tarkhân al-Taymî's *al-Maghâzî*, to be attributed to people other than their authors. In addition, it is thought that the fact that the works were not widespread in the first period of copyright reduced the rate of attribution to people other than the author of the book.

Keywords: Sîra, Author, Narrator, Version, *el-Maghâzî* owner.

Giriş

Önceki âlimler verdikleri bilginin kaynağını gösterirken, bu kaynağın müellifine atıf yapmakta ve çoğunlukla sadece müellifi anmaktadır. Bunun, önceki dönemlerde kabul edilen bir metot olduğu belirtilmektedir.¹ Müellifi eseri ile birlikte belirtmek nadir karşılaşılan bir

¹ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsâtün fi'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînih* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400), 381.

durumdur. Âlimler müellife işaret ederken de genellikle müellifin tanınmasını kolaylaştırıcı bir yol izlemektedir. Yani müellifin kolayca tanınmasını sağlayacak meşhur isim, künye, lakap veya nisbe kullanılmaktadır.² Özellikle hicrî ilk üç yüzyılda kaynak göstermede sened kullanımını yaygındı. Yukarıda işaret edildiği üzere kaynak gösterilirken genellikle sadece müellifin adı, çok nadir olarak hem eser hem de müellifin adı beraber verilirdi. Sonraki dönemlerde ise sened kullanımında bir takım değişiklikler olmuş ve farklı tasarruflarda bulunulmuştur. Bu tasarrufların birisi de bazan eserin müellifi değil, müellifin ravisi veya ravinin ravisinin kitabın yazarı olarak takdim edilmesidir.³ Bu yöntem, ilgili alana vakıf olmayanlar için yanıtıcı olabilmektedir. Bu tür durumlarda dikkatli olmak ve ilgili eserin müellifi ve nüshaları hakkında detaylı araştırma yapılması gerekmektedir.

Kaynak göstermede önemli bir yeri olan sened uzun bir süre kullanılmış ve hadis, tefsir, fıkıh, tarih gibi birçok ilimde ve bu alanlardaki eserlerin bir sonraki nesle aktarılmasında önemli bir nakil yöntemi olarak kendini kabul ettirmiştir. Hatta yazılan çoğu eserin baş tarafında eserin o tarihe kadar ulaşmasını sağlayan isnad zinciri, eserin nakledildiği tahammül ve eda yolları ile rivayet yeri gibi bilgiler yer almaktadır. Böylece eserlerin güvenilirliğini araştırma imkânı sağlanmış olmaktadır.⁴ Bununla beraber bazı eserler birden fazla kişiye nispet edilebilmektedir. Aşağıda değinileceği üzere bunda birkaç sebep etkili olmaktadır. Eserin, müellifin ravisi vasıtasıyla meşhur olması ve ravilerin eserlere ilavede bulunması bunlardandır.⁵ Dolayısıyla eserlerin müelliflerinin tespitinde bu tür hususlara dikkat edilmelidir. Daha önce bu hususa dikkat çeken iki önemli araştırmacı bulunmaktadır. Bunlar Mustafa el-A‘zamî ve Mutâ‘et-Tarâbîşî’dir. Konuyu ilk önce A‘zamî *Dirâsât*’ında ele almış ve bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Sonrasında da Tarâbîşî *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*’ında A‘zamî’nin değerlendirme ve görüşlerini incelemiştir. Bu çalışmada, zikredilen iki araştırmacının ele almadığı ilk siyer ve megâzî eserleri bu açıdan incelenmektedir. İlk olarak önceki âlimlerin eserin yazarına işaret ederken dikkatsiz davrandığı iddiası hakkında kısa bir bilgilendirme ve bazı değerlendirmeler yapılmaktadır. Ardından söz konusu iki araştırmacının değinmediği ilk siyer eserleri ve müellifleri bu bakış açısıyla ele alınmaktadır. Son olarak meseleye dair bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Kadîm Ulemânın Kitabın Yazarına Nispetinde Dikkatsiz Davranması İddiası

Geçmiş dönemlerde yaşayan âlimlerin eserlerinde kaynak olarak kullandıkları kitapların müelliflerini işaret ederken takip ettiği yöntem hakkında Mustafa el-A‘zamî ve Tarâbîşî’nin

² İlk asırlarda kaynağı göstermede kullanılan senedin ravilerinin zat ve hal bakımından bilinmemesi senedin verdiği bilginin güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Detaylı bilgi için bk. Emin Aşıkutlu, “Meçhul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 28/286-288.

³ A‘zamî, *Dirâsât*, 381.

⁴ Raşit Küçük, “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/157.

⁵ Hocalarından aktardıkları bilgiyi gerekli gördüklerinde revize eden İslâm tarihçilerin bu gayretleri, aktarılan bilgiyi sentezlemek ve böylece kolay anlaşılır hale getirmek gibi ilmî hedeflerin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu tür revizelerin, tarihi çarpıtmaya yönelik olmadığını gösteren Müslüman tarih yazıcılığında anlatı değişiminin bir değerlendirmesi için bk. Ahmet Topal, “The Narrative Change in Muslim Historiography within the Context of the Expedition to al-Kharrâr”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 14.

önemli değerlendirmeleri bulunmaktadır. Tarâbîşî bu konuyla alakalı olarak *Ruvâtü Muhammed b. İshâk* adlı eserinde kadîm ulemânın kitapların müelliflerine nispet etmede dikkatsiz/ihmalkâr davrandığı iddiasını bir başlık altında ele almaktadır.⁶ Tarâbîşî'nin ilgili başlıkta görüşlerine detaylı bir şekilde yer verdiği A'zamî de *Dirâsât*'ında konuyla alakalı müstakil bir başlık açmakta ve örneklerle meseleyi incelemektedir. A'zamî'ye göre hadis eserlerinin yanında edebiyat, tarih ve terâcim kitapları gibi o dönemdeki İslâm âlimlerinin eser verdiği her alanda⁷ kitap olmaksızın yazara işaret edilmesi, dönemin bir yöntemidir. Fakat onlar esere işaret edecekleri zaman daima dikkatli davranmamaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak eseri bazan müellife, bazan raviye veya ravinin ravisine nispet etmektedirler.⁸ A'zamî bu durumun birkaç asır devam ettiğini ve hadisin bu hususta diğer ilim dallarını etkilediğini düşünmektedir.⁹

Meselenin daha iyi anlaşılması için iki araştırmacının da değindiği şu misallere yer verilebilir: *Şerhu'l-Mufaddaliyyât* adlı eserin müellifi Kâsım b. Muhammed el-Enbârî'dir (ö. 305/917). Ondan bu eseri İbnü'l-Enbârî diye bilinen oğlu Ebû Bekir Muhammed b. Kâsım (ö. 328/940) nakletmektedir. Bazı kaynaklarda kitap, müellifine değil eserin ravisi İbnü'l-Enbârî'ye nispet edilmektedir.¹⁰ A'zamî, İbnü'l-Enbârî'nin eserin ravisi olmasının dışında esere herhangi bir katkısının olmadığını ifade etmektedir.¹¹ Fakat eser İbnü'l-Enbârî'nin ismiyle meşhur olmuş ve ona nispet edilmiştir.¹² Başka bir örnek: Tarihçi Ebû Huzeyfe el-Buhârî'nin (ö. 206/821) *el-Mübetede*' adlı eserini¹³ öğrencisi İsmâil b. İsâ el-Attâr (ö. 232/846-47) nakletmektedir.¹⁴ Attâr'dan da Hasan b. Ali el-Kattân el-Bağdâdî (ö. 298/910-11) rivayet etmektedir.¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî de eserin ravisinin ravisi olan Hasan el-Kattân'ı sâhibü'l-Mübtede' olarak nitelemektedir.¹⁶ Bununla beraber âlimlerin bu tutumunun dikkatsizlikten değil aksine vakiya hâkim olup hassas bir yöntem takip ettiklerinden kaynakladığı anlaşılmaktadır. Bu durumun genelde Arap kültüründe, özelde rivayet ilmindeki rivayet ve telif arasındaki bağla alakalı olduğu belirtilmektedir.¹⁷

⁶ Mutâ' Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-meğâzi ve's-siyer ve sâiri'l-merviyât* (Dimaşk - Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1414), 474-482.

⁷ A'zamî, *Dirâsât*, 382.

⁸ A'zamî, *Dirâsât*, 381. A'zamî aynı sayfada eserlerin ravilerince yapılan ilave vb. tasarrufların, bazı araştırmacıları, ravileri eserin müellifi olarak takdim etmelerine sebep olduğunu belirtmektedir.

⁹ A'zamî, *Dirâsât*, 382.

¹⁰ Meselâ bk. Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî Hâcî Halife Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenâ, 1941), 2/1043; *Hizânetü't-Turâs, Fihrisü'l-mahtûtât* (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.), 51/681. İbn en-Nedîm *Fihrist*'inde İbnü'l-Enbârî'ye *Kitâbü'l-Mufaddaliyyât* adında bir eser nispet etmektedir. Bu eser muhtemelen yukarıda bahsedilen söz konusu eserin şerhidir. Bk. Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist (el-Mektebetü'ş-şâmile)*, thk. İbrâhîm Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417), 102.

¹¹ A'zamî, *Dirâsât*, 385.

¹² A'zamî, *Dirâsât*, 385; Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 476.

¹³ en-Nedîm, *el-Fihrist (el-Mektebetü'ş-şâmile)*, 122.

¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 6/262.

¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 7/241.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 8/367.

¹⁷ Bk. Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 476.

Ravi, müellifin kitabını rivayet eden ve yayılmasına aracı olandır. Bunu yaparken kitapta kendine ait izler bırakabilir ve bazı kısımlarını değiştirebilir. Aynı şekilde ravi bir kısmı müellife, bir kısmı kendisine ait rivayet ve notlardan oluşan ve önemli birçok farklılık taşıyan bir nüshayı yayabilir. Dolayısıyla ravi bu gibi tasarrufları vesilesiyle eserin oluşumunda müellife ortaklık edebilmektedir. İslâm literatüründe ravinin değişmesiyle nüshaların değişebileceği olgusu bilinen önemli hususlardandır. Bu durum eski ve yeni birçok araştırmacının dikkatini çektiği¹⁸ ifade edilmektedir.

Tarâbişî bu konuda iki noktadan bahsetmektedir. Birincisi: Ravi açık bir şekilde eserin aslından bir şeyi değiştirir; ona ilave yapar veya ondan bir şey çıkarır. Bu durumda eserin raviye nispeti söz konusu olabilmektedir. İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sindeki tasarrufları¹⁹ buna misal olarak verilebilir.

İkincisi: Ravi genel olarak veya harfi harfine eserin aslına sadık kalır. Bu durum konu açısından dikkate değerdir. Zira Mustafa el-A'zamî'nin kadîm ulemânın bazan kitapların yazarlarına işaret etmede dikkatsiz davrandığı iddiası söz konusu durumla yakından alakalıdır. Burada birden fazla nüshası olan eserler söz konusu olduğunda, o eserin müelliften ziyade ravisine nispeti, eserin nüshalar arasındaki değişiminin tespit ve değerlendirilmesi açısından daha önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla *Megâzi'n-Nüfeylî rivâyetühû 'an Muhammed b. Seleme 'an İbn İshâk/ مغازي النفيلى روايته عن محمد بن سلمة عن ابن اسحاق* ifadesi, *Megâzi İbn İshâk rivâyetü Muhammed b. Seleme ve 'anhû 'n-Nüfeylî/ مغازي ابن اسحاق رواية محمد بن سلمة وعنه النفيلى* ifadesinden daha açıklayıcı ve faydalıdır.²⁰

Konu ve öneminin anlaşılması maksadıyla ilk siyer ve megâzî eserlerinin farklı müelliflere nispet edilmesi hususunda, önceki âlimlerin eserlerinde yer verdiği dikkat çeken bazı kayıtlara aşağıda değinilmektedir.

1. Urve b. Zübeyr'in *Megâzî'si*

Zehebî (ö. 748/1348), İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Aynî'nin (ö. 855/1451) bazı eserlerinde Urve b. Zübeyr'in *Megâzî'si* olduğu belirtilmekte ve bu eserden iktibaslar yapılmaktadır.²¹ Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahmân el-Esedî'nin (ö. 130

¹⁸ Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 476.

¹⁹ İbn Hişâm'ın işaret edilen tasarrufları için bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye (el-Mektebetü 'ş-şâmile)*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi (Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375), 1/4.

²⁰ Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 477.

²¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi 'n-nübelâ'*, ed. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 2/28; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424), 1/242; Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şirî (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 1408), 5/275; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379), 5/333; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fi tenkîhi Mebâni'l-ahbâr fi şerhi Meâni'l-âsâr*, thk. Ebü Temîm Yâsir b. İbrâhim (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, 1429), 4/57.

civarı/147-148) eserin ravilerinden olduğu ifade edilmektedir.²² Bununla beraber Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Hacer, Âmirî (ö. 893/1488), Semhûdî (ö. 911/1506), Şemseddîn Şâmî (ö. 942/1536) ve Diyârbekrî (ö. 990/1582) gibi bazı âlimlerin eserlerinde Ebü'l-Esved'e *Megâzî* adında bir eser nispet edilerek, ilgili eserden alıntılar yapılmaktadır.²³

Fethu'l-bârî'de yer alan bir nakle göre Ebü'l-Esved'in *Megâzî*'sini Abdullah b. Lehîa (ö. 174/790) nakletmektedir.²⁴ Zürcânî'nin *Muvatta'* şerhinde ise İbn Lehîa'nın *Megâzî* isimli bir eseri olduğu kaydedilmektedir.²⁵ Dolayısıyla buradaki kayıtlar birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınıp değerlendirildiğinde Urve b. Zübeyr, Ebü'l-Esved ve İbn Lehîa'nın her birinin müstakil *Megâzî* adlı bir eseri olduğu zannedilebilir. Hâlbuki Sehâvî *el-İ'lân*'ında İbn Lehîa'nın, Urve'nin *Megâzî*'sinin Ebü'l-Esved rivayetini naklettiğini belirtmektedir.²⁶

2. Zührî'nin *Megâzî*'si

Kaynaklarda aralarında hoca-talebe ilişki bulunan Zührî (ö. 124/742), Ma'mer b. Râşid (ö. 156/770) ve Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826-27) her birine müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî* adında bir eser nispet edilmektedir. İbn en-Nedîm (ö. 385/995 (?)) *Fihrist*'inde Ma'mer b. Râşid²⁷ ve Abdürrezzâk'ın²⁸ *Kitâbü'l-Megâzî*'si olduğunu belirtmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla Zührî'ye *el-Megâzî* adlı eseri ilk nispet eden Kâtip Çelebî'dir (ö. 1067/1657). Sonrasında Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920), Kettânî (ö. 1927), Sıddîk Hasan Han (ö. 1307/1890) ve Fuad Sezgin (ö. 2018) de Zührî'nin aynı adla bir esere sahip olduğunu kaydetmektedir.²⁹ Son dönemlerde ise *Kitâbü'l-Megâzî*'nin asıl müellifi hususunda ciddi bir fikir ayrılığı söz konusudur. Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde yer alan "Kitâbü'l-Megâzî" kısmının bu üç müellife de nispet edilen *Kitâbü'l-Megâzî*'nin bir kısmı olduğu düşünülmekte; fakat bazıları eserin

²² Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 2/28; Zehebî, *Târih*, 1/242; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 5/341.

²³ Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 6/93; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/24; 7/280, 511; 8/51; Ebü Zekeriyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fi telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâ'il* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/379; Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Hâlid Abdülganî Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427), 1/211; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfî Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, thk. 'Âdil Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414), 2/239; 6/13; Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târihu'l-hamîs fi 'ahvâli enfesi'n-nefis* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/317.

²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/366.

²⁵ Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî 'alâ Muvatta' el-imâm Mâlik*, thk. Tâhâ Abdürra'ûf Sa'd (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1424), 1/116.

²⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbih li-men zemme ehle't-târih*, thk. Franz Rosenthal, çev. Sâlih Ahmed el-Alî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407), 147-148.

²⁷ en-Nedîm, *el-Fihrist (el-Mektebetü's-şâmîle)*, 123. Ayrıca bk. M. Fuad Sezgin, *Târihu't-türâsi'l-'Arabî el-mücellidü'l-evvel el-cüz'ü's-sânî et-tedvînü't-târihî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî vd. (Medine: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1411), 93.

²⁸ en-Nedîm, *el-Fihrist (el-Mektebetü's-şâmîle)*, 279. Ayrıca bk. Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 19/306.

²⁹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1460, 1746; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsarü'l-musannifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 2/7; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyânî meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerreffe*, thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî b. Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1414), 106-107; Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevci Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülûm* (Dâru İbn Hazm, 1423), 520; Sezgin, *et-Tedvînü't-târihî*, 77.

Zührî'nin³⁰ bir gurup da Ma'mer b. Râşid'in³¹ olduğunu iddia etmektedir. Velhasıl eserin asıl müellifinin Zührî olduğu, Ma'mer b. Râşid'in eseri ondan alıp bazı ilaveler yaptığı anlaşılmakta ve ondan da Abdürrezzâk'ın aldığı ve bazı tasarruflarla beraber eseri rivayet ettiği düşünülmektedir.

3. Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzî*'si

İlk siyer âlimlerinden olan Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzî*'si kaynaklarda büyük çoğunlukla kendisine nispet edilmektedir. Tespit edildiği kadarıyla sadece bir yerde eserin ravisi, müellif olarak takdim edilmektedir. İbnü'l-Esîr, eserin meşhur ravilerinden Muhammed b. Füleih'in (ö. 197/813)³² *Megâzî* adlı bir eseri olduğunu belirtmektedir.³³ Büyük bir ihtimalle İbnü'l-Esîr eserin müellifini değil de ravisini bildirme ihtiyacı duymuştur. Bilindiği üzere *Megâzî*'nin diğer meşhur ravisi Mûsâ b. Ukbe'nin yeğeni İsmâil b. İbrâhim b. Ukbe'dir (ö. 169/785).³⁴

4. Süleyman b. Tarhân'ın *Megâzî*'si

Tâbiünden olan Süleymân b. Tarhân'ın kaynaklarda *Megâzî* adında bir eseri olduğu kaydedilmektedir.³⁵ İbn Hayr *Fehrese*'sinde eseri *Kitâbü Sîreti Resûlillâh (s.a.v)* şeklinde anmakta ve kitabı Süleyman et-Teymî'den oğlu Mu'temir b. Süleyman'ın (ö. 187/803), ondan da Ebû Abdullah Muhammed b. Abdü'lâ es-San'ânî'nin (ö. 207/822) rivayet ettiğini aktarmaktadır.³⁶ Bununla beraber İbn Kesîr *el-Bidâye*'sinde Mu'temir b. Süleyman'a *Megâzî* adında bir eser nispet etmekte ve bundan iktibas yapmaktadır. Sadece buradaki metne³⁷ bakılarak Mu'temir'in müstakil bir eseri olduğu çıkarılabilir. Fakat İbn Kesîr'in iktibas yaptığı aynı bilgi, İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*'sinde Süleyman et-Teymî'nin *Megâzî*'sinden aktarılmaktadır.³⁸ Dolayısıyla buradan hareketle *Megâzî*'nin zaman zaman ravisi Mu'temir'e nispet edildiği anlaşılmalıdır. Ayrıca Kettânî, Ziriklî ve Kehhâle'nin Mu'temir'e aynı adla bir eser nispet ettiklerini ifade etmek gerekmektedir.³⁹ Bunun yanında Ahmed b. Hanbel,

³⁰ Meselâ bk. Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî Zührî, *el-Megâzî'n-nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1401), 22. Ayrıca bk. Halit Özkan, "Zührî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/548.

³¹ Meselâ bk. Muhammed b. Muhammed Avâcî, *Merviyâtü'l-imâm ez-Zührî fi'l-megâzî* (Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1425), 1/156.

³² Meselâ bk. Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbilî İbn Hayr, *Fehresetü İbn Hayr el-İşbilî*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Beşşâr 'Avvâd (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2009), 286; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecridü 'esânidi'l-kütübi'l-meşhûra ve'l-'eczâi'l-mensûra*, thk. Muhammed Şekkûr el-Meyâdîni (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418), 74.

³³ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 2/152.

³⁴ Meselâ bk. Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388), 5/418; İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 74.

³⁵ Meselâ bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/506; 8/51; Sezgin, *et-Tedvînu't-târihi*, 83.

³⁶ İbn Hayr, *Fehrese*, 286-287.

³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/259.

³⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/500.

³⁹ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 110; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/265; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 12/304.

Mu‘temir’in babası dışındaki hocalarından da megâzî rivayeti naklettiği belirtmektedir.⁴⁰ Buna binaen Mu‘temir’in eserin ravisi olmakla beraber eser üzerinde müellif olarak anılmasını haklı kılacak bazı tasarruflarının olduğu söylenebilir.

5. İbn İshâk’ın Megâzî’si (Sîret’i)

Bilindiği üzere İbn İshâk’ın *Sîret/Megâzî*’si İbn İshâk’ın birçok öğrencisi tarafından rivayet edilmektedir. Kaynaklarda İbn İshâk’ın *Megâzî*’si bu öğrencilerine ve öğrencilerin talebelerine birçoğuna *Sâhibü’l-Megâzî* vb. ifadelerle nispet edilmektedir. Dikkatli olunmadığı takdirde eserin ilgili ravilere ait olduğu zannedilebilir. Aşağıda konuyla alakalı çok sayıda örneğe yer verilmektedir. Bunlar:

Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) İbn İshâk’ın öğrencilerinden Seleme b. Fazl’ı صاحب المغازي/sâhibü’l-megâzî⁴¹ olarak nitelemektedir.⁴² Hâlbuki Seleme, *Megâzî*’nin ravilerindendir.⁴³

Yûsuf el-‘İş (ö. 1967) *Fihrisü mahtûtâti Dâri’l-Kütübi’z-Zâhiriyye et-târîh ve mülhekâtüh*’de Ebû Ca’fer Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî’ye (ö. 234/848) *el-Megâzî* adında bir eser nispet etmektedir.⁴⁴ Aynı eseri Elbânî (ö. 1999) İbn İshâk’a nispet etmekte ve bu eseri Nüfeylî’nin Muhammed b. Seleme’den (ö. 192/807) naklettiğini ifade etmektedir. Ardından kitabın isminin altında eserin sahibinin adının bulunmadığını, aksine eserin ravisinin ravisi olan Nüfeylî’nin yer aldığını belirtmektedir. Bu sebeple kütüphane fihristlerinde eserin Nüfeylî’ye nispet edildiğini ve Yûsuf el-‘İş’in *Fihrist*’inin de bunlardan olduğunu söylemektedir.⁴⁵ Fuad Sezgin (ö. 2018) de benzer duruma işaret etmektedir.⁴⁶ Muhammed Hamîdullah’ın (ö. 2002) tahkikini yaptığı nüshanın ilk sayfasında da İbn İshâk’ın adı geçmemektedir.⁴⁷ İbn İshâk’ın adı ilk olarak rivayetlerin senedlerinde geçmektedir.⁴⁸

Taberânî (ö. 360/971), İbn Nukta (ö. 629/1231) ve İbnü’l-Adîm (ö. 660/1262) gibi bazı âlimler Ebû Yahyâ Bekr b. Süleymân el-Basrî’yi (ö. 191-200/806-815 arası) صاحب المغازي/sâhibü’l-megâzî olarak nitelemektedir.⁴⁹ Bekr b. Süleymân İbn İshâk’ın öğrencilerinden

⁴⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-‘İlel ve ma’rifetü’r-ricâl*, thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru’l-Hânî, 1422), 3/266.

⁴¹ Meselâ bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî Yahyâ b. Ma’in, *Ma’rifetü’r-ricâl li’l-imâm Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma’in*, thk. Muhammed Kâmil Kassâr, Muhammed Mutî’ el-Hâfiz ve Gazve Bedîr (Dimaşk: Mecme’u’l-Luğati’l-Arabiyye, 1405), 1/83.

⁴² Ayrıca bk. A’zamî, *Dirâsât*, 383; Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 475.

⁴³ Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7/381; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/122; Zehebî, *Târîh*, 4/1119.

⁴⁴ Yûsuf el-‘İş, *Fihrisü mahtûtâti Dâri’l-Kütübi’z-Zâhiriyye et-târîh ve mülhekâtüh* (Dimaşk: Matba’atü Dimaşk, 1366), 42.

⁴⁵ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri’l-Kütübi’z-Zâhiriyye el-müntehab min mahtûtâti’l-hadîs* (Riyad: Mektebetü’l-Me’ârif, 1422), 42.

⁴⁶ Meselâ bk. Sezgin, *et-Tedvînü’t-târîhî*, 89.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk el-müsemmatü bi-Kitâbi’l-mübtede’ ve’l-meb’as ve’l-meğâzî*, thk. Muhammed Hamîdullah (Konya: Hibaş Yayinevi, 1401), 283.

⁴⁸ Meselâ bk. İbn İshâk, *Sîret*, 285.

⁴⁹ Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *er-Ravzû’d-dânî ile’l-Mu’cemi’s-sagir li’t-Taberânî*, ed. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr (Beyrut-Ummân: el-Mektebü’l-

olmakla beraber ondan *Megâzi*'yi naklettiğine dair modern dönem öncesindeki kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememektedir. Bununla beraber Tarâbîşî onun İbn İshâk'ın *Megâzi*'sinin bir nüshasına sahip olduğunu düşünmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla Bekr b. Süleymân hakkındaki sâhibü'l-megâzî ifadelerini değerlendirirken bunu dikkate almak gerekmektedir.

İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938), Ebû Nuaym (ö. 430/1038), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), İbn Asâkir (ö. 571/1176) ve Mizzî (ö. 742/1341) gibi bazı âlimler İbn İshâk'tan rivayette bulunan Ebû Râşid Müsennâ b. Zür'a el-Bağdâdî'yi (ö. 170/786-87 civarı?) صاحب المغازي/sâhibü'l-megâzî şeklinde anmaktadır.⁵¹ Tarâbîşî de onun İbn İshâk'ın *Megâzi*'sinin bir nüshasına sahip olduğunu iddia etmektedir.⁵² Hoca olarak sadece İbn İshâk'ın zikredilmesi,⁵³ *el-Megâzi*'nin İbn İshâk'ın eserinin bir nüshası olduğu görüşüne mesnet teşkil edebilir.

Ka'bi (ö. 319/931), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve İbn Haldûn (ö. 808/1406) gibi bazı âlimler Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâi'yi (ö. 183/799) صاحب المغازي/sâhibü'l-megâzî olarak nitelermektedir.⁵⁴ Bilindiği üzere Bekkâi'ye nispet edilen bu eser İbn İshâk'ın *Megâzi*'sinin meşhur nüshalarından biridir.⁵⁵ Bu nüshayı Bekkâi'den İbn Hişâm nakletmiş⁵⁶ ve nüsha *es-Sîretü'n-nebeviyye* adıyla günümüze ulaşmıştır.⁵⁷ Ayrıca birçok kaynakta *Megâzi*'nin İbn Hişâm'a da nispet edildiği görülmektedir.⁵⁸

İslâmî-Dâru Ammâr, 1405), 1/250; Ebû Bekr Muînüddîn (Muhîbüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' el-Bağdâdî İbn Nukta, *İkmâlü'l-İkmâl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî ve Muhammed Sâlih Abdülazîz Murâd (Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1408), 6/2722; Ebû'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/454. Ayrıca bk. Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 8/314.

⁵⁰ Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 58, 251.

⁵¹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1371), 8/327; Ebû Nuaym İsfahânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî ve Abdülber Abbâs (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1406), 233; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 16/578; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-'Amrî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415), 38/244; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/427. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehbî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Alî Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382), 4/523.

⁵² Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 58, 249.

⁵³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/327; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 16/578.

⁵⁴ Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Ka'bi, *Kabûlü'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Ebû 'Amr el-Hüseyinî b. 'Umer b. Abdürrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), 2/236; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddissîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396), 1/307; Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldûn, *Târihu İbn Haldûn*, thk. Halîl Şehâde ve Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408), 1/221.

⁵⁵ Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/396; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 9/499; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/489; Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 7/475.

⁵⁶ Meselâ bk. İbn Haldûn, *Târih*, 1/295; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *es-Sikât mimmen lem yeka' fî'l-kütübi's-sitte* (San'a: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Bühüs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Tahkîki't-Türâs ve't-Terceme, 1432), 6/474; Ebû Muhammed Abdullâh et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme el-Yemenî el-Adenî eş-Şâfiî Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr fî vefeyâti a'yânî'd-dehr*, thk. Bû Cum'a Mükri ve Hâlid Zevârî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428), 2/427.

⁵⁷ Nüshanın bir basımı için meselâ bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*.

⁵⁸ Meselâ bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lügât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 25/504; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/49; Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 10/74, 429; Ebû'l-

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Belâzürî (ö. 279/892-93) İbn İshâk'ın Medinelî en önemli ravisi olan İbrâhîm b. Sa'd'a (ö. 183/799) *el-Megâzî* adında bir eser nispet etmektedir.⁵⁹ Fakat diğer kaynaklar incelendiğinde zikredilen bu eserin İbn İshâk'ın *Megâzî*'sinin bir nüshası olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰ Bununla beraber İbrâhîm b. Sa'd'ın elindeki nüshaya ilavelerde bulunduğu belirtilmektedir.⁶¹ Ayrıca İbrâhîm b. Sa'd'ın elindeki bu nüshayı Ahmed b. Muhammed b. Eyyûb el-Verrâk (ö. 228/843) almış ve bu nüsha yaygınlık kazanmıştır. Fakat birçok eserde Verrâk صاحب المغازي/sâhibü'l-megâzî olarak anılmakta ve bu sıfatla tanıtılmaktadır. Taberânî, İbn Asâkir, İbn Nukta, Mizzî, Zehebî ve İbn Hacer gibi birçok âlim ona *el-Megâzî* adında bir eser nispet etmektedir.⁶² Her ne kadar bu adla bir eser sahibi olduğuna işaret edilse de Yahyâ b. Ma'in'in belirttiği üzere bu eser İbrâhîm b. Sa'd'ın *el-Megâzî* nüshasıdır.⁶³

İbn İshâk'ın öğrencilerinden Ebû Ahmed Abdurrahman b. Beşîr eş-Şeybânî ed-Dımaşkî (ö. 181-190/797-806?) İbn Asâkir'in *Târîh*'inde صاحب المغازي/sâhibü'l-megâzî olarak kaydedilmektedir.⁶⁴ Diğer kaynaklarda böyle bir kayıt bulunmamakla beraber İbn Hibbân *es-Sikât*'ında Ebû Ahmed eş-Şeybânî'nin İbn İshâk'ın *Megâzî*'sini naklettiğini belirtmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla buradaki *el-Megâzî*'nin İbn İshâk'ın eserinin bir nüshası olduğu anlaşılmaktadır.

Zehebî, İbn Kesîr ve İbn Haldûn'un bazı eserlerinde Yûnus b. Bükeyr'e (ö. 199/814) *el-Megâzî* veya *el-Megâzî ve's-siyer* adında bir eser nispet edilmektedir.⁶⁶ Yûnus b. Bükeyr'in İbn

Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim (Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1413), 1/187; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/357; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/179, 518; Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülûm*, 303.

⁵⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 24/283; 25/452; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417), 10/44-45.

⁶⁰ Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 3/415; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Ahmed Âdil Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 7/270; Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, ed. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406), 4/2255; en-Nedîm, *el-Fihrist (el-Mektebetü's-şâmile)*, 121.

⁶¹ Meselâ bk. Ramazan Topal, "İbrâhîm b. Sa'd (ö. 183/799) ve Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî Rivayetinin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine Yansıması", *Akademik Siyer Dergisi* 6 (2022), 86.

⁶² Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415), 1/131; İbn Asâkir, *Târîh*, 5/294; İbn Nukta, *İkmâl*, 1/454; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33/131; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehabî, *Zikru esmâi men tükellime fihî ve hüve müvessak*, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd el-Hâcî Emrîr el-Meyâdînî (Zerkâ': Mektebetü'l-Menâr, 1406), 39; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/294; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avvâme (Suriye: Dâru'r-Raşîd, 1406), 83; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Dekken: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325), 1/70.

⁶³ Yahyâ b. Ma'in, *Ma'rifetü'r-ricâl*, 2/43. Ayrıca bk. Zehebî, *Mizân*, 1/133.

⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 34/242.

⁶⁵ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât*, ed. Muhammed Abdülmü'îd Hân (Dekken: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1393), 8/373. Ebû Zür'a ed-Dımaşkî'den gelen bir nakle göre Ebû Ahmed eş-Şeybânî İbn İshâk'ın kitaplarının irabını düzeltmiştir. Bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 34/243.

⁶⁶ Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 9/245; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/238; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/380; İbn Haldûn, *Târîh*, 1/258.

İshâk'ın *Megâzî*'sini naklettiği bilinmektedir.⁶⁷ Buna binaen bahsedilen eserin İbn İshâk'ın kitabının bir nüshası olduğu rahatlıkla anlaşılır. Bunun yanında Yûnus b. Bûkeyr'in elindeki nüshaya ilaveleri olduğu kaynaklarda belirtilmekte⁶⁸ ve günümüze eksik ulaşan nüshasının önemli bir kısmının İbn İshâk dışındaki hocalarından geldiği⁶⁹ tespit edilmiştir. Buradan hareketle eserin Yûnus b. Bûkeyr'e nispet edilmesi imkân dâhilindedir.

Yahyâ b. Saîd el-Emevî (ö. 194/810) İbn İshâk'ın *Megâzî*'sini nakleden öğrencilerindendir.⁷⁰ *Megâzî*'yi ondan da oğlu Saîd b. Yahyâ el-Emevî (ö. 249/863) nakletmektedir.⁷¹ Bu nüsha bazı kaynaklarda müstakil olarak hem Yahyâ b. Saîd,⁷² hem de oğlu Saîd b. Yahyâ'ya⁷³ nispet edilmektedir.

Sonuç

Kadîm âlimlerin kullandıkları kaynağın müellifini belirtmesi, farklı şekillerde gerçekleşmektedir. İlk üç asırda sened kullanımı sebebiyle genellikle kullanılan eser değil de müellifinin adı zikredilmekteydi. Daha sonraki dönemlerde sened kullanımı aynı hassasiyetle devam etmemiş; doğal olarak kaynak göstermede eserin adının verilmesi gibi farklı yöntemlerin uygulanmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca eserin adının ve müellifinin verildiği yerler de farklılık arz edebilmektedir. Çoğu kez senedlerde, müellif ravinin ismi anıldıktan sonra “*el-Megâzî sahibi*” ve “*es-Sîre sahibi*” gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Bu ifadelerin azımsanmayacak bir kısmı da tabakât-terâcim kitaplarında bulunmaktadır. Bunların haricinde tahsis ifade eden diğer lafızlarla eserler yazarlarına nispet edilmektedir.

Eserlerin müelliflerine nispetinde önceki ulemânın bazı eserleri müellifine değil ravisine nispet etmesi, onların bu konuda dikkatsiz davrandığı iddiasına mesned teşkil etmiştir. Fakat ulemânın ilgili tasarrufları incelendiğinde onların daha kapsamlı bir yönteme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada âlimlerin bahsedilen yöntemi incelenmek amacıyla ilk siyer ve megâzî eserlerinin müelliflerine nispeti ele alınmıştır. İbn İshâk'ın *Megâzî*'sinde olduğu gibi çok sayıda

⁶⁷ İbn Hayr, *Fehrese*, 288; İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 75-76; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî, *Sılatü'l-halef bi-mevsûli's-selef*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408), 392.

⁶⁸ Meselâ bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/221.

⁶⁹ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, 2008), 256.

⁷⁰ Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/398; 7/339; Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 9/139.

⁷¹ Meselâ bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/328.

⁷² Meselâ bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/104; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 1/599; 3/256, 502; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/301; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tebşîrü'l-müntebih bi-tahrîri'l-Müştebih*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/263; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1746; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-'ulûm*, 520; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 109.

⁷³ Meselâ bk. İbn Hayr, *Fehrese*, 293; Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 9/139; Zehebî, *Tezkire*, 1/238; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 1/221; 2/424; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/205; İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 76; Rûdânî, *Sılatü'l-halef*, 392.

nüshaya sahip eserlerin, müellifleri dışında eserlerin ravisine ve diğer tabakalardaki ravilere nispeti söz konusu olmaktadır. Ravilerin ilave, tashih, gözden geçirme ve eksiltme gibi ellerindeki nüsha üzerindeki tasarrufları, nüshanın ravi ile beraber meşhur olması gibi etkenlerin zikredilen meselede etkili olduğu düşünülmektedir. Mûsâ b. Ukbe'nin *el-Megâzî*'si gibi nüsha sayısı az olan eserlerin yazarı dışındaki kişilere nispeti nadir rastlanan bir durumdur. Ayrıca eserlerin telif edildiği ilk zamanlarda yaygınlık kazanmamasının da eserin müellifi dışındaki kişilere nispet edilme oranını azalttığı düşünülmektedir. Son olarak kendilerine eser nispet edilen ravilerin yaşadığı dönem hicrî II. asrın ikinci yarısı ve III. yüzyıla tekabül etmesinin de dikkat çektiği ifade edilmelidir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Âmirî, Ebû Zekeriyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-. *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâ'il*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Âşıkutlu, Emin. "Meçhul". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/286-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Avâcî, Muhammed b. Muhammed. *Merviyâtü'l-imâm ez-Zührî fi'l-meğâzî*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1425.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr fî şerhi Meâni'l-âsâr*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim. 19 Cilt. Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, 1429.
- A'zamî, Muhammed Mustafa el-. *Dirâsâtün fi'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînih*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400.
- Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Abdullâh et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme el-Yemenî el-Adenî eş-Şâfiî. *Kilâdetü'n-nahr fî vefeyâti a'yânî'd-dehr*. thk. Bû Cum'a Mükri ve Hâlid Zevârî. 6 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü'l-esrâf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Zirikî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*. ed. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-. *Târîhu'l-hamîs fi 'ahvâli enfesi'n-nefis*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Ebû Nuaym İsfahânî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî ve Abdülber Abbâs. Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 2. Basım, 1406.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn el-. *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye el-müntehab min mahtûtâti'l-hadîs*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1422.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Ahmed Âdil Abdülmevcûd vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-'Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1415.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1371.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecridü 'esânidi'l-kütübî'l-meşhûra ve'l-'eczâi'l-mensûra*. thk. Muhammed Şekkûr el-Meyâdinî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed 'Avvâme. Suriye: Dâru'r-Raşîd, 1406.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tebşürü'l-müntebih bi-tahrîri'l-Müştebih*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ali en-Neccâr. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Dekken: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Târîhu İbn Haldûn*. thk. Halîl Şehâde ve Süheyl Zekkâr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1408.
- İbn Hayr, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbîlî. *Fehresetü İbn Hayr el-İşbîlî*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Beşşâr 'Avvâd. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2009.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. ed. Muhammed Abdülmu'îd Hân. 9 Cilt. Dekken: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1393.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddissîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye (el-Mektebetü's-şâmile)*. thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi. 2 Cilt. Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk el-müsemmatü bi-Kitâbi'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî*. thk. Muhammed Hamîdullah. Konya: Hibaş Yayınevi, 1401.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1408.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyîn*. thk. Ahmed Ömer Hâşim. 2 Cilt. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1413.
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn (Muhibbüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' el-Bağdâdî. *İkmâlü'l-İkmâl*. thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî ve Muhammed Sâlih Abdülazîz Murâd. 6 Cilt. Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1408.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kubrâ*. thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1388.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî. *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Ka'bî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-. *Kabûlü'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Ebû 'Amr el-Hüseyinî b. 'Umer b. Abdürrahîm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421.

- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî Hâcı Halîfe. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru lhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî. *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyânî meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerreffe*. thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî b. Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 5. Basım, 1414.
- Küçük, Raşit. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-. *el-Fihrist (el-Mektebetü's-şâmile)*. thk. İbrâhîm Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, 1417.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lügât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, 2008.
- Özkan, Halit. "Zührî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544-549. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Rûdânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-. *Sılatü'l-halef bi-mevsûli's-selef*. thk. Muhammed Haccî. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-. *el-İ'lân bi't-tevbîh li-men zemme ehle't-târîh*. çev. Sâlih Ahmed el-Alî. thk. Franz Rosenthal. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-. *es-Sikât mimmen lem yeka' fi'l-kütübî's-sitte*. 9 Cilt. San'a: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Tahkîki't-Türâs ve't-Terceme, 1432.
- Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-. *Vefâ'ü'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. thk. Hâlid Abdülganî Mahfûz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427.
- Sezgin, M. Fuad. *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî el-mücelledü'l-evvel el-cüz'ü's-sânî et-tedvînü't-târîhî*. çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî vd. Medine: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1411.
- Siddîk Hasan Han, Ebû't-Tayyib Muhammed Siddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî. *Ebcedü'l-'ulûm*. Dâru İbn Hazm, 1423.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*. thk. 'Âdil Abdülmecûd vd. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *er-Ravzü'd-dânî ile'l-Mu'cemi's-sagîr li't-Taberânî*. ed. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr. 2 Cilt. Beyrut-Ummân: el-Mektebü'l-İslâmî-Dâru Ammâr, 1405.
- Tarâbîşî, Mutâ'. *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-meğâzî ve's-siyer ve sâiri'l-merviyât*. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1414.
- Topal, Ahmet. "The Narrative Change in Muslim Historiography within the Context of the Expedition to al-Kharrâr". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 1-19.
- Topal, Ramazan. "İbrâhîm b. Sa'd (ö. 183/799) ve Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî Rivayetinin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine Yansımaları". *Akademik Siyer Dergisi* 6 (2022), 68-92.
- Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. *Ma'rifetü'r-ricâl li'l-imâm Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în*. thk. Muhammed Kâmil Kassâr, Muhammed Mutî' el-Hâfiz ve Gazve Bedîr. 2 Cilt. Dımaşk: Mecme'u'l-Luğati'l-Arabiyye, 1405.
- Yûsuf el-İş. *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye et-târîh ve mülhekâtüh*. Dımaşk: Matba'atü Dımaşk, 1366.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Alî Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-. *Zikru esmâi men tükellime fihî ve hüve müvessak*. thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd el-Hâcî Emrîr el-Meyâdînî. Zerkâ': Mektebetü'l-Menâr, 1406.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. ed. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî. *el-Meğâzi'n-nebeviyye*. thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1401.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-. *Şerhü'z-Zürkânî 'alâ Muvatta' el-imâm Mâlik*. thk. Tâhâ Abdürra'ûf Sa'd. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1424.
- Hizânetü't-Turâs, Fihrisü'l-mahtûtât*. 125 Cilt. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.

ÜNİDOKAP ÜYESİ ÜNİVERSİTELERİN PERFORMANSLARININ SWARA VE MABAC YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif KARA

Giresun Üniversitesi, ORCID ID 0000-0003-4308-9933

ÖZET

ÜNİDOKAP platformu Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan üniversiteler arasındaki ilişkileri geliştirmek üzere kurulmuştur. 14 devlet ve 1 Vakıf üniversitesinin oluşturduğu bir platformdur. Bu çalışma; bu platforma üye üniversitelerin performanslarının değerlendirilmesini yaparak stratejik politikalara yönelik bir zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulamasını sağlayarak literatürü geliştirme amacı gütmektedir. Bu çalışmada, çok kriterli karar verme yöntemleri arasında yer alan SWARA ve MABAC yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle bu üniversitelerin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılan kriterler literatür taraması ile belirlenmiş ve toplam 13 kriter ile analiz yapılmıştır. SWARA yöntemi ile ilgili kriter ağırlıkları uzman görüşlerine dayanarak belirlenmiştir. Ardından MABAC yöntemi ile ÜNİDOKAP üyesi üniversitelerin performansları sıralanmıştır. Analiz sonucunda sırasıyla Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi ve Giresun Üniversitesi ilk dört sırayı oluşturmuş; üye olan tek vakıf üniversitesi olan Avrasya Üniversitesi ise sonuncu sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler : MABAC, SWARA, çok kriterli karar verme

1. GİRİŞ

Performans gündelik yaşamda sıkça konu edinilen, iş yaşamında ise farklı bakış açılarının (işveren ile işgören) yoğun olarak tartıştığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel kullanımı itibariyle belli olan bir amaç doğrultusunda planlanmış bir iş sonucunda oluşan çıktıyı, nicel veya nitel olarak belirleyen bir kavramsallaştırma (Mayatürk Akyol, 2011). Örgütlenmiş kurumsal yapılar olarak ele alabileceğimiz üniversiteler yürüttükleri faaliyetlerde verimli ve sürdürülebilir sonuçlara erişebilmesi de bir açıdan belli hedefler doğrultusunda performans değerlemelerinin yapılarak iyileştirmelere gidilmesi ile mümkün olmaktadır.

Üniversiteler kuruluş nedenleri itibariyle bilimsel çalışmalar yürüterek toplumun karşılaştığı/karşılaşabileceği sorunların çözümünü gerçekleştirmek, toplumun seviyesini üst katmanlara çıkarmak gibi amaçlara haizdir. Bu da niteliksel performansın (yayın sayısı, patent sayısı, atıf sayısı vb.) yüksek olmasını beraberinde getirmektedir. Literatürde ise daha çok nicel

performans göstergelerine bakılarak bir değerlendirme yapılmaktadır. Elbette nicel performans göstergeleri niteliksel performansını etkilemektedir. Örneğin; bir üniversitenin fen bilimleri alanında başarılı çalışmalar gerçekleştirmesi için fiziki imkânlarla da sahip olması gerekir. Dolayısı ile nicel ve nitel başarı kriterleri arasında da bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkündür. Bunun yanı sıra üniversitelerin performanslarını belirleyen kriterler önem kazanmaktadır. Bu bakış esas itibarıyla üniversitelerin de dâhil olduğu tüm kamu kurumlarını etkisi altına alan yeni kamu yönetimi politikalarının etkisi olarak değerlendirilmektedir (Deem, 2001).

Deem (2001), yeni kamu yönetimi politikalarının etkilerini üç kavram üzerinden tartışmaktadır. Girişimci üniversiteler, yeni yöneticilik ve akademik kapitalizm kavramlarının kurumları piyasalaşma ekseninde dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Performansa dayalı bilimsel üretim meselesi de bu boyutuyla üniversitelerin marka değeri açısından önemseydiği bir yönelim olmaktadır (Erarslan, 2015). Dolayısı ile farklı uluslararası kabul görmüş kurumların senelik olarak yayınladığı üniversite başarı sıralamalarına dâhil olmak üniversite yönetimleri için de zorunluluk ve başarı kıstası olarak görülmektedir. Keza, Türkiye’de akademik teşvik ödeneği ile birlikte niceliksel açıdan performans kriterleri arasında yer alan bilimsel üretim performansın belirleyici ve önemli bir kıstası olmaktadır. Elbette ki bu tartışma – bu makalenin konusu değildir – önemlidir. Ancak, burada verili bir durum üzerinden hareketle bu performans kriterlerine göre üniversitelerin kendi aralarında ki durumunu görmek, stratejik planlama ve hedefler için veri sağlayacaktır. Bu bağlamda DOKAP Bölgesi Üniversiteler Birliği (ÜNİ-DOKAP) üyesi üniversitelerin belirli kriterler açısından performansları sıralanacaktır.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan 9 devlet ve 1 vakıf üniversitesinin katılımı neticesinde 15 Kasım 2016 tarihinde imzalanan protokol ile DOKAP Bölgesi Üniversiteler Birliği (ÜNİ-DOKAP) hayata geçirilmiştir. Birliği kurulmasındaki amaç, üye üniversiteler arasındaki eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme ve toplumsal hizmet gibi birçok farklı alanda akademik ve idari işbirlikleri yapmak, üniversite-sanayi etkileşimi ile birlikte üniversite-şehir bütünleşmesini ileri düzeye taşımak olarak açıklanmaktadır (DOKAP, 2016). Günümüzde ise birliğe üye üniversite sayısı 14 devlet, 1 vakıf üniversitesi olarak güncellenmiştir. Devlet üniversiteleri olan; Amasya Üniversitesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Bayburt Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Samsun Üniversitesi, Sinop Üniversitesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi ile vakıf üniversitesi olan Avrasya Üniversitesi bu birlik içerisinde yer almaktadır.

Bireyler veya kurumlar günümüzde yaşanan değişimlerin getirdiği problemler karşısında birden fazla kriteri ve alternatifi dikkate alarak karar almaktadır. Çok kriterli karar verme alanı ise birden fazla disiplinin (Matematik, İstatistik, Yönetim, İşletme, Sosyal bilimler vb.) bir arada değerlendirildiği, karar alıcıya birden fazla boyutla karar problemini değerlendirme ve karar alma imkânı taşıyan yöntemlerin bir araya getirildiği zeminlerdir (Ishizaka ve Nemery, 2013: 2). ÇKKV problemleri genel itibarıyla üç temel başlık altında incelenmektedir. Bunlar; seçim

problemleri, sıralama problemleri ve sınıflama problemleridir. Sıralama problemlerinde, alternatifler iyiden kötüye doğru ölçülmekte ya da tanımlanmaktadır. Bu tasnif işlemi çeşitli şekillerde çok parçalı olabilmektedir (Turan, 2015: 19). Konuya ilişkin olarak ulusal ve uluslararası literatürde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda farklı örneklemeler farklı yöntemlerle ele alınmıştır.

Kurumların ve sektörlerin performanslarının değerlendirilmesinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Çok sayıda, birbirinden bağımsız faktörler dikkate alarak analize imkan sağlayan çok kriterli karar verme yöntemleri, bu yöntemler arasında öne çıkmaktadır (Işıklı ve Ağırbaş, 2022). Lee (2010)'ye göre üniversite performans değerlendirme üniversiteler için en önemli tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Bu noktada. Tayvan'daki üniversite performanslarına olan katkıyı ölçmek için bir entelektüel sermaye değerlendirme modeli geliştirmiştir. Bu modeli geliştirmek için AHP yöntemini kullanmış ve karar vericilerin yargılarındaki belirsizliği ortadan kaldırmaya olanak sağlayan bir model ortaya koymuştur. Wu, Chen, Chen ve Zhuo (2012), Tayvan'da 12 özel üniversitenin performanslarını AHS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak değerlendirmiştir. 8 ana kriter ve 27 alt kriter ile birlikte performansa göre sıralama yapılmıştır. Giannoulis ve Ishizaka (2010) İngiliz üniversitelerini ELECTRE III yöntemini kullanarak sıralamıştır. Çalışmada; öğrenci memnuniyeti, araştırma değerlendirilmesi, personel/öğrenci oranı, akademik hizmetler, akademik mekanlar/tesisler, mezun öğrenci başarısı, mezunların istihdam edilebilirliği gibi kriterler kullanılmıştır. Ömürbek, Karaatlı ve Yetim (2014), ADIM üniversitelerinde performans değerlendirme yapmışlardır. ADIM üniversiteleri 2001 tarihinde imzalanan ortaklık protokolü ile bir araya gelmiş, Anadolu'da yer alan 14 üniversiteden oluşmaktadır. Çalışmada bu üniversitelerin çeşitli kriterler temelinde performanslarına göre sıralamaları yapılmıştır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP, TOPSIS ve VIKOR yöntemleri kullanılmıştır. Parlar ve Palancı (2020), Dünya Üniversitelerinin performanslarının değerlendirilmesini yapmışlardır. Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 81 ülkenin üniversitelerinin performansları öğretim, araştırma, alıntılama, gelir ve uluslararası görünüm olmak üzere gruplandırılan kriterler CRITIC ve ENTROPI yöntemleri ile ağırlıklandırılmış ve TOPSIS, MAU, SAW ve ARAS yöntemleri ile sıralandırılmıştır. Dört farklı yöntemle yapılan sıralamalar veri birleştirme yöntemi olan BORDA sayım yöntemi ile birleştirilmiş ve tek bir bütünlük sıralama elde edilmiştir. Çalışma sonucunda ilk ülke Singapur olmuştur. Aliyev, Temizkan ve Aliyev (2020), üniversite sıralaması için Bulanık Analitik Hiyerarşi süreç tabanlı çok kriterli karar verme yöntemini kullandıkları çalışmada Birleşik Krallık'ta yer alan 5 üniversiteyi öğretim, araştırma, atıflar ve uluslararası görünüm kriterleri ile değerlendirmiştir. Tosunoğlu ve Apaydın (2020) yılında yaptıkları çalışmalarında üniversitelerin akademik performanslarının sıralanmasında kullanılan kriterlerin önem sıralamasını, URAP'ın kullandığı beş temel kriteri baz alarak (makale sayısı, atıf sayısı, toplam bilimsel doküman sayısı, doktora öğrenci oranı ve öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı) Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile belirlemiştir. Karahan ve Kızılcapan (2022) çalışmalarında girişimci ve yenilikçi üniversite endeksi verilerini kullanarak üniversitelerin performanslarını PROMETHEE GAIAA yöntemiyle hesaplamış ve sıralamıştır.

İlgili endekste dört boyut bulunmaktadır. Bu boyutlar; bilimsel ve teknolojik araştırma yetkinliği, fikri mülkiyet hakkı, işbirliği ve etkileşim ile ekonomik katkı ve ticarileşmedir.

Öncelikle çalışmanın teorik arka planı ve literatürde yapılan ilgili çalışmalardan bahsedilmiş ardından uygulamada kullanılan çok kriterli karar verme yöntemleri açıklanmıştır. Uygulama bölümünde ise elde edilen veriler ışığında sonuca ulaşılmıştır. Çalışmanın hem ÜNİ-DOKAP üniversitelerinin performanslarına ilişkin bütünlüklü ve ilk çalışma olması hem de bu alana ilişkin yapılan çalışmalarla birlikte literatürün genişletilmesi amaçları ve önemi arasında yer almaktadır. Çalışmada kullanılan kriterler SWARA yöntemi ile ağırlıklandırılmış daha sonra elde edilen verilerle birlikte MABAC yöntemi ile alternatifler sıralanmıştır. Çalışmada tüm hesaplamalarda Matlab programı kullanılmıştır. Özçalıcı (2021) tarafından hazırlanan Matlab kodları kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı üniversite performanslarına ilişkin nicel verilerden yola çıkarak bir çıkarım elde etmektir. Aynı zamanda farklı üniversitelerin aynı kriterler kullanılarak ikili ve çoklu karşılaştırılmasına, eksikliklerin belirlenmesine ve stratejinin daha uygun olarak yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sayede, UNIDOKAP üniversiteleri rekabet düzeylerini artırmaya çalışacaktır. Üniversitelerin kıyaslanması ve performanslarının analizlerinin araştırmacıların, yükseköğretim politikalarına yön veren kuruluşların, medyanın, öğrenci ve velilerin gündeminde olduğu aşikârdır. Üniversite üst yönetimlerinde bulunan yöneticilerin de gelişim stratejilerini bu verilere dayandırdığı varsayımından hareketle bu konuyu ele alan bir çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. UYGULAMA

2.1. SWARA Yöntemi

Kersulienne vd. (2010) tarafından geliştirilen SWARA (Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis) yöntemi çok kriterli karar verme yöntemleri arasında yer almaktadır. Yöntemin diğer yöntemlerden farkı uzmanlardan bilgi toplanması ve bu bilgilerin bir arada değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır (Aghdaie, Zolfani ve Zavadskas, 2013).

Yurtoğlu ve Kundakçı (2017) bir tekstil işletmesi için sunucu seçiminde kriterlerin ağırlıklandırılmasında, Ulutaş (2019) catering firması seçiminde, Çakır ve Kutlu Karabıyık (2017) bulut depolama hizmet sağlayıcılarının değerlendirilmesinde, Derse ve Yontar (2020) en uygun yenilenebilir enerji kaynağının belirlenmesinde, Ayyıldız ve Demirci (2017), Türkiye’de yer alan şehirlerin yaşam kalitelerinin belirlenmesinde, Özbek ve Demirkol (2018) lojistik sektöründe performans analizinde, Aytaç Adalı ve Tuş Işık (2017) tedarikçi seçimini için kriter ağırlıklandırmada SWARA yöntemlerini kullanmıştır. Literatürde görüldüğü gibi bu yöntem farklı alan ve sektörlerde kriter ağırlıklandırmada kullanılmaktadır.

SWARA yönteminin adımları aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

Adım 1. Kriterlerin önem derecelerinin sıralanması

Belirlenen kriterler uzman görüşlerine göre sıralanmaktadır. Uzman tarafından en önemli kritere "1" değeri verilmektedir. Diğer kriterlerde sırasıyla beşin katı olacak şekilde 0 ile 1 arasında değer verilmektedir.

Kriterlere atanan puanlar p_j^k ; $j = 1, 2, \dots, n$; $k = 1, 2, \dots, l$; $0 \leq p_j^k \leq 1$ olarak gösterilir.

Adım 2. Göreli ortalama önem puanının hesaplanması

Bu adımda belirlenen tüm kriterler için göreli ortalama önem puanı (\bar{p}_j) Eşitlik (1) yardımıyla hesaplanır.

$$(\bar{p}_j) = \sum k^l = 1p_j^k \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de "l" karar verici sayısını ifade etmektedir.

Adım 3. Karşılaştırmalı önem derecelerinin hesaplanması

Belirlenen tüm kriterler göreli ortalama önem puanlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralandıktan sonra ortalama önem puanlarının ardışık farkları alınarak (s_j) değerleri elde edilir.

Adım 4. Katsayı değerlerinin hesaplanması

Tüm kriterler için katsayı değerleri (c_j) Eşitlik (2) kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$c_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ s_j + 1 & j > 1 \end{cases} \quad (2)$$

Adım 5. Düzeltilmiş ağırlıkların hesaplanması

Tüm kriterler için düzeltilmiş ağırlıklar (s'_j) hesaplanır. İlk sırada yer alan kriterin düzeltilmiş ağırlığı 1 olarak ele alınır. Diğer kriterleri için Eşitlik (3) ile hesaplama yapılır.

$$s'_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ s'_{j-1}/c_j & j > 1 \end{cases} \quad (3)$$

Adım 6. Nihai ağırlıkların hesaplanması

Bir önceki adımdan hesaplanmış olan düzeltilmiş ağırlık değerleri, düzeltilmiş ağırlık değerleri toplamına bölünerek her bir kriter için nihai ağırlıklar (w_j) Eşitlik (4) ile hesaplanır.

$$w_j = \frac{s'_j}{\sum_{j=1}^n s'_j} \cdot j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Bu çalışmada kriterlere ait w_j değerleri, bir sonraki bölümde anlatılan WASPAS yönteminde alternatifin toplam göreli önemlerinin hesaplanması aşamasında kullanılmaktadır.

2.2. MABAC Yöntemi

MABAC (Multi-Attributive Border Approximation area Comparison) yöntemi Pamucar ve Cirovic (2015) tarafından geliştirilmiştir. Literatürde farklı alanlarda kullanılmaktadır.

Gigovic vd. (2017), rüzgâr çiftliklerinin yerlerinin seçiminde, Roy vd. (2017) medikal turizm sitelerinin seçiminde, Xue vd.(2016) materyal seçiminde, Ayçin ve Aşan (2019) muhasebe bilgi sistemlerinin değerlendirilmesinde, Ulutaş (2019) personel seçiminde, Bakır (2019) hava yolu

işletmelerinde memnuniyet düzeyinin analizinde, Çınaroğlu (2020) yenilikçi girişimlere ait faaliyetlerin değerlendirilmesinde. Çelik(2020) Türk Bankacılık sisteminde performans analizinde, Acuner ve Yerdelen Kaygın (2021) ise Türkiye turizm verilerinin testinde MABAC yöntemini kullanmıştır. Görece yeni bir yöntem olmasına karşın farklı alanlarda hem ulusal hem de uluslararası literatürde kullanımını giderek artmaktadır.

MABAC yöntemi 7 aşamadan oluşmaktadır.

- i. Karar matrisinin oluşturulması
- ii. Karar matrisinin normalize edilmesi
- iii. Karar matrisinin ağırlıklandırılması
- iv. Sınır yakınlık alanı matrisinin oluşturulması
- v. Karar alternatiflerinin sınır yakınlık alanına olan uzaklıklarının hesaplanması
- vi. Karar alternatiflerinin sınır yakınlık alanına göre durumlarının belirlenmesi
- vii. Karar alternatiflerinin sıralanması

Adım 1: Başlangıç karar matrisinin oluşturulması

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; i=\dots m \text{ ve } j=1\dots n \quad (5)$$

Adım 2: Karar matrisinin normalizasyonu

Karar matrisindeki kriterlerin fayda yönlü olması durumunda eşitlik (6), maliyet yönlü olması durumunda ise eşitlik (7) formülleri kullanılarak karar matrisi normalize edilmiştir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (6)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (7)$$

Adım 3: Ağırlıklandırma

Normalleştirilen karar matrisi eşitlik 8 de yer alan formül kullanılarak ağırlıklandırma işlemine tabi tutulmaktadır. Bu çalışmada ağırlık kriterleri SWARA yöntemi ile elde edilmiştir.

$$v_{ij} = w_j (r_{ij} + 1) \quad (8)$$

Adım 4: Sınır Yakınlık Alanı Matrisinin Oluşturulması (Border Approximation Area)

$$g_i = \left(\prod_{j=1}^m v_{ij} \right)^{1/m} \quad (9)$$

Tüm kriterlere ilişkin g_i değerleri hesaplanarak ve eşitlik 10 kullanılarak sınır yakınlık alanı matrisi oluşturulmuştur.

$$G = [g_i]_{1 \times n} \quad (10)$$

Adım 5: Karar Alternatiflerinin Sınır Yakınlık Alanına Olan Uzaklıklarının (Q) Belirlenmesi

Her kriter için sınır yakınlık alanında uzaklıkları belirlenerek Q matrisi eşitlik 11 kullanılarak hesaplanmıştır.

$$Q = V - G = \begin{bmatrix} v_{11} - g_1 & v_{12} - g_2 & \dots & v_{1n} - g_n \\ v_{21} - g_1 & v_{22} - g_2 & \dots & v_{2n} - g_n \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ v_{m1} - g_1 & v_{m2} - g_2 & \dots & v_{mn} - g_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} q_{11} & q_{12} & \dots & q_{1n} \\ q_{21} & q_{22} & \dots & q_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ q_{m1} & q_{m2} & \dots & q_{mn} \end{bmatrix} \quad (11)$$

Adım 6: Karar Alternatiflerinin Sınır Yakınlık Alanına Göre Konumlarının Belirlenmesi

Alternatiflerin hangi bölgede buldukları eşitlik 12 yardımıyla belirlenebilmektedir.

$$A_i = \begin{cases} G^+, & q_{ij} > 0 \text{ ise} \\ G, & q_{ij} = 0 \text{ ise} \\ G^-, & q_{ij} < 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (12)$$

Adım 7: Alternatiflerin Sıralanması

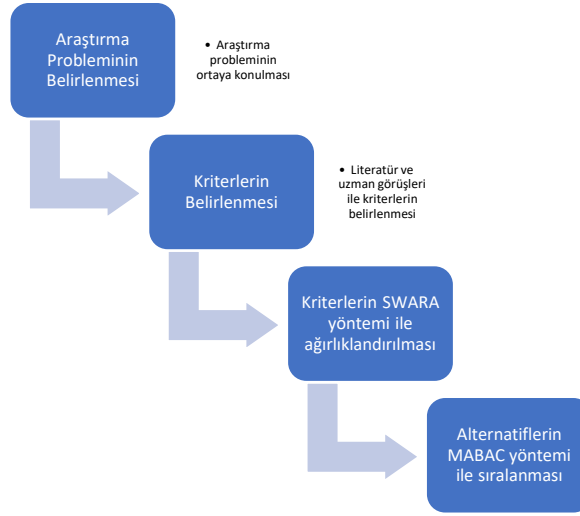
Q matrisindeki değerler satırlar bazında toplandığında her bir alternatifin genel skorları hesaplanmış olmaktadır. Eşitlik 13 kullanılarak S_i değeri hesaplanmaktadır. En yüksek S_i değeri en iyi karar alternatifi olarak değerlendirilmektedir.

$$S_i = \sum_{j=1}^n g_{ij} \quad (13)$$

2.3. Çalışma Uygulama Adımları

Bir devlet üniversitesinde görev yapan ve konuya ilişkin çalışmaları olan 3 uzman akademisyene kriterlerin sıralanmasına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Elde edilen görüşler sonrasında kriter ağırlıklandırması için SWARA yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan veriler 10.01.2023- 18.01.2023 tarihleri arasında Yükseköğretim Kurumu (YÖK) İstatistik web sitesinden (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Web Of Science ile Scopus indeks verilerinden ve üniversitelerin kendi web sitelerinde yayınladığı faaliyet raporlarından derlenmiştir. YÖK İstatistik sitesi ve faaliyet raporlarından güncel öğrenci ve akademisyen sayıları ile fakülte, enstitü, yüksekokul ve araştırma uygulama merkezlerinin sayılarına (2023); Web Of Science ile Scopus sistemlerinden ise güncel (2022) yayın sayılarına ulaşılmıştır.

Görsel 1. Araştırmanın Akış Şeması

Çalışmanın akış şeması Görsel 1’de gösterilmiştir.

2.4. Performans Kriterlerinin Belirlenmesi

Çalışmada üniversitelerin performanslarının değerlendirilmesinde bir çok farklı kriter kullanılmaktadır. Bu kriterler arasında ulusal ve uluslararası yayın gibi niteliksel muhtevaya sahip kriterler olduğu gibi öğrenci sayısı, öğretim üyesi ve elemanı sayısı, fakülte vs. sayısı gibi niceliksel muhtevaya sahip kriterlerde bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan kriterler literatür taraması ve uzman görüşü ile belirlenmiştir (Wu vd., 2012; Uzgören ve Şahin, 2013; Ömürbek vd., 2014).

URAP Dünya ve Türkiye Üniversiteler sıralamasında kullanılan yayın kriteri de çalışmada kullanılmıştır. Dünya üniversiteleri sıralamalarında farklı kurumlar farklı kriterleri kullanmaktadır. Örneğin; Times Dergisi Yüksek Öğretim Sıralaması (THES-QS) kriter olarak; bilimsel araştırma kalitesi, mezunların iş bulma oranları, uluslararası ün ve eğitim kalitesini kullanmaktadır (THS-QS, 2011).

Bu çalışmalardan elde edilen bilgiler dâhilinde Tablo 1’de gösterilen kriterler çalışmada kullanılmıştır. Tablo 1’de yer alan kriterlere erişme kolaylığı göz önünde bulundurulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. SWARA Yöntemi ile Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Üniversitede akademisyen olarak çalışan üç karar verici kriterleri puanlandırmıştır. Bu puanlama doğrultusunda kriter ağırlıklarına ilişkin hesaplamalar yapılmıştır. Bu kriterler çizelge 1’de gösterilmektedir.

Çizelge 1. ÜNİ-DOKAP Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Kriterler ve Kodlar

KOD	KRİTER	KOD	KRİTER
-----	--------	-----	--------

K1	Önlisans-Lisans Öğrenci Sayısı	K8	Öğr.Gör. Sayısı
K2	Lisansüstü Öğrenci Sayısı	K9	Uluslararası Yayın Sayısı (WOS-SCopus)
K3	Uluslararası Öğrenci Sayısı	K10	Enstitü Sayısı
K4	Prof.Dr. Sayısı	K11	Fakülte Sayısı
K5	Doç.Dr. Sayısı	K12	Yüksekokul Sayısı
K6	Dr.Öğr.Üyesi Sayısı	K13	Araştırma ve Uygulama Merkezi Sayısı
K7	Arş.Gör. Sayısı		

Çizelge 2. Karar Vericilere Göre Değerlendirme Kriterlerinin Önem Derecelerinin Sıralanması

Kriterler	KV1	KV2	KV3
K1	10	10	12
K2	7	7	8
K3	13	11	9
K4	2	4	5
K5	3	5	6
K6	4	6	7
K7	5	12	10
K8	6	13	11
K9	1	1	1
K10	11	3	2
K11	8	2	3
K12	9	9	13
K13	12	8	4

Çizelge 3. Karar Vericilere Göre Kriterlerin Derecelerinin Puanlandırılması

Kriterler	KV1	KV2	KV3
K1	0.25	0.30	0.25
K2	0.45	0.50	0.50
K3	0.10	0.20	0.45
K4	0.90	0.70	0.70
K5	0.80	0.60	0.65
K6	0.70	0.55	0.60
K7	0.60	0.15	0.40
K8	0.50	0.10	0.30
K9	1.00	1.00	1.00
K10	0.20	0.80	0.90
K11	0.40	0.90	0.85
K12	0.30	0.40	0.20
K13	0.15	0.45	0.80

Çizelge 4. Kriterlerin Görelî Ortalama Önem Puanları

Kriterler	Görelî Ortalama Önem Puanları (\bar{p}_j)
K1	0.266
K2	0.483
K3	0.250
K4	0.766
K5	0.683

K6	0.616
K7	0.383
K8	0.300
K9	1.000
K10	0.633
K11	0.716
K12	0.300
K13	0.466

Çizelge 5. Kriterlerin Ortalama Önem Puanlarının Karşılaştırılması

Kriterler	Ortalama Önem Puanı	Ortalama Karşılaştırmalı Değerin Değeri (s_j)
K9	1	1
K4	0.766	0.233
K11	0.716	0.049
K5	0.683	0.033
K10	0.633	0.049
K6	0.616	0.016
K2	0.483	0.133
K13	0.466	0.016
K7	0.383	0.083
K8	0.300	0.083
K12	0.300	0
K1	0.266	0.033
K3	0.250	0.016

Tüm kriterler için c_j katsayı değerleri hesaplanarak Çizelge 6’te verilmiştir. En büyük s_j değerine ait c_j katsayısı 1 olarak verilmiş ve diğerleri için $c_j = s_j + 1$ eşitliği kullanılmıştır.

Çizelge 6. Kriterlerin Katsayı Değerleri

Kriterler	Katsayı Değerleri (c_j)
K9	1.000
K4	1.233
K11	1.050
K5	1.033
K10	1.050
K6	1.016
K2	1.133
K13	1.016
K7	1.083
K8	1.083
K12	1.000
K1	1.033
K3	1.016

Adım 5:

Bu adım kriterlerin tamamı için düzeltilmiş ağırlık değerleri (s'_j) hesaplanmıştır. Hesaplanan değerler Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Kriterlerin Düzeltilmiş Ağırlık Değerleri

Kriterler	Düzeltilmiş Ağırlık Değerleri (s'_j)
K9	1
K4	0.810
K11	0.772
K5	0.747
K10	0.711
K6	0.700
K2	0.617
K13	0.607
K7	0.560
K8	0.517
K12	0.517
K1	0.500
K3	0.492

Adım 6:

Son olarak 8 kriterin her biri için w_j nihai ağırlık değerleri aşağıdaki gibi hesaplanmıştır ve bu değerler Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Kriterlerin Nihai Ağırlık Değerleri

Kriterler	Nihai Ağırlık Değerleri (w_j)
K9	0.116
K4	0.094
K11	0.090
K5	0.087
K10	0.083
K6	0.081
K2	0.072
K13	0.070
K7	0.065
K8	0.060
K12	0.060
K1	0.058
K3	0.057
Toplam	1.000

Çizelge 7'de belirtildiği üzere kriter ağırlığı en yüksek kriter K9 kodlu “uluslararası yayın sayısı” kriteri olmuştur. Diğer kriterler ise birbirlerine yakın değerler almış ve en düşük ağırlığa sahip kriter K3 kodlu “uluslararası öğrenci sayısı” kriteri olmuştur.

3.2. MABAC Yöntemi ile sıralanması

Çizelge 8. Üniversiteler ve Kodları

Kod	Alternatif
A1	Giresun Üniversitesi
A2	Gümüşhane Üniversitesi
A3	Ordu Üniversitesi
A4	Bayburt Üniversitesi
A5	Artvin Çoruh Üniversitesi
A6	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
A7	Karadeniz Teknik Üniversitesi
A8	Trabzon Üniversitesi
A9	Samsun Üniversitesi
A10	19 Mayıs Üniversitesi
A11	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
A12	Hitit Üniversitesi
A13	Sinop Üniversitesi
A14	Amasya Üniversitesi
A15	Avrasya Üniversitesi

Çalışma evrenini oluşturan üniversiteler Çizelge 8’de kodları ile birlikte gösterilmektedir.

Çizelge 9. Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13
	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
A1	23149	1747	1062	117	171	359	157	323	445	3	13	6	22
A2	16541	1643	227	37	77	214	126	192	176	1	7	2	14
A3	14671	1477	40	86	139	217	278	158	399	3	13	1	16
A4	12289	900	134	15	67	146	83	161	188	1	9	0	13
A5	10654	540	671	23	67	175	106	189	176	1	9	2	14
A6	15266	1412	468	114	153	321	475	194	578	1	15	3	18
A7	25291	3493	1129	469	161	398	891	280	1139	6	12	1	20
A8	9848	1153	158	67	55	150	107	166	95	2	8	3	11
A9	4634	301	190	31	55	117	63	63	40	1	8	1	10
A10	44204	5850	4722	537	260	422	902	402	1226	2	20	2	27
A11	26087	3085	848	145	188	402	443	356	504	1	17	3	21
A12	14796	1551	805	81	100	230	232	245	393	1	11	1	19

A13	11496	930	137	45	78	206	84	186	275	1	9	2	13
A14	15014	1285	50	61	94	261	113	189	307	3	8	1	9
A15	4804	273	57	26	3	59	21	71	20	1	5	2	10

Üniversitelerin performanslarının sıralanması için belirlenen kriterlere ilişkin veriler Çizelge 9’da yer alan Karar Matrisi ile birlikte gösterilmektedir. Kullanılan kriterlerin tamamı fayda niteliğindedir. Çalışmanın analizinde bu veriler kullanılmıştır. Kriterlerin fayda niteliğinde olması analizin ilerleyen süreçlerinde önem arz etmektedir.

Çizelge 10. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13
A1	0.468	0.264	0.218	0.195	0.654	0.826	0.154	0.767	0.352	0.400	0.533	1.000	0.722
A2	0.301	0.246	0.040	0.042	0.288	0.427	0.119	0.381	0.129	0.000	0.133	0.333	0.278
A3	0.254	0.216	0.000	0.136	0.529	0.435	0.292	0.280	0.314	0.400	0.533	0.167	0.389
A4	0.193	0.112	0.020	0.000	0.249	0.240	0.070	0.289	0.139	0.000	0.267	0.000	0.222
A5	0.152	0.048	0.135	0.015	0.249	0.320	0.096	0.372	0.129	0.000	0.267	0.333	0.278
A6	0.269	0.204	0.091	0.190	0.584	0.722	0.515	0.386	0.463	0.000	0.667	0.500	0.500
A7	0.522	0.577	0.233	0.870	0.615	0.934	0.988	0.640	0.928	1.000	0.467	0.167	0.611
A8	0.132	0.158	0.025	0.100	0.202	0.251	0.098	0.304	0.062	0.200	0.200	0.500	0.111
A9	0.000	0.005	0.032	0.031	0.202	0.160	0.048	0.000	0.017	0.000	0.200	0.167	0.056
A10	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.200	1.000	0.333	1.000
A11	0.542	0.504	0.173	0.249	0.720	0.945	0.479	0.864	0.401	0.000	0.800	0.500	0.667
A12	0.257	0.229	0.163	0.126	0.377	0.471	0.240	0.537	0.309	0.000	0.400	0.167	0.556
A13	0.173	0.118	0.021	0.057	0.292	0.405	0.072	0.363	0.211	0.000	0.267	0.333	0.222
A14	0.262	0.181	0.002	0.088	0.354	0.556	0.104	0.372	0.238	0.400	0.200	0.167	0.000
A15	0.004	0.000	0.004	0.021	0.000	0.000	0.000	0.024	0.000	0.000	0.000	0.333	0.056

Karar matrisindeki kriterlerin fayda yönlü olması durumunda eşitlik (6) formülleri kullanılarak karar matrisi normalize edilmiştir. Normalize edilen karar matrisi Çizelge 10’da gösterilmiştir.

Çizelge 11. Ağırlıklandırılmış Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13
A1	0.08 5	0.09 1	0.06 9	0.11 2	0.14 4	0.14 8	0.07 5	0.10 6	0.15 7	0.11 6	0.13 8	0.12 0	0.12 1
A2	0.07 5	0.09 0	0.05 9	0.09 8	0.11 2	0.11 6	0.07 3	0.08 3	0.13 1	0.08 3	0.10 2	0.08 0	0.08 9
A3	0.07 3	0.08 8	0.05 7	0.10 7	0.13 3	0.11 6	0.08 4	0.07 7	0.15 2	0.11 6	0.13 8	0.07 0	0.09 7
A4	0.06 9	0.08 0	0.05 8	0.09 4	0.10 9	0.10 0	0.07 0	0.07 7	0.13 2	0.08 3	0.11 4	0.06 0	0.08 6
A5	0.06 7	0.07 5	0.06 5	0.09 5	0.10 9	0.10 7	0.07 1	0.08 2	0.13 1	0.08 3	0.11 4	0.08 0	0.08 9
A6	0.07 4	0.08 7	0.06 2	0.11 2	0.13 8	0.13 9	0.09 8	0.08 3	0.17 0	0.08 3	0.15 0	0.09 0	0.10 5
A7	0.08 8	0.11 4	0.07 0	0.17 6	0.14 0	0.15 7	0.12 9	0.09 8	0.22 4	0.16 6	0.13 2	0.07 0	0.11 3
A8	0.06 6	0.08 3	0.05 8	0.10 3	0.10 5	0.10 1	0.07 1	0.07 8	0.12 3	0.10 0	0.10 8	0.09 0	0.07 8
A9	0.05 8	0.07 2	0.05 9	0.09 7	0.10 5	0.09 4	0.06 8	0.06 0	0.11 8	0.08 3	0.10 8	0.07 0	0.07 4
A10	0.11 6	0.14 4	0.11 4	0.18 8	0.17 4	0.16 2	0.13 0	0.12 0	0.23 2	0.10 0	0.18 0	0.08 0	0.14 0
A11	0.08 9	0.10 8	0.06 7	0.11 7	0.15 0	0.15 8	0.09 6	0.11 2	0.16 3	0.08 3	0.16 2	0.09 0	0.11 7
A12	0.07 3	0.08 8	0.06 6	0.10 6	0.12 0	0.11 9	0.08 1	0.09 2	0.15 2	0.08 3	0.12 6	0.07 0	0.10 9
A13	0.06 8	0.08 0	0.05 8	0.09 9	0.11 2	0.11 4	0.07 0	0.08 2	0.14 1	0.08 3	0.11 4	0.08 0	0.08 6
A14	0.07 3	0.08 5	0.05 7	0.10 2	0.11 8	0.12 6	0.07 2	0.08 2	0.14 4	0.11 6	0.10 8	0.07 0	0.07 0
A15	0.05 8	0.07 2	0.05 7	0.09 6	0.08 7	0.08 1	0.06 5	0.06 1	0.11 6	0.08 3	0.09 0	0.08 0	0.07 4

Normalleştirilen karar matrisi eşitlik 8’de yer alan formül ile ağırlıklandırma işlemine tabi tutulmuştur, bu işlemde SWARA yöntemi ile belirlenen ağırlık kriterleri kullanılmaktadır.

Tablo 12. Sınır Yakınlık alanı matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	
g_i			0.06 4	0.11 1	0.12 2	0.12 0	0.08 1	0.08 5	0.14 9	0.09 5	0.12 4	0.07 9	0.09 5

Tüm kriterlere ilişkin g_i değerleri hesaplanmış ve eşitlik 10 kullanılarak sınır yakınlık alanı matrisi oluşturulmuştur.

Çizelge 13. Alternatiflerin Sınır Yakınlık Alanından Uzaklıkları Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13
--	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----

A1	0.01 1	0.00 2	0.00 5	0.00 1	0.02 2	0.02 8	- 0.00 6	0.02 1	0.00 8	0.02 1	0.01 4	0.04 1	0.02 6
A2	0.00 1	0.00 1	- 0.00 5	- 0.01 3	- 0.01 0	- 0.00 5	- 0.00 9	- 0.00 2	- 0.01 8	- 0.01 2	- 0.02 2	0.00 1	0.00 5
A3	- 0.00 2	- 0.00 1	- 0.00 7	- 0.00 4	- 0.01 1	- 0.00 4	- 0.00 3	- 0.00 8	- 0.00 3	- 0.02 1	- 0.01 4	- 0.00 9	0.00 3
A4	- 0.00 5	- 0.00 9	- 0.00 6	- 0.01 7	- 0.01 3	- 0.02 0	- 0.01 2	- 0.00 7	- 0.01 7	- 0.01 2	- 0.01 0	- 0.01 9	0.00 9
A5	- 0.00 8	- 0.01 4	- 0.00 1	- 0.01 5	- 0.01 3	- 0.01 3	- 0.01 0	- 0.00 3	- 0.01 8	- 0.01 2	- 0.01 0	- 0.00 1	0.00 5
A6	- 0.00 1	- 0.00 2	- 0.00 2	- 0.00 1	- 0.01 6	- 0.01 9	- 0.01 7	- 0.00 2	- 0.02 1	- 0.01 2	- 0.02 6	- 0.01 1	0.01 0
A7	0.01 4	0.02 5	0.00 6	0.06 5	0.01 9	0.03 7	0.04 8	0.01 4	0.07 5	0.07 1	0.00 8	0.00 9	0.01 8
A8	- 0.00 9	- 0.00 6	- 0.00 6	- 0.00 8	- 0.01 7	- 0.01 9	- 0.01 0	- 0.00 7	- 0.02 6	- 0.00 4	- 0.01 6	- 0.01 1	0.01 7
A9	- 0.01 6	- 0.01 7	- 0.00 5	- 0.01 4	- 0.01 7	- 0.02 6	- 0.01 3	- 0.02 5	- 0.03 1	- 0.01 2	- 0.01 6	- 0.00 9	0.02 1
A10	0.04 2	0.05 5	0.05 0	0.07 7	0.05 2	0.04 2	0.04 9	0.03 5	0.08 3	0.00 4	0.05 6	0.00 1	0.04 5
A11	0.01 5	0.01 9	0.00 3	0.00 6	0.02 8	0.03 7	0.01 5	0.02 7	0.01 3	0.01 2	0.03 8	0.01 1	0.02 2
A12	- 0.00 1	- 0.00 1	- 0.00 2	- 0.00 5	- 0.00 2	- 0.00 1	- 0.00 1	- 0.00 7	- 0.00 3	- 0.01 2	- 0.00 2	- 0.00 9	0.01 4
A13	- 0.00 6	- 0.00 9	- 0.00 6	- 0.01 2	- 0.00 9	- 0.00 6	- 0.01 2	- 0.00 3	- 0.00 9	- 0.01 2	- 0.01 0	- 0.00 1	0.00 9
A14	- 0.00 1	- 0.00 4	- 0.00 7	- 0.00 9	- 0.00 4	- 0.00 6	- 0.01 0	- 0.00 3	- 0.00 6	- 0.02 1	- 0.01 6	- 0.00 9	0.02 5
A15	- 0.01 6	- 0.01 7	- 0.00 7	- 0.01 5	- 0.03 5	- 0.03 9	- 0.01 6	- 0.02 3	- 0.03 3	- 0.01 2	- 0.03 4	- 0.00 1	0.02 1

Q matrisindeki değerler satırlar bazında toplandığında her bir alternatifin genel skorları hesaplanmış olmaktadır. Eşitlik 13 kullanılarak S_i değeri hesaplanmaktadır. En yüksek S_i

değeri en iyi karar alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Çizelge 14’de sonuçlar gösterilmektedir.

Çizelge 14. Kriter fonksiyonları ve sıralama değerleri

Alternatif	S_i	Sıralama
A1	0.194	4
A2	-0.096	9
A3	0.020	6
A4	-0.155	13
A5	-0.119	11
A6	0.102	5
A7	0.389	2
A8	-0.123	12
A9	-0.222	14
A10	0.591	1
A11	0.223	3
A12	-0.002	7
A13	-0.101	10
A14	-0.064	8
A15	-0.267	15

Çizelge 14’te yer alan sonuçlara göre belirli kriterler dâhilinde performansı en yüksek olan (0.591) üniversite A10 koduyla belirtilen Ondokuz Mayıs Üniversitesi olmuştur. En düşük olan (-0.267) üniversite ise UNIDOKAP üyesi tek vakıf üniversitesi olan A15 koduyla tabloda gösterilen Avrasya Üniversitesi olmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Üniversiteler üzerine yapılan çalışmalarda özellikle niteliksel üretim ön plana çıkarken niceliksel performans göstergeleri de üniversitenin genel performansının belirlenmesinde rol oynamaktadır. Bu çalışmada daha çok üniversitelerinin nicel performans göstergeleri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar çeşitli faktörler göz önüne alınarak tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Üniversitelerin sıralanmasına ilişkin çalışmalarda farklı kriterlerin kullanıldığı görülmektedir. Esas itibarıyla, ülkelerin gelişmişlik dereceleri, bölgesel farklılıkla, üniversite yapılarının standart olmaması gibi birçok faktör nedeniyle bu kriterlerin farklı olması beklenebilir. Bu durumun üniversitelerde özellikle fen bilimlerini sosyal bilimlere göre daha fazla ön plana çıkarabilmektedir. Konuya dair makale yayınlayan Liu ve Cheng (2005); fakültelerin sıralanmasının da etkili ve yararlı olacağını ileri sürmektedir.

Üniversitelerin sıralamaları tüm dünyada salt üniversiteler açısından değil toplumun farklı kesimleri açısından da önem taşımaktadır. Üniversitelerin içinde buldukları konumu görmeleri gelecek süreçte stratejik yönetimleri açısından önemli bir fırsat olmaktadır. Burada

kriterlerin neler olduğu, nasıl puanlandığı, farklı yöntemlerin sonuçlarda ne tür değişimlere yol açtığı iyi anlaşılmalı ve değerlendirilmelidir.

Çok kriterli karar verme yöntemleri arasında bulunan SWARA yöntemi ile literatür taraması ile elde edilen kriterler ağırlıklandırılmıştır. “Uluslararası yayın sayısı” kriteri ağırlığı en yüksek kriter olarak bulunmuştur. Bu da esasında üniversitelerin “yayın üretme” noktasında daha özverili olması gerektiğini göstermektedir. En düşük ağırlığa sahip kriter ise “yüksek okulu sayısı” kriteri olmuştur. Üniversite sayısının giderek artması, her ile bir üniversite açılmasına karşı üniversitelerin akademik personel sayılarının (özellikle öğretim üyesi) az olması, üretilen yayın sayısının az olması gibi etkenler üniversitemizi dünya sıralamasında geriye düşürmektedir. Bu noktada bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesi’nde kurulan UNİDOKAP birliğine bağlı üniversitelerin performansları karşılaştırılmıştır. Tabii burada üye olan üniversitelerin bir kısmının “eski”, bir kısmının “yeni” kuruluşlu olmaları, öğrenci sayılarının farklılık arz etmesi, öğretim üyesi sayılarının farklı olması karşılaştırma yapılırken dikkat edilmesi gereken faktörlerdir. Dolayısı ile elde edilen sonuçlar yorumlanırken bu farklılıklar göz önüne alınmalıdır.

MABAC yöntemi ile yapılan sıralama sonucunda skor puanı en yüksek olan alternatif A10 olmuştur. A10 koduyla belirtilen üniversite Ondokuz Mayıs Üniversitesi’dir. Bu üniversiteyi Karadeniz Teknik Üniversitesi takip etmektedir. Bu iki üniversitenin kuruluşlarının daha eskiye dayanması performansı ile ilişkilendirilebilir. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi ile Giresun Üniversitesi bu iki üniversiteyi takip etmektedir. UNİDOKAP üyesi tek vakıf üniversitesi olan Avrasya Üniversitesi en son sırada yer almaktadır. Devlet üniversiteleri arasında ilgili kriterler açısından performansı en düşük olan üniversite ise Samsun Üniversitesi’dir.

Araştırmacılara yönelik öneriler;

- Farklı ÇKKV yöntemleri kullanılabilir. Böylece sonuç karşılaştırılabilir.
- Farklı kriterler dâhil edilebilir. Sonucunun bütünlüklü olması açısından önemlidir. Aynı zamanda farklı yöntemler kullanılarak kriter ağırlıkları belirlenebilir.
- Fakülteleri temel alan çalışmalar yapılabilir. Böylece karşılaştırma ve sıralama değişebilir. Özellikle sosyal bilimler alanında yayın kriteri “Trdizin ve diğer uluslararası alan indeksli” olarak değiştirilebilir. Türkiye’de sosyal bilimler alanında “SSCI, ESCI, Scopus” indekslerinde taranan dergi sayısının az olması bu alanda yayımlayan yayının sayısını da etkilemektedir.

Üniversitelere yönelik öneriler;

- Üniversitelerin akademik personeli yayın konusunda teşvik etmeleri gerekmektedir. Bu noktada özellikle çeşitli SSCI, ESCI, Scopus gibi indekslerde taranan dergilerle yayın konusunda sponsor olunabilir.

KAYNAKÇA

Acuner, E., Yerdelen Kaygın, C., Türkiye Turizm Verilerinin CRITIC ve MABAC Yöntemleriyle Testi: 2005-2019, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5, 4, 2021.

Aghdaie, M.H., Zolfani, S.H., Zavadskas, E.K., Decision Making in Machine Tool Selection: An Integrated Approach with SWARA and COPRAS-G Methods, Engineering Economics, 24, 1, 2013.

Aliyev, R., Temizkan, H., Aliyev, R., Fuzzy Analytic Hierarchy Process-Based Multi-Criteria Decision Making for Universities Ranking, Symmetry, 12, 8, 2020.

Ayçin, E., Aşan, H., *Muhasebe Bilgi Sistemlerinin SWARA ve MABAC Yöntemleri ile Değerlendirilmesi*, 9th International Social Sciences Confrence in The Balkans, Octoer 27-28, Kuşadası, 2019.

Aytaç Adalı, E., Tuş Işık, A., Bir Tedarikçi Seçim Problemi için SWARA ve WASPAS Yöntemlerine Dayanan Karar Verme Yaklaşımı, International Review of Economics and Management, 5, 49, 2017.

Ayyıldız, E., Demirci, E., Türkiye’de Yer Alan Şehirlerin Yaşam Kalitelerinin SWARA Entegreli TOPSİS Yöntemi ile Belirlenmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30, 2018.

Bakır, M., SWARA ve MABAC Yöntemleri ile Havayolu İşletmelerinde eWOM’a Dayalı Memnuniyet Düzeyinin Analizi, İzmir İktisat Dergisi, 34, 1, 2019.

Çakır, E., Kutlu Karabıyık, B., Bütünleşik SWARA-COPRAS Yöntemi Kullanarak Bulut Depolama Hizmet Sağlayıcılarının Değerlendirilmesi, Bilişim Teknolojileri Dergisi, 10, 4, 2017.

Çelik, S., Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Performans Analizi: Bütünleşik CRITIC ve MABAC Uygulaması, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 6, 2, 2020.

Çınaroğlu, E., Yenilikçi Girişimlere Ait Faaliyetlerin Entropi Destekli MABAC Yöntemi ile Değerlendirilmesi, Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 9,1, 2020.

Deem, R., New Managerialism Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: Is the Local Dimensionstill Important?, Comparative Education, 37, 1, 2001.

Derse, O., Yontar, E., SWARA-TOPSIS Yöntemi ile En Uygun Yenilenebilir Enerji Kaynağının Belirlenmesi, Endüstri Mühendisliği, 31, 3, 2020.

Erarslan, İ., Üniversitelerin Uluslararası Görünürlüğü: Akademik Performans ve Üniversite Marka Değeri İlişkisi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 1, 2015.

Giannoulis, C., Ishizaka, A., A Web-Based Decision Support System with ELECTRE III for a Personalised Ranking of British Universities, *Decision Support Systems*, 18, 3, 2010.

Gigovic, L., Pamucar, D., Bozanic, D., Ljubojevic., Application of the GIS-DANP-MABAC Multi Criteria Model for Selection the Location of Wind Farms: A Case Study of Vojvodina Serbia, *Renewable Energy*, 103, 2017.

Ishizaka, A., Nemery, P., *Multi-Criteria Decision Analysis Methods and Software*, Wiley, 2013.

Işıklıçelik, F., Ağırbaş, İ., Sağlık Kurumları Finansal Performansının Gri İlişkisel Analiz ile Değerlendirilmesi, *Alanya Akademik Bakış*, 6, 3, 2022.

Karahan, M., Kızıkcapan, L., Türkiye'deki Bazı Üniversitelerin Girişimcilik ve Yenilikçilik Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 12, 3, 2022.

Liu, N.C., Cheng, Y., Academic Ranking of World Universities, *Methodologies and Problems, Higher Education in Europe*, 30, 2, 2005.

Mayatürk Akyol, E., *Yetkinliğe Dayalı Performans Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011.

Ömürbek, N., Karaatlı, M., Yetim, T., Analitik Hiyerarşi Sürecine Dayalı TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile ADIM Üniversitelerinin Değerlendirilmesi, *Selçuk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı*, 2014.

Özbek, A., Demirkol, İ., Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin SWARA ve GİA Yöntemleri ile Analizi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 1, 2018.

Özçalıcı, M., *MATLAB ile Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021.

Pamucar, D., Cirovic, G. The Selection of Transport and Handling Resources in Logistics Centers Using Multi-Attribute Border Approximation Area Comparison (MABAC), *Expert Systems with Applications*, 42, 2015.

Parlar, G., Plancı, O., Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Dünya Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11, 26, 2020.

<http://www.topuniversities.com/university-rankings/worlduniversity-rankings>. (Erişim tarihi: 15.01.2023).

Tosunoğlu, N., Apaydın, A., Üniversite Sıralama Göstergelerinin Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile Sıralanması, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 10, 3, 2020.

Turan, G., *Çok Kriterli Karar Verme*. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri içinde (Edt. B.F.Yıldırım ve E.Önder), Dora Yayınevi, 2015.

Ulutaş, A., Entropi ve MABAC Yöntemleri ile Personel Seçimi, *Opus-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13, 19, 2019.

Ulutaş, A., SWARA ve MAIRCA Yöntemleri ile Catering Firması Seçimi, *Business & Management Studies: An International Journal*, 7, 4, 2019.

<https://unidokap.com/dokap-bolgesi-universiteler-birligi-uni-dokap-tarihcesi/> (Erişim tarihi: 17.12.2022).

Uzgören, E., Şahin, G., Dumlupınar Üniversitesi Meslek Yüksekokulları'nun Performanslarının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçümü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9, 18, 2013.

Velasquez, M., Patrich, T.H., An Analysis of Multi-Criteria Decision Making Methods, *International Journal of Operation Research*, 10, 2, 2013.

Weng, S.S., Yang, L., Yen-Ching, C., Reform of Chinese Universities in the Context of Sustainable Development: Teacher Evaluation and Improvement Based on Hybrid Multiple Criteria Decision-Making Model, *Sustainability*, 11, 19, 2019.

Wu, H.Y., Chen, J.K., Chen, S., Zhuo, H.H., Ranking Universities Based on Performance Evaluation by a Hybrid MCDM Model, *Measurement*, 45, 2012.

Yurdoğlu, H., Kundakçı, N., SWARA ve WASPAS Yöntemleri ile Sunucu Seçimi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 38, 2017.

Xue, Y.X., You, J.X., Lai, X.D., Liu, H.C., An Interval-Valued Intuitionistic Fuzzy MABAC Approach for Material Selection with Incomplete Weight Information, *Applied Soft Computing*, 38, 2016.

KENTLERİN MARKALAŞMASINDA VE KENT İMAJI OLUŞUMUNDA MEDYANIN ROLÜ: ZONGULDAK ÖRNEĞİ

Doç. D. Sanem BERKÜN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9254-1669

ÖZET

Küreselleşme ile her alanda artan rekabet, kentleri de etkilemiştir. Daha fazla yatırımcı, maddi kaynak, beşeri sermaye ve turisti kendisine çekmek isteyen kentler, markalaşma ve imaj oluşturma çalışmalarına ağırlık vermiştir. Kentlerin markalaşma ve imaj oluşturma sürecindeki başarısı bu süreçte etkili olan unsurlarla yakından ilgilidir. Kentin sahip olduğu altyapı, turizm ve eğlence potansiyeli, kültürel ve tarihi miras, sanat etkinlikleri, siyasi ve ekonomik faktörler, doğal ve sosyal çevre ile kentin atmosferi gibi unsurlar kentin markalaşma ve imaj oluşturma sürecinde yararlanılan unsurlar arasındadır. Ancak tüm bu unsurların tanıtımında medyanın etkisi ve kente dair çıkan haberler büyük bir etki oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Zonguldak özelinde kentin markalaşma ve imaj oluşturma çalışmalarında medyanın etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda geçmişe yönelik bir tarama yapılarak Zonguldak konulu haberlerin kent imajı ve markalaşmasını ne yönde etkilediğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kent imajı, marka kent, medya, Zonguldak

THE ROLE OF MEDIA IN THE BRANDING OF THE CITIES AND CONSTITUTING A CITY IMAGE: ZONGULDAK CASE

ABSTRACT

With the globalisation, rivalry that has increased in all areas affected the cities as well. The cities that want to attract more investors, pecuniary resource, labour force and tourists focused their attention to branding and image shaping. The success of the cities in branding and image shaping process is closely related to the factors that were effective during this process. Factors

like the infrastructure, the tourism and entertainment potential, cultural and historical heritage, art activities, political and economic factors, natural and social environment and the atmosphere of the city are among the ones that are utilized during the branding and image shaping process of the cities. However, the effect of the media and the news about the city have a big effect on the publicity of all these factors. With this study, determining the effect of media in branding and image shaping of the city is aimed specific to Zonguldak. In this context, evaluations with reference to how the news related with Zonguldak affect the image of the city and branding are made with a retrospective scanning.

Key Words: City image, Brand city, Media, Zonguldak

1. GİRİŞ

1980’li yıllar ile küreselleşme her alanda kendisini daha çok hissettirmiş, kentlerde bu süreçten yoğun olarak etkilenmiştir. Yerel, ulusal ve uluslararası boyutta artan rekabet, daha fazla yatırımcı, maddi kaynak, beşeri sermaye ve turisti kendisine çekmek isteyen kentleri farklı stratejiler üretmeye yönlendirmiştir. Bu süreçte kentler arası etkileşim de artmış, küreselleşen değerler insanlar tarafından bireysel ve toplumsal düzlemde içselleştirilmeye başlamış ve küresel dünya ile bütünleşme süreci hız kazanmıştır(Berkün, 2016: 344).

Kentler küresel dünya düzeninde ön plana çıkmış ve kapitalizmin krize girmesini engellemek adına önemli işlevler yüklenmiştir. Bu kapsamda; kente sermayeyi ve turisti çekebilmek, nitelikli insanları etkileyip kente getirebilmek kentin bu yeni işlevleri arasındadır. Bu süreçte kentler, kentte önemli fırsatların bulunduğu algısını oluşturma çabasıdır. Farklı özelliklerini kullanmakta ve rekabet ortamında üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Keza kentler, güçlü yönlerini göstererek, kendileri için bir imaj oluşturmakta ve oluşturduğu bu imaja bağlı olarak roller yüklenmektedir. Gelişmiş ülkeler yanında gelişmekte olan ülkelerde rekabet üstünlüğü sağlama çabası ile marka kent çalışmalarına hız vermiştir. Ülke ekonomisini güçlendirerek, toplumsal, fiziksel, ekolojik ve ekonomik açıdan kentlerde yaşam kalitesinin yükseltmek beklentisi, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye kentlerini de markalaşma sürecine itmiştir.

Türkiye’de birçok kentte marka kentler oluşturmaya yönelik stratejiler geliştirilmektedir. Kentlerin markalaşma ve imaj oluşturma sürecindeki başarısı bu süreçte etkili olan unsurlarla yakından ilgilidir. Kentin sahip olduğu altyapı, turizm ve eğlence potansiyeli, kültürel ve tarihi miras, sanat etkinlikleri, siyasi ve ekonomik faktörler, doğal ve sosyal çevre ile kentin atmosferi gibi unsurlar kentin markalaşma ve imaj oluşturma sürecinde yararlanılan unsurlar arasındadır.

Ancak tüm bu unsurların tanıtımında medyanın etkisi ve kente dair çıkan haberler büyük bir etki oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Zonguldak özelinde kentin markalaşma ve imaj oluşturma çalışmalarında medyanın etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda geçmişe yönelik bir tarama yapılarak Zonguldak konulu haberlerin kent imajı ve markalaşmasını ne yönde etkilediğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2, MARKA KENT KAVRAMI

Kentlerin pazarlanması konulu çalışmalar literatürde yakın tarihlidir. İlk kez 1980’li yıllarda Hollanda’da kentlerin pazarlanması konusu irdelenmiştir. Kent markalama ile aynı anlama gelen mekân pazarlama, mekân satışı, mekân markalama gibi kavramlar da öncül çalışmalar arasındadır. Ancak kent markalama kavramı kısa sürede diğer Avrupa ülkelerinde de kullanılarak yaygınlık kazanmıştır(Torlak, 2015: 57).

Genel olarak kent markası (city branding), şehrin marka olma strateji ve tekniklerinden yararlanması şeklinde ifade edilebilir. Bu kapsamda kaynak çekebilmek için kentin olanakları ve potansiyeli dışarıya tanıtılmaktadır. Kavram, kentin kente çekilmek istenenlerin zihninde sıradan bir yerleşim yeri olmaktan çıkarak, yaşamlarını devam ettirmek, çalışmak, yatırım yapmak, eğitim almak ve ziyaret etmek isteyecekleri cazibe yaşam merkezlerine dönüştürülmesi için yürütülen tüm faaliyetleri kapsamaktadır(Avcılar & Kara, 2015: 77; Kaypak, 2013: 343).

Kent markalaşması; kent, hem somut (yapılar, yollar vb.) hem de soyut (değerler, imaj, kimlik vb.) bileşenler taşıdığından karmaşık bir niteliğe sahiptir. Çok disiplinli bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda kent plancıları, pazarlamacıları, coğrafyacılar, mimarlar ve turizmcilerin kent markalaşması sürecinde birlikteliğine ihtiyaç vardır(Akturan & Oğuztimur, 2016: 119; Zeren, 2011: 183). Kent markalaşması insan ve yönetim kalitesi, kültürel mirası, yatırım olanakları, turizm fırsatları ve dış ticaret kapasitesi gibi unsurlar ekseninde şekillenir. Kentin analizinde şu unsurlar öne çıkar(Torlak, 2015: 60);

- Cazibe merkezleri (Doğal veya yapay)
- Erişilebilirlik (ulaşım kolaylığı)
- Tesisler
- Aktiviteler
- Hizmetler

Kentlerin markalaşma çabasında ekonomik faktörler önceliklidir. Kentler için kaynaklar sabit kalırken, yeni ihtiyaç alanlarının oluşması marka kent olma yönünde çalışmalarını artırmıştır. Kentin markalaşması ve uluslararası bir kimlik edinmesi ile kentin, sabit sermaye yatırımlarını ve dolaşımdaki sermayeyi çekmesi, kalkınma stratejisi olarak yaygın kabul görmektedir. Öte yandan seyahat maliyetinin düşmesi tüketicilerin harcama gücünün artması da etkenler arasındadır. Şehirlerin benzerliklerinin artması ve insanların farklı kültürlerle olan ilgisinin yükselmesi de kentlerin markalaşma isteklerini güçlendirmektedir(; Kaypak, 2013: 343; Özdemir & Karaca, 2009: 115).

Kentin markalaşması sürecinde ilk olarak kente özgü marka stratejik analizi yapılır. Bu analizde, kentin tüm güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya koyulması hedeflenir ve güçlü yanların nasıl kullanılabilceği araştırılır. İkinci aşamada marka kimliğinin oluşturulması üzerine çalışılır. Marka kimliği elemanlarından bazıları, marka kişiliği, isim, sembol, slogan ve ülke kökenidir. Üçüncü aşamada marka değeri oluşturmak ve marka farkındalığı sağlamak gelir. Son aşama ise markanın konumlandırılma, tüketicilerin zihnine yerleştirilme aşamasıdır(Cevher, 2012: 108). Kentlerin markalaşması şu açılardan kente değer katar (Yaşar, 2013: 2);

- Kentin güçlü ve ayırt edici vizyonu doğrultusunda kentin verdiği mesajlar düzenlenir.
- Kentte yaşayanların potansiyellerini ortaya çıkartarak ve kente yönelik yatırımları teşvik ederek ekonomik değer sağlanır.
- Kent kimliği ile kentin uluslararası bilinirliğini arttıracak etkili yollar geliştirilir.

Kentlerin markalaşması sürecinde bütçe iyi hazırlanmalı ve doğru kullanılmalıdır. Kentlerin markalaşması sürecinde açık ve gerçekçi bir vizyon oluşturulmalıdır. Oluşturulan vizyonun kentin kültürel mirası ile uyumlu ve kapsayıcı nitelikte olması önemlidir. Kentte birbirinden bağımsız olarak girişilen ve entegre olmayan markalaşma çabaları etkili sonuçların alınmasını engelleyecektir. Ürün ve hizmet markalaşmasından farklı olarak kent markalaşmasında, daha fazla boyut bulunmakta ve bu durum konumlandırmada güçlükler neden olabilmektedir. Hedef kitle farklı olduğundan herkesin ulaşabileceği bir marka oluşturmak ve marka ile ilgili karar vericileri belirlemek zordur. Son olarak toplumsal uzlaşmadan kent markasının kalıcılığı sağlanamayacak ve sürece katkı eksik kalacaktır(Paşalı Taşoğlu, 2012: 68-70; Akıncı Vural & Yalçın, 2017: 307-308). Yerel yönetimler öncelikle şehrin kültürel yaşamının desteklenmesi ve geliştirilmesinden sorumludur. Bu özellikleri ile yerel yönetimler kentin markalaşması için

belirlenen vizyonun kent kültürel mirası ile uyumlu ve kapsayıcı nitelikte olmasını sağlayabilirler. Kent markasına ilişkin oluşturdukları imajla, kent sakinlerini ve kent dışındakileri kent için olumlu ve verimli olabilecek her türlü davranışa yönlendirebilirler(Saran, 2005: 30).

Marka olma, uzun süren ve süreklilik arz eden bir faaliyetler bütünüdür. Markalaşma sürecinde tüm paydaşların (Valilik, Büyükşehir, İl-İlçe Belediyeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kalkınma Ajansı Temsilcileri, Ticaret ve Sanayi Odaları, Milletvekilleri, Kaymakamlar, Turizm-Ulaşım-Telekomunikasyon-Finans-Medya, Üniversite, Sivil Toplum Kuruluşları vb.) katılımı ile bir komite kurulması gerekmektedir. Bu komite, belirli sürelerde toplanmalı ve uyum ve koordinasyon içerisinde olmalıdır. Komite kuruluna Belediye Başkanının başkanlık etmesi kurumsallık ve bütünlük açısından daha uygun olacaktır. Komite tarafından hazırlanacak stratejik plan yerel yönetimin öncülüğünde başlatılmalı, ancak tüm süreçlerde kentin yaşamında yeri ve önemi olan paydaşlar, demokratik katılım anlayışıyla markalaşmanın karar mekanizmalarına ortak edilmelidir. Markalaşma sürecine liderlik edecek yerel yöneticilerin komitenin içinde yer alması ve markalaşma sürecine aktif olarak katılıp irade ve kararlılık göstermesi gerekmektedir. Ayrıca markalaşma sürecinde hazırlanan stratejik plana uygun etkinlikler düzenlenmelidir. Yerel yönetimler, sürecin devamında bir karar ve denetim organının oluşturulmasını sağlamalıdır. Bu organ geri beslemeyi ve başarıyı ölçmede de asli görevli olmalıdır(Torlak, 2014: 64-65).

Marka olmak kurumsal ve hukuksal düzenlemeleri de gerektirebilmektedir. Kenti oluşturan herkesin, şehrine, yerel yönetimine, değerlerine, haklarına sahip çıkmasına bağlı olarak kent markasının güçlendiği görülmektedir. Bu süreçte kurumsal ve hukuksal ihtiyaçların tespitinde yerel yönetimlerin deneyimleri önemli açılımlar verebilir(Avcılar & Kara, 2015: 91). Diğer taraftan merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin plan, politika ve hizmetleri kentleşme faaliyetlerini etkilerken; gerçekleşen faaliyetler de bölgeye ekonomik değer sağlayarak yerel yönetimlere fayda sağlar(Güçlü, 2016: 1045).

3. TÜRKİYE’DE MARKA KENTLERE İLİŞKİN ÖRNEKLER

Türkiye; kentleşmenin sanayileşmeden hızlı gerçekleşmesine bağlı olarak birçok kentsel problemin yaşandığı gelişmekte olan bir ülkedir. Bununla birlikte kentleşme politikalarında uluslararası alanda yaşanan değişimler takip edilmekte, Türkiye’de de marka kentler

oluşturmaya yönelik bir eğilim gözlenmekte ve birçok yerel yönetim kentlerinin markalaşması için stratejiler geliştirmektedir.

Uyar'ın 2018 yılında yayınlanan çalışması Türkiye'deki kentlerin marka kent olmalarıyla ilişkili internet analizi bulgularını gösterilmektedir. Bulgulara göre Türkiye'de kentlerin 54 tanesinin marka kent olduğuna dair internette en az bir haber bulunmaktadır. Kentin gelecekte marka kent olacağını iddia eden il sayısı ise 24 olarak belirtilmiştir. Marka kent olduğu ya da olacağıyla ilgili internette herhangi bir haber bulunmayan iller yalnızca Ağrı, Hakkâri, Şırnak ve Tuncel'idir (Uyar, 2018: 470-471; Cevher, 2012: 109).

Türkiye'de marka kentleşme çalışmalarının ilk örneğini gerçekleştiren Gaziantep marka kent olma çalışmalarına Gaziantep Ticaret Odası tarafından yürütülen Marka şehir Gaziantep projesi ile 2003 yılında başlatılmıştır. Turizm, gastronomi ve tarih gibi birçok alanda başarılı çalışmalar yürütmektedir. 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın turizm gelirlerini arttırmak için markalaşma çalışmalarını başlatmak üzere 15 il seçmiştir. Bu iller Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Kars, Konya, Kütahya, Manisa, Mardin, Nevşehir, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon'dur ve markalaşma çalışmalarına devam edilmektedir. Antalya marka kent olma çalışmalarına Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Ticaret ve Sanayi Odası'nın imzaladığı protokol ile başlamıştır. Markalaşma kapsamında hazırlanan Antalya Manifestosu hem belediyelerin çalışmalarına hız kazandırmış hem de sosyal etkileşimi artırmıştır. Sadece birkaçına kısaca yer verilen marka kent olma sürecinde Türkiye'de şehirler ölçeğinde yürütülen tekil çalışmalar arasında iletişimin olmadığı görülmektedir. Bu durum kentlerin markanın oluşması ve kalıcılığının sağlanması için yürütülen çalışmaları zorlaştırmaktadır. İhtiyaç duyulan mali ve beşeri kaynaklar işbirliği ile kullanılamamakta ve dışsalıklar yaşanabilmektedir. Ayrıca deneyimlerin paylaşılabilmesi de iletişim yetersizliği nedeniyle sınırlı olmaktadır.

4. KENTLERİN MARKALAŞMASINDA MEDYANIN ROLÜ VE ZONGULDAK ÖRNEĞİ

Kentlerin markalaşma sürecinde, kent imajının güçlü ve tutarlı bir şekilde iletilebilmesi oldukça önemlidir. Bu süreçte hedef kitle doğru belirlenmeli ve ona ulaşacak medya doğru seçilmelidir. Çünkü her kitle, farklı mecralarda yer alan değişik mesajlardan etkilenmektedir. Medya planlayıcılar bu süreçte hangi aracının en iyi erişimi ve etkiyi sağlayacağını, yapılan harcamaların ne oranda döneceğini iyi hesaplamalıdır(Sürücü, 2019: 47).

Günümüz dünyasında klasik medya araçlarının yerini yeni nesil medya araçları almaya başlamıştır. İçinde bulunduğumuz dönem, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile insanların ve mekânların çok daha fazla ulaşılabilir olduğu bir dünya sunmaktadır. Bu durum kentlerin belirli hedef gruplar ile iletişim kurmasını ve kendilerini anlatabilmesini daha da kolaylaştırmıştır. Fiziksel olarak bulunmadığımız yerlere ve iletişim kurmadığımız insanlara kolayca ulaşabilmekte, onlar hakkında bilgi edinebilmekte ve bu bilgilere dayanarak yapacaklarımıza yönelik hızlı bir şekilde tercihte bulunabilmekteyiz. Ancak bu sanal bilgi kaynakları her zaman gerçek ve doğru bilgiyi vermeyebilmektedir. Başka bir ifade ile kitle iletişim araçları ile halka aktarılan görsel imajlar ve yazın metinleri olay, olgu ve mekânları bütünü ile ve olduğu gibi yansıtma mecburiyetinde değildir (İlgüner & Asplund, 2011: 275-276; Keçeli & Sarıusta, 2013: 327).

Politik, toplumsal, kültürel ve sanatsal yönleriyle iletişim ve sanat dallarında bir imge haline gelen kent, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve sosyal medya kullanımındaki artış nedeniyle, estetik ve güzelliğin temsili, fotoğrafların tamamlayıcısı ve gezginliğin sembolüne dönüşmüştür(Uğur, 2019: 440). Bu süreçte kente yönelim üzerinde medya etkisi daha da belirleyici olmaktadır.

Zonguldak doğal güzellikleri ile Türkiye'nin gelişmekte olan kentleri arasındadır. Ancak Zonguldak nüfusu bir önceki yıla göre 1.174 azalmıştır. 2022 yılına göre 588.510 olarak tespit edilen Zonguldak nüfusunun, 291.854'ü erkek ve 296.656'sı kadından oluşmaktadır. Nüfusun azalma eğilimi göstermesi Zonguldak markalaşma çalışmalarının önemini daha da artırmaktadır. Zonguldak Valiliği tarafından yürütülen "Zonguldak İli Markalaşma Projesi" çalışmaları kapsamında, Zonguldak'ın kendini diğer şehirlerden farklı kılarak kültürel rekabet ortamında öne çıkabilmesini sağlayacak stratejiler geliştirilmektedir. Zonguldak'ın tüm ilçelerinin dahil edildiği projede markalaşma potansiyeli olan doğal, kültürel, tarihi varlıklar araştırılmaktadır. Zonguldak Valiliğinin öncülüğünde, Zonguldak Turizm Altyapı Hizmet Birliği koordinasyonunda ve Zonguldak Turizm Tanıtım Grubu'nun katkılarıyla proje çok paydaşlı olarak devam etmektedir. Özellikle Zonguldak için ana tarımsal ürün olan ceviz ve kestanesinin markalaşmasına yönelik üretim ve pazarlama süreçlerine önem verilmektedir. Ancak bu süreçte Zonguldak üzerine çıkan bazı haberler süreci zorlaştırmaktadır. Zonguldak'ta hava kirliliği, maden kazaları, işsizlik, salgın ve nüfusun azalmasına yönelik basına yansımış haberler bu süreci etkileyebilme potansiyeli olan haberler arasındadır.

trthaber.com/haber/turkiye/zonguldakta-maden-ocaginda-kaza-1-olu-1-yarali-731629.html

TRT HABER SICAK SAVUNMA ÇOCUK ÖZEL HABER DOSYA HABER DİĞER

Türkiye KAYNAK AA HABER GİRİŞ 18.12.2022 02:23 SON GÜNCELLEME 18.12.2022 02:26

Zonguldak'ta maden ocağında kaza: 1 ölü, 1 yaralı

Zonguldak'ta özel maden ocağında meydana gelen iş kazasında 1 işçi hayatını kaybetti, 1 işçi yaralandı.

[Fotograf: AA]

hurriyet.com.tr/gundem/zonguldakta-neden-sokağa-çıkma-yasağı-uygulanıyor-zonguldak-büyükşehir-mi-414

Hürriyet GÜNDEM DÜNYA BİRAPARA SPOR ARENA KELEBEK YAŞAM YAZARLAR

YASARLAR / GÜNDEM/YASARLAR

Zonguldak'ta neden sokağa çıkma yasağı u Zonguldak büyükşehir mi?

Yazarmam Tarihi Nisan 16, 2022 16:27

#Zonguldak'ta Neden Sokağa Çıkma Yasası Uygulanıyor #Zonguldak Büyükşehir MP

Okuyucu Tarihi Nisan 16, 2022 16:27 306 Okunmuş

İçişleri Bakanlığınca, 81 il valiliğine, hafta sonu 30 büyükşehir ve Zonguldak'ta uygulanacak sokağa çıkma yasağı ile ilgili genelge gönderildi. Otuz büyükşehirin yanında Zonguldak'ta da sokağa çıkma yasağının uygulanması soru işaretlerine neden oldu. Genelge ardından "Zonguldak büyükşehir mi? Zonguldak'ta neden sokağa çıkma yasağı uygulanıyor?" soruları gündeme geldi.

ozeregli.com/zonguldak-hava-kirliliginde-ilk-5-sehir-arasinda-4790.html

AK Partinin Gençli Konsertleri ertelendi

7 Şubat 1984'den beri

GENEL GÜNCEL EĞİTİM SAĞLIK SPOR KÜLTÜR SANAT SİYASET MAGAZİN

Genel

Zonguldak hava kirliliğinde ilk 5 şehir arasında!

ZONGULDAK

VAGUS TV'ye göre Türkiye'de Hava kirliliğinde ilk 5'deyiz

Zonguldak maden ocakları ve termik santrallerden dolayı Türkiye'deki en kirlili havaya sahip 5'lerden biri. Bu kirlilik rakamları yapılan ölçümlerde son yılların en yüksek seviyesine ulaşarak insan yaşamını ve hatta Karadeniz'i tehdit eder seviyeye ulaştı.

Beğenildi Paylaş Tweetle

30 Aralık 2013 10:44:27

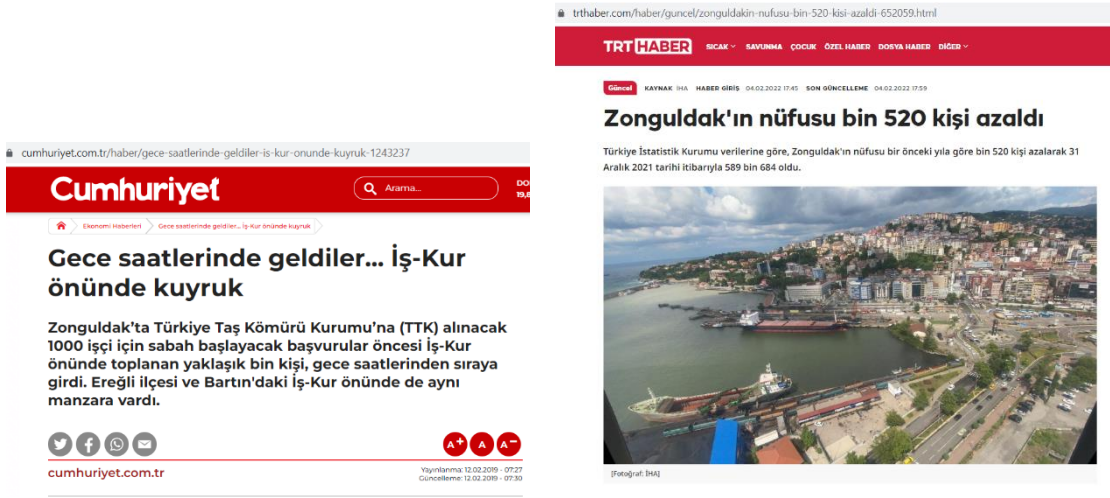
sozcu.com.tr/2022/saglik/zonguldakta-covid-19-vakalarinda-korkutan-artis-7259172/

SÖZCÜ YAZARLAR GÜNDEM FİNANIS SPOR HAYAT DÜNYA EKONOMİ SÖZCÜ

Zonguldak'ta Covid-19 vakalarında korkutan artış!

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Uzmanı Prof. Dr. Hande Aydemir, hastalık belirtisini kendisinde gören kişilerin toplum içine mümkünse girmemeleri gerektiğini belirterek, "Mayıs aylarında hiç Covid-19 saptanmış hastamız yoktu. Ancak şu an hastanemizde yatan pek çok hastamızın PCR testleri pozitif çıkıyor" dedi.

Yayınlanma: 10:06 - 20 Temmuz 2022 | Güncellenme: 10:08 - 20 Temmuz 2022

Görsel 1. Zonguldak üzerine web taraması ile elde edilmiş bazı haberler

5. SONUÇ

Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kentleri gibi Türkiye’de de; kentlerin markalaşması çalışmaları her geçen gün önem kazanmaktadır. Kentler markalaşarak, yatırımları kente getirerek kent ve ülke ekonominin güçlenmesini, sosyal ve ekolojik açıdan kentlerde yaşam kalitesinin yükseltilmesini hedeflenmektedir. Öte yandan kültürel mirası canlı tutarak beşeri kaynakların kente çekmek istemektedir. Bu hedeflerle kentin markalaşması sürecinde merkezi idare, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, özel sektör işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Medya ise bu sürecin tanıtımı ve gelişmesinde hayati bir role sahiptir.

Kentlerin güçlü yönlerini ön plana çıkararak, imaj oluşturulduğu ve bu imajla kenti bir cazibe merkezi haline getirmek için çabaladığı markalaşma sürecinin başarısında, hedef kitlenin etkilenmesi medyaya yansıyanla yakından ilişkilidir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler kentlerin tanıtılmasını hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. Ancak bu süreçte kamuoyuna yansıyan bilgilerin gerçekliği, doğruluğu ve güncelliğini takip etmek bir o kadar zorlaşmıştır. Gelişmekte olan sınırlı maddi ve nitelikli beşeri kaynak ve teknik alt yapıya sahip olarak markalaşma çalışmalarını yürüten kentlerin durumu daha da zordur.

Zonguldak, Türkiye’nin gelişmekte olan ve nüfusu eriyen kentlerindedir. Ancak Zonguldak’ın doğal güzellikleri, gelişen ticaret hacmi ve önemli tarımsal ve yeraltı (taşkömürü, alüminyum (boksit), demir, manganez, barit, dolomit, kalker, kuvarsit, şiferton yatakları) zenginlikleri de bulunmaktadır. Zonguldak markalaşma sürecinde yapılması gereken, kentin üstün yönlerini öne çıkararak, medyaya yansıyan olumsuz haberlere ilişkin alınan önlemler doğrultusunda

güncel gelişmeleri hedef kitle ile paylaşmaktır. Böylelikle hem kentin gerçek, doğru ve güncel bilgileri medyaya yansıtacak ve hem de kent yönetimine yönelik güvenilirlik artacaktır. Elbette ki bu süreçte kentin kültürel ve tarihi mirasının tanıtımının ihmal edilmemesi ve en önemlisi kentin markalaşma stratejilerine kentte yaşayanların görüşlerinin eklenmesi de gerekmektedir. Geçmişe olan bağlılığın sürdürülmesi ve kentlilerin katkıları ile kent imajının geliştirilmesi, çalışmaların pratiğe yansımaları kolaylaştıracak ve gerekli duyarlılığı artıracaktır.

KAYNAKÇA

Akıncı Vural, B. & Yalçın, M. (2017), “Kent Markalaşması Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği”, **Global Media Journal TR Edition**, 8(15), ss.305-319.

Akturan, U. & Oğuztimur, S. (2016), “Kent Markalaşması Kavramının İçeriği ve Gelişimi: Farklı Disiplinler Farklı Yaklaşımlar”, **Planlama**, 26(2), ss:117-129.

Avcılar, M. Y. & Kara, E. (2015), “Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 34, ss. 76-94.

Berkün, S. (2016), “Küreselleşen Dünya’da Türkiye’nin Durumu ve Türkiye’de Yaşanan Temel Toplumsal Sorunlar”, **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Derleyen: Ercins, G. & Çoban, M. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Cevher, E. (2012), “Kentsel Markalaşma Süreci: Antalya Örneği”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 4(1), ss.105-115.

Güçlü, A. (2016), “Kentlerin Markalaşmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Fethiye Belediyesi Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, CİEP Özel Sayısı, ss. 1038-1054.

İlgüner M. & Asplund, C. (2011), **Marka Şehir**, İstanbul: Markating Yayınları.

Kaypak, Ş. (2013), “Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Markalaşması ve ‘Marka Kentler’”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 14(1), ss. 335-355.

Keçeli, A. & Sarıusta, F. (2013), “Medya Alışkanlıkları ve Kent Algısı İlişkisi Üzerine Bir Deneme: Diyarbakır Örneği”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6(2), ss. 327-346.

Özdemir, Ş. & Karaca, Y. (2009), "Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyon Karahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 11(2), ss: 113-134.

Paşalı Taşoğlu, N. (2012), "Mersin'in Marka Kent Olma Sürecinde Liman ve Serbest Bölgeye İlişkin İnternet Pazarlaması Uygulamalarının Rolü", **AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology**, 3(6), ss. 67-76.

Saran, M. (2005), "Kent Pazarlaması: Güçlü Bir Kent İmajı ve Kent Markası Oluşturmak," **Marka Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Gaziantep: TMMOB Makine Mühendisleri Odası.

Sürücü, A. (2019), "Kent Markası Yönetim Sürecinde Sosyal Medyanın Rolü: Instagram Özelinde İstanbul-Amsterdam Karşılaştırması", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Uğur, A. (2019), "Kültür Turizmine Dijital Katkıları: Plato-Kent ve Sosyal Medyada Kent İmgesi", **IV. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, ss.433-448.

Uyar, A. (2018), "Marka Şehir Kavramı ve Türkiye ile Dünyadaki Marka Şehir Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 1(3), ss. 467-479.

Torlak, M. (2015), "Marka Şehir Oluşturma ve Bursa Şehrinin Markalaşması İçin Yol Haritası", **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**, 7(2), ss. 47-93.

Yaşar, B. E. (2013), **Kent ve Bölge Markalaşması**, Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı KODAKA Yayını. Erişim Adresi: <https://www.kudaka.org.tr/ekler/c6b76-kent-ve-bolge-markalasmasi.pdf> (15.05.2019).

Zeren, H.E. (2011), "Stratejik Kent Yönetimi ve Kent Markası Oluşturma Süreci", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1(2), ss.175-200.

YALIN YÖNETİM ANLAYIŞI VE YEREL YÖNETİMLER

Doç. D. Sanem BERKÜN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9254-1669

ÖZET

Geleneksel yönetim anlayışının günümüz dünyasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması yeni yönetim modellerinin geliştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Özel sektörde uygulanan, başarı ve verimlilik sağlayan birçok model zaman içerisinde kamu yönetimi alanında da uygulanmıştır. 2. Dünya savaşı sonrasında Japonya’da geliştirilen yalın yönetim de bu modeller arasındadır. Bu model, sade ve gösterişten uzak bir anlayışla israfı azaltmayı hedeflemekte ve ürün veya hizmete katkısı olmayan tüm eylemleri kaldırmaya odaklanmaktadır. Sıfır hata ve sıfır stokla bu hedefe ulaşılacağını düşünen yalın yönetim modeli, bu anlayışın özellikle küreselleşme ile artan rekabet ortamında modeli benimseyen örgütlere bir avantaj sağlayacağı görüşündedir. Çalışma ile yalın yönetim anlayışı tanıtarak, kamu yönetimi ve özellikle de yerel yönetimler alanında sunabileceği açılımlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yalın yönetim, yerel yönetimler, Türkiye

SIMPLE ADMINISTRATIVE CONCEPT AND LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

The incapability of traditional administrative concept in meeting the needs of today’s world resulted in development of new administrative models. In the course of time, many models that were used in private sector bringing success and productivity were used in public administration domain as well. The simple administration developed in Japan after the World War II is among these models. This model aims at decreasing the waste with a simple and unostentatious understanding and focuses on removing all practices that do not contribute the product or the service. The simple administration model which it is believed to achieve this objective with zero error and just in time production, thinks this understanding will provide an advantage to the organisations adopting this model particularly in the globalised and increased competitive

environment. With this study, the simple administration model is introduced and initiatives it can present in public administration and particularly in local governments are interpreted.

Key words: Simple Administration, local governments, Türkiye

1. GİRİŞ

Küreselleşme; sınırların ortadan kalkması, merkezi ve totaliter devlet yapılarının çözülmeye başlaması, insani değerlerin ön plana çıkması ve demokratikleşme gibi değerleri güçlendirmiştir. Bu süreçte insanların devlet yöneticisine olan bakışları değişime uğramış, kamu hizmetine ilişkin beklentileri çeşitlenmiş, insani değerler ve kişilik hakları önem kazanmıştır(Saran & Göçerler, 1998: 250). Küresel olanın güçlenmesi ulusalın güç kaybetmesine ve ulusalın kaybettiği gücün yerel yönetimlere aktarılmasına neden olmuştur(Çekiç, 2010: 155). Böylece kamu yönetimi anlayışı önemli ölçüde dönüşmüştür(Sivrekli, 2008: 99).

Kamu yönetiminin değişim sürecinde kamu kurumlarının yapı bakımından büyüklüğü, hizmet sunduğu kitlenin genişliği, yüklendiği işlevlerin miktarca çokluğu ve insanlığın bilişi düzeyindeki artış göz önüne alınmıştır. Kamu kurumlarının örgüt yapılarında yaşanan değişim ve gelişmeleri hızla takip ederek, daha kaliteli hizmet sunabilmek için yeni yönetim modelleri geliştirilmiş yada özel sektör yönetim modelleri kamuya aktarılmıştır(Berkün,). Yalın yönetim de bu arayışın bir sonucu olarak kamuda uygulama alanı bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya’da geliştirilen yalın yönetim; sade ve gösterişten uzak bir anlayışla israfı azaltmayı hedeflemekte ve ürün veya hizmete katkısı olmayan tüm eylemleri kaldırmaya odaklanmaktadır. Sıfır hata ve sıfır stokla bu hedefe ulaşılabileceğini düşünen yalın yönetim modeli, bu anlayışın özellikle küreselleşme ile artan rekabet ortamında modeli benimseyen örgütlere bir avantaj sağlayacağı görüşündedir. Çalışma ile yalın yönetim anlayışı tanıtılarak, kamu yönetimi ve özellikle de yerel yönetimler alanında sunabileceği açılımlar değerlendirilmektedir.

2. YALIN YÖNETİME İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgüte ilişkin sorunların çözülmesi için kaynakları efektif kullanan, insan kaynağını geliştiren ve böylece kurumun hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıran uygulamalar dizisi yalın yönetimi ifade etmektedir. Kaliteden ödün vermeden, müşteri taleplerine daha hızlı cevap veren örgüt rakipleri karşısında rekabet avantajı da sağlamaktadır. Temel amaç kaliteden hiçbir şekilde

ödün vermeden, optimal düzeyde emek, kaynak ve ekipman kullanarak tasarruf yaratmaktır. Bu amaçlar hazırlanan uygulama planı etrafında eğitim alt yapısı oluşturularak, iyileştirme çalışmaları süreklilik taşımaktadır. Performansa dayalı ücret sistemi ile iş akışı ve düzeni takip edilmekte, süreç sürekli gözden geçirilmektedir. Köklü değişiklikler içeren yalın yönetim şu yaklaşımlar üzerine inşa olmuştur(Düren, 2002: 84);

- Global yaklaşım
- Duyarlılık yaklaşımı
- Geleceği ön görme yaklaşımı
- Tutumluluk yaklaşımı
- Dinamik yaklaşım

Yalın yönetimde yapılan her iş ve işlemde sadece değer katan faaliyetlere izin verilmekte ve böylece israf önlenmektedir. Bu nedenle öncelikle üst yönetim yalın yönetimi benimsemeli ve çalışanlara model olarak aktarmalıdır. Bu durum bir kültür değişimini gerektirmektedir (Tanyıldızı & Demir,2019:15). Yalın bir yönetimi sağlayabilmek şu ilkelerin hayata geçebilmesi ile mümkündür(Batumlu, 2021:34-48);

- Takım ruhu anlayışı
- Yatay bir organizasyon
- Müşteri tarafından yönlendirilme
- Basitleştirilmiş ve görsel yapı
- Yetki ve sorumluluklar arası denge
- Sağlıklı ve doğrudan iletişim

3. TÜRK KAMU YÖNETİMİ VE YEREL YÖNETİMLERDE YALIN YÖNETİM

1980 sonrası dönemde, küreselleşmenin etkisi ile dünya genelinde, gerek ekonomik, gerekse siyasal açıdan büyük değişimler yaşanmıştır. Küresel sistemdeki değişim ve gelişmeler kamu yönetimini de etkilemiş, yapı ve işlevler üzerinde dönüşümlere neden olmuştur(Polatoğlu: 7). Yeni Kamu Yönetimi (YKY) 1970'lerden itibaren ortaya çıkan krizlerin çözümünde geleneksel yönetim modelinin yetersizliklerine karşı bir çözüm yolu olarak önerilmiş ve hem yönetim anlayışı hem de yönetim yapılarının değişmesi şeklinde kendisini göstermiştir (Bilgiç, 2003: 25; Gözel, 2003: 195).

Türkiye' de de 1980'li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan yeni kamu yönetimi yaklaşımı kapsamında öncelikle, ekonomik sistemin düzenlenmesine yönelik reformlar yapılmıştır.

Birinci dalga reform süreci olarak adlandırılan bu dönemde 1980'lerden itibaren serbest piyasa ekonomisine geçilmesi yönündeki çabalar ülkenin öncelikli konusu olmuştur. Türkiye'de Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ile birlikte, yönetsel alanın düzenlenmesi amacını taşıyan ikinci dalga reform süreci başlatılmıştır. Yönetsel alanda köklü değişimlere yol açan bu reformları yansıtan ve daha önceki programlarda pek yer verilmeyen, vatandaş odaklılık, sonuç odaklılık, uzmanlaşma ve esnek istihdam, şeffaflık, girişimcilik ve hesap verebilirlik gibi kavramlar 2000'li yıllardan sonra daha sık kullanılmıştır(Lamba, 2015: 138-139). Bu süreçte özel sektörde uygulanıp başarı sağlayan pek çok yaklaşım kamuya aktarılmıştır. Yalın yönetimde kamuya aktarılan bu yaklaşımlar arasındadır.

Türkiye'de yalın yönetim yaklaşımı ilk kez kamu yönetiminde Uludağ Üniversitesi'nde sağlık alanında uygulanmıştır. Gerekli eğitimler verilerek, randevu, temizlik ve iletişim hizmetleri olmak üzere üç alanda çalışmalar başlatılmıştır. 2015 yılında Bolu İzzet Baysal Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Bolu İzzet Baysal Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırması Hastanesi, 2017 yılında İnegöl Devlet Hastanesi ve 2018 yılında da Bartın Devlet Hastanesi, Kayseri Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Konya Numune Hastanesi yalın yönetim çalışmalarını başlatmıştır. Yalın yönetim ile elde edilen başarı sonucunda yalın yönetim uygulama alanı genişlemiş ve yerel yönetimlerde gelişmelerden etkilenmiştir.

Türkiye'de ilk yerel yönetim olarak Bursa Büyükşehir Belediyesi; hizmet kalitesini arttırmak, tasarruf sağlamak ve paydaşlar arasındaki iletişimi kuvvetlendirmek amacıyla 2020 yılının Ağustos ayında Kaizen Enstitüsü'yle birlikte "Yalın Belediyecilik" projesini başlatmıştır. Bu kapsamda belediye çalışanlarına eğitimler verilmiştir. Projenin amaçları şu şekilde sıralanmıştır(www.bursabel.tr);

- Özel sektördeki gibi vatandaş müşteri olarak görmek ve memnuniyetini sağlamak,
- Bürokrasiyi olabildiğince azaltmak,
- Her türlü israfı ortadan kaldırılmak
- Katma değeri yüksek olan işlere odaklanılmasını sağlamak.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi de Kaizen Enstitüsü'yle beraber yalın belediyecilik projesini Temmuz 2020 yılında başlatmıştır. Gaziantep Büyükşehir yalınlaştırma projeleri kapsamında sunumlar gerçekleştirmiş ve yalın dönüşüm kapsamında gerçekleştirdiği mevcut durum analizinde 22 problemi fark etmiştir. İyileştirme ve çözüm olarak 48 iyileştirme projesi geliştirmiş ve belediyede iş standartlaştırma formları hazırlanmıştır (www.gaziantep.bel.tr).

İnegöl Belediyesi yalın yönetim çalışmalarını başlatan ilk ilçe belediyesidir. Kaizen Enstitüsü'yle yürüttüğü çalışmalara 2020 yılı Ekim ayında başlamıştır. Eğitimler öncelikle yöneticilere verilmiş ve sonrasında çalışanlar eğitime dâhil edilmiştir. İnegöl Belediyesi'nde belediyede kaizen öneri sistemi oluşturulmuştur. Bu sisteme öneri veren çalışanlar değerlendirme sonucunda belediye tarafından ödüllendirilmektedir (www.inegol.bel.tr).

4. SONUÇ

Gerek küreselleşme, gerek yeni kamu yönetimi anlayışı gerekse de Avrupa Birliği'ne giriş süreci yerel yönetimleri öne çıkaran nedenler arasındadır. Bu süreçte yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumlulukları artmış ve artmaya da devam edecektir. Öte yandan nüfusun kentlerde yoğunlaşması ve talep edilen hizmetlerin çeşitlenmesi yerel yönetimlerin çalışma alanını genişletmektedir.

Bu süreçte özel sektörde ve kamu yönetiminde başarı sağlayan pek çok yönetim modeli yerel yönetime de yansımaktadır. Toplam kalite yönetimi ile birçok açıdan benzerlikleri olan yalın yönetim de bunlardan biridir. Uygulama alanı her geçen gün genişleyen yalın yönetim kırtasiyecilik sorununu önemli ölçüde azaltmakta, hizmet kalitesi ve vatandaş memnuniyetini arttırmaktadır. Öte yandan yalın yönetim ile yerel yönetimlerin bütçesi daha etkin kullanılmakta ve bu durum nicelik ve niteliksel yönden verimliliği artırarak sunulan hizmetleri çoğaltmaktadır. Dünya genelinde yönetim alanında yaşanan gelişmelerin yakından takip edilmesi de Türkiye açısından umut vericidir.

KAYNAKÇA

Batumlu, K. (2021), "Klasik Yönetimden Yalın Yönetime Geçiş: Nitel Bir Araştırma", Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Karabük.

Berkün, S. (2018), "Kamu Açısından Yönetim", **Örgütlerin Yönetimi: Kavramsal, Kuramsal, Tematik ve Kurumsal Açılardan Yönetim**, Ed: Akdemir A., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., ss.801-845.

Bilgiç, V. (2003) "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", Editörler: Balcı, A. & Nohutçu, A. & Öztürk, N. K. & Coşkun, B. **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Çekiç, Anıl (2010) “Küreselleşen Dünyada Yerelleşme Süreci ve Yerelleşmede Demokratik Zeminin Sağlamlaştırılması İçin E-Katılımcılık Çözümünün Değerlendirilmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı. 2, ss.155-168.

DÜREN, Z., (2002), **2000’li Yıllarda Yönetim**, İstanbul: Alfa Yayınları.

Gözel, K. A. (2003) “Yeni Kamu Yönetimi Nedir?” **Türk İdare Dergisi**, 438, ss.195-208.

Lamba, M. (2015) “Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Yansımaları: Hükümet Programları Üzerinden Nitel Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20(1), ss. 127-141.

Polatoğlu, A. Türk Kamu Yönetimi Güncel ve Eleştirel Bir Yaklaşım, <http://old.staff.neu.edu.tr/~apolatoglu/files/turkkamyon.pdf>, Erişim Tarihi. 04. 06. 2016.

Saran, M. Ulvi & Gökçeler, Ahmet (1998) “Kamu Hizmetlerinde ve İçişleri Bakanlığında Toplam Kalite Yönetimi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:421, Yıl 70, Aralık, ss.225-282.

Sivrekli D. E. (2008) Esra “Yeni Ekonomik Düzendeki Küreselleşme Yerelleşme Bağlamında Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı. 30, Ocak-Haziran, ss.99-128.

Tanyıldızlı, İ. & Demir, Ö., (2019) “Sağlık Kurumlarında Yalın Yönetim”, **Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 3(1), ss. 13-40.

SÜREÇ DANIŞMANLIĞININ BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör., Hatice BATMANTAŞ

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, _0000-0002-4293-5504

ÖZET

Danışmanlık modellerinden biri olan süreç danışmanlığı, yönetici ve çalışanların içinde bulunduğu kişiler arası ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile firmaların devamlı olarak kendilerini yenilemelerine destek olarak, örgütsel faaliyetlere katkı sunmayı kapsamaktadır. Bölgesel kalkınma ise sektörün rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası kalkınma eşitsizliğinin azaltılması için merkezi veya merkezi olmayan bir yönetim anlayışı ile teorik olarak daha önceden belirlenmiş veya esnek kalkınma hedeflerine ulaşma girişimine denilmektedir. Herhangi bir bölgede girişimciliğin desteklenmesi ve kurum kültürünün oluşturulması, ekonomik teşviklerin sağlanması, mevcut altyapıların geliştirilmesi, sektörün potansiyelinin kullanılması, toplumun gelir ve refah düzeyinin artırılması, istihdamın artırılması, araştırma ve geliştirme, iş birliğinin, ortaklığın desteklenmesi, kurumsallaşması, uzmanlaşma faaliyetlerinin ve rekabet gücünün desteklenmesi, güçlendirilmesi gibi faaliyetleri tamamı bölgesel kalkınmanın temel hedefleridir. Bu çalışmada, çalışanların danışmanlık hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini, Teknoparkta çalışan 80 kişi oluşturmakta olup, örnekleme Teknoparkta çalışma faaliyetini sürdüren 72 çalışan oluşturmaktadır. Bu çalışanlara yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda çalışanların süreç danışmanlığı algısı ile bölgesel kalkınma arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışanların süreç danışmanlığı hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca literatür incelendiğinde değişkenler arasındaki bu ilişkiyi inceleyen çalışmaların olmaması, bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süreç danışmanlığı, Bölgesel kalkınma, Çalışanların tutumları.

EVALUATION OF THE IMPACT OF PROCESS CONSULTING ON REGIONAL DEVELOPMENT WITH A FIELD RESEARCH

ABSTRACT

Process consultancy, which is one of the consultancy models; It refers to a collaborative relationship established by the client in order to support the client to perceive, understand and act on the process events occurring in his inner and outer environment in order to improve the current situation. The main purpose of process consultancy is to improve and develop the interpersonal relations and group processes of managers and employees, and to increase the

capacity of companies to constantly renew themselves. Regional development, on the other hand, is the attempt to reach theoretically predetermined or flexible development goals with a central or decentralized management approach in order to increase the competitiveness of the sector and reduce inter-regional development inequality. Supporting entrepreneurship and creating a corporate culture in any region, providing economic incentives, developing existing infrastructures, using the potential of the sector, increasing the income and welfare level of the society, increasing employment, supporting research and development, cooperation, partnership, institutionalization, specialization activities and competitiveness. All activities such as strengthening and strengthening are the main objectives of regional development. In this study, it is aimed to examine the effect of employees' receiving consultancy services on regional development. The universe of the study consists of 80 employees who continue their activities in the Technopark. As a sample size, 72 employees working in the Technopark were reached and a face-to-face survey was conducted. As a result of the analyzes, it can be said that there is a significant and positive relationship between the perception of the process consultancy of the employees and regional development, and that the regional development will increase or decrease together with the employees' receiving consultancy services. In addition, it has been determined that the process consultancy service of the employees has a significant effect on regional development. In addition, when the literature is examined, the lack of studies examining this relationship between variables emphasizes the importance of this study.

Keywords: Process consultancy, Regional development, Employee attitudes.

1. GİRİŞ

Bölgesel kalkınma, sektörün rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası kalkınma eşitsizliğinin azaltılması için merkezi veya merkezi olmayan bir yönetim anlayışı ile teorik olarak daha önceden belirlenmiş veya esnek kalkınma hedeflerine ulaşma girişimine denilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Herhangi bir bölgede girişimciliğin desteklenmesi ve kurum kültürünün oluşturulması, ekonomik teşviklerin sağlanması, mevcut altyapıların geliştirilmesi, sektörün potansiyelinin kullanılması, toplumun gelir ve refah düzeyinin artırılması, istihdamın artırılması, araştırma ve geliştirmenin, iş birliğinin, ortaklığın desteklenmesi, kurumsallaşması, uzmanlaşma faaliyetlerinin ve rekabet gücünün desteklenmesi, güçlendirilmesi gibi faaliyetleri tamamı bölgesel kalkınmanın temel hedefleridir (Dulupçu vd., 2010). Bölgesel kalkınmanın odak noktası, bölgedeki il ve ilçelerin refah seviyesinin yükseltilmesi adına kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arasındaki sosyal, ekonomik, fiziki ve kültürel çeşitliliğin azaltılmasıdır. Küresel faaliyetlerin dinamikliği ve rekabet üstünlüğü baz alındığı için bölgesel kalkınmanın teşvikinde kullanılan araçlar zaman içerisinde değişkenlik gösterir. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, bölgesel kalkınma araçlarını “kurumsal, ekonomik, kültürel ve sosyal ağ” olmak üzere dört başlıkta incelemektedir (Gündüz, 2006). Süreç danışmanlığı kavramı ise Jacques (1959) tarafından ortaya konulmuş ve Schein (1999) tarafından geliştirilmiş bir danışmanlık modelini ifade etmektedir. Schmuck (1979) süreç danışmanlığını temel amacını, yönetici ve çalışanların içinde bulunduğu kişilerarası ilişkilerinin ve grup süreçlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile firmaların devamlı suretle

kendilerini yenileme kapasitesinin yükseltilmesi olduğunu belirtmiştir. Süreç danışmanlığı, firmalarda kişilerarası ilişkilerde oluşabilecek problemlerin çözülmesine köprü görevi üstlenen profesyonel bir yardım sürecine denilmektedir. Süreç danışmanlığında temel amaç, kişilerarası ilişkilerin ve bu süreçlerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bunun yanı sıra süreç danışmanlığı görevi üstlenen danışmanın, içinde bulunduğu örgüte uzman tavsiyesinde bulunması söz konusu değildir (Linski III, 2013). Süreç danışmanı, organizasyonun içerisindeki iş gruplarının hem kendi içinde hem de birbirleri arasındaki etkileşim ve iletişim süreçlerini izleyerek, mevcut firmadaki süreç iyileştirmelerinde bulunmak için danışana destek sağlamaktadır. Dolayısıyla, firmada ya da firma dışında görev alan bir süreç danışmanının davranış bilimleri alanında uzmanlığa sahip olması beklenmektedir (Wagner ve Hollenbeck, 2010:297).

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, çalışanların danışmanlık hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini, Teknoparkta çalışan 80 kişi oluşturmaktadır. Bu çalışmada, örnekleme Teknoparkta çalışma faaliyetini sürdüren 72 çalışan oluşturmaktadır. Bu çalışmaya yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır (Bartlett vd., 2001: 45). Bu çalışma, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi'nin Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkan ve üyeleri tarafından 16/01/2023 tarih ve 2023-1 toplantı numarası ile etik kurul onayı alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada süreç danışmanlığını ölçmek için Adıgüzel ve Kılıç (2015) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bölgesel kalkınma düzeyini ölçmek üzere Yıkın (2019) tarafından yapılan tez çalışmasında geliştirilen bölgesel kalkınma ölçeği, bu araştırmaya uyarlanarak kullanılmıştır. Çalışmanın hipotezleri aşağıda ifade edilmiştir.

Hipotez 1: Süreç danışmanlığı ile bölgesel kalkınma arasında ilişki vardır.

Hipotez 2: Süreç danışmanlığının bölgesel kalkınma üzerinde etkisi vardır.

3. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Çalışmaya katılım sağlayanların demografik verileri aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1: Demografik Verilerinin Dağılımı

Değişkenler	Alt Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	18	25,0
	Erkek	54	75,0
Yaş	18-25 yaş arası	23	31,9
	26-33 yaş arası	36	50,0
	34-41 yaş arası	13	18,1
	42 ve üzeri	0	0
	İlkokul/Ortaokul	0	0

Eğitim Durumu	Lise	0	0
	Ön Lisans	7	9,7
	Lisans	39	54,2
	Lisansüstü	26	36,1
Medeni Durum	Bekar	49	68,1
	Evli	23	31,9
Firmanın Teknoparktaki Faaliyet Süresi	6 aydan az	7	9,7
	6-12 ay	4	5,6
	1-2 yıl	24	33,3
	2 yıl ve üzeri	37	51,4
Firmanın Teknoparkta Yararlandığı Hizmet	Ön Kuluçka	0	0
	Kuluçka	21	29,2
	Teknopark	51	70,8
Çalıştığınız Firmadaki Göreviniz	Personel	28	38,9
	Alt Düzey Yönetici	5	6,9
	Orta Düzey Yönetici	17	23,6
	Üst Düzey Yönetici	22	30,6
Firmanın Faaliyet Gösterdiği Sektör	Yazılım	28	38,9
	Makine	17	23,6
	Gıda	1	1,4
	Elektronik/Mekanik	3	4,2
	Diğer	23	32
Firmanın Teknopark Seçiminde Konumun Etkisi	0	11	15,3
	%25	5	6,9
	%50	23	31,9
	%75	20	27,8
	%100	13	18,1
Firmanın Teknopark Seçiminde Fonksiyonel Yapısının Etkisi	0	5	6,9
	%25	5	6,9
	%50	27	37,5
	%75	26	36,1
	%100	9	12,5
	Toplam	72	100

Teknopark çalışanlarının demografik değişkenleri, frekans değerleri ve yüzdeleri yukarıda ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Çalışmaya katılan Teknopark çalışanlarından kadın sayısının 18 (%25) ve erkek sayısının 54 (%75) olduğu; 26-33 yaş arası (%50), lisans mezunu (%54,2),

bekar sayısının 49 (%68,1) ve evli sayısının 23 (%31,9) olduğu; çalışanların 37 (%51,4)'sinin Teknoparkta 2 yıl ve üstünde faaliyet gösterdikleri, çalışanların çoğunluğunun 51 (%70,8) Teknopark'ın hizmetlerinden faydalandığı, 21 (%29,2) çalışanın Kuluçka hizmetlerinden faydalandığı belirlenmiştir. Çalışanların 28 (%38,9)'inin personel olduğu, 5 (%6,9)'inin alt düzey yönetici olduğu, 17 (%23,6)'sinin orta düzey yönetici olduğu ve 22 (%30,6)'sinin üst düzey yönetici olduğu tespit edilmiştir. Teknoparktaki firmaların çoğunluğunun 28 (%38,9) yazılım sektöründe faaliyet gösterdiği, 23 (%32) çalışanın diğer sektörlerde faaliyet gösterdiği saptanmıştır. Firmaların Teknopark seçiminde konumunun 23 (%31,9) çalışan %50 etkili olduğunu ve 20 (%27,8) çalışan %75 etkili olduğunu belirtmiştir. Firmaların Teknopark seçiminde fonksiyonel yapısının 27 (%37,5) çalışan %50 etkili olduğunu ve 26 (%36,1) çalışan %75 etkili olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2: Ölçeklere Ait Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Madde	Cronbach's Alpha
Süreç Danışmanlığı	5	0,937
Bölgesel Kalkınma	19	0,971

Çalışmanın güvenilirlik ve geçerlilik analizi Cronbach's Alpha ile belirlenmiş olup, ölçekler 0,70'in üzerinde değere sahip olduğu için güvenilir kabul edilirler (Sipahi ve diğerleri, 2018).

Tablo 3: Ölçeklere Ait Betimleyici İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maximum
Süreç Danışmanlığı	2,33	1,01	1,00	5,00
Bölgesel Kalkınma	2,56	0,84	1,00	5,00

Süreç danışmanlığı ve bölgesel kalkınma ölçeklerine ilişkin ortalama değerler incelendiğinde, araştırmaya katılan çalışanların süreç danışmanlığı hizmeti alma ve bölgesel kalkınma hakkındaki görüşlerinin ortalama değerler aldığı belirlenmiştir.

Tablo 4: Normallik Testi Değerleri

Ölçek	Çarpıklık	Basıklık
Süreç Danışmanlığı	1,202	0,861
Bölgesel Kalkınma	1,389	1,713

Bazı araştırmacılar basıklık ve çarpıklık değerlerinin kendi standart hatasına bölünmesi ile elde edilen değer, 3.2'nin altında kaldığında verilerin normal dağılım gösterdiğini varsaymaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007).

Tablo 5: Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Tablosu

	Süreç Danışmanlığı	Bölgesel Kalkınma
Süreç Danışmanlığı	1	
Bölgesel Kalkınma	,740**	1

N: 72, p* < 0.05, p** < 0.01

Araştırmaya katılım sağlayan çalışanların süreç danışmanlığı ile bölgesel kalkınma üzerine yapılan korelasyon analizi sonucunda, çalışanların süreç danışmanlığı ile bölgesel kalkınma arasında %74,0 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. H1 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 6: Süreç Danışmanlığının Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisinin Test Edilmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Bölgesel Kalkınma	Süreç Danışmanlığı	,618	,067	,740	9,215	,000
F= 84,908						
R ² = ,548						
Düzeltilmiş R ² = ,542						
Tahmini Std. Hata= ,57427						
Anova (Anlamlılık)= ,000						

Bölgesel kalkınmanın %54,8'inin süreç danışmanlığı ile açıklandığı tespit edilmiştir. Çalışanların süreç danışmanlığı hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. H2 hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde bir süreç danışmanının ayrıntılı araştırma yapabilme, araştırdıklarını analiz edebilme becerisine sahip olması, mevcut örgütün kültürüne hâkim olması gerekmektedir. Firmadaki neyin faydalı olup olmadığını bilen ve firmanın kültürüne hâkim örgüt üyelerinin görüşlerinin alınması, firmanın başarısında oldukça etkin rol oynamaktadır. Firma yöneticilerinin firmadaki sorunların farkında olup, kendi kendine çözüm yolları üzerinde düşünmeyi öğrenmesi ve bu sorunları çözmek için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Firmaların danışmanlar ile sürekli temas halinde olması gelişmelerini ve büyüme potansiyellerini yükseltmektedir. Bununla birlikte firmaların bölgenin ihtiyaçlarının farkında olarak bölgenin kalkınma çalışmalarında ön ayak olarak katkı sunmaları gerekmektedir. Bölgesel kalkınmada;

bölgedeki girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi ve kurum kültürünün oluşturulması, ekonomik teşviklerin sağlanması, mevcut altyapıların geliştirilmesi, toplumun gelir ve refah düzeyinin artırılması ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, çalışanların danışmanlık hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini, Teknoparkta çalışan 80 kişi oluşturmakta olup, örneklemi Teknoparkta çalışma faaliyetini sürdüren 72 çalışan oluşturmaktadır. Bu çalışanlara yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Çalışmaya katılan çalışanların süreç danışmanlığı ile bölgesel kalkınma üzerine yapılan korelasyon analizi sonucunda %74,0 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Çalışanların süreç danışmanlığı hizmeti alması artış gösterdikçe, bölgesel kalkınmanın da artacağı tespit edilmiştir ve H1 hipotezi desteklenmiştir. Basit regresyon analizi incelendiğinde; bölgesel kalkınmanın %54,8'inin süreç danışmanlığı ile açıklandığı tespit edilmiştir. Çalışanların süreç danışmanlığı hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ve H2 hipotezi desteklenmiştir. Girişimciler ve firmalar danışmanlık hizmeti almaları; işletmenin durumu ile ilgili sürekli iletişim halinde olmalarını, mevcut konu hakkındaki bilgi eksikliğini gidermelerini, akıllarına takılan sorulara çözüm yolları bulmalarını, mevcut zamanlamaların doğru belirlenmesini ve çelişen durumlar ile karşılaşıldığında fırsat yaratılmasını sağlayabilmektedir. Dolayısıyla firmaların ve girişimcilerin danışmanlık hizmeti almasının teşvik edilmesi, bu konuda açık oturum ve seminerlerin düzenlenerek onların bilgilendirilmesi ve onların iş birliklerine açık olmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O., Kılıç, Ş., Sağlık Kurumlarında Süreç Danışmanlığının Uygulanabilirliği: Bir Üniversite Hastanesi Örneği, *Sosyoekonomi Dergisi*,24,29, 2016.
- Bartlett, J.E., Körtlik, J.W., Higgins, C.C., Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size In Survey Research, *Information Tecnology, Learning and Performance Journal*, 19,1,2001.
- Dulupçu, M. A., Sungur, O., Keskin H., *Bölgesel Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de Kalkınma Planlarına Yansımaları: Kalkınma Planlarının Yeni Teoriler Açısından Değerlendirilmesi*, 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara, 2010.
- Gündüz, A.Y., *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006.
- Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu beş yıllık kalkınma planı*, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2014.
- Linski III, C.M., *Process Consultation and Law Enforcement: A Practitioner's Case Study Report*, *Organization Development Journal*,31,2013.
- Schein, E. H., The Concept of "Client" From a Process Consultation Perspective, *Journal of Organizational Change Management*, 10,3, 1999.

Schmuck, R.A., Facilitating School Renewal: The Role of Process Consultation, *Theory Into Practice*,18,2,1979.

Sipahi, B., Yurtkoru. E.S., Çinko. M., *Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi*, Beta Yayınları, 2018.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., *Using Multivariate Statistics*, Pearson Education Inc.,Boston, 2007.

Yıkın, M. M., *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Yönetişim: Yönetişim Bağlamında Dakanın TRB2 Bölgesinin Kalkınmasındaki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, 2019.

Wagner, J. A., Hollenbeck, J.R., *Organizational Behavior: Securing Competitive Advantage*, Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2010.

YENİLİKÇİLİĞİN BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR TEKNOPARK ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Öğr. Gör., Hatice BATMANTAŞ

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, 0000-0002-4293-5504

ÖZET

Örgütteki insanların yeni fikir ve kararlarını sistemdeki diğer üyelerden daha önce benimseyerek, uyum sağlaması yenilikçilik olarak ifade edilmektedir. İnsanların yapmış oldukları faaliyetlere girişim, mevcut sermayeyi yatırıma çeviren ve bunun karşısında ürün veya hizmet üreterek, pazarlayan ve bu sürecin karını ya da zararını üstlenen kişiye girişimci denilmektedir. Bir firmadaki girişimci; yeni fırsat ve kaynakları değerlendirerek, firmasındaki inovasyonu geliştirmeye çalışmaktadır. Girişimcilik faaliyetleri sonucunda firmalar; yeni becerilerin ve yeni teknolojilerin gelişmesini sağlamaktadır. Böylece firmalar girişimcilerin ışığında yenilikleri benimseyerek ve uygulayarak hem mevcut firmalarının performansını yükseltebilirler hem de bölgesel kalkınmaya katkı sunabilirler. Bölgesel kalkınmanın odak noktası, bölgedeki il ve ilçelerin refah seviyesinin yükseltilmesi adına kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arasındaki sosyal, ekonomik, fiziki ve kültürel çeşitliliğin azaltılmasıdır. Bu çalışmada, çalışanların danışmanlık hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini, Teknoparkta faaliyetine devam eden 80 çalışan oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü olarak Teknoparkta çalışma faaliyetini sürdüren 72 çalışana ulaşılarak yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Uygulanan analizlerin sonucunda çalışanların yenilikçiliği ile bölgesel kalkınma arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunduğu ve çalışanların yenilikçiliği ile bölgesel kalkınmanın birlikte artacağı ya da azalacağı söylenebilmektedir. Bununla birlikte çalışanların yenilikçiliğinin bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçilik, Bölgesel kalkınma, Çalışanların tutumları.

THE EFFECT OF INNOVATION ON REGIONAL DEVELOPMENT: RESEARCH ON A TECHNOPARK

ABSTRACT

The adaptation of the people in the organization by adopting the new ideas and decisions before the other members of the system is expressed as innovation. Entrepreneur is the person who converts the existing capital into investment and produces and markets products or services and undertakes the profit or loss of this process. Entrepreneur in a firm; It tries to develop innovation in its company by utilizing new opportunities and resources. As a result of entrepreneurial activities, companies; enables the development of new skills and new technologies. Thus,

companies can both increase the performance of their existing companies and contribute to regional development by adopting and implementing innovations in the light of entrepreneurs. The focal point of regional development is to ensure development in order to increase the welfare level of the provinces and districts in the region and to reduce the social, economic, physical and cultural diversity among the regions. In this study, it is aimed to examine the effect of employees' receiving consultancy services on regional development. The universe of the research consists of 80 employees who continue their activities in the Technopark. As a sample size, 72 employees working in the Technopark were reached and a face-to-face survey was applied. As a result of the analyzes applied, it can be said that there is a significant and positive relationship between the innovativeness of the employees and regional development, and that the innovativeness of the employees and regional development will increase or decrease together. However, it has been determined that the innovativeness of the employees has a significant effect on regional development.

Keywords: Innovation, Regional development, Employee attitudes.

1.GİRİŞ

Yenilikçilik, insanların yeni fikir ve kararlarını sistemdeki diğer üyelerden daha önce benimseyerek, uyum sağlamasına denilmektedir (Rogers, 1995). Demirel ve Seçkin (2008) ise yenilikçiliği; “değişmek isteme, risk alma ve olanın dışına çıkmayı göze alma davranışı” olarak ifade etmiştir. Yenilikçiliğin yerine kullanılabilen diğer bir kavram ise inovasyon kavramıdır. Yapılan her yenilik ticari nitelikte olmadığı gibi inovasyonun yenilikten çok daha fazlası olduğu belirlenmiştir. İnovasyon; ürün ve hizmet, süreç, pazarlama, yönetim alanı ve iş modeli inovasyonu gibi çeşitlere ayrılarak, sınıflandırılmaktadır (Bradley, 2020: 30). Girişimcilik kavramı da zaman zaman inovasyonun yerine kullanılabilir ve bu kavramlar birbirleriyle yakından ilişkilidir. İnsanların yapmış oldukları faaliyetlere girişim, mevcut sermayeyi yatırıma çeviren ve bunun karşısında ürün veya hizmet üreterek, pazarlayan ve bu sürecin karını ya da zararını üstlenen kişiye girişimci denilmektedir (Şen, 2017: 48). Bir firmadaki girişimci; yeni fırsat ve kaynakları değerlendirerek, firmasındaki inovasyonu geliştirmeye çalışmaktadır. Girişimcilik faaliyetleri sonucunda firmalar; yeni becerilerin ve yeni teknolojilerin gelişmesini sağlamaktadır (Kayalar ve Arslan, 2016: 568). Böylece firmalar girişimcilerin ışığında yenilikleri benimseyerek ve uygulayarak hem mevcut firmalarının performansını yükseltebilirler hem de bölgesel kalkınmaya katkı sunabilirler. Bölgesel kalkınma ise bir bölgenin mevcut doğal kaynaklarına, kaynakların verimli kullanımına, iktisadi ve sosyo-kültürel yapısının olumlu yönde gelişimine ve böylece toplumun refah seviyesinin artmasına bağlı olarak şekillenmektedir (Çeken, 2016). Herhangi bir bölgede girişimciliğin desteklenmesi ve kurum kültürünün oluşturulması, ekonomik teşviklerin sağlanması, mevcut altyapıların geliştirilmesi, sektörün potansiyelinin kullanılması, toplumun gelir ve refah düzeyinin artırılması, istihdamın artırılması, araştırma ve geliştirmenin, iş birliğinin, ortaklığın desteklenmesi, kurumsallaşması, uzmanlaşma faaliyetlerinin ve rekabet gücünün desteklenmesi, güçlendirilmesi gibi faaliyetleri tamamı bölgesel kalkınmanın temel hedefleridir (Dulupçu vd., 2010). Bölgesel kalkınmanın odak noktası, bölgedeki il ve ilçelerin refah seviyesinin yükseltilmesi adına kalkınmanın

sağlanması ve bölgeler arasındaki sosyal, ekonomik, fiziki ve kültürel çeşitliliğin azaltılmasıdır. Küresel faaliyetlerin dinamikliği ve rekabet üstünlüğü baz alındığı için bölgesel kalkınmanın teşvikinde kullanılan araçlar zaman içerisinde değişkenlik gösterebilir (Gündüz, 2006).

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın temel odak noktası, çalışanların yenilikçiliğinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin değerlendirilmesidir. Araştırmada, Teknoparkta çalışmakta olan 80 kişi anakütleyi oluşturmaktadır. Teknoparkta çalışma faaliyetini sürdüren 72 kişi araştırmanın örneklemini ifade eder. Araştırmanın odak noktası kapsamında, 72 çalışana yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Araştırmadaki örnekleme, örnek büyüklüklerinin tespit edildiği formül ile hesaplanmış olup, 72 kişilik örneklemin anakütleyi temsil yeteneği olduğu saptanmıştır (Bartlett vd., 2001: 45). Bu araştırma, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi'nin Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkan ve üyeleri tarafından 16/01/2023 tarih ve 2023-1 toplantı numarası ile etik kurul onayı alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yenilikçiliği ölçmek üzere Patterson ve diğerleri (2005) tarafından geliştirilen, Çiflikli Kaya (2020) tarafından yapılan doktora tez çalışmasında kullanılan yenilikçilik ölçeği kullanılmıştır. Bölgesel kalkınma düzeyini ölçmek üzere Yıkın (2019) tarafından yapılan tez çalışmasında geliştirilen bölgesel kalkınma ölçeği, bu araştırmaya uyarlanarak kullanılmıştır. Anket verileri SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın hipotezleri aşağıda ifade edilmiştir.

Hipotez 1: Çalışanların yenilikçiliği ile bölgesel kalkınma arasında ilişki vardır.

Hipotez 2: Çalışanların yenilikçiliğinin bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmadaki katılımcıların demografik verilerine aşağıda değinilmiştir.

Tablo 1: Demografik Verilerinin Dağılımı

Değişkenler	Alt Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	18	25,0
	Erkek	54	75,0
Yaş	18-25 yaş arası	23	31,9
	26-33 yaş arası	36	50,0
	34-41 yaş arası	13	18,1
	42 ve üzeri	0	0
	İlkokul/Ortaokul	0	0
Eğitim Durumu	Lise	0	0
	Ön Lisans	7	9,7
	Lisans	39	54,2
	Lisansüstü	26	36,1
Medeni Durum	Bekar	49	68,1

	Evli	23	31,9
Firmanın	6 aydan az	7	9,7
Teknoparktaki	6-12 ay	4	5,6
Faaliyet Süresi	1-2 yıl	24	33,3
	2 yıl ve üzeri	37	51,4
Firmanın	Ön Kuluçka	0	0
Teknoparkta	Kuluçka	21	29,2
Yararlandığı Hizmet	Teknopark	51	70,8
Çalıştığınız	Personel	28	38,9
Firmadaki	Alt Düzey Yönetici	5	6,9
Göreviniz	Orta Düzey Yönetici	17	23,6
	Üst Düzey Yönetici	22	30,6
Firmanın Faaliyet	Yazılım	28	38,9
Gösterdiği	Makine	17	23,6
Sektör	Gıda	1	1,4
	Elektronik/Mekanik	3	4,2
	Diğer	23	32
Firmanın Teknopark	0	11	15,3
Seçiminde Konumun	%25	5	6,9
Etkisi	%50	23	31,9
	%75	20	27,8
	%100	13	18,1
Firmanın Teknopark	0	5	6,9
Seçiminde Fonksiyonel	%25	5	6,9
Yapısının Etkisi	%50	27	37,5
	%75	26	36,1
	%100	9	12,5
	Toplam	72	100

Tablo 1’de Teknopark çalışanlarının demografik değişkenleri, frekans değerleri ve yüzdeleri ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Araştırmaya katılan Teknopark çalışanlarından kadın sayısının 18 (%25) ve erkek sayısının 54 (%75) olduğu; 26-33 yaş arası (%50), lisans mezunu (%54,2), bekar sayısının 49 (%68,1) ve evli sayısının 23 (%31,9) olduğu; çalışanların 37 (%51,4)’sinin Teknoparkta 2 yıl ve üstünde faaliyet gösterdikleri, çalışanların çoğunluğunun 51 (%70,8) Teknopark’ın hizmetlerinden faydalandığı, 21 (%29,2) çalışanın Kuluçka hizmetlerinden faydalandığı belirlenmiştir. Çalışanların 28 (%38,9)’inin personel olduğu, 5 (%6,9)’inin alt düzey yönetici olduğu, 17 (%23,6)’sinin orta düzey yönetici olduğu ve 22 (%30,6)’sinin üst düzey yönetici olduğu tespit edilmiştir. Teknoparktaki firmaların

çoğunluğunun 28 (%38,9) yazılım sektöründe faaliyet gösterdiği, 23 (%32) çalışanın diğer sektörlerde faaliyet gösterdiği saptanmıştır. Firmaların Teknopark seçiminde konumunun 23 (%31,9) çalışan %50 etkili olduğunu ve 20 (%27,8) çalışan %75 etkili olduğunu belirtmiştir. Firmaların Teknopark seçiminde fonksiyonel yapısının 27 (%37,5) çalışan %50 etkili olduğunu ve 26 (%36,1) çalışan %75 etkili olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2: Ölçeklere Ait Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Madde	Cronbach's Alfa
Yenilikçilik	6	0,948
Bölgesel Kalkınma	19	0,971

Araştırmanın güvenilirlik ve geçerlilik analizi Cronbach's Alpha ile belirlenmiştir. Ölçeklerde 0,70 ve üzeri Cronbach's Alpha değerinin güvenilir olarak kabul edilir (Sipahi vd., 2018). Çalışmada kullanılan yenilikçilik ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı 0,948 ve bölgesel kalkınma ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,971 olarak bulunmuştur ve bu alpha katsayılarının yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Ölçeklere Ait Betimleyici İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maximum
Yenilikçilik	2,47	0,96	1,00	5,00
Bölgesel Kalkınma	2,56	0,84	1,00	5,00

Yenilikçilik ve bölgesel kalkınma ölçeklerine ilişkin ortalama değerler incelendiğinde, araştırmaya katılan çalışanların yenilikçilik ve bölgesel kalkınma hakkındaki görüşlerinin ortalama değerler aldığı belirlenmiştir.

Tablo 4: Normallik Testi Değerleri

Ölçek	Çarpıklık	Basıklık
Yenilikçilik	0,900	0,348
Bölgesel Kalkınma	1,389	1,713

Bazı araştırmacılar basıklık ve çarpıklık değerlerinin kendi standart hatasına bölünmesi ile elde edilen değer, 3.2'nin altında kaldığında verilerin normal dağılım gösterdiğini varsaymaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007).

Tablo 5: Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Tablosu

	Yenilikçilik	Bölgesel Kalkınma
Yenilikçilik	1	

Bölgesel Kalkınma	,797**	1
--------------------------	--------	---

N: 72, $p^* < 0.05$, $p^{**} < 0.01$

Araştırmaya katılan çalışanların yenilikçiliği ile bölgesel kalkınma üzerine yapılan korelasyon analizi sonucunda %79,7 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlara göre H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Yenilikçiliğin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisinin Test Edilmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Bölgesel Kalkınma	Yenilikçilik	,698	,063	,797	11,024	,000

F= 121,528
R²= ,635
Düzeltilmiş R²= ,629
Tahmini Std. Hata=
,51646
Anova (Anlamlılık)=
,000

Bölgesel kalkınmanın %63,5'inin yenilikçilik ile açıklandığı tespit edilmiştir. Yenilikçiliğin bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ve H2 hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yenilikçilik, insanların yeni fikir ve karar mekanizmalarını sistemdeki diğer üyelerden daha önce benimseyerek, uyum sağlaması olarak ifade edilmiştir. Firma yöneticilerinin firmadaki yeniliklerin farkında olup, yeniliklerin benimsenmesini sağlamaları ve bu konudaki gerekli eğitimleri sunmaları gerekmektedir. Bununla birlikte firmaların bölgenin ihtiyaçlarının farkında olarak bölgenin kalkınmasına ön ayak olarak katkı sunmaları gerekmektedir. Bölgesel kalkınmada; bölgedeki girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi ve kurum kültürünün oluşturulması, ekonomik teşviklerin sağlanması, mevcut altyapıların geliştirilmesi, toplumun gelir ve refah düzeyinin artırılması ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır. Bu araştırmada, çalışanların danışmanlık hizmeti almalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın odak noktası kapsamında, 72 çalışana yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Araştırmadaki örneklemin anakütleyi temsil yeteneği olduğu belirlenmiştir. Elde edilen verilerin analiz edilmesiyle, verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmaya katılım sağlayan çalışanların yenilikçiliği ile bölgesel kalkınma üzerine yapılan korelasyon analizi sonucunda %74,0 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Buna göre çalışanların yenilikçiliği artış gösterdikçe, bölgesel kalkınmanın da

artacağı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H1 hipotezi desteklenmiştir. Basit regresyon analizi incelendiğinde; bölgesel kalkınmanın %63,5'inin yenilikçilik ile açıklandığı tespit edilmiştir. Çalışanların yenilikçiliğinin bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ve H2 hipotezi desteklenmiştir. Teknoparktaki firmaların çalışanlar ile işletmenin durumu ile ilgili sürekli iletişim halinde olmaları, herhangi bir konudaki bilgi eksikliğini gidermeleri, yeni bilgileri öğretmeleri ve bu konuda gerekli eğitimlere yönlendirmeleri gerekmektedir. Bunun yanında Teknoparktaki firmalardaki çalışanlardan güncel teknolojileri ve bilgi süreçlerini takip etmeleri, bu konuda bilgi paylaşımı ve iş birliklerine açık olmaları beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Bartlett, J.E., Körtlik, J.W., Higgins, C.C., Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size In Survey Research, Information Tecnology, Learning and Performance Journal, 19,1,2001.

Bradley, N., *Economics of Innovation*, Productivity And Growth, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Glasgo, 2020.

Çeken, H., *Turizm Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.

Çiflikli Kaya, C., *Üniversite - İş Dünyası İş Birliği Arayüzleri-Yenilikçilik İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2020.

Demirel, Y., Seçkin, Ö. G. Z., Bilgi ve Bilgi Paylaşımının Yenilikçilik Üzerine Etkileri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17,1, 2008.

Dulupçu, M. A., Sungur, O., Keskin H., *Bölgesel Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de Kalkınma Planlarına Yansımaları: Kalkınma Planlarının Yeni Teoriler Açısından Değerlendirilmesi*, 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara, 2010.

Gündüz, A.Y., *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006.

Kayalar, M., Arslan, T, İç Girişimcilik ve Inovasyon İlişkisi: Yapısal Eşitlik Modeli ile Bir İnceleme, Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 7,14, 2016.

Patterson, M. G., West, M. A., Shackleton, V. J., Dawson, J. F., Lawthom, R., Maitlis, S., Robinson, D.L., Wallace, A. M., Validating The Organizational Climate Measure: Links To Managerial Practices, Productivity And Innovation, Journal of Organizational Behavior, 26,4, 2005.

Rogers, E.M., *Diffusion of Innovations*, Free Press, New York, 1995.

Sipahi, B., Yurtkoru. E.S., Çinko. M., *Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi*, Beta Yayınları, 2018.

Şen, N., *İnovasyon ve Girişimcilik: Kamuda İnovasyon ile İlgili Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., *Using Multivariate Statistics*, Pearson Education Inc., Boston, 2007.

Yıkın, M. M., *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Yönetişim: Yönetişim Bağlamında Dakanın TRB2 Bölgesinin Kalkınmasındaki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, 2019.

TEKSTİL, HAZIR GİYİM, DERİ SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KOBİLERİN PAZARLAMA SORUNLARI: AĞRI TEKSTİLKEN’TE BİR UYGULAMA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bünyamin MACİT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0009-0005-7543-8343

Doç. Dr. Ömer ÇINAR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, 0000-0002-9791-8402

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, işletme yöneticilerinin görüşlerine başvurarak KOBİ’lerin maruz kaldıkları pazarlama sorunlarını tespit etmektir. Araştırmanın çalışma grubunu Ağrı Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı, Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yöneticileri oluşturmaktadır. Ancak uygulama süreci devam etmektedir. Ön bulgular araştırmaya katılan altı yöneticinin görüşlerine göre belirlenmiştir. Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışma bir fenomenoloji (olgubilim) çalışmasıdır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından tasarlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İşletme yöneticileri ile yapılan görüşmelerin sonucunda; yeterince pazar payı bulamadıkları, işletme bünyesinde pazarlama departmanının bulunmadığı ya da pazarlama faaliyeti için kalifiye eleman istihdam edilmediği, yeterince ihracat yapamadıklarından dolayı genellikle yurtiçi pazarlara yönelik çalıştıkları, periyodik pazar araştırması, reklam ve tanıtım çalışmalarını yeterince yapmadıkları tespit edilmiştir. Tespit edilen pazarlama sorunlarının çözümü için başta e-ticaret faaliyeti olmak üzere çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Pazarlama sorunları, tekstil sektörü, KOBİ*

MARKETING PROBLEMS OF SMEs OPERATING IN THE TEXTILE, READY-TO-WEAR AND LEATHER INDUSTRY: AN APPLICATION AT AĞRI TEKSTİLKEN

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the opinions of business managers on the determination of the marketing problems that SMEs are exposed to. The study group of the research consists of the managers of SMEs registered to the Ağrı Chamber of Commerce and Industry and operating in the Textile, Ready-to-Wear and Leather sectors. However, the implementation process still continues. Pre-findings were determined according to the opinions of six administrators participating in the research. This study, as designed in a qualitative

research, is a phenomenology study. A semi-structured interview form designed by the researchers was used as a data collection tool. As a result of the interviews with the business managers, these issues were determined:

(1) cannot find enough market share, (2) there is no marketing department within the business or qualified personnel are not employed for marketing activities, (3) they generally work for domestic markets because of export lackness, (4) they do not make enough periodic market research, advertising and promotion. Various suggestions, especially e-commerce activities, have been presented for the solution of the identified marketing problems.

Keywords: Marketing problem, textile industry, SMEs.

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreci ve teknolojide yaşanan değişimler, müşteri istek ve tercihlerine göre kendilerini güncelleyen işletmelerin ekonomik açıdan önemini arttırmaktadır. Bu tür işletmeler arasında yaygın olarak görülen ve KOBİ olarak isimlendirilen küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Yirmi birinci yüzyılın işletmeleri olan KOBİ'lerin en önemli özellikleri, müşterilerin tercihlerinde yaşanan değişiklik taleplerini ve pazarlama karmaşıklıklarını kısa süre içerisinde değiştirerek hızlı bir şekilde yanıtlamalarıdır. Bu olumlu özelliklere rağmen, Türkiye'de Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler, pazarlamada önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Günümüz pazarlarında sürekli olarak engellenmesi pek mümkün olmayan bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu mevcut durum, faaliyet gösterilen pazarın koşullarında ve pazarlama çalışmalarında hızlı bir şekilde değişimi gerekli kılmıştır. Sürecin sebebi olduğu kadar sonucu da olan tüketici istek ve ihtiyaçları da sürekli olarak değişkenlik göstermektedir. Pazarlama dünyasında sürekli olarak rekabetin içinde kalmak ve kontrollü bir şekilde büyümeyi hedeflemek isteyen işletmelerin iletişim ve pazarlama stratejilerini bilmeleri ve etkin bir şekilde kullanıyor olmaları gerekmektedir (Solomon, 2003: 303).

İşletmeler teknolojinin gelişmesi ile sağlanan imkânlar doğrultusunda, müşterilerin devamlı değişen isteklerine cevap verme açısından avantaj elde etmektedirler. Pazarlama, müşteriye odak noktasında koyan bir hizmettir. Müşteri beklenti, istek ve davranışlarına yönelik programlı bir anlayış olmalı ve bu doğrultuda ürünler veya hizmetler tasarlanmalıdır. Bu bağlamda öncelikle ürün elde bulundurulmalı ve piyasa koşullarına göre fiyatlandırılmalıdır. Fiyatlandırılan ürünün tüketiciye ulaşması ve ürünün piyasada tutundurulması için çalışmalar yürütülmelidir. Pazarlamanın 4P'si olarak ifade edilen ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetleri, ürünün piyasadaki pazarlama seyrini ifade etmektedir. 4P'nin sıralamasından anlaşıldığı gibi pazarlama süreci üretimle başlayıp, satışı ve satıştan sonra alıcıya sunulan hizmeti de ifade etmektedir. Etkin bir işletme olmak için işletmenin yalnızca pazarlama departmanı değil, işletmeye ait bütün departmanlar müşterinin talep ve gereksinimlerine uygun cevabı verebilmek adına, pazarlama faaliyetlerinin içerisinde bulunmaları gerekmektedir (Kotler, 2000: 682).

Pazarlarda yaşanan farklılaşma, işletmelerin pazarlama çalışmalarında sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu sorunların aşılarda işletmelerini etkin ve doğru pazarlama stratejilerine yönlendirebilmek adına, pazarlamacıların öncelikle işletmenin mevcut durumunu ve maruz kaldığı sorunlarını tespit etmesi gerekmektedir. Ağrı ilinde faaliyet gösteren Tekstil Kent işletmeleri incelenerek ilgili sektörde faaliyet gösteren işletmelerin pazarlama çalışmaları ile ilgili yaşamakta oldukları sorunları belirlemek ve tespit edilen sorunların çözümü için öneriler sunmak, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tekstil, Hazır Giyim, Deri Sektörü

Tekstil, Hazır Giyim, Deri geçmişten günümüze kadar dünyada en çok gelir getiren imalat sanayi sektörlerinden biri olmayı başarmıştır (Aydoğdu, 2012: 4). Tekstil, elyaf ile başlayıp, iplik, dokuma, örme, baskı, boyama gibi aşamalardan oluşan süreçlerin tamamını kapsamaktadır. Tüketicilerin giyim ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile faaliyet gösteren sektör hazır giyim olarak adlandırılmaktadır. Tekstilin tarihi geçmişi itibariyle; hemen hemen her toplumda tekstil ile ilgili çalışmaların mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Latince 'Textilis' sözcüğünden gelen tekstilin başlangıcı için farklı tarihler ortaya atılmış olsa da, ortak kabul gören tarih M.Ö. 9000'li yıllardır. Günümüzde dünya ticaretinde ve imalat sanayide tekstil, hazır giyim ve deri sektörü önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye ekonomisi için önemli bir yere sahip olan tekstil sektörü, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre 2022 yılında 197 ülkeye ve bölgeye ihracat yapmış ve Türkiye'nin ilgili dönemdeki toplam ihracatının %4,1'ini oluşturmuştur (<https://tim.org.tr>).

Tüm sektörlerde olduğu gibi küreselleşen dünya koşullarında artan rekabet şartları ve çevresel kaygılar tekstil sektöründe de yeni beklentilerin ve anlayışların oluşmasına sebep olmuştur. Değişen zaman içerisinde tekstil çevreye uyum sağlayarak günümüzde çok daha farklı bir aşamaya gelmiştir. Temel ihtiyaç olan giyimin yanı sıra günümüzde estetik beğeni unsuru olarak da tekstilin kullanımı söz konusudur. Diğer tüm sektörlerde olduğu gibi tekstil sektörü de dinamik bir çevrede faaliyetlerine devam etmektedir. Yani çevrenin ihtiyaçları ve talepleri sürekli olarak değişkenlik göstermektedir. Tekstil işletmelerinin çevreye uyumlarını sürdürebilmeleri için yönetim ekibinden pazarlama ekibine kadar tüm ticari faaliyetlerin değişim sürecini takip etmesi ve bu sürece uygun olarak ilerlemesi gerekmektedir. İşletmeler, mevcutta buldukları konumlarını iyileştirmek, diğer yandan geleceğe hazır olmak adına stratejik hedefler belirleyerek değişimi planlı bir çabaya dönüştürmelidirler (Gürdal, 2000: 30). Tekstil sektörünün iki ana temeli emek ve sermayedir. Emek ve sermayenin karşılığını tam anlamıyla kar olarak geri alabilmek, tekstil sektörünün vizyonunu oluşturmaktadır. Bu vizyonu gerçekleştirmek ise tüm yöneticilerin misyonu olmalıdır.

Yönetici, üretim unsurlarının zamanında ve uygun kullanımı için gerekli koordinasyonu sağlayarak, devam eden süreçte üretim unsurunun önemli bir ögesi olan emeğe gereken özeni gösterip motivasyon tekniğini üretimi yapan insana yönelmelidir (Gürsoy, 2000: 35).

2.2. KOBİ'ler ve Karşılaştıkları Pazarlama Sorunları

Türkiye imalat sanayinde çalışmakta olan işletmelerin önemli bir kısmı KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bir anlamda KOBİ'ler imalat sanayide ülke ekonomisinin bel kemiğini oluşturduğu söylenebilir. Değişken ve hareketli yapıya sahip olan KOBİ'ler ekonomik krizlerden çok az etkilenecek krizlerden çıkabilme özelliğine sahip olmaları sebebiyle ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir yer tutmaktadırlar (Alpugan vd. 1995: 59-60).

KOBİ'ler pazarlama yöneticileri ve eğitimcileri için üstün özellikleri bulunan ve gelecek için önem arz eden işletmeler olarak görülmektedirler. Buna karşılık KOBİ'lerin yönetici ve eğitimcilerinin işletmenin pazarlama faaliyetleri sırasında yaşayacakları tecrübeleri nasıl yönetebilecekleri, karşılaşmaları muhtemel sorunlar ile ne şekilde mücadele edecekleri ile ilgili çözüm olabilecek öneriler ellerinde mevcut değildir (Day, 2000: 1033).

Blankson ve Stokes (2002: 4), “Küçük işletmelerin pazarlama faaliyetlerinin büyük işletmelere kıyasla farklı olduğunu, pazarlama faaliyetlerinde daha çok sezgiye dayalı, daha yaratıcı, bilgisayar ağları ile iş yapabilmeye daha uygun, zaman içinde oluşan değişimlere daha kolay uyum sağlayabilen işletmeler olduklarını” belirtmiştir. Yapılan bu değerlendirme ile bu tür işletmelerin faaliyetlerini planlamadan uzak durarak çoğunlukla piyasa koşullarına yönelik sezgileri ile hareket etmekte oldukları vurgulanmaktadır.

KOBİ'ler faaliyet gösterdikleri süreç içerisinde pazarlama konusunda birçok sorunla karşılaşırken, bu sorunların çözüme kavuşturulmasında önemli ölçüde çabalar sarf etmektedirler. KOBİ'lerin yaşadıkları sorunun ana kaynağı, küreselleşme ile birlikte dünyaya açılan işletmelerin sürekli olarak değişim içerisinde olan rakipleri ile rekabet edebilme ve pazardan pay alabilme gerekliliğidir. KOBİ'lerin pazarlama çalışmalarını yürütme biçimleri ve pazardaki hedeflerine ulaşmaları; mevcut yetenekleri ve bu yeteneklerini kullanma tarzları ile doğru orantılıdır (Gilmore vd. 2001: 6).

Esnek bir yapıya sahip olan KOBİ'ler bu özellikleri ile pazar ve rekabet ortamında daha iyi bir şekilde mücadele edebilme yeteneklerini ortaya çıkararak, gün geçtikçe pazardaki önemlerini artırmaktadırlar. Ayrıca pazarlama faaliyetlerinde bazı dezavantajlar da vardır. KOBİ'ler açısından dezavantajlı olarak nitelendirilebilecek durumlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Pazarlama departmanında alanında uzman kişilerin istihdam edilmemesi.
- KOBİ'lerin mevcut pazarlama araçlarını etkin bir şekilde kullanamamaları.
- KOBİ'lerin dış pazarlara açılma konusunda etkili olamamaları.
- Büyük işletmeler gibi kitle üretim yapmadığından KOBİ'ler, kitle üretimin avantajlarından yararlanamamaları.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Haziran 2018’de Ağrı Valiliğince ilk etap temeli ile başlamış olan Tekstilkent Projesi’nin birinci etabı aynı yılın Eylül ayında tamamlanarak işletme sahiplerine teslim edilmiş ve işletmeler Aralık ayında üretime başlanarak ikinci etap tamamlanmıştır. Projenin üçüncü etabında uluslararası bir spor markasının üretimini yapacağı bir fabrikanın da içinde bulunduğu yaklaşık 80.000 m² kapalı alanı olan tekstil üretim tesisi kurulmuştur. Kurulan bu tesiste 11.000 kişinin istihdam edilmesi planlanmıştır. Aktif olarak altı adet işletmenin faaliyet sürdürdüğü Tekstilkent’te dünyaca ünlü markaların ürünleri üretilmektedir. 2023 tarihi itibariyle çoğunluğu kadınlardan oluşan yaklaşık 2.000 kişiye iş istihdamı sunulmaktadır. Bu araştırmada Ağrı Tekstilkent Sanayi bölgesinde faaliyette bulunan, KOBİ niteliğindeki tekstil işletmelerin yöneticilerinin görüşlerine başvurarak KOBİ’lerin maruz kaldıkları pazarlama sorunlarını tespit etmek amaçlanmıştır.

3.2. Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemi

Araştırma nitel analiz tekniklerinden olgubilim (Fenomenoloji) tekniği ile gerçekleştirilecektir. Bu yönüyle bilgi edinmeye yarayan ve karar alma sürecinin ilk aşamalarında gerçekleştirilen bir model olarak keşifsel araştırma modeli benimsenecektir. Bu tür araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi ile nitel veri oluşturma yöntemlerini kullanarak, bakış açılarının, algıların ve olayların, meydana geldiği doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konması sürecinin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Burada amaç, belirli araştırma sorularının, araştırma değişkenlerini ve/veya bu sorulara ilişkin araştırma hipotezlerini belirleyebilmek için gerekli bilgilerin toplanmasıdır (Merriam, 2013). Araştırmalarda, fenomenolojinin işletme yöneticilerinin pazarlama faaliyetlerinde karşılaştıkları sorunları analiz etmede etkili bir araştırma modeli olduğu ifade edilebilir (Christensen vd., 2015). Çok az sayıda işletme olduğundan anket yöntemi ile sağlıklı veriler toplanamayacağı için, anket yöntemi yerine işletme yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. İşletme yöneticilerine görüşme tekniği ile aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektöründe hangi alan üzerine üretim ve pazarlama yapıyorsunuz?
2. İşletmenizde pazarlama bölümü var mıdır?
3. Yeni pazar bulma araştırması yapıyor musunuz?
4. Dünya pazarında satışa sunulan ürünler içerisinde işletmenize ait markalaşmış bir ürün var mı?
5. Üretim yaptığınız ürünler hangi pazarlarda (yurtiçi/yurtdışı) satışa sunulmaktadır?
6. İşletmenizin müşteri profilini kimler oluşturmaktadır?
7. İşletmenize ait Web siteniz var mı?
8. E-ticaret ile satış yapıyor musunuz?
9. Karşılaştığınız en önemli pazarlama sorunuz nedir?

4. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektörlerinde çalışmalar yürüten KOBİ'lerin temel özellikleriyle birlikte pazarlama faaliyetlerinde yaşadıkları sorunlarını belirlemek amacıyla aktif olarak faaliyet gösteren altı adet işletmenin yönetici veya iş yeri sahipleri ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

1. Görüşme yapılan altı işletmenin tamamının hazır giyim üzerine üretim ve pazarlama yaptıkları belirlenmiştir.

2. Görüşme yapılan işletmelerin % 16'sının pazarlama bölümünün bulunduğu ve bu departmanda kalifiye eleman istihdam edildiği tespit edilmiştir. Ancak geri kalan işletmelerin (% 84) pazarlama bölümü bulunmadığı ve pazarlama işlemlerinin işletme sahipleri tarafından yapıldığı anlaşılmıştır.

3. Görüşme yapılan işletmelerin % 33'ü yeni pazar bulma araştırması yapmakta iken geri kalan işletmeler (% 67) yeni pazar bulma araştırması yapmamaktadır. Yeni pazar bulma araştırması yapan işletmelerin yoğunlukla dış pazar bulma amacıyla araştırmalar yaptıkları anlaşılmıştır.

4. Görüşme yapılan işletmelerin % 16'sı, dünya pazarında satışa sundukları ürünler içerisinde kendi işletmesine ait markalaşmış bir ürün üretmektedir. Ancak geri kalan işletmelerin (%84) ise kendi markasını oluşturamadığı için fason çalışmak zorunda kaldığı anlaşılmıştır.

5. Görüşme yapılan işletmelerin % 67'si ürettiği ürünleri sadece yurt içi pazarlarına sunmakta iken, geri kalan işletmeler (% 33) yurt içi ve yurt dışı pazarlarına satış yapmaktadırlar.

6. Görüşme yapılan işletmelerin % 16'sının müşteri profilini toptancı ve perakendeciler oluştururken, geriye kalan işletmelerin (% 84) müşteri profili toptancılar oluşturmaktadır.

7. Görüşme yapılan işletmelerin % 67'sinin web sayfası bulunmakta iken, geri kalan işletmelerin (% 33) web sayfası mevcut değildir. Web sayfası bulunan işletmeler sitelerini ürün tanıtımı ve ürünlerini pazarda tutundurma amacı için kullanmaktadır.

8. Görüşme yapılan işletmelerden % 67'sinin web sayfası bulunmasına rağmen herhangi bir işletmenin e-ticaret üzerinden satış yapmadığı anlaşılmıştır.

9. Görüşme yapılan işletmelerin en önemli pazarlama sorunları arasında yeterince pazar payı bulamadıkları, işletme bünyesinde pazarlama departmanının bulunmadığı ya da pazarlama faaliyeti için kalifiye eleman istihdam edilmediği, yeterince ihracat yapamadıklarından dolayı genellikle yurtiçi pazarlara yönelik çalıştıkları, periyodik pazar araştırması, reklam ve tanıtım çalışmalarını yeterince yapmadıkları, kendilerine ait markalaşmış bir ürünün bulunmaması, bölgenin ulaşım maliyetlerinin yüksek olması ve ekonomide yaşanan dalgalanmalar sonucu alıcıların stoklardaki artışlar olduğu yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır.

5. SONUÇ

İmalat sanayiinde faaliyet gösteren Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektörünün, özellikle ihracata olan katkılarından dolayı Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye İhracatçılar Meclisinin 2022 yılı verilerine göre ülkenin toplam ihracatındaki payının yüzde 4,1 söz konusu sektörün oluşturduğu belirtilmiştir. Sektörde faaliyet gösteren KOBİ'lerin yaşamış olduğu pazarlama sorunlarını tespit etmek amacıyla, bu araştırma Ağrı Tekstil Kent'te yürütülmüştür. Tekstil kentte yer alan Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin yöneticileri ile yapılan görüşmelerin sonucunda; İşletmelerin yeterince pazar payı bulamadıkları, işletme bünyesinde pazarlama departmanının bulunmadığı ya da pazarlama faaliyeti için kalifiye eleman istihdam edilmediği, yeterince ihracat yapamadıklarından dolayı genellikle yurtiçi pazarlara yönelik çalışmaları, periyodik pazar araştırması, reklam ve tanıtım çalışmalarını yeterince yapmadıkları, kendilerine ait bir marka oluşturamadıkları için fason çalışmak zorunda kaldıkları, bölgenin ulaşım imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle ulaşım maliyetlerinin yüksek olduğu ve ekonomide yaşanan dalgalanmalardan olumsuz etkilendikleri belirlenmiştir. Ayrıca, faaliyette bulunan işletmelerin tamamının interneti kullandığı, % 67'sinin web sitelerinin olduğu ve web sitelerini ürünlerinin tanıtımı ve piyasada tutundurulması amacıyla kullandıkları anlaşılmıştır. KOBİ'lerin sahip oldukları bilgi-işlem teknolojilerini pazarlama faaliyetlerinde kullanmakla işletmelerine sağlayabilecekleri olumlu katkıları tam anlamıyla kavrayamadıklarını söyleyebiliriz.

Tespit edilen pazarlama sorunlarının çözümü için; pazar paylarını arttırmalarını, işletme bünyesinde pazarlama departmanı kurarak pazarlama faaliyeti için kalifiye eleman istihdam etmeleri, yurtiçi pazarlara yönelik faaliyetler yerine daha ziyade ihracata yönelmeleri, periyodik pazar araştırması, reklam ve tanıtım çalışmalarına ağırlık vermeleri, kendilerine ait markalaşmış ürünler oluşturmaları, mevcut internet alt yapılarını güçlendirerek e-ticaret faaliyetlerine önem vermeleri, e-ticaret uygulamaları ve uygulamaların yararları konusunda yöneticilerini bilinçlendirmeleri ve pazarlama fonksiyonlarının tam olarak uygulamaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpugan O., Demir, M. H., Oktav, M., Üner, N. (1995). *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*. İstanbul Beta Yayınevi.
- Blankson, C, ve Stokes, D. (2002). Marketing practices in the UK small business sector. *Marketing Intelligence & Planning*, 20(1), 49-61.
- Christensen, Larry. B., Johnson, R. Burke ve Turner, Lisa. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analiz*, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Day, J. (2000). Commentary–the value and importance of the small firm to the world economy. *European Journal of Marketing*, 34(9/10), 1033-1037.
- Gilmore, A., Carson, D., & Grant, K. (2001). SME marketing in practice. *Marketing intelligence & planning*, 19(1), 6-11.
- Gürdal, O. (2000). *Tekstil endüstrisinde enformasyon olgusu*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. (Gürdal, Oya için ayr. bkz. Tamdoğan O. G.).
- Gürsoy, (2000). *Tekstil Sektöründe Verimli Üretimin Gerekliliği*, *Tekstil İşveren Dergisi*, Sayı: 246,
- Kotler, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Solomon, G. (2003) *Project-Based Learning: A Primer*. Technology and Learning-Dayton
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, <https://tim.org.tr>, (Erişim: 25.04.2023)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- <http://agri.gov.tr/tekstilkent>
- <https://pazarlamaturkiye.com/turkiyede-kobilerin-pazarlama-sorunlari/>
- <https://ticaret.gov.tr/>
- <https://tim.org.tr/tr/default>

YAPAY ZEKÂ TABANLI PAZARLAMA STRATEJİLERİ: ETKİNLİK VE KİŞİSELLEŞTİRME İÇİN YENİ BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi, Aykut Yılmaz

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, - 0000-0001-8076-0349

Dr. Öğr. Üyesi, Kürşad Özkaynar

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, - 0000-0003-1683-9591

ÖZET

Yapay zekâ, günümüzde birçok disiplinde önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu bağlamı göz önünde bulundurarak, pazarlama alanında da yapay zekânın kullanımı başlangıç aşamalarında olmasının yanı sıra gelecekte daha yoğun bir şekilde kullanılacağını tahmin etmek hiç zor değildir. Bu çalışma, pazarlama stratejilerinin yapay zekâ kullanarak nasıl daha etkili hale getirilebileceğini incelemeyi amaçlamaktadır. Yapay zekâ teknolojileri, tüketicilerin davranışlarından elde edilen verileri kullanarak kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyalarının geliştirilmesine yardımcı olabilir. Makine öğrenmesinin algoritmaları, büyük veri setlerinden anlamlı bilgiler çıkararak tüketicilerin tercihlerini ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamamızı sağlayabilmektedir. Bu bilgiler, pazarlama stratejilerinin daha hedef odaklı ve kişiselleştirilmiş olmasını sağlayarak tüketicilere daha değerli bir deneyim sunabilir. Yapay zekâ tabanlı pazarlama stratejilerinin avantajları arasında, otomatik segmentasyon ve hedef kitle belirleme, reklam optimizasyonu, içerik önerileri ve müşteri etkileşimlerinin otomasyonu bulunmaktadır. Bu stratejiler, işletmelerin pazarlama bütçelerini daha etkili bir şekilde kullanmalarına ve müşteri sadakatini artırmalarına yardımcı olabilir. Ancak, yapay zekâ tabanlı pazarlama stratejilerinin uygulanmasıyla ilgili bazı zorluklar ve etik sorunlar da bulunmaktadır. Bu çalışma, bu zorlukları ve sorunları da ele alarak, işletmelere yapay zekâ teknolojilerini pazarlama stratejilerinde nasıl kullanacaklarına dair önemli bir kavramsal çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, yapay zekâ tabanlı pazarlama stratejilerinin pazarlama alanında nasıl kullanılabileceğini inceleyerek, işletmelere rekabet avantajı sağlamak için yeni bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama stratejisi, yapay zekâ, kişiselleştirme

ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED MARKETING STRATEGIES: A NEW APPROACH FOR EFFECTIVENESS AND PERSONALIZATION

ABSTRACT

Artificial intelligence has become one of the most critical research areas in many disciplines. In this context, it is easy to predict that the use of artificial intelligence in the marketing field is in its early stages and will be used more intensively in the future. This study aims to examine

how marketing strategies can be made more effective by using artificial intelligence. Artificial intelligence technologies can help to develop personalized marketing campaigns using data derived from consumers' behavior. By extracting meaningful information from large data sets, machine learning algorithms can better understand consumers' preferences and needs. This information can make marketing strategies more targeted and personalized, providing consumers with a more valuable experience. The advantages of AI-based marketing strategies include automated segmentation and target audience identification, advertising optimization, content recommendations, and automation of customer interactions. These strategies can help businesses utilize their marketing budgets more effectively and increase customer loyalty. However, some challenges and ethical issues are also associated with implementing AI-based marketing strategies. By addressing these challenges and issues, this study aims to provide businesses with an essential conceptual framework for utilizing AI technologies in their marketing strategies. As a result, this study aims to provide a new approach for businesses to gain a competitive advantage by examining how AI-based marketing strategies can be used in marketing.

Keywords: Marketing strategy, artificial intelligence, personalization

1. GİRİŞ

Teknoloji ve veri bilimindeki benzeri görülmemiş ilerlemelerin damgasını vurduğu bir çağda, işletmeler, rekabet avantajı elde etmek için yapay zekânın (AI) dönüştürücü gücünden giderek daha fazla yararlanmaktadır. Yapay zekânın birçok etkiye sahip olduğu alan arasında en öne çıkanlardan birisi de pazarlama disiplini. Geleneksel pazarlama stratejileri ölçeklenebilirlik, kişiselleştirme ve etkililik gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yapay zekâ tabanlı pazarlama stratejileri ise bahse konu bu zorlukların üstesinden gelmeyi ya da daha etkili çözümler üretmeyi vaat eden yeni bir yaklaşım olarak düşünülebilir.

Yapay zekâ odaklı pazarlama, daha hedefli, kişiselleştirilmiş ve etkili pazarlama çözümleri sunarak bu alanda önemli değişiklikler gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Çünkü yapay zekâ, tüketici davranışlarını tahmin etmek, bireylere özel içerik sunmak, pazarlama operasyonlarını kolaylaştırmak ve pazarlama performansını geleneksel yöntemlerin çok ötesinde bir verimlilikle değerlendirmek için makine öğrenimi algoritmalarından ve veri analitiğinden yararlanmaktadır.

Yapay zekâ tabanlı pazarlama stratejilerine doğru bu yönelim geçici bir trend değil, tüm pazarlama ortamını yeniden şekillendiren bir paradigma değişimi olarak algılanmalıdır.

Bu çalışmada, yapay zekâ tabanlı pazarlama stratejilerinin etkililik, verimlilik ve kişiselleştirmeyi nasıl etkileyebileceği üzerinde durulmuştur. Yapay zekâ uygulamalarının faydaları ile birlikte potansiyel dezavantajlarına da değinilmiştir. Çalışmanın amacı, yapay zekânın modern pazarlama için dönüştürücü potansiyeline dikkat çekmek ve bu güçlü yardımcı araçtan yararlanmak isteyen işletmeler için hem içgörü hem de öngörü sağlamaktır.

2. YAPAY ZEKÂ

Yapay zekâ insan zekâsını modelleyebilmek adına, insan gibi akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme yapabilme, geçmiş deneyimleriyle öğrenebilme gibi yetileri bir bilgisayara ya da makineye kazandırabilmektir (Yılmaz, 2019).

Yapay zekânın tarihçesi birkaç döneme ayrılarak incelenmektedir. Tarih öncesi dönemlerde efsanelerde, edebiyatta mekanik düşünce fikrine rastlanılmaktadır. Modern çağda, mantıksal düşünme sürecini modelleme çabaları devam etmiş ve 1950'de Turing tarafından herhangi bir mantıksal hesaplama yapabilen bir kavramsal makine önerilmiştir. Turing, yapay zekânın en üstün biçiminin insanlardan ayırt edilemeyeceğine inanmış ve makinaların zekâ seviyesini değerlendirmek için Turing testini önermiştir; bu test daha sonra 1980'de Çin odası argümanı da dâhil olmak üzere bir dizi çürütmeye karşılaşmıştır. 2000'li yılların başında Russell ve Norvig, bir hedefe ulaşmak için otomatik olarak planlama yapabilen ve bir dizi eylemi gerçekleştirebilen bir zeki ajan kavramını yeni bir yapay zekâ araştırma odak noktası olarak önermişlerdir (Chang vd., 2019).

Yapay zekâ çalışmaları arttıkça, getirdiği yenilikler ve avantajların yanı sıra dezavantajlarına da dikkat çekilmektedir. Leach (2018) kimileri için yapay zekânın, “geleceğin” kaçınılmaz bir parçası - hayatı kolaylaştırmaya kesinlikle yardımcı olacak bir araç, diğerleri için - geç Stephen Hawking'den Elon Musk'a - insanlık için varoluşsal bir tehdit olduğunu ifade etmektedir.

Tehditler veya sorunlar denilebilecek konular genellikle belli başlıklar altında toplanmaktadır. En çok vurgu yapılan sorunların başında yapay zekânın istihdam üzerindeki etkisi gelmektedir (Frank vd. 2018). Distopik görüşe göre, yıllar önce tahmin edilen olgunun bugün artık gerçekleşmeye başladığından hareketle, yakın zamanlarda, sürekli açık olabilen, daima öğrenebilen ve öğrendikleri ile sayısız kombinasyon kurarak düşünebilen bu yeni teknolojinin hemen her sektörde en iyi profesyonellerin bile deneyimine ve zekâsına meydan okuyacaktır. Buna karşı bir eleştiri ise tüm teknolojik gelişmelere ve özeldede yapay zekâ araştırmalarına olumlu bakan görüştür. Bilgisayardan, telefonlara, elektronik posta dâhil olmak üzere yakın dönemdeki tüm teknolojik ilerlemelerin sayesinde, insanlığın zamanını daha verimli kullandığı, yapay zekânın da insanlığa zaman kazandıracağı ifade edilmektedir.

Yukarıda sayılanlara ek olarak sayılan sorunlar, duygusal zekâ yoksunluğunun getireceği problemler, yapay zekânın görevleri yapması ile birlikte insanoğlunda gerçekleşecek olan tembellik ve yapay zekâyâ bağımlılıktır. Ayrıca, ahlaki yoksunluğundan kaynaklanabilecek etik sorunlar, çalıştığı ve gerektirdiği büyük veri setlerinden oluşabilecek gizlilik açıkları, maddi olarak güçlü olanın yapay zekâ gücünü elinde bulundurmasının doğuracağı sonuçlara da dikkat çekilmektedir (Rouhiainen, 2020).

Makine zekâsı devriminin olası risklerini azaltmak için Bostrom (2021), iki hedef önermektedir. Bunlardan birincisi stratejik analiz ve ikincisi de kapasite inşasıdır. Çalışmasında

bu parametrelerin esnek olduğunu, daha fazla stratejik öngörünün ve daha fazla kapasitenin ilerleme kaydetmede yardımcı olacağını belirtmektedir.

Larson (2022), yapay zekâ teknolojisinin artlarından veya eksilerinden ziyade, bu teknolojinin sanılan aksine önünde daha birçok engel olduğunu belirtmektedir. Yapay zekâyı bekleyen en büyük sorun “tahmin” olgusudur. İnsanın düşünme becerisi, sadece bilgiye dayalı değil, aynı zamanda tahmine dayalıdır. Oysa yapay zekâ sadece girilen bilgiler ışığında yeni veri üretmektedir. İkinci sorun insanoğlunun kestirim yetisidir. Parçadan bütüne veya bütünden parçaya doğru gidilen yöntemleri yapay zekânın nasıl aşacağı henüz bilinmemektedir.

3. PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Pazarlama stratejisi, bir işletmenin pazarlama hedeflerini gerçekleştirmek için belirlediği uzun vadeli bir plan ve yaklaşımdır. Bu strateji, işletmenin hedef kitlesine ulaşmak, ürün ve hizmetlerini tanıtmak, satışları artırmak ve rekabet avantajı elde etmek için kullanılan yöntemleri içermektedir.

Perreault vd., (2013) bir pazarlama stratejisinin hedef pazarı ve ilgili pazarlama karmasını belirlediğini ifade etmektedir. Buna göre işletme birbiriyle bağlantılı iki kısma ihtiyaç duymaktadır. Bunlar, hedef pazar ve pazarlama karmasıdır. İki olgunun tanımlaması sonucunda işletmelerin izleyebilecekleri fırsatlar dört başlık altında gruplandırılmaktadır. Bunlar, pazara nüfuz etme, pazar geliştirme, ürün geliştirme ve çeşitlendirmedir. Pazara nüfuz etme adından da anlaşılacağı gibi işletmenin agresif bir pazarlama karması ile mevcut pazardan mümkün olan en yüksek payı alma çabasıdır. Pazar geliştirme, işletmenin var olan ürünlerinin yeni pazarlara açılması olarak ifade edilmektedir. Ürün geliştirme, üründe yapılan güncelleme veya değişiklikler neticesinde aldığı son halin mevcut tüketicilere sunulmasıdır. Çeşitlendirme ise tamamen farklı iş kollarına yönelmeyi ifade etmektedir.

İşletmelerin uyguladıkları pazarlama stratejileri kullanılan teknikler bakımından, teknolojiye ilerlemeler, değişkenlik gösteren tüketici davranışları ve artan pazar rekabeti gibi çeşitli faktörler sebebiyle zamanla önemli derecede değişikliklere uğramıştır. Örneğin, hedef pazar bölümlendirmesi uzun süredir pazarlama alanında kullanılan bir stratejidir. Teknolojinin ilerlemesi, internetin ortaya çıkması ve küreselleşmenin etkisi ile birlikte hedef pazarın tanımı değişmiş ve kapsamı genişlemiştir.

Hangi pazarlama stratejisinin seçileceğine işletme karar verirken geleceğe dair beklenti ve hedeflerini ortaya koymalıdır. Şirketlerin yenilikçiliğe olan yaklaşımları pazarlama içgörülerini ifade eder. Geleceğe dair öngörülerini ise kullanacakları stratejiyi seçmekte yardımcı olacaktır (Kotler ve Keller, 2018).

İşletmelerin seçeceği pazarlama stratejileri, ürün farklılaştırması, marka oluşturma veya markayı daha fazla öne çıkarma, dağıtım kanallarında farklı yöntemler kullanma, farklı fiyatlandırma stratejileri kullanma, dijital pazarlama stratejileri olabilir. Bu stratejiler de kendi içlerinde farklı taktiksel araçlar içerebilmektedir. Örneğin, dijital pazarlamada sosyal medyanın

kullanımı, içerik üretimi, SEO pazarlaması, e-posta pazarlaması gibi farklı taktikler kullanılmaktadır.

İşletmelerin pazarın yapısına göre uygulayacağı stratejiler de farklılık göstermektedir. Bunlar, yeni pazarlara giriş stratejileri, büyüyen pazarlarda, olgunlaşmış pazarlarda ve gerileyen pazarlarda pazarlama stratejileri olarak sayılabilir (Torlak ve Altunışık, 2009).

4. PAZARLAMA STRATEJİLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI

Pazarlama alanında yapay zekâ ile birlikte, doğal dil işleme, makine öğrenmesi ve istatistiksel algoritmalarından yararlanarak, evrimi ve dinamiklerini belirlemek için mevcut bilgi havuzu yeniden oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu inceleme sürecinde on kilit araştırma teması belirginleşmiştir. Bunlar; (1) tüketici duygusal tepkilerinin anlaşılması, (2) yapay zekânın sektörel olanakları, (3) müşteri memnuniyetinin incelenmesi, (4) elektronik ağızdan ağıza iletişimden elde edilen iç görüşler, (5) pazar performansının geliştirilmesi, (6) marka yönetiminde yapay zekânın kullanımı, (7) müşteri sadakati ve güveninin değerlendirilmesi ve artırılması, (8) yapay zekâ ile yeni hizmetlerin oluşturulması, (9) müşteri ilişkilerinin yapay zekâ yardımıyla geliştirilmesi ve (10) yapay zekânın stratejik pazarlama üzerindeki etkisidir (Mustak vd., 2021).

Son yıllarda, özellikle 2017'den itibaren, yapay zekâ ve pazarlama üzerine yapılan araştırmaların sayısı artmıştır. Bu, söz konusu teknolojiye yönelik artan bir ilgiyi ve onun pazarlama stratejileri ve uygulamaları üzerindeki potansiyel etkisini yansıtmaktadır. Bu alanda yayınlanmış olan 164 makaleyi kapsamlı bir şekilde inceleyen çalışma ile yapay zekâ ve pazarlama arasındaki çeşitli bağlantılara ve etkileşimlere dair derinlemesine bir analiz sunulmaya çalışılmıştır. Yapay zekâ teknolojisinin pazarlamadaki benimsenmesi, kullanımı, kabulü, veri korumanın ve etik rolü, pazarlama yapay zekâsı için kurumsal desteğin önemi, işgücü piyasasının ve pazarlamacıların yetkinliklerinin evrimi gibi konular incelenmiştir (Vlačić vd., 2021). Avantajlı ve dezavantajlı birçok yönden ele alınan bu alanın çarpıcı hızda gelişimi her ne kadar teknolojik ilerlemeler ve çeşitli uygulamalarıyla pazarlama stratejilerini dönüştürmüş olsa da, aynı zamanda bazı zorlukları ve belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin, veri koruma ve etik sorunlar, özellikle bu alanda daha fazla dikkat ve düzenlemeye ihtiyaç duyan alanlardır. Bunun yanında, işgücü piyasasının ve pazarlamacıların yetkinliklerinin hızlı bir şekilde evrimleşmesi, her iki alanın da sürekli olarak güncellenen beceri ve bilgi gereksinimleriyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ve zorluklar ışığında, etik ve veri koruma konuları yapay zekânın pazarlama alanında daha etkin bir şekilde benimsenmesi için önemli bir engel oluşturabilir. Bu nedenle, yapay zekânın etik kullanımına yönelik çalışmaların önemi giderek artmaktadır. Hermann'ın (2022) çalışması, bu zorluğun nasıl üstesinden gelinebileceği konusunda değerli bir bakış açısı sunar.

Yapay zekâ araçlarından faydalanılarak kitlesel iletişim kişiselleştirmenin çok boyutlu olarak ele alındığı bir çalışmada etik zorlukların söz konusu olduğu, zararları önlerken bireysel ve sosyal faydayı teşvik edecek şekilde etkileşime girilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu

noktada anlaşılabilirliğin ve hesap verebilirliğin öneminin ortaya çıktığı belirtilmektedir (Hermann, 2022). Anlaşılabilirlik, yapay zekânın karar verme mekanizmalarının ve süreçlerinin açık ve net bir şekilde ifade edilmesi anlamına gelir. Bu sayede, yapay zekânın neden belirli bir tavsiye veya karar verdiğinin anlaşılması kolaylaşır. Hesap verebilirlik ise, yapay zekânın eylemlerinden ve sonuçlarından sorumlu olan kurumların ve kişilerin belirlenmesi anlamına gelir. Bu, özellikle olası etik ihlalleri veya hataları belirlemek ve düzeltmek için önemlidir. Bu iki unsur, yapay zekâ tabanlı sistemlerin güvenilirliğini ve etik kullanımını sağlarken, aynı zamanda bireylerin ve toplumların bu teknolojilerden en iyi şekilde faydalanmasına yardımcı olacağı düşünülebilir.

İşletmeler, günümüzde yapay zekâ teknolojilerini, yeni müşteri etkileşimleri yaratmak, büyüme oranlarını değerlendirmek ve olası müşteri tabanını genişletmek amacıyla etkin bir şekilde kullanıyorlar. Ayrıca, yapay zekâ stratejileri bilgi işleme, sentezleme, hızlı ve etkili karar verme süreçlerini desteklemek ve müşteri ilişkilerini güçlendirmek ve sürdürmek amacıyla bilişim sistemlerinin evrimine önemli katkılarda bulunuyor. Hızla değişen ve gelişen teknolojik ortamda, yapay zekâ, akıllı sistemler, büyük veri ve nesnelerin interneti gibi konular, dünya çapında ana gündem maddeleri haline geldi. Endüstri 4.0 devrimi, gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilirken, ülkemizin bu dönüşümün bir parçası olması yalnızca bu konular üzerine odaklanarak mümkün olabilir. Bu nedenle, teknoloji, yapay zekâ ve makine öğrenmesi ile ilgili çalışmaların desteklenmesi ve hızlandırılması büyük önem taşımaktadır (Keleş vd., 2017).

Bu sürekli değişim ve yenilik içinde, işletmelerin yapay zekâyâ olan ilgisi sadece genel stratejilerle sınırlı kalmayıp, müşteri hizmetleri ve etkileşimlerini de kapsar hale gelmiştir. İşletmelerin bu yeni teknolojik ortama ayak uydurabilmeleri ve hızla değişen pazar dinamiklerini etkili bir şekilde yönetebilmeleri için, yapay zekâ ve makine öğrenmesi teknolojilerini daha fazla benimsemeleri gerekmektedir. Bu hızlı dönüşüm sürecinin bir parçası olarak, chatbot teknolojileri işletmeler tarafından giderek daha fazla benimsenmiştir. Bu teknolojiler, müşteri hizmetleri ve etkileşimlerini geliştirmek için büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, hangi kullanım durumlarının en etkili sonuçları sağladığı hala belirsizdir. Bununla birlikte, bu durum, chatbotlar ve diğer yapay zekâ teknolojilerinin en uygun ve verimli şekilde nasıl kullanılabileceğini belirlemek için daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yapay zekâ uygulamaları içerisinde işletmelerin son zamanlarda en fazla ağırlık verdiği araçlardan biri kuşkusuz chatbotlardır. Bu araçların deneyiminden sonra oluşan müşteri memnuniyetini ölçmek için geliştirilen ölçek (Borsci vd., 2022) aracılığıyla hem akademisyenlerin hem de uygulamacıların gerçekleşen performansları ortaya çıkartmaları mümkün olabilecektir.

Chatbot teknolojisinin yükselişi, birçok işletmenin ürünlerini chatbot ve sohbet platformları aracılığıyla satışa sunmasını teşvik etmiştir. Her ne kadar chatbotlar geniş çapta ilgi görmüş olsa da, farklı kullanım senaryolarının mobil ticaretteki chatbot verimliliğini nasıl etkilediği

hala belirsizlikler içermektedir. Özünde bulunan çeşitlilikler nedeniyle, tüm alışveriş bağlamları chatbotlar için ideal olmayabilir (Hsu vd., 2023).

Gıda sektöründe faaliyet gösteren elektronik ticaret firmalarına ait chatbotların antropomorfik (insan benzeri) tasarım özelliklerinin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koyan bir akademik araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmanın bulgularına göre, çok kanallı pazarlama stratejileri açısından gıda perakendecileri, rekabet avantajlarını sürdürürebilmek adına bu tür yenilikçi teknolojik uygulamaları ve antropomorfik tasarım elementlerini benimsemek durumundadırlar. İnternet üzerinden alışveriş süreci sırasında, antropomorfik tasarıma sahip bir chatbot ile olan etkileşimler, tüketici memnuniyetini artırarak hem perakende işletmesine hem de genel ürün yelpazesine olumlu bir şekilde yansiyabilir. Dolayısıyla, gıda perakendecilerinin, chatbotlarının dil ve görsel sunumlarını, kendi marka kimlikleri ve belirli durumlarına uygun bir biçimde düşünmeleri ve analiz etmeleri önerilebilir (Klein ve Martinez, 2022).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapay zekâ teknolojisi, pazarlama sektöründe her geçen gün daha da önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, mevcut trendler, bu teknolojilerin sadece teknik bilgi ve beceri gerektirmediğini, aynı zamanda sürekli eğitim ve öğrenme süreçlerinin de büyük önem taşıdığını göstermektedir. İşletmeler ve pazarlama profesyonelleri, yapay zekâ ve chatbotlar konusundaki gelişmeleri yakından takip etmek, bu teknolojilere adapte olabilmek ve onları etkin bir şekilde kullanabilmek için yatırımlarını bu alana yönlendirmelidir.

Yapay zekâ ve chatbotların tasarımı ve uygulaması, işletmelerin özgün marka kimlikleri ve özel ihtiyaçlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Özellikle antropomorfik tasarım özelliklerine sahip chatbotların, müşteri iletişimi ve etkileşimini iyileştirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu, tüketicilerin markayla daha kişisel bir bağ kurmasını sağlar ve bu da genel müşteri memnuniyetini ve marka sadakatini artıracığı söylenebilir. İşletmeler, chatbotları ve diğer yapay zekâ uygulamalarını geliştirirken ve uygularken bu faktörleri dikkate almaları gerektiğini unutmamalıdır.

Son olarak, yapay zekânın pazarlama uygulamalarında etik ve veri koruma konuları, özellikle de büyük veri ve makine öğrenmesi teknolojilerinin öneminin arttığı bu dönemde, hayati önem taşımaktadır. İşletmelerin, kullanıcıların verilerini güvence altına alarak ve gizlilik haklarını koruyarak, etik standartlara uygun bir şekilde hareket etmeleri gerekmektedir. Bu, sadece yasal düzenlemelere uyumu sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yapay zekâ uygulamalarının kullanıcılar arasında daha geniş bir şekilde kabul edilmesine ve bu yeni teknolojilere olan güvenin artmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Borsci, S., Malizia, A., Schmettow, M., Van Der Velde, F., Tariverdiyeva, G., Balaji, D., & Chamberlain, A. (2022). The Chatbot Usability Scale: the design and pilot of a usability scale for interaction with AI-based conversational agents. *Personal and Ubiquitous Computing*, 26, 95-119.
- Bostrom, N. (2021). *Süper Zekâ (3 b.)*. (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Chang, H. Y., Jung, C. K., Woo, J. I., Lee, S., Cho, J., Kim, S. W., & Kwak, T.-Y. (2019). Artificial Intelligence in Pathology. *Journal of Pathology and Translational Medicine*(53), 1-12. doi:<https://doi.org/10.4132/jptm.2018.12.16>
- Frank, M., Roehrig, P., & Pring, B. (2018). *Makinalar Her Şeyi Yaptığında Biz ne Yapacağız*. (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Aganta Kitap Yayınevi.
- Hermann, E. (2022). Artificial intelligence and mass personalization of communication content—An ethical and literacy perspective. *New media & society*, 24(5), 1258-1277.
- Hsu, P. F., Nguyen, T. K., Wang, C. Y., & Huang, P. J. (2023). Chatbot commerce—How contextual factors affect Chatbot effectiveness. *Electronic Markets*, 33(1), 1-22.
- Keleş, A., Keleş, A., & Akçetin, E. (2017). Pazarlama Alanında Yapay Zekâ Kullanım Potansiyeli Ve Akıllı Karar Destek Sistemleri. *Electronic Turkish Studies*, 12(11).
- Klein, K., & Martinez, L. F. (2022). The impact of anthropomorphism on customer satisfaction in chatbot commerce: an experimental study in the food sector. *Electronic Commerce Research*, 1-37.
- Kotler, P., & Keller, K. (2018). *Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Larson, E. J. (2022). *Yapay Zekâ Miti*. (K. Y. Us, Çev.) Ankara: Fol Yayınları.
- Leach, N. (2018). Design in the Age of Artificial Intelligence. *Landscape Architecture Frontiers*, 6(2), 8-19. doi:<https://doi.org/10.15302/J-LAF-20180202>
- Mustak, M., Salminen, J., Plé, L., & Wirtz, J. (2021). Artificial intelligence in marketing: Topic modeling, scientometric analysis, and research agenda. *Journal of Business Research*, 124, 389-404.
- Perreault, W. D., Cannon, J. P., & McCarthy, E. J. (2013). *Pazarlamanın Temelleri*. (H. Ayyıldız, Çev.) Ankara: Nobel Yayınları.
- Rouhiainen, L. (2020). *Yapay Zekâ*. (T. D. Odabaşı, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Torlak, Ö., & Altunışık, R. (2009). *Pazarlama Stratejileri, Yönetmel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Beta Yayınları.

Vlačić, B., Corbo, L., e Silva, S. C., & Dabić, M. (2021). The evolving role of artificial intelligence in marketing: A review and research agenda. *Journal of Business Research*, 128, 187-203.

Yılmaz, A. (2019). *Yapay Zekâ*. İstanbul: Kodlab Yayınları.

YAPAY ZEKÂ İLE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ANALİZİ: PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YENİ BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Aykut Yılmaz

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, - 0000-0001-8076-0349

Dr. Öğr. Üyesi, Tarık Yolcu

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, - 0000-0002-4483-7860

ÖZET

Bu çalışma, yapay zekâ teknolojisinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Yapay zekâ, tüketicilerin davranışları hakkında daha fazla veri toplamak, analiz etmek ve anlamak için kullanılabilir. Bu veriler, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi ve tüketicilerle daha etkili bir etkileşim sağlamak için önemli bir kaynak olabilir. Yapay zekâ, çevrimiçi platformlarda ve diğer dijital kanallarda tüketicilerin etkileşimlerini izleyebilir ve analiz edebilir. Örneğin, algoritmaları öneri sistemleri, tüketicilere kişiselleştirilmiş ürün önerileri sunabilir ve böylece tüketici deneyimini artırabileceği söylenebilir. Ayrıca, sosyal medya ve diğer platformlarda tüketicilerin demografik bilgilerini, tercihlerini ve etkileşimlerini analiz ederek, pazarlama stratejilerinin daha hedef odaklı olmasını sağlayabilir. Bu çalışma, yapay zekânın tüketici davranışlarının anlaşılmasında ve tahmin edilmesinde nasıl kullanılabileceğini incelemeyi amaçlamaktadır. Yapay zekâ algoritmaları, büyük veri setlerinden anlamlı bilgiler çıkararak tüketicilerin tercihlerini, satın alma alışkanlıklarını ve ilgi alanlarını daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Bu bilgiler, pazarlama stratejilerinin daha iyi şekillendirilmesine ve tüketicilerle daha etkili bir etkileşim sağlanmasına yardımcı olabilir. Avantaj sağlayacak hususların yanı sıra, bu çalışma aynı zamanda yapay zekânın etik boyutlarını da ele almaktadır. Tüketici gizliliği, veri güvenliği ve algoritma yanlılığı gibi konular, yapay zekâ tabanlı pazarlama çalışmalarında dikkate alınması gereken önemli sorunlardır. Sonuç olarak, bu çalışma, yapay zekâ teknolojisinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini araştırarak pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine ve tüketicilerle daha anlamlı bir etkileşim kurmaya yönelik önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama stratejisi, yapay zekâ, tüketici davranışları

ANALYSIS OF CONSUMER BEHAVIOUR WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A NEW PERSPECTIVE IN THE DEVELOPMENT OF MARKETING STRATEGIES

ABSTRACT

This study examines the impact of artificial intelligence technology on consumer behavior. Artificial intelligence can be used to collect, analyze and understand more data about consumers' behavior. This data can be essential for developing marketing strategies and more effective consumer interactions. AI can monitor and analyze consumers' interactions on online

platforms and other digital channels. For example, algorithmic recommendation systems can provide personalized product recommendations, enhancing the consumer experience. In addition, analyzing consumers' demographic information, preferences, and interactions on social media and other platforms can ensure that marketing strategies are more targeted. This study examines how artificial intelligence can be used to understand and predict consumer behavior. By extracting meaningful information from large data sets, AI algorithms can better understand consumers' preferences, buying habits, and interests. This information can help shape marketing strategies and more effective consumer engagement. In addition to the beneficial aspects, this study also addresses the ethical dimensions of AI. Issues such as consumer privacy, data security, and algorithm bias are essential issues to be considered in AI-based marketing studies. In conclusion, this study aims to significantly contribute to developing marketing strategies and more meaningful interaction with consumers by investigating the impact of AI technology on consumer behavior.

Keywords: Marketing strategy, artificial intelligence, consumer behavior

6. GİRİŞ

Tüketici davranışlarını ölçmek ve yönlendirmek pazarlama biliminin önemli bileşenlerinden biridir. Bu daha önceleri reklamlar ve onun sonucunda ortaya çıkacak satışlar sonucundan öğrenilmekteydi. Ancak bu durum çok maliyetli olduğundan daha sonraları tüketicilerin eğilimleri anket benzeri araştırmalarla ölçülerek ürünler tüketici tercihlerine göre ürün geliştirme süreçlerine bağlı olarak yapılmaya başlandı. Bu sayede başarısızlık oranları da düşmeye başladı. Yine de yeni ürün geliştirmelerde ve tüketiciden gelen veriler sonucu alınan ürün kararlarında başarı oranları çok düşük seviyelerde kalmaktaydı (Perreault vd., 2020).

Son döneme geldiğimizde ise tüketici davranışları yine tüketicilerden toplanan verilerin anlamlı hale getirilmesi ve bunların yapay zekâ teknolojileri ile işlenmesi sayesinde daha verimli kararlar verilmesine yardımcı oldu. Aslına bakılırsa yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi için gerekli ona ana girdiler kullanıcı verileridir. Yani birbirini besleyen iki süreçten bahsetmekteyiz. Bu veriler sayesinde yapay zekâ öğrenmeye başlamakta bu sayede gelişmektedir (Abrardi vd., 2022). Bugün tüketicilerin algı tutum ve davranışları, neyi tercih edecekleri kolaylıkla ve büyük oranda doğru şekilde tespit edilebiliyor. Hatta tespitin ötesinde bu davranışlar tüketicinin dini, siyasi, sosyolojik, ekonomik eğilimi dikkate alınarak yönlendirilebiliyor. Çoğu zaman bu yönlendirme fark edilmeden kişinin sosyal medya akışında reklam veya organik olarak görülürken, arama motorlarında ise tamamen kişisel özel arama sonuçları çıkmaktadır.

Yapay zekâ her ne kadar son yılların dikkat çeken konuları içerisinde olsa da mevcut teknoloji son birkaç ayda gelişip bu hale gelmediği herkesin kabul edeceği bir görüş olacaktır. Bu alanda uzun yıllardır çalışılmakta, özellikle tüketici davranışları müşteri ilişkileri yönetimi alanında veri bazlı analiz yapıлып bunların akıllı sistemlere dönüştürülmesi, nesnelere interneti araçları ile kullanılması çok daha öncelere dayanmaktadır.

Yapay zekâ tüketici davranışları alanında verileri ölçmek için tüketicilerin çeşitli dijital platformlar aracılığıyla ürün ve hizmetlere erişirken, yapay zekâ algoritmaları tüketici davranışlarını analiz etmek, tahmin etmek ve yönlendirmek için kullanılmaktadır (Rabby vd., 2021).

Yapay zekâ, tüketici davranışları üzerindeki etkisini çeşitli şekillerde göstermektedir. Öncelikle, kişiselleştirilmiş pazarlama ve öneri sistemleri sayesinde tüketicilere daha özelleştirilmiş deneyimler sunmakta, tüketicilerin tercihlerini ve geçmiş davranışlarını analiz ederek, onlara daha uygun ürün ve hizmetleri önermektedir.

Bu çalışmada yapay zekânın gelişimi ve tüketici davranışları ile ne ölçüde etkileşim içerisinde olduğu, bu etkileşimin olumlu ve olumsuz yönlerde ne etkilerinin olduğu tartışılacaktır.

7. YAPAY ZEKÂ

Yapay zekânın etkilerine ilişkin alan yazın yeni yeni ortaya çıkmakta, ancak bu alana olan eğilimle büyümektedir. Literatürde yapay zekâ konusunda yazılan yazıların ana zorluklarından biri, yapay zekâyı analiz etmek için ortak bir çerçevenin olmamasıdır (Agrawal vd., 2019). İlk görüş, yapay zekâyı makine öğrenimine dayalı tahmine bazlı bir teknoloji olarak kavramsallaştırır. Hesaplamalı istatistiklerin bir dalı olan makine öğrenimi aracılığıyla yapay zekâ sistemleri, örnek verilerde karmaşık yapılar ve modeller bularak yeni bilgiler üretebilir (Taddy, 2019) Bilgisayar sistemleri, doğal dili anlamak, enerji verimliliği, akıllı ev sistemleri, hastalıkları teşhis etmek ve hatta araba kullanmak gibi görevleri yerine getirebilir. Ancak bu yapay zekânın sadece makine öğrenimi ve nesnelere interneti boyutuna değinmektedir. Yapay zekâ doğru verilerin doğru algoritmalarla işlenmesi sonucunda bu yaptığı komutlu eylemlerden çok daha fazlasını gerçekleştirebilmektedir.

Teknolojinin çok yönlülüğü nedeniyle, yapay zekânın kesin bir tanımını belirlemek zordur. OECD, mevcut teknolojilere uyacak kadar spesifik, ancak aynı zamanda politika uygulamasına izin veren şu tanımları sunmaktadır: "Bir Yapay zekâ sistemi, insan tarafından tanımlanmış belirli bir dizi hedef için, gerçek veya sanal ortamları etkileyen tahminler, öneriler veya kararlar verebilen makine tabanlı bir sistemdir" (OECD, 2023).

Değişken özerklik seviyeleriyle öğrenme yeteneği, makine öğrenimi tabanlı yapay zekâ sistemlerini önceki dijital teknolojilerden ayırmaktadır. Yani yapay zekâ belli bir öğrenme sürecinin sonunda kendi alanında verilen komutlar dışında da sonuçlar verebilmektedir. Bununla birlikte, makine öğrenimi tabanlı yapay zekâ vizyonu, mevcut yapay zekâ sistemlerinin bazı sınırlamalarını da vurgulamaktadır. İlk olarak, makine öğrenimi teknolojileri yalnızca geçmiş verilerin aynı kalıplarını izleyen bir geleceği tahmin edebilir (Taddy, 2019). İkincisi, yapay zekâ muhtemelen insan tahmininin yerini alabilecek olsa da yine de muhakeme gibi insan becerilerine, yani fayda veya değerlendirme fonksiyonlarını tanımlama becerisine ihtiyaç duymaktadır (Agrawal vd., 2018). Son olarak, yapay zekâ sistemleri, makine öğrenmesi uygulamalarını işe özgü bir yapı içinde düzenlemek için hala insan uzmanlığına ihtiyaç duymakta ve bu nedenle insan bilgisi gerektirmektedir (Taddy, 2019). Bu sınırlamalar

nedeniyle, makine öğrenimi tabanlı yapay zekâ kavramının destekçileri, yapay zekânın insan zekâsının yerini tamamen alma olasılığını sorgulamaktadır.

Yapay zekânın bir öngörü teknolojisi, otomasyon veya genel bir makine zekâsı olarak görülüp görülmediğine bakılmaksızın, ekonomi üzerinde önemli bir etkisi olacağı konusunda önemli bir konsensus oluşmuştur. Bununla birlikte, bu etkinin tam olarak ne olacağını (ve kamu politikasının rolünü) birden fazla bakış açısı ile analiz etmeye çalışmak, bazı kısıtlar tanımlanmadığı sürece belirsizlik yaratabilir (Abrardi vd., 2022).

Yapay zekânın işgücü piyasasına, tüketicilerin davranışlarına ve rekabete yansımaları, şimdiye kadarki politika tartışmalarına hâkim olmuş görünmektedir. Yapay zekân, rutin ve tekrarlayan işlerde insanların yerini alacağı ölçüde, eşitsizlik ve işsizlik sorunları siyasi tartışmanın merkezinde yer alacaktır (Agrawal vd., 2019) Bununla birlikte, yapay zekâ ve makine öğrenimini endüstriyel robotlar ve otomasyondan ayıracak veri ayrıntılarına sahip çok az ampirik çalışma olduğu için, bu etkinin tam olarak ne olacağı açık bir konudur (Abrardi vd., 2022).

Yapay zekânın pazarlama ve veri odaklı işlerde kullanılması çoğu zaman olumlu karşılansa da bazı etik sorunlara yol açmaktadır. Makine öğrenimi tabanlı süreçler genellikle kişisel ve demografik bilgiler de dahil olmak üzere büyük miktarda veriyle çalışmaktadır. Bu verilerin hemen hemen hepsi de kişisel veri kapsamındadır. Bu algoritmaların öğrenme süreçleri kara kutu niteliğinde olduğundan, bazen istenmeyen ayrımcı sonuçlara yol açabilirler (Abrardi vd., 2022). Çünkü algoritmalar sadece verimliliğin yüksek olmasına dikkat ederler. Örneğin navigasyon kullanıcıları yol tarifi istediğinde bazen uzun, daha fazla ücretli ama daha kısa zamanda gidilebilecek alternatifleri sunmaktadır. Kullanıcılar yolu neden uzattıkları veya neden ücretli yola yönlendirdiği için navigasyonda suç aramaktadır ancak algoritma verimlilik üzerine çalıştığı için böyle sonuçlar vermektedir.

Algoritmalar, çevrimiçi kullanıcıların tercihlerine göre çeşitliliği azaltan ve bilgiyi önyargılı hale getiren, yankı odalarına (Claussen vd., 2019) ve filtre balonlarına (Pariser, 2011) yol açan bilgi filtreleri kullanabilir. Tüketicilerin sadece belli ürünlere yönlendirilmesine sebep olabilir. Örneğin, arama motorları tarafından uygulanan makine öğrenimi algoritmaları, okuyuculara kendi inanç ve tercihleriyle eşleşen haberler sunar, ancak bu etki algoritmanın kullanabileceği veri miktarına bağlıdır. Algoritmik tavsiyeler ortalama olarak insan küratörlüğündeki kontrol koşulundan daha fazla tıklama almaktadır, ancak yalnızca algoritma ilgili miktarda bireysel düzeyde veri kullanabiliyorsa. Bu durum, bir algoritmanın sınırlı veriye sahip olduğu durumlarda, bir insan editörün ortalama bir okuyucunun zevkini belirlemede hala daha iyi olduğu anlamına gelmektedir (Abrardi vd., 2022).

8. TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Tüketici davranışı, bireylerin mal ve hizmetlerin satın alınması, kullanılması ve elden çıkarılmasıyla ilgili kararları nasıl aldıklarını anlamaya odaklanan bir çalışma alanıdır. Pazarlamacılar ve işletmeler için içgörüler sağlamayı amaçlayarak tüketici seçimlerini etkileyen psikolojik, sosyal ve kültürel faktörleri inceler (Solomon, 2015).

Tüketici davranışları, tüketicilerin hangi ürünü, nereden, nasıl bir şekilde, ne sıklıkla ve niçin satın aldıklarını açıklamaya yönelik bir kavramdır (Akturan, 2007). Odabaşı ve Barış (2002)'de ise kavram, “tüketicilerin ekonomik malları ve hizmetleri satın alma ve kullanmadaki kararları ve bunlarla ilgili faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan hareket ederek tüketici davranışının girift ve durağan olmayan bir süreç olduğunu açıklar. Başka bir tanıma göre ise kavram, tüketicilerin veya tüketicilerin oluşturduğu istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürün, hizmet, fikir veya deneyimleri tercih etme, kullanma veya bunlardan vazgeçme sürecindeki tüm davranışları ifade etmektedir (Solomon, 2015). Bu süreçte, tüketici davranışları birtakım soruların cevabını bulmayı amaçlamaktadır. Bu sorulardan bazılarını baktığımızda, pazarı oluşturan tüketicilerin kim olduğu, neyi, ne zaman, kim için, neden ve nereden satın aldıkları şeklindedir (Altunışık ve İslamoğlu, 2008).

Tüketici davranışı demografik, psikolojik, sosyal, kültürel ve durumsal faktörlerden etkilenen bir yapı sergilemektedir. Bu faktörlerin yanı sıra firma kökenli pazarlama çabaları da tüketicinin satın alma davranışına etki eden faktörlerdendir (Odabaşı ve Barış, 2002).

9. TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ YAPAY ZEKÂLAR İLE ANALİZİ

Geleneksel anketlere, mülakatlara ihtiyaç duymadan pazar yapılarını ve rekabetçi manzaraları anlamının mümkün olabileceği yapılan bir araştırmayla ortaya koyulmuştur. Bu çalışma kapsamında, metin madenciliği ve anlamsal ağ analizinin, kullanıcı tarafından oluşturulan içerikten değerli bilgiler elde etmek için kullanılabilirliği sonucuna varılmıştır (Netzer vd., 2012). Söz konusu araştırma, şirketlerin kullanıcıların kendilerini ifade etme şekillerini ve konuştukları konuları anlamak için metin madenciliği ve anlamsal ağ analizi tekniklerinden nasıl yararlanabileceğini göstermiştir. Bu türden bir yaklaşım, pazar dinamiklerini ve tüketici davranışlarını daha hızlı ve daha düşük maliyetle anlamalarını sağlayabilir. Dahası, bu yaklaşım tüketicilerin doğal ortamlarında, yani sosyal medyada veya çevrimiçi forumlarda, gerçek zamanlı ve filtresiz düşüncelerini ve duygularını yakalar.

Bu tür bir yaklaşımın diğer avantajları arasında, büyük ölçekli veri setlerinin işlenmesi ve daha geniş bir tüketici kitlesine erişim imkanı bulunur. Bu da, daha kapsamlı ve geniş tabanlı görüşlerin elde edilmesine yardımcı olur. Bu bilgilerle, şirketler hedef kitlelerini daha iyi anlayabilir, pazar trendlerini daha doğru bir şekilde tahmin edebilir ve ürünleri veya hizmetleri tüketicilerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine daha iyi uyum sağlayacak şekilde düzenleyebilir.

2000 – 2006 yılları arasında 24 farklı dergide yayınlanmış 87 adet araştırma makalesinin incelendiği bir çalışmada CRM’de veri madenciliği tekniklerinin uygulanması araştırılmıştır. Farklı boyutlardan değerlendirmeleri içeren çalışma sonuçlarına göre müşterilerin sınıflandırılmasının önemini vurgulandığı görülmektedir (Ngai vd., 2009).

Yapay zekâların bugün insanların sorularına cevap verebilmesi birçok alanda veri havuzu içerisine eklenen bilgiler sayesinde gerçekleşmektedir. Buradaki verilerin çok katmanlı bir mimariyle makinelere öğrenmenin gerçekleştirilmesi ile yani derin öğrenme sağlanarak yapay zekâların gelişmesi hızlanarak artmıştır (Seyrarer vd., 2020). Derin öğrenme konusunda Nature dergisinde yayınlanan bir çalışmada da derin öğrenme ile yazıların, seslerin ve görsellerin

tanımlanması makineler tarafından gerçekleştirilebildiği ve bu öğrenmeyi çok katmanlı sinir ağları şeklinde gerçekleştirerek insan beynine benzer bir yapı oluşturulduğu vurgulanmıştır (LeCun vd., 2015).

Çevrimiçi ortamda ürün satışı gerçekleştiren işletmeler üzerine yapılan bir araştırmada duygusal ve sinir ağı analizi ile birlikte bir büyük veri mimarisi tasarlayarak, çevrimiçi ortamda ürün satışlarını tahmin etmeye çalışılmıştır. Çevrimiçi incelemelerin, çevrimiçi promosyon stratejileri ve kullanıcı incelemelerinin ürün satışlarını tahmin etmeye yardımcı olabileceğinin ortaya çıkartılmıştır (Chong vd, 2016). İşletmeler için en hayati konuların başında gelen talep tahmininin daha az çaba harcanarak, daha kısa sürede ve daha isabetli bir şekilde yapılabilmesi çok büyük bir avantaj elde edilmesini sağlayacaktır. Taleplerin eksik tahmini yok satmaya (ki bu durumla karşı karşıya kalan işletme için telafisi olmayan bir satış kaybı olduğunu unutmamak gerekir) sebep olacağı gibi, fazla tahmin ise stokta çok fazla ürün tutulmasına dolayısıyla maliyetlerin artmasına neden olacaktır. Optimum düzeyde stok miktarını belirleyen yapay zekâ uygulamalarıyla işletmelerin operasyonel verimliliği artırması ve israfı minimize etmesi mümkün hale gelebilir. Bu, hem rekabet gücünü artıracak hem de işletmenin sürdürülebilirliğini destekleyecektir.

Bunun yanı sıra, çevrimiçi incelemeler ve kullanıcı geri bildirimlerinden elde edilen veriler, ürün geliştirme, hedefleme ve fiyatlandırma stratejileri gibi kritik işletme kararlarında yol gösterici olabilir. Yapay zekâ ve makine öğrenmesi teknolojileri, bu veri kaynaklarından gelen karmaşık bilgileri işleyerek işletmelere değerli tüketici görüşleri ve eğilimleri sunar. Böylece, işletmelerin ürün ve hizmetlerini müşteri ihtiyaçlarına daha iyi uyum sağlayacak şekilde düzenlemelerine yardımcı olur.

Amerikan Telekom şirketlerinin CRM veri havuzundan yararlanarak gerçekleştirilen araştırmada müşteri kaybının önüne geçmek için bir tahminleme modeli geliştirildiği anlatılmaktadır. Farklı yapay zekâ uygulamalarının karşılaştırıldığı çalışma sonucuna göre oldukça başarılı çıktılar elde edildiği belirtilmektedir (Tsai ve Lu, 2009). Böylelikle şirketler değerli müşterilerini elde tutarak karlılıkları ilk etapta koruyabilecekleri ve dahası karlılıklarında artış sağlayabilecekleri bir yapıyı oluşturabileceklerdir.

Müşterileri elde tutmak gibi önemli konu başlıklarından biri de yeni müşteriler kazanmaktır. Bu konuda da en etkili yollardan biri ağızdan ağıza (WOMM) pazarlama olduğunu söyleyebiliriz. Film endüstrisinde perakende satışlar üzerine yapılan bir araştırmada ağızdan ağıza hacminin yükselmesinin daha yüksek gişe performansına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçla birlikte daha yüksek gelir elde etmek isteyen şirketlerin ağızdan ağıza pazarlamayı kullanmak için çeşitli yollar bulması gerektiği söylenebilir (Duan vd, 2008).

10. SONUÇ VE ÖNERİLER

90'ların sonunda Google benzeri arama motorları çıkmaya başladığında insanlar aradıklarının nasıl bu kadar kolay önüne geldiğine çok şaşırılmıştı. Bu o dönem teknoloji alanında bir devrim belki de yeni bir çağın açılması demektir. 2022'nin sonunda ChatGPT sohbet robotu kullanan son kullanıcılar da 90'ların sonunda yaşadığı hayret yeniden canlandı. Bu dil işleme yeteneğine

sahip sistem bir devrim olarak kabul edildi. Aslında bu teknoloji yeni değil sadece son kullanıcının çok fazla kullanmadığı bir teknolojiydi. Yapay zekâların insanların sorularına nasıl olur da bu kadar “insanca” yanıt verdiğini anlamaya çalışmak bugün bu alanla tanışan birçok insanın merak konusu olmayı başarmıştır. Yapay zekâ geliştiricilerin bu yapıları oluştururken insanların sinir ağları üzerinde yola çıkması ve bir nevi insan beynindeki modelin benzerinin oluşturulması bu konunun temel noktalarından biridir. Tabi ki, insan beynindeki yapının bire bir kopyalandığından bahsetmiyoruz. Temelde benzerlikler içerdiği ve yapay sinir ağları oluşturulurken insandan ilham alındığını söyleyebiliriz.

Tüketici davranışlarının anlaşılması işletmelerin en önemli konularından biridir. Bunu sağlayabilmek için kullanılacak sistemler işleri kolaylaştırmanın yanı sıra verimliliğin ve karlılığında artmasına katkıda bulunacaktır. Mevcut bir müşterinin elde tutulması özellikle bu müşteri sadık yani en değerli grupta yer alıyorsa çok daha önemli hale gelecektir. Tüm işletmeleri için en korkulu durumlardan bir mevcut müşterilerini kaybedecek olmalarıdır. Bu nedenle, yapay zekâ kullanarak kendilerini terk edebilecek müşterileri erken uyarı sistemleriyle tespit edebilmeleri halinde rekabette avantajlı konuma gelmelerini sağlayacaktır.

İşletmelerin tüm müşterileriyle yaşamları boyunca birlikteliklerini sürdürmek isterler ancak bu pek mümkün bir durum değildir. Bunun yerine daha makul olan mümkün olan en yüksek sayıda müşteriyi elde tutmanın hedeflenmesidir. Hangi müşterilerin elde tutulması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini ise işletmelerin müşterilerini gruplandırmasına bağlı olacaktır. Her müşteri değerlidir ancak işletmeye sağladıkları değer birbirlerinden farklı gerçekleşmektedir. Bu nedenle daha fazla değer elde edilen müşterileri elde tutmak işletmenin daha verimli ve karlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesini sağlayacaktır.

Mevcut müşterileri elde tutmanın yanı sıra büyümeyi gerçekleştirebilmek için yeni müşteriler kazanmaya da çalışmak işletmelerin üzerine en fazla efor sarf ettikleri konulardan biridir. Bir ürünle ilgili tüketicilerin kendi aralarında konuşulmasını sağlamak için günümüzde çok farklı uygulamalara gidildiğini görebiliyoruz. Tüketicilerin satın aldıkları ürünle ilgili yorumlarını yüz yüze iletişimde oldukları kişilerle paylaşmanın yanı sıra günümüzde sosyal medya platformları, elektronik ticaret pazar yerleri ve forumlar gibi mecralarda da konuşuluyor olması pazarlama alanında yapay zekâ kullanımının önemini daha da fazla öne çıkartmaktadır. Ürünü satın almasa dahi belirli bir büyüklüğe ulaşmış “viral” olmayı başaran bir ürün için sadece satın alanlar değil diğer kişiler de etkileşim içerisine girebilmekte ve çevrimiçi ağızdan ağıza (e-WOMM) pazarlamanın çok önemli hale geldiği anlaşılmaktadır.

Yapay zekâ ve büyük veri analitiği, işletmelerin ürün satışlarını daha etkin bir şekilde tahmin etmesine yardımcı olan güçlü araçlar sunar. Bu teknolojilerin doğru şekilde kullanılması, işletmelerin maliyetlerini düşürmelerine, operasyonel verimliliği artırmalarına ve tüketici taleplerine daha etkin bir şekilde yanıt vermelerine olanak sağlar.

Veri analitiğinin ve yapay zekâ teknolojilerinin pazarlama alanında kullanımıyla birlikte geleneksel anketlere ve mülakatlara olan ihtiyacı azalması sağlanacak, bu tür teknolojiler şirketlere daha hızlı, daha ekonomik ve daha geniş kapsamlı pazar bilgileri sağlama potansiyeli

sunacaktır. Ancak bu tekniklerin etkinliği, veri kalitesi, analitik araçların doğru kullanımını ve sonuçların doğru yorumlanması gibi faktörlere bağlıdır.

KAYNAKÇA

Abrardi, L., Cambin, C., ve Rondi, L. (2022). Artificial intelligence, firms and consumer behavior: A survey. *Journal of Economic Surveys*(36), s. 969– 991. doi:<https://doi.org/10.1111/joes.12455>

Agrawal, A., Gans, J. S., ve Goldfarb, A. (2018). Human Judgment and AI Pricing. *AEA Papers and Proceedings*(108), s. 58-69.

Agrawal, A., J. G., ve Goldfarb, A. (2019). *The economics of artificial intelligence: An agenda*. Chicago: University of Chicago Press.

Akturan, U. (2007). Tüketici Davranışlarına Yönelik Araştırmalarda Alternatif Bir Teknik: Etnografik Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*., 6(11), s. 237-252.

Altunışık, R., ve İslamoğlu, A. H. (2008). *Tüketici Davranışları*. Beta basım.

Chong, A. Y. L., Li, B., Ngai, E. W., Ch'ng, E., ve Lee, F. (2016). Predicting online product sales via online reviews, sentiments, and promotion strategies: A big data architecture and neural network approach. *International Journal of Operations ve Production Management*, 36(4), 358-383.

Claussen, J., Peukert, C., ve Sen, A. (2019). The editor vs. the algorithm: Targeting, data and externalities in online news. *Data and Externalities in Online News*.

Duan, W., Gu, B., ve Whinston, A. B. (2008). The dynamics of online word-of-mouth and product sales—An empirical investigation of the movie industry. *Journal of retailing*, 84(2), 233-242.

LeCun, Y., Bengio, Y., ve Hinton, G. (2015). Deep learning. *nature*, 521(7553), 436-444.

Netzer, O., Feldman, R., Goldenberg, J., ve Fresko, M. (2012). Mine your own business: Market-structure surveillance through text mining. *Marketing Science*, 31(3), 521-543.

Ngai, E. W., Xiu, L., ve Chau, D. C. (2009). Application of data mining techniques in customer relationship management: A literature review and classification. *Expert systems with applications*, 36(2), 2592-2602.

Odabaşı ve Barış, G. (2002). *Tüketici Davranışı*. İstanbul: Mediacat .

OECD. (2023, 5 10). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. <https://legalinstruments.oecd.org/>: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449> adresinden alındı

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. penuin.uk. adresinden alındı

Perreault, W., Cannon, J., & McCarthy, E. J. (2020). *Essentials of Marketing* (17 b.). McGraw Hill.

Rabby, F., Chimhundu, R., ve Hassan, R. (2021). Artificial Intelligence In Digital Marketing Influences Consumer Behaviour: A Review And Theoretical Foundation For Future Research. *Academy of Marketing Studies Journal*, 25(5), s. 1-7.

Seyyarer, E., Ayata, F., Uçkan, T., ve Karci, A. (2020). Derin öğrenmede kullanılan optimizasyon algoritmalarının uygulanması ve kıyaslanması. *Computer Science*, 5(2), 90-98.

Solomon, M. R. (2015). *Consumer Behavior*. Social Sciences Books.

Taddy, M. (2019). The technological elements of artificial intelligence. A. Agrawal, J. G., ve A. Goldfarb içinde, *The economics of artificial intelligence: an agenda* (s. 61-88). Chicago: University of Chicago Press.

Tsai, C. F., ve Lu, Y. H. (2009). Customer churn prediction by hybrid neural networks. *Expert Systems with Applications*, 36(10), 12547-12553.

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİKLER, DESTEKLER VE MUAFİYETLERİN MUHASEBE KAYITLARI

Doç.Dr., Ali APALI

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, - 0000-0002-3521-0150

Nuriye TOPAÇ

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, - 0009-0008-0909-7095

ÖZET

Organize Sanayi bölgeleri çevre problemlerini doğru yönetmek, çarpık sanayileşmeye engel olmak, kaynakları rasyonel kullanmak, teknolojiyen faydalanmak, belirli sanayi kollarını bir araya getirip kaynakları doğru yönetmek amacıyla kurulmuştur. Bölgeler arası gelir farklılıklarını engellemek, istihdamı arttırmak, üretimi arttırmak amacıyla teşvik destek ve muafiyetler mali politika aracı olarak uygulanmaktadır. Hali hazırda zaten girişimde bulunacak olan işletmeciler organize sanayi bölgelerini tercih ederek maliyetlerini düşürmekte ve aynı iş kollarının bir arada bulunmasından mütevellit bilgi ve teknoloji alışverişiyle karmaşık ve zorlu yatırım süreçlerini kolaylaştırmakta ve maliyetlerini en aza indirmektedir. Şüphesiz ki girişimciler için en cezbedici teşvik kısmen veya tamamen bedelsiz arsa tahsis imkânıdır. Girişimciler yalnızca organize sanayi bölgesinin yatırım giderlerinden oluşan maliyetlere katlanarak arsa mülkiyetini elde edebilmektedirler. Özellikle yatırım maliyetlerinin tamamını ödemedi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın İl ve İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında (SEGE) raporunda yayınlamış olduğu indirim oranlarından faydalanarak arsa mülkiyetlerini elde etmektedirler. Bir diğer teşvik unsuru ise arsa tahsis işlemlerinde Katma Değer Vergisi istinası ve Emlak Vergisi muafiyetidir. Söz konusu muafiyet ve istisnalarla birlikte arsa tahsis maliyetleri en az seviyeye inmiş olacak bu da Organize Sanayi Bölgelerinde girişimi cazip hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Organize Sanayi Bölgeleri, Teşvikler, Arsa Tahsisi, Muafiyet.

INCENTIVES, SUPPORT AND EXEMPTIONS APPLIED TO ENTREPRENEURS IN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES

Abstract

Organized Industrial Zones were established in order to manage environmental problems correctly, to prevent unplanned industrialization, to use resources rationally, to benefit from technology, to bring together certain branches of industry and to manage resources correctly. Incentives, supports and exemptions are implemented as a financial policy tool in order to prevent income differences between regions, increase employment and increase production. The operators, who will already take initiatives, reduce their costs by choosing organized industrial zones, and facilitate the complex and challenging investment processes and minimize their costs with the exchange of information and technology resulting from the coexistence of the same business lines. Undoubtedly, the most attractive incentive for entrepreneurs is the opportunity to allocate partially or completely free land. Entrepreneurs can acquire land ownership only by bearing the costs of the investment expenses of the organized industrial zone. In particular, they acquire land ownership by taking advantage of the discount rates published in the Socio-Economic Development Ranking of Provinces and Districts (SEGE) report of the Ministry of Industry and Technology without paying the full investment costs. Another incentive element is Value Added Tax exemption and Real Estate Tax exemption in land allocation transactions. With these exemptions and exceptions, land allocation costs will be minimized, which will make the enterprise attractive in Organized Industrial Zones. is Value Added Tax exemption and Real Estate Tax exemption in land allocation transactions. With these exemptions and exceptions, land allocation costs will be minimized, which will make the enterprise attractive in Organized Industrial Zones.

Keywords: Organized Industrial Zones, Incentives, Land Allocation, Exemption.

1. GİRİŞ

Organize Sanayi Bölgeleri sanayinin planlı bir şekilde oluşturulduğu mal ve hizmet üretim alanlarıdır. Sanayi işletmelerinin birbirinden bağımsız hareket ederek ortak altyapı, arıtma tesisi kuruluş maliyetlerine katlanarak sanayi kollarının bir arada bulunmasını hedefler. Bu sayede

sağlıklı kentleşme, kaynakların etkin kullanımı, aynı sanayi kollarının bir araya gelmesiyle bilgi ve teknoloji alışverişi, sanayinin çevreye verdiği olumsuz etkileri bertaraf ederek ortak paydada toplamış olur. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca: Sanayinin disipline edilmesi, şehirlerin planlı gelişmesi, benzer sanayi kollarının bir arada bulunarak üretimde verimliliğin ve kar artışının sağlanması, az gelişmiş bölgelerde de sanayileşmenin sağlanması, sağlıklı ucuz altyapı sunmak, çevre kirliliğinin önlenmesi, devlet gözetiminde kendi kuruluşlarıyla yönetilmesi Organize Sanayi Bölgelerinin amaç ve hedefleri olarak belirtilmiştir. Organize Sanayi Bölgeleri Yarı Resmi kurum olup, Özel Hukuk Tüzel Kişiliğine sahiptir. 4562 sayılı kanunla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Mali teşvikler, vergi muafiyeti ve vergi istisnaları üretim ve istihdamı arttırarak ekonomik büyüme sağlayan maliye politikası araçları olarak kullanılır. Vergi istisnası vergilendirmesi gereken gerçek ya da tüzel kişilerin kısmen veya tamamen vergi dışı bırakılmasıdır. Vergi istisnası kapsamına giren gelir ve kazançlarda beyan ve belge yükümlülüğü zorunludur. Vergi muafiyeti ise bizzat vergi kanunlarıyla bir mükellefin veya mükellef grubunun vergi dışı bırakılmasıdır. Vergi muafiyetinde beyan ve belge yükümlülüğü bulunmamaktadır zira muafiyet bizzat kanundan kazanılmış bir haktır.

Çalışmada öncelikle organize sanayi bölgelerindeki girişimcilere uygulanan teşvik, destek ve muafiyetlere yönelik kavramsal bilgi aktarılacak, devamında organize sanayi bölgelerine yönelik örnek uygulamalara yer verilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ARSA TAHSİS İŞLEMLERİ

Organize Sanayi Bölgesinin mülkiyetindeki parseller, en az 10 personel istidam taahhüt eden gerçek ya da tüzel kişilere kısmen ya da bedelsiz olarak tahsis edilebilmektedir. Tahsis işlemi için müteşebbis heyeti ya da genel kurulunca karar alınması gerekmektedir. Kısmen veya tamamen bedelsiz tahsis edilen parsellerin bedeli, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından borcu olan organize sanayi bölgesine verilen kredilerden mahsup edilerek borcu olmayan organize sanayi bölgelerine ise nakden ödeme yapılmaktadır (9 Şubat 2018 tarih 30327 sayılı resmî Gazete).

2.1. Tahsislerde Öncelik Sırası

30327 sayılı kanunun 6.maddesine göre tahsis işlemlerinde öncelik yatırım tutarı, istihdam sayısı, İhracat ve yüksek teknoloji gibi faktörlere göre öncelik sıralamasının yönetim kurulunca

belirleyeceği fakat alınan kararın gerekçesinin sunulması gerektiğini bildirmiştir (9 Şubat 2018 tarih 30327 sayılı resmî Gazete).

2.2. Süreç

Tahsis işleminde noter aracılığıyla yatırım taahhünamesini onaylanmalı ve Organize Sanayi Bölgesi ile yatırımcı arasında parsel tahsis sözleşmesi imzalanmalıdır (9 Şubat 2018 tarih 30327 sayılı resmî Gazete).

2.3. Yatırım Koşulları

30327 sayılı kanunun 8. maddesinin 1. bendine göre girişimcilerin parsel büyüklüğüne göre istihdam etmesi gereken kişi sayısı tablo 1 'de verilmiştir.

Çizelge 1. Parsel Büyüklüğüne Göre İşletmelerin İstihdam Etmesi Gereken Kişi Sayıları.

PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	İSTİHDAM SAYISI
0 m ² – 5.000 m ²	En Az 10 Kişi
5.001 m ² – 10.000 m ²	En Az 20 Kişi
10.001 m ² – 20.0000 m ²	En Az 30 Kişi
20.000 m ² 'den büyük parseller için	En Az 50 Kişi

30327 sayılı kanunun 8.maddesinin 2.bendinde 27327 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin 108'inci maddesine atıf yapılmıştır. İlgili kanunda yönetim kurulunca inşaata başlama ve bitirme iptal sebepleri sayılmıştır. Buradan hareketle girişimciler, öncelikle arsa tahsisinden itibaren 1 yıllık süre zarfı içerisinde arsa üzerinde gerçekleştireceği projeyi organize sanayi bölgesi yönetimine onaylatmalı ve yapı ruhsatını almalıdır. İkinci olarak, yapı ruhsatını aldıktan sonra 1 yıl içerisinde inşaata başlamalıdır. Üçüncü olarak, yapı ruhsatını alarak 2 yıl içerisinde üretime başlamalıdır. Son olarak, yönetim kurulu ya da müteşebbis heyet ya da genel kurulun belirlediği ilkeler çerçevesinde, ilgili süreler mücbir sebep hallerinde uzatılabilmektedir.

2.4. Mücbir Sebepler

30327 sayılı kanunun 9. maddesine göre organize sanayi bölgelerinde altyapı yatırımları tamamlanamaz ve üretime engel teşkil ettiğine dair karar alınması durumunda kanunda belirtilen süreler durur mücbir sebebin ortadan kalkması ile işlemeye başlar denilmektedir. Ayrıca mücbir sebep halleri; yangın, doğal afet, kısmi ve genel seferberlik halleri şeklinde sıralanmaktadır.

30674 sayılı kanunun beşinci bölümü arsa tahsisleri başlığı madde 18'e göre, tahsis ya da satışı gerçekleşen arsaların hiçbir şekilde tahsis amacı dışında kullanılamayacağı, tahsis edilen arsalar sanayiciler ve mirasçılarınca borcun tamamı ödenmeden ya da tesis üretime geçmeden satılamayacağını, devredilemeyeceğini ve temlik edilemeyeceğini belirtmiştir. İlgili hususun tapuya şerh edileceği arsa mülkiyetini alıp satmadan kaynaklanan spekülatif işlemlerin tedbirlerini almaya Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yetkili olduğunu belirtmiştir. Ancak firma ortak ya da ortaklarına devrin mümkün olduğu, bu işlemlerin muvazaalı olup olmadığını incelemek, araştırmak ve sonuçlara göre gerekli tedbirleri almakla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yetkili olduğu belirtilmiştir. Tahsis bedelinin tümünü ödemeyen ya da tahsis bedelinden ödenmeyen borç için teminat mektubu veren, Organize Sanayi Bölgesinin mutlak olarak belirleyeceği arsa tahsis bedeline itirazsız katılacağını noter tasdikli taahhütname vereceği belirtilmiştir. Ayrıca tahsis edilen arsanın tapu kütüğüne; üçüncü kişilere devri halinde organize sanayi bölgesi yönetiminden 'Uygunluk Görüşünün' alınması zorunluluğunun şerhi de konulmaktadır. Bu şerh ile Organize Sanayi Bölgesi ile eski malik arasındaki idari ve hukuki işlemlere bağlılık yeni malike karşı da korunmuş olur.

2.5. Ödemeye Esas Parsel Bedellerinin Tespiti

30327 sayılı kanun madde 13'e göre, organize sanayi bölgelerinin muhasebe kayıtlarındaki altyapı inşaatı ve arıtma tesisi maliyetinden oluşan harcamaları bakanlıkça benzer işlerdeki kredi maliyetleri kıyaslanarak en düşük tutar seçilerek toplam sanayi alanı bölünüp, birim metrekare fiyatına ulaşılır. Tahsis edilecek arsanın metrekare büyüklüğü, birim metre kare fiyatıyla çarpılarak arsa tahsis bedeli hesaplanır.

01.06.2021 tarih ve 4051 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile, arsa tahsis bedeli yatırımcıdan, birinci kademe gelişmiş illerde indirimsiz olduğu, ikinci kademe gelişmiş illerde %40 indirimli olduğu, üçüncü kademe gelişmiş illerde %60 indirimli olduğu, beşinci ve altıncı kademe

gelişmiş illerde %100 indirimli ve bu karar 31.12.2024 tarihine kadar yürürlüktedir. İllerin kademe dağılımları şu şekildedir;

- Birinci kademe iller, İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya, Bursa, Eskişehir ve Muğla, Tekirdağ'dır.
- İkinci kademe iller, Denizli, Sakarya, Yalova, Bolu, Konya, Aydın, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Bilecik, Çanakkale, Edirne, Karabük, Manisa ve Balıkesir'dir.
- Üçüncü kademe iller, Mersin, Adana, Zonguldak, Uşak, Gaziantep, Samsun, Burdur, Kırıkkale, Düzce, Karaman, Rize, Kütahya, Amasya, Hatay, Nevşehir ve Afyonkarahisar'dır.
- Dördüncü kademe iller, Elâzığ, Kırşehir, Malatya, Sivas, Bartın, Erzincan, Kastamonu, Artvin, Çorum ve Aksaray'dır.
- Beşinci kademe iller, Sinop, Giresun, Osmaniye, Çankırı, Tokat, Niğde, Kahramanmaraş, Tunceli, Ordu, Erzurum, Kilis, Yozgat, Gümüşhane ve Bayburt'tur.
- Altıncı kademe iller, Adıyaman, Ardahan, Diyarbakır, Kars, Iğdır, Bingöl, Batman, Şanlıurfa, Mardin, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri, Muş, Ağrı ve Şırnak'tır.

İllerin veya ilçelerin kaçınıcı kademe gelişmişlik düzeyinde olduğunu T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı SEGE (Sosyal ve ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırma) raporunda belirtmektedir. İl merkezlerinde bulunan organize sanayi bölgeleri için 2017 SEGE raporu, ilçelerde bulunan organize sanayi bölgeleri için 2022 SEGE raporu baz alınarak sanayici tarafından ödenmesi gereken arsa tahsis oranı tespit edilecektir. Cumhurbaşkanı kararınca belirlenen ilgili indirim oranları organize sanayi bölgesine, Sanayi ve Teknoloji Bakanlık bütçesine konulacak ödenekten ödenir (sanayi.gov.tr).

2.6. Arsa Parsel Bedelinin Kesin Olarak Tespiti

4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu madde 15, fıkra 2'ye göre ve 30674 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği 56. madde 3. fıkraya göre; altyapısı tamamlanmayan organize sanayi bölgelerinin muhasebe kayıtlarında bulunan arıtma tesisi maliyeti, kamulaştırma giderleri, altyapı inşaat giderleri, genel idare giderleri ve ilgili cari giderlerin toplamından oluşan yatırım tutarınının 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda geçen yeniden değerlendirme oranıyla güncellenerek hesaplanmaktadır (4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu). Bulunan birim maliyetin %25 fazlasını aşmamak üzere parsel birim satış

fiyatı arttırılabilmektedir. (Osübük Muhasebe Uygulama Rehberi). Altyapısı devam eden organize sanayi bölgeleri içinse tahmini hesaplamalar yapılarak katılımcıdan olası harcamaları karşılayacağına dair taahhütname alındığı ve sonraki yıllarda yeniden değerlendirme oranıyla birim metrekare parsel fiyatının güncellendiği belirtilmiştir (4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu). Hesaplanan mezkûr tutar kesin maliyeti içerecektir (Osübük Muhasebe Uygulama Rehberi).

2.7. Örnek Uygulamalar

2.8. Arsa Tahsis İşlemlerinde Muhasebe Kayıtları

Örnek Uygulama: Altyapı yatırımları henüz tamamlanmamış A OSB'sinin arsa tahsis bedeli tahmini 20,00 TL metrekare fiyatı olarak hesaplanmıştır. A Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan X işletmesi 5.000 metrekare büyüklüğünde bulunan 1 numaralı parselin tahsis işlemi 26.04.2023 tarihinde yapılmıştır. Tahsis bedeli 05.05.2023 tarihinde banka aracılığıyla tahsis edilmiştir.

24.04.2023 Arsa tahsis işlemi tahakkuk kaydı;

----- /- -----

120. ALICILAR HS.		100.000,00
120.00. Arsa Tahsislerinden Alacaklar	100.000,00	
120.00.01. X Tüzel Kişiliğinden Alacaklar	100.000,00	
952. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.		100.000,00
952.01. Arsa Tahsis Gelirleri	100.000,00	
952.01.01. X Tüzel Kişiliği	100.000,00	
480. GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HS.		100.000,00
480.01. Arsa Tahsisleri	100.000,00	
480.01.01. X Tüzel Kişisi	100.000,00	
953. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.		100.000,00

953.01. Arsa Tahsis Gelirleri	100.000,00
953.01.01. X Tüzel Kişiliği	100.000,00

----- /- -----

30674 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğine göre: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında kredi kullanan Organize Sanayi Bölgeleri bankada ayrı bir ‘Arsa Satışları’ hesabı açtırarak ödemeyi bu hesaptan tahsil etmesi gerekmektedir.

Örnekte bakanlık kredisi kullanan A Organize Sanayi Bölgesi için 05.05.2023 tarihinde banka aracılığıyla arsa tahsis bedeli tahsil kaydı:

----- /- -----

102. BANKALAR HS.	100.000,00
102.01. Vadesiz Hesaplar	100.000,00
102.01.01. Arsa Satışları Hesabı	100.000,00
120. ALICILAR HS.	100.000,00
120.00. Arsa Tahsis. Al.	100.000,00
120.00.01. X Tüzel Kişi. Al.	100.000,00

----- /- -----

Örnek Uygulama: A Organize Sanayi Bölgesinin tamamen bedelsiz arsa tahsisi yapılan il ya da ilçe sınırları içerisinde olduğunu varsayımı altında ve yine ilgili OSB’nin bakanlık kredisi kullanmaması durumunda yapılması gereken muhasebe kaydı:

----- /- -----

120. ALICILAR HS.	100.000,00
120.00. Arsa Tahsis. Al.	100.000,00
120.00.02. Sanayi ve Teknoloji Bak. Al.	100.000,00

952. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS. 100.000,00

952.01. Arsa Tahsis Gelirleri 100.000,00

952.01.01. X Tüzel Kişiliği 100.000,00

480. GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HS. 100.000,00

480.01. Arsa Tahsisleri 100.000,00

480.01.01. X Tüzel Kişisi 100.000,00

953. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS. 100.000,00

953.01. Arsa Tahsis Gelirleri 100.000,00

953.01.01. X Tüzel Kişiliği 100.000,00

----- -/- -----

Bakanlık tarafından A Organize Sanayi Bölgesi'nin tamamen bedelsiz arsa tahsisi bedelinin ödemesinin gerçekleştiğinde yapılması gereken muhasebe kaydı:

----- -/- -----

102. BANKALAR HS. 100.000,00

102.01. Vadesiz Hesaplar 100.000,00

102.01.01. Arsa Satışları 100.000,00

120. ALICILAR HS. 100.000,00

120.00. Arsa Tahsis. Al. 100.000,00

120.00.02. Sanayi ve Tekn. Bak. Al. 100.000,00

----- -/- -----

Örnek Uygulama: Bakanlık kredisi kullanan A Organize Sanayi Bölgesi'nin %80 bedelsiz arsa tahsisi işleminde yapılması gereken muhasebe kaydı:

----- /- -----

400. BANKA KREDİLERİ HS.	80.000,00
400.01. Bakanlık Kredileri	80.000,00
120. ALICILAR HS.	20.000,00
120.00. Arsa Tahsislerinden Alacaklar	20.000,00
120.00.01. X Tüzel Kişiliğinden Alacaklar	20.000,00
952. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.	100.000,00
952.01. Arsa Tahsis Gelirleri	100.000,00
952.01.01. X Tüzel Kişiliği	100.000,00
480. GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HS.	100.000,00
480.01. Arsa Tahsisleri	100.000,00
480.01.01. X Tüzel Kişisi	100.000,00
953. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.	100.000,00
953.01. Arsa Tahsis Gelirleri	100.000,00
953.01.01. X Tüzel Kişiliği	100.000,00

----- /- -----

Örnek Uygulama: A Organize Sanayi Bölgesi parsel birim maliyetini 20 TL iken, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı parsel birim maliyetini 15 TL olarak belirlemiştir. A Organize Sanayi Bölgesi'nin Bakanlık kredi kullanıyor olması durumunda %80 kısmen bedelsiz arsa tahsis işleminde yapılması gereken muhasebe kaydı:

- X Tüzel Kişisinin Arsa Tahsisi İçin Ödemesi Gereken Miktar:

$$5.000 \text{ m}^2 * 0,20 = 1.000 \text{ m}^2$$

$$1.000 \text{ m}^2 * 20 \text{ TL} = 20.000 \text{ TL}$$

- A Organize Sanayi Bölgesinin Bakanlık Kredisi Üzerinden Mahsup Edeceği Miktar:

$$5.000 \text{ m}^2 * 0,80 = 4.000 \text{ m}^2$$

$$4.000 \text{ m}^2 * 15 \text{ TL} = 60.000 \text{ TL}$$

----- /-----

400. BANKA KREDİLERİ HS.	60.000,00
400.01. Bakanlık Kredileri	60.000,00
120. ALICILAR HS.	20.000,00
120.00. Arsa Tahsislerinden Alacaklar	20.000,00
120.00.01. X Tüzel Kişiliğinden Alacaklar	20.000,00
952. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.	80.000,00
952.01. Arsa Tahsis Gelirleri	80.000,00
952.01.01. X Tüzel Kişiliği	80.000,00
480. GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HS.	80.000,00
480.01. Arsa Tahsisleri	80.000,00
480.01.01. X Tüzel Kişisi	80.000,00
953. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.	80.000,00
953.01. Arsa Tahsis Gelirleri	80.000,00
953.01.01. X Tüzel Kişiliği	80.000,00

----- /-----

2.9. Arsa Ve İşyeri Tahsisinde Kdv İstisnası

3065 sayılı Katma Değer Vergisi kanununun organize sanayi bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerine Tanınan İstisna başlıklı (17/4-k) maddesine göre organize sanayi bölgelerinde arsa ve işyeri işlemleri katma değer vergisinden istisna tutulmuştur.

Örnek Uygulama: A Organize Sanayi Bölgesi 10.04.2023 tarihinde X Tüzel kişisine parsel birim maliyeti 73,2925 TL'den 2.288,50 m² büyüklüğünde 1 Ada 10 nolu parseli tapuda tahsisi yapılmıştır. Arıtma tesisi maliyeti, kamulaştırma giderleri, altyapı inşaat giderleri, genel idare giderleri ve ilgili cari gider maliyetleri hesaplanarak, A Organize Sanayi Bölgesinin toplam büyüklüğüne bölünmüş birim altyapı katılım maliyeti 1,911439 TL olarak bulunmuştur.

10.04.2023 tarihinde yapılacak muhasebe kaydı¹:

120. ALICILAR HS.	172.104,22
120.00. Arsa Tahsislerinden Alacaklar	172.104,22
120.00.01. X Tüzel Kişiliğinden Alacaklar	172.104,22
953. VERGİYE TABİ OLMAYAN GELİRLER HS.	172.104,22
953.01. Arsa Tahsis Gelirleri	172.104,22
953.01.01. 1 Ada 10 Parsel X Tüzel Kişiliği	172.104,22
600. YURT İÇİ SATIŞLAR HS.	167.729,89
600.10. Arsa Tahsis İşlemleri	167.729,89
600.10.01 Arsa Tahsisinden Doğan Gelirler	167.729,89
600. YURT İÇİ SATIŞLAR HS.	4.374,33
600.10. Arsa Tahsis İşlemleri	4.374,33
600.10.01 Altyapı Katılım Yay. Doğ. Gel.	4.374,33
952. VERGİYE TABİ OLMAYAN GEL. HS.	172.104,22
952.01. Arsa Tahsis Gelirleri	172.104,22

¹ Bu yevmiye kaydında işlemin mahiyetine göre Borçlu hesapta: 102 BANKALAR HS., 101 ALINAN ÇEKLER HS., 121 ALACAK SENETLERİ HS., tapudan önce ödeme gerçekleşmişse 340 ALINAN AVANSLAR HS. (Cari Dönem için), 440 ALINAN AVANSLAR HS. (Uzun Dönem) değişebilmektedir.

952.01.01. 1 Ada 10 Parsel X Tüzel Kişiliği 172.104,22 TL

----- -/- -----
2.10. Arsa Tahsisinde Damga Vergisi Ve Tapu Harcı İstisnası

3885 sayılı Damga Vergisi Kanunu ve 7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun hükümlerine göre, organize sanayi bölgelerinde arsa tahsisine ilişkin yapılan sözleşme ve taahhütnameler damga vergisinden istisna edilmiştir.

Organize sanayi bölgelerinin, şerhi gerektiren tapu işlemleri, arsa tahsis işlemleri, arsa üzerine inşa edilen binanın tahsis edilene malike devir ve tescil işlemleri ve cins değişikliği (gayrimenkulün yapılı iken yapısız, yapısız iken yapılı hale çevrilmesi) işlemleri tapu harcından muaf edilmiştir.

Muhasebe kayıt işlemleri arsa tahsisıyla aynı nitelikte yapılacaktır. Damga vergisinden istisna tutulduğu için “360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hesabı”nda detaylandırıldığı “360.01.Damga Vergisi Hesabı” kullanılmayacaktır.

2.11. Emlak Vergisi İstisnası

4687 Emlak Vergisi Kanunu 4. Maddeye göre, organize sanayi bölgelerinde, serbest bölgelerde, endüstri bölgelerinde, teknoloji geliştirme bölgeleri ve sanayi sitelerinde bulunan binalar için emlak vergisi muafiyeti getirilmiştir. İlgili muafiyet yalnızca maliki bağlamakta olup, kanunun saydığı bölgelerde bulunan binaların kiralaya verilmesi durumunda kiralayan emlak vergisiyle yükümlü olacaktır. Emlak vergisi illerde İl Belediyesince, büyükşehirlerde Büyükşehir Belediyesince, ilçelerde ilçe belediyesince tahsil edilmektedir. İlk taksidi her yılın Mart, Nisan ve Mayıs aylarında ikinci taksidi Kasım ayında ödenmesi gerekmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sanayinin gelişmesinde bölgesel farklılıkları gidermek, sanayinin kollarını bir arada toplayarak altyapı maliyetlerini en aza indirmek, sanayinin neden olabileceği çevre sorunlarını gidermek, sağlıklı kentleşmeyi sağlamak, ekonomik büyümeyi sağlamak, üretimi ve istihdamı arttırmak amacıyla organize sanayi bölgelerinde uygulanan teşvik muafiyet ve istisnalar bir maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır.

Arsa tahsis işleminde bedel indirimleri il ve ilçe konumunda gelişmişlik ve az gelişmişlik kriteri baz alınarak konuma göre farklılıklar arz etmektedir. Fakat organize sanayi bölgelerinde arsa tahsisinde katma değer vergisi istisnası, tapu harcı istisnası ve emlak vergisi muafiyeti il ve ilçe konumu fark etmeksizin tüm girişimler için uygulanmaktadır. Hali hazırda yatırım yapan girişimciler organize sanayi bölgelerinde yatırım kararlarıyla maliyetlerini en aza indirebileceklerdir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sanayi kollarının bölgesel farklılıklarının önüne geçmek, üretimi arttırmak, sanayiye geliştirmek amacıyla Organize Sanayi Bölgeleri bir araç olarak kullanılmaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinde yapılan girişimler; kısmen yada tamamen bedelsiz arsa tahsisi, arsa ve işyeri teslimlerinde Katma Değer Vergisi istisnası, arsa tahsisinde Damga Vergisi ve Tapu Harcı istisnası, Emlak Vergisi istisnası avantajlarından faydalanmaktadır. Arsa tahsisinde Damga Vergisi ve Tapu Harcı istisnası, Emlak Vergisi istisnası il ve ilçe ayırım edilmeksizin tüm Organize Sanayi girişimlerinde uygulanırken, kısmen yada tamamen bedelsiz arsa tahsis işlemi il ve ilçelerin konumlarına göre kademelere ayrılmıştır. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığınca yayımlanan Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırma Raporu bir diğer adıyla SEGE Raporuyla Türkiye sınırları içerisinde bulunan tüm Organize Sanayi Bölgesi kuruluşları kademe sınıflandırılması belirtilmiştir. 05.05.2023 tarihi itibarıyla İller için 2017 SEGE Raporu ilçeler içinse 2022 SEGE Raporu tüm il ve ilçeleri 6 kademeye kadar sınıflandırmıştır. Sanayi az gelişmiş il ve ilçeler 5 (Beş) ve 6 (Altı) ‘ıncı kademede bulunup tamamı bedelsiz arsa tahsis işlemi yapılmaktadır. Sanayisi gelişmiş il ve ilçeler 1. Kademe yer alıp, %100 de %100 bedelli olarak arsa tahsis işlemi gerçekleşmektedir.

Böylesine yüksek avantaj sağlayan arsa tahsis işlemi için 30327 sayılı kanunla metrekare büyüklüğüne göre değişmek koşuluyla en az 10 (on) personel istihdam şartı, arsa tahsisinden itibaren 1 yıl içinde yapıya ait projenin Organize Sanayi Bölgesine tastik şartı, noter aracılığıyla Yatırım Taahhünamesini yapılması, Parsel Tahsis Sözleşmesinin taraflarca imzalanması, Yapı Ruhsatı alınmasından itibaren 1 yıl içinde inşaat başlama şartı ve 2 yıl içerisinde üretime başlama şartları getirilmiştir. 30327 sayılı kanun 6.Maddesinde de arsa tahsisinde öncelik sıralamasının yatırım tutarı, istihdam sayısı, İhracat ve yüksek teknoloji gibi faktörlere göre Yönetim Kurulunca belirlenebileceği bildirilmiştir.

30327 kanun 13. Maddede ödemeye esas parsel bedelinin tespiti; Organize Sanayi Bölgelerinin muhasebe kayıtlarındaki altyapı inşaatı ve arıtma tesisi maliyetinden oluşan harcamaları Bakanlıkça benzer işlerdeki kredi maliyetleri kıyaslanarak en düşük tutar seçilerek toplam sanayi alanı bölünüp, birim metrekare fiyatına ulaşılır. Birim metrekare fiyatı tahsis edilecek arsanın parsel büyüklüğüyle çarpılarak geçici tahsis bedeline ulaşılır. Nihayetinde altyapı inşaatı ve arıtma tesisi yatırımı tamamlanmayan Organize Sanayi Bölgeleri için 213 Sayılı Vergi Vergi Usul Kanunuyla yıl sonu itibariyle Yeniden Değerleme imkanı tanınmıştır. Hatta Yeniden Değerleme neticesinde ortaya çıkan maliyetin %25'ini aşmamak koşuluyla arsa tahsis bedelinde arttırım da uygulanabilmektedir. Bu arttırımı uygulayıp uygulamamak Organize Sanayi Bölgesinin iradesindedir.

Organize Sanayi Bölgelerinde girişimlere uygulanan bir diğer teşvik arsa ve işyeri tahsisinde Katma Değer Vergisi istisnasıdır. 30327 sayılı kanunda belirtilen kriterlere göre hesaplanan arsa bedelli üzerinden il ya da ilçe konumu fark etmeksizin tüm girişimler Katma Değer Vergisinden istisnadır.

Organize Sanayi Bölgelerinde arsa tahsis işlemi yapan tüm girişimler için il ve ilçe konumu fark etmeksizin Damga Vergisi ve Tapu Harcı istisna tutulmuş olup, alınmamaktadır.

Ve son olarak Organize Sanayi Bölgelerinde arsa tahsis işlemi yapan tüm girişimciler İller bağlı buldukları İl Belediyesi ya da İl Büyükşehir Belediyesi, İlçelerde İlçe Belediyesine ödemesi gereken Emlak Vergisinden muaf tutulmuştur.

KAYNAKÇA

www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/sege-2017_1581687211.pdf

(Erişim:20.04.2023)

www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf

(Erişim:20.04.2023)

<https://osbuk.org/wp-content/uploads/2020/11/OSBLERDE-MUHASEBE-UYGULAMALARI-REHBER%C4%B0.pdf> (Erişim:20.04.2023)

sanayi.gov.tr

(Erişim:20.04.2023)

213 sayılı Vergi Usul Kanunu.

27327 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği

30327 sayılı yayımlanan Organize Sanayi Bölgelerinde Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Bedelsiz Tahsisine Dair Yönetmelik.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

30674 sayılı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığından: Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği

31499 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan 4051 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

3885 sayılı Damga Vergisi Kanunu.

4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu.

4687 Emlak Vergisi Kanunu.

7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

EFFECT OF FINANCIAL LITERACY ON FINANCIAL MARKETS: AN EMPIRICAL INVESTIGATION

Assist. Prof. Dr, Hilal OK ERGÜN

Trabzon University -0000-0002-1454-3677

ABSTRACT

The effect of financial literacy on the level of financial development of countries is among the topics discussed. The financial development of countries is considered in the context of financial institutions and financial markets. Within this scope, the impact of financial literacy on financial markets has been empirically investigated at the country level. In addition, effect of income level of the countries on the financial markets was also examined. In this direction, data of 128 countries for the year 2014 were subjected to regression analysis. The study utilized the financial literacy rate for financial literacy and the efficiency, depth, and access indices for financial markets. The data used in the study were obtained from the "Global Financial Literacy Report" based on the International Monetary Fund and Standard & Poor's Global Financial Literacy Survey data. Three different regression models were constructed in the study. In the first model, the financial markets efficiency index, in the second model, the index of access to financial markets, and in the third model, the financial markets depth index is considered as the dependent variable. The financial literacy rate and variable created to the income group of the countries were also included as independent variables in all three models. The estimation results of the models using the least squares method revealed that financial literacy has a statistically significant and positive effect on the efficiency, depth, and access of financial markets. Additionally, the income group of countries was found to have a significant and positive impact on the efficiency, depth, and access to financial markets. In conclusion, the increase in the financial literacy rate in countries increases the efficiency, depth and access index of financial markets. These results indicate the positive effect of financial literacy on the financial development of countries.

Keywords: Financial Literacy, Financial Markets, Least Squares

ÖZET

Finansal okuryazarlık konusunun ülkelerin finansal gelişmişlik düzeyine etkisi tartışılan konular arasında yer almaktadır. Ülkelerin finansal gelişmişliği ise finansal kurumlar ve finansal piyasalar bağlamında ele alınmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, finansal okuryazarlığın finansal piyasalara etkisi ülkeler düzeyinde ampirik olarak araştırılmıştır. Ayrıca, ele alınan ülkelerin gelir düzeyinin finansal piyasalara etkisi de incelenmiştir. Bu doğrultuda 128 ülkenin 2014 yılına ait verileri regresyon analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada

finansal okuryazarlığa ilişkin finansal okuryazarlık oranı; finansal piyasalara ilişkin ise finansal piyasaların etkinlik, derinlik ve erişim endeksi verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Uluslararası Para Fonu ve Standart & Poor's Küresel Finansal Okuryazarlık Anketi verilerine dayanan “Dünyada Finansal Okuryazarlık” raporundan elde edilmiştir. Çalışmada üç farklı regresyon modeli kurulmuştur. Birinci modelde finansal piyasalar etkinlik endeksi, ikinci modelde finansal piyasalara erişim endeksi, üçüncü modelde ise finansal piyasalar derinlik endeksi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Finansal okuryazarlık oranı ve ülkelerin yer aldığı gelir grubuna ilişkin oluşturulan değişken de her üç modelde bağımsız değişken olarak yer almıştır. Modellerin en küçük kareler yöntemiyle tahmini sonucunda, finansal okuryazarlığın finansal piyasaları etkinlik, derinlik ve erişim açısından istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca ülkelerin içerisinde yer aldığı gelir grubunun da finansal piyasaların etkinliği, derinliği ve finansal piyasalara erişimi konusunda anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Sonuç itibariyle, ülkelerin finansal okuryazarlık oranının artışı, finansal piyasaların etkinlik, derinlik ve erişim endeksini arttırmaktadır. Bu sonuçlar, finansal okuryazarlığın ülkelerin finansal gelişmesi noktasında olumlu etkisi olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Finansal Piyasalar, En Küçük Kareler

1. INTRODUCTION

Financial literacy has become an important issue for individuals to evaluate their savings, make the right investment decisions, and obtain and use financial resources. In the OECD/INFE 2020 International Adult Financial Literacy Research Report, financial literacy is defined as “A combination of awareness, knowledge, skills, attitudes and behaviour necessary to make sound financial decisions and ultimately achieve individual financial well-being”. According to Demertzis (2018), financial literacy is a different concept from numerically expressed literacy and is a necessary component in terms of financial soundness.

Financial literacy contributes to performing financial transactions correctly and regularly, achieving individual financial freedoms, and thus increasing the welfare of households. From this point of view, national and international researches are conducted to determine the level of financial literacy and to increase the level of financial literacy. In the Standard & Poors Global FinLit Survey conducted in 2014 to more than 150,000 adults aged 15 and over in 148 countries, individuals were asked four questions on financial mathematics, interest composition, inflation and risk diversification. According to the findings, only 1 out of every 3 people around the world answered three out of four questions correctly (Demertzis, 2018).

The development of financial markets is among the factors associated with the level of development of countries. In countries with developed financial markets, regular fund transfer enables individuals and institutions to provide their funding needs in a legal and controlled manner. Active participation of households and individuals is important in the development of financial markets. The matter of financial literacy, become prominent especially in terms of participation in financial markets. Many of the studies in the literature indicate that there is a

strong nexus between financial literacy and financial participation. Accordingly, the effect of financial literacy on financial markets was examined in this study. Financial markets are examined in three different dimensions as efficiency, depth and access.

The study is designed in four parts. After the introduction part, the literature review is mentioned in the second part and the method part is mentioned in the third part, and the study is completed with the conclusion and suggestions part in the last part.

2. LITERATURE REVIEW

When the studies in the literature on financial literacy are examined, it is seen that they are mostly focused on determining the financial literacy level of countries, households, institutions, individuals in a certain business or occupational group. Since determining the level of financial literacy can be a contributing factor in solving financial problems, it is a matter of interest for policy makers, academics and researchers.

Studies that deal with financial literacy in terms of financial markets have mostly examined the nexus between financial literacy and the level of participation in financial markets. In this point, the studies in the literature on financial literacy and financial markets are listed below.

Cole and Shastry (2009) investigated the importance of financial literacy education in financial market participation decisions in their study emphasizing that households' participation in the financial market is limited. They confirm that financial literacy education did not affect financial market participation and savings decisions.

Rooij et al. (2011) examined the financial literacy level of the Netherlands, based on the survey data covering more than 2,000 households. In addition, they examined nexus between financial literacy and stock market participation. A consequence of the study, it was confirmed that financial literacy has a role in financial decision making. In other words, it has been determined that the low level of financial literacy prohibits households from participating in the stock market. In addition they confirmed that the low financial literacy rate decrease the possibility of investing in stocks.

Klapper et al. (2013) investigated the interest of financial literacy in the context of households in Russia. As a result of the study, they determined that financial literacy has a positive impact on financial participation. In addition, they concluded that there is a negative nexus between the level of financial literacy and the preference for informal borrowing.

Xia et al. (2014) searched the nexus between financial literacy overconfidence and stock market participation in China for 2012. In line with the findings, it was determined that the probability of participation in the stock market is higher in individuals with a high level of confidence in financial literacy.

Almenberg and Dreber (2015) examined the nexus between gender gap in financial literacy and participation in the stock market in a sample of the Swedish population. A consequence of the study, it was confirmed that there is a gender distinction in financial literacy. However, it has

been determined that the level of financial literacy is low in women and the level of participation in the stock market is low contrast to men.

Arrondel et al. (2015) examined the nexus between financial literacy, stock ownership and financial information acquisition in line with the survey applied to households for 2011. In consequence of the study, they found that there is a positive nexus between stock market participation and basic financial literacy and financial knowledge acquisition. They also found that basic financial literacy was positively associated with stock ownership, reading the press, and family financial context.

Kersting et al. (2015) discussed financial literacy and financial markets in the context of trust. In their study, the authors examined the nexus between the financial literacy of non-professional investors and the issue of trust in financial markets and individuals involved in financial markets. In consequence of the study, they found that there is a negative nexus between the level of financial literacy of non-professional investors and their trust in financial markets and the individuals involved in these markets.

Mouna and Anis (2017) examined level of households' financial literacy and determinants of financial literacy in Tunisia. In addition, they investigated the effect of financial literacy on investor behavior, especially in stock acquisition, with regression analysis. As a result of the analysis, they confirmed that financial literacy and education have a significant impact on investment behavior. They found that low level of financial literacy is assumed to be an important obstacle in stock acquisition and low education level in the household affects participation in the stock market.

Zou and Deng (2019) investigated the nexus between financial literacy and financial market participation for households in China for 2012. They also considered housing value. Findings at the point of financial literacy indicate that financial literacy enhances the probability of households to participate in the financial market.

Khan et al. (2020) examined the relationship between financial literacy and investment in financial markets in the USA. In consequence of the study, they confirmed that financial literacy has a role in investments in financial markets, in other words, there is a positive nexus between investment in financial markets and financial literacy.

Li et al. (2020) investigated the impact of financial literacy on portfolio selection in their study. As a result of the household study in China in 2014, they found that financial literacy is important in investing in risky assets. In other words, they found that financial literacy increases the incentive for risky investments. However, they concluded that financial literacy increases financial participation but does not significantly affect investment returns.

Nguyen and Nguyen (2020) empirically investigated the impact of financial literacy and financial market participation utilizing the probit regression model in Vietnam. As a result of the study, the authors determined that individuals with advanced financial literacy-focusing on investment in risky assets- rather than individuals with basic financial literacy tendency participate in the financial market.

Pan et al.(2020) examined that financial literacy and stock market participation in the context of China. They also discussed the interaction of financial advice in terms of financial literacy. They found that financial literacy positively affects the participation of households in the stock market. Besides, they found that financial advice is effective in participation in the stock market in households with a high level of financial literacy.

Another study dealing with household participation in financial markets was conducted by Epaphra and Kiwia (2021). They examined the factors that determine the participation in financial markets utilizing logistic regression model in context Arusha, city of Tanzania. The logistic regression model was used in the study and the factors that determine the participation of individuals in financial markets in Arusha, Tanzania, were examined. They revealed that financial information, which is considered as a measure of financial literacy, has a significant and positive effect on financial market participation of individuals and households.

Siriopoulos (2021) discussed the nexus between financial literacy and market risk. In this context, the study emphasized that financial literacy can be a risk management tool for possible financial crises in financial markets and the importance of investor education at this point.

Akakpo et al. (2022) empirically investigated the effect of financial literacy and financial inclusion on stock market participation using a probit model for the Ghana region in 2018. In consequence of analysis, they confirmed that the level of financial literacy significantly increased financial inclusion. They also found that financial literacy and financial inclusion did not have a significant effect on stock market participation.

Another study investigating the relationship between financial literacy and participation in the stock market was conducted by Yamori and Ueyama (2022). In the study conducted within the scope of Japanese households, it was determined that a high level of financial literacy has the potential to increase stock market participation.

Clichici and Moagăr-Poladian (2022) aimed to determine the financial literacy level of Romania at the cross-country level by examining the nexus between financial literacy and financial participation. In consequence of study, it was confirmed that Romania is the country with the lowest financial literacy among the European Union countries. In addition they found that relationship between financial education and financial participation.

Huang et al.(2023) investigated the effect of financial literacy, which is not given due importance in China, participation in financial markets. In consequence the study, it was determined that underestimating financial literacy negatively affects participation in financial markets. In addition, they found that underestimating the issue of financial literacy significantly affects participation in the stock market and investment in risky financial assets.

In a general framework in the light of the studies in the literature, financial literacy is an effective factor in the participation of individuals and households in financial markets and investment decisions. The neglect of financial literacy negatively affects participation in financial markets. With wide country data and direct examination the impact of financial literacy level on financial markets can be indicated as the original aspect of the study.

3. METHOD

In this part of the study, the purpose, data, scope, model and finally the findings are included respectively.

3.1. Purpose of the Study

The study investigates the impact of financial literacy on financial markets at the level of countries. Also, the effect of the income level of the countries on the financial markets was examined.

3.2. Data of the Study

The data on the efficiency, depth, and access indices of financial markets in the study were obtained from the International Monetary Fund's Financial Development Index dataset. The data used in the calculation of the index are as follows (International Monetary Fund):

The Financial Markets Depth Index comprises data related to the ratio of stock market capitalization to GDP, the ratio of listed equities to GDP, the ratio of government international debt securities to GDP and the ratio of total debt securities of financial and non-financial corporations to GDP.

The Financial Markets Access Index comprises data related to the percentage of market capitalization outside the top 10 companies and the total number of debt issuers (domestic and foreign, financial and non-financial corporations) per 100,000 adults.

The Financial Markets Efficiency Index is based on the turnover ratio of the stock market (the ratio of traded equities to market capitalization).

The data on financial literacy rates were obtained from the "Financial Literacy Around the World" report published by credit rating agency Standard and Poor's (S&P). The report includes a global survey called Global FinLit, which was conducted to determine the financial literacy levels of countries based on the survey outcomes. In the S&P Global FinLit Survey, measurement was conducted by using questions related to four fundamental concepts for financial decision-making: risk diversification, inflation, interest, and mathematical finance.

In order to measure the effect of the income group of the countries in the scope of the study on financial markets, a categorical variable was created to represent the income group of the country. In this context, low-income countries were coded as 1, low-middle-income countries as 2, upper-middle-income countries as 3, and high-income countries as 4 for analysis. The World Bank's classification was used to determine the income group of countries.

3.3. Scope of the Study

The study analyzed data from 128 countries across different income levels. 17 countries were categorized as low-income, 34 countries as low-middle-income, 35 countries as upper-middle-income, and 42 countries as high-income (World Bank). These countries are presented in Chart 1.

Chart 1. Countries Covered in the Study

High-Income Countries	Australia, Austria, Belgium, Canada, Chile, Croatia, Czech Republic, Denmark, Estonia, Ethiopia, Finland, France, Germany, Greece, China, Hungary, Ireland, Israel, Italy, Japan, Kuwait, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Mauritius, Netherlands, New Zealand, Panama, Poland, Portugal, Romania, Singapore, Slovak Republic, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, United Arab Emirates, United Kingdom, United States, Uruguay
Upper-Middle Income Countries	Albania, Argentina, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Belize, Bosnia and Herzegovina, Botswana, Brazil, Bulgaria, China, Colombia, Costa Rica, Dominican Republic, Ecuador, Gabon, Georgia, Guatemala, Indonesia, Islamic Republic of Iran, Jamaica, Jordan, Kazakhstan, Lebanon, Malaysia, Mexico, Namibia, Peru, Russia, Serbia, South Africa, Thailand, Turkey, Turkmenistan, Venezuela
Low-Middle Income Countries	Algeria, Angola, Bangladesh, Benin, Bhutan, Bolivia, Cambodia, Cameroon, Republic of Congo, Ivory Coast, Egypt, El Salvador, Ghana, Honduras, Kenya, Republic of Korea, Kyrgyz Republic, Mauritania, Moldova, Mongolia, Myanmar, Nepal, Nicaragua, Nigeria, Pakistan, Philippines, Senegal, Sri Lanka, Tanzania, Tunisia, Ukraine, Uzbekistan, Vietnam, Zambia
Low-Income Countries	Burkina Faso, Burundi, Chad, Democratic Republic of the Congo, Guinea, Haiti, Togo, Madagascar, Malawi, Mali, Niger, Rwanda, Sierra Leone, Sudan, Tajikistan, Uganda, Yemen

* The classification made by the World Bank according to GDP per capita has been considered.

3.4. Model of the Study

In the study, three models were developed. These models are as follows:

$$FMAI_i = \alpha_i + \beta_1 FL_i + \beta_2 INCOME_i + u_i \quad i=1, \dots, 128 \quad (1)$$

$$FMDI_i = \alpha_i + \beta_1 FL_i + \beta_2 INCOME_i + u_i \quad i=1, \dots, 128 \quad (2)$$

$$FMEI_i = \alpha_i + \beta_1 FL_i + \beta_2 INCOME_i + u_i \quad i=1, \dots, 128 \quad (3)$$

In the models, the financial markets access index is represented by FMAI, the financial markets depth index by FMDI, the financial markets efficiency index by FMEI, financial literacy by FL, and the variable representing the income group of countries by INCOME. The models include the constant term α and the error term u , while the subscript (i) represents the countries.

3.5. Findings

Before discussing the findings obtained from the least squares estimation of the models established in the study, descriptive statistics for the variables are indicated in Chart 2.

Chart 2. Descriptive Statistics for the Variables

Variable	Number of Observations	Average	Standard Deviation	Minimum	Maximum
FMEI	128	0.23	0.34	0	1

FMDI	128	0.25	0.30	0	0.9986
FMAI	128	0.23	0.28	0	1
FL	128	0.37	0.14	0.13	0.71
INCOME	128	2.79	0.14	1	4

According to Chart 2, it provides details about the data series of the variables. Accordingly, the number of observations for all variables is 128. Since FMEI, FMDI, FMAI, and FL variables are composed of index data, they range from 0 to 1. The INCOME variable is categorized categorically based on the income level of countries. Therefore, the income level of countries is categorized between 1 and 4.

The correlation matrix between the variables is presented in Chart 3.

Chart 3. Correlation Matrix

Variables	FMEI	FMDI	FMAI	FO
FMEI	1.000			
FMDI	0.7925 (0.00)	1.000		
FMAI	0.6294 (0.00)	0.7692 (0.00)	1.000	
FL	0.4320 (0.00)	0.5918 (0.00)	0.5074(0.00)	1.000

Upon examining Chart 3, it can be observed that the correlation between the variables is statistically significant at the 1% level.

3.5.1. First Model Findings

The impact of financial literacy on the financial market efficiency index was estimated using the least squares method in the first model of the study. The assumptions of this method and the findings related to the results of the estimation model are presented in Chart 4.

Chart 4. Least Squares (Robust Standard Errors)

$FMEI_i = \alpha_i + \beta_1 FL_i + \beta_2 INCOME_i + u_i$				
Variable	Coefficient	t	P> t	
FL	0.4983	2.13	0.035	
INCOME	0.1225	4.02	0.00	
Constant Term	-0.2993	-3.70	0.00	
R-squared	0.2799	Adj. R-squared	0.2684	
F(2, 125)	24.30 (0.000)			
Breusch-Pagan/Cook- Weisberg test		Average VIF		1.56
chi2(1)	13.48 (0.00)	F(1,126)	9.74(0.00)	chi2(1) 9.19 (0.00)
chi2(2)	20.07(0.00)	F(2,125)	7.48(0.00)	chi2(2) 13.68(0.01)
White's general test statistic		Chi-sq(5)	14.5833 (0.01)	

Chart 4 presents the estimation results of the second model, where the dependent variable is FMEI (Financial Markets Access Index). The average variance inflation factor (VIF) value was examined to test for multicollinearity in the estimation model, indicating that there is no issue

of multicollinearity in the model. Additionally, the examination of heteroscedasticity in the model was conducted using six different alternative tests of the Breusch-Pagan/Cook-Weisberg test and White test. In all conducted tests, it was determined that the model suffers from heteroscedasticity. Therefore, the estimation of the model was performed using least squares with robust standard errors. According to the estimation results, the F-test results, which demonstrate the overall significance of the model, indicate that the model is statistically significant. The R^2 value of the model is calculated as 27.9%. The variables FL and INCOME have statistically significant and positive effects on the FMEI variable. Thus, a 1% increase in the FL variable leads to a 0.49.8% increase in the FMEI variable.

3.5.2. Second Model Findings

The effect of financial literacy on the financial market depth index predicted using the least squares method in the second model. The assumptions of this method and the findings regarding the results of the estimation model are presented in Chart 5.

Chart 5. Least Squares (Robust Standard Errors)

FMDI_i = $\alpha_i + \beta_1 FL_i + \beta_2 INCOME_i + u_i$					
Variable		Coefficient	t	P> t 	
FL		0.8783	5.50	0.000	
INCOME		0.1087	5.21	0.00	
Sabit Terim		-0.3327	-6.01	0.00	
R-squared		0.5346	Adj. R-squared	0.5272	
F(2, 125)		71.81 (0.000)			
Breusch-Pagan/Cook- Weisberg test			Average VIF	1.56	
chi2(1)	11.84 (0.00)	F(1,126)	10.19(0.00)	chi2(1)	9.58 (0.00)
chi2(2)	12.80(0.00)	F(2,125)	5.50(0.00)	chi2(2)	10.36(0.01)
White's general test statistic		Chi-sq(5)		13.3107 (.0206)	

Chart 5 presents the estimation results of the second model, where the dependent variable is FMDI (Financial Markets Depth Index). The examined increase in variance inflation factor indicates the absence of multicollinearity in the model. The results of the Breusch-Pagan/Cook-Weisberg and White tests in Chart 5 also demonstrate the presence of heteroscedasticity in the model. Therefore, robust standard errors have been utilized in the estimation of the model. The F-test results obtained from the estimation results of the model indicate that the model is generally significant. The coefficient of determination R^2 value, which represents the overall explanatory power of the model, is calculated as 53.4%. The variables FL and INCOME have statistically significant and positive effects on the FMDI variable. Accordingly, a 1% increase in the FL variable leads to a 0.878% increase in the FMDI variable.

3.5.3. Third Model Findings

The effect of financial literacy on the financial market access index predicted using the least squares method in the second model. The assumptions of this method and the findings regarding the results of the estimation model are presented in Chart 6.

Chart 6. Least Squares (Robust Standard Errors)

FMAI_i = α_i + β₁FL_i + β₂INCOME_i + u_i					
Değişken	Katsayı	t	P> t 		
FL	0.4760	2.66	0.00		
INCOME	0.1223	5.25	0.00		
Sabit Terim	-0.2902	-4.69	0.00		
R-squared	0.3915	Adj. R-squared	0.3818		
F(2, 125)	40.21 (0.000)				
Breusch-Pagan/Cook- Weisberg test			Average VIF		1.56
chi2(1)	11.88 (0.00)	F(1,126)	14.64(0.00)	chi2(1)	14.13 (0.00)
chi2(2)	13.77(0.00)	F(2,125)	9.18(0.00)	chi2(2)	16.39(0.00)
White's general test statistic	Chi-sq(5)				25.0886(0.00)

The estimation using the least squares method results of the third model, where the dependent variable is FMAI (Financial Markets Access Index) are presented in Chart 6. Firstly, the average variance inflation factor value indicates that there is no multicollinearity among the variables in the third model. Breusch-Pagan/Cook-Weisberg and White tests results indicate the presence of heteroscedasticity in the model. Accordingly, the third model was estimated using robust standard errors. The F-test results in the estimation results indicate that the model is generally significant. R² value, which represents the overall explanatory power of the model, is calculated as 39.1%. The variables FL and INCOME have statistically significant and positive effects on the FMAI variable. Accordingly, a 1% increase in the FL variable leads to a 0.476% increase in the FMAI variable.

4. CONCLUSIONS and RECOMMENDATIONS

The study empirically researches the impact of financial literacy on financial markets, specifically focusing on market efficiency, depth, and accessibility. The research takes into consideration the overall financial literacy levels of countries. The study analyzes the data of 128 countries categorized into high-income, upper-middle-income, lower-middle-income, and low-income groups for the year 2014. Among the countries included in the study, 42 are classified as high-income, 35 as upper-middle-income, 34 as lower-middle-income, and 17 as low-income. The study utilized index data on market efficiency, depth, and accessibility within the context of financial markets, which were obtained from the International Monetary Fund. Data on financial literacy levels were accessed from the “Financial Literacy Around the World” report by Standard & Poor's.

In the empirical research, three different models were established where financial efficiency, depth, and accessibility indices were treated as dependent variables, while financial literacy and a categorical variable representing countries' income levels served as independent variables. The least squares method was utilized for model estimation. Given the utilization of cross-sectional data in the study, all models were tested for heteroscedasticity and multicollinearity, and the presence of heteroscedasticity issue was detected in the models. Accordingly, the models were estimated using the least squares method with robust standard errors. The estimation results confirm that, overall, the financial literacy rate of countries has a positive impact on the efficiency, depth, and accessibility levels of financial markets. Additionally, another finding reveals that countries' income levels positively influence the efficiency and depth of financial markets, as well as the level of access to financial markets. In other words, an increase in countries' income levels enhances the efficiency, depth, and accessibility of financial markets.

The findings obtained from the empirical analysis generally indicate the important role of financial literacy in the development of financial markets. In addition, financial literacy is also a crucial aspect to consider in the overall development of the financial system. Furthermore, based on the findings, it can be stated that the income level of countries also has a significant effect on the development of financial markets. In this context, it is important to encourage the subject of financial literacy, which has a role in the development of financial markets, by policy makers.

Due to data limitations, cross-sectional data for the year 2014 was used in the study. Therefore, the study findings do not cover different years and countries that were excluded from the study. In future studies, the scope of the country and year can be expanded or the relationship between financial literacy and different financial indicators can be examined.

REFERENCES

- Akakpo, A.A, Amidu, M., Coffie, W., Abor, J.Y. (2022) Financial Literacy, Financial Inclusion And Participation Of Individual On The Ghana Stock Market, *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 1-34.
- Almenberg, J. and Dreber, A., (2015). Gender, Stock Market Participation and Financial Literacy. *Economics Letters*, 137, 140-142.
- Arrondel L., Debbich, M., Savignac, F. (2015). Stockholding in France: The Role of Financial Literacy and Information, *Applied Economics Letters*, 22(16), 1315-1319.
- Clichici, D. and Moagăr-Poladian, S. (2022). Financial Literacy, Economic Development and Financial Development: A Cross-Country Analysis. *Romanian Journal Of European Affairs*. 22(1). 35-49.

- Cole, S. and Shastri, G.K.(2009). Smart Money: The Effect of Education, Cognitive Ability, and Financial Literacy on Financial Market Participation.
- Demertzis, M.(2018). Financial Literacy an Necessary Ingredient For Financial Robustness. https://cfrr.worldbank.org/sites/default/files/2020-02/01_0.pdf Erişim Tarihi:10.05.2023.
- Epaphra, M. and Kiwia, B.P., (2021). Financial Literacy and Participation in the Financial Markets in Tanzania: An Application of the Logit Regression Model. *Journal of Economic and Financial Sciences*. 14(1). 1-13.
- Huang, H., Yuan,J., Lin,G., Chi,J.(2023).Underestimation of Financial Literacy and Financial Market Participation. *Journal Of The Asia Pacific Economy*,28(1), 75–100.
- International Monetary Fund, <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B>,(Erişim Tarihi:06.05.2023)
- Khan, M.S.R., Rabbani,N., Kadoya,Y.(2020). Is Financial Literacy Associated with Investment in Financial Markets in the United States?, *Sustainability*, 12,1-14.
- Kersting, L.M., Marley,R.N., Mellon,M.J.(2015).The Association Between Financial Literacy and Trust in Financial Markets Among Novice Nonprofessional Investors, *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 19(3), 205-211.
- Klapper, L.,Lusardi,A., Panos, G.A.(2013).Financial Literacy and its Consequences: Evidence From Russia During The Financial Crisis. *Journal of Banking & Finance*,37, 3904-3923.
- Klapper, L.,Lusardi,A., Oudheusden,P.V.(2014).Financial Literacy Around the World: Insights From The Standard & Poor’s Ratings Services Global Financial Literacy Survey. https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/3313-Finlit_Report_FINAL-5.11.16.pdf?x27564
- Li, J.,Li.Q., Wei,X..(2020). Financial Literacy, Household Portfolio Choice And Investment Return. *Pacific-Basin Finance Journal*, 62,1-15.
- Mouna, A. and Anis,J.(2017). Financial Literacy in Tunisia: Its Determinants and Its Implications on Investment Behavior. *Research in International Business and Finance*.39,568-577.
- Nguyen, T.A.N., and Nguyen, K.M.,(2020). Role of Financial Literacy and Peer Effect in Promotion of Financial Market Participation: Empirical Evidence in Vietnam. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*,7(6),1-8.
- Pan,X. (2020). Is Financial Advice A Cure-All Or The Icing On The Cake For Financial Literacy? Evidence From Financial Market Participation in China. *International Review of Financial Analysis*, 69,1-17.
- Rooij, M.V., Lusardi,A., Alessie,R.(2011).Financial Literacy and Stock Market Participation. *Journal of Financial Economics*. 101, 449-472.

Siriopoulos, C. (2021).Financial Markets are not Efficient: Financial Literacy as an Effective Risk Management Tool. *International Journal of Business and Management Research*.9(1).65-73.

OECD, OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy, <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf> (Erişim Tarihi:19.05.2023.)

Yamori, N.and Ueyama, H.(2022).Financial Literacy and Low Stock Market Participation of Japanese Households. *Finance Research Letters*, 44,1-5.

Zou, J.and Deng, X.(2019). Financial Literacy, Housing Value and Household Financial Market Participation: Evidence From Urban China. *China Economic Review*, 55,52-66.

World Bank, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (Erişim Tarihi:06.05.2023.)

Xi, T., Wang,Z. Li,K. (2014).Financial Literacy Overconfidence and Stock Market Participation, *Social Indicators Research*, 119,1233–1245.

PANOPTİKON DÜŞÜNCESİYLE TASARLANAN ÖRGÜTLER

Doç. Dr. Selçuk KARAYEL

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - 0000-0002-5757-4844

(Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Yakup EREN

Yüksek Lisans, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, - 0000-0001-8748-5335

ÖZET

Enformasyon çağı, işletmelerin ileri teknolojileri kullanarak verimliliklerini artırmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple çalışanların izlenerek işletmelerin verimliliklerini artıracığı yönündeki düşünceler, gözetim faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadır. Yapılan çalışmalar gözetim faaliyetlerinin işletmelerin ayakta kalması için gerekli olduğunu savunurken çalışanlar ise gözetlenmenin çalışma alışkanlıklarını olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Günümüz işletmeleri çalışanların performanslarını değerlendirmede, çalışma ortamlarındaki davranışlarını izlemeye ve çalışanların karakteristik özelliklerini belirlemeye teknolojik gözetim araçlarını kullanmaktadır. Yeni teknolojilerle daha da gelişip yoğunlaşan gözetim teknikleri mekânsal uygulamalar olmaktan çıkmış ve gündelik yaşamın izlenerek kontrol edilmesini mümkün hâle getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panoptikon, gözetim, bireysel performans

1. GİRİŞ

Günümüz enformasyon toplumlarında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi ve rakiplerine karşı avantaj sağlayabilmesi adına sahip olduğu insan gücünü eğitmesi, kontrol etmesi ve değerlendirmesi en önemli yönetsel faaliyetler arasında kabul edilmektedir.

Jeremy Bentham ve kardeşi Samuel Bentham tarafından hapisanedeki mahkûmların aykırı davranışta bulunmalarını engellemek amacıyla bir hapisane mimarisi olarak 1775’li yıllarda ortaya çıkan panoptikon ‘bütünü gözetlemek’ anlamında kullanılmaktadır (Özdel, 2012: 23). Bu kavramın felsefi bir akım olarak yaygınlaşmasında “Panoptikon: Gözün İktidarı” adlı eseriyle Michel Foucault önemli bir rol oynamıştır (Bentham vd, 2016: 9). Panoptikon’un amacı; sürekli gözetleme yoluyla mahkûm hakkında detaylı bilgi edinme, mahkûmları sınıflandırma ve onlara ait bu bilgileri kontrol ederek yönlendirme yapılmasıdır (Kancı, 2019: 548).

Günümüz işletmelerinde teknolojik cihazların eskiye göre daha fazla kullanılıyor olması, işletme sahiplerini çalışanları denetleme noktasında elektronik gözetleme sistemlerine yönlendirmektedir. Küreselleşme ile artan rekabet ortamında verimliliği artırmak için

yöneticiler tarafından kullanılan performans değerlendirme teknikleri, çalışanların gözetlenerek denetlenmesine olanak tanımaktadır (Yılmaz, 2005: 3).

Özellikle iletişim ağlarının gelişmesi panoptikon felsefesinin hapishane ve akıl hastanesi gibi kurumların dışına çıkmasına zemin hazırlamıştır. Günümüzde kullanılan teknolojik cihazlar ve internet ağları aracılığı ile çeşitli şekillerde gözetim mümkün hâle gelmiştir (Akman Dömlekcı, 2022: 8). Dolayısı ile Panoptikon’la başlayan gözetim; günümüzde enformasyon teknolojileriyle evrim geçirerek postpanoptikon diyebileceğimiz güvenlik kameraları, iletişim teknolojileri ve iş ortamlarında farklı gözetim teknikleriyle bireylerin gözlenmesini daha da pratikleştirmiş ve bugözetim sistemi günlük hayat rutinleri arasına girmiştir (Bıyıkbeyi, 2019: 40)

2. GÖZETİM BİR ZORUNLULUK MU?

Bentham’ın bahsettiği çalışanların sınıflandırılması sistemi, günümüz işletmelerinde sistemin uygulandığı çalışanları fonksiyonel bir bakış açısıyla iş bölümlerine ayırarak istihdam etmenin ve yapılan işte uzmanlaştırmanın tarihi hakkında bilgi vermektedir. Çalışanları yeteneklerine göre yapabildikleri işlerde sınıflara ayırma, hizmet kalitesinin artırılması ve denetimin gözetlenerek yapılmasını kolaylaştırma ihtiyacından doğmuştur (Bıyıkbeyi, 2019: 31). Bentham (2016: 142), Panoptikon’un işletmelerde uygulanmasının çalışanların işe alınmasında, yeteneklerinin belirlenmesinde ve iş ortamında denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek bir yöntem olduğunu düşünür.

1985 yılında “Gözetim Toplumu: 1984 Tarzı Tekniklerin Tehdidi” isimli makalesinde gözetim kavramını teknolojik gelişmelere bağlı olarak inceleyen Gary Marx (2002: 12), gözetimi kişisel bilgilerin oluşturulması ve genişletilmesi için teknik araçlar kullanılarak yapılan bir süreç olarak ifade etmektedir. Gözetim, sistematik olarak bireyler hakkında bilginin toplanması ve farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmak üzere depolanmasıdır (Sönmez, 2016: 265).

Gözetim ile ilgili literatürde birçok görüş ve araştırma bulunmaktadır. Sistemin öncüleri olarak kavramı literatüre kazandıran Gary Marx başta olmak üzere Max Weber ve Frederick Winslow Taylor’un kavram ile ilgili odak noktaları oldukça önemlidir. Marx’a göre modern toplumların en belirgin özelliği kapitalist ekonomik sistemlerinin getirdiği gözetim boyutudur. Kapitalist sistemi diğer sistemlerden ayıran özellik ise özgür ücretli emek ile sermayenin karşı karşıya gelmesidir. Gözetim, emek ile sermaye arasındaki mücadeleden ortaya çıkar ve çalışanın gözetimi sermaye adına denetimin sürdürülmesinde araçtır (Dolgun, 2005: 524). Marx’a göre sanayi işçilerinin fabrikada çalıştırılması ve makinelerin tam kapasite üretim yapması yeterli görülmemekle işçi ve emek de gözetim altında tutulmaktadır.

Weber bürokratik yönetimleri rasyonel bir örgüt modeli olarak görür ve bu yönetimlerin özelliklerinden biri olarak ayrıntılı kayıt ve dosyalama sisteminden bahseder. Weber bu sistemin verimliliği en üst seviyeye çıkardığını belirtirken bir bakıma Marx’ın düşüncelerini eleştirel yönüyle değerlendirip geliştirmiştir (Bozkurt, 2000: 75-81). Weber gözetimi kapitalist işletmelerin bir gereği olarak görmüş fakat sınıf ilişkileriyle kısıtlanmasına karşı çıkarak daha geniş bir görüş açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda gözetim,

modern örgüt ve devlet yöneticilerinin kişileri ve toplulukları fişlemeye yönelik bilgileri depolaması ile bilgileri saklama ve geri çağırma mekanizmalarını geliştiren bir yöntemi tanımlayan bürokrasi ile çevrilidir. Marx ise kapitalist işletmeyi bürokrasinin yalnızca bir alt türü olarak görür ve kuramının merkezinde gösterir (Dolgun, 2005: 530). Taylor gözetimden kontrol diye bahsederek işçilerin gözetim altında çalışmalarını gerektiğinin önemine vurgu yapmıştır.

Giddens (2008: 24- 26), gözetlemeyi iki anlamda değerlendirmektedir. İlkinde, hakkında bilgi edinilen bireyleri yönetmek için toplanan ve depolanan şifrelenmiş bilgiler olarak tanımlar. Giddens, modern devletlerin teknolojik cihazlar vasıtasıyla gözetim olgusunu daha etkin kullanır hâle getirdiğini belirtmektedir. Diğerinde ise belirli topluluklar üzerinde hâkimiyet kuranların bireyleri doğrudan izlemesi olarak anlamlandırmaktadır. Bu tanıma uygun olarak yapılan gözetimde bireylere çalışma ortamlarında izlendiklerinin bilgisi verilir. Birçok işletme ve kamusal alanda bu sistem uygulanmaktadır.

Gözetim ile ilgili önemli görüşler dikkate alındığında gözetim uygulamasının örgütler için kaçınılmaz olduğu görülür. Sanayi devrimiyle birlikte kavramsallaştırılan gözetimin gelecekte de isim ve yöntem değiştirerek devam edeceği anlaşılıyor.

3. PANOPTİKON ÖRGÜTLER İÇİN BİR TEHLİKE Mİ?

Panoptikon, günümüzde modern gözetim için çok farklı anlayışlar sağlamış ve teknoloji ile bütünleşerek her alanda kendine yer edinmiştir. Panoptikon felsefesiyle yapılan gözetim sadece belli organizasyonlar içinde değil hayatın her alanında oluşturduğu etkiler ile gözetime maruz kalanlar tarafından dikkat edilen bir husus hâline gelmiştir (Demir ve Demirhan, 2019: 222-223).

Gözetim uygulamalarında çalışanların büyük çoğunluğu mahremiyet sınırlarına saygı gösterdikleri ölçüde kurumların izleme hakkının olduğunu kabul etmektedir. İzlendiklerinin farkında olan pek çok çalışan ise kurum içi iletişimde temkinli davranmakta ve özellikle mola zamanlarına dikkat etmektedir. Fakat verimliliğin artırılması amacıyla yapılan bu izlemelerin çalışma koşullarını kontrol etmenin dışına çıktığı düşüncesi, bazı çalışanlar tarafından mahremiyetin ihlali olarak algılanmaktadır (Özbucak Albar, 2018: 742).

İşletmeler ve kurumlar açısından gözetleme tekniklerinin avantajları olmasına rağmen gözetlemenin çalışanlar açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı göz ardı edilmemelidir. Yapılan çalışmalar gözetleme tekniklerinin çalışanlar üzerinde baskıcı bir tutum oluşturacak şekilde tasarlanmasının; verimliliğin, iş tatmininin, bireysel performansın ve hizmet kalitesinin düşmesine sebep olacağı sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla gözetimin kontrolsüz yapılmasının iş ortamlarında mahremiyet ihlalleri ve çalışanlar üzerinde psikolojik baskılar oluşturacağı düşünülmektedir (Büyük ve Keskin, 2012: 71).

Panoptikon'un alt boyutlarından biri olan 'dışsal sorumluluk'ta bireyler, toplu ortamlarda çevresindekiler tarafından gözetlendiklerini bildikleri için içlerinden geldiği gibi davranmadıklarını, kendi başlarına oldukları zamanlara göre daha kontrollü hareket ettiklerini

ifade ederler. Çalışanların davranışlarında bu şekilde kontrollü olmaları ise iş kayıplarının yaşanmasına neden olup bireyin sosyal çevreden dışlanması gibi olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir. (Bıyıkbeyi (2019: 207). Bireylerin iş ortamlarında ve sosyal ortamlarda gözetlenmekten duyduğu rahatsızlığı tanımlayan ‘negatif panoptikon’ boyutu örgütlerde gözetimin çalışanın özgürlük alanını kısıtlayacak şekilde yapılmasının verimliliğin ve iş kalitesinin düşmesine sebep olabileceğini ifade eder (Bıyıkbeyi (2019: 207). Modernitenin de etkisi ile örgütlerde gözetim yoğunlaşır ve sıkı bir disiplin aracı olarak kişilerde baskı oluşturmaya başlar (Çaycı ve Çaycı, 2017: 45). Bu durum çalışanların motivasyonunu azaltacaktır.

4. PANOPTİKON’UN ÇALIŞAN ÜZERİNDEKİ OLUMLU YÖNLERİ

Rekabetin sürekli arttığı günümüzde değişim olgusunun hızı ve kapsamı korkunç boyutlara ulaşmıştır. Böyle bir ortamda ayakta kalmaya çalışan işletmelerin nihai hedefi başarılı olmak ve bu şekilde varlıklarını sürdürebilmektir. Bu da kendilerini rakiplerinden farklı kılan değerlerinin, özellikle insan kaynaklarının farkında olmalarıyla gerçekleşmektedir. Bunun sağlanabilmesi de ancak etik davranışların şekillendirdiği güven ikliminde mümkün olmaktadır. Eğer çalışanlar işletmede etik ve güven iklimi algıarlarsa performanslarını artırmak, daha verimli çalışmak için gayret ederler (Büte, 2011: 171-172).

Örgütte güven ikliminin oluşmasında örgütün yapısı ve politikalarının önemli etkileri bulunmakta ve çalışanların örgüt yapısına karşı beslediği olumlu ve olumsuz düşünceler çalışanlar arasındaki ilişkileri önemli ölçüde şekillendirmektedir. Çalışanların örgüt iklimine karşı olumsuz düşünceleri örgütsel engeller olarak karşımıza çıkar. Örgüt ikliminin katı ve biçimsel olması, çalışanlar arası yıkıcı rekabeti, dedikodu ve hizipleşme gibi olumsuz ilişkileri ve örgütsel engelleri beraberinde getirecektir. Çalışanların örgütsel engellere karşı algıları, iş tutumlarını ve performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir (Çekmecelioğlu ve Pelenk, 2015: 143-144). Panoptikon’un işlevlerinden en önemlisi olan gözetimin içselleştirilmesiyle bireyde oluşan kendisini gözetleme, gözetim toplumunun en önemli özelliklerinden biridir (Güven, 2007: 90). İş ortamlarında işletmelerin çalışanların denetimini gözetim sistemleriyle yapmasının amacı; fireleri azaltmak ve çalışanların yapması gereken işler dışında farklı işlerle meşgul olmasını engelleyerek verimliliği artırmaktır (Büyük ve Keskin, 2012: 71).

Yapılan araştırmalar, izleme faaliyetlerinin planlayıcısının kurumların üst yöneticileri olduğu hâlde bu faaliyetlerin uygulayıcısı durumunda olan insan kaynakları yöneticilerinin izleme faaliyetlerine yönelik olumlu bir tutum takındıklarını göstermektedir. Hatta bu tutumları kurum çalışanlarının da benzer bir algılamaya sahip olduklarını düşünmelerine sebep olmaktadır (Erdemir, 2008: 49). Buna karşın çalışanların gözetiminde ölçülü davranmaya dikkat etmekte fayda olduğu düşünülmektedir. Gözetim faaliyetlerinde uzlaşılan ölçünün çalışanlar üzerinde oluşturabileceği etki ve bu etkinin sonuçları özenle değerlendirilmelidir (Demir ve Demirhan, 2019: 223). Bu etkinin olumlu olması aslında Panoptikon’un boyutlarında biri olan ‘pozitif panoptikon’ ile açıklanabilir. Pozitif panoptikon bireylerin izlenmeye karşı duydukları olumlu duyguları ifade eder. Çalışanlar gözetimi kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan bir

güvenlik aracı olarak da algılayabilir (Bıyıkbeyi (2019: 207). Bu boyutuyla panoptikon örgütte güven ikliminin oluşmasına katkıda bulunacaktır.

5. SONUÇLAR

Günümüzde enformasyon teknolojilerinin gelişmesi iş ortamlarındaki denetim faaliyetlerinin niteliğini de etkilemiş ve çalışanların gözetim sistemleri ile izlenmesi yaygınlaşmıştır. Daha önceden fiziksel olarak yapılan denetim faaliyetlerinin, teknolojik cihazlarla elektronik ortamlarda çok daha farklı boyutlara taşındığı görülmektedir (Batman ve İbiş, 2014: 3). Enformasyon teknolojilerinin işletmeler ve çalışanlar açısından öneminin artmasıyla, yapılan işlemlerin her zaman kontrol edilebilir şekilde kayıt altında tutulmasına olanak sağlanmaktadır (Tataroğlu, 2009: 2).

Örgüt yapılarının ve işlevlerinin evrimleşmesi, rekabetin artması, gereksinim çeşitliliği ve çalışana bakış açılarının değişmiş olması gibi nedenlere bağlı olarak çalışanın kurumuna katkısı ve mesleki gelişiminin önemi artmıştır. Bu bağlamda çalışanın performansının etkin ve verimli yönetilmesi işletmeler açısından zorunlu hâle gelmiştir (Helvacı, 2002: 2). Örgütlerin yönetimlerinin ilgilendiği en önemli konulardan biri bireysel performanstır. Örgütsel performans ancak bireysel performansın artırılması ile gerçekleştirilebilir (Arısoy, 2017: 134). Bireysel performansın artırılmasında ve örgüt kültürünün sürdürülebilir bir nitelik kazanmasında örgüt içi yönetimsel faaliyetler, kurumlar ve çalışanlar açısından önem arz etmektedir. Bu nedendir ki örgüt yönetiminin alacağı kararlar çalışan performansını direkt etkilemekte ve genel anlamda örgüt performansının niteliğini değiştirmektedir. Örgütlerin belirleyeceği yönetim tekniklerinin örgüt kültürünün oluşmasında, çalışan memnuniyetinin artırılmasında ve sürdürülebilir başarının elde edilmesinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Örgütlerde yönetim süreci etkin bir şekilde yürütülüyorsa çalışanların performanslarının artırılması fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Örgütlerin vizyon ve misyonunun oluşturulması, stratejilerinin belirlenmesi, örgütsel liderlik ve kararlarda katılımcılık, örgüt içi motivasyon ve stres yönetimi performans değerlendirme unsurları olarak ifade edilmektedir (Şahin, 2020: 68). Gözetim uygulaması her ne şekilde olursa olsun çalışan performansının değerlendirilmesinde bütün örgüt kurumlarınca kabul edilen bir yönetim işlevidir.

Gözetim faaliyetleri, küreselleşmeyle birlikte artan rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalabilmeleri için işletmeleri daha verimli faaliyetlerde bulunmaya zorlamaktadır. Zamanla teknolojinin gelişmesi ve üretim faaliyetlerinin her aşamasında kullanılan bilgisayar sistemlerinin yaygınlaşması, yöneticileri gözetim ve denetim konusunda çalışanlar üzerinde daha etkin hâle getirmiştir. Bu konuda işletmeler üzerindeki verimlilik ve üretkenlik baskısı, işletmelerin çalışanlarının işletme kurallarına uygun hareket edip etmediklerini denetlemek amacıyla kontrol mekanizmaları kurmayı zorunluluk hâline getirmiştir. Gözetimi meşrulaştırmak için kullanılan örgütlerin kâr güdüsü ve buna bağlı olarak gerçekleşen üretim baskısının yanında bir diğer sebep de çalışanların işletme kaynaklarını kullanırken yasalara aykırı olabilecek davranışları gerçekleştirme ihtimalleridir (Büyük ve Keskin, 2012: 64). Bütün bu kaygıların ve belirsizliklerin yöneticiler için öngörülebilir hâle getirilmesinde gözetim en önemli araçlardan biri olacaktır.

6. ÖNERİLER

Örgütler arasında gerçekleşen rekabetin önem kazanması, örgütlerdeki insan gücünün bir kaynak olarak değerlendirilmesinde rol oynamaktadır. Örgütlerin birbirleriyle rekabet edebilmeleri ise insan kaynağının güçlendirilmesini gerektirmektedir. Gözetleme ile çalışanlarını denetleyen işletmelerin sayısı artmakla birlikte izleme sistemlerinin nasıl kullanılacağı, hangi bilgileri edinecekleri, bu bilgilere kimlerin erişim imkânı olacağı ve çalışanların bu konuya nasıl tepki vereceği konularında çalışmalar yapmaktadırlar (Gök, 2021: 67). Günümüzde kurumların kullanımına sunulan sistemler sayesinde yöneticiler dünyanın diğer ucundaki çalışanlarının yaptıkları işleri denetleyebilmektedirler. Elektronik Performans İzleme Sistemleri (EPİS) aracılığıyla yapılan izleme faaliyetleri işlerin yapılması için ayrılmış ücretli zamanın değerlendirilmesinin kontrolünü sağlayarak verimliliği artırmıştır. İşletme kaynaklarının amacı dışında kullanımının engellenerek kaynak tasarrufunun yanı sıra müşteri memnuniyetini artırıcı özellikleri ile de EPİS'ler işletmeler açısından avantajlı hâle getirilmiştir (Yılmaz, 2005: 16). Ancak bu araçların bireylerin mahremiyetlerine özen gösterecek bir yöntem ile şeffaf bir şekilde yapılmasının mutlaka bir yolu bulunmalıdır.

Değişen yönetim paradigmaları ve rekabet ortamında işletme performansını yöneticilerin performansı kadar işgörenlerin bireysel performansı da etkilemektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar göstermektedir ki örgüt başarısını etkileyen önemli faktörlerden biri bireysel iş performansıdır (Günlük vd., 2017: 1). Kurumsal yönetim sürecinde işletme üst yönetimlerinin denetlenmesi, yönlendirilmesi ve işletme üzerinde hak iddia eden paydaşların üst yönetimle iletişimleri ve yönetsel ilkeler bütünü kapsamaktadır (Sakarya ve Özmen, 2008: 108; Ataman vd., 2017: 163). Çalışma ortamlarındaki denetim faaliyetlerine çalışanlarla birlikte üst yöneticilerin de dahil edilmesini öngören kurumsal yönetim sürecinin işletmelerde yönetim ilkesi olarak uygulanması üretimin, verimliliğin ve hizmet kalitesinin artırılmasında önem arz etmektedir. Çünkü hem örgütün bütünü hem de örgüt içinde yer alan bireyler veya gruplar performans düzeylerini bir üst düzeye çıkarma eğiliminde oldukları zaman dinamik bir yapıya sahip olan örgütsel yapı pozitif yönde etkilenmektedir (Özmutaf, 2007: 42). Kurumsal yönetim sürecinin günümüz yönetim paradigmaları ışığında gözetim uygulamasının örgütün bütünü kapsayacak şekilde dizayn edilmesi çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akman Dömlekci, H., ve Güzel, Ş. (2022). Yeni Panoptizm Uygulamaları: Sağlık Hizmetlerinde Dijital Gözetim. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 3(1), 105-116.
- Arısoy, B. (2017). Performans Yönetiminde Koçluk. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 132-136.
- Ataman, B., Gökçen, G., Cavlak, H. Ve Cebeci, Y. (2017). Kurumsal Yönetim Algısı İle Kurumsal Yönetim Notu Arasındaki İlişkinin Analizi. *Maliye Finans Yazıları*, 107, 161-186.
- Bentham, J. (2016). *Panoptikon*. (Z. Özarslan ve B. Çoban, Çev.) İstanbul: Su Yayınevi.
- Bıyıkbeyi, T. (2019). Benimsenmiş Ulusal Kültürel Değerler Sınıflandırması Bağlamında Panoptikon, Psikolojik Güçlendirme ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması,

Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Bozkurt, V. (2000). Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu? Birikim Dergisi, (136).

Büte, M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), 171-192.

Büyük, K., Ve Keskin, U. (2012). Panoptikon'un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme. İş Ahlakı Dergisi, 5(10), 55-88.

Çaycı, A. Ve Çaycı, B. (2017). Dijital İletişim Çağında Teknolojinin Açığa Çıkardıkları: Gözetim ve Mahremiyet. The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication, 7(1), 36 -46.

Çekmecelioğlu, H. G. Ve Pelenk, S. E. (2015). Örgütsel Engellerin, Örgütsel Bağlılık ve İş Performansı Üzerindeki Etkileri: Kocaeli Lastik İşletmelerinde Bir Araştırma. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29, 143-164.

Demir, H., Ve Demirhan, Y. (2019). Sağlık Çalışanları Arasında Panoptik Korku. İş ve İnsan Dergisi, 6(2), 209-227.

Dolgun, U. (2005). Çalışma Yaşamında Gözetim. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (49), 508 -539.

Erdemir, E. (2008). Bilgi Toplumunda Çalışma İlişkilerinin Yeni Boyutu: İşyeri ve Çalışanlara Yönelik İzleme Faaliyetleri Ve Türkiye'deki Durum. 1. Ulusal Çalışma İlişkileri Kongresi.

Giddens, A. (2008). Ulus-Devlet ve Şiddet. (C. Atay, Çev.), Kalkedon Yayınları.

Gök, S. (2021). İşyerinde İzleme"nin Yönetim Bilimi Özelinde İncelenmesi. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(16), 66-75.

Günlük, M., Özer, G. Ve Özcan, M. (2017). Meslek Memnuniyeti ve Bireysel İş Performansı İlişkisinde Mesleki Bağlılığın Ara Değişken Etkisi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Çalışma. International Review Of Economics And Management, 5(4), 1-22.

Helvacı, M. A. (2002). Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 155 -169.

Kancı, T. (2019). Amfitiyatro, Panoptikon ve Görme Rejimleri. İnsan ve İnsan Dergisi, 6(21), 543 -551.

Özbucak Albar, B. (2018). Teknolojik Denetimin Çalışanlar ve İşverenler Üzerindeki Etkileri, İş ve Organizasyon Araştırması, 739-743.

Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" İle "İktidarın Gözü" Göstergeleri. The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication, 2(1), 22 -29.

Özmutaf, N. M. (2007). Örgütlerde Bireysel Performans Unsurları ve Çatışma. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 41-60.

Sakarya, Ş. Ve Özmen, H. (2008). Türkiyede Kurumsal Yönetim Sürecinin Gelişimi ve Balıkesirdeki İşletmeler Tarafından Algılanması Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış, 26, 103-126.

Sönmez, B. (2016). Gözetim Toplumunun Günümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yorumlanması. Selçuk İletişim Dergisi, 9(2), 262-284.

Şahin, N. (2020). Örgütsel Sağlığın İşgören Performansını Açıklama Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.

Tataroğlu, M. (2009). E-Devlet'te Kullanılan Gözetim ve Kayıt Teknolojilerinin Mahremiyet Üzerinde Etkileri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(18), 95-120.

Yılmaz, G. (2005). Elektronik Performans İzleme Sistemlerinin Çalışanlar ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (7), 1 - 19.

TOKAT- MURAT SEVDAKÂR TÜRBESİ MOZAIK ÇİNİLERİ ve TÜRBENİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Öğr. Gör. Dr. Hadiye GÜVENATEŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü,
Çini Tasarımı ve Onarımı Anasanat Dalı
ORCID ID: 0000-0002-5763-3701

ÖZET

Murat Sevdakâr Türbesi Tokat Merkez İlçede, Müslihittin Mahallesi Dokuztaşlar semtinde bulunmaktadır. Yapının bir kitabesi olmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Mekânın içinde bezeme olarak bulunan çini mozaikleri ve mimari yapısı eyvan türbe tarzında olmasından dolayı tipik Selçuklu Dönemi yapısı olarak 13.yy. sonlarında yapılmış olduğu kabul edilmektedir.

İçerisinde bulunan mozaik çinileri ile dönem özelliklerini yansıtan tarihi ve kültürel miras olarak ele alınması gerekli bir yapıdır. Yaptığımız araştırmalarda bu yapıda koruma adına yapılan birtakım çalışmaların yetersiz ve geri dönülemeyen hasarlara neden olduğu görülmektedir.

Murat Sevdakâr Türbesi ile ilgili olarak kaynakların yetersiz olduğu görülmekte ve sadece birkaç kaynakta çok kısa bilgiler bulunmaktadır.

Bu bildiriye; türbenin bulunduğu semtte çocukluğu geçmiş biri olarak ve dolayısı ile mekânı yakından tanıyor olmamız nedeniyle, canlı kaynak olarak kendi değerlendirmelerimizi de içine katarak türbenin son 40-50 yıllık değişimini gözler önüne sermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tokat Murat Sevdakâr Türbesi, Selçuklu Dönemi Yapısı, Mozaik Çini, Koruma.

1. GİRİŞ

Murat Sevdakâr Türbesi Tokat Merkez İlçede, Müslihittin Mahallesi Dokuztaşlar semtinde bulunmaktadır. Yapının bir kitabesi olmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Mekânın içinde bezeme olarak bulunan çini mozaikleri ve mimari yapısı eyvan türbe tarzında olmasından dolayı tipik Selçuklu Dönemi yapısı olarak “13.yy. sonlarında yapılmış” (Öney, 1976 :31) ve (Yetkin, 1986: 97) olduğu kabul edilmektedir.

Foto:1 Türbenin Ön Duvarında Asılı Bulunan Tanıtım Levhası, (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş-2018)

Murat Sevdakâr Türbesi ile ilgili kısa bilgiler içeren birkaçı dışında çok fazla kaynağa ulaşılamamıştır. Türbenin bulunduğu yerde çocukluğu geçmiş biri olarak mekânı tanıyor olmamız dolayısı ile bu yapının yıllar içerisinde geçirdiği evrelere tanıklık etmiş yaşayan kaynak olarak kendi değerlendirmelerimizi de içine kattık. Murat Sevdakâr Türbesi, bizim için özel ve nostaljik olmasının yanı sıra mesleki ilgimizden dolayı ayrıca ele alınmak istenmiştir.

2. HALK İNANIŞLARI OLARAK MURAT SEVDAKÂR TÜRBESİ

Bu yapı Sevda Tekkesi ya da Murat Tekkesi olarak bilinirdi. Bir kaynakta ‘‘Hacet Murat’’ olarak adlandırılan bu mekânın ‘‘türbede dileğinin olması istenenlerce üç perşembe veya yedi perşembe ziyaret edilirdi’’ (Üçer,1986:225) şeklinde anlatılmaktadır. Türbe halk arasında daha çok ‘‘Sevda Tekkesi’’ olarak bilinmektedir. Fakat literatür olarak isminin ‘‘Murat Sevdakâr Türbesi’’ olduğunu yıllar sonra eğitimlerimiz esnasında öğrendik.

Özellikle gençlerin ve 1975’li yıllarda 10 yaş civarı çocuk olan bizlerin oyun oynadığı alan içerisinde bulunmakta idi. Aklımda kalan süslü duvarları olan ve içerisinde üç tane mezarın olduğu kutsal bir yerdi. Tekke adının olması zaten başlı başına inanç gereği kutsaldı ve asla zarar verilemezdi. Küçük bir taş parçası bile dışarı çıkarılmaz hatta yere dağılan mezar taşları toplanır, dua edilip dilek dilenir tekrar mezarların üstüne konulurdu. Aksi takdirde Tekkenin bizi çarpacağından korkardık. Anadolu’da bu tür yapıların kutsal atfedilmesi sayesinde korunduğu bir gerçektir.

Bazı günler bir gurup ziyaretçi gelir dualar okur, dileklerinin kabul olması için mum yakarlar, her yer mum eriği içerisinde kalırdı. Daha sonraları mum yakma ritüeli yapılmamaya başlandı. Yakınında bulunan cami imamı mum yakma olayına şiddetle karşı çıkıyordu. Caminin penceresinden gözetliyor mum yakan biri olduğunu görünce hemen dilek dileyenlerin yanına gidiyor, mum yakmanın gavur işi olduğunu söyleyerek onları vazgeçiriyordu. Sonra giderek mum yakma işi sona erdi.

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından türbe ziyaretlerinde mum yakılmaz, çaput bağlanmaz, yüz sürülmez vb. uyarıların olduğu bir levha asılı bulunmaktadır.

Foto:2 Diyanet İşleri Başkanlığı Asılmış Levha (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

3. MURAT SEVDAKÂR TÜRBE Sİ'NİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE ÇİNİ MOZAIK SÜSLEME UNSURLARI

Tokat şehrinin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yazılan türbeyi tanıtan yazısında; (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü) Erişim: 05.02.2023

“Yapı, üzeri Türk üçgeni geçişli kubbeye örtülü kare bir mekândır. Batı cephede yer alan basık sivri kemerli bir eyvanla dışarı açılmaktadır. Kuzey ve güney cephelerde birer dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Yapının ana beden duvarları moloz taşla inşa edilmiştir. Kubbe ve kubbeye geçiş elemanlarında tuğla kullanılmıştır.

Önemli bir bölümü dökülmüş olmasına rağmen, ana beden duvarlarının üst örtüyle birleştiği yerde mozaik çini kuşağı dolaşmaktadır” yazılıdır.

Türbenin içinde diğer ayrıntılarına geçildiğinde ise kubbe kasağı altında firuze altıgen çinilerin aralarını dolduran, üçgen şeklinde patlıcan moru çinilerin bulunduğu, geniş bir şerit yer alır (Bknz. Foto: 4, 5, 6).

Foto:3 Türbenin İçinden Görünüm
(Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

Foto:4 Firuze altıgen ve patlıcan moru renkli üçgen çiniler
(Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

Foto:5 Firuze altıgen ve patlıcan moru renkli üçgen çiniler- detay

(Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

‘‘Şeridin kenarlarında, firuze dikdörtgen çinili bordür görülür. Kubbe kasnağında, etrafı firuze sırlı tuğla ile çevrelenmiş, içi çini mozaik çiçek desenleri ile doldurulmuş, sivri kemerli sağır nişler yer alır’’ (Öney, 1976 :31). (Bknz. Foto: 5, 6)

Bu bilgiler türbenin onarım geçirmeden önceki durumunu anlatır. Şimdiki durumu sorunlu olsa da bilinen tek onarımı 1999 yılında yapılmıştır.

Foto: 6 Onarım Sonrası Türbenin Dış Görünümü, (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

ONARIMI YAPILAN TÜRBENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sanat tarihçi Prof. Dr. Gönül Öney’in 1976 yılında yayınladığı Türk Çini Sanatı adlı kitabının 31. Sayfasında yer verdiği türbe ile ilgili küçük bir bilgilerin yanında kıymetli bir fotoğraf görmekteyiz.

Foto:7 (Öney, 1976 :31).

Aşağıda Gönül Öneyin 1976 yılında çektiği aynı yerden, 2018 yılında yani 42 yıl sonra çekilen fotoğraf görülmektedir. Tarafımızdan çekilen bu fotoğraf ile Gönül Öney'in görüntülediği fotoğraf arasında oldukça fark vardır.

Foto:8 (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

Öncelikle çinilerin büyük bir kısmının yok olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Diğer yandan 1999 yılında onarımı yapılan bu türbenin, gerçekten onarımı yapılmış mı sorusunu gündeme getirmektedir. Türbe içerisi kubbe ve kubbeye geçiş elemanlarında tuğla kullanılmış iken (**bkz Foto:7**) bugün düz bir sıva ile kapatılmış ve tüm orijinal doku kaybedilmiştir. Özensiz ve kalitesiz yapılan bu onarım çalışması her yeri dökülür vaziyettedir ve bu haliyle son derece üzücüdür. **Foto: 3** de dış cephe fotoğrafında görülen binayı ve kubbeyi örten demir konstrüksiyonun anlamı çözülememiştir. Türbenin orijinalinde böyle bir demir konstrüksiyon yoktur.

Foto:9 Türbenin Onarım sonrası Kubbesi (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

Foto:10 Türbenin Onarım sonrası duvarları (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

Ersal Yavi 1986 yıllarında yayınladığı Tokat (Komana), Adlı kitabında bu yapı ile ilgili olarak çok harap bir durumda olduğundan söz etmektedir. Yapının kütesine göre çok büyük olan sivri kemerli kapısından içeri girilince dağınık mezar taşları ve çini mozaik kalıntıları görülmektedir bilgisini vermektedir. (Yavi, 1986: 51).

Bu konuyla ilgili olarak bizim de hatırladığımız üç adet mezar yapısı bulunmakta iken bugün tek ve özensizce yapılmış geniş bir mezar yapısı bulunmaktadır. Demir parmaklıkla kapatılan

kapısı içeriye hiç kimsenin girişine izin vermemektedir. Buna rağmen türbenin içi çok bakımsız ve kirlidir.

Foto:11 Günümüzde içerisinin durumu ve mezar yapısı (Fotoğraf: Hadiye Güvenateş- 2018)

SONUÇ

Ülkemizin tarihi atlası oldukça geniştir. Bu atlasta tarihe tanıklık eden birçok yapı bulunmaktadır. Bu yapılar ister büyük olsun, ister küçük biz yeni nesillere kültürel olarak zenginlik katmaktadır.

Tarihi yapıların korunması oldukça önemli bir konudur. Korunur iken yapılan derme çatma restorasyonlarla, geriye dönülmez zararların oluşmaması için çaba sarf edilmeli ve bu konuda daha özenli davranılmalıdır. Bazen bir bölgenin belleği olan bu tür yapılara incelikli yaklaşmalı ve titiz çalışmalar sergilenmelidir. Konuya tarih bilinci ile yaklaşılmalı, bu bilinçte köklü bir mirasın durduğu unutulmamalıdır. Bu mirası gelecek nesillere aktarabilmemiz bizim en başta gelen sorumluluğumuzdur.

Tarihi mekânlar insanların kullanmak veya eser vermek amacıyla bir dönem insanların kullandıkları veya eser olarak bıraktıkları yerlerdir. Bu durumda tarihi doku kavramı yani eserin kendisi ve çevresi ile bütünleşik bir duruma işaret etmektedir.

Ülkemizde tarihi varlıklarımızın korunması son yıllarda üzerinde durulan bir konu olarak gündemdedir. Tarihi varlıklarımız terkedilerek, doğa ya da insan faktörü ile yıpranmasına artık müsaade edilmemektedir. Bu durum eksikleri olsa da iyi niyetli ve umutlu bir gelişmedir.

Fakat konu olarak ele aldığımız Murat Sevdakâr Türbesinde yapılan bakım onarım ve koruma çalışmalarında görüldüğü üzere iyi niyetin yetmeği bir gerçektir.

Tarihi eserlerin korunmasında onların yapısal bütünlüklerini korumak ilk amaç olmalıdır. Mekânın özgün yapısı iyice araştırılması ve bu yapısının bozulmamasına dikkat edilmelidir. Belge niteliğinde olan bu mekanlar çevresi ile birlikte değerlendirilmelidir. Tarihi eserlerin korunması esnasında yapılacak olan eklemelerin uygunluğu ve nasıl olması gerektiği konusu tartışılmalıdır. Bu eklemeler yapıyı ayakta tutabilir fakat tartışmaya açık kritik bir konudur.

Bakım onarım ve koruma ekip çalışmasını ve bu ekibin iyi eğitilmiş vasıflı kişilerden oluşmalıdır. Aksi halde sonuç hüsrana olabilir.

Tarihî eser ve çevresinin koruma, onarım ve bakımı ayrı bir disiplindir. Bu disiplinde özel eğitilmiş uzmanların olması, farklı disiplinlerin olduğu şehir planlamacıları, mimarlar, sanat tarihçileri, arkeologlar, kimyacılar, seramikçi ve çiniciler vb. disiplinlerden gelen akademisyenler takviye edilmelidir.

Ayrıca tarihi dokuyu bilen teknisyenler ve ustalar bulunmalı veya yetiştirilmelidir. Konuya Liseler veya Meslek Yüksekokullarında bölümler kurularak eksikliklerin giderilmesi eleman ihtiyacı açısından giderilebilir.

Kültürel miras olarak değerlendirilen tarihi eserler sadece bir ülke veya toplumun değil aslında tüm dünyanın değerleridir. Bu nedenle konuya evrensel açıdan bakılmalı ve kültürel varlıkların bakımı, onarımı ve korunması konunun uzmanları tarafından desteklenerek üzerinde ciddiyetle durulmalıdır.

KAYNAKÇA

Öney, Gönül., Türk Çini Sanatı, Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1976.

Yetkin, Şerare., Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1986.

Yavi, Ersal., Tokat (Komana), Tokat Otelcilik Turizm A.Ş. Yayınları, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1986.

Üçer, Müjgan., Tokat ve Efsaneleri, İnanışları Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2- 6 Temmuz 1986.

Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi, Gelişim Matbaası, Ankara-1987.

Doğu Karadeniz Turizm Master Planı Tokat İli Mevcut Durum Raporu, Aralık 2018 s.80

İnternet Kaynakları

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim: 05.02.2023

https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/tokat-mevcut-durum-raporpdf-242058-rd_5.pdf

Erişim: 05.11.2022

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/sevdakr-murad-turbesi>

Erişim: 15.01.2023

<https://tokat.ktb.gov.tr/TR-231637/tekke-zaviye-ve-turbeler.html>

Erişim: 23.01.2023

EFFECT OF KNITTING TYPE ON THERMAL COMFORT PROPERTIES IN CASHMERE KNITTED FABRICS

Dr. Selma DOLANBAY DOĞAN
Selçuk University, Konya, Turkey, Orcid ID:0000-0002-7729-6992

Prof. Dr. Nurgül KILINÇ
Selçuk University, Konya, Turkey, Orcid ID:0000-0003-0610-6730

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the effects of the knitting type. Total of three different types of fabric was prepared such as plain, 1x1 rib and purl knits in order to determine the effects of the knitting type. Thermal comfort properties of the sample fabrics were measured using Alambeta, Permetest and Textest 3300. The results of the tests were evaluated statistically with SPSS programme. In the results of this research it was revealed that the knitting type effect some of the thermal comfort properties of the cashmere knitted fabrics. It was also determined that the plain knitted fabric has the lowest thermal resistance value and the highest relative water vapor permeability value.

Key Words: Thermal Comfort, Knitting Type, Cashmere

1. INTRODUCTION

There are many natural and synthetic fiber types used in the textile industry. Each fiber has its own mechanical and chemical properties (Çelik and Kaynak, 2017). The cashmere fibers are among the most valuable natural fibers used in the textile industry. These fibers are obtained from the bottom hairs of the cashmere goats living in Central Asia, primarily in Himalayans, Mongolia, Iran and Afghanistan (Kaya and Yazıcıoğlu, 1992: 221). Due to the low production volumes and manufacturing difficulties of the cashmere fibers increase their value and cause the perception of luxury. It is preferred in the ready-made clothing industry due to its advantages in use such as its unique softness, brightness and lightness. It is used in the production of various fashion and luxury woolen products such as shawls, scarves, sweaters and cardigans (Ishrat et al., 2018). Comfort is a matter that has different disciplines within it and is related to the subjective perceptions of various senses. In general, it is classified in four different sections including thermal comfort, emotional comfort, ergonomic comfort and psychological comfort. The thermal comfort is defined as the condition of reaching the heat and moisture comfort by enabling the heat and moisture transfer from the fabric (Shishoo, 2005; Li and Wong, 2006). It is known that the environment, fabric/clothing and person characteristics are parameters that affect comfort. The purpose of this research is to determine the effects that the knitting type on the thermal comfort properties of the cashmere knitted fabrics.

2. MATERIAL AND METHOD

Within the scope of the research total of three different types of fabric was prepared to investigate the effects of knitting type (plain, 1x1 rib and purl) on thermal comfort properties of cashmere knitted fabrics. All fabrics are 100% cashmere. The origin of cashmere is Chinese. The production of knitted fabrics was made on a 12 gauge flat knitting machine. Knitted fabrics were only treated by washing processes. The structural properties of the fabrics are given in Table 1.

Table 1: The structural properties of the fabrics

Sample Code	Content/Origin of Cashmere	Knitting Type	Yarn Number (Nm)
1	Cashmere/Chinese	Plain	26/1
2	Cashmere/Chinese	1x1 Rib	26/1
3	Cashmere/Chinese	Purl	26/1

In order to put forth the thermal comfort properties of the cashmere knitted fabrics in the study sample, thermal conductivity and thermal resistance were measured by Alambeta, relative water vapor permeability was measured by Permetest (ISO 31092), air permeability was measured by Textest FX 3300 (TS 391 EN ISO 9237). All the tests were carried out within standard atmosphere conditions. Before the tests, the samples were conditioned in standard atmospheric conditions ($20 \pm 2^\circ\text{C}$ temperature and $65\% \pm 5$ relative humidity).

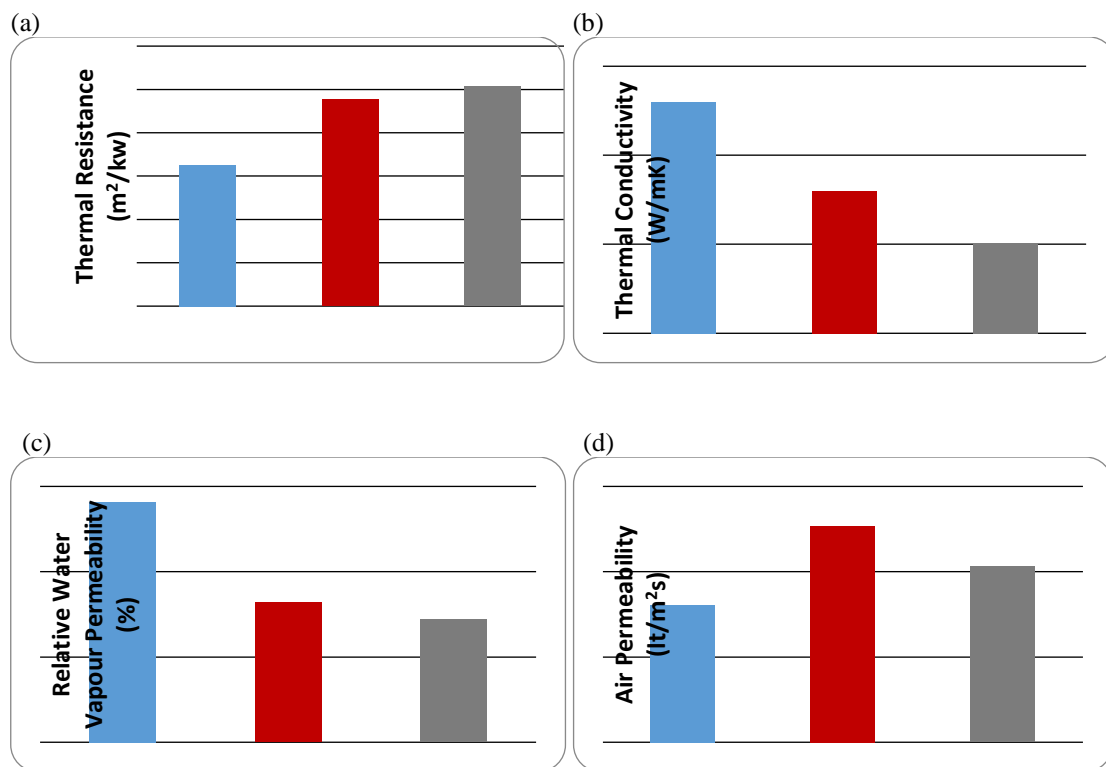
The SPSS program was used when statistically evaluating the test results. Non-parametric the Kruskal-Wallis H and Mann-Whitney U test was used. The p value of $p \leq 0.05$ obtained from the test results was interpreted as there is a significant difference between the groups statistically.

3. RESULTS AND DISCUSSION

The thermal comfort values of the cashmere knitted fabrics that are in the study sample are provided in Figure 1. The thermal properties of cashmere knitted fabrics in different knitting types in the research sample were examined. It was determined that the effect of knitting type on thermal resistance was statistically significant ($p < 0,05$). As seen in Figure 1-a, as the knitting type changes, the thermal resistance values vary and the plain knitted fabric (sample 1) has the lowest thermal resistance value. The differences between plain knitted fabric and the other knitting types (sample 2 and 3) is statistically significant. 1x1 rib (sample 2) and purl (sample 3) knitted fabrics have the highest thermal resistance value and the difference between them is not statistically significant ($p > 0,05$). This situation can be explained as the thickness of the plain knitted fabric (sample 1) being lower than the other knitting types (samples 2 and 3) and it can be said that the expected results were achieved. The thermal conductivity values of different knitting types are examined (Figure 1-b), the plain knitted fabric (sample 1) has the highest thermal conductivity value, and the purl knitted fabric (sample 3) has the lowest conductivity value, but the difference between them is not statistically significant ($p > 0,05$). The relative water vapor permeability properties of cashmere knitted fabrics of different knitting types were

examined statistically that the effect of the knitting type on the relative water vapor permeability is statistically significant ($p < 0,05$). As seen in Figure 1-c, the relative water vapor permeability values also differ when the knitting type differs, and the plain knitted fabric (sample 1) has the highest relative water vapor permeability value and the difference between the other knitted types (sample 2 and 3) is statistically significant. 1x1 rib and purl knitted fabrics have the lowest relative water vapor permeability and the difference between them is not statistically significant ($p > 0,05$).

Figure 1: Results of different knitting types (a) Thermal Resistance (b) Thermal Conductivity (c) Relative Water Vapour Permeability (d) Air Permeability

This situation can be explained as, the plain knitting type is thinner and has less weight compared to the other knitting types. The air permeability values of different knitting types are examined (Figure 1-d), the plain knitted fabric (sample 1) has the lowest air permeability value, and rib knitted fabric (sample 2) has the highest air permeability values, but the difference between them is not statistically significant ($p > 0,05$).

4. CONCLUSIONS

In the results of this research, it was determined that the knitting type affected some thermal comfort properties of cashmere knitted fabrics. While the effect of knitting type on thermal resistance and relative water vapor permeability is statistically significant, its effect on thermal conductivity and air permeability is not statistically significant. The plain knitted fabric (sample 1) has the lowest thermal resistance value and the highest relative water vapor permeability value.

Funding

This research was carried out from the graduate thesis of Selma Dolanbay Dogan. We offer our endless thanks to the Selcuk University Scientific Research Project Coordinatorship who financed this thesis, therefore this research.

REFERENCES

- Çelik, H., İ. and Kaynak, H., K. Investigation of the Effects of Blend Ratio on Permeability Properties of Cashmere/Cotton Knitted Fabrics. *Dokuz Eylül Üniversitesi-Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt 19, Sayı 57, pp.1015-1025, 2017.
- Ishrat, S.I., Grigg, N.P., Jayamaha, N., Pulakanam, V. Cashmere Industry: Value Chains and Sustainability. In: Lo, C., Ha-Brookshire, J. (eds) *Sustainability in Luxury Fashion Business*. Springer Series in Fashion Business. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-8878-0_7, 2018.
- Kaya, F. ve Yahsi Y. *Lif Teknolojisi*. Ankara: Seçkin Ofset Matbaacılık, 1992.
- Li, Y. and Wong, A. S. W. Introduction to clothing biosensory engineering (Edited by: Yi Li and Anthony S. W. Wong, *Clothing Biosensory Engineering*. England: Woodhead Publishing Limited. pp.1-8, 2006.
- Shishoo, R. *Textiles for Sportswear*. UK: Woodhead Publishing Limited, 2005.

SUBJECTIVE AND OBJECTIVE EVALUATION OF THE SMOOTHNESS-ROUGHNESS PROPERTIES OF SHIRTING WOVEN FABRICS

Dr. Selma DOLANBAY DOĞAN
Selçuk University, Orcid ID:0000-0002-7729-6992
Prof. Dr. Nurgül KILINÇ
Selçuk University, Orcid ID:0000-0003-0610-6730

ABSTRACT

In this study, it was aimed to subjectively evaluate the smoothness-roughness properties of shirting woven fabrics and to compare the different subjective evaluation methods used. At the same time, the relationship between the data obtained as a result of subjective methods and objective data has been revealed. This research is a relational survey model. Within the scope of the research, the smoothness-roughness property of eight shirting woven fabrics were measured by objective and subjective methods. The surface roughness value was measured with KES-F system for objective measurement. Subjective measurements were carried out with the participation of 24 people by using two different methods, namely active touch and neck assessment. All data obtained within the scope of the research were analyzed in the SPSS program. In the results of the research, it was determined that the active hand touching method used in the evaluation of the smoothness-roughness properties of shirting fabrics showed a higher correlation with the objective results compared to the neck touching method.

Key Words: Shirting Fabric, Smoothness-roughness Property, Subjective and Objective Methods.

1. INTRODUCTION

Touch is central to the experience with clothing materials (Ornati, 2021). The total perception experienced when touching the textile material is defined as tactile comfort. Nawaz et al. (2011) defined tactile comfort as a feeling about how the fabric feels when it comes into contact with the skin, and stated that this feeling is related to fabric properties such as prickling, itching, stiffness and smoothness. Tactile comfort is evaluated by subjective and objective methods. While using the data obtained from the measuring device in objective methods; in subjective methods, psychological reactions obtained by the sense of touch are used (Hui et al., 2004). The friction and mechanical interaction that occurs during the contact between the fabric and the skin are the main factors that determine the perception of roughness, smoothness and itching. Roughness and itching are the most important tactile sensations used in determining comfort performance in next-to-skin garments (Li, 2001). Mahar and Postle (2013) found in their research that the most important property used to define tactile comfort in next to skin fabrics is smoothness-roughness. The smoothness-roughness feeling is related to the surface friction

coefficient and surface roughness of the fabrics (Liao et al., 2011), (Chen et al., 2009). These properties can be measured objectively using different devices. However, considering that objective methods should be supported by subjective methods in studies on how fabrics are perceived by people, studies that measure human perception, in other words, studies that measure the feeling of smoothness-roughness with subjective methods are important. The method of touching the fabric in subjective methods is a subject that should be given priority but is skipped (Xiao, 2014). There are three basic types of touch, active touch, passive touch, and dynamic touch (Fernandes and Albuquerque, 2012). While wearing the garment to the body is considered as passive touch, evaluation by hand is considered as active touch (Xiao, 2014). It is seen that different studies (Miura et al., 2011) such as distinguishing with neck and with fingers are used to distinguish the properties of fabrics .

In this study, it was aimed to evaluate the smoothness-roughness properties of shirting woven fabrics by subjective and objective methods. In the subjective method, two different methods were used, namely neck evaluation and hand evaluation. The relationship between the data obtained as a result of these two methods was also statistically analyzed.

2. MATERIAL AND METHOD

Within the scope of the research, 8 woven shirting fabrics were used to evaluate the smoothness-roughness properties of the fabrics. Fabrics with different physical and mechanical properties and representing the sector were selected. Pentec process was applied to fabrics 2, 4, 6 and 8, and pentec versions (1, 3, 5 and 7) of the same fabrics were derived. The technical specifications of the fabrics used are given in Table 1.

Table 1: Technical Properties of Fabrics Used in Research

Number	Content	Weaving Type	Weft and Warp Yarn Number (Ne)	Weft-Warp Density (picks in cm)	Weight in Grams (gr/m ²)	Pentec
1	Cotton	Plain	70/1	45-61	90	Yes
2	Cotton	Plain	70/1	45-61	90	No
3	Cotton	3/1 Twill	60/1	60-81	124	Yes
4	Cotton	3/1 Twill	60/1	60-81	124	No
5	Cotton	2/2 Panama	40/1	36-48	129	Yes
6	Cotton	2/2 Panama	40/1	36-48	129	No
7	Cotton/linen	Plain	Warp: 100/1cotton Weft:70/1 cotton + 52/1 linen	32-71	92	Yes
8	Cotton/linen	Plain	Warp: 100/1cotton Weft:70/1 cotton + 52/1 linen	32-71	92	No

Within the scope of the research, the smoothness-roughness properties of shirting woven fabrics were measured by subjective and objective methods. In the objective measurement, the geometric surface roughness values (SMD) of the fabrics were measured with the KES-F4

system. All measurements were carried out under standard atmospheric conditions (20 ± 2 °C, $65\pm 2\%$ relative humidity). In this context, the surface roughness (SMD) was measured separately in the weft and warp directions. The measurements were repeated 4 times and the averages were calculated. At the same time, the average surface roughness values of the fabrics were calculated by taking the average of the surface roughness values in the weft and warp directions. In the subjective measurements, two different methods were used, namely hand evaluation and neck evaluation. Twenty-four expert evaluators, 21 women and 3 men, aged between 32 and 63, participated in the subjective measurements. All subjective measurements were performed under standard atmospheric conditions (24 ± 2 °C temperature and $60\pm 2\%$ relative humidity) as 3 replicates. Only tactile perception was measured in the measurements, all measurements were performed with eyes closed. Measurements were repeated on different days and care was taken to ensure that there was a minimum of 1 day and a maximum of 5 days between the measurement days (AATCC 5, 2011). Information on the methods used to measure the smoothness-roughness property subjectively is given in Table 2.

Table 2: Subjective Methods Used in Evaluation of Smoothness-Roughness

Definition of Smoothness-Roughness	The indentations, protrusions and irregularities on the surface of the fabric are called roughness. The fewer these indentations and protrusions, the smoother the surface of the fabric, the more rough the surface of the fabric.	
Contact Method	Evaluation by hand In this method, the fabric is first fixed with the non-dominant hand. The fingertips of the dominant hand are touched to the fabric surface and are freely moved on the fabric surface. The time to evaluate a sample is 15 seconds.	Evaluation by neck In this method, the fabric sample is folded in half obliquely. The evaluator holds the fabric sample at both ends and rubs her/his neck with back and forth movements. The time to evaluate a sample is 15 seconds. In this method, the person is provided to evaluate by wearing gloves in order to eliminate the effect of the sensations felt as the fabric is touched by hand.
Evaluation Method	Fabrics were scored using an 8-point scale. The evaluator was asked to rank and score the fabric samples from the smoothest to the roughest by comparing them with each other. Fabric samples are given to the evaluator in random order. After scoring the fabrics, the evaluator is asked to recheck all the fabrics and make all the changes in this control phase.	

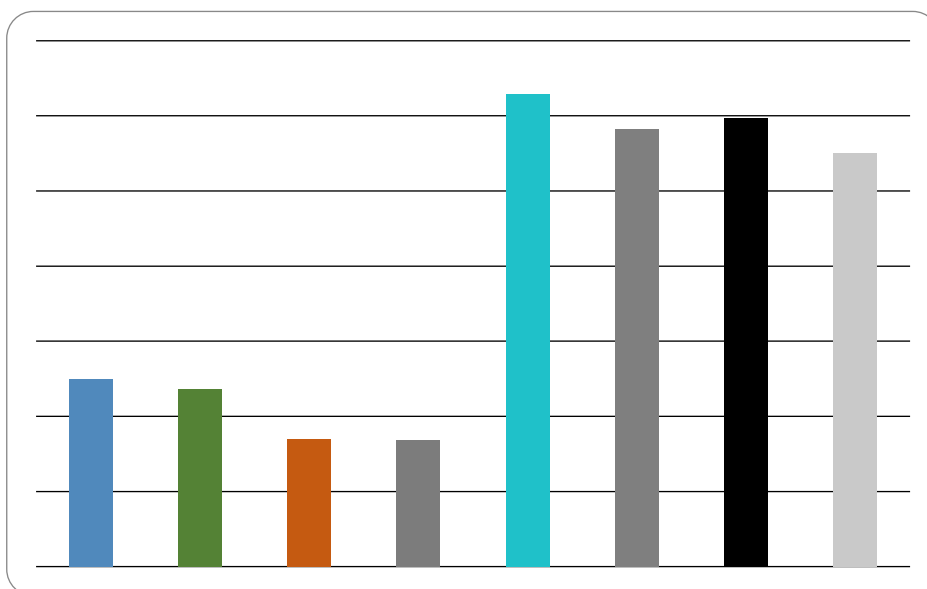
Statistical Analysis: SPSS program was used in the statistical analysis of the data obtained within the scope of the research. Mann-Whitney U Test was used to reveal statistical differences between fabrics and Spearman Correlation Test was used to reveal the relationship between measurement results. The reason why non-parametric tests are preferred is that the data obtained within the scope of the research do not show normal distribution.

3. RESULTS AND DISCUSSION

The average surface roughnesses obtained as a result of the objective measurements of the smoothness-roughness properties of the shirting woven fabrics examined within the scope of the research are given in Figure 1. Average surface roughness of fabrics; it varies between

1.682- 6.293 values. Cotton twill pentec fabric (3) has the lowest surface roughness, followed by cotton twill without pentec fabric (4), and the difference between them is not statistically significant ($p>0.05$). Cotton panama pentec fabric (5) has the highest surface roughness and the difference between it and other fabrics is statistically significant ($p<0.05$). Based on this result, it can be said that the panama weave type feels rougher than the twill and plain weave types. When cotton plain fabrics (1 and 2) and cotton/linen plain fabrics (7 and 8) with similar weights are compared, it is seen that cotton/linen fabrics have higher surface roughness values than cotton fabrics. It can be said that this result is compatible with the literature. Similarly, Behera (2007) stated in research that fabrics with linen/cotton content have higher geometric roughness value than cotton fabrics, which is due to the high crystalline structure of linen fiber. When the fabrics with and without pentec are compared, it is seen that the pentec fabrics (1, 3, 5 and 7) have higher roughness values than the non-pentec fabrics (2, 4, 6 and 8).

Figure 1: Average Objective Surface Roughness (SMD)

When the Subjective Smoothness-Roughness property is examined (Figure 2), it is seen that the scores given to the fabrics in the hand method vary between 2.00 and 6.65, and between 2.51-6.35 in the neck evaluation method. In the evaluation of the smoothness-roughness properties of the fabrics, except for the 7 and 8 numbered fabrics, higher scores were given in the neck evaluation method compared to the hand evaluation method. Miura et al. (2011) stated in their study that evaluators were able to distinguish the itching sensation more precisely on their necks than on their fingers. As a result of the statistical analysis, no statistically significant difference was found between the two methods ($p>0.05$). When the correlation of these two subjective methods with the geometric surface roughness value was examined (Table 3), it was determined that the hand evaluation method showed a higher correlation with the objective surface roughness value with a correlation coefficient of 0.929.

Figure 2: Subjective Smoothness-Roughness Average Score

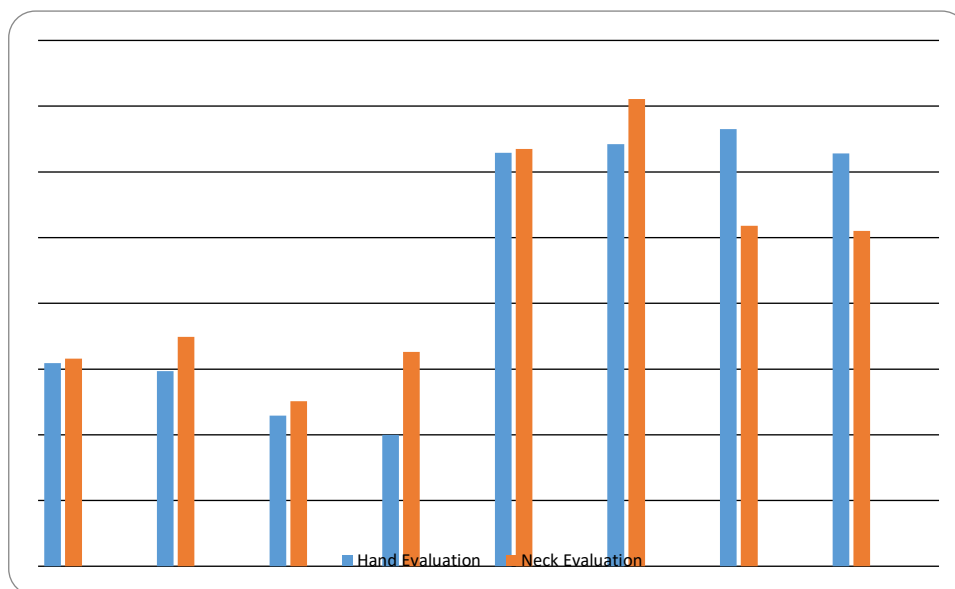

Table 3: Spearman Correlation Coefficient between Geometric Surface Roughness and Subjective Smoothness-Roughness Property

	Smoothness- Roughness/ Hand Evaluation	Smoothness- Roughness/ Neck Evaluation
SMD-avarege	,929**	,810*

**The correlation coefficients are significant at the 0.01 level.

* The correlation coefficients are significant at the 0.05 level.

For both subjective methods, it is seen that cotton panama fabrics (5 and 6) are perceived as rougher than cotton plain (1 and 2) and twill (3 and 4) fabrics. Cotton/linen plain fabrics (7 and 8) were perceived as rougher than cotton plain fabrics (1 and 2). These results are in agreement with the objectively measured surface roughness values (Figure 1). When only pentec and non-pentec fabrics were evaluated, it was seen that pentec fabrics had a higher roughness value in the hand evaluation method, while the non-pentec fabrics had a higher roughness value in the neck evaluation method.

4. CONCLUSIONS

Within the scope of the research, the smoothness and roughness properties of shirting woven fabrics were revealed objectively and subjectively. It has been determined that in cotton shirting woven fabrics, the Panama weave type is felt more rough than plain and twill weave types. The fiber type is effective in the evaluations and the linen fiber causes a rough feeling. The pentec fabrics are felt more rough than the non-pentec fabrics.

It was determined that the hand evaluation method used in subjective measurements showed a higher correlation with the objective surface roughness value than the neck evaluation method. In this case, considering the application procedures in the evaluation of the smoothness-roughness property of shirting woven fabrics, it can be said that it is more appropriate to use the hand evaluation method.

Acknowledgement

This research was supported by Selcuk University Scientific Research Project Coordinatorship. Presented as preliminary results of a more detailed study.

REFERENCES

- American Association of Textile Chemists and Colorists. AATCC Evaluation Procedure 5. Technical Manual, 2011.
- Behera, B., K. Comfort and handle behaviour of linen-blended fabrics. *AUTEX Research Journal*, 7, 1, pp. 33-47, 2007.
- Chen, X and Shao, F and Barnes, CJ and Childs, T and Henson, B. Exploring relationships between touch perception and surface physical properties. *International Journal of Design*, 3 (2). 67- 76. ISSN 1991-3761, (2009).
- Fernandes, A., M. and Albuquerque, P.,B. Tactual perception: a review of experimental variables and procedures. *Cogn Process*, 13:285–301, DOI 10.1007/s10339-012-0443-2, 2012.
- Hui, C. L., Lau, T., W., Ng, S., F. and Chan, K., C., C.Neural Network Prediction of Human Psychological Perceptions of Fabric Hand. *Textile Research Journal*, 74, (5), pp. 375-383, 2004.
- Li, Y. The Science of Clothing Comfort. *Textile Progress*, 31:1-2,1-135, 2001.
- Liao, X., Hu, J., Li, Y., Li, Q. and Wu, X. A Review on Fabric Smoothness-roughness sensation studies. *Journal of Fiber Bioengineering & Informatics* 4:2, p. 105–114, <http://www.jfbi.org> | doi:10.3993/jfbi06201101, 2011.
- Mahar T. J. and Postle R Fabric handle equations for Australia, New Zealand, India and U.S.A. *Journal of the Textile Machinery Society of Japan*, 31, 2, pp. 35- 38, 1985.
- Miura, T., Murai, K. and Yanagida, Y. Discrimination characteristics for fabrics at neck and hand. *IEEE International Symposium on Virtual Reality Innovation*, p. 331- 332, 2011.
- Nawaz N., Troynikov O. and Watson C. Evaluation of surface characteristics of fabrics suitable for skin layer of firefighters' protective clothing. *Physics Procedia* 22, pp. 478- 486, 2011.
- Ornati, M. Touch in Text. The Communication of Tactility in Fashion E-Commerce Garment Descriptions. In: Sádaba, T., Kalbaska, N., Cominelli, F., Cantoni, L., Torregrosa Puig, M. (eds) *Fashion Communication*. Springer, Cham, 2021.
- Xiao L. Neuropsychological Mechanisms of Fabric Touch Sensations. Hong Kong Polytechnic University, Phd Thesis, 2015.

THE UNCANNY AND WITCHCRAFT IN “CASTING THE RUNES” By MONTAGUE RHODES JAMES

Arş. Gör. Enfal ERKAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
ORCID ID: 0000-0003-0909-6101

Abstract

The last quarter of the 19th and the first quarter of the 20th centuries experienced a great deal of attention in psychoanalysis. Freud’s pioneering, many scholars focused on the inner self, the subconscious. Sigmund Freud implies that the subconscious involves the alter ego, which can cause people to perform eerie and uncanny activities through the id’s domination over the ego. The uncanny in the twentieth century in particular and the sublime, which is the zenith that somebody could reach ever and requires horror and terror, are the main area of gothic literature in general.

“Casting the Runes” (1911) by the British novelist, Montague Rhodes James is a classic example of Gothic literature that explores the concept of the uncanny through its use of witchcraft as a central theme. The story follows the character of Dunning, a skeptical academic who becomes the target of a vengeful antagonist named Karswell after Dunning rejects one of his manuscripts.

The theme of witchcraft in "Casting the Runes" further contributes to the story's uncanny atmosphere, as it embodies the supernatural and the mysterious, two key features of the Gothic genre. Karswell's use of magic and his ability to control the natural world serve to further accentuate the story's unsettling and eerie tone, reflecting the Gothic fascination with the macabre and the grotesque. In this paper, “Casting the Runes” by M.R. James is analyzed through gothic elements, and the gothic’s relation to the uncanny and witchcraft are discussed.

KEYWORDS: Casting the Runes, M.R. James, Gothic, Witchcraft, The Uncanny

Introduction

According to Dr. Samuel Johnson, gothic means “not civilised, one deficient in general knowledge, a barbarian’, and the medieval or Gothic age as a cultural wasteland, primitive and superstitious.” (Viviès, 2004: 25). It is well-known that this adjective derives from the tribes of Visigoths, a branch of Vikings, who violently invaded and exploited the regions they went on expeditions. Also, they persecuted the locals through any kind of torture, rape, and slaying. Therefore, from past to present, gothic has awakened a tension and a sense of a taboo towards extremes such as violence, demons, incest, and witches. Gothic in the field of literature gained an identity for the first time when the *Castle of Otranto* (1764) reached the large masses. Horace Walpole benefitted from the old sins which cast shadows – that is heritage. Also, he showed an incest impulse along with ghosts in the novel. The way he paved for the gothic writers led them to work on the inner self and psychoanalysis in the last quarter of the 19th century and the first quarter of the 20th. Around this time the “list [of characters in Gothic fiction] grew with the addition of scientists, fathers, husbands, madmen, criminals and the monstrous double signifying duplicity and evil nature” (Çağlıyan, 2010: 16; Botting, 2014: 2). Bram Stoker’s *Dracula* (1897) became one of the hallmarks of gothic literature in general and the most common description of the vampire figure in particular. Vampire is a simulacrum of a human just like the other monsters which is a cannibal who feeds on the blood of animals or humans or even its own species.

Sigmund Freud claims that the double or the doppelganger is a kind of deficit defense mechanism that the mind employs to repress the traumatic events and the characters within during early childhood (Freud, 1997: 20; Baumeister et al., 1998: 1082-1083). However, during early adolescence or adulthood, these traumatic events or people reveal themselves in the mind of a person as monsters. In literature, the psychological basis of duality is realized by the character's mental sickness and disease (Temkina and Ena, 2020: 695). Just like how a person’s childhood traumas gain a form in adulthood, the traumas that are experienced by a group of society or the whole world gain universal forms such as vampires, werewolves, or witches (McClelland, 2010: xii). The stark discrepancy, the opposition between the attacker and the defender, is where duality manifests itself. Every single society was formed around these two concepts. To define what is the self and what is the enemy, binary oppositions should be determined. Of course, there are different kinds of sources to determine these binary oppositions such as religion, morality, or philosophy. They all usually emphasize one rule among others: to

be *good* and to fight against *evil*. These two notions are abstract and therefore open to be differently interpreted. Yet, to materialize evil, many cultures applied to the concept of the devil with lots of shapes (such as vampires and witches) because “...against the ambiguously evil, embodied folklorically by simulacra of the human, such as the witch or the vampire, we desire heroes that are not bound by mundane and banal perceptions of the politician or the soldier” (McClelland, 2010: xiii).

It was believed that witches had the power to see the future, to cure people, to identify and neutralize monstrous such as vampires, and later by expansion, to drive someone crazy and even to kill them through certain special words (McClelland, 2010: xiii); so, they were seen as the embodiment of the evil and demon, a threat to the omnipotency and might of the creator. Consequently, witch-hunts started since such monsters as vampires were believed to be basically un-dead, yet witches are living blood and tangible targets. Naturally, witchcraft is forbidden in society and is treated as a taboo and considered satanic (Kurt, 2008: 23; Scognamillo 2003: 93).

Accordingly, in medieval and early modern Europe, witchcraft was believed to possess a pact with the devil and was associated with various forms of evil and harm (Kurt, 2008: 15). The concept of witches in Gothic literature emerged during the 18th and 19th centuries when Gothic fiction gained popularity. Being characterized by eerie atmospheres, supernatural elements, and macabre themes, Gothic literature often incorporated the figure of the witch to create a sense of terror and mystery. Witches in Gothic literature were portrayed as powerful, malevolent beings who could manipulate forces beyond the natural realm (Spooner 2006: 78). For example, in Bram Stoker’s *Dracula*, Count Dracula's three vampire brides are often associated with witchcraft or witch-like qualities. They possess supernatural powers, exert a seductive influence, and engage in rituals that parallel some aspects of witchcraft. The brides are portrayed as alluring yet dangerous figures who symbolize temptation, lust, and the dark side of human nature.

In this respect, witchcraft fits the uncanny as the latter concept “is in reality nothing new or alien, but something which is familiar and old-established in the mind” (Freud, 1997: 3). The conception of witchcraft, which creates uncanniness, has been reflected in many literary works. “Casting the Runes” by M.R James, which is the subject of the present study, is one of them.

Montague Rhodes James

Montague Rhodes James, known as M.R. James, was an eminent scholar and writer of ghost stories in the late 19th and early 20th century. Born in Goodnestone, Kent, England, on August 1, 1862, James showed a passion for literature and history from an early age. He attended Eton College, where he excelled academically, and later went on to study at King's College, Cambridge, where he earned a degree in Classics (James, 2011: 1).

After completing his education, James embarked on an academic career, becoming a fellow and then provost of King's College, Cambridge. He also held a number of prestigious positions within the academic world, including Director of the Fitzwilliam Museum and Vice-Chancellor of the University of Cambridge.

Alongside his academic work, James developed a keen interest in the supernatural and began writing ghost stories in his spare time. His stories were often set in academic settings, drawing on his own experiences as a scholar and his deep knowledge of history and folklore. James's stories quickly gained a reputation for their eerie atmosphere, intricate plotting, and masterful use of suggestion and understatement (Sullivan, 1986: 49).

James published his first collection of ghost stories, "Ghost Stories of an Antiquary," in 1904, and followed it up with several more collections, including "More Ghost Stories," "A Thin Ghost and Others," and "A Warning to the Curious." His stories were hugely popular, with their blend of scholarly detail and spine-chilling horror, and many have been adapted for television and film.

Despite his success as a writer of ghost stories, James remained deeply committed to his academic work, publishing numerous scholarly works throughout his career. He was highly regarded in his field and was widely recognized as one of his time's leading scholars of medieval literature and biblical apocrypha.

M.R. James died in Eton, Berkshire, on June 12, 1936, leaving behind a rich legacy of both scholarly and literary achievements. His ghost stories continue to be widely read and admired to this day, and his influence can be seen in the work of many subsequent horror writers.

The Uncanny and Witchcraft in “Casting the Runes”

"Casting the Runes" is a masterful short story by M.R. James, which first appeared in the 1911 collection *More Ghost Stories of an Antiquary*. It is a fine example of James's trademark blend of eerie atmosphere, scholarly detail, and supernatural terror. The story centers on a man named Mr. Dunning, an academic specializing in alchemy's history (James & Cox, 1998). Dunning incurs the wrath of a sinister witch named Karswell, who casts a curse on him by means of a slip of paper with runic symbols on it. From this point on, Dunning's life is plagued by strange and terrifying events including his encounter with the name of a previous victim.

Here, we should notice that witchcraft is gender-neutral and that sorcery and witchcraft are not exactly the same things (Walter, 2004: 71). Sorcery is believed to be often associated with more formalized or ritualistic practices, involving the recitation of spells, summoning or commanding spirits, or manipulating mystical energies whereas witchcraft is commonly associated with spellcasting, the use of potions, familiars (animal companions), and connections to pagan or folkloric traditions. Moreover, in many cultures, witches are believed to have made pacts with the devil or evil entities (McClelland, 2010). Therefore Mr. Karswell is proven to be a witch in his act of witchcraft such as killing people who reject him. (Kurt, 2008: 15)

The story opens with two letters written by the Secretary of the Association announcing to Mr. Karswell that the draft named *The Truth of Alchemy* he submitted was examined and declined. Until here although Mr. Karswell may be taken as an alchemist, and the secretary assumes so, the decline of his draft and his practices show otherwise. The primary aim of alchemy was to transform base metals into noble metals like gold or silver, known as transmutation. Alchemists also sought to discover the Philosopher's Stone, a substance believed to grant eternal life and spiritual enlightenment. (Merriam-Webster Online Dictionary 2008) However, the draft Mr. Karswell sent to Dunning involved runes and spells that could end life instead of giving. Even though the first letter was clear enough to state the situation to Mr. Karswell, it seemed that because of Karswell's stubbornness, the committee found it necessary to write a second letter indicating that no further contact was going to be established on the matter. From the very beginning, the story reveals that there will be tension and that Mr. Karswell will not give up easily. After the reader is informed about the letters, the story goes on to create a mysterious plot by not giving any specific information about Mr. Karswell. Just like Emily Bronte's Heathcliff, M.R. James' Mr. Karswell is rich and before, he was known as an Abbot.

Nobody knew what he did with himself: his servants were a horrible set of people; he had invented a new religion for himself and practiced no one could tell what appalling rites; he was very easily offended, and never forgave anybody: he had a dreadful face (so the lady insisted, her husband somewhat demurring); he never did a kind action, and whatever influence he did exert was mischievous (James & Cox, 1998: 2).

The excerpt above reveals how the uncanny plays a significant part in the narrative. Freud's concept of the "unheimlich," often translated as the "uncanny," refers to a psychological experience that involves a peculiar blend of familiarity and unfamiliarity, resulting in a feeling of discomfort, eeriness, or unease. The term "unheimlich" is derived from the German word "heimlich," meaning "homely" or "familiar," but it carries the prefix "un-," which denotes negation or reversal. Thus, it signifies something that is simultaneously familiar and unfamiliar, producing a sense of uncanniness (Freud, 1997: 3). By the opening indication of the excerpt above, "Nobody knew what he did with himself," a mysterious atmosphere of uncertainty and unfamiliarity is established. The character's unforgiving nature adds to the atmosphere the feeling of unease. Also, the uncanniness is related to the "poisonous beauty". The uncanny images usually come from the beautiful past. For example, many monstrous entities such as vampires and werewolves, and witches appear as the smulacra of humans. In the stories, related to these creatures, they are not monstrous and look exactly like human beings. As in "Casting the Runes", the human shape and face along with gestures of the witch in literary works serve to soar the unease creating the uncanny which "is that species of the frightening that goes back to what was once well known and had long been familiar" (Freud, 1997: 20).

The story continues to portray Mr. Karswell. This time about his personal traits. This is a man who does not look like a person getting well with the children. And yet, he wants to organize an event for the kids and tell them stories for fun. Here again, the uncanny steps in. Normally when a group of children and an Abbot come together, it is expected of an Abbot to tell children stories and let them benefit from his anecdotes. However, in Mr. Karswell's narration style, stories become horrific. Therefore, familiar concepts such as wolves or snakes or settings like a park of the natural world, now pose a threat to children. Involving familiarity into his narration, he makes use of the uncanny to the fullest:

Well, the show went on, and the stories kept on becoming a little more terrifying each time, and the children were mesmerised into complete silence. At last he produced a series which represented a little boy passing through his own park — Lufford, I mean — in the evening. Every child in the room could recognise the place from the pictures (James & Cox, 1998: 2).

As the story continues to develop, what happened to the late John Harrington is revealed — an academic who mysteriously died after criticizing fiercely Mr. Karswell's *History of Witchcraft* in his review. The way he dies intensifies the everlasting atmosphere of terror and horror that is going to prevail in the story. Three months after his review of Karswell's work, on a seemingly ordinary day, Harrington suddenly starts to run as if somebody is chasing him. He finds the solution by climbing on a tree and yet he falls and breaks his neck. His face, after death, seemed as if he had seen the most dreadful thing ever (James & Cox, 1998). Remembering this tragic accident, Mr. Secretary hopes that Mr. Karswell would never find Edward Dunning. That is what Mr. Karswell exactly does. Foreshadowing Dunning's exposition, the story employs the uncanny one more time. Knowing what happened to Harrington, the reader is expected to feel uneasy to wait for Harrington's death.

Mr. Karswell introduces himself to Dunning through Harrington. Before learning about who is Karswell, Dunning, almost memorized Harrington's name. One day, on his way home from work, he sees the following inscription on a train's ads.: "In memory of John Harrington, F.S.A., of The Laurels, Ashbrooke. Died Sept. 18th, 1889. Three months were allowed" (James & Cox, 1998: 4). Even though he inquiries about what he saw, he suspends his research because of the unsatisfactory evidence.

However, two days later, he was intrigued by a pollster handing out leaflets on an uncrowded street. He had a strange feeling as the pollster passed him, awkwardly taking his hand and igniting it on the pamphlet. He was horrified to see the name Harrington again on the blue flyer in his hand. It is here that the tension that the reader has experienced so far reaches its climax in the story. A man's whispering his name from somewhere, or learning out that the man helping him by giving him the notes he dropped was Mr. Karswell, may provoke some secondary uncanny feelings but what terrifies him most was touching a monster's mouth under his pillow.

Realizing that his life is in danger, Dunning meets Harrington's brother, Henry. Surviving brother explains Dunning how was his brother before his death. It turns out that the victims do not die immediately after the spell is cast. John Harrington, a few weeks before his death, started to think that he was being followed. As the unfortunate story of John Harrington is revealed, it can be detected that the timeframe is more fatal than the runes. Henry states several times that he and his brother encountered Mr. Karswell on several occasions. And again, it turns out that what killed his brother was actually paranoia. It can be deduced from this story that fear, stemming from a source and the scenarios that the mind produces due to the feeling of fear, are worse than the source itself. James, by narrating what happened to John through his brother's mouth, contributes to revealing the uncanny because he familiarizes a kind of killing pattern to the reader and then makes the reader wait for the same destiny.

However, Dunning and Henry, sharing their opinions on how to kill Mr. Karswell, decide to give Mr. Karswell a dose of his own medicine. They manage to bait Karswell into a train in which they trick Karswell to have tickets on which the runes were cast. Later, figuring out what happened to Karswell denounces the story and lets the reader be confused, not relax:

All that is known is that, on the afternoon of the 23rd, an English traveller, examining the front of St Wulfram's Church at Abbeville, then under extensive repair, was struck on the head and instantly killed by a stone falling from the scaffold erected round the north-western tower, there being, as was clearly proved, no workman on the scaffold at that moment: and the traveller's papers identified him as Mr Karswell (James & Cox, 1998: 4).

As a result, Dunning and Henry, who killed Karswell with his own witchcraft, get rid of the witch. On the face of it, this is a great relief for them and the reader as well. However, his witchcraft seems to have changed hands. They have acted as if they were witches. After all, they will carry the burden of this until they die. It is as if they themselves have indirectly cooperated with the devil, even though they are ultimately freed from the evil that has cooperated with the devil.

Conclusion

The portrayal of witches in gothic literature reflects society's historical treatment of witchcraft as a taboo and divine threat to established religious beliefs. By delving into the uncanny, gothic

literature has offered a means to explore dark and unsettling aspects of the human experience. M.R. James's "Casting the Runes" stands as a masterful exemplar of the author's literary prowess, skilfully blending elements of eerie atmosphere, meticulous scholarly detail, and profound supernatural terror. Within the narrative, James introduces the enigmatic character of Mr. Karswell, a malevolent witch whose utilization of ancient runes and spells becomes a potent instrument of harm against those who dare to oppose him.

Through the character of Mr. Karswell, James expertly employs the uncanny to create an atmosphere of suspense and tension. The inscrutable nature of Mr. Karswell's activities and his ominous countenance instill a sense of dread and foreboding. His actions, such as organizing events for children and narrating stories, take on a sinister undertone as the familiar elements of wolves, snakes, and natural settings transform into sources of terror under his narrative manipulation.

Furthermore, "Casting the Runes" encompasses a tragic episode involving the late John Harrington, an academic who met a mysterious demise after fervently criticizing Mr. Karswell's "History of Witchcraft" in a review. The details of Harrington's death, marked by a frenzied flight and a fatal fall from a tree, serve as an enduring catalyst for the story's overarching atmosphere of horror. The postmortem countenance of Harrington, reflecting sheer terror, reinforces the pervading sense of impending doom that permeates the narrative. And at the end of the story Dunning and Henry employed witchcraft of Karswell to kill him. While this may seem like a solution, a sense of uncanny will always follow them.

The story delves into the intricate concept of the uncanny, deftly traversing the fine line between the familiar and the unfamiliar, thus engendering within the reader an unsettling sense of discomfort and unease. Reflecting Sigmund Freud's notion of the "uncanny," James imbues the narrative with a peculiar fusion of the recognizable and the unfamiliar, thereby evoking a disconcerting ambiance that resonates with readers on a deeply psychological level.

REFERENCES

Baumeister, R. F., Dale, K., & Sommer, K. L. (1998). Freudian defense mechanisms and empirical findings in modern social psychology: Reaction formation, projection,

- displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial. *Journal of Personality*, 66(6), 1081–1124. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00043> Retrieved May 14, 2023.
- Botting, F. (2014). *Gothic*. Routledge.
- Çağlıyan, M. (2010). *Gothic Elements in Sir Arthur Conan Doyle's Sherlock Holmes Stories*. Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, Ankara. Unpublished Master Thesis. <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12612835/index.pdf> Retrieved May 14, 2023.
- Freud, S. (1997). The Uncanny. In W. Namacher & D. E. Welberry (Eds.), *Crossing Aesthetics* (pp. 193–233). Stanford University Press.
- Hughes, W., Punter, D., & Smith, A. (2016). *The Encyclopedia of the Gothic*. Wiley Blackwell.
- James, M. R. (2011). *Recollections, mostly trivial, 1875-1925*, (pp.1-2), Cambridge University Press.
- James, M. R., & Cox, M. (1998). *Casting the runes: And other ghost stories*. Oxford Univ. Press.
- Kurt, S. K. (2008). *Witch as reflection of woman over time*, Bahçeşehir Üniversitesi, Institute of Social Sciences, Unpublished Master Thesis. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/594901/yokAcikBilim_321587.pdf?sequence=-1 Retrieved May 11, 2023.
- McClelland, B. (2010). *Slayers and their vampires a cultural history of killing the dead*. University of Michigan Press.
- Merriam-Webster Online Dictionary. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/witch>. Retrieved May 10, 2023.
- Rezachevici, C. (2006). Punishment with Vlad Tepes - Punishments in Europe Common and Differentiating Traits. *Journal of Dracula Studies*, 8.

- Scognamillo, G. (2003). *Medeniyetler atışmasında Batının İnanç Temelleri*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Spooner, C. (2006). *Contemporary Gothic*. London: Reaktion Books.
- Stoker, B., Holwill, H., Alborozo, G., & Pitts, S. (2019). *Dracula*. Penguin Books.
- Sullivan, J. (1986). *The Penguin Encyclopedia of Horror and the supernatural*. Viking.
- Temkina, Vera L.; Ena, Elena V. (2020). The Phenomenon of Doppelganger and Types Of Doubles in Literature. (694-698). European Proceedings of Social and Behavioural Sciences EpSBS <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.04.02.81> eISSN: 2357-1330
- Viviès, J. (2004). David Punter, Glennis Byron: The gothic. *E-Rea*, (2.2).
<https://doi.org/10.4000/erea.472>
- Walter, M. N. (2004). *Shamanism: An encyclopedia of world beliefs, practices, and culture*. ABC-CLIO.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİNİN PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kübra Nur SAFALI

Bursa Uludağ Üniversitesi, - 0009-0002-7393-7294

Doç. Dr., Zeynep PİRSELİMOĞLU BATMAN

Bursa Uludağ Üniversitesi, - 0000-0003-2145-2682

ÖZET

Doğa üzerindeki bütün canlılar yaşamsal aktivitelerin devamlılığı amacıyla enerjiyi kullanır ve enerjiye ihtiyaç duyar. Enerji kullanımı ve kullanımıyla birlikte artan enerji talebi ihtiyacının sağlanması amacıyla yönelinen kaynaklar ise doğal ekosistemden farklı olarak fosil yakıt kullanımı olmuştur. Fosil yakıtların yakımı sonucu ortaya çıkan ve atmosfere salınan gazlar iklim değişikliğini hızlandırarak küresel sıcaklıkların artmasına, kent atmosferinin ısınmasıyla kentsel alanların daha sıcak olmasına, ekosistemlerin dengesinin bozulup biyoçeşitliliğin azalmasına ve dolayısıyla da türlerin yok olmasına, başta hava kirliliği olmak üzere canlı sağlığını tehdit eden çevre sorunlara sebebiyet verir.

Hızlı kentleşme ve sanayileşme, fosil yakıt ve sera gazı kullanımının artması, doğal ve kırsal alanlar içinde bulunan çevrenin kullanıcı müdahalesiyle oluşturduğu çevre kirliliği, nüfus artışıyla birlikte konut ihtiyacı için yapılaşmanın artması ve bu yapılaşma ihtiyacı için yeşil alanların kullanımı, yeşil alan kaybı ve tahribi gibi oluşan bu eylemlerle iklim değişikliği etkisini derecelendirerek önemli bir küresel sorun haline gelmiştir.

İklim değişikliğinin olası etkilerinin analizinde ve sonuçlarının engellenmesinde peyzaj planlama yaklaşımları sürecin yönetimi, peyzaj varlığının korunması ve sürdürülebilirlik kapsamında önemlidir. Bu çalışmada, günümüzde canlı varlığının yaşamını tehdit eden, olumsuz etkilerini, şiddetini, sıklığını gün geçtikçe arttıran iklim değişikliği sorunu peyzaj planlama yaklaşımları ile değerlendirilmiş; olası etkileri en aza indirmek ve engellemek amacıyla örnekler sunulmuştur. İklim değişikliği etkileri kuraklık, biyoçeşitlilik-ekosistem, peyzaj varlığı, kentsel ısı adası ve kent sağlığı üzerinde literatür taraması yöntemiyle incelenerek bu etkilere yönelik koruma, planlama, strateji geliştirme ve sürdürülebilirlik örnekleri planlama yaklaşımları ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Peyzaj Mimarlığı, Peyzaj Planlama

1. GİRİŞ

Doğa üzerindeki bütün canlılar yaşamsal aktivitelerin devamlılığı amacıyla enerjiyi kullanır ve enerjiye ihtiyaç duyar. Toplumların geçmişten günümüze dek yaşamlarını devam ettirmek, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak, yaşam standartlarını iyileştirmek için yaptıkları her girişim enerjiye duyulan ihtiyacı ve kullanılan enerjiyi arttırmıştır (Kavaz 2019).

Kentler, köyler, kasabalar vb. yerleşim yerleri enerjinin kullanıldığı bölgelerdir. Kentler nüfusun büyüklüğüyle enerjinin yoğun olarak kullanıldığı yerler iken; köyler, kasabalar ve diğer yerleşim yerleri nüfusun daha az yoğun olması sebebiyle enerji kullanımının daha az yoğunlaştığı bölgelerdir. Enerji kullanımının miktarını nüfusun yoğunluğu, istekleri, ihtiyaçları, çeşitli aktiviteleri, sosyal-kültürel özellikleri ve ekonomisi belirler. İnsan yoğunluğunun dolayısıyla aktivitelerin artmasıyla da enerji kullanımı artar (Kavaz 2019).

Enerji kullanımı ve kullanımıyla birlikte artan enerji talebi ihtiyacının sağlanması yönünde yönelen kaynaklar doğal ekosistemden farklı olarak fosil yakıt (kömür, petrol, doğalgaz ve türevleri) kullanımı olmuştur. Fosil yakıtların yakımı sonucu ortaya çıkan ve atmosfere salınan gazlar iklim değişikliğini hızlandırarak küresel sıcaklıkların artmasına, kent atmosferinin ısınmasıyla kentsel alanların daha sıcak olmasına, ekosistemlerin dengesinin bozulup biyoçeşitliliğin azalmasına ve dolayısıyla da türlerin yok olmasına, başta hava kirliliği olmak üzere küresel çapta canlı sağlığını tehdit eden çevre sorunlara sebebiyet verir (Kadioğlu 2012). İklim değişikliği olumsuz etkileri sebebiyle insan eylemleri sonucu sadece belirli bir bölge alanıyla etkilerini sınırlamayan, bulunduğu bölgenin doğasına, çevre ülkelerine, dünya geneline yayılarak etkilerini ve şiddetini coğrafi konumlara göre değiştiren küresel bir sorundur (Kaya ve ark. 2018).

Önlenemeyen nüfus artışı ve nüfus artışıyla birlikte artan enerji talebi ihtiyacı, hızlı kentleşme ve sanayileşme, fosil yakıt ve sera gazı kullanımının artması, doğal ve kırsal alanlar içinde bulunan çevrenin kullanıcı müdahalesiyle oluşturduğu çevre kirliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının düzensiz ve doğru olmayan kullanımı, nüfus artışıyla birlikte konut ihtiyacı için yapılaşmanın artması ve bu yapılaşma ihtiyacı için yeşil alanların kullanımı, yeşil alan kaybı, yeşil alan tahribi gibi insan faaliyetleri sonucu oluşan bu eylemlerle iklim değişikliği etkisini derecelendirerek günümüzde canlı varlığının yaşamını tehdit eden olumsuz etkilerini, şiddetini, sıklığını gün geçtikçe arttıran ve olası etkilerini en aza indirmek ve engellemek için önlem almayı acil kılan önemli bir çevre sorunudur (Kaya ve ark. 2018).

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİ

2.1. Kuraklık ve Çölleşme Üzerine Etkisi

İklim değişikliğinin etkilerinin insan faaliyetleri sebebiyle zamana yayılarak kendini gösterdiği kuraklık, etki derecesinin, oluş zamanının, sürecinin ve işleyişinin tahmin edilemeyerek dünya üzerinde yaşamını devam ettiren canlıların yaşam standartlarını düşüren, yaşamını tehdit eden, su kıtlığıyla kendini gösterip ekosistem ve biyoçeşitlilik üzerinde olumsuz etkiler oluşturan bir afet çeşididir. Bu afet geniş alanları etkisi altına alarak varlığını sürdürdüğü süreç içerisinde bölgesel ve küresel tehditler ile toplum üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Kaplukan 2013, Turan 2018).

Belirli bir bölge üzerinde etkisini sürdürebileceği gibi etki derecesinin artmasıyla geniş bölgeleri de etkisi altına alarak mevsimsel farklılıklarında etkisiyle; zamana, sürece ve faaliyetlere göre şekillenen, gerçekleştiği bölgede çevresel, ekonomik, sosyal, sağlık gibi sorunlara sebebiyet vermesiyle iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin değerlendirilmesinde önemli bir konumda olmalıdır (Kapluhan 2013, Turan 2018).

2.2. Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi

Biyolojik çeşitlilik, ekosistem ve ekosistem kaynakları geçmişten günümüze değin fiziksel ve çevresel zararlara uğramış, insan faaliyetlerinin üzerindeki etkisiyle de geri dönüşümü güç olan tahribata ve bozulmalar yaşamıştır. Arazinin plansız ve yapısına uygun olmayan kullanımı, toprak ve su kirliliği başta olmak üzere çevre kirliliği, orman ve sulak alanların kaybı gibi etkenlerin sebep olduğu bu bozulma iklim değişikliğinin etkilerinin şiddetini ve derecesini de arttırmasıyla geri dönüşümünü zorlaştıran, canlı sağlığını, tür çeşitliliğini ve ekosistem kaynaklarını tehdit eden bir konumda yer almıştır (Çepel ve Ergun, 2002).

İklim değişikliğine bağlı olarak su kaynaklarının azalımı, sıcak günlerin ve sıcaklık artışının neden olduğu kuraklık, su ekosistemi ve su kaynaklarının üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileriyle var olan su ekosistemi üzerinde diğer ekosistemlerden hızlı ve daha fazla bozulmalarla kendini göstermektedir. Sıcaklık artışına bağlı olarak gelişen bu durum buzulların erimesine, bölgedeki vejetasyonun, tür çeşitliliğinin ve yaşamlarını sürdüren canlıların yaşam standartlarını düşüren ve yaşamlarını devam ettirebilecek koşulların sağlanamamasıyla yok olmaya yol açmaktadır (Çepel ve Ergun, 2002).

Bu etkilere ve iklim değişikliğinin neden olduğu diğer olumsuz etkilerle birlikte biyolojik çeşitlilik, ekosistem ve ekosistem kaynakları; içinde barındırdığı vejetasyonun, tür zenginliğinin azalmasına ve sınırlandırılmasına neden olmaktadır (Demir 2009).

Bölgesel veya daha geniş bir alanda etkisini sıcaklık artışına yönelik çerçeveyeleyen bu değişim, su ekosisteminin ve suyun plansız ve sürdürülebilir olmayan kullanımıyla etkilerini gıda ve su kıtlığı gibi canlı sağlığını tehdit edecek düzeyde etkenlerle göstererek, ilerleyen süreçte iklim değişikliği etkilerini arttırmasıyla da aynı şiddet ve derecede bu olumsuz etkilerin artışı da açıkça tahmin edilebilir (Demir 2009).

2.3. Peyzaj Varlığı Üzerine Etkisi

Kentleşme ve sanayileşmenin, nüfus artışıyla birlikte artan enerji talebi ihtiyacına göre günümüzde artışı ve gelecek süreçte ise aynı etki ve dereceyle de artacak olması kent, kentsel ve kırsal peyzaj üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmuştur. Kentleşme ve sanayileşmenin büyümesiyle beraberinde getirdiği yapı yoğunluğu ve betonlaşma var olan peyzaj varlığının yapısını ve özelliğini de değiştirmektedir (Uygur 2015).

İhtiyaca ve isteğe yönelik peyzajın yerini alan bu kütleler, kentleşmiş ve sanayileşmiş bir bölgenin iklim değişikliğinin etkilerini ve şiddetini de aynı boyutta ve ölçekte etkilenmesine neden olmaktadır (Uygur 2015).

Yeşil alan varlığının azalması, yapılaşma ihtiyacına yönelik yeşil alan kaybı, kentleşme ve sanayileşmenin yoğun olduğu bir bölgede aynı oranda yeşil alan varlığına yer verilmemesi gibi etkenler iklim değişikliği etkilerini hızlandırarak o bölgenin kentsel ısı adası etkisini peyzajı ve kullanıcıları üzerinde daha etkili yaşamasına da sebep oluşturmaktadır (Uygur 2015).

2.4. Kentsel Isı Adası Etkisi

Kentsel ısı adası, insan amaç ve faaliyetleri sonucunda çevresindeki doğal veya kırsal çoğunluğa sahip alanlardan farklı olarak kentsel alanların daha sıcak olmasıdır. Kentsel ısı adası şeklinde tanımlanan bölgelerde sıcaklık farkı gün içerisinde gece saatlerinde olduğundan daha fazla olacak şekilde görülür. Bu farklar en çok rüzgârın daha hafif ve zayıf olduğu durumlarda hissedilir (Akpınar Külekçi 2017).

Nüfusun artmasıyla birlikte artan enerji artışı ve enerjiden açığa çıkan ısı, kentleşmeyle artan yapı yoğunluğu akabinde azalan yeşil alanlar, dar sokakları ve yüksek binaları olan şehirler, betonlaşmanın fazlalığı gibi faktörler ısı adalarının oluşmasına sebebiyet verir.

Kentsel ısı adalarının meydana getirdiği yüksek sıcaklıklar çocuklar, yaşlılar ve açık havada çalışanları doğrudan etkilerken; solunum yolu rahatsızlıkları, sıcaklık artışıyla artan ölüm oranları, sıcaklık çarpması gibi hastalıklara; hava kirliliği başta olmak üzere çevre kirliliği, su kıtlığıyla birlikte su ekosistemlerinin sucül yaşam dengesini ve metabolizmasının olumsuz yönde etkilenmesi, soğutma sistemleri için artan enerji talebi, biyoçeşitliliğin ve ekosistem kaynaklarının zarar görmesi gibi etkenler canlı sağlığı üzerinde olası ve olmakta olan olumsuz etkilere neden olur (Akpınar Külekçi 2017).

2.5. Kent Sağlığı Üzerine Etkisi

İklim değişikliği, etkilerinin küresel ölçekte yayılımıyla kent ve kent kullanıcısı üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Değişen hava koşullarıyla birlikte aşırı sıcaklığın artması ve sıcak havanın hâkim olduğu sürecin uzaması kent ekosistemi ve kent kullanıcıları bünyesinde uyumun sağlanamamasına, sağlık sorunlarına, ekonomik ve sosyal etkenlerin düzensizliğine ve ölüme sebebiyet vermektedir (Evcî Kiraz 2019).

İklim değişikliği beraberinde getirdiği kuraklık, kentsel ısı adası vb. etkileri sebebiyle sıcaklık, nem ve buharlaşmanın artışının belirtilen sorunlara neden olduğu bu durumda kent kullanıcıları ve kent canlıları üzerinde yaşamsal faaliyetlerin zorlaştığı, yaşamın devamı için kaynaklara erişimin güç olduğu ve kimi durumlarda ise yaşamın sonlandırıldığı, ekosistemin ve ekosistem kaynaklarının zarar gördüğü bir süreç içerisinde bulunmaktadır (Evcî Kiraz 2019).

Bu süreç kent, kent kullanıcıları ve kent sağlığı açısından önemli bir sorun arz etmekte olup, ilerleyen süreçlerde bu belirtilen etkilerin süreçle birlikte artışıyla kentler üzerinde geridönüşü mümkün olmayan, kullanıcı sağlığını tehdit eden, önlem alınmasının aciliyet gerektiren bir konuma dönüşmesiyle geç kalınmış bir durumun oluşması söz konusu olabilir (Evcî Kiraz 2019).

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİNİN PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. İklim Değişikliği ve Peyzaj Planlama

Peyzaj planlama çalışmaları, iklim değişikliğinin olası etkilerinin analizinde ve sürecinde, oluşmuş veya oluşabilecek olumsuz etkilerin azaltılmasında önemli bir planlama yaklaşımıdır. Doğal ve kültürel değerleri ve dengeyi koruyarak peyzaj üzerinde oluşan ve oluşabilecek çevresel riskleri belirleyerek bu sorunlara çözüm oluşturan planların oluşturulmasıdır. İklim değişikliği etkilerinin etki derecesinin artmasıyla birlikte bu sürecin yönetiminde doğal, kırsal ve kültürel peyzaj üzerinde oluşturulan bu planlar peyzaj değerinin korunduğu ve sürdürülebilir oluşuyla da önem arz eden ekolojik temelli peyzaj planlama yaklaşımlarıdır. Peyzaj kaynaklarının korunarak ve iyileştirilerek sürdürülebilirliğinin sağlandığı bu planlar biyoçeşitliliğin ve ekosistem kaynaklarının da korunmasını sağlayarak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini doğal, kırsal ve kültürel peyzaj kaynakları üzerinde azaltmaktadır (Demir ve Demirel 2018).

3.2. Peyzaj Planlama Süreci

Peyzaj planlama çalışmaları kapsamında ve sürecin yönetiminde, iklim değişikliğinin etkilerinin belirlendiği bölgede veya risk potansiyelinin varlığı durumunda peyzaj karakterinin analizi değerlendirilmeli, bölgenin peyzaj yapısı belirlenip riskin boyutu ve etki alanı saptanmalıdır. Peyzajı koruma-onarım ve düzenleme çalışmaları bu planlar doğrultusunda peyzaj yapısını değerlendiren analiz-swot-tows matris yöntemleriyle belirlenip soruna ve çözüme yönelik peyzaj planlama yaklaşımları geliştirilmelidir. Peyzaj envanteri ve analizinin tespiti ile başlanılan süreç iklim değişikliği etkilerini engelleyecek veya en aza indireyecek yaklaşımlarla birlikte doğal peyzaj kaynaklarının sürdürülebilirliğini sağlayarak, korunumu ve onarımı için geliştirilen stratejilerin doğru ve etkin bir yaklaşım ile değerlendirilmesinin sağlanması amacı ile devam ettirilmelidir.

Sorunun etkili olduğu ölçekte belirlenmiş her bölgede, etkiye göre ayrı ayrı oluşturulması gereken bu yaklaşımlar iklim değişikliği etkilerinin hafifletilmesinde de oldukça önemli bir yardımcı çalışma disiplindir (Demir ve Demirel 2018).

3.3. Peyzaj Planlama Yaklaşımları Örneklendirmeleri

3.3.1. Ekolojik Planlama

Ekolojik peyzaj planlama oluşabilecek çevresel riskleri tespit ederek çözüm üreten, koruma kullanma dengesini gözetken, doğal değerleri koruyan ve doğaya uyumlu bir planlama yaklaşımıdır (Özgül 2006, Demir 2017).

Sürdürülebilir doğal yaşam dengesinin devamlılığını, doğal çevreyi, ekosistemi, biyolojik çeşitliliğin korunumu sağlayarak yapılan bu planlama yaklaşımı, değiştiği konular ile birlikte ekosistem üzerinde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmaktadır. Ekosistemlerin dengesini bozmayıp koruma-kullanma dengesini göz ardı etmeden planlanan bu yaklaşım sosyal, çevresel, ekonomik ve ekolojik gelişmeyi, var olan değerleri korumayı ve sürdürülmesini sağlayarak çevresel ilkelere uygun bir planlama disiplini, iklim değişikliği etkilerini hafifletmek amacıyla sunar (Kaya ve Taylan Susan 2020).

Ekolojik planlama kapsamında ele alınması gereken konular şunlardır:

- Mevcut özelliklerin ve durumun analizi,
- Korunması önem taşıyan alanların tespiti,
- İleriye dönük oluşabilecek sorunların tahmini amacıyla peyzaj hassasiyeti analizi ve peyzajın risk analizlerinin oluşturulması,
- Oluşturulan analizlerin değerlendirilmesi,
- Kullanıcı kitlesinin de planlama sürecine katılımıyla planlama kapsamının genişletilmesi (Özgül 2006).

3.3.2. Biyolojik Çeşitlilik, Ekosistem Kaynakları ve Peyzaj Varlığının Korunması

Doğa ve çevrenin korunması, olumsuzluklarının giderilmesi, zararların iyileştirilmesi; biyolojik çeşitliliğin, türlerin ve yaşam alanlarının korunması, devamlılığının sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Kentsel alanlarda ekolojik temelli yapılacak çalışmalar biyolojik çeşitliliği olumlu etkileyerek iklim değişikliğinin etkilerini azaltır ve kent halkının refahı içinde önem taşır (Selim ve ark. 2015).

Kentsel biyolojik çeşitliliğin artırılması için:

- Yeşil altyapı artırılmalı, yeşil alanlara erişim desteklenerek yeşil koridorlar oluşturulmalıdır.
- Planlama ve tasarım projelerinde yeşil çatı-teraz-çitler ve ekolojik çözümler artırılmalıdır. Mevcut karbon yutakları, ekosistemler korunmalı; biyolojik çeşitlilik ve sürdürülebilirlik hedeflenerek proje kapsamında uygulamaları artırılmalıdır.
- Kentsel yeşil alanlarda enerji ve su kaynakları etkin, dönüşebilen ve tasarrufa dayalı bir şekilde kullanılmalıdır. Örneğin bakım giderlerini azaltmak için alanın iklim ve toprak özelliklerine uygun veya bölgede doğal olarak yetişen bitkiler kullanılmalıdır.
- Kentsel yeşil alanda var olan türler ve ekosistemler korunmalıdır.
- Koruma-kullanma dengesini gözeterek doğa odaklı planlama ve tasarım çalışmaları yapılmalıdır.

Şeklinde örnekler çoğaltılabilir (Selim ve ark. 2015, Tuğaç 2020).

3.3.3. Yeşil Yol-Ağ-Çatı-Bina

Ekolojik, doğal, kültürel ve rekreasyon kullanım amaçlarıyla var olan bu sistemler; canlılarla doğa arasında kurduğu bağ ile canlılara kaliteli ve verimli kullanımlar sağlayan alanlardır. Çevre koruma bilincini geliştiren, insanların fiziksel aktiviteler için teşvik edilip bu aktivitelere ortam oluşturarak sağlık açısından destekleyici ve verimli olan, alternatif ulaşım imkânı sağlayarak kent ve kasabalarda ekonomik olarak fayda sağlayan, yolların estetik ve görsel çekiciliğiyle turistler için ziyaret güzergahına dahil olması ve bu durumun ekonomiye olan olumlu etkisine, doğa koruma amacının ön planda tutularak canlılara rekreasyon kullanım alanı sağlayan önemli alanlardır. (Kurdoğlu 2002).

Yeşil yollar, akarsu ve nehir boylayınca devam eden yeşil yollar, rekreasyon amaçlı yeşil yollar, ekolojik açıdan önem arz eden ve görsel açıdan değer taşıyan yeşil yollar, tarihi ve kültürel yeşil yollar, demiryolu, vadi gibi benzeri güzergahları takip eden yeşil yollar şeklinde sınıflandırılabilirler (Arslan 2017).

Yeşil yol planlanması için çalışmalar:

- Envanter ve analiz: Seçilen alanın doğal ve kültürel özelliklerinin analizi,
- Taslak planın hazırlanması: Alanın analizleri üzerine oluşturulan ve belirlenen özelliklerin sürekliliğini de dahil ederek hazırlanan amaçlardır.
- Sonuç-uygulama planının hazırlanması: Detaylandırılmış, profesyonel olarak hazırlanmış uygulamaya hazır kaynakları içerir.

şeklinde oluşturulurlar (Arslan 2017).

Yeşil Çatılar ve binalar, sürdürülebilir kullanımı destekleyen, sıcaklık artışına bağlı gelişen kentsel ısı adası etkisini azaltmasıyla kentlerde çözüm önerisi olarak sunulan bu sistemler hava kalitesini iyileştirerek kent kullanıcıları üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Kentlerde var olan yeşil alan kullanımlarını destekleyen, ekolojiyi ve ekosistem kaynaklarını iyileştiren bu yaklaşımlar iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltırken, kent kullanıcıları ve canlıları tarafından da sıcaklık değişimine bağlı oluşan sorunların çözümüne örnek teşkil etmektedir (Akpınar Külekçi 2017).

Doğal yaşam için canlıların doğalarına uygun ekolojik koşulları sağlayan, rekreasyonel aktivitelerin çeşitlenmesine ve yeşil alan ile kurulan etkileşimin detaylandırılmasına yardımcı olmasıyla çevresel ve psikolojik olarak da olumlu şekilde etkilidir. Yağmur suyunun emilimini ve binalarda bulunan yalıtımın sağlanması, enerjinin korunumu, çevre kirliliğini ve karbon emilimini azaltması vb. örnekleriyle iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasında da önemli bir planlama ve tasarım yaklaşımıdır (Akpınar Külekçi 2017).

3.3.4. Kent İklimini İyileştirici Yeşil Stratejiler

Ormanlar, yeşil alanlar, sulak alanlar gibi doğal unsurlar, parklar, meydanlar, kişi-kurum ve hobi bahçeleri, botanik bahçeleri, yeşil çatılar, ekolojik köprüler, çalı çitler, düşey bahçeler, mezarlıklar, tarım alanları, su kanalları şeklinde vb. örnekler kent içindeki kullanım alanlarıdır. Bu kullanım alanlarının varlığı, çeşidi, birbiri arasındaki etkileşimi, sayısının ve örneklerin artırılması kent ve kırsal peyzaj içerisinde de iklim değişikliği etkilerinin azaltılması yönünde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bu kullanım alanları özelinde aşağıda sıralandırılmış şekilde yaklaşımlar örneklendirilmiştir (Coşkun Hepcan 2019).

- Doğal Alanlar: Biyolojik çeşitlilik açısından zengin olan bu alanların (ormanlar, sulak alanlar, çalılıklar...) korunması, devamlılığının sağlanması, oluşabilecek zararların engellenmesi ve oluşan sorunların çözümüyle kent ikliminin iyileşmesine katkıda bulunarak kent içerisinde yaşamını sürdüren canlıların hayat kalitesinin de artmasına katkıda bulunur.
- Kent Parkları: Kentin kültürel, sosyal, doğal özelliklerini esas alarak yeşil alanlar ve dinlenme alanlarıyla oluşturulan bu parklar kent kullanıcısının rekreasyon faaliyetleri, dinlenme ve eğlenme ihtiyacı talebine karşılık bularak kent alanlarında bulunması gereken; büyüklüğü ve çeşitliliği kentlere ve buldukları konuma, ihtiyaca ve talebe yönelik değişiklik gösterebilen kamusal alanlardır.

Kentler, doğal ve kırsal alanlara göre insan faaliyetleri sebebiyle daha sıcak alanlardır. Nüfus artışıyla birlikte artan konut ihtiyacı ve akabinde artan yapılaşma, yeşil alan miktarının azalmasına neden olmuş ve bu durum ise kentsel ısı adası oluşumunu arttırmıştır. Kent parklarının sayısının ve yeşil alanların artırılması, kent parklarının ilgi çekici ve kullanımı teşvik edici şekilde tasarlanmasıyla kentsel ısı adası ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri azaltılabilir.

- Tarım alanları ve yeşil alanların yerine geçen betonlaşma canlıların yaşam alanlarının tahribine, hayat kalitesinin düşmesine, dinlenme ve eğlenme ihtiyacının türünün değişmesine, insanları teknolojik araç kullanımına yönlendirmeye ve buna bağlı olarak teknoloji bağımlılığın artması gibi sonuçlarla canlıların fiziksel ve psikolojik sağlığına olumsuz etkileri olan sorunlardır. Bu bağlamda yeşil alanların kullanım amacı dışında kullanımın önlenmesi, korunması ve onarımı sağlanmalıdır.
- Binalar, iş yerleri, eğitim binaları bahçeleri, spor alanları ve eğlence alanları gibi ortak kullanım alanlarında yeşil alanların sayısı artırılmalı, kullanımı teşvik edilmelidir.
- Şeritler, otoparklar, yollar veya oluşturulan kent özelinde kullanım alanları bitkilendirilmeli, bitki yoğunluğu ve çeşitliliği artırılmalıdır.
- Bahçeler: Şahıs bahçeleri, kamu ve kurum bahçeleri, botanik bahçeler şeklinde çeşitlendirilebilen bu bahçeler ve bu bahçelerin sayısının artması kent iklimini ve atmosferini olumlu yönde etkileyerek kent iklimini iyileştiren önemli stratejiler arasındadır. İnsanların yaşadıkları kent içerisinde, evlerinde, buldukları konumun çevresinde bulunan bu bahçeler sayıları, çeşitleri ve kullanım alanları artırıldığına kent ikliminin iyileşmesine katkıda bulunurken; kullanıcıların daha verimli vakit geçirmesine ve iklim değişikliğinin etkilerinden daha az zarar görmesine imkân tanır.

- Kurakçıl Peyzaj Uygulamaları: İklim değişikliği etkilerinin artmasıyla küresel ısınmanın etki alanını yaygınlaştırdığı, su kaynakları başta olmak üzere doğal ekosistemin tahribi ve oluşan çevre kirliliği; mevcut doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kılınmasını öncelik tanımaktadır. Su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı, kirletilmesi ve küresel ısınma etkileriyle birlikte, canlı yaşamının devamlılığını sağlayan su varlığına erişim zorlaşmaktadır. Kurakçıl peyzaj, su varlığının korunmasını, su israfının önlenerek suyun sürdürülebilirliğini sağlayan çevre dostu bir peyzaj uygulamasıdır. Suyun tasarrufunu temel alarak uygulanan bu yaklaşım su kullanımını arttıran peyzaj unsurlarının (su isteği yüksek olan bitkiler yerine su isteği az olan bitkilerin seçimi ve benzeri uygulamalar) kurakçıl peyzaj ilkelerine göre düzenlenerek, iklim değişikliği etkilerin azaltılmasında oluşturulacak önemli yaklaşımlardandır (Kaylı ve Güneş Gölbey 2020).
- Yeşil Çatılar, Düşey Bahçeler, Ekolojik Köprüler: Isıtma, soğutma gibi harcanan enerji kullanımının azaltılması, ısı yalıtımı ve gürültü etkisini azaltması, oluşumunda var olan bitkilerle burada oluşan canlı yaşamını teşviki, hayatlarının devamlılığı için ortamın varlığı sebebiyle ekosisteme olumlu etkisi, biyoçeşitliliğin artması, kentsel ısı adası kontrolü ve etkilerinin azaltılması, hava kalitesinin iyileştirilmesi gibi arttırılabilen örnekleriyle kent ikliminin iyileşmesine katkıda bulunur. Kullanıcıların daha verimli ve sağlıklıları açısından doğru zaman geçirmelerine imkân tanır. Kullanımlarının ve sayısının arttırılması, kullanıcıların erişebilirliğinin kolaylaşmasına ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yardımcı olur (Akpınar Külekçi 2017).
- Yağmur Bahçeleri: Yol, çatı gibi sert yüzeye sahip sistemlerden yağmur akışının toprağa doğrudan yönlendirilerek toprağın yağmur suyunu emilimini sağlayan, çevresindeki oluşumlara göre daha alçak ve derin olmayan alanlardır. Biyolojik tutma alanı olarak da tanımı yapılan yağmur bahçeleri, yüzey akışını düzenleyerek su kalitesini iyileştirmeye yardımcı olur. Yağmur bahçelerine uygun planlanan bitkiler ile bu bölgede bitkilendirme ve yeşil alan oluşumu desteklenir.

Fosil yakıt ve atıklar gibi suyu ve toprak varlığını kirleten etkilerin olumsuz etkilerini filtre ederek azaltan, bulunduğu alanı ve çevresinin su kalitesini iyileştiren, yeraltı suyunu besleyen, doğal yaşam alanı sunarak biyoçeşitliliği destekleyen ve kent estetiğine doğal bir katkı sağlayan yaklaşım, uygulaması kolay ve etkin bir çalışmadır (Müftüoğlu ve Perçin 2015).

- Sürdürülebilirlik Yaklaşımı: Sürdürülebilirlik doğal ve yenilenebilir kaynakların korunarak günümüz insan ve isteklerini verimli bir şekilde karşılanması ve gelecek nesiller için de bu kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanması anlamına gelmektedir (Kaya ve Taylan Susan 2020). Sürdürülebilirlik için yeşil çevre korunmalı, yaşam koşulları ve iş uygulamaları (sürdürülebilir şehirler, sürdürülebilir tarım, yeşil çatı-bina uygulamaları, yeşil koridorlar, enerji kullanımının azaltımı, bireysel olarak doğal kaynakların verimli kullanımı vb.) değerlendirilmeli, kentlerde iklim değişikliği etkilerini arttıran ulaşım kaynaklı sorunlara çözüm oluşturulmalıdır. (Kaya ve Taylan Susan 2020).

- **Sürdürülebilir Ulaşım:** Toplumsal eşitlik, fayda, ekonomik, çevresel değerlere önem veren ve sürdürülebilir ilkeleriyle sürdürülebilir ulaşım, toplumun ulaşım ihtiyacını karşılarken bu amacını çevresel değerlere, gelecek nesillere olumsuz etkiye sebebiyet vermeden, desteklenerek aktarımı şeklinde tanımlanabilir (Akkoç 2020, Genç 2020). Ulaşım amacıyla tercih edilen motorlu taşıt kullanımında özel araç kullanımının artması, bu taşıtların kullanımı için gerekli olan benzin, mazot gibi yakıtların kullanımının ve bu bağlamda fosil yakıt kullanım ihtiyacının da artmasına sebebiyet vermektedir. Fosil yakıt kullanımının artması iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması önünde engelleyici bir faktördür (Sılaydın Aydın 2015).
Kent içinde ulaşımı sağlamak amacıyla var olan toplu taşıma araçlarının tercihi yerine özel araç kullanımına yönelmek hem kent içi yoğunluğun artmasına sebep olurken hem de sera gazı emisyonlarının da artmasına fırsat tanımaktadır. Kullanıcılar için özel araç kullanımı zaman kazanımı, bireysellik dürtüsü gibi olanaklarıyla faydalı gibi görünse de araç yakıt maliyeti, park yeri bulma sorunu, trafik yoğunluğunun artması gibi etkileriyle zaman ve ekonomik kayıplarla kullanıcıların zarar görmesine neden olmaktadır (Sılaydın Aydın 2015).
Ulaşımın olumsuz çevresel etkilerinin minimum seviyeye indirilmesi, yakıt kullanımının ve özel araç kullanımının azaltılması, toplu taşıma araçlarının kullanımının artırılması gibi faktörler sürdürülebilir ulaşımın etkinlik ölçeğinin büyümesine yardımcı olur (Akkoç 2020, Genç 2020).
Toplu taşıma kullanımının teşviki, alternatiflerinin-sayısının artırılması, imkanlarının genişletilmesi, toplu taşıma araçlarına erişimin kolaylaşması, dağılımındaki yetersizliğin giderilmesi, yoğun kullanımın engellenmesi için sefer sıklığının artırılması, hızlı ve trafik sıkıntısının giderileceği çözümler üretilmesiyle kent kullanıcılarının özel araç kullanımı yerine toplu taşıma araçları kullanımına yönelmesi sağlanabilir (Sılaydın Aydın 2015).
Özel araç kullanımının azalmasıyla toplu taşıma araçlarının kullanımına yönelik talep atmosfere yayılan sera gazı emisyonlarının azalmasını sağlayıp iklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesine de olanak sağlayacaktır (Sılaydın Aydın 2015).
- Kent iklimini iyileştirici bu stratejiler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardımcı olan, toplum sağlığına ve habitata faydalı, yapılması, kullanımının artırılması ve desteklenmesi gereken yaklaşımlardır (Coşkun Hepcan 2019).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İklim değişikliği insan faaliyetleri sonucunda belirli bir bölgenin olumsuz etkileri sebebiyle sadece o bölge alanıyla etkilerini sınırlamayan, bulunduğu bölgenin doğasına, çevre ülkelerine, dünya geneline yayılarak etkilerini ve şiddetini coğrafi konumlara göre değiştiren küresel bir sorundur.

Önlenemeyen nüfus artışı ve nüfus artışıyla birlikte artan enerji talebi ihtiyacı, doğal, kırsal alanlar ve içinde bulunduğumuz çevrenin insan müdahalesiyle kirlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının düzensiz ve doğru olmayan kullanımı, sera gazlarının kullanımının artması, nüfus artışıyla birlikte konut ihtiyacı için yapılaşmanın artması ve bu yapılaşma ihtiyacı için yeşil alanların kullanılması, yeşil alan kaybı gibi insan faaliyetleri sonucu oluşan bu eylemlerle iklim değişikliği etkisini derecelendirerek günümüzde canlı varlığının yaşamını tehdit eden, önlemler için aciliyet kılan önemli bir çevre sorunudur.

Hava sıcaklıkları artışı sebebiyle buzulların erimesi, kuraklık ve çölleşme, hastalıkların yayılma hızının artmasıyla canlı sağlığını tehdidi, su kaynaklarının düzensiz ve israfına yol açacak şekilde kullanımıyla su kaynaklarının azalması, tarım ürünleri üretiminde çeşitliliğin kaybı, ürün kalitesinin düşmesi, biyolojik çeşitliliğin olumsuz etkilenmesi ve ekolojik dengenin bozulması, şiddetini ve etkisini arttıran hava olayları, doğal afetlerin yaşandığı bölgelerde etkisini ve sıklığını arttırarak gerçekleşmesi günümüzde iklim değişikliğinin sonuçlarından ve canlı yaşamına müdahalesinden örneklerdir.

Kentleşme ve sanayileşmenin, nüfus artışıyla birlikte artan enerji talebi ihtiyacına göre günümüzde artışı ve gelecek süreçte ise aynı etki ve dereceyle de artacak olması kent, kentsel ve kırsal peyzaj üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmuştur. Kentleşme ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği yapılaşma ve betonlaşma var olan peyzaj varlığının yapısını ve özelliğini de değiştirmektedir. İhtiyaca ve talebe yönelik peyzajın yerini alan bu kütleler, kentleşmiş ve sanayileşmiş bir bölgenin iklim değişikliğinin etkilerini ve şiddetini de aynı boyutta ve ölçekte etkilenmesine neden olmaktadır.

Yeşil alan varlığının azalması, tahribi ve yok edilmesi, kentleşme ve sanayileşme ile aynı oranda yeşil alan varlığına yer verilmemesi iklim değişikliği etkilerini hızlandırarak bölgenin kentsel ısı adası etkisini peyzajı ve kullanıcıları üzerinde daha etkili yaşamasına da sebep oluşturmaktadır. Peyzaj varlığının iklim değişikliği etkilerinden korunması, bozulmaların ve yok edilmesi sorunun giderilip tahribatın önlenmesiyle gerçekleştirilebilir.

Bu çalışmada Ekolojik Planlama, Biyolojik Çeşitlilik, Ekosistem Kaynakları ve Peyzaj Varlığının Korunması, Yeşil Yol-Ağ-Çatı-Bina, Yağmur Bahçeleri, Kent İklimini İyileştirici Yeşil Stratejiler (Doğal kaynakları koruma, Yeşil alan oluşturma, Kent parkları, Düşey bahçeler, Ekolojik köprüler, Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir ulaşım) olarak önerilen planlama yaklaşımları, doğal ekosistem üzerindeki tahribatı ve bozulmayı önleyerek iklim değişikliği etkilerinin hafifletilmesine yardımcı olacaktır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Günümüzde etki derecesini arttıran iklim değişikliği sorunu, Türkiye’de de aynı etki düzeyinde yaşanmaktadır. Türkiye coğrafyası gereği iklim değişikliği etkilerini boyutları, etki alanları ve şiddeti bölgelerine farklılık gösterecek şekilde yaşamaktadır. Türkiye’de iklim değişikliği

etkilerini kuraklık, aşırı yağış sonucu oluşan sel baskınları, meteorolojik ve hidrolojik afetler bağlamında sıklaşarak ve derecelerini arttırarak göstermektedir.

Türkiye’de ve dünyada iklim değişikliği etkilerinin hafifletilmesi, oluşan ve oluşabilecek olumsuz etkilerin minimum seviyeye indirilmesi amacıyla iklim değişikliği etkilerine çözüm odaklı yapılan peyzaj planlama çalışmaları, disiplinler arası iş birliği ile meslek disiplinlerinin bu bağlamda çalışma yürütmeleri, iklim değişikliği sorununda önemli, desteğe ihtiyaç duyan ve kapsamının genişletilmesi gereken önemli adımlardır. Biyoçeşitlilik ve ekosistem kaynaklarının ve peyzaj varlığı üzerindeki tahribi ve bozulmaları önleme, koruma ve planlama amacıyla sürdürülebilir bakış açısıyla girilen bu adımlar yaşam kalitesinin iyileşmesi ve gelecek nesillere daha iyi bir çevre koşulları tanımak için üretilen çözüm, hedef ve faaliyetlere aciliyet kılmaktadır.

Bu çalışma bahsedilen sorunlar önceliğinde Türkiye’deki iklim değişikliği sorununa karşı çözümlerin geliştirilmesinin, koruma-kullanma dengesinin kapsamının yaygınlaştırılmasının ve iyileştirme politikalarının oluşturulmasının önceliği göz önünde bulundurularak; iklim değişikliği etki alanlarının yoğunlaştığı ve risk teşkil eden bölgelerde ekolojik sistemlere ve değerlerine uygun uyumunun planlanması ve var olduğu çevreyi, kenti, canlılarla ilişkilerinin düzenlenmesi aşamalarında bu konu özelinde planlama yaklaşımlarının oluşturulması amacıyla hazırlanmıştır.

Bu bağlamda belirtilen planlama yaklaşımları, küresel ölçekte sorun oluşturan iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına, sanayileşmekte ve kentleşmenin yoğun olduğu Türkiye’de bu konuda koruma ve planlama yaklaşımlarının oluşmasına, kent-canlı-çevre üçgeninin bu sorunlara uyumunun düzenlenmesi, korunması, iyileştirilmesi ve yaşam standartlarının artmasının sağlanmasıyla ulusal ve küresel bir sorunun etkilerinin ve derecelerinin azaltılmasına katkı oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

(Kitap Örneği)

[1] Sılaydın Aydın, M.B., *İklim Değişikliği Sorununda Kent ve Kentsel Planlama*, 2015.

(Bildiri Kitabı Örneği)

[2] Evcı Kiraz, E.D., *İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığına Etkileri*, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi, 8-24, Ankara, 2019.

Kadıoğlu, M., *Günümüzden 2100 Yılına İklim Değişimi*, TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu, 25-44, Ankara 2008.

Kadıoğlu, M., *Türkiye’de İklim Değişikliği Risk Yönetimi*, Türkiye’nin İklim Değişikliği II. Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi Yayını, 1-13, Ankara 2012.

Çepel, N., Ergün, C., *Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişikliği*, TEMA Yayını No 38, İstanbul, 2002.

Coşkun Hepcan, Ç., *Kentlerde İklim Değişikliği ile Mücadele İçin Yeşil Altyapı Çözümleri*, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çalışmaların Desteklenmesi Projesi, 21-23, Ankara 2019.

(Tez Örneği)

- [3] Uygur, İ., *Peyzaj ve Küresel İklim Değişikliği Etkileşiminin Görsel Anlatım Biçimleri Üzerinden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2015.
Özgül, M.D., *Ekolojik Planlamada Kullanılabilecek Analitik Model Önerisi*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2004.

(Makale Örneği)

- [4] Turan, E.S., Türkiye'nin İklim Değişikliğine Bağlı Kuraklık Durumu, Ocak, 24,01, 2018.
Demir, A., Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi, Ekim, 01,10,2009.
Akpınar Külekçi, E., Geçmişten Günümüze Yeşil Çatı Sistemleri ve Yeşil Çatılarda Kalite Standartlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Aralık, 15,12,2017.
Kaya, H.E., Taylan Susan, A., Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı Olarak, Ekolojik Planlama ve Eko-Kentler, Temmuz, 06,07,2020.
Demir, S., Demirel, Ö., Peyzaj Planlamada Peyzaj Ekolojisi Yaklaşımı, Temmuz, 11,07,2018.
Kaplukan, E., Türkiye'de Kuraklık ve Kuraklığın Tarıma Etkisi, Ekim, 04.10.2013
Selim, C., Sever Mutlu, S., Selim, S., Kentsel Alanlarda Biyoçeşitliliğin Sürdürülebilirliği ve Koruma Yaklaşımları, Mayıs, 03,05,2015.
Tuğaç, Ç., İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Dirençliliğin Sağlanması ve Ekonomik Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme, Aralık, 2020.
Kaylı, A., Güneş Gölbey, A., Yeşil Altyapı ve Yeşil Bina Bileşeni Olarak Kurakçıl Peyzaj Uygulamaları, Haziran, 30,06,2020.
Müftüoğlu, V., Perçin, H., Sürdürülebilir Kentsel Yağmur Suyu Yönetimi Kapsamında Yağmur Bahçesi, Mart, 15,03,2015.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

[5]

(E-dergilerdeki Makaleler)

[6]

Kavaz, İ. (2019). Analiz: Sürdürülebilirlik Politikaları Çerçevesinde Enerji Verimliliği, <https://www.setav.org/analiz-surdurulebilirlik-politikalari-cercevesinde-enerji-verimliliği/> (Erişim tarihi: 07.05.2023)

ROMANTİK FİMLERDE MEKÂNLARIN KENTSEL TASARIM ÖĞELERİ ÜZERİNDEN ELE ALINIŞI PARİS’TE GECE YARISI FİLMİ ÖRNEĞİ

Sevgi ÖZTÜRK¹

Cansel ÇAKIR²

ÖZET

Sinema ve mimarlık birbiriyle etkileşen ortak disiplinlerdir. Mekan ve mekan temsilleri oluşturma konusunda ortaklığı, sinema sanatının ortaya çıkışından itibaren başlamış ve gelişim göstermiştir. Mekânın tanımlanabilmesi için farklı özelliklerinden faydalanılır tasarımda gerçekleştirilmiş olan etkenler kullanıcıda görsel ve duyuşal çeşitli etkileşimler uyandırarak mekân özelliklerini tanımlamakta yardımcı elemanlardır mekânın niteliksel özellikleri mekânın algılanmasına olanaklar sunmakta ve mekân okunabilirliği ile ilgili fiziksel verilerin ifadesidir.

Çalışma romantik filmlerde mekân temsillerine odaklanmaktadır. Tasarım öğelerinin mekânsal etkileri örneklem film üzerinden değerlendirilmiş mekân temsillerinin sinema filmleri üzerinden örneklendirildiği bir yöntem izlenmektedir. Sonuç olarak romantik filmlerin geneline vurgu yapılarak hikayeye göre değişip şekillenmekle birlikte mekanların üzerinden olan tasarımsal öğeleri kısaca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Kentsel Tasarım Öğeleri, Mimari Mekan

THE HANDLING OF PLACES WITH URBAN DESIGN ELEMENTS IN ROMANTIC MOVIES THE EXAMPLE OF THE MID-NIGHT IN PARIS MOVIE

ABSTRACT

Cinema and architecture are common disciplines that interact with each other. His partnership in creating space and spatial representations has started and developed since the emergence of the art of cinema. Different features of the space are used to define the space.

The study focuses on representations of space in romantic films. The spatial effects of the design elements are evaluated through the sample film, and a method is followed in which the spatial

¹ Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, sozturk@kastamonu.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3383-7822>

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, canselakr@gmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5105-8630>

representations are exemplified through the movies. As a result, by emphasizing the general of romantic films, the design elements of the places, although they change and take shape according to the story, are briefly evaluated.

Keywords: Cinema, Urban Design Elements, Architectural Space.

1.GİRİŞ

Görsel sunum içeren sanatlar tarih boyunca birbiriyle etkileşim içerisinde olmuştur. Sinema ve mimarlık da bu etkileşimlerden birini oluşturmaktadır. Tarih boyunca sinemalar, mekan ve zaman sanatı, sinemalar aracılığıyla oluşturulan mekanlar ise mimari mekanın hem görsel hem de işitsel açıdan bir temsili olarak değerlendirilmiştir (Erdoğan ve Yıldız, 2018). Bu farklı iki disiplinin ortak noktasında bulunan “insan-mekan, insan-algı ve mekan-algı” etkileşimi toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik olaylardan da etkilenerek güçlendirmektedir (Köksal, 2015).

Kentsel mekanlar, insanların çevreyle olan ilişkilerini, mekânsal algıyı ve fiziki çevredeki davranışları etkilemektedir. İnsanlar bu mekanlar sayesinde diğer insanlar ile sosyo-kültürel açıdan bir iletişim kurarak, yeni deneyimler kazanmaktadır. Bu nedenle, insan-toplum ilişkisinin kentsel açık alanlarda daha fazla olduğunu söylemek mümkündür (Bayramoğlu, 2010). Sinemalardaki peyzajlar, filmin anlatılışına, karakterlerine, söylemlerine, zamanına vb. değişkenlerine göre belirlenmektedir. Kentse mekan olarak açık alanlar, sinemalarda bazen arka fon, bazen de filmin ana mekanlarından biri olarak kurgulanmaktadır. Bu nedenle kentsel açık alanların sinemalarda farklı anlamlara sahip olduğunu söylemek mümkündür (Özer, 2017).

Sinemalar ilk ortaya çıktıkları zamandan günümüze kadar kaydettikleri belgesel niteliği taşıyan görüntüler ile kentsel yaşamın önemli birer kanıtlarıdır. Modern dünya içerisinde oluşmuş bir sanat dalı olarak nitelendirilen sinema, kentlerle daima güçlü bir ilişki içerisinde (Suner, 2006). Sinemalar disiplinler arası düşünme alışkanlığını kazandırması yönünden mimarlık ve planlama alanlarında önem taşımaktadır. Bu nedenle, sinemalar üzerinden yapılan mekânsal çözümler günümüzde sosyal, kültürel ve toplumsal alanda yaşanan birçok sorunu farklı açılardan görmemize fayda sağlayarak, farklı kazanımlar elde edilmesini de sağlamaktadır (Aydın, 2021).

Sinemalarda hayali ve gerçek mekan kurgulanırken, peyzaj değerleri daha çok soyut kavramları içermekte ve bu kavramlarla kurgulanmaktadır. Formlar, çizgiler, renkler, dokular gibi farklı birçok unsur sinemalarda kullanılan tasarım öğelerinden bazılarıdır. Herhangi bir kentsel mekanın tanımı yapılırken farklı özelliklerinden yararlanılmaktadır. Bu özelliklerinden en önemlisi ise tasarımsal açıdan farklı yönleridir. Çünkü farklı tasarımlar, insanların algısını görsel ve duyuşsal açıdan uyararak, zihinlerinde mekanın özelliklerini tanımlamada yardımcı olmaktadır. Sinemalarda kullanılan tasarım öğeleri ise mekanların algılanmasında ve okunabilirliğindeki fiziksel verilerin bir ifadesidir (Çakıcı, 2007; Erdoğan ve Yıldız, 2018; Öden, 2019). Bu kapsamda çalışma romantik filmlerde mekân temsillerine odaklanmaktadır. Çalışmada mekan temsillerinin sinema filmleri üzerinden örneklendirildiği bir yöntem izlenmektedir. İrdelenen film senaryo ve kullandıkları sinematik atmosferler göz önünde bulundurularak mekânsal ve kavramsal karşılıkları doğrultusunda belirlenmiştir. Çalışmada, mekân ve sinema ikileminde mekân kurgusunun kentsel tasarım öğeleri üzerinden okunmasına olanak sağlamak amaçlanmaktadır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada Kanadalı bir yönetmen olan Woody Allen'a ait bir sanat tarihi belgeseli niteliği taşıyan 2011 yapımlı "*Midnight in Paris- Paris'te Geceyarısı*" filmi ele alınmıştır. Bu kapsamda, kentsel tasarım öğelerinin mekan üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Film, 2010'lu yıllarda Paris'te geçen film Inez ve Gill adında iki nişanlı çiftin bir hikayesini anlatmaktadır. Filmin değerlendirilmesinde kullanılan tasarım öğeleri ve mekânsal etkileri Tablo 1'de verilmiştir. Bu öğelerin belirlenmesinde, Özgür (2006), Yardım (2012) ve Şahin vd. (2022) çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu kapsamda, Paris'te Geceyarısı filmi bu ölçütler kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Tasarım öğeleri ve mekânsal etkileri

Kentsel Tasarım Öğeleri		Mekânsal Etkileri
GÖRSEL/BOYUTSAL	Çizgi/Yön	Yön- Genişlik/Yükseklik Dik ve Yatay Çizgiler: Sakin ve hareketsiz bir etki Eğik Çizgiler: Hareket Kırık Çizgiler: Hareket ve dinamik bir etki
	Renk	Mekânın atmosferi Birlik ya da farklılık Eşyaları karakterize etmek Mekânın formu
	Şekil/ Biçim/ Form	En baskın özelliktir
	Ölçü	Bu kapsamda özellikle bitkilerin kullanılması, mekânın karakterini ve hacimsel etkisini belirlemede yardımcıdır.
	Işık/ Gölge	Aydınlatma etkisi Belirleyici, Vurgulayıcı, Yönlendirici, etkisinin yanı sıra aynı zamanda Sınır ve zaman kavramlarının da önemli bir göstergesidir.
İŞİTSEL	Ses Arka-Plan Sesi Ön-Plan Sesi Sembol Sesler	Arka-plan sesleri: Deniz toplumu için deniz sesi ya da modern bir şehirde motor sesi, vb. Ön-plan sesleri: Şaşırtıcı ya da ani etki uyandıran geçici süre ile oluşan tren ya da gemi sesi gibi Sembol sesler: Alanın kimliğini tanımlayabilen saat kulesi veya ezan gibi seslerdir
	Doku	Sert, pürüzlü yapılar (dağlık, kayalık alanlar, vb.), hareketlilik ve mücadele güdüsü yaratır, sıcak bir etki oluşturmaktadır. Yumuşak, düz yapılar (toprak, çimenler vb.) rahatlık, huzur, sessizlik ve dinlendirici etki yaratır, soğuk bir etki oluşturur. Yapay dokular (Metal, kâğıt gibi sentetik yapılar, araç, gereç kullanımıyla gerçekleştirilen yapılar). Yakınlık hissi sağlamaları zordur, görsel etkide kullanılır.
KOKUSAL	Malzeme	Mekânlarda genişlik, derinlik, aydınlık, soğuk, sıcak, yumuşak, sert gibi görsel ve sezgiye dayalı algusal etkiler
	Koku	Her mekân, belirli bir kokuya sahip olup beyne kazanmakta ve çoğu zaman koku, mekân ve mekânın kullanıcıları hakkında bilgi vermekte ve mekân ile insanlar arasında bir ara yüz oluşturmaktadır.

3.BULGULAR

Filmdeki duygusal anlatı çoğunlukla romantizm üzerinden yürütülmektedir. Film günümüz (2010) Parisi ve geçmiş dönemlerde Paris olarak farklı alanlarda geçmektedir. Filmin incelenmesi sonrasında mekan örnekleri Tablo 2’de tasarım öğeleri göz önünde bulundurularak verilmiştir.

Tablo 2. Mekân Örnekleri

Kentsel Tasarım Öğeleri		Mekân Örnekleri			
GÖRSEL/BOYUTSAL	Çizgi				
	Renk				
	Şekil/ Biçim/ Form				
	Ölçü				
	Işık				
İŞİTSEL	Ses				
	Doku				
DOKUNSAL	Malzeme				
KOKUSAL	Koku				

1. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sinema ve mimarlık kentsel mekan oluşturma bağlamında farklı dönemlerde sürekli etkileşim içerisinde olmuştur. Filmlerde oluşturulan mekanlar kurgusal bir yansımadır. Bu durum aslında, sinemasal mekanların insan-mekan ilişkisine farklı bir anlam katmaktadır. Sinemalarda film konusunun izleyicilere aktarılması için oyuncuların rolü kadar mekanda, karakterin yaşamını ve film konusunu oluşturan, olayları bütünleştiren ve anlamlandıran bir unsurdur. Bu bağlamda, mimarlık disiplini, mekanı değerlendirerek, dönüştürerek farklı biçim ve işlevlerde yeniden oluşturmaktadır. Sinema ise mekanı farklı biçimlerde kurgulayarak bu sayede izleyicilere farklı mekânsal okumalar yaptırabilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen “*Paris’te Geceyarısı*” filmi tasarım öğeleri açısından değerlendirildiğinde:

Çizgi: Çoğunlukla düz, sakin koridorsal çizgiler, genişleyip daralan fakat çoğunlukla akan trafik, su vb ile zamanın akışını simgeleyen şekilde kullanılmaktadır. Filmde dönüşler görülmekle birlikte kırıklı- kıvrımlı yani harekete aksiyona sürükleyen çizgilere yer verilmemektedir.

Renk: Filmin renk skalasına bakıldığında genellikle soft, birbiri ile uyumlu krem tonların hâkim olduğu görülmektedir. Bununla birlikte başrol kahramanın (Gill) nişanlısının isteği üzerine gittiği mekanlarda karakter ile zıt daha canlı çarpıcı renkler mevcuttur, karakter bu alanlardan kaçıp kurtulma isteği içerisinde bulunmaktadır. Filmde gece-gündüz algısının da görüldüğü renkler yine soft bir uyum içindeyken Gill’in kendini bunalımda hissettiği gece saatleri aydınlıktan uzak koyu siyah renklerle bağlanmaktadır.

Şekil/ Biçim/ Form: Film boyunca hem bitkisel hem de mimari anlamda birçok form görülmektedir. Bununla birlikte mekanlar geniş açıklıklar halinde görülmekte, bitkiler çoğunlukla sınırlayıcı bazen de yönlendirici net dikey formlarda görülmektedir.

Ölçü: Filmde genellikle mekanlar geniş, büyük yapıları alanlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte aralıklı olarak Paris şehrinin manzara görüntüsü, uzak çekim sekansları verilmektedir. Bitkisel anlamda bakıldığında yer örtücü bitkiler ve orta boylu- büyük ağaçlar baskın şekilde kullanılmakta çalılarının daha az kullanıldığı görülmektedir

Işık: Gündüz ve gece farkının ortaya koyulmasının yanı sıra sonbahar tonlarında ışıklandırma kullanılmış güneşli havada dahi çarpıcı ışık kullanılmadığı görülmektedir. Gece aydınlatmaları

ise vurgulayıcı, yönlendirici, sınırlayıcı yönleri ile kullanılmaktadır, yine renk seçimi sarı tonlarda kullanılmaktadır.

Ses: Filmin alt sesini Paris şehrinin trafik, şehirdeki insanlar ve alandaki su varlığının yanında özellikle gece sahnelerinde kullanılan yağmur sesi oluşturmaktadır. Film içerisinde müzikli partilere yer verilmekte fakat bu partilerde dahi ses kalabalığı gürültü halini almamaktadır. Film boyunca ağırlıklı olarak caz müzik kullanılmaktadır, filmin kahramanlarından biri olan Gil'in kaybolduğu zaman, merdivenlerde oturduğu sırada kullanılan çan sesi filmde en çok kullanılan seslerden birisidir.

Doku: Filmde sert- pürüzlü dokular (binalar, kentsel alanlar, vb.), yumuşak, düz dokular (toprak, çimenler vb.) ve yapay dokular birlikte kullanılmaktadır.

Malzeme: Filmde kentsel alanlarda genellikle kentsel malzemeler, yollar, binalar, bulvarlar görülmektedir. Ağırlıklı olarak görülen yağmur ile birleşerek sert ve soğuk görülmektedir.

Koku: Filmde kokusal anlatı verilmemekte fakat yağmur, trafik ve şarap tadımındaki sahneler kokusal sayılabilmektedir. Böylelikle film genelinde kötü veya rahatsız edici kokudan bahsedilmemekte ve görülmemektedir.

“Paris’te Geceyarısı” filminden yola çıkarak romantik filmlerin geneline vurgu yapılacak olursa, her filmin hikâyesi ve kurgusuna göre şekillenmekle birlikte, çoğunlukla birbiri ile uyumlu soft krem tonlarda düz, sakin koridoru anımsatan, geniş çizgiler, izleyicide stres ve gerginlik duygusunu uyandırmamak amacıyla kullanılmaktadır. Çarpıcı şekilde hareketli ışıklar yerine, daha sakin bir şekilde yansıyan ışıklar tercih edilmektedir. Aynı zamanda, kentsel unsurların yanında yumuşak dokulu malzemeler ve izleyicileri korkuya sürüklemeyen sesler daha çok tercih edilmektedir.

KAYNAKLAR

Aydın, A. (2021). Sinemada Mimarlık. İDEALKENT, 32(11), 785-792.

Bayramoğlu, N. (2010). Kullanıcı Algısı Bağlamında Kentsel Kimlik: Barbaros Bulvarı Büyükdere Kentsel Aksı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Anabilim Dalı.

Çakıcı, I. (2007). Peyzaj Planlama Çalışmalarında Görsel Peyzaj Değerlendirmesine Yönelik Bir Yöntem Araştırması. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

Erdoğan, E., Yıldız, Z. (2018). Zaman Ve Mekân Kavramları Arasındaki Paradoksal İlişkinin “Bulut Atlası” Filmi Üzerinden Okunması. METU JFA 35(1), 1-25.

Köksal, C. (2015). Göstergibilimsel Yaklaşımla Sinemasal Mekân Analizi: Otellerde Geçen Filmler Üzerinden Mekânsal Ve Anlamsal Çözümler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimari Tasarım Anabilim Dalı, İstanbul.

Özer, B. (2017). Kentsel Peyzajların Tüketilmesinde Sinema Filmlerinin Rolü. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Peyzaj Mimarlığı Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Özgür, A. (2006). Tür filmi olarak melodramların ve TV programlarının reklam filmi yaratıcı ve yapım sürecine etkisi üzerine bir değerlendirme. Selçuk İletişim, 4(2), 97-114.

Satur, G. (2018). Sinemada Ankara Kentinin İzdüşümü: Bir Kenti Sinema Üzerinden Okuma Deneyimi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, HÜSBED ANARSAN ÖZEL SAYISI, 1607-1630.

Suner, A. (2006). Hayalet Ev Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek. İstanbul: Metis Yayınları.

Şahin, M., Küçük Taşpunar, B., Elmas, H. (2022). Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçi Film Afişlerinin Tasarım İlkeleri Açısından İncelemesi. İDİL, 100, 1707-1721.

Yardım, S. (2012). Bilim Kurgu Filmlerinde Mekân ve Öğelerinin Biçimlenişleriyle Gelecek Algısının Oluşturulması Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı.

BATI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE ALTERNATİF TURİZM POTANSİYELİNE BİR BAKIŞ: KASTAMONU KAMPİNG ALANLARI

Dilara YILMAZ¹

Öznur IŞINKARALAR²

Sevgi ÖZTÜRK³

ÖZET

Ulusötesi dinamiklerin etkisiyle gelişen turizm faaliyetlerinin, kentlere, bölgelere ve ülkelere sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan birçok katkısı bulunmaktadır. Küresel ölçekte meydana gelen teknolojik gelişmeler, imkanların artması ve salgın hastalık süreçleri yeni kaynak arayışları başta olmak üzere birçok alanda değişikliklere neden olmaktadır. Sürdürülebilir turizm yaklaşımlarının etkisiyle turizm sektörü alternatif turizm kaynaklarına yönelmektedir. Alternatif turizm faaliyetleri içerisinde kamp/karavan turizmi sıklıkla tercih edilmektedir. Ülkemizin kültürel ve doğal kaynak değerleri açısından önemli bir kenti olan Kastamonu, doğal güzelliklerinin yanı sıra milli parklar açısından da tercih edilmektedir. Kamp/karavan turizmi açısından da önemli potansiyele sahip olan kentte çok sayıda kamp turizmi alanı bulunmaktadır. Çalışmada, değişen turizm algısı kapsamında doğal ve kültürel kaynak değerleri açısından öneme ve potansiyele sahip olan Kastamonu için kamp ve karavan turizminin mevcut durumu ve potansiyelinin belirlenmesi ve stratejiler üretilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirmeler sonucunda Kastamonu kamp turizmi alanlarının geliştirilebilecek yönlerine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğa turizmi, ekoturizm, milli park, sürdürülebilir gelişme.

ABSTRACT

Tourism activities, which have developed under the influence of transnational dynamics, have many social, cultural, and economic contributions to cities, regions, and countries.

¹ Doktora Öğrencisi., Kastamonu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, dlaraa.yilmaz@gmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9151-0529>

² Arş. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, obulan@kastamonu.edu.tr - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9774-5137>

³ Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, sozturk@kastamonu.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3383-7822>

Technological developments on a global scale, increasing opportunities, and epidemic disease processes cause changes in many areas, especially the search for new resources. With the effect of sustainable tourism approaches, the tourism sector is turning to alternative tourism resources. Camping/caravan tourism is frequently preferred among alternative tourism activities. Kastamonu, which is an important city in terms of cultural and natural resource values of our country, is preferred in terms of national parks as well as natural beauties. There are many camping tourism areas in the city, which also have crucial potential in terms of camping/caravan tourism. The study is aimed to determine the current situation and potential of camp and caravan tourism and to produce strategies for Kastamonu, which has importance and potential in terms of natural and cultural resource values within the scope of changing tourism perception. As a result of the evaluations, it was focused on the aspects of Kastamonu camping tourism areas that could be improved.

Keywords: Nature tourism, ecotourism, national park, sustainable development.

1. GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası ölçekte bir faaliyet olan turizm, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan birçok katkısı bulunmaktadır. Dünya ekonomisinin %5,5'ini oluşturan turizm sektörü, Türkiye ekonomisinin ise %5'ini oluşturmaktadır (WWTC, 2023). Ekonomik etkisinin yanı sıra turizm aynı zamanda, insanların fiziksel ve psikolojik açıdan kendilerini daha iyi hissetmeleri açısından da önem taşımaktadır. Özellikle doğada yapılan faaliyetler, insanların hem psikolojik açıdan rahatlamalarını sağlarken, doğal ve kültürel kaynakların etkisiyle de kentler ekonomik açıdan gelişmeye başlamıştır (Meydan vd. 2020).

Küresel ölçekte meydana gelen kentleşme, teknolojik gelişmeler ve salgın hastalık süreçleri turizme farklı bir yön vermektedir. Yoğun iş temposu, ticari faaliyetler ve bunlara bağlı olarak stresli yaşam koşulları insanları doğayla iç içe olabilecekleri alanlara doğru yönlendirmektedir (Öztürk vd. 2021). Bu durum açık hava rekreasyon alanlarının daha fazla tercih edilmesini sağlamaktadır. Türkiye'de doğal kaynak değerleri açısından milli parklar önem kazanmaya başlamıştır. Artık insanlar yılın her döneminde yararlanabilecekleri, doğa ile bütünleşebildikleri ekoturizm faaliyetlere yönelmektedir (Öztürk, 2005; Öztürk ve Işınkaralar, 2018; Akkuş ve Gül, 2020).

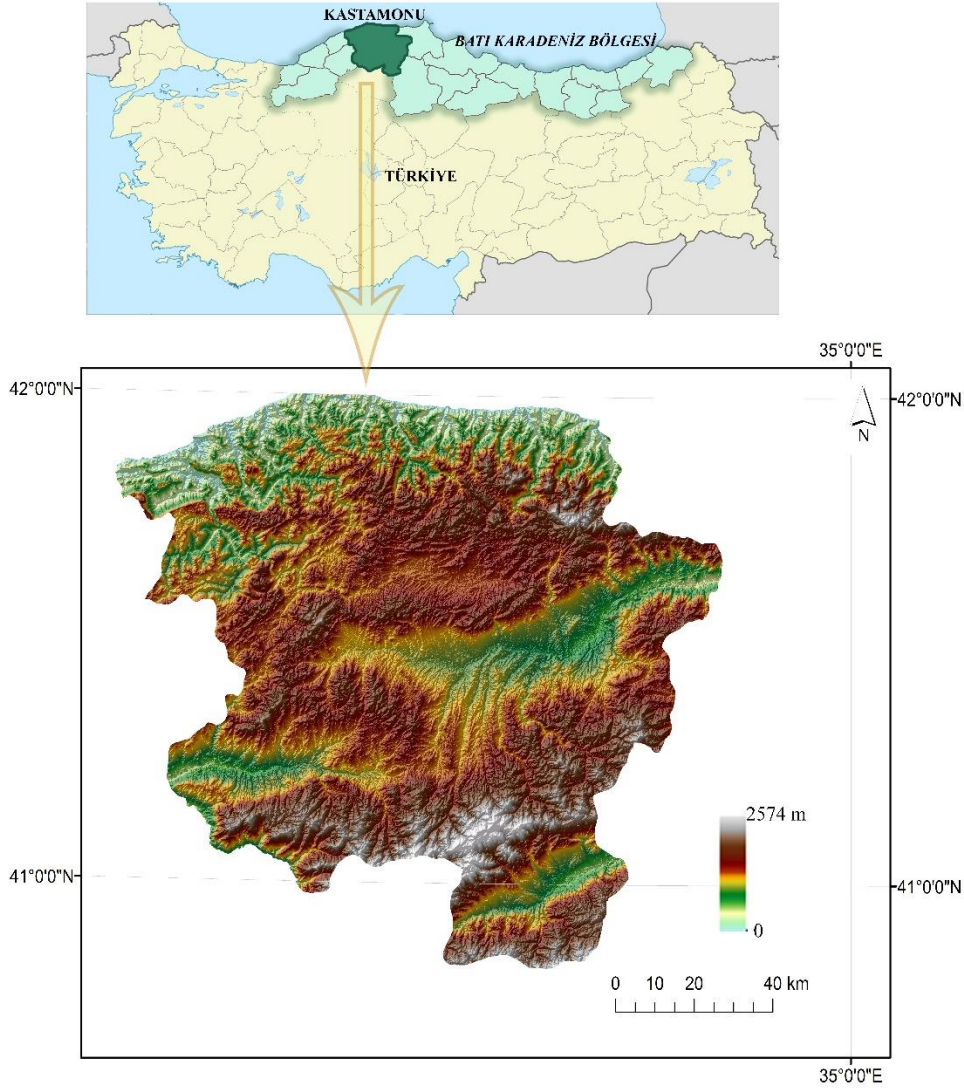
Ekoturizm kavramı ilk olarak 1987 yılında, Ceballos-Lascurain tarafından “*görsel değerleri, vahşi yaşamı, vahşi doğayı gözlemlemek ve deneyimlemek için doğal alanlara yapılan çevresel duyarlılığın yüksek olduğu bir ziyaret*” olarak tanımlamıştır (Öztürk, 2005; Anup vd. 2015; Syman, 2017; Mondino ve Beery, 2019). Doğal ve kültürel değerleri korumanın ön planda olduğu ekoturizm faaliyetleri yerel halkın ekonomik açıdan kalkınmasına ve sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Lee vd. 2019; Khanra vd. 2021). Sürdürülebilir turizm çeşitlerinden biri olan ekoturizm alanlarında yöre halkının ve turistlerin istek ve talepleri göz önünde bulundurularak, mevcut doğal ve kültürel kaynakların koruma-kullanma dengesi gözetilerek kullanılması gerekmektedir (Türker ve Öztürk, 2013; Meydan vd. 2020).

Kitle turizminin yanı sıra doğa temelli turizm aktivitesi olarak da değerlendirilen ekoturizm, inşaların dinlenme, keşfetme, öğrenme ve günlük hayatın yoruculuğundan uzaklaşıp doğayla içe içe olmak gibi isteklerine cevap vermektedir. Ekoturizmin temelini oluşturan bu istekler aynı zamanda sürdürülebilir kentsel gelişme açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle kapsamlı ve uzun vadeli planlama çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Çalışmada Batı Karadeniz Bölgesi’nin doğal ve kültürel kaynak değerleri açısından önemli olan Kastamonu kentinde ki doğa turizminin önemi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, Kastamonu için kamp/karavan turizminin mevcut durumu ve potansiyelinin belirlenerek, planlama stratejilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kastamonu kamp turizmi alanlarının potansiyelleri doğrultusunda geliştirilebilecek yönlerine odaklanılarak değerlendirmeler yapılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı

Batı Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Kastamonu, batısında Bartın, Karabük, doğusunda Sinop, güneyinde Çankırı illeri ile komşudur. İlin kuzey kısmının tamamını ise Karadeniz kıyısı oluşturmaktadır. 13 108 km² yüzölçümüne sahip olan ilin deniz seviyesinden yüksekliği 780 metredir. Kastamonu ili genelinde dağlar denize paralel olarak uzanmaktadır (Görsel 1).

Görsel 1. Çalışma alanı konum haritası

Kastamonu ili, Batı Karadeniz Bölgesi'nin doğa turizmi potansiyeli bakımından önemli bir yere sahiptir. Doğal güzellikler açısından nispeten bozulmamış ve kirletilmemiş dağlar, kanyonlar, şelaleler, mağaralar gibi pek çok alana sahiptir. Dağlık araziler bakımından zengin olan ilin büyük bir bölümünü engebeli araziler oluşturmaktadır. Kastamonu'nun kuzeyinde Batı Karadeniz Dağları yer almaktadır. Karadeniz sahil şeridine paralel olarak il merkezinin kuzeyinde İsfendiyar (Küre) Dağları, güney bölgesinde ise doğu-batı uzantılı Ilgaz dağları yer almaktadır (Öztürk, 2005).

2.2.Yöntem

Çalışmada ilk olarak doğa temelli ekoturizmin ülke içerisindeki önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma alanını oluşturan doğal kaynak değerlerine sahip kamp turizmi alanları

irdelenerek, mevcut potansiyelleri belirlenmiştir. Bu kapsamda, alanın kamp turizmi durumu, ziyaretçiler için rekreasyonel olanaklar ile ilgili yazılı, sözlü ve görsel veriler değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda Kastamonu kamp turizmi alanlarının potansiyelleri doğrultusunda geliştirilebilecek yönlerine odaklanılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde Kastamonu kentinde doğal ve kültürel kaynak değerlerine sahip, milli park, kanyon, yayla ve mesire alanlarında bulunan 17 tane kamp alanı belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma kapsamında değerlendirilen kamp alanları

NO	STATÜ	KAMP ALANI
K1	MİLLİ PARK	Küre Dağları Milli Parkı Kamp Alanı
K2		İlgaz Dağı Milli Parkı Kamp Alanı
K3	KANYON	Parkılıca Kamp Alanı
K4		Gideros Koyu Kamp Alanı
K5		Çatak Kanyonu Kamp Alanı
K6		Şehriban Kanyonu Kamp Alanı
K7		Valla Kanyonu Kamp Alanı
K8		Ilıca Şelalesi Kamp Alanı
K9		Gömeren Kanyonu Kamp Alanı
K10	YAYLA VE MESİRE	Kirazlı Yaylası Kamp Alanı
K11		Suğla Yaylası Kamp Alanı
K12		Kavakbelen Mesire ve Kamp Alanı
K13		Beşiroğlu Kamp Alanı
K14		Hamdi'nin Yeri Kamping
K15		Zirve Kamping
K16		Kadıdağı Doğa Kampı
K17		Balabanağa Çiftliği Kamping

3.1. Milli Park Statüsünde Olan Kamp Alanları

Küre Dağları Milli Parkı (KDMP) Kamp Turizmi Olanakları

KDMP, Batı Karadeniz Bölgesi'nde Kastamonu ve Bartın il sınırları içerisinde, Kastamonu kent merkezine 150 km uzaklıkta yer almaktadır. Milli park alanı çevresindeki tampon bölge ile birlikte yaklaşık 134.366 hektardır. Küre Dağları, 1998 yılında Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından Avrupa Ormanları'nda korumada öncelikli alanlardan biri olarak seçilmiştir. 2000 yılında ise milli park statüsü kazanmıştır. Milli park ilan edilmesinden sonra, WWF'nin III. Milenyuma girerken başlattığı "Yaşayan Gezegen Kampanyası" çerçevesinde "Türkiye'nin Dünyaya Armağanı" olarak kabul edilmiştir. 2012 yılında ise WWF tarafından sahip olduğu

doğal, kültürel kaynak değerleri ve doğa turizmi konusunda yapılan çalışmalarla Avrupa'nın seçkin korunan alanları ağı olan PAN Parks sertifikasını Türkiye'de alan ilk milli park olmuştur (Türker ve Öztürk, 2013).

KDMP kültürel, doğal ve estetik kaynak değerleri açısından çok zengin bir bölgedir. Alanda şelale, derin kanyonlar ve çok sayıda mağaranın yanı sıra bölgenin iklim yapısından dolayı özel bir flora yapısı da bulunmaktadır. Bölgede çadır kampı ve karavan için uygun noktalar bulunmaktadır. Kamp alanlarında dağcılık, doğa yürüyüşü, fotoğrafçılık, günübirlik piknikler, yaylacılık ve kış aylarında da kayak sporunun yapılması mümkündür. KDMP Kamp Alanı'nda kampçıların ihtiyaçlarına yönelik olarak birçok tesis yer almaktadır. Bölgede WC, çeşme, kır evi, seyir terası, yürüyüş yolu, yöresel ürün satış birimleri, otopark, gezi rota güzergahları, bisiklet yolu, tırmanma parkuru, konaklama tesisi, piknik masaları, orman yolları gibi birçok alan bulunmaktadır. KDMP kamp alanlarında mevcutta olan en önemli sorun, gelen grupların gelişigüzel alanlarda yaptıkları kamp alanlarının doğal çevreye büyük oranda zarar vermesidir.

Ilgaz Dağı Milli Parkı Kamp Turizmi Olanakları

Batı Karadeniz Bölgesi'nin en önemli yükseltilerinden olan Ilgaz dağları, Kastamonu ve Çankırı il sınırları içerisinde, Kastamonu kent merkezine 45 km uzaklıkta yer almaktadır. 1976 yılında milli park ilan edilen alan, kültürel, doğal ve rekreasyonel kaynak değerleri ile bölgesel ve ülkesel ölçekte özellikle turizm alanında önemli bir role sahiptir. Alanın toplam yüzölçümü 1088.61 hektardır. Ilgaz Dağı yöresinin arazi yapısı çoğunlukla volkanik kayalardan oluşmaktadır. Alanda dağ oluşum hareketleri sonucunda oluşan önemli örnekler de bulunmaktadır. Türkiye'nin en uzun ve hareketli kırık hattı olarak bilinen Kuzey Anadolu Fayı, Ilgaz Dağı'nın eteklerinden geçmektedir (Öztürk ve Aydoğdu, 2012).

Ilgaz Dağı Milli Parkı, flora ve fauna açısından birçok zenginliğe sahip olan bölge, kampçıların, doğaseverlerin ve sporseverlerin ilgi odağı olarak değerlendirilmektedir. Milli parkta çadır ve sınırlı sayıda karavan kampı için uygun alanlar bulunmaktadır. Dağcılık, doğa yürüyüşleri, bisiklet, fotoğrafçılık, yaban hayatı gözlemciliği gibi birçok aktivite yapılmaktadır. Aynı zamanda kış turizmi için ülkemizin önemli kayak merkezlerinden biri olan Ilgaz Dağı yerli ve yabancı birçok turiste de ev sahipliği yapmaktadır. Ilgaz Dağı Milli Parkı Kamp Alanı'nda, içme suyu, otopark, WC, orman yolları, seyir noktası, tırmanma parkuru, teleferik, piknik alanları, koşu parkuru ve bisiklet yolu gibi birçok alan bulunmaktadır.

3.2.Kanyon ve Koylarda Bulunan Kamp Alanları

Özellikle son yıllarda kanyonlar turizm ve rekreasyon faaliyetleri için önemli alanlardan biri haline gelmiştir. Bu alanlarda kamp faaliyetlerinin yanı sıra aynı zamanda, fotoğrafçılık, yürüyüş, doğa gözlemciliği gibi çeşitli aktiviteler yapılması mümkündür. Doğal kaynak değerleri açısından Türkiye'nin önemli kentlerinden biri olan Kastamonu'da çok sayıda kanyon ve koy bulunmaktadır. Koruma-kullanma dengesi gözetilerek yapılan düzenlemeler neticesinde bu alanlarda kamp turizmi için uygun bölgeler belirlenmiştir.

Kastamonu'da koylarda olan kamp alanlarında genel olarak kampçıların ihtiyaçlarını, kamp alanına gelmeden önce temin etmeleri gerekmektedir. Bu alanların doğal ve topografik yapısından dolayı kafe, restoran, WC, duş ve elektrik konusunda altyapı çalışmalarının yapılması mümkün olmamaktadır. Kentte kanyon alanlarında bulunan diğer kamp alanlarında ise araç park edildikten sonra kanyon içine kadar yürüyerek ulaşmak gerekmektedir. Bu kanyonlara örnek olarak; Gideros Koyu, Çatak Kanyonu, Şehriban Kanyonu, Gömeren Kanyonu ve Ilıca Şelalesi Kamp Alanı verilebilir.

Aynı zamanda milli park sınırları içerisinde yer alan kanyonlarda da kamp alanı için uygun bölgeler bulunmaktadır:

Parkılıca Kamp Alanı

Ilıca şelalesine yakın bir noktada bulunan Parkılıca Kamp Alanı, KDMP sınırları içerisinde, Kastamonu kent merkezine 105 km uzaklıkta bulunmaktadır. Yıl boyunca yerli yabancı birçok turiste ev sahipliği yapan alanda çadır-karavan kampı için uygun alanların yanı sıra aynı zamanda bungalovlarda da konaklamak mümkündür. Alanın bir kenarından ırmak akmakta, diğer tarafında ise tarihi kalıntılar bulunmaktadır. Bölgede insanların kamp yaparken aynı zamanda doğal ve tarihi değerleri keşfetmeleri de mümkündür.

Valla Kanyonu Kamp Alanı

KDMP sınırları içerisinde yer alan Valla Kanyonu Kamp Alanı, 800 m derinliği ile Türkiye'nin 2. en derin kanyonudur. Uzunluğu 12 m olan, kanyonda tehlikeli bölgeler mevcuttur. Fakat belirli bölgelerde kamp turizmi için sınırlı sayıda uygun alanda bulunmaktadır. Özellikle kanyonun yüksek noktalarında yırtıcı kuşların bulunmasından dolayı alanda daha çok, yaban hayatı gözlemcileri kamp yapmaktadır.

Kanyonlarda olan kamp alanlarını daha çok vahşi yaşamı gözlemlemek isteyen, doğayla iç içe olmak isteyen insanlar tercih etmektedir. Aileleriyle beraber gelen insanlar bu bölgeleri genel olarak günübirlik olarak tercih etmektedir.

3.3.Yayla ve Mesirelerde Bulunan Kamp Alanları

Dönemlik yerleşmelerin önemli bir bölümünü oluşturan yaylalar, turizm alanında da gittikçe önem kazanmaya başlayan yerlerden biridir. Özellikle yaz aylarında kentlerin yüksek ve serin yerlerinde olan yaylalar yerli, yabancı birçok turistini ilgisini çekmektedir. Fiziksel, psikolojik ve sosyokültürel açıdan rahatlamak isteyen insanlar doğayla iç içe olan alanlarda rekreatif faaliyetlerini gerçekleştirmek istemektedir. Bu alanlardan birisi olan yayla ve mesireler, piknik ve kamp turizmi açısından tercih edilmektedir.

Kastamonu kentinde bulunan yayla ve mesire alanlarında da kamp turizmi için uygun alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar:

- Kirazlı Yaylası,
- Suğla Yaylası,
- Kavakbelen Mesire,
- Beşiroğlu Kamp,
- Hamdi'nin Yeri Kamping,
- Zirve Kamping,
- Kadıdağı Doğa Kampı,
- Balabanağa Çiftliği Kamping alanlarıdır.

Yayla ve mesirelerde bulunan kamp alanlarında kampçıların ihtiyaçlarını alana gitmeden temin etmesi gerekmektedir. Bu alanların bir kısmında, içme suyu, çeşme, elektrik gibi imkanların olmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlarda karavan turizmi içinde uygun bölgeler bulunmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeryüzünde insan dahil bütün canlıların varlığını sürdürmede, korumada oldukça önemi olan doğal kaynak değerleri aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda da önemli bir materyal kaynağıdır. Dünya'da ve Türkiye'de ki doğal alanlar, değişen yaşam koşullarının da etkisiyle insanların gezip görmek istedikleri alanlardır. Son yıllarda meydana gelen gelişmeler

sonucunda, insanlar serbest zamanlarını değerlendirmek için turizm faaliyetlerine daha fazla ilgi göstermektedir.

Turizm faaliyetlerinden biri olan kamp-karavan turizmi insanların doğayla iç içe rekreasyon faaliyetleri gerçekleştirmelerine olanak veren bir alandır. Bu bağlamda farklı birçok özellikleri ile Karadeniz Bölgesi'nde yer alan, milli parklar, kanyonlar, yaylalar ve mesire gibi doğal kaynak değerlerine sahip olan alanlar ekoturizm faaliyetleri açısından hem bölge hem de ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Boş zaman kavramı günümüzde yeni yaşam tarzlarının oluşmasıyla, bu yaşam tarzlarında etkili olan rekreasyon faaliyetlerinin, aktivite türleri ve aktivitelere dahil olan insanlar açısından sürekli zenginleştirilmeleri gerekmektedir.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde kamp turizmi açısından önemli bir potansiyeli bulunan Kastamonu ili kapsamında yapılan bu çalışmada, milli parklar, kanyonlar, yayla ve mesire alanlarında bulunan kamp turizmine sahip alanların mevcut durumları ve potansiyelleri tespit edilmiştir. Ulaşılan en önemli sonuç, Kastamonu'da bulunan kamp turizmi alanlarının sürdürülebilir mekanı destekleyen bir turizm olan alternatif turizm için son derece uygun olduğudur. Hem sahip olduğu iklim hem de önemli doğal ve kültürel kaynaklara sahip olduğu için bu alanlar insanlar için cezbedici bir konumdadır. Aynı zamanda yöre halkı açısından önemli bir ekonomik gelir potansiyeli de taşımaktadır. Doğal çevreyle uyum içerisinde olan, oluşabilecek zararı minimuma indirmek suretiyle yapılacak olan düzenleme ve planlamalarla bu potansiyellerin değerlendirilmesi önemli bir gerekliliktir.

Bölge içerisinde ekonomik açıdan katkısı olan turizm faaliyetlerinin doğayla uyumlu, sürdürülebilir ve bilinçli şekilde yapılması büyük bir önem taşımaktadır. Aksi durumda doğal geri dönülemez şekilde zarar görmesi, bu durumdan dolayı ortaya çıkacak zararları da maksimum seviyeye çıkaracaktır. Bu durumda hem halk hem yerel yönetimler hem de kurum ve kuruluşların duyarlı olması ve bilinçli bir şekilde davranmaları önemli bir gerekliliktir.

Kamp alanlarında doğayla bir bütün olarak uyumlu faaliyetler geliştirildiğinde daha fazla olumlu sonuçların elde edileceği düşünülmektedir. Bu turistik faaliyetlerden elde edilen gelirler bölge insanlarına ekonomik açıdan önemli oranda yarar sağlamaktadır. Özellikle doğal peyzaj değerlerine sahip olan bölgelerin ekoturizm alanında tanıtımının yapılması ve bu alandaki yatırımların desteklenmesi önemli bir gerekliliktir. Bu nedenle bu yararın artması için alanların

potansiyelleri göz önünde bulundurularak turizm faaliyetlerinin belli noktalarda değil bölgenin pek çok yerine dağıtılması ile kullanım yoğunluğu ve gelirin eşit dağıtılmasını sağlanacaktır.

Son yıllarda doğal ve kültürel kaynak değerlerimizin zarar görmesi endişe edici boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir turizm ile turizm ile fiziksel ve sosyal çevre arasındaki dengenin sağlanması önem taşımaktadır. Bu denge ile koruma-kullanma çerçevesinde insan-doğa ilişkisinin güçlü tutulmasına bağlıdır. İnsanların rekreatif davranışları incelendiğinde hem fiziksel hem de psikolojik açıdan yenilenmeleri için bu alanların önemli bir potansiyele sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ekoturizm içerisinde insan-doğa ilişkisinin en güçlü olduğu faaliyet türlerinden olan kamp-karavan turizmi açısından çeşitli yatırımlar, planlamalar ve düzenlemeler ile insanlara daha sağlıklı, kaliteli turizm alanları oluşturulması gerekmektedir. Yapılan bu çalışma sonucunda Kastamonu kentinde bulunan kamp alanlarının mevcut durumları ve potansiyelleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın gerekli çalışmaların yapılmasında önemli bir rehber olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akkus, F.G., Gul, A. (2020). Demands and Tendencies of Isparta Urban People in Terms of Urban Ecotourism. *Journal of Archi-tectural and Applications*, 5(2), 181-200. DOI: <https://doi.org/10.30785/mbud.758514>

Anup, KC, Rijal, K., and Sapkota, R. P. (2015). Role of ecotourism in environmental conservation and socioeconomic development in Annapurna conservation area, Nepal. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 22(3), 251-258. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504509.2015.1005721>

Khanra, S., Dhir, A., Kaur, P., & Mäntymäki, M. (2021). Bibliometric analysis and literature review of ecotourism: Toward sustainable development. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100777. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100777>

Lee, T. H., & Jan, F. H. (2019). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents' perceptions of the sustainability. *Tourism Management*, 70, 368-380. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.003>

Meydan, K., Vural, Ö., Öztürk, S., & Işınkaralar, Ö. (2020). Development of Ecotourism Resource Values Using Rapid Rural Assessment Method: The Case of Ilıca Village. *Sciences*, 10(1), 1-14. <http://dx.doi.org/10.26579/jocress-10.1.1>

Mondino, E., Beery, T. (2019). Ecotourism as a learning tool for sustainable development. The case of Monviso Transboundary Biosphere Reserve, Italy. *Journal of Ecotourism*, 18(2), 107-121. <https://doi.org/10.1080/14724049.2018.1462371>

Ozturk, S. (2005). Examination of Recreational Source Values in Kastamonu-Bartın Kure Mountains National Parks. *Journal of Süleyman Demirel University Faculty of Forestry: A*, 2, 138-148. <https://www.researchgate.net/publication/274017524>

Ozturk, S., Isinkaralar, O. (2018). New Trends in Tourism: A Research on Farm Tourism. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8 (4), 537-546. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/330185504>

Ozturk, S., Isinkaralar, O., Yilmaz, D. (2021). Perception and Attitude of Local People after Restoration (Example of Kayseri). *Eastern Geographical Review*, 26(45), 183-194. <http://dx.doi.org/10.17295/ataunidcd.933070>

Öztürk, S. (2005). Examination of recreational source values in Kastamonu-Bartın Kure Mountains National Park. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi Seri A*, (2), 138-148.

Öztürk, S., & Aydoğdu, A. (2012). Ilgaz Dağı Milli Parkı'nın Rekreatif Olanakları, I. Rekreatif Araştırmaları Kongresi, 12, 15.

Snyman, S. (2017). The role of private sector ecotourism in local socio-economic development in southern Africa. *Journal of Eco-tourism*, 16(3), 247-268. DOI: <https://doi.org/10.1080/14724049.2016.1226318>

Turker, N., Ozturk, S. (2013). Perceptions of Residents Towards The Impacts of Tourism in the Kure Mountains National Park, Turkey. *International Journal of Business and Social Science*, 4(2), 45- 56. <https://www.researchgate.net/publication/273666963>

WWTC (2023). <https://wtcc.org/> (Erişim tarihi: 10/05/2023)

SOLFEJ ÖĞRETİMİNDE HARMANLANMIŞ ÖĞRENME YAKLAŞIMININ ETKİLİ KULLANIMI

Doç. Dr. Özgür EROĞLU

Atatürk Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0002-4784-8936

ÖZET

Bu bildiri de harmanlanmış öğrenme yaklaşımının solfej öğretiminde etkili kullanımı üzerinde durulacaktır. Harmanlanmış öğrenme, geleneksel öğretim yöntemlerinin çevrimiçi eğitim materyalleriyle zenginleştirilmesidir. Bu yaklaşım birden fazla öğrenme yönteminin kullanılması ve çeşitli türlerdeki öğrenme materyallerinin bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilir. Harmanlanmış öğrenme yaklaşımı sayesinde öğrenciler kendi öğrenme stillerine uygun bireyselleştirilmiş bir öğrenme deneyimi yaşarken, öğrenme materyallerinin çeşitliliği öğrencilerin dikkat ve ilgisini artırır. Aynı zamanda, öğrencilerin öğrendikleri bilgileri farklı bağlamlarda kullanabilme becerileri de gelişir. Müzik eğitiminde harmanlanmış öğrenme, öğrencilerin müzikal bilgi ve becerilerini geliştirmek için kullanılacak bir yaklaşımdır. Farklı kaynaklardan alınan müzik materyallerinin sunumunu ve farklı öğrenme yöntemlerinin kullanılmasını sağlar. Harmanlanmış öğrenme yaklaşımı müzik eğitiminin temel taşlarından biri olan solfej öğretiminde de etkili şekilde kullanılabilir. İçeriğe uygun dijital araçlar solfej derslerinde birçok yöntemin bir arada kullanılmasını sağlayarak öğrenme sürecini zenginleştirir. Başarılı bir solfej öğretimi için öğrencilerin ders dışında düzenli olarak ezgisel ve ritimsel dikte-deşifre çalışmaları yapmalarını sağlar. Öğretmenlerin ödevler oluşturarak öğrencilerin ilerlemesini sürekli olarak takip etmelerine ve ayrıntılı biçimlendirici değerlendirme yapmalarına imkân verir. Bu sayede her öğrencinin zayıf yönleri kolayca belirlenerek bunların giderilmesine yönelik bireyselleştirilmiş çalışmalara ağırlık verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, Solfej öğretimi, Harmanlanmış öğrenme

1. GİRİŞ

Müzik okuryazarlığı kavramı müziği anlayarak dinleme, çalma, yazma ve okuma becerilerini içerir. Tüm bu becerilerin temelinde ise müziksel işitme becerisi yer alır (Gordon, 1993). Müzik okuryazarlığının alt becerilerinden biri olan müziksel okuma, özel görsel sembolleri - müzik notasyonunu - sese dönüştürme işlemidir (Hodges, 2011). Bu işlem, seslerin işitsel olarak algılanmasını, sembollerin görsel olarak algılanmasını ve tüm bu uyarılara tepkiyi içeren oldukça karmaşık bir süreçtir (Klemish, 1970).

Müziği okuma (müzik notasyonunu seslendirme) becerisi, müzik eğitiminin en öncelikli hedefleri arasındadır. Müziksel okuma, müzik öğrencisinin ilerlemesi ve nihayetinde tutarlı bir şekilde performans göstermesi için önemli bir araçtır. Müzisyenlerin bir eğitmenin yardım

almadan yeni bir repertuar öğrenebilmeleri için müziksel okuma becerisini kazanmaları gerekir (Sloboda, 1984, s. 222).

Barrett ve Webster (2014), hızla değişen ve yüksek düzeyde iletişim halinde olan bir toplumda yaşadığımızı ve müziğin her yaşta insanın hayatında daha önce hiç bu kadar önemli yer tutmadığını belirtiyor. Bununla birlikte, böyle bir bağlamda, müziği resmi olarak nasıl öğrettiğimiz asırlık teori ve uygulamalara takılıp kalması dikkat çekicidir. Müzik öğretimi kavramsallaştırmanın ve uygulamanın, geçmiş başarıları saygı duyan ama aynı zamanda değişen paradigmalara da uyum sağlayacak yeni yollarına şiddetle ihtiyaç vardır (Barrett ve Webster, 2014, s. 1).

Gençler için müzik eğitimi geliştirmenin bir yolunu bulma konusundaki değişim çabasına yanıt olarak, öğretmenler ve öğrenciler için yüksek kaliteli çevrimiçi kaynak ve uygulamaların sayısı giderek artmaktadır. Bu kaynakların mevcudiyetine rağmen, birçok durumda resmi müzik eğitimine hala geleneksel okul modelinde yaklaşılmaktadır (Crawford, 2009). Teknoloji, yaratıcı keşif ve sanatsal ifade için etkileşimli bir bilgi alışverişi olarak değil, tek yönlü bir bilgi tabanı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, müzik eğitiminde öğretmenlerin teknoloji kullanımıyla ilgili birçok uluslararası araştırma, yalnızca dijital çağda düşük bir kullanım düzeyini değil, aynı zamanda minimal pedagojik değişimi de tanımlamaktadır (Crawford, 2016).

Öğretme ve öğrenme ortamı değişti ve müzik eğitimcilerinin teknolojiye gelişmelere ve bunların öğrenciler tarafından kullanımına ayak uydurması gerekiyor. Mark ve Madura (2010), müzik öğretmenlerinin, yaptıkları öğretimin giderek daha teknolojik hale gelen gençlerle ilgisini sorgulamaları gerektiğini ifade etmektedirler. Bu konu ele alınmazsa, müzik eğitimi içinde bulunduğumuz çağ ile ilgisiz hale gelecek, modası geçmiş olacak ve politika yapıcılar için öneminin azalması nedeniyle belki de sonunda müfredattan çıkarılacaktır.

Bu sorundan hareketle, müzik eğitiminin temel taşlarından biri olan solfej öğretimi için kullanılabilir yeni öğrenme yaklaşımları araştırılmış ve geleneksel öğretim yöntemleriyle teknolojiyi birleştiren harmanlanmış öğrenmenin bu alanda çağın gerekliliklerine cevap verebilecek bir yaklaşım olduğuna karar verilmiştir.

Bu bildiride harmanlanmış öğrenme yaklaşımının solfej öğretiminde etkili şekilde nasıl kullanılacağı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın solfej öğretiminde başarı düzeyinin artmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

Türkçede müziksel-okuma terimi yerine “solfej” kelimesi yaygın olarak kullanılır. Metinde, müzik okuryazarlığı becerilerinin öğretimi de yaygın olarak kullanıldığı şekliyle “solfej öğretimi” olarak adlandırılmıştır.

2. HARMANLANMIŞ ÖĞRENME YAKLAŞIMI VE MÜZİK EĞİTİMİNDEKİ ÖNEMİ

Harmanlanmış öğrenme, eğitimin bilgisayar tabanlı veya çevrimiçi etkinliklerle zenginleştirilmiş geleneksel bir sınıf ortamında yapılması olarak tanımlanır (Scida ve Saury,

2006). Harmanlanmış öğrenme, hibrit öğrenme ve karma öğrenme terimleri, literatürde birbirinin yerine kullanılmaktadır (Martyn, 2003). Bu model yüz yüze öğretim ve çevrimiçi öğretimi birleştiren pedagojik bir yaklaşımdır (Ferdig, Cavanaugh ve Freidhoff, 2012). Bu yaklaşım nispeten yeni olmasına rağmen, amacı eğitim alanındaki diğer tüm yenilikler gibi, öğretmenlerin her gün yapmaya çalıştıkları şeyi başarmalarına yardımcı olmaktır: birlikte çalıştıkları her öğrenciyi derinden anlayarak en üst bilgi ve beceri seviyelerine ulaşmasını sağlamak (Powell, Rabbitt ve Kennedy, 2014). Araştırmacılar, hibrit öğrenmenin, öğrencilerini eğitmenin en iyi yollarını bulmak için öğretmenleri zorlayabilecek dönüştürücü bir potansiyele sahip olduğunu söylüyor (O'Byrne & Pytash, 2015).

Harmanlanmış öğretimin birçok savunucusu, ana motivasyonlarının öğrenciler için eğitim deneyimini iyileştirmek olduğunu belirterek, bu yaklaşımı kullanmanın öğrenci başarı oranlarını iyileştirdiğine işaret ediyor (Boyle vd., 2003). Harmanlanmış öğrenme modelinin gücü, esnekliği ve pedagojik etkinliğinde yatmaktadır (Aycokc, Garnham ve Kaleta, 2002). Bu yaklaşım, akademisyenlere ders planlamalarını ve materyallerini, öğrencilerini çağdaş topluma hazırlanmalarını destekleyecek şekilde nasıl tasarlayacakları konusunu yeniden düşünmeleri için fırsat sunar (Singleton, 2012; Hoic-Bozic, Mornar, ve Boticki, 2009, aktaran Jenkins ve Crawford, 2016).

Müzik eğitiminde teknolojinin kullanımının, heyecan verici ve ilgi çekici öğretme ve öğrenme fırsatları yaratma potansiyeline sahip olduğunun geniş çapta kabul edilmesi cesaret vericidir (Moore 1992; McCoy 2000; Byrne ve Macdonald 2002; Ruthmann 2007, aktaran Crawford, 2016). Mark ve Madura (2010), teknolojinin hızla gelişmeye devam edeceğini ve müzik öğretmenlerinin müzik eğitimi için değişen bir paradigmaya hazırlanmaları gerektiğini belirtmektedir. Müzik öğretimi için harmanlanmış öğrenme yoluyla öğretme ve öğrenme sürecine yeni bir yaklaşım uygulamak, öğretmenlerin bu sanatı yetkin bir şekilde öğretmeleri için önemli faydalar sunar (Chiu, 2012; Leon & Castro, 2014, aktaran Edward, 2019).

Gereken pedagojik değişiklikleri anlamak için, öncelikle bu tür teknolojinin etkilerini, zorluklarını ve müzik öğretimi ve öğrenimi için faydalarını değerlendirmek gerekir. Öğretmenlerin hızla gelişen dijital ortamda pedagojilerini buna göre değiştirmek için uygun mesleki gelişime ve desteğe ihtiyaç duyduklarını kabul etmek önemlidir. Pedagoji, yirmi birinci yüzyıl eğitiminin zorluklarını karşılamak için değiştikçe, müzik eğitiminde harmanlanmış öğrenme bir zorunluluk haline gelecektir (Crawford, 2016).

3. SOLFEJ ÖĞRETİMİNDE KULLANILABİLECEK DİJİTAL UYGULAMALARIN İÇERİKLERİ VE TÜRLERİ

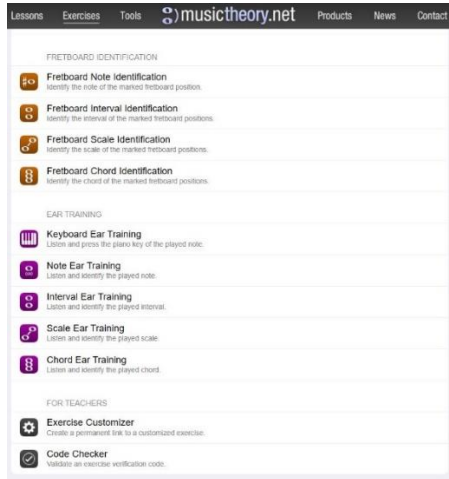
Solfej öğretiminde harmanlanmış öğrenme için kullanılacak dijital uygulamalar, öğrencilere müzik notalarını tanımak, seslendirmek ve yazmak için yardımcı olmak üzere tasarlanmış uygulamalardır. Bu uygulamalar genellikle müzikal materyali adım adım sunar ve kullanıcılara doğru nota okuma becerilerini geliştirebilmeleri için kendi başlarına çokça pratik

yapma ve yeterli tekrar imkânı sağlar. Görsel bir ara yüzle çalışan uygulamalar aşağıdaki çalışma türlerinden bir veya bir kaçını içerir:

- **İşitsel tanıma ve tekrarlama çalışmaları**, temel işitsel becerilerin geliştirilmesine odaklanan çalışmalardır. Uygulama tarafından bir ritim, melodi, aralık, akor veya dizi çalınır ve kullanıcının bunları doğru bir şekilde tespit veya taklit etmesini gerektirir.
- **Ezgi seslendirme çalışmaları**, notaları doğru seslendirme becerilerini geliştirmek için kullanılan çalışmalardır. Uygulama tarafından notası gösterilen bir ezgi, aralık, akor veya dizinin kullanıcı tarafından doğru şekilde seslendirilmesine dayanır.
- **Ritim okuma-çalma çalışmaları**, ritim becerilerini geliştirmek için kullanılan çalışmalardır. Uygulama tarafından gösterilen ritim egzersizlerini kullanıcının doğru bir şekilde okuması veya çalması istenir.
- **Dikte çalışmaları**, ezgileri notaya alma becerilerini geliştirmek için kullanılan çalışmalardır. Uygulama bir ritim dizisini veya ezgiyi çalar ve kullanıcının bunları doğru bir şekilde notaya alması beklenir.

Solfej öğretimine yardımcı olarak tasarlanmış bu uygulamalar, teknolojik özelliklerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- **Web tabanlı uygulamalar**, internet tarayıcıları üzerinden erişilebilen uygulamalardır. Bu tür uygulamalar, öğrencilere solfej becerilerini geliştirmek için çevrimiçi olarak egzersizler sunar.

Görsel 1. Web tabanlı uygulama örneği (MusicTheory.net)

- **Bulut tabanlı uygulamalar**, internet üzerinden erişilen ve depolamanın sunucularda yapıldığı uygulamalardır. Bu tür uygulamalar genellikle çevrimiçi eğitim platformları olarak sunulur. Öğrenciler, internet bağlantısı olan herhangi bir cihaz üzerinden bu uygulamalara erişebilirler.

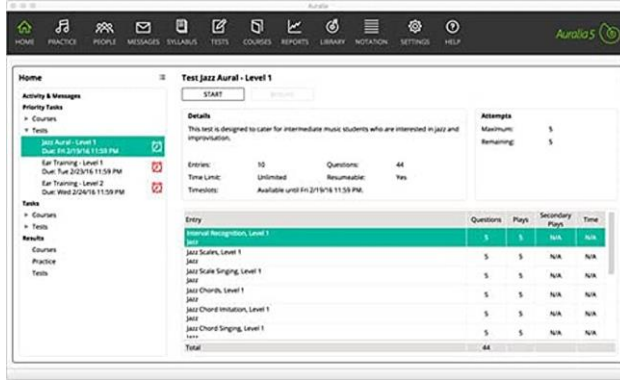
Görsel 2. Bulut tabanlı uygulama örneği (EarMaster Cloud)

- **Mobil uygulamalar**, akıllı telefonlar ve tabletler için geliştirilen uygulamalardır. Öğrenciler, mobil cihazlarına indirdikleri bu uygulamalar aracılığıyla çalışmalarını gerçekleştirirler.

Görsel 3. Mobil uygulama örneği (Sight-Singing Pro)

- **PC/Mac uygulamaları**, PC veya Mac bilgisayarlar için geliştirilen uygulamalardır. Bu tür uygulamalar genellikle daha kapsamlı özelliklere ve daha geniş ekranlara sahip olabilir. Öğrenciler, bu uygulamaları bilgisayarlarına indirerek çalışmalarını gerçekleştirirler.

Görsel 4. PC/Mac uygulaması örneği (Auralia)

4. HARMANLANMIŞ ÖĞRENMENİN SOLFEJ ÖĞRETİMİNDE ETKİLİ KULLANIMI

Harmanlanmış öğrenme yaklaşımını etkili şekilde kullanabilmek için eğitimcilerin solfej derslerini iyi planlamaları gerekir. Diğer tüm öğretim alanlarında olduğu gibi, solfej öğretiminde de ayrıntılı bir planlama yapmak önemlidir (Eroğlu, 2021). Dersin ihtiyaçları ve çevrimiçi uygulamaların içerikleri net olarak belirlenmeli, kullanılacak uygulama buna göre seçilmelidir. Tüm ihtiyaçları karşılayacak tek bir uygulamaya ulaşamadığı durumda birden fazla çevrimiçi uygulama da bir arada kullanılabilir.

Eğitimci her şeyden önce, derslerde kullanacağı uygulamanın özellikleri ve kullanımıyla ilgili öğrencilere detaylı şekilde bilgi vermelidir. Uygulamanın hangi amaçlar için kullanılacağı ve ne fayda sağlayacağı öğrencilere anlatılmalı, ne tür çalışmalar içerdiği ve her bir çalışmanın nasıl yapılacağı gösterilmelidir. Öğrencilerin sınıf ortamında uygulama üzerinde pratik yapmalarına imkân vererek karşılaştıkları sorunların çözümüne yardımcı olmak, onların motivasyonunu olumlu yönde etkiler ve bu yeni araca kısa zamanda adapte olmalarını sağlar.

Dersler için kullanılacak dijital uygulamalar seçilirken sahip oldukları özelliklerin iyi araştırılması önemlidir. Harmanlanmış öğrenme uygulamalarının en gerekli özelliklerinden biri, öğrenciye anında geri bildirim sağlamalarıdır. Bu özelliği barındıran bir uygulama kullanmak, öğrencinin ders dışı solfej çalışmalarında yaptığı hataları pekiştirmesini engelleyebilir. Bu sayede öğrenci, hatalarını çalışma sırasında görme ve çalışmayı tekrarlayarak bu hataları kendi kendine düzeltme fırsatına sahip olur.

Uygulamaların bazılarında geliştiriciler tarafından önceden hazırlanmış çalışmalar kullanılırken, bazılarında ise alıştırımlar belli algoritmalara ve belirlenen zorluk seviyelerine göre otomatik olarak üretilir. Bu tür çalışmalar öğrencinin çokça pratik yapabilmesi için kullanışlı olabilir. Ancak kullanılacak uygulama, öğretmenin ödev girişi yapmasına da imkân verecek özellikte olmalıdır. Öğretmen tarafından belli öğrenme hedefleri için özel olarak hazırlanmış ödevlerin öğrenim açısından verimliliği daha yüksek olacaktır.

Öğrencilerin ders dışında yaptıkları çevrimiçi çalışmaları otomatik olarak değerlendirme ve bunlarla ilgili öğretmene rapor verme özelliği de solfej öğretiminde kullanılacak harmanlanmış öğrenme uygulamaları için gereklidir. Bu özellik öğretmene, öğretimiyle ilgili ayrıntılı bir biçimlendirici değerlendirme yapma fırsatı verir. Öğretmen, öğrencilerini sürekli takip ederek her birinin eksikliğine yönelik yeni alıştırmalar üretebilir ve bu sayede yaptığı öğretimin verimliliğini önemli ölçüde artırabilir.

5. SONUÇLAR

Bu bildiriye harmanlanmış öğrenme yaklaşımının solfej öğretiminde etkili şekilde nasıl kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Solfej öğretiminde harmanlanmış öğrenme için kullanılabilecek dijital uygulamalar şu çalışma türlerinden bir veya bir kaçını içerir:

- İşitsel tanıma ve tekraralama çalışmaları
- Ezgi seslendirme çalışmaları
- Ritim okuma-çalma çalışmaları
- Dikte çalışmaları

Bu uygulamalar, teknolojik özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Web tabanlı uygulamalar
- Bulut tabanlı uygulamalar
- Mobil uygulamalar
- PC/Mac uygulamaları

Harmanlanmış öğrenme uygulamaları için gerekli olan özellikler şunlardır:

- Öğretmenin ödev girişi yapmasına imkân verme
- Öğrenciye anında geri bildirim sağlama
- Öğrencilerin ders dışında yaptıkları çevrimiçi çalışmaları otomatik olarak değerlendirme ve bunlarla ilgili öğretmene rapor verme

Harmanlanmış öğrenme yaklaşımını etkili şekilde kullanabilmek için eğitimcilerin solfej derslerini iyi planlamaları, dersin ihtiyaçlarını ve çevrimiçi uygulamaların içeriklerini net olarak belirlemeleri ve kullanılacak uygulamayı buna göre seçmeleri gerekir. Eğitimci, derslerde kullanacağı uygulamanın özellikleri ve kullanımıyla ilgili öğrencilere detaylı bilgi vermelidir.

Bu konuda gelecekte yapılacak olan araştırmalarda, harmanlanmış öğrenme yaklaşımının müzik eğitiminde etkili şekilde kullanılmasına yardımcı olabilecek dijital araçlar incelenerek içerdikleri özellikler ayrıntılı olarak belirlenmelidir. Ayrıca müzik eğitiminde çağın gerekliliklerini karşılayabilecek başka öğrenme yaklaşımları da araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aycokc A., Garnham C. ve Kaleta R. Lessons learned from the hybrid course Project. *Teaching with Technology Today*, 8(6), 2002.

Barrett, J.R. ve Webster, P.R. New Thinking for the Study of Music Teaching and Learning. In: J.R. Barrett ve P.R. Webster, ed. *The Musical Experience: Rethinking Music Teaching and Learning*. Oxford University Press, 1-9, Oxford, 2014.

Boyle T., Bradley C., Chalk P., Jones, R. ve Pickard P. (). Using blended learning to improve student success rates in learning to program. *Journal of Educational Media*, 28(2), 165-178, 2003.

Crawford, R. Rethinking teaching and learning pedagogy for education in the twenty-first century: blended learning in music education, *Music Education Research*, 19:2, 195-213, 2016.

Crawford, R. Secondary School Music Education: A Case Study in Adapting to ICT Resource Limitations. *Australian Journal of Education Technology* 25 (4), 471–488, 2009.

Edward, C. N., Asirvatham, D., & Johar, M. M. G. The impact of teaching oriental music using blended learning approach: An experimental study. *Malaysian Journal of Learning and Instruction*, 16(1), 81-103, 2019.

Eroğlu, Ö. Çeşitli yönleriyle solfej öğretimi. *Müzik Sanatı ve Eğitiminde Çağdaş Yaklaşımlar-I* kitabı içinde, 215-232, Ed: Begüm Aytemur ve Bahadır Çokamay, Eğitim Yayınevi, 2021.

Ferdig, R., Cavanaugh, C., Freidhoff, J. Lessons learned from blended programs: Experiences and recommendations from the field. *iNACOL*, 2012.

Gordon, E. *Learning Sequences in Music: Skill, Content, and Patterns*. G.I.A. Publications, Chicago, 1993.

Hodges, D. A. *The Acquisition of Music Reading Skills*. İçinde R. Colwell (editör), *Handbook of Research in Music Teaching and Learning*, 466-471. Schirmer Books, New York, 2011.

Jenkins, L. E., & Crawford, R. The impact of Blended Learning and Team Teaching in tertiary preservice music education classes. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 13(3), 2016.

Klemish, J. A Comparative Study of Two Methods of Teaching Music Reading to First-Grade Children. *Journal of Research in Music Education*, 18(4), 355-364, 1970.

Mark, M., ve Madura, P. *Music Education in Your Hands*. Routledge, New York, 2010.

Martyn, M. The hybrid online model: Good practice. *Educause Quarterly* 26(1), 18–23, 2003.

O'Byrne, W.I. & Pytash, K.E. Hybrid and Blended Learning. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 59(2), 137–140, 2015.

Powell, A., Kennedy, K., ve Rabbitt, B. Blended Learning Teacher Competency Framework. *iNACOL*, 2014.

Scida E. E. ve Saury R. E. Hybrid courses and their impact on Student and classroom performance: A case study at the University of Virginia. *CALICO Journal*, 23(3), 517–531, 2006.

Sloboda, J. A. Experimental Studies of Musical Reading: A Review. *Music Perception*, 2, 222–236, 1984.

SOLFEJ DERSLERİ İÇİN ÖDEVLENDİRME VE DEĞERLENDİRMEYE YARDIMCI BİR DİJİTAL PLATFORM: EARMASER CLOUD

Doç. Dr. Özgür EROĞLU

Atatürk Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0002-4784-8936

ÖZET

Bu bildiri EarMaster Cloud platformu tanıtılacak ve solfej öğretimine yardımcı olabilecek çeşitli özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Solfej öğretimi, müzik eğitiminin temel taşlarından biridir ve notaların ve ritimlerin doğru okunması için gereklidir. Müzik okullarında ve konservatuarlarda müzik eğitimi alan öğrencilerin başarısı için solfej öğretimi çok önemlidir. Ancak ilgili literatüre göre öğrencilerin solfej derslerinde başarısız olması yaygın bir durumdur. Bazı araştırmalar bu durumun en önemli nedeni olarak öğrencilerin ders dışı çalışmalarının yetersizliğini göstermektedir. EarMaster Cloud, öğrencilerin müzik teorisi, işitme ve solfej becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış dijital bir platformdur. Öğrenciler, EarMaster Cloud platformunda belirli zorluk seviyelerindeki egzersizleri tamamlayarak bunlarla ilgili anında ayrıntılı geri bildirim alabilirler. Öğretmenler de platformda ders materyallerini kolayca yöneterek ödevler oluşturabilir ayrıca öğrencilerin performanslarını da takip edebilirler. Platform, öğrencilerin çeşitli çalışmalardan aldıkları puanları ve ilerlemelerini ayrıntılı olarak raporlayarak öğretmenlerin öğrencilerinin müzik becerilerini değerlendirmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca öğrencilerin kendi öğrenme hızlarına göre ilerlemelerini sağlayarak öğrenme sürecini kişiselleştirmelerine olanak sağlaması da EarMaster Cloud'un avantajları arasındadır. Ancak platform, internet bağlantısı veya gerekli cihazlara erişim sorunu yaşayan öğrenciler için kullanışlı olmayabilir.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, Solfej öğretimi, Earmaster cloud platformu

1. GİRİŞ

Müzik okuryazarlığı, hemen hemen tüm müziksel becerilerin temelinde olması nedeniyle müzik eğitiminin belki de en önemli konusudur. Müziği okuma becerisi, en çok arzu edilen müzikal becerilerden biridir (Demorest, 1998). Brown (1974), müziği okuma becerisinin bir amaç değil, amaca yönelik bir araç olduğunu belirtir. Bu beceri, müziği anlama, yorumlama ve müzikle ilgili deneyimlere dâhil olma fırsatı sağlar.

Müzik okuryazarlığı bazı alt becerilerden oluşmaktadır. Bu alt beceriler deşifre yapma, dikte yazma ve ezgi yaratma olarak sıralanabilir. Yükseköğretimde farklı fakültelerin programlarında değişik isimlerle yer alan solfej derslerinde bu becerilerin kazandırılması hedeflenmektedir.

Solfej derslerinin müzik eğitimindeki önemi herkes tarafından kabul edilmesine rağmen bu derslerdeki başarı düzeyiyle ilgili görüşler genellikle olumsuzdur. Green'e (2002) göre, müzik dilini yazmada ve okumada kullanılan sistemlerin icat edildiği ve geliştirildiği Batı kültüründe bile, akıcı müzik okuryazarlığı nadiren kazanılan bir beceridir. Mills ve McPherson (2006), birçok öğrencinin müziksel okumada başarısız olmasının, öğretim yöntemlerindeki eksikliklerden kaynaklandığını öne sürüyor. McClung (2001) da, müzik öğretmeni yetiştiren çoğu kurumun programlarının, deşifreyi etkili bir şekilde öğretmek için gerekli yöntem ve araçları öğretmen adaylarına sağlamakta yetersiz kaldığını belirtiyor.

Türkiye'de üniversite düzeyindeki solfej öğretiminin başarısıyla ilgili olarak yapılmış bazı çalışmalar, ülkede bu alandaki başarının istenen seviyede olmadığını göstermektedir (Karahan, 2016; Özaltunoğlu, 2003; Sağer v.d., 2013; Tufan, 2012). Karahan (2016) tarafından yapılmış olan araştırmada, müzik öğretmenliği programlarındaki Müziksel İşitme, Okuma ve Yazma dersi kapsamında kayda değer sayıda öğrencinin başarısız olduğu belirlenmiş, bu durumun nedeni olarak da, öğrencilerin ders dışı çalışma sürelerinin yetersizliği gösterilmiştir.

Öğrencilerin ders dışı çalışmaları ve öğretmen tarafından bunların takip edilip değerlendirilmesi solfej derslerinin önemli sorunlarından birisidir. Öğrencilerin verilen ezgi ve ritim ödevlerini çalışıp çalışmadığını veya bu çalışmaları ne kadar özenle yaptığını teknolojiyen yardım almadan bilebilmek tam olarak mümkün değildir. Eroğlu (2022), yaptığı bir araştırmada, pandemi döneminde uzaktan eğitim sırasında öğrencilerinden, ödevlerini seslendirirken video çekip sisteme yüklemelerini istemiştir. Öğrencilerin bu ödevleri hatasız gönderebilmek için çok miktarda pratik yapmak zorunda kaldıklarını ve bu sayede öğrenme düzeylerinin yükseldiğini gözlemleyen araştırmacı, video ödevlerinin yüz yüze öğretime de dâhil edilmesini önermiştir. Ancak bu ödevlendirme yönteminde öğretmen, her hafta onlarca hatta bazı durumlarda yüzden fazla video kaydını izleyip değerlendirmek ve her bir öğrenciye bunlarla ilgili sürekli olarak geri bildirim vermek zorunda kalmaktadır. Böyle bir yöntemin, hem zaman hem de öğrenciye verilen geri bildirim kalitesi açısından verimli olduğunu söylemek zordur.

Bu durumdan yola çıkılarak, yükseköğretimdeki solfej derslerinde öğrencilerin ders dışında çalışma yapabileceği ve bu çalışmaların öğretmen tarafından yönetilmesine, takip edilmesine ve değerlendirilmesine yardımcı olabilecek dijital platformlar araştırılmıştır. İnceleme sonucunda EarMaster Cloud platformunun bu ihtiyacı karşılayabilecek bir araç olduğuna karar verilmiştir.

Bu bildiride EarMaster Cloud platformu tanıtılacak, öğretmen ve öğrenci ara yüzlerinde yer alan modüller hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca platformun öğretim sürecine katkıları ve etkilerinden de bahsedilecektir.

2. EARMASER CLOUD PLATFORMU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

EarMaster Cloud, EarMaster ApS tarafından müzik okulları için geliştirilmiş bulut tabanlı bir sistemdir. Prototipi 1994 yılında Hans Jakobsen tarafından programlanan DOS tabanlı bir yazılım olan EarMaster'ın ilk özel sürümü, 1996 yılında Miditec tarafından piyasaya sürülen ve

İskandinavya'da Roland tarafından dağıtılan EarMaster 1.0 idi. EarMaster 2.0, 1997'de piyasaya sürüldü ve çevrimiçi olarak ticarileştirilen ilk sürümdü. 1998'de 29 müzik öğretmeniyle işbirliği içinde işitme eğitimi yazılımı EarMaster School 2.5'in ilk eğitim versiyonu geliştirildi. Bunu 2000 yılında EarMaster Pro 4.0 ve EarMaster School 4.0, 2005'te hem Pro hem de Okul sürümü olarak EarMaster 5.0 ve 2012'de EarMaster 6 takip etti (<https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>).

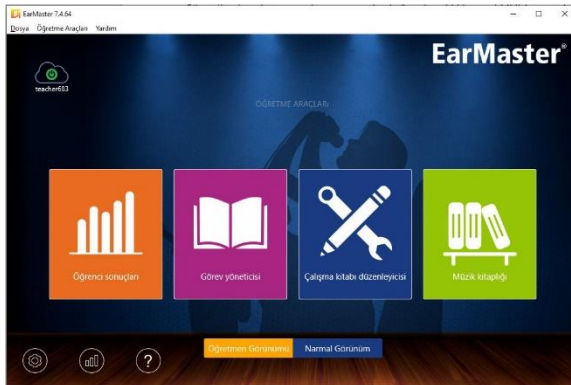
2014 yılında EarMaster Cloud adlı e-öğrenme için bir Bulut çözümü yayınlandı. Çözüm, etkileşimli müzikal ödevler oluşturmayı, dağıtmayı ve öğrencilerin sonuçlarını incelemeyi mümkün kılan Öğrenme Yönetim Sistemi özelliklerini ve Ders Oluşturma Yazılımını içeriyordu. 2016 yılında, EarMaster tamamen yeni bir kullanıcı arayüzü ile iPad için piyasaya sürüldü. 2017'de Windows ve Mac'te yayınlanan EarMaster 7'de ve ardından 2020'de iPhone sürümünde de aynı arayüz kullanıldı. 2022'de Android'e taşınması yazılımın diğer telefonlarda ve tabletlerde de kullanılmasını mümkün kıldı (<https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>).

EarMaster'ın kapsadığı konular aralık seslendirme, aralık karşılaştırma, aralık tanıma, dizi, akor ve kadans tanıma, ritim diktesi, ritim okuma, ritim çalma, ritmik hata algılama, ezgi diktesi ve ezgi seslendirme çalışmalarıdır. Sorular, farklı ekran arabirimleri olan işlevsel bir klavye, çoktan seçmeli düğmeler, bir mikrofon veya bir MIDI enstrümanı aracılığıyla cevaplanır. Kullanıcı, alıştırmaları tamamlamak için Sabit-Do, Aktarımlı-Do ve Aktarımlı Numaralar gibi farklı nota sistemleri arasından seçim yapılabilir. Bir istatistik penceresinde kaydedilen ve analiz edilen ders sonuçları, müzik öğretmenlerinin anında erişimi için EarMaster Cloud sistemi aracılığıyla otomatik olarak senkronize edilebilir (<https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>).

Elektronik olarak indirilerek dağıtılan EarMaster, Microsoft Windows, MacOS, iOS ve Android ile uyumludur. Yazılım, sesin perdesi ile ritmik doğruluğunun anında değerlendirilmesini sağlayan gerçek zamanlı perde tespiti içerir. Ritmik ve melodik egzersizlerde kullanmak üzere 8 adede kadar ses içeren Müzik XML formatındaki notaları içe aktarabilir (<https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>).

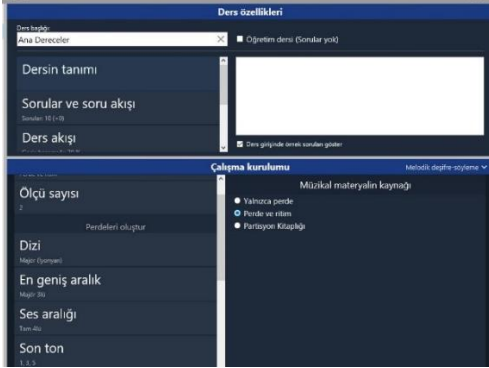
3. PLATFORMUN ARA YÜZLERİ VE MODÜLLER

Platformun, biri öğretmen diğeri öğrenci olmak üzere iki ara yüzü bulunmaktadır. Öğretmen ara yüzünde dört ayrı modül vardır:

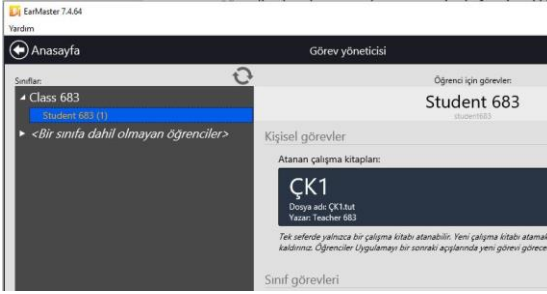
Görsel 1. Öğretmen ara yüzü

- **Çalışma Kitabı Düzenleyicisi**, bir dersin içeriğinin ve ödevlerinin girildiği modüldür.

Görsel 2. Çalışma Kitabı Düzenleyicisi modülü

- **Görev Yöneticisi** modülü, bir çalışma kitabının belirli bir sınıfa veya seçilen bir öğrenciye atanmasını sağlar.

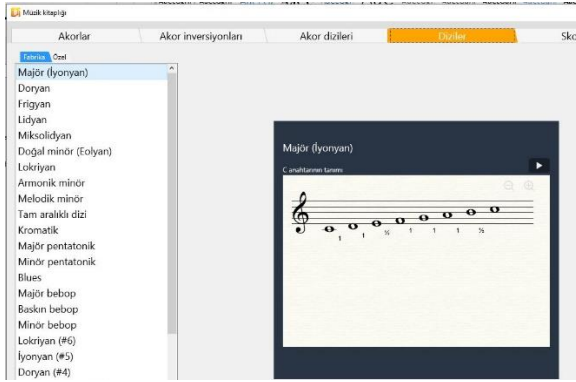
Görsel 3. Görev Yöneticisi modülü

- **Öğrenci Sonuçları** modülü, seçilen öğrencinin hangi çalışma için ne kadar süre harcadığı ve yüzde kaç başarı düzeyi sağladığını gösteren raporları içerir.

İsim	Aıştırma süresi	Puan - Tüm denemeler
Student 683 (student683)	31m	82 % (29 denemeler)

Görsel 4. Öğrenci Sonuçları modülü

- **Müzik Kitaplığı**, özel alıştırılmalarda ve ödevlerde kullanılmak üzere akorlar, diziler, kadanslar ve 600'ün üzerinde caz ve klasik müzik partiyonları içeren ve kullanıcı tarafından da düzenlenebilen bir modüldür (<https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>).

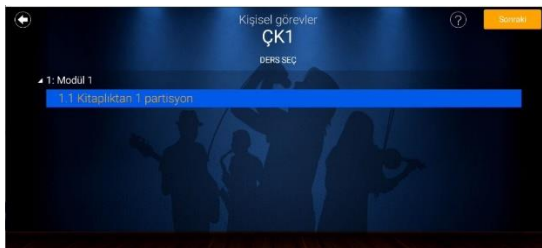
Görsel 5. Müzik Kitaplığı modülü

Platformun öğrenci ara yüzü ise çeşitli eğitim modları içerir. Müzik teorisi ve işitme eğitimi konuları hakkında aşamalı ders setleri içeren atölye çalışmaları, bir kişiselleştirme modu ve bir başlangıç kursu. Genel atölye çalışmalarının dersleri işitme eğitiminin çoğu yönüne odaklanırken, caz atölyeleri yalnızca caz müziğinin özelliklerine odaklanır. Özelleştirme modu ile kullanıcı, özel amaçları için özel egzersizler ayarlayabilir (<https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>).

Görsel 6. Öğrenci ara yüzü

Kişisel Görevler modunda öğrenci, öğretmen tarafından kendisine atanmış olan çalışma kitaplarını görüntüleyerek verilen ödevleri yerine getirir.

Görsel 7. Kişisel Görevler Modülü

4. EARMASER CLOUD'UN ÖĞRETİM SÜRECİNE KATKILARI VE ETKİLERİ

EarMaster Cloud solfej öğretiminde özellikle öğrencilerin ders dışı çalışmaları için kullanışlı bir platformdur. Derslerde işlenen konular ve yapılan alıştırmalar doğrultusunda öğrenciler üç farklı şekilde ödevlendirilebilir. Bunlardan birincisi, platformun geliştiricileri tarafından önceden hazırlanmış akor, dizi ve kadans tanıma çalışmalarıdır. İkincisi öğretmene, düzeye

göre ayrıntılı ayarlar yapma imkânı veren ve platform tarafından otomatik olarak oluşturulan aralık seslendirme, aralık karşılaştırma, aralık tanıma, ritim diktesi, ritim okuma, ritim çalma, ritmik hata algılama, ezgi diktesi ve ezgi seslendirme çalışmalarıdır. Üçüncüsü ise öğretmen tarafından özel olarak hazırlanıp platforma girilebilen ritim ve ezgi çalışmalarıdır. Öğrencinin her bir çalışma için kaç deneme yapabileceği, bir önceki düzeye dönmesini gerektiren veya bir sonraki düzeye geçmesi için yeterli olacak başarı düzeylerinin belirlenmesi öğretmenin kontrolü altındadır.

Öğrenciler akıllı telefon veya tabletlerinden platform üzerinde kendi hesaplarına giriş yaparak öğretmenin verdiği ödevleri süresi içerisinde yerine getirirler. Platformun özellikle gençlerin hayatının önemli bir parçası haline gelmiş olan akıllı telefonlarda kullanılabilmesi zaman ve mekân açısından esneklik sağlayarak öğrencinin motivasyonunu olumlu yönde etkiler. Öğrenciler, her alıştırmının hemen sonunda platformdan aldıkları geri bildirim sayesinde de yaptıkları hataları pekişmeden düzeltme şansına sahip olurlar.

Öğretmen bilgisayar üzerinden kendi hesabına girdiğinde, her bir öğrencisinin hangi çalışma için ne kadar süre harcadığı ve ne düzeyde başarılı olduğuyla ilgili ayrıntılı bir rapora ulaşır. Bu özellik sayesinde öğretmen hem büyük bir zaman kaybindan ve zahmetten kurtulmuş hem de öğretiminin etkililiğine dair biçimlendirici değerlendirme yapabilmek için kaliteli veri elde etmiş olur.

5. SONUÇLAR

Bu bildiride EarMaster Cloud platformu tanıtılmış, öğretmen ve öğrenci ara yüzlerinde yer alan modüller hakkında bilgi verilmiş ve platformun öğretim sürecine katkıları ve etkilerinden bahsedilmiştir.

EarMaster ApS tarafından müzik okulları için geliştirilmiş bulut tabanlı bir sistemdir. EarMaster Cloud platformunun ilk prototipi 1994 yılında Hans Jakobsen tarafından programlanan DOS tabanlı bir yazılımdır. Günümüzde elektronik olarak indirilerek dağıtılan EarMaster, Microsoft Windows, MacOS, iOS ve Android işletim sistemleri ile uyumludur. Yazılım, sesin perdesi ile ritmik doğruluğunun anında değerlendirilmesini sağlayan gerçek zamanlı perde tespiti içerir.

EarMaster'ın kapsadığı konular aralık seslendirme, aralık karşılaştırma, aralık tanıma, dizi, akor ve kadans tanıma, ritim diktesi, ritim okuma, ritim çalma, ritmik hata algılama, ezgi diktesi ve ezgi seslendirme çalışmalarıdır.

Platformun, biri öğretmen diğeri öğrenci olmak üzere iki ara yüzü bulunmaktadır. Öğretmen ara yüzünde bulunan dört ayrı modül şunlardır: Çalışma Kitabı Düzenleyicisi, Görev Yöneticisi, Öğrenci Sonuçları ve Müzik Kitaplığı.

Platformun öğrenci ara yüzü ise çeşitli eğitim modları içerir: Müzik teorisi ve işitme eğitimi konuları hakkında aşamalı ders setleri içeren atölye çalışmaları, bir kişiselleştirme modu, bir başlangıç kursu ve Kişisel Görevler modu.

EarMaster Cloud solfej öğretiminde özellikle öğrencilerin ders dışı çalışmaları için kullanışlı bir platformdur. Öğretmen, derslerde işlenen konular ve yapılan alıştırmalar doğrultusunda öğrencileri platform üzerinden ödevlendirebilir. Öğrenciler akıllı telefon veya tabletlerinden kendi hesaplarına giriş yaparak öğretmenin verdiği ödevleri süresi içerisinde yerine getirirler. Öğretmen bilgisayar üzerinden kendi hesabına girdiğinde, her bir öğrencisinin hangi çalışma için ne kadar süre harcadığı ve ne düzeyde başarılı olduğuyula ilgili ayrıntılı bir rapora ulaşır.

Platformun derslere yardımcı olarak kullanılması, öğrencinin motivasyonunu olumlu yönde etkilerken, öğretmeni de zaman kaybından kurtararak öğretimi hakkında kaliteli veri elde etmesini sağlar.

KAYNAKÇA

- Brown, A. M. Letters syllables numbers intervals: Which music reading system is best for young children? *Music Educators Journal*, 61 (3), 52-55, 1974.
- Demorest, S. M. Sightsinging in the Secondary Choral Ensemble: A Review of the Research. *Bulletin of the Council for Research in Music Education* 137, 1–15, 1998.
- Eroğlu, Ö. Integrating movable numbers into fixed-do system in solfege class: an action research study. *Music Education Research*, 24(1), 70-82, 2022.
- Green, L. *How Popular Musicians Learn: A Way Ahead For Music Education*. VT: Ashgate, Burlington, 2002.
- Karahan, A. Müzik Öğretmenliği Programı Öğrencilerinin Müziksel İşitme Okuma Yazma Eğitimi Sürecindeki Ders Dışı Çalışma Yeterlilik Durumlarının Belirlenmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (14), 8-26, 2016.
- McClung, A. C. Sight-Singing Systems: Current Practice and Survey of All-State Choristers. *Update: Applications of Research in Music Education*, 20(1), 3–8, 2001.
- Mills, J. ve G.E. McPherson. Musical Literacy. *The Child As Musician: A Handbook of Musical Development* kitabı içinde, ed. G.E. McPherson. Oxford University Press, Oxford/New York, 2006.
- Özaltunoğlu, Ö. *Solfej Öğretim Yöntemleri*. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2003.
- Sağır, T., E. Gürpınar ve O. Zahal. Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Dersi ile Diğer Alan Dersleri Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *NWSA Fine Arts*, 8 (2), 305-314, 2013.
- Tufan, E. Birinci Aşama Müzik Özel Yetenek Sınav Sonuçlarının Müziksel İşitme Okuma Yazma Dersi Sonrasındaki Durumu. *NWSA Fine Arts*, 7 (2), 214-225, 2012.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/EarMaster#>

EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARINA BİRLİKTE KİTAP OKUMA DAVRANIŞLARI

Dr. Öğr. Üyesi Asya ÇETİN

Karabük Üniversitesi, cetin.asya@gmail.com – ORCID: 0000-0002-2756-5322

ÖZET

Erken yaşta ebeveynlerin okuma davranışları, okuma becerileri gelişiminin kritik bir bileşenidir. Bu çalışmada ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocuklarına birlikte kitap okuma davranışlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu okul öncesi yaş grubu çocuğa sahip anne ve baba çiftlerinden oluşmaktadır. Buna göre çalışma grubunda 40 anne ve 40 baba olmak üzere toplam 80 kişi yer almıştır. Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre anne babaların kitap okurken yazının yönüne, sayfa düzenine, kitabın yazarı, resimleyeni, yayınevi vb. kapaktaki bilgilere çocuğun dikkatini çekmediği ancak kitabın ismini söylediği ve resimler ile hikayeyi bağdaştırmasına fırsat tanıdığı; anne babaların öyküyü günlük yaşamla bağdaştırma, çocuğun sürece katılması, çocuğun yorumlarını genişletme, hikayeyi tamamlama, hikayenin ismini tahmin ettirme, hikaye kahramanlarının özelliklerini vurgulama vb. hikayeyi anlama ve hikayedeki olayı/durumu kavramayı kolaylaştıracak unsurları gerçekleştirmediği, ancak çocuğun dikkatini öyküdeki resim ve metinlere yönelttiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birlikte okuma, Etkileşimli okuma, Okul öncesi dönem

1. GİRİŞ

Okul öncesi öğrenme bağlamında, resimli kitap okuma çocukların dil gelişimi (Bus, van IJendoorn ve Pellegrini, 1995), bilişsel gelişimi (Elia, van Den Heuvel-Panhuizen ve Georgiou, 2010) ve sanatsal düşünme becerilerini (Hsiao, 2010) olumlu yönde etkilemektedir. Resimli kitap okuma sürecinde bir yetişkin, bir çocuk ve bir kitabın üç etkileşimli ana bileşen olduğu ileri sürülmektedir (Fletcher ve Reese, 2005). Araştırmacılar, resimli kitap okumada, resimleri işaret etme, resimleri etiketleme ve resimlere yorum yapma veya resimler, hikâye hakkında sorular sorma gibi ebeveynlerin okuma davranışlarının çocukların dil öğrenimiyle ilişkili olduğuna dair kanıtlar sunmuşlardır (Arnold ve diğerleri, 1994).

Çalışmalar, ebeveynlerin çocuklarının okuma deneyimlerinde ve genel başarılarında önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Reutzel ve diğerleri 2006; Sénéchal ve LeFevre 2002). Çocuklar, resmi okuma öğretiminin temelini oluşturan ve temel okuma becerilerini geliştiren ebeveyn yaklaşımları yoluyla okumaya maruz kalırlar (Sénéchal ve LeFevre 2002). Çocukların zengin ev okuryazarlık ortamlarında ebeveynleriyle birlikte okuma yazma etkinliklerine erken

yaşta maruz kalmaları ve katılmaları, gelişimsel ve eğitimsel sonuçların yanı sıra okuryazarlıklarının ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlardan biridir (Leseman ve de Jong 1998). Weigel ve ark. (2006), okuma konusunda olumlu tutumlar sergileyen ve çocuklarını okuryazarlık becerilerini geliştiren etkinliklere aktif olarak dahil eden ebeveynlerin, okuryazarlık ve öğrenme için oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Neuman ve Wright (2007) ayrıca kitapların çocukların hayatlarını zenginleştirmede oynayacağı rolün ve daha sonraki okul gelişiminin, ebeveynlerin çocuklarına 'neden', 'nasıl' ve 'ne' okuduklarına bağlı olduğunu belirtmiştir.

Ebeveyninin ya da bir yetişkinin erken dönemdeki bir çocuğa kitap okuması, çocuğun bu aşamada dinleyici olması ve bu süreçte yetişkin ile çocuğun karşılıklı etkileşimleri 'Birlikte Okuma' olarak ifade edilmektedir (Gonzalez, Taylor, Davis ve Kim, 2013). Uygun metinleri seçmek, çocukları okumayla bağlantılı olarak konuşmaya yönlendirmek ve onları şarkılar, tekerlemeler ve parmak oyunları gibi etkinliklere dahil etmek gibi belirli faktörler, güçlü okuyucular geliştirmede önemlidir. Snow (2000) ebeveynlerin çocuklarına, metnin hem anlamını hem de anladıklarını keşfetmelerine izin veren açık uçlu sorularla yönlendirmelerinin kritik olduğunu belirtmektedir.

Ebeveynler çocuklarını hikâye kitabı okuma sırasında aktif katılıma teşvik etmeli, okuma sırasında önemli temel dil ve okuryazarlık becerilerini desteklemelidir. Ebeveynlere bir hikâye kitabındaki metinle ilgili soru sorma ya da yorumlama açıkça öğretilir, böylece hikâye, yazı bilmeyen çocuklarda yazı kavramı bilgisi, sözcük bilinci ve alfabe bilgisini kolaylaştırmak için mükemmel bir araç olacaktır. Kaliteli hikâye kitabı okumak; çocuğa yazı işlevlerini, yazının yönünü, sözcükleri, harfleri ve metnin gidişatını, metnin özelliklerini öğretirken aynı zamanda hikâyeyi eğlenceli ve ilgi çekici hale getirir. Örneğin; bir yetişkin hikâye kitabı okurken çocukların bildiği kelimeleri veya harfleri göstermesini, sayfadaki yerini veya sayfada nerede olduğunu bulmasını sağlayabilir. Birbirini etkileyen bu stratejiler çocukların okuma boyunca aktifliğini arttıracaktır. Bu çalışmada ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocuklarına kitap okuma davranışlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Ebeveynlerin kitap yazı kavramına ilişkin kitap okuma davranışları nasıldır?
2. Ebeveynlerin çocuğun kitabı anlamasına ilişkin kitap okuma davranışları nasıldır?
3. Ebeveynlerin hikayedeki olay/durum kavramına ilişkin kitap okuma davranışları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39-40).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme seçimine gidilmiştir. Çalışma grubunda araştırmaya katılmaya gönüllü okul öncesi yaş grubu çocuğa sahip anne ve baba çiftlerine yer verilmiştir. Buna göre çalışma grubu 40 anne ve 40 baba olmak üzere toplam 80 kişiden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, ebeveynlerin kitap okuma davranışlarını belirlemeye yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış gözlem formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu form ilgili literatür incelenerek ve ilgili kişilerce daha önce uygulanan anketlerden yararlanılarak ve uzman görüşleriyle oluşturulmuştur. Belirlenen 4 ailede pilot uygulama yapılmış, uygulama sonunda nihai form oluşturulmuştur. Formda kullanılan kriterlerin açık ve anlaşılır olması için parantez içinde örneklere yer verilmiştir. Form, kitap yazı ilişkisi (7 madde), anlama (9 madde), hikayedeki olay/durum(5 madde) olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. Form evet-hayır matrisi olacak şekilde toplamda 21 maddeden oluşturulmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmaya katılmayı kabul eden ebeveynlere “çocuğunuza size verdiğimiz kitabı okumanızı istiyoruz. Mümkün olduğunca her zaman nasıl okuyorsanız, neler yapıyorsunuz öyle doğal olarak davranmanızı bekliyoruz” yönergesi verilmiştir. Ebeveynlerden kitap okuma sürecini çocukta farkındalık uyandırmadan videoya almaları istenmiştir. Çekilen videoların hiç kimse ile (farklı aileler, sosyal medya vb.) paylaşılmayacağı açıklanmıştır. Ebeveynlere çocuğuna okuması için verilen “Yavru Ahtapot Olmak Çok Zor” adlı kitap, Sara Şahinkanat’ın yazdığı, 36 sayfadan oluşan, 3/2’si resimlerden 3/1’ i yazılardan oluşan, 4-6 yaş çocukların yaşına ve gelişimine uygun, çocukların dikkat süresini aşmayacak, çocukların dikkatini çekebilecek canlılıkta resimler ve yazıları olan, çocuğun örnek alabileceği, farklı sorularla yorumlamaya açık olması niteliğinden dolayı seçilmiştir. Video kayıtları katılımcılar tarafından araştırmacıya ulaştırılmış ve araştırmacı kayıtları izleyerek anketlerde gerekli işaretlemeler yapılmıştır. Hikâyeyi önce babanın belirli bir süre sonra da annenin okuması istenmiştir.

Ebeveynlerin sergiledikleri davranışları betimlemek için toplanan verilerin sayı, yüzde, değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, çalışmanın alt problemleri doğrultusunda elde edilen bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

Çizelge 1. Ebeveynlerin kitap yazı ilişkisine ait kitap okuma davranışlarının yüzde ve frekans dağılımları

ANNE

BABA

Kitap Yazı İlişkisi	Evet		Hayır		Evet		Hayır	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Kitap okurken parmağını okuduğu satırın altından soldan sağa doğru ilerletir.	5	1	3	8	1	1	8	8
2. Kitap okurken parmağını bir sonraki satıra indirerek yazının yukarıdan aşağıya doğru olduğuna dikkat çeker.	4	1	3	9	0	1	6	9
3. Kitap okumaya başlarken kapaktaki kitapla ilgili bilgileri okur.	2	5	3	9	1	5	8	9
4. Kitap okurken sayfadaki resimlere dokunarak çocuğun resimleri hikâye ile bağdaştırmasına izin verir.	1	4	2	5	7	4	1	5
5. Kitap okurken hikâyenin cümle/sayfa sonu geldiğini ve diğer cümleye/sayfaya geçişi işaret eder.	3	7	3	9	0	1	6	9
6. Kitap okumaya başlarken hikâyenin başlığını söyler.	2	5	1	4	2	4	5	5

Çizelge 1’de annelerin ve babaların ise %87,5’inin kitap okurken parmak takibi yapmadığı; %90’ının parmağını bir sonraki satıra indirerek yazının yukarıdan aşağıya doğru olduğuna çocuğun dikkatini çekmediği; %95’inin kitap okumaya başlarken kapaktaki kitapla ilgili bilgileri okumadığı, annelerin %92,5’inin babaların ise %90’ının kitap okurken hikâyenin cümle/sayfa sonuna gelip diğer cümleye/sayfaya geçişi işaret etmediği; çalışma grubunu oluşturan annelerin %42,5’inin babaların ise %47,5’inin kitap okurken sayfadaki resimlere dokunarak çocuğun resimleri hikâye ile bağdaştırmasına fırsat tanıdığı, annelerin %55’inin babaların ise %45’inin kitap okumaya başlarken hikâyenin başlığını söylediği görülmektedir.

Çizelge 2. Ebeveynlerin çocuğun kitabı anlamasına ilişkin okuma davranışlarının yüzde ve frekans dağılımları

Anlama	ANNE				BABA			
	Evet		Hayır		Evet		Hayır	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Kitap okurken çocuğun yaşamıyla ilişkilendirir.	0	2	0	7	2	3	0	7
2. Kitap okurken çocuğun dikkatini resim ve metinlere çeker.	0	5	0	2	0	7	1	5
3. Ebeveyn çocukların sorularını cevaplayarak farklı sorularla yorumlarını genişletir.	0	2	1	7	0	2	1	7
4. Ebeveyn çocuğun hikâyeye katılmasına, tamamlamasına ve dahil olmasına izin verir.	3	3	7	6	6	4	4	6

5. Ebeveyn okuduğu sayfalar hakkında sorular sorar ya da önceki sayfalarla ilişkilendirir.g	1	8	2	7
	7,5	3	2,5	0
6. Çocuğa hikâye ile ilgili hatırlatıcı sorular sorar.	7,	9	1	8
	5	7	2,5	7,5
7. Ebeveyn çocuğuna kitap okurken hikâyede geçen kahramanların özelliklerini vurgular.	2	7	2	8
	2,5	1	7,5	0
8. Ebeveyn kitap okurken hikâyede geçen kahramanlar hakkında sorular sorarak sohbet eder.	2	7	2	8
	2,5	1	7,5	0
9. Ebeveyn, hikâye okuduktan sonra çocuğun hikâyeyi katılımlı ya da katılımsız anlatmasını destekler.	1	8	2	7
	7,5	3	2,5	2,5

Çizelge 2 incelendiğinde annelerin %75'inin babaların ise %70'inin kitap okurken çocuğun yaşamıyla ilişkilendirmediği, anne ve babaların %77,5'inin çocukların sorularını cevaplayarak farklı sorularla yorumlarını genişletmediği, annelerin %67,5'inin babaların ise %60'ının çocuğun hikâyeye katılmasına, tamamlamasına ve dahil olmasına fırsat tanımadığı, annelerin %82,5'inin babaların ise %75'inin okuduğu sayfalar hakkında sorular sorup önceki sayfalarla ilişkilendirmediği, annelerin %92,5'inin babaların ise %82,5'inin hikâye ile ilgili hatırlatıcı sorular sormadığı, annelerin %82,5'inin babaların ise %77,5'inin hikâye okuduktan sonra çocuğun hikâyeyi katılımlı ya da katılımsız anlatmasını desteklemediği, annelerin %77,5'inin babaların ise %80'inin hikâyede geçen kahramanların özelliklerini vurgulamadığı ve hikâyede geçen kahramanlar hakkında sorular sorarak sohbet etmediği; katılımcı annelerin %50'sinin babaların ise %47,5'inin çocuğun dikkatini, resim ve metinlere çektiği görülmektedir.

Çizelge 3. Ebeveynlerin hikayedeki olay/durum kavramına ilişkin kitap okuma davranışlarının yüzde ve frekans dağılımları

Hikayedeki Olay/Durum	ANNE				BABA			
	Evet		Hayır		Evet		Hayır	
	%	n	%	n	%	n	%	
1.Çocuğun yaşamıyla ilişkilendirici sorular sorar.	2,5	3	97,5	6	15	3	85	
2. Hikâyeyi okumadan önce hikâyenin kapak resmine bakarak “Hikâyenin ismi sence ne olabilir?” diye soru yöneltilir.	0	4	100	1	2,5	3	97,5	
3. Kitap okurken hikâyenin ilginç yerinde duraksayarak merak uyandırır.	100	3	90	6	15	3	85	

4. Kitap okurken yarıda keserek çocuğun hikâyeyi tamamlamasına fırsat verir.	5	3	95	2	5	3	95
		8				8	
5. Hikâye okunduktan sonra çocuğa resimleri göstererek ondan hikâyeyi anlatmasını ister.	1	3	90	5	12	3	87
	0	6			,5	5	,5

Çizelge 3 incelendiğinde annelerin %97,5'inin babaların ise %85'inin çocuğun yaşamıyla ilişkilendirici sorular sormadığı, annelerin tamamının babaların ise %97,5'inin hikâyenin kapak resmine bakarak "Hikâyenin ismi sence ne olabilir?" diye soru yöneltmediği, annelerin %90'ının babaların ise %85'inin hikâyenin ilginç yerinde duraksayarak merak uyandırmadığı, anne ve babaların %95'inin kitap okurken yarıda keserek çocuğun hikâyeyi tamamlamasına fırsat tanımadığı, annelerin %90'ının babaların ise %87,5'inin hikâye okunduktan sonra çocuğa resimleri göstererek ona hikâyeyi anlattırmadığı görülmüştür.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocuklarına kitap okuma davranışlarının incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada anne ve babaların çoğunun kitap okurken yazının yönüne çocuğun dikkatini çekmediği, kitap okumaya başlarken kapaktaki kitapla ilgili bilgileri okumadığı, bir diğer sayfaya geçişi işaret etmediği ancak katılımcı anne ve babaların neredeyse yarısının kitap okurken sayfadaki resimlere dokunarak çocuğun resimleri hikâye ile bağdaştırmasına fırsat tanıdığı ve kitap okumaya başlarken hikâyenin başlığını söylediği saptanmıştır. Kitap okuma, okul öncesi yıllarda çocukların dil ve okuryazarlık becerilerini geliştirmek için önemli bir etkinlik olarak savunulmuştur (Adams, 1990; Lonigan, 1994). Evde resimli kitap okumak, çocukların dil gelişimi, yazı kavramlarını edinimi ve gelişen okuryazarlık becerileri ile ilişkilendirilmiştir (Ninio, 1983). Çocuklarının ilk öğretmenleri olan ebeveynlerin, okulda ve sonrasında kolayca okumalarına yardımcı olabilmesi için, zevk için okuma ve okul dışında okuma gibi okuma alışkanlıkları geliştirmeye odaklanmaları gerekir. Çalışmalar, rutin bir etkinlik olarak okumanın çocukların anlamlı ve istenen bilgileri edinmelerine yardımcı olduğunu bildirmektedir. Benzer şekilde, Kaiser ve Hancock (2003), çocuklar için ebeveynlerinin hem akademik hem de sosyal yaşamlarında başarılı olmalarını sağlayacak bir okuma sevgisi geliştirebilen ilk öğretmenleri olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle anne babalar, kritik rollerini anlamak için çocuklarının okul kitaplarını ve ilgilerini çeken diğer metinleri okurken onları dinleyerek başarılarına katkıda bulunmalıdırlar (Tizard, Schofield ve Hewison, 1982). Hikâye okumaya başlamadan önce kitabın başlığının yanında, yazan, resimleyen ve basımevinin belirtilmesi hem yazı farkındalığı yaratılması hem kitap okuma kültürü sağlanması bakımından oldukça önem arz etmektedir (Ergül, Akoğlu ve- Sarıca 2016).

Çalışma grubunda yer alan anne ve babaların çoğunun kitap okurken çocuğun yaşamıyla ilişkilendirmediği, çocuklarının sorularını cevaplayarak farklı sorularla yorumlarını genişletmediği, çocuğun hikâyeye katılmasına, tamamlamasına ve dahil olmasına fırsat tanımadığı, okuduğu sayfalar hakkında sorular sorup önceki sayfalarla ilişkilendirmediği, hikâye ile ilgili hatırlatıcı sorular sormadığı, hikâye okuduktan sonra çocuğun hikâyeyi katılımlı ya da katılımsız anlatmasını desteklemediği, hikâyede geçen kahramanların özelliklerini

vurgulamadığı ve hikâyede geçen kahramanlar hakkında sorular sorarak sohbet etmediği ancak katılımcı anne ve babaların neredeyse yarısının çocuğun dikkatini, resim ve metinlere çektiği belirlenmiştir. Birlikte kitap okuyan ebeveynler çocuğa hikayeye ilgili sorular sorarak ona konuşma fırsatları sağlamalı, sorular sormalı, öyküyü tanımlamasına, yorumlamasına fırsat tanımalı, bilinmeyen sözcükleri tanımlamalı ve çocuktan gelen yanıtları tekrarlayarak genişletmeler yapmalıdır (Justice ve Pullen, 2003). Araştırmadan elde edilen bulguların ebeveynlerin geleneksel kitap okuma uygulamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Ergül ve ark. (2015) yapmış oldukları çalışmalarında birlikte kitap okuma uygulamalarının geleneksel kitap okuma uygulamalarına göre gelişimsel olarak çok daha fazla kazanım sağladığı sonucunu elde etmişlerdir.

Katılımcı anne ve babaların çoğunun, çocuğun yaşamıyla ilişkilendirici sorular sormadığı, hikâyenin kapak resmine bakarak “Hikâyenin ismi sence ne olabilir?” diye soru yöneltmediği, hikâyenin ilginç yerinde duraksayarak merak uyandırmadığı ancak çalışma grubunda yer alan anne ve babaların kitap okurken yarıda keserek çocuğun hikâyeyi tamamlamasına fırsat tanımadığı, hikâye okunduktan sonra çocuğa resimleri göstererek ona hikâyeyi anlattırmadığı belirlenmiştir. Resim okul öncesi çocuk kitaplarında oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Resmin bu kadar önemli olmasının ardında yatan neden duygu, düşünce ve olayları tüm ve doğru şekilde anlatmasıdır. Çocuklar kitaplardaki resimlerle zihinsel gelişmeler yaşar ve yaratıcılıkları da artar (Kıldan ve Bilgici, 2011). Kitap okuma sırasında çocuklara sorular sorulması, çocukların sordukları soruların cevaplandırılması, çocukların aktif katılımının gerçekleşmesi için teşvik edilmesinin daha fazla öğrenmeyi sağladığı ifade edilmektedir (Whitehurst ve Lonigan, 1998).

Sonuç olarak anne babaların kitap okurken yazının yönüne, sayfa düzenine ve kitabın yazarı, resimleyeni, yayınevi vb. kapaktaki bilgilere çocuğun dikkatini çekmediği ancak kitabın ismini söylediği ve resimler ile hikayeyi bağdaştırmasına fırsat tanıdığı; anne babaların öyküyü günlük yaşamla bağdaştırma, çocuğun sürece katılma, yorumları genişletme, hikayeyi tamamlama, hikayenin ismini tahmin ettirme, hikaye kahramanlarının özelliklerini vurgulama vb. hikayeyi anlamayı ve hikayedeki olayı/durumu kavramayı kolaylaştıracak unsurları gerçekleştirmediği, ancak çocuğun dikkatini öyküdeki resim ve metinlere yönelttiği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara dayalı ebeveynlerin anne-baba eğitimleri aracılığıyla bilgilendirilmesi ve böylece daha fazla çocuğun çok daha erken yaşlarda birlikte kitap okuma süreçlerini deneyimlemelerinin sağlanması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adams, M. J. (1994). *Beginning to read: Thinking and learning about print*.
- Arnold, D. H., Lonigan, C. J., Whitehurst, G. J., & Epstein, J. N. (1994). Accelerating language development through picture book reading: replication and extension to a videotape training format. *Journal of educational psychology*, 86(2), 235.
- Bus, A. G., Van Ijzendoorn, M. H., & Pellegrini, A. D. (1995). Joint book reading makes for success in learning to read: A meta-analysis on intergenerational transmission of literacy. *Review of educational research*, 65(1), 1-21.

- Elia, I., Van den Heuvel-Panhuizen, M., & Georgiou, A. (2010). The role of pictures in picture books on children's cognitive engagement with mathematics. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(3), 275-297.
- Ergül, C., Akoğlu, G., Dolunay Sarıca, A., Tufan, M. ve Karaman, G. (2015). Anasınıflarında gerçekleştirilen birlikte kitap okuma etkinliklerinin etkileşimli kitap okuma bağlamında incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 603-619.
- Ergül, C., Sarıca, A. D. ve Akoğlu, G. (2016). Etkileşimli kitap okuma: dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(02), 193-206.
- Fletcher, K. L., & Reese, E. (2005). Picture book reading with young children: A conceptual framework. *Developmental review*, 25(1), 64-103.
- Gonzalez, J. E., Taylor, A. B., Davis, M. J. & Kim, M. (2013). Exploring the underlying factor structure of the Parent Reading Belief Inventory (PRBI): Some caveats. *Early Education and Development*, 24(2), 123-137.
- Hsiao, C. Y. (2010). Enhancing children's artistic and creative thinking and drawing performance through appreciating picture books. *International Journal of Art & Design Education*, 29(2), 143-152.
- Justice, L. M., & Pullen, P. C. (2003). Promising interventions for promoting emergent literacy skills: Three evidence-based approaches. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(3), 99-113.
- Kıldan, A. O. ve Bilgici, B. G. (2011). Okul öncesi eğitim alan çocukların ebeveynlerinin çocuk kitabı seçme ölçütlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Milli Eğitim*, 40(192), 105-120.
- Leseman, P., & de Jong, P. (1998). Home literacy: Opportunity, instruction, cooperation and social-emotional quality predicting early reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 33(3), 296-318.
- Lonigan, C. J. (1994). Reading to preschoolers exposed: Is the emperor really naked?. *Developmental review*, 14(3), 303-323.
- Neuman, S., & Wright, T. (2007). *Reading to your child*. NY: Scholastic.
- Ninio, A. (1983). Joint book reading as a multiple vocabulary acquisition device. *Developmental psychology*, 19(3), 445.
- Reutzel, D., Fawson, P., & Smith, J. (2006). Words to go!: Evaluating a first-grade parent involvement program for “making” words at home. *Reading Research and Instruction*, 45, 119-158.

- Sénéchal, M., & LeFevre, J. (2002). Parental involvement in the development of children’s reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development*, 73, 445–460.
- Snow, C. E. (2000). On language and literacy development. *Early Childhood Today*, 15(2), 46.
- Tizard, J., Schofield, W.N., & Hewison, J. (1982). Collaboration between teachers and parents in assisting children’s reading. *British Journal of Educational Psychology*, 52, 1-15.
- Weigel, D., Martin, S., & Bennett, K. (2006). Contributions of the home literacy environment to preschool-aged children’s emerging literacy and language skills. *Early Child Development and Care*, 176, 357–378.

TÜRKİYE DEKİ SİYASAL PARTİLERİN 2023 GENEL SEÇİM BEYANNAMELERİNDE EĞİTİM

Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI (ORCID: 0000-0001-9552-9094)

Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

Gözde YILMAZ ÇILDIR (ORCID: 0009-0008-7066-0772)

Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

 zet

Bir toplumun özellikle üst yöneticileri o toplumun kaderi üzerinde etkilidir. Demokratik toplumlarda üst yöneticiler siyasal partiler bağlamlı seçimle işbaşına gelirler. Toplumların önemli kurumlarından biri de eğitimidir ve işbaşına gelenler eğitim kurumları ile ilgili bir dizi değişiklik faaliyetine girerler. Bunu seğilmeden önce seçim beyannamelerinde yapmayı planladıkları değişiklik ya da yapılmak istenenler kavramsallarıyla ağıklarlar. Bu çalışmanın amacı demokratik bir ülke olarak Türkiye’nin 2023 genel seçimlerine seğilmek ve iktidar olmak üzere giren siyasal partilerin eğitim kurumunda meydana getirmeyi planladıkları değişiklikleri ya da eğitimle ilgili en fazla neye önem verdiklerini, seçim beyannameleri üzerinden ortaya koymaktır. Araştırmanın yöntemi nitel araştırma deseni temelinde doküman inceleme/analizidir. 2023 genel seçimlerine hazırlanan partiler bağımsız ve veya kurdukları ittifaklar temelinde seçim beyannameleri yayınlamıştır. Bu beyannameler araştırmanın dok manlarıdır. 36 parti seçime katılacaktır ancak bu araştırmada 2018 genel seçimlerinde barajı geçen ve tek başına ya da ittifak olarak seçim beyannamesi olan AKP, CHP, HDP ve İYİ Parti’nin 2023 Parti seçim beyannameleri incelenmiştir. Ele edilen veriler betimsel ve içerik

analizine tabi tutulmak suretiyle ifadelerden kodlara, kodlardan temalara biçimleniş temelinde bulgulara dönüştürülerek sunulmuştur. Her parti ya da ittifak temelinde eğitim adına öne çıkanlar, eğitim ile ilgili benzerlik ve farklılıklar ve şu anda uygulamada olmayıp da eğitim ile ilgili yeni olarak yapılacaklar ile ilgili durumun ortaya çıkarılması özellikle eğitim politikaları açısından önemli olabilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Eğitim, Siyasal parti, 2023 seçimleri, Seçim beyannameleri

Giriş

Toplum belirli bir coğrafyada geçmişten geleceğe kader birliği yapan insanların oluşturduğu beraberliği ifade eder. Toplumu, herhangi bir topluluktan ayır eden mikro örgütlerle örülü makro bir örgütsel niteliğinin olmasıdır. Buna göre toplum; bireylerinin ihtiyaçları eksenli isimlerle anılan kurumlar (sağlık, güvenlik, eğitim vb.) ve bu kurumların somutlaştığı örgütlerden (hastane, karakol, okul vb.) meydana gelir (Toprakçı, 2017). Bu kurumlardan ikisi örgütsel yapıların ihtiyaç duyduğu yönetilme ihtiyacından beslenen yönetim/siyaset iken diğeri de toplumun geleceğe taşınabilmesi için üyelerinin zamanın gerektirdiği donanımına sahip olması gerekliliğinden beslenen eğitimidir. Buna göre bir toplumun özellikle üst yöneticileri o toplumun kaderi üzerinde etkilidir ve demokratik toplumlarda üst yöneticiler siyasal partiler bağlamı seçimle işbaşına gelirler ve toplumdaki diğer kurumları etkileme potansiyeli, eğitim kurumunu çok önemli bir toplumsal kurum yaptığından (Toprakçı, 2009:7) özellikle eğitim kurumları ile ilgili bir dizi değişiklik faaliyetine girişirler.

Siyasal iktidarlar, eğitim politikalarında çağın koşullarına ve ülke konjonktürüne uygun hedeflerin belirlenmesi ve uygulanmasında önemli bir etkiye sahiptir (Akça, 2022, s. 2). Her siyasi partinin ideolojik olarak benimsediği ilkeleri vardır ve partilerin ideolojik olarak temellendiği bakış açısı, iktidarın elde edilmesi sonrasında her alanda olduğu gibi eğitim alanındaki politikaları da doğrudan etkiler (Kahveci, 2021, s.4). Eğitime dair siyasi ifadeler, bir ülkenin eğitim sistemini her yönüyle yönlendiren büyük ölçekli karar mekanizmaları için temel oluştururlar. Politika belirleyiciler, eğitim alanının politikalarını belirlerlerken; halkın memnuniyeti, eğitim kalitesinin iyileştirilmesi, ekonomik durum, araştırma sonuçları, sınav göstergeleri gibi pek çok faktörü pek çok faktörü göz önüne alırlar (Kınık, 2015). Eğitime dair siyasi kararlar, eğitim örgütleri veya kurumları tarafından, alınan kararlara ve uygulanan eylemlere yön verici nitelikteki ilkeler olarak tanımlanmaktadır (Bursalıoğlu 1987, 45; Aygen 2019, 261).

Eğitim üzerinde bu derece etkili bir faktör olan siyasal partilerin beyanname, tüzük ve programları incelenerek iktidara geldiklerinde toplumun nasıl bir yapıya evrileceği ile ilgili ipuçları ortaya konabilir. Parti tüzüğü, partinin izleyeceği yol ve bu yolda çalışırken/yürürken uygulayacağı hükümlerin yazılı olduğu dokümanı ifade etmektedir. Yapılan alanyazın incelemesinde parti tüzüğünde eğitim ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Parti programı, bir partinin genel olarak kurucuları ile başlayan ve zaman içerisinde yeni üyeleri ile de değişerek biçimlenen ve dahil olunan toplumsal yapıyı ve kurumlarını neye, niçin ve nasıl dönüştürüleceğinin temel ilkelerini barındıran yazılı belgesidir. Alanyazın incelendiğinde eğitimin siyasi parti programlarındaki yerinin incelendiği çalışmalar (Aydın, 1997; Güneş ve Güneş 2003; Bulut ve Güven, 2010; Toprakçı ve Akçay, 2014; Usta, 2015; Yılmaz, 2007) olduğu görülmüştür. Alanyazında ayrıca yerel yönetimin eğitsel faaliyetleri ile siyasal parti ilişkisi (Pektaş, 1997) ile siyasal partilerin eğitim söylemlerinin genel olarak incelendiği (Tok, 2012), iktidardaki bir partinin eğitimi (Şahin, 2012), siyasetin özellikle sanat eğitimini (Aydın ve Liman Turan, 2023), din eğitimini (Asri, 2019; Gürbüz, 2023) nasıl etkilediği ile ilgili çalışmalara da rastlamak mümkündür. Seçim beyanname/bildirgesi parti tüzüğü ile yönetilen bir partinin kurucularının ilkeleri bağlamı oluşturulan programının yaklaşan seçim zamanına bağlı olarak değişen ve veya değişmesi gereken özelliklerinin belirginleştiği ve vaat olarak seçmene sunulduğu yazılı belgeyi ifade etmektedir. Seçim bildirgesi ile ilgili olarak alanyazında iki çalışmaya rastlanmıştır. Erkılıç ve Dilbaz (2017) 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 tarihlerinde yapılan genel seçimlerde seçim barajını aşan AKP, CHP, MHP ve HDP'nin seçim bildirelerinde eğitim yönetimi ve ekonomisi ile ilgili görüş ve vaatlerini değerlendirmişlerdir. Diğer yandan Gürsoy ve Karaboğa (2015) de yine aynı yıllar itibarıyla aynı ölçütte aynı partilerin seçim bildirelerini; anadilde eğitim, zorunlu temel eğitim, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, din eğitimi, eğitimin yönetimi, eğitim destekleri (öğrenciye destek), eğitimin finansmanı, öğretim kadrosu, eğitim ortamları, teknoloji ve müfredat, eğitimde toplumsal cinsiyet, ölçme ve değerlendirme temaları altında incelemiş ve benzerlikleri, farklılıkları ile eksikliklerini tespit etmeye çalışmışlardır. Söz konusu iki çalışmanın ikisinin de 2015 yılı seçim bildirelerini incelediği 2023 genel seçimleri dönemi siyasal parti seçim bildirelerini ele alıp inceleyen bir çalışmanın olmadığından bahisle bu çalışmanın yapılmasının zaten nicel olarak az çalışma barındıran alanyazına katkı getirebileceği öngörülebilir. Özellikle bu seçim dönemi bildirelerinin kapsamı ile önceki iki çalışmanın sonuçlarının karşılaştırılarak tartışılması da söz konusu öngörüye pekiştirebilir. Bu temelde

araştırmanın temel sorusu; Türkiye'deki 2018 seçimlerinde barajı aşan ve 2023 seçimleri için seçim bildirgesi hazırlayarak kamuoyuyla paylaşan siyasal partiler ya da ittifaklar, 2023 genel seçim bildirelerinde eğitime nasıl yer vermişlerdir?

Yöntem

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma deseni temelinde doküman inceleme/analizidir. Yüksek Seçim Kurulu (2023) verilerine göre 1950'den bugüne 19 kez milletvekili genel seçimi yapılmıştır ve kapananlar bilinmemekle birlikte Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı (2023) verilerine göre bugün 125 siyasal parti vardır. 2023 genel seçimlerine hazırlanan partiler bağımsız ve veya kurdukları ittifaklar temelinde seçim beyannameleri yayınlamıştır. Bu beyannameler araştırmanın dokümanlarıdır. 36 parti seçime katılacaktır ancak bu araştırmada 2018 genel seçimlerinde barajı geçen AKP, CHP, HDP ve İYİ Parti'nin 2023 Parti seçim beyannameleri incelenecektir. HDP, 2023 seçimlerine Yeşil Sol Parti bünyesinde katılacağından, 2023 Yeşil Sol Parti Seçim Beyannamesi incelenmiştir. Ayrıca CHP ve İYİ Parti 2023 seçimleri için DEVA Partisi, Gelecek Partisi, Saadet Partisi, Demokrat Parti ile Millet İttifakı oluşturmuşlar ve birlikte bir Ortak Mutabakat Metni yayınlamışlardır ve araştırmamızda bu metin dikkate alınmıştır. AKP ile Cumhuriyet İttifakı oluşturan ve 2018 genel seçimlerinde barajı geçen MHP, 2023 seçimleri için bir seçim beyannamesi yayınlamamıştır. O yüzden araştırmamıza dâhil edilmemiştir. Buna göre araştırmanın veri kaynaklarını, AKP, Yeşil Sol Parti ve CHP-İYİ Parti'nin 2023 seçim beyannamelerinin “eğitim” ile ilgili kısımları oluşturmaktadır. Bu beyannameler, resmi internet sitelerinden indirilerek araştırma kapsamına alınmıştır.

Ele edilen veriler temaları betimsel olarak belirlenmiş bir tarzda içerik analizine tabi tutulmak suretiyle ifadelerden kodlara, kodlardan da temaların biçimlenmesi yoluyla bulgulara dönüştürülerek sunulmuştur. Buna göre dokümanlar neyi öğretelim (eğitimin içeriği), niçin öğretelim (Eğitimin amacı), nasıl ve nelerle öğretelim (Eğitimin yöntem ve teknolojisi: bina araç-gereç vb.) ve kimlerle öğretelim (Eğitimin yönetimi: personel-öğretmen, müdür vb.) soruları temelinde incelenmiştir. Analize bir örnek vermek gerekirse; AKP'nin bildirgesindeki; “Türkiye Yüzyılı’nda, kalkınmanın en önemli unsuru olan eğitim en temel önceliğimiz olmaya devam edecektir. Bu çerçevede, eğitim sistemimizin beşerî ve fiziki kalite göstergelerini gelişmiş ülkeler düzeyine getirmeyi hedefliyoruz” ifadesinin içindeki ‘Türkiye Yüzyılı’ ve ‘kalkınma’ niçin sorusuna cevap olarak değerlendirildiğinden ‘**eğitimin amaçları**’ teması kapsamına birer

kod biçiminde yerleşmektedir. Aynı ifadeden devamla ‘*beşeri kalite göstergelerini gelişmiş ülkeler seviyesine getirmek*’ kimlerle öğretilim sorusuna karşılık geldiğinden ‘**eğitimin yönetimi**’ teması kapsamına bir kod biçiminde yerleşmektedir. Aynı ifadedeki ‘*fiziki kalite göstergelerini gelişmiş ülkeler seviyesine getirmek*’ ise nelerle öğretilim sorusuna karşılık geldiğinden ‘**eğitimin teknolojisi**’ teması kapsamına bir kod biçiminde yerleşmektedir.

Verilerin toplandığı belgelerin söz konusu partilerin çevrimiçi sayfalarından alınmış olması ve doğrudan 2023 seçim bildirgesi adıyla anılmaları belgelerin geçerliliğini ve güvenilirliğini yükseltmektedir. Diğer yandan içerik analizi yapılırken herhangi bir ifadedeki kod ve bir kodun hangi temaya dahil olabileceğine dönük olası tereddütlerin aşılması için araştırmacılar birlikte çalışmış ve birbirlerini ikna edemedikleri hallerde üçüncü bir alan uzmanının görüşüne başvurularak geçerlilik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bulguların sunumunda da doğrudan alıntılara yer vermek suretiyle inandırıcılık somutlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırmanın temel problemi ekseninde partilerin eğitim ile ilgili kodlara yer verme sayılarının ne olduğu ile benzerlik ve farklılıkları üzerinden birbirleriyle karşılaştırmalarına yer verilmiştir.

1. Partilerin Seçim Beyannamesinde Eğitimin Tema ve Kodların Nicel Dağılımı

2023 seçim beyannamelerinde, AK Parti, CHP-İYİ Parti ve Yeşil Sol Parti’nin toplamda 68 temasal koda yer verdikleri saptanmıştır. Bu kodlar en çoktan en aza olacak şekilde “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitimin yönetimi (29), “nasıl ve nelerle öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitimin yöntem ve teknolojisi (24), “neyi öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitimin içeriği (12) ve “niçin öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitimin amaçları (3) temaları oluşturmaktadır.

Tablo 1. Seçim beyannamelerinde eğitim ile ilgili kodların dağılımı

Tema	AK Parti		CHP-İYİ Parti		Yeşil Sol Parti		Toplam
	Kodlar	n	Kodlar	n	Kodlar	n	
Eğitimin amaçları	Kalkınma, Türkiye yüzyılı	2	Kalkınma	1	-	0	3

Eğitimin yöntem ve teknolojisi	E-içerik, Yapay zekâ, Sanal sınıf, Dijital dönüşüm, Fiziki kalite, Ulusal risk kalkanı modeli, Çağdaş normlar, Uluslararası testler, Uluslararası normlar	9	Açıköğretim, Dijital kampüs, Dijital eğitim, Ortak mekânlar, Kuluçka merkezleri, Yatılı bölge okulları, Döngülü teknoloji, Genişletilmiş kampüs, Bireyselleştirilmiş eğitim, Yaygın eğitim, Halk eğitimi, Özel eğitim	13	Çok dilli kreş, Engelsiz okullar, Deneysel öğrenim,	3	24
Eğitimin yönetimi	Mütevelli heyeti, Beşeri kalite, Hizmet içi eğitim, Eğitimde uzmanlaşma, Yönlendirme, Eğitimde fırsat eşitliği, Öğrenci başı harcama, Kaliteli eğitim	8	Yönetim tecrübesi, İdari özerklik, Okul temelli bütçe, Bütüncül eğitim, Sürdürülebilirlik, Rehberlik sistemi, Eğitimde fırsat eşitliği, Nitelikli eğitim, Teftiş mekanizması, Kredi ve burslar, Mali destek, Öğretmenlik meslek yasası, Taşınabilir eğitim, İdeolojik çatışmazlık	13	Özerk idare, Demokratik eğitim meclisleri, Eğitimde fırsat eşitliği, Karşılıksız burs, Bilgi edinme hakkı, Çalışma hakkı, Cinsel tacizi ve saldırıyı önleme birimleri	7	28
Eğitimin içeriği	Milli ve insani değerler, Yakın tarih, Çevre bilinci	3	Girişimcilik felsefesi, Kodlama becerisi, Eleştirel bilinç,	3	Özgürlükçü laiklik, Toplumsal cinsiyet(mor seferberlik), Afet eğitimi, Braille dersleri, Yaşayan diller(Anadilde eğitim), Ekolojist eğitim	6	12
Toplam		22	Toplam	30	Toplam	16	68

Tablo 1’de de görüldüğü üzere, en fazla temasal koda yer veren parti CHP-İYİ Parti (30), en az temasal koda yer veren parti Yeşil Sol Parti (16)’dir ve AK Parti (22), CHP-İYİ Parti’den az ve fakat Yeşil Sol Parti’den daha fazla temasal koda yer vermiştir. AK Parti’nin seçim beyannamesinde, eğitimin amaçları temasında 2 koda, eğitimin yöntem ve teknolojisi temasında 9 koda, eğitimin yönetimi temasında 8 koda ve eğitimin içeriği temasında 3 koda rastlanmıştır. CHP-İYİ Parti’nin seçim beyannamesinde, eğitimin amaçları temasında 1 koda, eğitimin yöntem ve teknolojisi temasında 12 koda, eğitimin yönetimi temasında 13 koda ve eğitimin içeriği temasında 3 koda rastlanmıştır. Yeşil Sol Parti’nin seçim beyannamesinde, eğitimin amaçları temasında hiç koda rastlanmamış ve eğitimin yöntem ve teknolojisi temasında 3 koda, eğitimin yönetimi temasında 7 koda ve eğitimin içeriği temasında 6 koda rastlanmıştır.

2. Partilerin Seçim Beyannamesinde Eğitimin Tema ve Kodların Nitel (Benzerlik ve Farklılıkları) Dağılımı

Bu başlık altında partilerin eğitim ile ilgili kodlarının Tablo 1'e göndermeler yaparak her bir tema bazında benzerlik ve farklılıkları üzerinden karşılaştırılmalarına yer verilmiştir.

2.1. Eğitimin Amaçları Temasına Göre Benzerlik ve Farklılıkları

AKP'nin seçim beyannamesinde "niçin öğretelim?" sorusunu karşılayan "eğitimin amaçları" temasında kalkınma kodunda CHP-İYİ Parti ile benzeştiği görülmektedir. Partilerin kalkınma ile alakalı ifadesi şu şekildedir:

"Meslek Liseleri başta olmak üzere eğitim kurumlarımızda patent, faydalı model, marka ve tasarım tescil sayısını sürekli artıracak ve her yıl tescil alınan ürünlerin en az yüzde 10'unun ticarileşmesini sağlayacağız." (AKP). "Üniversitelerin bilgi üretme ve bilgiyi ticarileştirme süreçlerinde, özel kesim ve kamu kesimi ile işbirliğini güçlendirecek modelleri destekleyeceğiz" (CHP-İYİ Parti)

AKP'nin seçim beyannamesinde, "niçin öğretelim?" sorusunu karşılayan "eğitimin amaçları" temasında Türkiye Yüzyılı kodu ile diğer partilerden ayrılmaktadır. Mevcut ifade şu şekildedir:

"Türkiye Yüzyılı'nda, kalkınmanın en önemli unsuru olan eğitim en temel önceliğimiz olmaya devam edecektir. Bu çerçevede, eğitim sistemimizin beşerî ve fiziki kalite göstergelerini gelişmiş ülkeler düzeyine getirmeyi hedefliyoruz" (AKP)

Yeşil Sol Parti'nin seçim beyannamesinde, "eğitimin amaçları" temasında bir ifadeye rastlanılmamıştır.

2.2. Eğitimin yöntem ve teknolojisi Temasına Göre Benzerlik ve Farklılıkları

AKP'nin seçim beyannamesinde "nasıl ve nelerle öğretelim?" sorusunu karşılayan "eğitimin yöntem ve teknolojisi" temasındaki e-içerik, yapay zekâ, sanal sınıf, dijital dönüşüm, fiziki kalite kodlarının, CHP-İYİ Parti'nin açıköğretim, dijital kampüs, dijital eğitim, ortak mekânlar ve genişletilmiş kampüs kodları ile benzeştiği görülmektedir. Söz konusu kodların sanal ortam ortak paydasında buluştukları söylenebilir. Partilerin benzer ifadelerine örnek vermek gerekirse:

"Eğitsel e-içeriklerle müfredatı bilgi teknolojileri destekli öğretime daha uygun hale getireceğiz" (AKP) "Eğitim politikalarının uygulanmasında yapay zekâ destekli karar destek sistemleri kullanarak etkinliği artıracacağız." (AKP) "Dijital

içerik ve ortamlar kullanılarak öğrencilerin en az bir yabancı dil öğrenmesini ve yazılım ile kodlama becerisi kazanmasını sağlayacağız.” (CHP-İYİ Parti)

AK Parti, “eğitimin yöntem ve teknolojisi” temasında, ulusal risk kalkanı modeli, çağdaş normlar, uluslararası testler, uluslararası normlar kodları ile diğer partilerden ayrılmaktadır. İlgili bir örnek şu şekildedir:

“Ulusal Risk Kalkanı Modelini, okul öncesi eğitimden başlayarak eğitim sistemimizde gerekli uyarlamaları yaparak gelecek nesilleri bilinçlendirme çalışmalarını sağlayacağız.” (AKP)

CHP-İYİ Parti’nin seçim beyannamesinde “eğitimin yöntem ve teknolojisi” temasında kuluçka merkezleri, yatılı bölge okulları, döngülü teknoloji, yaygın eğitim ve halk eğitimi kodları ile diğer partilerden ayrıldığı görülmektedir. Kimi mevcut ifadeler şu şekildedir:

“Eğitime erişim imkânı olmayan bölgelerde, merkezi Yatılı Bölge Ortaokulları ve pansiyonlu liseleri yaygınlaştıracak, Yatılı Teknoloji Liseleri açacağız” (CHP-İYİ Parti). “Üniversitelerin liselere dönük girişimcilik ve teknoloji kuluçka merkezleri açmalarını destekleyeceğiz.” (CHP-İYİ Parti).

CHP-İYİ Parti’nin seçim beyannamesinde “eğitimin yöntem ve teknolojisi” temasındaki bireyselleştirilmiş eğitim ve özel eğitim kodlarının, Yeşil Sol Parti’nin engelsiz okullar ve deneyimsel öğrenim kodları ile, kişiye özgü öğrenim açısından benzerlik gösterdiği görülmektedir. İlgili kimi ifadeler şu şekildedir:

“Eğitimin her kesiminde sağlamlıklı mücadele edeceğiz. Engellilerin ihtiyaçlarını gözeterek bir eğitim anlayışı doğrultusunda çalışmalar yürütecek, doğayla uyumlu ve engelsiz okullar, eğitim yerleşkeleri inşa edeceğiz” (Yeşil-Sol Parti). “Özel eğitime ihtiyacı olan dezavantajlı çocukların eğitime erişiminin önündeki tüm engelleri kaldıracacağız” (CHP-İYİ Parti)

Yeşil Sol Parti’nin seçim beyannamesinde “nasıl ve nelerle öğretilim?” sorusunu karşılayan “eğitimin yöntem ve teknolojisi” temasında, diğer partilerden çok dilli kreş kodunda farklılaştığı saptanmıştır. Bu doğrultuda şu örnek gösterilebilir:

“Tüm mahallelerde çok dilli kreş ve anaokulları açarak kreşlerin 7/24 hizmet vermesini sağlayacağız” (Yeşil-Sol Parti).

2.3. Eğitimin Yönetimi Temasına Göre Benzerlik ve Farklılıkları

Eğitim temaları bazında; AKP'nin seçim beyannamesinde “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan “eğitimin yönetimi” temasında müteveli heyeti, eğitimde fırsat eşitliği, öğrenci başı harcama kodları ile CHP-İYİ Parti'nin bu tema altındaki idari özerklik, eğitimde fırsat eşitliği, kredi ve burslar kodlarının ve de Yeşil Sol Parti'nin aynı tema altındaki özerk idare, eğitimde fırsat eşitliği, karşılıksız burs kodlarının, eğitimde çoğulculuk bağlamında benzeştiği görülmektedir. Bu açıdan şu örnekler verilebilir:

“Üniversitelerin çeşitliliğine ve kendilerini geliştirmesine kolaylık sağlayan bir yapı oluşturacağız. Bu kapsamda, devlet üniversitelerinin idari yapısında yapacağımız değişiklik ile müteveli heyeti oluşturulmasına imkân sağlayarak üniversite özerkliğini artıracacağız” (AK Parti). “YÖK’ü kaldırarak, yükseköğretim kurumlarının akademik, idari ve mali özerkliğine müdahale etmeksizin yükseköğretimin planlanması ve yükseköğretim kurumları arasında koordinasyonun sağlanması şeklinde sınırlı görevleri bulunan bir kurul kuracağız.” (CHP-İYİ Parti). “YÖK, Talim Terbiye, Milli Eğitim Şuraları gibi merkeziyetçi ve bürokratik kurulları kaldıracağız. Eğitime ilişkin karar mekanizmalarına eğitim bileşenlerinin tamamının, okul meclisleri, yerel eğitim meclisleri ve demokratik eğitim meclisleri yoluyla doğrudan katılımlarını sağlayacağız.” (Yeşil Sol Parti)

CHP-İYİ Parti, seçim beyannamesinde “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan “eğitimin yönetimi” temasında Yeşil Sol Parti ile idari özerklik konusunda benzerlik göstermektedir. Partilerin “eğitimin yönetimi” teması bağlamında idari özerklik ile alakalı benzer ifadeleri şöyledir:

“YÖK’ü kaldırarak, yükseköğretim kurumlarının akademik, idari ve mali özerkliğine müdahale etmeksizin yükseköğretimin planlanması ve yükseköğretim kurumları arasında koordinasyonun sağlanması şeklinde sınırlı görevleri bulunan bir kurul kuracağız.” (CHP-İYİ Parti). “Üniversitelerin, Senatolarınca önerilen ve akademisyenler tarafından oylanan; akademisyenler, mezunlar, öğrenciler, yerel yönetimler, iş dünyası, meslek örgütleri ve halktan temsilcilerden oluşan bir üst kurul tarafından çoğulcu, katılımcı ve sürdürülebilir bir vizyonla yönetilmesini sağlayacağız” (CHP-İYİ Parti). “YÖK, Talim Terbiye, Milli Eğitim Şuraları gibi merkeziyetçi ve bürokratik kurulları kaldıracağız. Eğitime ilişkin karar

mekanizmalarına eğitim bileşenlerinin tamamının, okul meclisleri, yerel eğitim meclisleri ve demokratik eğitim meclisleri yoluyla doğrudan katılımlarını sağlayacağız.” (Yeşil Sol Parti)

AK Parti seçim beyannamesindeki, “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitim yönetimi temasında, beşerî kalite, hizmet içi eğitim, eğitimde uzmanlaşma, yönlendirme kodlarının, CHP-İYİ Parti’nin seçim beyannamesinde aynı tema altında yer alan okul temelli bütçe, bütüncül eğitim, sürdürülebilirlik, rehberlik sistemi, yönetim tecrübesi ve nitelikli eğitim kodlarının, okul temelli yönlendirme ve destek açısından benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Kimi ilgili ifadeler şu şekildedir:

“İlgi ve beceri temelinde yönlendirme, etkili öğrenme, beceri geliştirme ve geleceğe hazırlama konusunda rehberlik ve psikolojik danışma faaliyetlerini daha etkin hale getireceğiz” (AK Parti). “Hiçbir öğrencinin tercih etmediği bir lise türüne ya da programına gitmek zorunda kalmayacağı; öğrencinin ilgisi, tercihi, yeteneği ve akademik başarısını esas alacak bir rehberlik ve yönlendirme sistemi oluşturacağız” (CHP-İYİ Parti).

CHP-İYİ Parti seçim beyannamesinde “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitim yönetimi temasında, ideolojik çatışmasızlık, teftiş mekanizmaları, öğretmenlik meslek yasası ve taşınmalı eğitim kodlarında, diğer partilerden ayrılmaktadır. Örnek bir ifade şu şekildedir:

“Milli Eğitimi bir ideolojik çatışma alanı olmaktan çıkaracağız” (CHP-İYİ Parti). “Öğretmenlik Meslek Yasasını değiştirecek, öğretmenlerin özlük haklarını iyileştirecek, öğretmenleri öğretmen, uzman öğretmen ve başöğretmen şeklinde gruplayan uygulamaya son vereceğiz” (CHP-İYİ Parti).

Yeşil Sol Parti seçim beyannamesinde “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitim yönetimi temasında, demokratik eğitim meclisleri, bilgi edinme hakkı, çalışma hakkı, cinsel tacizi ve saldırıyı önleme birimleri kodları ile diğer partilerden ayrılmaktadır. Örnek bir ifade şu şekildedir:

“Üniversite kampüslerinde “Cinsel Tacizi ve Saldırıyı Önleme Birimleri”ni kuracağız.” (Yeşil Sol Parti)

2.4. Eğitimin İçeriği Temasına Göre Benzerlik ve Farklılıkları

Seçim beyannamelerinde “neyi öğretilim?” sorusunu karşılayan “eğitimin içeriği” temasında AK Parti’nin çevre bilinci kodu ile, Yeşil Sol Parti’nin aynı tema altındaki ekolojist eğitim kodunun, eğitimde ekolojik bilinç açısından benzeştiği görülmektedir. Bu bağlamda şu ifadeler örnek gösterilebilir:

“Öğrencilerimizin iklim değişikliği alanında farkındalıklarını ve bilinç düzeylerini artırarak çevreye duyarlı yetişmesini sağlayıcı tedbirler alacağız.” (AKP). “Tüm eğitim alanlarının su, ısınma, elektrik gibi temel ihtiyaçlarının sağlanmasında, atıklarının değerlendirilmesinde ve oyun alanları ile sınıfların yapılandırılmasında ekolojist bir yaklaşımı esas alacağız.” (Yeşil Sol Parti)

AK Parti’nin seçim beyannamesinde “neyi öğretilim?” sorusunu karşılayan “eğitimin içeriği” temasında milli ve insani değerler ve de yakın tarih kodlarında diğer partilerden ayrılmaktadır. Bu bağlamda şu ifade örnek gösterilebilir:

“Müfredatımızı günün ihtiyaçlarına göre ve eğitim kalitesi üzerindeki etkisini ölçerek düzenli olarak güncelleyeceğiz. Öğrencilerimize bilgi yüklemek yerine onları hayata hazırlayacak, öğrenmeyi öğretecek, beceri ve özgüven verecek, kabiliyetlerini ortaya çıkaracak, milli ve insani değerleri aktaracağız.” (AKP).

CHP-İYİ Parti’nin seçim beyannamesinde “neyi öğretilim” sorusunu karşılayan “eğitimin içeriği” temasında girişimcilik felsefesi, kodlama becerisi, eleştirel bilinç kodları ile diğer partilerden ayrıldığı görülmektedir. Bu minvalde şu ifadeye bakılabilir:

“İlköğretimde evrensel etik, insan hakları, adalet, sağlık, çevre ve hayvan hakları, kültür, sanat, bilim, spor konusunda farkındalığın artırılmasını sağlayacak, müfredatı teknoloji ve inovasyona dönük farkındalığı artıracak şekilde güncelleyecek, oyunlaştırma gibi tekniklerle öğrencilerimize programlama ve girişimcilik felsefesi kazandıracaktır.” (CHP-İYİ Parti)

Yeşil Sol Parti’nin seçim beyannamesinde “neyi öğretilim?” sorusunu karşılayan “eğitimin içeriği” temasında, toplumsal cinsiyet eğitimi, mor seferberlik, afet eğitimi, anadilde eğitim, Braille eğitimi kodlarında, diğer partilerden farklılık göstermektedir. Partinin “eğitimin içeriği” teması bağlamında diğer partilerden farklılaşan kimi ifadeleri şunlardır:

“Öğretmenlerin pedagojik formasyon eğitimi müfredatına işaret dili ve Braille öğretimi derslerini ekleyeceğiz.” (Yeşil Sol Parti). “Afet esnası ve sonrasında

yapılacaklara yönelik eğitimleri temel eğitimden itibaren zorunlu hale getireceğiz.” (Yeşil Sol Parti). “Başta anadilinde eğitim hakkı olmak üzere tüm evrensel kimlik haklarının tanınması için gerekli yasal ve anayasal düzenlemelerin yapılması büyük önem taşır.” (Yeşil Sol Parti)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2023 seçim beyannamelerinde, AK Parti, CHP-İYİ Parti ve Yeşil Sol Parti'nin toplamda 68 siyasa yer verdikleri saptanmıştır. Bu çok azdır. Partilerin Türkiye toplumunun yönetimindeki önemleri ve eğitimin diğer toplumsal kurumlar üzerindeki etkisinin büyüklüğü (Toprakçı, 2009) dikkate alındığında bu kısa sayılabilecek yer veriş olumlu yorumlanmayabilir. Bu sonuç, Gürsoy ve Karaboğa (2015)'nin ulaştıkları “eğitim konusu temel alındığında, CHP seçim bildirgesinin (2015) diğer partilerinkine nazaran kısmen daha titiz bir çalışmanın ürünü olduğu, somut vaatlere daha fazla yer verildiği söylenebilir” şeklindeki tespitleriyle çelişmektedir. Bu seçim beyannamesinin (2023) aynı titizliği taşımadığı anlaşılmaktadır.

Partilerin beyannamelerinde toplamda en çok “kimlerle öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitimin yönetimi ile ilgili açıklamaları vardır. Bu eğitimin yönetimde sorunlar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Partilerin beyannamelerinde toplamda en az “niçin öğretilim?” sorusunu karşılayan eğitimin amaçları ile ilgili siyasaları vardır. Bunun nedenin eğitimin amaçlarının geniş bir kesimce bir toplumsal mutabakatı barındırıyor olması olabilir. Öte yandan bu durum toplumsal misyonu bağlamında eğitim ile ilgili strateji eksikliklerinin olduğunu da gösterebilir.

Seçim beyannameleri incelendiğinde, AKP'nin eğitimde kalkınma odaklılığa ve milli değerler vurgusuna önem verdiğini, CHP-İYİ Parti'nin eğitimde istihdamı, idari ve mali özerkliği, eleştirel bilinçli bir yurttaş yetiştirmeyi önemseddiğini, Yeşil Sol Parti'nin de eğitimde çoğulculuk ve demokrasiyi öncellediğini ifade etmek mümkündür. Bu sonuç, Erkilic ve Dilbaz (2017)'in, seçim beyannamelerinde eğitim hususunda AKP'nin muhafazakâr ve piyasa yönelimli olduğu, CHP'nin istihdam, demokratikleşme, kamu yönetimi tarafsızlığı, birey-yurttaş yetiştirme gayretinin eğitime yansıdığına dair sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Seçim beyannamelerinde toplamda en fazla temasal koda sahip olan parti CHP-İYİ Parti ittifakıdır. Bu bulgu, Tok (2012)'un “Türkiye'deki Siyasal Partilerin Eğitim Söylemleri ve Siyasaları” adlı çalışmasında “eğitim sorunlarına ilişkin bilimsel bir çalışmanın sonucu olduğu gözlenen çözüm önerilerinin daha çok CHP tarafından hazırlandığını ve CHP'nin diğer partilere

oranla neredeyse tüm boyutlarda çok daha fazla siyasalar ürettiği gözlenmektedir” şeklindeki tespiti ile uyuşmaktadır.

Seçim beyannamelerinde, partilerin temasal bağlamda birbirlerinden farklılaştıkları kimi konular tespit edilmiştir. Örneğin eğitimin içeriği temasında Yeşil Sol Parti’nin anadilde eğitim gibi meselelerde, CHP-İYİ Parti’nin eğitimde girişimcilik felsefesi gibi yaklaşımlarda, AK Parti’nin eğitimde milli ve insani değerler gibi konularda diğer partilerden farklı ifadeler yer verdiği görülmektedir. Benzer şekilde, eğitim yönetimi temasında Yeşil Sol Parti’nin demokratik eğitim meclisleri gibi hususlarda, CHP-İYİ Parti’nin eğitimde ideolojik çatışmasızlık gibi konularda diğer partilerden ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Eğitimin yöntem ve teknolojisi temasında, Yeşil Sol Parti’nin çok dilli kreş, CHP-İYİ Parti’nin kuluçka merkezleri gibi konularda, AK Parti’nin ulusal risk kalkını modeli gibi önerilerde farklılaştığı tespit edilmiştir. Son olarak eğitimin amaçları temasında AK Parti’nin, Türkiye Yüzyılı yaklaşımı ile diğer partilerden farklılaştığı saptanmıştır. Farklılıkların olması da doğaldır farklılıklar bir değere dönüştürülebilirse sinerjik bir eğitim uygulaması ortaya çıkabilir.

Araştırmanın sonuçları itibariyle özellikle beyannamelerde eğitimin kapsadığı alanın azlığı üzerinden partilere özellikle eğitimci, eğitim bilimci üyelerini harekete geçirmeleri önerilebilir. Böylelikle kapsamlı ve seçmeni etkileyebilecek nitelikte eğitim raporları oluşturulabilir. Öte yandan seçmenlerin de gelecekte çocuklarının nasıl bir eğitim görmelerini istiyorlarsa o isteğe uygun partiye oy vermeleri önerilebilir.

Kaynakça

- Akça, S. 2022, Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikalarının Resmi Eğitim Raporlarına Yansıması, Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, Ocak, ss. 377-390
- Asri, S. (2019). *Türkiye’deki siyasi dönüşümler ve eğitim politikalarının ortaöğretim mesleki din eğitimi ve alanın gelecek yaklaşımlarına etkisi*. Seventh International Mediterranean Social Sciences Congress (MECAS VII) Bandırma Onyediy Eylül University Budapest, Hungary, September 10-12, 2019. Erişim: <https://webyonetim.bandirma.edu.tr/Content/Web/Yuklemeler/DosyaYoneticisi/600/files/Mecas%20Budapeste%20Proceeding%20Book%20Final%20December%202018.pdf#page=189>

Aydın, E. ve Liman Turan, S. (2023). Cumhuriyet’in ilânından günümüze Türkiye’de siyasetin ve eğitim politikalarının sanat eğitimine etkisi. Uluslararası Sosyal Bilimler ve

- Eğitim Dergisi, 5 (8) , 213-242. Retrieved from
<https://dergipark.org.tr/en/pub/usbed/issue/74063/1244420>
- Aygen, M. (2019) Devlet Eylemi Olarak Kamu Politikaları: Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'nin Eğitim Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, Sayfa: 259-276, Temmuz.
- Bursalıoğlu, Z. (1987). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. Yedinci Baskı. AÜ. EBF. Yayınları
- Erkılıç, T. A. ve Engin Dilbaz (2017). Partilerin Bildirgelerinde Eğitim Yönetimi Denetimi ve Ekonomisine Dair Görüşleri. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, ISSN: 2602-2249
- Gurbuz, H. (2023). Religious Education Policies of Republican People's Party (1923-1950) And Democrat Party (1950-1960) in Turkey. International Journal of Social Sciences and Educational Studies, 10(1), 37-45.
- Gürsoy, M. ve Balcı Karaboğa, (2015). Siyasi partilerin seçim bildirgelerinde eğitim konusu Route Educational and Social Science Journal Volume 2(4), October 2015, : 112-140
- Kahveci, H. 2021. Siyasi Partilerin Eğitim Politikalarının Neoliberalizm Bağlamında İncelenmesi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21 (3), 923-940
- Kınık, F. Ş. 2020. Eğitim Politikası Riskleri: Zorlu Sorunlarla Mücadele. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Haziran, 52: 707-711.
- Şahin, M.C. (2012). Demokrat parti dönemi Türkiye'sinde din, siyaset ve eğitim ilişkileri, Toplum Bilimleri, 6 (12) : 31-54
- Tok, T. N. (2012) Türkiye'deki siyasal partilerin eğitim söylemleri ve siyasaları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2012, cilt 18, sayı 2, 273-312
- Toprakçı, E. (2009) Öğretmenlerin Suç Karnesi (Yargı Kararlı Gazete Haberleri Ölçütünde Karşılaştırmalı Bir Analiz) Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, IV. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi, Bildiri Kitabı, 14-15 Mayıs 2009 (ss.475-487)
- Toprakçı, E. & Güngör, A.A. (2014) Educational policies of the political parties in turkey educational, *Policy Analysis and Strategic Research*, 9(1), 5-35. Retrieved from:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/161890>
- Toprakçı, E. (2017). Sınıf Yönetimi Ankara: Pegem Yayınları (3.Baskı).

Usta, M.E. (2015). Siyasi Parti Programlarına Göre Eğitim Politikaları, TYB AKADEMİ, 55-74. İn

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı (2023) siyasi parti genel bilgileri, Erişim:

<https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri>

YSK-Yüksek Seçim Kurulu- (2023) Milletvekili Genel Seçim Arşivi. Erişim:

<https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>

İLKOKUL KADEMESİNDE THINK-TAC-TOE TEKNİĞİ KULLANIMI: SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Şule ÖZÜDOĞRU

Amasya Üniversitesi, 0009-0008-6556-9667

Dr. Öğr. Üyesi Neşe KUTLU ABU

Amasya Üniversitesi, [0000-0002-4251-3627](tel:0000-0002-4251-3627)

ÖZET

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin Think-Tac-Toe tekniğine yönelik görüşlerini incelemektir. Bu amaçla i) sınıf öğretmenlerinin Think-Tac-Toe tekniğini öğrenme-öğretme sürecinde kullanılmasına ilişkin görüşleri nelerdir? ii) Sınıf öğretmenlerinin Think-Tac-Toe tekniğini tasarlama sürecine ilişkin görüşleri nelerdir? sorularına yanıt aranmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile yürütülmüştür. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bulgu toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Millî Eğitim Bakanlığına bağlı İstanbul ili merkez ilçesinde görev yapan toplam 24 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Ölçüt, katılımcıların sınıf öğretmeni olmaları şeklindedir. Bulgu toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan bulgular yazılı yolla toplanmıştır. Bulguların analizine içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bulguların analizinde kodlar ve temalardan yararlanılmıştır. Think-Tac-Toe tekniği tanımlamalarında en çok vurgulanan kodun hayal gücü ve yaratıcılık olduğu görülmektedir. Öğretmenlerinin çoğunun Think-Tac-Toe tekniği deneyimi olmadığı, çok az bir grubun Think-Tac-Toe tekniği deneyimi olduğu tespit edilmiştir. Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanılmasının olumsuz yönleri olarak bazı öğretmenler zaman alıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler zaman problemi çözüldüğünde tekniğin uygulanabilir olduğunu düşünmektedirler. Sınıf öğretmenleri tarafından çoklu zekâ kullanımı sağlayan, öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel özelliklerini geliştiren, yaparak yaşayarak öğrencilerin daha kalıcı ve eğlenceli olmasını sağlayan teknik olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar kavramlar: Think-Tac-Toe tekniği, sınıf öğretmenleri, öğretmen görüşleri

THE USE OF THE TECHNIQUE OF THE INK-TAC-TOE AT THE ELEMENTARY SCHOOL LEVEL: OPINIONS OF CLASSROOM TEACHERS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the opinions of classroom teachers about the Think-Tac-Toe technique. For this purpose, i) what are the opinions of classroom teachers on the use of Think-Tac-Toe technique in the learning-teaching process? ii) what are the opinions of

classroom teachers on the process of designing and implementing Think-Tac-Toe technique? The study was conducted with case study, one of the qualitative research methods. Qualitative research is defined as "research in which a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic way in a natural environment using qualitative finding collection techniques such as observation, interview and document analysis". The study group of the research consisted of 24 classroom teachers working in the central district of Istanbul province affiliated to the Ministry of National Education. The participants were formed by criterion sampling method. The criterion was that the participants were classroom teachers. A structured interview form was used as a finding collection tool. The findings were collected in written form. Content analysis method was used to analyze the findings. Codes and themes were used to analyze the findings. It is seen that the most emphasized code in the definitions of Think-Tac-Toe technique is imagination and creativity. It was determined that most of the teachers had no experience with the Think-Tac-Toe technique, and very few of them had experience with the Think-Tac-Toe technique. As the negative aspects of using the Think-Tac-Toe technique at the primary school level, some teachers stated that it is time consuming. Teachers think that the technique is applicable when the time problem is solved. Classroom teachers stated that it is a technique that provides the use of multiple intelligences, improves students' affective and cognitive characteristics, and makes students more permanent and fun by doing and experiencing.

Keywords: Think-Tac-Toe technique, classroom teachers, teacher opinions

1. GİRİŞ

Çelebi, Güner, Kaya ve Korumaz'a (2014) göre eğitimde fırsat eşitliği, tüm yurttaşlara eğitim olanaklarının ulaştırılması, yurttaşların eğitime alınması ve yurttaşların eğitilmelerinin sağlanmasını içermektedir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanırken öğrencilerin kültürel, sosyal, duygusal ve bireysel ihtiyaçlarının öğretmenleri, okulu tarafından dikkate alınması ve öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Farklılaştırılmış öğretim yardımıyla öğretmenler öğrencilerinin bu ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmemekte, farklılaştırılmış öğretim yardımıyla onlara nasıl yaklaşacaklarını öğrenmektedir. Farklılaştırılmış öğretim, öğrencilerin bilgi, kavram, okuma, dil, öğrenme öncelikleri, ilgileri gibi özelliklerini tanıma; aynı sınıftaki farklı becerilere sahip öğrenciler için uygun öğrenme ve öğretim yaklaşımlarını kullanma; her öğrencinin bireysel başarılarını ve öğrenmelerini en üst düzeye çıkaracak etkinlikler planlama olarak tanımlanabilir (Gül, 2014).

Sınıfta bulunan hiçbir öğrenci diğeriyle aynı özelliklere sahip değildir. Sınıfa gelirken doğmuş olduğu ailesinden, yetişmiş olduğu çevresinden, beraberinde getirdiği genetik özelliklerinden, kültürel birikiminden, duygu, düşünce ve bireyselliğinden getirmektedir. Bu yüzden eğitimcilerin sınıfta bulunan öğrencileri tek tip olarak nitelendirmesi istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek tip olarak nitelendirilemeyeceği gibi onlara tek bir öğrenme ortamı, tek tip içerik ve öğrenme yöntemlerinin sunulması faydalı görülmemektedir. Öğrencilerin bilişsel boyutu yanında duyuşsal boyutunu da dikkate almak gerekmektedir. Ağaç

ve Öztürk (2022) duygusal boyut bakımından öğrencilerin bireysel ve kültürel farklılığı göz önünde bulundurularak eğitim sürecinin bir parçası olması ve kendilerini öğrenme ortamına ait hissetmesi için önemli ve gerekli olduğunu savunmaktadır.

Öğretmenler öğrencilerin farklılıklarını gözlemleyerek ve tanıyarak onların eğitim ve öğretimden en üst düzeyde yararlanması adına öğrenme ortamın, içerik ve süreçte çeşitli değişiklikler yapmalı ve öğretimi farklılaştırmalıdır. Bütün öğrencilere öğretimden yararlanma fırsatı sunulmalıdır. Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı öğretmenlere etkili bir felsefe sunmaktadır. Bireysel farklılıklara duyarlı bir öğretim sunmak için öğretmenlere çerçeve ve ilkeler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Zoraloğlu, Şahin, 2022). İnsanların ortak ve biricik özellikleri vardır. Birey olmamızı sağlayan özellikler de bizlerin kendimize ait, duygularımız, ilgilerimiz, yaşadığımız çevre, zekâ türlerimiz, öğrenme stillerimiz, yeteneklerimiz, doğuştan getirdiğimiz tüm özellikler bizleri birey yapar. Diğer bireylerden ayırır. Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı hazırbulunuşluk, ilgi ve öğrenme profili gibi bireysel farklılıklara yanıt vermek için; süreç, içerik, öğrenme ortamında ve üründe değişiklikler yapmaktır (Zoraloğlu, Şahin, 2022).

İçerik öğrenilecek kavram ve ilkeleri; süreç, öğrenme yolu için kullanılacak yöntem, teknik ve materyalleri; ürün, öğrencilerin öğrendikleri içeriği gösterme biçimi; öğrenme ortamı ise, öğrenilen mekânın tüm bu çeşitliliğe uygun şekilde farklılaştırılması ve düzenlenmesidir (Zoraloğlu ve Şahin, 2022). Farklılaştırılmış öğretim öğrencilere öğrenilecek içerik hakkında çalışmayı, bilgiyi anlamlandırmaları ve bu bilgiyi işlemeleri ile ürün ortaya koyma sırasında onlara farklı yollar sunmaktadır (Kutlu Abu, 2022). Öğretmen farklılaştırma yaparken içerik, süreç, ürün ve değerlendirmede farklılaştırma yaparken tamamında bu değişikliği yapmak durumunda değildir. Kazandırılacak içeriğe göre bunlardan herhangi birinde farklılaştırmaya gidebilir. Farklılaştırılmış öğretim ile öğrencilerimiz öğretim programlarında yer alan kazanımlara kendilerine en uygun yolla öğrenme ve deneyim fırsatı yakalarlar. Farklılaştırılmış eğitimde öğretmenler öğrencilerin gereksinimlerine göre hareket ederler. Zaman kullanımı esneklik gösterir. Eğitim-öğretim ortamı öğretmene ve öğrenciye göre esneklik gösterir. Süreç bu noktada önemli olmaktadır. Farklılaştırılmış eğitim ortamı ile her öğrenciye ulaşılma imkânı sünürken her öğrenciye bilgiye ulaşma imkânı bulur. Öğrenci ihtiyaçlarına ve ilgilerine uygun etkinlik materyalleri, proje ve kapsamlı çalışmalar, deneyler, gözlem araçları, bilişim teknolojileri, eğitsel oyunlar vb. yoluyla yapılabilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, farklılaştırılmış tekniklerden biri olan Think-Tac-Toe tekniğinin sınıf öğretmenlerinin eğitim-öğretim sürecinde tasarlanma ve uygulama aşamalarındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada “İlkokul kademsinde Think-Tac-Toe tekniği kullanımına dair sınıf öğretmenlerin görüşleri incelenmiştir.” Araştırmanın alt problemleri şu şekildedir:

- 1- Sınıf öğretmenlerinin Think-Tac-Toe tekniğini tasarlama sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?
- 2- Sınıf öğretmenlerinin Think-Tac-Toe tekniğini öğrenme-öğretme sürecinde kullanılmasına ilişkin görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

İlkokul sınıf öğretmenlerinin Think-Tac-Toe tekniğine yönelik görüşleri incelendiği araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile yürütülmüştür. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bulgu toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmıştır (Çakmak, 2022). Çalışmada ele alınan durum Think-Tac-Toe tekniği hakkında öğretmen görüşlerinin incelenmesidir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İstanbul ili Esenyurt ilçesinde görev yapan 24 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Ölçüt, katılımcıların sınıf öğretmenliği mezunu olmaları şartını gerektirmektedir. Araştırma sürecinde katılımcılara Think-Tac-Toe tekniği hakkında bilgi bulguları örnekler üzerinde sunulmuştur. Araştırmanın niteliğini artırmak amacıyla yapılan Think-Tac-Toe tekniği ile ilgili etkinlik örnekleri öğretmenlere dağıtılmıştır. Görüşmenin sonunda katılımcılar, görüşme formunu yazılı olarak değerlendirmişlerdir. Ölçüt örnekleme ile belirlenen katılımcılara ait bilgiler Şekil 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Kategori	Kod	N
Cinsiyet	Kadın	12
	Erkek	12
Mesleki Kıdem	0-2 Yıl	17
	3-5 Yıl	3
	6-8 Yıl	0
	9-11 Yıl	3
	12-14 Yıl	0
	15-17 Yıl	1
Yaş	20-25	7
	26-31	10
	32-37	7
	38 Ve Üzeri	0
Okuttuğu Sınıf Derecesi	Sınıf	4
	Sınıf	6
	Sınıf	0
	Sınıf	1
	İdari Amir	3

2.2. Bulguların Toplanması

Bulgu toplama araçları yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile oluşturulmuştur. Bulgu toplama aracı olan yarı yapılandırılmış görüşme formu 9 sorudan oluşmaktadır. İlk olarak bir uzmanın görüşüne başvurularak görüşme formu geliştirilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir.

2.3. Bulguların Analizi

Öncelikle sınıf öğretmenlerinden elde edilen görüşme kayıtları transkript edilmiştir. Bulgular içerik analiz yöntemine göre araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Süreçte ilk olarak kodlar daha sonra ise kategoriler oluşturulmuştur.

3.BULGULAR

Araştırmadaki “Thin-Tac-Toe tekniğini nasıl tanımlarsınız?” sorusuna ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Think-Tac-Toe Tekniğine Yönelik Tanımlar

Kategori	Kod	N
Think-Tac-Toe Tanım	Birden fazla çözüm yolu	1
	Bireysel farklılıklara göre hazırlanan	1
	Her şeye uygulanabilen bir teknik	1
	Süreç odaklı	1
	Hayal gücü ve yaratıcılık	5
	Uygun şartlar ve ortam sağlandığında uygulanabilen bir teknik	1
	Sorgulamak	1
	Fikir üretmek	1
	Materyale dökmeye teşvik	1
	Çoklu zekâ kuramına benzer	3
	Eleştirel düşünme	3
	Üst düzey düşünme becerileri	2
	Kendi gelişim alanlarına ulaşmak	1
	Konu seçme fırsatı veren	1
	Konunun ayrıntılı incelenmesi	1
	Yaparak-yaşayarak öğrenme	2
	Kalıcı	1
	Eğlenceli	1
	Duyuşsal-bilişsel özellikleri geliştiren	1
	Dokuz farklı görevden üçünün seçilip tamamlanması	4
	Konulara farklı açıdan bakabilmek	1
	Etkili öğrenme	1
	Öğrenme stillerini keşfetme	1
Bireysel veya grup olarak etkileşim	3	
Araştırmaya dayanan teknik	1	
Seçme özgürlüğü	4	
Çağdaş teknik	1	

Öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğine yönelik genel görüşlerini ortaya koymak amacıyla sorulan sorulara verdikleri cevapların analizinde Think-Tac-Toe tekniğine yönelik tanımları yer almaktadır. Tablo 2 incelendiğinde Think-Tac-Toe tekniği tanımlamalarında en çok vurgulanan kodun “Hayal gücü ve yaratıcılık (f=5) “ olduğu görülmektedir. Bu bulguları destekleyen öğretmen görüşleri sunulmuştur.

Öğretmen 1: “İlgi ve yeteneklerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileriyle göstermelerine fırsat veren bir tekniktir.”

Öğretmen 2: “ Konuların öğretiminde öğrencilere seçme hakkı vererek ilgileri doğrultusunda öğrenmeyi hedefleyen bir tekniktir.”

Öğretmen 3: “ Çocukların yaparak-yaşayarak öğrenmesini sağlayan ve bireysel ya da grupla çalışmasına olanak tanıyan bir tekniktir.”

Öğretmen 4: “ Öğrencilerin konulara farklı açılardan bakarak kendine en uygun olan etkinliği seçebilme şansını sunmaktadır.”

Öğretmen 5: “ Uygun ortam ve şartlar sağlandığında kullanılabilir bir teknik.”

Öğretmen 7: “ Öğrencilere görev tercihi fırsatı imkanı veren bir tekniktir...”

Öğretmen 9: “ Hem bireysel hem de grup olarak etkileşime ve araştırmaya dayanan bir teknik...”

Öğretmen 10: “ Öğrencilerin öğrenme stillerini keşfetmelerine ve daha etkili bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olabilir.”

Öğretmen 11: “ Yaratıcı, eleştirel ve farklı düşünebilmeyi sağlayan...”

Ortaya konan bulgulara göre Think-Tac-Toe tekniği, öğretmenlerin görüşleri dikkate alındığında derslerde kullanıldığında olumlu dönütleri olan, öğrencilere seçme özgürlüğü tanıyarak onların yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerine katkı sağladığı söylenebilir. Araştırmadaki “Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanılabilirliğini nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna ilişkin alınan bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Think-Tac-Toe Tekniğinin İlkokul Kademesinde Kullanılabilirliği

KATEGORİ	KOD	N
Think-Tac-Toe Tekniğinin Kullanımı	İlkokul Kademesinde Kullanılabilir	20
	İlkokul Kademesinde Kullanılamaz	4

Tablo 3’e göre öğretmenlerden elde edilen bulgular neticesinde Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanılabilir olduğuna yönelik bulgular (f=20), Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanılamaz olduğuna yönelik bulgular (f=4) elde edilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarafından Think-Tac-Toe tekniği uygulanabilir bulunmuştur. Öğretmenler Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanılabilirliği yönelik şu ifadeleri kullanmışlardır.

Öğretmen 22: “Verilen örneklerden yola çıkarak öğrenci profiline uygun sorular hazırlanarak uygulanması gerektiğini düşünüyorum...”

Öğretmen 23: “ Teknik zor bir teknik. Üstün zekalılar veya az sayıda sınıflar için uygun olacaktır. Ama genellenemez.”

Öğretmen 11: “ ...böylece öğrencilerin daha farklı bakış açısı kazanmasını sağlar bu sebepten dolayı ilkökul kademesinde kullanılmasını doğru buluyorum.”

Öğretmen 10: “ Öğrenmeleri daha etkili hale getirdiği, sınıf yönetimini kolaylaştırdığı, öğrencinin ilgisini ve katılımını artırdığı için ilkökul düzeyinde uygulanabilir.”

Öğretmen 9: “Bulmaca, resim, poster gibi etkinliklerin ilkökul seviyesine daha uygun olduğunu düşünüyorum.”

Öğretmen 8: “İlkokul kademesinde öğrencilerin yaşlarından dolayı sorumluluk alması zor olabilir. İyi bir sınıf güdülemesi yapılarak bu teknik aktif olarak kullanılabilir...”

Öğretmen 5: “İlkokulda kullanılması zor bir teknik sebebi ilkökul yaş kademesinde uygun olmaması diye düşünüyorum. Çünkü bu yaş grubunun dikkat süresi çok kısa.”

Öğretmen 3: “İlkokul kademesinde kullanılabilir. Çocuk seçtiği görevi yerine getirme heyecanı yaşar. Görevi tamamladıkça başarıyorum bilinci gelişir. Sürece katıldığından daha iyi öğrenir.”

Öğretmen 2: “Bu tekniğin ilkökul kademesinde kullanılabileceğini düşünüyorum. Farklı görevler olması ve bu görevler arasında seçme hakkının öğrenciye ait olmasının konuya ilgiyi artıracaklarını düşünüyorum.”

Araştırmadaki “Think-Tac-Toe tekniğine yönelik deneyiminiz var mı, var ise açıklar mısınız?” sorusuna yönelik bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Think-Tac-Toe Tekniği Kullanım Deneyimi

KATEGORİ	KOD	N
Think-Tac-Toe Tekniği Deneyimi	Deneyim var	8
	Deneyim yok	16

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerinin çoğunun Think-Tac-Toe tekniği deneyimi olmadığı (f=16), çok az bir grubun Think-Tac-Toe tekniği deneyimi olduğu (f=8) gözler önündedir. Öğretmenler Think-Tac-Toe tekniğini kullanma deneyimine sahip olanların görüşleri şu şekilde belirtilmiştir.

Öğretmen 8: “hayır yok. Fakat bu şekilde olmasa da doğal afetleri anlatırken öğrenciler farklı doğal afetleri araştırıp maketini yapmıştı...”

Öğretmen 7: “Evet oldu. Fen bilgisi dersinde yapma imkânım oldu. Öğrenciler kendi araştırmalarını anlattılar. Daha keyifli bir araştırma çıktı ortaya. Öğrenciler hem kendi konularına hem de diğer konulara vakıftılar.”

Öğretmen 3: “Evet var. Tekniğin ismini tam yansıtıp yansıtmadığını bilmesem de 1. Sınıf okuturken çocuklara görev kartları dağıttım. İstedikleri kartı çocuk seçerek üzerinde yazılan görevi okudu ve görevi tamamladı. Hem okuyup anlama becerisi hem de sorumluluk bilinci geliştirmeyi amaçlamıştım.”

Öğretmenlerin görüşleri dikkate alındığında evet var diyen öğretmenlerden birkaçının aslında bu tekniği kastetmediği anlaşılmaktadır. Bu tekniğe benzeyen fakat bu teknik olmadığı ortadadır. Öğretmenlerin teknik hakkında eksik bilgileri olduğu mevcuttur.

Araştırmadaki “Think-Tac-Toe tekniği sizce ilkökul kademesinde hangi derslerde kullanılabilir?” sorusuna ait bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Think-Tac-Toe Tekniğinin İlkokul Kademesinde Kullanıldığı Dersler

KATEGORİ	KOD	N
----------	-----	---

Dersler	Türkçe	6
	Hayat Bilgisi	15
	Fen Bilimleri	12
	Matematik	6
	Görsel Sanatlar	2
	Müzik	2
	Beden Eğitimi ve Oyun	2
	Serbest Etkinlikler	3
	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	0
	Yabancı Dil	0
	İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi	1
	Trafik Güvenliği	1
	Sosyal Bilgiler	6
	Tüm Dersler	5

Tablo 5 incelendiğinde Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökulda hangi derslerde kullanıldığına dair öğretmen görüşlerinde en fazla tercih edilebilen dersin Hayat Bilgisi (f=15), hiç tercih edilmeyen derslerin ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (f=0), Yabancı Dil (f=0) olduğu bulgulardan anlaşılmaktadır. Öğretmenler Think-Tac-Toe tekniğinin kullanıldığı dersler ile ilgili şu ifadeleri kullanmışlardır.

Öğretmen 1: “ Çoğu derste olabilir. Özellikle Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılabilir. Disiplinler arası yaklaşım ile çoğu dersle ilişkilendirilebilir.”

Öğretmen 23: “ İlkokulda Fen Bilimleri dersinde kullanılabilir. En az üstün yetenekli öğrenci olmalı.”

Öğretmen 22: “ Doğru hazırlandığında bütün derslerde kullanılabilir bir yöntem.”

Öğretmen 16: “ Konunun kapsamına bağlı olarak ders kısıtı olacağını sanmıyorum.”

Araştırmadaki “ Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanılmasının öğretim sürecinde olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 6’ ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 6. Think-Tac-Toe Tekniğinin İlkokul kademesinde Kullanılmasının Olumlu Yönleri

KATEGORİ	KOD	N
Think-Tac-Toe Tekniğinin Avantajları	Yaratıcılığı geliştirir	7
	Öz Güven sağlar	3
	İş Birliği geliştirir	2
	Eleştirel Düşünmeyi sağlar	2
	Sorumluluk Bilinci kazandırır	4
	Öğrenmeyi Öğrenirler	2
	Seçim Yapma Özgürlüğü sunar	3
	Yaparak Yaşayarak Öğrenme Fırsatı sunar	1
	Farklı Bakış Açısı geliştirir	2
	Merak Duygusunu geliştirir	1
	İlgilerini artırır	3
	Birden fazla tekniği bir arada bulundurur	1
	Farklı zekâ alanlarına hitap eder	1
	Gelişimi farklı yönleriyle destekler	1

	Farklı alan ve aşamalardan geçerek benzer sonuçlara ulaşırlar	1
	Birden fazla yeteneği beceriyi geliştirir	1
	Kendi güçlerinin farkına varabilirler	1
	Bireysel farklılığa dikkat etmesi	1
	Öz değerlendirme	1

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğinin olumlu yönlerine verdikleri cevaplardan en fazla “Yaratıcılığı geliştirir (f=7)” denildiği bulgulara bakarak anlaşılmaktadır. Öğretmenler Think-Tac-Toe tekniğinin olumlu yönlerine şu cevapları kullanmışlardır.

Öğretmen 24: “ ...teknikinin olumlu yönlerine bireysel farklılığa dikkat etmesi, öğrencilerin ilgi duyduğu konuyla ilgi duyduğu ve yapmaktan keyif alacağı şekilde öğrenimini gerçekleştirmesi ve kendisini değerlendirerek “öz değerlendirme” becerisi kazanıp daha etkili bir öğretim gerçekleştirmelerini sayabilirim.”

Öğretmen 1: “ ...öğrenci konuya ilgilerini çeker, merak duygusunu geliştirir. Görevleri tamamlama açısından sorumluluk bilinci kazandırır.”

Öğretmen 21: “ ...zihinsel aktivite için oldukça olmasının...”

Öğretmen 2: “ öğrencilerin konuya ilgilerini çeker, görevleri tamamlama açısından sorumluluk bilinci kazandırır.”

Öğretmen 4: “ ...öğrenci birçok etkinlik seçebilir ve bu etkinliklerden de kendisine en uygun olanı seçebilir. Öğrencinin bakış açısını geliştireceğini düşünüyorum.”

Öğretmen 5: “ ...hayal gücü ve eleştirel düşünme açısından faydalı olur.”

Öğretmen 9: “ her maddenin farklı bir etkisi olacağını düşünüyorum örneğin, harita hazırlamak ilkökul seviyesinde biraz havada alabilir. Ama resim, poster daha etkili ve kalıcı olduğunu düşünüyorum.”

Öğretmen 11: “ ...öğrenci farklı, eleştirel ve yaratıcı düşüncelerini sağlar...”

Öğretmenlerin verdikleri cevaplardan yola çıkarak, tekniğin birçok alanda olumlu yön olduğunu düşünmektedirler. Fakat öğretmenler teknikle alakalı birkaç kavram yanılığısına düştüğü cevaplardan anlaşılmaktadır. Görevleri farklı teknik olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Think-Tac-Toe Tekniğinin İlkokul Kademesinde Kullanılmasının Olumsuz Yönleri

KATEGORİ	KOD	N
Think-Tac-Toe Tekniğinin Olumsuz Yönleri	Zaman Kaybı	8
	Ekonomik değil	1
	Uygulanması zor	1
	Yaratıcılık azalabilir	1
	Kalabalık sınıflarda uygulanmayabilir	3
	Pozitif ayrımcılık	1
	Anlamakta zorlanır	1
	Öz güven eksikliğine neden olur	1
	Zayıf yönlerini geliştiremez	2
	Tamamı uygulanmayabilir	2

	Arkadaşının seçimleriyle hareket eder	1
	Grup çalışmasında pasif kalabilir	1
	Başarısızlığı kalıcı hale getirebilir	1
	Kıskançlık oluşur	1

Tablo 7 incelendiğinde Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademsinde kullanılmasının olumsuz yönleri sorulduğu öğretmenlerin çoğu “Zaman kaybı (f=8)” olduğunu düşünmektedirler. Zaman problemi çözüldüğünde tekniğin uygulanabilir olduğunu düşünmektedirler. Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademsinde kullanılmasının olumsuz yönlerine öğretmenlerin cevapları şu şekildedir.

Öğretmen 19: “ Çok fazla ön hazırlık gerektirdiği için zaman alıcı olabilir.”

Öğretmen 12: “ Öğrenciler anlamakta zorlanabilir.”

Öğretmen 13: “ ...çocuklar seçtiği için iyi oldukları konuları seçip kötü oldukları alanı tercih etmeyebilir...”

Öğretmen 15: “Çocukların yaratıcılıklarını azaltabilir. Çünkü ellerinde hazır görevler var. Yakın arkadaşlarını eleştirirken pozitif ayrımcılık yapabilir.”

Öğretmen 18: “ Zaman ve para yönünden bazı durumlarda ekonomik olmayabilir.”

Öğretmen 3: “ Görevler ağır gelirse çocuk hiçbir görevi yapamayabilir. Arkadaşının seçtiği görevi yapabilir. Grup çalışmalarında düşüncesini bastırabilir.”

Öğretmen 16: “ ...öğrencinin henüz kendini tanıma ve yönlendirme becerisinin henüz yetersiz oluşudur.”

Öğretmen 10: “ ...öğrencilerin zayıf yönlerini geliştirememesidir.”

Öğretmenlerin cevaplarından yola çıkarak, bazı öğretmenler çocukların seçtiği görevlerde hangisini seçerse seçsin diğerini seçmediğinde güçlü yanını seçip zayıf yanını seçmediğini düşünmüşlerdir. Oysaki çocuk bu görevlerde birçok becerisini geliştirdiği için güçlü yönlerini değil kendisine hitap eden, ilgisini çeken görevlerde daha da başarılı olacaktır. İlgisini çektiği görevde seçim yapması başarısızlık değildir. Öğretmenler görevleri farklı konularda olduğunu düşünmektedirler fakat konu bir tane görev içinde etkinlik dokuz tanedir. Arkadaşlarının seçtiği görevleri dahi seçse ortaya özgün bir ürün çıkacağından bu da başarısızlık değildir. Öğretmenlerin bazı konularda yanılığa düştüğü gözlenmiştir.

Araştırmadaki “Think-Tac-Toe tekniğinin uygulanması sürecinde ne gibi zorluklarla karşılaşabiliriz?” sorusuna ait bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Think-Tac-Toe Tekniğinin Uygulanması Sürecinde Karşılaşılabilen Zorluklar

KATEGORİ	KOD	N
Uygulama	Görev zorluğu	2
Sürecinde	Bilgi ve malzeme sıkıntısı	2
Karşılaşılan	Öğrenci ilgisizliği	1
Zorluklar	Zaman sıkıntısı	9
	Görevin tasarlanması, değerlendirilmesi	1
	Konular dokuz görev sunacak kadar zengin olmayabilir	1
	Maliyet	1
	Süreç takibi zorluğu	1
	Algılama zorluğu	2
	Aynı görevi seçme sıkıntısı	2

	Kalabalık sınıflarda zorluk	4
	Öğrenci tek bir görevde bağlı kalır	1
	Seçim zorluğu	1
	Öğretmen yanlı puanlama yapabilir	1
	Yaratıcı düşünce eksikliği	1
	Grup üyeleri arasında eşit çalışmayabilir	1
	Öğrenci düzeylerinde ayrılma	1
	Sınıf kontrolü	2

Tablo 8 incelendiğinde Öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde uygulandığında ne gibi zorluklarla karşılaşabilirsiniz diye sorduğumuzda ağırlıklı cevap olarak “Zaman sıkıntısı (f=9)” cevabı olduğu bulgulardan anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin bu soruya cevapları şu şekildedir.

Öğretmen 1: “ Kalabalık sınıflarda zaman açısından sorun yaşanabilir.”

Öğretmen 4: “...birçok seçenek olduğu için öğrencileri puanlarken yanlı bir puanlama yapabiliriz. Puanlama hatası oluşturabilir. Zaman olarak kalabalık sınıflarda uygulanması zor olabilir.”

Öğretmen 9: “ Zaman yönetimi konusunda zorluklar olabilir. Her bir tekniğin faydalı olabilmesi için yeterli süre gereklidir.”

Öğretmen 22: “ ...öğrenci profili bakımından arada uçurum olan öğrenci düzeyleri varsa her öğrenciye uygun yapılmadığı takdirde öğrenciler arasında ayrılmaya sebep olabilir.”

Öğretmen 20: “ süre konusunda problem yaşanabilir. Malzeme ile ilgili sorunlar meydana gelebilir. ...grup üyelerinin tamamı eşit çalışmayabilir.”

Öğretmenlerin cevapları incelendiğinde çoğu öğretmenin zaman sıkıntısı yaşadığı görülmektedir. Araştırmadaki “ Think-Tac-Toe tekniğinin kullanımında karşılaşılan zorlukların üstesinden nasıl gelebiliriz?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Think-Tac-Toe Tekniğinin Kullanımında Karşılaşılan Zorlukların Üstesinden Gelme

KATEGORİ	KOD	N
Zorluklarla Başa Çıkma	Sınıf mevcutlarını azaltabiliriz	1
	Gruplama yapmak	4
	Malzeme, kütüphane, teknoloji desteği	2
	Etkili rehberlik	5
	Başarabileceğine inandırmak	1
	Dönüt verilmeli	1
	Planlama	3
	Önlem-tedbir almak	2
	Puanlama anahtarı kullanmak	3
	Diğer tekniklerden yararlanmak	1
	Görevler açık-net olmalı	1
	Deneyim kazanmak	1
	Bir görev öğretmen tarafından verilmeli	1
	Üst sınıflarda uygulama yapmak	1
	Çocuk-ebeveyn-öğretmen dayanışması	1
	Detaylı bilgi	2
	Bireye özgü hazırlık yapmak	1
	İş birliği	1

Tablo 9 incelendiğinde öğretmenlerin zorluklarla başa çıkma yöntemi olarak ağırlıklı olarak buldukları cevap “etkili rehberlik (f=5)” olmuştur. Öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğinin kullanımında karşılaşılan zorlukların üstesinden nasıl geldikleri sorularına cevapları şu şekildedir.

Öğretmen 13: “ Öğrencilerle işbirliği içinde olarak zorlukların üstesinden gelebiliriz. Tekniği yapmaya başlamadan önce olası durumlar aksaklıklar için de tedbir alınabilir.”

Öğretmen 15: “ ...öğrencilerin ihtiyaç duyduğu zamanlarda öğretmenlerinden, akranlarından, çevresinden yardım alabileceği hatırlatılmalıdır.”

Öğretmen 18: “ Dereceli puanlama ölçeği ile değerlendirip etkinlikleri çoğunlukla grup olarak yapabiliriz.”

Öğretmen 3: “ ...Öğrencinin seçiminde öğretmen rehber olmalı. Öğrenci görevleri tamamladıkça öğretmen dönüt vermeli.”

Öğretmen 10: “ Öğretmen uygulamadan önce ekstra dikkat göstermesi gerekir.”

Öğretmen 8: “ öğrenciye kütüphane, teknoloji ve malzeme desteği sağlanmalıdır. Öğrenciye etkili bir rehberlik yaparak, en önemlisi öğrenciyi yapabileceğine inandırarak.”

Araştırmadaki “Think-Tac-Toe çalışmasına yönelik önerileriniz var mı, varsa önerilerinizden bahseder misiniz?” sorusuna yönelik bulgular Tablo 10’ da sunulmuştur.

Tablo 10. Think-Tac-Toe Tekniği Çalışmalarına Yönelik Öneriler

KATEGORİ	KOD	N
Think-Tac-Toe Tekniği Çalışmalarına Yönelik Öneri Durumu	Öneri Var	7
	Öneri Yok	17

Tablo 10 incelendiğinde öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğini çalışmalarında önerisi olan öğretmen sayısı (f=7)’ dir. Öğretmenlerimizin bu gibi tekniklerde önerilerin daha fazla olması gerekmektedir. Önerisi olan öğretmen sayısı ise (f=17)’dir.

Öğretmenlerden önerisi olanların cevapları şu şekildedir.

Öğretmen 24: “ görev sayısını sınıfın iklimine göre artırıp azaltabilir olmasının daha kullanışlı olacağını düşünüyorum.”

Öğretmen 7: “ ...diğer kademelerde yapılmasının daha uygun olduğunu düşünüyorum.”

Öğretmen 3: “ Bu tekniğin kağıt üzerinden dijital ekrana taşınması küreselleşen dünya için iyi olacaktır. Çocuk tablettten ya da telefondan seçtiği görevleri yaptığında işaretleme yapsa ve tebrikler mesajıyla karşılaşırsa oyun oynar gibi daha dikkat çekici olabilir.”

Öğretmen 16: “ Teknik uygulanmadan önce, özellikle ilkokullarda, çoklu zeka kuramına göre uygun olarak öğrencinin güçlü ve zayıf yönleri belirlenirse, öğretmen öğrenciyi güçlendirmek veya geliştirmek istediği alana yönlendirebilir.”

Öğretmen 10: “ Görevler dengeli seçilebilir. Görevler özelleştirilebilir. Öğrencilere rehberlik edip geri bildirim sağlanabilir. Öğrencilerin ilerlemesi sağlanabilir. Değerlendirme kriterleri netleştirilebilir.”

Öğretmen 8: “ Bu çalışmada öğrencilerin araştırma yapacağı bir sınıf ortamı yaratılmalı.”

Öğretmenlerin cevapları incelendiğinde öğretmenlerin bireysel farklılıklara dikkat etmesi gerektiği, dönüt vermesi gerektiği, etkili rehberlik etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Öğretmen bunu sadece bu teknik için değil tüm eğitim-öğretim aşamalarında dikkat etmesi gerektiği bilinmektedir.

Araştırmadaki “ Türkiye’de Think-Tac-Toe tekniği çalışmalarını yaygınlaştırmak amacıyla neler yapılabilir? Sorusuna ilişkin bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Türki’de Think-Tac-Toe Tekniğini Yaygınlaştırma Düşünceleri

KATEGORİ	KOD	N
Tekniği Yaygınlaştırma	Ders kitaplarına yerleştirilmeli	4
	Örnek çalışmalar dijital alanda paylaşılabilir	2
	Örnek uygulamalar paylaşılmalı	1
	Reklam verilmeli	1
	Üniversitede bu teknik de yer almalı	1
	Sınıf mevcutları 20’ den az olacak şekilde tasarlanmalı	1
	Her derste uygulama alanı oluşturulmalı	1
	Öğretmenlere uygulamalı eğitim verilmeli	2
	Müfredatı tekniğe uygun ayarlanmalı	2
	Youtube kanalına teknik hakkında video eklenmeli	1
	Seminerlerde öğretmenlere anlatılmalı	16
	Müfredat analiz-sentez-değerlendirme basamağında güncellenmeli	1
	Pilot okul belirlenerek uygulama koyulmalı	1
	Test sisteminden vazgeçilmeli	1
Daha ayrıntılı anlatılmalı	1	

Tablo 11 incelendiğinde öğretmenler Türkiye’de Think-Tac-Toe tekniğinin yaygınlaştırması sorusuna çoğunluk olarak “Seminerlerde öğretmenlere anlatılmalı (f=16)” cevabı verilmiştir. Öğretmenlerimiz teknik hakkında yeterli eğitime ve donanıma sahip değillerdir. Öğretmenlere teknik hakkında gerekli, uygulamalar, bilgiler, eğitimler verildiğinde sonuçların daha farklı olacağı düşünülmektedir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın temel amacı çerçevesinde ilkokul kademesinde Think-Tac-Toe tekniği kullanımına dair sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden elde edilen sonuçlar değerlendirilip öneriler belirtilmiştir. İlk olarak uygulama sürecinde araştırmacı tarafından sınıf

öğretmenlerine görüşme soruları öncesinde tekniğin kullanımına dair örnekler sunulup anlatılmıştır. Tanıtım sırasında öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğini yapılandırılmış grid tekniğine benzettikleri belirlenmiştir. Think-Tac-Toe tekniği farklılaştırılmış öğretim etkinlikleri arasında öğrencilerin ilgi, merak ve yeteneklerini yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri ile göstermelerine olanak sağlayan yöntemdir. Etkinliğin öğrencilerin seçimlerine göre ilerlemesi, öğrenciye seçme özgürlüğü tanınması, öğrencinin kendi tercihlerini yaptığı için sıkılmamasını, dikkatini vermesini sağlar. Öğretmenler de bu etkinlik sırasında öğrencilerin ilgi, merak, yetenek ve becerilerini gözlemlene fırsatı sunmaktadır (Ağaoğlu & Ağaoğlu, 2015). Görevlerin öğrencilere hitap edebilmesi adına bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri, hazır bulunuşluk düzeyleri, ilgileri, merakları ve yeteneklerini gösterecekleri şekilde ürün temelli hazırlanmasına dikkat edilmelidir.

Elde edile bulgulara göre Think-Tac-Toe tekniği, sınıf öğretmenleri tarafından “Çoklu zekâ kullanımı sağlayan, öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel özelliklerini geliştiren, yaparak yaşayarak öğrencilerin daha kalıcı ve eğlenceli olmasını sağlayan teknik.”, “Bir konu hakkında bilişsel alan basamaklarına göre uygun görevler hazırlayıp öğrencilerin bu görevlerden belirli sayıda görev seçip yaptıkları bir teknik.”; “Sorular eşliğinde hayal gücünü kullanarak sorgulamayı, fikir üretmeyi, materyale dökmeye teşvik eden çoklu zeka kuramına benzer nitelikte bir teknik.”, “Eleştirel düşünme ve çoklu zeka kuramına hitap eden üst düzey bir teknik” olarak tanımlamışlardır. Sınıf öğretmenleri tarafından yapılan tanımlamalar ilgili alan yazın tarandığında da benzer tanımların yapıldığı görülmektedir. Ağaoğlu ve Ağaoğlu (2015) farklılaştırılmış eğitim etkinlikleri içinde öğrencilerin; ilgi, merak ve yeteneklerini, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri ile göstermelerine imkân veren yöntemler olarak tanımlamıştır. İzgi (2014) öğrenci seçimine dayalı bir grafik organizasyonudur. Aşamalı etkinlikleri içeren pano öğrencilere öğrendiklerini göstermeleri için çeşitli görevleri seçme olanağı sağlar olarak tanımlamaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin çoğunun Think-Tac-Toe tekniğine dayalı deneyiminin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerden bazıları bu tekniği kullandığı fakat kalabalık sınıflardan dolayı zorlandıklarını dile getirirken bazıının da bu tekniğe benzeyen başka teknikleri kullandıkları belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde öğretmenlerin Think-Tac-Toe tekniğini faydalı buldukları, gerekli seminerler verildikten sonra derslerinde kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinden (f=20) tekniğin ilkökul kademesinde uygulanabileceğini düşünmektedir. İlkokul kademesinde kullanılmayacağını düşünen (f=4) öğretmenler ise kalabalık sınıflardan, zaman yetersizliğinden dolayı uygulanamayacağını düşünmektedir. Sınıf öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde tekniğin ilkökul kademesinde en fazla (f=15) Hayat Bilgisi dersinde kullanılması tercih edildiği düşünülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin görüşleri incelendiğinde Think-Tac-Toe tekniğinin ilkökul kademesinde kullanımın öğrencilerin yaratıcılıklarına, eleştirel düşünme becerilerine, sorumluluk bilincine, seçim yapma özgürlüğüne, farklı bakış açısı kazanmalarına gibi birçok becerilerine hitap etmesi bakımından kullanılabilirliğinin olumlu sonuçlarla karşılaşacağını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri tekniği kullanırken “zaman konusunda zorluklarla karşılaşılır, tekniği tam olarak zorlayabilir”, “zaman konusunda zorluklar olabilir...”, “zamani

ayarlayamam, vakit sıkıntısı”, “zaman açısından sorun yaşanabilir” gibi cevaplarından anlaşıldığı üzere (f=9) öğretmenin zaman sıkıntısından dolayı bu teknikte karşılaşılabilecek sıkıntının zaman olduğunu düşünmektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre Think-Tac-Toe tekniğinin kullanımına dair ülkemizde tekniğin yaygınlaştırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur. Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin çoğunun teknik hakkında gerekli seminerlerin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Öğretmenlere gerekli uygulamalı eğitimler verildiğinde, dijital ortamlarda teknikle alakalı örneklerle ulaşılabildiğinde öğretmenlerin tekniği daha doğru anlayıp, uygulama örneklerini gördüklerinde kullanım sıklığının artacağı düşünülmektedir. Tekniğin sadece kâğıt üzerinde ele alınmayıp dijital ortamda ele alınarak tasarlanması yönünde önerilerde bulunmaktadır. Bu çalışma sınıf öğretmenlerin görüşleri ele alınarak elde edilen nitel bir çalışmadır. İleriki çalışmalarda deneysel bir araştırma kapsamında tekniğin faydaları veya olumlu olumsuz yönlerinin gözlemlenip değerlendirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Agaç. G & Öztürk. A (2022). Kapsayıcı matematik eğitime ilişkin sınıf öğretmenlerinin uygulamaları, yeterlilikleri ve karşılaştık problemler. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 110-132.

Agaoğlu. O & C. Agaoğlu. F (2015) Proje bulmacası: üstün yetenekliler için tic-tac-toe yöntemi ile farklılaştırma. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 2(2), 59-69.

Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (3. Baskı). Çev. Ed., M. Bütün ve S. B. Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çelebi. N, Güner. H, Korumaz. M & Kaya. T. G, (2014) Neoliberal Eğitim Politikaları ve Eğitimde Fırsat Eşitliği Bağlamında Uluslararası Sınavların Analizi. *Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 329.

Çoban. H (2019) *Farklılaştırılmış öğretim tasarımının öğrencilerin matematiksel muhakeme becerilerine, biliş ötesi öğrenme stratejilerini kullanma düzeylerine ve problem çözme becerilerine etkisi*. Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Gregory, G. H., & Chapman, C. (2020). Farklılaştırılmış öğretim stratejileri: Tek beden herkese uymaz. S. Zoraloğlu, (M. A. Sözer, Çev. Ed.). Pegem Akademi.

Gül, S. O. (2014). Farklılaştırılmış öğretim ve uyarlamalar. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 11-123.

İzgi. İ (2014) *Ayırt edicilik ilkesine dayalı ingilizce öğretim tasarımı uygulamasının öğrencilerin akademik başarı ve derse yönelik tutumları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Kutlu, Abu, N. (2022). *İlkokulda Üstün Yetenekli Öğrencilerin Çok Yönlü Desteklenmesi Etkinlik Örnekleri*, Pegem Akademi, Ankara.

Merriam, S. B. (2018). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarıkaya, İ. & Özgöl, M. (2015). Üstün yetenekli lise öğrencileri için problem çözme becerilerine yönelik algı ölçeği. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 2(2), 45-47.

Taş, S.& Sırmacı, N. (2018). Farklılaştırılmış öğretim tasarımının öğrencilerin bilişüstü becerilerine ve matematik akademik başarılarına etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 336-351.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara.

Zoraloğlu, S. & Şahin, A. E. (2022). Bir sınıf öğretmenin farklılaştırılmış öğretim yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir uygulamaları. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(3), 834-854.

İLKOKUL 1. VE 2. SINIF ÖĞRENCİLERİNE UYGULANAN SCAMPER ÜRÜNLERİNİN ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Aylin ÖZTÜRK
Amasya Üniversitesi, [-0009-0008-7318-5372](mailto:0009-0008-7318-5372)

Dr. Öğr. Üyesi, Neşe KUTLU ABU
Amasya Üniversitesi, 0000-0002-4251-3627

ÖZET

İlgili literatürde yaratıcılığın erken yaşlarda geliştirilmesinin oldukça önemli olduğu bildirilmiştir. Bu doğrultuda çocukların yaratıcılıklarını geliştirmeye fırsat sunacak etkili eğitim uygulamalarının öneminden sıklıkla bahsedilmektedir. Bu uygulamalardan biri olan yönlendirilmiş beyin fırtınası olarak ifade edilen SCAMPER tekniği de yaratıcı düşünmeyi açığa çıkaran bir tekniktir. Bu çalışmada ilkökul 1. ve 2. sınıf öğrencilerine SCAMPER tekniği uygulanmış ve bu teknikte ortaya çıkan öğrenci ürünlerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Van ili merkez ilçesindeki bir köy okulunda öğrenim gören ilkökul 1. ve 2. sınıftaki toplam 10 öğrenci oluşturmaktadır. Birleştirilmiş sınıfta öğrenim gören öğrenciler serbest zaman etkinlikleri dersinde ayakkabı nesnesi ile tekniğin uygulamaları yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından ayakkabı nesnesine yönelik SCAMPER aşamalarına dayalı sorular oluşturulmuştur. Ayakkabının bir bölümünü çıkarsaydınız hangi kısmını çıkarırdınız? Ayakkabıyı yeniden tasarlasaydınız nasıl tasarlardınız? gibi sorularla SCAMPER tekniğinin yedi aşamalı soruları öğrencilere yöneltilmiştir. Öğrencilerin, belirlenen nesneyi teknikteki basamaklara göre düşünerek soruların cevaplanması istenmiştir. Öğrenciler, farklı sorularla yeni fikirler üretmişlerdir. Öğrencilerin sürece aktif katılımı sağlanarak, yaratıcı ve esnek düşüncelerine yardımcı olunmuştur. Öğrenciler teknikle ilgili soruları yanıtlarken yazarak veya çizerek fikirlerini ifade etmişlerdir. Araştırmada öğrencilerin ortaya koydukları SCAMPER ürünleri nitel veriler olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada nesnelere ile çalışan öğrencilerin birbirinden farklı yaratıcı ve özgün ürünler ortaya koydukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin çoğu fikirlerini yazılı yolla ifade etmişlerdir. Sözel yolla ifade eden öğrencilerin nesnelere işlevlerini, amaçlarını değiştirdikleri, günlük hayatta farklı kullanım şekillerine yer verdikleri ve gelecekte farklı kullanımlar ortaya koydukları tespit edilmiştir. Teknik sayesinde öğrenciler farklı bakış açıları geliştirerek özgün ürünler ortaya koymuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda SCAMPER tekniğine dayalı uygulamaların ilkökul 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin farklı ürünler üretmelerine katkı sağladığı, eğlenceli şekilde çalıştıkları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: SCAMPER, öğrenci ürünleri, ilkökul öğrencileri

ANALYSIS OF SCAMPER PRODUCTS APPLIED TO PRIMARY SCHOOL 1ST AND 2ND GRADE STUDENTS

In this study, the SCAMPER technique was applied to primary school 1st and 2nd grade students and it was aimed to analyze the student products that emerged with this technique. The study group of the research consisted of a total of 10 students in the 1st and 2nd grades of primary school studying in a village school in the central district of Van province. The students, who were learning in a unified class, practiced the technique with the shoe object in the free time activities course. Questions based on SCAMPER stages were created by the researchers for the shoe object. The seven-stage questions of the SCAMPER technique were directed to the students with questions such as: If you were to remove a part of the shoe, which part would you remove? If you were to redesign the shoe, how would you design it? Students were asked to answer the questions by thinking about the object according to the steps in the technique. Students generated new ideas with different questions. Students were actively involved in the process and were helped to think creatively and flexibly. Students expressed their ideas by writing or drawing while answering questions about the technique. In the research, SCAMPER products created by the students were evaluated as qualitative data. Case study, one of the qualitative research methods, was used in the study. Content analysis was used to analyze the data obtained from the research. In the study, it was determined that students working with objects produced different creative and original products. Most of the students expressed their ideas in written form. It was determined that the students who expressed their ideas verbally changed the functions and purposes of the objects, used them in different ways in daily life and put forward different uses in the future. Thanks to the technique, students developed different perspectives and created original products.

Keywords: SCAMPER, student products, primary school students

Giriş

Yaratıcılık kavramının kelime anlamı; var edebilme, yaratıcı olmayı da yaratabilme yeteneğidir (Andreasen, 2015). Yaratıcılık, gündelik hayattan, akademik bilgilere ve çeşitli üretime kadar her alanda görülmektedir. Bireylerin karşılaştığı sorunlara, yeni fikirler sunabilmesi, çözümler üretebilmesi için yaratıcılık becerisini kazanması gerekmektedir. Birey yaratıcı düşünerek ilişkiler arasında daha önce kurulmamış bağları kurabilir. Bu sayede yeni fikirler ve ürünler ortaya koymaktadır. Özelliklere ihtiyaçlara yönelik problem çözme becerilerinin gelişmişliği ile yaratıcılık arasında sıkı bir bağın bulunduğu bilinmektedir.

Yaratıcı düşüncelerin ortaya çıkmasında eğitim öğretim programlarının önemi büyüktür. Öğrencilerin ilgileri ve ihtiyaçlarına göre hazırlanan öğretim programları öğrencilerin, problem çözme becerilerini ve keşfedici yönünü ortaya çıkarmalıdır. Burada öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmen, öğrencilerini iyi tanımalı, onların yaratıcılıklarını destekleyecek etkinlikler tasarlamalıdır. Yaratıcılığın gelişmesi için etkili tekniklerin sınıfta kullanılması gerekir. Bireylerin karşılaştığı sorunlara, yeni fikirler sunabilmesi, çözümler üretebilmesi için yaratıcılık becerisini kazanması gerekmektedir. Birey yaratıcı düşünerek ilişkiler arasında daha önce kurulmamış bağları yapılandırır. Bu sayede yeni fikirler, ürünler ortaya koyar. Öğrencilerin yeteneklerini ortaya koymasına fırsat verilmeli, zaman kısıtlamasına gidilmemeli, öz düzenleme becerisinin kazandırılması ve etkinliklerin öğretmenden bağımsız bir şekilde ilerlemesi öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini artırır.

da önemli bir etkiye sahiptir. Eğitimin tüm kademelerinde yaratıcı düşünmenin geliştirilebilmesi önemli bir hedef olarak nitelendirilebilir (Yalçın ve Yaman, 2005).

SCAMPER

Yaratıcılığı geliştirmek için kullanılan bazı teknikler vardır. Bunlardan bir tanesi SCAMPER tekniğidir. Yönlendirilmiş beyin fırtınası olarak da bilinen SCAMPER tekniği, ilk defa 1953 yılında Alex Osborn tarafından belirlenmiş ve 1971 yılında Bob Eberle tarafından yaratıcı yeteneklerin ortaya çıkarılması için kullanılmıştır (Yağcı, 2012). SCAMPER tekniği, yaratıcı düşünmenin geliştirilmesinde kullanılan bir beyin fırtınası yöntemidir. Çocuklara hayal dünyalarını kullanarak farklı ürünler ortaya koyma fırsatı sunmaktadır. Beyin fırtınası yaparak bir nesnedeki eksik yönler tespit edilir ve bu yönlerin geliştirilmesi için öneriler de bulunulur.

SCAMPER tekniğinde bir nesne, öge, durum, olay seçilir ve yönlendirici sorularla seçilen öge geliştirilir, değiştirilir, farklı nesnelere birleştirilir. Bunun sayesinde öğrencilerin yaratıcı düşünceleri desteklenir. Tekniğin sınırlarının olması öğrencinin esnek düşünmesine olanak tanır. Burada amaç öğrencilerin yeni bir şeyler üretmeleri değil öğrenme sürecine aktif katılım sağlanarak fikir üretimini desteklemek ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmektir (Yıldız ve İsrail, 2002). SCAMPER tekniğinin, öğrencilerde yaratıcı düşüncüyü desteklemede ve geliştirmede etkili bir teknik olduğu düşüncesiyle uygulanması önerilmektedir (İslim, 2009; Poon vd., 2014; Tassoul, 2005; Yıldız ve İsrail, 2002). SCAMPER, İngilizce de farklı fiillere karşılık gelen bir akronimdir. Her bir baş harfi konuya farklı bir bakış açısıyla bakılması için tasarlanmıştır. SCAMPER'in baş harfleri hakkında bilgi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. SCAMPER tekniği (Yıldız ve İsrail, 2002)

S-Substitute (Yerine Koyma)	Bir nesnenin yerine başka bir nesne konulmasıdır.
C-Combine (Birleştirme)	Nesnenin başka nesnelere birleştirilip yeni bir nesne üretilmesidir.
A-Adapt/Adjust (Adapte Etme/Uyarlama)	Nesnenin mevcut duruma uyum sağlaması için diğer nesnelere değiştirilmesidir.
M-Modify/Minify/Magnify (Modifiye Etme/Küçültme/Büyütme)	Nesnenin boyutunun büyütme, küçültme, değiştirme aşamasıdır.
P-Put to Other Uses (Başka Yerlerde Kullanma)	Nesnenin başka amaçlarda kullanma aşamasıdır.
E-Eliminate (Çıkarma/ Yok Etme)	Nesneyi daha işlevsel hale getirmek için hangi kısmının çıkarabileceğine yönelik sorulardır.
R-Rearrange/Reverse (Yeniden Düzenleme/Tersine Çevirme)	Alternatif çözümler sunmak için nesnenin mevcut koşulları üzerinde düzenlemeler yapmaya yönelik soruların sorulduğu bir basamaktır.

Teknikte kullanılan sorular, öğrencilerin yaratıcı ve esnek düşüncelerine, farklı bakış açıları sergilemelerine olanak sağlar. Bu teknik sayesinde öğrenciler özgün fikirler ortaya

koyabilmektedirler. Farklı soru kalıpları sayesinde, eski fikirler yerlerini yeni, özgün fikirlere bırakmaktadır. Aşağıda harflerin kapsadığı sorular ve harflerle ilgili yapılabilecek uygulama örnekleri verilmiştir:

Yerine Koyma (Substitute): SCAMPER tekniğinin ilk basamağı olan yer değiştirmede amaç, elde bulunan nesnenin, fikrin sürecin yerini tutabilecek başka bir şey ile değiştirmektir (Glenn, 1997). Bu basamakta öğrencilerden nesnenin, bir bölümü veya tamamının başka ne ile değiştirileceği sorulur. Örneğin “Ayakkabı yerine bununla aynı işi görebilecek başka ne kullanılabilir?” sorusu sorulur. Bu aşamada sorulacak soru örnekleri şu şekildedir:

-yerine ne koyabiliriz?
- Fikrin yerine başka ne kullanabilirim?
- Başka nerede yapabilirim?

Birleştirme (Combine): SCAMPER tekniğinin ikinci aşamasıdır. Bu aşamada amaç birden fazla nesneyi, öğeyi birleştirerek ortaya orijinal bir ürün çıkarmaktır. Örneğin “Bir ayakkabıyla neyi birleştirirsek daha kullanışlı bir hale gelebilir?” sorusu sorulur. Bu aşamada sorulacak soru örnekleri şu şekildedir:

-materyalleri ile birleştirebilir misiniz?
- Hangi amaçla birleştirebilirsiniz?
- Nesnenin hangi bölümleri birleştirilebilir?

Uyarlama (Adapt): SCAMPER tekniğinin üçüncü aşamasıdır. Bu aşamada nesne farklı durumlara uyarlanır. Nesnenin bu farklı durumlara uyum sağlaması sağlanır. Bu sayede yaratıcı fikirler ortaya çıkar. Nesnelere, öğelerde, durumlarda nasıl değişiklikler yapılabileceği hakkında soru örnekleri şu şekildedir:

- Tekrar şekillendirmek için ne yapabiliriz?
- Birbirine uygun hale getirmek için ne yapabiliriz?
- Bu fikri koşullara uyum sağlayacak şekilde nasıl farklılaştırabilirim?
- Bu nesne hangi nesneye benziyor? (Glenn, 1997; Michalko, 2006; Serrat, 2009; Yıldız ve İsrail, 2002).

Değiştirme, küçültme, büyütme (Modify, minify, magnify): Glenn (1997) “SCAMPER tekniğinin bu aşamasında orijinal nesnenin formunun, şeklinin, renginin, kokusunun, sesinin, boyutunun hızının değiştirilmesi gibi sorular sorularak yeni durumda ortaya yaratıcı ve orijinal fikirlerin çıkması sağlanır” şeklinde betimlemiştir (Serrat, 2009). Boyutundan başka şeklinden, renginden, hızının artıp azalmasından da bahsedilebilir. Örneğin “Ayakkabının boyutu daha büyük olsaydı nasıl olurdu?” sorusunu sorabiliriz. Bu aşamadaki örnek sorular şu şekildedir:

- Nesne daha hafif olsaydı nasıl olurdu?
- Neleri büyütebiliriz?
- Nesne şeffaf olsa nasıl olurdu?

Başka Yerlerde Kullanma (Put to Other Uses): SCAMPER tekniğinin bu aşamasında amaç nesnenin normal kullanım alanları harici başka yerlerde de kullanılmasıdır. Bu aşamada belirlenen nesnenin ya da fikrin kullanım amacının dışında başka hangi amaçlarla, ne şekilde kullanılabileceği değerlendirilir (Glenn, 1997). Örneğin “Ayakkabıyı yürümek harici başka

hangi alanlarda kullanabilirsiniz?” sorusu sorulur. Bu aşamayla ilgili sorulacak soru örnekleri şu şekildedir:

- Bu nesneyi başka nerede kullanabilirim?
- Nesneyi hangi amaçla kullanabilirim?
- Kullanımını bilmesen ne amaçla kullanırdın? (Glenn, 1997; Michalko, 2006; Serrat, 2009; Yıldız ve İsrail, 2002)

Yok etme, Çıkarma (Eliminate): Bu aşamada nesnenin belirli bir kısmının ya da tamamının çıkarılıp bu durum hakkında fikir üretmeleri istenir. Eldeki bütünden bir parça çıkarılarak özgün ürüne ulaşmaları sağlanır. Örneğin “Ayakkabıdan neyi çıkarırsak daha özgün bir ayakkabı elde ederiz?” sorusunu sorabiliriz. Bu aşamada sorulacak soru örnekleri şu şekildedir:

- Nesneden neyi çıkarırsak daha iyi bir hale gelebilir?
- Nesneyi daha iyi bir hale getirmek için neler yapabiliriz?

Tersine Çevirme/Yeniden düzenleme (Reverse/Rearrange): Bu aşama nesnenin, düşüncenin işleyişini tamamen tersine çevirerek özgün bir bakış açısı kazandırılmasını sağlar. Tersine çevirebileceğimiz ya da tamamen değiştirebileceğimiz bir durum olup olmadığı tespit edilir. Bu sayede alışagelmış fikirlere özgün fikirlere ulaşma amaçlanır. Nesnenin parçaları ters yönde işlediğinde ya da işlem sırası değiştiğinde neler yapılabileceği düşünülür (Serrat, 2009). Bu aşamada sorulacak soru örnekleri şu şekildedir:

- ...sen tasarlasaydın nasıl bir tasarım yapardın?
- ...nesnenin olumlu olumsuz yönleri değişebilir mi?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ilköğretim 1. ve 2. sınıflardaki öğrencilere yedi aşamadan oluşan SCAMPER tekniğini uygulamak ve bu tekniğin öğrenci ürünlerine yansımalarını analiz etmektir. Araştırmada ‘SCAMPER tekniğine dayalı ilkököl öğrencilerinin ürünleri nasıldır?’ sorusuna yanıt aranmıştır. Alt problemler şu şekildedir;

- İlkokul 1. ve 2. sınıflarda SCAMPER ürünlerinin türü nasıldır?
- İlkokul 1. ve 2. sınıflarda SCAMPER ürünlerinin boyutlar açısından özellikleri nasıldır?

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Creswell (2013)’e göre durum çalışması araştırması gözlem, görüşme, resmi ve yazılı belgeler gibi çeşitli veri kaynaklarından toplanan; konusunun gündelik yaşam ya da belirli bir zamanda sınırlı bir sistemin incelendiği detaylı araştırmalardır. Araştırmada ele alınan durum SCAMPER tekniği uygulamalarıyla ortaya konan öğrenci ürünlerinin incelenmesidir.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Van ilinin merkez ilçesindeki bir köy okulunda öğrenim gören ilkököl 1. ve 2.sınıfta okuyan 10 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

	Cinsiyet	f	Sınıf düzeyi	f
Çalışma grubu	Kız	6	1.sınıf	6

Erkek	4	2.sınıf	4
-------	---	---------	---

Tablo 1 incelediğinde çalışmaya katılan kız öğrencilerin sayısının (6), erkek öğrenci sayısından (4) fazla olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Süreci ve Aracı

Öğrencilere öncelikle SCAMPER tekniğine yönelik çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Açıklamalarda yazılı, sözel veya üç boyutlu veya teknolojiye dayalı ürünlerin ortaya konulmasında tercihlerinin dikkate alınacağı bildirilmiştir. SCAMPER tekniği ile ilgili ön uygulamalarda farklı nesnelere çalışılmıştır. Araştırma kapsamında SCAMPER uygulamalarında öğrencilerin ilgileri doğrultusunda ayakkabı nesnesi seçilmiştir. Ayakkabı nesnesi ile SCAMPER tekniğinin boyutlarına ilişkin sorular hazırlanmıştır. İki hafta boyunca öğrenciler yaratıcılıkla ilgili 7 soruyla çalışarak ürünlerini ortaya koymuşlardır. Öğrencilerin ortaya koydukları çeşitli ürünler veriler kapsamında toplanmıştır. Sözel ürünler yani öğrencilerin sorulara verdikleri sözlü cevaplar, sürecin sonunda araştırmacı veya öğrenciler tarafından not edilmiş; çizime dayalı diğer ürünler doküman analizi kapsamında toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla SCAMPER uygulamalarına yönelik ortaya konulan dokümanların analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bulgular

SCAMPER uygulamalarda toplam 15 ürün ortaya çıkmıştır. Bu ürünler 5 tanesi sözel, 10 tanesi çizime dayalıdır. Makete dayalı veya teknolojiye dayalı bir öğrenci ürünü bulunmamaktadır. Sözel ürünlerden 3 tanesini öğrenci not alırken, 2 tanesini araştırmacı not almıştır. Öğrenci ürünlerinin büyük bir çoğunluğu resimler olduğu ortaya çıkmıştır.

Substitute (Yerine Koyma) Basamağına İlişkin Bulgular

Öğrencilere, düşünülen nesnenin yerine başka hangi nesnenin konulabileceğini hayal edip, tasarımları için “Bir ayakkabı yerine bununla aynı işlevi görebilecek başka ne konulabilir?” sorusu yöneltilmiş olup alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ayakkabı yerine bununla aynı işlevi görebilecek nesne hakkında öğrenci görüşleri

Kategori	Kod	Frekans
Ayakkabı yerine bununla aynı işlevi görebilecek nesne	Poşet	3
	Taş	3
	Tahta	2
	Şişe	2
	Raket	1

Tablo 2 incelediğinde, 3 öğrencinin ayakkabı yerine bununla aynı işlevi görebilecek nesne sorusuna poşet yanıtını verdiği, 3 öğrencinin taş yanıtını, 2 öğrencinin tahta, 2 öğrencinin şişe, 1 öğrencinin ise raket yanıtını verdiği görülmektedir.

Combine (Birleştirme) Basamağına İlişkin Bulgular

Öğrencilere, düşünülen nesneyi başka nesnelere birleştirmeleri için “Bir ayakkabı ile neyi birleştirirsek daha gelişmiş bir ayakkabı elde ederiz?” sorusu yöneltilmiş olup alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Ayakkabıyı bir nesne ile birleştirme hakkında öğrenci görüşleri

Kategori	Kod	Frekans
Ayakkabı ile bir nesneyi birleştirme	Yaprak	2
	Roket	3
	Yay	2
	Demir	1
	Kızak	2

Tablo 3 incelendiğinde, ayakkabıyı bir nesne ile birleştirme konusunda 2 öğrencinin yaprak, 3 öğrencinin roket, 2 öğrencinin yay, 1 öğrencinin demir ve 2 öğrencinin kızak cevaplarını verdiği görülmüştür. Öğrencilerin verdikleri yanıtlardan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Eğer ayakkabının arkasına bir roket takarsak çok hızlı gidebiliriz. Ayakkabının altına iki tane takabiliriz.”

“Kendi ayakkabıma iki tane yay koyarsam zıplayarak giderim.”

“Yaprak takarım. Yapıştırınca uçarak gider”

“Demirle birleştiririm. Çok sağlam olur.”

“Altına kızak yaparım. Kayarak hızlı gider.”

Adapt/Adjust (Adapte Etme/Uyarlama) Basamağına İlişkin Bulgular

Öğrencilere, nesnenin mevcut duruma uyum sağlaması için “Bu ayakkabı çeşidini yapmak için daha önce çöpe attığınız hangi malzemelerden nasıl faydalanırsınız?” sorusu yöneltilmiş olup alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Ayakkabı çeşidini yapmak için çöpe attığınız malzemelerden yararlanma hakkında öğrenci görüşleri

Kategori	Kod	Frekans
Ayakkabı çeşidini yapmak için çöpe atılan malzemeden yararlanma	Yapıştırıcı	4
	Meyve suyu kutusu	2
	Kurşun kalem	2
	Demir çubuk	2

Tablo 4 incelediğinde, ayakkabı çeşidini yapmak için çöpe atılan malzemeden yararlanma hakkında 4 öğrencinin yapıştırıcı, 2 öğrencinin meyve suyu kutusu, 2 öğrencinin

kurşun kalem, 2 öğrencinin demir çubuk cevaplarını verdiği görülmüştür. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Ayakkabıya roketi yapıştırmak için yapıştırıcı kullanırım.”

“Meyve suyu kutusunu kesip onun altına yay koyarım.”

“Çöpten demir çubuklar bulurum.”

“Kurşun kalemleri alırım.”

Modify/Minify/Magnify (Modifiye Etme/Küçültme/Büyütme) Basamağına İlişkin Bulgular

Öğrencilere, nesnenin boyutunda herhangi bir değişiklik yaptığımızda gerçekleşebilecek durumları düşünmeleri için “Ayakkabımız daha ağır olsaydı ne olurdu?” sorusu sorusu yöneltilmiş olup alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Ayakkabının ağır olması sonucu karşılaşılabilecek sorunlar hakkında öğrenci görüşleri

Kategori	Kod	Frekans
Ayakkabının ağır olması sonucu karşılaşılabilecek sorunlar	Bacaklarının ağrması	5
	Okula geç kalmak	3
	Hızlı gidememek	4

Tablo 5 incelendiğinde, ayakkabının ağır olması sonucu karşılaşılabilecek sorunlar hakkında 5 öğrencinin bacaklarının ağrması, 3 öğrencinin okula geç kalmak, 4 öğrencinin hızlı gidememek yanıtını verdiği görülmektedir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Ağır olsaydı yürümekte çok zorlanırdım. Bacaklarım ağrırdı.”

“Hızlı gidemezdim.”

“Okula gelirken geç kalırdık.”

Put to Other Uses (Başka Yerlerde Kullanma) Basamağına İlişkin Bulgular

Öğrencilere, nesnenin başka nerelerde kullanabileceğini düşünmeleri için “Ayakkabıyı başka nerede ve nasıl kullanabiliriz?” sorusu yöneltilmiş olup alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Ayakkabıyı başka bir yerde kullanma konusunda öğrenci görüşleri

Kategori	Kod	Frekans
Ayakkabıyı başka bir yerde kullanma	Bardak olarak kullanmak	4
	Kalemlik olarak kullanmak	3
	Eldiven olarak kullanmak	3
	Kedi maması yeri olarak kullanmak	1

Tablo 6 incelendiğinde, ayakkabıyı başka bir yerde kullanma konusunda 4 öğrencinin bardak olarak kullanmak, 3 öğrencinin kalemlik olarak kullanmak, 3 öğrencinin eldiven olarak

kullanmak, 1 öğrencinin kedi maması yeri olarak kullanmak cevaplarını verdiği görülmüştür. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Ayakkabıyı bardak olarak kullanıp kola içebiliriz.”

“Çekiç yapar çivi çakmak için vurabilirim.”

“Kalemlik olarak kullanırım ve kalemlerimi koyarım.”

“Soğukta ellerime de giydirir eldiven gibi kullanırım.”

“Kedi maması yeri olarak kullanırım. Kedilerin yemini oraya koyardım.”

Eliminate (Çıkarma/ Yok Etme) Basamağına İlişkin Bulgular

Öğrencilere, nesneyi daha işlevsel hale getirebilmeleri için çıkarılması gereken parçaları düşünmesi için “Ayakkabıyı daha iyi bir hale getirmek için ondan çıkarabileceğin bir şey var mı?” sorusu yöneltilmiş olup alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Ayakkabıdan çıkarılabilecek nesne hakkında öğrencilerin görüşleri

Kategori	Kod	Frekans
Ayakkabıdan çıkarılabilecek nesne	Bağcık	5
	Topuk	2
	Keçe	2
	Astar	1

Tablo 7 incelendiğinde, ayakkabıdan çıkarılabilecek nesne hakkında 5 öğrencinin bağcık, 2 öğrencinin topuk, 2 öğrencinin keçe, 1 öğrencinin astar cevaplarını verdiği görülmektedir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Mesela bağcıklarını çıkarırım. Bağlarken beni çok yoruyor.”

“Ayakkabının astarını çıkarırım. Daha rahat ederim.”

“Bağcıklarını çıkarırım.”

“Ayakkabının topuğunu çıkartırım.”

“Keçesini çıkarırım.”

Rearrange/Reverse (Yeniden Düzenleme/Tersine Çevirme) Basamağına İlişkin Bulgular

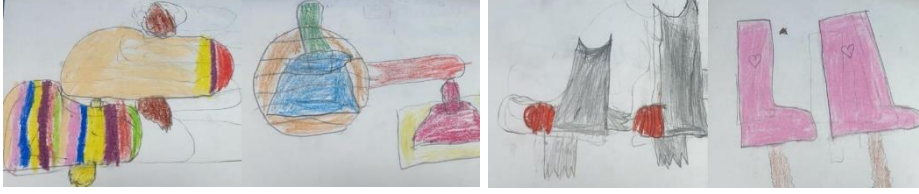
Öğrencilere, özgün bir ürün çıkarmaları için “Ayakkabıyı sen tasarlasaydın nasıl bir tasarım yapardınız?” sorusu yöneltilmiştir. Cevapların resimlendirilmesi istenmiştir. Verilen cevapların görselleri aşağıda verilmiştir:

Tablo 8. Tasarlanan ayakkabı hakkında öğrencilerin görüşleri

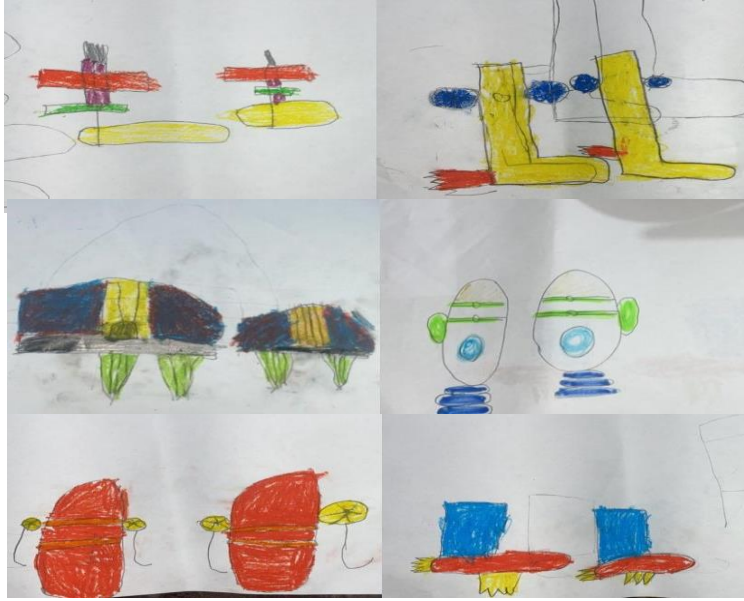
Kategori	Kod	Frekans
Tasarlanan ayakkabı çeşidi	Ateş püskürten ayakkabı	3
	Roket takılı ayakkabı	3
	Yaprak mekanizmalı b1	2
	Şemsiyeli ayakkabı	1
	Yaylı ayakkabı	1

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerden 3 tanesi ateş püskürten ayakkabı, 3 tanesi roket takılı ayakkabı, 2 tanesi yaprak mekanizmalı ayakkabı, 1 tanesi

şemsiyeli ayakkabı, 1 tanesi yaylı ayakkabı çeşidi tasarlamıştır. Öğrencilerin ortaya koydukları SCAMPER ürünlerine Resim 1 ve 2’de yer verilmiştir.

Resim 1. İlkokul öğrencilerinin SCAMPER ürünleri I

Resim 2. İlkokul öğrencilerinin SCAMPER ürünleri II

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ilköğretim 1. ve 2.sınıf öğrencilerine SCAMPER tekniği uygulanmıştır. Öğrencilerin, SCAMPER tekniği ile ele aldıkları ayakkabı konulu öğrenci ürünleri incelenmiştir. İlkokulun ilk yıllarında SCAMPER uygulamalarının resim ve çizim yoluyla ortaya koymayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. SCAMPER tekniğinin öğrencilerin bir kısmının sanatsal çalışmalarına ve yaratıcı düşüncelerine olumlu yönde katkı sağladığı görülmektedir. Vural (2008) çalışmasında yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesinde beyin fırtınası ve tartışma tekniklerinin yararlı olacağını bildirmektedir. Öğrenciler en çok uyarılma aşamasında sık tekrarlar yapmıştır. Çıkarma basamağında 7 kategori en yüksek kategoriye sahiptir. En az fikir üretilen basamak büyütme, küçültme basamağıdır. Bir kavramla ilgili toplam 33 kategori ve 74 koda ulaşılmıştır. Ürünlerden elde edilen sonuçlara göre SCAMPER tekniğinin öğrencilerin hayal dünyalarını zenginleştirdiği, bir nesneyi olduğundan farklı şekillerde düşünebildikleri, yaratıcı düşünme becerilerini arttırdığı söylenebilir.

Yaratıcılık, problem çözme konusunda en önemli becerilerden bir tanesidir. Serrat (2009) bir çalışmasında SCAMPER kullanımının öğrenciye bir olayı sorgulama, problemle

ilgili çözüm üretme, bireysel ve grupla çalışma ve fikir alışverişinde bulunma imkânı sağlamasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Öğrenciler, bu tekniği uygularken oldukça eğlenmektedirler (Coşkun, 2006). Öğrenciler ayakkabıyı farklı boyutlarda düşünerek, hangi bölümünü ne şekilde değiştirebileceklerini fark etmişlerdir. Hayal kurmanın, bir şeyler yaratabilmenin aslında imkânsız olmadığını görme fırsatı bulmuşlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin düşüncelerini ifade edebilme, fikrini savunabilme, birbirlerinin ayakkabı çizimlerini yorumlayarak farklı görüşlere, tasarımlara saygı duyma konusunda ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Arslan ve Şahin'in (2004) yapmış olduğu çalışma bu sonucu destekler niteliktedir. SCAMPER tekniği, yaratıcılık ve çok yönlü düşünme becerisi anlamında faydalı bir teknik olduğu görülmektedir. Michalko (2006) çalışmasında SCAMPER uygulamalarının öğrencilere alternatif düşünme yolları sunması ve bir dizi soruyla bunu etkili şekilde başaran bir tekniktir.

Öneriler

- SCAMPER tekniğini ilk uygulayacak öğretmenlerin resim ve çizim yoluyla uygulama yapmaları, bu yolla öğrencilerin katılımları daha çok artırabilir.
- Öğretmenler bu teknikte gerek sözel gerek görsel veya teknolojiye dayalı olarak farklı ürün türleri hakkında bilgilerin verilmesi, uygulamaların yapılması önerilmektedir. Böylelikle farklı zenginlikte ve türde öğrencilerin çalışması için zenginleştirme sağlanabilir.
- SCAMPER tekniğinin öğrencilerde yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiği görülmektedir. Bu katkıdan dolayı SCAMPER tekniğinin okullarda kullanımının yaygınlaşması önerilmektedir.
- Öğretmenler ilk SCAMPER uygulamalarını gözlemlemeli, en az fikir üretilen ve zorlanılan boyutlarda farklı örnekler sınıfa getirilmelidir. Öğrencilere ilham verecek örneklerin sınıfa taşınması SCAMPER fikirlerinin üretilmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Özyaprak, M. (2016). Yaratıcı düşünme eğitimi: SCAMPER örneği. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 3(1), 67-81.
- Ceran, O., Karaca, C., Eren, S. ve Karataş, S. (2015). SCAMPER tekniğinin öğrencilerin yaratıcı hikâye yazma becerilerine etkisi: bir hikâyeyi yeniden yazma örneği. *International Journal of Language Academy*. 3(4), 386-400.
- Ak, E. (2011). *Yaratıcı yazma tekniklerinin ilköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin Türkçe dersindeki yazılı anlatım becerileri üzerinde etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yağcı, E. (2012). Yönlendirilmiş beyin fırtınası tekniği: SCAMPER konusunda veli görüşleri üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 43, 485-494.
- İslim, Ö. M. (2009). *Bilgi ve iletişim teknolojileri dersinin SCAMPER (yönlendirilmiş beyin fırtınası) tekniğine göre işlenmesinin öğrencilerin yaratıcı problem çözme becerilerine ve akademik başarılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Poon, J.C.Y, Au, A.C.Y., Tong, T.M.Y. & Lau, S. (2014). The feasibility of enhancement of knowledge and self-confidence in creativity: a pilot study of a three-hour SCAMPER workshop on secondary students. *Thinking Skills and Creativity*, 14, 32–40.

Tassoul, M. (2005). All creative tools.

Serrat, O. (2009). The SCAMPER technique. Knowledge Solutions. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/27643/SCAMPER-technique.pdf>, Erişim tarihi:20 Mayıs 2023

Arslan, A. ve Şahin, Y.T. (6-9 Temmuz 2004). Oluşturmacı yaklaşıma dayalı işbirlikli öğrenmenin öğrencilerin duyuşsal öğrenmelerine etkileri. *VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.

Michalko, M. (1991). *Thinkertoys: A handbook of business creativity*. Berkeley, CA: Ten Speed Press.

Yaman, S. ve Yalçın, N. (2005). Fen bilgisi öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının yaratıcı düşünme becerisine etkisi, *İlköğretim-Online*, 4(1), 42-52.

TAKKELİ DAĞ ve ÇEVRESİNİN COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Doç. Dr. Recep BOZYİĞİT

Necmettin Erbakan Üniversitesi, rbozyigit@erbakan.edu.tr, 0000-0002-9790-1168

Fatoş KAYAARDI

Necmettin Erbakan Üniversitesi, fatos.kayaardi08@gmail.com, 0000-0001-6876-913X

ÖZET

“Takkeli Dağ ve Çevresinin Coğrafya Öğretimindeki Yeri” konulu çalışmanın amacı, Takkeli Dağ’ın özelliklerini coğrafya öğretim programında yer alan kazanımlar ile ilişkilendirerek gezi-gözlem yönteminin uygulanabileceği bir saha olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmanın verileri; saha ile ilgili önceki verilerin taranması ve farklı zamanlarda Takkeli Dağ ve çevresine yapılan saha çalışmaları sonucunda elde edilen gözlemlere dayanmaktadır.

Takkeli Dağ ile ilgili elde edilen verilerin coğrafya öğretimi ile ilişkilendirilmesinde doküman analizi yapılmıştır. Bu konuda; kanıt kullanma, coğrafi gözlem ve arazide çalışma gibi becerileri içeren kazanımlar çalışma amacına uygun olarak doğrudan ilişkili kazanımları oluştururken, diğer becerileri içeren kazanımlar ise dolaylı ilişkili kazanımlar olarak ilişkilendirilmiştir. 2018- CDÖP’ te yer alan toplam 130 kazanımdan 52’si Takkeli Dağ ve çevresinde karşılık bulmuştur. Sonuç olarak Takkeli Dağ ve çevresi ile ilgili 52 kazanımın, 35’i fiziki, 17’si ise beşeri coğrafya konularından oluşmaktadır.

Takkeli Dağ sahip olduğu doğal ve kültürel özellikler nedeni ile coğrafya, tarih, arkeoloji, jeoloji, turizm, botanik bilim dallarının öğretimi için ideal merkezlerden birisidir. Ayrıca Takkeli Dağ’ın şehir merkezine yakın olması gelecekte popüleritesini daha da arttırması beklenmektedir.

Konya şehrinde bulunan ortaöğretim kurumlarında, coğrafya öğretmenleri eşliğinde doğal ve beşeri sistemlerin öğretimi amacı ile özellikle ilkbahar ve sonbahar aylarında periyodik olarak günü birlik gezilerin düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Takkeli Dağ, Coğrafya Öğretimi, Kazanımlar

1.GİRİŞ

Coğrafya biliminin geniş bir perspektife sahip olması coğrafya tanımlarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Atalay coğrafyayı ‘Yeryüzünün şekillenmesini, şekillenmede etkili olan amilleri ve yeryüzünde canlı hayatı oluşturan; insan, bitki, hayvan toplulukları ile doğal ortam arasındaki ilişkileri ve bunların dağılışını inceleyen bir bilim’ olarak tanımlamıştır (1994). Güney vd. ise ‘Coğrafya bilimi dünyanın yüzeyini, fiziksel yapıya ve insana ilişkin mekânsal görünümlemlerle farklılaşmaları ve bunların gerçekleştiği ortamı araştıran, irdeleyen bir bilimdir’ şeklinde açıklamışlardır (2016).

Öğrenmeyi öğretmek amacıyla planlı ve bilinçli bir şekilde geliştirilen yöntemler, coğrafya eğitiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Coğrafya eğitiminin olmazsa olmazı olarak görülen yöntemlerinden birisi gezi-gözlem yöntemidir. Garipağaoğlu (2001) gezi-gözlem yöntemini, olayların meydana gelmiş olduğu ve bizzat devam ettiği mekânlara giderek gözlem yapmak, yerinde değerlendirmelerde bulunarak olaylar arası korelasyonları saptamak olarak tanımlamıştır.

Gezi-gözlem yöntemi, öğrencilerin öğretileni doğrudan gözlemleyebileceği, fonksiyonel bir ortamda dolaysız olarak çalışabilecekleri yerlere düzenlenen gezilerdir; örneğin, mağaralar, yakın çevrenin bitki örtüsü, barajlar gibi (Krepele & Duvall, 1981). Coğrafi araştırmaların laboratuvarı coğrafi mekânın bizzat kendisidir ve coğrafi olaylar bu mekânlarda ya oluş halinde ya da olayların sonuçları şeklinde gözlemeleme imkânı vermektedir (Ünlü, 2014). Coğrafya öğretim programının en önemli özelliklerinden biri yaparak yaşayarak öğrenmeyi gerçekleştirmektir.

Coğrafya eğitiminde gezi-gözlem yöntemine yönelik rota önerisi verilen ve arazi çalışmalarının yapıldığı çalışmalar mevcuttur (Yılmaz, 1997; Sarıkaya & Tuna, 2014; Kaya, Taş & Düz, 2016; Uzun, 2017; Polat, 2018). Günümüzde ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programında yer alan kazanımlar ile belli bir sahanın ilişki analizinin yapıldığı çalışmalar bulunmaktadır (Yıldırım & Arıbaş, 2018; Ünlü & Özdemir, 2018; Pınar & Tuncer, 2019; Tuncer & Pınar, 2023).

Takkeli Dağ ve çevresi birçok coğrafi unsuru barındırmaktadır. Bugüne kadar Takkeli Dağ'ın özelliklerini ortaya koymaya yönelik çalışmaların olduğu dikkati çeker (Konyalı, 1964; Dural & Ekim, 1984; Selçuk Biricik, 1998-1999; Bahar, 1994; Güyer vd., 1998; Ergen, 2009; Çaycı vd., 2013; Bozyiğit, 2018). Ancak bu çalışmada, Takkeli Dağ'ın özellikleri ile Coğrafya öğretimi arasındaki ilişkiye yer verilecektir.

Çalışmanın amacı, Takkeli Dağ'ın özelliklerini coğrafya öğretim programında yer alan kazanımlar ile ilişkilendirerek gezi-gözlem yönteminin uygulanabileceği bir saha olduğunu ortaya çıkarmaktır. Kanıt kullanma, coğrafi gözlem ve arazide çalışma gibi becerileri içeren kazanımlar çalışma amacına uygun olarak doğrudan ilişkili kazanımları oluştururken, diğer becerileri içeren kazanımlar ise dolaylı ilişkili kazanımlar olarak ilişkilendirilmiştir.

Yöntem

Çalışmanın yöntemini 'Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma' olarak tanımlanan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Çalışma dört aşamadan oluşmaktadır. Takkeli Dağ ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelenerek ilk aşama olan veri taraması gerçekleştirilmiştir. İkinci aşama olan saha çalışması farklı tarihlerde yapılmıştır. Saha çalışmaları ile coğrafya bilimine konu teşkil eden unsurlar belirlenmiştir. Üçüncü aşama olan raporlaştırma sürecinde saha çalışması sırasında gözlemler ile elde edilen veriler derlenmiştir. Dördüncü aşamada, Bowen (2009)' a göre 'Basılı ve elektronik

materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir işlem' olarak tanımlanan doküman analizi yöntemi ile CDÖP-2018 kazanımları incelenerek saha ile ilişkilendirilmiştir.

2. BULGULAR

2.1. Fiziki Coğrafya Özellikleri

2.1.1. Jeolojik Özellikler

Takkeli Dağ ve yakın çevresini oluşturan arazide, Tersier'e ait formasyonlar görülmektedir. Miosen-Pliosen yaşlı andezit, dasit, tüfler Takkeli Dağ'ın zirve ve çevresinde, Miosen-Pliosen'e atfedilen andezit, kıltaşı, tuf, aglomera dağın yamaç kesimlerinde (Görsel 1, 2), Üst Miosen-Pliosen yaşlı çakıltaşı, kumtaşı, kalker ve tüfler, Takkeli Dağ'ı doğu ve güneyini çevreleyen plato sahasının yapısını oluşturmaktadır.

Görsel 1. Takkeli Dağ'ın Kuzeydoğu Yamacında Hafriyat Sonucu Açılmış Kesitte Görülen Tuf, Tüfit ve Aglomera Kayaçları

Görsel 2. Takkeli Dağ'ın Doğu Yamacında (Sarayköy-Sulutas Yol Güzergâhı)
Volkanik Kayaçlardan Tüf ve Aglomeralar

Takkeli Dağ ve yakın çevresindeki jeolojik unsurların 2018-CDÖP'de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 1) incelendiğinde, 2018-CDÖP'deki toplam 6 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 1. Jeolojik Unsurların 2018-CDÖP'de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Arazide Çalışmaya Yönelik Kazanımlar	Coğrafi Gözleme Yönelik Kazanımlar	Kanıt Kullanmaya Yönelik Kazanımlar	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf				9.1.2
10.sınıf	10.1.4.	10.1.3; 10.1.4.	10.1.1;10.1.2; 10.1.4.	10.1.5.

2.1.2.Jeomorfolojik özellikler

Takkeli Dağ ve yakın çevresini oluşturan sahada ana jeomorfolojik unsurlardan plato, tepe ve vadiler yer almaktadır.

2.1.2.1.Plato sahası

Plato sahası, Takkeli Dağ'ın kuzeydoğu, doğu, güney ve güneybatı kesimlerinde 1200- 1340 metreler arasındaki dalgalı yüzeyleri kapsamaktadır. Saha, Keçili ve Silile vadileri ile yarılarak bu günkü görünümü kazanmıştır.

2.1.2.2.Tepeler

Takkeli Dağ ve çevresinde plato sahasından belirgin yükseklikleri ile ayrılan Büyük Gevele (1709.6 m) ile bunun güneydoğusundaki Takkeli Dağ'ın ana kütesini oluşturan Karaburgatakkalı Tepe (1643 m) yer almaktadır.

Karaburgatakkalı Tepe, Takkeli Dağ'ın ana kütesini oluşturur (Görsel 3). Bazı kaynaklarda Küçük Gevele Tepe olarak da geçmektedir. Konya şehrinin batısında Büyük Gevele Tepe'nin güneydoğusunda yer alır. Tepenin güney, doğu ve batı yamaçları oldukça dik eğime sahiptir. Kuzey kesimi bir sırt sistemi ile Büyük Gevele Tepe'sine bağlandığı için eğim daha azdır (Bozyiğit, 2018:48). Karaburgatakkalı Tepe'nin oluşturduğu volkan konisi üzerinde radyal akarsu ağı teşekkül etmiştir. Oldukça sığ yataklarda gelişen akarsular merkezden çevreye doğru ışınal olarak açılmaktadır (Selçuk Biricik, 1998- 99:41).

Görsel 3. Takkeli Dağ'ın Ana Jeomorfolojik Yapısını Oluşturan Karaburgatakkalı (Küçük Gevele) Tepe'nin Güneybatıdan Görünümü

Karaburgatakkalı Tepe'nin güney ve kuzeybatı yamacında parazit volkan konileri bulunmaktadır. Söz konusu koniler farklı morfolojik görünümüleri ile dikkati çekmektedir.

2.1.2.3. Vadiler

Takkeli Dağ'ın ve yakın kesimini oluşturan plato sahasının (Akyokuş-Sille Platosu) kuzeyinde, Sille Çayı; güneyinde, Keçili ve Meram Dere vadileri yer almaktadır (Görsel 4). Söz konusu vadilerin oluşumunda, iklimik ve tektonik hareketlerin etkileri görülmektedir. Eski Konya Gölü'ndeki seviye alçalmasına bağlı olarak aşındırma güçleri artan (Sille, Keçili ve Meram dere) akarsular yataklarına gömülerek bu günkü vadi sistemlerini oluşturmuşlardır.

Görsel 4. Takkeli Dağ'ın Çevreleyen Plato Sahası'nın (Sille-Akyokuş Platosu) Güney Kesiminde Batı-Doğu Yönünde Uzanan Meram Dere Vadisi

Takkeli Dağ ve yakın çevresindeki jeomorfolojik unsurların 2018-CDÖP'de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 2) incelendiğinde 2018-CDÖP'deki toplam 9 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 2. Jeomorfolojik Unsurların 2018-CDÖP’de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Arazide Çalışmaya Yönelik Kazanımlar	Coğrafi Gözleme Yönelik Kazanımlar	Kanıt Kullanmaya Yönelik Kazanımlar	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf		9.1.1	9.1.1	9.1.2
10.sınıf	10.1.4; 10.1.6	10.1.3;10.1.4; 10.1.6	10.1.1;10.1.4;10.1.7.	10.1.8;10.1.10

2.1.3.İklim Özellikleri

Takkeli Dağ ve çevresinde kış mevsiminde kutbi, yaz mevsiminde ise tropikal hava kütleleri etkili olmaktadır. Kış mevsiminde Akdeniz kıyı bölgesini aşan hava kütleleri Takkeli Dağ ve çevresine yağış bırakırlar.

2.1.3.1.Sıcaklık

Takkeli Dağ sahip olduğu iklim özellikleri ile insanların ilgisini çekmiştir. Konya şehrine göre sıcaklık değerlerinin düşük, yağış miktarının fazla olması ile yakın çevresinden ayrılmaktadır.

Takkeli Dağ ve çevresinde Ocak ayında 1250-1450 metreler arasında kalan dalgalı düzlüklerde ise sıcaklık -1.5°C ile -2.5°C arasındadır. En fazla soğuyan yerler yükselti ve bakı şartlarının etkisiyle zirve kesimlerinde sıcaklıklar, -2.5°C ile -3.5°C arasında değişmektedir. Yaz aylarındaki sıcaklıklar, 1250-1450 metreler arasında kalan plato sahalarında 22.5°C - 21.5°C arasında seyreder. En serin yerler, 1450-1643 metreler arasındaki tepelik kesimlerde sıcaklık 20.0°C 'ye kadar düşmektedir (Bozyiğit, 2018:67).

2.1.3.2.Yağışlar

Takkeli Dağ ve çevresinde en fazla yağış alan kesim, Akdeniz'den gelen hava kütlelerine açık ve yükseltisi fazla olan Takkeli Dağ'ın zirvesidir (596-704 mm). Takkeli Dağı çevreleyen plato sahalarında yağış 434-488 mm arasında değişmektedir. Yağışın bu derece azalmasında yükseltinin az olması ve hava kütlelerinin buradan teğet geçmesinin etkileri söz konusudur.

2.1.3.3.Rüzgâr

Takkeli Dağ ve çevresinde kuzey sektörlü rüzgârların hâkimdir. En yüksek frekansta NNE (13.0) ve NNW (10.1) yönlü rüzgarlar sahiptir. Bu yönleri WNW (7.2), SSE (7.2) ve ENE (6.4) izler.

Takkeli Dağ ve yakın çevresinin iklim özelliklerinin 2018-CDÖP’de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 3) incelendiğinde, 2018-CDÖP’deki toplam 5 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 3. İklim Özelliklerinin 2018-CDÖP’de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf	9.1.2; 9.1.5; 9.1.10; 9.1.11; 9.1.13

2.1.4.Hidroğrafik Özellikler

Takkeli Dağ ve çevresinde hidrografik unsurlar arasında akarsular ve Sille Barajı dikkati çeker.

Akarsular; Sille Çayı ve Keçili deresidir. Sille Çayı, baraj gölünden dolayı doğal olmaktan çıkıp, baraj kontrolünde olan bir akarsu özelliği göstermektedir. Sille Çayı'nın drenaj sahası 40 km² dir. 11 yıllık akım ölçümlerine göre yılda 2.2 milyon m³ su taşımaktadır (DSİ, 2015).

Keçili Deresi, sel rejimli bir akarsudur. Sulutas Köyü'nün batısındaki yüksek kesimlerinden kaynağını almaktadır. Kış ve ilkbahar mevsimlerinde yatağında su bulunan dere, yaz mevsiminde tamamen kurumaktadır (Bozyiğit, 2018:79).

Sille Barajı, 1960 yılında işletmeye açılmıştır. 33.5 km² drenaj alanı, 186 ha sulama alanı bulunmaktadır. Kaya dolgu şeklinde inşa edilmiş baraj, sulama ve taşkın kontrolü için yapılmıştır (Görsel 5).

Görsel 5. Sille Çayı Üzerinde Sulama ve Taşkın Kontrol Amaçlı İnşa Edilmiş Sille Barajı, Aynı Zamanda Son Yıllarda Yapılan Düzenleme ile Mesire Alanı Olarak da Kullanılmaktadır.

Takkeli Dağ ve yakın çevresinin hidrografik özelliklerinin 2018-CDÖP'de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 4) incelendiğinde, 2018-CDÖP'deki toplam 5 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 4. Hidrografik Özelliklerinin 2018-CDÖP'de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Arazide Çalışmaya Yönelik Kazanımlar	Coğrafi Gözleme Yönelik Kazanımlar	Kanıt Kullanmaya Yönelik Kazanımlar	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf	9.4.1; 9.4.2	9.1.1; 9.4.1.	9.1.1; 9.4.2	9.1.2
10.sınıf				10.1.10

2.1.5. Toprak Özellikleri

Takkeli Dağ ve yakın çevresinde kolüvyal, kırmızımsı kahverengi, kireçsiz kahverengi topraklar yaygındır.

Kolüvyal topraklar, Takkeli Dağ'ın zirve ve onu çevreleyen yamaçlarında teşekkül etmişlerdir. Buralarda toprak katları belirgin olmayıp, alt katlarda bünyenin kaba ve orta, çakılların kısmen köşeli olduğu görülür (Görsel 6).

Takkeli Dağın batı ve güney kesimlerindeki plato yüzeylerinde kırmızımsı kahverengi

topraklar yer almaktadır. Ana madde çoğunlukla Üst Miosen-Pliosen yaşlı çakıltaşı, kumtaşı, kıltaşı, kalker ve tüflü eski depozitlerdir. Kırmızı kahverengi topraklarda sığlık en önemli problemdir. Kireçsiz Kahverengi Topraklar ise Takkeli Dağ'ın kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimlerinde Miosen-Pliosen yaşlı andezit, dasit, tuf ve aglomera üzerinde gelişme göstermektedir.

Görsel 6. Takkeli Dağ'ın Kuzey Yamacındaki Patika Yol Yarmasında İzlenen Kolüvyal Toprak.

Takkeli Dağ ve çevresindeki topraklar; genellikle kumlu bünyeli olup, eğimi fazla mera alanlarında sığ; vadi ve ova tabanında kalın derinlikte profil vermektedir. Farklı ana materyal üzerinde meydana gelmiş olan topraklar, erozyona maruz kalarak, sığlaşmış, hatta yok denecek kadar azalmış, arızalı bir durum almıştır (Görsel 7; Selçuk Biricik, 1995; Bozyiğit, 2018:88).

Görsel 7. Takkeli Dağ ve Çevresinde Ana Kayanın Tüflerden Oluştugu Eğimli Yüzeylerde, Farklı Erozyon Tipleri Görülmektedir.

Takkeli Dağ ve yakın çevresinin toprak özelliklerinin 2018-CDÖP’de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 5) incelendiğinde, 2018-CDÖP’deki toplam 5 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 5. Toprak Özelliklerinin 2018-CDÖP’de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Arazide Çalışmaya Yönelik Kazanımlar	Coğrafi Gözleme Yönelik Kazanımlar	Kanıt Kullanmaya Yönelik Kazanımlar	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf				9.1.2; 9.1.5
10.sınıf	10.1.13; 10.1.14	10.1.13	10.1.13; 10.1.14	10.1.12.

2.1.6. Bitki Örtüsü

Takkeli Dağ ve yakın çevresinde ova ve alçak dağ stebi olmak üzere iki farklı bitki topluluğu yer almaktadır. Ova stebinde, çorakçıl bitkiler daha yaygındır. Plato sahasında görülen ova stebinde *Artemisia santonicum*, *Salvia cryptantha* ve *Astragalus microcephalus*, *Phlomis*’in egemen olduğu ve aralarında *Trigonella monantha*, *Atriplex convululata*, *Alyssum strigasum* gibi tek ve çok yıllık bitkilerden oluşan bir flora mevcuttur (Çetik, 1985:83).

Alçak dağ stebini oluşturan türler, Takkeli Dağ çevresindeki plato yüzeyi ile dağın zirvesi arasındaki yükseltilerde görülmektedir (Görsel 8). Alçak dağ stebinde; orman ağaçları, çalı ve otsu bitkiler görülür. Ancak bariz dikey bitki tabakalaşmasına rastlanmamaktadır (Dural-Ekim, 1984). Orman ağaçları ve çalılar arasında ahlat (*Pirus elaeagnifolium*), elma (*Malus domestica*), yabani gül (*Rosa canina*), saçlı meşe (*Quercus cerris*), tüylü meşe (*Quercus pubescens*), katran ardıcı (*Juniperus oxycesrus*), boylu ardıç (*Juniperus oxycesrus*), cehri (*Rhamnus*), doğu alıcı (*Crataegus monogyna*), karaçam (*Pinus nigra*) yer almaktadır. Otsu bitkiler arasında: sığır kuyruğu (*Verbascum* sp.), kekik (*Thymus* sp.), geven (*Astragalus* sp.), sütleğen (*Euphorbia*), kahkaha bitkisi (*Convolvulus* sp.), çoban yastığı (*Acantholimon* sp.), koyun yumağı (*Festuca*), gelincik (*Papaver*), sarı kantaron (*Hypericum* sp.) arpa (*Hordeum vulgare*), yavşan otu (*Artemisia santonicum*), adi devedikeni (*Alhagi*) dikkati çeker.

Takkeli Dağ ve yakın çevresinin bitki örtüsü özelliklerinin 2018-CDÖP’de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 6) incelendiğinde, 2018-CDÖP’deki toplam 5 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 6. Bitki Örtüsü Özelliklerinin 2018-CDÖP’de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Kanıt Kullanmaya Yönelik Kazanımlar	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf		9.1.2; 9.1.5
10.sınıf	10.1.15; 10.1.16; 10.1.17	

Görsel 8. Takkeli Dağ'ın Batı Yamacında Alçak Dağ Stebine Ait Bitki Türleri Görülmektedir.

2.2. Beşeri Özellikler

2.2.1. Yerleşme Tarihi

Takkeli Dağ ve çevresinin sırası ile Hitit, Frigya, Pers, Selevkoslar, Bergama Krallığı, Roma ve Bizans egemenliğine girdiği yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır (Bahar, 1994:315-316). Türklerin Konya'yı kesin olarak 1080 yıllarında Kutalmış oğlu Süleyman zamanında alması ile Takkeli Dağ ve çevresi de Türklerin eline geçer. Selçuklular zamanında Gevele Kalesi eğlence yeri olarak kullanılmıştır. Daha sonra İlhanlılar ve Karamanoğulları egemenliğine giren Takkeli Dağ ve çevresi, Fatih Sultan Mehmet döneminde (1464), Karamanoğulları'ndan Osmanlı egemenliğine geçmiştir (Sarıköse, 2009:22). Kale daha sonra Gedik Ahmet Paşa tarafından yıktırılarak terk edilmiştir (Çaycı-Şimşir, 2016:539). Günümüzde de Gevele Kalesi birçok tarihi izi bünyesinde taşımaktadır.

2.2.2. Sarayköy

Sarayköy, Takkeli Dağ'ın güney ve güneydoğu yamacında yer almaktadır (Görsel 9). Yükseltisi 1280 metredir. Nüfusu; 1970 yılında 143, 1975'de 103, 1980 ve 1985'de 124, 1990'da 118, 2000'de 224, 2013'de 534, 2014'de 582, 2015'de 598, 2016'da 537, 2017'de 532, 2018'de 581 kişi, 2019'da 600, 2020'de 598, 2021'e 627 ve 2022'de ise 625 kişi olarak tespit edilmiştir. Sarayköy'ü Kızılören, Gödene, Bozkır, Hatıp yörelerinden gelip yerleşenlerin kurduğu daha sonra da diğer yerlerden nüfus aldığı anlaşılmıştır.

Sarayköy'de son yıllarda yeni su kaynaklarının devreye girmesi ile göç almaya başlamıştır. Mahalle, toplu yerleşme özelliği gösterir. Eski meskenlerde taş üzerine saman-çamur sıva kullanılmıştır. Yeni yerleşmeler betonarmedir.

Sarayköy'ün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Daha çok buğday, arpa yetiştiriciliğine dayanan tarım yapılmaktadır. Doğu kesimlerde ise bahçe tarımı yaygındır. Tarımı sınırlayan en önemli sorun sulama suyu eksikliğidir. Sarayköy'de geçim sağlanan

sahalardan birisi de Sille taşı işlemeciliğidir. Sille haricinde bir tek Sarayköy’de yapılmaktadır.

Sarayköy eğitim ve kurumsal yapılar açısından yetersiz olduğu görülür. Mahallede; 1 ilkokul, 3 cami, 1 mescit bulunmaktadır.

Görsel 9. Takkeli Dağ’ın Güney Yamacında Yer Alan Sarayköy Mahallesi

2.2.3. Turizm

Takkeli Dağ, hem sahip olduğu doğal görünüm, hem de bünyesinde taşıdığı tarihi miras ile dikkati çekmektedir. Geçmişten günümüze Konya şehrinin tarihine tanıklık eden dağ, aynı zamanda Helenistik Dönem-Bizans, Anadolu Selçuklu, Osmanlı dönemine ait izleri taşımaktadır. Küçük Gevele Dağı, doğa yürüyüşü, dağcılık, doğa fotoğrafçılığı, bilim turizmi, yamaç paraşütü potansiyeline sahip Konya şehrine en yakın dağdır. Çevresinde Sille gibi bir yerleşim merkezini bulundurması buranın kültür turizmi açısından da potansiyelini arttırmaktadır (Bozyiğit ve Ünal, 2021: 2521).

Günümüzde Gevele Kalesi, Sarayköy-Takkeli Dağ Yürüyüş Rotası ve yamaç paraşütü potansiyeli değerlendirilmekte gelecekte atlı doğa yürüyüşü, yaban hayat (fauna) gözlemciliği, botanik turizminin de devreye girmesi beklenmektedir.

Gevele Kalesi, Kale’nin ne zaman kimler tarafından yapıldığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yapılan tespitlere göre Hitit dönemine ait olabileceği düşünülen emareler taşımaktadır (Bahar, 1994, Çaycı vd, 2013:277; Konyalı 1964:171). Kale’nin Selçuklu ve Karamanoğulları tarafından kullanıldığına dair kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır (Çaycı vd. 2013:276; Konyalı, 1964:171).

Gevele Kalesi’nde günümüzde dikkati çeken kalıntılar arasında sur kalıntıları, tapınak, sarnıçlar ve seramik parçaları dikkati çeker (Çaycı vd, 2013:277: Görsel 10).

Görsel 10. Gevele Kalesi, Farklı Arkeolojik Formları Bünyesinde Barındıran Ender Kalelerden Birisi Olma Özelliği Taşımaktadır. Çaycı ve Ekibi Tarafından Gün Yüzüne Çıkarılan Kalenin Bu günkü Görünümü.

Sur kalıntıları, kaleyi iki sıra halinde çevrelemektedir. Birinci evre surlar kalenin tepe kısmını çeviren büyük ebatlı ve herhangi bir işleme tabi tutulmadan kullanılan taşlardan yapılmıştır. Kaleyi kuşatan ikinci sur kalıntıları tepenin biraz aşağısındaki kademedede teşekkül ettirilmiştir. Surların doğu ve güney yönlerdeki kule kalıntılarında kare ve dikdörtgen formlu taşlar kullanılmıştır (Çaycı vd, 2013, 277).

Tapınak (Kybele): Takkeli Dağ'ın kuzeydoğu yamacında yer alır. Bazı kaynaklarda Kybele'ye ait bir tapınak olabileceği belirtilen mekân, zaman içinde bir hayli tahrip edilerek asli özelliklerini kaybetmesine karşılık Çaycı ve ekibinin (2014), kazı çalışmaları sonucunda bazı bulgulara ulaşılmıştır (Çaycı-Şimşir, 2014:540-541). Kalede farklı tiplerde, çok sayıda sarnıç bulunmaktadır. Bahar (1994), kaleyi "Sarnıç Kale" olarak adlandırılabilceğini ifade etmektedir. Sarnıçlar kuyu, havuz, tonoz ve kaya oygu şeklinde inşa edilmiştir (Bahar, 1994:318). Son yıllarda Takkeli Dağ'da yapılan arkeolojik kazılar sonucu, farklı dönemlere ait sırlı ve sırsız seramik parçaları bulunmuştur.

Sarayköy-Takkeli Dağ Yürüyüş Rotası: Takkeli Dağ sahip olduğu doğal ve tarihi özelliklerin yanında turizm potansiyeli yüksek olan sahalardan birini teşkil etmektedir. Yürüyüş rotası Konya Sulutas yolunun 9. kilometresinden itibaren başlamaktadır. Takkeli Dağ'ın kuzeybatı kesimindeki sırt üzerinden güney istikametinde yaklaşık 950 metrelik güzergahta ilerledikten sonra 1450 metredeki sahanlığa ulaşılır. Burada mola verildikten sonra güneydoğu yönünde eğim değerlerinin yer yer %25-40 arasında değiştiği rota izlenir. 1050 metre ilerledikten sonra Takkeli Dağ'ın batı yamacından zirve noktasına ulaşılmaktadır. Aynı zamanda takip edilen 1050 metrelik güzergâh boyunca tarihe tanıklık eden kale surlarını, farklı özellikteki

sarnıçları, seramik parçalarını görmek mümkündür. Son nokta olan zirvede Gevele Kalesi'nin kalıntıları arasında Konya şehrinin panoramik görüntüsü sizleri beklemektedir (Bozyiğit, 2018).

Yamaç Paraşütü; Takkeli Dağ sahip olduğu doğal özellikler ile yamaç paraşütü ve paramotor sporu yapılan Konya şehrine en yakın merkez özelliğine sahiptir. Takkeli Dağ'da ilk uçuşlara 2000'li yıllarda başlanmış olup günümüzde de devam etmektedir (Görsel 11). Her hafta aktif olarak uçuş yapan pilot sayısı 30 civarında. Ancak ekipmanların pahalı olması, gerekli yatırımların yapılamaması bu sporların yaygınlaşmamasına neden olmaktadır.

Görsel 11. Takkeli Dağ Sahip Olduğu Doğal Özellikler ile Yamaç Paraşütü Sporü İçin Önemli Potansiyele Sahiptir (Mehmet Tosun).

Takkeli Dağ ve yakın çevresinin beşeri özelliklerinin 2018-CDÖP'de yer alan kazanımlarla ilişkisi (Çizelge 7) incelendiğinde, 2018-CDÖP'deki toplam 17 adet kazanımın araştırma alanıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Çizelge 7. Beşeri Özelliklerinin 2018-CDÖP'de Yer Alan Kazanımlarla İlişkisi

Sınıf Düzeyi	Arazide Çalışmaya Yönelik Kazanımlar	Coğrafi Gözleme Yönelik Kazanımlar	Kanıt Kullanmaya Yönelik Kazanımlar	Dolaylı İlişkili Kazanımlar
9.sınıf	9.2.1	9.2.1	9.2.1; 9.2.2	9.1.2; 9.2.3; 9.2.4
10.sınıf	10.2.10	10.2.10	10.2.11	10.2.1;10.2.6;10.2.9
11.sınıf	11.2.7			11.2.8; 11.2.12
12.sınıf	12.2.14	12.2.1;12.2.14	12.2.1	12.2.3;12.2.15;12.2.17

3.SONUÇ

Yaparak yaşayarak öğrenme başka bir deyişle tecrübe edinerek öğrenme, öğretimin kalitesini ve kalıcılığını arttırdığı bilinmektedir. Coğrafya biliminde arazi çalışmaları, öğrenmenin yapıtaşını oluşturur. Arazi çalışmalarına uygun şartları barındıran birçok doğal ortam, bazı araştırmacılar tarafından rota ve arazi çalışması örneği olarak sunulmuştur (Yılmaz, 1997; Sarıkaya & Tuna, 2014; Kaya, Taş & Düz, 2016; Uzun, 2017; Polat, 2018). Ancak sahanın kazanımlar ile ilişkisini ele alan çalışma sayısı oldukça azdır (Yıldırım & Arıbaş, 2018; Ünlü

& Özdemir, 2018; Pınar & Tuncer, 2019; Tuncer & Pınar, 2023).

Coğrafya konularının öğretiminde kalıcı ve etkili bir öğrenme sağlaması amacıyla saha çalışması rotası sunma ve belirlenen rota hakkında bilgilerin verildiği bu çalışmada önemli sonuçlar ortaya çıkarılmıştır. Öncelikle Takkeli Dağ ve çevresi coğrafi özellikleri açısından değerlendirilmiş, sonrasında ise 2018-CDÖP kazanımları ile ilişkilendirilmiştir. Takkeli Dağ ve çevresinin jeolojik özelliklerinden 6, jeomorfolojik özelliklerinden 9, iklim özelliklerinden 5, hidrografik özelliklerinden 5, toprak özelliklerinden 5, bitki özelliklerinden 5, beşeri özellikleri açısından 17 kazanım ile ilişkilendirilmiştir. Fiziki coğrafya açısından 35, beşeri coğrafya açısından 17 kazanım sahada karşılık bulmuştur. 2018- CDÖP’ te yer alan toplam 130 kazanımdan 52’si Takkeli Dağ ve çevresiyle ilişkilendirilmiştir.

Takkeli Dağ sahip olduğu doğal ve kültürel özellikler nedeni ile coğrafya, tarih, arkeoloji, jeoloji, turizm, botanik bilim dallarının öğretimi için ideal merkezlerden birisidir. Ayrıca doğa yürüyüşü, dağcılık, doğa fotoğrafçılığı, bilim turizmi, yamaç paraşütü için potansiyele sahip Konya şehrine en yakın dağdır. Takkeli Dağ, yakın çevresindeki Sille gibi bir yerleşim merkezini bulundurması, buranın kültür turizmi açısından da popüleritesini arttırmaktadır. Konya Şehri’nin batı kesiminde yer alan Takkeli Dağ ve çevresi havası ve suyu ile şehir insanlarını cezbetmektedir. Sadece gezmek, piknik yapmak maksadı ile gelenlerin dışında bahçe tarımı yapmak, yaz aylarında dinlenmek maksadı ile bağ evi-yazlık ev yapanların sayıları her geçen gün artmaktadır.

Konya şehrinde bulunan ortaöğretim kurumlarında, coğrafya öğretmenleri eşliğinde doğal ve beşeri sistemlerin öğretimi amacı ile özellikle ilkbahar ve sonbahar aylarında periyodik olarak günü birlik gezilerin düzenlenmesi önerilmektedir.

4.KAYNAKÇA

Atalay, İ., *Genel Fiziki Coğrafya*, Nobel yayınları, Ankara. 1994.

Bahar, H. (1994). Takkeli Dağ (Kevele Kalesi) ve Konya tarihi bakımından önemi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, 313-33.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Bozyiğit, R. & Ünal, O. (2021). Konya ili dağlarının ekoturizm potansiyeli üzerine bir değerlendirme. *International Sciences Studies Journal*. Vol:7, issue:83, pp:2516-2529.

Bozyiğit, R., *Takkeli Dağ*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018.

Çaycı, A., Şimşir, Z. (2016). Gevale Kalesi 2013-2014 kazı buluntuları. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Yayın no:171-3, s. 539-558, Ankara.

Çaycı, A., Şimşir, Z., Mimirolu İ.M. *Gevale Kalesi ve Çevresi Araştırmaları*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.

Çetik, R. (1985). *Türkiye'nin Vegetasyonu I. İç Anadolu'nun Vegetasyonu ve Ekolojisi.*, S.Ü. Fen-Ed. Fak. Yay. no:7, Konya.

D.S.İ, 2015, *Konya Kapalı Havzası Master Planı*.

- Dural, H.-Ekim, T. (1984). Takkalı Dağının (Konya) florası, *S.Ü. Fen Ed. Fak. Fen Dergisi*, Sayı:3, Konya.
- Ergen, S. *Konya Batısında Tatköy, Sulutaş, Küçükmuhsine Köyleri ve Çevresinin Jeolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeoloji Mühendisi ABD, Konya, 2009.
- Garipağaoğlu, N. (2001). Gezi-gözlem metodunun coğrafya eğitimi ve öğretimindeki yeri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(2), 13–30.
- Güney, E., Bozyiğit, R., Meydan, A., Kılıç, T. ve Bulut, İ. *Çevrebilim (Ekoloji) Sözlüğü*. Çizgi Kitabevi, 2016.
- Güyer, F.-Günaydın, A.B.-Akbulut, İ.-Ak, S.-Kurtman, T.- Demirci, A.R.-Akarsu, B.-Emre, Ö.-Durdu, M.-Karakas, M.-Üyüklü, A.-Yıldız, H., 1998, Konya İli Çevre Jeolojisi ve Doğal Kaynaklar, *MTA Rap. No:42149*, Ankara.
- Kaya, H., Taş, M., & Düz, İ. (2016). Coğrafya eğitiminde saha çalışmaları için bir rota önerisi: Isparta coğrafya ve turizm güzergâhları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 40(5), 361-372.
- Konyalı, İ.H. *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964.
- Krepel, W. J. ve Duvall, C. R., (1981), "Field trips: a guide for planning and conducting educational experiences", National Education Association, Washington DC.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). Ortaöğretim Coğrafya Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı. Retrieved from <http://mufredat.meb.gov.tr>
- Pınar, A. & Tuncer, T. (2019). Coğrafya eğitiminde potansiyel bir açık hava laboratuvarı: Bolluk Gölü ve çevresi. *Gelecek Vizyonlar Dergisi (fvj: Future Visions Journal)* 3(3): 24-40.
- Polat, S. (2018). Erzurum Ovası ve çevresinde jeomorfoloji eğitiminde kullanılabilir olacak güzergâh önerisi. *Tarih Okulu Dergisi (XXXIV)*, 1133-1150.
- Sarıköse, B. *Sille (Bin Yıllık Birliktelik)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.
- Selçuk Biricik, A. (1985). Sarayköy civarında erozyon ve önlemler (Konya), *Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, s.173-180, İstanbul.
- Selçuk Biricik, A. (1998-1999). Sille Çayı Havzası, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:2, s.33-59, İstanbul.
- Tuna, F., & Sarıkaya, M. A. (2014). Coğrafya eğitiminde fiziki coğrafya öğretimi için bir rota önerisi: Çatalca Yarımadası Batısı, İstanbul. *Marmara Coğrafya Dergisi* (30), 45-68.
- Tuncer, T., & Pınar, A. (2023). Coğrafya eğitiminde potansiyel bir açık hava laboratuvarı: Karapınar ve çevresi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 48, 37-67.
- Uzun, A. (2017). Bir açık alan dersliği: Kandıra kıyıları (Kocaeli, Türkiye). *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 60(1), 117-128.
- Ünlü, M. & Özdemir, F. (2018). Ortaöğretimde fiziki coğrafya kazanımlarına uygun arazi çalışmalarının planlanması (İstanbul ili örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi* (37), 49-62.
- Ünlü, M. *Coğrafya Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6.Baskı).Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.

Yıldırım, T., & Arıbaş, K. (2017). Coğrafya öğretiminde gezi gözlem yöntemi: örnek bir rota çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 16- 29.

Yılmaz, C. (1997). Coğrafya eğitiminde arazi tatbikatlarının önemi ve bir uygulama örneği. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 287-307.

www.tuik.gov.tr/Erişim 21.04.2023

LİSELERE GİRİŞ SINAVINDA YER ALAN SORULARIN SOLO TAKSONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ¹, Öğretmen AHMET KAĞNICI²

¹ ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, 0000-0001-6256-4686

² ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
0000-0001-8230-0303

ÖZET

Bu çalışmada Liselere Giriş Sınavında yer alan soruların SOLO taksonomisi çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma paradigması benimsenerek gerçekleştirilen araştırmada 2018-2022 yılları arasında Liselere Giriş Sınavında çıkmış olan Matematik soruları incelenmiştir. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır ve Liselere Giriş Sınavı matematik soruları yıllara göre sınıflandırılarak SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; 2018-2022 yılları arasında gerçekleştirilen Liselere Giriş Sınavlarında yer alan soruların soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı, ilişkisel yapı düzeyinde belli oranlarda soruların yer aldığı, bununla birlikte çok yönlü yapı düzeyinde az sayıda soru bulunduğu ve tek yönlü yapı düzeyinde ise herhangi bir soruya rastlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: SOLO Taksonomisi, Matematik Öğretimi, Liselere Giriş Sınavı, Doküman Analizi.

1. Giriş

Önemi ve yararı konusunda kuşku duyulmayan matematik, kimilerine göre soyutlama ve modelleme bilimi kimilerine göre bilimin ortak dili ve aracıdır. Burada unutulmaması gereken gerçek şudur: Matematik evrensel ve soyut bir iletişim ve tüm bilimlerin ortak dilidir (Ersoy, 2003). Günümüzde matematiğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bugün matematik, olguların mantığını anlama arzusunun ötesine geçerek her mesleğin ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir (Zengin & Şengül, 2005). Bireylerin ilköğretim döneminden itibaren bilişsel gelişimlerini sağlamada en etkili araçlardan biri olan matematiğin, öğrenilmesi ve öğretimi bir gerekliliktir (Orbeyi, 2007). Matematik eğitimi sayıları, işlemleri öğretmekten, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan hesaplama becerilerini kazandırmaktan öte bir işlev üstlenmekte; düşünme, olaylar arasında bağ kurma, akıl yürütme, tahminlerde bulunma, problem çözüme gibi önemli destekler sağlamaktadır (Umay, 2003). Günhan'a göre (2006) matematik, bireyi sorgulamaya, araştırmaya ve düşünmeye sevk eden, karmaşık durumlarda nasıl düşünmesi gerektiğine yardımcı olan bir bilim dalıdır. Dolayısıyla düşünce verimliliğini sağlama bakımından en çok ihtiyaç duyulan derslerden birisi matematiktir.

Bir problemle karşılaşıldığında problemin cevabının ne olduğunu bulmaktan öte, problemin çeşitli boyutları ile ele alınarak incelenmesi matematiksel düşünceyi gerektirmektedir (Ferri, 2003). Matematiksel düşünme denildiğinde akla matematiksel bir durum içinde, belli bir sonuca ulaşmak için matematiksel kural ve prosedürlerin etkin şekilde kullanımı gelebilir. Oysa matematiksel düşünme, problemlerin çözümünde açık olarak veya olmayarak matematiksel süreçlerin uygulanmasıdır (Henderson, 2002).

Tall (1991), matematiksel düşünmenin soyutlama, sentezleme, genelleme, modelleme, problem çözme ve kanıt gibi farklı bileşenleri içerdiğini ifade etmektedir. Schoenfeld (1992) ise matematiksel düşünmenin temel bileşenlerini bilginin özü, problem çözme stratejileri, bireyin kendi öz kaynaklarını etkili kullanma, matematiksel bakış açısına sahip olma, matematiksel uygulamalarla uğraşma şeklinde ortaya koymuştur. Burton (1984) ile Mason, Burton ve Stacey (1985) de matematiksel düşünmenin temel bileşenlerini özelleştirme (specializing), genelleme (generalizing), varsayımda bulunma (conjecturing), doğrulama ve ikna etme (justifying and convincing) olmak üzere dört aşamada tanımlayıp incelemişlerdir.

Matematiksel düşünme gibi bilişsel süreçlerin ve diğer öğrenme alanlarının taksonomik olarak belirli düzeylere ayrılıp irdelenmesi matematik eğitiminde önem arz etmektedir. Genel anlamda taksonomi, varlıkların basitten karmaşığa ve birbirinin ön koşulu olacak şekilde aşamalı olarak sınıflandırılması anlamına gelmektedir. Program geliştirmede taksonomi, istedik davranışların/ kazanımların basitten karmaşığa, kolaydan zora, somuttan soyuta, birbirinin önkoşulu olacak şekilde aşamalı sıralanması anlamına gelmektedir (Sönmez, 2004).

Bloom, SOLO (Structure of Observed Learning Outcomes), Haladyana, Marzano, Fink ve Detmer gibi taksonomiler konu alanlarından ve öğrenme içeriğinden bağımsız olarak ortaya konulmuştur. Bu taksonomilerin tümü farklı disiplinlerdeki kazanımları veya değerlendirme sorularını analiz etmek için kullanılabilir de; Bloom ve SOLO bu konuda en yaygın biçimde kullanılan iki taksonomi olarak karşımıza çıkmaktadır (Arı, 2013).

Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel öğrenmelere yönelik hedef ve davranışların belirlenmesinde kolaylaştırıcı ve yol gösterici olması bakımından 1950-60'lı yıllarda birçok araştırmacı tarafından çeşitli sınıflama (taksonomi) çalışmaları yapılmıştır. Bu araştırmacılardan biri olan Benjamin Bloom da 1956 yılında bilişsel öğrenme alanına yönelik hedef ve davranışların sınıflandırılması kapsamında altı basamaktan oluşan Bilişsel Alan Taksonomisini geliştirmiştir (Birgin, 2016). Bloom bu taksonomide öğrenmelerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda olduğunu ortaya koymuş ve bu alanları öğrenme düzeylerini ele alarak alt başlıklara ayırmıştır. Böylece soruların daha ayrıntılı olarak sınıflandırılmasına olanak sağlamıştır (Çepni vd., 2007). Bununla birlikte Bloom ve diğerlerinin yapmış oldukları sınıflandırmanın yapılandırmacı yaklaşımın ölçülmesini öngördüğü üst düzey bilişsel becerileri, tam olarak ölçemediği görülmüştür. Bloom taksonomisini öğrenci merkezli müfredatların istediği üst düzey bilişsel becerileri sınıflandırabilecek şekilde düzenlemek amacıyla Bloom'un hazırlamış olduğu taksonomi Krathwohl ve diğerleri tarafından yeniden düzenlenmiştir (Anderson & Krathwohl, 2001). Bu yeni sınıflamada bilişsel alanın iki farklı boyutu ön plana çıkmaktadır. Bunlar bilgi ve bilimsel süreçtir. Buna göre daha önce bilgi olarak hatırladığımız birinci basamak "hatırlama"; kavrama olarak hatırladığımız ikinci basamak "anlama"; sentez olarak hatırladığımız beşinci basamak ise "yeniden oluşturma"; olarak yeniden tanımlanmış ve bu

basamak “değerlendirme” basamağı ile yer değiştirmiştir. Bu düzenleme ile bilişsel alan sınıflamasının daha işlevsel ve izlenebilir olduğu düşünülmektedir (Çepni vd., 2007).

Ancak Bloom taksonomisi, kazanımların ya da değerlendirme sorularının hangi bilişsel düzeye karşılık geldiğine dair birtakım belirsizlikler içermektedir. Bu noktada SOLO taksonomisini, Bloom taksonomisinin yol açtığı belirsizlikleri giderebilecek bir model olarak nitelendiren Hattie ve Purdie (1998), program öğelerinin bilişsel düzeylerinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda SOLO taksonomisinin tercih edilmesini önermiştir.

“Structure of Observed Learning Outcomes” kelimelerinin ilk harfleri kullanılarak oluşturulan ve “Gözlemlenebilen Öğrenme Çıktılarının Yapısı” olarak ifade edilen SOLO modeli özellikle öğrenme ortamlarında öğrencilerin bilgi ve becerilerini değerlendirmek amacıyla uygulanan bir modeldir (Biggs ve Collis, 1991; Lian ve İdris, 2006). SOLO modeli Piaget’in bilişsel gelişim evreleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Piaget bilişsel gelişimi ayrı ayrı evreler olarak açıklamakta ve her bir evreyi, içerisindeki tüm performansları kapsayan mantıksal bir yapıya göre tanımlamaktadır (Biggs ve Collis, 1991; Pegg ve Tall, 2005). Bu iki model karşılaştırıldığında evrelerindeki benzerlikler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Piaget’in bilişsel gelişim kuramı ve SOLO Taksonomisi evreleri

Piaget’in Evreleri	SOLO Taksonomisi Evreleri
Duyusal Motor (0-2 yaş)	Duyusal Motor (0-18 ay)
İşlem Öncesi (2-6 yaş)	İmgesel (18 ay – 6 yaş)
Somut İşlemler (6-11 yaş)	Somut Sembolik (6-14 yaş)
Soyut İşlemler (11-18 yaş)	Soyut (14-24 yaş)
...	Soyut Sonrası (20 yaş üstü-)

Tablo 1 incelendiğinde bu iki modelde de evreler hiyerarşik ilerlemekte ve yaş durumu önemli bir faktör olmaktadır. Evreler kıyaslandığında Piaget’te bulunan işlem öncesi evre ile SOLO taksonomisinde bulunan imgesel evre birbirine karşılık gelmektedir. Aynı zamanda SOLO taksonomisinde soyut sonrası evresi bulunmaktadır. Piaget’in kuramında, öğrenci aynı evredeyken farklı etkinliklerde farklı evre özelliklerini yansıtabilmektedir. Sebebi ise bireylerin bilişsel gelişiminin aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. İşte bu aşamadaki eksikliğin giderilmesi amacıyla SOLO taksonomisi ortaya atılmıştır (Dönmez, 2018).

SOLO Taksonomisinde, her düşünme evresi kendi içinde “düşünme seviyeleri” olarak isimlendirilen beş alt evreden oluşmaktadır (Çelik, 2007). Her bir evre bir sonraki evrenin zeminini oluşturmaktadır (Konyalıhatipoğlu, 2016). Buradan SOLO taksonomisinin hiyerarşik olarak ilerlediği sonucu çıkarılabilir. Bu hiyerarşik düzeyler, belirli bir bölümün veya görevin öğrenme kalitesini artırır (Biggs & Collis, 1979).

SOLO taksonomisi bireylerin belirlenen alana ilişkin kavrama düzeylerini bilişsel olarak değerlendirmeye yönelik geliştirildiği için öğretim programlarındaki kazanımların değerlendirilmesine oldukça uygun bir model olduğu söylenebilir. SOLO sınıflandırmasında kazanımların değerlendirilmesi öğrencilerin kazanımla ilgili sorulara vermiş oldukları cevapların içeriği, niteliği ve türüne göre ele alınmaktadır. Alınan cevaplar önceden hazırlanan bilişsel seviyelerdeki belirli kriterlere göre incelenir ve öğrenmenin düzeyi belirlenir (Doğan, 2020).

SOLO taksonomisi temel olarak beş basamaktan oluşmaktadır. Bu basamaklar birbirinden tamamen bağımsız ve her bir basamak bir öncekinden zihinsel olarak daha üst seviyede olacak biçimde tasarlanmıştır. Doğan'ın (2020) çalışmasında alanyazında yapılan çalışmalardan (Ağçam & Babanoğlu, 2018; Ağçam & Babanoğlu, 2020a; Arı, 2013; Brabrand & Dahl, 2009; Biggs & Collis, 1982; Çetin & İlhan, 2016; Gezer & İlhan, 2014; İlhan & Gezer, 2017; McGill, 2013; O'Neill & Murphy, 2010) derlenerek oluşturulan basamaklar Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo 2. SOLO Sınıflandırması ve Özellikleri

SOLO Sınıflandırması	Düzyeler	Özellikleri
SOLO1	Yapı Öncesi	Hiç anlamama / kavrayış gösterememe
Niceliksel Alan	Tekli Yönlü Yapı	Bir alanda somut ve asgari anlama / kavrayış. Karmaşık bir durumun sadece birkavramsal konusuna odaklanmakta
	Çoklu Yönlü Yapı	Parça parça birçok bileşenle ilgili fikri var ancak her biri ile ilgili sınırlı bir anlayış. Bir sorun etrafında organize olmamış fikirler veya kavramlar vardır.
	İlişkisel Yapı	Birçok parçanın kavramsal olarak birbiriyle ilişkisi olduğunu anlamak; bu kavramları bilinenin benzeri problem veya durumlara uygulayabilmektedir.
Niteliksel Alan	Soyutlanmış Yapı	Öğrenci, gerçekte verilmekte olan öğretimin ötesinde bir anlama seviyesine ulaşmıştır. Öğrendiklerini yeni bir alana genelleleyebilir.

Doğan'ın (2020) çalışmasında SOLO taksonomisinin beş düzeyi ile ilgili açıklayıcı bilgilere de yer verilmiştir (Arı, 2013; Biggs & Collis, 1982; Çetin & İlhan, 2016; Ivanitskaya, Clark, Montgomery & Primeau, 2002).

1.Yapı Öncesi : Bu düzeyde öğrenci konudan çok uzakta olup konu ile ilgili hiçbir şeyi anlamamakta ya da çok çok az anlamaktadır. Öğretim süreci sonunda öğrenen konuyu hiç anlamaz aşırı derecede zorlanır veya hiçbir şey anlamaz. Bu düzeyde öğrenciler herhangi bir anlayışa sahip olmayıp alakasız bilgiler içeren sözler söylerler.

2.Tek Yönlü Yapı : Bu düzeyde öğrenci kendisine öğretilen konuyu ya da ele alınan problemi yüzeysel ve sığ bir şekilde ele almaktadır. Anlama düzeyi normalden çok düşüktür ve sadece tek bir kavram öğretilir. Ancak öğretilen temel bilgiyi kullanabilir, bu bilgiyi hatırlayabilir, kendisine söylenen basit talimatları uygulayabilir.

3.Çok Yönlü Yapı : Bu düzeyde öğrenci konu ya da alana ilişkin temel noktaları göz önünde bulundurur. Üzerinde çalıştığı konunun birçok yönünü görebilir. Fakat öğrenci alana ilişkin uygun ya da doğru bilgileri öğrenmesine rağmen bu bilgileri birleştirip çıkarım yapamaz.

4.İlişkisel yapı : Öğrenci bu düzeyde birçok parçayı diğeriyle birleştirerek oluşturduğu bütünü tutarlı bir anlama ya da yapıya dönüştürebilir. Farklı konular arasındaki bağlantıları ve bu bağlantıların bir bütünü nasıl oluşturduğunu kavrayabilir. Bir problemi çözmek için diğer bilgi ya da işlemleri kullanarak bir yapı oluşturarak amacına ulaşabilir. Ancak yapılan bu işlemlerin tamamı mevcut bilgiler ile sınırlıdır ve bu bilgilerin ötesinde bir sonuca ulaşması söz konusu değildir.

5.Soyutlanmış Yapı : Öğrenen bu aşamada mevcut bilgilerinin ötesinde bir çıkarıma ulaşabilir. Öğrendiği bir bilgiyi yeni ve anlamının daha yüksek şeklini temsil edecek şekilde

daha soyut özelliklerde ele alarak genellemeler yapabilir. Öğrenci bu düzeyde kendisine verilen bilgi ya da yapıyı ön öğrenmelerinin ötesinde genelleyebilir, farklı bir bakış açısı getirebilir ve böylece fikirleri yeni alanlara farklı bir şekilde uygulayabilir.

Bununla birlikte alanyazında SOLO taksonomisi ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Musan'ın (2012) çalışmasında dinamik matematik yazılımı destekli öğretimin 8. sınıf öğrencilerinin denklem ve eşitsizlik konusundaki anlama seviyelerine etkisi incelenmiş, kavramsal anlama seviyeleri SOLO Taksonomisine göre belirlenen 7 adet açık uçlu soruya öğrencilerin verdiği cevaplar doğrultusunda analiz yapılmış ve dinamik matematik yazılımı destekli öğretimin öğrencilerin kavramsal anlama seviyelerinde artış sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çetin ve İlhan'ın (2017) çalışmasında standart ve SOLO taksonomisine dayalı rubrikler ile puanlanan açık uçlu matematik sorularında puanlayıcı katılımı ve cömertliği çok yüzeysel Rasch modeli ile incelenmiş, standart rubrikler kullanılarak yapılan puanlamalarda; puanlayıcılar arası uyumun düşük olduğu ve katılım/cömertlikleri yönüyle puanlayıcılar arasında anlamlı fark bulunduğu, SOLO taksonomisine dayalı rubriklerden yararlanılarak yapılan puanlamalarda ise puanlayıcılar arası uyumun yüksek olduğu ve puanlayıcıların benzer katılım/cömertlikte puanlama yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bağdat'ın (2014) çalışmasında, 8. sınıf öğrencilerinin genellemeleri formüle etme, sembolleri ve cebirsel ilişkileri kullanma ve çoklu gösterimlerden yararlanma şeklinde sıralanan cebirsel düşünme becerileri SOLO Taksonomisi ile incelenmiş, öğrencilerin çoğunluğunun SOLO Taksonomisine göre ilişkilendirilmiş yapı seviyesinin altında yer aldığı, öğrencilerin en çok zorlandıkları becerinin sembolleri ve cebirsel ilişkileri kullanma becerisi olduğu, ders notu yüksek öğrencilerin cebirsel düşünme becerilerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dilekçi'nin (2022) çalışmasında ortaokul matematik dersi kazanımları ile matematik ders kitaplarında verilen ünite değerlendirme soruları SOLO Taksonomisine göre incelenmiş, Matematik Öğretim Programındaki kazanımlar ve ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme soruları arasında kısmi bir uyum olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erbaş'ın (2021) çalışmasında ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımları ve matematik ders kitabı değerlendirme soruları SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmiş, 5. sınıftaki SOLO kazanımlarının diğer sınıflarda elde edilen bulguların aksine sayısal olarak birbirine yakın olduğu, 6. ve 7. sınıflarda SOLO seviyelerinin çok yönlü yapı düzeyinde ağırlık kazandığı ve tek yönlü yapının az olduğu, benzer şekilde en çok yönlü yapı ve en az izole yapının 8. sınıf kazanımlarındaki SOLO düzeylerinde ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmış, bununla birlikte sınıf düzeyi yükseldikçe üst düzey yapıların yani ilişkisel ve soyut yapıların artması beklenirken, sonuçlardaki artışların lineer olmadığı ve dalgalanmaların ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Yapılan incelemeler değerlendirildiğinde alanyazında ortaokul matematik öğretim programlarında yer alan kazanımların ve matematik ders kitaplarındaki değerlendirme sorularının SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmesi amacıyla yapılan çalışmaların yer aldığı, Liselere Giriş sınavında yer alan sorular ile ilgili olarak ise herhangi bir çalışmanın

bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada ise 2018-2022 yılları arasında LGS’de çıkmış olan Matematik sorularının SOLO taksonomisi çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Bu bölümde; araştırmanın modeli, incelenen dökümanlar, verilerin toplanması ve veri analizi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın modeli

Bu çalışmada nitel araştırma paradigması benimsenmiş olup doküman incelemesi modeli kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi, araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir. Doküman incelemesi hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek veya değerlendirmek için sistematik bir işlemdir (Bowen, 2009). Doküman incelemesi özellikle doğrudan görüşme ve gözlem yapmanın mümkün olmadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem, araştırılması planlanan konular hakkında bilgi içeren yazılı ve sözlü materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Eğitim bilimlerinde yararlı ve az kullanılan bir yaklaşım olan doküman incelemesi yöntemi, hem bir veri toplama yöntemini hem de bir analiz biçimini ifade etmektedir (O’leary, 2004).

2.2. İncelenen Dökümanlar

Bu çalışmada M.E.B. tarafından 2018-2022 yılları arasında gerçekleştirilen Liselere Giriş sınavlarında yer alan toplam 100 adet soruya ulaşılmıştır. 2018-2022 yılları arasında gerçekleştirilen 8. Sınıf Liselere Giriş Sınavlarında yer alan Matematik sorularına elektronik ortamda M.E.B. Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün resmi internet sitesinde yer alan linkten pdf olarak erişilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada LGS matematik soruları SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda Doğan (2020)’in çalışmasında yer alan SOLO Sınıflandırma Düzeyleri için Gösterge Fiiller kriter olarak ele alınmıştır. SOLO sınıflandırmasının ilk aşaması olan “Yapı Öncesi” basamağında, öğrenme alanı ile ilgili hiçbir öğrenme durumu söz konusu olmadığından dolayı bu düzey için kullanılan bir gösterge fiil de tanımlanmamıştır. Bu nedenle de sorular değerlendirilirken bu düzey ele alınmayacaktır. Tek yönlü yapı, çok yönlü yapı, ilişkisel yapı ve soyutlanmış yapı basamakları için alanyazında (Biggs & Collis, 1982; Çetin & İlhan, 2016; İlhan & Gezer, 2017; Gezer & İlhan, 2014; Göçer & Kurt, 2016) tanımlanan gösterge fiiller (eylemler) Tablo 3’de sunulmuştur (Doğan, 2020).

Tablo 3. SOLO Sınıflandırma Düzeyleri için Gösterge Fiiller

Tek Yönlü Yapı	Çok Yönlü Yapı	İlişkisel Yapı	Soyutlanmış Yapı
----------------	----------------	----------------	------------------

Açıklamak,	Sınıflandırmak,	Ayırt etmek, Kategorize etmek,	Tasarım yapmak,
Aktarmak,	Birleştirmek,	Sorgulamak, Birleştirmek,	Oluşturmak,
Söylemek,	Numara vermek,	İlişkilendirmek, Uygulamak,	Yargılamak,
Sıralamak,	Liste yapmak,	Analiz etmek, Karşılaştırmak,	Hipotez kurmak,
Saymak,	Tanımlamak,	Ana hatlarını belirlemek,	Değerlendirmek,
İfade etmek,	Planlamak,	Tahmin etmek, Değerlendirmek,	Tartışmak,
Hatırlamak,	Açıklık getirmek,	Özetlemek,	Yansıtmak,
Farkına varmak,	Sembolleştirmek,	Gözlemlemek, Bütünleştirmek,	Genelleme yapmak
İsimlendirmek,	Netleştirmek,	Sebeplerini açıklamak,	Kuram oluşturmak
Tekrar etmek,	Nitelendirmek,	Sebe-sonuç ilişkisi kurmak,	Yüksek öngörü,
Teşhis etmek,	Anlamını açıklamak,	Verilen bir teoriyi ilgili alana uygulamak,	Derinlemesine
Tanımak,	Metaforik anlam yüklemek,		incelemek, Teoriyi
İşaretlemek,	Algoritmayı takip etmek,		yeni bir alana
Ezberlemek,	Yöntemi uygulamak,		uygulamak,

Belirlenen kriterler doğrultusunda incelemeler yapılmış ve elde edilen verilerin güvenilirliği konusunda uzman görüşüne başvurulmuş, bu noktada uyum kontrolünü sağlamak amacıyla Miles ve Huberman'ın (1994) "Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100" formülü kullanılmıştır. Yapılan uyum kontrolü sonucunda uzman ve araştırmacının soruları atadığı SOLO düzeyleri arasında %92 benzerlik olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde değerleri kullanılarak tablolar halinde sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde; M.E.B. tarafından 2018-2022 yılları arasında gerçekleştirilen Liselere Geçiş Sınavlarında yer alan Matematik soruları Tablo 3'de yer alan gösterge fiiller doğrultusunda incelenmiş, elde edilen bulgular frekans ve yüzde değerlerini gösteren tablolar halinde sunulmuştur.

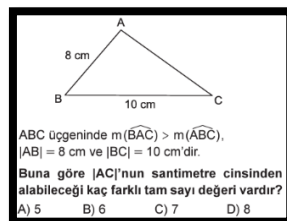
3.1. 2018 yılı Liselere Geçiş Sınavına İlişkin Bulgular

2018 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan soruların SOLO Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi ile elde edilen bulgular Tablo 4.1.'de sunulmuştur.

Tablo 4.1. 2018 yılı LGS'da yer alan soruların SOLO Sınıflama Düzeyine göre dağılımı

SOLO Sınıflandırma Düzeyi	f	%
Tek yönlü yapı	-	-
Çok yönlü yapı	3	15
İlişkisel yapı	5	25
Soyutlanmış yapı	12	60
TOPLAM	20	100

Tablo 4.1 incelendiğinde; 2018 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan Matematik sorularının çoğunlukla soyutlanmış yapı düzeyinde yer aldığı, bununla birlikte ilişkisel yapı düzeyindeki soruların 2018 LGS Matematik sorularının dörtte birini oluşturduğu görülmektedir. Çok yönlü yapı düzeyinde az sayıda soru yer almaktadır ve bunun yanı sıra tek yönlü yapı düzeyinde hiç soru yer almaması ise dikkat çeken bir durumdur. Şekil 1'de 2018 LGS sınavında yer alan ve SOLO ilişkisel yapı düzeyine örnek olan bir soruya yer verilmiştir.

Şekil 1. İlişkisel yapı düzeyine örnek soru

Şekil 1’de verilen soruda öğrenciden üçgenin bilinmeyen kenarının alabileceği tam sayı değerlerini bulması istenmektedir. Öğrencinin soruda verilen üçgenin kenar uzunlukları arasında ilişki kurması ve soru metninde yer alan açı bilgisini kullanarak üçgenin kenar uzunlukları ve açıları arasında ilişkilendirme yapması ve elde ettiği verileri birleştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla soru ilişkisel yapı düzeyine atanmıştır.

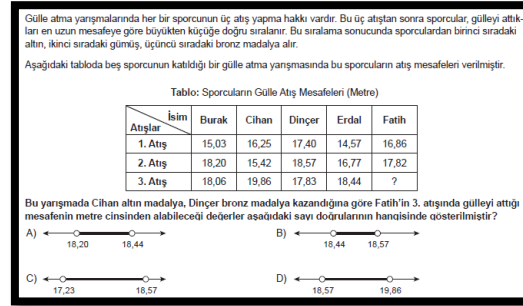
3.2. 2019 yılı Liselere Geçiş Sınavına İlişkin Bulgular

2019 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan soruların SOLO Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi ile elde edilen bulgular Tablo 4.2.’de sunulmuştur.

Tablo 4.2. 2019 yılı LGS’da yer alan soruların SOLO Sınıflama Düzeyine göre dağılımı

SOLO Sınıflandırma Düzeyi	f	%
Tek yönlü yapı	-	-
Çok yönlü yapı	3	15
İlişkisel yapı	5	25
Soyutlanmış yapı	12	60
TOPLAM	20	100

Tablo 4.2 incelendiğinde; 2019 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan Matematik sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı, bununla birlikte ilişkisel yapı düzeyindeki soruların 2019 LGS Matematik sorularının yaklaşık dörtte birini oluşturduğu görülmektedir. Tek yönlü yapı düzeyinde hiç soru yer almaması ise dikkat çeken bir durumdur. Şekil 2’de 2019 LGS sınavında yer alan ve SOLO ilişkisel yapı düzeyine örnek olan bir soruya yer verilmiştir.

Şekil 2. İlişkisel yapı düzeyine örnek soru

Şekil 2’de verilen soruda öğrenciden Fatih’in 3. atışında gülleyi atmış olabileceği değer aralığını bulması istenmektedir. Öğrencinin diğer sporcuların yapmış oldukları atış dereceleri arasında bir karşılaştırma yapması, bunun sonucunda Fatih’in elde etmiş olabileceği sıralama ile ilgili bir analiz yapması ve Fatih’in üçüncü atışında gülleyi atmış olabileceği mesafeyle ilgili değerlendirmede bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla soru ilişkisel yapı düzeyine atanmıştır.

3.3. 2020 yılı Liselere Geçiş Sınavına İlişkin Bulgular

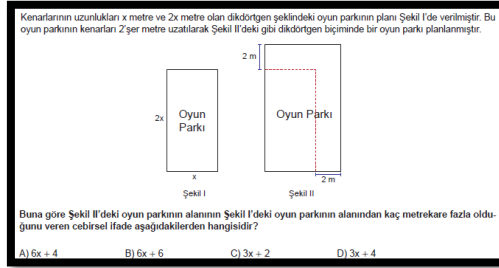
2020 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan soruların SOLO Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi ile elde edilen bulgular Tablo 4.3.’te sunulmuştur.

Tablo 4.3. 2020 yılı LGS’da yer alan soruların SOLO Sınıflama Düzeyine göre dağılımı

SOLO Sınıflandırma Düzeyi	f	%
Tek yönlü yapı	-	-
Çok yönlü yapı	1	5
İlişkisel yapı	8	40

Soyutlanmış yapı	11	55
TOPLAM	20	100

Tablo 4.3 incelendiğinde; 2020 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan Matematik sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı, bununla birlikte ilişkisel yapı düzeyindeki soruların 2020 LGS Matematik sorularının beşte ikisini oluşturduğu görülmektedir. Çok yönlü yapı düzeyinde çok az soru bulunması ve tek yönlü yapı düzeyinde hiç soru yer almaması ise dikkat çeken bir durumdur. Şekil 3'te 2020 LGS sınavında yer alan ve SOLO çok yönlü yapı düzeyine örnek olan bir soruya yer verilmiştir.

Şekil 3. Çok yönlü yapı düzeyine örnek soru

Şekil 3'te verilen soruda öğrenciden Şekil I ve Şekil II'de verilen oyun parkları arasındaki alan farkını bulması istenmektedir. Öğrenciye cebirsel ifadelerle çarpma işlemi ile ilgili yöntem önceden öğretilmiştir. Öğrenci bu aşamada kendisine öğretilen yöntemi uygulayacak ve algoritmayı takip ederek oyun parkları arasındaki alan farkını bulacaktır. Dolayısıyla soru çok yönlü yapı düzeyine atanmıştır. Şekil 4'te 2020 LGS sınavında yer alan ve SOLO soyutlanmış yapı düzeyine örnek olan bir soruya yer verilmiştir.

Şekil 4. Soyutlanmış yapı düzeyine örnek soru

Şekil 4'te verilen soruda öğrenciden başlangıçtaki beyaz top sayısının alamayacağı değeri bulması istenmektedir. Öğrencinin kırmızı topların torbalara dağıtımıyla ilgili öngörüle bulunması ve torbalardaki beyaz top sayılarıyla ilgili değerlendirme yapması gerekmektedir. Dolayısıyla soru soyutlanmış yapı düzeyine atanmıştır.

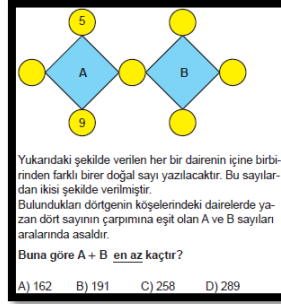
3.4. 2021 yılı Liselere Geçiş Sınavına İlişkin Bulgular

2021 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan soruların SOLO Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi ile elde edilen bulgular Tablo 4.4.'te sunulmuştur.

Tablo 4.4. 2021 yılı LGS'da yer alan soruların SOLO Sınıflama Düzeyine göre dağılımı

SOLO Sınıflandırma Düzeyi	f	%
Tek yönlü yapı	-	-
Çok yönlü yapı	2	10
İlişkisel yapı	7	35
Soyutlanmış yapı	11	55
TOPLAM	20	100

Tablo 4.4 incelendiğinde; 2021 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan Matematik sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı, bununla birlikte ilişkisel yapı düzeyindeki soruların 2021 LGS Matematik sorularının yaklaşık beşte ikisini oluşturduğu görülmektedir. Çok yönlü yapı düzeyinde az sayıda soru bulunması ve tek yönlü yapı düzeyinde hiç soru yer almamaktadır. Şekil 5'te 2021 LGS sınavında yer alan ve SOLO soyutlanmış yapı düzeyine örnek olan bir soruya yer verilmiştir.

Şekil 5. Soyutlanmış yapı düzeyine örnek soru

Şekil 5'te verilen soruda öğrenciden A ve B sayılarının toplamını bulması istenmektedir. Öğrencinin köşelerdeki sayıların çarpımlarının eşit olması için boş dairelere yazılacak sayılar ile ilgili yüksek öngöründe bulunması, bir yandan da A ve B sayıların aralarında asal olma durumlarıyla ilgili değerlendirmede bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla soru soyutlanmış yapı düzeyine atanmıştır.

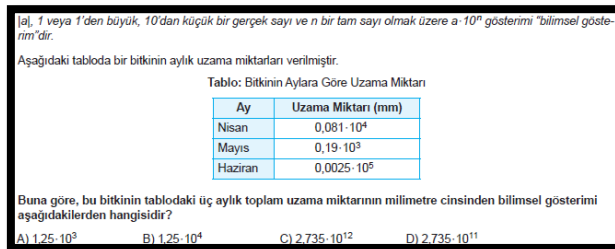
3.5. 2022 yılı Liselere Geçiş Sınavına İlişkin Bulgular

2022 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan soruların SOLO Taksonomisi çerçevesinde incelenmesi ile elde edilen bulgular Tablo 4.5.'te sunulmuştur.

Tablo 4.5. 2022 yılı LGS'da yer alan soruların SOLO Sınıflama Düzeyine göre dağılımı

SOLO Sınıflandırma Düzeyi	f	%
Tek yönlü yapı	-	-
Çok yönlü yapı	4	20
İlişkisel yapı	6	30
Soyutlanmış yapı	10	50
TOPLAM	20	100

Tablo 4.5 incelendiğinde; 2022 yılı Liselere Giriş Sınavında yer alan Matematik sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Soyutlanmış yapı düzeyindeki soruların 2022 LGS Matematik sorularının yarısını oluşturduğu, ilişkisel ve çok yönlü yapı düzeylerinde yer alan soru sayısının ise birbirine yakın değerde olduğu görülmektedir. Tek yönlü yapı düzeyinde hiç soru yer almamaktadır. Şekil 6'da 2022 LGS sınavında yer alan ve SOLO çok yönlü yapı düzeyine örnek olan bir soruya yer verilmiştir.

Şekil 6. Çok yönlü yapı düzeyine örnek soru

Şekil 6’da verilen soruda öğrenciden bitkinin üç aylık toplam uzama miktarının bilimsel gösterimini yazması istenmektedir. Öğrenciye üslü ifadelerle toplama ve çok büyük ve çok küçük sayıların bilimsel gösterimiyle ilgili gerekli yöntemler önceden öğretilmiştir ve bu aşamada öğrenci kendisine öğretilen yöntemleri uygulayacaktır. Dolayısıyla soru çok yönlü yapı düzeyine atanmıştır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2018 yılı LGS’de yer alan Matematik sorularının çoğunlukla soyutlanmış yapı düzeyinde yer aldığı, bununla birlikte ilişkisel yapı düzeyindeki soruların 2018 LGS Matematik sorularının dörtte birini oluşturduğu görülmektedir. Çok yönlü yapı düzeyinde ise az sayıda soru yer almaktadır. 2019 LGS’de yer alan matematik sorularının büyük bir çoğunluğunun soyutlanmış yapı düzeyinde olduğu, bu düzeyde yer alan soruların sınavda çıkan tüm soruların yaklaşık beşte üçünü oluşturduğu görülmektedir. İlişkisel ve çok yönlü yapı düzeyinde yer alan soru sayıları birbirine yakın değerde olmakla birlikte tek yönlü yapı düzeyinde herhangi bir soruya rastlanmamıştır. 2020 LGS’de yer alan matematik sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ilişkisel yapı düzeyinde yer alan sorular sınavda yer alan tüm soruların yaklaşık beşte ikisini oluşturmaktadır. Çok yönlü yapı düzeyinde çok az sayıda soru bulunmakla birlikte tek yönlü yapı düzeyinde herhangi bir soru yer almamaktadır. 2021 LGS’de yer alan matematik sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı, bu düzeyde yer alan soruların sınavda çıkan tüm soruların yarısından daha fazla sayıda olduğu belirlenmiştir. İlişkisel yapı düzeyinde yer alan soruların ise sınavdaki soruların yaklaşık beşte ikisini oluşturduğu görülmektedir. 2022 LGS’de yer alan matematik soruları incelendiğinde ise soyutlanmış yapı düzeyinde yer alan soruların sınavda yer alan tüm soruların yarısını oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilişkisel ve çok yönlü yapı düzeyinde yer alan soru sayıları birbirine yakındır. Tek yönlü yapı düzeyinde ise herhangi bir soruya rastlanmamıştır.

LGS soruları incelendiğinde soruların soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum liseye geçişte nitelikli öğrenci seçimini kolaylaştırmakla birlikte öğrencilerin bir üst öğrenim basamağına daha iyi hazırlanmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte bu sonuç Acet vd.’nin (2021) çalışmalarında elde ettiği, 2019 ve 2020 yıllarında gerçekleştirilen LGS’de yer alan fen bilimleri sorularının içerisinde soyutlanmış yapı düzeyinde herhangi bir soru bulunmadığı sonucuyla farklılık göstermektedir. Bu sonuç ayrıca Erbaş’ın (2021) 5, 6, 7 ve 8. sınıf matematik ders kitaplarında yer alan değerlendirme sorularının en fazla çok yönlü yapıya ait soru olduğu görüşüyle farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra bu sonuç Dilekçi’nin (2022) 7. ve 8. sınıfta tek yönlü yapı düzeyindeki kazanımların diğer sınıflara oranla daha azken ilişkisel yapı düzeyi ve soyutlanmış yapı düzeyindeki kazanımların fazla olduğu sonucuyla benzerlik göstermektedir. 2018-2022 yılları arasında gerçekleştirilen LGS’de yer alan Matematik sorularında tek yönlü yapı düzeyinde herhangi bir soruya rastlanmadığı bununla birlikte örnek sorular arasında da tek yönlü yapı düzeyinde yer alan soru sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bu sonuç Dilekçi’nin (2022) 8. sınıfta tek yönlü yapı düzeyindeki kazanım

sayısının azalmış olması, ilişkisel ve soyutlanmış yapı düzeyindeki kazanım sayısının fazla olmasının beklendik bir durum olması görüşüyle paralellik göstermektedir. Bununla birlikte bu sonuç Gezer ve İlhan'ın (2015) 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda tek yönlü yapı ve çok yönlü yapı düzeyinde yer alan kazanımların neredeyse programın yarısını oluşturduğu görüşüyle farklılık göstermektedir. 2018-2022 yılları arasında LGS'de çıkan soruların soyutlanmış yapı düzeyinin ardından en fazla sayıda ilişkisel yapı düzeyinde yer aldığı belirlenmiştir. Bu sonuç Öğdem'in (2022) hem 2020 hem de 2021 yılında yapılan TYT sınavlarında yer alan soruların çoğunluğunun ilişkisel yapı düzeyinde olduğu görüşüyle benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada ulaşılan bulgular ve elde edilen sonuçlar dikkate alınarak şu öneriler sunulabilir: 2018-2022 arasında gerçekleştirilen Liselere Giriş Sınavlarındaki matematik soruları arasında çok yönlü yapı düzeyindeki sorulara belli oranda yer verildiği görülmekle birlikte bu oranın yeterli olmadığı değerlendirilmiştir. Öğrencilerin derslerde kendilerine öğretilen bilgi, yöntem ve teknikleri daha fazla uygulama fırsatı bulmaları için Liselere Giriş Sınavlarında çok yönlü yapı düzeyindeki sorulara daha fazla sayıda yer verilebilir. M.E.B. tarafından 8. Sınıf öğrencilerine sınava hazırlık kapsamında yardımcı kaynak olarak dağıtılan 8. Sınıf LGS Matematik Çalışma kitabı ve 8. Sınıf Matematik Çalışma Kitabı SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenip LGS soruları ile benzer ve farklı yönleri incelenebilir, bu doğruda söz konusu kitaplarda gerekli düzeltmeler ve değişiklikler yapılabilir. M.E.B. tarafından ortaokul 5., 6. ve 7. Sınıf öğrencilerine dağıtılan 'Beceri Temelli Testler', 'Çalışma Soruları' ve 'Kazanım Kavrama Testleri' kitaplarında yer alan Matematik soruları da SOLO düzeylerine göre analiz edilip diğer sınıf seviyelerindeki yardımcı kaynaklar da incelenebilir. 2018-2022 LGS sorularının soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı görüldüğünden buna paralel olarak 8. Sınıf Matematik ders kitaplarında da bu düzeydeki sorulara daha fazla yer verilebilir. Liselere Giriş Sınavlarında yer alan soruların soyutlanmış yapı düzeyinde yoğunlaştığı belirlendiğinden öğrencilerin bu sınavda kendilerinden beklenen eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme gibi üst bilişsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi adına 5., 6. ve 7. Sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında da soyutlanmış yapı düzeyindeki sorulara daha fazla ağırlık verilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Acet, A. , Acet, İ., & Kurnaz, M. A. 8. Sınıf fen bilimleri öğretim programının ve 2019, 2020 yıllarına ait lgs sorularının solo taksonomisine göre incelenmesi. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (43), 279-297.
- [2] Ağçam, R., & Babanoğlu, M, P. (2020a). Türkiye'de İngilizce öğretim programının değerlendirilmesi: Beceri ve ödev önerileri üzerine bir çalışma. Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(1), 431-441.
- [3] Ağçam, R., & Babanoğlu, M. P. (2018). The SOLO analysis of EFL Teaching Programmes: Evidence from Turkey. Electronic Turkish Studies, 13(27), 1-18.

- [4] Arı, A. (2013). Bilişsel alan sınıflamasında yenilenmiş Bloom, Solo, Fink, Dettmer taksonomileri ve uluslararası alanda tanınma durumları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 259-290.
- [5] Bağdat, O. İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin cebirsel düşünme becerilerinin solo taksonomisi ile incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, ESOGÜ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- [6] Biggs, J. ve Collis, K. (1991). Multimodal learning and the quality of intelligent behaviour, In H. Rowe (Ed.), *Intelligence, Reconceptualization and Measurement*, Laurence Erlbaum Assoc., New Jersey.
- [7] Biggs, J. B. ve Collis, K. (1982). *Evaluating the Quality of Learning: the SOLO taxonomy*. New York: Academic Pres.
- [8] Biggs, J. B. & Collis, K. F. (1979). *Classroom examples of cognitive development phenomena: The SOLO taxonomy*.
- [9] Birgin, O.(2016). Bloom taksonomisi. E. Bingölbali, S. Arslan, & İ. Ö. Zembat (Edit.), *Matematik Eğitiminde Teoriler* (ss.839-860). Ankara: Pegem Akademi
- [10] Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40. s.27
- [11] Brabrand, C. ve Dahl, B. (2009). Using the SOLO Taxonomy to analyze competence progression of university science curricula. *High Education*, 58(4), 531–549.
- [12] Burton, L. (1984). Mathematical thinking: The struggle for meaning. *Journal for Research in Mathematics Education*, 15(1), 35-49.
- [13] Çelik, D. Öğretmen Adaylarının Cebirsel Düşünme Becerilerinin Analitik İncelenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- [14] Çepni, S., Bayrakçeken, S., Yılmaz, A., Yücel, C., Semerci, Ç., Köse, E., Sezgin, F., Demircioğlu, G. & Gündoğdu, G. (2007). *Ölçme ve Değerlendirme* (1. Baskı). Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- [15] Çetin, B. ve İlhan, M. (2016). SOLO Taksonomisi. Edidörler: Bingölbali, E., Arslan, S. ve Zembat, İ. Ö. *Matematik Eğitiminde Teoriler İçinde* s. 861-879. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- [16] Çetin, B., & İlhan, M. (2017). Standart ve SOLO Taksonomisine dayalı rubrikler ile puanlanan açık uçlu matematik sorularında puanlayıcı katılımı ve cömertliğinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(189), 217-247.

- [17] Dilekçi, S. Ortaokul matematik dersi kazanımlarının ve ünite değerlendirme sorularının solo taksonomisi ile incelenmesi. Yüksek Lisan Tezi, , Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2022.
- [18] Doğan, A. (2020).İlkokul matematik öğretim programındaki kazanımların SOLO sınıflandırmasına göre incelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(3), 2305-2325.
- [19] Dönmez, H. 6., 7. Ve 8. Sınıf Fen Bilimleri öğretim programı kazanımlarının ve değerlendirme sorularının incelenmesi: SOLO taksonomisi. Yüksek Lisans Tezi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 582688).
- [20] Erbaş, İ. Ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarının ve matematik ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2021.
- [21] Ersoy, Y. (2003). Teknoloji destekli matematik eğitimi-1: Gelişmeler, politikalar ve stratejiler. İlköğretim Online, 2(1), 18-27.
- [22] Ferri, R. B. (2003). Mathematical thinking styles- An empirical study.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=3d02be9b3491e2b8ed3ad6f8b4635e65f1d27fa8> (Erişim tarihi : 3/4/2023)
- [23] Gezer, M., & İlhan, M. (2014). 8. Sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımları ile değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi, 19(32), 193–207.
- [24] Gezer, M., & İlhan, M. (2015). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımları ile ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(1), 1-25.
- [25] Göçer, A. ve Kurt, A. (2016). Türkçe dersi öğretim programı 6, 7 ve 8. sınıf sözlü iletişim kazanımlarının solo taksonomisine göre incelenmesi. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(3), 215-228.
- [26] Günhan, C. B. İlköğretim II. kademede matematik dersinde probleme dayalı öğrenmenin uygulanabilirliği üzerine bir araştırma. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- [27] Henderson, P. (2002). Materials development in support of mathematical thinking.
<https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/782941.783001> (Erişim tarihi : 2/4/2023)

- [28] Hattie, J. A., & Purdie, N. (1998). The SOLO model: Addressing fundamental measurement issues. In B. Dart & G. Boulton-Lewis (Eds.), *Teaching and learning in higher education* (pp. 145-176). Melbourne, Aus: ACER.
- [29] Ivanitskaya, L., Clark, D., Montgomery, G., & Primeau, R. (2002). Interdisciplinary learning: Process and outcomes. *Innovative Higher Education*, 27(2), 95-111.
- [30] İlhan, M., & Gezer, M. (2017). A comparison of the reliability of the Solo- and revised Bloom's Taxonomybased classifications in the analysis of the cognitive levels of assessment questions. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 7(4), 637-662.
- [31] Konyalıhatipoğlu, M. E. Ortaokul 7.Sınıf Öğrencilerinin Analitik ve Bütüncül Düşünme Stillerinin SOLO Taksonomisi ile İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- [32] Krathwohl, D.R. ve Anderson, L.W. (2010). Merlin C. Wittrock ve Revision of Bloom's Taxonomy. *Educational Psychologist*, 45(1), 64-65.
- [33] Lian, L.H. ve İdris, N. (2006). Assessing algebraic solving ability of form four student. *International Electronic Journal of Mathematics Education (IEJME)*, 1, 1, 55-76.
- [34] Mason, J., Burton, L. & Stacey, K. (1985). *Thinking mathematically*. Revised Edition. England: Addison-Wesley Publishers, Wokingham
- [35] McGill, R. M. (2013). *100 Ideas for Secondary Teachers: Outstanding Lessons*. London: Bloomsbury A&C Black.
- [36] Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nded). Thousand Oaks, CA: Sage
- [37] Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Matematik dersi (1,2,3,4,5,6,7,8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Yayıncılık.
- [38] Musan, M. S. Dinamik matematik yazılımı destekli ortamda 8. sınıf öğrencilerinin denklem ve eşitsizlikleri anlama seviyelerinin Solo taksonomisine göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2012.
- [39] O'leary, Z. (2004). *The essential guide to doing research*. London : Sage Publications Ltd.
- [40] O'Neill, G. ve Murphy, F. (2010). *Guide to taxonomies of learning*. UCD Teaching and Learning/ Resources. <http://www.ucd.ie/t4cms/ucdtla0034.pdf> (Erişim tarihi : 6/4/2023)

- [41] Orbeyi, S. İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programı'nın Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- [42] Öğdem, H. 9. sınıf matematik ders kitaplarındaki değerlendirme soruları ile TYT matematik testi sorularının SOLO Taksonomisi açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- [43] Pegg, J. ve Tall, D. (2005). The fundamental cycles of concept construction underlying various theoretical frameworks. *International Reviews on Mathematical Education*, 37, 6, 468-475.
- [44] Schoenfeld, A. H. (1992). Learning to think mathematically: Problem solving, metacognition, and sense-making in mathematics. (Ed. D.A. Grouws). In *Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning: A Project of The National Council of Teachers of Mathematics* (pp. 334-370). New York: Macmillan.
- [45] Sönmez, V. (2004). Program geliştirmede öğretmen el kitabı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- [46] Tall, D. (1991). *Advanced mathematical thinking*. USA: Kluwer Academic Publishers.
- [47] Umay, A. (2003). Matematiksel muhakeme yeteneği. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 234- 243.
- [48] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- [49] Zengin, N. & Şengül, S. "Tam Öğrenme İlkeleri Doğrultusunda Farklı Öğretim Yöntemleri ile İşlenen Matematik Dersinin İlköğretim 7.Sınıf Öğrencilerinin Matematik Başarı Düzeylerine Etkisi", M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü II. Lisans Üstü Eğitim Sempozyumu, 26-28 Eylül İstanbul, 2005.

SOSYAL BİLGİLERDE SÖZLÜ VE YAZILI EDEBİ ÜRÜNLERİN KULLANIMI KONUSUNDAKİ MAKALELERİN İNCELENMESİ: BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI

Doç. Dr. Çiğdem KAN

Fırat Üniversitesi, ckan@firat.edu.tr- ORCID ID:0000-0001-8513-7740

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sözlü ve yazılı edebi ürünlerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanımına ilişkin çalışmaların meta-sentez yöntemiyle analiz edilmesi ve sözlü ve yazılı edebi ürünlerin kullanımındaki genel eğilimleri belirlemektir. Çalışmaların belirlenmesinde EBSCOhost, Google Akademik arama motoru, Dergipark Akademik veri tabanlarından yararlanılmıştır. Çalışmada, sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler konusundaki araştırmaları içeren ve 2008-2021 yıllarını kapsayan 51 makale içerisinde 14 makale çalışmaya dâhil edilerek analiz edilmiştir. Bu makalelerde ulaşılan sonuçlar, meta-sentez yönteminin temel aşamaları kapsamında analiz ve sentez yapılarak belirlenen temalara göre meta-sentez çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler çalışmaların yayın yılına, örneklem grubuna, araştırma desenlerine, örnekleme yöntemlerine, veri toplama araçlarına, verilerin analiz yöntemine, temaya ve konu içeriğine göre değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler frekans ve tablolar yardımıyla yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda, araştırmalarda en fazla öğrencilerin edebi ürünlerle ilgili görüşlerinin yer aldığı, araştırma deseni olarak durum çalışmaları ile Fenomenolojinin (olgubilim) ve örnekleme yöntemi olarak kolay ulaşılabilir durum örneklemesinin kullanıldığı; veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanıldığı; veri analizi yöntemi olarak betimsel analiz yönteminin yapıldığı; kullanılan edebi türler temasında en fazla edebi eser kullanımı konusunda görüşlerin yer aldığı; Edebi ürünlerin öğretimi konusundaki sonuçlar incelendiğinde ise, en fazla edebi ürünlerin kullanımı konusundaki olumlu görüşlerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Edebi Ürünler, Öğretmen Görüşleri

META-SYNTHESIS OF THE PAPERS ON THE USE OF ORAL AND WRITTEN LITERATURE IN SOCIAL STUDIES

ABSTRACT

The present study aimed to review the literature on the use of oral and written literature in social studies instruction with the meta-synthesis method and to determine the general trends in the use of oral and written literary products. EBSCOhost, Google Scholar search engines and Dergipark Academic database were scanned to determine the related studies. Fourteen papers out of 51 articles published between 2008 and 2021 on literary products employed in social studies instruction were included and reviewed in the study. The findings reported in these papers were analyzed and synthesized based on the main meta-synthesis stages, and a meta-synthesis was conducted based on the determined themes. The study data were analyzed based on the year of publication, sample group, research design, sampling method, data collection tools, data analysis method, and themes and content. The findings were interpreted based on frequencies and tables. The study findings demonstrated that most studies included student views on literary products, conducted with the case study and phenomenology methods, and study samples were assigned with the convenience sampling method, most studies employed semi-structured interviews to collect data and descriptive analysis in data analysis, in the theme of the employed literary genres, most studies reported participant views on the use of literary works, and the analysis of the instruction of literary works revealed that the views were mostly positive on the use of literary works.

Keywords: Social studies, literary works, teacher views.

1. GİRİŞ

Sosyal bilgiler dersi, sözel içerikli bir ders olması ve birçok sosyal bilimi bünyesinde barındırması nedeniyle önemlidir. Sosyal bilgileri, daha anlamlı bir hale getirmek için edebi ürünlerden de bu derste yararlanır. Sözlü ve yazılı edebi ürünlerin kullanımı dersi daha ilgi çekici hale getirirken, çocukların gelişim özelliklerine de hitap edebilir. Edebi ürünler için, sosyal bilgiler dersinin duygusudur da denilebilir.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde edebiyat, “olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü ve yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bilgilerin tanımları genel olarak incelendiğinde ise; sosyal bilgiler toplumu, insanı ve bunlarla ilişkisi kapsamında çevreyi konu alanı olarak incelemektedir. Öğrencilerin insan ve toplum ilişkileriyle ilgili bilgilerini ve deneyimlerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Sosyal bilgiler aynı zamanda, kişinin kendisini, düşünce ve değerlerini keşfetmesine yardımcı olan bir ders olmalıdır (<https://sozluk.gov.tr>; Kabapınar, 2014: 3).

Sosyal bilgiler dersinde, eğitim programları kanalıyla demokratik vatandaşlık değerlerinin ve becerilerinin öğrencilere kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, bilgiyi temel alan ve bilimsel akıl yürütmeyi kullanabilen, yerel ve ulusal olanı anlamış ve evrensel değerlere

saygılı olan bir vatandaş profili sosyal bilgiler derslerinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sosyal bilgiler dersleriyle ortaya çıkacak olan bireyselleşme ve toplumsallaşma, varolan toplumsal düzeni sorgulamadan, onu benimseyen bir vatandaş olma bilincinden çok toplumsal değerleri eleştirel bakabilen, yaratıcı ve yeni değerler üretebilen bir vatandaş modeline yöneliktir (Kabapınar, 2014: 3).

Edebi ürünlerle ilgili sosyal bilgiler dersi kapsamında yapılan çalışmalar incelendiğinde; Kaymak ve Kocaağa (2021) tarafından yapılan araştırmada, Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler öğretim programlarının ve ders kitaplarının edebi ürünlere yönelik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, sosyal bilgiler dersi kapsamına giren derslerin öğretim programlarında edebi ürünlerin kullanımıyla ilgili amaçların yer aldığı tespit edilmiştir. Edebi ürünlerle ilgili dikkat edilecek hususlar bakımından program incelendiğinde ise, 1948 ilkököl ve 1949 ortaokul programlarından sonra 1962 program taslağıyla birlikte programda yer aldığı ve sayısının giderek arttığı söylenebilir. 1968 programı sonrası, edebi ürünlerin yer aldığı konu ve sayılarının arttığı tespit edilmiştir.

Benzer bir çalışma Yancı ve Evcı (2021) tarafından yapılmıştır. Araştırmada, 2005 ve 2018 sosyal bilgiler programları ve ders kitaplarında bulunan seyahatnamelerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, 2005 öğretim programına göre 2018 programında seyahatnamelerin artırılmasının ders kitaplarına da yansıtıldığı ve bu durumda seyahatnamelerin önemini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Edebi ürünlerin değerlerin öğretimine bir etkisi var mıdır? Toraman ve Memişoğlu (2022) tarafından yapılan araştırmada ise sosyal bilgiler ders kitaplarındaki edebi ürün ve görsellerin değerler eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 5, 6, 7. Sınıf ders kitaplarında yer alan edebi ürünler ve görseller değerler eğitimi bağlamında incelenmiştir. Araştırma sonucunda, edebi ürünlerle ilişkili değer sayısının en fazla etkin vatandaşlık öğrenme alanında bulunduğu görülmüştür. Görsellerle ilişkili olan değer sayısının ise, en fazla 5. Sınıflarda etkin vatandaşlık, 6. Sınıflarda birey ve toplum, 7. Sınıflarda kültür ve miras öğrenme alanlarında olduğu tespit edilmiştir. Edebi ürünlerde en fazla tekrar eden değer duyarlılık olduğu, en az tekrar eden değer ise aile birliğine önem vermek olduğu tespit edilmiştir. Görsellerde ise en fazla bilimsellik değerinin, en az sevgi değerinin tekrar ettiği ortaya konulmuştur.

Edebi ürünlerin derslerde kullanımının öğrencilerin başarısına etkisi ne düzeydedir? Bu konuda Sidekli; Tangülü ve Yangın (2013) tarafından yapılan araştırmada, ilkököl 4. Sınıf öğrencilerinin sosyal bilgileri öğrenmede hikâye destekli etkinlikleri kullanarak öğretimin etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma, Muğla il merkezinde bulunan bir ilköğretim okulunda gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, hikâye destekli sınıf içi etkinliklerle öğretim yapılan deney grubundaki öğrenciler lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, hikâye destekli öğretimin öğrencilerin akademik başarılarını arttırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer şekilde Özkan ve Gevenç (2017) tarafından yapılan araştırmada ise, sosyal bilgiler dersi tarih konularında fıkralardan yararlanılarak akademik başarıya etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Ağrı ilinde bulunan, bir ilköğretim okulunun 7. Sınıf öğrencilerinden deney ve

kontrol grubu olarak belirlenen iki gruba uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, fıkra kullanılarak yapılan sosyal bilgiler öğretiminde deney grubunun başarısının kontrol grubundan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akyol (2016) tarafından yapılan araştırmada, çocuk edebiyatı ürünleri kullanılarak sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin empatik eğilimlerine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Manisa'da bulunan bir ilköğretim okulunda öğrenimini sürdüren toplam 34 öğrenci deney ve kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında, deney grubunda konular çocuk edebiyatıyla ilişkilendirilerek kontrol grubunda ise, geleneksel yöntemle öğretim yapılmıştır. Empatik eğilim ölçeği puanlarına göre, deney grubu lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca, cinsiyet değişkenine göre kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Kaya ve Ekiçi (2015) tarafından yapılan araştırmada ise, gezi yazılarının sosyal bilgiler öğretiminde işlevselliği açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Araştırmada, gezi yazılarının sosyal bilgiler öğretimini olumlu yönde etkileyeceği belirtilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır; gezi yazılarıyla sosyal bilgilerin sosyal bilim olarak öğretilmesi yaklaşımına uygun olarak farklı sosyal bilim disiplinlerinden bilgi, beceri ve değerler kazandırılabilir. Gezilen alanlarla ilgili eleştiriler, çocukların eleştirel düşünme becerisine katkı sağlayabilir. Gezi yazıları, öğrencilerde merak, ilgi, araştırma-inceleme isteği oluşturabilir. Gezi yazıları sayesinde diğer ülke ve milletler hakkında bilgi edinen öğrencilerde demokrasi bilinci gelişebilir. Gezi yazıları, gezilemeyen yerler için sanal gezi fırsatı da sağlayabilir.

Şen ve Görmez (2021), sosyal bilgiler öğretiminde yazınsal yapıtlardan faydalanma konusunda örnek bir okuma listesi belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, incelenmiş olan 30 çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtı seçilmiştir. Araştırma bulgularına göre, yazınsal yapıt listesinde bulunan kitapların en fazla insan değişkeniyle (birey ve toplum; insanlar, yerler ve çevreler) ilişkili olduğu; bu yapıtlarda çeşitli değerlerin dayanışma, barış, duyarlılık, saygı, sevgi ve sorumluluk gibi yer aldığı ve sosyal bilgiler öğretim programının çoğu boyutuyla (beceriler, değerler, öğrenme alanları, amaçlar) ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu listede yer alan okuma kitapları genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretiminde bu yapıtlardan etkili bir şekilde yararlanılabileceği ve değerler eğitiminde işlevsel olabileceği belirtilmiştir.

Shuqair ve Dashty (2019) Kuveyt'de yaptıkları araştırmada, devlet ilköğretim okullarındaki yabancı dili İngilizce olan sınıflarda çocuk edebiyatının kullanımı ve etkililiği hakkında öğretmenlerin görüşlerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmanın örneklemini, altı eğitim bölgesini temsil eden 18 okuldan seçilen 66 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların anket ve açık uçlu soruları cevaplandırmaları istenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin çoğunun çocuk kitaplarını sıklıkla kullandıklarını; çocuk kitaplarını kullanma tekniği ve çocuk edebiyatı türlerini iyi bildiklerini; öğretmenlerin çoğunun İngilizce öğrenen öğrencilerin dil becerilerini geliştirmede başarılı bir şekilde kullandıklarını ve bu nedenle öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiğini belirtmişlerdir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerin kullanımı konusunda yapılmış olan makalelerdeki eğilimleri belirlemeye yönelik herhangi bir

çalışmaya rastlanmamıştır. Alanyazındaki bu boşluğu doldurmak amacıyla, bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışmanın temel problemi, Sosyal bilgiler öğretimindeki sözlü ve yazılı edebiyat ürünleriyle ilgili yapılan çalışmalardaki eğilimler nasıldır? Sorusuna cevap aranmıştır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye’de yapılan sosyal bilgiler öğretiminde sözlü ve yazılı edebiyat ürünleriyle ilgili yapılan çalışmalardaki eğilimleri belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır;

- 1- Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, yayın yılına göre dağılımı nasıldır?
- 2- Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?
- 3- Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, araştırma desenlerine göre dağılımı nasıldır?
- 4- Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, örnekleme yöntemleri göre dağılımı nasıldır?
- 5- Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmalarda, hangi veri toplama araçları kullanılmıştır?
- 6- Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmalarda, hangi veri analiz yöntemleri kullanılmıştır?
- 7- Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmalarda, hangi edebi türler kullanılmıştır?
- 8- Sosyal bilgilerde, sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar nelerdir?

2.YÖNTEM

Bu çalışmada, sosyal bilgiler eğitimi ve edebi ürünler üzerine yapılmış olan çalışmaları derinlemesine incelemek ve çalışmaların genel özelliklerini belirlemek amacıyla yapıldığından nitel araştırma yöntemlerinde Meta-sentez kullanılmıştır.

Meta-sentez çalışmalarının, belirli bir alanda yapılmış olan çalışmaların nitel sonuçlarının değerlendirilmesi, yorumlanması, benzer ve farkı olan taraflarının ortaya konulması ve bu kapsamda yeni bilgilerin geliştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar olduğu söylenebilir. Betimsel içerik analizi çalışmalarının aksine, az sayıdaki çalışmanın ele alındığı ve derinlemesine incelemesinin yapıldığı söylenebilir. Meta sentez çalışmalarında ise, karma çalışmaların nitel boyutları ve sadece nitel çalışmalar değerlendirmeye alınır ve meta sentez çalışmalarında derinlemesine sentezleme yapılır (Polat ve Ay; 2016: 52-64).

2.1. Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın verileri, Meta-sentez yöntemine uygun olarak toplanmıştır. Bu amaçla, öncelikle konu hakkında yapılmış olan çalışmalara ulaşılmıştır. İlgili çalışmalara ulaşmak için EBSCOhost, Google Akademik, Dergipark Akademik'ten ulaşılan makaleler çalışmaya dâhil edilmiştir. Literatür taraması “sosyal bilgiler” ve “edebi ürünler” anahtar kelimeleriyle yapılmıştır. Tarama sonucunda, 51 makaleye ulaşılmıştır. Bunların arasından, nitel araştırma ve karma çalışmaların nitel desen boyutlarını içeren 2008-2021 yıllarını kapsayan 14 makale araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen makalelerden Ç5 olarak kodlanan araştırma karma desen, diğer çalışmaların hepsi nitel araştırma desenine uygun olarak hazırlanmıştır. Örneklem belirlenirken, amaçsal örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya dâhil edilecek olan makalelerin belirlenmesinde şu ölçütler belirlenmiştir.

- Çalışmada kullanılan dilin Türkçe olması,
- Çalışmanın yurt içi alanyazında yer alması,
- Çalışmanın tam metnine erişilebilir olması,
- Çalışmanın anahtar kelimelerden sosyal bilgiler ve edebi ürünleri (bütünüyle) içermesi veya sosyal bilgiler ve edebi ürünlerden sadece birini (örneğin şiir) ele almış olması,
- Çalışmaların belirlenen konuyla ilgili olması,

Çalışma, meta-sentez çalışmasının işlem basamaklarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu işlem basamakları şu şekildedir;

- Konunun belirlenerek araştırma sorularının yazılması,
- Çalışmaya dâhil olan makalelerin seçilmesi,
- Seçilen makalelerin okunması,
- Ortak temaların oluşturulması,
- Ortak temaların sentezlenmesi,
- Süreç ve bulguların raporlaştırılması (Polat ve Ay; 2016: 52-64).

Çalışmaya dâhil edilen araştırmalar, öncelikle ayrıntılı bir şekilde okunarak, çalışma problemlerine göre incelenmiş ve her bir temaya göre kodlanarak kaydedilmiştir. İncelenen çalışmalar Ç1, Ç2.... şeklinde kodlanmıştır. Tablo 1’de, çalışmaya dâhil edilen araştırmalara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmaya Dâhil Edilen Araştırmalara İlişkin Bilgiler

Çalışmanın Kodu	Yazarı	Yayın Yılı	Çalışmanın Adı
Ç1	Gülbeyaz Ünlüer	2018	Sosyal Bilgiler Dersinde Kültür Öğretiminde Türkülerden Yararlanma
Ç2	Tuğba Selanik Ay	2020	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Dijital Öyküleme ile Efsanelerden Yararlanma: Nitel Bir araştırma
Ç3	ErsinTopçu-Selahattin Kaymakçı	2018	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Menkıbelerin Kullanılma Durumuna İlişkin Öğretmen Görüşleri
Ç4	Adem Beldağ-Elif Aktaş	2016	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Eser Kullanımı: Nitel Bir Çalışma
Ç5	Fadime Seçgin-Mustafa Doğan	2019	Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf İlkçağ Uygarlıkları Konularının Öğretiminde Hikâye Destekli Öğretim Yönteminin Etkililiği

Çalışmanın Kodu	Yazarı	Yayın Yılı	Çalışmanın Adı
Ç6	Emine Kolaç-Hacer Özer	2018	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımı ve Değer Aktarımındaki Katkılarına Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri
Ç7	Mustafa Dolmaz-Erol Kaya	2018	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Roman Kullanımına Yönelik Öğrenci Görüşleri
Ç8	Burcu Kaymak	2019	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Lisans Eğitiminde Tarihsel Roman Kullanımına İlişkin Görüşleri
Ç9	C.Cahit Yeşilbursa-Osman Sabancı	2015	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımına Yönelik Görüşleri
Ç10	B. Ünal İbret vd.	2017	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlerin Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımı
Ç11	İhsan Ünlü	2016	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ders Materyali Olarak Edebi Ürün Kullanımına Yönelik Görüşleri
Ç12	Tuğba Sömen-M.Metin Göksoy	2017	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerinde Sözlü ve Yazılı Edebi Ürünleri Kullanmaları Durumu
Ç13	Süleyman Yiğittir-Harun Er	2013	Sosyal Bilgilerde Değer Eğitiminde Biyografi Kullanımı
Ç14	Kamile Gülüm-Kadir Ulusoy	2008	Sosyal Bilgiler Dersinde Göç Konusunun İşlenişinde Halk Türkülerinin Kullanılması (Örnek Bir Çalışma)

Tablo 1’de görüldüğü, gibi ilgili çalışmalar 2008-2021 yılları arasında yapılan 14 nitel araştırma yönteminin kullanıldığı makale çalışmalarını içermektedir.

2.2. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Çalışmada, geçerlik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla çalışmanın amacı ve soruları açık ve net bir biçimde ifade edilmiştir. Alanyazın araştırması sonucunda konuyla ilgili çalışmaların sayısı, konuya dâhil edilme ve edilmeyenler ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Çalışmaların daha anlaşılır olması için tablolar halinde sunulmuştur. Verilerin çözümlenmesi ve ortak temaların oluşturulması ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Araştırmada kodları belirlemek amacıyla kodlama güvenilirliği uygulanmıştır. Bu amaçla, başka bir araştırmacıdan da yardım alınarak Güvenirlik= uzlaşma sayısı / (Uzlaşma sayısı + uzlaşmama sayısı) formülüyle hesaplanarak araştırmacı ile diğer araştırmacı arasında kodlama güvenilirliği % 90 olarak bulunmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, verilerin analizinde içerik analizi ve doküman analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım; Şimşek, 2005: 187).

İçerik analizinde, toplanan verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak amaçlanır. Betimsel analizde özetlenip yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işlemde geçer. Betimsel analizle fark edilmeyen kavram ve temalar, bu analiz sonucu ortaya konulur (Yıldırım; Şimşek, 2005: 227).

Çalışmaya dâhil edilen araştırmalara bir kod (Ç1, Ç2 gibi) verilmiştir. Daha sonra çalışmalar, yayın yılına, yayın türüne, konu eğilimlerine, yöntemlere, örnekleme yöntemlerine, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine ve çalışmadan elde edilen sonuçlara göre tasnif edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, çalışma kapsamında değerlendirilen 14 makalenin analiz edilmesiyle elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Elde edilen bulgular çalışmanın yayın yılına, konu eğilimlerine, araştırma desenlerine, örnekleme yöntemlerine, veri toplama araçlarına, verilerin analiz yöntemine, temaya, konu içeriği ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

1. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımı; Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların, yayın yılına göre dağılımı incelenmiş ve söz konusu bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışmaların Yayın Yılına Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Çalışmalar	f
2008	Ç16	1
2015	Ç10	1
2016	Ç4, Ç12	2
2017	Ç11, Ç13	2
2018	Ç1, Ç3, Ç7, Ç8	4
2019	Ç5, Ç9	2
2020	Ç2	1
2022	Ç14	1

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaların 2008, 2015, 2020, 2022 yıllarında (f=1) birer çalışmanın yapıldığı, 2016, 2017, 2019 yıllarında (f=2) ikişer çalışmanın yapıldığı, en fazla çalışmanın ise 2018’de (f=4) yapıldığı görülmektedir.

2. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, örneklem grubuna göre dağılımı; Çalışmaya dâhil edilen araştırmalardaki, konu eğilimleri incelenmiş ve söz konusu bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Çalışmalardaki Örneklem Grubu

Çalışmalardaki Örneklem Grubu	f
Öğrencilerin edebi ürünlerle ilgili görüşleri	Ç1, Ç2, Ç5, Ç7, Ç13, Ç14
Öğretmenlerin edebi ürünlerle ilgili görüşleri	Ç3, Ç10, Ç11, Ç12
Öğretmen adaylarının görüşleri	Ç6, Ç8, Ç9,
Öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri	Ç4
Toplam	14

Tablo 3 incelendiğinde, dört farklı örneklem grubu olduğu görülmektedir. Bu örneklem gruplarından altısı öğrencilerin edebi ürünlerle ilgili görüşlerini (f=6), dördü öğretmenlerin

edebi ürünlerle ilgili görüşlerini (f=4), üçü öğretmen adaylarının görüşlerini (f=3), bir tanesi ise öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerini (f=1) kapsamaktadır.

3. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, araştırma desenlerine göre dağılımı;

Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların, araştırma desenleri incelenmiş ve söz konusu bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Çalışmalardaki Araştırma Desenleri

Araştırma Deseni	Çalışmalar	f
Durum Çalışması	Ç4, Ç9, Ç11, Ç12	4
Fenomenoloji (olgubilim)	Ç3, Ç5, Ç8, Ç10	4
Nitel	Ç1, Ç6, Ç14	3
Doküman İncelemesi	Ç2, Ç7, Ç13	3
Toplam		14

Tablo 4 incelendiğinde, sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili çalışmaların araştırma desenlerine yönelik bulgular yer almaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmalarda, en fazla durum çalışması (f=4) ve fenomenoloji (f=4) olmak üzere eşit sayıda; diğerleri ise nitel araştırma deseni (f=3), doküman incelemesi (f=3) olarak eşit düzeyde kullanılmıştır.

4. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, örnekleme yöntemlerine göre dağılımı;

Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların, örnekleme yöntemlerine göre dağılımı Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Çalışmalardaki Örnekleme Yöntemleri

Örnekleme Yöntemi	Çalışmalar	f
Kolay Ulaşılabilir Durum Örnekleme	Ç1, Ç2, Ç4, Ç8, Ç9, Ç10, Ç13	7
Ölçüt Örnekleme	Ç6, Ç7, Ç11	3
Deney, kontrol gruplu	Ç5, Ç14	2
Amaçlı Örnekleme	Ç12	1
Maximum Çeşitlilik	Ç3	1
Toplam		14

Tablo 5 incelendiğinde, sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili çalışmaların örnekleme yöntemleriyle ilgili bulgular yer almaktadır. Nitel örnekleme yöntemlerinden en fazla kolay ulaşılabilir durum örnekleme (f=7), ikinci sırada ise ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır (f=3), daha sonra deney ve kontrol gruplu (f=2) desen ve en az kullanılan örnekleme yöntemleri ise, amaçlı örnekleme (f=1) ve maximum çeşitlilik (f=1).

5. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımı;

Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların, kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımı Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri Toplama Araçları	Çalışmalar	f
-----------------------	------------	---

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	Ç1, Ç3, Ç4, Ç8, Ç9, Ç10, Ç11, Ç12	8
Açık uçlu öğrenci çalışma kağıdı	Ç5	1
Deney-kontrol gruplu	Ç14	1
Doküman İnceleme		
➤ Ders Günlükleri-Efsaneler	Ç2	1
➤ Ders planı	Ç6	1
➤ Rubrik	Ç7	1
➤ Biyografi	Ç13	1
Toplam		14

Tablo 6 incelendiğinde, sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarıyla ilgili bulgular şu şekildedir; Yapılan çalışmalarda en fazla yarı yapılandırılmış görüşme formu (f=8), doküman incelemesi (f=4) ve en az ise, açık uçlu öğrenci çalışma kâğıdı (f=1) ve deney-kontrol gruplu desen (f=1) kullanılmıştır.

6. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, kullanılan veri analizi yöntemine göre dağılımı;

Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların, kullanılan veri analizi yöntemine göre dağılımı Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Çalışmaların Veri Analiz Yöntemi

Veri Analizi	Çalışmalar	f
Betimsel analiz	Ç1, Ç2, Ç4, Ç5, Ç7, Ç8, Ç9, Ç10	8
İçerik analizi/tematik analiz	Ç3, Ç6, Ç11, Ç12 Ç13, Ç14	6
Toplam		14

Tablo 7 incelendiğinde, sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan veri analizi yöntemleri incelendiğinde; en fazla betimsel analiz yöntemi (f=8) ikinci sırada ise, İçerik/ tematik analizi (f=6) yöntemi kullanılmıştır.

7. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, kullanılan edebi türler temasına göre dağılımı;

Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların, kullanılan edebi türler temasına göre dağılımı Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Sosyal Bilgilerde Kullanılan Edebi Türler Temasına Dair Bulgular

Tema	Kategori	Çalışmalar	f
Edebi ürünlerle ilgili türler	Edebi eser kullanımı konusunda görüşler	Ç4, Ç6, Ç9, Ç11, Ç12	5
	Türkülerden yararlanma	Ç1, Ç14	2
	Tarihsel roman kullanımı	Ç7, Ç8	2
	Değer öğretiminde edebi ürünler	Ç10, Ç13	2
	Efsanelerden yararlanma	Ç2	1
	Menkıbelerden Yararlanma	Ç3	1

	Hikâye destekli öğretim	Ç5	1
Toplam			14

Tablo 8 incelendiğinde, sosyal bilgilerde edebi türler temasında edebi ürünlerle ilgili türler teması yer almaktadır. Temaya ilişkin toplam (f=14) çalışma yer almaktadır. Bu tema, kendi içinde yedi farklı kategoriye ayrılarak incelenmiştir. Bu kategorilerden en fazla, edebi eser kullanımı konusunda görüşler (f=5) yer almaktadır. Bu görüşler, öğretmen, öğretmen adayı yada öğrencilerin görüşlerini kapsamaktadır. Bu kategoriye, türkülerden yararlanma (f=2), tarihsel roman kullanımı (f=2) ve değer öğretiminde edebi ürünler (f=2) kategorileri eşit olarak sayıda izlemektedir. En az ise efsanelerden yararlanma (f=1), menkıbelerden yararlanma (f=1) ve hikâye destekli öğretim (f=1) kategorisi yer almaktadır.

8. Sosyal bilgiler ve edebi ürünlerle ilgili yapılan çalışmaların, öğretimi konusundaki sonuçlar;

Çalışmaya dâhil edilen araştırmalarda, kullanılan edebi ürünlerin öğretimi ve konu içeriğine göre dağılımı Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Sosyal Bilgiler Dersinde Edebi Ürünlerin Öğretimi Konusundaki Sonuçlar

Tema	Kategori	Çalışma	f
Edebi ürünlerle öğretim	Olumlu görüşler	Ç4, Ç7, Ç8, Ç14	4
	Değerlerin öğretiminde edebi ürün kullanımı olumlu	Ç6, Ç10, Ç13	3
	Uygulama sonucu görüşler olumlu	Ç1, Ç2, Ç5	3
	Edebi ürünlerin kullanımında bazı sorunlar yaşanmaktadır	Ç11, Ç12	2
	Kullanımı konusunda yetersiz oldukları	Ç9	1
	Yeterli olma hem olumlu hem olumsuz	Ç3	1
Toplam			14

Tablo 9’da, edebi ürünlerin öğretimi konusundaki araştırma sonuçları incelendiğinde; edebi ürünlerin öğretimi teması altında en fazla edebi ürünlerin kullanımı konusundaki olumlu görüşler (f=4) kategorisi yer almıştır. Bu kategori altında belirtilen görüşler; edebi eser kullanımının genel olarak faydalı bulunduğu (Ç4); öğrencilerin derslerde tarihsel roman kullanmak istedikleri (Ç7); öğretmen adaylarının tarihsel romanlarla ders işlenmesini faydalı buldukları (Ç8); öğrencilerin Türkü sözlerinden hareketle konuları daha iyi anladıkları tespit edilmiştir (Ç14).

Diğer kategoriler ise değerlerin öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı konusunda olumlu sonuçlar (f=3) olarak belirtilmiştir. Bu kategori altında belirtilen görüşler şunlardır; öğretmen adayları, edebi ürünlerle değerleri ilişkilendirdiklerini (Ç6); öğretmenler, edebi ürünleri kullanma nedenlerini değerleri aktarma olduğunu (Ç10); öğrencilerin değer tercihlerinde biyografilerin etkili olduğu belirtilmiştir (Ç13).

Edebi ürünlerle ilgili yapılan uygulama sonucunda, olumlu görüşlerin olduğu (f=3) belirtilmiştir. Bu kategori altında belirtilen görüşler şunlardır; öğrencilerin Türkülerle dersi

daha iyi öğrendikleri (Ç1); farklı edebi türlere karşı ilgiyi artırma (Ç2); öğrencilerin konularla ilgili farkındalık kazandıkları ve farklı kültürden insanlara empati kurdukları belirtilmiştir (Ç5).

Edebi ürünlerin kullanımında, bazı sorunların yaşandığı (f=2) tespit edilmiştir. Bu kategori altında öğretmenler edebi ürünleri kullanmanın kalabalık sınıflarda etkili olmadığını, ders kitaplarında edebi ürünlere ayrılan kısımların yetersiz olması ve çocuk edebiyatına ait çeşitliliğin az olması (Ç11); bazı edebi ürünlerin öğrenci düzeyine uygun olmaması, kaynaklara ulaşmada yaşanan sorunlar olarak belirtilmiştir (Ç12).

Edebi ürünlerin kullanımı konusunda, yetersiz oldukları konusunda görüşler (f=1) belirtilmiştir. Bu kategori altında, öğretmen adayları edebi ürünlerin derste kullanımı konusunda kendilerini yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir (Ç9).

Edebi ürünlerin kullanımında yeterli olma konusunda, hem olumlu hem de olumsuz görüş belirtenler (f=1) olduğu tespit edilmiştir. Bu kategori altında belirtilen görüş; menkıbelerin kullanımını konusunda öğretmenlerin yarıya yakını kendisini yetersiz bulmuştur (Ç3).

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, sosyal bilgiler ve edebi ürünler konusunda yapılmış olan 14 çalışmanın detaylı bir şekilde sentezlenerek bütüncül bir şekilde birbiriyle ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla elde edilen bulgular çalışmanın yayın yılına, örneklem grubuna, araştırma desenlerine, örnekleme yöntemlerine, veri toplama araçlarına, verilerin analiz yöntemine, temaya, edebi ürünlerin öğretimi konusundaki sonuçlar çerçevesinde tartışılmıştır.

Çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımı incelendiğinde, ortalama olarak çalışmaların benzer dağılım gösterdiği; en fazla çalışmanın 2018 yılında yapıldığı söylenebilir. Örneklem grubuna göre dağılımları incelendiğinde; en fazla öğrencilerin edebi ürünlerle ilgili görüşlerinin incelendiği görülmüştür. Gez ve Çinpolat (2022) tarafından yapılan çalışmada, edebi ürünlerle ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi sonucunda ulaşılan bulgulara göre, örneklem türlerinde ise en fazla ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularını, Gez ve Çinpolat (2022) tarafından yapılan araştırma bulguları desteklemektedir.

Çalışmaların araştırma desenlerine göre dağılımına incelendiğinde, en fazla durum çalışması ve fenomenoloji kullanılırken, diğer çalışmalar eşit şekilde nitel araştırma deseni, doküman incelemesi olarak yer almıştır. Çalışmaların örnekleme yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde ise, en fazla kolay ulaşılabilir durum örnekleme; daha sonra sırasıyla ölçüt örnekleme ve deney ve kontrol gruplu desenler yer almıştır. En az kullanılan örnekleme yöntemleri ise, amaçlı örnekleme ve maximum çeşitliliklerdir.

Çalışmaların kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde, en fazla yarı yapılandırılmış görüşme formu ikinci sırada doküman inceleme ve en az ise, deney ve kontrol gruplu desen ve açık uçlu öğrenci çalışma kâğıdı kullanılmıştır. Çalışmaların veri analizine göre dağılımı incelendiğinde ise, en fazla betimsel analiz yöntemi ikinci sırada ise, İçerik/ tematik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmaların edebi türler temasında, en fazla edebi eserlerin kullanımı konusundaki görüşler yer almıştır. Bunlar öğretmen, öğretmen adayı ve öğrenci görüşlerini kapsamaktadır. İkinci sırada türkülerden yararlanma, tarihsel roman kullanımı, değer öğretiminde edebi ürünler eşit düzeyde dağılırarak takip etmektedir. En az ise efsanelerden yararlanma, menkıbelerden yararlanma ve Hikâye destekli öğretim kategorisi yer almaktadır. Bayram (2021) ile Gez ve Çinpolat (2022) tarafından, benzer konuda lisansüstü tezlerin incelenmesi amacıyla yaptıkları araştırmada; incelenen tezlerde kullanılan edebi türler arasında en fazla hikâye/öykü, ikinci sırada ise biyografiler oluşturmuştur. Diğerlerinin ise, sözlü ve yazılı edebiyat genel çerçevesi içinde yürütüldüğü belirtilmiştir. Bu çalışmada, Bayram (2021) ile Gez ve Çinpolat (2022) tarafından yapılan araştırmanın bulgularından farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, edebi türlerdeki çeşitliliğin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak zamanın bazı edebi türler için yetersiz olabileceği ve kazanımla ilgili edebi türün ilişkilendirilemediği sonuçlarına ulaşılabilir.

Edebi ürünlerin öğretimi konusundaki sonuçlar incelendiğinde, en fazla edebi ürünlerin kullanımı konusundaki olumlu görüşler, ikinci sırada değerlerin öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı konusundaki olumlu sonuçlar ve edebi ürünlerle ilgili yapılan uygulama sonucu olumlu görüşlerin olduğu çalışmalar eşit olarak dağılmıştır. Daha sonra ve edebi ürünlerin kullanımında bazı sorunların yaşandığı; en az ise, edebi ürünlerin kullanımı konusunda yetersiz oldukları konusundaki görüşler ve edebi ürünlerin kullanımı konusunda hem olumlu hem de olumsuz görüş bildirenler eşit olarak dağılmıştır. Bayram (2021) tarafından yapılan araştırmada da, incelenen tezlerin çoğunlukla öğretimde edebi ürün kullanımına yönelik olduğu, bunu sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini içeren çalışmalar izlemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarını, Bayram (2021) tarafından yapılan araştırma bulguları desteklemektedir. Edebi ürünlerin kullanımı konusundaki sonuçlara bakıldığında, araştırmaların belli konularda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Bayram (2021) tarafından yapılan araştırmada, sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı ürünleri kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını arttırmada, kalıcılık ve derse yönelik motivasyonlarını arttırmada etkili olduğu; öğretmen ve öğrenci görüşlerini araştıran tezlerin ise, görüşlerin olumlu yönde olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Edebi ürünlerin kullanım düzeylerinin yeterliliğini araştıran tezlerin ise, bu düzeyin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Nitel araştırma desenlerinin kullanıldığı bu çalışmanın sonuçlarını, Bayram (2021) tarafından lisansüstü tezler üzerinde yapılan araştırma bulguları desteklemektedir.

Öneriler;

- Edebi ürünlerin sosyal bilgiler dersinde kullanımına yönelik, daha fazla nitel çalışmalar yapılmalıdır.
- Farklı edebi türlere yönelik araştırmalar yapılmalıdır.
- Edebi ürünlerin uzun bir zamanı istemesi ve ders süresinin az olması, programı hazırlayanlar tarafından göz önünde bulundurulmalıdır.
- Edebi ürünlerin kullanımı konusunda lisans programları ve hizmet içi eğitim programları yeniden gözden geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akyol, Y. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde çocuk edebiyatı ürünlerinin kullanımının öğrencilerin empatik eğilimlerine etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 1-14.
- Bayram, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretiminde sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin kullanımı konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe, Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (Teke)*, 10 (1), 349-369.
- Gez, A. ve Çinpolat, E. (2022). Sosyal Bilgiler eğitimi Alanında edebi ürünlerle ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Milli Eğitim*, 51 (233), 535-555.
- Kabapınar, Y. *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Pegem A Akademi, Ankara, 2014.
- Kaya, E. ve Ekiçi, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazılarından yararlanma: Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazıları örneği. *TSA*, 19 (1), 87-114.
- Kaymak, B. ve Kocaağa, G. (2021). Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler öğretim programlarının ve ders kitaplarının edebi ürünlere yönelik incelenmesi. *Eğitimde Güncel Yaklaşım ve İncelemeler Dergisi*, 1 (1), 16-32.
- Polat, S. ve Ay, O. (2016). Meta-sentez kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 52-64.
- Sidekli, S.; Tangülü, Z.; Yangın, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretimi: öğretmenim bana hikaye anlatırmısın?. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (4), 311-323.
- Shuqair, K. ve Dashty, A. (2019). Teacher perceptions of the use and effectiveness of children's literature in the EFL Classrooms of the Primary Schools of Kuwait. *English Language Teaching*, 12(7), 87-97.
- Şen, E. ve Görmez, E. (2021). Çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarından farklı disiplinlerde yararlanma (sosyal bilgiler dersi için bir yazınsan oOkuma örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 1724-1770.
- Özkan, S. ve Gevenç, S. (2017). Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde fıkraların kullanımının akademik başarıya etkisi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6 (17), 315-333.
- Toraman, K. D. ve Memişoğlu, H. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki edebi ürün ve görsellerin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *International Journal of Social Science and Education Research*, 8 (2), 198-217.
- Yancı, Ü. ve Evcı, N. (2021). 2005-2018 Sosyal bilgiler öğretim programları ve sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan seyahatnamelerin değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10 (1), 371-391.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Türk Dil Kurumu sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr>

MATEMATİKSEL SÜREÇ BECERİLERİ İLE İLGİLİ YAZILAN TEZLERİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ¹, Öğretmen ELİF ÜNAL²

¹ ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi,

0000-0001-6256-4686

² ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

, 0009-0006-8025-8416

ÖZET

Bu araştırmada Türkiye’de şimdiye kadar yazılan matematiksel süreç becerilerini konu alan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma paradigması kullanılmış olup, lisansüstü tezler incelendiği için doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. YÖK TEZ (Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi)’de yayımlanan tezler incelenmiş ve “Matematiksel Muhakeme”, “Matematiksel İspat”, “Matematiksel Akıl Yürütme”, “Matematiksel İletişim”, “Matematiksel Dil”, “Matematiksel Söylem”, “Matematiksel İlişkilendirme” ve “İlişkilendirme” kelimeleri aratılmıştır. 21 doktora, 72 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 93 tane lisansüstü teze ulaşılmıştır. Elde edilen tezler matematiksel süreç becerilerine, lisansüstü düzeylere, yıllara, araştırma modeline, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine ve örneklem gruplarına göre incelenmiştir. İncelenen tezler belirlenen 7 kritere göre araştırıldıktan sonra elde edilen bulgular frekans (f) ve yüzde (%) değerleri ile analiz edilmiş ve tezlerin görsel olarak anlaşılabilir olması adına tablolar oluşturulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre genel olarak doktora tez sayılarının yüksek lisans tez sayılarına göre yetersiz olduğu ve matematiksel ilişkilendirme becerileri ile ilgili tezlerin diğer becerilere göre az olduğu görülmüştür. Örneklem grubu olarak çoğunlukla ortaokul öğrencilerinin tercih edilmesi, ilkokul ve lise öğrencileri ile ilgili geniş kapsamda sonuçlara ulaşılmasını zorlaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel Süreç Becerileri, Yapılandırmacı Eğitim

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi ile eş bir tarihi olan matematiğin, sözcük olarak kullanımının ne zaman başladığı tam bilinmese de insanlar matematiği hep kullanmışlardır. Hala matematik hayatın her alanında kullanılmakta ve “matematik” sözcüğü insanlar tarafından bilinmektedir (Kaçar ve Nasibov, 2005). Matematiğin geçmişi çok uzun yıllara dayandığı için, “matematik” sözcüğü günümüze kadar tek bir tanımla sınırlı kalmamıştır. Bu sebeple “matematik nedir?” sorusuna verilen cevaplar matematikçiler tarafından farklılık göstermiştir.

Yıldırım (1988), matematik kavramını tanımlama işini körlerin dokunarak tanılamaya çalıştıkları file benzetmektedir. Matematik, bazılarının görüşüne göre satranca benzeyen bir zeka oyunu; bazılarına göre sayı gibi soyut kavramlardan oluşan bir bilim; bazıları için de yaşamın daha kolay idame ettirilebilmesi için yararlanılan hesaplama tekniğidir. “Matematik nedir?” sorusundaki bu farklılıkların sebebi Baykul’a (2002) göre, bireylerin matematiğe ne amaçla başvurdukları ile açıklanabilmektedir.

Matematik sayıları, geometrik şekilleri, dört işlemi ve bunun gibi birçok soyut kavramları ele alan bir bilim dalı olarak bilinse de; genel bilinenin aksine günlük yaşamın her yerinde var olan bir bilim dalıdır (Çağırğan ve Arslan, 2018). Fakat toplum tarafından bakıldığında matematik, Türkiye’de çok zor bir ders olarak kabul görmekte ve birçok çocuk henüz okula başlamadan matematik dersinden korkmaktadır (Tural, 2005). Matematik denilince öğrencilerin zihinlerinde, karmakarışık sayılar ve anlamsız formüllerden meydana gelen soyut kavramlar canlanmakta ve öğrenciler bu kavramları hayatın hiçbir yerine koyamamaktadırlar. Daha doğrusu bu kavramları gerçek yaşamla ilişkilendirememektedirler.

Günümüz dünyası matematik eğitimcilerinden sadece düz bir anlatım ile sayıları, sembolleri, işlemleri anlatmasını değil; matematiği günlük yaşamda gerçek anlamda kullanabilen, yaşadığımız dünya ile ilişkisinin farkında olan ve gelecek nesilleri de matematikten soğutmadan yetiştirmelerini beklemektedir (Doruk ve Umay, 2011). Beklentilerin değişmesi ve düşünen, sorgulayan, problem çözebilen bireylere ihtiyacın artması, eğitim programlarında değişikliğe gidilmesine zemin hazırlamıştır (Çağırğan, 2017). Geleneksel matematik eğitim anlayışına bir son verilmesi gerektiği düşünülmüş ve Türkiye’de 2004 yılında reform hareketleri başlatılarak matematik de dahil olmak üzere hemen hemen tüm disiplinlerin öğretim programları değiştirilmiştir (Sarpkaya,2011). 2004’te oluşturulan yeni öğretim programları yapılandırmacı eğitim sistemine göre düzenlenmeye başlanmıştır. Yapılandırmacı eğitim sistemi, öğrencilerin kendi bilgilerini yeni öğrendiği bilgiler üzerine inşa edebilmesi fikridir (Van De Walle, Karp

ve Bay-Williams, 2012). Yapılandırmacı öğrenme, bilginin ezberlenmesinden ziyade öğrencinin bilgiye kendi yorumunu katarak bilgiyi temelden kurabilmesidir (Karadağ ve diğerleri, 2008). Elde edilen bilgilerin öğrencilerin hafızasında yararlı bir parça haline dönüşebilmesi için, eski bilgiler ile yeni bilgiler arasındaki çıkarım, ayrıntı ve ilişkileri öğrencinin kendisinin oluşturması gerekmektedir. Eğer kendisi bu ilişkiyi oluşturamazsa bilgilerin çok hızlı unutulması gerçekleşecektir (Arslan, 2007).

2005 öğretim programında öğrencilerin bireysel farklılıkları dikkate alındığı için öğretim yöntem ve tekniklerinin çeşitlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Programda, öğrencilerin öğrenme süreçlerinin önemine değinilmiş, değerlendirmenin öğrencilerin ne bildiklerine odaklanarak yapılması gerektiği savunulmuştur (MEB, 2005). Öğretim programları tek bir programla sınırlandırılmamış ve teknolojinin ilerlemesi ve yaşam koşullarında meydana gelen değişimler ile birlikte öğretim programlarında da değişime gidilmeye ihtiyaç duyulmuştur (İncesöz, 2019). Bu sebeple 2005'te uygulanmaya başlanan öğretim programlarında değişiklik yapılarak 2009 yılında tekrar öğretim programı düzenlenmiştir. 2009 öğretim programı, 2005 öğretim programında olanlar ile birlikte işlem becerilerine de önem vermiştir. Matematiksel kavramların geliştirilmesinin yanı sıra problem çözme, iletişim kurma, akıl yürütme ve ilişkilendirme becerilerinin geliştirilmesi de hedeflenmiştir (MEB, 2009). Ortaokul matematik dersi öğretim programına göre matematiksel süreçler; akıl yürütme, iletişim ve ilişkilendirme şeklinde üç başlık altına toplanmaktadır (MEB, 2015). Matematiksel süreç becerileri; öğrencilerin öğrendikleri bilgileri daha iyi kavraması, edindiği bilgileri ilişkilendirmesi, bu öğrendiği bilgiler doğrultusunda matematiksel iletişim kurma becerilerini ortaya çıkarabilmesi için gerekmektedir (NCTM, 2000).

Akıl Yürütme / Muhakeme:

İnsanlar akıl yürütmeden matematik yapabilirler mi? Ya da matematik olmadan akıl yürütebilirler mi? Farkında olmadan yaşamımızı devam ettirirken akıl yürütmeyi kullandığımız gibi ileri matematiği kullananlar da zorunlu olarak matematiksel akıl yürütme ile meşgul olmaktadır (Steen, 1999). Matematiksel muhakeme; sonuçlardan, yargılardan, hakikatlerden veya önermelerden bir sonuç çıkarma işlemi ve önermeler ile yargıları bir kalıba bağlayıp bunlardan emin olmaktır (Altıparmak ve Öziş, 2005). Akıl yürütme yardımıyla matematiğin yapısını sorgulayabilmek ve neyi neden yaptığını bilmek, hem kalıcı hem de gelişmeye açık bir matematiğin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Umay, 2005).

İletişim:

Matematiksel iletişim, matematiksel fikirlerin konuşulabilmesi ve aynı zamanda yazılabilmesi anlamına gelmektedir. Matematiksel iletişimin gelişmesi, öğrencilerin sınıf ortamında rahat bir şekilde fikirlerini ifade edebilmelerine ve arkadaşları ile etkileşim halinde olabilmelerine bağlıdır (NCTM, 2020). Matematiksel iletişimde amaç sadece konuyu anlatmak değil, matematiksel düşünceleri doğru ve anlaşılır şekilde açıklamak, sembollerini yerinde kullanmak ve öğrencilerin birbiriyle konuşup dinlemelerine zemin hazırlamaktır (Şen, 2015). Matematik öğrenme sürecinde matematiksel iletişimin matematiksel konuşma, dinleme, okuma ve yazma bileşenlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Matematiksel iletişim, bileşenleri ile birlikte desteklendiği zaman amacına ulaşmaktadır (Ata Baran, 2019).

İlişkilendirme:

Matematiksel kavramların tanımlanmasında ve sistemlerin inşasında önceden öğrenilen bilgi ya da kavramların kullanılması ve birbiriyle ilişkili olması matematiğin ardışık ve yığılmalı bir disiplin olarak isimlendirilmesine neden olmaktadır (Bingölbali ve Coşkun, 2016). Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi'ne [NCTM] (2020) göre ilişkilendirme, matematiksel fikirlerin içindeki ve birbiri arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Örneğin; bir bütünün kesir parçaları, ondalık sayı ve yüzde kavramları ile ilişkili olması matematiksel fikirlerin birbiri arasında ilişkili olduğunu göstermektedir. Matematiğin kendi içinde ilişkili olmasının yanı sıra diğer bilimler ve gerçek yaşam ile de ilişkisi vardır (NCTM, 2020).

Son yıllarda eğitim-öğretim programlarında öğrencilerin pasif bir konumda sadece öğretmeni dinleyen bir profilden çıkıp, aktif bir şekilde derse katılım sağlayan öğrenci profiline dönüşmelerine önem verilmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerden matematik konuları arasında ve diğer alanlarla ilişki kurabilen, sınıf ortamında öğrendiklerini açıkça ifade edebilen ve arkadaşları ile tartışabilen, en önemlisi matematiksel muhakeme yapabilen özelliklere sahip olmaları beklenmektedir. Bu yüzden günümüze kadar yazılmış olan matematiksel süreç becerileri ile ilgili lisansüstü tezlerin incelenmesini ve yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesinin yapıp okuyucuya sunulması önemlidir. Bu çalışmanın, bundan sonra bu konuda araştırma yapacak olan kişilere hangi alt başlıklar ile ilgili çalışmaların olup olmadığı hususunda ışık tutması ve çalışılabilecek yeni konuları araştırmacılara göstererek ulusal alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı matematiksel süreç becerileri ile ilgili şimdiye kadar Türkiye'de yazılmış lisansüstü tezlerin incelenmesidir. İncelenen tezlerin lisansüstü düzeylerini, yıllarını,

araştırma modelini, veri toplama araçlarını, veri analiz yöntemlerini ve örneklem gruplarını belirleyerek bu çalışmaların Türkiye’deki dağılımlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma desenine, incelenen dokümanlar ve veri analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Yapılan bu çalışmada nitel araştırma paradigması tercih edilmiştir. Nitel araştırma, algıların ve olayların doğal ortamda gözlemlenerek, dışarıdan herhangi bir müdahaleye yer vermeden nitel bir sürecin izlendiği; genellikle gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama araçlarıyla iletlenen bir araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 37). Nitel araştırmada, deneysel nicel araştırmalarda olduğu gibi olayın değişkenleriyle oynanmamakta, hatta olayın etkilendiği değişkenleri araştırmacının kendisi ortaya çıkarmaktadır. Nitel araştırmada öznel veriler ile çalışılmakta ve genellemeye gitmek bu araştırmanın özellikleri arasında yer almamaktadır (İlgar ve İlgar, 2013).

Nitel araştırmada, araştırmacı tarafından doğrudan gözlem ve görüşme yapmalarının mümkün olmadığı durumlarda yazılı ve görsel malzemeler yapılan araştırmaya dahil edilebilir. Bu durum göstermektedir ki “doküman incelemesi” veya “doküman analizi” bazen tek başına araştırma yöntemi olma şartını sağlayabilirken bazen de diğer nitel yöntemlere ek bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 189). Yapılan çalışmada Türkiye’de şimdiye kadar matematiksel süreç becerileri ile ilgili yazılan tezlerin yazılma süreçlerine doğrudan dahil olunamayacağı için yazılan tezler incelenmiştir. Dolayısıyla nitel araştırma desenlerinden “doküman analizi” yöntemi bu çalışma için uygun görülmüştür. Doküman analizi yöntemi, araştırma yapılan konu ile ilgili bilgilerin sistemli bir şekilde kaynaklardan taranması ve belgelerin veri kaynağı olarak araştırılmasıdır (Çepni, 2010).

2.2. İncelenen Dokümanlar

Bu çalışmada matematiksel süreç becerileri ile ilgili yazılan tezlere ulaşabilmek için YÖK TEZ (Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi)’de yayımlanan tezler incelenmiştir. Tez incelemesi belli anahtar kelimeler aratılarak yürütülmüştür. Matematiksel süreç becerilerinden matematiksel muhakeme, matematiksel iletişim ve matematiksel ilişkilendirme tek tek incelenmiştir.

“Matematiksel Muhakeme” ile birlikte “Matematiksel İspat” ve “Matematiksel Akıl Yürütme” becerileri de incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, araştırmamanın amacına uygun olarak 36 tane lisansüstü teze ulaşılmış ve belirlenen alt problemlere göre incelenmiştir. “Matematiksel İletişim” becerisine YÖK TEZ üzerinden bakıldığında sadece 8 tane lisansüstü teze ulaşılmıştır. Fakat bu konu ile alakalı “Matematiksel Dil” ve “Matematiksel Söylem” kelimeleri de aratıldığında matematiksel dil ile ilgili 20 tane ve matematiksel söylem ile ilgili 5 tane teze daha ulaşıldığı görülmüştür. Dolayısıyla “Matematiksel İletişim” becerisi başlığı altında toplamda 33 tane lisansüstü teze ulaşılmış ve belirlenen kriterlere göre incelenmiştir. “Matematiksel İlişkilendirme” becerisi araştırılırken ayrıca “İlişkilendirme” kelimesi de araştırılmış ve konuya uygun olan tezler incelemeye alınmıştır. “Matematiksel İlişkilendirme” başlığı altında toplamda 24 lisansüstü teze ulaşılmış ve araştırmamanın alt problemlerine cevap olacak şekilde tezler incelenmiştir.

2.3. Verilerin analizi

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sitesinden indirilen tezler belirlenen 7 kritere göre araştırıldıktan sonra elde edilen bulgular frekans (f) ve yüzde (%) değerleri ile analiz edilmiştir. Tezlerin matematiksel süreç becerilerine, lisansüstü düzeylere, yıllara, araştırma modeline, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine ve örneklem gruplarına göre dağılımları görsel olarak anlaşılabilir olması adına tablolarla sunulmuştur. Tabloların altlarına ayrıntılı bir şekilde frekans (f) ve yüzde (%) değerleri ifade edilmiş ve gerekli karşılaştırmalar yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmamanın bu bölümünde probleme ve alt problemlere ait bulgulara yer verilmiştir. “Matematiksel süreç becerileri ile ilgili şimdiye kadar Türkiye’de yazılmış tezler incelendiğinde mevcut durum nasıldır?” problemine daha ayrıntılı yanıt verilebilmesi için problem 7 alt başlık altında incelenmiştir.

Araştırmamanın birinci alt problemi “İncelenen tezlerin matematiksel süreç becerilerine göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Yapılan incelemeler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1

Lisansüstü Tezlerin Matematiksel Süreç Becerilerine Göre Dağılımı

Matematiksel Süreç Becerileri	f (frekans)	% (yüzde)
Matematiksel Muhakeme ve İspat / Akıl Yürütme	36	38,70
Matematiksel İletişim /Matematiksel Dil / Matematiksel Söylem	33	35,48
Matematiksel İlişkilendirme	24	25,80
Toplam	93	100

Tablo 4.1’de görüldüğü gibi incelenen 93 tane tezin %38,70’ini (f=36) “Matematiksel Muhakeme Becerisi (Matematiksel Muhakeme ve İspat / Akıl Yürütme)”, %35,48’ini (f=33) “Matematiksel İletişim Becerisi (Matematiksel Dil / Matematiksel Söylem)” ve %25,80’ini (f=24) “Matematiksel İlişkilendirme Becerisi” oluşturmaktadır. Şimdiye kadar matematiksel süreç becerileri ile ilgili Türkiye’de yazılan tezlerin çoğunluğunu “Matematiksel Muhakeme Becerileri” ve “Matematiksel İletişim Becerileri” oluştururken, “Matematiksel İlişkilendirme Becerileri” ile ilgili yazılan tez sayısının daha az olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi “İncelenen tezlerin lisansüstü düzeylere göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Yapılan incelemeler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 4.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.2

Matematiksel Süreç Becerileri ile İlgili Tezlerin Lisansüstü Düzeylere Göre Dağılımı

Lisansüstü Düzey	f	%
Yüksek Lisans	72	77,41
Doktora	21	22,58
Toplam	93	100

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi incelenen tezlerin %77,41’ini (f=72) yüksek lisans düzeyinde yazılan tezler, %22,58’ini de (f=21) doktora düzeyinde yazılan tezler oluşturmaktadır. Matematiksel süreç becerileri ile ilgili yazılan tezlerde lisansüstü düzeyler incelenirken, “Matematiksel Muhakeme”, “Matematiksel İletişim” ve “Matematiksel İlişkilendirme”

becerileri tek tek tabloya yansıtılmamış fakat bahsedilen üç becerinin toplamı tabloda yer almıştır. Frekans ve yüzdelik değerlere bakıldığında yüksek lisans düzeyinde yazılan tezlerin doktora düzeyine göre oldukça fazla olduğu, doktora düzeyinde yazılan tezlerin yetersiz olduğu söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi “İncelenen tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.3

Matematiksel Süreç Becerileri ile İlgili Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam (f)	Toplam (%)
2005	1	0	1	1,07
2008	0	1	1	1,07
2010	2	1	3	3,22
2011	2	0	2	2,15
2012	1	0	1	1,07
2013	8	0	8	8,60
2014	0	1	1	1,07
2015	4	3	7	7,52
2016	6	1	7	7,52
2017	1	2	3	3,22
2018	4	1	5	5,37
2019	12	8	20	21,50
2020	2	1	3	3,22
2021	7	0	7	7,52
2022	19	1	20	21,50
2023	3	1	4	4,30
Toplam	72	21	93	100

Tablo 4.3’te görüldüğü gibi matematiksel süreç becerileri ile ilgili yazılan tezlerin %21,50’sini (f=20) 2019’da ve 2022’de yazılan tezler oluşturmaktadır. Diğer yıllara oranla en fazla ulaşılan tez sayısının 2019 ve 2022 yıllarında olduğu söylenebilir. Bu iki yılda da ulaşılan tez sayısının eşit olup, 2022 yılında yazılan tezlerden sadece 1 tanesinin doktora tezi olduğu ve geri kalan 19 tezin yüksek lisans tezi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sırayı %8,60 oranıyla 2013’te yazılan

tezler ve %7,52 oranıyla 2015, 2016 ve 2021 yıllarında yazılan tezler takip etmiştir. Matematiksel süreç becerileri ile ilgili yazılan tezlerin %1,07'sini (f=1) 2005, 2008, 2012 ve 2014 yıllarında yazılan tezler oluşturmuştur. Belirtilen yıllarda yazılan tez sayısı her biri için 1 olup, bu konu ile ilgili yazılan tezlerden en az sayıya bu yıllarda ulaşıldığı söylenebilir. Ayrıca matematiksel süreç becerileri ile ilgili tezlerin yazılmasına 2005 yılında başlandığı ve bu tezin de 1 tane yüksek lisans tezi olduğu söylenebilir. İlgili konu ile yazılan tezlerin sayısında büyük artış 2019 yılından itibaren olduğu görülmüştür. Bu sonuçla birlikte, son yıllarda matematiksel süreç becerileri konusuna araştırmacılar tarafından ilginin arttığı söylenebilir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi “İncelenen tezlerin araştırma modeline göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. İncelenen tezlerin araştırma modeline göre dağılımına ait bulgular Tablo 4.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.4

Matematiksel Süreç Becerileri ile İlgili Tezlerin Araştırma Modeline Göre Dağılımı

Araştırma Yaklaşımı	Desen	f	%	Toplam %
Nicel	Tarama	11	11,82	20,43
	Deneyisel	6	6,45	
	Korelasyonel	2	2,15	
Nitel	Doküman Analizi	6	6,45	53,76
	Olgubilim (Fenomonoloji)	2	2,15	
	Durum Çalışması (Örnek Olay)	31	33,33	
	Eylem Araştırması	7	7,52	
	Etnografya (Kültür Analizi)	2	2,15	
	Öğretim Deneyi Modeli	2	2,15	
	Karma		18	
Diğer		6	6,45	6,45
Toplam		93	100	100

Tablo 4.4'te görüldüğü gibi araştırma modelleri öncelikle nitel, nicel, karma ve diğerleri olarak gruplara ayrılmıştır. İncelenen tezlerin %20,43'ünü nicel araştırma yöntemleri, %53,76'sını nitel araştırma yöntemleri, %19,35'ini karma araştırma yöntemi ve %6,45'ini diğer araştırma yöntemleri oluşturmuştur. Elde edilen yüzdeler hesaplarına bakıldığında, incelenen lisansüstü tezlerde en fazla nitel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği söylenebilir. Bu sayıyı sırasıyla nicel araştırma yöntemleri ve karma araştırma yöntemleri takip etmektedir. Diğer kullanılan araştırma yöntemleri en az tercih edilen yöntemler arasında yer almıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması %33,33 oranıyla en fazla tercih edilen araştırma modeli olduğu söylenebilir. Durum çalışmasında; ortam, birey, süreç gibi bir duruma ait etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılıp ilgili durumun nasıl etkilendiği ya da ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine yoğunlaşılır. Durumların birbirinden farklı olması elde edilen sonuçlarda genelleme yapılmaması gerektiğini gösterir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 70). Matematiksel süreç becerileri her birey için farklılık gösterdiği için, yapılan çalışmalarda da bu sebeple durum çalışmasının tercih edildiği sonucuna varılabilir. İncelenen tezlerin %7,52'sini eylem araştırması ve %6,45'ini doküman analizi oluşturmuş ve bahsedilen bu iki araştırma modeli nitel araştırma yöntemlerinin içinden ikinci tercih edilen araştırma modeli olmuştur. %2,15 oranlarıyla olgubilim (fenomonoloji), etnografya (kültür analizi) ve öğretim deneyi modeli kullanılmış ve nitel çalışmalarda en az tercih edilen üç araştırma modeli olmuştur.

Nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi, incelenen tezlerin %11,82'sinde kullanılarak nicel araştırma yöntemlerinden en çok tercih edilen araştırma modeli olmuştur. Bu sırayı %6,45 oranıyla deneysel araştırma modeli ve %2,15 oranıyla korelasyonel araştırma modeli takip etmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel araştırma modelinin en az tercih edilen araştırma modeli olduğu söylenebilir.

Karma araştırma modeli incelenen tezlerin %19,35'inde kullanılmıştır. Karma araştırma modeli araştırma problemini daha ayrıntılı inceleyebilmek adına nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı araştırma modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 335). İncelenen tezlerde nicel araştırma modelinden sonra en çok tercih edilen araştırma modelinin karma yöntem olduğu söylenebilir. Tablo 4.4'te karma yöntemin içinde kullanılan araştırma modellerine ayrıca yer verilmemiş, sadece toplamda kullanılan karma araştırma modelinin frekans ve yüzde değeri yazılmıştır. Karma yöntemde kullanılan araştırma modellerinden bahsetmek gerekirse tarama

modeli, durum çalışması, deneysel araştırma yöntemi, doküman analizi kullanılan yöntemler arasındadır.

Araştırmanın beşinci alt problemi “İncelenen tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4.5’te gösterilmiştir.

Tablo 4.5

Matematiksel Süreç Becerileri ile İlgili Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları		f	%	Toplam
Ölçek	Ölçek	25	9,05	11,23
	Tutum Ölçeği	6	2,17	
Gözlem	Gözlem	17	6,15	7,24
	Yarı Yapılandırılmış Gözlem	3	1,08	
Görüşme	Görüşme	19	6,88	16,66
	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	25	9,05	
	Yapılandırılmış Görüşme	2	0,72	
Test	Matematiksel Muhakeme ve İspat Testi	11	3,98	17,75
	Matematiksel Dil Testi	1	0,36	
	Başarı Testi	17	6,15	
	Beceri Testi	3	1,08	
	Yetenek Testi	1	0,36	
	Test	16	5,79	
	Anket	3	1,08	
	Döküman	22	7,97	
	Günlük	14	5,07	
	Form	12	4,34	
	Video Kaydı	19	6,88	
	Ses Kaydı	11	3,98	

Mülakat	Mülakat	5	1,81	5,07
	Klinik Mülakat	9	3,26	
	Alan Notları	8	2,89	
	Etkinlik	15	5,43	
	Çalışma Kağıdı	6	2,17	
	Diğer	6	2,17	
Toplam		276	100	

Tablo 4.5'te görüldüğü gibi toplam veri toplama araçlarının sayısı ile incelenen tez sayılarının aynı olmadığı, incelenen tezlerin sayısının 93 iken veri toplama araçlarının sayısının 276 olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi veri toplanırken birden fazla veri toplama aracının kullanılmasıdır. İncelenen tezlerde veri toplama aracı olarak en fazla test ve görüşme kullanılmıştır. Tezlerin %17,75'inde test, %16,66'ında görüşme tercih edilmiş ve bu iki veri toplama aracı da kendi içinde sınıflandırılmıştır. İncelenen tezlerin %6,15'inde başarı testi kullanılarak test veri toplama araçlarının içinde en çok tercih edilen araç olmuştur. %5,79 oranıyla özel olarak isimlendirilmeyen testlerin toplamı 'test' kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Tezlerin %3,98'inde araştırılan konu ile ilgili olarak matematiksel muhakeme ve ispat testi kullanılmıştır. %1,08 oranıyla beceri testi, %0,36 oranıyla yetenek testi ve %0,36 oranıyla matematiksel dil testi en az tercih edilen test araçları olmuştur. İncelenen tezlerde ikinci sırada tercih edilen görüşme formu üç ayrı gruba ayrılarak, tezlerin amacına uygun olarak kullanılmıştır. Tezlerin %9,05'inde yarı yapılandırılmış görüşme formu, %6,88'inde görüşme formu ve %0,72'sinde yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun en fazla tercih edilen görüşme formu olduğu söylenebilir. Test ve görüşme formundan sonra en çok tercih edilen veri toplama aracı %11,23 oranıyla ölçek aracı olmuştur. Tablo 4.5'te oluşturulan tabloda ölçek aracı iki grupta toplanmış ve %9,05 oranıyla ölçek, %2,17 oranıyla da tutum ölçeği olarak isimlendirilmiştir. "Ölçek" kategorisinde toplanan ölçekler konunun amacına uygun bir şekilde oluşturulduğu için özel isim olarak çok fazla çeşit oluşturduğundan sadece "ölçek" olarak isimlendirilmiştir. %2,17 oranıyla tutum ölçeği diğer ölçeklere göre daha fazla kullanıldığı için ayrıca gruplandırılmıştır. İncelenen tezlerin %7,97'sinde doküman ve %7,24'ünde gözlem formu kullanılmıştır. Veri toplama araçlarının %6,18'ini gözlem formu, %1,08'ini yarı yapılandırılmış gözlem formu oluşturmuştur. İncelenen tezlerde video kayıtlarına da oldukça önem verilmiş ve %6,88

oranında video kaydı kullanılmıştır. %5,43 oranında etkinlik, %5,07 oranında günlük ve %5,07 oranında da mülakat kullanılmıştır. Mülakatta klinik mülakatlara da yer verilmiş ve bu oran incelenen tezlerin %3,26'sıdır.

Tablo 4.5'te yer alan veri toplama araçlarından bazıları, konu ile ilgili tezlerde çok fazla tercih edilmemiştir. Bu veri toplama araçlarının %4,34'ünü form, %3,98'ini ses kaydı, %2,89'unu alan notları, %2,17'sini çalışma kağıtları ve %1,08'ini anket oluşturmuştur. %2,17 oranıyla diğerleri diye isimlendirilen veri toplama araçlarının içinde rubrik, ölçme aracı, görev analiz rehberi ve sesli düşünme protokolü yer almıştır. Sayıca çok az tercih edildiği için tabloya tek tek yazılmamış, toplam sayısı diğerleri başlığı altında yer almıştır.

Araştırmanın altıncı alt problemi "İncelenen tezlerin veri analiz yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?" şeklindedir. Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6

Matematiksel Süreç Becerileri ile İlgili Tezlerin Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Yöntemleri	f	%
T-testi	27	13,10
ANOVA	9	4,36
Pearson Korelasyon Katsayısı	12	5,82
Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi	4	1,94
Kolmogorov-Smirnov Testi	6	2,91
Mann-Whitney U Testi	4	1,94
Shapiro-Wilk Testi	3	1,45
Ki-Kare Testi	2	0,97
Scheffe Testi	2	0,97
ANCOVA	4	1,94
Betimsel Analiz	37	17,96
İçerik Analizi	41	19,90
Parametrik ve Parametrik Olmayan Testler	2	0,97
Yüzde-Frekans-Standart Sapma-Aritmetik Ortalama	16	7,76
Tablo-Grafik	9	4,36

Puanlama Ölçeği	4	1,94
Spearman Korelasyon	3	1,45
Yapısal Regresyon Modeli	2	0,97
Kruskal Wallis-H Testi	1	0,48
Regresyon Analizi	2	0,97
Kestirimsel İstatistik	1	0,48
Toulmin Modeli ile Analiz	1	0,48
Odaksal Analiz	1	0,48
Etkileşimsel Analiz	1	0,48
Maxqda	1	0,48
Doğrulayıcı Faktör Analizi	1	0,48
Newman Hata Analizi	1	0,48
Post-Hoc Analizi	1	0,48
Korelasyon	1	0,48
Diğer	7	3,39
Toplam	206	100

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi veri analiz yöntemleri sayısının incelenen tez sayısı ile aynı olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi incelenen tezlerde toplanan veriler analiz edilirken birden fazla yöntem başvurulmasıdır. Tezlerin büyük çoğunluğunda veri analiz yöntemlerinden içerik analizine ve betimsel analize başvurulmuştur. Yüzde hesaplamaları yapılarak içerik analizinin %19,90 oranında, betimsel analizinin %17,96 oranında olduğu Tablo 4.6’da belirtilmiştir. İçerik analizi, bir metnin içinde yer alan materyallerin sınıflandırılarak yorumlanmasıdır (Weber: 1989: 5). Betimsel analiz ise önceden belirlenen bir çerçeveye bağlı olarak, verilerin işlenerek bulguların yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). İncelenen tezlerde bu iki veri analiz yöntemine ağırlık verilmiştir.

İncelenen tezlerin %13,10’unda t-testi kullanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Frekans ve yüzdelik değerlere bakıldığında t-testi yöntemi, içerik analizi ve betimsel analizden sonra üçüncü en çok tercih edilen veri analiz yöntemi olmuştur. Bu sırayı %7,76 oranıyla yüzde-frekans-standart sapma-aritmetik ortalama veri analiz yöntemi ve %5,82 oranıyla Pearson korelasyon katsayısı takip etmiştir. ANOVA ve tablo-grafik veri analiz yöntemleri aynı sayıda tercih edilmiş ve yapılan yüzdelik hesaplamalar sonucu iki yöntemin de kullanılma oranı %4,36

olarak belirtilmiştir. İncelenen tezlerin %2,91’inde Kolmogorov-Smirnov testi ile veriler analiz edilmiştir. %1,94 oranıyla puanlama ölçeği, ANCOVA, Mann-Whitney U testi ve Wilcoxon işaretli sıralar testi eşit sayılarda kullanılarak veri analizlerinde tercih edilmiştir. %1,45 oranıyla Shapiro-Wilk testi ve Spearman Korelasyon veri analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Bazı veri analiz yöntemlerine çok az sayıda rastlanılmıştır. İncelenen tezlerin %0,97’sinde regresyon analizi, yapısal regresyon modeli, parametrik ve parametrik olmayan testler, Scheffe testi ve ki-kare testi kullanılmıştır. %0,48’inde ise Kruskal Wallis-H testi, kestirimsel istatistik, Toulmin modeli ile analiz, odaksal analiz, etkileşimsel analiz, maxqda, doğrulayıcı faktör analizi, Newman hata analizi, Post-Hoc analizi ve korelasyon kullanılmıştır. Bahsi geçen veri analiz yöntemleri diğer yöntemlere göre çok az tercih edilmiştir.

Araştırmanın yedinci alt problemi “İncelenen tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4.7’de gösterilmiştir.

Tablo 4.7

Matematiksel Süreç Becerileri ile İlgili Tezlerin Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	f	%
İlkokul Öğrencileri	5	4,85
İlkokul Öğretmenleri (Sınıf Öğretmenleri)	3	2,91
Ortaokul Öğrencileri	51	49,51
İlköğretim Matematik Öğretmenleri (Ortaokul)	14	13,59
Ortaöğretim (lise) Öğrencileri	8	7,76
Ortaöğretim (lise) Öğretmenleri	1	0,97
İlköğretim Matematik Öğretmeni Adayları (Üniversite Öğrencisi)	14	13,59
Ortaöğretim Matematik Öğretmeni Adayları (Üniversite Öğrencisi)	1	0,97
Dokümanlar	6	5,82
Toplam	103	100

Tablo 4.7’de görüldüğü matematiksel süreç becerileri ile ilgili tezler yazılırken çalışılan örneklem gruplarının büyük çoğunluğunu ortaokul öğrencilerinin (5.,6.,7., ve 8. sınıf)

oluşturduğu görülmektedir. Çalışmada 93 tane lisansüstü tez incelenmiş olup, örneklem grubu sayısı toplamda 103 tane çıkmış ve bu sayı üzerinden yüzdeler hesaplanmıştır. Bunun sebebi, bazı çalışmalarda örneklem grubu oluşturulurken öğrencilerle yapılan çalışmalara öğretmenlerin de katılmış olmasıdır. İncelenen tezlerin %49,51'ini ortaokul öğrencileri oluşturmuş ve buna yakın bir orana da rastlanamamıştır. Bu sayıyı takip eden örneklem grubu %13,59 oranıyla ilköğretim matematik öğretmeni (ortaokul) ve ilköğretim matematik öğretmeni adayları (üniversite öğrencileri) olmuştur. İki örneklem grubunun yüzdeler eşit çıkmış ve çalışmaya katılan örneklem grubunun ikinci büyük çoğunluğu ortaokulda görev yapan matematik öğretmenleri ve bu bölümü okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Ortaokul öğrencilerinin, öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının yüzdeler toplandığında %76,69 şeklinde bir değer çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki matematiksel süreç becerileri ile ilgili yazılan tezlerde seçilen örneklem grubunun büyük çoğunluğunu ortaokul kademesi oluşturmaktadır. Örneklem grubunun %7,76'sını ortaöğretim öğrencileri (lise öğrencileri) oluşturmuş ve ortaokul öğrencilerine göre düşük bir oran göstermiştir. En az tercih edilen örneklem gruplarının %4,85'ini ilköğretim öğrencileri, %2,91'ini ilköğretim öğretmenleri (sınıf öğretmenleri), %0,97'sini ortaöğretim (lise) öğretmenleri ve %0,97'sini de ortaöğretim matematik öğretmeni adayları oluşturmuştur. Lisansüstü tezler incelenirken öğrenci ya da öğretmenlerle çalışma yapılmasının yanı sıra doküman incelemelerine de yer verildiği görülmüştür. Tezlerin örneklem gruplarının %5,82'sini dokümanlar oluşturmuş ve incelenen tezlerde doküman olarak ortaokul matematik dersi öğretim programları, tez ve makaleler, ortaokul matematik ders kitapları kullanılmıştır. Örneklem grubu olarak kullanılan doküman sayısının çalışılan gruplara göre düşük bir oran oluşturduğu söylenebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İncelenen tezlerin matematiksel süreç becerilerine göre dağılımına bakılacak olursa matematiksel muhakeme becerileri ve matematiksel iletişim becerileri ile ilgili yazılan tezlerin, matematiksel ilişkilendirme becerilerine göre fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Ece (2021)'in matematik eğitiminde ilişkilendirme üzerine yaptığı çalışmasına bakıldığında, konu ile ilgili makale sayısının lisansüstü tez sayısına göre fazla olduğu sonucuna varılmıştır. İki çalışmanın sonucu ilişkilendirme becerisi ile ilgili yazılan tezlerin yetersiz olması yönünden benzerlik göstermiştir. Yüzdeler incelendiğinde yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre oldukça fazla olduğu görülmüştür. Benzer sonuç Eryiğit (2022)'in ilköğretim matematik alanında matematiksel modelleme ile ilgili tez incelemesi çalışmasında da görülmüştür. Matematiksel süreç becerileri ile ilgili tezler 2005 yılından 2018 yılına kadar yeterli sayıda

olmayıp, 2019 yılından itibaren büyük oranda artış göstermiştir. Bu sonuç son yıllarda matematiksel süreç becerilerine olan ilginin arttığını göstermiştir. Can (2020), temel eğitim alanında yapılan matematik eğitimi konulu lisansüstü tezleri incelediğinde 2019 yılında büyük oranda bir artışın olduğunu gözlemlemiş ve bu çalışmanın sonucu ile paralellik göstermiştir. İncelenen tezlerin araştırma modeline göre dağılımlarına bakıldığında nitel araştırma yöntemlerinin diğer araştırma yöntemlerine göre daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Elde edilen bu sonucun aksine Toptaş ve Kuşdemir (2021), matematik öğretimi üzerine yapmış oldukları tez incelemesi sonuçlarında en çok kullanılan yöntemin nicel yöntem olduğunu dile getirmişlerdir. Durum çalışmasının %33,33 oranıyla tercih edilmesi, bu çalışmanın en çok kullanılan araştırma modeli olduğunu göstermiştir. İncelenen tezlerde veri toplama araçları olarak en fazla tercih edilen %17,75 oranıyla test olmuştur. Kanbolat ve Balta (2019)'nın matematiksel problem çözme ile ilgili inceledikleri tezlerde de en çok kullanılan veri toplama aracının başarı testi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca paralel sonuç, Yaşar ve Papatğa (2015)'nin ilköğretim matematik derslerine yönelik lisansüstü tez incelemelerinde de görülmüş ve en çok kullanılan veri toplama aracının test olduğu sonucuna varılmıştır. Veri analiz yöntemlerine göre incelenen tezlerde en çok başvurulan yöntemin içerik analizi ile betimsel analiz olduğu görülmüştür. Tezlerin %19,90'ında içerik analizi, %17,96'sında betimsel analiz kullanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bu sırayı %13,10 oranıyla T-testi takip etmiştir. Akkaş Dede (2021)'nin ilköğretim matematik öğretiminde teknoloji destekli eğitsel oyunlar ile ilgili incelediği tezlerde de, veri analiz yöntemlerinden sıklıkla T-testinin ve betimsel analizin kullanıldığı görülmüştür. Matematiksel süreç becerileri ile ilgili incelenen tezlerin büyük çoğunluğunda örneklem grubu olarak ortaokul öğrencileri ile çalışılmıştır. Can ve Özdemir (2023), problem çözme ile ilgili lisansüstü tezleri inceledikleri çalışmalarında en fazla tercih edilen örneklem grubunun ortaokul öğrencileri olduğunu vurgulamışlar ve yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmüştür.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilebilir;

- Matematiksel ilişkilendirme ile ilgili daha fazla lisansüstü tezlere yer verilerek çalışma sayısı artırılabilir.
- Doktora çalışmalarının yetersiz olmasından dolayı, doktora öğrencilerinin konu ile ilgili çalışmaları teşvik edilebilir.
- Öğrencilerin matematiksel muhakeme, iletişim ve ilişkilendirme becerilerinin her yaş grubu için gözlemlenebilmesi adına ilköğretim ve lise öğrencileri ile yapılan çalışmalar artırılabilir.
- Daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilmesi adına lisansüstü tezlerin yanında makaleler de incelenebilir.
- Nitel çalışmaların yanında nicel çalışmalara da önem verilip, nicel araştırma sayıları artırılabilir.

KAYNAKÇA

Akkaş Dede, R. (2021). *Teknoloji Destekli Eğitsel Oyunların İlköğretim Matematik Öğretiminde Kullanılmasına Yönelik Yazılan Lisansüstü Araştırmaların Eğilimleri: 2005 -2020 Yılları Arası Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Altıparmak K. ve Öziş T. (2005). Matematiksel İspat ve Matematiksel Muhakemenin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Ege Eğitim Dergisi*, Sayı:6 (25-37).

Arslan, M. (2007). Eğitimde Yapılandırmacı Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:40, Sayı:1, s. 41-61.

Ata Baran, A. (2019). Matematik Okuryazarlığı ve PISA, *Anı Yayıncılık*, 2.Baskı, s:127. Ankara.

Baykul, Y. (2002). İlköğretimde Matematik Öğretimi 1-5. Sınıflar İçin, *Pegem Yayıncılık*, 6.Baskı, s:31-32. Ankara.

Bingölbali, E. ve Coşkun, M. (2016). İlişkilendirme Becerisinin Matematik Öğretiminde Kullanımının Geliştirilmesi İçin Kavramsal Çerçeve Önerisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt:41, Sayı:183, s. 233-249.

Can, D. (2020). Temel Eğitim Alanında Yapılan Matematik Eğitimi Konulu Lisansüstü Tezlerin Araştırma Eğilimleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11 (2), 410-427.

Can, S. ve Özdemir, E. (2023). 2005-2022 Yılları Arasında Matematik Eğitiminde Yapılan Problem Çözme ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Sistemik İncelemesi. *BAUN Fen Bil. Enst. Dergisi*, 25(1), 331-353.

Çağırğan, D. (2017). Matematik Öğretiminde Disiplinlerarası Yaklaşımlara Giriş, *Milenyum Yayınları*, 1.Baskı, s:11. İstanbul.

Çağırğan, D. ve Arslan, Ç. (2018). Öğretmen Adaylarının Matematiğin Kullanıldığı Alanlar ve Günlük Yaşam İlişkinine İlişkin Görüşleri. *1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 9-11 Nisan 2018, İstanbul-TÜRKİYE.

Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Doruk, B. K. ve Umay, A. (2011). Matematiği Günlük Yaşama Transfer Etmede Matematiksel Modellemenin Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal of Education)*, 41: 124-135.

Ece, T. (2021). *Matematik Eğitiminde İlişkilendirme Becerisi: Sistemik Derleme Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Eryiğit, E. (2022). *Türkiye’de İlköğretim Matematik Alanında Matematiksel Modelleme ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İlgar, M. Z. ve İlgar, S. C. (2013). Nitel Bir Araştırma Deseni Olarak Gömülü Teori (Temellendirilmiş Kuram). *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 197-247.

İncesöz, E. (2019). *2009-2017 İlkokul Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması ve Öğretmen Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kaçar, A. ve Nasibov, F. (2005). Matematik ve Matematik Eğitimi Hakkında. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:13, No:2, s. 339-346.

Kanbolat, O. ve Balta, M. A. (2019). İlkokulda Matematiksel Problem Çözme İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(4), 21-30.

Karadağ, E., Deniz, S., Korkmaz, T. ve Deniz, G. (2008). Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımı: Sınıf Öğretmenleri Görüşleri Kapsamında Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXI (2), 383-402.

MEB, (2005). *İlköğretim Matematik Dersi (6-8. Sınıf) Öğretim Programı*, Ankara.

MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2005). *Orta Öğretim Matematik Dersi Öğretim Programı (9.10.11 ve 12. Sınıflar)*, Ankara, s.18.

MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2009). *İlköğretim Matematik Dersi 6-8.Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara.

MEB, (2015). Ortaokul Matematik Dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı. *T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı*, Ankara.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. NCTM, Reston, VA (2000).

Sarpkaya, G. (2011). *İlköğretim İkinci Kademe Cebir Öğrenme Alanı ile İlgili Matematiksel Görevlerin Bilişsel İstemler Açısından İncelenmesi: Matematik Ders Kitapları ve Sınıf Uygulamaları*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Steen, L. A. (1999). Twenty Questions About Mathematical Reasoning, Developing Mathematical Reasoning in Grades K-12. *National Council of Teachers of Mathematics*, pp:270-285. Reston: Virginia.

Şen, Ö. (2015). *Matematik Dersi Öğretim Programlarının (6-8. Sınıf) Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri Açısından Analizi: Matematiksel Süreç Becerileri, Öğretim Yaklaşımları ve Ölçme Değerlendirme Boyutu*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Toptaş, B. ve Kuşdemir, Y. (2021). Türkiye’de Matematik Öğretimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *International Primary Educational Research Journal*, 5(2), 171-179.

Tural, H. (2005). *İlköğretim Matematik Öğretiminde Oyun ve Etkinliklerle Öğretimin Erişi ve Tutuma Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Umay, A. (2003). Matematiksel muhakeme yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24:234-243.

Van De Walle, John A., Karp, Karen S., Bay-Williams, Jennifer M. (2012). İlkokul ve Ortaokul Matematiği Gelişimsel Yaklaşımla Öğretim, *Nobel Akademik Yayıncılık*, 7.Basımdan Çeviri.

Yaşar, Ş. ve Papatğa, E. (2015). İlkokul Matematik Derslerine Yönelik Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 113-124.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (12.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldırım, C. (1988). Matematiksel Düşünme, *Remzi Kitabevi*, 1.Basım, s:13. İstanbul.

GÜNLÜK HAYATLA İLİŞKİLİ SÖZEL PROBLEMLERİN CEBİRSEL İFADELERE DÖNÜŞTÜREBİLME BECERİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, Birol TEKİN

Amasya Üniversitesi,- 0000-0001-6828-5274

Yüksek Lisans Öğrencisi, İsmail ÇITIR

Amasya Üniversitesi,- 0000-0002-8312-5225

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 6.sınıf öğrencilerinin günlük hayatla ilişkili verilen sözel problemlerin cebirsel ifadelerle dönüştürebilme becerisinin incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılının 2.döneminde Amasya'nın bir ilçesinde bulunan sosyo-ekonomik durumu düşük öğrencilerin olduğu bir ortaokulun 6.sınıfında öğrenim görmekte

olan toplam 40 öğrenci oluşturmaktadır (27 kız, 13 erkek). Veri toplamak için uzman görüşleri alınarak araştırmacı tarafından hazırlanan toplam 10 soruluk açık uçlu bir testten yararlanılmıştır. Sözel ifadeyi tam olarak doğru yazmışsa (2), kısmen doğru yazmışsa (1), tamamen yanlış veya boş cevaplamış ise (0) puan verilerek öğrencilerin aldıkları toplam puanlar hesaplanmıştır. Ayrıca, test uygulandıktan sonra yapılamayan soruların nedeni yazılı olarak tekrar öğrencilere sorulmuştur. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin birçoğunun basit ve anlaşılır sözel ifadeleri cebirsel olarak doğru bir şekilde yazabilirken, biraz daha uzun ve karmaşık olanlarda zorlandıkları görülmüştür. Cebirsel yazılamayan ifadelerin yapılamamasının altında yatan nedenlere de öğrencilerden genelde zor ve karmaşık oldukları için yapamadıkları cevabı alınmıştır. Bu sonuçlara göre benzer çalışmaların sosyo-ekonomik durumları daha iyi olan şehir merkezlerindeki öğrenci gruplarıyla ve daha detaylı müdahalelerle desteklenerek yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sözel ifade, cebirsel ifade, günlük hayatla ilişki, dönüştürme becerisi

1. GİRİŞ

Tüm dünyada geçerli evrensel bir dil olan matematik, sadece bilim insanları için değil, her insan için günlük hayatın bir aracıdır. Bu nedenle matematik eğitiminde amaç; insanlara günlük yaşamlarının sorunları üzerinde düşünme, neden-sonuç ilişkileri kurma ve uygun kavram ve eylemleri seçme fırsatı vermelidir (Yazıcı, 2004). Matematik, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte günlük hayatımızın en önemli ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir. Saati söylemek, alışveriş yapmak, saymak gibi günlük ihtiyaçların yanı sıra kimya, fizik, astronomi gibi birçok konunun da temelini oluşturur. Uzaklık ölçmek ve arazilerin alanını hesaplamak gibi temel ihtiyaçlarla başlayan matematik serüveni bu zamana kadar sağlam bir temel olarak ulaşmıştır (Işık, 2001).

Herkes matematik eğitiminin ve öğretiminin önemini bilsede, matematik öğrenmek veya öğretmek zor bir iştir (Dindyal, 2003). Bunun nedeni matematiğin soyut olması ve soyut kavramları öğrenmek zordur (Akgün, 2007). Matematikte de aritmetiğin soyutlanması sonucunda ortaya cebir çıkmıştır (Karaçay, 1985). Cebir, temeli aritmetikten oluşmuş,

matematiğin farklı bir dalı haline gelmiş ve bu bağlamda matematik öğrenmenin ana unsurlarından biri haline gelmiştir (Yıldız, Çiftçi, Ş.Akar ve Sezer, 2015). Cebir yalnızca bir ders konusu değil, aynı zamanda günlük yaşamda karşılaştığımız problemlere çözüm bulmamızı sağlayan bir araçtır (Kaya ve Keşan, 2014).

Cebir, yaşamın her düzeyinde ortaya çıkar. Bu durum insanların (öğrencilerin) günlük yaşamlarını kolaylaştırmak için cebir öğrenmelerinin gerekli olduğunu göstermektedir. Ancak, öğrenciler cebiri işlem yapma, okuma-yazma gibi gerekli olan bir özellik olarak görmeyebilirler. Bu da öğrencilerin ileride öğrenecekleri matematiği öğrenememelerine, üniversite kazanamamalarına veya birçok yapacakları işi seçememelerine neden olabilir (Williams, 1997). Lacampagne (1995), “*Cebir matematiğin dilidir. O, tamamıyla öğrenilmesi halinde gelecekteki öğrenilecek matematik konuları için kolaylaştırıcı etki yapar. O, öğrenilmemesi halinde üniversite ve teknolojiye dayalı kariyer kapılarını kapatır.*” söylemiştir. Bu sebeple, öğrenciler cebiri karmaşık bir yapı ve ders olarak değil, gerçek yaşamlarına yön veren bir etkinlik olarak görmelidir (Kaya, Keşan, İzgiol ve Erkuş, 2016).

Cebir, öğrencilerin en çok sorun yaşadıkları ve zorlandıkları konuların başında gelmektedir (Dede ve Argün, 2003). Öğrencilerin cebirde yaşadıkları bu zorluklar, onların hata yapmalarına neden olmaktadır (Işık ve Çağdaşer, 2009).

Matematik sarmal bir bilimdir ve eski öğrenilen bilgiler yeni bilgilerin öğrenilmesinde kolaylık sağlar (Küçük ve Demir, 2009). Bu nedenle konunun doğru bir şekilde öğrenilmesi için öğrencinin zihnindeki hatalı öğretilerin giderilmesi gerekmektedir. Cebir de matematik konusu olduğundan bu durum orda da geçerlidir. Cebir, birçok öğrencinin matematikte aritmetiğin ötesinde ilerlemesini engelleyen kritik bir filtre görevi görür (Yaman ve Dündar, 2015). Cebir konuları birbirine bağlayan bir köprü gibidir (Yıldız, vd.,2015). Cebirdeki hata matematiğin diğer konuları arasında kopmalara sebep olur. Bu kopmalar ancak hatanın kaynağı bilinerek önlenabilir.

Alan yazına bakıldığında, cebirle ilgili farklı konuları ele alan ve farklı sonuçlara ulaşan çalışmaların olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları, cebirsellerde işlem önceliğine dikkat etmeyen öğrencilerin olduğu çalışmalar (Akkan, Çakıroğlu ve Güven, 2009; Akkaya ve Durmuş, 2006), cebir başarılarının istenilen seviyede olmadığını gösteren çalışmalar (Akgün, 2007; Çelik, 2007; Kar, Çiltaş ve Işık, 2011; Özarslan, 2010; Yenilmez ve Avcu, 2009), sözel cebirsel problemleri denkleme dönüştürmede zorlanılan çalışma (Dede, 2004) ola

rak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi sözel ifadeleri cebirsel dönüşürme becerisini inceleyen pek az çalışma mevcuttur. Bu yüzden bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada 6.sınıf öğrencilerinin seçilmesinin sebebi, müfredatta artık öğrencilere cebirsel ifadeler konusunun 6. sınıftan

itibaren öğretilmesidir. Tabii ki temel eğitimin ilk kademesinde ve 6.sınıfın cebirsel ifadeler konusuna gelene kadar problemlerde bilinmeyenler yerine kare, daire, üçgen, yıldız, vb. semboller

kullanılırdı. Fakat bilinmeyenler veya değişkenler için harf kullanımı ilk kez altıncı sınıflarda “Verilen sözel ifadeye uygun cebirsel ifade yazabilir.” kazanımı adı altında karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sonucunda, gelecekte ortaya çıkabilecek problemlere bazı çözümler önermenin mümkün olabileceği

beklenmektedir. Buda araştırmamızın önemini vurgulamaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin kendilerine yöneltilen soruları cevaplandırırken gerçek bilgi ve düşüncelerini yansıttıkları kabul edilmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırmada 6.sınıf öğrencilerinin günlük hayatla ilişkili sözel problemlerin cebirsel ifadelerle dönüştürebilme becerisinin incelenmesi amaçlandığından nitel araştırma deseninden durum çalışması belirlenmiştir. Durum çalışması, güncel bir olguyu gerçek bağlamında inceleyen ve bu durumu çok yönlü, sistematik ve derinlemesine inceleyen yaşantılar ve denemeler yoluyla elde edilen bilgi ve kavramları bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile seçilmiştir. Araştırma, 2022-2023 eğitim-öğretim yılının 2.döneminde Amasya ilinin bir ilçesinde bulunan bir ortaokulun 6.sınıfında öğrenim görmekte olan toplam 40 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma grubuna ait kişisel bilgiler Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Araştırma Grubuna Ait Kişisel Bilgiler

Cinsiyet	f	%
Kız	27	67,5
Erkek	13	32,5

Yukarıdaki çizelgeye bakıldığında çalışmaya katılan öğrencilerden kız öğrencilerin %67,5'lik kısmını, erkek öğrencilerinde %32,5'lik kısmını oluşturduğu görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Analizleri

Araştırma aşamasında araştırmacı tarafından hazırlanan günlük hayatla ilişkili 10 adet açık uçlu soru öğrencilere yöneltilmiştir. Sorular hazırlanırken iki öğretim üyesi ve dört matematik öğretmenin görüşlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın uygulaması 2022-2023 eğitim-öğretim yılının 2.döneminde yapılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi, öğrenciler cebir konusunu normal öğretim süresi içinde eğitim gördükten bir ay sonra yapılmıştır. 6. sınıf öğrencilerinin sözel ifadeyi cebirsel dönüşürebilme becerisi üç aşamalı olarak değerlendirilmiştir:

Sözel ifadeyi tam olarak doğru yazmışsa (2),

Kısmen doğru yazmışsa (1),

Tamamen yanlış veya boş cevaplamış ise (0) puan verilerek öğrencilerin aldıkları toplam puanlar hesaplanmıştır.

Öğrencilerin testin tamamından alabilecekleri toplam puan 20,00 olarak belirlenmiş ve öğrencilerin sözel ifadeleri cebirsel dönüşürebilme becerisinin değerlendirilmesinde aşağıda verilen puan aralıkları baz alınmıştır:

0,00-5,00 : “eksikleri çok”

5,01-10,00 : “yardıma ihtiyacı var”

10,01-15,00 : “başarılı”

15,01-20,00 : “çok başarılı”

Puanlama işlemi iki öğretmen ayrı ayrı yapıp sonra ortak karar vererek son şeklini vermiştir. Öğrenciler soruları cevapladıktan sonra yapılamayan soruların nelerden kaynaklandığını belirlemek için yazılı olarak öğrencilere sorulmuştur. Burada amaç, öğrencilerin bilişsel süreçlerini verdiği cevapların arkasındaki nedenleri ortaya çıkarmak açısından son derece önemlidir. Araştırmanın nitel bulguları betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın sonucunda bu bölümde, öğrencilerin testten aldıkları toplam puanlar (Çizelge 2) ve her bir soru için yüzde ve frekans dağılımları ile birlikte kısmen doğru kabul edilen cebirsel ifadelerden örnek alıntılar sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğrencilerin Testten Aldıkları Toplam Puanların Dağılımı

Toplam Puan	f	%
6	1	2,5
7	2	5
8	2	5
9	2	5
10	5	12,5
11	3	7,5
12	8	20
13	3	7,5
14	4	10
15	6	15
16	4	10

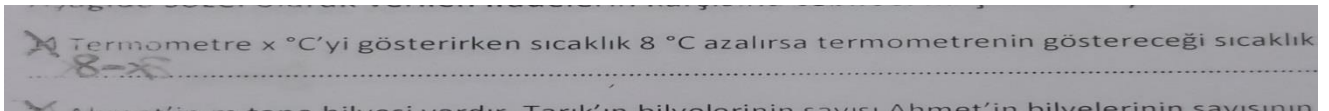
Çizelge 2’de görüldüğü üzere açık uçlu uygulanan testten öğrencilerin 0-5 puan aralığında (eksikleri çok) hiç öğrencinin olmadığı görülmektedir. Yardıma ihtiyacı olan öğrencilerin (5,01-10 puan) 11 birey olduğu, başarılı öğrencilerin (10,01-15 puan) 24 birey olduğu ve çok başarılı olan öğrencilerin (15,01-20 puan) 4 birey olduğu görülmüştür. Ayrıca en çok frekans 8 öğrenciyle 12 puandadır. En az frekansta 1 öğrenciyle 6 puandadır. İki taraflı olarak uç puan değerlerine sahip öğrenci yoktur.

Araştırma kapsamında sorulan 1.soru “Termometre x °C’yi gösterirken sıcaklık 8 °C azalırsa termometrenin göstereceği sıcaklık” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $(x-8)$ °C olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 2 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Öğrencilerin testteki 1.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	35	87,5
Kısmen doğru cevaplar	3	7,5
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	2	5

Öğrencilerin 1.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 1’de sunulmuştur.

Görsel 1. Kısmen doğru kabul edilen 1.soruya ait öğrenci cevabı

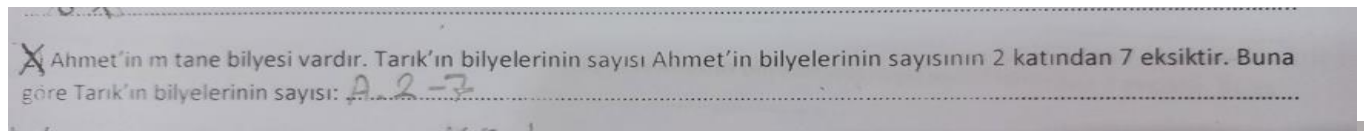
Bu soruda öğrenci çıkarma işlemi yapılacağını anlamış, ama sayı ve harfi yanlış yerlere yazdığı için kısmen doğru kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 2.soru “Ahmet’in m tane bilyesi vardır. Tarık’ın bilyelerinin sayısı Ahmet’in bilyelerinin sayısının 2 katından 7 eksiktir. Buna göre Tarık’ın bilyelerinin sayısı” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $2m-7$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 2 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 4. Öğrencilerin testteki 2.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	36	80
Kısmen doğru cevaplar	2	5
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	2	5

Öğrencilerin 2.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 2’de sunulmuştur.

Görsel 2. Kısmen doğru kabul edilen 2.soruya ait öğrenci cevabı

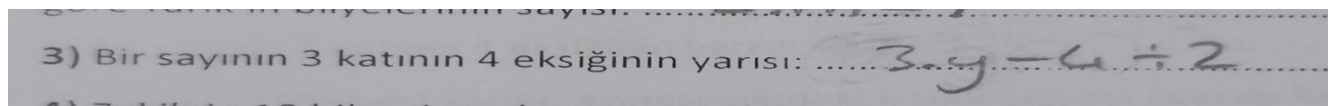
Bu soruda öğrenciye cebirsel ifade için harf hazır verilmesine rağmen farklı bir harf kullandığı için tam doğru kabul edilmemiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 3.soru “Bir sayının 3 katının 4 eksiğinin yarısı” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $\frac{3a-4}{2}$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 4 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 5’te verilmiştir.

Çizelge 5. Öğrencilerin testteki 3.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	26	65
Kısmen doğru cevaplar	10	25
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	4	10

Öğrencilerin 3.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 3’te sunulmuştur.

Görsel 3. Kısmen doğru kabul edilen 3.soruya ait öğrenci cevabı

Bu soruda öğrenci ifadeleri doğru kurarken, parantez kullanmadığı için işlem önceliğine göre yanlış cevap çıkacağından tam doğru kabul edilmemiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 4.soru “Zeki’nin 10 bilyesi vardır. Annesi elindeki k tane bilyeyi Zeki ile kardeşine eşit olarak paylaştırılıyor. Buna göre Zeki’nin toplam bilyesi” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $10+\frac{k}{2}$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 16 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6. Öğrencilerin testteki 4.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	16	40
Kısmen doğru cevaplar	8	20
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	16	40

Öğrencilerin 4.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 4’te sunulmuştur.

4) Zeki’nin 10 bilyesi vardır. Annesi elindeki k tane bilyeyi Zeki ile kardeşine eşit olarak paylaştırılıyor. Buna göre Zeki’nin toplam bilyesi: $\frac{k+10}{2}$

Görsel 4. Kısmen doğru kabul edilen 4.soruya ait öğrenci cevabı

Burada öğrenci işlemleri doğru kurmuş, ama bölü 2’yi ortak payda olarak yazdığından kısmen doğru kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 5.soru “Bir çuvaldaki pirincin 15 kilogramı satılmıştır. Kalan pirinç torbalardaki pirinç miktarı eşit olacak biçimde içi boş 7 torbaya paylaştırılmıştır. Buna göre, son durumda bir torbada bulunan pirinç miktarının kilogram cinsinden cebirsel ifadesi” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $\frac{a-15}{7}$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 18 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. Öğrencilerin testteki 5.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	16	40
Kısmen doğru cevaplar	6	15
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	18	45

Öğrencilerin 5.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 5’te sunulmuştur.

5) Bir çuvaldaki pirincin 15 kilogramı satılmıştır. Kalan pirinç torbalardaki pirinç miktarı eşit olacak biçimde içi boş 7 torbaya paylaştırılmıştır. Buna göre, son durumda bir torbada bulunan pirinç miktarının kilogram cinsinden cebirsel ifadesi:.....
 $p - 15 \div 7$

Görsel 5. Kısmen doğru kabul edilen 5.soruya ait öğrenci cevabı

Bu soruda öğrenci mantığını anlamış, ama parantezi kullanmadığından işlem önceliği sorunu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mantığını öğrenci kavradığından kısmen doğru kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 6.soru “Pelin’in yaşı Ömer’in yaşının 2 katı, Sevgi’nin yaşının 4 eksiğidir. Ömer’in yaşı a olduğuna göre Sevgi’nin yaşı” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $2a+4$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 14 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 8’de verilmiştir.

Çizelge 8. Öğrencilerin testteki 6.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	0	0
Kısmen doğru cevaplar	26	65
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	14	35

Öğrencilerin 6.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 6’da sunulmuştur.

6) Pelin’in yaşı Ömer’in yaşının 2 katı, Sevgi’nin yaşının 4 eksiğidir. Ömer’in yaşı a olduğuna göre Sevgi’nin yaşı:.....
 $2a - 4$

Görsel 6. Kısmen doğru kabul edilen 6.soruya ait öğrenci cevabı

Bu soruyu 26 öğrencinin nerdeyse tamamı bu şekilde cevaplamıştır. Sadece ortadaki işaretin yanlış olmasından dolayı, ama mantığının doğru olmasından ötürü kısmen doğru kabul edilmiştir. Ayrıca öğrencilere bu soruyu neden doğru yapamadığının sebebi yazılı olarak sorulduğunda verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ö3: “Bu soru aşırı karışık.”

Ö8: “ Soru bana çok karışık geldi.”

Ö16: “Ben Sevgi’nin yaşını eksi olarak yazdım.”

Ö25: “Nasıl olacağını anlamadım.”

Ö35: “Zorlu yapamadım, yani zor geldi.”

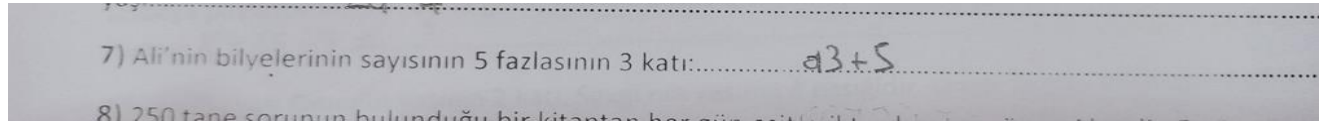
Buradaki öğrenci cevaplarından anlaşıldığı üzere sözel ifadenin öğrencilere zor ve karmaşık geldiği görülmüştür.

Araştırma kapsamında sorulan 7.soru “Ali’nin bilyelerinin sayısının 5 fazlasının 3 katı” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $3(a+5)$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 8 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 9’da verilmiştir.

Çizelge 9. Öğrencilerin testteki 7.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	23	57,5
Kısmen doğru cevaplar	9	22,5
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	8	20

Öğrencilerin 7.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 7’de sunulmuştur.

Görsel 7. Kısmen doğru kabul edilen 7.soruya ait öğrenci cevabı

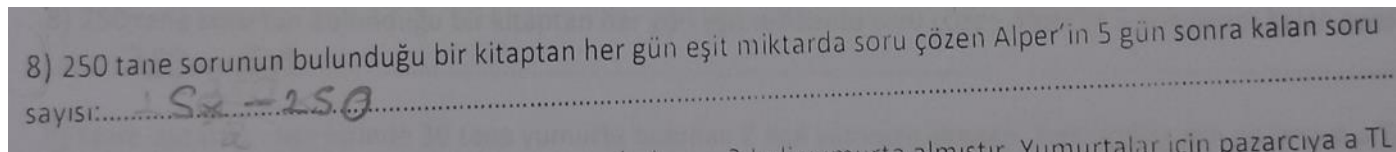
Burda öğrenci mantığını anlamış, ama parantez kullanmadığından kısmen doğru kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 8.soru “250 tane sorunun bulunduğu bir kitaptan her gün eşit miktarda soru çözen Alper’in 5 gün sonra kalan soru sayısı” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $250-5a$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 19 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 10’da verilmiştir.

Çizelge 10. Öğrencilerin testteki 8.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	16	40
Kısmen doğru cevaplar	5	12,5
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	19	47,5

Öğrencilerin 8.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 8’de sunulmuştur.

Görsel 8. Kısmen doğru kabul edilen 8.soruya ait öğrenci cevabı

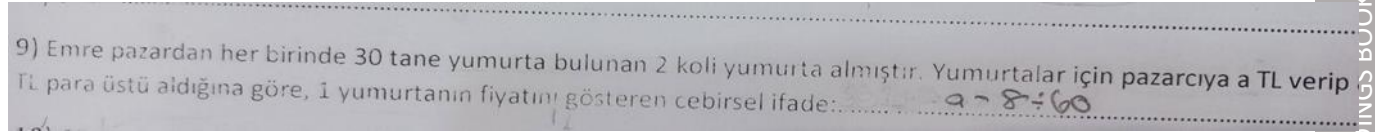
Bu soruda öğrenci mantığını anlamış, ama cebirsel ifadedeki sayıları ters yazdığından dolayı kısmen doğru kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında sorulan 9.soru “Emre pazardan her birinde 30 tane yumurta bulunan 2 koli yumurta almıştır. Yumurtalar için pazarcıya a TL verip 8 TL para üstü aldığına göre, 1 yumurtanın fiyatını gösteren cebirsel ifade” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak $\frac{a-8}{60}$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 39 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 11’de verilmiştir.

Çizelge 11. Öğrencilerin testteki 9.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	0	0
Kısmen doğru cevaplar	1	2,5
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	39	97,5

Öğrencilerin 9.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 9’de sunulmuştur.

Görsel 9. Kısmen doğru kabul edilen 9.soruya ait öğrenci cevabı

Tek kısmen doğru kabul edilen bu cevapta öğrenci parantez kullanmamasından dolayı tam doğru yapamamıştır. Ayrıca öğrencilere bu soruyu neden doğru yapamadığının sebebi yazılı olarak sorulduğunda verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ö9: “Çok fazla anlamadım.”

Ö14: “Bu soru çok zordu ve karıştı.”

Ö20: “Para üstü vermesi bana zor geldi.”

Ö21: “Sayıların yerini yanlış yazdım.”

Ö25: “Soruda hangi işlem var bulamadım. Soru kafamı karıştırdı.”

Buradaki öğrenci cevaplarına bakıldığında, sözel ifadenin çok fazla anlaşılmadığı ve dolayısıyla zorlandığı için yapamadıkları anlaşılmaktadır.

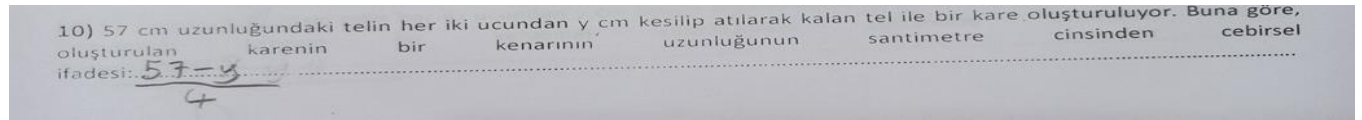
Araştırma kapsamında sorulan 10.soru “57 cm uzunluğundaki telin her iki ucundan y cm kesilip atılarak kalan tel ile bir kare oluşturuluyor. Buna göre, oluşturulan karenin bir kenarının uzunluğunun santimetre cinsinden cebirsel ifadesi” sözel ifadesinin cebirsel karşılığı olarak

$\frac{57-2y}{4}$ olarak cevaplanmaktadır. Bu soruya toplam 24 öğrenci yetersiz ya da yanlış cevap vermiştir. Verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 12’de verilmiştir.

Çizelge 12. Öğrencilerin testteki 10.soruya verdikleri cevapların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	f	%
Doğru cevaplar	1	2,5
Kısmen doğru cevaplar	15	37,5
Yanlış cevap ya da boş bırakılanlar	24	60

Öğrencilerin 10.soruya vermiş olduğu cevaplardan kısmen doğru kabul edilenlerden bir örnek Görsel 10’de sunulmuştur.

Görsel 10. Kısmen doğru kabul edilen 10.soruya ait öğrenci cevabı

Öğrenci, kurguyu doğru kurmuş, fakat 57’den 2y yerine y çıkarttığı için kısmen doğru kabul edilmiştir. Ayrıca öğrencilere bu soruyu neden doğru yapamadığının sebebi yazılı olarak sorulduğunda verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ö2: “Anladım, ama 2y unutuluyor.”

Ö6: “Kolay gibiydi, ama çözemedim.”

Ö9: “Anlayamadım zor geldi.”

Ö24: “Sayıyı yanlış yazdım.”

Ö39: “ İşlem hatası yaptım.”

Buradaki öğrenci cevaplarından ve incelenen kâğıtlara bakılarak öğrencilerin genelde 2y yerine y yazdıkları için zorlandıkları sonucuna varılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin birçoğunun basit ve anlaşılır sözel ifadeleri doğru bir şekilde yazabilirken, biraz daha uzun ve karmaşık olanlarda zorlandıkları görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, sözel ifade karışık bir hal aldıkça cebirsel dönüşme becerisi de o derece azalmaktadır.

Bazı öğrencilerin cebirsel ifadeyi yazarken, parantez kullanmadan ve işlemlerin sırasına dikkat etmeden yazdıkları görülmüştür. Benzer şekilde Akkan, Çakıroğlu ve Güven (2009), Akkaya ve Durmuş (2006)’un çalışmalarında öğrencilerin cebirsel ifadelerde işlem önceliğine dikkat

etmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun muhtemel sebeplerinden biri, öğrencilerin işlem önceliğini cebirsel ifadelerle bağdaştıramamaları olabilir. Bu doğrultuda, öğretmenlerin cebirsel ifadeye geçmeden önce derslerinde işlem önceliğine tekrar değinmeleri ve işlem önceliğinin cebirsel ifadelerde de geçerli olduğuna vurgu yapmaları fayda sağlayabilir.

Bilinmeyen harfin sözel ifade de hazır olarak verilmesine rağmen bazı öğrencilerin bu harfin yerine x, y ve a harflerini kullandıkları görülmüştür. Bunun iki nedeni olabileceği ön görülmüştür. 1.si öğretmenin derslerde genelde bu harfleri kullanması, 2. olarakta öğrencilerin ifadeyi dikkatsiz ve hızlı okuduğundan dolayı verilen harfi görmemesi olarak düşünülebilir.

Uygulanan test 20 puan üzerinden değerlendirildiğinden öğrencilerin ortalaması 12,05 olarak hesaplanmıştır. Buradan öğrencilerin ortalamaya yakın ama ortalamanın biraz üzerinde puanlara sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu çalışma 40 öğrenci ile yürütülmüştür. Bundan sonraki çalışmalar daha çok kişiye uygulanarak yapılırsa daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir.

Bunun yanı sıra araştırma, ailelerin sosyo-ekonomik durumu düşük olan öğrenci grubuyla gerçekleştirilmiştir. Belirtilen mevcut durumlar bu çalışmayı sınırlı tutan nedenlerdir. Benzer bir araştırma, sosyo-ekonomik durumları daha iyi olan şehir merkezlerindeki öğrenci gruplarıyla ve daha detaylı mülakatlarla desteklenerek yapılabilir. Buna ilave olarak bu durumun çeşitli değişken gruplarına bağlı olarak (cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, akademik başarı, vb.) karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Bu sürecin daha detaylı incelenebilmesi için, rastgele seçilen ve orta düzeydeki öğrencilerden oluşan bir 6. sınıf öğrenci çalışma grubu seçilerek, bu öğrencilerin sekizinci sınıfa kadarki süreçlerindeki değişim cebir bağlamında boylamsal olarak araştırılabilir. Bu durumda, öğrencilerin ortaokul süresince cebir bağlamında ne tür bir gelişim sürecinden geçtikleri daha detaylı bir şekilde tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, L. (2007). *Değişken kavramına ilişkin yeterlilikler ve değişken kavramının öğretimi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
- Akkan, Y., Çakıroğlu, Ü. ve Güven, B. (2009). İlköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin denklem oluşturma ve problem kurma yeterlilikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Dergisi, 0(17), 41-55.

Akkaya, R. ve Durmuş, S.(2006). İlköğretim 6-8.sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 11-12.

Çelik, D. (2007). *Öğretmen adaylarının cebirsel düşünme becerilerinin analitik incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Dede, Y. ve Argün, Z. (2003). Değişken kavramının öğretimi: Harf sembollerinin farklı kullanımları, *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Dede, Y. (2004). Öğrencilerin cebirsel sözel problemleri denklem olarak yazarken kullandıkları çözüm stratejilerinin belirlenmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 4(6), 175-192.

Dindyal, J. (2003). Algebraic thinking in geometry at high school level. *Unpublished Doctoral Dissertations*, Illinois State University.

Işık, A. (2001). Matematik dünyasında değişimler, *Journal of Scientific Research Foundation*, India.

Işık, E. ve Çağdaşer, B. T. (2009). Yapısalcı yaklaşımla cebir öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarına etkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 941-954

Kar, T., Çiltaş, A., ve Işık, A. (2011). Cebirdeki kavramlara yönelik öğrenme güçlükleri üzerine bir çalışma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 939-952.

Karaçay, T. (1985). Orta öğretim kurumlarında matematik öğretimi ve sorunları, *Türk Eğitim Derneği*, 13, 14.

Kaya, D. ve Keşan, C. (2014). İlköğretim seviyesindeki öğrenciler için cebirsel düşünme ve cebirsel muhakeme becerisinin önemi, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 3(2), 38-47.

Kaya, D., Keşan, C., İzgiol, D. ve Erkuş, Y. (2016). Yedinci sınıf öğrencilerinin cebirsel muhakeme becerilerine yönelik başarı düzeyi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(1), 142-163

Küçük, A. ve Demir, B. (2009). İlköğretim 6-8. sınıflarda matematik öğretiminde karşılaşılan bazı kavram yanlışları üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 97-112.

Özarslan, P. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri denklem kurma yoluyla çözme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Williams, S. (1997). Algebra: what students can learn. The nature and algebra in the K-14 curriculum. *Proceedings of a National Symposium*, Washington, DC, May 27-28.

Yaman, H. ve DüNDAR, S. (2015). Cebir eğitimi almayan öğrenciler problem çözümlerinde denklemleri kullanabiliyorlar mı?. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 255-276

Yazıcı, E. (2004). *Öğrenme stilleri ile ilköğretimde beşinci sınıf matematik dersindeki başarı arasındaki ilişki*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yenilmez, K. ve Avcu, T. (2009). Altıncı sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki başarı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 37-45.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldız, P., Çiftçi, Ş.K., Ş. Akar, Ş. ve Sezer, E. (2015). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeleri ve değişkenleri yorumlama sürecinde yaptıkları hatalar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YARATICI KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, Ahmet UYAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, - 0000-0001-9694-8629

ÖZET

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik düzeyleri belirlenmiş ve bu düzeylerin cinsiyet, öğrenim görülen yer, sınıf, öğrenim görülen program alanı ve genel akademik ortalama değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Tarama modelinin kullanıldığı çalışmada uygun örnekleme ile belirlenen 424 üniversite öğrencisi yer almaktadır. Çalışmanın verileri Şahin ve Danışman (2017) tarafından geliştirilen “*Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği*” kullanılarak elde edilmiştir. Çalışmada aritmetik ortalama, standart sapma, min, max, bağımsız örneklem T-testi, ANOVA testi gibi istatistikler kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin amaç yönelimlilik, içsel motivasyon, kendine güven ve risk alma becerilerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Genel not ortalaması 2.00’ın altında olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin başarı düzeyi daha yüksek olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin cinsiyet, öğrenim görülen yer, sınıf, öğrenim görülen program alanı değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı kişilik özellikleri, üniversite öğrencileri, yaratıcı kişilik.

1. GİRİŞ

Bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişime uyum sağlayabilmek ancak yaratıcı düşünmek ile mümkündür. Bu uyumun sağlanabilmesi için yeni fikirler üretebilen veya yeni bilgileri pratik kullanıma sokabilen özetle yaratıcı düşünebilen insanlara gereksinim duyulmaktadır (Yoo & Lee, 2012). Yaratıcı bireyler 21. yüzyılda ekonomik kalkınmanın temelini kritik parçaları olmalarının (Becker, 2009) yanı sıra yaratıcı insanları teşvik etmek, rekabet gücünü kolaylaştıracak bilgiye dayalı bir topluma yöneltme noktasında bir avantaj sağlamaktadır (Park, Kim ve Jang, 2017).

Yaratıcılık ve onu teşvik etmeye yönelik eylemler önemli bir hal almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra bireyin günlük yaşamda ihtiyaç duyduğu önemli bilişsel bir beceri haline gelmiştir (Freiberg Hoffmann vd.,2019). 21. yüzyılın en önemli becerilerinden biri olan yaratıcılık, hayal gücüyle desteklenen orijinal düşünceler ortaya koyabilme becerisidir (Kılıç vd., 2018). Başka bir tanımda yaratıcılık; sorunlara farklı bakış açılarıyla yaklaşarak yeni çözümler geliştirme becerisi olarak nitelendirilmektedir (Koray, 2004). Yaratıcılık, birçok ulusal bilim müfredatında, bireyin öğrenme sürecini teşvik etmek ve bilgiyi kavramlarla bütünleştirmek için kullanılan anahtar bir kavramdır (Park, Kim ve Jang, 2017). Tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere günümüz iş yaşamının en çok ihtiyaç duyduğu bireyler yaratıcılık becerilerine sahip bireylerdir.

Bireylerin yaratıcılık becerilerine sahip olması yaratıcı kişilik özelliklerini kazanması ile mümkündür. Yaratıcı kişilik özelliklerine sahip bireylerin, mantıklı düşünen, risk almaktan çekinmeyen, açık görüşlü, yeni bilgiler keşfetmeye meraklı, sorgulayıcı, enerjik, hayal gücü yüksek, çevresine karşı duyarlı, sezgisel düşünen bireyler olduğu söylenebilir (Davis, 1999 akt. Sak, 2020). Yaratıcı kişilik özelliklerine sahip bireyler içten, samimi, soru sormayı seven ve yeni maceralara başlamaya meyilli, karşı fikirler ileri sürmede kabiliyetli ve çalışkan bireylerdir (Sungur, 1992). Literatür, bireylerin yaratıcı kişiliklerinin doğuştan gelen bir yetenek olduğu konusunda ısrar etse de (Moravcsik, 1981), bazı bilim insanları yaratıcı kişiliklerinin beslenebileceğini (Mellou, 1996; Torrance, 1972) ve yeterli eğitim programlarıyla geliştirilebileceğini (Scott vd., 2004) öne sürmektedir. Yaratıcılık eğilimi, yeterli eğitim ve öğretimle geliştirilebilir (Scott vd., 2004; Torrance, 1972). Yaratıcılık eğitimi açısından bakıldığında, çoğu çocuk, her türü ve düzeyi için farklı tasarımlar sunan, iyi yönetilen bir eğitim aldıkları sürece gelişme potansiyeline sahiptir ve yaratıcılıklarını sergileme yeteneğine sahiptir (Treffinger vd., 2006). Bu bağlamda bireylerin yaratıcı kişiliklerinin, bilimin bir sonucu olarak eğitilebileceği ve teşvik edilebileceğini söylemek mümkündür.

Yaratıcı kişilik özelliklerine sahip bireylerin yetiştirilmesi için okul öncesi öğretimden yükseköğretime kadar bu becerileri geliştirecek bir öğretim gerçekleştirilmelidir. 2005 yılında güncellenen öğretim programları ile öğretim programlarında yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir. Yapılandırmacı yaklaşımın en önemli amaçlarından biri de yaratıcı kişilik özelliklerine sahip bireyler yetiştirmektir. Bu bağlamda mevcut öğretim programlarının çıktısı olan üniversite öğrencilerinin sahip olduğu yaratıcı kişilik özelliklerinin incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Freiberg Hoffmann vd. (2019), üniversite öğrencilerinin yaratıcı becerilerinin analiz edilmesi gerektiğini ve elde edilen bulguların bu becerilerin geliştirilmesini amaçlayan yenilenmiş öğretim yöntemlerine yol göstereceğini vurgulamıştır.

Literatürde öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların ağırlıklı olarak lise öğrencilerine (Erbay ve Aktan, 2022; Güngör, 2007), özel yetenekli öğrencilere (Midilli, 2019; Tekin ve Taşgın, 2009), ilköğretim öğrencilerine (Özerbaş, 2011; Park, Kim ve Jang, 2017) yönelik olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerine yönelik ise iki çalışmaya rastlanmıştır (Leylak ve Sak, 2021; Perçin, Arslan ve Temiz, 2022). Bu iki çalışmada da üniversite öğrencilerinin öğrenim görülen yer, öğrenim görülen program türü, genel not ortalaması değişkenlerine göre yaratıcı kişiliklerinin anlamlı

farklılık gösterip göstermediğinin incelenmediği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında ise bu değişkenler açısından üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişiliklerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu açıdan çalışma diğer çalışmalara göre farklılık göstermektedir. Çalışmadan elde edilen bulguların öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin belirlenmesi ile bu düzeyin artırılmasına yönelik çalışma yapılması ihtiyacı olup olmadığı konusunda yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik düzeyleri nedir?
- Üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen yer, sınıf, öğrenim görülen program türü ve genel akademik ortalama değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma sürecinde izlenen yöntemsel çerçeveye yer verilmiştir. Araştırmanın deseni, evren ve örneklem, veri toplama aracı, verilerin analizi başlıklarından oluşmaktadır.

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin incelenmesi amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Tarama çalışmaları belli bir konuda örnekleme oluşturan grupla ilgili bir durum veya olayın olduğu haliyle betimlendiği çalışmalardır (Tuncer, 2020). Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerine herhangi bir müdahalede olmadan olduğu haliyle betimlenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleminde ise uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 424 üniversite öğrencisi yer almaktadır. Uygun örnekleme; zaman, para ve işgücü bakımından oluşabilecek dezavantajların ortadan kaldırılması amacıyla kullanılan bir örnekleme yöntemidir (Koç Başaran, 2017). Araştırmanın örnekleminde yer alan üniversite öğrencilerinin betimsel verileri Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Betimsel Özellikleri

Değişkenler	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	270	63.7
	Erkek	154	36.3
Öğrenim Görülen Yer	Fakülte	139	32.8
	Meslek Yüksekokulu	285	67.2
Sınıf	1.Sınıf	165	38.9
	2.Sınıf	170	40.1
	3.Sınıf	15	3.5
	4.Sınıf	74	17.5
	Sosyal Bilimler	118	27.8

Öğrenim Görülen Program Türü	Teknik Bilimler	184	43.4
	Sağlık Bilimleri	122	28.8
Genel Akademik Ortalama	2.00'in altı	39	9.2
	2.00-2.50	132	31.1
	2.51-3.00	110	25.9
	3.00-3.50	107	25.2
	3.51-4.00	36	8.5
Toplam		424	100

Çizelge 1 incelendiğinde, araştırmada yer alan 424 öğrencinin %63.7'si (n= 270) kadın iken %36.3'ünün (n=154) erkek olduğu; %32.8'inin (n=139) fakültede, %67.2'sinin (n=285) meslek yüksekokulunda öğrenim gördüğü; %38.9'unun (n=165) 1.sınıf, %40.1'inin (n=170) 2.sınıf, %3.5'inin (n=15) 3.sınıf, %17.5'inin (n=74) 4.sınıf olduğu; %27.8'inin (n=118) sosyal bilimler, %43.4'ünün (n=184) teknik bilimler; %28.8'inin (n=122) sağlık bilimleri programlarında öğrenim gördüğü; %9.2'sinin (n=39) 2.00'in altı, %9.2'sinin (n=39) 2.00'in altı, %31.1'inin (n=132) 2.00-2.50 aralığında, %25.9'unun (n=110) 2.51-3.00 aralığında, %25.2'sinin (n=107) 3.00-3.50 aralığında, %8.5'inin (n=36) 3.51-4.00 aralığında ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Şahin ve Danışman (2017) tarafından geliştirilen “Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin “amaç yönelimlilik, içsel motivasyon, kendine güven, risk alma” olmak üzere dört adet alt boyutu bulunmaktadır. 17 maddeden oluşan ölçekte sekiz adet olumsuz madde bulunmaktadır. Ölçeğin puanlaması, Kesinlikle Katılıyorum: 5, Katılıyorum: 4, Kararsızım: 3, Katılmıyorum: 2, Kesinlikle Katılmıyorum: 1 şeklinde yapılmıştır. Orjinal ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı amaç yönelimlilik alt boyutu için .65, içsel motivasyon alt boyutu için .60, kendine güven alt boyutu için .64, risk alma alt boyutu için .64 olarak bulunmuştur. Toplam iç güvenilirlik katsayısı .67 olarak hesaplanmıştır (Şahin ve Danışman, 2017). Bu çalışmada alt boyutlar için Cronbach Alfa iç güvenilirlik katsayıları .72, .78, .77 ve .62 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam iç güvenilirlik katsayısı .76 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte hesaplanan değerler bu ölçekten elde edilen verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin analizinde ölçeğin alt boyutları ve tümü için ortalama puanlar hesaplanmıştır. Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin hesaplanmasında ve yorumlanmasında aritmetik ortalama, standart sapma, min ve max gibi istatistikler kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin yaratıcı kişilik özellikleri düzeyi beş düzeye ayrılmıştır. Bu düzeyin hesaplanmasında puan aralığı= (en yüksek puan-en düşük puan)/5 formülü kullanılmıştır (Güvendi ve Serin, 2019). Bu formül kullanılarak yapılan hesaplamada (puan aralığı=(5-1)/5=0.8) puan aralığının 0.8 olduğu belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeyleriyle ilgili; 1-1.79 ortalama puan aralığı çok düşük, 1.80-2.59 ortalama puan aralığı düşük, 2.60-3.39 ortalama puan aralığı orta, 3.40-4.19 ortalama puan aralığı yüksek, 4.20-5.00 puan aralığı çok yüksek değerleri referans alınmıştır (Kozikoğlu ve Özcanlı,

2020). Araştırmada hangi veri analizlerinin kullanılacağı belirlenmesi için verilerin dağılımı incelenmiştir. Shapiro-Wilk ve Kolmogorov Smirnov analiz sonuçlarının yanı sıra çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Bu bilgilere dayalı olarak verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin cinsiyet ve öğrenim görülen yer değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem T-testi kullanılmıştır. Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin sınıf, öğrenim görülen program türü ve genel akademik ortalama değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ise ANOVA testi kullanılmıştır. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğuna bakılması amacıyla kullanılacak post hoc analizinin belirlenmesinde varyansların homojenliği incelenmiştir. Levene testi sonucunda verilerin homojen dağıldığı saptanmıştır ($p > .05$). Bu nedenle gruplar arasındaki anlamlı farklılığın tespitinde Scheffe testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu başlık altında araştırma ile elde edilen verilerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerine yönelik betimsel veriler Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Betimsel Veriler

Değişken	Alt Boyutlar	N	Min	Max	\bar{X}	Ss
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	Amaç Yönelimlilik	424	1.20	5.00	3.69	.74
	İçsel Motivasyon	424	1.00	5.00	4.19	.61
	Kendine Güven	424	1.00	5.00	3.50	.92
	Risk Alma	424	1.00	5.00	3.84	.72
	Yaratıcı Kişilik Özellikleri	424	2.35	5.00	3.84	.46

Çizelge 2 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik düzeylerinin yüksek düzeyde ($\bar{X}=3.84$) olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra öğrencilerin yaratıcı kişilik özellikleri ölçeğinin alt boyutlarından amaç yönelimlilik ($\bar{X}=3.69$), içsel motivasyon ($\bar{X}=4.19$), kendine güven ($\bar{X}=3.50$), risk alma ($\bar{X}=3.84$) düzeylerinin de yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini tespit etmeye yönelik analiz sonuçları Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Cinsiyet Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	Kadın	270	3.85	.43	284.719	.447	.643
	Erkek	154	3.82	.50			

Çizelge 3’teki veriler incelendiğinde öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği söylenebilir ($t_{(284.719)} = .447, p > .05$). Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin öğrenim görülen yer değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik yapılan analiz sonuçları Çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 4. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Öğrenim Görülen Yer Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Değişken	Öğrenim Görülen Yer	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	Fakülte	139	3.83	.48	-253	422	.800
	Meslek Yüksekokulu	285	3.84	.44			

Çizelge 4'teki veriler incelendiğinde öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin öğrenim görülen yer değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği söylenebilir ($t(-.253) = 422, p > .05$). Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik betimsel veriler Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Sınıf Değişkenine İlişkin Betimsel Veriler

Değişken	Grup	Sınıf	N	\bar{X}	S
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	1	1.Sınıf	165	3.80	.46
	2	2.Sınıf	170	3.86	.45
	3	3.Sınıf	15	3.96	.41
	4	4.Sınıf	74	3.85	.47

Çizelge 5 incelendiğinde öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin sınıf değişkeni açısından ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Sınıf Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	Gruplar Arası	.491	3	.164	.765	.514	Yok
	Gruplar İçi	89.817	420	.214			
	Toplam	90.308	423				

Çizelge 6'daki bulgulara göre öğrencilerin yaratıcı kişilik puanlarının sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir [$F(3,420) = .765, p > .05$]. Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin öğrenim görülen program türü değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik betimsel veriler Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Öğrenim Görülen Program Türü Değişkenine İlişkin Betimsel Veriler

Değişken	Grup	Program Türü	N	\bar{X}	S
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	1	Sosyal Bilimler	118	3.84	.41
	2	Teknik Bilimler	184	3.84	.48
	3	Sağlık Bilimleri	122	3.83	.47

Çizelge 7 incelendiğinde öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin öğrenim görülen program türü değişkeni açısından ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan analiz sonuçları Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Öğrenim Görülen Program Türü Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	Gruplar Arası	.014	2	.007	.034	.967	Yok
	Gruplar İçi	90.294	421	.214			
	Toplam	90.308	423				

Çizelge 8'deki verilere göre öğrencilerin yaratıcı kişilik puanlarının öğrenim görülen program türü değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir [$F(2,421) = .034,$

p>.05]. Öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin genel akademik ortalama değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik betimsel veriler Çizelge 9’de verilmiştir.

Çizelge 9. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Genel Akademik Ortalama Değişkenine İlişkin Betimsel Veriler

Değişken	Grup	Genel Akademik Ortalama	N	\bar{X}	S
Yaratıcı Kişilik Özellikleri	1	2.00'in altı	39	3.62	.52
	2	2.00-2.50	132	3.80	.47
	3	2.51-3.00	110	3.90	.43
	4	3.00-3.50	107	3.88	.41
	5	3.51-4.00	36	3.91	.47

Çizelge 9 incelendiğinde öğrencilerin yaratıcı kişilik düzeylerinin genel akademik ortalama değişkeni açısından ortalamalarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan analiz sonuçları Çizelge 10’da gösterilmiştir.

Çizelge 10. Yaratıcı Kişilik Düzeyinin Genel Akademik Ortalama Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Yaratıcı	Gruplar Arası	2.763	4	.691	3.306	.011*	5>1, 4>1 3>1, 2>1
Kişilik	Gruplar İçi	87.546	419	.209			
Özellikleri	Toplam	90.308	423				

* p<.05

Çizelge 10’daki verilere göre öğrencilerin yaratıcı kişilik özellikleri puanlarının genel akademik ortalama değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir [F(4,419) =.011, p<.05]. Scheffe testi sonuçlarına göre genel not ortalaması 2.00’in altında olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin genel not ortalaması yüksek olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinden daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin alt boyutlarından olan amaç yönelimlilik, içsel motivasyon, kendine güven ve risk alma düzeylerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Erbay ve Aktan (2022) yaptıkları çalışmada lise öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediğini belirlemiştir. Benzer biçimde Midilli (2019) özel yetenekli öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Perçin, Arslan ve Temiz (2022), üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediğini saptamıştır. Park, Kim ve Jang’ın (2017) ilköğretim öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin cinsiyete göre anlamlı değişim göstermediği belirlenmiştir. Bu çalışma bulguları araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Güngör (2007) yaptığı çalışmada kadın lise öğrencilerinin yaratıcı

düşünme düzeylerinin erkek öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma bulgusu araştırmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin öğrenim görülen yer değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Tekin ve Taşğın'ın (2009) üstün yetenekli öğrencilere yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada sınıf değişkenine göre yaratıcı kişilik özelliklerinin anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer biçimde Erbay ve Aktan (2022) yaptıkları çalışmada öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediğini belirlemiştir. Bu sonuç araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Leylak ve Sak'ın (2021) öğretmen adaylarına yönelik yaptıkları çalışmada 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarının yaratıcı kişilik özelliklerinin 1. ve 2. sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu araştırmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin öğrenim görülen program türü değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Çalışmada genel not ortalaması 2.00'in altında olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin başarı düzeyi daha yüksek olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle başarısı düşük düzeyde olan öğrencinin yaratıcı kişilik özelliklerinin de düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Özerbaş (2011) yaptığı çalışmada yaratıcı düşünme öğrenme ortamının akademik başarıyı anlamlı düzeyde artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Buradan yaratıcı düşünme ile akademik başarı arasında pozitif yönde bir korelasyonun olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

- Akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirecek bir öğretimle öğrencilerin hem akademik başarıları hem de yaratıcı düşünme becerileri artırılabilir.
- Üniversite öğrencileriyle yapılacak görüşmelerle öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerini etkileyen faktörler ortaya koyulabilir.
- Bu çalışma üniversite öğrencilerine yönelik gerçekleştirilmiştir. İlkokul, ortaokul ya da lise öğrencilerinin yaratıcı kişilik özelliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Becker, G. S. (2009). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press.
- Erbay, M., & Aktan, O. (2022). Özel yetenekli öğrencilerin yaratıcı kişilik özelliklerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *TEBD*, 20(3), 1151-1168. <https://doi.org/10.37217/tebd.1147945>
- Freiberg-Hoffmann, A., Vigh, C., & Fernández-Liporace, M. (2019). Creative Personality Scale. A new version for college students from Argentina. *Psychometric Assessment of Creativity*, 35(2), 290–299.
- Güngör, İ., *Anadolu lisesi öğrencilerinin yaratıcı düşünme düzeylerinin kişisel uyum, sosyal uyum, genel yetenek ve akademik başarı ile ilişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Güvendi, B., & Serin, H. (2019). Sınıf Öğretmenliği adaylarının oyun ve fiziksel etkinlikler dersine yönelik tutumları ile fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1957-1968.
- Kılıç, F., Yavuz Konokman, G., & Yanpar Yelken, T. (2018). Yaratıcı öğrenme ortamı değerlendirme ölçeği geliştirme: açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(4), 1359-1370.
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 480-495.
- Koray, Y. (2004). Fen eğitiminde yaratıcı düşünmeye dayalı öğrenmenin öğretmen adaylarının yaratıcılık düzeylerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 40(40), 580-599.
- Kozikoğlu, İ., & Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğrenen becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 270-290. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.579925>
- Leylak, D., & Say, S. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı kişilik özellikleri ile yaratıcılığı destekleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 177-190. <http://dx.doi.org/10.38015/sbyy.911805>
- Mellou, E. (1996). Can Creativity be Nurtured in Young Children? *Early Child Development and Care*, 119(1), 119-130. <https://doi.org/10.1080/0300443961190109>

- Midilli, M., *Özel yetenekli ilkokul öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2019.
- Moravcsik, M. J. (1981). Creativity in science education. *Science Education*, 65(2), 221-227.
<https://doi.org/10.1002/sce.3730650212>
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı düşünme öğrenme ortamının akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığına etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 675-705.
- Park, J., Kim, M., & Jang, S. (2017). Analysis of Factors Influencing Creative Personality of Elementary School Students. *International Education Studies*, 10(5), 167-180.
- Perçin, K., Arslan, H., & Temiz, Y. E. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Yaratıcı Kişilik ile Dindarlık İlişkisi: İnönü Üniversitesi Örneği. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 246-274.
- Sak, U. (2020). *Yaratıcılık gelişimi ve eğitimi* (4. Baskı). Vizetek Yayınları.
- Scott, G., Leritz, L. E., & Mumford, M. D. (2004). The effectiveness of creativity training: A quantitative review. *Creativity Research Journal*, 16(4), 361-388.
<https://doi.org/10.1080/10400410409534549>
- Sungur, N. (1992). *Yaratıcı Düşünen. Herkes Yaratıcı Olabilir mi? Yaratıcılık Ölçülebilir mi? Yaratıcılık Öğretilebilir mi?*. Evrim Yayın Dağıtım.
- Şahin, F., & Danışman, Ş. (2017). Yaratıcı kişilik özellikleri ölçeği: Güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 747-760.
- Tekin, M., & Taşğın, Ö. (2009). Analysis of the creativity level of the gifted students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 1088-1092.
- Torrance, E. P. (1972). *Can We Teach Children to Think Creatively?*
- Treffinger, D. J., Isaksen, S. G., & Stead-Dorval, K. B. (2006). *Creative problem solving: An introduction*. Prufrock Press Inc.
- Tuncer, M. (2020). *Nitel Araştırma Desenleri*. Behçet, O. ve Ahmet, Ç. (Ed.). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri (ss.205-227). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yoo, C. E., & Lee, K. S. (2012). The Impact of Developing Creativity of Expressive Activities Applying Multiple Intelligences Theory for Students in Elementary School. *The journal of education*, 32(1), 25-36.

GUILLAUME APOLLINAIRE'İN *HANÇERLENMİŞ DİŞİ GÜVERCİN VE FİSKİYE* ADLI ŞİİRİNDE VE JEAN ECHENOZ'UN *1914* ADLI ROMANINDA HATIRLAMA VE UNUTMA BİÇİMLERİ

Arş. Gör. Dr. Seçil YÜCEDAĞ

Selçuk Üniversitesi, secilyucedag@selcuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-8531-2817

ÖZET

Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fıskiye şiiri ve *1914* romanı, Birinci Dünya Savaşını farklı dönemlerde anlatan iki eserdir. İtalyan asıllı Fransız şair, modernist şiir akımının öncüsü Guillaume Apollinaire, savaş geçmişinin etkisini, yoğun duygu yüklü dizeleriyle *Kaligramlar: Savaş ve Barış Şiirleri* adlı kitabında dile getirir. Modern dönemin yapısına uygun olarak çeşitli görsel figürler ve grafikler kullanarak serbest stilde şiir yazımını başlatır. Apollinaire, büyük bir hızla geçmişi unutturan moderniteye rağmen, geçmiş ve bugün arasında sanatsal ve edebi bir stil yaratarak köprü kurar. Şair, *Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fıskiye* adlı lirik şiirinde unutmak yerine anılarını belleğinde yaşatır. Yitip giden dostluklarının, aşklarının acısını yaşarken nostalji ve melankoli duygusunu okura da derinden hissettirir. Diğer taraftan, Fransız yazar Jean Echenoz'un postmodern ve minimalist romanı *1914*'te Birinci Dünya Savaşı materyalist bir perspektifle anlatılır. Sakin başlayan roman, savaş ve seferberlik sonrası gittikçe ağırlaşmaya başlar. Buna rağmen kişilerin eylemleri sıradan, mekanik ve duygusuz bir şekilde anlatılır. Savaşın yıkıcı ve travmatik etkisine rağmen hikâye oldukça yalın bir dille ve müzikal uyum içinde anlatılır. Nitekim Büyük Savaş operaya benzetilir. Savaşın izleri çabuk unutulur, geride kalanlar hayatta kalma içgüdüleriyle hayatlarına hızlı bir şekilde adapte olurlar. Nitekim dönemin önemli politikası olan ekonomik çarkın dönmesi, geçmişi unutturmaya amaçlar. Echenoz toplumun zayıf hafızalı olduğunu ironik bir dille anlatırken bir taraftan da çağdaş bir romanda Büyük Savaş tarihinin nasıl yazılacağı sorusunu gündeme getirir. Echenoz tarihi yeniden yazarken geçmişin unutulmasını eleştirir. Bu çalışmada, Fransız antropolog Marc Augé'nin *Unutma Biçimleri* adlı eserinden yola çıkarak Augé'nin ölüm ve yaşamla ilişkilendirdiği unutma ve hatırlama kavramlarını iki edebi eserde analiz etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Guillaume Apollinaire, Jean Echenoz, Büyük Savaş, tarih, bellek, hatırlama, unutma.

GİRİŞ

1914- 1918 yılları arasında yaşanan Birinci dünya savaşı insanlık tarihinin en büyük savaşlarından biridir. Savaş insanlık dışı bir olgu olarak toplumların belleğinden uzun yıllar unutulmayacak travmatik sonuçlara neden olmuştur. Savaş dönemi sonrası süreç karmaşıktır nitekim savaştan sağ kurtulanlar belleklerinden savaş anılarının izlerini ve savaş deneyimlerini belleklerinden kolay kolay silemezler. Bellek geçmiş anılarını kaydeder, saklar, zaman içinde anıları siler ya da bir kısmını tutar. Bu bakımdan bellek hem hatırlama ve hem de unutma aracıdır. Unutma ve hatırlama kavramları da birbirinden ayrı düşünülemez. Toplumlar kolektif bellek ile tarihlerini hatırlarlar. Bellek, bir bireyin veya toplumun kimliğini, tarihini ve

kültürünü yeniden inşa eder. “*Kimlik, kolayca anlaşılacağı üzere bir bellek ve hatırlama sorunudur. Bir bireyin kendi kimliğini sadece belleği sayesinde oluşturabilmesi gibi, bir grup da grupsal kimliğini ancak bellek sayesinde yeniden kurabilir*” (Assmann, 2018: 98). Geçmiş hatırlamak toplumun ve bireyin kimliksel bir gereksinimidir. Geçmiş bellek yoluyla hatırlar ve gelecek nesillere aktarırız. Toplumların tarihinde yaşanan savaşlar ve katliamlar kolektif bellek tarafından geçmişten günümüze kadar taşınır. Savaş anıları toplum tarafından unutulur. “*Kuşkusuz her şey unutulmaz. Ancak her şeyin anımsanmadığı da bir gerçektir*” (Augé, 1999: 45). Olumsuz deneyimler ve travmatik anılar daha kolay silinir hafızalardan. İçinde bulunduğumuz ana anlam vermek için geçmiş geride bırakırız. Bellek aktif olduğundan yeni anıları biriktirirken eskileri biçimlendirir. Hatırlama ve unutma belleğin iki farklı yönünü oluşturur. Unutma yeni anıların depolanması eskilerin biçimlenmesi ve anımsama için gerekli bir süreçtir (Kışmır, 2021:5). Bellek, tarihsel geçmiş hatırlama sürecinde seçici olur.

Günümüzde sıkça kullanılan “anımsama görevi” deyim, bazı belirsizlikler taşıyor. Her şeyden önce, bu görevle yükümlü kılınan kişiler anısı yaşatılmak istenen olayların doğrudan tanığı ya da kurbanı olmamışlardır. Fırınlarda yakılmaktan ya da kamplardaki dehşetten kurtulanların ise, anımsama görevine davet edilmelerine ihtiyaç yoktur. Onların görevi, tam tersine, anılara tahammül edebilmek, aktarılması olanaksız bir yaşantının katlanılmaz varlığından uzaklaşmaktır (Augé, 1999: 273).

Acı da olsa savaş anılarıyla yaşamayı öğrenmek ya da bunları tamamen zihinden çıkarmak gerekir. Barış kavramı ise hatırlamakla ilişkilidir. Toplumun yaşadığı olumlu deneyimler daha çok anımsanır. İtalyan asıllı Fransız şair Apollinaire *Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fıskiye* adlı şiirinde savaş anılarını anımsarken barış ve sevgi mesajları verir. Savaşın yıkıcı ve sert etkilerini arka planda bırakır. Jean Echenoz ise 1914 romanında savaşı materyalist bir perspektifle anlatır. Romanda savaş sahnelerinin şiddeti ve ağırlığı hayatta kalan kişilerin geçmişlerini unutmalarıyla sonuçlanır. Ancak kişinin belleğinde geçmişin izleri tamamen silinmez. Bu çalışmada, Birinci dünya savaşını klasik şiirlerden farklı olarak şekil ve sembollerden oluşan görsel bir şiirde anlatan Apollinaire’in *Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fıskiye* şiirinde ve Jean Echenoz’un 1914 adlı romanında belleğin iki yönünü oluşturan unutma ve hatırlama kavramlarını analiz etmeye çalışacağız.

Jean Echenoz’un kısa romanı 1914, diğer üç biyografi romanından farklı olarak Birinci dünya savaşı dönemini ve sanayi çağına girmekte olan Fransa’yı anlatır. Minimalist ve postmodern yazı stili olan romanında, Echenoz çok sayıda tarihsel ve coğrafi göndermeye yer verir. Roman on beş bölümde Büyük Savaş dönemini bir aşk hikâyesi çerçevesinde anlatır. Savaş cepheleri büyük oranda romanın olay örgüsünü oluşturur. Echenoz yaşanmış bir hikâyeden esinlenerek romanı kaleme alır. Aile evraklarını düzenlerken Birinci Dünya Savaşı boyunca askerlik yapmış bir askere ait savaş günlüklerine rastlar. Belki de daha önce hiç okunmamış bu belgelerdeki anılardan yola çıkarak savaş dönemini anlatmaya karar verir. Bunun için yeterince detaylarını bilmediği savaş hakkında araştırmalar yapar. Özellikle savaşa katılmış ya da tanık olmuş yazarların tarihsel eserlerini okur, film arşivlerini inceler. Topladığı gerçek verilerden yola çıkarak kendine özgü yazı stilinde çağdaş bir kurgu yaratır. Romanda duygular minimize edilir, tepkisizlik ve değersizlik duygusu ön plandadır. “*Geçmiş eserlerden bir patchwork oluşturmak yerine, hafıza ve tanıklık problemi, üslup tutumu, farklı bir yaklaşım ve ahlaki yargılamamanın olmamasıyla tamamen çağdaş olarak dikkat çeker*” (Bernard, 2016: 187). Echenoz, romanı Büyük Savaş imgeleriyle tamamlayabilen, araştırmacı ve yaratıcı bir okuyucu hedefler. Savaşa katılan birinin ölümü sıradanlaştırılır ve ölenin yeri kolay bir şekilde doldurulur. Ölümünden sonra hayat hızlı bir şekilde normale döner. Romanın ortasından sonuna kadar savaş etkisi altında yaşananlar oldukça yıpratıcı ve travmatik olaylardır.

Roman Fransa'nın Vendée şehrinde endüstriyel bir ortamda savaşın çıkması ve seferberlik ilanıyla başlar. Seferberlik öncesinde romanın girişi çok sayıda teknolojik, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı "Güzel Çağ" (Belle Époque) dönemine göndermeler yapılır (Echenoz, 2015: 5-6). Bu dönem, 1871-1914 arasındaki, Fransa ve Avrupa tarihindeki bir döneme verilen isimdir. Fransa-Prusya Savaşından sonra başlar ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona erer. Bu dönemin, savaşı geçmesi ekonomik ilerlemeleri beraberinde getirmiştir. Fransa'da 1870'ten sonra kurulan III. Cumhuriyet rejimi süresince, uzun süren savaşların ardından önemli toplumsal ve ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Romanda seferberlik sonrası, şehirdeki farklı sınıflardan erkekler savaşa katılırlar. Ayakkabı üretiminin yapıldığı Borne- Seize fabrikasında çalışan iki kardeş ve işçi sınıfından üç erkek Padioleau, Bossis ve Arcenel, cepheye giderler. Hikâye, Anthime ve onunla aynı anda seferber olan üç arkadaşına odaklanır, onların cephedeki yaşamları romanın temelini oluşturur. Fabrika sahibinin kızı Blanche Fabrikanın müdür yardımcısı Charles ile nişanlıdır. Seferberlikten sonra Blanche, Charles'tan hamile olduğunu öğrenir ve çocuğu doğurmaya karar verir. Juliette adında bir kız çocuğu dünyaya getirir. Anthime ise fabrikanın muhasebecisidir. Her iki kardeş de Blanche'a âşıktır. Blanche Charles'ın cepheden dönüşünü bekler. Charles savaş uçağının düşmesi sonrası ölür. Herkes tarafından kolay unutulur. Kardeşi Anthime, savaşta kolunu kaybeder ve savaştan ayrılır. Charles'ın yerini alarak doğan kız çocuğunun babası olur. Ancak bu süreçte kişilerin duygu durumları hakkında detaylar paylaşılmaz, aksine en çok göze çarpan kişilerin olaylar karşısında tepkisiz davranmalıdır.

Bu yazarda her zaman olduğu gibi, metin böyle bir anlatının okuyucuda neden olabileceği sıkıntı, üzüntü, isyan gibi hoş olmayan duyguları bu şekilde hafifleterek, mesafeleri korumaya, her türlü tumturaktan kaçınmaya davet eder. Bu çeşitli yöntemlerin kullanılmasıyla olur, metnin statüsü yapay olarak kabul edenlerde ve metnin dramatik etkisini doğrudan hafifletmeye katkıda bulunanlarda olduğu, durumlara her türlü duygusal tepkiyi reddeden başkahramanın karakterize edilmesine bağlı olan mizahına ya da kesin ve kısa tasvirlerle başvurulması gibi (Faria, 2015:63).

Anlatıcı savaş gerçekliğini ve etkilerini ifade etmek için duygusallığa kaçmadan ironiye başvurur. Nitekim romanın başkahramanı Anthime sonradan kardeşi olduğunu öğrendiğimiz Charles'ın ölümü karşısında tepki göstermez. "Ulaşan haberler dinlemek isteyenlere anlatılırdı, Anthime Charles'ın ölümünü öğrenince bu haberlerden uzak durdu ve içini sadece Bossi'ye, Arcenel'e ve Padioleau'ya açtı" (Echenoz, 2015: 39). Ancak olaylar karşısında tepkisizlik durumu romanın başkahramanı Anthime'e özgü değildir. Charles'ın nişanlısı Blanche da bu ölüm karşısında duygularını yansıtmaz, üstelik kayıtsız bir tavır sergiler. "Blanche pişmanlığın bir işe yaramayacağını söyledi kısaca, sürekli bunları konuşacak değildik (...)" (Echenoz, 2015: 39). Dolayısıyla bu durumda, ölümünde üzüntü yaşanmayan Charles'ın yokluğu da kolay kabullenilir ve çabuk unutulur. Ölümünden itibaren onun yerine geçecek olan kişi düşünölmeye başlanır. Romanda ölüm oldukça sıradanlaşır. Ölüm unutmayı gerektirir. Nitekim Charles'ın yerine karakteri ona tamamen zıt olan pasif durumda olan Anthime geçer. Başkahraman Anthime aslında anti bir kahramandır. Roman boyunca pasif olarak kalır, Blanche'ı elde ederek aktif duruma geçer. Charles değerli değildir, önemli olan ekonomik çarkın işleyişidir. Ticaret ve üretimin aksamaması, üretimin savaşın ihtiyaçlarına göre yönelik yapılması sanayi için sorun yaratır. Fakat yine de büyüyen ve gelişen teknoloji birçok anlamda ekonomik gelire katkıda bulunur. Bu işleyişin kimin tarafından yürütöldüğünün çok da önemi yoktur.

Savaş dönemine tanık olan roman kişileri geçmişlerine kayıtsız olurlar. Bu sebeple, unutmama durumu romanın genelinde söz konusudur. Bu kişiler hem geçmişlerini unuturlar hem de

okuyucunun da çeşitli tekniklerle hafıza kaybı yaşamaması sağlanır. Paul Ricœur'e göre unutmak bellek ve tarihin düşmanıdır (2000 : 374). Anlatıcılar geçmişe dönerek anılarını hatırlarlar ve şimdiki zamana uyum sağlayamazlar. Ancak unutmama şimdiki zamana karşılık gelir. "(...) unutmama, daima şimdiki zamanda çekimlenir. Hatta diyebiliriz ki, unutmama söz konusu olduğunda, bütün zamanlar şimdiki zamanın zamanlarıdır, çünkü geçmiş onun içinde kaybolur ya da kendini onda yeniden bulur ve gelecek, ancak bir taslak olarak onda ortaya çıkar" (Augé, 1999: 175). Şimdiki zaman geçmişin izlerini ve geleceğin umutlarını içinde barındırır. Şu anki zaman ağırlıklı olarak geçmişin anılarıyla doludur. Şimdiki anda kalabilmek ve bu anın olanaklarından faydalanabilmek için geçmişle araya mesafe koymak gerekir. Özellikle hüznü ve trajik anların duygu yoğunluğu zaman içinde geçmişini unutmaya gerektirir.

1914 romanında geçmişin kişiler tarafından hatırlanmaz. Romanın kişileri özellikle Anthime çok zaman geçmemesine rağmen savaşla ilgili anısını unutmaz. Anthime'in kol kopma sahnesi geçmişini unutmama durumuyla ilişkilendirilir. Savaşta kolunu kaybeden ve birlikten ayrılmak zorunda olan Anthime yalnızca kolunun eksikliğini hissettiğinde savaşını yeniden hatırlar. Anthime'in kopan kolu da aynı dönemde savaşta ölen insanları, acıları, savaş anılarını, geçmişini ve kaybedilen insanlığı temsil ederek evrensel bir nitelik taşır. Soğukkanlı bir yapısı olan Anthime kolu koptuğunda da tepki göstermez. Hayatında aslında çok fazla şey değişmez, bu durumdan etkilenmez, çevresindekiler de bu konuda oldukça rahattır. "Böylece sakatlığı konusunda pek kaygı duymuyor gibiydik, o da pek aldırmaz etmiyordu, çünkü koluyla ilgili hiçbir şey söylemiyordu" (Echenoz, 2015: 59). Bu kopma sahnesinden sonra Anthime geçmişten daha fazla uzaklaşmaya başlar. Anthime kolu kopmaktan sonra savaşın dışında kalır, varlığından bir parçayı kaybedince hafifler. Zira o kolunun koptuğunu çoğu zaman unutmaz, kolunu yalnızca alışkanlığından dolayı anımsar. "Söz etmemesinin nedeni öncelikle o kolu kısa süre içinde aklından çıkarmış olmasıydı- sadece her sabah kolunu arayacaktı ama bir saniyeden fazla sürmeyecekti bu" (Echenoz, 2015: 59). Kolunun kopmasını unutmaması onun bir anlamda geçmişini unuttuğunu gösterir. Nitekim Anthime'in kolunun kopması yok olmaya bir göndermedir: insanlığın, hafızanın ve geçmişin yok oluşu. Duygu ve düşüncelerin önemsenmemesi olayların dramatik etkisini hafifletir ve kişileri daha az etkiler. Bu bireyler ve toplum için bir ihtiyaç olarak kabul edilir. "Unutmak, toplum için olduğu kadar birey için de bir zorunluluktur. İçinde bulunulan zamanın, şu anın ve bekleyişin tadına varmak için unutmamayı bilmek gerekir; ancak unutmak bellek için de bir ihtiyaçtır (...)" (Augé, 1999: 5). Romanda esas dramatik olan savaş bittiğinde erkeklerin yaşadıkları yere geri döndüklerinde savaşın izlerini kolay bir şekilde silebilmeleridir. Nadir olarak gerçekleşen hatırlama durumu ise ironik bir dille anlatılır. Padioleau ve Anthime savaş dönüşü karşılaştıklarında can sıkıntısından eski günleri hatırlarlar. "Orada nasıl eğlendiğimizi, orada vakit öldürmek için icat ettiğimiz şeyleri anlatarak eğlendik. Hatırlıyor musun? Hatırlıyor musun?" (Echenoz, 2015: 61). Savaşın şiddetli ve korkutucu etkisine rağmen Padioleau ve Anthime'in cephedeki deneyimlerini eğlenceli olarak nitelendirmeleri ve savaş sırasındaki güzel anılarını anımsamaları oldukça ironiktir.

Evet, her şeye karşın iyi zamanlarmış onlar. Bit ayıklama işi pek hoş olmasa da yine de bir eğlenceydi, alarmlar arasında vücuttaki bitleri bulup çıkarmak, elbisenin kıvrımları arasından, sonu gelmez ama geçici bir eğlenceydi bu, ama boş bir eğlenceydi, (...) Birliğin bandosunun verdiği konserler olduğunda ya da komutanın Amiens'den gidilip satın alınmasını emrettiği akordeon her akşam çalındığında, emir erleri ile irtibat askerleri dans ederlerdi (Echenoz, 2015: 62).

Savaş sonrasında hatırladıkları normalde olması beklenen açlık, sefillik, ölüm, kaybetme korkusu, hayatta kalma mücadeleleriyle ilgili anılar değildir. Onların hafızalarında kalan komik ve eğlenceli anılardır. Nitekim savaş bitti, evlerine geri döndüler ve hayat onlar için devam

ediyor. Savaşın oldukça az olan iyi yönlerinin hatırlanması oldukça ironiktir. Tarihsel romanlarda kullanılan ironi yöntemi, savaş gibi şiddet ve korkuya dayalı bir olgunun ciddiyetini hafifleterek çarpıcı bir etki yaratır. Anlatıcı ironi yöntemini kullanarak okura eleştirilerini iletir. Bu yöntem, Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu kayıplar ve yıkıcılık göz önünde bulundurulunca savaştaki zıtlıkları daha etkili bir biçimde vurgular. Savaş dönemi boyunca yapılan ekonomik üretim çabası, savaşın acımasızlığının önüne geçer. Padioleau ve Anthime can sıkıntısından savaşta yaptıkları ekonomik üretim deneyimlerini hatırlarlar.

Örneğin Arcenel yer yer cephedeki killi topraktan çıkan damarlı beyaz taş üzerinde kabartma işine kendini vermişti. Bossi düşman top mermilerinin kovanlarından elde ettiği alüminyumla, yumurta biçimli el bombaları üstündeki döküm demir ve limon biçimli el bombalarından yüzük, ıvır zıvır, süs eşyası yapma işiyle ilgilenmişti. Sivil hayatta ayakkabıcılık deneyimi olan Anthime de atılmış kemerlerden ayakkabı bağcığı yapma işiyle uğraşmıştı. Sonra aynı kemerleri bileklik olarak kullanmak aklına geldi, önce bağladığı, ardından fermuar eklediği bu bilekliklerin üstüne köstekli saati on iki ve altı dikey gelecek biçimde sabitlendiğinde kol saatini de icat etmiş oldu. Daha sonra, döndüğünde, bu icadın patentini alma konusundaki müthiş fikir yeşeriyordu aklında (Echenoz: 2015: 61).

Cephede savaşanlar, savaşın kaotik ortamında bile ekonomiye yaptıkları küçük üretimlerle katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Cephede savaşanlar ironik bir şekilde savaşın olumlu yanlarını anımsarlar. Savaşın zor günleri çoktan unutulmuştur. Savaş ortamından uzaklaştıkça savaşın ağır etkisi de yok olur. Savaşın kötü yönleri unutulur geride kalanların en büyük suçu da unutmaktır. Aslında bir anlamda toplum tarafından hafıza kaybı yaşanır. Herkes unutmak istediğini unuttur, yeni hayatı için gerekli olanları hatırlar. Nitekim insan bilinci kötü şeylere geri dönmek istemez. Ancak Anthime savaş anılarını hatırlamak istemese de geçmişini tamamen unutmaması mümkün değildir.

Ve sonraki hafta Anthime trende gazeteleri okuduktan sonra, Montparnasse garına vardılar. Cepheden döndükten sonra gündemle ilgilenmek istememişti, en azından basına en küçük ilgi duymamıştı- kimi kez sakince gazete karıştırırsa da – ama orada, kompartımanında Blanche'dan gazeteleri almış ve zamanın olayları içine dalmıştı, ilk başta da savaş. Dördüncü yılını tamamlıyorduk, çok kayıp verilen Chemin des Dames olayı, ardından insanlara fikir veren Rusya'nın durumu ve ilk isyanlar. Anthime bütün bunları çok dikkatle okudu (Echenoz, 2015: 66).

Savaşın üzerinden geçen zamana rağmen, tarih unutulmaz. Bireylerin her biri tarafından hatırlanan geçmiş kolektif bellek tarafından korunur. *“Toplumsal bellek dediğimiz şeyin, en iyi biçimde tarihin yeniden kurulması (rekonstrüksiyon) olarak adlandırılabilir, çok daha özgül bir pratikten farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Geçmişte gerçekleştirilen tüm insan etkinliklerinin bilgisi ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkarak edinilebilir”* (Connerton, 2019: 27). Bir kişinin yaşadığı olaylar aynı zamanda başkalarına da bağlıdır. Sonuç olarak, kişisel deneyimler kolektif belleğin bir parçasıdır. Kolektif hafıza, gücünü ve süresini bir grup insandan alır. Bunlar, grubun üyeleri olarak hatırlayan kişilerdir (Halbwachs, 1950:23-24). Anthime'in belleği Büyük Savaşı hatırlayan kolektif belleğin bir parçasını oluşturur. Gazete haberleri Anthime'e savaş geçmişini yeniden hatırlatır. Savaş bitmiş olmasına rağmen başkahraman savaşın etkilerinden kurtulamaz, nitekim Anthime'in kopan kolu ona her seferinde geçmişini anımsatmaktadır. Ancak romanın sonunda o tamamen hafıza kaybının kurbanı olur. Romanın sonunda Anthime yok olarak bir Charles karakterine dönüşür. Anthime hayatına devam edebilmek için yavaş yavaş pasifliğinden çıkarak aktifleşir, çark sisteminin içinde yer almaya başlar. Bunu geçmişini unutarak başarır. *“Anımsama yetisine sahip olan her insan yaşadıkça yaşadıklarını hem anımsar hem unuttur. Bazı anılarını hayatı boyunca anımsar,*

bazılarını beynin derinliklerine iter ve bazılarını da sonsuza kadar unuttur/ unutmak ister” (Kişmir, 2021:6). Charles’ın davrandığı gibi hareket etmeye başlar. Sonunda, başaran Anthime olur çünkü Blanche ile birlikte olur ve Charles adında bir erkek çocuğu olur. Çarkı sürdürmeyi başarır (Echenoz: 2015: 67). Charles adlı bir bebeğin doğumu İkinci Dünya Savaşına gönderme yapar. Yeniden savaşın olması toplumun unutulmasıyla ilişkilidir. Nitekim içinde bulunduğu ekonomi çarkı için manevi değerlerin, insan ölümlerinin değeri yoktur. Roman savaşın getirdiği bencillik duygusuyla yok olmuş bir geçmiş ve bir toplumu anlatır. Echenoz hafıza kaybı yaşayan bir toplumun durumunu dile getirirken bir yandan da hafıza kaybının yaşanmasını eleştirir.

Çalışmamızın ikinci eseri olan *Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fıskiye*, İtalyan asıllı Fransız şair ve yazar Guillaume Apollinaire tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında yazılan önemli şiirlerinden biridir. Şiir, Apollinaire’in 1918 yılında yayımlanan *Kaligramlar, Savaş ve Barış şiirleri* adlı şiir kitabında yer alır. Büyük savaş sırasında asker olarak görev yapan Apollinaire cephede savaşırken başından yaralanır ve savaştan ayrılmak zorunda kalır. Böylelikle edebi çalışmalarına ağırlık verir ve *Kaligramlar* adlı şiir kitabını yayımlar. Apollinaire şiiri estetik bir biçime sokan sanatsal bir disiplini benimser. *Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fıskiye* şiirinde Apollinaire savaşın onu sevdiklerinden nasıl ayırdığını duygu yüklü dizelerle dile getirir. Şiirde hem savaş hem de barışı temsil eden sembollere yer verilir. Şiir, anlam ve şekil olarak üç bölüme ayrılır. İlk bölüm, güvercin, ikinci bölüm fıskiye ve üçüncü bölüm ise havuzu simgeler. Her bölümde şairin geçmişten izler yansıttığına, anılarından uzaklaşmadığına dair izler görmek mümkündür.

Başlığın birinci bölümünde olan güvercin, barış ve saflık sembolleri anlamına gelen herkes tarafından kabul edilen bir gerçekliği gösterir. Bununla birlikte bu gerçeklik çok sert görünür, savaş olan bu en kötü gerçekliği beğenmeyen okuyuculara olumsuz, hoş gitmeyen bir anlam vermek amacıyla hançerlemek fiilinin sıfat hali kullanılır. Başlığın ikinci kısmı için fıskiye savaş atmosferinin neden olduğu güç duygular ve acıları kastederek bir su metaforu ve azar azar akan gözyaşlarını kasteder (Louma, 2013: 32).

Şair sıklıkla geçmişe döner, hayatında çok değer verdiği kişileri sevgililerini ve dostlarını anımsar. Apollinaire savaştan dolayı kaybetmiş olduğu özellikle sevgilileri, arkadaşları için büyük üzüntü duyar. Şairin özlediği kişiler kadınlar ve erkekler olarak ayrılabilir. İlk bölümde sevgilileri olmak üzere kadınlara yer verirken, ikinci bölümde meslektaşları, yakın arkadaşları olan erkeklere yer verir.

Tatlı hançerlenmiş figürler, sevgili çiçekli dudaklar
MIA, MAREYE, YETTE, LORIE, ANNIE ve sen, MARIE
neredesiniz ey bakireler /.../
Braque ve Max Jacob neredeler
Şafak gibi gri gözlü Derain
Raynal, Billy, Dalize neredeler (Apollinaire, 2013:28).

Apollinaire sevdiklerinin ölümünü kabullenmek istemez. Şair şiirinde acısını dizelere dökerek içten bir şekilde yansıtır. Derin üzüntüsünü okurlarıyla paylaşarak hafifletmeye çalışır. Diyalog yoluyla sorularına cevap bulmak ister. Böylece okur ve Apollinaire arasında bir etkileşim oluşur.

Şair ve okuyucu (öteki) arasındaki diyalog okuyucular tarafından cevaplar gerektiren soru cümlelerinin kullanılmasıyla varlığını daha da fazla belli eder şu şekilde: «Neredesiniz ey

bakireler », « Braque ve Max Jacob neredeler?», vb. Böylelikle şair kültürel ve dini farklılıklara rağmen diğer kişilere gönderme yapar. O aslında herhangi bir bireyi bekleyen ahlaki bir durum ya da ortak duyguyu oluşturan sıkıntı, acı çekme ve üzüntü durumuna bizi ortak etmek ister yalnızca (Louma, 2013: 34).

Apollinaire şiirinde duygularını samimi bir şekilde dile getirirken eski sevgilileri için güvercin sembolünü kullanır, onları büyük saygı ve sevgiyle anar: “*Güvercin: kayıp aşklar, melankoli teması hüznü şiiirde tekrarlayan bir konudur. Kadın isimlerinin önemi: Mia, Mareye, Yette, Lorie, Annie (Apollinaire’in âşık olduğu Annie Playden’dir), Marie (artist-ressam ve şairin diğer büyük aşkı Marie Laurencin). Bu isimlerin hepsi büyük harflidir, onlar Apollinaire için çok değerlidir*” (*Histoire des arts*). Ancak şair bu değerli kadınların hayatındaki eksikliğini hisseder ve onları hasretle yâd eder. İkinci bölümde, Apollinaire ilk bölüme paralel olarak hayatında önemli bir yere sahip olan erkek arkadaşlarını anımsar. “*Bu kıtada, anlatıcı şair, arkadaşlarını, ressamı (Braque, Derain), yazarlar ya da gazetecileri (Max Jacob, Billy) ve özellikle 1912 yılında birlikte Paris Akşamları dergisini kurduğu, savaş nedeniyle kendisinden haber alamadığı René Dalize’i hatırlar. Onlar ölmüşler midir? (...)Apollinaire arkadaşlarının adlarının onda ne kadar özleme neden olduğunu göstermek için melankolileşmek fiilini uydurur*” (*Histoire des arts*). Şair savaşa giden arkadaşlarının arkasından hüznü anlar yaşamaktadır. Apollinaire savaşa giden arkadaşlarının yokluğundan dolayı kederlenir.

Belki çoktan ölmüşlerdir

Ruhum anılarla dolu

Su fiskiyesi kederime ağlıyor

Savaşa gidenler

Kuzeyde şimdi savaşıyorlar (Apollinaire, 2013:28).

Şair haberlerini dahi alamadığı arkadaşları için oldukça endişelenir. Zira ölüp ölmediklerini bile bilmemektedir. Şair şiirin genelinde geride bıraktığı insanları merak eder, onları unutup yeni bir hayata başlayamaz. Apollinaire özellikle fiskiye sembolünü kullanarak dinmeyen gözyaşına, canını acıtan anılara göndermede bulunur. Şiiirde acı, keder, korku, kaygı temaları baskınken, 1914 romanında aksine savaş sonrası insanlar daha da duyarsızlaşır. Gözlerinin önünde öldürülen insanlar bile onlar için çok anlam ifade etmez. Anthime’in, savaş öncesinde ve savaş sırasında birlikte birçok anılar paylaştığı yakın arkadaşı Arcenel’in ölümü karşısında tepki göstermediğine tanık oluyoruz. Tüfekle öldürülen Arcenel’in bu sahnesini yalnızca “zarif dokunuş” (Echenoz, 2015:57) ifadesiyle anlatır. Anlatıcı şair, ironi yaparak şiddetin ve korkunun etkisini daha çok vurgular.

Şiiirin son bölümü şairin içindeki sıkıntının gitgide büyüdüğü ve umudunun kaybolduğu bölümdür. Son üç dizede barış ve yaşama göndermede bulunan umut vadeden kelimeler yer alır. Ancak kanlı savaş güzel olan duyguları yok eder. “*Son dize hayat anlamına gelen kelimeleri (bahçeler, defne ağacı, çiçek) ve ölüm anlamına gelen diğer kelimeleri (kanamak, savaşçı) yan yana getirir: bir kan görüntüsüyle ilişkilendirilen bir bahçenin çağrışımı belki de İsa’nın çarmıha gerilmeden önce tutuklandığı Zeytin Bahçesini hatırlatır. Bu son dize şairin acısını gösterir*” (*Histoire des arts*). Apollinaire şiirinin sonunda dini bir referans kullanarak ölüm temasına gönderme yapar. Bu durum şairin savaş felaketinden sonra yaşama umudunu kaybettiğini gösterir. Şair yitip giden zamana, sevdiklerinin yokluğuna, hayatın anlamsızlığına sıklıkla vurgu yapar. Şairi bu hale getiren geçmişten kopamaması, sürekli geçmişi hatırlamasıdır. *Hançerlenmiş Dişi Güvercin ve Fiskiye* şiirinde 1914 romanının aksine oldukça

sübjektif bir anlatım söz konusudur. 1914'te Apollinaire'in şiirinden farklı olarak soğuk bir anlatım vardır, okuyucuyla olabildiğince az bağ kurulur. Mekanik ve materyalist bir anlatım söz konusudur. Nitekim romandaki kişilerin öncelikli hedefleri ekonomik düzenin aynı istikrarda devam etmesidir. Birinci Dünya savaşı biter, kaybolanlar ve ölenler geride kalır. Sırada gelecek olan 2. Dünya savaşı vardır. Anthime 'in Blanche'la yaşadığı evlilik dışı birliktelik, Charles adında bir çocuk sahibi olmaları yeniden canlanacak olan ekonomik gücün sembolüdür. Yeni doğan bebek geçmişin geride kaldığını, hayatın ve yeni düzenin devam edeceğini gösterir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Birinci dünya savaşı dönemini kaleme alan bir şiir ve bir romanda unutmama ve hatırlama biçimlerini incelemeye çalıştık. İki eseri ortak noktada birleştiren ise şiddetli savaş temasıdır. 1914'te savaşla ilgili olumsuz anılarını unutarak yeni düzene ayak uyduran eyleme geçen kişiler ön plana çıkar. Şiirde ise anlatıcı şair geçmişinde bıraktıklarının unutulmasını değil aksine daha çok hatırlanmasını ister. 1914'ün aksine şiirde yoğun duygularla anımsama, hatırlama söz konusudur. Şair yeni hayatına adapte olamaz nitekim sevdiklerini kaybetmiş olmayı kabullenemez. Hatırladığı için şair acı çeker ve melankolik ruh halinden kurtulamaz. Her iki eserde savaşla ilgili değinilen noktalarda gerçeklik etkisi fazladır. Echenoz romanında kişilerin psikolojik çözümlemelerine girmeden savaşın acımasız gerçekliği ve özellikle materyalist hayatın üstünlüğünü vurgulamıştır. 1914 romanında tarihsel geçmişin kanlı sahnelerini unutmama savaşta kurtulup hayatta kalmaya devam edenler için bir zorunluluktur ancak kişilerin yaşanan travmatik olaylara aşırı kayıtsızlık durumları özellikle abartılır. Anlatıcı, savaşın dehşeti ve saçmalığını ironi yoluyla vurgular. Bu bir bakıma toplumların hafıza kaybına yapılan eleştiridir. Diğer taraftan da Apollinaire'in gözünden savaşın hem gerçekçi hem de acımasız yönüne tanık oluyoruz. 1914'ten farklı olarak, şiirde geçmişe yoğun bir şekilde bağlılık, umudun yitirilmesi hatta bu duygusal bağımlılık durumundan kurtulamama, hüznü ve sıkıntılı bir ruh hali söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Apollinaire, G., *Calligrammes: Poèmes de la paix et de la guerre*, Paris, Flammarion, 2013.
- Assmann, J., *Kültürel Bellek : Eski Yüksek ve Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (A. Tekin, Trad.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Augé, M., *Unutmama Biçimleri* , (Çev. Mehmet Sert), İstanbul, Om Yayınevi, 1999.
- Bernard, I. (2016). 14 de Jean Echenoz: Une commémoration créative de la Grande Guerre, *Synergies France*, 10, 179-189. <https://gerflint.fr/Base/France10/bernard.pdf>. (Erişim tarihi:19.05.2023)
- Connerton, P., *Toplumlar nasıl anımsar?* (Çev. Alaeddin Şenel), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Echenoz, J., *1914*, (Çev. Mehmet Emin Özcan), İstanbul: Helikopter Yayınları, 2015.
- Faria, D., (2015). 14 de Jean Echenoz, un roman de guerre à l'épreuve du pathos, *Lublin studies in Modern Languages and Literature* 39 (1). <https://repositorio.uac.pt/handle/10400.3/3455?locale=en>. (Erişim tarihi:12.05.2023)
- Halbwachs, M., *La mémoire collective*, Paris, Les Presses universitaires de France, 1950.

Histoire des arts. Thématique Art, Ruptures, Continuités. [http://stmichel.re/wp_stm/wp-content/uploads/2012/04/Analyse calligramme-apollinaire-1](http://stmichel.re/wp_stm/wp-content/uploads/2012/04/Analyse_calligramme-apollinaire-1). (Erişim tarihi:20.05.2023).

Kışmir, G., *Bellek ve Anımsama*, İstanbul, Kriter Yayınları, 2021.

Louma, H., *Le calligramme, un modèle d'expression littéraire et artistique au service d'un dialogue interculturel, Etude sémiologique de «La Colombe poignardée et le Jet d'eau » de Guillaume Apollinaire*, Université Kasdi Merbah Ouargla, Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Cezayir, 2013.

Ricœur, P., *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Editions de Seuil, 2000.

THE UNCANNY and The DOUBLE in “DOLL’S EYE” BY A.S. BYATT

Prof. Dr. Mukadder Erkan

Atatürk Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-9110-4272

ABSTRACT

The term, Gothic, is used as a catch-all term for “transgression, marginality, and otherness,” since many modern critical theories are involved in Gothic. Sigmund Freud’s case studies have supported this characteristic: a “fixation with dreams and ghosts, guilt and shame, dismemberment and death,” and with the uncanny atmosphere throughout the writing. Gothic literature reflects the mechanisms of the subconscious and the unconscious. So, it is full of invisible agencies with trespassing, abjection, sacrifice and death, and creates an uncanny atmosphere.

Having won many awards in the field of literature, A.S. Byatt, a prominent English writer, also draws attention with her short stories: *The Djinn in the Nightingale’s Eye* (1994), for which A. S. Byatt won the Mythopoeia Fantasy Award for Adult Literature in 1998, is a collection of fairy tales. *Sugar and Other Stories* (1987), *The Matisse Stories* (1993), *Elementals: Stories of Fire and Ice* (1998), and *Little Black Book of Short Stories* (2003) are other collections of short stories by Byatt. In this paper, the author’s short story, “Doll’s Eye,” a brilliant example of the gothic literature, is examined by using Freud’s theory of the uncanny and the “double” as it reflects the uncanny feelings with the inanimate objects -in this case, the dolls- that become animate, and the double figure that proves to be the heroine’s alter ego.

Key words: A.S. Byatt, Doll’s Eye, gothic, uncanny, double.

A.S. BYATT’IN “DOLL’S EYE”INDA TEKİNSİZLİK VE İKİZ

ÖZET

Gotik terimi, “sınır aşımı, marjinallik ve ötekilik” ile ilgili her şeyi kapsayan bir sözcük olarak kullanılır, çünkü pek çok modern eleştirel teori Gotik’e dahil olmuştur. Sigmund Freud’un vaka çalışmaları da bu durumu desteklemektedir: “rüyalar ve hayaletler, suçluluk ve utanç, parçalanma ve ölüm saplantısı” ve yazı boyunca tekinsiz atmosfer. Gotik edebiyat bilinçaltı ve

bilinçdışı mekanizmaları yansıtır. Dolayısıyla Gotik edebiyat, aldanma, sınır aşımı, aşağılama, fedakarlık ve ölüm ile görünmez failerle doludur ve tekinsiz bir atmosfer yaratır.

Edebiyat alanında birçok ödül kazanan ünlü İngiliz yazar A.S. Byatt, kısa öyküleriyle de dikkat çeker: A. S. Byatt'ın 1998'de Fantasy Award for Adult Literature'ı kazandığı *The Djinn in the Nightingale's Eye* (1994), bir peri masalları derlemesidir. *Sugar and Other Stories* (1987), *The Matisse Stories* (1993), *Elementals: Stories of Fire and Ice* (1998) ve *Little Black Book of Short Stories* (2003), Byatt'ın diğer kısa öykü derlemeleridir. Bu çalışmada, yazarın gotik edebiyatın örneklerinden “Doll's Eye” adlı kısa öyküsü, Freud'un tekinsizlik ve ikiz teorisi kullanılarak incelenmektedir, çünkü öykü cansız nesnelere-burada oyuncak bebeklerin- canlanmalarıyla ve kadın kahramanın alt benliği olduğu görülen ikiz figürüyle tekinsizlik duygularını yansıtır.

Anahtar Kelimeler: A.S. Byatt, Doll's Eye, gotik, tekinsiz, ikiz.

INTRODUCTION

English author, poet, and 1990 Booker Prize winner for her *Possession*, Dame Antonia Susan Duffy (born 24 August 1936), also known professionally by A. S. Byatt, won the PEN/Macmillan Silver Pen Award, Commonwealth Writers Prize, and the 2017 Park Kyong-ni Prize. She was included in *The Times*' 2008 list of the 50 greatest British authors. Her first novel *Shadow of a Sun* was published in 1964. Until 1983 when working as a full-time writer, she wrote short stories, novels, biographies, essays, and worked as editor and lecturer in London University and The Central School of Art, and University College in London.

In A.S. Byatt's short story, “Doll's Eyes” is “excessive, grotesque, overflowing its own boundaries and limits” (Wolfreys 2002, p. 8). It is closely connected to the horror gothic which “confronts the principal characters with the gross violence of physical or psychological dissolution, explicitly shattering the assumed norms (including the repressions) of everyday life with wildly shocking, and even revolting, consequences (Hogge 2002, p. 3). Thus, this upside-down world of the heroine intensifies the story's uncanniness already created with dolls. The uncanny is examined by Sigmund Freud in his 1919 dated essay entitled “Das Unheimliche” (“The Uncanny” in English). Freud takes E. T. A. Hoffmann's *The Sandman* in order to analyze his theory referring to both Jentsch and Shelling. Shortly, the uncanny, to use Freud's words, “is in reality nothing new or alien, but something which is familiar and old-established in the mind and which has become alienated from it only through the process of repression”

(Freud 1997, p. 217), and “the uncanny is that class of the frightening which leads back to what is known of old and long familiar” (Freud 1997, p. 195). And he goes to assert that “the uncanny as something which ought to have remained hidden but has come to light” (Freud 1997, p. 217). While explaining uncanny feeling, he refers to Jentsch and he says that

Jentsch has taken as a very good instance ‘doubts whether an apparently animate being is really alive; or conversely, whether a lifeless object might not be in fact animate’; and he refers in this connection to the impression made by wax-work figures, ingeniously constructed dolls and automata. (Freud 1997, p. 201)

Accordingly, “Doll’s Eye” reflects the uncanny feelings with the inanimate objects -in this case, the dolls- that become animate, and the double figure that proves to be the heroine’s alter ego. It features a reception-class teacher, Miss Weekes whose only company at home is her sizable collection of old dolls. There is a strange bond between dolls and the heroine. The only things that she loves on earth is her dolls inherited from her mother and her grandmother who are dead now. So, her house seems invaded by the dolls. In her bedroom, she has a chest of drawers where her over-hundred dolls sleep, stretch out, and sit in cozy groupings on sofas and shelves:

Rag dolls, china dolls, rubber dolls, celluloid dolls. Old dolls, new dolls, twin dolls (one pair conjoined). Black dolls, blond dolls, baby dolls, chubby little boys, ethereal fairy dolls. Dolls with painted surprised eyes, dolls with eyes that clicked open and closed, dolls with pretty china teeth, between pretty parted lips. Pouting dolls, grinning dolls. Even dolls with trembling tongues. (Byatt 2008, p. 119)

The seemingly tranquil house and the odd power inside it generated by the dolls are disrupted when a co-worker, who turns to be her double, comes in with her boisterous dog, so the uncanny atmosphere intensifies.

THE UNCANNINESS OF THE DOLLS

The story opens immediately with the heroine’s name and the nickname she gave herself: “Her name was Felicity; she had called herself Fliss as a small child, and it had stuck. The children in her reception class at Holly Grove School called her Miss Fliss, affectionately” (Byatt, 2008, p. 119). Miss Fliss is introduced by a block characterization. She is attractive as an adult, with tightly curled golden hair and light blue eyes. She seems an attentive teacher and decorated the classroom in a way that the children love. Nearly all of the kids loves her and gives her some

gifts. And she *loves* them all. But her love for children stemmed from the fact that they are *not* her own children; thus, she did not love them if they were her own. This implication is an indication that something is wrong with the depths of Fliss' mental state. She is fond of her dolls rather than anything on earth.

At this point, we should turn to Freud who evaluates dolls referring to Jentsch again: That “a doll ... appears to be alive” is “a particularly favourable condition for awakening uncanny feelings” because “there is intellectual uncertainty whether an object is alive or not, and when an inanimate object becomes too much like an animate one.” (Freud 1997, p. 208). She has developed an uncanny feeling and thought that some dolls such as Penelope are alive, others such as Camilla are just “cloth and stuffing and moulded heads” (Byatt 2008, p. 120) She *knows* which are animate and inanimate. Therefore, she has a strange bond with the dolls, and she never shares them with anyone.

The most important dolls are Miss Martha, the lady-like doll; Arabel, the tiny chine doll; Polly, the baby doll, and Sarah Jane, the rigid doll (Byatt 2008, p. 120). Her dolls all are given a human name, as if they were alive. Sometimes she sews them clothing, and she brings one or two to school so the kids can tell stories about them. It can be said that she has dedicated her life to the dolls. The collection expands with dolls as gifts from friends or given by friends in order to get rid of them. She never plays the dolls as she thinks it is “odd to have played with the dolls” (Byatt 2008, p. 120). Moreover, she keeps her mother's bills, vintage tea set, and embroidered silks, in a way it can be considered that she was a kind of hoarder of all the old things inherited from her mother and grandmother.

Although it is a very crowded tiny house, she leads a solitary life. She is at the age of thirty but till this age she never has loved, or been loved by, anybody. She is trying to keep on the rails by making friends, spending time with them but it is all pretentious. As Fred Botting suggests, “Gothic shadows flicker among representations of cultural, familial and individual fragmentation, in uncanny disruptions of the boundaries between inner being, social values and concrete reality (1996, p. 156). Thus, the house full of dolls, lonely life full of pretensions, Fliss is disrupted in her own self. She tries to seem a woman of decorum in the outer world pretending to have friends and to be affectionate teacher on the one hand, but she is in a great confusion and instability in her inner self on the other as she has repressed some feelings in her own self. That's why, she feels that she is “odd” without knowing the proper meaning of the word.

One day, a new teacher at their school, Miss Carole Coley, comes to stay with her in her house temporarily at the request of the headmistress. What catches Fliss' attention first is Carole's strange eyes: "They were large and rounded, dark and gleaming like black treacle" (Byatt 2008, 120-121). As is known, human being can make contact with the world through eyes, of course there are other organs to perceive the world but eyes come to the forefront in this respect. It is believed that eyes are the windows of man to the outside world. By looking at his eyes we have some hints about the psychological state of our interlocutor. So, Fliss fears and is confused when she sees Carole's strange eyes. She has a stranger at home and thinks that being asked questions and being looked at, which she has not been accustomed to, are an odd, namely uncanny thing (Byatt 2008, p. 122). The new teacher wears makeup in a dark style. Her style of clothing is also suitable for her general gothic outlook. "She wore the hair, which was long, looped upwards in the nape of her neck, under a black hairslide. She wore lipstick and nail varnish in a rich plum colour. She had a trim but female body and wore a trouser suit, also plum" (Byatt 2008, 121). So, looking at a stranger and having her as an onlooker is an unsettling experience for Fliss. Although eyes are important organs by which we interact with others, for Fliss, this is intolerable because she is not used to looking into eyes other than her dolls' eyes while she is in good terms with their nonverbal communication. Fliss feels that all the dolls are either grownups or young ladies who cannot sleep as they never close their eyes (Byatt 2008, p. 123). But Fliss does not feel uncomfortable while looking at, or being looked by, her dolls. As a demanding guest Carole wants to bring her big bed and her young "sleek and slinky" "Border collie," Cross-Patch. Fliss' condition is that the dog should not touch her dolls but as implied by the name, the dog proves to be a boisterous one. And as time goes on, Carole, turns to be the suppressor of the victim, namely Fliss. Carole persuades Fliss to let her take some of her dolls to her room, which is a big deal for Fliss.

On the morning of the night they become sexually close, she tells Carole everything about her life. And Cross-Patch enters the space abruptly. She is giggling and flinging the object she is holding as if she was playing with a rabbit in order to break its neck. It is Polly, the baby doll, dressed in her flowing embroidered robe and frilly silk hat. Her feet have protruded from their knit booties. She is shook-up (Byatt 2008, p. 125). Surely, this scene is a great shock for Fliss. As Fliss' "reality is organised by a structure of humanised signs and symbols, and lived accordingly, the real is put forward as a prior, unsymbolisable realm, distinguished only in the stains, disruptions, absences and disturbances punctuating everyday, humanised existence"

(Botting 2008, p. 140). Fliss' relationship with reality is based on her dear dolls which all are humanized. She cannot imagine a world without them, which is probably why she did not get married and have children of her own.

She has created a world in which her own reality operates, separated from the reality in which everyone lives. She takes the fragmented body of Polly as the representation of the real body in pain and this causes the disturbance in her own body. Thus, pain and anxiety that Fliss has felt prove her identification with her dolls, especially with Polly. Moreover, the dismemberment of Polly's body in the dog's mouth foreshadows the complete disintegration of Fliss' psychological mechanism by the dog's owner, Carole. For Fliss, Carole is the figure of uncanniness and she terrorizes all the atmosphere in the house and horrifies Fliss. So, Carole is the Medusa-like emblem and reflects the violence related to Fliss.

FLISS' DOUBLE: CAROLE

Gothic literature includes the characters monstrous others or doubles which symbolize the inherent instabilities coming to the surface. The double or the doppelganger is perceived as a "shadow, representing both the living person and the dead, and it insures immortality, functioning as a kind of guardian angel" (Fonseca 2007, 190), then, turns to be representative of evil and return of death. The double is either seen or it might be seen; it is autonomous. The physical manifestation of the double might appear as a close friend, business partner, or weird stranger with unusual resemblance, and the alter ego can stand in for a distinct quality of a person's personality (Endre 2012, np.). Therefore, Carole can be seen as Fliss' double. On the one hand, Carole is an extremely outgoing character who enjoys spending time outside, unlike Fliss; she has been to abroad, she mistreats her dog, and is an unreliable character, which Fliss could not understand till the end of the story; she does not care much about the opinion of community, and plays a dominant role in their relationship. And she has taken advantage of Fliss' sincere feelings. On the other, Carole is the mirror of the emotions Fliss has always suppressed, ignored, or does not want to know existed within her. So, Carole as the double of Fliss has already become a threatening one and "a thing of terror" (Freud 1997, p. 212), although she initially seems to be her guardian angel. For example, the words that Fliss wanted to say but suppressed and could not say in front of her double also strengthen the air of uncanniness; she really does not want to give Polly or any other dolls to Carole, or she also wants to go on vacation with her but all these things cannot be

put into words. There is a huge gap between Fliss' words and actions and what she really feels. It is clear that she is an ambiguous character.

Accordingly, their life together is essentially in conflict, though Fliss does not realize it. "The double represents a battle, struggle between the "I" and the "other I"; it is in most cases a male, if not, it is typically as the female side of a male subject; it is usually the product of a broken home" (Endre 2012, np). Although no information is given about Carole's family, it is implied that her family ties are weak. She has worked abroad, and has travelled to various places; and it is Carole who takes the first step, and is dominant in their non-normative sexual relations. So, as usual in gothic narratives, Carole is the figure who blurs gender boundaries. Carole, the other I of Fliss, has oppressed Fliss sexually, socially, and psychologically but, interestingly, she becomes an irreplaceable friend to Fliss who overlooks some of the flaws of her guest.

Carole *seems* to take care of her in every way, which is a new feeling for Fliss. In the world, only one person, Carole, finds her *interesting*, although, in reality, she abuses her in every respect. For example, when Carole says that taking care of these dolls, dressing them up, and showing them care was a labour of love, which is a deliberate act to flatter Fliss, she offers to give her a few of them, which is a great sacrifice for her. As soon as she makes this offer, however, Fliss is horrified, because these dolls are part of her. Although realizing Fliss is horrified, Carole still takes Priddy, inanimate doll and Sarah Jane, "who certainly alive."

One night, Fliss goes up to her room in order to offer her a cup of Horlicks. In return Carole offers her a massage. There is a sexual closeness that develops between Fliss and Carole, and for the first time in her life, Fliss tells a person, Carole, "I love you." (Byatt 2008, p. 124). This new feeling is both joyful and disturbing for Fliss because "she had never felt love and didn't exactly like it..." They spend the night together. What Carole says to Fliss is what she has never heard of before: "'My dear, my darling.' No one had said that to her" (Byatt 2008, p. 125). The alternative sexuality seen in Gothic representations transgresses the norms and it ironically intensifies the threat to Fliss' self who knows that "for the first time that terror that all lovers know, that the thing now begun must have an ending" (Byatt 2008, p. 125). While the intimacy between them grows deeper, Fliss tells, even if reluctantly, everything about her life: "she did more of the talking, described her childhood in a village, her estranged sister, her dead mother, the grandmother who had given them the dolls" (Byatt 2008, p. 125). It seems to be a confession about her life.

However, a big shock awaits Fliss, who trusts Carole as much as she does not even trust herself. After the dog smashes Polly with her teeth, Carole's harshly beating the dog and violently shaking the doll "in splendid wrath" show the other, cruel face to Fliss: Carole "began to pull at Polly's neck. This is what Fliss cannot do" (Byatt 2008, p. 125). This is a kind of torture for both Polly and Fliss as Polly seems like a corpse. They together take the doll to the "the dolls' hospital at the Ouse Bridge". There Mr. Copple fixes the doll and says that this doll is very valuable: "She's a Million Dollar Baby. A Bye-Lo baby. Designed by an American, made in Germany. In the 1920s. ...She is meant to look like a real newborn baby" (Byatt 2008, p. 126-127). Carole is too interested in the information about Polly. After going through the necessary treatment in the doll hospital, Polly "was Polly again, only fresher and smarter. She rolled her eyes at them again, and they laughed, and when they got her home, kissed her and each other" (Byatt 2008, p. 127). While Carole sees Polly as a commodity to profit from, for Fliss she is a living doll who made her life meaningful and "odd" at the same time.

Interestingly, this event brings Fliss even closer to Carole. Fliss could not imagine a life without Carole anymore. She does not make any plans for the holidays she usually takes. Fliss has become deeply attached to and terribly jealous of Carole. It seems dolls are replaced by Carole. On the other hand, Carole is distant to her. She does not display the same level of interest in Fliss as Fliss does, and makes vacation plans on her own (Byatt 2008, p. 127). So, Fliss suffers "uncertainty, anxiety, alienation, silence, opaqueness, aloneness, doubt" (Kohon 2020, p. 76), and feels "Great rifts and gaps of silence spread into the texture of their lives together" (Byatt 2008, p. 127).

Her most terrible nightmare turns true when Carole says abruptly that she is going. To Fliss' confusion she continues to say: "Everyone needs a bit of space and time to herself, now and then. I've always found that," and insidiously adds: "I shall miss the dolls" (Byatt 2008, p. 128). Fliss desperately wants her to come back. In order to assure that she will come back she wants her to take any doll with herself. Carole chooses Polly with a sly thought in her head. Fliss, gives a goodbye kiss to and tells Polly, as if alive, to come back with Carole. Polly's duty is to take her to Fliss. At this point it is proved that Carole is the double of Fliss. Freud asserts that the subject confuses her own self with another person's, or identifies with the other person instead of her own. In other words, the self is multiplied, divided, and changed. (Freud 1997, p. 210) Carole, was the mirror of Fliss, but this mirror is a mirror that shows upside down or distorts the object which it reflects as the double "mirrors what is going on inside but should

actually remain hidden” (Bouville, 2020, p. 38). Although Carole becomes a very life-force for Fliss, she turns to be an evil haunting presence eager to do harm ... the double developed into an omen of death” (Živković 2000, p. 123-124) in Fliss consciousness.

Carole betrays Fliss and becomes a monster which will be doomed to be eliminated in her eye when she sees Carole and Polly on a television auction program, with Polly’s angry looks around. Fliss witnesses on the screen that Carole sells Polly for 2000 pounds (Byatt 2008, p. 131). This is terrifying for Fliss. The auction host-woman has sharp, red-painted fingernails. Her nails are traced over Polly’s hip joints as she takes off the underpants. And while talking to the woman on TV, Carole confesses that she needs the money as she has “booked a holiday on a rather luxurious cruise in the Greek islands” (Byatt 2008, p. 131). This nightmarish scene is unbearable for Fliss and she unconsciously shouts, “Polly...Get her. Get her.” This echoes what Carole does with her dog. Polly seems “baleful and miserable.” (Byatt 2008, p. 131). Fliss is tortured by the unbearably uncanny feeling that becomes “a demonic fear of persecution” of both Polly and herself (Bouville 2020, p. 36). She does not *know* what she wants Polly to do. However, she believed Polly is capable of taking action. She and Polly are on the same side as they have always been, although she thinks that “she herself had betrayed Polly, but that she had done so out of love and goodwill” (Byatt 2008, p. 131). She tries to justify her own action but suffers a pang of conscience. Here what really motivates and terrifies her is “a secret intention of doing harm, and certain signs are taken to mean that that intention has the necessary power at its command.” (Freud 1997, p. 216). Just as Carole gives harsh orders to her dog and treated her badly, this time, unconsciously imitating her double, Fliss orders Polly harshly and targets Carole and so momentarily aligns with her; and her order will result in Carole’s paralysis and blindness, implied death. As the double frequently stands for a diabolical self, enticing the devil, symbolizes a person’s primal instincts, Fliss becomes Carole who is her repressed personality whom Fliss always desires to be and always suppresses her desire.

Then, she learns from the school’s headmistress that Carole has gone to Crete and Lemnos, what happened to the dog is unknown, and then she has been hospitalized as she was *seemingly* attacked by a “swarm of minute stinging jellyfish” (Byatt, 2008, p. 132) and she becomes paralyzed and blind. This can be considered as the curse of Polly that is lost forever. Fliss shares the news to the dolls. She remembers Polly’s shuttered, lifeless tiny face and there occurs an unheard communication between Fliss and the dolls who know, Fliss thinks, what happened to Carole (Byatt 2008, p. 133). Fliss returns to her old life, not realizing that she has stepped out

of line and aligned with Carole, because she has not been able to bring to consciousness the experience she had with Polly from beyond the television screen. With this suppression that remains in her unconscious, she is doomed to live without breaking her shell.

CONCLUSION

A.S. Byatt's short story, "Doll's Eye" with its mysterious atmosphere; Fliss' supernatural bond with her dolls; feelings of fear, horror and sadness; Carole's shock to Fliss; Cross-Patch's tearing up Fliss' beloved doll; Carole's anger for her dog and Fliss' for Carole; and at the end Carole's becoming paralyzed and blind as a result of Polly and Fliss' curse, albeit for another apparent reason; namely with its setting and action is a brilliant example of the gothic genre.

Besides, Fliss' supernatural bond with her dolls inherited from her dead mother and grandmother, and her unconventional relationship with Carole create an uncanny atmosphere in the story. While maintaining a habitual lifestyle, she only pretends to compromise the rules in society. This situation ends when Carole moves into his house. Carole lures Fliss using various tricks. She is a personality that Fliss has always wanted to be, but suppressed; that is, Carole is her double. Through the end of the story after realizing that she is terribly deceived by Carole, she unconsciously and violently orders Polly through the TV screen to get her. This order echoes the orders that Carole did her dog. Fliss lost her Polly, and there is no chance for her to unite with Polly. After all, she returns to her role as the caretaker of the dolls that her now-dead mother and grandmother reaped for her.

A.S. Byatt, in her *Possession: A Romance*, indicates that

Now and then there are readings which make the hairs on the neck ... In these readings, a sense that the text has appeared to be wholly new, never before seen, is followed, almost immediately, by the sense that it was always there, that we the readers knew it was always there, and have always known it was as it was, though we have now for the first time recognised, become fully cognisant of, our knowledge. (1991, p. 470)

Accordingly, this reading qualifies the reading of "Doll's Eye" and her other works as well. Just as Fliss experiences the feeling of uncanny with the dolls, the gift and curse from the dead, and with Carole, somewhat the same sense of uncanny is experienced in the communication between the reader and the writer through the text. While reading the short story, the reader can feel that uncomfortable or disturbing feeling and, echoing Fliss, can think that "it is an odd thing." This proves that it is an enriching and satisfying experience for the reader because while reading the short story ends, the journey of the reader to her unconscious may begin.

REFERENCES

Botting, Fred (1996). *Gothic*. London: Routledge.

Botting, Fred (2008). *Limits of Horror: Technology, Bodies, Gothic*. Manchester: Manchester University Press.

Bouville, Valérie. (2020). “The Uncanny Double”. (28-38) *On Freud’s “The Uncanny”*. Ed. Catalina Bronstein and Christian Seulin. London and New York: Routledge.

Byatt, A.S. (2008). “Doll’s Eye”. (119-132). *The New Uncanny: Tales of Unease*. Ed. S. Eyre, R. Page. Comma Press.
https://play.google.com/books/reader?id=knJFAgAAQBAJ&pg=GBS.PT57.w.1.1.39_46&hl=tr. Accessed April 4, 2023,

Byatt, A.S. *Possession: A Romance*. London: Vintage, 1991.

Fonseca, Tony. 2007. “The Doppelgänger”. (187-125). *Icons of Horror and the Supernatural vol. I*, Ed. S. T. Joshi. Westport: Greenwood Icons.

Freud, Sigmund. (1997). “The ‘Uncanny’”. *Crossing Aesthetics*. (193- 233). Ed. Werner Namacher, David E. Wellbery. Stanford, California Stanford University Press.

Hogle, Jerrold E. (2002). “Introduction: the Gothic in western culture”. (1-20). *The Cambridge Companion to Gothic Fiction*. Ed. Jerrold E. Hogle. Cambridge: Cambridge University Press.

Kohon, Gregorio. (2020). “Aesthetics, the uncanny and the psychoanalytic frame”. (76-93). *On Freud’s “The Uncanny”*. Ed. Catalina Bronstein and Christian Seulin. London and New York: Routledge.

Wolfreys, Julian. (2002). *Victorian Hauntings: Spectrality, Gothic, the Uncanny and Literature*. New York: Palgrave.

Xantus, Endre. (2012). *The Motif of The Double in the Works of Edgar Allan Poe, Robert Louis Stevenson and Vladimir Nabokov*, Universitatea Sapientia, Cluj Napoca, Miercurea-Ciuc, 2012.

Živković, Milica. (2000). “The double as the ‘unseen’ of culture: Toward a definition of doppelganger”. *Facta Universitatis*, Vol.2, No 7. (121 – 128).

POMAKLARDA YEMEK KÜLTÜRÜ

Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - [0000-0002-9112-7650](tel:0000-0002-9112-7650)

Çisem ENGİN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - [0009-0003-8612-7044](tel:0009-0003-8612-7044)

Doç. Dr. Eda GÜNEŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - [0000-0001-7422-9375](tel:0000-0001-7422-9375)

ÖZET

Etnik çeşitlilik, toplumların zenginliğini göstermektedir. Türkiye’de farklı etnik yapılar bulunmak olup bu yapılar sayesinde kültür alanında önemli bir konuma gelmiştir. Türkiye’de yaşayan etnik unsurlardan biri de Pomaklardır. Araştırma, Edirne’de yaşayan Pomakların yemek kültürü ve geleneklerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın temel amacı unutulma tehlikesiyle karşı karşıya olan Pomak etnik kültürünün yaşatılması hedeflenmiştir. Verilerin toplanmasında yarı resmi görüşme tekniği uygulanmış, kendi kültürlerini yaşayan ve hiçbir zaman bozulmamış gönüllülerle görüşme yapılmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle Edirne’de yaşayan ve halen Pomakça konuşan ve özel günlük faaliyetlerini sürdüren insanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşme sorularında kaynak kişilerin gelenekleri ve yöresel yemekleri hakkında sorular bulunmaktadır. Görüşme sonucunda elde edilen bilgiler ile kayıt altına alınmıştır. Araştırma sonucunda çeşitli gelenek ve göreneklerin yanı sıra, çok farklı yemeklerinin olduğu ve çoğunun hala evde hazırlandığı ortaya çıkmıştır. Böylece kültürel olarak zenginliğimizin göstergesi olan yemeklerin Edirne ilindeki Pomakların unutulmakta yemek kültürü yazılı hale getirilerek korunması ve gelecek nesle aktarılması için alana kazandırılması sağlanmıştır.

Anahtar Kelime: Pomak, Edirne, Yemek Kültürü, Özel Günler.

ABSTRACT

Ethnic diversity shows the richness of societies. There are different ethnic structures in Turkey and thanks to these structures, it has come to an important position in the field of culture. One of the ethnic elements living in Turkey is the Pomaks. The research was carried out to reveal the food culture and traditions of the Pomaks living in Edirne. The main purpose of the research is to keep the Pomak ethnic culture, which is in danger of being forgotten, alive. Semi-formal interview technique was used in the collection of data, and care was taken to interview volunteers who lived their own culture and were never spoiled. For this reason, it was tried to reach people living in Edirne who still speak Pomak and continue their private daily activities. In the interview questions, there are questions about the traditions and local dishes of the resource people. The information obtained as a result of the interview was recorded with. As a result of the research, it was revealed that besides various traditions and customs, there are many different dishes and most of them are still prepared at home. Thus, the food, which is the

indicator of our cultural richness, is forgotten, the food culture of the Pomaks in Edirne is written down and brought to the area for preservation and transfer to the next generation.

Keywords: Pomak, Edirne, Food Culture, Special Days.

GİRİŞ

Yemeğin gelişimi mutfak kültürü terimini ortaya çıkarmıştır (Saruhan, 2012). Mutfak kültürü, toplumların yiyecek ve içecekleri kendilerine özgü biçimlerde hazırlama, sunma ve tüketmesinin tümü olarak ele alınmaktadır (Uçuk ve Buyruk, 2020). Son zamanlarda mutfak kültürüne verilmiş olan önem ve ilginin artması popülerlik kazanmasına sebep olmuş; kültür adı altında somut olmayan kültürel miras olarak kategorize edilmesini sağlamıştır. Türk mutfağı da geçmişten günümüze kadar soyut kültürü korumakta olduğu yapılan araştırmalar sonucu görülmüş; bu alanda gastronominin kültürel çeşitliliği birleştirici yapısı vurgulanmıştır (Ağcakaya ve Can, 2019).

Türkler yaşadıkları coğrafı, sosyolojik ve kültürel sebeplerle, iç içe olduğu farklı toplumlar ve komşuluklarıyla etnolojik anlamda hem etnik vericilik hem de etnik alıcılıkta bulunmuşlardır (Talas, 2005). Örneğin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen Türkler et ve mayalanmış süt ürünleri, Mezopotamya'nın tahılları, güney Asya'nın baharatı, Akdeniz'in sebze ve meyvelerini kullanmıştır. Türk yemek kültürünün oluşumunda bu durumun etkili olduğu söylenebilir (Güler, 2010).

Türk mutfak kültüründe yer alan Edirne mutfağının da birbirinden farklı birçok lezzeti barındırdığı bilinmektedir. Papara, kapama, akıtma, kaçamak, bulamaç, tikva, pita bunlardan birkaçıdır (Taş ve Aksoy, 2020). Mutfak kültürünün sürdürülmesi için şehirde, köy panayırlarında yapılan şenliklerle geleneksel bazı yiyecekler pişirilmeye ve yöre yemekleri tanıtılıp sosyal çekicilik kazandırılmaya devam edilmektedir. Günümüzde Edirne'de Balkanlardan gelen Slav kavimlerden olan Pomaklar için, muhacir, gacal gibi farklı halkların bulunduğu ve bu etnik yapıların kendilerine özgü yemek çeşitlerinin olduğu bilinmektedir. Pomak halkı Trakya bölgesinde azınlıkta buldukları için kültürel faaliyetleri, yemekleri ile günümüzde de aktif olarak yer almakta ve kültürlerini yaşatma çabası içerisinde bulunmaktadır. Pomakların kendilerine özgü yemeklerine örnek vermek gerekirse: "kaşnika, kaymaniça, mamalika (mamalinga), vıçini, zennik" verilebilir (Özden, 2017). Yemek isimleri zamanla orijinalliğini kaybetmiş ve Türkçeleşmeye başlamıştır. Çünkü farklı topluluklarla etkileşim halinde olan Pomak kültürü zamanla değişmeye başlamıştır. Yemek kültürü yeni tatlar ve alışkanlıklarla değişirken, birçok önemli lezzet yeni nesiller tarafından bir kenara itilme ve unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Saçılık ve Çevik, 2014). Genellikle dağlık yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan Pomaklar, tarımdan ziyade hayvancılığı benimsemişler ve hayvansal gıda tüketimini (özellikle et, süt, peynir, tereyağı gibi) çoğunlukta benimsemişlerdir (Özcan, 2013). Ot çeşitlerini ve sebzeleri hamur işlerinde kullanmayı tercih eden Pomaklar; soğan, lahana, kabak gibi ürünleri (sıklıkla tatlı kabak) börek harçlarında sıklıkla kullandıkları dile getirilmektedir (Saçılık ve Çevik, 2014). Birçok yemek ve kültürel özelliklerin unutulmaya yüz tutması ve genç nesilce yeterince önemsenmemesi araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Araştırma ile Edirne ilindeki Pomakların yaygın olmayan

yemeklerinin alan araştırmasını yapıp, ortaya çıkarılan envanterin literatüre kazandırılması düşünülmektedir. Yemeklerinin yanı sıra özel günlerdeki mutfak kültürleri de incelenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Beslenme biyolojik bir süreç olmakla birlikte; insan metabolizmasının besin ve enerji ihtiyaçlarını karşılama ve onu tamamen biyolojik bir eylemden ziyade kültürel bir görüngü haline getirmektedir (Beşirli, 2010). Kültür, yemek ve kimlik ilişkisi bir toplumun tüketim alışkanlıklarının belirlenmesinde önemlidir. Toplumların beslenme kimliğini ortaya çıkarmak için toplumların kültürel faaliyetlerini incelemek gerekir. Örneğin festival, düğün, cenaze töreni gibi kültürel unsurların olduğu etkinliklerde beslenme kimliği, paylaşılan bir toplumsal değer olarak kabul edilen unsurlardan biridir (Arman ve Çetin, 2021).

İnsanoğlunun yemekle olan hikâyesi de kültürüyle, yaşadığı coğrafya ile şekillenmektedir (Orhun ve Akıllı, 2019). Kültür, ulusların yüzyıllar boyunca şekillendirdiği yaşam tarzı normlarını içine alan bir yapıdır. Bir milletin yüzyıllar boyunca ilgi, algı, tutum ve davranışlarında ifade edilen ve nesilden nesile aktarılan yaşam tarzı, maddi ve manevi değerlerinin toplamıdır (Göçer, 2012). Kültürün yapı taşlarından biri olan yemek kültürü ise göçebe yaşam tarzı nedeniyle zaman içinde gelişmiş ve olgunlaşmıştır. Tarih boyunca birçok göçebe kültüre ev sahipliği yapan Trakya; tarihi, mimari, gelenekler ve yemek kültürü açısından zengin bir yapıya sahiptir (Taş ve Aksoy, 2020).

19. yüzyıl Osmanlı vilayetlerinden biri olan Edirne ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Balkanlar'daki savaşlardan ve göçlerden en çok etkilenen yerlerden olmuştur (Yaşar, 2009). Balkanlarda Osmanlı Rus harbi, Bulgar prensliğinin kurulması, 1912-1913 yılları arasında Balkan Savaşları ile yapılan etnik arındırma ve zorunlu asimilasyon politikaları ile birçok azınlık buldukları bölgelerden göç etmek istemişler veya zorunlu göç ettirilmişlerdir (Zafer, 2020). 5 ve 6. yüzyıllarda Balkanlara gelen ve Slav kavimlerden olan Pomaklarda bu göçlerden etkilenmiş ve öncelikle Edirne olmak üzere Trakya'nın birçok bölgesine yerleşmişlerdir (Özcan, 2013). Kelime tanımı olarak Pomak (Pomatsi/Pomaci) terimini pomoçi (yardım etmek) fiilinden türetilmiş ve "Türklerin yardımcısı" anlamına geldiği söylenmiştir (Koyuncu, 2013). Türkiye'de nüfusları 400.000 e yakın olan Pomaklar (Joshuproject, 2010); çoğu Müslümanlığı kabul etmiş, Müslüman olmayanlar ise Ortodoks Hristiyanlığı benimseyerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Özcan, 2013).

Uzunköprü, Keşan, Enez gibi Edirne'nin farklı vilayetlerine yerleşim sağlayan Pomaklar, burada kendi kültürlerini yaşatmak adı altında kendi köylerini kurup beraber yaşamışlardır (Deniz, 2019). Geldikleri bölgelerin farklılıklarıyla bazı kültürel faaliyetlerinde değişiklikler olsa da çoğunluğu yine aynı paydaşta buluşmuştur.

Literatürü doğum, ölüm, düğün ve kendilerine özgü diğer özel günler olarak incelemek gerekirse;

- Kırtıl (2016), Pomaklarda coşkuyla ve sevinçle karşılanan bir hadise olarak belirttiği doğum zamanlarının, yeni bir bebek dünyaya getirecek olmak Pomaklar için hürmet edilmesi gereken bir durum olduğunu belirtmiştir. Pelin (2020), köylerde hamile kadınları sadece hamileliğin ilk aylarında tarla ve hayvanlarla ilgili işlerde görev aldıklarını, sonrasında evlerinde istirahate çekildiklerini; hamilelik, doğum, korunma, sütün gelmesi, tuzlama, kırklama, kırk uçurma gibi birçok âdete yer verdiklerini çalışmasında dile getirmiştir. Doğumu duyanlar anne sütünün gelmesi için Pomakça kaygana denilen, patatesli, peynirli veya soğanlı yapılan omletten getirilmiş ve anne sütünün kaçacağına inandıkları için tabaklarını bebeğin kırkı çıktıktan sonra geri alınmış. Yine annenin sütü olsun diye bulgurlu şeyler yedirilip, ekşimik (lor) suyu içirilmiştir (Pelin, 2021).
- Pomak'ça isminin anlamında da yer aldığı üzere, Pomaklar ölüm ve ölüm sonrası uyguladıkları geleneklerde, birbirlerine yardım etme isteklerini en çok yaşadıkları zamandır (Kırtıl, 2016). 7 gün boyunca üç öğün yemek komşu ve yakın akrabalar tarafından cenaze evine götürülür ve iletişim halinde kalınmıştır. Götürülen yemekler arasında mafiş tatlısı da muhakkak bulundurmışlardır (Adıgüzel, 2020).
- Pomakların gerçek gelenekleri arasında nişan ve düğünler de bulunmaktadır (Zafer, 2001). Görücü evliliğin çok yaygın olmadığı Pomaklarda eskiden tanışmaların çeşme başlarında, Hıdrellezde, düğünlerde ve mercilerde gerçekleştiği söylenmiştir. Düğün zamanı pazara denk getirilip cumartesi günleri erkek evinde yemek verilmekte ve sabah ezanıyla birlikte kazanlar dolusu yemekler pişirilmektedir. Kuru fasulye, et kavurma, pilav ve çeşitli tatlılar yapılan bu düğün yemeklerinde; yemeğe gelen akraba ve komşular da çeşitli tatlılar getirerek ev sahiplerine destek olurlarmış (Kırtıl, 2016). Pomak gelini düğünde alışılmışın dışında kültüre özgü hazırlanır. Saçları bir yemeniyle geriye doğru toplanır, sonrasında süslenme şu şekilde devam eder; yüzüne allık, iki yanağa kızılılık, kaş ve kirpiğe sürme; sonrasında pul, yıldız ve başka şekillerle yüzüne figürler, alınının ortasına bir ben yapılır ve tüm bunlar yüzüne yumurta sarısıyla yapıştırılır (Zafer, 2001).
- Günümüz Türkiye'sinde de İslamiyet'in kabulünden sonra erkek çocukları ve ebeveynleri için önemli yer tutan "sünnet" (Öncül, 2019), Müslümanlığı kabul eden ve Türkiye'de yaşayan Pomaklar için de önemli bir ritüeldir. Sünneti olan erkek çocuğunun düğününde Pomaklar davet ettikleri misafirlerine yemekler vermektedirler. Kuru fasulye başta olmakla beraber et, pilav ve çeşitli tatlı ikram edilmektedir (Kırtıl, 2016).
- Pomakları farklılaştıran önemli iki gelenek de "Bocuk Gecesi" ve "sedenka" dır (Özcan, 2013). İlk olarak Bocuk, Antik Slavlar devrinde "Bozic" olarak bilinen "kış güneşi tanrısı" olan pagan kökenli bir günün dönüm kutlaması olarak karşıya çıkmaktadır (Çam ve Çelik, 2022). Doğu Rodopların Kırcaali köyleri gibi Türklerle yoğun bölgelerde Sultan Nevruz Bayramı, "Mart Dokuzu, Yumurta Günü, Hateş Gicesi" adıyla da kutlanmaktadır. Bu törenler geceyle gündüzün eşit olduğu gün başlar ve birkaç gün sürer. Çeşitli eğlenceler tertip edilmektedir. Deliorman'ın Bisertsi köyünde ise eskiden Sultan Nevruz Bayramı 'nda bazı kişilerin türlü hayvan kılığına, kıyafetine girerek köyü

dolaştıkları bilinmektedir (Buttanrı, 2010). Bugün Çorlu-Keşan bölgelerinde kutlanılan "Bocuk Gecesi" adeti bu törenlerin yansımasıdır. Bocuk Gecesi'nin temeli bolluk ve bereket beklentisine, kötülüklerden korunmaya, tabiatla barışık olma dileğine dayanmaktadır. Bu gecede yapılan bütün ritüeller ve uygulamalar bu amaçlarla yapılmaktadır (Sarıtaş ve Hacıoğlu, 2017). Pomaklar kötülükleri genellikle "cadı" şeklinde olağanüstü kavramlarla sembolleştirilmiştir (Kırtıl, 2016). Bocuk Gecesi ritüelinin kökeninin, Rumlar ve Türklerin birlikte yaşadıkları dönemlere kadar uzandığı görülmektedir. Rumların inançları gereği söz konusu geceyi domuz pişirerek kutlanmaktadır. Domuz pişirilen bu gecede domuz eti kokusunun bastırılması için kabaktan yemekler ve tatlılar pişirilirken, bu da bir ritüele dönüşmüştür (Güzel ve Akyurt Kurnaz, 2020).

- Pomak ritüellerinden ikincisi "Sedenka"dır. Sedenka Slavca bir kelimedir ve "Sedeti" (oturma) fiil kökünden türemiştir. Köy kadınlarına özgü bir eğlencedir (Yayak, 2019). Pomak kadınlarının önemli bir sosyalleşme aracı olan sedenkalar, özellikle meçi (yardımlaşma) yapılan günler ve akşamları sedenkaya gitmek eskileri daha da çok önemsenen bir durum olarak belirtilmiştir (Kırtıl, 2016). Günlük bir oturma eylemi olan sedenka, Pomakların kültürlerini ve dillerini korumak için hala pomakça tabir olan sedenka kelimesi kullanılmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Temel amacı unutulma tehlikesiyle karşı karşıya olan Pomak kültürünün ve yemeklerinin araştırılması olan çalışmada; Edirne'de Pomak köylerine yer verilerek alan çalışması genişletilmiş ve gelecek nesillere aktarılması yan amaç edinilmiştir. Konuyla alakalı yapılan diğer araştırmalarından birinde (Kızıldemir, 2020); Edirne'nin çok farklı kültürün üzerinde hakimiyet sürdüğünü ve kendine ait geniş bir mutfak coğrafyası olduğu belirtilmiştir. Taş ve Aksoy (2020) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise Edirne'nin İpsala ilçesine bağlı 5 köyde yaşayan 60 yaş üzeri bireylerle yemeklerin alan çalışmasını yapmıştır. Ancak Pomak toplumu hakkında araştırma yapılmaması literatür toplanmasında sorun oluşturmuştur.

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni Edirne'nin Azatlı, Büyünlü, Hasanpınar, Küplü, Sazlımalkoç, Subaşı, ve Şaraplar köylerinden olan Pomak kökenli gönüllülerden oluşmaktadır. Bu köylerin seçilmesinin nedeni, Pomak halkının buralarda yoğunlukta yaşaması ve ulaşılma kolaylığındandır. Çalışmaya katılan gönüllülerde hala Pomakça konuşabilen, Pomak halk kültürüne önem veren kişiler olarak sınırlandırılmaya özen gösterilmiştir. Çalışma 2022 Aralık ayında gerçekleştirilmiş olup; geleneksek yemeklerinin neler olduğu, özel günlerde tükettikleri yiyecek içecekler, yemeklerin yapımında kullanılan araç gereçler sorulmuştur. Görüşme sonunda elde edilen veriler yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Verilerin hazırlanmasında elde edilen bulgular kaynak kişiler (K, Tablo 1) olarak belirtilmiştir. Sınırlılıklar içinde 11 gönüllü ile veri toplama aracı uygulanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Görüşmeler, katılımcıları daha iyi anlayıp yorumlayabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı biçimlendirilmiş mülakat tekniği uygulanmıştır. Görüşmelerin gidişatına göre bazı sorular açık uçlu sorulmuştur. Böylelikle derinlemesine bilgilere ulaşmak daha kolay hale gelmektedir.

Tablo 1. Kaynak Kişiler

No	İsim Soyisim	Yaşı	Mesleği	Yaşadığı Köy
1	G. B	52	Ev Hanımı	Hasanpınar
2	H. S	52	Ev Hanımı	Azatlı
3	E. E	38	Müşteri Temsilcisi	Sazlımalkoç
4	F. B	26	Satış Danışmanı	Küplü
5	H. B.	51	Ev Hanımı	Küplü
6	H. S	79	Ev Hanımı	Şaraplar
7	N. A	75	Ev Hanımı	Büyünlü
8	C. Y	60	Ev Hanım	Büyünlü
9	M. S	28	Bankacı	Subaşı
10	G. K	56	Ev Hanımı	Sazlımalkoç
11	A. P	74	Ev Hanımı	Subaşı

Bulgular

Çalışmada Pomak kültürünü günümüzdeki yeri ve devamlılığının daha iyi anlaşılması için geleneksel yemek (yiyecek-içecek) ve yemeklerin yapımında kullanılan araç gereçler hakkında sorulan sorulara verilen yanıtlar tablo 2’de de görülmektedir. Katılımcılardan alınan cevaplara göre yemekler (ana yemek, ara sıcak, meze, çorba ve tatlı) 5 ana başlık altında hazırlanışları ile anlatılmıştır.

Tablo 2. Yemekler

Ana Yemek

Kaçamak*	Suyun içene tuz katılarak karıştırılır. Mısır unu azar azar eklenip sürekli karıştırılır. Katılınca tepsiye alınıp, üzerine tereyağı gezdirilir, ortasına lor peynir veya kavurma konulur.
Kapama	Et veya tavuk haşlanır. Pirinç geniş tepsi içinde ayçiçek yağıyla kavrulduktan sonra üzerine haşlanan etler alınır, üstünü geçecek kadar su eklenir ve fırınlanır.
Papuda	Papuda (börülce) yıkanıp kara suyu çıkana kadar kaynatılır. Küp küp doğranmış soğan kaynayan papudanın içine eklenir. Ayrı davada ayçiçek yağı ve un kavrulur ve salça eklenir. Son olarak yemek ve kavrulan un bağlanıp bir taşım kaynatılır.
Kapriva	Kapriva (ısırgan otu) yıkanıp ince ince doğranır. Zeytinyağı, doğranmış soğan, salça ve kapriva eklenip kavrulur. Kavrulan malzemelere su eklendikten sonra pirinç eklenip kısık ateşte pişirilir.
Ara Sıcak	
Tikvenik	Yufka içine rendelenmiş bal kabağı, ceviz ve şeker serpiştirilip, yufkanın kenarları içe doğru katlanıp rulo yapılır. Peçkada üstü kızarana kadar pişirilir ve sıcak suda eritilen şeker dökülüp çekene kadar bekletilir.
Praz Pita	Pırasa ufak doğranıp az yağda kavrulur. Pişen pırasalara az margarin eklenip bekletilir. Bir karıştırma kabında un, su, tuz alınıp karıştırılır. Elde edilen hamur 3'e bölünüp bekletilip sonrasında tepsi büyüklüğünde açılır. Açılan hamurun üzerine erimiş margarin dökülür ve pırasalı harçtan eklenir. Son parçayla da böreğin üstü kapatılır ve peçkada üstü iyice kızarana kadar pişirilir.
Pomak böreği	Sıvı yağda küp doğranmış soğan kavrulur ve üzerine haşlanmış patates, taze soğan, sıvı yağ ve baharatlar eklenir. Hamuru için un, sıvı yağ, tereyağı, tuz ve yumurta karıştırılıp 4 eşit parçaya bölünür ve yufka şeklinde açılıp, üzerine yağ sürülür. Harç yayılarak 4 hamura aynı işlem yapılır ve peçkada üstü kızarana kadar pişirilir.
Kolak	Bir kaba un alınır ve ortasına ılık sütle yaş maya ezilir. Sonrasında yumurta, süt, yağ ve tuz eklenerek boza kıvamı gelene kadar karıştırılır. Geniş bir tavaya margarin sürerek hamurlu harçtan dökülür ve arkalı önlü pişirilir.
Meze	

Kaşurak /Kurtmaç	Süt kaynatılır. Peynirin de tuz oranı göz önüne alınarak arzu edilen oranda tuz ilave edilir. Süt bir kenarda ılınmaya bırakılır. Biberler 3-4 cm uzunluğunda doğranır. Doğranan biberler kavanozun yarısına kadar doldurulur. Kavanozdaki biberlerin üzerini bir iki parmak geçecek kadar kırıklı sert beyaz peynir konulur. Ilık süt kavanozun ağzına kadar doldurulur. Kavanoz sıkıca kapatılır. Ters çevrilen kavanoz, bir sofra bezi üzerine alınarak üzeri sıkıca örtülür. Yaklaşık 2 gün bir kenarda mayalanmaya, arada kontrol edilir. Yoğurt kıvamından daha sıkıca bir kıvam bağladıklarında buzdolabına alınır. 10 gün sonra yemeye hazır hale gelirler.
Mamzana	Patlıcan, biber ve domatesler ateşte közlenir. Kabukları soyulup bir kap içine küçük küçük doğranır. Domateslerin suyunun kalmaması için kısa bir süre ateşte kavrulur. Domatesin pişirilmesi sırasında içine ezilmiş sarımsak ilave edilir. Karışımın pişmesinden sonra ayrı bir kapta doğranmış olan patlıcan ve biberlerin içine domates karışımı ilave edilir. Üzerlerine maydanoz ilave edilip servis tabağına alınır.
Çorba	
Tikva	Soğan, havuç, patates ve bal kabağı kavurularak, üzerine su eklenerek pişirilir. Yumuşayan sebzeler püre haline getirilip, su ilavesi yapılarak kaynatılır.
Mısır kaşesi	Su bir tencerede kaynamaya alınır. Bir bardak soğuk su, bir bardak mısır unu ile birlikte kaynamakta olan suya ilave edilir. Bu arada unun topaklanmaması için çorba sürekli karıştırılır. Çorbanın altı kapatılacağı sıra, bir tavada kızdırılmış tereyağı çorbaya ilave edilir.
Tath	
Kaçamak*	Suyun içene tuz katılarak karıştırılır. Mısır unu azar azar eklenip sürekli karıştırılır. Katılınca tepsiye alınıp, üzerine pekmez gezdirilir.
Belmij	Bakır tencere içine taze peynir konularak normal ateşte tahta kaşık veya tahta ince oklava ile karıştırılarak erimesi sağlanır. Süt haline gelen peynir katılmaya başladığı an irmik azar azar dökülerek karıştırılır. Bu şekilde 15-20 dakika orta ateşte karıştırılır ve daha sonra şeker azar azar ilave edilir. 3-5 dakika daha kaynatılarak karıştırılır ve ateşten alınarak tepsi içine dökülür, yayılır.
Brakana	Yağ, süt ve margarin bir kaba konup karıştırılarak kaynatılır. Kaynamaya başladığı anda alabildiği kadar un eklenip karıştırılır soğumaya bırakılır. Ilıyınca yumurta sarısı, karbonat kabartma tozu eklenir elle yoğrulur. Kulak

	memesi kıvamına gelince ceviz ya da yumurta büyüklüğünde yuvarlanıp tepsiye dizilir. Fırında kızarana kadar pişirilir. Şerbeti için su ve şeker kaynatılıp sıvı yağ kıvamına gelince sıcak olarak hazırlanan tatlının üzerine dökülür üzeri kapatılır soğumaya bırakılır.
--	---

Bulgulara göre Pomaklar yemeklerinin günlük yapımına özen gösterdiklerini, yemek aktarımlarının genelde büyüklerinden ve akrabalarından öğrendiklerini belirtmişlerdir (K 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11). Kabağın tüketimi fazla olduğu görülüp günlük yaşamda ve özel günlerde tatlı, börek veya çorba olarak yapıp, tüketimi yapılmakta olduğunu ifade etmişlerdir (K 1, 2, 5, 6, 7, 10, 11). Yine özel günlerde buldukları bölgedeki etkileşimlerden dolayı kuru fasulye yemeğine önem verdikleri belirtilmiştir (K 5, 6, 7, 11). Tablo 2’de ifade edilen yemekler arasında bulunan Kaçamak; yapılış aşamasınca aynı olup, sonrasında eklenen malzeme değişikliği ile ana yemek ve tatlı olarak opsiyonel kullanıldığı görülmüştür (K 1, 2, 5, 6, 7, 8, 10, 11). “Pomak ekmeği” olarak adlandırdıkları nohut ekmeği evlerinde yapıldığı gibi, köylerinde bulunan bazı fırın işletmelerinde de hala yapıldığı ifade edilmiştir (K 10, 3).

Katılımcılara yöneltilen “Geçmişten günümüze aktarılmış ve hala kullanılmaya devam eden araç gereçler var mı varsa nelerdir?” sorusuna kendilerine özgü 4 araç olduğu söylenmiştir. Bunların peçka, el yapımı yer sofrası, geniş ekmek teknesi ve toprak fırını (Pomak fırını) olduğu belirtilmiştir. Peçka, balkan köylerde kullanılan kuzine olup, Pomakların yoğunlukla kabak tatlısı ve böreklerini pişirdiği bir araç olarak kullanılmaktadır (K 2, 5, 6, 7, 8, 11). Bir diğer araç-gereç olan el yapımı yer sofralarının ise genellikle özel günlerde kullandıkları ve kalabalık yemeklerde etrafında topladıkları söylenmiştir (K 6, 7, 8, 10, 11). Pomak fırınının hala kullandığını dile getiren katılımcı (K1) “Pomak fırınlarımız topraktan yapılır. Farklı pişiririz biz nohut ekmeğimizi. Önüne koyarız odunları, sağın da solunda olmaz hiç, hemencecik ısıyı verir o kızanım. Eşit pişer her bir tarafı” demiştir.

Katılımcılardan da edinilen bilgi dahilinde Pomaklarda doğumlarda kaygana, ölümlerde mafış, düğün ve sünnet gibi törenlerde yapılan kuru fasulye harici et-pilav yemekleri, bocuk gecesinde yapılan kabak yemeği ve tatlıları gibi bir çok yiyeceğin bu etnik grubun kendilerine özgü gelenekleri/özel günleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca kapama, kaçamak, tikva, pita gibi Edirne yemeklerinin de Pomak yemek kültüründe yer alması kültürler arası etkileşimin devam ettiğini göstermektedir.

SONUÇ

Etnik unsurlar kültürel çeşitlilik ve zenginlik açısından tüm ülkelerce önemlidir. Birçok etnik yapının bulunduğu Türkiye’de de toplulukların gelenek görenek ve yemek kültürlerini sürdürmeleri kültürün yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılması açısından önem arz etmektedir. Etnik olarak az nüfusa sahip Pomak topluluklarının yeterli literatür taramalarının bulunmamasından dolayı yapılan çalışma gerekli kılmalıdır.

Görüşmelere bağlı yapılan araştırmalar sonucunda, Pomak halkının zengin bir yemek kültürüne yapıya sahip olduğu görülmektedir. Doğum, ölüm, düğün ve kendilerine özgü yaptıkları bazı

bayramlarda (bocuk gecesi, sedenka) farklı gelenekleri olduğu ve bu özel günlerde yaptıkları özel yemekler kayıt altına alınmıştır. Hamur işlerine önem veren Pomaklar, aynı zamanda yaşadıkları bölgeden de kaynaklı olarak balkabağına önem vermişler ve bir çok yemekte, özel günde simge olarak kullanmışlardır. Ayrıca yapılan bazı yemekler Edirne'nin kültürel yapısında rol aldığı görülmüştür. İsimce farklı olan yemekler içerik olarak bakıldığında Edirne mutfağıyla benzerlikleri fark edilmiştir. Pomak kültürü hala yaşatılmaya devam edilse de büyükşehirlere göçlerin artması ve diğer etnik kökenlerle akrabalıklar sonrasında birçok gelenek ve görenek unutulmaya başlamıştır.

Toplumsal olarak mutfak kültürümüzde yer alan zenginliğin korunması açısından etnik toplulukların yiyecek-içecekleri, yemek yapım metotları yada mutfakta kullandıkları malzemelerin kayıt haline getirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda unutulmaya yüz tutan topluluklar için konuya hakim, bilgi ve tecrübeye sahip olan kişilerle konuşularak kültürün devamı için çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Yerel yönetimler, üniversiteler, araştırma enstitüleri yada sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak katılımcılar belirlenmeli; gerekirse destek alınıp genç nesile kültürün aktarılabilmesi açısından tadım ve tecrübe sahibi olabilecekleri yerel/sanal mutfaklar, kurslar yada ticari işletmelerin açılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O. (2020). *Etnik Kökenlerin Mutfak Kültürlerindeki Değişimlerin Belirlenmesi: Balıkesir Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2020.
- Ağcakaya, H., & Can, İ. I. (2019). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Gastronomi Müzeleri Örneği. *Gastroia: Journal Of Gastronomy And Travel Research*, 3(4), 788–804.
- Arman, A., & Çetin, H. C. (2021). *Kültür, İnanç Ve Coğrafya Faktörlerinin, Toplumların Yemek Kimliği Oluşum Ve Gelişim Sürecine Etkisi*, 11. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Ankara, 2021.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür Ve Kimlik. *Milli Folklor*, 87(22), 159.
- Buttanrı, M. (2010). Bulgaristan Türkleri Arasında Tiyatro Faaliyetleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3(6), 136–162.
- Çam, O., & Çelik, C. (2022). Evaluation Of Bocuk Night Within The Framework Of Faith Tourism Events. *Journal Of Applied Tourism Research*, 3(1), 37–56.
- Deniz, E. (2019). *Türkiye'ye Pomak Göçleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi Ve Etkileşimi Üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50–57.
- Güler, S. (2010). Türk Mutfak Kültürü Ve Yeme İçme Alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 24–30.

Güzel, Ö., & Akyurt Kurnaz, H. (2020). Türk Kültüründe Bir Miras Olarak Bocuk Gecesi Ritüeli İçeriği: Fenomenolojik Bir Araştırma. *Milli Folklor*, 128(16), 163–178.

JoshuaProject. (2010). *Pomak Türkiye Profili*, [Pomak in Türkiye people group profile Joshua Project.html](http://JoshuaProject.html) (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Kırtıl, M. (2016). *Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Kızıldemir, Ö. (2020). Edirne Mutfak Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(7), 100–113.

Koyuncu, A. (2013). Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913) Forced Conversion Of The Pomaks To Christianity During The Balkan Wars (1912-1913). *Otam*, 33, 139–196.

Öncül, K. (2019). Kültürleşme Açısından Türk Kültüründe Sünnet. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 123–129.

Orhun, D., & Akıllı, K. (2019). *Yedikleriniz Davranışlarınız Olur!*, Velespit Yayınları, İstanbul, 2019

Özcan, S. (2013). *Pomak Kimliği*, Ceren Yayıncılık Kitapevi/ Edirne, 2013.

Özden, M. (2017). Trakya Ağızlarında Kullanılan Yemek Adları. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 113-131.

Pelin, M. (2020). *Edirne’de Pomak Halk Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2020.

Pelin, M. (2021). Edirne’de Pomak Doğum Âdetleri Üzerine Bir İnceleme. . . *Rumelide Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 24(14), 755–770.
<https://doi.org/10.29000/Rumelide.995429>

Saçılık, M. Y., & Çevik, S. (2014). Pomak Yemek Kültürünün Yaşayan İzleri: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *İi. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi*, 628–638.

Sarıtaş, S., & Hacıoğlu, C. (2017). Çamlıca’da Eski Bir Balkan Kutlaması: Bocuk Gecesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 333–340.

Saruhan, G. E. (2012). *Kentsel Markalaşma Sürecine Kültür Turizminin Etkisi: Antakya (Hatay) Örneği*, Yusak Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Talas, M. (2005). Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü Ve Mehmet Eröz’e Göre Türk Yemekleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 273–283.

Taş, D., & Aksoy, M. (2020). Edirne ’ Nin Sınır Köylerinde Yaşayan Pomak Ve Muhacirlerin Yemek Kültürü Üzerine Bir İnceleme ** (A Study On The Food Culture Of Pomak And Emigrants Living In The Border Villages Of Edirne). *Journal Of Tourism And*

- Gastronomy Studies*, 8(4), 2565–2587. <https://doi.org/10.21325/Jotags.2020.727>
- Uçuk, C., & Buyruk, L. (2020). Postmodernizmin Türk Mutfak Kültürüne Etkileri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Gastroia: Journal Of Gastronomy And Travel Research*, 4(2), 270–286.
- Yaşar, O. (2009). *The Study Of The Province Of Edirne In Respect Of Population Movements And The Socia-Economic Qualifications Of Those Who Have Participated In Migrations In Recent Periods*. 14(21), 197.
- Yayak, A. (2019). A Research On The Identity And The Cultural Features Of Pomak Community. *Mester Journal*.
- Zafer, Z. (2001). Pomak Türklerinin Nişan Ve Düğün Geleneği. *Erdem*, 13(39), 569–588.
- Zafer, Z. (2020). Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bağlamında 1989 Öncesi Pomak Göçleri. *International Journal Of Social Sciences*, 3(1), 13–37.

KIRIM TATAR MUTFAĞININ NİTEL OLARAK ARAŞTIRILMASI: GÖBETE (TATAR BÖREĞİ) BÖREĞİ ÇEŞİTLERİNİN ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - <https://orcid.org/0000-0002-9112-7650>

Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - <https://orcid.org/0000-0003-4769-7717>

Seda BAYBAL

Necmettin Erbakan Üniversitesi, - <https://orcid.org/0000-0001-5927-5189>

ÖZET

Ruslar tarafından ülkeleri işgal edilen, göçe zorlanan Kırım Tatarları Türkiye'ye göç etmişlerdir. Kırım mutfağına özgü yemek kültürlerini de beraberlerinde getirerek Türkiye'de kullanmaya devam etmişlerdir. Bu çalışma ile Kırım Tatarlarının mutfak kültürünün daha çok tanınması ve unutulmaması için kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği ile hazırlanmış olup Konya'da ikamet eden, Kırım kökenli Tatarlar ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 10 kişiden oluşmaktadır. Yapılan çalışma ile göbete (köbete) böreğinin halen Kırım Tatarları tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Göbete böreğinin Konya'nın ilçelerinde ve köylerinde ikamet eden Kırım Tatarları tarafından halen yapıldığı ve göbete böreğinin birden fazla reçetesinin, adının olduğu görülmüştür. Göbete böreği un, su, tuz ve maya ile hazırlanan hamurdan yapılmaktadır. İç harcı ise yapılan göbeteye göre (tavuklu, kıymalı, patatesli, peynirli ve ıspanaklı) değişkenlik göstermektedir. Gündelik hayatta ve bayramlarda tüketilen göbetenin yanında ayran, çay ve şerbet ikram edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar, Göbete, Mutfak Kültürü.

QUALITATIVE RESEARCH OF THE CRIMEAN TATAR CUISINE: EXAMPLE OF GÖBETE (TATAR PASTRY) PASTRY TYPES

ABSTRACT

Crimean Tatars, whose countries were occupied by the Russians and forced to migrate, migrated to Turkey. They continued to use it in Turkey, bringing with them the food cultures unique to the Crimean cuisine. With this study, it is aimed to record the culinary culture of the Crimean Tatars in order to be recognized and not forgotten. The study was prepared with the

interview technique, one of the qualitative research methods, and interviews were conducted with Tatars of Crimean origin residing in Konya. Participants consist of 10 people. With the study, it was determined that the gobete (köbete) pastry is still made by the Crimean Tatars. It has been seen that Göbete pastry is still made by the Crimean Tatars residing in the districts and villages of Konya, and that there is more than one recipe and name of the Göbete pastry. Göbete pastry is made from dough prepared with flour, water, salt and yeast. The stuffing varies according to the meat (with chicken, minced meat, potatoes, cheese and spinach). Ayran, tea and sherbet are served in addition to the belly, which is consumed in daily life and on holidays.

Keywords: Crimean Tatar, Göbete, Culinary Culture.

1.GİRİŞ

Karadeniz'in Kuzeyinde bulunan Kırım yarımadası stratejik konuma ve elverişli iklime sahip olmasından dolayı her dönemde önemini korumuştur. Türklerin bu topraklara ilk defa Hunlar döneminde geldiği bilinmektedir. Bu süreçten sonra Kırım yarımadası, Türklerin yaşadığı bir bölge haline gelmiştir (Görgeç, 2022). Hunları; Göktürkler, Onoğurlar, Kuturgurlar, Hazar Türkleri ve Peçenekler izlemiştir (Hülügü, 2012). Kırım konumu gereği pek çok göçebe ve yerleşik halka ev sahipliği yapmış bir yarımadadır. Bu nedenle Kırım Tatar halkının varoluşunda yer alan etnik gruplar çeşitlilik göstermektedir. Bu farklı etnik grupların Kırım Tatar halkı ile birleştirilmesi yüzyıllara yayılmıştır. Birleşme sürecindeki bağlantı unsurlarının başında bölgedeki Türk dili ve din ortaklığı gelmektedir (Chubarova, 2005).

Kırım, Altınordu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle Kırım Hanlığı, Hacı Giray önderliğinde 1438'de kendi bağımsızlığını ilan etmiştir (Genç vd., 1992). Kırım Hanlığı, 1441'de ilk defa kendi parasını bastırarak devlet olma yolunda önemli bir adım atmıştır (Ülküsal, 1980). Kırım Hanlığı, 1783'te Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Kırım halkı Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde bulunan bölgelere ve kendi topraklarında azınlık durumuna düşmüşlerdir. Rusların zulüm ve eziyetlerine maruz kalmak istemeyen bölge insanı o yıllarda "Ak Topraklar" olarak bilinen Anadolu ve Osmanlı'nın diğer bölgelerine gruplar halinde göç etmeye başlamıştır. Takip eden yıllarda ise Rus idarecilerin uygulamış oldukları politikalarla Kırım'da bulunan Tatarlar önemli ölçüde göç etmişlerdir. Tahmini 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç ederek yerleşen Kırım Tatarlarının sayısının en az 1.800.000 olduğu belirtilmektedir (Kırımlı, 2017). Bu göçler 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra daha da artmıştır. Osmanlı Devleti Anadolu'ya göç eden Kırım Türklerine, içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılara rağmen tüm olanaklarını sağlamıştır. Osmanlı Devleti, iskân politikalarında Kırım'ın iklim şartlarına uygun yerler seçmeye gayret etmiştir. Fakat gittikleri yerleri beğenmeyen pek çok Kırım Türkü daha sonra kendi istedikleri yerlere göç etmiştir. Türkiye'de Kırım Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları yerler ise; Eskişehir, Konya, Adana, Ankara, Bursa, Edirne, İstanbul ve Tekirdağ olmuştur. Az da olsa Kırşehir, Kırıkkale ve Yozgat şehirlerinde de bazı Kırım Türk köylerine rastlanmıştır. Kırım Türklerinin Konya bölgesine yerleştirilmeleri ise 1890-1905 yılları arasında gerçekleşmiştir (Yolaçan, 2019).

Tatarların göç ettikleri bölgelerde yeni bir hayat kurabilmeleri ve yaşamlarını sağlayabilmeleri için gerekli olan araç-gereçlerden mahrum olmaları da Tatar göçmenleri için hayatı zorlaştıran faktörler arasında yer almıştır. Yerli halk ile Tatar göçmenleri arasında başta uyum problemi olmak üzere birçok sosyal ve ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Ancak, Tatar göçmenleri yabancılık, yokluk ve çaresizlik içerisinde yaşanan bütün olumsuz şartlara rağmen yurt tutmaya çalışmış, yerleşecekleri yerlerin seçiminde titiz davranmışlar. Genelde yerleştikleri köylerin ilk kurucuları olmuşlardır (Şahin, 2011).

Kırım tatarları pek çok alanda olduğu gibi mutfak alanında da zengin bir kültüre de sahiptir. Bu zenginlik, Kırım tatarlarının kendi öz değerleri yanında tarihleri boyunca pek çok farklı kültürlerle iç içe yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır (Baykasoğlu, 2022). Tatarlar ağırlıklı olarak hamur işi ile beslenirler. “Tatar hamursuz doymaz” sözü de buradan gelmektedir (Baraz, 2018). Bu sebeple Tatarlara özgü bir lezzet olan Göbete (Tatar böreğinin) böreğinin literatürde yer almaması ve unutulma tehlikesine sahip olması bir sorun olarak görülmektedir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

İnsanoğlu, toplumsal ve kültürel bir varlıktır aynı zamanda bu durum insanoğlu için bir gerekliliktir. Bu gerekliliğin, insanoğlu tarafından hem toplumsal hem de kültürel açıdan bilinçli ve görünür hale getirilmesi gereklidir. Böylece bu bilinçli ve görünür hal, toplumun ve kültürün sürdürülebilirliğini sağlar (Ersoy, 2016). Yerleşik hayata geçmiş toplulukların savaş veya coğrafya gibi sebepler ile göçe zorlanması sonucunda kültürel hareketliliklerini yaşatmada sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Savaş ve siyasi çekişme sonucunda göçe zorlanan topluluklar incelendiğinde bunlardan en önemlilerden birisi Kafkasya’da yaşayan topluluklardır (Habiçoğlu, 1993). Tatarların da Kafkasya’daki milletlerden birisi olduğu bilinmektedir (Tuncer ve Badem, 2021).

Türkler Orta Asya bozkırlarından Anadolu topraklarına gelirken beraberinde getirdikleri kültürel birikimlerini, etkileşim halinde oldukları toplumlarla sentezlemiş ve kültürel gelişimlerini devam ettirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu ise yayıldığı topraklarda karşılaştığı uluslar ve kültürler ile etkileşerek sentez bir mutfak çıkartmıştır. Bu derece gösterişli bir mutfak olması sentezin başarısından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda 20. yüzyılda kitleler halinde göçe zorlanan ve Türkiye’nin çeşitli illerinde yaşamlarını sürdüren Kırım vatandaşlarının mutfağı da Türk mutfağı ile özdeşleşmiştir (Berkok ve Toygar, 1994).

Tatarlar eski çağlarda göçebe bir yaşam sürmüşlerdir. Bu durumdan dolayı sürekli hayvancılıkla uğraşmış ve hayvansal ürün kaynaklı bir yemek alışkanlığı ile günümüze kadar gelmişlerdir. Yerleşik hayata 13. yüzyılda geçmeyi tercih eden Kırım Tatarları denize doğru ilerledikçe farklı milletler ile karşılaşmış ve onların tarım konusundaki deneyimlerinden yararlanarak bu durumu faaliyete geçirmeye çalışmışlardır (Arıkan, 2017; Kırimer, 2015.). Farklı yemekleri ile değişik millet ve kültürlerden etkilenmiş ve onları etkilemişlerdir (Tuncer ve Badem, 2021). Kırım Tatar mutfağını etkileyen bazı etkenler olarak; yarımadanın iklim şartları, tarımsal ürünlerinin çeşitliliği, yarımada da yaşayan toplumların ve kültürlerinin

zenginliği, bu toplulukların birbirini etkilemesi olarak sıralanabilir (Saçılık vd., 2018; Kırimer, 2015). Tarımsal faaliyetlerde başarılı olan Kırım Tatarları, yerleştikleri bölgelerde yerli halka birçok tarım tekniğini ve aletini öğretmişlerdir. Sahip oldukları mutfak kültürünün temelinde ise başarılı oldukları tarımsal faaliyetler büyük ölçüde etkili olmuştur (Tuncer ve Badem, 2021).

Her kültürde olduğu gibi Tatar yemek kültürünün oluşmasında da iklim ve coğrafi faktörlerin payı büyüktür. Bulunduğu bölge verimli siyah toprağa, ovalara ve ormanlara sahiptir. Aynı zamanda su kaynakları açısından oldukça zengindir. Verimli topraklarda buğday, karabuğday, çavdar, darı, bulgur gibi tahıllar, baklagillerden ise bezelye yetiştirilmiş ve dolayısıyla mutfak kültürlerinin büyük bir kısmını hamur ve tahıl ağırlıklı yemekler oluşturmuştur. Tahıl dışında bahçede patates, soğan, havuç, kırmızı pancar, turp gibi ağırlıklı yeraltı sebzeleriyle birlikte domates, salatalık, lahanası, tatlı kabak yetiştirmişler ve bunları çeşitli sebze yemeklerinde kullanmışlardır (Sabbağ ve Yıldırım, 2017).

Kırım Tatar mutfağını oluşturan başlıca malzemelerin et ve buğday olduğu bilinmektedir (Kırimer, 2015). Tatarlar yemeklerinde koyun ve sığır etini sıklıkla kullanmışlardır. Eti taze tükettikleri gibi bastırma, kakaç veya kurut (kurutulmuş et), ereşkik (sucuk) veya kazılık (at sucuğu) olarak veya salamura yapılarak tuzlanmış şekilde ağaçtan yapılmış fiçılarda saklamışlardır (Kırimer, 2015; Saçılık vd., 2018). Ayrıca Tatar mutfağında buğday kullanımının yüksek olması pek çok hamur işinin üretilmesini ve tüketilmesini sağlamıştır. Çibörek aralarında en bilinenidir (Saçılık vd., 2018).

Tatarların temel pişirme teknikleri kaynatma, fırınlama ve kızartmadır. Tatar mutfağında buğday ve un kullanımı yüksek olduğundan birçok farklı reçeteden börek yapımına rastlamak mümkündür. Tatar mutfağı hamur işi haricinde de tıpkı diğer Orta Asya mutfakları gibi at eti ve at sütü tüketiminin yaygın ve günlük tüketimin bir parçası olduğu mutfaklardandır. Tatarlar at etinden özel yöntemle kurutarak kazılık (at sucuğu), bağırsağından ciğer ve yarma karışımından dolma hazırlamışlar, yağından ise hamur yemeklerinde, böreklerde ve kızartmalarda faydalanmışlardır. Bu uygulamalar Tatar mutfağında halen devam etmektedir. Besin değeri yüksek olduğundan halk arasında ‘at etini yiyen insan yorulmaz ve kış soğuşunda üşümez’ inancı hâkimdir (Ehmeycanov, 1999, s. 6’dan aktaran Sabbağ ve Yıldırım, 2017).

Kırım halkı ekonomik zorluklardan dolayı, her daim tüketilecek besin bulabilmeleri için “kiler” kültürünü geliştirmiştir. Yazları; turşu, reçel, salça, kurutulmuş sebze kışları ise; balık salamuralarını hazırlamışlardır. Katık (yoğurt), ırımçık (peynir), yazma (ayran), sarı yağlarını (tereyağı) ise ahşap fiçılarda saklamışlardır (Tonar, 2020).

2.1 Tatarların Yemek Kültürü

Her milletin geleneksel yemekleri o milletin asırlarca oluşan maddi ve manevi kültür birikiminin önemli unsurudur. Geleneksel yemek kültürünün oluşumunda coğrafi şartlar oldukça etkilidir. Kırım Tatarlarının mutfağında zengin bir yemek çeşitliliğinin olduğu bilinmektedir. Bunun sırrı ise Kırım yarımadasının elverişli iklim şartları, zengin flora ve faunasıdır.

XVII yy’ da Türk seyahatçi Evliya Çelebi Kırım’ı gezerken, Güney Kırım ikliminin limon,

portakal, incir ve nar yetiştirmeye müsait olduğunu söylemesi de bunu doğrulamaktadır (Baraz, 2001). Et, balık, meyve, sebze ve süt ürünleri Kırım Türklerinin geleneksel mutfağına özgü ürünlerdir. Yemeklerin çeşitli ve farklı oluşu Kırımın Yunanistan, İtalya, Türkiye, Ukrayna halklarının kültürleriyle uzun süre etkileşimde kalmasından kaynaklanmaktadır. Kırım bölgesindeki yemek çeşitliliği, Kırım’da yaşayan farklı yörelerin, damak lezzetlerinden ve alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Mesela, Yalıboylular (Güney Kırım) balık, meyve ve sebze yemeklerini tercih ederlerken çöl bölgelerinde süt ve et ürünlerinin tüketimi daha ağırlıklıdır. Et, temel geleneksel gıdalar arasında başta gelmektedir. Koyun ve sığır eti çok yaygındır. Çoğunlukla taze et kullanılmaktadır. Koyun etinin küçük parçalara ayrılarak iç yağı ve soğanla kızartılmasına kavurma denilmektedir. Kış mevsimi için eti özel fiçıda (çapçakta) salamura yöntemiyle tuzlamaktadırlar. Koyun etinden ise sarımsak ve diğer baharatlarla hazırlanan sucuk kurutulularak yemek için hazırlanır. Farklı pilav çeşitleri günümüzde ve özel günlerde Kırım mutfağında yaygın olarak tüketilir. Sarma çeşitleri de yaygındır, üzüm yaprağından yapılan yaprak sarması, lahana sarması, biber dolması halen yaygın olarak tüketilmektedir. Kırım Tatarlarının geleneksel yiyecekleri arasında farklı meyve ve sebzeler de yer almaktadır. Elma, armut, kayısı, kızılıçık, erik, dut, hurma, incir, kiraz, vişne, şeftali ve üzüm hem taze hem de kurutulmuş haliyle (kertme kuru) kullanılmaktadır. Bu meyve ve sebzelerden bol bol kışa hazırlık reçel ve pekmez hazırlanmaktadır. Kış için lahana, domates, salatalık, biber ve patlıcan turşuları kurulmaktadır. Fındık, ceviz ve badem Güney Kırım’ın dağlık bölgelerinde yaygın olarak yetiştirilmekte ve tüketilmektedir. Özellikle ceviz yıl boyu sofralardan eksik olmamaktadır. Ezilmiş cevizden burmalar için iç yapılı, süzme tataraş ve makarna üzerine serpilerek tüketilmektedir (Hacıömerova, 2009).

2.1.1. Tatarlarda Hamur İşi

Tatar mutfağında ağırlıklı olarak hamur işi tüketilmektedir. Bu durum buğday ve un üretiminin yüksek olmasıyla açıklanabilir. Tatarlarda birçok farklı reçeteden börek yapımına rastlamak mümkündür. Tatarların buharla pişirilen, haşlanan ve kızartılan pek çok hamur işi vardır. Ceviz içli börekler, cantık, göbete, burma, lokum ve pide çeşitleri bunlara örnek sayılabilir.

Çibörek, kıyma, soğan ve baharat karışımının açılmış yufkaya konulup yağda kızartılmasıyla yapılan geleneksel bir Kırım Tatar böreğidir. Halen aktif olarak Eskişehir’de tüketilmektedir. Çibörek, halk arasında Şırbörek, Şuberek, Çiberek, Çuberek, Çibörek şeklinde de adlandırılır. Çiböreğin yağsız pişirilen türüne yantık (cantık) denir. Kaşıkış veya tataraş (Türkiye’deki mantıya benzer), baklalı şehriye, üzerine ezilmiş ceviz veya sarımsaklı yoğurtlu makarna, akçacık (makarna türü) yemekleri çok popülerdir. Cenazelerde özel helva ve mayalı hamurdan hazırlanan katlamalar pişirilmektedir. Buğday, mısır ekmeği ve farklı un mamulleri (komeç, kalakay, kalaç, malay) peş gibi özel fırınlarda pişirilmektedir. Kıırma ya da kıvırma, bu yöreye göç eden Rumeli göçmenlerinin de asıl böreklerinden biridir. Un mamullerinden yağ ve kaymakla pişirilen kurabiyeleri, cevizli boynuzcukları, şeker kıyığı, kadayıf ve baklava çeşitleri çok meşhurdur (Hacıömerova, 2009).

Tatar Mutfağına Özgü Bazı Hamur İşi Çeşitleri

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-250 gr. Kıyma -1 kg un -üç baş soğan -karabiber -125 gr. Tereyağ - tuz -su	-Unu, suyu ve tuzu karıştırarak bir hamur elde edin. Hamuru beş eşit parçaya ayırarak yufkadan kalın açın. Çay bardağı ile yuvarlak parçalar elde edin Bunların içine kıyma, soğan ve karabiber karışımı içini koyup yarım ay biçiminde kapatın. Suda kaynatılarak pişirin. 40 dakika sonra suyunu süzüp üzerine kızdırılmış tereyağı dökün.

Tablo 1. Üyken Börek

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-250 gr. Kıyma -1 kg un -3 baş soğan -1 çay bardağı yağ -kırmızı biber -karabiber -tuz -1 çay bardağı su	-Unu, suyu ve tuzu karıştırarak bir hamur elde edin. Elde ettiğiniz hamuru dört parçaya ayırın. Parçaları yufkadan daha kalın açın. Bıçakla iki parmak genişliğinde, kare biçiminde kesin. Parmak ucuyla iç olan kıymayı koyun. Şapka biçiminde kıvrın. Suda kaynatılarak pişirin. 40 dakika sonra kızgın yağa atın, kırmızı biberi, karabiberi, tuzu üzerine koyun. Hazırladığımız mantılardan nohut tanesi büyüklüğünde yapın, kaşık börek çorbası elde edin.

Tablo 2. Kaşık Börek

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-1,5 kg un -bir miktar su -yarım kg kıyma -orta boy 3 adet soğan -1 çorba kaşığı tuz -1 tatlı kaşığı karabiber -1 çay bardağı yağ	- Kıymayı, rendelenmiş soğanı ve karabiberi karıştırıp yoğurun. Unu, suyu ve tuzu karıştırıp hamur elde edin. Hamuru beş parçaya ayırın. Her parçayı yufka halinde fakat yufkadan daha kalın olarak oklava ile açın. Hazırladığımız içi yufkanın içine ceviz büyüklüğünde parçalar halinde koyun.

	Yufkaları ikiye katlayıp kesin. Bu parçaları yağda kızartın.
--	--

Tablo 3. Çibörek (Şırbörek)

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-250 gr. beyaz peynir -125 gr. yoğurt, -bir fincan süt kaymağı -1 kg un -su -yarım su bardağı yağ -tuz	-Unu, suyu ve tuzu karıştırılıp hamur yapın. Hamuru ceviz büyüklüğünde parçalara ayırın, yufka halinde açın. Her yufkanın içine ufalanmış peynir koyup yağlayın. Yufkaları büzüp tepsiye sıralayın. Üzerine kaymaklı yoğurt sürüp, fırına verin.

Tablo 4. Kıрма (Saraylı), (Baraz, 2001).

2.1.2. Tatarlarda Çorba

Kırım Tatar mutfağında çorba her vakitte sevilerek tüketilen bir yemek türü olarak açıklanmaktadır. Pek çok çorba çeşidi vardır. Etlı, sebzelı, sütlü gibi. Tatarlar bazen çorbalara hamur parçaları koyarakta tüketilirdi. Lakşa, salma, alüşke, umaç çorbaları hamur parçalı çorbalar olarak geçmektedir. Tatarlar çorbaların onlara her konuda şifa kaynağı olduğuna inanırlardı. En küçük kırgınlık, hastalıkta çorba kaynatırlardı. Kandillerde, sabah ezanı vakitlerinde birbirlerine kaselerle çorba dağıtırlardı böylece komşuluk bağlarının pekiştğine inanırlardı. Çorbayı kahvaltı maksadıyla da ağırlıklı olarak tüketirlerdi. Hamur parçalarıyla pişirilen oğmaç çorbasının aynı zamanda süt kullanılarak Odunpazarı'nda da yapıldığı bilinmektedir ve böylece mutfak kültürlerinin birbirlerinden etkilendiği görülmektedir. (Hacıömerova, 2009).

Tatar Mutfağına Özgü Bazı Çorba Çeşitleri

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-200 gr. un -150 gr. kıyma -1,5 LT su -3 yemek kaşığı salça -125 gr. yağ	- Yağ ile kıymayı kavurun, salçasını ilave edip su ile tuzu koyun. Kaynayan suyun içine elle yoğrulan hamuru atın. 25 dakika kaynatıp pişirin.

-tuz	
------	--

Tablo 5. Oğmaç Çorbası

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-300 gr. yeşil mercimek -3 adet orta boy soğan -100 gr. un -2 yemek kaşığı tereyağı -2 yemek kaşığı yoğurt	-Yeşil mercimeği haşlayın, içerisine kavrulmuş soğan ve un ekleyin, kaynatın. Un, su ve tuzla hamuru yapın, yufka şeklinde açarak kibrit çöpü boyutunda hamurları kesin. Çorba kaynarken hamurları içine atın. Çorba hazır olunca yoğurt ve kızdırılmış yağ ile servis edin.

Tablo 6. Mercimekli Lakşa Çorbası

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-2 orta boy soğan -yarım kg un -1 LT et suyu -2 orta boy patates -2 yumurta -1 çay bardağı su -3 yemek kaşığı yağ -tuz	- Yağda soğanı ve unu kavurup, et suyunu ilave edin, kaynatın. Pişmesine 5 dakika kala patatesleri incecik dilimleyip atın. Un, yumurta, su, tuz çırpılarak hamuru hazırlayın. Fındık boyutunda hamurları çorbaya tek tek atın, kaynatın. En son çırpılmış yumurta sarısı ekleyerek ocaktan alın.

Tablo 7. Kartoplu Alishke Çorbası (Baraz 2001).

2.1.3. Tatarlarda İçecek

Tatarlarda tüketilen içecekler sohbeti, hoşnutluğu ifade etmektedir. Tatarların tükettiği içecekler arasında kahvenin yeri çok önemlidir ve dostluğu temsil ettiği bilinmektedir. Uğrayan her misafire kahve ikram edilmektedir. Kahve çeşitleri olarak ise kara kahve, kaymaklı kahve, sütlü kahve sayılabilir. Ayrın, hoşaf ve şerbetler yaz aylarında serinlik vermesi amacıyla çok tüketilmektedirler. Bunun dışında her yemeğin yanına kesinlikle konulmaktadır. Tatarlar ağırlıklı olarak hamur işi tükettikleri için şerbet, hoşaf ve ayrının onların vazgeçilmezleri arasında olduğu ifade edilmiştir. Her böreğin yanına kesinlikle bir içecek de konulmaktadır. Onun dışında çayı günün her saatinde tüketmektedirler ve misafirlere ikram edilen en ağırlıklı içecekleri arasında olduğu ifade edilmiştir (Hacıömerova, 2009). Ayrıca yeşil çay da

sıklıkla tüketilmektedir. İçi sıcak su dolu porselen çaydanlıklarda demleyerek sıcak bir şekilde tüketmektedirler. Yeşil çay Tatarlar için bolluk ve bereketi sembolize etmektedir (Tonar, 2020).

2.1.4. Belli günlerde yapılan yiyecek ve içecekler

Kırım Tatar mutfağında yaşamın bazı dönemlerinde, özel günlerde, dinsel günlerde o güne özgü yiyecek ve içecekler hazırlanır.

Doğum

Doğumlarda haneye yeni bebek doğduğunda “Cıyın” adı verilen bir kutlama yapılır. Bütün akrabalar bir araya gelir, yer içerler ve aralarındaki bağların kuvvetlendiğine inanırlar. Bu kutlamaların değişmez yiyeceği göbetedir. Yanında hoşafı ile ikram edilir. Aynı zamanda kavurma böreğinin de yapıldığı bilinmektedir. Kavurma börek yapımında ise göbetenin hamuru ve iç malzemesi kullanılır yalnızca böreğinin şekli değişir. Birer kişilik yarım daire şeklinde hazırlanır. Sadece bebek doğumlarına değil aynı zamanda düğün evine, yeni ev alanlara, taşınanlara kutlamaya giderken de götürülen bir börektir.

Düğün

Düğünlerde ise düğün evine gelecek konuklara ikram edilmek üzere karanfilli, yağlı kurabiye götürülür ya da düğün sahibi tarafından yapılır. Bu kurabiyeler, sinilerin üzeri parlak kırmızı jelatin kâğıdıyla kaplanarak, kurabiyelerin yanına kuruyemiş ve şekerlemeler konup sunum yapılarak ikram edilir. Ardından düğün sahiplerine kolaylık, mübarek dilekleri dilenir. Düğün sahipleri, aile bireylerinden yaşça büyük bir kadını gelen konuklara ikramları sunması için görevlendirilirler, yaşlı kadın önceden hazırlanmış bir yiyecek sandığında ikramları depolar ve düğün boyunca gelen konuklara sunar.

Sakal Bırakma

Erkekler çocuklarını evlendirip torun sahibi olduktan sonra sakal bırakırlar. Bunu mutlu bir olay olarak yakınlarıyla kutlarlar. Yakınları da bu hayırlı olayı tebrik etmek için gelirken katlama pişirirler.

Aşağıda sakal bırakma olayından sonra yapılan bir katlama tarifi verilmiştir.

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-1 kg un -bir miktar su -tuz -2 su bardağı yağ -1 su bardağı toz şeker	-Unu, suyu ve tuzu yoğurarak hamur elde edin. Hamuru yufka şeklinde açın, üzerini yağlayın. Üç kat yufkayı bu şekilde üst üste dizin. Hamuru rulo yapıp iki parmak genişliğinde kesin. Kesilen parçalar alt ve üst olacak biçimde oklava ile 8-10 cm çapında açın. Yağda kızartın, sıcakken üzerine toz şeker serpin.

Tablo 8. Katlama

Ölüm

Üzücü bir olay olmasına rağmen acıyan yer başka acıkan yer başka anlayışı hakimdir. Ölüm olayının yaşandığı evde kıygaşa denen mayalı bir hamur işi pişirilip baş sağlığına gelen misafirlere ikram edilmektedir. Ayriyeten Arife ve kandil günlerinde de kıygaşa pişirilip çocuklara, çevre halka ve komşulara dağıtılmaktadır. Kıygaşa, etli patates yemeği ve un helvasıyla eve gelen misafirlere ikram edilmektedir. Kıygaşa kıymalı iç konularak da yapılmaktadır. Kıygaşa, dağıtılırken kapaklı bakır sahanlara konulur, komşulara dağıtılmaktadır. Komşular dağıtım yapan çocuğa çerez ya da harçlık verip, çocukları sevindirerek komşuluk ilişkilerini de pekiştirmektedirler (Baraz, 2001).

Aşağıda ölüm olayından sonra yapılan bir kıygaşa tarifi verilmiştir.

Kullanılacak Malzemeler	İşlem Basamakları
-1 kg un - bir miktar su -tuz -2 su bardağı yağ -1 çay bardağı çörek otu	-Mayalı hamuru, un, su ve tuz koyarak hazırlayın. İçine çörek otu atın. Şöyün karan denen dökme demirden yapılmış yarım küre biçimindeki kazanlara bol yağ konur, yağ kızışınca hazırlanan hamur elde avuç büyüklüğünde su ile açılarak kızartılır.

Tablo 9. Kıygaşa

2.2. Göbete (Tatar Böreği)

Kırım Tatarlarında ağırlıklı olarak hamur işi yemekleri yapılır. Tatarların peş gibi fırınları vardır ve fırınlarında Tatar ekmeği diye adlandırdıkları kendi ekmeceklerini yaparlar. Göbete ile çibörek gündelik hayatta misafirlere ikram için ve yılbaşı günlerinde yapılan Tatarların en ünlü hamur işi türlerindedir. Göbete yılbaşlarında yapıldığı zaman, yeni yılın bereketli geçmesi amacıyla içi kat kat tavuk etli ve bol pirinçle doldurularak yapılmaktadır. Hamurun küçük küçük açılıp içine kıyma, soğan gibi malzemeler koyularak yağda kızartılmasıyla yapılan çibörek ise geleneksel Tatar böreği diye de adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2018).

Kabat kelimesi, göbete (köbete) kelimesinin kökenidir. Kabat sözcüğü kat, katman anlamına gelmektedir (Gönlüşen, 2016). Göbete, geleneksel ve Türk mutfağında önemli bir yere sahip olan börek çeşididir. Böreğin özellikleri arasında hem doyurucu hem de Türk toplumuna hitap eden bir börek olması dikkat çekmektedir. Bazı kaynaklarda “Göbete veya Köbete” olarak da

geçen bu börek Tatarların özel günlerinde sofralarından eksik etmediği bir hamur işi çeşididir. Kadınların lohusa dönemlerindeki ziyaretlerde, söz ve nişan merasimlerinde misafirlere ikram edilmektedir. Ayrıca Tatarların baharın gelişini kutladıkları Tepreş Bayramlarında da geleneksel olarak yapılmakta ve sunulmaktadır. Birden fazla farklı tarifi de bulunan göbetenin, patatesli, kıymalı, tavuklu, pırasalı, peynirli çeşitleri de bulunmaktadır. Klasik göbete böreği soğan, kıyma, patates malzemelerinin kavru olarak iç olarak kullanılması şeklinde hazırlanıp tüketilmektedir (Önalp, 2022).

2.2.1. Klasik Göbete (Tatar Böreği) Yapım Aşamaları

1. İç malzemesi (soğan, kıyma, patates, karabiber, tuz) yarım çay bardağı yağ ile kavrulur.
2. Ayıklanmış ve yıkanmış pirinç katılır.
3. Yarım su bardağı su eklenip pişirilir.
4. Göbete hamuru (un, tuz, su) yoğrulur. Küçük bezeler halinde ayrılır. Her beze ayrı ayrı açılarak, kurumaya bırakılır (bezeler açılırken, nişastalı un kullanılır).
5. Kuruyan yufkalar, kat kat yağlanarak tepsiye dizilir. Yufkaların yarısına gelince ara malzemesi olan içi yayılır. Sonra diğer yufkalar yağlanarak tepsiye dizilir.
6. Üst kısmı yağlanarak fırına verilir.
7. Tüm yüzeyi iyi bir şekilde kızarana kadar pişirilir (Baraz, 2001).

Dipnot: Göbete çeşitlerinde standart hamur reçetesi

1. 1 kg. Un
2. 1 tatlı kaşığı tuz
3. 1 çorba kaşığı Sirke
4. 100 gr. Eritilmiş Tereyağı
5. 1 çay bardağı Sıvıyağ [(açacağımız hamur bezelerinin arasına fırça yardımıyla sürmek için)] (Yenişol, 2014).

2.2.2. Göbete Tarifleri

Göbete çeşitleri	Malzemeler	Yapılan yer
Bayram Göbete (Kıymalı, baklava dilim).	500 gr kıyma	Eskişehir (Yenişol, 2014).
	2 su bardağı pirinç	
	100 gr tereyağı	
	Baharat	
	Tuz	
Katmer Göbete	500 gr tavuk	Eskişehir (Ulusoy, 2012).
	3 orta boy soğan	
	2 yemek kaşığı salça	
	Yarım su bardağı et suyu	
	Baharat	

	Tuz	
Ay Göbete	2 kg Pırasa	Bulgaristan (Aydoğan, Gönlüşen, 2010)
	500 gr Kıyma	
	3 orta boy Patates	
	3 orta boy soğan	
	Baharat	
	Tuz	

Tablo 10. Göbete Çeşitleri

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Yapılan çalışmada amaçlanan hedefe ulaşabilmek için nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler, soru-cevap şeklinde yüzyüze yapılarak birincil kaynaktan direkt bilgi alınmasıyla gerçekleşmiştir. Araştırmanın amacı Kırım Tatarlarının mutfak kültürlerine ait olan göbete böreğinin detaylı bir şekilde incelenmesidir. Çalışma Kasım-Aralık 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada görüşme yapılan bireyler, Konya ve ilçelerinde ikamet eden, 30 yaş üstü, 10 bireyden oluşmaktadır. Görüşme için seçilen bu bireyler, aslen Kırım kökenli olup, Konya’da halen Kırım kültürünü yaşayan ve yaşatan bireylerinden seçilmiştir. Katılımcılar metin içerisinde “Kk” şeklinde ifade edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların demografik bilgileri Tablo 14’ de gösterilmiştir. Bu bireylerin seçilmesi, aslen Kırım kökenli olmaları ve halen Kırım mutfak kültürüyle iç içe yaşamalarından kaynaklanmakta olup çalışmaya daha doğrusal açıdan yaklaşılmasına imkân sunmuştur. Katılımcılarla görüşmeler ortalama yarım saat civarında gerçekleşmiştir. Çalışmada bulguların saptanması için kullanılan görüşme soruları daha önce yapılan bir çalışmadan (Badem ve Tuncer, 2021) alınmıştır. Görüşmelerin tamamı yazılı olarak kayıt altına alınmış ve sonrasında üzerinde çözümlenmeler yapılarak çalışmaya aktarılmıştır.

Araştırmaya katılan 10 bireye ait demografik özellikler Tablo 14’ de, görüşmede kullanılan soru formu Tablo 15’ de verilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular işlenerek ve katılımcı beyanını desteklemek için alıntı yapılarak aşağıda sunulmuştur.

Kk	Adı Soyadı	Doğum Yılı	Memleketi	Cinsiyet	Meslek
1	R.B.	23.11.1964	Konya Tat Köyü	Kadın	Ev Hanımı
2	E.G.	07.11.1987	Konya Merkez	Kadın	Mühendis
3	A.G.	25.08.1965	Konya Akşehir	Kadın	Ev Hanımı
4	F.B.	31.05.1959	Konya Merkez	Kadın	Ev Hanımı
5	M.G.	08.12.1962	Konya Akşehir	Kadın	Ev Hanımı
6	E.B.	20.03.1955	Konya Merkez	Kadın	Ev Hanımı
7	E.Y.	01.03.1964	Konya Merkez	Kadın	Ev Hanımı
8	S.B.	23.09.1939	Konya Iğın	Kadın	Ev Hanımı
9	R.Ç.	13.12.1967	Konya Merkez	Kadın	Ev Hanımı

10	H.T.	04.02.1957	Konya Merkez	Kadın	Ev Hanımı
----	------	------------	--------------	-------	-----------

Tablo 14. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Bilgiler: Mülakat Yapılan Kişinin Adı Soyadı: Doğum Yeri: Doğum Tarihi: Mesleği:
Kaç yıldır ...yemeğini yapıyorsunuz?
Ne kadar sıklıkla ... yemeğini yapıyorsunuz?
... Yemeğini hangi dönemde yaparsınız? Bu dönemin bir özelliği var mıdır?
... Yemeğinin yapılışını kimden/nerden öğrendiniz?
... Yemeği yapımında kullanılan araç gereçler nelerdir?
... Yemeğini yaparken hangi malzemeleri kullanırsınız? Malzemelerin ölçüsü hakkında bilgi verir misiniz?
... Yemeğini yapmak için kullandığınız malzemelerin kendine özgü özellikleri var mı?
... Yemeğinin yapım aşamalarını anlatır mısınız?
... Yemeği yapılırken istenilen renk, tat ve lezzet gibi özelliklerin sağlanabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerekir?
... Yemeğini nasıl servis edersiniz? Kendine özgü bir servis şekli var mı?
... Yemeği muhafaza edilmeye uygun mudur? Nasıl muhafaza edilmelidir?
... Yemeğinin yörenizde ne zamandan beridir yapıldığı hakkında bilginiz var mı?
... Yemeğinin sizin yörenizde yöresel adı/başka bir adı var mı? ... Yemeğinin bir hikayesi/şarkısı/şiiri/manisi vb. var mı?

Tablo 15. Görüşmede Kullanılan Soru Formu (Badem ve Tuncer, 2021).

4.SONUÇ

Bu çalışmada Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım yarımadasında ikamet eden Kırım Tatarlarının, sosyo-kültürel yapısı, tarihi ve mutfak kültürleri incelenmiştir. Kırım Tatarları 18. yüzyılın sonunda siyasi meselelerden dolayı ana yurtlarından göçe zorlanmışlardır. Türkiye'de ikamet eden Kırım Tatarların konumu diğer ülke ve bölgelerdeki Tatarlara göre farklılık göstermektedir. Türkiye'deki Tatarlar yaşadıkları bölgelere hemen asimile olmuşlar ve kendi mutfak kültürlerini Türkiye'de de yaşatmaya başlamışlardır.

Tatarlar genel olarak mutfak kültürlerini göç ettikleri ve yerleştikleri bölgelere taşımışlar ve böylece Kırım Tatar mutfağı günümüzde halen bozulmayan ve gerçekliğini korumaya devam eden bir özelliğe sahiptir. Önemli bir diğer husus ise Tatar yemeklerinin o topraklarda nasıl yapıldıysa halen aynı şekilde orijinalliğini koruyarak yapılmasıdır. Yüzyüze yapılan

görüşmelerde elde edilen bulgular da bu durumu doğrular niteliktedir. Yapılan nitel çalışmada elde edinilen bilgilere göre de Konya'nın farklı köy ve ilçelerinde ikamet eden Kırım Tatarlarının göbete reçetelerini halen kullanmaları da mutfak kültürlerini yaşatmaya çalıştıkları kanısına varmamızı sağlamaktadır. Buradan da göbete böreğinin Tatarlara özgü bir börek olduğu ve çok uzun süredir yapıldığı sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aydoğan, N. ve Gönlüşen, N. (2010). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/2010/> (Erişim tarihi: 09.11.2022).

Badem, A. ve Tuncer, A. (2021). Kırım Tatar Mutfağının Nitel Olarak Araştırılması: Cantık Böreği Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, (5): 1-16. Doi: 10.21325/jotags.2021.938.

Baraz, N. (2001). 'Tatar Mutfağı'. *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, 18(80). <https://www.vatankirim.net/kirim-tatar-mutfagi-452/>; [Erişim Tarihi: 22.12.2022].

Baraz, N. (2001). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/2007/07/>; [Erişim tarihi: 03.11.2022].

Baraz, N. (2018). Kırım Tatar Mutfağı. <https://www.vatankirim.net/kirim-tatar-mutfagi-452/>; [Erişim tarihi: 07.11.2022].

Baykasoğlu, N. (2022). Kırım Tatarlarının Mutfak Kültürü. <http://www.turkish-cuisine.org/ottoman-heritage-3/cuisine-of-crimean-tatars-53.html?PagingIndex=2>; [Erişim tarihi: 09.11.2022].

Berkok, N. ve Toygar, K. (1994). Kuzey Kafkas mutfak kültürü ve yemekleri. Ankara: Birlik Matbaacılık.

Chubarova, E. (2005). Kırım tatarlarının tarihi ve kültürü üzerine denemeler. https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1r%C4%B1m_Tatarlar%C4%B1#cite_note-12; [Erişim tarihi: 09.11.2022].

Dündar Arıkan, A. (2017). Eskişehir'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde Eskişehir mutfağının yeri. *Journal of Human Sciences*, 14(2): 2061-2077. Doi:10.14687/jhs. v14i2.4646.

Ersoy, İ. (2016). Kırım Tatar Müzik Geleneğinde Taşıyıcı Bir Unsur Olarak Kırım Tatar Kadınları: "Apakaylar" ve "Kartanaylar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(10): 2390-2406.

Genç, Y. İ., Yıldırım, H. O. ve Demirbaş, U. (1992). Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Gönlüşen, N. (2016). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/2016/>; [Erişim tarihi: 03.11.2022].

Gönlüşen, N. (2018). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/>; [Erişim tarihi: 03.11.2022].

Görgen, İ. (2022). Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1): 283-300. Doi: 10.48146/odusobiad.1073217.

- Habiçoğlu, B. (1993). Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler. İstanbul: Nart Yayıncılık.
- Hacıömerova, R. (2009). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/2009/> ; [Erişim tarihi: 09.11.2022].
- Hülagü, M. (2012). Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Türk- Rus İlişkilerindeki Yeri. *Belleten Dergisi* ,12(17): 1441-1783.
- Kırimer, H. (2015). Kırım Tatar mutfağı. Eskişehir: Emek Ofset Matbaacılık.
- Kırımlı, H. (2017). Kırım Tatarları Kimdir? <http://www.kirimderneği.org.tr/temel-bilgiler/kirim-tatarlari-kimdir> ; [Erişim tarihi:29.10.2022].
- Sabbağ, Ç. ve Yıldırım, R.Y. (2017) Anadolu ve Kazan Tatar Türk geleneklerinde yeme içme kültürünün yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51): 1344-1355. Doi: 10.17719/jisr.2017.1862.
- Saçılık, M.Y., Çevik, S. ve Toptaş, A. (2018). Geçmişin mutfağından gelecekteki sofralara: Bandırma-Erdek yöresinin gastronomik mirası. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (1): 300-319. Doi:10.21325/jotags.2018.188.
- Şahin, C. (2011). Bir Göçmen Kenti Olarak Eskişehir ve Eskişehir'in Sosyo-Kültürel Yapısında Tatar Kimliği. *İdeal Kent Dergisi*, Cilt 3: 220-243.
- Tonar, A. (2020). Kırım Mutfağı. <http://misakizafer.com/2020/09/10/kirim-mutfagi/> [Erişim Tarihi: 05.11.2022].
- Önalp, F. (2022). El Açması Hamuruyla Tatar Böreği: Göbete. <https://tahtakepce.com/gobete/>; [Erişim tarihi: 03.11.2022].
- Ulusoy, L. (2012). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/2012/> ; [Erişim tarihi: 09.11.2022].
- Ülküsal, M. (1980). Kırım Türk-Tatarları (Dünü Bugünü Yarımı). İstanbul: Baha Matbaacılık.
- Yeniyol, S. (2014). Tatar Yemekleri. <http://tataryemekleri.blogspot.com/2014/>; [Erişim tarihi: 09.11.2022].
- Yıldırım, Ü. (2018). Kırım Tatar Türklerinin Düş Evrenini Besleyen Sanatsal Tasarımlar: Karaman/Ayrancı Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (73):215-222. Doi: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7763> .
- Yolaçan, M. (2019). Kırım Tatarlarının Tarihsel Süreçte Örf, Âdet ve Gelenekleri (Konya ve İlçeleri Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

YERLİ TOPLUM ALGILAMALARINDA ORTA DOĞULU GÖÇMENLER: SAMSUN ATAKUM ÖRNEĞİ

Beyza HAMZAÇEBİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi, - 0000-0001-7668-4478

ÖZET

Mart 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş süreci büyük bir insani krize neden olmuştur. Bu savaş sonrasında, ülkedeki insanların durumu karmaşık ve zorlu bir hale gelmiş ve milyonlarca insan yurdunu terk etmek zorunda kalmış, büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu göç dalgasının doğal bir sonucu olarak komşu ülkelerde mülteci kampları oluşmuş ve ülkemizde de düzensiz göçmen sayısının 45.000'in üzerine çıktığı belirlenmiştir. Bu ölçekte bir olgunun toplumun sosyolojik değişim ve etkileşimine önemli derecede etki etmesi muhtemeldir. Bu nedenle yerli toplumun bu göç, göçmen, uyum ve değişimlere yönelik algılarının belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu araştırmada, yerli toplumun Orta Doğu'dan göçler ile birlikte Samsun ilinin Atakum ilçesine yerleşen göçmenlere yönelik algılamalarının yanı sıra göç ve göçmenliği algılama ve kodlama biçiminin belirlenmesi ve bu hususta yaşanmış olması muhtemel değişimleri sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel yaklaşıma uygun olarak bir olgubilim (fenomenolojik) araştırması yürütülmüş ve veriler araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak bireysel görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında göç, göçmen algısı literatürüne yönelik anlamlı bulgulara ulaşılmış ve bu bulgulardan hareketle araştırmacı, sosyolog ve kanun koyuculara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Orta Doğulu Göçmenler, Uyum Süreci (Entegrasyon), Yerli Toplum, Algılama

1. GİRİŞ

Göçün kökeni, insanlığın en eski dönemlerine kadar uzanır. İnsanlar, avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde besin kaynaklarını takip etmek amacıyla göç etmişlerdir. Daha sonra tarımın gelişmesiyle birlikte insanlar yerleşik hayata geçmiş, ancak hala toprak, su ve iklim gibi doğal kaynaklar nedeniyle farklı bölgelere göç etmeye devam etmişlerdir. Günümüzde ise göç, küreselleşme, ekonomik eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlık, çatışmalar, doğal afetler ve iklim değişikliği gibi birçok faktörün etkisi altında gerçekleşmektedir. İnsanlar, daha iyi bir yaşam standardı, iş imkanları, eğitim, sağlık hizmetleri veya güvenlik arayışıyla kendi ülkelerinden ayrılarak başka bir ülkeye göç etmektedirler. Göç etmek, hem bireylerin hem de toplumların hayatında önemli değişimlere neden olabilir. Göç eden bireyler, yeni bir kültüre uyum sağlama,

dil öğrenme, sosyal ağlarını yeniden oluşturma gibi zorluklarla karşılaşabilirler. Aynı zamanda, göç edenler yeni deneyimler edinir, farklı kültürleri tanır ve genellikle daha iyi yaşam koşullarına erişme fırsatı elde ederler. Ancak göç, aynı zamanda kaynak ülkeler ve hedef ülkeler için de bir dizi zorluk ve fırsatları beraberinde getirir. Kaynak ülkeler, beyin göçü olarak bilinen nitelikli işgücü kaybıyla karşı karşıya kalabilir. Hedef ülkeler ise demografik, kültürel ve ekonomik açıdan dönüşüm yaşar. Göç, uluslararası ilişkilerin, toplumsal yapıların ve politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

21. yüzyılın başlarında Arap dünyasında gerçekleşen olaylar, tarihçiler, politikacılar ve uzmanlar tarafından Arap Baharı olarak adlandırılan dönemin başlangıcını işaret etti. Arap Baharı, 2010 yılında Tunus'ta başlayan kitlesel protestolarla başlayan ve ardından Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bir dizi devrim, isyan ve siyasi değişim dalgasıyla sonuçlanan olayları kapsamaktadır. Bu süreç, bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik dengelerinde köklü değişikliklere neden oldu ve dünya genelinde büyük bir etki yarattı.

2011 Suriye Savaşı, Orta Doğu'nun jeopolitik dengelerini kökten sarsan ve bölgedeki tüm aktörleri etkileyen bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş, iç çatışma olarak başlasa da kısa sürede bölgesel bir krize dönüşmüş ve uluslararası boyutta önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Türkiye, komşu ülkesindeki bu çatışmanın etkilerini en yoğun şekilde hisseden ve en aktif müdahil olan ülkelerden biri olarak öne çıkmıştır. Suriye ile Türkiye arasındaki sınırın uzun ve karmaşık tarihi, bu çatışmanın Türkiye üzerindeki etkilerinin anlaşılmasında önemli bir bağlam sağlamaktadır. Suriye'deki iç savaşın başlangıcından itibaren Türkiye, hem mülteci akınına hem de güvenlik tehditlerine maruz kalmış ve bu durum ülkenin iç politikası üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu süreçte, Türkiye, Orta Doğu'dan gelen göçmenlerin önemli bir sığınma ve geçiş noktası haline gelmiştir.

Orta Doğu'nun çalkantılı coğrafyası, uzun süren iç savaşlar, etnik ve dini ayrılıklar, terör saldırıları ve siyasi belirsizliklerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, yerinden edilmiş milyonlarca insanın hayatını derinden etkilemiş ve acil olarak yeni bir yaşam arayışına yönlendirmiştir. Türkiye, Orta Doğu'daki bu insani krize komşu bir ülke olarak, büyük bir sorumlulukla yaklaşmış ve bu göç dalgasının birçok yönüyle doğrudan etkilenen bir ülke haline gelmiştir. Türkiye, tarih boyunca çeşitli göç dalgalarına ev sahipliği yapmış bir ülke olmuştur. Ancak son yıllarda, Orta Doğu'dan gelen göçmen sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Suriye'deki iç savaşın patlak vermesiyle birlikte, milyonlarca Suriyeli, ülkelerini terk etmek ve Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Bu göç dalgası, Türkiye'nin sınırlarında büyük bir insani krize ve sosyal, ekonomik ve siyasi zorluklara yol açmıştır.

Yaşanan bu göç dalgası ile yerli halk ve göçmenler arasındaki ilişki göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. Orta Doğulu göçmenlere yönelik yerli halkın tepkisi, genellikle iki farklı eğilim arasında yer almaktadır. Bir yandan, açık fikirlilik, hoşgörü ve mültecilere yardım etme isteği gibi insani değerlerle hareket eden insanlar vardır. Bu insanlar, göçmenlere kapılarını açmak, onlara destek sağlamak ve yeni bir hayata başlamaları için yardımcı olmak istemektedir. Öte yandan, göçmenlerin varlığından kaynaklanan endişeler, korkular ve yerli halkın

ekonomik, kültürel veya siyasi faktörlerle ilişkili kaygıları nedeniyle, bazı kesimlerde de olumsuz tepkiler görülmektedir.

2. GÖÇ OLGUSU

Göç, bir kişinin, ailenin veya topluluğun bir yerden başka bir yere taşınmasıdır. Göç, genellikle ekonomik, sosyal, politik veya çevresel nedenlerle gerçekleşebilir. Göçmenler, daha iyi bir yaşam standardı, çalışma imkânları, güvenlik, eğitim veya sağlık hizmetleri gibi nedenlerle göç edebilirler. Ancak göçmenler, yeni bir kültürle uyum sağlama, ayrımcılık ve yalnızlık gibi zorluklarla da karşılaşabilirler. Göç, dünya çapında birçok insanı etkileyen önemli bir sosyal ve politik konudur. Bu kavram neredeyse insanın yaratılışından itibaren var olduğu için çeşitli araştırmacılar tarafından bir hayli merak konusu olmuştur ve hakkında birçok tanımlamalar yapılmıştır. Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğü'ne göre göç; ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireyler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2023).

Göç kavramı kompleks bir yapıya sahiptir. Göç tanımları çeşitlidir ve göç hareketleri sınıflandırılabilir. Ortak unsur olan yer değiştirme hareketi toplumların demografik, kültürel ve sosyo-ekonomik dinamiklerini biçimlendiren bir süreçtir. Göç, temel insan haklarından yoksun bırakabilen insani niteliği olan bir olgudur ve sadece toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik, yönetsel ve hukuksal yönleriyle ele alınmamalıdır (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015: 61). Küreselleşen dünya düzeninde göç olgusu önem kazanmıştır. Göç, farklı kültürlerin karşılaşmasına yol açarak uyum ve çatışma sorunlarını gündeme getirmektedir. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan uyum sorunları ve iletişim sorunları öncelikli konular arasındadır (Aksoy, 2012: 293). Dünya genelinde yaygın olarak görülen göç hareketleri, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kendine yer bulmuştur. Bu olaya etnik köken, din, dil, kültür farklılıkları da eklenince meydana gelen baskıların yanında, bu farklı unsurlar zamanla hoşgörüyü dönüşülerek kabul edilmiştir.

İnsanlar, doğdukları yerlerden zorunlu veya isteğe bağlı olarak ayrılarak, hayatlarını farklı bir ülke içinde sürdürebilirler. Göçler sonucunda bireyler ve toplumlar, sadece fiziksel olarak mekânlarını değiştirmezler, aynı zamanda bireysel ve sosyal hayatlarını da yeniden inşa ederler. Çünkü göçmenler, bir yerden diğerine giderken sadece somut eşyalarını değil, aynı zamanda tüm yaşam birikimlerini götürmektedirler (Adıgüzel, 2016: 3).

3. ENTEGRASYON

Entegrasyon, farklı bireylerin veya grupların toplum içinde bir araya gelerek, birlikte yaşama, etkileşimde bulunma ve ortak bir sosyal düzen oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bireylerin ve grupların toplumun diğer üyeleriyle etkileşim halinde olması, aidiyet duygusu hissetmeleri ve toplumsal normları paylaşmaları anlamına gelir. Entegrasyon, toplumun farklı kesimlerinin birbirleriyle ilişki kurmasını ve ortak yaşam alanlarında bir arada

olmasını teşvik etmektedir. Bu, insanların farklı kültürler, diller, dinler veya sosyoekonomik geçmişlere sahip olabileceği çok çeşitli toplumlarda önemli bir hal almaktadır. Entegrasyon, toplumdaki farklı grupların birbirlerini anlaması, hoşgörü göstermesi ve birbirlerine karşı saygı duyması üzerine kuruludur. Bu süreç, ayrımcılık, dışlanma ve toplumsal haksızlıkları azaltmaya yönelik çabaları içerir. Entegrasyon göç terimleri sözlüğünde şöyle tanımlanmıştır: “Göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreç” (IOM, 2013: 30). Entegrasyon göçmenlere sosyal statü kazandıran ve onların gidilecek olan ülkedeki aktif olma kabiliyetini geliştiren süreçtir (Bratram, Poros ve Monforte, 2017: 181).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun Yabancılar ve Uluslararası Korumaya İlişkin Ortak Hükümler 96. Maddesi (2013) ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne 3 maddelik görevler tahsis edilmiştir. Bunlar:

1) Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.

2) Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.

3) Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır.

İki kültürle karşılaşmanın farklı deneyimleriyle hem yurt içi hem de yurt dışı göç süreçlerinde karşılaşmaktadır. Bir göçmen uzun yıllar başka bir kültürde yaşamış olsa bile kendi kimliğine ve kültürüne ait hiç değişmeyen ya da yeni bir kültürle etkileşime geçtiğinde kısa sürede değişebilen unsurlar olabilir (Sözer, 2019: 424).

4. ASİMİLASYON

Asimilasyon ‘benzeşme’ anlamı taşımaktadır. Hakim olduğu toplumdaki ayrılıp başka bir toplumda yaşamaya başlayan göçmenin veya etnik grubun, kültürel anlamda baskın olan topluma benzemesidir (Adıgüzel, 2016: 161-162). Asimilasyon, genellikle birincil grup olarak adlandırılan daha büyük bir kültürel, etnik veya dilbilimsel gruba dahil olma sürecini ifade eder. Bu süreçte, daha küçük veya daha az güçlü olan grup, çoğunluk toplumunun normlarına uymak için kendi kültürel özelliklerini bırakır veya değiştirir. Bu süreç sonucunda, asimile olan grup, çoğunluğun kültürel özelliklerini benimser ve toplumda daha fazla entegre olur. “Asimilasyon kültürel uyumun en aşırı halidir” (IOM, 2013: 10). Asimilasyon, göçmenlerin veya azınlık gruplarının entegrasyon sürecinde yaygın olarak gözlemlenen bir fenomendir. Göç eden

insanlar, yeni bir topluma uyum sağlamak için dil, giyim tarzı, gelenekler ve değerler gibi unsurları değiştirebilirler. Bu şekilde asimile olan grup, toplumun bir parçası haline gelirken kendi kültürel kimliklerini ve özelliklerini bir ölçüde kaybedebilir.

Asimilasyon kavramı, bazen baskı veya zorunlu olarak da gerçekleşebilir. Örneğin, bir toplumun baskısı altında olan bir azınlık grubu, kendi kültürel özelliklerini kaybederek çoğunluğun kabul ettiği normlara uymak zorunda kalabilir. Ancak, asimilasyon kavramı sadece olumsuz bir anlam taşımaz. Bazı durumlarda, asimilasyon, sosyal uyumu ve entegrasyonu kolaylaştırabilir. Kişiler, farklı kültürlerin birleştiği bir ortamda yeni bir kimlik oluşturabilirler.

Asimilasyoncu yaklaşıma göre, göçmen ve ev sahibi toplumların keskin çizgilerle ayrıldığı başlangıçta, zamanla ulus devlet ortak kimliği altında tam bir uyum sağlanması beklenir. Asimilasyon süreci olarak adlandırılan bu süreçte, göçmen bireyler ulus devlet yapısı içerisinde aynı hukuk kurallarına tabi olan laik bir devlet yapısında yaşarlar ve fırsat eşitliğine sahip olurlar. Zamanla, göçmen bireyler ulus devletin potasında eriyerek eski kimliklerini kaybedecek ve ulus devletin ortak kimliğinin bir parçası olarak yeni kimlikler kazanacaklardır (Adıgüzel, 2016: 162).

5. ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK

Bu kavram, birbirinden çok farklı etnik kökene, cinsel tercihlere, dinsel inançlara, farklı vatandaşlık aidiyetlerine, kültürel çeşitliliğe sahip kişilerin bir arada yaşamasını ifade eder (Zencirkıran, 2016, s. 75). Bratram, Porps ve Monforte (2017, s. 221)'e göre çok kültürlülük, “farklılığı ve çeşitliliği kucaklayan bir göç yönelimidir; belli açılardan göçmenlerin asimile olmaları gerektiği ve olacakları beklentisinin karşıtıdır.”

Ulus devletler, ekonomik anlamda çok kültürlü toplum olmak istemelerinin yanında ulusal egemenlik boyutu düşünüldüğünde çok kültürlülüğün çekinir bir hale gelirler. Gelişmiş veya gelişmekte olan bu devletlerin yaşadığı en büyük zorluk, bir taraftan göçmenlere kucak açıp çok kültürlü bir yapıya ulaşmak olup diğer bir taraftan ise bir ulusun kültürünün devamlılığını sağlamak için çok kültürlülüğü engellemeye çalışmaktır (Güllupınar, 2012, s. 82).

Çok kültürlülük, toplumdaki farklı grupların birbirlerini anlamalarını ve kabul etmelerini teşvik etmektedir. Çok kültürlülüğün faydaları arasında kültürel anlayışın artması, insanların dünya görüşlerini genişletmeleri, farklı bakış açılarını değerlendirebilmeleri ve daha hoşgörülü bir toplum oluşturmaları bulunmaktadır. Aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel yenilikleri teşvik ederek topluma katkıda bulunmaktadır. Ancak, çok kültürlülük aynı zamanda zorluklar da sunmaktadır. Kültürel çatışmalar, anlaşmazlıklar veya ayrımcılık gibi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, çok kültürlü bir toplumun sürdürülebilir olması için etkili iletişim, anlayış ve uzlaşma önemlidir. Çok kültürlü toplumlarda aşağılık, engellenmiş ve bastırılmış hissi kültür gruplarının eşitsiz dağılımından dolayı oluşmaktadır. Bu duygular kişinin mağduriyet hissine kapılmasına sebep olmaktadır. Siyaset psikologları bu durumu, toplumun huzurunun altında yatan bir dinamite benzetmektedirler (Ergil, 1995, s. 160). Kymlicka (2012,

s. 298-299), çok kültürlülüğü kolaylaştırabilecek ya da engelleyebilecek bazı faktörler olduğundan bahsetmiştir. Bunlar;

1) Etnik ilişkilerin güvensiz hale gelmesi (Güvenlik Tedbirlerinin Azaltılması): Çok kültürlülük, devlet-azınlık ilişkilerinin bir ulusal güvenlik meselesinden ziyade bir sosyal politika meselesi olarak görüldüğü durumlarda en iyi şekilde çalışır. Devlet, göçmenleri bir güvenlik tehdidi olarak görürse, o zaman çok kültürlülüğe verilen destek ve azınlıkların çok kültürlü hakları kullanma yeteneği bile azalacaktır.

2) İnsan hakları: Irk ve din çizgileri boyunca çok kültürlülüğü destekleyen devletlerin insan hakları konusunda ortak bir taahhüdü olduğu varsayımına dayanmaktadır. Devletin, bazı gruplar üzerinde insan hakları normlarına saygı göstermemeleri veya bu konuda isteksiz görülmeleri halinde çok kültürlülük hakları veya kaynaklarını sağlama olasılığı daha düşüktür. Çok kültürlülüğe muhalefetin çoğu, öncelikle Müslümanlara, özellikle de onların bu liberal demokratik normlara asimile olma konusunda algılanan isteksizliklerinden kaynaklanmaktadır.

3) Sınır kontrolü: Çok kültürlülük, örneğin ülkelerin çok sayıda yasadışı göçmen veya mülteciyle karşı karşıya olduğu ülkelerde, insanlar sınırlarının kontrolünü kaybetmekten korktuklarında daha da tartışılmalı hale gelir.

4) Göçmen gruplarının çeşitliliği: Çok kültürlülük gerçekten çok kültürlü olduğu zaman, yani farklı kültürler arasında etkileşim olduğu zaman işe yarar. Bu, farklı kültürlerin birbirleriyle karşılıklı olarak etkileşime geçtiği, kültürel çeşitliliğin kabul edildiği ve bu çeşitliliğin güçlendirildiği bir ortamda gerçekleşir.

5) Ekonomik katkılar: Çok kültürlülüğe destek, göçmenlerin topluma yaptıkları katkılarla doğrudan ilişkilidir ve özellikle ekonomik açıdan ellerinden gelenin en iyisini yaparak topluma fayda sağladıkları algısına dayanır.

6. ARAŞTIRMA

6.1. Araştırmanın Amacı

Göçün sonuçları oldukça çeşitlidir ve etkileri hem göç edenler hem de göç aldıkları toplumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Göç, insanlar üzerinde çeşitli etkilere sahip olabilmektedir. Bu etkiler, göçün nedeni, göç eden kişilerin durumu ve gittikleri yerdeki koşullar gibi birçok faktöre bağlıdır. Birincil etkilerden biri, göç eden kişilerin kendi yaşamlarındaki değişikliklerdir. Göç edenler, yeni bir yerde yaşamak, çalışmak ve eğitim almak için farklı bir ortama uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu uyum süreci, yeni kültürlerin ve toplumların öğrenilmesini ve anlaşılmasını gerektirebilmektedir. Ayrıca, göç eden kişiler, aileleri ve arkadaşlarından ayrı kalmak zorunda kalabilirler, bu da sosyal bağları ve destek sistemlerini zayıflatabilmektedir. Göçün diğer bir etkisi, göç eden kişilerin gittikleri yerdeki toplumlar üzerinde olabilmektedir. Göç edenlerin yeni kültürleri, gelenekleri ve dilleri getirmesi, gittikleri yerde çeşitliliği artırabilir ve yerel kültürlerde değişikliklere sebebiyet

vermektedir. Bununla birlikte, bu etki olumlu veya olumsuz olabilir, çünkü yerel toplumlar, yeni gelenlerle birlikte işbirliği yaparak ve kültürlerini paylaşarak zenginleşebilirler veya göçmenlerin varlığından rahatsız olabilirler ve onları dışlayabilirler. Bunların yanı sıra göçün ekonomik etkileri de vardır. Göç edenler, yeni yerlerinde çalışarak ekonomik fırsatlar yaratabilir veya yeni yerlerindeki işgücü piyasasını zayıflatabilmektedirler. Göçmenlerin sağlık hizmetlerine, barınma, eğitim, güvenlik ve diğer hizmetlere ihtiyaçları olduğu için, göçün yerel ekonomiler üzerinde bir etkisi de bulunmaktadır.

Orta Doğu'dan göçler ile birlikte Samsun Atakum'da yerli toplum üyelerinin göçe ve göçmenlere bakış açısı, onları algılama ve kodlama biçiminin ne olduğu ve zaman içerisinde bu hususta yaşanmış olması muhtemel değişimleri sebep sonuç ilişkisi içerisinde açıklamak amaçlanmaktadır. Uyum ve bütünleşme konusunda karşılaştıkları sorunlara dair incelemeler yapmak hedeflenmektedir. Bununla birlikte Atakum'da yaşayan yerel halkın, Orta Doğulu göçmenlere yönelik tutumlarını ortaya çıkarmak ve Orta Doğulu göçmenler ile hangi alanlarda ne şekilde etkileşimler kurduklarına dair tespitlerde ve analizde bulunmak amaçlanmaktadır.

6.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda veriler görüşme, gözlem ya da doküman analizi yoluyla toplanabilir (Merriam, 2009). Fenomenolojik yaklaşımlar “insanların hem bireysel hem de ortaklaşa düzeyde deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları ve bu anlamı bilinç düzeyine nasıl aktardıklarını ortaya çıkarmaya odaklanmaktadır” (Patton, 2002, s.104). Bu bağlamda araştırma boyunca bireysel görüşmeler (mülakat) yoluyla veriler toplanmıştır. Bireysel görüşme ya da diğer bir ifade ile mülakatlar, “araştırma örnekleminde yer alanların, araştırma konusu hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerini aktif olarak açıkladığı, yaşam öyküsünü anlattığı veri toplama tekniği” olarak tanımlanmaktadır (Baltacı, 2019). Görüşme sayesinde bireylerin deneyim, tutum, düşünce ve algılamaları birinci kaynaktan ulaşılması sağlanır (Seidman, 2006). Mülakatlarda kullanılmak üzere araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmektedir. Creswell (1994) ise yarı yapılandırılmış görüşmelerin “bir konu ya da soru hakkında katılımcıların düşünceleri, inançları, bilgileri, görüşleri ve hisleri gibi pek çok açıdan görüşlerini derinlemesine soruşturma olanağı tanırken, görüşmeciye gereken durumlarda yeni sorular yöneltme ve açıklamalar yapma serbestliği” tanıdığını ifade etmektedir.

Elde edilen tüm bu veriler ışığında sahada, Atakum'da yaşayan yerli halk ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülenler ile genel olarak kamusal alanlarda, caddelerde, parklarda görüşme yapılmıştır. Görüşme süreleri ortalama olarak 30-45 dakika arasında değişmektedir. Toplamda 20 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek, elde edilen bulgular sosyolojik bakış açısı ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

6.3. Araştırmanın Kapsam ve Önemi

Araştırmanın evreni, Samsun ili Atakum ilçesinde yaşayan yerel halk olarak belirlenmiştir. Samsun'un Atakum ilçesinde yaşayan, yerel halktan oluşan 18 yaş ve üzeri bir grup Türk vatandaşları ise araştırmanın örneklemini kapsamaktadır. Seçilen bu kişiler ile yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak mülakat tekniği uygulanmıştır. Bu kişilerden 10 tanesi kadın 10 tanesi erkek olmak üzere 20 kişi ile görüşülmüştür. Katılımcılara demografik sorular dışında 22 soru yöneltilmiş, bu sorularla katılımcıların Orta Doğu'dan ülkemize yapılan göçe ve Orta Doğulu göçmenlere karşı tavır ve tutumları, uyum ve bütünleşme süreçleri, ekonomik, kültürel, siyasi ve güvenlik açısından karşılaştıkları durumlar anlaşılmaya çalışılmıştır.

7. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, Samsun ilinin Atakum ilçesinde yaşayan yerli halkın araştırma örneklemini oluşturduğu çalışmada elde edilen verilerin analizinin yapılması ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Mart 2011'de Suriye'de başlayan karmaşık bir çatışma süreci, ağır insan kayıplarına ve büyük bir insani krize neden olmuştur. Suriye iç savaşı sonrasında, ülkedeki insanların durumu karmaşık ve zorlu bir sürece girmiştir. İç savaşın başlamasıyla birlikte milyonlarca insan evlerini terk etmek zorunda kalmış, büyük bir göç dalgası başlamıştır. Bu durum, hem Suriye içindeki hem de komşu ülkelerdeki mülteci kamplarının oluşmasına neden olmuştur.

İç savaşın kökeni, hükümete karşı reform talepleriyle başlayan barışçıl gösterilerle atılmıştır. Ancak hükümetin şiddet kullanarak protestolara yanıt vermesiyle birlikte çatışmalar silahlı bir boyuta dönüşmüştür. Yüz binlerce insan ölmüştür, milyonlarca insan yerinden edilmiş ve mülteci durumuna düşmüştür. Savaş, altyapının tahrip olması, ekonomik çöküş ve temel hizmetlerin çökmesi gibi Suriye'nin sosyal ve ekonomik dokusunu da büyük ölçüde etkilemiştir.

“Yerli Toplum Algılamalarında Orta Doğulu Göçmenler: Samsun Atakum Örneği” isimli bu çalışma, yerli halk tarafından Orta Doğulu göçmenlere yönelik oluşturulmuş olan sosyal, ekonomik, kültürel algı ve tutumların analizini kapsamaktadır. Bu amaçla yerel halktan seçilen 20 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Görüşme Grubundaki Yerli Halkın Demografik Yapısı

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	MESLEK	ATAKUM'DA İKAMET YILI
K1	Erkek	65	Lisans	Emekli Öğretmen	15 Yıl
K2	Kadın	56	Lisans	Emekli Öğretmen	13 Yıl
K3	Erkek	36	Lisans	Üretim Teknikeri	10 Yıl

K4	Kadın	32	Lisans	Muhasebeci	12 Yıl
K5	Kadın	33	Ön Lisans	Tıbbi Sekreter	8 Yıl
K6	Kadın	29	Lisans	Eczacı	20 Yıl
K7	Erkek	38	Lise	Acil Tıp Teknisyeni	9 Yıl
K8	Erkek	75	Lise	Emekli İşçi	30 Yıl
K9	Erkek	22	Lise	Öğrenci	8 Yıl
K10	Kadın	26	Lisans	Psikolojik Danışman	2 Yıl
K11	Kadın	27	Lisans	Kasiyer	4 Yıl
K12	Erkek	40	Lisans	Doktor	12 Yıl
K13	Kadın	33	Lisans	Çiçekçi	10 Yıl
K14	Erkek	35	Lise	Serbest Meslek	30 Yıl
K15	Kadın	43	Lisans	Baş Hemşire	14 Yıl
K16	Erkek	32	Lisans	Polis	16 Yıl
K17	Erkek	27	Lisans	Elektrik-Elektronik Mühendisi	3 Yıl
K18	Kadın	29	Lisans	Bilgisayar Öğretmeni	5 Yıl
K19	Kadın	25	Lisans	İş Güvenliği Uzmanı	2 Yıl
K20	Erkek	27	Lisans	Mimar	6 Yıl

7.1. Yerli Halkın Göçe ve Göçmenlere Bakışı

Dünya genelinde artan savaş, afet gibi toplumsal sorunlar, insanları göç etmeye teşvik etmektedir. Göç genellikle bu sorunların yaşandığı bölgelerden daha iyi durumda olan bölgelere doğru yapılmaktadır. Türkiye’de jeopolitik konumu sebebiyle transit ve kalıcı göçe açık bir ülkedir. Özellikle son 10 yılda yaşanan Suriye iç savaşıyla birlikte Orta Doğu’dan birçok göçmene kapılarını açmıştır (Tümtaş, 2021, s. 340). Yerel halktan belirlenmiş kişilere Orta Doğu’dan ülkemize göç edilmesi ve göçmenlerle ilgili düşünceleri sorulduğunda belirli cevaplar alınmıştır;

“Onların buraya yaptıkları göçlerin bizi daha çok zorladığını, bizim asimile olacağımızı ve bunun gelecekte bizim için iyi bir şey olmadığını düşünüyorum.” (K11, 27)

“Şu anda halkımızdan daha çok onlarla iç içe olmaktan ben rahatsızlık duyuyorum. Sebebi de onların kültürüyle bizim kültürümüzün tamamen farklı olması.” (K15, 43)

“Tabii ki yardıma ihtiyacı olan insanlara her zaman kapımız açık. Burada öyle olmadı, burada sınırlar açıldı, önüne gelen, ihtiyacı olan da ihtiyacı olmayan da herkes sınırdan içeriye alındı.” (K2, 56)

“Orta Doğu'dan ülkemize göç eden kesimin savaştan kaçmış olduğunu göz önüne aldığımda, özellikle çocuklar, kadınlar ve yaşlılar için bu durumu düşündüğümde olumlu karşılayabiliyorum. Fakat ülkesini savaşılabilecek olan gençlerin oradan kaçıp ülkemizde çok rahat hayat sürmelerini ve aynı zamanda kendi ülkemizin askerlerinin onların ülkesinde savaşarak şehit düşmüş olmalarını kabul edemiyorum.” (K4, 32)

“Atakum'da daha çok Suriyeli var. Iraklı da var ama benim daha çok rastladığım, birkaçıyla sohbet etme fırsatım da oldu daha çok Suriyeliydi. Sonuçta hepsi Ortadoğu'dan geldiği için aynı kültüre sahipler ama şöyle bir fark var. Dediğim gibi mesela Iraklılar daha zengin oluyor burada ev sahibi oluyorlar ama Suriyeliler genelde hayatını idame ettirmeye çalışıyorlar.” (K9, 22)

7.2. Bir Küçük Uyum Meselesi

Kentlerin artan göç tepkisi, Suriyelilerin artık istenmediğini, toplumsal kabul ve entegrasyon sürecinin istenilen düzeye gelmediğini de göstermektedir. Şehirlerden medyaya yansıyan haberler incelendiğinde, göçmenlerin “misafir” konumundan çıktığı gözlenmiştir. Tüm bunların ışığında Türk toplumu, göçmenlere yönelik destek uygulamalarına tepki göstermektedir (Yıldırımalp, İslamoğlu ve İyem, 2017, s. 108). Orta Doğulu göçmenler ile yerel halk arasında bir uyum olup olmadığı ile ilgili sorunun cevabı karşılığında katılımcıların bazıları uyumun sağlandığını bazıları ise uyumun sağlanmadığını ve asla da sağlanamayacağını dile getirmiştir.

“Maalesef uyum sağlayamadılar, sağlayamıyorlar da toplum da onlara uyum sağlayamıyor. Çünkü toplum son olaylardan sonra zaten ekonomik olarak bunalımda, insanlar sadece o küçük bebeklere, çocuklara, kadınlara acıdıkları için yardım yapıyorlar. Temizlik yok, dil bilmiyorlar, bir iletişim kuramıyorlar.” (K1, 65)

“Çok uzun süreden beri Türk toplumunda Türkiye'deler ama bir türlü uyum sorunu çözülemedi. Kültürel olarak, eğitim olarak özellikle dil, ayrı dillerin konuşulması sebebiyle maalesef ki uyuşma, kaynaşma zor sorunlu.” (K3, 36)

“Kabul, uyum sağlamak demeyelim de değiştiremeyecek şeyleri kanıksarız. Artık toplumda bunu kanıksadı bence yani akın akın geliniyor. Bizim toplumumuz da bunu kabullendi.” (K6, 29)

“Topluma uyum sağlamak gibi bir dertlerinin olduğunu düşünmüyorum. Tamamen bağımsız, tamamen kendi istedikleri gibi yaşayan insanlar.” (K5, 33)

“Onlar bize uyum sağlamıyor artık, biz onlara uyum sağlıyoruz sanırım. Özellikle yaşlı kesim onların kültürünü daha çok beğeniyor çünkü ibadet olarak onlar daha yakınlar bizim eski kültürümüze.” (K15, 43)

“Şöyle ki, uyum sağlamaya çalışan gençleri var. Bizim gibi giyinmeye çalışıyorlar, moda uymaya çalışan gençleri sokakta görüyorum.” (K8, 75)

“Yani onlar kendini bize alıştırdı, biz onlara bir finans kaynağı olarak gördüğümüz için biz kendimizi onlara alıştırdık. Harmanlama oldu bence.” (K11, 27)

7.3. Atakum’da Göçmenlik Algısı

Bazı yerli toplumlar, göçmenlere karşı hoşgörülü ve kabul edici bir tutum sergilemektedirler. Göçmenlerin kültürlerine, diline ve geleneklerine saygı duyarlar ve topluma entegrasyonlarına destek verirler. Bazı yerli toplumlar ise, göçmenlerin gelmesiyle birlikte kendi kültürlerinin ve değerlerinin kaybolacağı veya değişeceği endişesine sahip olabilirler. Bu durumda, göçmenlere karşı daha çekingen veya endişeli bir tutum sergileyebilirler. Katılımcılara Orta Doğu’dan Atakum’a yapılan göçler ve etkilerini, karşılaştıkları durumlara ait sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Atakum Samsun’un güzel beldelerinden, nizami bölgelerinden birisi. Eğitim seviyesi yüksek, elit insanların daha çok bulunduğu ya da sosyal çevrelerin daha yüksek olduğu insanların bulunduğu bir bölge. Bu bölgeye gelen bu göçmenler bu bölgenin tabii ki ister istemez hiyerarşik yapısını, toplumsal yapısını, sosyal yapısını olumsuz etkiliyor. İnsanlar tedirgin oluyorlar.” (K2, 56)

“Atakum halkı çok daha rahat ve özgürce yaşayabilen bir kesimken, şu an çok daha kendine çeki düzen vermeye çalışan, çok daha dikkat etmeye çalışan bir kesim oldu.” (K10, 26)

“Tamamen kültür erozyonu. Her şeyden önce inançlarımız aynı olsa da ahlaki değerlerimiz aynı değil bizim bu insanlarla.” (K5, 33)

7.4. Rus Göçü Mü, Orta Doğu Göçü Mü?

Samsun, ticaret alanında göçe açık bir şehirdir. Ticaret kaynaklı göçlerle birlikte, Rusya’dan yapılan göç dalgasına da ev sahipliği yapmıştır ve bu durum Samsun’un nüfusunun artışına sebep olmuştur (Kazan, 2022, s. 3). Katılımcılardan geçmişte yaşanan Rus göçü ile Orta Doğu göçünü karşılaştırmaları istenmiştir. Genellikle bu iki farklı göç olayında benzerlikten ziyade farklılıkların olduğundan bahsedilmiştir.

“Geçmişte Rusya’dan gelen insanlar vardı. Onlar sınırlar açıldığı zaman belirli anlaşmalara dayanarak valiz alışverişi için gelirlerdi. Orta Doğu’dan gelen göçler, yüzde doksan beşi savaş ön plana tutularak yapılıyor ama bu savaş’la beraber farklı amaçlarda da kullanılıyor.” (K2, 56)

“Geçmişte yaşanan Rus göçünü ve Orta Doğu göçünü, modern ve yobazlık olarak karşılaştırabilirim.” (K4, 32)

“Özgüven farkı var her şeyden önce. Çok garip bir özgüvenleri var Orta Doğulu göçmenlerin. Rusya’dan gelen göçmenler aslında buranın bizim ülkemiz olduğunu, burada misafir olduklarını, buradaki insanlarla daha ılımlı, daha sıcak ilişkiler kurmaları gerektiğinin farkındalar, daha insancıl yaklaşımları var.” (K5, 33)

7.5. Göçmenlere Yönelik Hizmet ve Uygulamalar

Mülteciler ve sığınmacılar şehirlerdeki valiliklerden yürütülen sosyal yardımlardan faydalanmaktadır. Belirli vakıflar aracılığıyla kömür, eğitim, barınma, gıda, nakit yardımı gibi olanaklar kişilere ulaştırılmaktadır. Yabancılara yönelik Sosyal Uyum Programı (SUY), Türkiye’deki geçici ve uluslararası koruma kapsamındaki kişilerin ihtiyaçlarını gidermek için oluşturulmuş olup, Türk Kızılayı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ve Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) tarafından uygulanmakta ve Avrupa Komisyonu Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları (ECHO) tarafından finanse edilmektedir.¹ Katılımcılar devletin ve yerel yönetimlerin göçmenlere yönelik hizmet ve harcamalarından haberdar olduklarından söz etmişlerdir. Bu yardımların yapılmaması ile ilgili genellikle ortak görüşte olan katılımcılar, uygulanan bu hizmetlerden dolayı göçmenlerin yer yer Türk vatandaşlarının haklarını gasp ettiklerini ifade etmişlerdir.

“Gelsinler savaş nezdinde paramızı harcayalım sonuçta din kardeşiyiz ama sokakta bizim genç nüfusumuz, üniversite mezunu boşken, iş imkânı yokken onlara bazı imtiyazlar tanınması iyi bir şey değil.” (K12, 40)

“Devlet tarafından zaten düzenli olarak maaşları yatıyor. Aynı şehit ve gazi yakınlarına gösterilen ayrıcalıklar mültecilere de yapılıyor.” (K10, 26)

“Devlet yardım yapıyor, hem de kendi vatandaşına yapmadığını yapıyor.” (K13, 33)

“Sağlık konusunda bizim gidip de muayene olamadığımız bir hastanede onlar ücretsiz muayene olabiliyorlar ya da bir kurum bize aylar sonrasına gün verirken onlara öncelik verebiliyorlar.” (K15, 43)

7.6. Atakum’u Gelecekte Ne Bekliyor?

Katılımcılara Orta Doğu’dan Atakum’a yapılan göçler neticesinde Atakum’da nelerin değiştiğini ve değişmekte olduğunu, çöçüm ve önerileri sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcılardan farklı cevaplar gelmiş olsa da genellikle Atakum’un hem toplumsal hem de ekonomik anlamda değiştiğini ve değişmeye devam ettiğini ifade etmişlerdir. Yaşanan göçlerin bir an önce kontrol altına alınması gerektiğini söyleyen katılımcılar, aksi düşünüldüğünde Atakum ve Türkiye’yi büyük sorunların beklediğini belirtmiştir.

¹ <https://help.unhcr.org/turkiye/tr/social-economic-and-civil-matters/social-and-financial-assistance/>

“Göçler hala devam ediyor, devam eden göçler öncelikle kontrol altına alınmalı. Türkiye içine yayılmış göçmenlerin de gerekirse kapı kapı dolaşarak kayıt altına alınmalı yani kaçak göçmen olmamalı bence. Bu konuda Türkiye tedbir almalı.” (K9, 22)

“Bence göçmenlere sürekli Türk kültürüyle ilgili, Türkçe'yle ilgili ve aynı zamanda bu kültürün getirdiği örf ve adetlerin öğretildiği belli eğitimler, programlar yapılmalı.” (K10, 26)

“Bence sadece Atakum için değil, bütün Türkiye için sorun teşkil ediyor. Kök salmaya başladılar.” (K5, 33)

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, yerli toplum algılamaları açısından Orta Doğu göçmenlerin etkisi incelenmiştir. Araştırma, göçmenlerin yerleştikleri toplumlardaki algılamalarını anlamak, yerli toplumun göçmenlere karşı tutumlarını değerlendirmek ve bu algılamaların toplumsal bütünleşme sürecine olan etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma, yerli toplumun göçmenlere yönelik algılamalarının tek bir neden veya faktöre indirgenemeyeceğini göstermektedir. Algılamalar, yerli toplumun sosyoekonomik durumu, eğitim düzeyi, yaşam deneyimleri ve medya etkisi gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Ayrıca, göçmenlerin kendilerinin topluma entegrasyon sürecindeki çabaları ve uyum sağlama kabiliyetleri de algılamaları etkileyebilmektedir.

Araştırma, yerli toplum algılamalarında Orta Doğu göçmenlerin rolünü anlamak amacıyla önemli bir katkı sunmaktadır. Araştırma sonuçları, yerli toplumun göçmenlere yönelik algılamalarının karmaşık ve çeşitli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yerli toplumun göçmenlerle daha iyi bir iletişim kurması, kültürel anlayışı arttırması ve ayrımcılığı önlemek için daha fazla çaba harcaması gerektiğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y., *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Nobel Yayınları, 2016.
- Aksoy, Z., Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim, *Journal of International Social Research*, 5, 20, 2012.
- Akıncı, B., Nergiz, A., Gedik, E., Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, 58-83, 2015.
- Bratram, D., Poros, M. V., Monforte, P., Göç Meselesinde Temel Kavramlar, *Hece Yayınları ve Dergileri*, 2017.
- Creswell, J.W., *Research Design: Qualitative, Quantitative And Mixed Approaches*, Sage, NY, 1994.
- Ergil, D., Çokkültürlülük ve Çokdillilik, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50,03, 1995.

- Güllüpnar, F., Göç Olgusunun Ekonomi- Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 2012.
- IOM Göç Terimleri Sözlüğü, No 31, IOM Uluslararası Göç Örgütü, 2. Baskı, Türkçe, 2013.
- Kazan, B., *Bir Göç Çekim Merkezi Olarak Samsun: Ana Eğilimler Ve Değişimler*. Uluslararası Göbeklitepe'den Bugüne Türkiye'nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu, Samsun, 2022.
- Kymlicka, W., Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık Ve Gelecek. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 70,2, 297-332, 2012.
- Merriam, S., *Qualitative Research: A Guide To Design And Implementation*, San Francisco, CA, Jossey-Bass, 2009.
- Patton, M.Q., *Qualitative Research And Evaluation Methods*. Thousand Oaks, Sage, CA, 2002.
- Seidman, I., *Interviewing As Qualitative Research: A Guide For Researchers In Education And The Social Sciences*, Teachers College Pres, 2006.
- Sözer, A., Göç, Toplumsal Uyum ve Aidiyet. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 28, 418-431, 2019.
- Tümtaş, M. S., Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç Mü "İstila" Mı?, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21,1, 338-353, 2021.
- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2002.
- Yıldırım alp, S., İslamoğlu, E., İyem, C., Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul Ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 107-126, 2017.
- Zencirkıran, M., *Sosyoloji*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2016.
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.12.2022)

OTTO HANEDANI DÖNEMİNDE ASKERİ TEŞKİLATLANMA

Dr., Banu ÇETİN ÜNAL

Bağımsız Araştırmacı, banunal@hotmail.com –0000-0003-2651-6286

Orta Çağ'da Almanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nda önemli bir rol oynamış olan Otto Hanedanlığı, genellikle ilk Alman kralı ve Kutsal Roma İmparatoru olan I. Otto (veya Otto Büyük) ile ilişkilendirilir ve bu nedenle onun adını taşır. Ottolar çok uzun bir dönem ve güçlü bir şekilde hüküm sürmüşler ve bu durumu da büyük oranda askeri teşkilatlanmalarına borçlu oldukları söylenebilir. Otto hanedanı döneminde büyük ve önemli savaşlar ve sürekli isyanlar baş gösterdiği için Otto dönemi kral ve imparatorları güçlü bir ordu kurmak durumunda kalmışlardır. Örneğin I. Heinrich Macarlara karşı koymak için ağır silahlı atlı savaşçılardan oluşan büyük bir kuvvet oluşturarak Sakson ordusunda köklü bir reform yapmıştır. Aynı şekilde I. Otto döneminde de önemli isimler komutan olarak görev yapmışlardır. Çalışmamızda Otto Hanedanı döneminin askeri teşkilatlanması hakkında bilgilere yer vermeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Otto Hanedanı, Savaş, Ordu, Askeri Teşkilatlanma.

MILITARY ORGANIZATION DURING THE OTTONIAN DYNASTY

The Ottonian Dynasty, which played a significant role in Germany and the Holy Roman Empire during the Middle Ages, is generally associated with Otto I (or Otto the Great), considered the first German king and Holy Roman Emperor, and hence bears his name. The Ottos ruled for an extended period and with substantial power, a situation largely attributable to their military organization. The Otto dynasty era was marked by significant wars and continuous rebellions, necessitating the establishment of a robust military by the kings and emperors of the Otto period. For instance, Henry I implemented a comprehensive reform in the Saxon army by creating a large force consisting of heavily armed cavalry to resist the Magyars. Similarly, during the reign of Otto I, prominent figures served as commanders. In our study, we aim to provide information about the military organization of the Ottonian Dynasty era.

Key Words: Ottonian Dynasty, War, Army, Military Organization.

Giriş

Orta Çağ Almanya ve İtalyası'na hâkim olan Otto Hanedanı, Kutsal Roma İmparatorluğu'na bir dizi imparator kazandırmıştır. Hanedanın en önemli figürü, I. Otto'dur (Büyük Otto). 936-973 yılları arasında Almanya Kralı olarak hüküm süren I. Otto, 962 yılında Papa tarafından Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giymiştir. Bu, Batı Avrupa'da İmparator unvanının yeniden canlandırılması ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kuruluşunu simgeler. Otto, İmparatorluğu iç ve dış tehditlerden korumayı başarmış ve İmparatorluğun gücünü ve etkisini genişletmiştir.

Otto Hanedanı döneminde Riade ve Lechfeld savalarında görüldüğü gibi güvenilir ve askeri eğitim almış kişilerin önemi ön plana çıkmıştır. Bu sebeple hem güçlü bir ordu kurulmuş hem de iyi bir askeri eğitim verilmiştir. Çalışmamızda Otto Hanedanı dönemindeki askeri teşkilat hakkında bilgiler vereceğiz.

Askeri Teşkilat

I. Heinrich ve tahttaki oğlu İmparator Otto'nun saltanatı sırasında, Otto dönemi orduları batıda Seine kıyılarından doğuda Oder nehrine kadar ve güneyde Adriyatik ve Akdeniz'den kuzeyde Baltık denizine kadar savaşmıştır. Düzinelerce uzun fetih seferleri sırasında bu ordular Lotharingianları, Batı Franklarını, Danimarkalıları, Obodritleri, Bohemyalıları, Macarları, Lombardları ve Bizanslıları yenmiştir (Bachrach-Bachrach, 2017:119).

Bu erken dönem Otto fetih orduları, Charlemagne'inki¹ gibi iki unsurdan oluşuyordu. Sayısal olarak daha küçük olan unsur, kraliyet askeri hanesini ve laik ve özellikle dini ileri gelenlerin askeri hanelerini içeriyordu. Otto dönemi krallarının askeri haneleri de iki unsurdan oluşuyordu. Alt sınıflardan gelen erkeklerin çoğunluğu, kraliyet sarayında ve çevresinde doğrudan kral tarafından destekleniyordu ve bir an önce harekete geçmeye hazırды. Bu adamlar kraliyet mahkemesinin bir parçası olarak barındırıldı ve beslendi ve kralla birlikte krallığın etrafında ve ötesinde seyahat etti. Aristokratların birçok küçük oğlu ve yeğeni de askeri hane halkının bu unsurunda subay olarak görev yaptı. Bu aristokratlardan bazıları yeterliliklerini gösterdikten sonra ailelerinin yanına dönerek babalarının ya da amcalarının askeri hanesinde komutanlık görevlerinde bulundular.²

I. Heinrich ve I. Otto'nun büyük ölçüde tahkimatların ele geçirilmesi ve savunulmasına odaklanan askeri kampanyaları, büyük orduların uzun dönemler boyunca konuşlandırılmasını gerektiriyordu. Eş zamanlı olarak hem sınırları hem de iç bölgeleri, Roma kökenli birçok kale kenti de dahil olmak üzere geniş kale ağları ile korumak, yerel savunma için çok sayıda insanın

¹ Charlemagne veya Büyük Charles (2 Nisan 742 - 28 Ocak 814), Charles I, 768'den itibaren Frankların Kralı, 774'ten itibaren Lombardların Kralı ve 800 yılından itibaren Romalıların İmparatoruydu. Charlemagne 768 ve 814 yılları arasında, Fransa ve günümüz Almanya'sının büyük bir kısmını merkez alan büyük imparatorluğunu kurdu. Bkz: (Bevc, 2019: 16; Harold, 2003:57).

² Bernard S. Bachrach - David S. Bachrach, *Warfare in Medieval Europe c.400–c.1453*, Routledge, New York 2017, s.119.

seferber edilmesini gerektiriyordu. Sefere çıkan Otto ordularının çekirdeği, kraliyet askeri hanesi ile ruhban sınıfından olmayan ve dini ileri gelenler tarafından sağlanan profesyonel savaşçılardan oluşuyordu. Yerel savunma hem bölgedeki profesyonel askerler hem de hayatın her kesiminden ve her sosyal statüden seçilmiş çok sayıda erkeği içeren bir bölgedeki tüm güçlü kuvvetli erkekler tarafından yapıldı (Bachrach, 2012:70).

Otto Hanedanı döneminde en büyük tehlike Macar akınlarıydı. I. Heinrich Vikingler³ kadar savaşçı bir topluluk olan Macarların ve Slavların saldırılarına karşı savunma amaçlı Widukind'in "agrarii milites", olarak adlandırdığı, dokuzar kişilik gruplara ayrılmış askerlerin koruyacağı kalelerin inşasını emretmiştir (Çetin Ünal, 2022:18). Marc Bloch'un ifadesine göre, "ilk sekiz kişi kalenin civarında oturuyor ve sadece tehdit anında kaleye geliyorlardı. Dokuzuncusu ise, kalede sürekli olarak yaşıyor ve arkadaşları için ayrılmış ev ve yiyeceklere göz kulak oluyordu. İlk bakışta bu sistem, çeşitli Fransız şatolarının korunması için aynı zamanlarda geliştirilen ilkelere benzemektedir. Ancak daha yakından bakıldığında çok derin bir fark ortaya çıkmaktadır. Sakson sınırlarının bu muhafızları, Batı'nın "kale muhafızı" vassalleri gibi geçimliklerini bazen efendi tarafından yapılan dağıtımlarda, bazen de kendilerine bu iş için verilen fieflerden sağlamıyorlardı. Bunlar toprağı bizzat elleriyle işleyen gerçek köylülerdi" (Bloch, 2019:274).

Askeri Eğitim

Harp, Karolenjler döneminde olduğu gibi, Otto krallığındaki laik elitin de en büyük mesleklerinden ve meşguliyetlerinden biriydi. Savaşa hazırlık, savaşın yürütülmesi ve savaşın sonrasına, X. yüzyıldaki diğer faaliyetlerden daha fazla kaynak ayrıldı. Sonuç olarak, yetişecek olan askeri komutanların resmi eğitimi, meslekleri kraliyet hükümeti ve hem laik hem de dini kademliler de dahil olmak üzere kodamanlar tarafından yapılan kapsamlı harcamalardan benzer şekilde yararlanan diğer profesyonellerin eğitimiyle tutarlı bir şekilde ilerlemiştir. Önemli destek alanlar arasında usta mimarlar, bilir kişiler, mühendisler, noterler ve mülk yöneticileri vardı. Hem seküler hem de dini alanlardaki diğer yüksek vasıflı profesyoneller gibi, askeri komutanların da çeşitli görevleri yerine getirebilmeleri için eğitim almaları gerekiyordu. Bunlar arasında, strateji, lojistik, yürüyüş kampları inşa etme, kuşatma ekipmanı kurma, kuşatma kurma, kuşatmaya karşı savunma, savaş alanı seçme, savaş alanı formasyonu, savaş alanında liderlik sağlama, askeri moralin sağlanması, savaşçıları silahlarını kullanma konusunda eğitime gibi konular vardı (Bachrach, 2012: 102-103).

Almanya'daki Otto Hanedanının yöneticileri, gelecekteki ordu komutanlarına askeri eğitim sağlamak için saraya dayalı okullar kurma normunu sürdürmüşlerdir. Otto sistemi, Augsburg Piskoposu Ulrich'in yeğeni Adalbero'nun kariyeri ile aydınlatılıyor. Çocukken Adalbero, amcası Ulrich tarafından liberal sanatlarda temel bir eğitim almak için bir manastıra gönderilmiştir. Adalbero, manastırda birkaç yıl geçirdikten sonra Ulrich, yeğenini Augsburg'a çağırır ve sonra onu I. Otto'nun sarayına hizmet etmesi için gönderdi. Adalbero, uzun yıllar kralın sarayında kaldı, burada Otto'nun askeri hanesine kaydoldu ve nasıl askerlik yapılması

³ Vikingler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Yavaş, 2019).

gerektiğini öğrendi, aynı zamanda onun statüsünde olan adamların yapması gereken idari görevleri yerine getirmeyi de öğrendi. Bu çıraklığın ardından, Adalbero amcası tarafından tekrar Augsburg'a çağrıldı ve Ulrich'in askeri evinin komutanı olarak görev yapmak üzere atandı. Piskopos Ulrich'in Manegold ve Hupold adındaki diğer iki yeğeni de benzer şekilde kraliyet askeri evinde görev yaptıktan sonra, Augsburg'da komutanlık görevlerine getirilmişlerdi. Orta Çağ'da sayısız hükümdarın sarayı, askerlik mesleğinde kariyer yapmak için genç erkeklerin eğitimi için bir ortam sağlayarak benzer bir işlevi yerine getirmiştir (Bachrach&Bachrach, 2017: 378). Eğitimi ve geçmişi nedeniyle Adalbero, hem laik hem de dini alanlarda bir süre krala hizmet etti. Hem Ulrich hem de Adalbero'yu yakından tanıyan Gerhard'a göre, genç adam kraliyet sarayında (Curtis imperatoris) "her gün sağlam bir çaba sarf ederek" son derece başarılıydı (Bachrach, 2012: 94).

Otto dönemi kralları ayrıca, başrahiplerin ve piskoposların askeri hane halklarının büyüklüğünü arttırmak için yeni gelir kaynaklarını kullanmaları yönündeki talimatlarla benzer dindar kurumlara maddi kaynaklarını aktarmışlardır. Kendi hane halkı birliklerinde olduğu gibi, Ottolar yeni fethedilen bölgelere mülk bağışları yapmışlardır. Ayrıca askeri personele yatırım yapmanın yanı sıra, tahkimat ve yol gibi altyapılara da büyük ilgi göstermişlerdir (Bachrach&Bachrach, 2017:120).

Tahkimat Duvarları

Karolenj ve Otto kralları ve imparatorları olağanüstü zenginliklerinden dolayı, IX. ve X. yüzyıllar boyunca muazzam sayıda tahkimat inşa edebildiler. Bu, özellikle Saksonlar ve Avarlar ile sürekli çatışmaların olduğu doğu sınırlarında geçerliydi ve ardından Slavlar ve Macarlar, derinlemesine güçlendirilmiş savunma sistemleri geliştirmeyi zorunlu kıldılar. Çok sayıda yuvarlak kuleli, büyük taş duvarlı ve son derece karmaşık tasarımlı eşmerkezli tahkimatlar, yapımı çok pahalı olduğu için Orta Çağ'ın sonlarında hiçbir zaman çok yaygın olmadı. Almanya'nın Otto dönemi kralları tarafından inşa edilen kraliyet saraylarının ve büyük tahkimatların çoğu bu şekilde düzenlenmişti ve en azından iç kaleler harçlı taş duvarlarla korunuyordu (Bachrach&Bachrach, 2017:257-259).

Lechfeld savaşı gibi askeri operasyonların büyük bir kısmı, özü kraliyet askeri hane halkından oluşan çok büyük orduların kuşatma savaşının zorlu gerekliliklerini üstlenmek için seferber edilmesini gerektiriyordu. Bu bağlamda arkeolojik araştırmaların da gösterdiği gibi, Otto ve yetkilileri çoğu taştan inşa edilen yüzlerce önemli sur inşa ettirmiş, genişletmiş ve korumuşlardır (Bachrach, 2009:392). Sonuç olarak Karolenjler ve Ottolar, harçlı taş duvarlar inşa etme konusunda yetkin çok sayıda uzman çalıştırdılar ve bu teknolojiyi kullanarak önemli sayıda tahkimat inşa ettiler. Bununla birlikte, algılanan askeri tehdidi karşılamak için yeterli olduğunda başka, daha ucuz inşaat tekniklerini de kullandılar (Bachrach&Bachrach, 2017:268).

Sonuç

Sonuç olarak Otto Hanedanı döneminin çoğunlukla bir savaş dönemi olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu dönemde askeri teşkilatlanmanın ne kadar önem teşkil ettiği gözler

önüne serilmektedir. Özellikle Macarlar ve Slavların saldırıları ve Alman topraklarını zor durumda bırakmaları güçlü bir askeri teşkilatlanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle I. Heinrich ve I. Otto döneminde buna daha fazla gereklilik duyulmuştur. Dolayısıyla Otto Hanedanı döneminde askeri eğitim ve savunmaya büyük önem verilmiştir.

Kaynakça

- Bachrach, B. S. & Bachrach, D. S. (2017). *Warfare in Medieval Europe c.400–c.1453*. New York: Routledge.
- Bachrach, D. S. (2012). *Warfare in Tenth-Century Germany*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Bachrach, D. (2009). “Exercise of royal power in early medieval Europe: the case of Otto the Great 936–73”. *Early Medieval Europe*, 17/4, ss. 389–419.
- Bevc, F. (2019). *Children of the Mirna Valley*. Florida: Family -h Research.
- Bloch, M. (2019). *Feodal Toplum* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 6. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çetin Ünal, B. (2022). *Orta Çağ'da Otto Rönesansı* (Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat).
- Skaarup, H. A. (2003). *Siegecraft - No Fortress Impregnable*. Lincoln: iUniverse, Inc.,
- Strobl, B. (2009). “Wie das Interesse an bayerischer Landesgeschichte geweckt werden kann”, *Bayerische Landesgeschichte* (Hrsg. Reinhard Heydenreuter und Birgit Strobl), München: Hanns-Seidel-Stiftung.
- Yavaş, H. (2019). *Siyasi ve Sosyo-Kültürel yönleriyle Vikingler*, 1.Baskı, İstanbul: Motto.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA URLA KAZASINA YAPILAN DÜŞMAN BOMBARDİMANLARI

Enemy Bombards To Urla District During The First World War Years

Öğretim Görevlisi Dr. Abdullah DOĞTEKİN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, _ ORCID ID:0000-0002-5070-3666

ÖZET

Urla kazası; Batı Anadolu sahillerinde yer alan Muğla, Milas, Fethiye, Marmaris, Kuşadası, Söke, Çeşme, Karaburun, Foça ve Menemen kazalarında da görüldüğü üzere I. Dünya Savaşı boyunca İtilaf Devletleri'nin deniz ve hava saldırılarına maruz kalmış ve bu bombardımanlardan önemli ölçüde zarar görmüştür. Balkan Savaşları sonrasında Ege adaları üzerindeki Osmanlı egemenliğinin fiilen sona ermesi, İzmir ve çevresinin hassasiyetini artırdığı gibi Osmanlı yönetiminin bölgeye verdiği önemin de artmasına neden olmuştur. Nitekim Uzun Ada'yı kendilerine üs edinen İtilaf Devletleri, buralardaki üslerden ve uçak ana gemilerden faydalanmak suretiyle ve buradaki monitörlerin ağır topları vasıtasıyla Urla'yı ve Urla sahillerindeki balıkçı köylerini savaş boyunca bombardımana tabi tutmuşlar, Urla'dan İzmir'e kadar sahil boyunca uzanan şose yolunu sıklıkla bombalayarak buralardaki meskenleri ve köprüleri tahrip etmişlerdir. İtilaf Devletleri'nin Urla Yarımadası genelindeki deniz ve hava taarruzları I. Dünya Savaşı'nın henüz resmen ilan edilmediği bir dönemde başlamış, 1 Kasım 1914 tarihinde iki Osmanlı gemisi Urla açıklarında İngilizler tarafından batırılmıştır. Bu saldırılar belirli aralıklarla savaş sonuna kadar devam etmiştir. Şehrin denizden bombalanması sonucunda küçük Urla limanında bulunan Müslümanlara ait deniz araçları batırıldığı gibi, bombardımanlar nedeniyle tehlike altında bulunan birkaç ev de boşaltılmak zorunda kalmıştır. Urla'nın uzun süren harp boyunca düşman bombardımanına maruz kalması, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından şehrin tahliye edilip edilmeyeceği sorununun sıklıkla tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Gülbahçe köyü hariç Urla'daki Rumlar hiçbir zaman toplu olarak göç ettirilmemişlerdir. Yaklaşık 2.500 kişilik nüfusuyla Gülbahçe Rumları, henüz savaşın başlarında İngiltere adına çalışan bir casusluk şebekesi oluşturmuşlar, fakat bu tutum ve davranışlarının bedelini 1915 yılında Anadolu içlerine ve Alaşehir bölgesine sürgün edilerek ödemek zorunda kalmışlardır. Yaşanan bombardımanlar karşısında Urla halkının bir kısmı da Balçova'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Böyle bir tedbire başvurulmasında, şehrin nüfusunun daha çok Rumlardan oluşması ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte düşmana ait denizaltı gemilerinin kıyılardaki Rumlar tarafından ikmalinden duyulan endişe oldukça etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Urla, İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı, Bombardıman

1. Giriş

I Dünya Savaşı döneminde İtilaf Devletleri bir taraftan Çanakkale cephesini açarak boğazı geçmeye çalışırken diğer taraftan da İzmir'i havadan ve karadan bombardımana tabi

tutmuşlardır. İzmir'in İstanbul'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük kenti olmasının, Akdeniz'e gelebilecek Alman denizaltıları için uygun bir toplanma merkezi konumunda bulunmasının ve Doğu Akdeniz'deki İtilaf donanmasının güvenliğinin sağlanmak istenmesinin bunda önemli bir payı bulunmaktadır (Özamas, 2011, s.) İtilaf Devletleri esasen yaptıkları Çanakkale hareketinin bir karşılığı olarak kendilerine denizaltılarla karşılık verileceğinden ve bu bağlamda İzmir'in Alman denizaltılarının üssü olacağından oldukça fazla endişe etmekteydiler. Bu durum İzmir bombardımanında oldukça etkili olmuştu. Fakat bu hususun yanı sıra Çanakkale deniz harbinin başarısız olması üzerine dikkatleri İzmir'e çekerek Çanakkale'deki askeri gücün bir kısmını İzmir bölgesine çekmek de amaçları arasında bulunmaktaydı. Esasen İzmir ve çevresinin düşman tehdidi altında ve saldırılara açık bir vaziyette bulunduğu daha Balkan savaşları sırasında anlaşılmış ve bu nedenle yönetim birtakım önlemler alma arayışı içerisine girmişti. Dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Avrupa bankalarından kredi bulmaya çalışan Cavit Bey'e yazdığı mektupta İstanbul, Çatalca, Tekirdağ, Gelibolu, İzmir ve Boğazların öncelikli olarak güçlendirilmesi gerektiği tespitinde bulunuyor ve İzmir'in tahkimatı için 3.000.000 Osmanlı lirasından oluşan bir meblağı harcama listesine dahil ediyordu (Öcal, 2015, s.38). Günlüğüne 9 Mart 1913 tarihinde "*İzmir'de dahi kuvayı cesime cemedeciğim. Zira müttefikinin oraya da tasallutları muhtemeldir...*" diye not düşen Mahmut Şevket Paşa'nın bu öngörüsü nihayetinde Mondros Mütarekesi'nden sonra uygulamaya konulacaktır (Bardakçı, 2014, s.86-100). Bu nedenle düşman donanmasının olası bir saldırısına karşı tedbir olarak, Akdeniz sahil ve adaları fenerlerinin söndürülmesi talimatı verilmişti (Sürgevil, 2009, s.78). Çanakkale cephesinden kesin sonuç almak isteyen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askeri gücünü dağıtarak Osmanlı kuvvetlerinin Batı Anadolu'da birkaç parçaya bölünmesini ve böylece onu zayıflatmayı amaçlamışlardır. Ayrıca halkta şehrin her an işgal edilebileceği düşüncesini uyandırarak halkı korku ve endişeye sevk etmek suretiyle psikolojik bir baskı uygulamak ve bölgeyi ekonomik anlamda çöküntüye uğratmak gibi amaçları da bulunmaktadır (Mehmetefendioğlu, 1993, ss.347-370; Sarıçelik, 2007, s.188). Müttefik güçlerin Gelibolu'da çökertilmesi sonrasında yeni bir deniz stratejisi geliştiren İngilizler, serbest kalan Osmanlı V. Ordusunun yıkıcı gücünün başka bir yerde görevlendirilmesini amaçladılar. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı askeri gücünün İzmir ve civarına yerleşme olasılığı için, Selanik ve Mısır'a yönelik bir askerî harekât yapılmasını kararlaştırdılar. Bu hususta Osmanlı yönetimini ikna etmek için de İzmir'in körfezde bulunan müttefik gemileri tarafından bombalanmasına karar verdiler. Onlara göre bombardımanın şiddeti İzmir'e bir çıkarma yapılacağı hususunda Osmanlı yönetimini ikna edecekti (Hanhan, 2019, s.115). Çanakkale savaşlarının sona ermesinden sonra buradaki hava harekâtı önemini kaybettiği için Bozcaada'daki Fransız hava birliği de buradan taşınarak Midilli Adası'na yerleşti. İngilizler de Ege'deki Osmanlı sahillerine yakın adaları işgal ederek buralarda hava üsleri tesis ettiler. Bu üslerden ve uçak gemilerinden havalanan deniz uçakları Batı Anadolu kıyılarını abluka altına alarak İzmir ve çevresini bombardımana tabi tutmuşlardır. 1916 yılının başlarından itibaren İzmir ve çevresindeki hava hareketliliği ve akınlarında da bir yoğunluk yaşanmıştır. Gelişmeler karşısında Osmanlı yönetimi bölgeye bir çıkarma yapılması olasılığını düşünmeye başlamış ve Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa karargahını İzmir'e taşımıştır. Yaklaşık 15 mil genişliğindeki İzmir Körfezi'nin batı sahilleri Karaburun Yarımadası'nda kuzeye ve güneye doğru uzanmaktadır. Aşağıya doğru inildikçe Körfezi ikiye bölen Uzunada yer alır. Güneye ve doğuya giden kanal, Urla ve Pelikan sığılığı arasında uzanır. Uzunada'nın güneybatısında ise Gülbahçe Körfezi yer alır. Alman denizaltılarına barınak olacağı düşünülen İzmir Körfezi'nin girişi 1915 yılının mart ayından itibaren İtilaf Devletleri'ne ait savaş gemileri tarafından bombardımana tutulmuştur. Fakat böyle bir saldırıdan kalıcı bir sonuç almak Uzunada, Karaburun Yarımadası'nın İzmir kıyıları ve Menemen işgal edilmedikçe mümkün

görünmemekteydi (Hanhan, 2019, s.128-129). Bu nedenle İtilaf Devletleri, İzmir çevresinde faaliyet gösteren gemi ve uçakları için İzmir Körfezi'nin dış kısmındaki Kösten Adası'nda (Uzun Ada) bir deniz üssü oluşturdular. Bu adaya toplar çıkarıp iki monitör ile çok sayıdaki muhribin harekât merkezi haline getirdiler. Körfezde bulunan diğer adacıkları da işgal ederek aralarına mayınlar döktüler (Hanhan, 2019, s.157). Sadece Kösten Adası'nda değil, Limmi, Midilli, Gökçe Ada ve Bozca Ada gibi adalarda da üsler oluşturarak bölgeyi havadan ve denizden kontrol altında tutmaya çalıştılar. İzmir üzerine düzenlenen saldırılarda özellikle Kösten Adası ve Midilli'de bulunan üslerin etkin bir şekilde kullanıldıkları görülmektedir. Şüphesiz ki Osmanlı Devleti de bölgedeki değişimin ve gelişmelerin farkındadır. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında Ege adaları üzerindeki Osmanlı egemenliğinin fiilen sona ermesi, İzmir ve çevresinin hassasiyetini artırdığı gibi Osmanlı yönetiminin bölgeye verdiği önemin de artmasına neden olmuştur. Nitekim bu fiili durumdan yararlanan İtilaf Devletleri Midilli, Limmi, Sisam, Sakız, Gökçeada, Bozcaada ve Uzunada (Kösten) gibi İzmir ve çevresini kontrol edebilecekleri stratejik öneme haiz adalara yerleşmek ve buralarda üsler kurmak suretiyle Ege kıyılarını abluka altına alırken buralardaki üslerden ve uçak ana gemilerden faydalanarak İzmir ve çevresini bombalamışlardır. İtilaf Devletlerinin bu faaliyetlerin de Osmanlı Devleti'nin kendi vatandaşları olan yerli Rum ve Ermeniler de bir ihanet dalgasına kapılmak suretiyle onların yanında yer almışlardır. Yunan anakarasından ve Ege adalarından gelen Rumlarla birleşen yerli Rumlar, Ege kıyılarındaki köy ve kasabalara saldırıp eşkıyalık faaliyetlerinde bulunarak Müslüman ahalinin malına, canına ve namusuna kastetmişler, Müslüman halktan yağmaladıkları çeşitli malları ve hayvan sürülerini adalara kaçırmışlardır. Kaçırdıkları hayvanlarla adalardaki İngiliz ve Fransız askerlerinin beslenme sorununa önemli bir katkı sağlayan Rumlar, ayrıca bölgede propaganda faaliyetlerinde bulunarak halkın moral ve motivasyonunu zayıflattıkları gibi, bölgede kurdukları etkili casusluk ağıyla da İtilaf Devletlerine sürekli olarak bilgi akışında bulunmuşlardır.¹ Bu casusluk şebekesinin önemli uzantılarından birisini Percy Hatkinson oluşturmaktadır. İzmir'e yerleşmiş İngiliz ailelerinden Hatkinson, Bergama, Marmaris, Bodrum civarında maden işletmeciliği yapıyor gözükmekle beraber savaş süresince Bergama'da Cizvit papazları ile beraber casusluk şebekesini yönetmiştir (Moralı, 1976, s.111). I. Dünya Savaşı öncesinde hazırlanan seferberlik planı gereği İzmir bölgesinin savunma görevini Dördüncü Kolordu üstlenmiş, Ayvalık'tan Alanya'ya kadar olan sahilin savunması bu kolorduya verilmiştir. Söz konusu sahil yedi bölgeye ayrılmış bu bölgelerden ikisi İzmir'in savunulmasıyla görevlendirilmiştir. Yenikale'den Urla'ya kadar olan bölgeyi Yenikale Birliği, Obüs Taburu, Mayın Müfrezesi, Işıldak Müfrezesi, dört bölüklü Urla Jandarma Taburu, Sarayköy Jandarma Bölüğü ve iki motorbottan oluşan bir kuvvet savunacaktır (Öcal, 2015, s.56). Bununla beraber İzmir ve çevresini kendisine hedef olarak seçen İngiliz ve Fransız uçaklarının uçuş faaliyetlerine mâni olabilecek veya İtilaf Devletleri'ne karşı hava taarruzu yapabilecek bir Osmanlı hava kuvveti mevcut değildir.

2. Osmanlı Devleti'ne Ait Beyrut ve Kınalıada Gemilerinin Batırılması

Düşman gemileri savaşın hemen öncesinde, I. Dünya Savaşı'nın henüz resmen ilan edilmediği bir dönemde İzmir Körfezi'nde görülmeye başlamışlardı. Yörede düşman donanmasının baskısı savaşın henüz başlarında önemli ölçüde hissedilmeye başlamıştır. Nitekim İngiltere 1 Kasım

¹ I. Dünya Savaşı sırasında Ege sahillerindeki Rum faaliyetleri hususunda ayrıntılı bilgi için bkz: Abdullah Doğtekin-İlker M.Çağlar, "Cihan Harbi'nden İzmir'in İşgaline Urla ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı: 11 (2022/Yaz), ss. 197-245; Abdullah Doğtekin, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İzmir'in İşgaline Söke Kazasında Rum Faaliyetleri" *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi (IJOSES)*, 17 (2022), s.

1914 tarihinde henüz daha karşılıklı savaş bile ilan edilmemişken iki Osmanlı gemisini Urla açıklarında batırmıştır. Amiral Carden'in yönetimindeki Scorpion ve Wolverine savaş zırhlıları 31 Ekim 1914 tarihinde Urla önlerine geldiler. Urla Tabur Komutanlığı tarafından karasularımızdan çıkmadıkları taktirde üzerlerine ateş açılacağı uyarısı üzerine söz konusu muhripler Kösten Adası istikametine doğru uzaklaşmak zorunda kaldılar (Alpagut, 1937, s.76). Fakat aynı gün Osmanlı Devleti'ne ait 500 tonluk İsa Reis gambotunu ele geçirdiler (Öcal, 2015, s.73). Kasım 1914 başlarına doğru Çanakkale boğazı önünde toplanmış olan Müttefik İngiliz-Fransız filosunun gözetlemelerini Foça ve Karaburun sularına kadar uzattıkları görülüyordu. Bu işle görevli gemilerinden iki İngiliz muhribi Wolverine ve Scorpion'a İzmir Körfezi'nde mayın döşediği varsayılan büyük bir silahlı Türk yatını saf dışı etmesi görevi verilmişti (Hanhan, 2019, s.3). Bu gemiler, 1 Kasım 1914 tarihinde yeniden Urla sularına girerek Urla iskelesi önlerinde Beyrut ölçme yatı ile Kınalıada ticaret gemisini batırdılar. Kızıldeniz'den dönen gambotlarla birlikte İzmir'e gelmiş olan ölçme gemisi Beyrut yatı burada kalmış, 30 ekimde Güllük (Küllük)'ten döndüğü zaman İzmir mayın hatları geçitlerini kapalı bulmuş ve fazla su çekmesi nedeniyle limana giremeyerek Urla iskelesinde rıhtıma bağlanmıştı (Sevengül, 1976, s.114). Nitekim Urla Kaymakamı Tahir Bey tarafından 1 Kasım 1914 tarihinde Sadaret Makamı ile Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre, Kaymakam Bey tarafından Urla üzerindeki İngiliz tehdit ve tehlikesine dikkat çekilmiştir. Zira aynı günün sabahı saat 5.30 sularında ikişer direkli ve üçer bacalı iki İngiliz torpidosu Klazomen önlerine gelerek bir müddet durduktan ve sonrasında Kilizman ve Tuzla cihetlerinde dolaştıktan sonra Kösten Adası civarına gelmişlerdir (BOA. DH. EUM. 3.Şb. 2/46). 1 Kasım öğleden sonra körfeze giren Volverayn (wolverine) ve Skorpion (Scorpion) adlı İngiliz muhripleri, açıkta durarak bir işaret kaldırdılar. Beyrut, mesafenin uzaklığından bu işareti okuyamayınca, muhriplerden birincisine bir subay gönderdi (Sevengül, 1976, s.114). Aynı gün içerisinde Kaymakam Tahir Bey tarafından gönderilen ek yazıda da ifade edildiğine göre, İngiliz bandıralı iki torpido, Urla limanına gelerek limanda bulunan Beyrut gambotu süvarisini görüşmek için davet etmişlerdir. Süvariye Beyrut gambotu ile Kınalı Ada vapurunun kendilerine teslim edilmesi teklifinde bulunan İngilizler, süvarinin karar vermesi için ise sadece 10 dakikalık bir süre tanımışlardır. Bu teklifi reddeden kaptanlar tarafından gemiler ateşe verilmiş ve mürettebatları ise karaya çıkmıştır. Bunun üzerine düşman torpidoları, limandaki bahsi geçen gemileri top atışıyla tahrip etmişlerdir. Tüm bu olup bitenler olay sonrasında Urla'ya gelen Kınalıada Vapuru süvarisinin ifadelerinden anlaşılmış ve durum İzmir ve Havalisi Kumandanlığına da bildirilmiştir (BOA. DH. EUM. 3.Şb. 2/46). Osmanlı Deniz Harp Tarihi'nde gelişmeler şu şekilde kaydedilmiştir: *"Gemilerimiz teslim edilemeyeceği için, tahrip edilmelerinden başka çare kalmamıştı. Açıkta bulunan yat da iki küçük topu ile kendini koruyacak durumda olmadığı için Beyrut Gemisi komutanı Yüzbaşı Sezai işe yarar önemli aletlerini, toplarının kamalarını karaya çıkarttı. Mürettebatını filikalara doldurarak kıyıya sevk etti ve gemisini yakmaya başladı. Kınalıada süvarisi de gemisini ateşledi. İngilizler Beyrut gemisine ve mürettebat dolu filikalara ateş açtılar. Gemilerimizin batırılması sonucu, İngilizler kolay bir zafer kazanmış oldu"* (Büyüktuğrul, 1974, s.412). Oysa olabileceklerinden tahmin eden İzmir ve Havalisi Komutanlığı, Müstahkem Mevki Komutanlığına verdiği emirde, iki adet 37 mm. lik toptan ibaret olan silahlar ile diğer eşyasının çıkarıldıktan sonra Beyrut gemisinin, gerektiğinde batırılmak üzere saklı bir yerde demirlenmesini bildirmiş, Müstahkem Mevki ise, geçitlerin kapalı olduğunu bilmeyen gemileri uyarmak göreviyle Beyrut'u Urla iskelesinde alıkoyarak bu kararından İzmir ve Havalisi Komutanlığını haberdar etmişti (Sevengül, 1976, s.114). Batırılarak tahrip edilen Kınalı Ada vapuru o sırada Osmanlı Devleti'ne ait mallarla yüklü olup, vapurun değeri 3.000 Osmanlı lirası olarak belirlenmiştir (BOA. DH. EUM. 5.Şb. 13/25). Yine aynı şekilde Adalar Osmanlı Vapur Şirketi'nin bildirdiğine göre, Urla'da batırılan

Beyrut gemisinde meydana gelen zarar da 3.000 Osmanlı lirası olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı tarihlerde İtilaf Devletleri tarafından Urla kazasına yapılan bombardımanlar neticesinde Urla sahilindeki hasar 39.060 kuruş olarak tespit edilirken, Urla'daki Çalıcı köprüsünün hasarı ise 55.000 kuruş olarak belirlenmiştir (BOA. HR. HMŞ. İŞO. 114/14 Lef:11).

3. Urla Kazasına 1915 Yılında Yapılan Deniz ve Hava Bombardımanları

Batı Anadolu sahillerindeki Muğla, Milas, Fethiye, Marmaris, Kuşadası, Söke, Çeşme, Karaburun, Foça ve Menemen gibi pek çok yerleşim merkezinde görüldüğü üzere Urla kazası da I. Dünya Savaşı süresince İtilaf Devletleri'nin deniz ve hava bombardımanlarına maruz kalmıştır. Uzun Ada'da bir deniz üssü oluşturan İtilaf Devletleri, buradaki monitörlerin ağır topları vasıtasıyla Urla'yı ve Urla sahilindeki balıkçı köylerini savaş boyunca bombardımana tabi tutmuşlardır. Urla'ya düzenlenen bu saldırılarla ilgili olarak Liman Von Sanders Paşa, hatıralarında şu bilgilere yer vermektedir: *“İzmir ile Urla arasındaki sahile yakın giden şose de aynı şekilde sık sık toplarla dövülüyor, oradaki binalar ile köprüler yıkılıyor ve gündüzleri her nevi ulaşım tehlikeye düşüyor veya kesiliyordu. Neredeyse tamamen Rumların yaşadığı Urla da birkaç kere gemilerin açtığı ateşle zarar görmüştü. Urla'dan üç kilometre kadar uzaktaki küçük Urla limanında bulunan birçok Türk gemisi top ateşiyle batırılmıştı. Limanda bulunan pek az sayıdaki ev, içinde oturanlar sürekli olarak tehlikeye maruz kaldıkları için nihayet tahliye edilmişlerdi.”* (Sanders, 2018, s.162-163; Öklem, 1999, s.73-74).

1915 Eylülünün sonuna doğru Mary Rose ve Penelope monitörleri bir harekât üssü bulmak için Lero Limanı'ndan İzmir Körfezi'ne gönderildiler. İzmir'i, Yenikale'yi ve bataryaları bombalamayı amaçlayan monitörler, Uzunada'nın kuzey-doğu köşesi ve Menemen kıyıları arasında demirlediler. İzmir'den batıya, Urla'ya doğru uzanan önemli yolu kendileri için tehlikeli gören İtilaf gemileri, Türklerin bu yoldaki ulaşımını kesmeyi de amaçlamaktaydılar. Canopus'un komutanı Heathcoat S. Grant, 18 Ağustos 1915 tarihli raporunda; İzmir Körfezi'nin güvenle kapatıldığından, Körfezde trafiğin sadece Urla ve Uzunada arasında işlediğinden oysa mültecilerin kaçıışı için tek yol olan bu trafiğin durdurulduğundan bahseder (Hanhan, 2019, s.129-130). Halkının çoğunluğu Rumlardan oluşan Urla'nın, denizden bombalanması sonucunda kasabaya yaklaşık üç kilometre uzaklıktaki küçük Urla limanında bulunan Müslümanlara ait deniz araçları batırıldığı gibi, bombardımanlar nedeniyle tehlike altında bulunan birkaç ev de boşaltılmak zorunda kalmıştır. Nitekim 1915 yazında iki destroyer, iki trol teknesi, deniz uçağı taşıyıcı Ben-My-Chree, iki gambot, Marie Rose ve Penelope olmak üzere dokuz parçadan oluşan İtilaf Devletleri'nin oluşturduğu İzmir devriyesi, Baba Burnu'ndan 38 derece 30 dakika kuzey enlemine kadar uzanan Türk sahilini ablukaya almışlardır (Hanhan, 2019, s.138). İzmir ve civarı sahilinin 2 Haziran 1915 tarihinden itibaren abluka altına alındığının İngiliz Hükümeti tarafından ilan edildiği Bahriye Nezareti tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıyla duyurulmuştur.² (BOA. HR. SYS. 2419/53).

İzmir Körfezi'ne giriş çıkışın kontrol edilmesi biçiminde başlayan düşman saldırıları sivil ve askeri hedeflere yönelik olarak kısa sürede genişlemiştir. Çanakkale Savaşı'na paralel olarak denizden ve havadan gerçekleştirilen bu saldırılar, Çanakkale cephesinin kapanmasından sonra da I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar devam etmiştir. İtilaf Devletleri İzmir ve çevresinde bir yandan deniz ve hava saldırılarını sürdürürken diğer taraftan da yaptıkları propagandalar ile psikolojik harp uygulayarak halkın moral gücünü zayıflatmaya çalışmışlardır. Örneğin bu propagandaların da bir sonucu olarak İzmir'de 1915 yılının mart ayında Urla ve diğer sahilimiz İtilaf Devletleri'ne ait donanmalar tarafından abluka altına alındığı, giriş ve

² “İngiltere Hükümeti tarafından İzmir ve civarı (35,37 derece ve 5, 40 derece arz daireleri dahilinde bulunan) sevahilinin 1915 senesi haziranının ikinci günü zevalinden itibaren abluka olunduğu ilan edilmiş olmakla ol babda... (Bahriye Nazırı Vekili namına müsteşar)” Bkz: (BOA. HR. SYS. 2419/53).

çıkışın engellendiği söylentileri yayılmıştır (Kaygusuz, 2002, s.80). 5 Mart 1915'te İtilaf Devletleri'ne ait Triump, Euryalus ve Swiftsure savaş gemileri iç körfezde mevzilenerek geniş bir alanı bombalamışlardır. Bu alan içerisinde Yenikae ve Paleo tabyalarının yanı sıra Urla, Şakran ve Abdullah Ağa çiftliği de yer almaktaydı (Hanhan, 2019, s.21). 6 Mart 1915 tarihinde Yenikale, İtilaf Devletleri tarafından bir kez daha bombardımana maruz bırakıldı. Bombardıman sırasında mayın arama tarama gemileri bu ateş himayesinde ilerledilerse de şiddetle karşılık verilmesi üzerine geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bombardıman kuvveti üç muharebe gemisi, bir uçak ana gemisi ve dört mayın arama tarama gemisinden ibaretti. Düşman gemileri bu saldırılar esnasında Uzunada (Kösten) önlerinde kalmaktaydılar. 7 Mart'ta Urla önlerinden ve Türk toplarının menzili dışından tekrar bombardımana başlayan İtilaf Devletleri, bu bombardıman esnasında bir de uçak kullanmışlar fakat bu bombardımandan, gece yapılan mayın arama tarama girişiminden ve ışıldaklar üzerine açılan ateşten herhangi bir sonuç alamamışlardır. 8 Mart'ta da devam eden bombardıman, bütün gün sürmüştür (Sevengül, 1976, s.293). Bu arada aynı gün Rusların Askold³ kruvazörü de kuşatmaya katılarak Urla'yı dövmüştür. Karşılıklı top atışları 9-10 Mart günlerinde de devam etmesine rağmen Yenikale ve Paleo tabyalarının oldukça başarılı bir savunma gerçekleştirmesi neticesinde İzmir kuşatması sonuçsuz kalmış ve bu nedenle 15 Mart 1915 tarihinde Amiral Richard Peirse'ye geri dönme emri verilmiştir (Atakişi, 2016, s.76-77). Düşman gemilerinin mart ayı başlarındaki yoğun saldırıları sırasında Demirhisar torpidobotu, İzmir ve çevresini de içine alan bir Ege harekâtında bulunmuştur. Demirhisar, 9 Mart sabahı İzmir Körfezi'ne girmiş, fakat Bozcaada'ya yapacağı taarruzdan vaz geçerek gündüzü, Urla yarımadasının Sakız'a bakan batı kıyısında ve Çeşme kuzeyindeki Gerence Koyu'nda geçirek, akşama buradan hareketle kıyıya gayet yakın seyretmek suretiyle Urla batısındaki Gülbahçe ve Urla koylarını taradıktan sonra yeniden İzmir'e yönelmiştir (Doğtekin, 2023, s.17-18).

İtilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilen saldırıların önemli bir kısmı halkı korkutmak ve bezdirmeye yönelik olarak gerçekleştiriliyordu. Nitekim Urla Emniyet Müfettişi Ali İzzet Bey'in bildirdiğine göre, 4 Mayıs 1915 tarihinde İtilaf Devletlerine ait bir düşman torpidosu tarafından Urla'nın Saib iskelesine birkaç gülle atılmış, torpido sonrasında bölgeyi terk etmişti. Saldırı sonrasında can ve mal kaybı veya herhangi bir zarar meydana gelmemiştir (BOA. DH. EUM. SSM. 53/29). 8 Mayıs 1915 günü ise bir düşman torpidosu Karaburun sahillerini top ateşine tutarken, 10 Mayıs 1915 tarihinde de İtilaf donanması Kösten Ada'sı civarında dolaşmaya başlamış ve bir İngiliz kruvazörü Kilizman ve civarını bombalamıştır. Yine 9 Haziran 1915 tarihinde Gülbahçe'ye yaklaşan bir düşman torpidosu, ateşle karşılık verilmesi üzerine 20 civarında mermi atarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. 11 Haziran 1915 tarihinde dört bacalı iki direkli bir düşman torpidosu Namevt (?) Limanı civarında dolaşırken açılan topçu ateşi sonrasında bacasından isabet alarak hızla uzaklaşmıştır (Hanhan, 2019, s.16-17). İtilaf Devletleri, 1915 yılı içerisinde Urla, Seferihisar, Karaburun ve bu kazalara bağlı köyler ile Narlıdere ve Menemen'e bağlı Ali Ağa Çiftliğini belirli aralıklara bombardımana tabi tutmuştur. Anadolu sahilleriyle her türlü ulaşımı kesmek isteyen İtilaf Devletleri, körfezdeki ve Ege Denizi'ndeki sandalların yanı sıra büyük tonajlı savaş gemilerini de hedef almışlardır. Hava ve deniz taarruzları neticesinde gerek devlete gerekse de sivil halka ait maddi zararın oranı 21.997 kuruş olarak belirlenmiştir (Sarıçelik, 2007, s.177). Oysa belgeler ayrıntılı olarak incelendiğinde I. Dünya Savaşı'nda uluslararası savaş kurallarına aykırı olarak İtilaf Devletleri tarafından yapılan bombardımanlarda 1915 yılı içerisinde sadece tek başına Urla'da meydana gelen zararın bile oldukça fazla olduğu görülecektir. Nitekim 1915 yılı itibarıyla Urla'da tahrip

³ Askold, işgalci donanma arasında yer alan tek Rus gemisidir. İtilaf donanması içerisinde beş bacalı tek gemi olan Askold, 5910 ton ağırlığında olup, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Glory IV adı ile İngiliz donanmasına geçmiştir. Bkz: Öcal, 2015, s.72.

olunan Kınalıada ve Beyrut meseha gemilerinin zararları ayrı ayrı 3.000'er lira tutarken, Urla sahilindeki hasar; 39060 kuruş, Urla Çalıcı köprüsünün hasarı ise 55.000 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir (BOA. HR. HMSŞ. İŞO. 114/14 Lef:11). Yapılan tüm bu yoğun deniz ve hava saldırıları karşısında Osmanlı Devleti de birtakım tedbirler almaktaydı. Örneğin Körfezin güney kıyısından Urla'ya kadar bataryalar yerleştirildi. Kasım 1915'te Güzelbahçe Yenikale sahili arasına toplam 11 batarya tesis edildi (Öcal, 2015, ss.56-58).

4. Urla Kazasına 1916 Yılında Yapılan Deniz ve Hava Bombardımanları

İtilaf Devletleri'nin Urla Yarımadası genelindeki deniz ve hava taarruzları 1916 yılında da devam etmiştir. M30, 1916 baharında sayıları gittikçe artan Türk bataryalarının bombalanmasına yardımcı olması için Uzunada'ya gönderilmiştir. İngiliz gemileri hemen her gün keşif uçaklarının raporları doğrultusunda bombardımanla bulunmaktaydılar (Hanhan, 2019, s.139). 1916 yılının mart ayı boyunca planlı ve düzenli bir şekilde Urla'yı ateş altına aldılar. Yaşanan bombardımanlar karşısında Urla halkının bir kısmı Balçova'ya göç etmek zorunda kalmıştır (Öklem, 1999, s.73-74).

25 Nisan 1916 tarihinde Karaburun sahilleri bir düşman torpidosu tarafından bombardımana tutulurken 26 Nisan tarihinde de Yenikale'yi hedef alan bir İtilaf uçağı açılan karşıt ateş sonucunda bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. İtilaf kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen bu bombardımanlar Osmanlı Hükümeti tarafından da kaygıyla izlenmiştir. Şehrin nüfusunun daha çok Rumlardan oluşması bu kaygının başlıca sebebinin oluşturmaktadır. Nitekim 12 Şubat 1916 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından Aydın vilayetine gönderilen yazıda, İtilaf Devletleri'nin Urla kazasına belirli aralıklarla saldırılar gerçekleştirdikleri ifade edilmiş ve şehirdeki Gayr-ı Müslimlerin bu durumdan nasıl etkilendikleri hususunda bilgi istenilerek gerekli önlemlerin alınması talep edilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 60/299). Uzunada devriye gemilerinden Canopus'un komutanı Heathcoat S. Grant, 26 Şubat 1916 tarihli raporunda casuslardan ve mültecilerden edindiği bilgileri paylaşır. Buna göre Urla kıyısında 2.000 asker bulunmakta olup, bombardıman esnasında bazı askerler Kuşçular köyüne kaçmıştır. Ayrıca bombardıman sonucunda Kilizman, Yenikale ve Narlıdere kaleleri zarar görmüş ve çok sayıda kişi yaralanmıştır (Hanhan, 2019, s.135). Urla ve Karaburun bölgesinde uçuşlarını artıran İngiliz uçakları, daha etkili keşifler yapabilmek 100 metreye kadar alçalabilmekteydiler. Nisan ayı içerisinde hem denizden hem de havadan bombardımana uğrayan Urla'da Rumların ikamet ettikleri evleriyle, kilise ve mekteplerinde hasarlar meydana gelmiştir. Taarruzlar neticesinde İngiltere nezdinde girişimlerde bulunan Yunan Başvekil ve Hariciye Nazırı İskolodis, bombardımandan zarar gören Urla'daki Rum nüfusun zararlarının karşılanması konusunda İngiliz Hükümetinden yardım talebinde bulunmuştur. Oysa Atina Sefiri Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda da ifade ettiği üzere Mösyö İskolodis, adil olmayan bir tutum içerisinde girmiştir. Galip Kemali Bey bu gelişme karşısındaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder: "... Yunan Hükümeti memleket dahilinde Yunan kavaininin taht-ı himayesinde bulunan hey'et-i siyasiyeyi bile himaye edememiş iken bir ecnebi memlekette o memleket tebaası hukukunu himayeye kalkışmasından dolayı hükümetten suret-i dostanede izahat talep ettim..." (BOA. HR. SYS. 2418/118). Galip Kemali Bey'e göre bu nedenle Yunan Hükümeti şiddetli bir şekilde protesto edilmelidir. Zira dini veya etnik herhangi bir ayırım yapılmaksızın sadece Rum tebaanın değil Osmanlıya mensup tüm halkların haklarının savunulması ve korunması gerekmektedir (BOA. HR. SYS. 2419/38). Bu arada İtilaf Devletleri tarafından yörede etkili bir casusluk ve propaganda faaliyetinin de yürütüldüğü görülmekteydi. Osmanlı tebaası olan Rum asker kaçakları düşman devletler tarafından bu amaç doğrultusunda kullanılmaktaydılar. İtilaf Devletleri, kullandıkları casuslar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ni

yanılmaya yönelik yalan veya yanlış istihbarat verme taktiğini de uygulayabilmekteydiler. Bu nedenle elde edilen istihbari bilgilerin kesin bir şekilde doğrulanması gerekiyordu. Örneğin 28 Şubat 1916 tarihinde Urla'ya gelen Rum asker kaçaklarının ifadesine göre; Urla'da bir İngiliz ve bir de Fransız zabiti gizlenmekte olup, Urla'ya İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından bir iki gün zarfında bir hücumun kuvvetle muhtemel olduğu belirtilmekteydi. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Aydın vilayetinden kaynağı Urla Müfettişliği olan bu haberin araştırılmasını talep etmekteydi (BOA. DH. ŞFR. 61/158).

Bölgedeki Uzunada, Sakız ve Midilli gibi stratejik adalara yerleşen İtilaf Devletleri'ne ait uçak filoları, halkı psikolojik olarak baskı altına alıp korkutmayı ve savunmayı sindirmek suretiyle de bölgeyi kontrol altında tutmayı amaçlıyorlardı. Urla, 27 Ocak 1916 tarihinde bir İngiliz uçağı tarafından bombalandı. Atılan bombalar Aziz Georgiu kilisesinin çevresine düştü. Bombardıman esnasında can kaybı da yaşandı. Şehir, 29 Ocak 1916 tarihinde, bu sefer İngiliz donanması tarafından bir kez daha bombalandı. Hedefleri Türk ordusunun geçici olarak konaklamakta olduğu Anaksagoras okulunun büyük binasıydı. Bombalar okul civarına ve Hıristiyan evlerine düşerek mal ve can kayıplarına yol açtı. Bombardımanlar esnasında belli olsun ve bombalanmasınlar diye Hıristiyan cemaatin ruhani reisleri tarafından kilise, okul ve hastane gibi binaların yarısına siyah, yarısına da beyaz bayraklar asılması emredildi. Fakat asılan siyah ve beyaz bayraklara rağmen 1 Şubat 1916 tarihinde Urla bir kez daha bombalandı. Bombalardan biri Aziz Georgiu kilisesine isabet etti. Birçok kişinin bu siyah ve beyaz bayraklardan etkilenerek kiliseye sığınmaları nedeniyle çok sayıda can kaybı yaşandı. Bombardıman iki gün sonra 3 Şubat günü bir kez daha tekrarladı. Tehlikeli bölgede oturanlar, bu bölgeyi boşalttıkları için bu defa herhangi bir can kaybı yaşanmadı. İngiliz donanma yöneticilerinin Urla'daki casusluk merkezi ve başrahipler kurulu tarafından, bombardımanın Hıristiyan nüfusu üzerindeki olumsuz etkileri konusunda uyarılmaları sonucunda İngilizler bombardımanı durdurdular (Miloris, 2003, s.157). Yapılan tüm bu saldırılara Osmanlı savunması da etkili bir şekilde karşılık veriyordu. 6 Mayıs 1916 tarihinde Kösten Adası'nın kurtarılması sırasında Karaburun sahillerindeki Osmanlı topçularının açtıkları ateş neticesinde iki İngiliz monitörü batırıldı (Öcal, 2015, s.73). İtilaf Devletleri verdikleri kayıplar karşısında oldukça tepkiliydiler. Nitekim 6 Haziran 1916 tarihinde Urla'da Kızıldağ mevkiine attıkları beyannamelerde şu şekilde gözdağı vermekteydiler: "*Vali Paşa Rahmi Bey! İzmir Körfezi'nde haşmetli İngiliz Kralına ait donanma kıtasına ve Long Adası'na (Uzun Ada) karşı ateşe devam edecek olursanız tayyarelerimiz hücumlarını tekrar edeceklerdir.*" (BOA, DH.EUM. 3. Şb. 14/6; BOA, HR.SYS. 2103/1 Lef: 26, 28). Osmanlı Devleti'nde Batı Anadolu sahillerine her an bir çıkartma yapılabileceği endişesi 1917 ve 1918 yılı boyunca da devam etti. Bu nedenle Beşinci Orduya bağlı Beşinci Tayyare Bölüğü, İtilaf Devletleri'nin Ege adalarındaki faaliyetlerini oldukça hassas bir şekilde izlemeyi sürdürdü. İzmir ve çevresine düzenlenen saldırılarda kullanılan keşif ve bombardıman uçakları çoğunlukla Midilli Adası'ndan hareket etmekteydiler. Nitekim 16 Haziran 1918 tarihinde saat 06.30'da Karaburun istikametinden gelen iki İngiliz uçağı Urla semalarına gelerek Kösten Adası'na dört bomba attıktan sonra Midilli'deki üslerine döndüler (Öcal, 2015, s.214).

5. I. Dünya Savaşı Yıllarında Urla'da Casusluk Faaliyetleri ve Urla Kazasının Tahliye Edilmesi Meselesi

Yunanistan'ın I. Dünya Harbi'ne girmesi durumunda Rum nüfusun yoğun olduğu Urla, Söke ve Kuşadası gibi yerleşim merkezlerindeki Rumların Ege sahillerinden uzak iç kesimlerdeki farklı bölgelere yerleştirilmelerine karar verilmişti. Bununla beraber şayet Yunanistan Batı Anadolu sahillerine bir saldırı gerçekleştirir ise İzmir Rumları da geçici bir süreliğine Anadolu'nun içlerine sevk edileceklerdi (Doğtekin, 2022, s.217-218). Şehrin uzun

süren harp boyunca düşman bombardımanına maruz kalması, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) tarafından Urla'nın da tahliye edilip edilmeyeceği sorununun sıklıkla tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Urla, Ege sahillerindeki yerleşim merkezleri içerisinde Rum nüfusun çoğunlukta olduğu Söke ve Ayvalık gibi birkaç şehirden birisidir. Tahliye meselesinin savaş süresince belirli aralıklarla gündeme gelmesinin temelinde şüphesiz ki nüfusun yoğunluklu olarak Rumlardan oluşması etkili olmuştur. Zira Urla Rumlarının, bunlar içerisinde de özellikle Gülbahçe'de (Rodonas) ikamet eden Rumların, Yunan bağımsızlık hareketinden itibaren bir ihanet içerisine girdikleri görülmektedir. Bu hususla ilgili olarak Miloris, Gülbahçe Rumlarında, 1821 yılından beri bir palikaryalık ve yüksek ulusal duygu geleneğinin bulunduğu bahsetmektedir (Nakracas, 2005, s.72-73). Yine Miloris'in kaydettiğine göre Balkan savaşlarında, bilinen güçlülere ve açık tehlikelere rağmen, çok sayıda Urlalı genç Yunanistan'a gitmeyi başararak Yunan ordusunda gönüllü olarak savaşmışlardır (Miloris, 2003, s.149). Savaş ortamında İzmir'de İtilaf Devletleri'nin kurduğu istihbarat ağının ortaya çıkarılması, casusluk faaliyetlerinin önünün alınması savaşın seyrini değiştirecek en önemli etkenlerden biriydi. Urla ve özellikle de Urla'nın Gülbahçe köyü bu faaliyetlerin merkezi haline gelmişti. Yaklaşık 2.500 Rum'un yaşadığı Gülbahçe'de İngiltere lehine faaliyet gösteren bir casusluk ağı kurulmuştu. Urla ve çevresinde başta bakkallar, kayıkçılar ve Hıristiyan din adamları olmak üzere birçok Rum, Osmanlı askeri gücünün harekât bilgilerini düşman devletlere ulaştırıyordu. Öyle ki Liman Von Sanders casus yatağı olmasından dolayı Enver Paşa'nın Urla Rumlarını tahliye etmeyi düşündüğünü bile söylemişti (Karstarlı, 2019, s.120). Osmanlı karasularında deniz nakliyat şirketi olarak faaliyet gösteren ve İngiltere Devleti ile bağlantılı olan Hacı David kumpanyası bölgedeki casusluk faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktaydı. Hacı David'in oğlu Corci, damadı Garnik, Amerika Konsolosu Moris Kalafaridi ve şeriki Alko, İngiliz Vital ve bunlarla birlikte hareket eden birkaç kadından oluşan bu grup Aydın vilayetinde faaliyet göstermekte olup, Urla yoluyla buraya gidip geliyorlardı⁴ (Lüleci, 2014, s.76-77). Casusluk faaliyetleri bölgenin genelinde olduğu gibi Urla'da da savaşın sonuna kadar devam etmiştir. 1918 yılının ikinci yarısında Ayvalıklı Padas isimdeki Rum'un önderliğinde bir casus komitesinin Gülbahçe taraflarında faaliyet gösterdiği haber alınmıştır. Bunun üzerine Sadrazam ve aynı zamanda Dâhiliye Nazırı olan Talat Paşa, casus komitesi hakkında gerekli araştırmaların yapılması ve sonuçlarının bir an evvel bildirilmesi hususunda Aydın vilayetinin dikkatini çekmiştir (Lüleci, 2014, s.27). Gülbahçe'deki casuslar tarafından toplanan istihbari bilgiler adalarda İtilaf Devletleri'ne ulaştırılıyordu. İtilaf Devletleri, bu bilgiler sayesinde İzmir Körfezi başta olmak üzere Ege sahillerini abluka altına almışlar ve savaş gemileri ve uçaklarıyla bombardımanda bulunmuşlardır. I. Dünya Savaşı sırasında da bağlı oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı bir ihanet içerisinde olacakları açıktı. Yöre Rumlarının Yunanistan ve İtilaf devletleriyle olan irtibatları, onlar lehine casusluk yapmaları ve bizzat onlar tarafından desteklenerek bölgede eşkıyalık yapmaları, propaganda faaliyetlerinde bulunmaları ve ordudan firar ettikleri gibi bölge Rumlarını da firara teşvik etmeleri İttihat ve Terakki nezdinde Urla Rumlarının bir tehdit unsuru olarak görülmelerine ve göç ettirilmeleri gerekliliğinin sürekli olarak gündemde tutulmasına neden olmuştur. Bununla beraber Urla ve İzmir'deki Rum nüfusun fazlalığı ve buraların İtilaf Devletleri'nin gözü önünde bulunması gibi faktörler, İttihatçılar tarafından böyle bir davranışın bir tepkiye neden olacağını düşündüğünden göçün sürekli olarak daha çok da siyasi nedenlerden dolayı ertelenmesine neden olmuştur. Gülbahçe (Rodonas) köyü hariç Urla'daki Rumlar hiçbir zaman toplu olarak göç ettirilmediler. Çoğu, adalardan gelmiş olan yaklaşık 2.500 kişilik nüfusuyla Gülbahçe

⁴ Rum casusluk faaliyetlerinde önemli bir yer teşkil eden Urla mıntkasında casusluk yaptıkları düşünülen zararlı kişiler ile istihbaratın düşman tarafına geçişi için planlanan firar girişimini organize eden ve buna iştirak edecek şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: Lüleci, 2014, s.89-90.

Rumları, henüz savaşın başlarında İngiltere adına çalışan bir casusluk şebekesi oluşturmuşlardı. Fakat bu tutum ve davranışlarının bedelini 1915 yılında Anadolu içlerine ve Alaşehir bölgesine sürgün edilerek ödemek zorunda kalmışlardı (Nakracas, 2005, s.72-73). Urla halkının çoğunluğu Rumlardan, 10.000 kadarı da Yunanlılardan oluşmaktaydı. Böyle bir tedbire başvurulmasında, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte düşmana ait denizaltı gemilerinin kıyılarıdaki Rumlar tarafından ikmalinden duyulan endişe de oldukça etkili olmuştur (Doğtekin, 2022, s.218). Miloris'e göre Uralı Rumlar, bu göç hadisesinin dışında bırakılmamışlardı. Avrupa milletlerini ve Amerikan kamuoyunu daha fazla tahrik etmek istemeyen Osmanlı yönetimi, olayları kan dökmeden ve tırmandırmadan halletmek için Rum nüfusu, korkutma ve kovuşturma faaliyetleri neticesinde Yunanistan'a göç etmeye zorlamaktaydı. Makedonya'dan getirilen Müslüman muhacirlerin Şehir içindeki ve tarlalara giden yollarda gruplar halinde ve silahlı olarak görülmeleri de korkuya ve göçe neden olmaktadır. Foça, Çeşme, Alaçatı ve bütün Batı Eritre Yarımadası Rumları, gitmek zorunda kalmışlardı. Urla'nın çevresindeki köylerden de Kolica, Ortaca (Nüfusu 280) ve Doktorun Adası (nüfusu 30) boşalmışlardı (Miloris, 2003, s.151-152). Miloris'in Patrikhanenin "Mavri Vivlos" isimli kaydını ve 11/13 Haziran 1914 tarihli Yunan Keri gazetesini kaynak göstererek verdiği bilgilere göre Urla Rumları, yaşadıkları şehri tahliye etmekten, Talat Paşa'nın "*şimdilik dursun*" demesiyle kurtulmuşlardır. Rumların göç etmek zorunda bırakılmalarında amele taburlarında zorunlu ve silahsız olarak askere alınıp, ağır işlerde çalıştırılmalarının da çok önemli bir payı bulunmaktaydı.⁵ Miloris, buna rağmen 1915 yılının haziran ayında Urla'ya bağlı Yağcılar ve Gülbahçe nahiyeleri ile Aşağı ve Yukarı Demircili köylerinin tamamı boşaltılarak Alaşehir'e göç ettirildiklerini söylemektedir (Miloris, 2003, s.153-156). Fakat Osmanlı arşiv belgelerine göre bu bilgi en azından tarihsel olarak doğru gözükmemektedir. Zira Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen 10 Ağustos 1915 tarihli belgeden öğrendiğimize göre, Miloris'in kaydettiği haziran ayından iki ay sonra ağustos ayında bile söz konusu yerleşim merkezlerinden bir tahliyenin olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu belgeye göre; daha önce cihet-i askeriyece casusluk yaptıkları gerekçesiyle tahliyelerine lüzum görülen Demircili, Gizman (Kilizman), Gülbahçe ve Yağcılar köylerinin mevcut siyasi durumun elverişli olmamasından dolayı şimdilik tahliyelerinden vazgeçilmesi fakat casuslukları sabit olanlar veya şüpheli olanlar hakkında kanuni işlem yapılması Talat Paşa tarafından emrediliyordu (BOA. HR. SYS. 2412/22 Lef:1-2). Merkezi yönetim Urla ve mülhakatının tahliyesi hususunda Aydın vilayetinden gelen görüşleri de dikkate alarak hareket ediyordu. İzmir Valisi Rahmi Bey, merkezi yönetime gönderdiği yazılarda tahliyenin olumsuz sonuçlarına dikkat çekmekteydi. Nitekim Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından vilayete çekilen 19 Şubat 1916 tarihli telgrafta "*Urla ve civarının tahliyesine müteallik mütealanız muvafıktır. Ona göre muamele ifası*" şeklinde bir cevap verilirken (BOA. DH. ŞFR. 61/53), yaklaşık bir hafta sonra yine Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından gönderilen 27 Şubat 1916 tarihli bir başka telgrafta ise "*Askeri bir gereklilik olmadığı taktirde Urla'nın tahliyesinden şimdilik sarf-ı nazar olunması*" şeklinde bir cevap verilmişti (BOA. DH. ŞFR. 61/149). 5 Mart 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla Urla'nın tahliye edilmesinin sakıncalarına dikkat çeken İzmir Valisi Rahmi Bey'e göre Rumların tahliyesi, Yunanistan'la olan siyasetimizi olumsuz etkileyebileceği gibi, Yunanlıların Anadolu'yu işgaline de neden olabilirdi. Ayrıca böyle bir tahliye durumunda

⁵ Miloris'in belirttiğine göre, Urla merkez ve çevresinden (Gülbahçe, Yağcılar, Kilizman, Yukarı Demircili, Aşağı Demircili ve Urla İskele) askere alınan Rumların sayısı 7302 idi. 3760 kişi de asker kaçağı olarak yaşamaktaydı. Bunların çoğu Korakas Dağı üzerinden kaçmışlardı. Bu dağın eteklerindeki sahile geceleri gelen kayıklar, Rum asker kaçaklarını Sakız ve Sisam adalarına götürmekteydiler. Bu asker kaçakları Makedonya'daki Yunan ordusunda ve Yunan bayrağı altında savaşmışlardı. (Miloris, 2003, s.154).

Urla'nın İslam nüfusuyla doldurulması da mümkün görünmediğinden şehir harabeye dönecekti (Doğtekin, 2022, s.218-219).

İzmir Valisi Rahmi Bey'in mütalaalarına rağmen Urla'nın tahliyesinin doğuracağı olumlu ve olumsuz sonuçların ağırlığı hususunda Merkezi yönetiminde oldukça kararsız olduğu görülmektedir. Nitekim 9 Mart 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından Aydın vilayetine gönderilen yazıda; Urla'nın tahliyesi hususunda cihet-i askeriye ile de görüşüldüğü ve tahliyenin onlarca da mutlak surette gerçekleştirilmesi gerektiğinin belirtildiği, gelecek tepkileri önlemek adına Hristiyan ahalinin bombardımana maruz kalacağına ileri sürülerek buna ahalinin himayesi şeklinin verilmesinin uygun olacağı belirtilmekteydi (BOA. DH. ŞFR. 61/231; BOA. DH. ŞFR. 61/175).

İtilaf Devletleri, 1916 yılında da belirli aralıklarla Urla'yı bombalamayı sürdürdükleri gibi, Rumlar da Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini artırarak devam ettirdiler. Yaşanan hadiseler üzerine Rumların iç kesimlere göç ettirilmeleri artık kaçınılmaz bir hal almıştı. Urla'dan 25.000, Seferihisar'dan 2.500 ve Söke'den ise 17.000 Rum, trenlerle Isparta ve Afyonkarahisar taraflarına göç ettirilmişlerdi⁶ (Doğtekin, 2022, s.219).

Sonuç

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı sırasında bir taraftan Çanakkale Cephesinde başarıya ulaşmaya çalışırken diğer taraftan da İzmir ve çevresini bombardımana tabi tutmuşlardır. Urla kazası da savaşın başlangıcından sonuna kadar bu saldırılardan önemli ölçüde payını almıştır. Bu bombardımanların en önemli amacı, Osmanlı Devleti'ni İzmir'e bir çıkartma yapılacağı hususunda inandırarak Çanakkale'deki kuvvetlerin önemli bir bölümünü bu bölgeye kaydırmaktır. Bu amacın yanı sıra bölge halkının moralini bozmak ve İzmir ile çevresini Alman denizaltılarının yuvası olmaktan çıkararak kendileri için önemli bir tehdit unsurundan kurtarmak da amaçlar arasında bulunmaktadır. Balkan Savaşları sonrasında Ege adaları üzerindeki Osmanlı egemenliğinin fiilen sona ermesi, İzmir ve yakın çevresiyle Urla'nın önem ve hassasiyetini daha da artırmıştır. İtilaf Devletleri'ne ait savaş gemileri, savaş henüz başlamadan İzmir Körfezi'nde görülmeye ve bölgede bir baskı unsuru olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır. Nitekim İngiliz Amiral Carden'in yönetimindeki Scorpion ve Wolverine isimli savaş zırhlıları 1 Kasım 1914 tarihinde henüz daha karşılıklı savaş bile ilan edilmemişken Beyrut ve Kınalı Ada isimli iki Osmanlı gemisini Urla açıklarında batırmıştır. Ancak düzenlenen hava ve deniz saldırılarından kesin bir sonuç alabilmek için Kösten Ada (Uzunada), Urla dahil Karaburun Yarımadası'nın İzmir kıyıları ve Menemen'in işgal edilmesi bir zorunluluk arz ediyordu. Bu nedenle İtilaf Devletleri, Urla'dan İzmir'e kadar sahil boyunca uzanan şose yolu sıklıkla bombardımana tabi tutarak buralarda bulunan yerleşim yerleri ve köprüleri tahrip etmişlerdir. İzmir'den Urla'ya doğru uzanan bu hayati yolu kendileri için tehlikeli gören İtilaf gemileri, Türklerin bu yoldaki ulaşımını kesmeyi amaçlamışlardır. Urla bu bombardımanlardan önemli ölçüde zarar görmüştür. İtilaf Devletleri, 1915 yılı içerisinde Urla,

⁶ Başta Liman von Sanders olmak üzere Türk karargahına komuta eden Alman generallere göre bu rakamlar yeterli olmayıp Urla halkının tamamının Anadolu içlerine göç ettirilmeleri gerekiyordu. Çünkü kendilerine Urla Rumlarının casusluk faaliyetlerinde bulduklarına ve Urla'nın casusluk merkezi haline geldiğine dair bilgiler gelmişti. Liman Paşa'nın girişimleri sonucunda 1916 yılının mayıs ayı içerisinde İzmir Valisi Rahmi Bey'e Babiali'den Urla Rumlarının Anadolu'nun içlerine göç ettirilmesi hususunda bir emir geldi. Urla Rumlarının göçüne karşı olan Rahmi Bey bu emri uygulamak zorundaydı. Bu nedenle Yunanistan'ın İzmir Konsolosu Dımaras'ı makamına çağırarak gelişmeler hakkında ona haber verdi. Vakit kaybetmeden Efes Metropolitliğine giden ve durum hakkında bilgiler veren Dımaras'ın gayretleri neticesinde Metropolitlik Baş Diyakoz'u Yoakim Gunaris İstanbul'a gönderildi. İstanbul'daki Rum dini ve siyasi önderlerinin Yunan, Alman ve Amerikan büyükelçilikleri nezdinde yaptıkları girişimler ve bu elçilerin Osmanlı Hükümetiyle yaptıkları görüşmeler sonrasında Urla'nın Hristiyan halkının Anadolu'nun içlerine göç ettirilmeleri hususundaki emir bir kez daha askıya alındı. Bu hususla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: (Miloris, E. Nikos (2002). *1922 Öncesinde Urla*, Çev: Tayfun Çaymaz, Urla.

Seferihisar, Karaburun ve bu kazalara bağlı köyler ile Narlıdere ve Menemen'e bağlı Ali Ağa Çiftliğini belirli aralıklara bombardımana tabi tutmuştur. Halkının çoğunluğu Rumlardan oluşan Urla'nın, denizden bombalanması sonucunda kasabaya yaklaşık üç kilometre uzaklıktaki küçük Urla limanında bulunan Müslümanlara ait deniz araçları batırıldığı gibi, bombardımanlar nedeniyle tehlike altında bulunan birkaç ev de boşaltılmak zorunda kalmıştır. Saldırıları karşısında yeni tedbirler almak zorunda olan Osmanlı Devleti, İzmir Körfezi'nin güney kıyısından Urla'ya kadar bataryalar yerleştirmiştir. Urla Yarımadası genelindeki deniz ve hava bombardımanları 1916 yılında da devam etmiş, İtilaf Devletlerine ait M30 zırhlısı, sayıları gittikçe artan Türk bataryalarının bombalanmasına yardımcı olması için Uzunada'ya gönderilmiştir. İngiliz savaş gemileri de keşif uçaklarının raporları doğrultusunda hemen her gün bombardımanda bulunmaya devam etmişlerdir. 1916 yılında yoğunlaşan ve eş güdümlü olarak gerçekleştirilen hava ve deniz saldırıları savaşın sonuna kadar devam etmiştir. Yaşanan yoğun bombardımanlar neticesinde Urla halkının bir kısmı Balçova'ya göç ederken bir kısmı da Alaşehir'e göç etmek zorunda kalmıştır. Halkının büyük çoğunluğu Rumlardan oluşan Urla, yerli Rumların Balkan Savaşlarındaki ihanetleri nedeniyle I. Dünya Savaşı süresince büyük bir tehlike olarak görülmüş ve Urla'nın tahliyesi meselesi savaş boyunca hep gündemde olmuştur. Bununla birlikte Urla'nın İzmir gibi çok göz önünde bulunması ve siyasi nedenlerden dolayı bu toplu tahliye planı hiçbir zaman uygulanamamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH.EUM. 3. Şb. 2/46 (H.12.12.1332/M.1 Kasım 1914); 14/6 (H. 05.08.1334/M.7 Haziran 1916).

BOA, DH.EUM. 5. Şb. 13/25 (H.18.07.1333/M.1 Haziran 1915).

BOA, DH.EUM. SSM. 53/29 (H.19.05.1333/M. 4 Nisan 1915).

BOA, DH. ŞFR, 60/299 (H.07.04.1334/12 Şubat 1916); 61/53 (H.14.04.1334/M.19 Şubat 1916); 61/149 (H.23.04.1334/M.28 Şubat 1916); 61/158 (H.24.04.1334/M.29 Şubat 1916); 61/231 (H.04.05.1334/M.9 Mart 1916); 61/175 (H.28.04.1334/M.4 Mart 1916).

BOA. HR. HMŞ. İŞO. 114/14 Lef:11 (R.16.06.1331/29 Ağustos 1915).

BOA, HR. SYS. 2412/22 Lef:1-2 (M. 10.08.1915); 2418/118 (M.26.03.1916); 2419/38 (M.07.04.1916); 2103/1 Lef: 26, 28 (M.7 Haziran 1916).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Alpagut, H. (1937). *Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Deniz Matbaası.

Atakişi, T. (2016). *Smyrna, Gizli Kalmış Gerçekler*, İzmir: Atadost Yayınları.

Bardakçı, M. (2014). *Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Büyüktuğrul, A. (1974). *Osmanlı Deniz Harp Tarihi, CIV.*, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları.

- Doğtekin, A. (2022). “Cihan Harbi'nden İzmir'in İşgaline Urla ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri”, *Tarih ve Günce*, Sayı: 11 (2022/Yaz), ss. 197-245.
- Doğtekin, A. (2023). “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İtilaf Devletleri Tarafından İzmir'e Yapılan Saldırıları”, *Güncel Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları, Kavramlar, Araştırmalar ve Uygulama*, Lyon: Publisher: Livre De Lyon.
- Hanhan, U. (2019). *Bir Zamanlar Uzunada*, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- Karstarlı, N. (2019). *Savaş Rüzgarları Urla (1914-1919)*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Kaygusuz, B. N. (2002). *Bir Roman Gibi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Lüleci, A. (2014). *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri (1914-1918)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Nakracas, G. (2005). *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi Yayınları.
- Mehmetefendioğlu, A. (1993). “Rahmi Bey'in İzmir Valiliği”. İzmir: *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Kurtuluşunun 70. Yılı Dolayısıyla İzmir Sempozyumu), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, C: I, S:3, ss.347-370.
- Miloris, E. N. (2002). *1922 Öncesinde Urla*, Çev: Tayfun Çaymaz, Urla.
- Miloris, E. N. (2003). *Bir Zamanlar Urla*, (Haz. A.Besim Uyal).
- Moralı, N. (1976). *Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Öcal, C. (2015). *I. Dünya Savaşı'nda İzmir Savunması*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Öklem, N. (1999). *İzmir'in İşgali*, İzmir: Işık Ofset.
- Özmkas, Y. (2011). *Koç Bilekli Vali Rahmi Bey'in İzmir Günleri*, İzmir: Şenocak Yayınları.
- Sanders, V. L. (2018). *Türkiye'de Beş Yıl*. (Çev. Eşref Bengi Özbilen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sarıçelik, K. (2007). “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”. Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, ss. 173-189.
- Sevengül, H. (1976). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Deniz Harekâtı)*. C.8, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No:3, Genelkurmay Basımevi.
- Sürgevil, S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNDA ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİNE İLİŞKİN OLARAK VERİLEN ANAYASA MAHKEMESİ KARARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DOÇ.DR. NİMET ÖZBEK

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ KAMU YÖNETİMİ
VESİYASET BİLİMİ BÖLÜMÜ

ORCID NO:0000-0002-5380-7778

Özet

Bu çalışmada, Türk Vatandaşlık Hukukunda özel hayatın gizliliği ile Türk vatandaşlığının yetkili makam kararıyla kazanma koşullarından biri olan iyi ahlak sahibi olma arasındaki ilişkiyi inceleyen Anayasa Mahkemesi (AYM) kararı incelenecektir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde AYM kararı incelenecektir. İkinci bölümde anılan karar, Türk Vatandaşlık Hukukunun temel ilke ve değerleri açısından irdelenecektir. Çalışmanın son bölümüne, karar hakkında ulaşılan sonuç açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Anayasa Mahkemesi, vatandaşlığın yetkili makam kararıyla kazanılması, özel hayatın gizliliği, iyi ahlak sahibi olmak, bireysel başvuru

BİRİNCİ BÖLÜM: AYM'nin A.S. BAŞVURUSU HAKKINDAKİ KARARI

Başvuru, iyi ahlak sahibi olma şartının sağlanmadığı gerekçesiyle vatandaşlığa alınma talebinin reddedilmesi nedeniyle, özel hayata saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin olup 30.10.2018 tarihinde yapılmıştır¹.

Rusya Federasyonu uyruklu A.S., Türk vatandaşlığını kazanmak amacıyla İçişleri Bakanlığına 3.2.2016 tarihinde başvurmuştur². A.S. hakkında, Ankara İl Emniyet Müdürlüğü tarafından 26.1.2017 tarihli Vatandaşlık Tahkikat Formu düzenlenmiştir. Anılan formda tapusu T.K. isimli şahsa ait olan dairenin A.S.'ye devri ile A.S.'ye mülk edinme amaçlı ikamet tezkeresi verildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, A.S.'nin evli olan Türk vatandaşı T.K.ile yaklaşık 13 yıldır birlikteliğinin olduğu, geçiminin T.K. tarafından sağlandığı, ikametgahı için geçerli olan hayat sigortası poliçesinin T.K. tarafından ödendiği belirtilerek A.S.'nin yaşantısının Türk örf ve adetlerine uygun olmadığı vurgulanmıştır³.

¹ A.S.Kararı, (karar), p.2. ve p.7.

² Karar, p.7.

³³ Karar, p.8.

Bakanlık, 15.9.2017 tarihinde A.S.'nin *iyi ahlak sahibi olmadığı* gerekçesiyle TVK'nun 10. Maddesine dayanarak başvurunun reddine karar vermiştir⁴. A.S., işlemin iptali istemiyle, dava açmıştır. Dilekçesinde Türkiye'de ikamet ettiği süre boyunca iyi ahlak sahibi olmadığını gösteren somut bilgi veya belge bulunmadığını, vatandaşlık başvurusunun gerekçesiz bir şekilde reddedildiğini ileri sürmüştür⁵. İdare Mahkemesi 12.4.2018 tarihinde davanın reddine karar verir. Kararda, *A.S. hakkında yürütülen tahkikatın sonucuna ilişkin tespitlere yer verildikten sonra, A.S.'nin Türk vatandaşı olan evli bir şahısla 13 yıldır birlikteliğini bulunduğu ve geçiminin bu şahıs tarafından sağlandığı hususunun sabit olduğu belirtilmiştir. Yaşadığı evlilik dışı birlikteliğin anayasal koruma altında olan aile kurumunu zedeleyici ve Türk toplumunun milli ve manevi değerlerine aykırı olması, bu durumun toplumca hoş karşılanmasına imkan bulunmaması nedeniyle A.S.'nin Türk vatandaşlığını kazanma şartlarından iyi ahlak sahibi olma koşulunu sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır*⁶.

A.S., bu karara karşı istinafa başvurmuştur. Dilekçesinde vatandaşlığa kabul için aranan kanuni şartları arasında başvuru sahibinin tutum ve davranışlarının Türk toplumunun milli ve manevi değerlerine aykırı olmaması gibi bir şart bulunmadığını belirtmiştir. Anılan nedenlerle vatandaşlık talebinin reddedilmesi suretiyle özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğini vurgulayan A.S., İdare Mahkemesi kararının kaldırılmasını talep etmiştir⁷. İstinaf Mahkemesi, usule ve hukuka uygun olan İdare Mahkemesi kararının kaldırılmasını gerektiren bir neden bulunmadığı gerekçesiyle istinaf başvurusunun **reddine** karar vermiştir⁸.

AYM'nin Kararı

Anayasanın iddianın değerlendirilmesine dayanak alınacak özel hayatın gizliliği kenar başlıklı 20.maddesinin ilgili kısmı şöyledir: Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatına ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Nihayet AYM, özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna, Anayasanın 20.maddesinde güvence altına alınan özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine hükmeder.

İKİNCİ BÖLÜM: AYM KARARININ TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ VE ESASLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

AYM kararının kilit noktası iyi ahlak sahibi olmaktır.

Aybay'a göre başvuran kişi iyi ahlak sahibi olmalıdır (5901 sayılı TVK m.11/d). Bu konu başvuran kişi hakkında yapılacak soruşturma ile aydınlatılabilir. Ancak, bu konu her zaman kesin olarak saptanabilecek bir özellik değildir⁹. Ahlak zaman ve yere göre değişken bir kavramdır. Bu hükümde geçen iyi ahlak kavramından başvurunun değerlendirildiği sırada Türkiye'de genel olarak kabul edilen ahlak ölçüleri anlaşılmalıdır¹⁰. Ama bu değerlendirme yetkililerin kendi bireysel ahlak anlayışlarını toplumda egemen olan anlayış yerine koymaları

⁴ Karar, p.10.

⁵ Karar, p.11.

⁶ Karar, p.12.

⁷ Karar, p.13.

⁸ Karar, p.14.

⁹ Aybay Rona- Özbek, Nimet-Perçin Ersen Gizem; *Vatandaşlık Hukuku*, Ankara 2015, s.118.

¹⁰ Aybay Rona-Aybay Aydın-Pehlivan Ali; *Hukuka Giriş*, İstanbul 2014, s.10-11.

da kuvvetli bir olasılıktır.Yönetmelikte bu husus, “toplum içinde birlikte yaşamının gerektirdiği sorumluluk duygusu ile davranarak iyi ahlak sahibi olduğunu göstermek, davranışları ile çevresine güven vermek, toplumca hoş karşılanmayan ve toplum değerlerine aykırı kötü alışkanlığı bulunmamak” biçiminde açıklanmıştır (Yönetmelik madde. 15/1-d). Yönetmelikte, yabancının iyi ahlak sahibi olup olmadığının İl Emniyet Müdürlüğü’nce belirleneceği düzenlenmiştir (madde.18/1-b). Ancak İl Emniyet Müdürlüğü’nün hangi ölçütlere dayanarak ve hangi yöntemlerle ilgilinin iyi ahlak sahibi olup olmadığını belirleyeceği konusunda, bir hüküm sevkedilmemiştir.¹¹ İl Emniyet Müdürlüğü’nün yapacağı soruşturmada, ilgilinin belli suçlardan mahkum olmuş olması, iyi ahlaklı olmadığına belirge teşkil etmemelidir¹².

Ancak Yönetmelikte, yalnızca mahkumiyet değil; yargılamanın devam etmesi ile tutukluluk hali dahil Türk vatandaşlığına alınma başvurusunun reddedilebileceği haller arasında düzenlenmiştir. Bu hükme göre “herhangi bir suçtan dolayı” yargılaması devam eden veya hükümlü ya da tutuklu olan kişilerin *başvurusu kabul edilmez* (m.16/2 –ç). Yönetmeliğin bu hükmünde, *suçun niteliği* bakımından herhangi bir ayırım da yapılmış değildir¹³. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün, “TVK’ nın uygulanmasına ilişkin açıklamasında iyi ahlak sahibi olma “ hırsızlık, kaçakçılık, sahtekarlık ya da bu davranışları alışkanlık haline getirdiğini gösterecek şekilde birden fazla yargılanmamış olmak veya Türk örf ve adetleri toplum aile yaşamına aykırı şekilde uyuşturucu kullanma, fuhuş yapma gibi davranışlarda bulunmamış olmak” biçiminde ifade edilmiştir. Genel Müdürlüğün bu açıklamasına göre “yüz kızartıcı suçlar” ile “TCK’nın Genel Ahlaka karşı suçlardan ceza almamış olmak” , ilgiliyi iyi ahlak sahibi kategorisine sokar. Genel Müdürlüğün açıklamasındaki “birden fazla yargılanmamış olmak” koşulu da tartışma yaratabilir. Mahkumiyetin değil de “yargılanmış olmanın” ölçüt alınması, suçsuzluk belirgesi (masumiyet karanesi) açısından yanlıştır.

Nomer’e¹⁴ göre, genel olarak ifade edilmek istenirse, burada, yabancının Türk toplum anlayışına göre iyi ahlaklı olarak nitelendirilmesi aranmaktadır. Bu nitelendirmede Türk örf ve adetlerine dayanan ahlak anlayışı ve toplumun değerlerine aykırı olmayan bir yaşam şekli ölçü olacaktır.

¹¹ 403 sayılı TVK Yönetmeliği bu konuya açıklık getirebilmek için, iyi ahlak sahibi olmama durumlarını belirlemiştir: “Hırsızlık, kaçakçılık, dolandırıcılık gibi suçları ve hareketleri alışkanlık ve meslek haline getirmek” (m.10/c).

¹² Makümiyet kararı vermiş olan bir yabancı hakkında, hükmü veren mahkemenin, AİHM’ in içtihatları açısından “bağımsız” ve “tarafsız” bir yargı organı sayılmadığı durumlar söz konusu olabilir. Ayrıca mahkemenin ülkesinde “ahlaksızlık” sayılan bir durumun Türkiye’de farklı değerlendirilmesi de olasıdır: Aybay- Özbek-Perçin, s119, dn.40.

¹³ Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün, “TVK’ nın uygulanmasına ilişkin açıklamasında Açıklama için bkz. <http://www.nvi.gov.tr> (1 Eylül 2014). iyi ahlak sahibi olma “ hırsızlık, kaçakçılık, sahtekarlık ya da bu davranışları alışkanlık haline getirdiğini gösterecek şekilde birden fazla yargılanmamış olmak veya Türk örf ve adetleri toplum aile yaşamına aykırı şekilde uyuşturucu kullanma, fuhuş yapma gibi davranışlarda bulunmamış olmak” biçiminde ifade edilmiştir. Genel Müdürlüğün bu açıklamasına göre “yüz kızartıcı suçlar” ile “TCK’nın Genel Ahlaka karşı suçlardan ceza almamış olmak” , ilgiliyi iyi ahlak sahibi kategorisine sokar. Genel Müdürlüğün açıklamasındaki “birden fazla yargılanmamış olmak” koşulu da tartışma yaratabilir. Mahkumiyetin değil de “yargılanmış olmanın” ölçüt alınması, suçsuzluk belirgesi (masumiyet karanesi) açısından yanlıştır: Aybay-Özbek-Perçin, s.120 .

¹⁴ Nomer, Ergin, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul 2021, s.87.

Doğan'a göre¹⁵, vatandaşlığa alınacak kişi, “*iyi ahlak sahibi olmalıdır*” (m.11/1-d). Kişinin, Türk toplumunun ahlak anlayışına göre iyi ahlak sahibi olması gereklidir. Bu niteliğin tespitinde toplumun örf ve adetleri dikkate alınacaktır. İçinde yaşadığı Türk milletine ve hayatını idame ettireceği bölgeye zarar verecek, hırsızlık, kaçakçılık, sahtekarlık ve dolandırıcılık gibi toplumun hoş karşılamadığı suç ve hareketleri alışkanlık veya meslek haline getirmiş bulunmaması, sanat ve mesleği ile kendisine ailesine ve bulunduğu topluma faydalı bir unsur olarak çalışan kişi olduğu yönünde çevresinde kanaat oluşturmuş olmalıdır. Önceden soyut olarak tespiti mümkün olmayan iyi ahlak sahibi olma da, somut olayın özelliklerine göre tespit edilecektir. Ahlak anlayışı toplumdan topluma ve zamana göre değişmektedir. Ancak vatandaşlığa alınma bakımından aranan ahlak anlayışı genel kabul gören ve zaman içinde değişime uğramayan bir yaklaşım göstermektedir. Kişinin iyi ahlak sahibi olup olmadığının tespiti Emniyet Müdürlüğüne yapılacak soruşturma sonucuna göre tespit edilecektir (TVKUY m.18/1-b).

SONUÇ

Çalışmamızda incelediğimiz AYM kararı, adil, doğru ve Türk Vatandaşlık Hukuku öğretisiyle uyumlu bir karardır.

¹⁵ Doğan, Vahit, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara 2016, s.72.

AVRUPA BİRLİĞİNDEKİ KİMLİK BİLİNCİNİN GÜVENLİK PRATİĞİNE YANSIMASI

Halil KARATAŞ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, - 0000-0002-6274-5222

ÖZET

Avrupa Birliği, kadim bir tarihe sahip Avrupa Kıtasında; siyasi, ekonomik ve toplumsal çıkarları maksimize etmek gayesiyle bir araya gelen devletlerin kurduğu ve günümüz uluslararası sisteminde önemli yere sahip önemli bir uluslararası kuruluştur. Bu kuruluş başlangıçta ekonomik gelişmeye yönelik olarak kurulsun da zamanla hem küresel gelişmeler hem de konjonktürel etkiler dolayısıyla farklı alanlarda da çeşitli ve yeni politikalar üreterek günümüzdeki halini almıştır. Avrupa Birliği temellerinin atıldığı günden bugüne dek süren inşaa sürecinde kıtasal manada ulusüstü bir kimlik oluşturmayı da başarmıştır. Birliğin oluşturduğu bu kimlik hem kendine has bazı özelliklere hem de kendini oluşturan üyelerin bazı özelliklerine haiz önemli ve güçlü bir kimlik yapısıdır. Haliyle oluşan bu kimlikle ortaya çıkan bilincin hem kıtasal hem de küresel güvenliğe bazı teorik ve pratik yansımaları olmuştur. Orta çağda yaşanan reform ve rönesans gibi süreçlerin ardından oluşan aydınlanma bilinci ile temelleri atılan ve I. ve II. Dünya Savaşlarındaki tecrübelerle yoğrulmuş Avrupalı kimliğinin AB içerisinde kazandığı yeni hüviyet ile bunun güvenlik pratiğine yansımalarının ele alınacağı bu çalışma vasıtasıyla Avrupa Birliği nezdinde oluşan yeni Avrupalı kimlik yapısı uluslararası güvenlik boyutuyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Avrupa, Kimlik, Güvenlik

GİRİŞ:

Ben olgusu bireyin kendisinin farkında olma ve kişisel bilinç düzeyi açısından büyük önem arz eder. Birey dünyaya geldiği anda öncelikle kendisinden başlayarak tanıma eylemini gerçekleştirir. Tanıma tümevarım şeklinde meydana gelir. Birey önce kendini sonra micro düzeyde çevresinde olup bitenleri ve çevresindeki bireyleri tanır zamanla bireysel ve çevresel şartlara göre çember genişlemeye devam eder. Birey tanıma eylemini gerçekleştirirken aynı zamanda başkaları tarafından da tanınma eylemini gerçekleştirir, bu eylem bireyin çeşitli özelliklerinden dolayı toplum veya içinde bulunduğu çevredeki bilinirliğini yani kimliğini ifade eder. Tanıma ve kimlik oluşturma süreci hayat boyu devam eden dinamik bir süreçtir, hatta bazı durumlarda etki potansiyeline göre daha uzun da sürebilir. Toplumlar da tıpkı bireyler gibi bu süreçleri yaşarlar ki toplumların bireylerden meydana geldiği hesaba katılacak olursa bu hiç de yadsınmayacak son derece normal bir durumdur. Toplumları oluşturan bireylerin her biri kendi

kimliklerinden bir şeyler katarak toplumsal kimliği oluştururlar. Toplumsal kimlik oluşumu süreç olarak daha geniş bir zaman dilimine yayılır ve tecrübe birikimi açısından bireysel kimliğe göre daha kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Medeniyet tarihi boyunca var olmuş bütün toplumlar bu tür süreçleri farklı boyutlarda yaşamış, süreç yönetimini gerekli düzeyde başarmış olanlar bir şekilde var olmuş yönetemeyenler ise tarihe karışmışlardır. Bazı toplumlar ise gerek yapı gerekse kimlik bilinci bağlamında çeşitli şekillerde evrilerek veya değişerek mevcudiyetlerini devam ettirmeyi başarmışlardır. Medeniyetin değişip gelişmesine paralel olarak toplum da değişip gelişerek karşılıklı etkileşim içerisinde bu günkü duruma gelinmiştir. Zamanla artan nüfus ve değişen üretim-tüketim alışkanlıkları toplumların birbirleri ile etkileşimine ortam hazırlayarak ortak medeniyetin oluşmasını da böylelikle sağlamışlardır. Bu durum bir bakıma küreselleşmenin temelini atmıştır. küreselleşen dünyadaki birey ve toplum yapısı da günün şartlarına ve gereklerine göre şekillenmiştir. Hasılı günümüz toplumları uzun bir tarihsel sürecin birer meyvesi olarak ortaya çıkmıştır ve süreç hızla devam etmektedir.

Toplumsal kimlik birçok farklı olgunun bir araya gelmesiyle oluşur ancak toplumsal kimliğin oluşmasındaki en önemli öge bireylerdir. Bireylerin oluşturduğu grupların bir araya gelmesiyle toplum oluşur toplumsal gruplar ise kendilerini aynı sosyal kategorinin üyesi kabul eden bireylerden oluşur(S.Stroschein ve A. Ford). Buradan da anlaşılacağı üzere bireyler kimlik oluşturma süreçlerinde aynı zamanda bir kategorizasyona maruz kalırlar ve bu durum gerek toplum içinde gerekse farklı toplumlarla bazı farkların oluşmasına sebep olur. Bu durum çeşitliliği istekler ve ihtiyaçlar boyutunda arttırma özelliğine sahiptir. Günümüz toplumlarının birçoğunda görülen belirgin veya belirgin olmayan sınıfsal yapının temel nedeni budur. Toplum bilinci her şeyden önce aidiyet ve teslimiyet bilincinin oluşmasına bağlıdır, bireyler benzerlik veya aynılık gördükleri başka bireylerle daha kolay ve etkili bir şekilde entegre olarak bir bütün oluşturabilirler.

Bireylerden oluşan toplumun gelişmesi ve genişlemesi ile meydana gelen devletler de tıpkı toplumu oluşturan bireyler gibi uluslararası toplumun birer ferdidirler, her devletin kendi imkanları bağlamında oluşturduğu ve idame ettirmek için uğraş verdiği bir kimliği ve bu kimliğin çeşitli öğeleri mevcuttur. Bu kimlikler bağlamında birbirleri ile benzeşen devletler de bir araya gelerek çeşitli devlet topluluklarını oluşturmuşlardır. Ancak bu durum bireylerdeki gibi direkt benzeşmeden daha çok çıkar ve amaç birliği doğrultusunda meydana gelmiştir. Devletlerin oluşturduğu topluluklar amacına göre bazen aynı coğrafyayı kapsarken bazen topluluğun üyeleri çok farklı bölgelerden olabilmektedirler. Daha önce de belirtildiği gibi bu durumun belirleyici faktörleri amaçlar ve çıkarlardır.

Avrupa birliği, devletlerin oluşturduğu topluluklara verilebilecek en önemli örneklerdendir zira Avrupa birliğinde yer alan ülkelerin ortak noktaları başka topluluklara nazaran daha fazla olmaklar birlikte çıkar ve amaç birliği bakımından da önemli bir bütünlük arz etmektedirler. Bu çalışmada Avrupa Birliği içerisinde oluşan ortak kimlik yapısının ve bilincinin uluslararası toplum nezdinde gerçekleşen güvenlik pratiğine ne düzeyde yansıdığı ve bu yansımanın ne tür

sonuçlar doğurduğu üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken klasik kaynak tarama yöntemleri kullanılacak olup anlatılanlar belirli bir kronoloji ile okuyucuya sunulacaktır.

1. AVRUPA BİRLİĞİ KISA TARİHİ

Avrupa Birliği kısaca İkinci Dünya Savaşından büyük bir yıkımla çıkan Avrupa devletleri tarafından, 1951’de 6 üye ülkenin (Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Federal Almanya) inisiyatifi ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun temellerini oluşturduğu daha sonra 1993 yılında Avrupa Birliği olarak yeniden adlandırılan; siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğine dair bazı amaçlara sahip bölgesel bir oluşum olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Avrupa birliği başlangıçta 2. Dünya Savaşının yarattığı yıkıcı ekonomik etkiyi azaltmak üzere oluşan ekonomik topluluğun günümüzdeki halidir. Bu topluluk kurulduğu 1951 yılından en son üye kabulünü (Hırvatistan) yapıp 28 üyeye ulaştığı 2013 yılına kadar sürekli gelişip genişleyerek yoluna devam etmiştir ancak birlik tarihinde ilk defa bir ayrılma girişimi 2019 yılında İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu girişim henüz sonuçlanmamış olsa da hali hazırda Avrupa Birliği 27 Üyeye sahip bir yapı olarak kabul edilmektedir (EU,2021).

Birleşmiş Avrupa fikri Avrupa coğrafyasında yaşamış birçok filozof ve devlet adamının ideallerini süsleyen bir fikir olagemiştir. Victor Hugo’nun “Avrupa Birleşik Devletleri” hayali bu duruma verilebilecek önemli örneklerdendir. Bu ve benzer işbirliği fikirlerinin pratiğe dökülmesi çeşitli nedenlerden ötürü uzun zaman almıştır. Fitolin ateşlenmesine öncülük eden devlet adamları: Konrad Adenauer, Winston Churchill, Alcide de Gasperi ve Robert Schuman gibi Avrupa Tarihine o dönemde damgasını vurmuş şahıslardır. Geç de olsa birlik 2. Dünya savaşından sonra Schuman planı doğrultusunda harekete geçen 6 devletin 1951 yılında kurduğu Avrupa Kömür Çelik Topluluğu birliğin oluşumunun ilk kıvılcımı olmuştur(EP,2021).

Birliğin gelişimi kronolojik olarak şu şekilde gerçekleşmiştir: 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adı altında 6 devlet tarafından kurulan topluluk zamanla geliştiğinden iş gücü, mal ve hizmet ağının genişlemesi gereği ortaya çıkmıştır. Buna binaen üye devletler 1957 yılında Roma Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma sonucu Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun yanında Avrupa Ekonomik Topluluğu da (AET) kurulmuş dolayısıyla işbirliği konusunda hem misyon hem de vizyonu genişletilmiştir. AET’nin kuruluş amacı mal, hizmet ve iş gücü ağını genişletip öncelikle serbest dolaşımı sağlayarak ortak bir Pazar vasıtasıyla ekonomik gelişimi sağlamak, bu gelişimi sağladıktan sonra da siyasi bütünlüğe zemin hazırlamaktır. Amaçları doğrultusunda Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nun (EURATOM) kurulması ve gümrük birliğinin büyük oranda sağlanması topluluğun hızlıca genişlemesine ve talep görmesine yol açan önemli faktörlerden olmuştur(EU,2021).

Topluluğun ilk genişleme dalgası 1973’te İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla gerçekleşti; 1981’de Yunanistan’ın ve 1986’da İspanya ve Portekiz’in katılımlarıyla topluluğun üye sayısı 12 ye ulaşmıştır. O dönemde Dünya çapında yaşanan Soğuk Savaş’ın

sona ermesi ve Sovyetler Birliğinin dağılması gibi olaylar sonucu özellikle Doğu Avrupa’da ortaya çıkan yeni devletler dolayısıyla Avrupa Kıtasında siyasi yapı büyük oranda değişmiş ve işbirliğinin de bu yönde revize edilmesi gereği ortaya çıkmıştır. bu değişim sonucu 1993 yılında topluluk üyeleri tarafından imzalanan ve Avrupa Birliği Anlaşması olarak anılan Maastricht anlaşması imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Maastricht Anlaşması ile üç sütunlu Avrupa birliği yapısı oluşturulmuştur. Bu yapının ilk sütunu Avrupa Toplulukları, ikincisi Ortak Dışişleri ve güvenlik, üçüncüsü ise Adalet ve İçişleri olarak inşa edilmiş ve böylelikle Avrupa Birliğinin ilkeleri temel olarak ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in katılımıyla birliğin üye sayısı 15’e çıkmıştır. Bu arada ekonomik birliğe yönelik atılan adımlar da gittikçe somut hale gelmiştir Orta ve Doğu Avrupa coğrafyasındaki komünist hakimiyetin sona ermesi ideolojik olarak bir rahatlamaya ve piyasada önemli düzeyde serbestleşmeye yol açmıştır. Mal, hizmet ve iş gücünün serbest dolaşımı Avrupa ekonomisini önemli düzeyde geliştirmiş ve ortak adımların faydası gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum Avrupa’daki fiziki ve ekonomik sınırların erimesini sağlayarak 19 üyeye sahip Euruzone (Euronun ortak para birimi olarak kullanıldığı bölge) ve 26 üyeye sahip Schengen (Üye vatandaşlarının ve mallarının serbest dolaşıma sahip oldukları coğrafya) uygulamalarının hayata geçmesine fırsat vermiştir (Kıraç&İlhan,2010).

63 yıllık tarihe sahip Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında meydana gelen oluşum, kurulduğu yıllarda her ne kadar ekonomik kalkınma amacıyla kurulmuş olsa da zamanla genişleyip nüfuz alanını arttırdıkça büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi 1993 yılında Avrupa Birliği adını alarak misyon ve vizyonunu da bu yönde değiştirerek artık sadece ekonomik değil siyasi ve toplumsal alanlarda da çeşitli düzenlemeler ve uygulamaları hayata geçirmiştir (EP,2021).

Avrupa birliğinin temelini oluşturan bu misyon ve vizyon resmi olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi ve 2007 tarihli Lizbon Anlaşmasında yer almaktadır. Misyonu ve vizyonu bağlamında Avrupa Birliği insan onuruna ve insan haklarına saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik ve hukukun üstünlüğünün sağlanması ve korunması doğrultusunda; barışı teşvik etmek ve ulusların refahını iyileştirmek için çalışmaktadır (EU,2021).

Misyonu, vizyonu ve faaliyetleri dikkate alındığında Avrupa Birliğinin belli başlı noktalarda benzer olan farklı ülkeleri; ortak amaçlar doğrultusunda birleştiren önemli bir bölgesel yapılanma olduğunu söylemek mümkündür. Ortak çıkarların birlik ruhunu güçlendirdiği bu yapılanmada mal, hizmet ve işgücünün serbest dolaşımı, ayrıca üyelerinin büyük çoğunluğunun ortak para birimini kullanıyor olması, birliğin bütün üyeleri için önemli avantajlar sağlamaktadır. Bir diğer nokta ise ortak dış politika ve güvenlik stratejileri bağlamında birlikte hareket edilmesidir. Bu da birlik yapısı düşünüldüğünde birçok üye devlete avantaj sağlayan bir ilke olarak öne çıkmaktadır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ KİMLİK BİLİNCİ

Kimlik bir bireyin veya topluluğun karakteristik özelliklerini, yaşayış şeklini, misyonunu ve vizyonunu içeren bir bütündür. Bu bütünü oluşturan her parça bütün açısından kritik bir öneme sahiptir. Tarihten günümüze var olagelmiş bütün bireyler ve toplumlar belli özelliklere sahip olmuş ve bunu yaşam tarzlarına yansıtılmışlardır. Bu durum kimliklerinin oluşmasını ve bu kimliklerle bilinmelerini sağlamıştır. Buradan yola çıkarak kimlik oluşumunun veya belirli bir kimliğe sahip olmanın bilinirlik açısından büyük önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca kimliğin bireyi diğer bireylerden toplumu da diğer toplumlardan ayırt edici spesifik özellikleri içerdiğinin de belirtilmesi gerekir. Zira toplumlar ve bireyler her ne kadar makro düzeyde insanlığı oluştursalar da sırf kendilerine ait benlikleri ve bu benliği sahiplenip koruma içgüdüleri vardır.

Kimlik konusunda metodolojik olarak yaklaşımın ne olması gerektiği konusunda literatür bağlamında da herhangi bir netliğin olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira kimi kaynaklarda kimlik tümevarım yöntemiyle kimilerinde ise tümdengelim yöntemiyle açıklanmıştır. Bu durum neyin veya kimin kimliğinin açıklandığıyla alakalıdır, burada ayırımın yapılabilmesi son derece büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliğindeki kimlik bilinci açıklanırken de bu ayırımın dikkatli yapılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü kıtasal ya da coğrafi anlamdaki Avrupalı kimliği ile Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin vatandaşlarının Avrupalı kimliği farklıdır. Burada hangi değerlerin ne düzeyde paylaşıldığı konusu önem kazanmakta ve paylaşılan değerlere karşı sergilenen tutumlar öne çıkmaktadır.

Avrupa Kıtasının ve Avrupa Birliğine üye olan ülkelerin etnik durumu incelendiğinde, Avrupa kıtasında 81 ayrı etnik unsurun yer aldığını ancak Avrupa birliğinde bu unsurların ancak yarıya yakınının bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum Avrupalı kimliği ile Avrupa Birliği üyesi kimliğinin farklı olduğunu ortaya koyan en büyük göstergelerdendir (Pan&Beate,2003). İlk bakışta bu iki grubun ayırımının yapılmasının çok da gerekli olmadığı izlenimi uyanabilir; fakat ortak değerler bazında olmasa da çıkarlar konusunda birlik ve kıta arasında tam bir uyum olmadığından farklılaşmalar olmuş ve bu durum kimlik yapısına yansımıştır. Bu durumun ortaya çıkmasının ana nedeni ise Avrupa Birliğinin misyon ve vizyonu bağlamında yazılı olmayan bazı kuralların uygulamada sert bir şekilde kendini hissettiriyor olmasıdır. Bu nedenle Avrupa Birliğinde sahip olunan kimlik için tam bir Avrupalı kimliği değil de misyon ve vizyon bağlamında oluşmuş yeni bir kimlik çeşidi tanımını yapmak uygun olacaktır.

Avrupa Birliği kendi oluşturduğu temel haklar şartı kapsamında insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı prensipleri üzerine kurulmuştur. Buna binaen daha önce bahsedilen Avrupa Birliğine tabi ülke veya bireyin temel sorumluluğu bu prensipler çerçevesinde hareket etmektir. Yani Avrupa birliği kimliğinin temelini resmi olarak bu prensipler oluşturmuştur. Avrupa Birliği kimliğini benimseyen her toplum veya birey çoğulcu, eşitlikçi, hoşgörülü, adil ve demokrasi bilincine sahip olmalıdır (EP,2021). Bütün bu kimlik özellikleri ve temel prensipler doğrultusunda Avrupa birliği işbirliği ve dayanışma doğrultusunda hareket ederek birlik bazındaki misyonunu bazı hedefler doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Bu hedefler genel manada üye ülkelerin; kültürel, ekonomik

ve toplumsal paylaşımlarına yöneliktir. Bu bağlamda güçlenen birlik genişleme stratejilerini de bu yönde oluşturmuş ve geliştirmiştir.

1993 yılında Kopenhag zirvesi sonucunda ortaya çıkan genişleme stratejisinin Birliğe üyelik için başvuru yapan ülkelerin üyeliklerinin kabulü için konulan bazı ön şartlar, söz konusu adayların birliğe üye olmadan birliğin kimlik yapısını ve prensiplerini benimsemiş olması gereğiyle doğrudan ilgilidir. Ekonomik, Siyasi ve Topluluk müktesebatına dair kriterler olarak üç ayrı grupta incelenen Kopenhag kriterleri daha önce zikredilen topluluk prensiplerine uyum kriterleridir. Bu kriterlere tam manasıyla uyulması konusundaki net tavır topluluğun kimlik yapısının oluşması ve korunması açısından büyük önem arz etmektedir.

Avrupa birliğindeki kimlik yapısı geçmişten beri hem kıtasal bazda hem de birlik bazında muhafaza edilmeye çalışılan bir yapı olagelmıştır. Ancak kıtanın sosyo-ekonomik durumunun buna çok fazla izin verdiği söylenemez, zira dünya ekonomisinde 1/3 paya sahip olan kıta bölgesel olarak diğer bölgelerin birçoğundan çok daha iyi durumdadır. Avrupa'nın bu durumu, kıtayı diğer bölgelerde yaşanan en ufak bir sorun sonucunda göç dalgalarına maruz bırakmıştır. Böylelikle birçok sorun oluşmuş ve oluşmaktadır ayrıca oluşmaması için yeni politikalar üretilmesi zorunluluğu da ortaya çıkmıştır.

Bir yanda korunmaya çalışılan Avrupalı kimliği bir yandan da diğer bölgelerde yaşanan sorunların oluşturduğu göç dalgaları Avrupa'nın hem kıtasal bazda hem de birlik bazında güvenlik sorunları yaşamasına sebep olmuştur. Mevcut dünya düzeni ve yaşanan gelişmeler bu durumun uzun bir süre daha bu şekilde devam edeceğini göstermektedir.

Son tahlilde, dünyanın eski medeniyetlerinden olan Avrupa tarih boyunca birçok farklı imparatorluğun ve devletin hüküm sürdüğü ve hepsinin belli noktalarda derin izler bıraktığı bir kimlik yapısına sahiptir. Bu yapı coğrafi konumdan ötürü hemen hemen oluşmaya başladığı dönemden beridir kozmopolit bir inşa süreci geçirmiştir. Bu sürecin insan kaynağı ve ekonomiye önemli katkıları olsa da, güvenlik bakımından aynı fikirleri paylaşmak mümkün değildir, zira güvenlik olgusunu tehdit eden önemli gelişmelerin temel kaynağı farklılıklardan dolayı ortaya çıkan gerilimler veya çatışmalar olmuştur.

3. AVRUPA BİRLİĞİNDEKİ KİMLİK BİLİNCİNİN GÜVENLİK PRATİKLERİNE YANSIMASI VE GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDAKİ YERİ

Avrupa Birliği birçok farklı ulusun kendilerine özgü kimlikleriyle bir araya gelerek oluşturduğu ortak amaçlar doğrultusunda kurulmuş ve belirli boyutlarda homojenize olmayı başarmış bir topluluktur. Bu topluluğun bütün fertleri makro düzeyde uluslar ve mikro düzeyde bireyler bağlamında, topluluğa çeşitli şekillerde katkı sağlamış ve kozmopolit yapıyı önemli bir seviyeye taşımışlardır. Bu kozmopolit yapı kültürel ve insani çeşitlilik açısından önemli bir zenginlik olsa da bazı noktalarda ciddi riskler barındırmaktadır. Zira Avrupa Birliği yapısını her ne kadar uluslar oluştursa da, bu ulusların kendi içlerinde barındırdıkları çeşitlilikten doğan

çatışma ve tartışmalar doğal olarak birlik yapısına ve işleyişine de yansımaktadır. Bu yansıma kültürel ve kimliksel meselelerin güvenlik meseleleri şeklinde tezahür etmesine yol açmaktadır.

Avrupa kıtası olarak hem kara hem de deniz yolundan istilalara açık olması, hem de köklü tarihinden ötürü oluşan ve gelişen sosyo-ekonomik yapısı dolayısıyla sürekli olarak göç alan bir coğrafya durumundadır. Özellikle ortaçağdan sonra yaşanan aydınlanma dönemi ve bununla birlikte gerçekleşen sanayi devrimi iş gücüne olan ihtiyacı arttırmış ve dolayısıyla Avrupa'ya diğer kıtalardan iş gücü sağlamak adına insanlar, çeşitli yollardan göç etmiş veya ettirilmiştir. Günden güne artarak devam eden bu mobilizasyon zamanla iş gücü fazlasının oluşmasına neden olmuştur. Göçün yoğun bir şekilde devam etmesi, göç eden insanların kendileriyle beraber yaşam tarzlarını ve kültürlerini de Avrupa'ya taşıması her ne kadar kültürel zenginliğe ve kozmopolit yapıya olumlu katkı sağlasa da güvenlik açısından bazı endişeleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum sadece Avrupa için değil özellikle 1900'lü yıllardan sonra bütün dünya için geçerli olmuştur, zira sosyo-ekonomik dengesizlikler ve insanların refah arayışı özellikle küreselleşmenin etkileriyle beraber önemli ölçüde artmıştır (GÖK,2016).

Küreselleşme ile artan ekonomik bağımlılıktan ötürü ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık olgusu, refah arayışında olan insanların gittikleri yerlerde neden oldukları sosyal kaos ve göç alan bölgelerdeki insanların göçmenlere karşı tutumları göçün güvenlik algısı üzerindeki olumsuz etkisinin göstergeleridir. Genellikle yoksulluk, savaş ve doğal afet gibi zorlayıcı sebeplerden ötürü oluşan göç dalgalarının hedef noktada yaratacağı güvenlik tabanlı kaygılar ve ekonomik kaygılar kaçınılmazdır. Bu açıdan bakıldığında göç her ne kadar belirli bir dönemde iş gücü sağlanması ve ekonomik büyüme açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek bir olgu olsa da endüstri ve ekonomi doyumu noktasına yaklaştığı 20. Yüzyılın ortalarından itibaren ciddi bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Zira dünya çapında gerçekleşen gelişmeler bu durumu tetiklemiştir.

1. Dünya savaşına kadar yaşanan teknik gelişmeler Avrupa merkezli gelişimin önemli bir boyuta ulaşmasına neden olmuştur. Bu döneme kadar sürekli olarak büyüyen ve gelişen Avrupa ekonomileri insanlar tarafından cazip hale gelmiş ve ekonomik nedenlerle ciddi oranda göç gerçekleşmiştir. 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ardından gelen 2. Dünya Savaşı Avrupa kıtasındaki düzeni bozmuş ve Avrupa kıtası var olan cazibesini bir süreliğine de olsa yitirmiştir. Ancak, 2. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen gelişmeler Avrupa'nın hızlı bir yeniden yapılanmaya gitmesine ve cazibesinin tekrar artmasına sebep olmuştur. Soğuk savaş döneminde yaşanan kutuplaşma ve gergin siyasi dönemlerde Avrupa'da oluşmaya başlayan ekonomik ittifak anlayışı çalışmanın ilk kısımlarında anlatılan AET'nin kurulması ve gelişmesi şeklinde devam etmiştir. Ekonomik gelişmeler bu şekilde devam ederken bir yandan da siyasi ve askeri gelişmeler yaşanmış ve Avrupa kıtası gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemlerde Avrupa'ya uzak coğrafyalarda yaşanan güvenlik sorunları Avrupa'yı güvenlik manasında dolaylı olarak sürekli göçe neden olduğu için doğrudan ise çeşitli saldırılar ve sosyal mühendislik çabaları nedeniyle etkilemiştir. 1960'lardan 1990'lara kadarki süreçte çeşitli sebeplerle gerçekleştirilen yoğun terör saldırıları bu durumun kanıtıdır.

Kısacası hem Dünya hem Avrupa kıtası ve hem de Avrupa Ekonomik topluluğu için 20. Yüzyılın ikinci yarısı son derece hareketli geçmiştir. Bu durum güvenlik çalışmaları ve güvenlik konseptinin uluslararası ilişkiler disiplinindeki yeri için de benzerdir. Zira Soğuk savaşla ortaya çıkan çift kutuplu düzenin 1990 da resmi olarak son bulması ve uluslararası sistemin değişen düzeni hem dünya çapında güvenliğe olan yaklaşımı değiştirmiş hem de güvenliğin üzerine daha fazla yoğunlaşılması gereken bir konsept olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda gelişen güvenlik çalışmaları bu durumun önemli bir kanıtıdır. Öyle ki soğuk savaşın sona ermesiyle insani güvenlik konsepti literatürde yer edinmeye başlamıştır. Birleşmiş milletlerin de bu yönde gerçekleştirdiği çalışmalar insan güvenliğinin ön plana çıkarılmasına büyük katkı sağlamıştır. 1990'larda insan güvenliği konseptinin altının uluslararası sistemde kalın çizgilerle çizilmeye başlanması ve Birleşmiş milletlerin birçok raporunda bu konseptte yer vermesi konseptin gelişimi açısından olumlu gelişmelere sebep olmuştur (UN Webpage editors,2021).

İnsani güvenlik konseptinin önem kazanması ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun Avrupa Birliğine dönüşümü süreçlerinin aynı tarihlere denk gelmektedir. Bu durum birliğin genel manada güvenlik ve özelde ise insani güvenlik konseptlerine yönelik politikalar geliştirmesini ve bu politikaları uygun zeminde uygulamasını zorunlu kılmıştır. Güvenlik çalışmaları literatüründe de bu dönemde birçok gelişme olmuş ve güvenlik sorunları Barry Buzan ve çalışma arkadaşlarının geliştirdiği güvenikleştirme konsepti ile daha geniş çapta ve teknik olarak incelenmeye başlanmıştır. Buzan ve arkadaşlarının güvenlik konseptine getirdikleri yeni yaklaşım, güvenlik çalışmalarının alanını genişletmiş ve insani güvenlik temelli yeni güvenlik sektörlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal güvenlik, askeri güvenlik, siyasal güvenlik, ekonomik güvenlik ve çevresel güvenlik olmak üzere ortaya çıkan güvenlik sektörleri güvenlik çalışmalarının yelpazesinin genişlemesine yol açarak güvenlik konseptinin yaygın bir çalışma alanına sahip olmasına önyak olmuştur (Buzan et.al., 1998).

Güvenlik çalışmaları konseptindeki gelişmenin ve genişlemenin Avrupa Birliği'nin kuruluş yıllarına denk gelmesi birliğin güvenlik vizyonu ve planlaması konusunda önemli bir teorik altyapı ile harekete etmesine olanak sağlamıştır. Özellikle güvenikleştirme konseptinin hem dünya çapında hem de Avrupa özelinde güvenlik yaklaşımlarına büyük katkısı olmuştur. Zira bu konseptin geliştirilmesi güvenlik bakışını nesnelere kadar indirgediğinden artık aynı alana tabi farklı birimler farklı güvenlik başlıkları altında incelenebilmiştir. Bu durum güvenlik konusunda nesne veya olay bazlı yaklaşımların geliştirilebilmesi ve uygulanabilmesi adına çok büyük önem arz etmektedir. geçmişte salt ekonomik bir topluluk olarak kurulmuş ve ekonomik politikalar yönünde bir misyon ve vizyonla ilerleyen Avrupa Ekonomik Topluluğunun, Avrupa Birliğine dönüşmesi topluluğa siyasi, askeri ve toplumsal bazı misyon ve vizyonlar da kazandırmıştır. Bu kazanımlar doğrultusunda güvenliğin bu alanların tamamını kapsamaması gereken bir olgu olarak ortaya çıkıyor olması güvenikleştirme konseptinin Avrupa Birliği için öneminin altını çizmektedir. Kısacası Avrupa Birliği misyonu gereği güvenlik konseptine klasik askeri güvenlik mantığıyla yaklaşamayacağından güvenlik olgusunun bu şekilde gelişmesi birlik açısından önemli bir avantaj olmuştur.

Literatür bağlamında güvenlik çalışmalarındaki gelişmelerin hızlanması ve bazı kavramların önem kazanmasına kayıtsız kalmayan AB, Maastricht anlaşmasında ortak dışişleri ve güvenlik politikası başlığı altında birlik bazındaki güvenlik yaklaşımını özetlemiştir. Bu yaklaşım genel manada modern güvenlik konseptinin ilkeleri doğrultusunda birlik bazındaki ortak hareket etme bilinci ve birliğin güvenliğe dair çıkarlarını korumaya yönelik belli başlı kriterler çevresinde şekillenmiştir. Avrupa Birliği Maastricht Antlaşması'na göre, Avrupa Birliği, tüm dış politika ve güvenlik politikası alanlarını kapsayan ortak bir politika tanımlamıştır ve bu politika kapsamında uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu politikalar genel manada dış politikalarda birlik, birliğin güvenliğinin üyelerin ortak inisiyatifi ile sağlanması, insani güvenliğe yönelik tedbirler ve insan hakları ve özgürlükleri temellidir(Kocaman,2016).

Güvenliğin AB politikaları kapsamındaki yeri ve önemi tartışılmayacak derecede büyüktür. Bu konuda birlik bazında birçok uygulama hayata geçirilmiş ve geçirilmeye devam etmektedir. Ancak olayın pratikte özellikle sosyal alanda bu şekilde olmadığı da açıktır. Çalışmamızın asıl konusu olan kimlik bilincinin güvenlik politikalarına yansması kısmı tam olarak bu noktada gerçekleşmektedir. Avrupa birçok insan topluluğuna ve medeniyete ev sahipliği yapmış ve yapmakta olan önemli bir coğrafyadır. Bu coğrafyada geçmişten günümüze yaşamış toplumların hepsinden belli başlı izler bulmak mümkündür. işte bu yapının 21. Yüzyıla kadar belirli bir doygunluğa ulaşmış olması ve demografik değişikliklerin uzun bir zaman söz konusu olmaması Avrupa'da diğer bölgelerde olduğu gibi yerleşik ve muhafazakar kültürlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu yerleşik düzenin etnik bazlı olduğu yerler de bir hayli fazladır. Etnisitenin işin içine girdiği denklemlerde kendinden olmayana karşı gelişen farklı bakış açıları güvenlik problemlerine sebep olmaktadır. Teoride yer alan insan hakları ve özgürlükler kapsamındaki fikirler bu tür bakış açılarından ötürü son derece olumsuz etkilenmektedir. Aşırı-milliyetçilik, ayrımcılık, xenofobia(yabancı korkusu), islamofobi gibi kavramlar bu tür bakış açıları sonucu ortaya çıkmış kavramlardır. Burada değinilmesi gereken nokta bu tür algıların birliğin politikaları değil halk özelinde yeşermiş ve yerleşmiş olmasıdır.

Ulusal ve uluslararası güvenlik bağlamında çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalma ihtimaline karşın AB 2020 yılında 5 yıllık bir güvenlik stratejisi deklare etmiştir. Bu stratejiye göre hem iç hem de dış güvenlik konusunda, hem fiziksel hem de sanal dünyada alınması gereken birçok önlem vardır. Bu önlemlerin başında organize suçlarla mücadele ve terörizm ve şiddet içeren radikalleşmenin önlenmesi yer almaktadır. AB güvenlik Stratejisine dayanak olarak Avrupalıların sürekli değişen bir güvenlik ortamıyla karşı karşıya olmasını ve terörizm, organize suç, uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığı, vatandaşlara ve Avrupa yaşam tarzına doğrudan tehdit oluşturmasını göstermiştir. Buradaki algının temeli daha önce bahsedilen bakış açılarıdır. Avrupa Birliğine göre toplumdaki bozulmaları bazı kökten dinci ve radikal hareketlere bağlamıştır bu bağlamda üreteceği politikayı açıklarken; terörizmin, İslamcı aşırılık yanlılarının yanı sıra aşırı sağ ve aşırı sol aşırılık yanlıları tarafından da önemli bir tehdit olmaya devam ettiğinden dem vurarak. Avrupa komisyonunun, terörizme karşı koymak, radikalleşmeyi önlemek ve kamusal alanları ve kritik altyapıyı korumak için daha fazla önlem alacağı güvenlik stratejisinde deklare edilmiştir(EC,2021).

Avrupa Birliğinin güvenlik stratejisinin bu şekilde yapılandırılmış olması, birliğin kimlik sorunlarının yaratmış olduğu ve yaratabileceği güvenlik sorunlarının farkında olduğunu göstermektedir. Bu farkındalığın negatif ve pozitif yanları vardır. Zira günümüzde popülist siyasetin tırmanışta olduğu ve kutuplaşmaların arttığı düşünülecek olursa, toplum nezdinde karşılık bulan herhangi bir radikal siyasetçinin yönetimi elde etmesi veya yönetimde önemli bir güç elde etmesi hem Avrupa kıtasında yaşayan kıta dışı toplumlar hem de Avrupa Birliği siyaseti açısından yıkıma yol açabilir. Küreselleşen dünyada “liberal değerlerin” günden güne önem kazandığı düşünülecek olursa dünyanın geleceğinde radikalize olmuş herhangi bir olgunun yaşamını sürdürebileceği ihtimal dahilinde değildir. Bu yüzden 1990 ların başında ortaya çıkan insan güvenliğinin altını çizmek gerekir. Avrupa kıtasında her yerde olduğu gibi halk ve yönetim arasında fikirsel ayrılıklar yaşanmaktadır. Ancak son zamanlarda, özellikle mülteci krizinin tırmanışa geçtiği 2010 sonrası dönemde yaşananlar, güvenlik stratejisinde de belirtildiği gibi Avrupa toplumunun yaşam tarzında zorunlu değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler insanların gelecek kaygılarını arttırmış ve psikolojik durumlarını da etkilemiştir.

SONUÇ

Tarih boyunca milyonlarca insanın yaşadığı, onlarca imparatorluğun ve binlerce devletin kurulduğu, sayısız medeniyete ev sahipliği yapmış Avrupa bugün sahip olduğu çeşitliliği bir tehdit olarak görmektedir. Bu algı gün geçtikçe daha da tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır, toplumun hızla radikalleşme eğiliminde olması ve yöneticilerinde olaylara karşı popülist bir yaklaşım sergilemeleri güvenlik problemlerini daha da ciddi boyuta ulaştırmaktadır. 1990 larda uluslararası sistemdeki büyük değişiklikler ve Avrupa kıtasındaki yeni gelişmeler güvenlik konusunda yeni adımların atılmasını ve çeşitli önlemlerin alınmasını sağlamışsa da kimlik ve kimliğe dair bütün olgular hala daha ciddi boyutlarda güvenlik zaafı oluşturmaktadırlar. Halk nezdindeki kimlik yaklaşımı ile Avrupa birliğinin kimlik yaklaşımının da son zamanlarda birbiri ile örtüşmeye başlaması durumun ciddiyetini daha da arttırmıştır. Avrupa Birliğindeki kimlik yapısının güvenlik olgusuna negatif yansımaları ile sonuçlanan bu örtüşme toplum radikalleşme olduğunda daha ciddi boyutlara ulaşma tehlikesi arz etmektedir. sonuç olarak güvenlik stratejilerinin veya güvenlik eylem planlarının sadece halkı memnun etme gayesiyle ortaya çıkarılan politikalar olması Avrupa Birliğini üzerine inşa edildiği insani değerlerden uzaklaştırmıştır. İnsan merkezli politikalarla insana hizmet etmek için insani değerler üzerine kurulmuş bir topluluk veya ittifak tüm insanlığı kapsayan evrensel politikaları benimsemeli ve uygulamalıdır.

KAYNAKÇA:

Buzan B., Wæver O., De Wilde J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers,

- European Commission. (2021). *A new way forward on internal security for the period 2020-2025*, Kaynak: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/internal-security_en.
- European Parliament. (2021). *Shared Values in EU*. Kaynak: <https://www.europarl.europa.eu/unitedstates/en/eu-us-relations/shared-values>.
- European Union, (2021). *From economic to political union*. Kaynak: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en,
- Gök, G.O. (2016). *Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvelik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü*. KOSBED, 2016, 31: 65 – 82. ü
- Kıraç, S. & İlhan, B., (2010), *AVRUPA BİRLİĞİ OLUŞUM SÜRECİ VE ORTAK POLİTİKALAR*, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 188,
- Kocaman, M.E. (2016), *Avrupa Birliği Ortak Dış Ve Güvenlik Politikası'nın Gelişimi Ve Türkiye'nin Rolü*. SOBİAD.
- Pan, C. P., Beate S. (2003). *"The Peoples of Europe by Demographic Size,"*. National Minorities in Europe: Handbook. Wien: Braumueller. p. 11f. ISBN 978-3-7003-14431. (a breakdown by country of these 87 groups is given in Table 5, pp. 1731.)
- Stroschem, S. , Ford, A.(2003).*"What's In and Out? Social Identity Theory, Group Conflict, and Multiple Loyalties"*
- UN Webpage Editors. (2021). *UN General Assembly Resolutions and Debates, and Reports of the Secretary-General on Human Security*. Kaynak: <https://www.un.org/humansecurity/reports-resolutions/>.

TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARI İÇİNDEKİ PAYI ARTTIRILMALI MI? : ŞEÇİLİ ÜLKE GRUPLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÇADIRCI

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

ORCID NO: 0000-0003-1602-3103

Öz

Kamu harcamalarının alt kalemi olan savunma harcamaları toplumda bireylerin refah düzeyini yakından etkileyen unsurlardandır. Bu nedenle de devletlerin bütçeleri içerisinde her zaman önemli paya sahip olmuştur. Dünyada güvenlik sorunu varlığını koruduğu sürece de bu harcamalar her zaman devletlerin bütçeleri içerisinde yerini korumaya devam edecektir. Küreselleşen dünyada ülkelerin yeni pazar arayışları, coğrafi konumları ile siyasi rejimleri gibi birçok farklı unsur Türkiye ve birçok ülkeyi ulusal sınırlarını korumak için kamu bütçelerinden savunma harcamalarına daha fazla pay ayırmak zorunda bıraktırmıştır. Çalışmanın amacı Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı kırılmalı beşli ülkeler ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) grubu ile BRICS ülkelerinin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki paylarının incelenerek, Türkiye’nin kamu harcamaları içinde savunma harcamalarının payının bu ülke grupları ile kıyaslanması ve yeterliliğinin incelenmesidir. Aynı zamanda çalışmada “Türkiye’de savunma harcamaları arttırılmalı mı” sorusu üzerine odaklanılmıştır. Çalışma ile Türkiye’de savunma harcamalarının kamu harcamaları içerisinde önemli paya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer ve en önemli bulgusu ise, Türkiye’de savunma harcamalarının arttırılması gerekliliğidir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Kamu Harcamaları, Türkiye Ekonomisi.

SHOULD TURKEY INCREASE THE SHARE OF DEFENSE EXPENDITURES IN PUBLIC EXPENDITURES? : A COMPARISON WITH SELECTED COUNTRY GROUPS

Abstract

Defense expenditures, a sub-item of public expenditures, are among the factors that closely affect the welfare level of individuals in society. For this reason, it has always had an important share in the budgets of states. As long as the security problem persists in the world, these expenditures will always maintain their place in the budgets of states. In a globalized world, many different factors such as countries' search for new markets, geographical location and political regimes have forced Turkey and many other countries to allocate more of their public budgets to defense expenditures in order to protect their national borders. The aim of the study

is to examine the share of the fragile five countries, including Turkey, and the new industrializing countries (NIC) and the BRICS countries' defense expenditures in public expenditures, to compare the share of defense expenditures in Turkey's public expenditures with these country groups and to examine their adequacy. In the study at the same time the focus is on the question "Should defense expenditures be increased in Turkey". With the study, it has been determined that defense expenditures have a significant share in public expenditures in Turkey. Another and the most important finding of the study is the necessity to increase defense expenditures in Turkey.

Keywords: Defense Expenditures, Public Expenditures, Turkish Economy.

1.GİRİŞ

Savunma ülkelerin ulusal güvenliklerini korumak için en temel mekanizmalarından biri olarak kabul edilmektedir. Savunma harcamaları ise uluslararası rekabette de önemli bir kalem olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin savunma sanayilerine önem vermeleri gelişmekte olan ülkeler açısından referans niteliğindedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler de savunma sanayilerini geliştirmek için öz kaynakları ve teknolojileri ile savunma harcamalarını karşılama ve savunma pazarından pay alabilme çabası içerisine girmişlerdir (Baltacı ve Hayaloğlu, 2021, s.167).

Tarihsel olarak savunma harcamalarının genel seyri incelendiğinde II. Dünya savaşı sonrası ülkelerin savunma harcamalarını arttırdığı görülmektedir. Soğuk Savaş ile birlikte Dünya iki kutuplu bir hale gelmiş, ülkeler iç ve dış güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla bütçelerinde savunma harcamaları için daha fazla pay ayırmaya başlamıştır. 1987 yılında ise ülkelerin bütçelerinde savunma harcamalarının payı en yüksek seviyelere ulaşmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle ülkelerde savunma harcamaları düşmeye başlamıştır. Ancak bütün ülke ve bölgelerde bu düşüşün geçerli olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. 1998'li yıllara kadar geçen süreçte Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Rusya gibi bazı ülkelerin savunma harcamalarında önemli oranda azalmalar görülürken, ABD, Çin, Avrupa Birliği Ülkeleri, Hindistan, Irak, İran gibi ülkelerin savunma harcamalarında ise artışlar gözlenmiştir. Bölgeler ve ülkeler arasında da savunma harcamalarının dağılımında farklılıklar olabileceği kabul edilmelidir (Taş vd., 2013, s.665). 1998 Yılından itibaren ise hemen hemen tüm ülkelerde savunma harcamaları tekrar artış eğilimine girmiştir.

Dünyada küreselleşme eğiliminin hız kazanması, yeni pazar arayışları, ülkelerin coğrafi konumları ile silahlanma yarışları v.b. gibi birçok farklı unsur ülkelerin ulusal sınırlarını korumak ve iç- dış güvenliğini sağlamak için savunma sanayine daha fazla önem vermesine ve savunma teknolojileri geliştirme veya bu teknolojileri transfer etme çabası içerisine girmesine neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı ülkeler kamu bütçelerinden savunma harcamalarına daha fazla pay ayırmak zorunda kalmıştır. Çalışmanın amacı Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı kırılgan beşli ülkeler grubu ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) ile BRICS ülkelerinin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki paylarının incelenerek, Türkiye'nin

savunma harcamalarının bu ülke grupları ile kıyaslanması ve yeterliliğinin incelenmesidir. Aynı zamanda çalışmada “*Türkiye’de savunma harcamaları arttırılmalı mı*” sorusu üzerine odaklanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümün de savunma harcamaları ve bu harcamaların boyutu üzerinde belirleyici özellik taşıyan faktörler ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı Kırılgan beşli ülkeler grubu ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) ile BRICS ülkelerinin savunma harcamalarının 2010 yılından günümüze kadar geçen süreçte değişim seyri incelenmektedir. Sonuç ve tartışma bölümünde ise seçili ülkeler arasında Türkiye’nin savunma harcamalarının yeterliliği teorik çerçevede tartışılmaktadır.

Çalışmada kırılgan beşli ülkeler grubu ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) ülkeler grubunun seçilme nedeni; Türkiye’nin de bu ülke grupları arasında yer alması ve GSYİH büyüme oranı, cari açık ve enflasyon oranları bakımından benzerlik göstermesidir. BRICS ülkeler grubunun Türkiye ile kıyaslanması için seçilme nedeni ise, bu ülke grubunun yükselen piyasalar olarak kabul edilmesi ve yüz ölçüm, nüfus, ekonomik büyüme, tüketici oranları ve iç tüketim oranı bakımından Türkiye’den yüksek olmasıdır. Bu nedenle Çalışma ile Türkiye’nin savunma harcamalarının içerisinde yer aldığı kırılgan beşli ülkeler grubu ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) ile BRICS ülkeleriyle kıyaslanmasının Türkiye’nin savunma harcamalarının arttırılıp/ arttırılmaması hususu üzerinde karar aşamasında fikir sağlayabileceği ve literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE SAVUNMA HARCAMALARI

Savunma harcamalarının tanımının yapılmasında genel bir kanı bulunmasa da ülkelerin belirli dönemlerde kamu harcamalarından savunma harcamalarına ayrılan pay olarak ifade edilebilir. Aslında ülkelerde savunma harcamalarına ayrılan pay ülkenin güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan harcamalar olarak tanımlanabilir (Erdem ve Sezgin, 2021, s.371). Bir başka tanıma göre ise savunma harcamaları, kamu bütçesinden Millî Savunma Bakanlığı (MSB), Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ve Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK) ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan ödemeler olarak ifade edilmektedir (Canbay, 2010, s.16). Kamu bütçesinden yapılan bu harcamalar ilk etap da kamu bütçelerinde bir gider kalemi olarak görülse de uzun dönemde bu kaleme yapılan yatırımların ülke ekonomisine önemli gelir kalemi yaratma özelliğine sahip harcamalar olduğu kabul edilmelidir. Bu yönüyle de halkın refah artışıyla yakından ilişkilidir (Demez ve Polat, 2021, s.1035). Aslında bu yönleriyle savunma harcamalarının ulusal ve ulusüstü etkileri yoğunlukla ekonomik ve politik alanlarda görülmektedir. Aynı zamanda savunma hizmetlerinin tam kamusal özellik taşıması da kamu kesimi tarafından sunulması gerekliliğini ve kamu kesimine önemli görevler düşüğünü göstermektedir.

Savunmanın, kamusal mal özelliği taşımasından dolayı ülkeler kaynaklarının bir kısmını savunma hizmetlerine kullanmaktadır. Savunma ve güvenliğe ayrılan paylar ülkelerde kamu mali yapı ve makroekonomik değişkenler üzerinde önemli etkilere sebep olmaktadır. Savunma sanayinde kullanılan malzemelerin yenilenme ihtiyacı, uluslararası rekabet ve personel giderleri savunma harcamalarına ayrılan payı yükselmesine neden olmakta ve bütçe açıkları ile sonuçlanmaktadır (Ertekin, 2020, s.461). Aynı zamanda herhangi bir ülkede meydana gelen

GSYİH, savunma harcamaları, devlet borçları ve enflasyon değişkenlerindeki bir değişiklik diğer ülkeleri de yakından etkilemektedir. Bu nedenle ülkelerdeki karar vericilerin, bu değişkenler ile ilgili politikaları belirleme aşamasında diğer ülkelerin uyguladıkları politikalar ile bu ülkeleri etkileyen şokları da dikkate almaları gerekmektedir (Eğri vd., 2017, s.145).

Ülkelerde yapılan harcamalar arasında hangi harcama kaleminin savunma harcama kalemi olduğuna dair farklılıklar bulunmaktadır. Ülkelerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası kuruluşlar arasında da farklılıklar mevcuttur. Örneğin; NATO tarafından askeri ve stratejik amaçlı malların stoklanma ve muhafaza işlemleri savunma harcama kalemi olarak kabul edilirken, IMF ve BM savunma harcama kalemleri olarak kabul etmemektedir (Giray, 2004, s.184).

2.1. Savunma Harcamalarını Belirleyen Unsurlar

Ülkelerin savunma harcamalarının boyutunu ve niceliğini belirleyen birçok farklı unsur bulunmaktadır. Ülkelerin coğrafi konumları, sınır komşuları ve sınır komşuları ile ilişkileri, ülkelerin siyasal rejimleri, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ve GSYİH'sının büyüklüğü, gibi unsurlar savunma harcamaları üzerinde belirleyici unsurlar olarak belirtilebilir.

Ülkelerde savunma harcamalarının büyüklüğünü belirleyen önemli bir unsur coğrafi konum olarak görülmektedir. Ülkelerin sahip olduğu doğal sebepler ve ekonomik olarak kısıtlılıkları gibi nedenlerden dolayı bu ülkeler diğer ülkelere kıyasla daha yüksek savunma harcaması yapmak zorunda kalmaktadır (Yılmaz, 2009, s.125). Aynı zamanda ülkelerin siyasal rejimleri de savunma harcamaları üzerinde etkili olan unsurlar arasındadır. Looney (1994)'e göre siyasal rejim savunma harcamalarını belirleyen unsurlar arasında ayrı bir öneme sahiptir. Looney askeri rejim ile yönetilen ülkelerde yöneticilerin savunma harcamalarını arttırdığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra ülke askeri rejim ile yönetilmese bile askeri güç ve sivil otoritelerin ilişkisinin yakın olmasının savunma harcamalarını yükselteceğini savunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde; siyasal rejimin askerî bir rejime yakınlığı savunma harcamalarının bütçe içindeki yerini belirleyen bir unsur olarak görülmektedir. Savunma harcamalarını belirleyen bir diğer unsur ise, silahlanma yarışı ve komşu ülkelerin yaptıkları savunma harcamalarıdır. Devletler herhangi bir tehdit ile karşılaştıkları zaman ülkelerini koruyabilmek için stratejik savunma harcamaları yapmak zorundadır. Bir başka ifade ile güvenlik konularının üst düzeyde ele alındığı uluslararası ortamda devletlerin güvenliğiyle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olan silah ticaretinin incelenmesi ve gelişen silah teknolojilerinin ise takip edilmesi gerekmektedir. Bu açılardan silah teknolojilerinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak devletlerin silah ve savunma harcamalarına ayırdıkları paylar da değişiklik gösterebilmektedir. Özellikle Dünyada ülkeler arasında güvenlik konusunda riskli sayılabilecek bölgelerdeki silah ve savunma harcamalarının boyutunun büyüklüğü dikkat çekmektedir. Ancak Bölgesel tehdit içerisinde olmayan ülkelerin de silah ve savunma harcamalarının boyutunun büyüklüğü sayısal verilerle ispatlanmıştır (Güler ve Kışman, 2020, s.96).

Ülkelerin savunma harcamaları üzerinde belirleyen unsurlar arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi de bulunmaktadır. Milli gelirleri yüksek olan ülkelerin, düşük ve orta gelirli ülkelere göre daha fazla savunma harcamaları yaptığını söylemek mümkündür. Bu durumun nedeni olarak da düşük gelirli ülkelerin savunma harcamalarına pay ayırmak için diğer harcamalarında

kısıntı yapma ihtiyacıdır. Yüksek gelirli ülkelerde kısıntıya gitme ihtimalleri daha düşük orandadır (Gümüştaş, 2010, s.87). Zorunlu kamu harcaması alt kalemi olarak kabul edilen savunma harcamalarının payları ülkenin GSYİH'sı üzerinde farklı etkilere sahiptir. Askeri harcamalarının ülkede artırılması ekonomide toplam talep artışı meydana getirme ve ekonomik aktivitelerin genişlemesi gibi fonksiyonlara sahip olabilmektedir. Bu fonksiyonların etkisiyle ekonomik büyümenin hız kazanması gerçekleşebilir. Ayrıca askeri harcamalar sayesinde uygulanan genişletici maliye politikasının hangi büyüklükte bir dışlama etkisi yapmış olduğu da önemlidir. Meydana gelen bu dışlama etkisinin büyüklüğü, askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin en önemli belirleyicilerinden biri haline gelmektedir. Savunma harcamalarının artması ya da azalması maliye politikası açısından, genişletici ya da daraltıcı maliye politikası olarak düşünülmektedir. Bu açıdan, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri farklılık gösterebilmektedir (Ünsal, 2020, s.25-26).

Bu unsurlar dışında savunma harcamalarını belirleyen başka unsurlar da bulunmaktadır. Bu unsurlar ülkeler arasında farklı politika uygulamaları, din, sahip olduğu teknolojiler, uluslararası savunma anlaşmaları, tarihsel-sınır anlaşmazlıkları, nüfus yoğunlukları, silah ticaretinin ile kar etme amacı, küreselleşmenin hız kazanması, iktidar güç mücadeleleri ve terörizm'dir. Bu sebeplerin varlığı ülkelerde savunma harcamalarının boyutlarının belirlenmesinde önemli rol sahibi olmuşlardır (Canbay ve Mercan, 2017, s.90).

3. SAVUNMA HARCAMALARININ BOYUTLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE, KIRILGAN BEŞLİ, YENİ SANAYİLEŞEN VE BRICS ÜLKELER TOPLULUĞU

Savunma harcamaları verilerini ülkeler, enstitüler, ulusal ve uluslararası kuruluşlar yıllık olarak yayımlamaktadır. Literatürde bu kuruluşlar içerisinde en çok tercih edilenler;

- ✓ Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü,
- ✓ Uluslararası Para Fonu,
- ✓ Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü,
- ✓ ABD Silah Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı,
- ✓ Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü,
- ✓ Merkezi İstihbarat Teşkilatı,
- ✓ Dünya Bankası'dır (Erdem ve Sezgin, 2018, s.322).

Çizelge 1'de Dünyada bölgelere ve alt bölgelere göre savunma harcamaları verilmektedir. Bu veriler incelendiğinde dünyada en çok savunma harcaması yapan bölgenin Amerika bölgesi olduğu görülmektedir. Amerika bölgesi alt bölgelerine göre değerlendirildiğinde ise, ABD'nin yer aldığı Kuzey Amerika'nın bölgede en çok savunma harcaması yapan alt bölge olduğu görülmektedir. ABD'nin bölgesel olarak yaptığı savunma harcamalarının toplamının, dünyada yapılan savunma harcamalarının neredeyse yarısına yaklaştığı dikkat çekmektedir. Çizelgeden bölgeler arasında Asya ve Okyanusya bölgesinin ise ikinci sırada, Avrupa bölgesinin ise üçüncü sırada olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 1. Dünya, Bölgeler ve Alt Bölgeler Savunma Harcamaları (2021)

Bölge/ Alt Bölge	Savunma Harcamaları (Billion \$*)
Word	2113.31
Afrika	39.71**
Kuzey Afrika	19.62
Sahra-altı Afrika	20.09
Amerika	883.38***
Orta Amerika ve Karayipler	10.96
Kuzey Amerika	827.12
Güney Amerika	45.29
Asya ve Okyanusya	586.07***
Okyanusya	35.30
Güney Asya	95.07
Doğu Asya	410.77
Güneydoğu Asya	43.10
Avrupa	417.84****
Orta Avrupa	36.58
Doğu Avrupa	76.29
Batı Avrupa	304.96
Orta Doğu	186.32*****

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

* Rakamlar, 2021 fiyatları ve döviz kurları üzerinden b. ABD doları cinsinden olan son rakam hariç, sabit 2020 fiyatları ve döviz kurları üzerinden b. ABD doları cinsindedir.

** Cibuti, Eritre, Somali hesaba dahil edilmemiştir.

***Küba dahil edilmemiştir.

*** Kuzey Kore, Türkmenistan, Özbekistan dahil edilmemiştir.

**** Yugoslavya dahil edilmemiştir.

***** Suriye, Yemen, Kuzey Yemen dahil edilmemiştir.

Savunma sanayi harcamaları yüksek olan ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin yüksek, ileri teknolojiye sahip ve yoğun teknoloji gerektiren ürünlerin ihracatında diğer ülkelere göre iyi durumda oldukları söylenebilir. Bu ülkelerde ekonomik ortamın ve ülke güvenliğinin sağlanması hususunda önemli adımlar atılarak, önemli gelişmeler kaydedildiği gözlenmektedir (Baltacı ve Hayaloğlu, 2021, s.167).

Çizelge 2’de Dünyada en çok savunma harcamaları yapan 15 ülke verilmektedir. Bu Çizelge ’de Amerika Birleşik Devletleri’nin ilk sırada olduğu görülmektedir. ABD’ni Çin ve Rusya takip etmektedir. Aynı zamanda Çizelgede dikkat çeken ABD’nin savunma harcamalarının, diğer 14 ülkenin savunma harcamalarının toplamından bile daha fazla olduğudur. Bu durum Çizelge 1’de Amerika bölgesinin diğer bölgelere göre savunma harcamalarının çok yüksek olması ile kanıtlanmaktadır. Türkiye’nin ise dünyada en çok savunma harcaması yapan ülkeler

sıralamasında ilk 15'e giremediği anlaşılmaktadır. Türkiye 9,69 milyar dolar savunma harcamasıyla ülkeler arasında 24. sırada yer almıştır.

Çizelge 2. Dünyada En Çok Savunma Harcamaları Yapan 15 Ülke ve Türkiye (2021-Milyar\$)

Sıralama	Ülke	Savunma Harcamaları
1	ABD	770,000,000,000
2	Çin	230,000,000,000
3	Rusya	154,000,000,000
4	Birleşik Krallık	68,000,000,000
5	Almanya	50,300,000,000
6	Hindistan	49,600,000,000
7	Japonya	47,482,740,000
8	Güney Kore	46,320,000,000
9	Suudi Arabistan	46,000,000,000
10	Avustralya	44,618,000,000
11	Fransa	40,900,000,000
12	İtalya	29,198,401,050
13	Birleşik Arap Emirlikleri	25,266,000,000
14	Kanada	23,550,574,382
15	Brezilya	18,785,000,000
24	Türkiye	9,690,000,000

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

ABD teknoloji transferi konusunda yabancı kaynak kullanımı, uluslararası şirketlerin satın alınması ve uluslararası iş birliklere girmek gibi her imkânı değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra yeni teknolojinin ülke dışına çıkmaması için çeşitli kısıtlamalar getirmekle savunma sanayisindeki teknolojik üstünlüğünü korumaya çalışmaktadır. ABD Dünyadaki en büyük silah sanayisine sahip ve askeri teknoloji alanında gelişimin ana merkezi konumundadır. Bu üstünlüklerini ve teknoloji ihracatı konusunda denetimini kaybetmemek amacıyla sıkı denetimler uygulamaktadır (SIPRI, 2004, s.416).

Çizelge 3'te Dünyada en çok savunma harcamaları yapan 15 şirket verilmektedir. Bu Çizelge incelendiğinde Çizelge 1 ve Çizelge 2'deki gibi ABD'nin diğer ülkelere göre savunma harcamalarına daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır. Dünyada en çok savunma harcamaları yapan 15 şirket arasında ilk beş şirketin ABD menşeli olduğu görülmektedir. ABD menşeli 1 şirket de 11. sırada yer almaktadır. ABD'den sonra Çin'inde 5 şirkete sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Dünyada En Çok Savunma Harcamaları Yapan 15 Şirket (2021 Milyon \$)

Sıralama	Şirket	Menşe	Savunma Harcamaları
1	Lockheed Martin	ABD	64,458.00
2	Raytheon Technologies	ABD	41,852.20
3	Boeing	ABD	35,093.00
4	Northrop Grumman	ABD	31,429.00
5	General Dynamics	ABD	30,800.00
6	Aviation Industry Corporation of China	Çin	30,155.22
7	BAE Systems	Birleşik Krallık	25,775.20
8	China State Shipbuilding Corporation Limited	Çin	18,517.72
9	China North Industries Group Corporation Limited	Çin	17,711.93
10	L3Harris Technologies	ABD	14,924.00
11	China Electronics Technology Group	Çin	14,659.22
12	Leonardo	İtalya	13,878.35
13	China South Industries Group Corporation	Çin	13,744.95
14	China Aerospace Science and Industry Corporation	Çin	13,125.11
15	Airbus	Fransa	10,853.55

Kaynak: Defense News List of Top 100 Defense Industry Corp, <https://people.defensenews.com/top-100/>

Çalışmada Türkiye'nin içerisinde bulunduğu Kırılgan beşli ülkeler ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) ile BRICS ülkelerinde kamu harcamaları içerisinde önemli bir maliye politikası bileşeni olan savunma harcamalarının payı değerlendirilmiştir. Kırılgan beşli ülkeler sınıflaması ilk defa ABD Merkez Bankası'nın (FED) 22 Mayıs 2013 tarihinde tahvil alımlarını azaltacağına yönelik yaptığı açıklamasından sonra oluşmuştur. FED'in yaptığı bu açıklama sonrasında yükselen piyasa ekonomileri arasında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye'nin paraları en çok değer kaybı yaşayan ülkeler olmuştur. Paralarında değer kaybı yaşayan bu ülkeler kırılgan beşli ülkeler olarak adlandırılmıştır. Bu ülkelerin bu grubun içerisinde değerlendirilmesinin nedenleri arasında, cari açığın GSYİH'ye oranının yüksekliği, büyüme performansında meydana gelen düşmeler ve yüksek enflasyon oranları gösterilmektedir (<https://www.mahfiogilmez.com/2013/11/krlgan-besli.html>). Çizelge 4 ve Görsel 1'de

Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu kırılğan beşli ülkelerin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki payı verilmektedir.

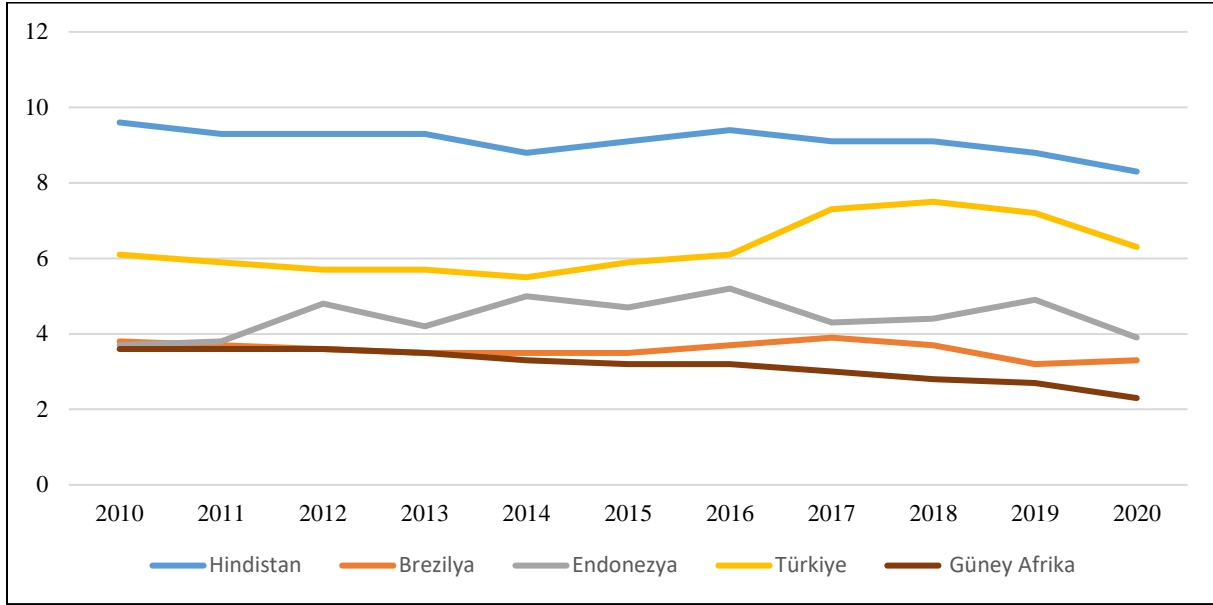
Çizelge 4. Kırılğan Beşli Ülkelerde Savunma Harcamaları / Kamu Harcamaları (2010-2020 (%))

Ülkeler *	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Hindistan	9.6	9.3	9.3	9.3	8.8	9.1	9.4	9.1	9.1	8.8	8.3
Brezilya	3.8	3.7	3.6	3.5	3.5	3.5	3.7	3.9	3.7	3.2	3.3
Endonezya	3.7	3.8	4.8	4.2	5	4.7	5.2	4.3	4.4	4.9	3.9
Türkiye	6.1	5.9	5.7	5.7	5.5	5.9	6.1	7.3	7.5	7.2	6.3
Güney Afrika	3.6	3.6	3.6	3.5	3.3	3.2	3.2	3.0	2.8	2.7	2.3

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri> (Erişim Tarihi: 14.04.2023).

* Jim O'Neill tarafından ortaya konulan Kırılğan beşli ülkeler grubunda -Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika ülkeleri bulunmaktadır. 2017 Yılında kredi derecelendirme kuruluşu Standart& Poors tarafından Arjantin, Türkiye, Katar, Mısır, Pakistan ülkeler grubu kırılğan beşli olarak yenilenmiştir.

Kırılğan beşli ülkelerde 2010- 2020 yılları arasında savunma harcamaların kamu harcamaları içindeki payının en düşük olduğu ülke Güney Afrika, en yüksek olduğu ülke ise Hindistan'dır. SIPRI Araştırmacısı Siemon T. Wezeman "*Hindistan'ın hem Pakistan hem de Çin ile gerilimleri ve rekabeti, artan askeri harcamalarının ana itici güçlerinden biri*" ifadelerini kullanmıştır. Bölgedeki askeri harcamalar en az 1989'dan beri her yıl artan bir seyirdedir (SIPRI, 2020; akt. Güler ve Kışman, 2020, s.93). Türkiye ise kırılğan beşli ülkeler arasında Hindistan'dan sonra en çok savunma harcaması yapan 2. ülkedir.

Görsel 1. Kırılğan Beşli Ülkelerde Savunma Harcamaları / Kamu Harcamaları (%)

Yeni sanayileşen ülkeler ayırımı konusunda literatürde ortak bir görüş bulunmamaktadır. Ancak genel itibariyle bir ülkenin yeni sanayileşen ülke olarak nitelendirilmesinde bazı kriterlerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu kriterler;

- ✓ GSYİH ve kişi başına düşen gelir artışı,
- ✓ Yaşam standardında artış olması,
- ✓ Yolsuzluk seviyesinin düşük olması,
- ✓ Siyasal istikrarın varlığı, (Majaski, 2020).
- ✓ Ekonomik özgürlüklerin artması,
- ✓ Kişisel özgürlüklerin artması,
- ✓ Ulusal şirketlerin varlığı,
- ✓ Güçlü doğrudan yabancı yatırımlar,
- ✓ Tarımdan üretime geçiş,
- ✓ Büyük ve kırsal alanlardan daha büyük kentlere göç sonucu kent merkezlerindeki hızlı büyüme'dir (Dopico, 2021).

Gelişmiş ülkeler diğer daha az sanayileşmiş ülkelere göre daha yüksek yaşam koşullarına sahip, ekonomileri gelişmiş ve teknolojik altyapıları güçlü olan egemen devletlerdir (Dopico, 2021). Çizelge 5 ve Görsel 2'de Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu yeni sanayileşen ülkelerin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki payı verilmektedir.

Çizelge 5. Yeni Sanayileşen Ülkelerde (NIC) Savunma Harcamaları / Kamu Harcamaları (2010-2020) (%)

Ülke */ Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Meksika	1.7	1.7	1.8	1.8	1.7	1.8	1.7	1.9	2.0	2.6	2.4
Filipinler	6.7	6.1	6.7	6.0	6.1	5.6	6.5	3.9	4.2	3.9	3.8

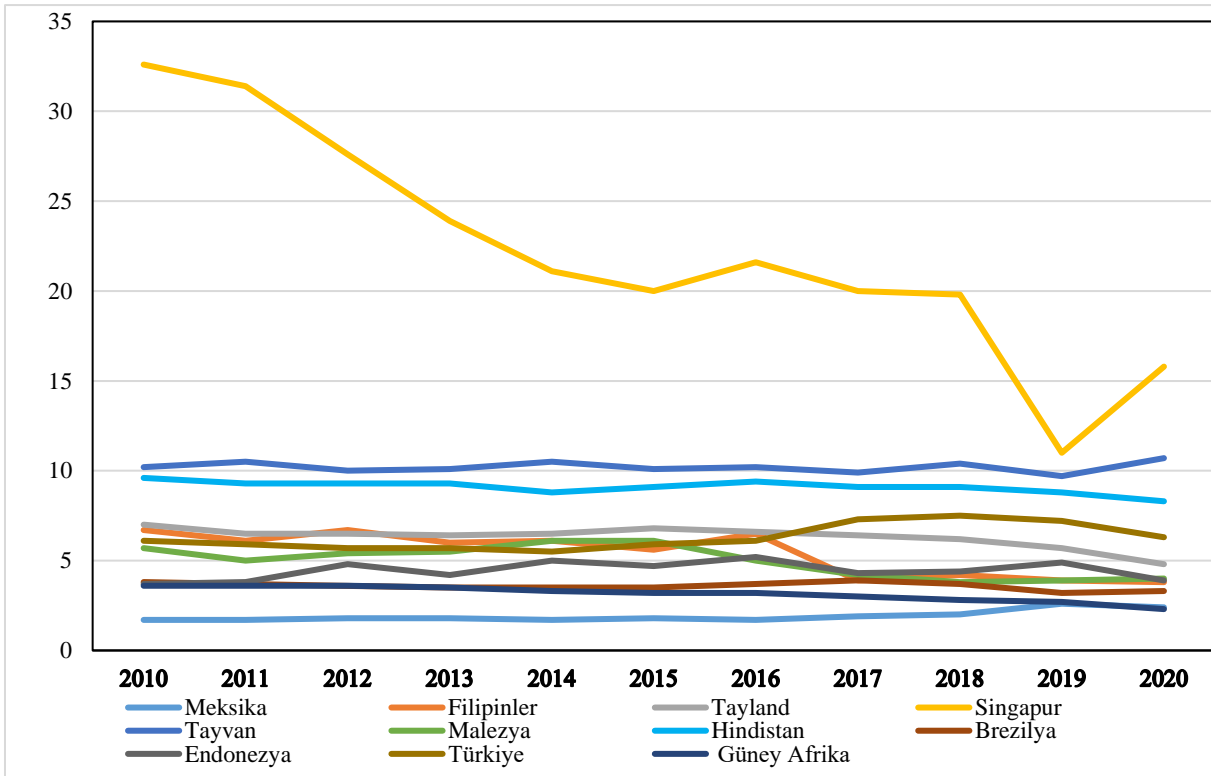
Tayland	7.0	6.5	6.5	6.4	6.5	6.8	6.6	6.4	6.2	5.7	4.8
Singapur	32.6	31.4	27.6	23.9	21.1	20.0	21.6	20.0	19.8	11.0	15.8
Tayvan	10.2	10.5	10.0	10.1	10.5	10.1	10.2	9.9	10.4	9.7	10.7
Hong Kong**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malezya	5.7	5.0	5.4	5.5	6.1	6.1	5.0	4.2	3.8	3.9	4.0

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

* Yeni sanayileşen ülkeler grubunda Tayland, Meksika, Güney Afrika, Brezilya, Singapur, Türkiye, Tayvan, Hindistan ve Hong Kong bulunmaktadır.

**Hong Kong verileri SIPRI Military Expenditure Database’de bulunmamaktadır.

*** Türkiye, Brezilya, Güney Afrika, Endonezya ve Hindistan Kırılgan Beşli Ülkeler ve yeni sanayileşen ülkeler grubunun her ikisinde de bulunmaktadır. Bu nedenle bu ülkelerin verileri Çizelge 4’te verildiğinden dolayı Çizelge 5’te verilmemiştir.

Görsel 2. Yeni Sanayileşen Ülkelerde (NIC) Savunma Harcamaları / Kamu Harcamaları (%)

*Yeni sanayileşen ülkelerin tümü Görsel 2’de verilmiştir.

Yeni sanayileşen ülkeler arasında en fazla savunma harcaması yapan ülke Singapur’dur. Singapur ekonomisinde ekonomik büyüme oranı yüksek, işsizlik oranı ve enflasyon oranı

düşüktür. Makro ekonomik görünüm yönünden başarılı bir performans sergileyen Singapur'da sosyal alanlarda da başarılı bir performans sergilenmiştir. Kamu harcamalarının içinde savunma harcamalarının payı değerlendirildiğinde Singapur'dan sonra Tayvan 2. sırada, Hindistan ise 3.sırada yer almıştır. Türkiye bu ülkeler ile kıyaslandığında savunma harcamalarının düşük oranlara sahip olduğu görülmektedir.

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin've Güney Afrika'nın baş harflerinden oluşan kısaltma ile oluşturulan BRICS kelimesi ilk kez ekonomist Jim O'Neill tarafından 2001 yılında ortaya atılmıştır. Bu ülkelerin dünya ekonomisinde en hızlı gelişen yükselen piyasalar olduğu kabul edilmektedir. BRICS ülkelerin ortak özellikleri yüzölçümleri geniş, nüfusları fazla, ekonomik büyümeleri yüksek, tüketici oranları ve iç tüketim oranları yüksek, birçok alanda iş birliği yapma olanaklarının fazla olmasıdır (Moura, 2012).

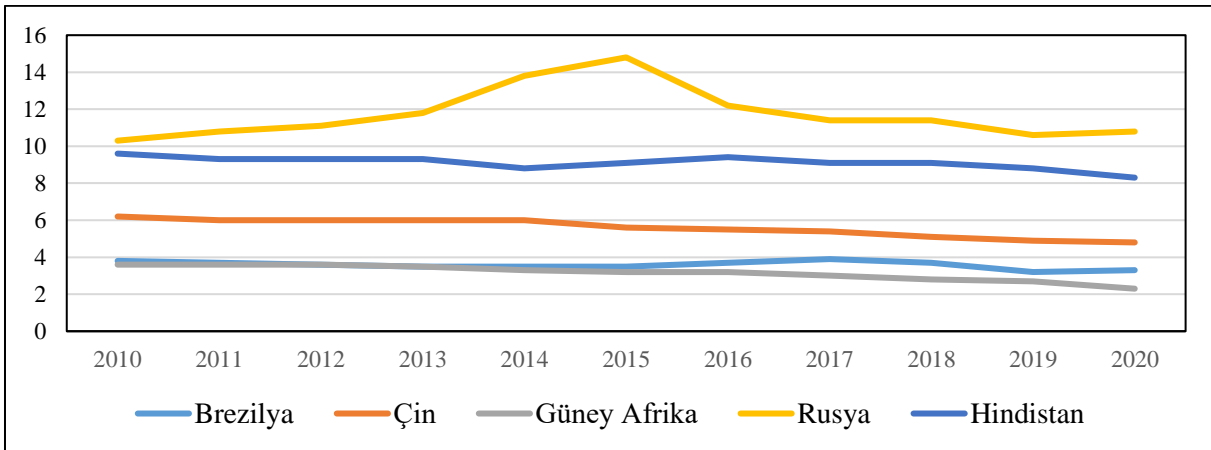
Çizelge 6 ve Görsel 3'te BRICS ülkelerinin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki payı verilmektedir. BRICS ülkeleri ile Türkiye kıyaslandığında Türkiye'nin kamu harcaması içerisindeki savunma harcamalarının payının çok düşük oranlara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle bu ülkeler topluluğu içerisinde olan Rusya ve Hindistan'nın çok gerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Rusya'nın savunma harcamalarına verdiği stratejik önem, Hindistan'ın Pakistan ve Çin ile gerilimli ilişkileri savunma harcamalarının yüksek olmasının nedenleri arasında sayılabilir.

Çizelge 6. BRICS Ülkelerinde Savunma Harcamaları / Kamu Harcamaları (2010-2020) (%)

Ülke */ Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Çin	6.2	6.0	6.0	6.0	6.0	5.6	5.5	5.4	5.1	4.9	4.8
Rusya	10.3	10.8	11.1	11.8	13.8	14.8	12.2	11.4	11.4	10.6	10.8

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>.

* BRICS ülkeleri -Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerini kapsamaktadır. Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan -Kırılgan Beşli Ülkeler, yeni sanayileşen ülkeler ve BRICS ülkeleri grubunda bulunmaktadır. Bu nedenle bu ülkelerin verileri Çizelge 4'te verildiğinden dolayı Çizelge 6'da verilmemiştir.

Görsel 3. BRICS Ülkelerinde Savunma Harcamaları / Kamu Harcamaları (%)

* BRICS ülkelerin tümü Görsel 3’te verilmiştir.

SIPRI çalışmasında Türkiye’deki savunma harcamalarının, Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, SSDF gibi kurumlar tarafından yapılan izlenebilir nitelikteki harcamalardan meydana geldiğini ifade etmektedir. Bunların yanı sıra Makine Kimya Enstitüsü, Köy Korucuları, Milli Güvenlik Amaçlı Örtülü Ödenekten yapılan harcamalar, TÜBİTAK’ın savunma ile ilgili AR-GE harcamaları ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne savunma amaçlı yapılan harcamalar da savunma harcamaları olarak kabul edilmektedir (Yentürk, 2018, s.146).

Çizelge 7’de Türkiye’de savunma harcamaları verilmektedir. Çizelgede Türkiye’de savunma harcamalarının GSYİH’a oranı 2010 yılında %2.3 iken, 2021 yılın da %2.1 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. 2021 Yılı diğer yıllarla kıyaslandığında savunma harcamalarının GSYİH’a oranı azalmış gibi görünse de burada dikkat edilmesi gereken husus GSYİH oranlarında meydana gelen artıştır. GSYİH artış oranları ne kadar yüksek olursa savunma harcamaları düşük oranda gerçekleşmiş gibi görünebilir. Örneğin; 2019 yılında savunma harcamalarının GSYİH’a oranı %2.7 olarak yüksek bir oranda gerçekleşmiş olduğu anlaşılrsa da aslında 2019 yılında büyümenin %0.8 olarak gerçekleşmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı ise 2010 yılında %6.2 iken 2019 yılında %7.2 seviyesinde gerçekleştiği ve yıllar itibariyle değişiklik gösterdiği Çizelge 7’de görülmektedir.

Çizelge 7. Türkiye’de Savunma Harcamaları (2010- 2021) (%)

Yıllar	GSYİH Büyüme Oranı	Savunma Harcamaları/ GSYİH
2010	8.4	2.3
2011	11.2	2.0
2012	4.8	2.0
2013	8.5	1.9
2014	4.9	1.9
2015	6.1	1.8
2016	3.3	2.1
2017	7.5	2.1
2018	3.0	2.5
2019	0.8	2.7
2020	1.9	2.4
2021	11.4	2.1

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri> ve Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/country/turkiye?view=chart>.

Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye’de 2000-2018 döneminde GSYH oranı ortalama %5,1 oranında artmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Müsteşarlığı (2016), Türk savunma sanayiinin askeri ihtiyaçları karşılama oranının son yıllarda arttığını ve proje sayılarının arttırıldığını belirtmektedir. Buna göre, 2002 yılında savunma sanayisi alanında 66

adet proje hazırlanırken 2016 yılında 553 proje hazırlanmıştır (Baltacı ve Hayaloğlu, 2021, s.160-161).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Savunma harcamaları toplumda bireylerin refahını yakından etkileyen bir harcama kalemidir. Bu harcamalar bütçe ile yakın ilişki içerisinde. Bu harcamaların bütçe ile yakın ilişki içerisinde olma sebebi finansmanın kamu gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olan vergi gelirleri ile karşılanmasından kaynaklanmaktadır. Aslında savunma harcamaları bütçe içerisinde bir gider kalemi olarak değerlendirilse de ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlayacak önemli mekanizmalara sahiptir.

Ülkelerde savunma harcamalarının boyutlarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar coğrafi konum, silahlanma yarışı, nüfus yoğunluğu gibi nedenlere dayandırılabilir da asıl nedenin ülkeler de güvenliğin sağlanması olduğu kabul edilmelidir. Özellikle güvenlik konusunda riskli bölgelerin savunma harcamalarının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ancak Günümüzde dünyada riskli bölgelerde yer almayan ülkelerinde savunma harcamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum savunma harcamalarının boyutunun birçok unsurun etkisinde olduğunu ispatlasa da ülkenin askeri politikalara verdiği stratejik önemin ayrı bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu stratejik önemin yanı sıra büyüme ve kalkınmanın hız kazanması, askeri piyasalarda yer edinebilme ve rekabet edebilme çabası da savunma sanayine yapılan harcamaların üzerinde arttıran etkiler meydana getirebileceği göz ardı edilmemelidir.

Çalışmanın amacı Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı kırılmalı beşli ülkeler ve yeni sanayileşen ülkeler (NIC) grubu ile BRICS ülkelerinin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki paylarının incelenerek, Türkiye'nin kamu harcamaları içinde savunma harcamalarının payının bu ülke grupları ile kıyaslanması ve yeterliliğinin incelenmesidir. Aynı zamanda çalışmada *"Türkiye'de savunma harcamaları arttırılmalı mı"* sorusu üzerine odaklanılmıştır.

Çalışmada Türkiye'nin kırılmalı beşli ülkeler arasında Hindistan'dan sonra en çok savunma harcaması yapan 2. ülke olduğu görülmektedir. Cari açık / GSYİH yüksekliği, büyümede düşüş ve yüksek enflasyon oranları ortak özellikleri olan bu ülkeler grubunda Türkiye'nin savunma harcamaları / kamu harcamaları oranının diğer ülkelere göre yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin yeni sanayileşen ülkeler arasında ise savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranının düşüklüğü ise dikkat çeken başka bir durum olmuştur. BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında ise Türkiye'nin kamu harcamaları içinde savunma harcamalarının oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Özellikle bu ülkeler topluluğu içerisinde olan Rusya ve Hindistan'nın çok gerisinde kalmıştır. Rusya ve Hindistan'da savunma harcamalarının yüksek olmasının nedenleri arasında Rusya'nın savunma harcamalarına verdiği stratejik önem, Hindistan'ın Pakistan ve Çin ile gerilimli ilişkileri sayılabilir.

Çalışmada Ülkelerin savunma harcamaları yıllar itibariyle farklılıklar gösterse de genel itibariyle artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye'de de bu artış eğilimi söz konusudur. Çalışma ile Türkiye'de 2010 yılından günümüze kadar geçen süreçte savunma harcamalarının kamu harcamaları içerisinde payının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer

bulgusu ise; Türkiye’de savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki artan seyrinin devam ettirilmesi ve daha da arttırılması gerekliliğidir. Türkiye’de ekonomik büyüme kalkınmanın hız kazanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için savunma sanayi önemli bir araç olarak kabul edilmelidir. Bu durumun gerçekleşmesinin savunma sanayisine yapılan yatırımların ve Ar-Ge çalışmalarının arttırılması ve sonucunda yeni teknolojilerin üretilmesi ile mümkün olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Baltacı, N. ve Hayaloğlu, P. (2021). Savunma harcamaları, ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisi: Kırılgan Ülkeler Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (31), 157-172.

Canbay, Ş. (2010). Savunma harcamalarının ve savunma sanayiinin makro ekonomik etkileri ve Türkiye örneği. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Canbay, Ş. ve Mercan, D. (2017). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesine etkisi: Türkiye örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2), 86-104.

Defense News List of Top 100 Defense Industry Corp, <https://people.defensenews.com/top-100/> (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

Demez, S., ve Polat, İ. H. (2021). MINT ülkelerinde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel nedensellik analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(3), 1032-1044.

Dopico, A. (2021). What does it mean to be a modern industrialized nation?. https://janet-https://janet-panic.com/what-does-it-mean-to-be-a-modern-industrialized-nation/#What_does_it_mean_to_be_a_modern_industrialized_nation.

<https://www.mahfiegilmez.com/2013/11/krlgan-besli.html> (Erişim Tarihi: 16.05.2023).

Eğri, T., Timur, B., Eğri, C.Ö. ve Bayraktar, Y. (2017). Seçilmiş Ortadoğu ülkeleri için ekonomik büyüme ve savunma harcamaları ilişkisi: panel veri analizi. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (5), 139-153.

Erdem, M. S. ve Sezgin, S. (2021). Savunma harcamaları ve ekonomik özgürlükler ilişkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17(38), 369-410.

Erdem, M.S. ve Sezgin, S. (2018). Savunma harcamaları- ekonomik büyüme ilişkisi: dünya ve Türkiye’nin genel bir görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(12), 312-333.

Ertekin, Ş. (2020). Savunma harcamalarının bütçe açıkları üzerindeki etkisi: seçilmiş OECD ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 460-474.

Giray, F. (2004). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 181-199.

- Güler M.A. ve Kışman Z.A. (2020). Uluslararası silah ticareti ve savunma harcamaları. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 87-97.
- Gümüştaş, E. (2010). Türkiye’de Savunma sanayii ve savunma harcamalarının ekonomideki yeri. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Niğde.
- Looney, R. E. (1994). *The Economics Of Third World Defense Expenditures*, London: Jai Press, Inc.
- Majaski, C. (2020). Newly industrialized country (NIC): definition and examples. <https://www.investopedia.com/terms/n/newly-industrialized-country.asp>
- Moura, G. ve Fonseca Guimarães de (2012). BRICS. Ambassador of Brazil to Slovenia Roundtable EU and BRICS Academy of Active Citizenship and Entrepreneurship, 13 May 2012.
- SIPRI Military Expenditure (2004). *Armaments, Disarmament and International Security*, OUP.
- SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri> (Erişim Tarihi: 14.04.2023).
- Taş, S., Örnek, İ. ve Aksoğan, G. (2013). Türkiye’de savunma harcamaları, büyüme ve gelir eşitsizliği, 1970-2008: ekonometrik bir inceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3), 659-682.
- Ünsal, M. E. (2020). G7 Ülkelerinde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme: panel veri analizi. *The Journal of Social Science*, 4(7), 25-33.
- Yentürk, N. (2018). *Sosyal Yardımlardan Güvenliğe Türkiye’nin Kamu Harcamaları (2006-2017)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Yılmaz, S. (2009). *Ulusal Savunma Stratejisi*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.

BEYŞEHİR GÖLÜ'NÜN DOĞU KESİMİNDE, ARAZİ KULLANIMINDAKİ DEĞİŞİMDEN GÜNÜMÜZE YANSIYAN PROBLEMLER¹

Dr. Gülhan AYDIN

MEB, Türk Telekom MTA Lorcid no: 0000-0002-1097-2597

Doç.Dr. Recep BOZYİĞİT

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi,

-orcid no: 0000-0002-9790-1168

ÖZET

Son yıllarda teknolojik gelişmeler sayesinde insanın doğal çevre üzerinde değişiklikler yapması daha kolay hale gelmiştir. Doğal çevredeki ve arazi örtüsündeki değişimin tespit edilmesi, meydana gelen çevre sorunlarının ortaya çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Beyşehir Gölü önemli sulak alanlardan biridir ve koruma statüsündedir. Bu çalışmada, arazinin kullanımından günümüze yansıyan sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma sahasının 2018 yılı arazi kullanım durumuna göre; % 29'unu kuru tarım, % 26'sını maki veya otsu bitkiler, % 12'sini karışık tarım alanları, % 11'ini sulu tarım alanı, %9 orman alanı, % 7'sini çıplak kaya ve seyrek bitki örtüsü, % 4 mera alanı, %2'sini yerleşim alanı, %1'ini bataklık alanlar % 0,12'sini su yüzeyi ve %0,12'sini maden alanları oluşturmaktadır. Sahada 1990-2018 yılları arasında arazi kullanımındaki en büyük değişim sulu tarım ve orman alanlarında artış şeklinde olurken, karışık tarım alanları ve meyve bahçeleri alanlarında ise azalış dikkat çekmektedir. Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde arazi kullanımındaki değişim, beraberinde toprak ve su kirliliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak Beyşehir Gölü havzası gibi çok önemli bir ekosistemi oluşturan mevcut arazilerin potansiyellerine uygun olarak kullanılması gerekmektedir. Arazi kullanımındaki değişim bir plan kapsamında ele alınmalı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerin önlenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

¹ Bu çalışma, "Beyşehir Gölü'nün Doğu Kesiminde Jeomorfolojik Birimler Üzerinde Arazi Kullanımı" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beyşehir Gölü, Arazi Kullanımı, Toprak Kirliliği, Su Kirliliği.

1.GİRİŞ

Arazi kullanımı, insan tarafından doğal ortama ait unsurların potansiyeli ölçüsünde değerlendirilmesi ve doğa üzerinde insan etkisinin doğrudan kendini göstermesi şeklinde ifade edilmektedir (Özçağlar, 1994). Bir başka tanımı ile arazi kullanımı; insan ile doğal ortamın birbirini etkilemesi sonucu, belirli amaçlar için arazi örtüsü üzerindeki yapılan tüm faaliyetlerin yönetim sürecidir (Gülersoy, 2014: 51). Son yıllarda dünya nüfusundaki artışa bağlı olarak arazi kullanımı oldukça önemli ve üzerinde durulması gereken konulardan bir tanesi haline gelmiştir. Zaman içinde insanın besin ve giyecek ihtiyaçları arttıkça araziler üzerindeki baskı da artmıştır (Tümertekin & Özgüç, 2012: 120).

Fiziksel ortam özelliklerinin tespiti, ortamdaki doğru bir şekilde faydalanma ve arazi kullanımında sürekliliğin sağlanmasında da büyük katkı sağlamaktadır. Arazinin doğal özellikleri ile uyumlu olmayan araziden faydalanma yöntemleri, yıllar içerisinde doğal çevre sorunlarının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Turoğlu, 1998). Özellikle son yıllarda kırsal kesimlerden kentlere doğru göç ile birlikte arazilerin kullanım amacı dışında kullanılması ve iklim değişikliği gibi etkenler, arazi kullanımında ciddi değişimlere sebep olmuştur (Houghton, 2003; Paudel ve diğerleri, 2016). Arazi kullanımındaki değişim toprak, su ve atmosfer üzerinde etkili olmakla birlikte ekosistemler üzerinde de çarpıcı değişikliklere sebep olmaktadır (Meyer ve Turner, 1994). Doğal çevre ve bu çevrenin sunduğu doğal kaynaklar arasında oldukça önemli bir denge bulunmaktadır. Ekolojik dengenin bozulmasına sebep olan yanlış arazi kullanımları tüm canlıları olumsuz yönde etkilemektedir. Bozulan bir ekolojik dengenin telafisi oldukça zor hatta mümkün değildir. Dolayısıyla bir araziden faydalanmak için öncelikle arazinin içinde bulunduğu havzanın doğal kaynaklarının korunarak arazi kullanım amaçlarına göre planlanması gerekmektedir. Yapılacak olan planlamalar, mahalle-köy gibi küçük alanlarda uygulanabileceği gibi şehir, ülke gibi daha geniş alanlarda da uygulanabilmektedir (Garipoğlu, 2012: 306).

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde arazi kullanımı ile ilgili pek çok çalışma yapılmaktadır. Arazi kullanımı ile ilgili yapılan önceki çalışmalar daha çok durum tespiti niteliğinde olmuştur. Bu çalışmalar, aynı zamanda ülkemizde arazi kullanımı ve değerlendirmesi açısından

günümüzdeki çalışmaların temelini oluşturmaktadır (Erol, 1959; Gözenç, 1969: 1975; Mater, 1982; Tunçdilek, 1985). Yapılan çalışmaların bir kısmı yerleşim alanları ve çevrelerindeki kıyılar, akarsu havzaları, göl havzaları ve sulak alanlardaki mekân kullanım durumları ile ilgilidir. Araştırmaların bir kısmında ise jeomorfolojik unsurlar ile arazi kullanımı ilişkisi değerlendirilmiştir (Turoğlu, 1998; Ege, 2008). Ayrıca arazi kullanımında meydana gelen değişimlerin çevre sorunları ile ilişkisi de birçok çalışmada ele alınmıştır (Sokouti ve Nikkami, 2017; Cuceloglu, Abbaspour ve Ozturk, 2017; Cuceloglu, Seker, Tanik ve Ozturk, 2021). Konya ili ile ilgili toprak, arazi kullanımı ve değişimi ile ilgili yapılan çalışmalar da mevcuttur (Selcuk, Cebeci, Köker ve Yılmaz, 2021). Son yıllarda Beyşehir Gölü ve çevresinde yanlış arazi kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sorunların incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır (Hoşafçioğlu, 2007; Üçüncü Tunca, 2016; Büber ve Bozyurt, 2020).

Beyşehir Gölü'nün doğu kesimi sahip olduğu fiziksel ortam özellikleri ve ekosistem açısından önem arz etmektedir. Ancak son yıllarda artan beşeri faaliyetlerin etkisiyle çevre sorunlarının yaşandığı alanlardan biri haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında, arazi kullanımındaki değişimden kaynaklanan problemler ve bu problemlerin çözümüne yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

“Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde, arazi kullanımındaki değişimden günümüze yansıyan problemler” adlı çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri farklı tarihlerde gerçekleştirilen saha çalışmaları ile elde edilmiştir. Yanlış arazi kullanımından kaynaklı sorunlar yerinde tetkik edilmiş ve fotoğrafları çekilerek somut hale getirilmiştir.

Arazi çalışmalarında elde edilen bulgular ArcGIS, ArcMap arayüzü, 10.5 sürümü kullanılarak arazi kullanım (1990, 2018) haritası hazırlanarak, problemlerle ilişkisi kurularak öneriler sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Araştırma Sahasının Konumu ve Genel Coğrafya Özellikleri

Araştırma sahası, Konya il merkezinin güneybatısında; 37° 63' 62"- 38° 05' 67" kuzey enlemleri ile 31° 42' 88" -32° 17' 56" doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Yüzölçümü,

1600 km²'dir. Sahanın kuzeyinde, Doğanhisar ve Ilgın ilçeleri; kuzeydoğusunda Derbent ilçesi, doğusunda, Selçuklu ve Meram ilçeleri; güneyinde, Seydişehir ilçesi; batısında Beyşehir Gölü ve kuzeybatısında, Şarkikaraağaç ilçesi yer almaktadır. Çalışma alanının sınırları Beyşehir Gölü'nün doğusunda, kuzeybatıda Sultan Dağları (2113 m); kuzeydoğuda Aladağ (2339 m); doğuda Kızılören Dağı (2193 m) ve güneydoğuda Erenkilit Dağı (2334 m)'nin su bölüm çizgisi dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Araştırma sahasında Paleozoyik, Mesozoyik, Tersiyer ve Kuvaterner'e ait litolojik birimler yer almaktadır. Söz konusu formasyonlar, Alpin orojenik hareketlerden etkilenecek kırıklı kırıklı bir yapı özelliği kazanmışlardır. Özellikle Sultan Dağları'nın güney kesiminde; Kambriyen, Devoniyen ve Permiyen'e ait birimler aflöre olmuşlardır. Aladağ ve Kızılören dağlarında Triyas yaşlı kireçtaşı ile dolomitik kireçtaşı geniş sahalar kaplamaktadır. Çalışma sahasının güneydoğusunda bulunan Erenkilit Dağı'nda ise Üst Miyosen yaşlı andezit, piroklastik kaya ve çakıltaşları yaygın olarak görülmektedir.

Çalışma sahasında birbirinden farklı jeomorfolojik üniteler bulunmaktadır. Bu ünitelerin oluşmasında yapısal birimlerdeki farklılıklar, tektonizma ve flüvial süreçlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Sahadaki jeomorfolojik üniteler kıyı ovası, alçak plato, yüksek plato ve dağlık sahalar olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır.

Araştırma alanı iklim özellikleri bakımından Orta Anadolu ve Akdeniz iklimi arasında geçiş özelliği göstermektedir. Thornthwaite iklim sınıflandırmasına göre; az nemli, mezotermal, su eksikliği yaz mevsiminde ve çok kuvvetli, okyanus etkisine çok yakın iklim tipi (C1 B'1 s2 b'3) görülmektedir.

Çalışma sahasının hidrografik unsurları arasında göl, gölet, akarsu ve su kaynakları bulunmaktadır. Türkiye'nin en büyük tatlı su gölü olan Beyşehir Gölü sahadaki tek doğal göldür. Gölü besleyen 27 adet çay bulunmaktadır. Ekolojik açıdan çok önemli olan göl flora ve fauna bakımından oldukça zengindir. RAMSAR sözleşmesine göre A grubu sulak alanı olan göl içindeki adalar çeşitli kuş türleri için kuluçka alanıdır.

Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde çeşitli toprak tipleri bulunmaktadır. Bu topraklar içinde zonal topraklardan olan kırmızımsı kestanerengi topraklar %30.8'lik oranı ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci ise %20.7'lik oranı ile kırmızımsı kahverengi topraklardır. İntrazonal

topraklardan olan kireçsiz kahverengi orman toprakları ise %16,68 ile üçüncü en geniş alan kaplayan toprak tipidir. Araştırma alanında sekiz sınıf arazi bulunmaktadır. Bu sınıflandırmada VII. sınıf arazilerin (%35.82) geniş sahalar kapladığı tespit edilmiştir. İkinci sırayı ise %16.49 ile VI. sınıf araziler almaktadır. Üçüncü sırada yer alan IV. sınıf araziler ise %13.73 orana sahiptir. Çalışma alanında bitki örtüsü heterojen dağılım göstermektedir. Bitki örtüsü antropojenik etkilerle çoğu yerde eski özelliğini kaybederek farklı formlara dönüşmüştür. Sahada orman, çalı ve fundalık, step (bozkır), alpin çayırlar ve hidromorfik bitki toplulukları bulunmaktadır.

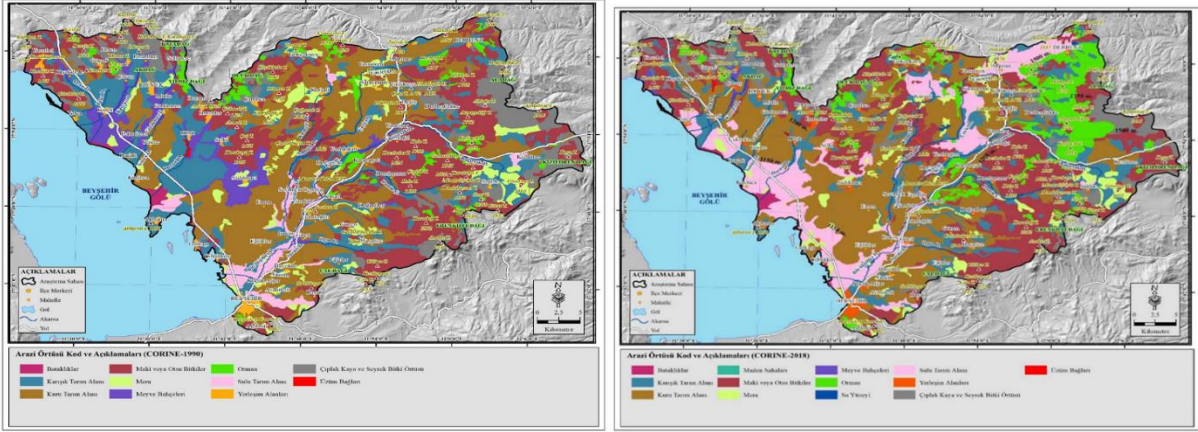
Çalışma alanı, Konya ve Isparta il sınırları içinde kalmaktadır. İnceleme alanının %97'lik kısmı Konya ili, %3'lük kısmı ise Isparta il sınırları içindedir. Araştırma sahasında 3 ilçe, 59 mahalle, 58 yayla ve 14 ağıl yerleşmesi bulunmaktadır. Araştırma alanında yerleşme kırsal ve kentsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Beyşehir, Hüyük ve Derbent ilçe merkezleri kent yerleşimini oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde Beyşehir ilçesi hem nüfus hem de fonksiyonları bakımından şehir niteliği gösteren tek ilçe merkezidir. Hüyük ve Derbent ise idari açıdan şehir niteliği gösterirken fonksiyonları bakımından daha kısıtlı özelliklere sahiptir.

Çalışma alanının toplam nüfus miktarı 2000 yılından günümüze kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. Nüfus miktarı 2000 yılında 118.587 iken 2007 yılında 66.969 kişiye düşmüştür. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine geçilmesi bu azalmadaki en önemli sebeptir. Daha sonraki sayım yıllarında nüfus artışı meydana gelmiş ve 2020 yılında 79.737'ye ulaşmıştır.

Çalışma alanının arazi kullanımını ve ekonomisini etkileyen en önemli unsur tarımsal faaliyetlerdir. Tarım alanlarında 2004-2019 yılları arasındaki değişime baktığımızda tarım arazilerinin azaldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda üretilen tarım ürünlerinde de değişim olmuştur. Özellikle sulu tarıma geçişle beraber tarım alanları belli miktarda azalmış ancak daha fazla gelir getiren tarım ürünleri ekilmeye başlanmıştır. Çalışma alanında hayvancılık faaliyetleri istenilen seviyede olmayıp geliştirilmesi gerekmektedir. Sahada büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, kanatlı hayvan, arıcılık ve balıkçılık gibi hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Hayvancılık bakımından Beyşehir birinci, Hüyük ikinci sırada ve Derbent son sırada bulunmaktadır.

3.2. Beyşehir Gölü'nün Doğusunda Arazi Kullanımındaki Değişim

Beyşehir Gölü'nün doğu kesimini kapsayan sahanın arazi kullanımında son yıllarda belirgin değişiklikler olduğu tespit edilmiştir. Sahanın 1990 yılı arazi kullanım sınıfları 2018 yılında alansal ve oransal bakımından değişmiştir (Görsel 1, Görsel 2). Araştırma sahasının 2018 yılı arazi kullanım durumuna göre; % 29'unu kuru tarım, % 26'sını maki veya otsu bitkiler, % 12'sini karışık tarım alanları, % 11'ini sulu tarım alanı, %9 orman alanı, % 7'sini çıplak kaya ve seyrek bitki örtüsü, % 4 mera alanı, %2'sini yerleşim alanı, %1'ini bataklık alanlar % 0,12'sini su yüzeyi ve %0,12'sini maden alanları oluşturmaktadır.

Görsel 1. Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde 1990 yılı arazi kullanım haritası

Görsel 2. Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde 2018 yılı arazi kullanımı haritası

Arazi kullanımındaki değişim, daha çok sulu tarım ile orman alanlarında artma şeklinde gerçekleşmiştir. 1990 yılında 48 km² (%3) olan sulu tarım alanı, 2018 yılında 182 km²'ye ulaşmıştır. Yıllar arasında kıyı ovasında 134 km² artışla en büyük değişimin yaşandığı sulu tarım arazileri, %11'lik orana yükselmiştir (Görsel 3). Orman alanları, 1990 yılında 51 km²'lik alana sahipken, 2018 yılında 136 km² ulaşarak iki katından daha fazla genişlemiştir. Artışa geçen bir diğer saha ise 20 km²'den 26 km²'ye ulaşan yerleşim alanlarıdır. 1990 yılında %1'lik bir oranın sahipken 2018 yılında %2'lik orana yükselmiştir. Bataklık alanlar da 1990 yılında 9 km²'lik bir alana sahip iken 2018'de 10 km²'ye ulaşmıştır. Artış az gibi görünse de gölün su seviyesindeki azalmaya bağlı olarak bataklık alanlar genişlemiştir. Bir diğer artış ise 2 km² alanı ve %0,12'lik oranı ile su yüzeyi olmuştur (Çizelge 1). Sahadaki göletlerin büyük bir kısmı 2000 yılından sonra yapılmış olması bunda etkili faktördür.

Görsel 3. Kıyı ovasında sulı tarım faaliyeti

Çizelge 1. Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde arazi kullanım sınıfları alansal ve oransal değişim analizi (1990-2018)

CORİNE ARAZİ SINIFI	CORİNE 1990		CORİNE 2018		Değişen Alan (km ²)
	Oran (%)	Alan (km ²)	Oran (%)	Alan (km ²)	
Bataklıklar	1	9,35	1	10,01	0,66
Çıplak Kaya ve Seyrek Bitki	10	162,61	6	104,10	-58,51
Karışık Tarım Alanı	18	281,50	12	195,58	-85,92
Kuru Tarım Alanı	28	454,99	29	461,35	6,36
Maki veya Otsu Bitkiler	26	408,59	26	411,51	2,92
Mera	5	78,01	4	61,78	-16,23
Meyve Bahçeleri	5	84,41	0	6,50	-77,91
Orman	3	51,49	9	135,71	84,22
Sulu Tarım Alanı	3	47,91	11	181,97	134,06
Üzüm Bağları	0	1,10	0	1,03	-0,07
Yerleşim Alanı	1	19,62	2	25,63	6,01
Maden Sahaları	0	0,00	0	2,15	2,15
Su Yüzeyi	0	0,00	0	2,25	2,25
Toplam	100	1599,58	100	1599,58	0,00

Çalışma sahasında 1990 yılından 2018 yılına kadar en fazla azalan arazi kullanım türü, karışık tarım alanlarıdır. Sürekli ürünlerle, yıllık ürünlerin bir arada bulunduğu bu sahalarda 86 km²'lik bir azalma olmuştur. Karışık tarım alanları, 1990 yılında 282 km² (%18) iken, 2018 yılında 196 km² (%12)'ye düşmüştür. Karışık tarım alanı olan sahaların sulı tarım alanı haline dönüşmesi karışık tarım arazilerinin azalmasında en büyük etkiye sahiptir. Meyve bahçeleri, 1990 yılında 84 km² (%5)'lik alan kaplarken 2018 yılında 7 km² (%0.02)'ye düşmüştür. Sahada en fazla azalan ikinci arazi kullanım şeklidir. Bunda özellikle Hüyük ilçesi ve mahallelerinde çilek bahçelerinin artışa geçmesi etkili olmuştur. Çilek üretimi hem daha verimli olması hem

de çok daha fazla gelir getirdiği için yörede en fazla tercih edilen ürün olmuştur. Ancak çilek bahçelerinin büyük bir kısmı 25 ha'dan küçük olduğu için Corine sisteminde bu alanlar gösterilemediği için böyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 2018 yılı arazi kullanım haritasında mera alanları daralan bir diğer arazi kullanım şeklidir. 1990 yılında 78 km² (%5) olan mera alanları, 2018 yılında 62 km² (%4) alan kaplamaktadır. Aladağ'ın güney yamaçlarındaki geniş mera alanı, maki veya otsu bitkiler alanına dönüşmüştür. Bunda sahadaki hayvancılık faaliyetlerinin azalması en büyük etkenlerdendir.

3.3. Arazi Kullanımındaki Değişimden Günümüze Yansıyan Problemler

Sulu tarım alanlarının genişlemesi beraberinde suya olan talebin artmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda drenaj kanalları ve dere yatakları vasıtası ile fazla gelen suyun göle ulaşması sağlanmaktadır. Sulu tarım alanlarında fazla miktarda kullanılan organik ve kimyasal gübreler ile pestisitler toprak kirliliğine de yol açmaktadır. Aynı zamanda yer altı suları da bu kirliliği göle aktarıcı bir unsur olmaktadır. Araştırma sahasında 2000 yılından sonra yapılan gölet sayısı artmış ve buna bağlı olarak arazi kullanımı değişmiştir. Doğal bir ekosistem olan göl ekosistemi bu durumdan zarar görmektedir (Görsel 4). İlerleyen yıllarda gölet sayısının artması Beyşehir Gölü'nün seviyesinde azalmaya sebebiyet verebileceğinden konu ile ilgili gerekli tedbirler alınmalı ve yeni gölet yapılmasına izin verilmemelidir.

Sahada 30-40 yıl önce göl kıyısında yer alan bataklık ve sazlık alanlar bilinçsiz su kullanımı sonucu kurumakta veya bir kısmı yakılarak ortadan kaldırılmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı çok sayıda kuş türü ve diğer canlıların habitatları yok olmaktadır. Özellikle göl suyunun içindeki kirletici unsurları doğal olarak kendine çeken ve filtre görevi gören sazlık alanların tahrip edilmesi büyük bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Göl etrafındaki sucul bitkilerin tarım alanları elde etmek vb. amaçlarla kesilmesi ve yakılması büyük ölçüde sığ alanlardan oluşan göl ekosistemine büyük ölçüde zarar vermektedir.

Sahada beşerî faktörlerin etkisi ile ormanlık alanların bir kısmı tahrip edilerek tarım amaçlı kullanılır hale dönüştürülmüştür (Görsel 5). Buna bağlı olarak antropojen bozkır alanları oluşmuştur.

Görsel 4. Beyşehir Gölü'nün çekilen kıyı kesimi

Görsel 5. Derbent çevresindeki meşe ormanlarının tahrip edilerek tarım arazisine çevrilmesi sonucu oluşan antropojen bozkır

Araştırma sahasındaki arazi kullanımından doğan bir diğer problem verimli tarım topraklarının yerleşim, güneş enerji santrali, taş ve kum ocağı amaçlı kullanılarak kaybedilmesidir.

Beyşehir ilçe merkezi I. sınıf arazi ve alüvyal topraklar üzerinde kurulmuş nüfusu en fazla olan kent merkezidir (Görsel 6). Bu konuda, yerel yönetimlerin imara açılacak alanları belirlerken zemin ve yer etütleri yanında arazi kullanım kabiliyet sınıflarını da dikkate almasını önermekteyiz.

Araştırma sahasında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)'nun son yıllarda hibe desteği vererek tarım için uygun olmayan arazilerden faydalanma yöntemi olarak ortaya çıkan “güneş enerjisi tarlaları” yer almaktadır. Derbent ve Beyşehir ilçesinde bazı mahallelerde GES (Güneş Enerji Santrali) kurulmuştur. Bu ve benzeri tesislerin daha çok 5.6.7. ve 8. Sınıf arazilerde konuşlandırılması gerekir. Bu şekilde hem doğal çevreye zarar vermeden elektrik üretimi yapılacak hem de boş kalan verimsiz topraklar katma değer sağlayacaktır. Ülkemizde GES yatırımlar devlet tarafından teşvik edilmekte ve enerji alım garantisi verilmektedir. GES kurulması durumunda tarımsal olarak verimsiz ve az gelir getiren kıraç arazi sahipleri çok daha fazla gelir elde edebilmektedir. GES kurulmasının yapılacağı yerin zemin yapısının ve sınıfının doğru belirlenmesi önemlidir. Sahada Sarıköy ve Karabayat mahallelerinde verimsiz arazilerin bu şekilde değerlendirildiği doğru örnekleri görmek mümkündür. Ancak Derbent ilçesi civarında verimli tarım arazilerinin hemen yanında kurulmuş GES yanlış arazi kullanımına örnek teşkil etmektedir (Görsel 7).

Görsel 6. Beyşehir İlçe Merkezi (Kıyı ovasında verimli tarım arazisi üzerinde kurulmuş ve gelişmektedir.)

Görsel 7. Derbent çevresinde III. ve IV. sınıf verimli tarım arazisi üzerine kurulan güneş enerji santrali

Taş ocağı işletmeleri araştırma sahasında arazi kullanımını ve doğal çevreyi olumsuz etkileyen ve görsel kirlilik oluşturan bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Değiş Mahallesi'nin 700 m kuzeydoğusunda açılan taş ocağı hem doğal bitki örtüsü olan ardıç ağaçlarının zarar görmesine sebep olmuş hem de çıkarılan malzemeler verimli tarım arazisi üzerine dökülmüştür. Taş ocağı açıldığı zaman köylüler tarafından tepkiyle karşılanmış ancak çalışmalar devam etmiştir. Araştırma sahasında olumsuzlukların yaşandığı bir diğer işletme, Çavuş Mahallesi'nin kuzeyindeki kum ocağıdır. Kum ocağı, makilik bir alanda kurulmuş ve çevreye olumsuz etkide bulunmaktadır (Görsel 8). Özellikle son yıllarda çilek üretimi ile oldukça öne çıkan bu alanda kum ocağının tozları bitkiler üzerinde birikerek tarımsal verimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Görsel 8. Çavuş Mahallesi'nin kuzey kesimindeki tepede, taş ocağının bitki örtüsü üzerindeki tahribatı.

Arazi kullanımındaki değişimlerin yol açtığı bir diğer sorun toprak kirliliğidir. Araştırma sahasında yer alan topraklar; pestisit, kimyasal gübre, anız yıkılması, erozyon, atık su ve katı atık tehdidi altında bulunmaktadır. Özellikle tarımda verimin azalmasına sebep olan

yabani otlar ve bitki zararlıları için kullanılan pestisitlerin bilinçsiz kullanımı toprağı kirletmektedir. Bir diğ er toprak kirliliğine yol açan olay anız yakılmasıdır. Anız yakılmasının toprakta azot eksikliğine yol açtığı, bunun giderilmesi için daha fazla azotlu gübre kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde toprak kirliliğine yol açan faktörlerden bir diğ eri erozyon olduğu görülmektedir. Araştırma sahasında erozyonun, Sultan Dağları'nın güneydoğ u kesimi, Aladağ lar, Kızılören ve Erenkilit dağlarının eğimli yamaçlarında etkili olduğu gözlenmiştir. Özellikle bitki örtüsünün zayıf olduğu alanlarda erozyon en büyük problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğ in Hüyük'ün kuzey kesimlerinde eğim değ eri 10-15° civarındayken, güneye doğ ru yamaç eğimi 5-10° civarına kadar inmektedir. Kuzeyde bulunan tepelik araziden kaynağ ını alan mevsimlik akarsuların aşındırma faaliyeti sonucu Hüyük'ün kuzeyinde badlands topoğrafyası oluşmuştur (Görsel 9). Ayrıca sahada eğimli arazilerde özellikle eğim doğ rultusunda toprakların sürülmesi erozyonu artıran bir diğ er sebeptir.

Çalışma sahasında arazi kullanımında yapılan yanlışlardan bir diğ eri katı atıkların depolandığı yerlerdir. Çukurkent Mahallesi yakınlarındaki mevcut çöp döküm alanı II. ve III. sınıf araziler üzerinde bulunmaktadır (Görsel 10). Alçak plato sahası üzerinde olan çöplük, verimli tarım arazisini iş gal etmekte ve toprak kirliliğine sebep olmaktadır.

Görsel 9. Badlands topografyası (Hüyük)

Görsel 10. Verimli arazi üzerinde çöp döküm alanı

Arazi kullanımındaki değişimlerin yol açtığı bir diğer problem Beyşehir Göl sularının kirlenmesidir. Beyşehir Göl sularında kirliliğe pestisit, kimyasal gübre ve atık suların yol açtığı gözlenmiştir (Büber ve Bozyurt, 2020; Üçüncü Tunca, 2016). Pestisit ve kimyasal gübreler, son yıllarda artan sulu tarımın etkisi ile drenaj kanalları ve akarsular vasıtası ile göle ulaşmaktadır. Tarımsal sulamadan dönen suların Beyşehir Gölünde nitrat ve fosfat miktarındaki artışa, göl tabanındaki bitki büyümesinde aşırı artış yaşanmasına sebep olduğu belirlenmiştir (Büber ve Bozyurt, 2020). Göl suyunda yapılan analizler sonucunda ağır metal birikiminin tarım arazilerinin olduğu kısımda daha yoğun olduğu tespit edilmiştir (Üçüncü Tunca, 2016). Bu kirliliğin oluşmasında tarım arazilerinde kullanılan gübrelerin etkisi olabileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışma alanında su kirliliğindeki en büyük etkenlerden bir diğeri ise atık sulardır. Sahadaki mahallelerin kanalizasyon atık suları herhangi bir arıtma yapılmadan doğrudan veya dolaylı yoldan Beyşehir Gölü'ne deşarj edilmektedir. Akarsu boyunca kurulmuş olan mahalleler atık sularını bu derelere aktararak suların kirlenmesine sebep olmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Beyşehir Gölü'nün doğu kesimini kapsayan araştırma sahası, Konya il merkezinin güneybatısında; 37° 63' 62"- 38° 05' 67" kuzey enlemleri ile 31° 42' 88" -32° 17' 56" doğu boylamları arasında bulunmaktadır.

Beyşehir Gölü'nün doğu kesimindeki arazi kullanımındaki değişimde (1990-2018); sulu tarım ile orman alanlarında artma dikkati çekmektedir. 1990 yılında 48 km² (%3) olan sulu tarım alanı, 2018 yılında 182 km² (%11)'ye ulaşmıştır. Orman alanları, 1990 yılında 51 km²'lik alana sahipken, 2018 yılında 136 km² ulaşarak iki katından daha fazla genişlemiştir. Çalışma sahasında, 1990 yılından 2018 yılına kadar en fazla azalan arazi kullanım türü, karışık tarım alanlarıdır. Karışık tarım alanları, 1990 yılında 282 km² (%18) iken, 2018 yılında 196 km² (%12)'ye düşmüştür. Karışık tarım alanı olan sahaların sulu tarım alanı haline dönüşmesi karışık tarım arazilerinin azalmasında en büyük etkiye sahiptir. Bir diğer azalma gösteren arazi kullanım alanı meyve bahçelerindedir. 1990 yılında 84 km²(%5)'lik alan kaplarken 2018 yılında 7 km² (%0.02)'ye düşmüştür. Bunda sahada artışa geçen çilek bahçelerinin 25 ha'dan küçük olanlarının Corine sisteminde yapılan arazi kullanım haritasına tam bir şekilde yansıtılamaması etkili olmuştur.

Arazi kullanımındaki değişimin en temel nedeni yörede sulu tarımın devreye girmesi olmuştur. Tarımda kullanılan suyun bir kısmı, Beyşehir Gölü'nden, bir kısmının ise göletlerden elde edildiği gözlenmiştir. Bu durumun sulu tarım alanlarının artması, ürün deseninin değişmesi gibi olumlu sonuçları bulunmasına rağmen birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Bataklık ve sazlık alanların azalması, pestisit ve kimyasal gübreli suların çevresel etkileri en dikkat çekenleridir. Çeşitli yollarla göle ulaşan kimyasal ilaç ve gübreli sular gölde ötrofikasyonu arttırdığı bilimsel araştırmalarla belirlenmiştir.

Sahada 30-40 yıl önce göl kıyısında yer alan bataklık ve sazlık alanlar kurumakta veya bir kısmı yakılarak ortadan kaldırılmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı çok sayıda kuş türü ve diğer canlıların habitatları yok olmaktadır. Özellikle göl suyunun içindeki kirletici unsurları doğal olarak kendine çeken ve filtre görevi gören sazlık alanların tahrip edilmesi büyük bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Göl etrafındaki sucul bitkilerin tarım alanları elde etmek vb. amaçlarla kesilmesi ve yakılması büyük ölçüde sığ alanlardan oluşan göl ekosistemine büyük ölçüde zarar vermektedir.

Arazi kullanımındaki değişimle verimli tarım topraklarının yerleşim, güneş enerji santrali, taş ve kum ocağı amaçlı kullanıldığı anlaşılmıştır.

Araştırma sahasında yer alan topraklar; pestisit, kimyasal gübre, anız yıkılması, erozyon, atık su ve katı atık tehdidi altında bulunmaktadır.

Beyşehir Göl sularında pestisit, kimyasal gübre ve atık suların kirliliğe yol açtığı gözlenmiştir (Büber ve Bozyurt, 2020; Üçüncü Tunca, 2016). Pestisit ve kimyasal gübreler, son yıllarda artan sulu tarımın etkisi ile drenaj kanalları ve akarsular vasıtası ile göle ulaşmaktadır. Tarımsal sulamadan dönen suların Beyşehir Gölünde nitrat ve fosfat miktarındaki artışa, göl tabanındaki bitki büyümesinde aşırı artış yaşanmasına sebep olduğu belirlenmiştir (Büber ve Bozyurt, 2020).

Beyşehir Gölü'nün doğu kesiminde arazi kullanımından doğan problemleri önlemek için;

-Sulu tarım alanları daraltılmalı ve özellikle gübre kullanım miktarı sınırlandırılmalıdır. İklim şartlarına uygun tarım modeli göl ekosistemini korumak için daha uygundur.

-Ekolojik dengenin korunması için iklim şartlarına uygun tarım ürünlerinin ekilmesi ve doğru sulama yöntemleri kullanılması sağlanmalıdır.

- Bundan sonraki süreçte daha fazla gölet yapılmasına izin verilmemelidir. Bunun yerine yörenin iklim ve toprak özelliklerine göre tarım politikaları üretilmesi ve uygulanması önerilir.
- Tarım yapılacak arazilere yerleşim, sanayi, güneş enerji santrali, katı atık depolama, taş ve kum ocağı amaçlı kullanımlara izin verilmemelidir. Sahada uygun olmayan mevcut alan kullanımlarının kaldırılması sağlanmalıdır.
- Göl etrafındaki sucul bitkilerin tarım alanları elde etmek vb. amaçlarla (özellikle sazların) kesilmesi ve yakılması engellenmelidir.
- Çevresel açıdan görüntü kirliliğine sebep olan (terk edilmiş taş ocağı ve maden sahaları gibi) alanların yeniden kazanımı için gerekli rehabilitasyon çalışmaları yapılmalıdır.
- Erozyon riski fazla olan eğimli sahalarda yanlış arazi kullanımı sonucu oluşacak toprak kaybı engellenmelidir.
- Gölü kirleten evsel ve endüstriyel atıkların doğrudan göle ulaşması engellenmelidir.

Sürdürülebilir arazi kullanımı için, mevcut doğal kaynakların etkili ve doğru biçimde kullanılması gerekmektedir. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanabilmesi açısından bireyden topluma; eğitim kurumlarından sivil toplum kuruluşlarına, özel sektörden tüm kamu kurum ve kuruluşlarına kadar herkese ve her kuruma görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Bahadır, M. (2013), Işıklı Gölü Havzası'nda doğal ortam koşulları ve arazi kullanımına yansımaları. *Coğrafya Dergisi*, 26, 1-20.
- [2] Büber, H. ve Bozyurt, O. (2020), Beyşehir Gölü ve Havzasının Çevresel Sorunları. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 6(38): 2389-2408.
- [3] Cuceloglu, G., Seker, D. Z., Tanik, A. ve Ozturk, I. (2021), Analyzing Effects of Two Different Land Use Datasets on Hydrological Simulations by Using SWAT Model. *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 8(2), 172-185. Online ISSN: 2148-9173. Erişim Adresi (10.11.2021): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijegeo/issue/58842/828112>
- [4] Cuceloglu, G., Abbaspour, K. ve Ozturk, I. (2017), Assessing the Water-Resources Potential of Istanbul by Using a Soil and Water Assessment Tool (SWAT) Hydrological Model.

Water, 9(10), 814. Online ISSN: 2073-4441. Erişim
(10.11.2021):<https://www.mdpi.com/2073-4441/9/10/814>

[5] Ege, İ. (2008), Bolkar Dağları'nın doğu kesiminde jeomorfolojik birimler üzerinde arazi kullanımı. (Doktora Tezi), Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

[6] Erol, O. (1959), Mihaliççık Dağlarının Jeomorfolojisi ve Araziden Faydalanma. Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, XVII, 3-4.

[7] Garipağaoğlu, N. (2012) Havza Planlamalarında Coğrafyanın Rolü ve Türkiye'de Havza Planlamacılığı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16(2), 303-337.

[8] Gözenç, S. (1969), Bolu Ovası ve Yakın Çevresinde Araziden Yararlanma, 'Land Use', İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

[9] Gözenç, S. (1975), Arazinin Kullanılması ve Değerlendirilmesinin Coğrafi Yönden Tetkiki. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enst. Dergisi, 20-21.

[10] Gülersoy, E. A. (2014). Seferihisar'da arazi kullanımının zamansal değişimi (1984-2010) ve ideal arazi kullanımı için öneriler. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 31, 155-180.

[11] Hoşafçioğlu, S. (2007). Beyşehir Gölü Havzası'nda Noktasal ve Noktasal Olmayan Kirlenici Kaynakların Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

[12] Houghton, R. A. (2003). Revised estimates of the annual net flux of carbon to the atmosphere from changes in land use and land management 1850-2000. *Tellus B*, 55(2), 378-390. Online ISSN: 0280-6509. Erişim Adresi
(10.11.2021):<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1034/j.1600-0889.2003.01450.x>

[13] KOSKİ, (2021), Konya İli Beyşehir, Hüyük, Derbent, Derebucak İlçelerinde Yerleşim Yerleri İçin Atıksu Arıtma Tesisleri Fizibilite Raporu

[14] Mater, B. (1982), Urla Yarımadasında Arazinin Sınıflandırılması ile Kullanılışı Arasındaki İlişkiler. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.

- [15] Meyer, W. B. Ve Turner II, B. L. (Eds.). (1994). *Changes In Land Use And Land Cover: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [16] Özçağlar, A. (1994). Çarşamba Ovası ve Yakın Çevresinde Araziden Faydalanma. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3: 93-128.
- [17] Paudel, B., Yi-li, Z., Shi-cheng, L., Lin-shan, L., Xue, W. ve Khanal, N. R. (2016). Review of studies on land use and land cover change in Nepal. *Journal of Mountain Science*, 13, 643–660. Online ISSN: 1993-0321. Erişim Adresi (10.11.2021):<https://link.springer.com/article/10.1007/s11629-015-3604-9>
- [18] Selcuk,S.F., Cebeci, M.S., Köker, B., Yılmaz, Z. (2021). Konya İli Arazi Kullanım/Örtüsü Değişim Analizi. *Turkish Journal of Landscape Research*, 4 (2), 100-114, DOI: <https://doi.org/10.51552/peyad.1033847>
- [19] Sokouti, R. ve Nikkami, D. (2017). Optimizing Land Use Pattern To Reduce Soil Erosion. *Eurasian J Soil Sci*, 6 (1) 75 – 83.
- [20] Tunçdilek, N., (1985), *Türkiye’de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı*. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Yay., No:3, İstanbul.
- [21] Turoğlu, H. (1998). Sinop Şehri ve Çevresinde Arazi Kullanımı-Jeomorfoloji İlişkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 33: 519-528.
- [22] Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2012). *Beşerî Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul, Çantay Kitabevi.
- [23] Üçüncü Tunca, E. (2016). Beyşehir Gölü'nde Su ve Sedimentte Ağır Metal Birikimi ve Sedimentte Antropojenik Kontaminasyon Değerlendirmesi. *Ordu Üniv. Bil. Tek. Derg.*, Cilt:6, Sayı 2:205-219.

DİJİTAL ÇAĞDA TERSİNE GÖÇ MÜMKÜN MÜ?

Öğr. Gör. Dr. Abidin KEMEÇ

Uşak Üniversitesi Karahallı Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0001-9395- 4118.

ÖZET

Türkiye’de tarımda makinalaşmayla başlayan kırdan kente göç hareketi, çeşitli nedenlerle hala ivmeli bir şekilde artmaktadır. Bu artışın yanında, 2012 yılında kabul edilen, 6360 sayılı kanununda etkisiyle neredeyse kır vafında yer alan yerleşim yeri kalmamıştır. Çalışmada, kentlere yoğun göçü durdurmak için hangi yöntemlerin uygulandığı ve hatta kentlerden kırlara doğru bir hareket mümkün mü sorularına cevaplar aramak amaçlanmıştır. Bu kapsamda kentlere göçün nedenleri (ekonomik, sosyal, psikolojik, mekânsal, yönetsel) ve göç olgusundan sonuçları, 6360 sayılı kanunun yansımaları ve dijital çağda kırsal alanlarda kullanılan/kullanılabilecek teknolojik araçlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçün Sonuçları, Göçün Nedenleri

1. GİRİŞ

Göç; insanların doğup büyüdüğü veya sadece yaşadıkları alanları çeşitli sebeplerden dolayı terk ederek başka alanlara yerleşmesidir (Sevinç, Davran ve Sevinç, 2018). Başka bir tanıma göre göç, bir bireyin tek başına veya başkalarıyla birlikte, bir veya daha fazla ekonomik iyileşme, siyasi karışıklık, eğitim veya diğer amaçlar nedeniyle bir coğrafi alanı uzun süre kalmak veya başka bir coğrafi bölgede kalıcı olarak yerleşmek için terk ettiği bir sosyal değişim sürecidir. Göçün sadece ulusötesi bir süreç değil, aynı zamanda kırdan kente gerçekleşebilir. Bu tür herhangi bir süreç, yalnızca sosyal ağları geride bırakmayı değil, aynı zamanda ilk başta kültürleşme süreçlerine yol açacak bir kayıp, yerinden olma, yabancılaşma ve izolasyon duygusunu deneyimlemeyi içerir. Kırdan kente göç daha çok ekonomik veya eğitimsel nedenlerle olurken, uluslararası göç sosyal, eğitimsel, ekonomik veya politik nedenlerle olabilir (Bhugra, 2004).

Kırdan kente göç, Türkiye’de yaşanan hızlı değişim sürecinin en temel göstergelerinden biridir. Bu anlamda göçe bir sonuç olarak bakılabilir (Cengiz ve Baydur, 2010). İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında toplam nüfusun %84’ü kırsal alanda yaşamaktaydı. Tarımda

makinalaşma ve yaşanan toplumsal dönüşüm ile birlikte 1950’li yıllarda kırsal nüfus oranı %81’e düşmüştür. Yaklaşık 30 yıllık süreçte kırsal nüfus oranı % 3’lük düşüş yaşamıştır. 1970’de kırsal nüfus oranı % 64’e düşerken 1990’da % 44’e 2006 yılında ise % 37.3’e kadar düşmüştür (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008).

Türkiye’de kentsel nüfusun sürekli artış göstermesinde ekonomik, siyasi, demografik, sosyal ve çevresel nedenlerin yanında yasal düzenlemelerin, özellikle 6360 sayılı kanunun, etkisi oldukça yüksektir. 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı “On Dört İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un üçüncü maddesi uyarınca büyükşehir belediyelerine illere bağlı ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılmıştır (Resmi Gazete, 2012). Bir yandan kente göç hareketi diğer yandan 6360 sayılı kanunıyla gelen değişikliklerin etkisiyle kentsel nüfus oranı, 2022 yılında, % 93.3 seviyesine ulaşmıştır (TUİK, 2022).

Gelişmekte olan ülkelerde, kırsal alanlardan şehirlere olan büyük nüfus akışı, bu ülkelerin toplumsal yapısı üzerinde devam eden etkilere sahiptir. Hareketlilik ve göç süreçlerinin net bir şekilde anlaşılması, nüfus artışını ve bunun ekonomik ve sosyal değişimle ilişkisini etkileyen daha geniş süreçler hakkında fikir verecektir (Clark, 2020). Bu düşünceden yola çıkarak çalışma kapsamında göçün nedenleri ve etkileri, kırdaki kullanılan teknolojik araçlar değerlendirilmiştir.

2. GÖÇÜN NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Dünya tarihinde farklı nedenlerden dolayı kentten kıra veya kırdan kente doğru göç hareketliliği görülmüştür. Bu hareketlilik son yıllarda kırdan kente hızlanmıştır. Tarihsel olarak göç olgusunun altında birçok neden bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde göçü hızlandıran etkenler olarak; ekonomik, siyasi, demografik, sosyal ve çevresel nedenler ele alınmıştır. Ayrıca, göç sonucunda ortaya çıkan etkiler değerlendirilmiştir.

2.1. Göçün Ekonomik Nedenleri ve Etkileri

Son yıllarda artan emek göçü ölçeği, emek göçünün ekonomik ve sosyal maliyetleri ve faydaları hakkındaki tartışmayı ekonomistler ve politika yapıcılar arasında oldukça güncel bir konu haline getirmektedir. Net göç oranındaki bir artışın, hem göç alan hem de menşe ülkelerin işgücü piyasaları üzerinde ve ekonomik büyüme, işsizlik vb. değişkenler üzerinde daha fazla

makroekonomik etkileri olabilir. Göçmenler genellikle yerel nüfustan ekonomik olarak daha aktif olduklarından, istenmeyen işleri almaya, daha düşük ücretle veya daha kötü çalışma koşullarında çalışmaya istekli olduklarından, göç alan ülke için ekonomik faydalar sağlar. Bu, verimliliğin, girişimciliğin ve ekonomik büyümenin artırılmasına değerli bir katkı sağlayabilir. Göçün gerçek ekonomik etkileri, yalnızca göç alan ülkedeki ekonomik duruma ve o ülkenin işgücü için mevcut ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda göçün yasal çerçevesine ve ayrıca göçmenlerin kültürel ve kişisel özelliklerine, çalışma yeteneklerine ve yaşama isteklerine bağlıdır (Palát, 2011).

Göç süreci, göçmenlerin geldikten sonra beşeri sermaye birikimini yönlendiren önemli bir mekanizmadır. Başarılı bir göç süreci, göçün ev sahibi ülke üzerinde olumlu bir ekonomik etkisini garanti altına almak için gerekli bir koşul olarak kabul edilmektedir. Göçmenlerin ev sahibi ülkede beşeri sermaye birikimine katkıda bulunabilecekleri ikinci bir kanal, yerlilerin bilgi birikimi üzerindeki etkileridir. Bu, göçmenlerin alıcı ekonomide mevcut olan insan sermayesinin hem derinleşmesini hem de büyüklüğünü etkileyebileceği önemli bir yoldur. Büyüme sürecinde beşeri sermaye birikiminin oynadığı anahtar rolün ışığında, göçün hem gönderen hem de alan ekonomilerin çıktı büyümesi üzerinde olumlu etkisi olabilir (Carrillo, Quintieri ve Vinci, 1999).

Kalkınma-göç ilişkisi genellikle iki farklı bağlamda incelenmektedir. Bu bağlamlardan ilki, göçün nedeni olarak gelişmişlik ya da az gelişmişlik seviyesiyle ilgilidir. Diğer bağlam ise, bunu göçün bir sonucu olarak görmektir. Genel olarak, göçün başlamasına ilişkin görüşler, göçün ekonomik nedenleri etrafında dönmektedir. Bu modeller, uluslararası göçü, farklı işgücü piyasaları arasındaki ücret farklılıkları nedeniyle kendi ülkelerinde kazandıklarından daha fazla para kazanmak isteyen kişilerden oluşan bir kavram olarak ele almaktadır. Bununla birlikte, uluslararası göçmen rejimleri, aynı zamanda, insanları bir ülkeden diğerine itmede rol oynayan sosyo-ekonomik gelişme eşiklerine ilişkin kanıtlar da sağlamaktadır (İçduygu, Sirkeci ve Muradoğlu, 2001).

2.2. Göçün Siyasi Nedenleri ve Etkileri

Göç, insanların bölgeler veya ülkeler arasındaki hareketidir. Çoğu durumda daha iyi olduğu düşünülen bir işletim ortamından diğer işletim ortamına geçiş sürecidir. İnsanları yeniden yerleştirmeye yönelik hükümet politikaları, bu sefer öncelikle hareketliliğe odaklanarak, göçün siyasi bir itici gücü olarak da görülebilir. Örneğin, büyüme merkezlerinin oluşturulmasına veya

yeni kentsel gelişmelere yönelik politikalar, göç için bir çekici faktör olarak hareket edebilir. Benzer şekilde, kırsal arazinin yönetimine yönelik politikalar, belirli tipteki kalkınma projeleri (baraj ve rezervuarların inşası gibi) gibi bir itici güç olabilir (Black, vd., 2011).

2.3. Göçün Demografik Nedenleri ve Etkileri

Potansiyel göçmenlerin özellikleri uzun zamandır kimin göç edip kimin göç etmediğini açıklamanın merkezi bir parçası olmuştur. İş amacıyla göç edenlerin, aile birleşimi veya mülteci/iltica statüsü için göç edenlerden oldukça farklıdır. Ayrıca her göçmen akışı, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi vb. de dahil olmak üzere demografik özellikler açısından benzersizdir. İşçi göçmenler, göçün beklenen faydalarını gerçekleştirmek için daha fazla zamanları olacağı için genellikle gençtir. Tarihsel olarak, işçi göçmenler tipik olarak çalışma çağındaki erkeklerdi, ancak göçmen akışları, yurtdışında iş arayan kadınlar ve ailelerden oluşmaktadır. Medeni durum da önemlidir, evli insanların tipik olarak kendi başlarına göç etme olasılıkları daha düşüktür ve eve daha erken dönme olasılıkları daha yüksektir. Göç kararını etkileyen sebepler, göçmenin beceri veya eğitim düzeyine bağlı olarak çok farklı olabilir (Simpson, 2022).

2.4. Göçün Sosyal Nedenleri ve Etkileri

Göç eden bireyler, kültürel normların, dini geleneklerin ve sosyal destek sistemlerinin kaybı, yeni bir kültüre uyum ve kimlik ve benlik kavramındaki değişiklikler dahil olmak üzere zihinsel sağlıklarını etkileyebilecek çok sayıda stres yaşamaktadır. Nitekim bazı göçmen gruplarında akıl hastalığı oranları artmaktadır. Ruh sağlığı pratisyenlerinin, bu artan ve savunmasız nüfusun ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için göçmenleri ve mültecileri etkileyen benzersiz streslere ve kültürel yönlere uyum sağlamaları gerekir. Bir kişinin göç sürecinde ne kadar iyi uyum sağlayacağını belirlemede, bireyin göç ettiği toplumun doğası ve göç eden bireyin sosyal özelliklerinin dikkate alınması önemlidir. Sosyo-merkezli veya kolektivist toplumlar, bağlılığı, bireyler arasındaki güçlü bağları, grup dayanışmasını, duygusal karşılıklı bağımlılığı, gelenekçiliği ve kolektif kimliği vurgulamaktadır. Benmerkezci veya bireyci toplumlar, bağımsızlığı, bireyler arasındaki gevşek bağları, duygusal bağımsızlığı, liberalizmi, kendi kendine yeterliliği, bireysel inisiyatifi ve özerkliği vurgulamaktadır (Bhugra ve Becker, 2005). Öğrencilerin gelişmiş ülkelere göç etmesinin önemli nedenleri arasında üniversite eğitimi almak ve kurslara katılmaktır (Dubey ve Mallah, 2015).

2.5. Göçün Çevresel Nedenleri ve Etkileri

Göç, ısınma, kuraklık ve arazi bozulması gibi yavaş başlayan olayların yanı sıra sel, fırtına ve kasırga gibi hızlı başlayan olaylar tarafından yönlendirilebilir. Bu çevresel olaylar neticesinde göç, ülke içinden uluslararasına ve mevsimsel yerinden edilmeden kalıcı yeniden yerleşime kadar uzanan bir yelpazede de birçok şekilde gerçekleşebilir. İklim değişikliğine uyum sağlamak için hem mikro hem de makro düzeyde çeşitli seçenekler mevcuttur. Mikro düzeyde, iklim değişikliğine uyum, yatırımlar (özellikle tarımda), tarım dışı sektörde iş aramak veya gayri resmi ağlar (gerektiğinde kredi sağlayabilen aile ağları gibi) yoluyla gerçekleşebilir. Makro düzeyde uyum, gıda yardımı veya kredi programları gibi dış politikalar aracılığıyla kolaylaştırılabilir (Cattaneo, vd., 2019). Ortaya çıkan etkilerin ciddiyeti, genellikle, kritik alanlardaki doğal nüfus artışı nedeniyle, etkilenen popülasyonların artan maruziyetiyle bağlantılıdır. Bununla birlikte, burada, onu tetikleyen temel faktörler ne olursa olsun, popülasyon üzerinde etkili olan olayın kendisi olduğu düşünülmektedir. Hızlı başlayan bir tehlikenin, hayatlarını kurtarmak için kaçmak zorunda kalan insanları veya toplulukları derhal yerinden etmesi muhtemeldir (Renaud, vd., 2011).

Özellikle dünyanın kıyı bölgelerinde sık sık meydana gelen fırtınalar, seller ve kuraklıklar insanların geçim kaynaklarının sürdürülmesini çok zorlaştırdığından, çevre göçü şu anda büyük ilgi görmektedir. Kıyı bölgelerindeki insanlar yavaş yavaş kente doğru ilerlemektedir (Mallick, 2023). Toprak bozulması gelişmekte olan dünyada tarımsal geçim kaynaklarını baltalayan ve kırsaldan dışarıya göçe katkıda bulunan kilit bir faktördür (Gray, 2011). Kuraklık gibi ilerleyici, yavaş gelişen iklimsel riskler, genellikle potansiyel etkilerin tanınması ve etkilenen bireyler ve hanelerin yanı sıra üst düzey aktörler ve kurumlar tarafından uyum tepkilerinin uygulanması için daha fazla zaman sağlamaktadır (McLeman, 2018). Dolayısıyla çevresel göç, çevresel tehditlerin neden olduğu ekonomik riskleri ve kayıpları azaltmak için gelir kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik bireylerin ve hanelerin stratejisidir (Mallick ve Schanze 2020).

3. KIRSALDA KULLANILAN/ KULLANILABİLECEK TEKNOLOJİLER

İklim değişikliği ve su kıtlığı gibi çevresel sorunların gelecekte gıda üretimini daha zor ve pahalı hale getirmesi beklenmektedir. Bu zorluğu ele almanın önerilen bir yolu, geniş anlamda tarımda büyük veri ve yeni nesil teknoloji sistemlerinin uygulanması olarak tanımlanan 'dijital tarım' uygulamalarıdır (Rotz, vd., 2019). Dijital tarım, tarımı daha verimli, daha tutarlı hale getirme, zamanı ve kaynakları daha verimli kullanma potansiyeline sahiptir. Bu, çiftçiler için

kritik avantajlar ve dünya çapında daha geniş sosyal faydalar sağlamaktadır. Ayrıca, kuruluşların yeni, yıkıcı fırsatlar yaratmak için geleneksel endüstri sınırlarının ötesinde bilgi paylaşmasına olanak tanımaktadır (Birleşmiş Milletler, 2017).

Dijital tarım uygulamalarının avantajlarının yanında zorlukları da vardır. Teknolojinin oynayacağı bir rol olsa da, sözde teknolojik çözümlerin çoğu, bağımsız çiftçilerin kendi yönetimleri altındaki agroekolojik sistem hakkında bilinçli kararlar almalarını desteklemek yerine kurumsal aktörleri güçlendirecek şekilde geliştirilmektedir. Dijital tarım teknolojisi, genellikle şirket çıkarları tarafından yönetilen süreçler olan geliştirme sürecine çok az girdi ve kontrole sahip oldukları alanlarda çiftçiler için en büyük zorluğu teşkil etmektedir. Bu durum, "aşağıdan yukarıya" veya "çiftçi güdümlü" gelişmenin aksine, "yukarıdan aşağıya" teknolojik gelişme olarak nitelendirilmektedir. Veriler çiftçi ağlarının dışında toplanması neticesinde çiftçilerin ihtiyaçları tarafından yönlendirilme olasılığı daha düşüktür. Sonuç olarak, pek çok çiftçi kendilerine tanıtılan teknolojilerin çiftlikte karşılaştıkları sorunları etkili veya doğru bir şekilde çözmediğini iddia etmektedir (Rotz, vd., 2019).

Hassas tarım, büyük bir sermaye, zaman ve öğrenme yatırımı gerektirir. Hassas tarım teknolojileriyle ilgili sabit işlem ve bilgi maliyetleri, küçük çiftliklerin bu teknolojilere yatırım yapmasını engelleyebilir. Daha büyük çiftliklerin, küçük çiftliklere göre teknolojileri kullanmak için büyük miktarlarda sermaye, zaman ve öğrenim yatırımı yapma olasılığı daha yüksektir (Adrian, Norwood ve Mask, 2005).

Tarım, çeşitlilik ve belirsizlikle dolu kapsamlı bir disiplindir. Özellikle, mahsul çeşitleri ve tarımsal üretim yönetiminin yöntemleri sadece çok sayıda değil, aynı zamanda çok karmaşıktır. Aynı mahsuller farklı ortamlarda yetişir ve sonuç farklıdır. Üretim ve hasatta heterojen olan çeşitli unsurlar vardır. Böylesine karmaşık bir durumda, güçlü kapsamlılığı ve yüksek karmaşıklığı olan bilgisayarla görme teknolojisi, modern tarımsal bilgileştirme alanına uygulanır ve sağlamlığı ve performansı titizlikle test edilmektedir (Tian, vd., 2020).

Sensör teknolojileri, tarımsal faaliyetlerde, özellikle kalite kontrol ve endüstriyel süreçlerin izlenmesi olmak üzere, çok sayıda uygulama için kullanılmaktadır. Tarımda, havadan uzaktan algılama, taşınabilir alan meteoroloji istasyonları, sera ortam sensörleri, elektrokimyasal sensörler, elektronik burunlar, biyosensörler ve gelişmiş kablosuz sensör ağları gibi çeşitli sensör teknolojilerine güçlü bir şekilde dayanmaktadır (Li, Simonian ve Chin 2010).

Dijital tarım, sıkıcı operasyonlardan sürekli otomatik süreçlere geçiş için sensörler, robotik ve veri analizi gibi modern teknolojilerin uygulanmasıdır. Nesne tanımlama, görev planlama

algoritmaları, sensörlerin dijitalleştirilmesi ve optimizasyonu, dijital tarım bağlamında karşılaşılan zorluklardır. Robotik hasat durumunda, birkaç basit eksen manipülatörüne sahip otonom bir çerçeve, şu anda uyarlanmış profesyonel pahalı manipülatörlerden daha hızlı ve daha verimli olabilir. Robotlar modern çiftliklerin ayrılmaz bir parçası haline gelirken, gelecekte tamamen otomatik bir çiftçilik sistemi beklemek gerçekçi değildir (Shamshiri, vd., 2018).

Yapay Zeka (AI), hem deneyimli hem de yeni çiftçiler için inanılmaz bir varlıktır. Bu profesyonellerin ihtiyaç duydukları bilgileri hızlı bir şekilde almalarına ve verimsizliklerden kaçınmalarına yardımcı olmaktadır (Advanced Mobile Group, 2022). Robotlar ve dronlar gibi akıllı cihazlar, çiftçilerin kimyasal kullanımı veya haşere uzaklaştırma gibi uygulamalarda zararlıları daha erken tespit ederek zirai kimyasal kullanımını azaltmaya olanak sağlamaktadır. Zararlıları otonom olarak ortadan kaldıracak ve tarım kimyasallarını daha iyi hedefleyebilen modern teknoloji, vahşi yaşamdaki tali hasarı azaltarak maliyetleri düşürmektedir (King, 2017). Marul, çilek, ot, portakal ve kesilmiş üzümü seçen robotlar tarımda kullanılmaktadır. Bazıları insan kontrolüyle çalışan bir traktöre bağlanırken bazıları sensörler ve ineklerin nerede tozlaştığını bulmak ve etkilenen çimin yeniden büyümesini teşvik etmek için tedavi etmek gibi çok özel görevleri yerine getirmek için son derece özelleştirilebilir. Bu robotlar, ekin sıraları arasındaki dar alanda kolayca gezinebilmeleri için genellikle hassas GPS takibi ile yönlendirilir (The Enterprise World, 2023).

CBS yazılımı, çiftçilerin arazileri boyunca sıcaklığı, yağışı, mahsul verimini ve daha fazlasını haritalandırmasına izin vermektedir. Bu veriler, işletme sahiplerinin farklı alanlarının geçmiş koşullarını inceleyerek gelecek için plan yapmasına yardımcı olabilir. GPS ile eşleştirilen bu teknolojiler, otonom traktörleri, mibzerleri ve biçerdöverleri tarlalarda kesin bir strateji izleyerek çalışmak için yönlendirmektedir (BTC Bank, 2023).

Foster ve Rosenzweig (2010)'a göre, gelişmekte olan ülkelerde başarılı tarım teknolojisinin iki ana itici gücü vardır. Bu güçlerden birincisi, teknolojilerin mevcudiyeti ve karşılanabilirliğidir. İkincisi ise çiftçilerin benimsemenin karlı olmaya devam edeceğine dair beklentileridir. Her iki güçte çiftçilerin ne ölçüde riskten kaçınacağını belirlemektedir. Arazinin büyüklüğü, aile işçiliği, tarımsal işletmelerin fiyatları ve karlılığına kadar beklentileri yönlendiren çok sayıda faktör vardır (Foster ve Rosenzweig, 2010).

Mobil teknoloji, mahsul sulama sistemlerinin izlenmesinde ve kontrolünde önemli bir rol oynamaktadır. Bu modern teknoloji ile bir çiftçi, sulama sistemlerini her tarlaya gitmek yerine

bir telefondan veya bilgisayardan kontrol edebilir. Zemindeki nem sensörleri, toprağın belirli derinliklerinde bulunan nem seviyesi hakkında bilgi iletebilir. Bu artan esneklik, sulama pivotları tarafından uygulanan gübre gibi su ve diğer girdilerin daha hassas bir şekilde kontrol edilmesini sağlar (Rehman vd., 2016).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Verimli ve sürdürülebilir bir tarım sistemi, insanlığın varlığı için şarttır. Mevcut tarım uygulamaları yaklaşık sekiz milyar insan için yeterli gıda üretebilse dahi, teknolojik müdahale olmadan başarılı bir şekilde sürdürülemez. Her yıl dünya çapında üç milyar metrik tondan fazla ürün üretilmekte; 187 milyon metrik ton gübre; yaklaşık dört milyon ton böcek ilacı ve 2,7 trilyon metreküp su (küresel olarak tüm tatlı su tüketim kullanımının yaklaşık %70'i); kullanılmaktadır (Lowry, Avellan ve Gilbertson, 2019). Bu veriler açık bir şekilde, tarımda yeni nesil teknolojilerden faydalanılması gerektiğini göstermektedir.

Doğru tarım politikaları ile, tarım arazisinin hektar başına verimi artırılabilir. Yeni nesil teknoloji kullanan çiftçiler; toprağın ve ortamın doğru ölçümlerini (nem, sıcaklık, Ph (Potential Hydrogen- Hidrojen Potansiyeli)) yaparak aşırı su ve gübre tüketimini önlenabilir. Toprak kalitesinin korunması ve gıda güvenliğinin sağlanması ve toprakları sürdürülebilir ve verimli bir şekilde yönetmek için yöntemler uygulanarak kırsal alanlarda yeni istihdam fırsatları ortaya çıkabilir. Sayılan düzenlemeler sayesinde dijital çağda tersine göç mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Adrian, A. M., Norwood, S. H., & Mask, P. L. (2005). Producers' perceptions and attitudes toward precision agriculture technologies. *Computers and electronics in agriculture*, 48(3), 256-271.
- Advanced Mobile Group, (2022). Tarımda Yapay Zeka Uygulamaları, <https://www.advancedmobilegroup.com/blog/what-is-digital-agriculture-and-what-are-the-benefits>. (Erişim tarihi: 17.04.2023).
- Birleşmiş Milletler (2017). Dijital Tarım Uygulamaları, Yıkıcı Teknoloji Raporu, http://breakthrough.unglobalcompact.org/site/assets/files/1332/hhw-16-0025-d_n_digital_agriculture.pdf.
- Bhugra, D. (2004). Migration, distress and cultural identity. *British medical bulletin*, 69(1), 129-141.
- Bhugra, D., & Becker, M. A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World psychiatry*, 4(1), 18.
- Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. (2011). The effect of environmental change on human migration. *Global environmental change*, 21, S3-S11.

- BTC Bank, (2023). Tarımda CBS Kullanımı, <https://btcbank.bank/about/agriculture-technology-in-modern-farming>. (Erişim tarihi: 22.04.2023).
- Carillo, M. R., Quintieri, B., & Vinci, C. P. (1999). Causes and economic effects of migration flows—an overview. *Labour*, 13(3), 587-602.
- Cattaneo, C., Beine, M., Fröhlich, C. J., Kniveton, D., Martinez-Zarzoso, I., Mastroiello, M., ... & Schraven, B. (2019). Human migration in the era of climate change. *Review of Environmental Economics and Policy*.
- Cengiz, S., & Baydur, C. M. (2010). Kırdan Kente Göç ve Tarımsal Verimlilik: Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 85-98.
- Clark, W.A.V. (1986). *Human Migration*. Reprint. Edited by Grant Ian Thrall. WVU Research Repository, 2020.
- Dubey, S., & Mallah, V. (2015). Migration: causes and effects. *The Business & Management Review*, 5(4), 228.
- Foster, A. D. and M. R. Rosenzweig. 2010. *Microeconomics of technology adoption*. Economic Growth Centre Discussion Paper No. 984. Yale University: New Haven USA.
- Gray, C. L. (2011). Soil quality and human migration in Kenya and Uganda. *Global Environmental Change*, 21(2), 421-430.
- İçduygu, A., Sirkeci, I., & Muradoğlu, G. (2001). Socio-economic development and international migration: a Turkish study. *International Migration*, 39(4), 39-61.
- King, A. (2017). Technology: The future of agriculture. *Nature*, 544(7651), S21-S23.
- Li, S., Simonian, A., & Chin, B. A. (2010). Sensors for agriculture and the food industry. *The Electrochemical Society Interface*, 19(4), 41.
- Lowry, G. V., Avellan, A., & Gilbertson, L. M. (2019). Opportunities and challenges for nanotechnology in the agri-tech revolution. *Nature nanotechnology*, 14(6), 517-522.
- Mallick, B., & Schanze, J. (2020). Trapped or voluntary? Non-migration despite climate risks. *Sustainability*, 12(11), 4718.
- Mallick, B. (2023). Environmental non-migration: Analysis of drivers, factors, and their significance. *World Development Perspectives*, 29, 100475.
- McLeman, R. (2018). Thresholds in climate migration. *Population and environment*, 39, 319-338.
- Palát, M. (2011). Economic causes and consequences of international migration of labour. *Discussions on Estonian Economic Policy*, (2).
- Rehman, A., Jingdong, L., Khatoon, R., Hussain, I., & Iqbal, M. S. (2016). Modern agricultural technology adoption its importance, role and usage for the improvement of agriculture. *Life Science Journal*, 14(2), 70-74.
- Renaud, F. G., Dun, O., Warner, K., & Bogardi, J. (2011). A decision framework for environmentally induced migration. *International Migration*, 49, e5-e29.
- Resmi Gazete (2012). On dört ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi yedi ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelelerde değişiklik yapılmasına dair kanun. Ankara: Resmi Gazete, 5, 53.
- Rotz, S., Duncan, E., Small, M., Botschner, J., Dara, R., Mosby, I., ... & Fraser, E. D. (2019). The politics of digital agricultural technologies: a preliminary review. *Sociologia ruralis*, 59(2), 203-229.
- Shamshiri, R. R., Weltzien, C., Hameed, I. A., Yule, I. J., Grift, T. E., Balasundram, S. K., ... & Chowdhary, G. (2018). Research and development in agricultural robotics: A perspective of digital farming. *International Journal of Agricultural and Biological Engineering*, 11(4), 1-14.
- Simpson, N. B. (2022). Demographic and economic determinants of migration. *IZA World of Labor*.

The Enterprise World, (2023), Tarımda dijital teknolojiler, <https://theenterpriseworld.com/modern-agriculture-technology/>. (Erişim tarihi: 12.05.2023)
Tian, H., Wang, T., Liu, Y., Qiao, X., & Li, Y. (2020). Computer vision technology in agricultural automation—A review. *Information Processing in Agriculture*, 7(1), 1-19.
TUIK (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Ankara:Türkiye İstatistik Kurumu.
Sevinç, G., Davran, M. K., & Sevinç, M. R. (2018). Türkiye’de Kırdan Kente Göç ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 70-82.

ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK UYGULAMALARININ KAMU POLİTİKALARINA YANSIMALARI

Öğr. Gör. Dr. Abidin KEMEÇ

Uşak Üniversitesi Karahallı Meslek Yüksekokulu,

ORCID: 0000-0001-9395- 4118.

ÖZET

Teknolojinin hızla geliştiği ve toplumsal dinamikleri derinden etkilediği günümüz dünyasında, bu etkilerin kamu politikalarına da yansımaları muhakkak olacaktır. Birçok ülkede kamu yöneticileri, politika tasarlama ve uygulama süreçlerinde yapay zeka, nesnelerin interneti, bulut bilişim, veri madenciliği ve oyunlaştırma gibi yeni nesil teknolojilere sıklıkla başvurmaktadır. Bu teknolojik yeniliklerden biri de artırılmış gerçeklik çatısı altında artırılmış, sanal ve karma gerçeklik uygulamalarıdır. Artırılmış gerçeklik uygulamaları, kamu politikalarının şekillendirilmesinde ve kamu hizmetlerinin sunulmasında bir araç olarak görülmektedir.

Çalışmanın amacı öncelikle artırılmış gerçeklik uygulamalarının sunduğu olanakları genel bir çerçevede ele almaktır. Ardından Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ve yerel yönetimler tarafından geliştirilen projeler incelenecektir. Sonuç bölümünde ise artırılmış gerçekliğin politika oluşturma sürecine yansımaları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış Gerçeklik, Kamu Politikası, Sanal Gerçeklik

1. GİRİŞ

Artırılmış gerçeklik (AR), bilgi iletişim teknolojisinin doğal bir evrimini temsil etmektedir. Telefonlar, arabalar ve diğer cihazlar dünyaya giderek daha fazla tepki vermektedir. Ancak AR, aynı zamanda, insanlık tarihinin büyük bir bölümünde insanların verileri algılama biçiminden ciddi bir sapmayı da temsil etmektedir. Neolitik bir mağara resmi veya kitap, kullanıcıya bilgiyi onun dışında ve mevcut gerçekliğinden ayrı bir şekilde sunduğu ölçüde bir dizüstü bilgisayar gibi çalışmaktadır. Buna karşılık AR, ekran ve çevre arasındaki binlerce yıllık ayrımı yıkmaya başlamaktadır. Bugün, bir dizi şirket AR'ye yoğun bir şekilde yatırım yapıyor ve tüketiciye yönelik cihaz ve uygulamaları devreye almaya başlamaktadır (Calo vd., 2016).

Özel şirketlerin yanı sıra kamu kurumlarında da hizmet kalitesinin artırılması, vatandaşların beklentilerine hızla cevap verilmesi, farkındalık düzeyinin yükseltilmesi gibi hedeflere paralel olarak artırılmış gerçeklik uygulamalarına yönelinmektedir. Bu bağlamda çalışmada çalışmada; artırılmış gerçeklik kavramı irdelenmiş sonrasında, artırılmış gerçeklik teknolojisinin yasal ve yönetsel altyapısını anlamak için oluşturulan politika belgeleri ele alınmış ve kamusal ve kentsel hizmet alanlarında nasıl kullanıldığının saptanması için belediye ve bakanlıkların uygulamaları incelemiştir.

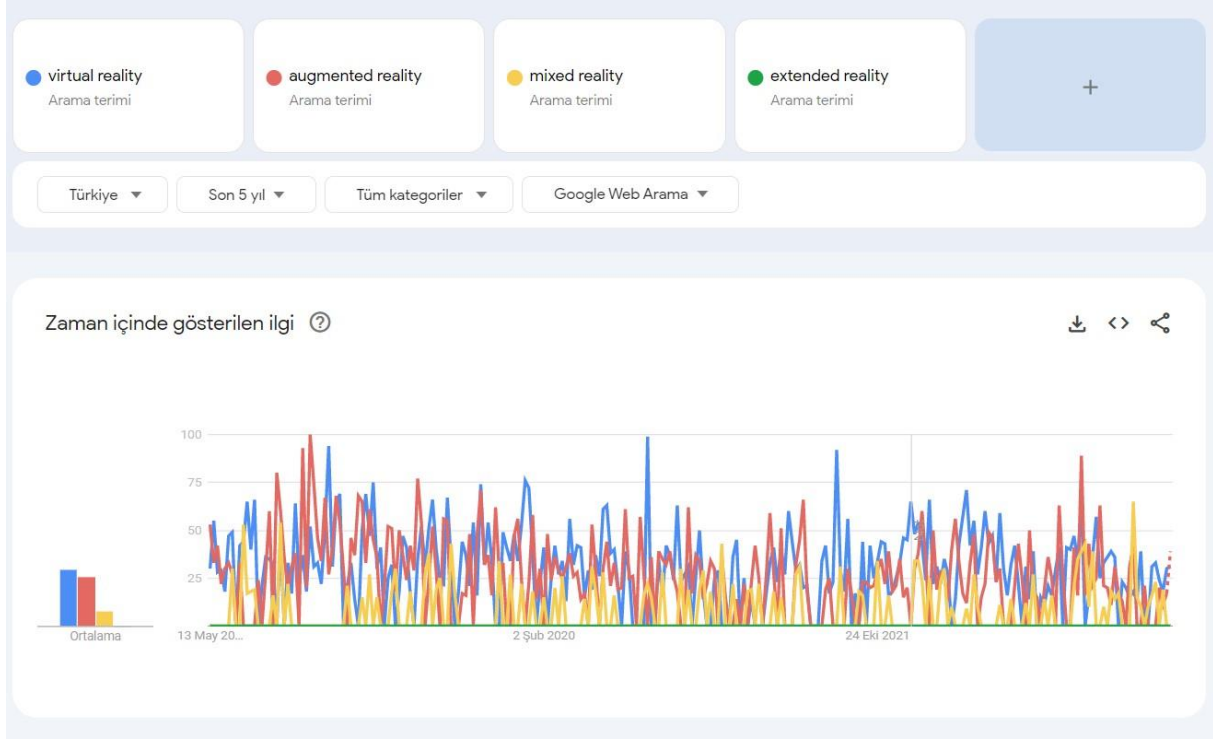
2. ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK KAVRAMI

Artırılmış Gerçekliği (Augmented Reality-AR), sanal bilgisayar tarafından üretilen bilgilerin eklenmesiyle geliştirilmiş/artırılmış fiziksel bir gerçek dünya ortamının gerçek zamanlı doğrudan veya dolaylı görünümüdür (Carmigniani ve Furht 2011). Bir diğer tanıma göre, artırılmış gerçeklik, dijital görüntü işleme, bilgisayar grafikleri, yapay zeka, multimedya teknolojisi ve diğer alanları birleştiren kapsamlı bir bilgi teknolojisi (Amin, ve Govilkar, 2015).

Araştırmacı Ron Azuma, en yaygın kabul gören tanımlardan birinde Artırılmış Gerçekliğin üç temel gereksinimi şu şekilde açıklar (Azuma, 1997): 1) Gerçek ve sanal içeriği birleştirir. 2) 3 boyutlu kayıt edilir. 3) Gerçek zamanlı etkileşime girilir. Bu üç özellik aynı zamanda bir AR sisteminin teknik gereksinimlerini de tanımlamaktadır. Gerçek ve sanal görüntüleri birleştirebilen bir ekrana, gerçek zamanlı olarak kullanıcı girişine yanıt veren etkileşimli grafikler oluşturabilen bir bilgisayar sistemine ve kullanıcının bakış açısının konumunu bulabilen ve sanal görüntünün gerçek dünyada sabit görünmesini sağlayan bir izleme sistemine sahip olmalıdır. Azuma'nın tanımının, kullanılan teknoloji türüne herhangi bir sınırlama getirmediği veya görsel bilgilere özgü olmadığı ve bazı AR sistemlerinin işitsel veya dokunsal bir deneyim sağladığı belirtilmelidir (Billinghurst, Clark ve Lee, 2015).

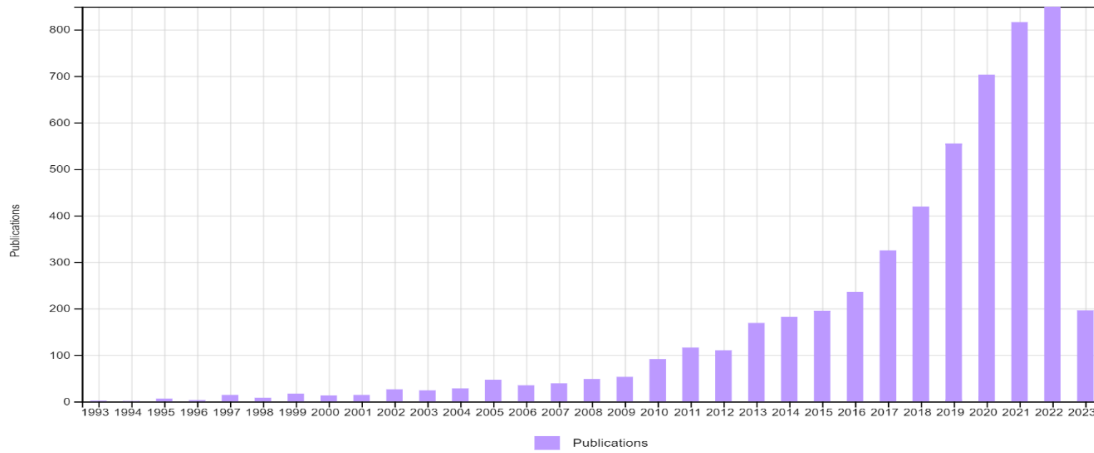
Türkiye'de son 5 yıl içerisinde sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, karma gerçeklik ve genişletilmiş gerçeklik araştırmaları Görsel 1'de gösterilmektedir. Görselde yer alan verilere göre en yüksek arama sanal gerçeklik kavramında olmuştur. Artırılmış gerçeklik kavramı ikinci sırada yer almaktadır.

Görsel 1. Artırılmış Gerçeklik Arama Trendi (Google Trends, 2023)

1993- 2023 yıllarını kapsayan dönemde, artırılmış gerçeklik ile ilgili olarak çok sayıda Web of Science veri tabanında yayın (makale, tam metin, kitap, kitap bölümü) indekslenmiştir. 2010 yılında yayın sayısı ilk defa 100'ü geçmiştir. 2017 yılından itibaren yayın sayılarında çok hızlı bir artış gözlenmiştir. En fazla yayın 2022 yılında üretilmiştir.

Çizelge 1. Artırılmış Gerçeklik Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı (Web of Science, 2023)

3. ÜST POLİTİKA BELGELERİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK UYGULAMALARININ YANSIMALARI VE ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK UYGULAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde; Türkiye’de artırılmış gerçeklik uygulamalarına yön vermesi amacıyla, farklı kurumlar tarafından oluşturulan çeşitli strateji ve politika belgeleri ele alınmıştır. Bu üst politika belgelerinde artırılmış gerçeklik uygulamalarının izlenecek yol haritasında, uygulamaların kullanım önerilerinde ve stratejilerinde hangi ölçüde yer aldığı incelenmiştir.

11. Kalkınma Planında, AR teknolojileri kritik teknolojiler olarak kategorize edilmiştir. Bu plan kapsamında kritik teknolojilere yönelik istihdamın artırılması, altyapının güçlendirilmesi, özel sektörün kapasitesinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. “Ülkemizde Milli Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gelişim yol haritalarının hazırlanması, gerekli altyapının tesis edilmesi, ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve toplumsal yönelimin bu alanlara odaklanması sağlanacaktır.” (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı’nda (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2010); 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Orta Vadeli Programı’nda (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022b); 2016-2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı’nda (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016) AR teknolojilerine dair herhangi bir ifade yer almamaktadır.

2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı’nda, planlama aşamasında farkındalık oluşturulması için artırılmış gerçeklik uygulamalarından yararlanılması gerekliliğine değinilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019). 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı’nda, dijitalleştirilmiş iş süreci sayısının artırılması artırılmış gerçeklik konusu 2021 yılı KOBİ Gelişim Destek Programı, proje teklif çağrısının kapsamına dâhil edilmiştir Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022a).

Bursa ve Konya Büyükşehir Belediyeleri, Tepebaşı Belediyesi ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen artırılmış gerçeklik uygulamaları Çizelge 2’de sunulmuştur. AR projeleri incelendiğinde belediyelerin farkındalık düzeyi daha yüksektir. Belediyeler daha çok turizm alanında çalışmalar yürütmüşlerdir.

Çizelge 2. Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları

Uygulamalar	Uygulama Açıklamaları
BursAR Mobil Uygulaması (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021)	Bursa'nın turizmını artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisi ile desteklemek için Bursa'nın Hanlar Bölgesi'ndeki 5 kültür varlığını kapsayan turistik güzergah için cep telefonu uygulaması BursAR geliştirilmiştir. Bursa'nın köklü geçmişine dayanan, kullanıcılardan eski bir ticaret yolu üzerinde farklı noktalara yerleştirilmiştir. Ziyaretçilerin her hazine sandığında Bursa'nın bıçakları, Bursa ipeği, hat sanatı, Türk kahvesi ve İznik çinileri hakkında Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde detaylı bilgi verilmektedir.
Bir Bilenle Mobil Uygulaması (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2021)	Panorama Konya Müzesinde kullanılan, artırılmış gerçeklik teknolojisi ile tasarlanmış bir sanal gezi rehberi uygulamasıdır. "Bir Bilenle" mobil uygulaması, akıllı telefonların görüntü tanıma özelliğini kullanarak sanal görüntülerin gerçek görüntülerin üzerine bindirilmesini sağlamaktadır. Böylece uygulama, ziyaretçilerin sanal rehber eşliğinde müze içerisinde keyifli bir gezi deneyimi yaşamalarına olanak sağlamaktadır.
Tepebaşı AG Uygulaması (Tepebaşı Belediyesi, 2023)	Tepebaşı Belediyesi ziyaretçilerin, Mustafa Kemal Atatürk'ün üç boyutlu görüntüsü ile fotoğraf çektirebilmeleri için yeni bir uygulama geliştirmiştir. Yurttaşlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm yıldönümünde, belirli noktalara yerleştirilen panoları, akıllı telefon ve tablet bilgisayarlarına yükleyecekleri ücretsiz "Tepebaşı AG" uygulaması vasıtasıyla üç boyutlu olarak görebilecek ve görüntü kaydedebileceklerdir.
MEBAR Mobil Uygulaması (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021)	Farklı disiplinlere yönelik hazırlanmış 3 boyutlu içeriklerle donatılan MEBAR, artırılmış gerçeklik alanına bir farkındalık kazandırırken ihtiyaç duyulan bilgilerin öğretmenler ve öğrenciler tarafından kullanılmasıyla eğitim öğretim ortamlarında ve yaşamın her alanında verimliliği artıracak şekilde tasarlanmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından oluşturulan 11. Kalkınma Planında artırılmış gerçeklik kavramı çok fazla yer bulmamıştır. Sadece 355. maddede kritik teknolojiler başlığı altında değerlendirilmiştir. 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planında, Kentsel dönüşüm planlama çalışmalarında 3B görselleştirme ve artırılmış gerçeklik

uygulamalarından yararlanılması ile farkındalığın artırılacağı önerilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Orta Vadeli Program, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planında, 2016-2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı gibi üst politika belgelerinde artırılmış gerçeklik ifadesi hiç geçmemektedir.

Dijital dönüşümün önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen artırılmış gerçeklik teknolojisine dayalı geliştirilen uygulama sayısı belediyelerde ve bakanlıklarda yeterli düzeyde değildir. Bu uygulama sayısının artırılması için belediye başkanlarına, belediye personellerine ve bakanlık yetkililerine dijital dönüşümün farkındalığına artırmaya yönelik eğitimler düzenlenebilir. Ayrıca artırılmış gerçeklik teknolojisini içeren projeleri teşvik edici uygulamalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Amin, D., & Govilkar, S. (2015). Comparative study of augmented reality SDKs. *International Journal on Computational Science & Applications*, 5(1), 11-26.
- Azuma T.R (1997). A survey of augmented reality. *Presence*, 6(4):355–385, 1997.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2010). *KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)*. Ankara.
- Billinghurst, M., Clark, A., & Lee, G. (2015). A survey of augmented reality. *Foundations and Trends® in Human-Computer Interaction*, 8(2-3), 73-272.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2021). BursAR Mobil Uygulaması, <https://www.bursa.bel.tr/haber/bursar-mobil-uygulamasi-yayinda-30516> ._. (Erişim Tarihi: 10.04.2023).
- Calo, R.; Denning, T.; Friedman, B.; Kohno, T.; Magassa, L.; McReynolds, E.; Newell, B.C.; Woo, J. *Augmented Reality: A Technology and Policy Primer*; Tech Policy Lab: Seattle, WA, USA, 2016.
- Carmigniani, J., & Furht, B. (2011). Augmented reality: an overview. *Handbook of augmented reality*, 3-46.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *11. Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022a). *2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022b). *2023 Yılı Orta Vadeli Program*. Ankara.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). *2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara.
- Google Trends. (2023). Google Artırılmış Gerçeklik Aramaları, <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&geo=TR&q=virtual%20reality.augmented%20reality,mixed%20reality,extended%20reality&hl=tr>. (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

- Milli Eğitim Bakanlığı, (2021). MEBAR Mobil Uygulaması, <https://istanbul.meb.gov.tr/www/mill-egitim-bakanligi-artirilmis-gerceklik-uygulamasi/icerik/3784>, (Erişim Tarihi: 05.05.2023).
- Konya Büyükşehir Belediyesi, (2021). Bir Bilenle Mobil Uygulaması, <https://akillisehir.konya.bel.tr/uygulama/bir-bilenle>, (Erişim Tarihi: 18.04.2023).
- Tepebaşı Belediyesi, (2023). Tepebaşı AG Uygulaması, <https://www.tepebasi.bel.tr/calismadetay.asp?hid=4935>, (Erişim Tarihi: 05.04.2023).
- Web of Science, (2023). Artırılmış Gerçeklik Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/87d6125b-a060-4d0d-9c05-de716546ee2f-8924f60d>. (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN CEBİRSEL İFADELERDE YAPTIKLARI HATALARIN İNCELENMESİ

Doktor Öğretim Üyesi, Birol TEKİN

Amasya Üniversitesi, biroltekin@gmail.com - ORCID ID:0000-0001-6828-5274

Yüksek lisans öğrencisi, Özge KÖYBAŞI

Amasya Üniversitesi, ozgekoybasi123@gmail.com - ORCID ID :0000-0003-0500-6893

ÖZET

Bu araştırmanın amacı 7.sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeler konusunda yaptıkları hataları incelemektir. Cebirsel ifadelerde harfleri kullanırken ya da işlem sırasında yapılan bu hataları tespit etmek, ilerisi için temel oluşturacak cebirsel ifadeler konusunda oluşabilecek yanlış ve yanlış anlaşılmalara fark edilip önüne geçilmesi açısından son derece önemlidir. Araştırmanın örneklemini 2022-2023 yılında Amasya il merkezindeki bir ortaokulda öğrenim görmekte olan 50 adet 7. Sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu araştırmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıdır. Veri toplama aracı olarak, 10 açık uçlu cebirsel ifade sorusu hazırlanmış olup, cevaplar içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen verilerden; değişkeni görmezden gelip katsayılarla işlem yapma, denklemleri yanlış kurma, değişkenin üssünü alırken sıralama hatası ve parantezi doğru kullanamama öne çıkmaktadır. Ezberci bir eğitim yerine cebirsel kavramları daha çok günlük hayatla ilişkilendirilerek anlamlı öğrenimin sağlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Cebir, hata, matematik,7.sınıf.

1. GİRİŞ

Matematik evrensel bir dildir ve sadece bilimle ilgilenenlerin değil herkesin ihtiyacına yöneliktir. Matematik bir çok kişi için yaşamın anlamı iken, büyük bir çoğunluk içinse bir an önce kurtulunması gereken derslerden biridir. (Yenilmez, 2011) Diğer ülkeler ve Türkiye incelendiğinde somut olan ilköğretim programıyla tamamen formal olan lise programı arasında ortaokul programı köprü işlevi yapmaktadır. (Greenes ve Findell, 1999). Cebir ise bu somuttan soyuta geçişte matematikteki en büyük anahtardır. Cebirin farklı tanımlarına değinecek olursak; cebir bir soyutlama yöntemidir(Altun,2015). Cebir “Aritmetik işlemlerde sayılar yerine semboller

kullanarak değişik ve basit çözüm yolları ortaya koymak” olarak tanımlanmıştır.(Akkaya ve Durmuş, 2006). Cebirsel ifade ise; en az bir değişken ve işlem ihtiva eden ifadeler olarak tanımlanır. (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013).

Cebir öğrencilerin zorlandığı bir konudur. Zorlanmalarının asıl sebebi ise cebirin soyut düşünme becerisi gerektirmesidir. Cebiri değişkenler soyut yapar. Matematik öğretim programında cebir soyut kavramlar içerdiği için ilkokulda verilmez.Ortaokulda ise 6-7 ve 8.sınıflarda kademeli olarak işlenir.(Karaca ve Yalçınkaya, 2018).

7. Sınıf cebir kazanımları şu şekildedir: “M.7.2.1.1. Cebirsel ifadelerle toplama ve çıkarma işlemleri yapar,M.7.2.1.2 Bir doğal sayı ile bir cebirsel ifadeyi çarpar,M.7.2.1.3. Sayı örüntülerinin kuralını harfle ifade eder, kuralı harfle ifade edilen örüntünün istenilen terimini bulur.”.Eşitlik ve denklem adı altında ise “M.7.2.2.1. Eşitliğin korunum ilkesini anlar,M.7.2.2.2 Birinci dereceden bir bilinmeyenli denklemleri tanır ve kurar, M.7.2.2.3. Birinci dereceden bir bilinmeyenli denklemleri çözer, M.7.2.2.4. Birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem kurmayı gerektiren problemleri çözer” (MEB, 2018, 68). Matematikte soyuta geçildikçe yapılan hata olasılığı artar. Hata işlem sırasında farkında olmadan anlık yapılabileceği gibi, kavramların tam olarak anlaşılması sebebiyle sürekli hale de gelebilir.(Birgin ve Kayhan, 2020) Bu nedenle bu hataları tespit edip, ona göre önlemler almak matematik eğitimi açısından oldukça önemlidir.

Alan yazın incelendiğinde, Akkaya ve Durmuş (2006) “ ilköğretim 6-8. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışları” adlı çalışmalarında cebire dair kavram yanlışlarını incelemiştir. Soylu (2008) “7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeleri ve harf sembollerini (değişkenleri) yorumlayamamaları ve bu yorumlamada yapılan hatalar“ adlı çalışmasında değişken üzerinden yapılan hataları incelemiştir. Çavuş Erdem (2013) “öğrencilerin denklem konusundaki hata ve kavram yanlışlarının belirlenmesi ve bu hata ve yanlışların nedenleri ve giderilmesine ilişkin öğretmen görüşleri” adlı çalışmada hataların nedenleri tespit edilmiş ve öğretmen görüşlerine başvurulmuştur. Soylu ve Şimşek (2018) “ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeler konusunda yaptıkları hatalar ve hataların nedenlerinin incelenmesi” adlı çalışmalarında hataları ve nedenleri incelemiştir. Birgin ve Demirören (2020) “sekizinci sınıf öğrencilerinin basit görsel ve cebirsel ifadeler konusundaki hata ve kavram yanlışlarının incelenmesi” adlı çalışmalarında basit görsel ifadelerde yapılan hatalara değinmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde alanyazında bir çok çalışma olmasına rağmen yeterli değildir ve hatalara farklı açılardan bakmak gerekliliğinin

devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle bu çalışma yapılmış olup, “7. Sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadelerde yaptıkları hatalar nelerdir?” problemine cevap aranmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma modellerinden durum çalışması modelidir. Durum çalışması araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olan bir desen türüdür. Durum çalışması bir durum ya da durumlarla ilgili bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derin bilgi toplanılan bir betimlemedir. (Yıldırım ve Şimşek,2021).

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Amasya ilinde öğrenim görmekte olan 50 7.sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrenciler uygun örneklem yoluyla seçilmiştir. Uygun örneklem; para, zaman, yer gibi şartlara bağlı olarak müsaitlik durumlarına uygun olacak şekilde örneklem seçilmesidir.(Özmen ve Mustafaoğlu, 2019).

Verilerin toplanması

Veriler hazırlanan cebir testi ile toplanmıştır. Bu test 10 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Test oluşturulurken gerekli literatür taranmış, (Soylu ve şimşek,2018,;Erdem ve Aktaş, 2018; Keşan ve Akbulut,2019) MEB ortaokulu matematik programı ve 7.sınıf ders kitaplarından yararlanılmıştır.3 matematik öğretmeni ve 1 matematik alanında doktor öğretim üyesinin görüşlerine başvurulmuştur. Dil ve anlatım yönünden Türkçe alanında bir uzmana incelenmiştir. 30 dk olarak belirlenen süre, pilot uygulamada yeterli görülmediği için 40 dk’ya uzatılarak uygulama yapılmıştır.

Verilerin analizi

Veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi yazılı,sözel ve çeşitli diğer materyallerin objektif ve bir bütün oluşturacak bir biçimde incelenmesine imkan tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

BULGULAR

1. soruya ilişkin bulgular

“ $4x+9x-3y$ işleminin sonucunu bulunuz.” sorusuna verilen cevapların sonucunda aşağıdaki çizelge elde edilmiştir.

	FREKANS(f)	YÜZDE(%)
Doğru	37	%74
Değişkeni görmezden gelme	10	%20
İşlem hatası	2	%4
İlişkisiz cevap	1	%2

Cebirsel ifadelerde toplama çıkarma yapar kazanımı ile alakalı olan soruda %74 doğru cevap verilmiştir. Bu araştırmadaki en yüksek doğru cevap yüzdesidir. %20’si değişkeni görmezden gelmiştir. %4’ü işlem hatası yapmış, %2’si ise ilişkisiz cevap vermiştir.

1) $4x+9x-3y$ işleminin sonucunu bulunuz.

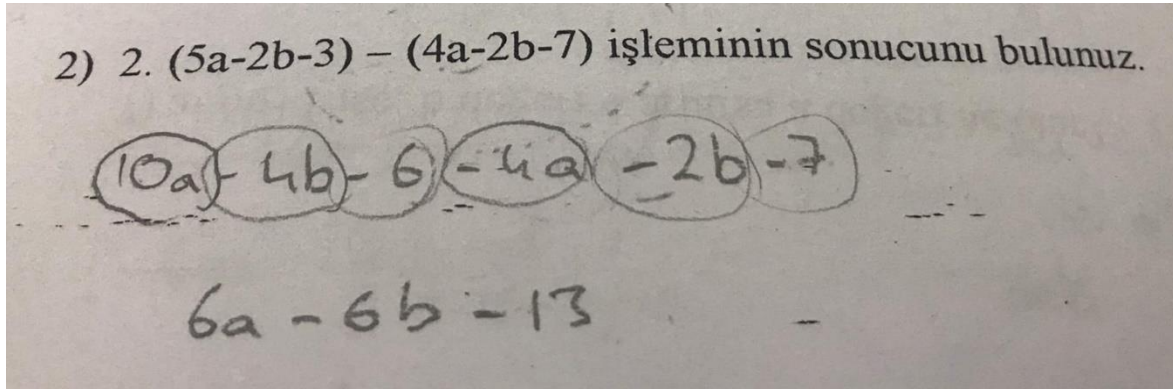
$$4x+9x-3y = 9$$
$$\begin{array}{r} 4 \\ + 3 \\ \hline 7 \end{array}$$
$$\underline{\underline{16}}$$

Görsel 1. Değişkeni görmezden gelme hatasına örnek cevap.

2. soruya ilişkin bulgular

	Frekans (f)	Yüzde %
Doğru	22	%44
Parantez önündeki işareti yanlış dağıtma	19	%38
Değişkeni görmezden gelme	6	%12
İlişkisiz cevap	1	%2
Boş	2	%4

“2. $(5a-2b-3) - (4a-2b-7)$ işleminin sonucunu bulunuz.” Sorusuna ait bulgular incelendiğinde, %44’ü doğru cevap vermiştir. %38’i ise parantez önündeki işareti yanlış dağıttığı için sonuca ulaşamamıştır. %6’sı değişkeni görmezden gelmiş, %2’si ilişkisiz cevap vermiş, %4’ü ise soruyu boş bırakmıştır.

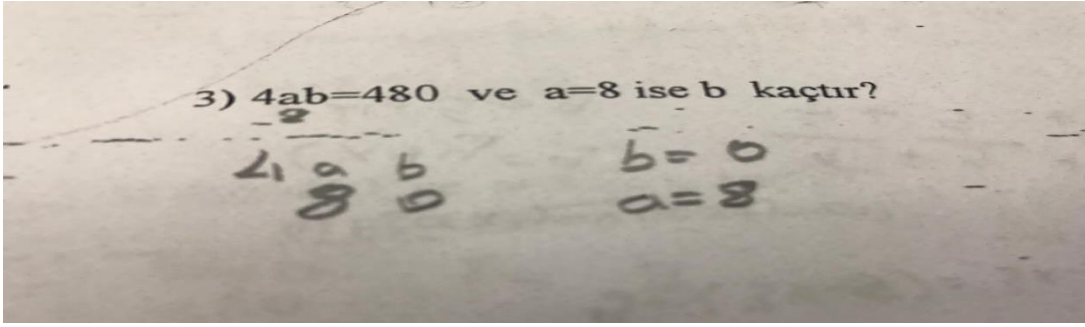

Görsel 2. Parantez önündeki – işaretini yanlış dağıtma hatasına örnek cevap.

3. soruya ilişkin bulgular

“ $4ab=480$ ve $a=8$ ise b kaçtır?” sorusuna ait bulgular incelendiğinde, %46’sı doğru cevaplamıştır. %16’sı ise çarpma işlemini 3 basamaklı sayı sanmıştır. %14’ü işlem hatası yapmış, %16’sı ilişkisiz cevap vermiş, %8’i ise boş bırakmıştır.

	Frekans(f)	Yüzde(%)
Doğru	23	% 46
Çarpma işlemini 3 basamaklı sayı sanma	8	%16
İşlem hatası	7	%14
İlişkısiz cevap	8	%16
Boş	4	%8

Görsel 3. Cebirsel ifadeyi 3 basamaklı sayı sanma hatasına örnek cevap.

4. Soruya ilişkin bulgular

“ $7x^2+ 5x-8$ cebirsel ifadesinde $x=5$ için değerini bulunuz.” Sorusuna ait bulgular incelendiğinde, %32’si doğru sonuç bulurken çok yüksek bir yüzde ile %48’i işlem önceliği hatası yapmıştır..%14 ilişkısiz cevaplar yazmış %6 boş bırakmıştır.

	Frekans(f)	Yüzde(%)
doğru	16	%32
İşlem önceliği hatası	24	%48
İlişkısiz cevap	7	%14
Boş	3	%6

4) $7x^2 + 5x - 8$ cebirsel ifadesinde $x=5$ için değerini bulunuz.

$7 \cdot 5 = 35^2 =$
 $5 \cdot 5 = 25 - 8 = 17$

$\begin{array}{r} 35^1 \\ \times 35^1 \\ \hline 175 \\ + 105 \\ \hline 1225 + 17 \\ + 17 \\ \hline 1242 \end{array}$

ilk 7 ile 5'i çarpıp karesini buldum sonra 5 ile 5'i çarpıp 8 çıkarımdım sonra $1225 + 17$ topladım

Görsel 4. İşlem önceliği hatasına örnek cevap

5. soruya ilişkin bulgular

“Bir kırtasiyeci $x+5$ liradan aldığı kalemleri $2x+3$ liradan satıyor. Bu kırtasiyecinin 9 tane kalem satması durumunda elde edeceği karı cebirsel olarak ifade ediniz.” sorusuna ait bulgular incelendiğinde, öğrencilerin bir kısmının kar kavramını bilmediği görülmüştür.

% 22 ise kar kavramını bilmelerine rağmen, satış fiyatından alış fiyatını çıkarırken işlem hatası yapmıştır. %4 ise karı bulmasına rağmen toplam karı bulmayarak eksik cevap vermiştir. %4 ilişkisiz cevap, %4 öğrenci ise boş bırakmıştır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğru	26	%52
Kar kavramını bilmeme	7	%14
İşlem hatası	11	%22
Eksik cevap	2	%4
İlişkisiz cevap	2	%4
Boş	2	%4

5) Bir kırtasiyeci $x+5$ liradan aldığı kalemleri $2x+3$ liradan satıyor. Bu kırtasiyecinin 9 tane kalem satması durumunda elde edeceği karı cebirsel olarak ifade ediniz.

$9(x+5) + (2x+3)$
 $9x+45 + 2x+3$
 $11x+48$

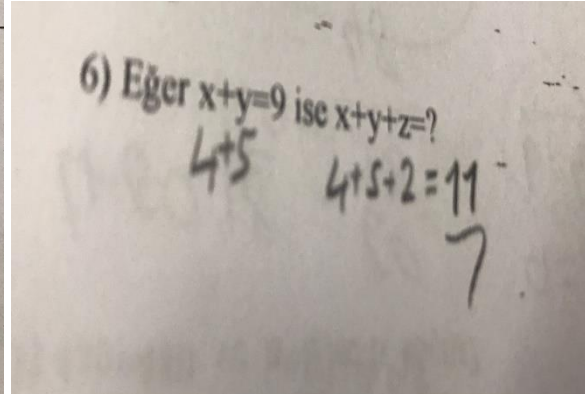
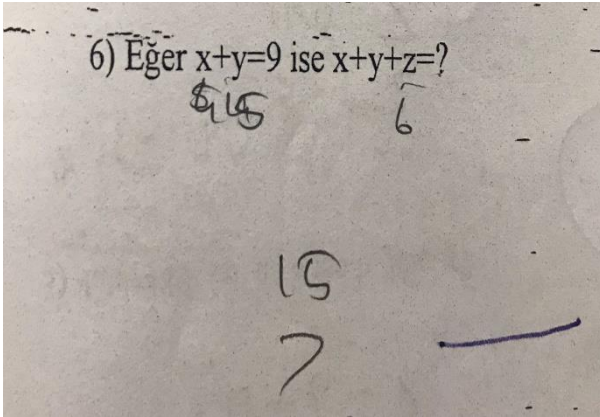
Tik önce 9 tane kalemin karı 45 lira yaptığını buldum
 sattığı parayı da topladım
 ve sonucu buldum

Görsel 5. Kar kavramını bilmemeye örnek cevap

6. soruya ilişkin bulgular

“Eğer $x+y=9$ ise $x+y+z=?$ ” sorusuna ait bulgular incelendiğinde, 23 kişi doğru cevap vermiştir. 5 öğrenci $x+y=z$ şeklinde hata yaparak yanlış çözüme ulaşmıştır. 6 öğrenci değişkenlerin değerlerini sıralı sanarak $x=4$ $y=5$ ve $z=6$ şeklinde sıralı değerler vererek 15 bulmuştur. 8 öğrenci ise değişkene rastgele değer vererek yanlış çözüme ulaşmıştır. 3 öğrenci alakasız cevap vermiş, 5 öğrenci boş bırakmıştır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğru	23	%46
$x+y=z$ sanma	5	%10
Değişkenin değerini sıralı sanma hatası	6	%12
Değişkene rastgele değer verme	8	%16
İlişkisiz cevap	3	%6
Boş	5	%10

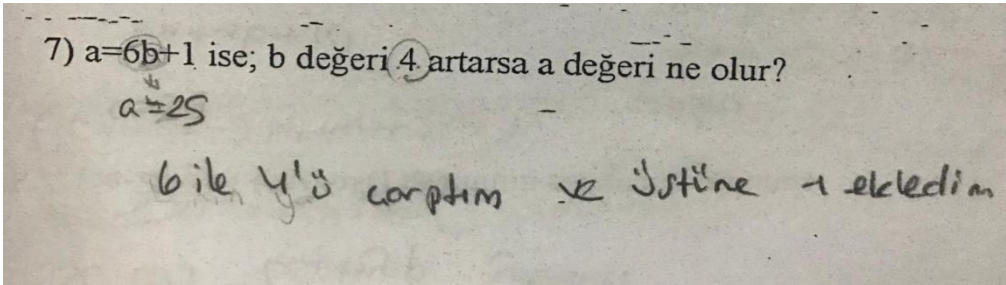

Görsel 6. Değişkenin değerini sıralı sanma ve değişkene rastgele değer verme hatalarına örnek cevaplar.

7.soruya ilişkin bulgular

“ $a=6b+1$ ise; b değeri 4 artarsa a değeri ne olur?” sorusuna ait bulgular incelendiğinde, %16’sı doğru cevap vermiştir. %20’si ise artışı $4b$ olarak ekleyip sonucu $10b+1$ bulmuştur. %12’si ise b ’e 4 değerini verip 25 sonucunu bulmuştur. %20’si direk cebirsel ifadeye 4 ekleyip, $6b+5$ olarak sonucu bulmuştur. %8’i sadece artar yazmış artış miktarını belirtmemiştir. %8’i ilişkisiz yanıt vermiş, %16 ise boş bırakmıştır.

	Frekans (f)	Yüzde(%)
Doğru	8	16
Artışı 4b olarak ekleme	10	20
Değişkene 4 değerini verme	6	12
Cebirsel ifadeye 4 ekleme	10	20
Artış miktarını belirtmeme	4	8
İlişkisiz cevap	4	8
Boş	8	16

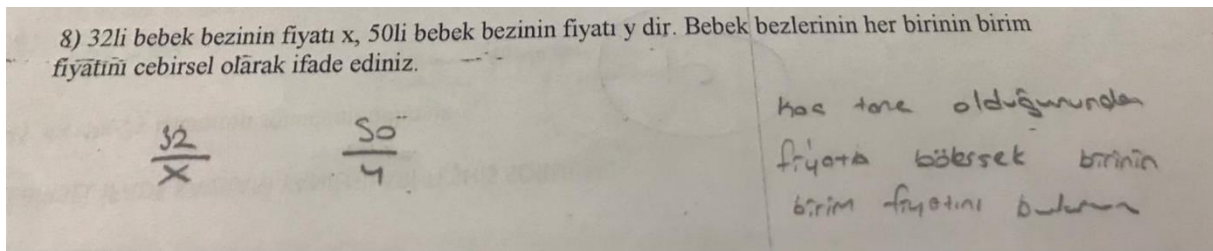

Görsel 7. Değişkene 4 değerini verme hatasına örnek cevap.

8.soruya ilişkin bulgular

“32li bebek bezinin fiyatı x, 50li bebek bezinin fiyatı y dir. Bebek bezlerinin her birinin birim fiyatını cebirsel olarak ifade ediniz.” Sorusuna ait bulgular incelendiğinde öğrencilerin %42 si doğru cevap vermiştir. %30 ise birim fiyatı bulurken adet sayısını fiyata bölerek, birim fiyatı yanlış bulmuşlardır. %12si ise x’e 32, y’e 50 değerini vererek değişkene değer verme hatasında bulunmuşlardır. %6 ilişkisiz cevap vermiş, % 10 boş bırakmıştır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğru	21	%42
Birim fiyatı bulamama hatası	15	%30
Değişkene değer verme hatası	6	%12
İlişkisiz cevap	3	%6
Boş	5	%10

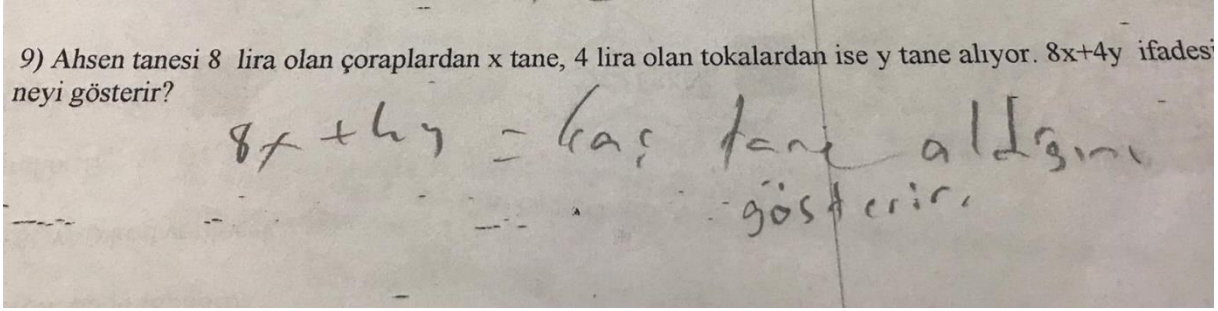

Görsel 8. Birim fiyatı bulamamaya örnek cevap.

9.soruya ilişkin bulgular

“Ahsen tanesi 8 lira olan çoraplardan x tane, 4 lira olan tokalardan ise y tane alıyor. $8x+4y$ ifadesi neyi gösterir?” sorusuna ait bulgular incelendiğinde, %60 doğru cevap vermiştir. %14 cebirsel ifadenin sonucunu toplam fiyat yerine toplam eşya diyerek cebirsel ifadeyi yanlış yorumlamıştır. %10 değişkene değer vermiş, %6 öğrenci ise benzer olmayan terimleri toplama hatası yapmıştır. %2 öğrenci ise ilişkisiz cevap vermiş, %8’i bu soruyu boş bırakmıştır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğru	30	%60
Cebirsel ifadeyi yanlış yorumlama	7	%14
Değişkene değer verme	5	%10
Benzer olmayanı toplama	3	%6
İlişkisiz cevap	1	%2
Boş	4	%8

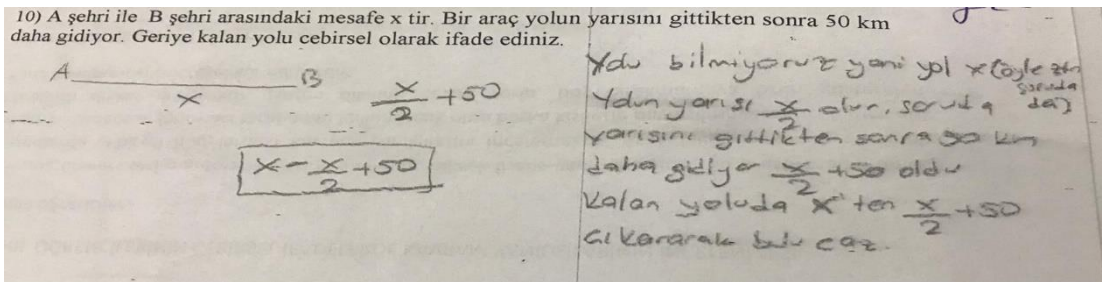

Görsel 9. Cebirsel ifadeyi yanlış yorumlamaya örnek cevap.

10. soruya ilişkin bulgular

“A şehri ile B şehri arasındaki mesafe x tir. Bir araç yolun yarısını gittikten sonra 50 km daha gidiyor. Geriye kalan yolu cebirsel olarak ifade ediniz.” Sorusuna ait bulgular incelendiğinde %32 doğru cevap vermiştir.%26 denklem kurarken parantez kullanma hatası yapmıştır. %24 ise sadece gittiği yolun denklemini kurmuş, bu nedenle de denklem eksik olmuştur.%8 ilişkisiz cevap vermiş , %10 da boş bırakmıştır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğru	16	%32
Parantez kullanma hatası	13	%26
Denklemini eksik kurma	12	%24
İlişkisiz cevap	4	%8
Boş	5	%10

Görsel

10. Parantez kullanma hatasına örnek cevap.

TARTIŞMA, SONUÇLAR VE ÖNERİLER

7. sınıf cebirsel ifadeler konusunda yapılan hataları incelemek amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçları aşağıdaki gibidir.

Öğrencilerin yaptığı hataları ortaya çıkarmak amacıyla öğrencilere sorular yöneltilmiş yapılan hatalar incelenmiştir. 1.soruya verilen cevaplara bakıldığında 10 öğrenci değişkeni görmezden gelmiştir. 2. Soruda ise 6 kişi değişkeni görmezden gelmiştir. Bu hata diğer çalışmalarla (Dede vd,2002; Soylu ve Şimşek, 2019) benzer özelliindedir. Öğrenciler harfler yerine katsayılarla işlem yaparak değişkeni yok sayıp, bilmedikleri kavramdan bildikleri kavrama soruyu indirgemişlerdir. Öğrenciler değişken kavramı soyut olduğundan kullanmakta zorlanmaktadır.(Soylu ve Şimşek,2019) Öğrenciler harfleri yok sayarak sayılar gibi düşünüp işlem yapmaktadır.(Akkaya ve Durmuş, 2006)

2. soruda 19 öğrenci parantez önündeki – işaretini yanlış dağıtmıştır. Bu durum öğrencilerdeki aritmetik bilgi eksikliğini ortaya çıkarmıştır. Bu hata diğer çalışmalarla (Erdem,2013;, Erdem ve Aktaş,2018; Altıntaş vd, 2021) Aritmetik eksiklik varlığı cebirsel öğrenmeyi negatif yönde etkilemektedir. Öğrencilerin değişkenlerde zorlanmalarının çoğu nedeni cebirsel eksiklikten ziyade aritmetik eksikliklerine dayanmaktadır. (Gray ve Tall,1994)

3. sorudaki çarpma işlemini arada nokta olmadığı için 3 basamaklı sayı sanarak 8 öğrenci bu yönde hata yapmıştır. Bu da bazı çalışmalarla tutarlılık göstermiştir.(Erdem ve Aktaş,2018, soylu ve şimşek 2019). Bu tip kavram yanlışları cebirsel düşünmenin önüne geçmektedir.4.soruda işlem önceliği hatasının doğru cevap verenden fazla olması dikkat çekmektedir.” Matematikte işlemler her zaman soldan sağa yapılır.” hatası kavram yanlışlığı olarak tanımlanmıştır.(Ersoy ve Erbaş, 1998). Bu soruda da öğrenciler, önce çarpmayı yapıp daha sonra üslü ifadeyi almışlardır. Baysal (2010), ve Soylu ve Şimşek (2019) de çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmaktadır.

5. Soruda ise kar kavramını bilmediklerinden 7 öğrenci soruya yanlış cevap vermiştir. Benzer şekilde 8.soruda da birim fiyatı bulmayı öğrenciler bilmemektedir. Bu durum günlük hayat

becerilerinin eksikliğinin cebirsel düşünme becerisini olumsuz etkilediğini göstermektedir. 5.soruda ise kar kavramını bildikleri halde işlem hatası nedeniyle doğru sonuca ulaşamayan 11 öğrenci olması, aritmetik işlemlerin cebirdeki önemini göstermektedir.

6.soruda ise bazı öğrenciler harflerin alfabedeki yerine göre değerinin arttığını düşünerek $x=4$, $y=5$ ve $z=6$ değerlerini vermişlerdir. Bu da bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir.(perso 1992; Akkaya ve Durmuş, 2006; Birgin ve Demirören 2019) Yine 6. 7. Ve 9. Soruda öğrencilerin değişkene rastgele değer verdiği görülmektedir. Bu da Bayar (2007) “değer tatbik etme “ hatası ile paralellik gösterir. Burda öğrenci değişkeni kullanarak problemi çözmek yerine rakamları tercih ederek matematiksel dili kullanamamıştır.(Soylu ve Şimşek, 2019)

7. sorudaki değişkendeki artışı direk cebirsel ifadeye eklemek değişkeni görmezden gelme hatası ile örtüşebilir. Bu da Soylu ve Şimşek (2019) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.10. soruda ise parantezin önemine dikkat etmemeleri denklemi yanlış kurmalarına yol açmıştır. Bu da Gürel ve Okur, (2018) “Öğrencilerin soruda parantezi görmezden gelmeleri ve parantezin varlığını dikkate almamaları ile oluşan yanlış” ifadeleriyle paralel bir sonuca ulaşmaktadır.

Öneriler

1) Cebirsel ifadelerde hataları azaltmak için öğrencilerin aritmetik öğrenmelerinin üzerinde azami özen gösterilmelidir. Temel işlem becerilerinin gelişmesi cebirsel ifadeler de dahil tüm matematik konularında önem arz etmektedir.

2) Soyut değişken kavramı anlamlı öğrenmeler gerçekleşmediğinde öğrenciler tarafından hatalı kullanılmaktadır. Bu sebeple cebirsel ifadeler konusu anlatılırken, günlük hayat problemleriyle harmanlanıp, olabildiğince somutlaştırılmalıdır.

3) Matematik birikimli bir bilim olduğundan cebirsel ifadelerde karşılaşılan hata ve kavram yanlışlarına rastlanıldığı anda müdahale edilmelidir. Yanlış öğrenmelerin üstüne inşa edilen yeni konular da hatalı biçimde devam edecektir. Bu sebeple hataları anında düzeltip ona göre ilerlemek gereklidir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, R. & Durmuş, S. (2006). İlköğretim 6-8. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 1-12.
- Altıntaş, E., İlgün, Ş., Uygun, S., & Angay, M. (2021). 7. Sınıf öğrencilerinin birinci dereceden bir bilinmeyenli denklemler konusuyla ilgili hataları ve kavram yanlışları. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 8(3), 788-820.
- Altun, M. (2015). *Ortaokullarda (5, 6, 7 ve 8.sınıflarda) matematik öğretimi* (11.Baskı). Bursa: Aktüel Yayıncılık.
- Bayar, H. (2007). *I. dereceden bir bilinmeyenli denklem konusundaki öğrenci hatalarının analizi* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Birgin, O., & Demirören, K. (2020). Sekizinci sınıf öğrencilerinin basit görsel ve cebirsel ifadeler konusundaki hata ve kavram yanlışlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(14), 233-247.
- Çavuş Erdem, Z. (2013). *Öğrencilerin denklem konusundaki hata ve kavram yanlışlarının belirlenmesi ve bu hata ve yanlışların nedenleri ve giderilmesine ilişkin öğretmen görüşleri* (Doctoral dissertation, Adıyaman Üniversitesi).
- Dede, Y., Argün, Z., & Yalın, H. İ., (2002). İlköğretim 8 Sınıf Öğrencilerinin Değişken Kavramının Öğrenimindeki Hataları ve Kavram Yanlışları . V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildiri, Cilt II, 962- 968, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi, Ankara., Turkey
- Erdem, Ö., & Aktaş, G. S. (2018). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanında yaşadıkları kavram yanlışlarının giderilmesinde etkinlik temelli öğretimin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 9(2), 312-338.,
- Ersoy, Y., & Erbaş, K. (1998). İlköğretim okullarında cebir öğretimi: Öğrenmede güçlükler ve öğrenci başarıları. *Cumhuriyetin*, 75, 27-28.
- Gürel, Z. Ç., & Muzaffer, O. K. U. R. (2018). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin eşitlik ve denklem konusundaki kavram yanlışları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 6(4), 479-507.
- Greenes C, Findell C,. *National Council of Teachers Of Mathematics 1999 Year Book; Developing Mathematics Reasoning in Grades K-12* ed by Lee V. Stiff, Frances R, Curcio p: 127-137, NCTM, Reston VA. 1999.

- Karaca, H., & Yalçınkaya, İ. Ortaokul cebir öğrenme alanı tutum ölçeği (CTÖ). *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (14), 1-18.
- Keşan, C., & Akbulut, E. S. (2019). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin cebir konusundaki kavram yanlışlarının giderilmesinde etkileşimli tahta kullanımının etkisi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 8(1), 17-33.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2013). *Ortaokul matematik dersi (5,6,7 ve 8.sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim Terbiye kurulu Başkanlığı
- Özmen, H., & Karamustafaoğlu, O. (2019), *Eğitimde araştırma yöntemleri*. Ankara, Pegem Akademi.
- Perso, T. F. (1992). *Using diagnostic (conflict) teaching to overcome misconceptions in algebra*. Mathematical Association of Western Australia.
- Soylu, Y. (2008). 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeleri ve harf sembollerini (değişkenleri) yorumlamaları ve bu yorumlamada yapılan hatalar. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 237-248.
- Şimşek, B., & Soylu, Y. (2018). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeler konusunda yaptıkları hataların nedenlerinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 11(59).
- Tavşancıl, E., & Aslan, E. 2001. *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*, İstanbul, Epsilon Yayınları,
- Yenilmez, K. (2011). Matematik Öğretmeni Adaylarının Matematik Tarihi Dersine İlişkin Düşünceleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 79–90.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık, Ankara, 2021.

